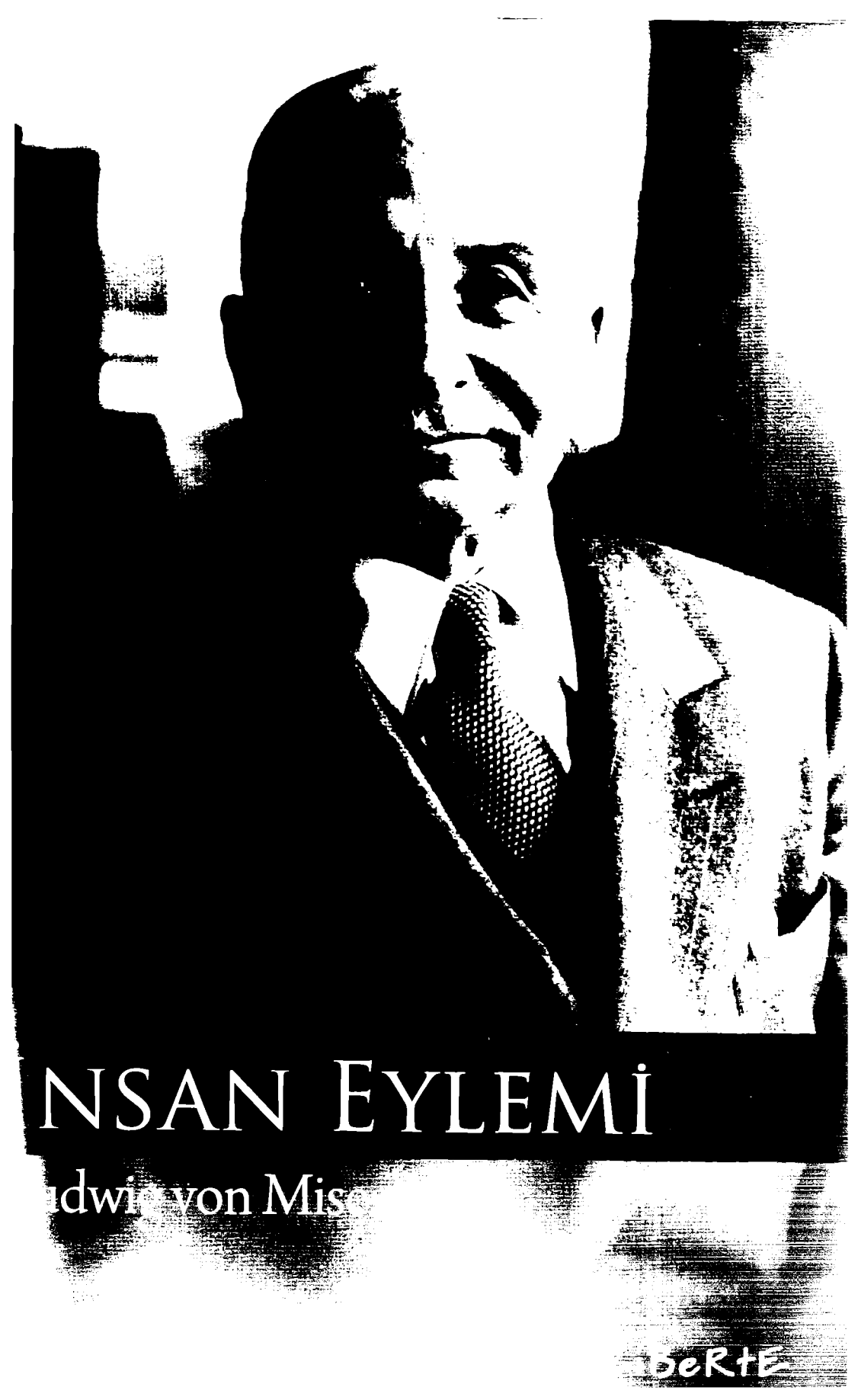

İNSAN EYLEMİ

Ludwig von Mises

LiBeRtE

NSAN EYLEMİ
dwi von Mis
ÜBERTE

Ludwig von Mises
İnsan Eylemi, Ekonomi Üzerine Bir İnceleme
Human Action, A Treatise on Economics

© 1981 by Margrit von Mises. All rights reserved, including the right of reproduction in whole or in part in any form.

Liberte Yayınları: 149
Liberte Yayınları, Ağustos 2008
Tüm hakları saklıdır.
ISBN: 978-975-6201-41-1
© Liberte Yayınları

Çevirmen: İsmail Aktar
Editör: Mustafa Acar
Seri Konsept Tasarımı: Muhsin Doğan
Sayfa Düzeni: Harun Kaban
Baskı: Cantekin Matbaası

Liberte Yayınları
GMK Bulvarı No: 108/16
06570 Maltepe - Ankara
Tel: (312) 230 87 03
Faks: (312) 230 80 03
web: www.liberte.com.tr
e-mail: liberte@liberte.com.tr

İçindekiler

Takdim XIII
Önsöz IV
Giriş 1
1. İktisat ve Praksiyoloji 1
2. İnsan Eylemi Genel Teorisinin Epistemolojik Problemi 4
3. İktisat Teorisi ve İnsan Eyleminin Uygulanması 7
4. Kaldığı Yerden Devam 10

KISIM 1: İNSAN EYLEMİ

Bölüm 1: Eylemde Bulunan İnsan 13
1. Amaçlı Eylem ve Hayvansal Tepki 13
2. İnsan Eyleminin Önkoşulları 15
3. Nihai Veri olarak İnsan Eylemi 19
4. Rasyonellik ve İrrasyonellik; Praksiyoloji Araştırmalarının Sübjektiflik ve Objektifliği 21
5. Eylem Gereksinimi Olarak Nedensellik 24
6. İkinci Kişilik 25

Bölüm 2: İnsan Eylemi Bilimlerinin Epistemolojik Sorunları 33
1. Praksiyoloji ve Tarih 33
2. Praksiyolojinin Biçimsel ve Sabit Karakteri 35
3. Önsellik ve Gerçeklik 40
4. Metodolojik Bireycilik İlkesi 44
5. Metodolojik Tekillik İlkesi 47
6. Birey ve İnsan Eyleminin Değişen Özellikler 48
7. Tarihin Belirli Yöntemi ve Alanı 49
8. Kavram ve Anlayış 53
9. İdeal Tipler Üzerine 59
10. İktisadın Yöntemi 64
11. Praksiyolojik Kavramlarda Sınırlılık 68

Bölüm 3: İktisat ve Akla Karşı İsyan 71
1. Akla Karşı İsyan 71
2. Polilogizmin Mantıksal Yönü 74
3. Polilojizmin Praksiyolojik Yönü 75

4. Irksal Polilojizm 82
5. Polilojizm ve Anlayış 84
6. Aklın Duruşması 86

Bölüm 4: Eylem Kategorisinin İlk Analizi 91
1. Amaçlar ve Araçlar 91
2. Değer Ölçütü 93
3. İhtiyaçlar Ölçütü 95
4. Mübadele Olarak Eylem 96

Bölüm 5: Zaman 97
1. Praksiyolojik Unsur Olarak Zaman 97
2. Geçmiş, Şimdi ve Gelecek 98
3. Zamanın Ekonomik Kullanımı 99
4. Eylemler Arasındaki Zamana Ait İlişkiler 100

Bölüm 6: Belirsizlik 103
1. Belirsizlik ve Eylemde Bulunma 103
2. Olasılığın Anlamı 104
3. Sınıf Olasılığı 105
4. Durum Olasılığı 107
5. Durum Olasılığının Sayısal Değerlendirmesi 111
6. Bahse Girme, Kumar ve Oyunlar Oynama 112
7. Praksiyolojik Tahmin 114

Bölüm 7: Dünyanın İçinde Eylem 117
1. Marjinal Fayda Yasası 117
2. Verimler Kanunu 124
3. Bir Araç Olarak İnsan Emeği 127
4. Üretim 136

KISIM 2: TOPLUM ÇERÇEVESİ İÇERİSİNDE EYLEM

Bölüm 8: İnsan Toplumu 141
1. İnsan İşbirliği 141
2. Dini ve Metafiziksel Toplum Görüşünün Eleştirisi 143
3. Emeğin İşbölümü 154
4. Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlükler Kuramı 155
5. Emeğin İşbölümünün Etkileri 160
6. Toplum İçerisinde Birey 161
7. Büyük Toplum 165
8. Yok Ediciliğin ve Saldırganlığın İçgüdüsü 166

Bölüm 9: Fikirlerin Rolü 173
1. İnsan Aklı 173
2. Dünya Görüşü ve İdeoloji 174
3. Kudret 180
4. Islahat ve İlerleme Fikri 187

Bölüm 10: Toplum İçinde Mübadele 191
1. İçedönük Mübadele ve Dışadönük Mübadele 191
2. Sözleşmeli Bağlılıkları ve Hükümranlık Bağlılıkları 192
3. Hesaplayıcı Eylem 195

KISIM 3: İKTİSADİ HESAPLAMA

Bölüm 11: Hesaplamasız Değerlendirme 199
1. Araçların Derecelenmesi 199
2. Değer ve Fiyatların Başlangıç Teorisinin Takas-Kurgusu 200
3. İktisadi Hesaplama Meselesi 205
4. İktisadi Hesaplama ve Piyasa 207

Bölüm 12: İktisadi Hesaplamanın Alanı 211
1. Parasal Varlıkların Karakteri 211
2. İktisadi Hesaplamanın Sınırları 213
3. Fiyatların Değişebilirliği 216
4. İstikrarlaştırma 217
5. İstikrar Fikrinin Kökü 221

Bölüm 13: Eylemin Aracı Olarak Parasal Hesaplama 227
1. Düşünme Yöntemi Olarak Parasal Hesaplama 227
2. İktisadi Hesaplama ve İnsan Eylemi Bilimi 229

KISIM 4: PİYASA TOPLUMU VE İKTİSADI VEYA KATALAKTİK

Bölüm 14: Katalaktik'in Yöntemi ve Alanı 233
1. Katalaktik Sorunların Sınırlandırılması 233
2. Hayali Yapılandırma Yöntemi 235
3. Saf Piyasa Ekonomisi 238
4. Otistik Ekonomi 243
5. Hareketsizlik Durumu ve Dengeli Dönüşüm Ekonomisi 244
6. Durağan Ekonomi 250
7. Katalaktik İşlevlerin Entegrasyonu 251

Bölüm 15: Piyasa 257
1. Piyasa Ekonomisinin Özellikleri 257
2. Sermaye Malları ve Sermaye 259
3. Kapitalizm 263
4. Tüketicilerin Hükümranlığı 269
5. Rekabet 272
6. Özgürlük 277
7. Gelir ve Servet Eşitsizliği 285
8. Girişimcilik Kârı ve Zararı 286
9. İlerleyen Ekonomide Girişimcilik Kârları ve Zararları 290
10. Destekleyiciler, Yöneticiler, Teknisyenler ve Bürokratlar 298

11. Seçici Süreç 305
12. Birey ve Piyasa 308
13. İşletme Propagandası 312
14. "Volkswirtschaft" 315

Bölüm 16: Fiyatlar 319
1. Fiyatlandırmanın Yöntemi 319
2. Değerleme ve Takdir Biçme 323
3. Yüksek Sıra Mallarının (Üretim Faktörleri) Fiyatları 324
4. Maliyet Hesaplaması 330
5. Mantıksal Katalaktik Matematiksel Katalaktike Karşı 339
6. Monopol Fiyatları 345
7. İyi Niyet 365
8. Talep Monopolü 368
9. Monopol Fiyatlarından Etkilenen Tüketim 369
10. Satıcı Hesabına Fiyat Farklılaştırması 372
11. Alıcı Hesabına Fiyat Farklılaştırması 375
12. Fiyatların Bağlılığı 375
13. Fiyatlar ve Gelir 376
14. Fiyatlar ve Üretim 378
15. Piyasa Dışı Fiyatlar Kuruntusu 378

Bölüm 17: Dolaylı Mübadele 383
1. Mübadele Aracı ve Para 383
2. Bazı Yaygın Hatalar Üzerine Gözlemler 383
3. Para Talebi ve Para Arzı 386
4. Paranın Satın Alma Gücünün Belirlenmesi 392
5. Mill ve Hume'un Sorunları ve Paranın İtici Gücü 399
6. Paranın Satın Alma Gücündeki Nakit-Teşvikli ve Mal-Teşvikli Değişmeler 401
7. Parasal Hesaplama ve Satın Alma Gücünde Değişmeler 406
8. Satın Alma Gücünde Beklenen Değişmelerin Tahmini 407
9. Paranın Spesifik Değeri 509
10. Parasal İlişkilerin Önemi 411
11. Para-İkameleri 413
12. Emanet Para Çıkarılmasında Sınırlamalar 414
13. Nakit Tutumunun Bileşimi ve Hacmi 426
14. Ödemeler Bilânçosu 428
15. Yerel Pazarlar Arası Mübadele Oranları 430
16. Faiz Oranları ve Para İlişkisi 435
17. İkincil Mübadele Aracı 438
18. Tarihin Enflasyonist Görüşü 442
19. Altın Standardı 446

Bölüm 18: Zaman Geçirme ve Eylem 455
1. Zaman Aralıklarının Değerlemesinde Bakış Açısı 455
2. Eylemin Temel Gereksinimi Olarak Zaman Tercihi 459
3. Sermaye Malları 465

4. Üretim Dönemi, Bekleme Zamanı ve Hazırlık Dönemi 468
5. Sermaye Mallarının Konvertibilitesi 476
6. Geçmişin Eylem Üzerindeki Etkisi 479
7. Sermayenin Biriktirilmesi, İdame Ettirilmesi ve Tüketilmesi 486
8. Yatırımcının Hareketliliği 489
9. Para ve Sermaye; Tasarruf ve Yatırım 492

Bölüm 19: Faiz 495
1. Faiz Olgusu 495
2. Doğal Faiz 497
3. Faiz Oranlarının Yüksekliği 502
4. Değişen Ekonomide Doğal Faiz 503
5. Faiz Hesaplaması 505

Bölüm 20: Faiz, Kredi Genişlemesi ve Ticari Konjonktür 507
1. Sorunlar 507
2. Brüt Piyasa Faiz Oranında Girişimcilik Unsuru 508
3. Brüt Piyasa Faiz Oranının Bir Unsuru Olarak Fiyat Primi 510
4. Ödünç Piyasası 513
5. Doğal Faiz Oranı Üzerinde
Parasal İlişkideki Değişmelerin Etkileri 516
6. Enflasyon ve Kredi Genişlemesi Tarafından
Etkilenmiş Olarak Brüt Piyasa Faiz Oranı 518
7. Deflasyon ve Kredi Daralması ile
Etkilendiği Şekliyle Brüt Piyasa Faiz Oranı 531
8. Ticari Konjonktürün Parasal veya Tedavül Kredisi Teorisi 446
9. Ticari Konjonktürün Yeniden Gerçekleşmesi Tarafından
Etkilenmiş Olarak Piyasa Ekonomisi 539

Bölüm 21: Çalışma ve Ücretler 551
1. İçedönük Çalışma ve Dışadönük Çalışma 551
2. Çalışmanın Can Sıkıcılığı ve Keyfi 552
3. Ücretler 556
4. Katalaktik İşsizlik 561
5. Brüt ve Net Ücret Hadleri 563
6. Ücretler ve Geçim 565
7. Çalışmanın Hoşnutsuzluğundan Etkilenen
Bir Olgu Olarak Emek Arzı 572
8. Piyasa Olaylarından Etkilenen Ücret Hadleri 584
9. Emek Piyasası 585

Bölüm 22: Üretimin Beşeri Olmayan Orijinal Faktörleri 595
1. Rant Teorisi ile İlgili Genel Gözlemler 595
2. Toprak Kullanımında Zaman Unsuru 597
3. Marjinal (İşlenme Sınırının En Ucunda Kalan) Toprak 600
4. Ayakta Duracak Yer Olarak Toprak 601
5. Toprağın Fiyatı 602

Bölüm 23: Piyasa Verileri 605
1. Veri ve Teori 605
2. Kuvvetin Rolü 606
3. Savaş ve Fethin Tarihsel Rolü 608
4. Veri Olarak Gerçek İnsan 610
5. Ayarlanma Dönemi 611
6. Mülkiyet Haklarının Sınırları ve
Dışsal Maliyet ve Dışsal Ekonomiler Problemi 613

Bölüm 24: Çıkarların Uyumu ve Çatışması 621
1. Piyasada Kâr ve Zararın Nihai Kaynağı 621
2. Nesillerin Sınırları 623
3. "Doğru Anlaşılmış" Çıkarların Ahengi 629
4. Özel Mülkiyet 637
5. Çağımızın Çatışmaları 639

KISIM 5: PİYASASIZ TOPLUMSAL İŞBİRLİĞİ

Bölüm 25: Sosyalist Toplumun Hayali Yapısı 645
1. Sosyalist Fikrin Tarihsel Başlangıç Kaynağı 645
2. Sosyalist Doktrin 649
3. Sosyalizmin Praksiyolojik Karakteri 651

Bölüm 26: Sosyalizm Altında İktisadi Hesaplamanın İmkansızlığı 653
1. Sorun 653
2. Sorunu Anlamada Geçmişteki Başarısızlıklar 655
3. Sosyalist İktisadi Hesaplama İçin Yakın Zamandaki Öneriler 657
4. Deneme Yanılma 658
5. Piyasa-benzeri 660
6. Matematiksel İktisadın Diferansiyel Denklemleri 664

KISIM 6: MÜDAHALE EDİLMİŞ PİYASA EKONOMİSİ

Bölüm 27: Devlet ve Piyasa 671
1. Üçüncü Sistem Fikri 671
2. Müdahalecilik 672
3. Devletin Fonksiyonlarını Sınırlandırma 674
4. Bireyin Eylemlerinin Nihai Standardı Olarak Erdemlilik 678
5. Laissez Faire'in Anlamı 683
6. Tüketime Doğrudan Devlet Müdahalesi 686

Bölüm 28: Vergileme ile Müdahale 691
1. Yansız Vergi 691
2. Toplam Vergi 692
3. Vergilemenin Mali ve Mali Olmayan Amaçları 693
4. Vergi Müdahalesinin Üç Sınıfı 695

Bölüm 29: Üretimin Kısıtlaması 697
1. Kısıtlamanın Doğası 697
2. Kısıtlamanın Bedeli 698
3. Bir İmtiyaz Olarak Kısıtlama 702
4. Bir İktisadi Sistem Olarak Kısıtlama 708

Bölüm 30: Faiz yapısına Müdahale 711
1. Devlet ve Piyasa Özerkliği 711
2. Devlet Müdahalesine Piyasa Tepkisi 715
3. Asgari Ücret 721

Bölüm 31: Para ve Kredi Manipülasyonu 731
1. Devlet ve Para 731
2. Yasal Ödeme Kanununun Müdahaleci Yönü 734
3. Para Manipülasyonunun Modern Yöntemlerinin Evrimi 736
4. Para Devalüasyonunun Amaçları 739
5. Kredi Genişlemesi 743
6. Döviz Kontrolü ve İkili Mübadele Anlaşmaları 749

Bölüm 32: Kamulaştırma ve Yeniden Dağıtım 753
1. Kamulaştırmanın Felsefesi 753
2. Toprak Reformu 754
3. Elkoyucu Vergileme 755

Bölüm 33: Sendikacılık ve Kooperatifçilik 761
1. Sendikacılık Fikri 761
2. Sendikacılığın Yanlışlıkları 762
3. Popüler Politikalarda Sendikacılık Unsurları 763
4. Lonca Sosyalizmi ve Kooperatifçilik 765

Bölüm 34: Savaş İktisadı 769
1. Topyekün Savaş 769
2. Savaş ve Piyasa Ekonomisi 773
3. Savaş ve Otarşi 775
4. Savaşın Faydasızlığı 778

Bölüm 35: Refah İlkesi Piyasa İlkesine Karşı 781
1. Piyasa Ekonomisine Karşı Güdülen Dava 781
2. Fakirlik 783
3. Eşitsizlik 787
4. Güvensizlik 797
5. Toplumsal Adalet 799

Bölüm 36: Müdahalelerin Krizleri 801
1. Müdahaleciliğin Harmanı 801
2. Rezerv Fonunun Tüketilmesi 801
3. Müdahaleciliğin Sonu 804

KISIM 7: TOPLUMDA İKTİSADIN YERİ

Bölüm 37: İktisadın Kolay Tanımlanamaz Karakteri 811
1. İktisadın Tekilliği 811
2. İktisat ve Kamuoyu 812
3. Eski Liberallerin Yanılgısı 813

Bölüm 38: Öğrenmede İktisadın Yeri 815
1. İktisat Çalışması 815
2. Meslek Olarak İktisat 817
3. Meslek Olarak Tahminde Bulunma 818
4. İktisat ve Üniversiteler 820
5. Genel Eğitim ve İktisat 823
6. İktisat ve Vatandaş 824
7. İktisat ve Özgürlük 825

Bölüm 39: İktisat ve İnsan Varoluşunun Temel Sorunları 827
1. Bilim ve Hayat 827
2. İktisat ve Değer Yargıları 829
3. İktisadi İdrak ve İnsan Eylemi 831

Takdim

Ekonomik değer neye bağlıdır?

Para nedir ve değeri nasıl oluşur?

Faiz nedir?

Enflasyon nedir?

Ekonomide periyodik krizler neden oluşur?

Sosyalizm neden teoride bile imkansızdır?

Tüm bu soruları cevaplayabilen, çelişkilere düşmeden, her dönem, her şart ve bölge için aynı geçerlilikle cevaplayabilen tek ekonomi okuludur, Avusturya İktisat Okulu.

Fakat, dünyanın hemen hiç bir üniversitesinde, hiçbir ekonomi dersinde değinilmez Menger'e, Böhm Bawerk'e, Mises'e, Rothbard'a. Bu isimleri duymadan ekonomi profosörü bile olabilirsiniz.

Tek yapmanız gereken Smith, Ricardo, Marx ve Keynes öğretilerini takip etmektir, ekonomi alanında dikkate alınır biri olmak için. Böylece bir insan davranışı bilimi olan ekonomiyi matematiğe indirger, modeller oluşturursunuz. Her biri birbirinden farklı milyarlarca insanın davranışını belli modellere uydurabileceğinizi sanırsınız.

Ekonominin işleyişini ve gerçek ekonomik problemlerin sebebini anlayamazsınız belki ama sorunların çözümünü bilirsiniz. Tektir çünkü o çözüm: Devlet müdahalesi.

Aslında, 1930'larda Büyük Buhran'dan hemen sonra yaşandı ekonomi bilimindeki en büyük fikir mücadelesi.

Ve maalesef yukarda isimlerini andığım, Avusturya İktisat Okulu adıyla da tanınan, gerçek ekonomistler ve onların fikirleri kaybetti.

Kaybetmelerinin tek bir nedeni vardı: İçinde devletin rol aldığı, sihirli bir

çözüm üretmemek. Devlete "Bu krizi siz yarattınız siz düzeltemezsiniz. Piyasası rahat bırakın" demek. Piyasaya müdahalenin, piyasanın işleyişini daha da bozacağını ve her bozulmanın yeni bir müdahale daha gerektireceğini ve bu müdahale sevdasının sonu sosyalizm ile bitecek bir kısır döngüye neden olacağını söylemek.

Şu sıralar mücadele tekrar başlıyor.

Etrafınıza bir bakın. En heybetli ülkelerin ve ekonomilerin durumuna. Japonya ve Uzakdoğu yıllardır büyüyememenin sıkıntısı içinde. Avrupa gittikçe büyüyen bir işsizlik sarmalında. ABD ise sürekli büyüyen bütçe ve ticaret açıklarıyla boğuşuyor.

Geçmişin mirasını yiyerek, gerçeklerin üzeri kapatılabiliyor belki kısa bir süre için, ama hayat bir çok insanın sandığından daha acımasız. Sonsuza kadar kafalarda yaratılan hayal alemlerinde yaşanmasına izin vermiyor.

Bundan yüz sene evvel bilinen ama unutturulan gerçekler yavaş yavas tekrar ortaya çıkıyor.

Liberte Yayınları, Avusturya İktisat Okulu'na ait bu eserleri Türkçe'ye çevirterek ve yayımlayarak çok büyük bir şans tanıyor Türk insanına. İktisat bilimini öğrenme şansı.

Sizlere tavsiyem, kendinizi televole ekonomistlerinden ve onların söylemlerinden kurtararak, bu eserleri okumanız ve üzerlerinde düşünmenizdir. Söylenenleri etrafınızda uçuşan kavramlarla kıyaslamak yerine aklınızın süzgecinden geçirmenizdir. Belki sinirleriniz daha da bozulacak etrafta insanların refahını arttırma, ekonomiyi iyileştirme, büyüme adına yapılanları görünce. Ama, en azından refahınızı, mutluluğunuzu etkileyen en önemli konu da artık karanlıkta olmayacaksınız.

Ve, emin olun ki, pişman olmayacaksınız.

Kerem Tibuk

Türkçe Baskıya Önsöz: Avusturya İktisadı ve Ludwig von Mises

İktisat tarihinde isim yapmış birçok okul vardır: Klasik Okul, Keynesyen Okul, Neoklasik Okul, Parasalcı Okul, Arz-yanlı İktisat Okulu, ve Rasyonel Beklentiler Okulu gibi. Avusturya Okulu bu okullar içinde özel bir yeri ve önemi olan okulların başında gelmektedir.

Bazı iktisatçılar Avusturya Okulu'nu Neoklasik Okul'un bir yan kolu olarak değerlendirme eğilimindedir. Bazıları ise Avusturya Okulu'nu kendi başına ayrı bir okul olarak kategorize etmenin daha isabetli olacağı kanısındadır. Son zamanlarda iktisadi düşünce tartışmalarının izlediği seyir dikkate alınırsa, kategorizasyon sorunu daha da karmaşık bir hal almaktadır. Son tartışmalarla Neoklasik Okul ile Avusturya Okulu'nun, Avusturya Okulu ile Yeni Kurumcu İktisadın, bununla bağlantılı olarak "anadamar" (mainstream) iktisat ile "yandamar" iktisat akımları arasındaki sınırlar giderek muğlak bir hal almakta, neyin "yerleşik" (ortodoks), neyin "aykırı" (heterodoks) geleneği temsil ettiği iyice belirsizleşmektedir.[1] Yine de Avusturya Okulu'nun bazı bakımlardan katkılarının altını çizmek ve çığır açıcı özelliğinin itibarını teslim etmek mümkündür.

Malthus ve Ricardocu kötümserliğin[2] Marksist karamsarlık[3] ile birleşip

[1] İktisatçı Ercan Eren "Avusturya İktisadı" konulu bir oturumda bu karmaşayı ve iktisat okulları arasına sınır çizmenin giderek zorlaşmasını "aşure" terimiyle ifade etmiştir (Kapadokya, Liberal Düşünce Kongresi, 2-4 Kasım 2007).

[2] Nüfusun geometrik, kaynakların aritmetik artışı nedeniyle insanlığı açlık tehlikesinin beklediği, Ücretlerin Tunç Kanunu gereğince ortalama ücretlerin "asgari geçim düzeyi"nin üzerine çıkamayacağı, vs. görüşlerin ima ettiği kötümserlik.

[3] Toplumsal sınıflar arasındaki menfaat uyuşmazlığı, sınıf çatışması, ezilen sınıflar, "kaybedecek zincirlerinden başka şeyi olmayan" emekçiler, sömürü, artık değere el konulması, kapitalizmin içsel çelişkiler yüzünden kendi sonunu getireceği, vs. görüşlerin ima ettiği karamsarlık.

Klasik İktisadın tahtını sarsmaya başladığı bir dönemde Avusturya iktisadı imdada yetişmiş, marjinalist devrim, subjektif değer kuramı ve girşimcinin önemi gibi yeni kavramlarla Neoklasik iktisada giden yolu açmıştır. Bazı iktisatçılara göre Avusturya iktisadı 1930'lu yıllarda devrini tamamlamış, bu tarihlerden itibaren kısmen mikroekonomi teorisine doğru yönelmiş, kısmen de yerini Keynesyen makro-ekonomi teorisine bırakmıştır.[4] Yirminci yüzyılın daha çok son çeyreğinde gelişen Yeni Avusturya Okulu'nun, mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri iktisadı eksenli Yeni Kurumcu İktisat ile akraba olduğu söylenebilir.

Tarihsel gelişim seyri içinde Avusturya Okulunun temsilcileri üç kuşağa ayrılabilir. Birinci kuşak Avusturyacılar okulun kurucuları olup, bunlar arasında Menger, Walras, Wieser, Böhm-Bawerk ve Jevons sayılabilir. İkinci kuşak Avusturyacılar arasında en önemli iki sima Mises ve Hayek'tir. Bayrağı birinci kuşaktan devralan ikinci kuşak bilim adamları arasında Mayer, Haberler, Machlup, Morganstern, Rosenstein-Radon sayılabilir. Nihayet kendilerine Neo-Avusturyacılar da denen ve daha ziyade Amerika'da faaliyet gösteren üçüncü kuşakta Murray Rothbard, Israel Kirzner, Gerald O'driscoll, Mario Rizzo ve Roger Garrison bulunmaktadır.

Avusturya Okulu'nun iktisat düşüncesine en önemli üç katkısı marjinalist devrim, subjektif değer kuramı ve girişimcinin önemidir. Fritz Machlup II. Dünya Savaşı öncesinde Avusturya Okulu'nun temel düşüncelerini şöyle özetlemektedir:[5]

1. Metodolojik bireycilik (iktisadi olayların, karar ve tercihlerin açıklanmasında birey davranışları belirleyicidir),

2. Metodolojik subjektivizm (birey davranışları bireylerin bilgisi, inançları, kabulleri ve redlerine bakılarak anlaşılabilir; "subjektif değer kuramı"),

3. Marjinalizm (bireyler tüketim ve üretim kararı verirken marjindeki, uç noktadaki değişimin etkisine bakarlar),

4. Azalan marjinal fayda yasası (bir malın homojen birimlerinden daha fazla tüketildikçe marjinal faydası azalır; "azalan marjinal fayda" ve "azalan verimler" yasası tüketim ve üretim kararlarında belirleyicidir),

5. Fırsat maliyeti (her eylem, karar ve tercihin kazandırdıkları yanında kaybettirdikleri de vardır; A'nın fırsat maliyeti, karşılığında vazgeçilen B'nin getirisidir).

---

[4] Aktan, C. Can (2004), Yeni İktisat Okulları, Ankara: Seçkin, s. 198.

[5] Machlup, F. (1981), Ludwig von Mises: the academic scholar who would not compromise, Wirtschaftpolitischen Blatter, No. 4; Machlup (1982), Austrian Economics, Encyclopedia of Economics, Ed. Douglas Greenwald, New York: McGraw-Hill.

Hayek ile birlikte Mises, Avusturya İktisadı'nın en önemli simalarından biridir. İnsan Eylemi (*Human Action*) ise Mises'in en önemli eseri olarak kabul edilmektedir.

Gerek Avusturya İktisat Okulu'na yaptığı katkılar, gerekse sosyalist düşünce ve uygulamalara karşı geliştirdiği argümanlarla yirminci yüzyılın en önemli düşünür ve iktisatçılarından biri olarak kabul edilen Ludwig von Mises, 1881 yılında zamanın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı Lemberg kasabasında dünyaya gelmiştir. Roma ve Yunan hukuku dalında doktora derecesi almıştır (1920).[6] Doktorasının ardından Mises bazı iktisat dersleri vermiş, ilk önemli eseri olan *Para ve Kredi Teorisi*'ni 1912 yılında yazmıştır.

II. Dünya Savaşı başladıktan sonra, o dönem Nazi Almanya'sının zulmünden kaçan öteki pek çok düşünür ve bilim adamı gibi Mises de memleketini terk etmiş, Ağustos 1940'ta Amerika'ya göç etmiştir. 1949 yılında en önemli eseri *İnsan Eylemi*'ni yazmış olan Mises, uzunca bir süre New York Üniversite'sinde dersler vermiş, Ekim 1973'te Amerika'da ölmüştür.

Mises doksan yılı aşkın ömrü boyunca tavizsiz bir *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) savunucusu olmuştur. Müdahalesiz piyasa ekonomisi ve özel mülkiyete sürekli vurgu yapan Mises, devletin görevini bireyi ve mülkünü korumakla sınırlandırmıştır. Tümdengelimci yaklaşımı kullanarak, bireylerin ancak amaçlı eylemleriyle hedeflerine ulaşacaklarını söylemiştir.

Mises yazıları, dersleri ve konuşmalarında üç önemli noktaya vurgu yapmıştır. Bunlar serbest piyasa, emeğin işbölümü ve özel mülkiyettir. Özel mülkiyet ona göre insanlığın gelişmesi ve refahını artırabilmesinin tek yoludur. Özel mülkiyet olmadığı için fiyatlandırma ve gerçek maliyet bilinemeyeceğinden, sosyalizm insanlık için felakettir. Son olarak Mises'e göre piyasaya devlet müdahalesi son tahlilde sosyalizme götürür ve mutlaka durdurulmalıdır.

Mises Nobel İktisat Ödülü alamamıştır. Ancak en yakın takipçisi ve fikirdaşı Friedrich von Hayek Mises'in temellerini attığı konjonktür teorisini izah ederek bu ödüle layık görülmüştür.

En önemli eserlerinden birisi olan *Para ve Kredi Teorisi* Böhm-Bawerk ve diğer Avusturyalı iktisatçılar tarafından kabul görmediği için Neo-Avusturya okulunu kuran Mises, adı geçen eserinde para teorisini fiyat ve marjinal fayda teorisi ile birleştirmiştir. Bugün bu analiz, mikro temelli makroiktisat olarak bilinmektedir.

Mises'e göre enflasyonun kaynağı genişletici para ve kredi politikasıdır. Enflasyondan korunmak için devletin elinden para basma silahının alınması

[6] O günlerde bağımsız iktisat kürsüsü olmadığından, iktisat ancak hukuk yoluyla çalışılabiliyordu.

gerekir. Bu yüzden altın para standardına geri dönülmesinin şart olduğunu söylemiştir. Para ve kredi genişlemesinin bir başka sakıncası da yatırımcıları sermaye mallarına yönlendirip tüketim mallarından caydırmasıdır. Mises'e göre para ve kredi genişlemesinin sonucunda ekonomik çöküntü kaçınılmazdır. Bu genişleme ne kadar büyük ve uzun süreli olursa, çöküntünün etkisi de o kadar büyük olacaktır. Almanya'da I. Dünya Savaşı'nı izleyen çöküntü döneminde başlayan hiperenflasyonun önlenebilmesi için kendisinden akıl isteyenlere Merkez Bankası binasının köşesinde geceyarısı için randevu verip, buluştuğu meraklı insanlara "susturun şu makinaları" diyerek para basımını durdurma tavsiyesinde bulunan kişi, Mises'tir.

Mises Keynes'in önerdiği devletin piyasaya müdahalesine şiddetle karşı çıkmış, ancak zamanının popüler müdahaleci akımına yenik düşmüştür. Mises ve Hayek'in makroekonomi ile ilgili görüşlerine o zamanlar itibar edilmemiş, özellikle faktör piyasasında ücretlere, mal piyasasında mal ve hizmet fiyatlarına ciddi oranlarda müdahale edilmiştir.

Mises *İnsan Eylemi* adlı devasa çalışmasında insanın amaçlı, belirli bir gayeye veya hedefe yönelik her tür eylemini izaha girişmiştir. Praksiyoloji terimini "insan eylemi bilimi" anlamında kullanmaktadır. İktisadi faaliyetler insanın amaçlı-bilinçli eylemleri olduğu ölçüde iktisat, Praksiyoloji'nin bir alt dalı olmaktadır.

Mises iktisat teorisinde ve diğer disiplinlerde tarihsel anlayışın ve praksiyolojinin, yani apaçık aksiyomlardan elde edilen tümdengelimci mantığın yerine, gerçekçi olmayan matematiksel modellerin ve istatistiksel manipülasyonların kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. 1949 yılında yayımlanan *İnsan Eylemi*'nde ayrıca zamanının popüler görüşü olan devletçilik ve Keynesyen görüşlere de karşı çıkmıştır. Ancak iktisatçıların büyük bölümü tarafından o yıllarda itibar görmemiş, Hayek gibi Mises'e de kulak vermek için Keynesyen politikaların revaçtan düştüğü, sosyalist sistemin dağıldığı 1980'li ve 1990'lı yılları beklemek gerekmiştir. 1957 yılında yayımlanmış olan *Teori ve Tarih* ile Mises Marksizm ve tarihselciliği reddederek iktisadın ve insan eyleminin muhtelif dallarındaki tarih ve teori arasındaki temel farklılıkları ortaya koymuştur.

Mises kendi ana vatanı Avusturya'da da, sonradan göç ettiği Amerika'da da maaşlı bir öğretim üyeliği pozisyonu bulamamıştır. Her ne kadar New York Üniversitesinde 1969 yılına kadar öğretim üyesi olarak çalışmışsa da, maaşı özel vakıflardan ödenmiştir.

Siyasi alanda kendisini hiçbir zaman muhafazakâr olarak adlandırmamış, bunun yerine kendisini "19. yüzyıl liberali" olarak tanımlamayı yeğlemiştir.[7]

[7] Amerika'da "liberal" denince daha çok müdahaleci politikaları savunan Keynesyen

Tarifelere, göçmenlik kısıtlamalarına ve devletin ahlâk polisliğine soyunmasına karşı radikal bir *laissez-faire* tutumu takınmıştır. Fakat bireysel ahlâkın ve çekirdek ailenin hem piyasa ekonomisi için vazgeçilmez bir unsur olduğunu belirtmiş, hem de piyasa ekonomisinin bunların gelişimine destek verdiğini belirtmiştir. Kültürel ve sosyolojik alanda ise kendisini muhafazakâr olarak görmüştür. Sosyalizme götüren bir yol olduğu gerekçesiyle, siyasi feminizme karşı çıkmıştır.

Mises fikirleriyle birçok sosyalist düşünürün ve iktisatçının sosyalizmden vazgeçmesine önayak olmuştur. Bunlar arasında Hayek, Ropke ve Robbins bulunmaktadır. Mises'ın Avrupa'daki etkisi de büyük olmuştur. Almanya'nın ekonomik mucizesinin neredeyse tek başına sorumlusu olan Ludwig Erhard, Alfred Muller-Armack ve Wilhelm Ropke'nin bir takipçisiydi. Bu insanlar ise Mises'ten oldukça etkilenmiş kişilerdi. Fransa'nın sosyalizme kaymasını önleyen ve General DeGaulle'ün iktisatçı başdanışmanı olan Jacques Rueff, Mises'in kadim dostu ve takipçisiydi.

Düşünceleri ve çalışmalarıyla bir yüzyıla tanıklık etmiş bu önemli sima 10 Ekim 1973'te 92 yaşında New York'ta hayata veda etmiştir. Bugün Mises Institute gibi Mises'in adını ve düşüncelerini yaşatmaya adanmış kurumlar bulunmaktadır.*

İngilizce orijinalinin ağır bir dille yazıldığı İnsan Eylemi adlı eser, tercümesi dikkatle gözden geçirilmek suretiyle Türk okuyucuya daha anlaşılabilir gelecek bir dile aktarılmaya çalışılmıştır. Sosyalist düşünceye ve müdahaleci devlet anlayışına yöneltilen en büyük eleştirilerden biri olarak kabul edilen bu eserin Türkçe literatüre kazandırılması Türk düşünce dünyasının zenginleştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Editör ve çevirmen olarak bu çorbada tuzumuzun bulunması mutluluk vericidir.

Ankara, 10 Kasım 2007

Mustafa Acar & İsmail Aktar

---

ve sosyal demokratlar akla geldiği için, serbest piyasayı ısrarla savunan Milton Friedman da kendisini "Klasik liberal" olarak nitelendirirdi.

* Mises'in hayatıyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. http://www.mises.org/content/mises.asp

GİRİŞ

Giriş

1. İktisat ve Praksiyoloji*

İktisat tüm bilimlerin en gencidir. Son iki yüzyılda, Kadim Yunanlıların aşina oldukları disiplinlerden bir çok yeni bilimin doğmuş olduğu da bir gerçektir. Ancak, burada asıl gerçekleşen şey, eski öğrenme sisteminde zaten yerini almış olan bilgi parçalarının özerk bir statü kazanmış olmalarıdır. Çalışma alanı gayet uygun biçimde daha alt gruplara ayrılmış, yeni yöntemler uygulanmaya başlanmıştır. Şimdiye kadar fark edilmeyen bilgi alanları keşfedilmiş, insanlar etraflarındaki şeyleri kendilerinden önceki kuşaklardan daha farklı açılardan görmeye başlamışlardır. Çalışma alanının bizzat kendisi genişlemiş değildir. Fakat, iktisat, beşeri bilimlere daha evvel düşünülmemiş ve önceden erişilebilir olmayan bir alanın kapılarını aralamıştır. Piyasa fenomenindeki karşılıklı bağımlılık ve ardışık düzenlilikler geleneksel öğrenme sisteminin sınırlarını aşmıştır. Sunduğu bilgi ne mantık, ne matematik, ne psikoloji, ne fizik, ne de biyoloji olarak düşünülebilecek bir bilgidir.

Filozoflar çok uzun zamandan beri insanlık tarihinin gidişatında Tanrı'nın veya Doğa'nın gerçekleştirmeye çalıştığı amaçları kesin olarak tespit edebilmek arzusuyla yanıp tutuşuyorlar, insanlığın kaderinin ve evriminin kanunlarını araştırıyorlardı. Ancak, bu düşünürlerin teolojik eğilimlerden bağımsız olanları bile, hatalı yöntemlere bağlılıklarından dolayı bu gayretlerinde son derece başarısızlığa uğramışlardır. İnsanlıkla bir bütün olarak, veya ulus, ırk,

* Praksiyoloji (İnsan Eylemi Bilimi) Mises'ın geliştirmiş olduğu iktisadın tamamen aksiyomatik mantığa dayalı teorilerden oluşmasını ve fakat yanlışlanabilirliğin/ampirik test edilebilirliğin gereksizliğini savunan metodolojik bir yaklaşımdır. İnsan eylemi bilimi. Piyasa dergisi sayı 11 s.11.

ya da kilise gibi bütüncül kavramların penceresinden bakarak ilgilenmişler, bu tür bütüncül yapıların davranışlarına rehberlik etmek durumunda olan amaçları oldukça keyfi bir şekilde kurmuşlardır. Fakat, bütünün değişmez evrimi tarafından yönlendirildiği şekilde hareket eden farklı bireyleri, hangi unsurların öyle davranmaya zorladığını açıklamakta yetersiz kalmışlar, çaresizce yüzlerini farklı yönlere çevirmişlerdir. Yöneldikleri olgular arasında Tanrı'nın ya vahiyle veya Tanrı tarafından gönderilen peygamberler ve kutsal liderler vasıtasıyla mucizevi müdahalesi; önceden kurulmuş olan sosyal harmoni; kader; veya mistik ve olağanüstü "dünya ruhu" veya "ulusal ruh"un operasyonu gibi şeyler bulunmaktadır. Diğer bazıları insanın benliğine yerleştirilmiş olan ve kendisini farkında olmadan Doğa'nın onu götürmek istediği yere yönlendiren "doğa kurnazlığından" bahsetmişlerdir.

Başka bazı filozoflar bu konuda daha gerçekçi idiler. Tanrı'nın veya Doğa'nın tasarımlarını tahmin etmeyi denemeyip, insani olgulara devletin perspektifinden baktılar. Devlet ve devlet adamlığının tekniğini, bir anlamda siyasi eylemin kurallarını koymayı amaçladılar. Spekülatif zekalar toplumun esaslı bir şekilde yeniden inşası ve reformu için hararetli planlar çizdiler. Daha ılımlı olanları tarihsel tecrübelerin verilerinin toplanması ve sistematikleştirilmesi ile tatmin buldular. İnsan muhakemesinin işleyişinde ve doğal olguların ardışıklığında olduğu gibi sosyal olayların gidişatında düzenliliğin olmadığı ve fenomenin değiştiği konusunda hepsi ikna olmuşlardı. İnsanoğlunun toplumu istediği gibi örgütleyebileceğini düşündüklerinden dolayı, toplumun birlikte çalışma kurallarını araştırma ihtiyacını hissetmediler. Eğer toplumsal şartlar reformcuların isteklerini yerine getirmezse, ütopyalarının gerçekleşmeyeceği kanıtlanmışsa, hata insanın manevi başarısızlığında görülüyordu. Toplumsal sorunlar ahlâki problemler olarak görülmekteydi. İdeal toplumu oluşturmak için gereken şeyin iyi prensler ve erdemli vatandaşlar olduğunu düşündüler. Fazilet sahibi insanlarla her türlü ütopya gerçekleştirilebilirdi.

Piyasa fenomeninin kaçınılmaz karşılıklı bağımlılığının keşfi, bu görüşü yıktı. Şaşkınlığa uğramış bir şekilde, insanlar yeni bir toplumsal bakış açısı ile yüzleşmek zorunda kaldılar. İnsan eyleminin iyi ve kötü, adil ve adil olmayan, haklı ve haksız olmaktan daha farklı bir şekilde görülebileceğini şaşkınlıkla öğrendiler. Sosyal olayların gidişatında, başarılı olmayı dileyen insanın, hareketlerini ayarlaması gereken bir olgu düzenliliği vardır. Oldukça keyfi standartlar ve öznel değer yargılarıyla onaylayan veya onaylamayan bir sansürcünün davranışlarıyla toplumsal gerçeklere yaklaşmak, beyhude bir çaba olacaktır. İnsan eyleminin kanunları ve toplumsal işbirliği, aynen bir fizikçinin doğa kanunlarını çalıştığı gibi çalışılmalıdır. Veri ilişkiler biliminin amacı olarak görülen insan eylemi ve toplumsal işbirliği, artık olması gereken

şeylerin normatif disiplini değildir. Bu, hem bilgi ve felsefe açısından, hem de toplumsal eylem açısından muazzam sonuçları olacak bir devrimdir.

Ancak yüzyıldan fazla bir zamandır, muhakeme yöntemlerindeki bu köklü değişikliklerin etkisi, tüm insan eylemi alanının sadece dar bir parçasına, yani pazar olgusuna, hitap ettiği düşünüldüğü için, büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Klasik iktisatçılar araştırmaları esnasında ortadan kaldırmayı başaramadıkları bir engelle karşılaşmışlardı: değerin görünen çelişkisi. Değer teorileri kusurluydu; bu da onları bilimlerinin alanını daraltmaya zorladı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar politik iktisat, insan eyleminin "ekonomik" açıdan, bencilliğin ve zenginliğin teorik bilimi olarak kaldı. İnsan eylemi ile-çok yetersiz bir şekilde-sadece kâr güdüsü olarak tarif edildiği kadarıyla ilgilendi. Ele alınması başka disiplinlerin işi olan, diğer insan eyleminin varlığı iddiası dile getirildi. Klasik iktisatçıların başlattıkları düşünce dönüşümü, mükemmelliğine, piyasa fiyatları teorisini insan tercihinin genel teorisine dönüştüren modern sübjektif iktisatçılar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Uzunca bir zaman boyunca insanlar, klasik değer teorisinden sübjektif değer teorisine geçişi, daha tatminkâr bir mübadele teorisinin daha az tatminkâr olanıyla ikame edilmesinden çok daha fazla bir şey olduğunu fark edemediler. Seçim ve tercihin genel teorisi, Cantillon, Hume, ve Adam Smith'ten John Stuart Mill'e kadar olan iktisatçılar tarafından sınırları çizilen iktisadi problemlerin oluşturduğu ufkun ötesine geçmektedir. Bu, insan gayretlerinin "ekonomik yanı" ve insanın mallar için verdiği mücadele teorisinden ve maddi rahatlığının geliştirilmesinin çok ötesine geçen bir şeydir; insan eyleminin her çeşidinin bilimidir. Tercih tüm insan kararlarını belirler. Tercihini yaparken kişi sadece çeşitli materyaller ve hizmetler arasında seçim yapmaz; tüm insani değerler seçenek olarak sunulur. Tüm amaçlar ve araçlar, hem maddi hem de fikri konular, ekabir ve avam, asiller ve asil olmayanlar tek bir sıraya dizilir ve içlerinden bir tanesi seçilip diğerlerinin kenara bırakılacağı bir karar alma sürecine maruz kalırlar. Kişinin amaçladığı veya kaçınmak istediği hiçbir şey, bu derecelendirme ve tercih etme ölçeğinin dışında kalamaz. Modern değer teorisi bilimsel ufku genişletmekte ve iktisadi çalışmaların alanını büyütmektedir. Klasik okulun politik iktisadından insan eyleminin genel teorisi, *praksiyoloji*[1] doğmuştur. İktisadi veya katalaktik* sorunlar[2] daha genel bilimlerin içine yer-

[1] *Praksiyoloji* terimi ilk defa 1890'da Espinas tarafından kullanıldı. Bkz. "Les Origines de la technologie," Revue Philosophique, Cilt XV, Sayı XXX, ss. 114-115. Kitabı Paris'te 1897'de aynı isimle basıldı.

*Politik mübadele, (çev.)

[2] *Katalaktik veya Mübadele Bilimi* terimi ilk defa Whately tarafından kullanıldı. Bkz. Introductory Lectures on Political Economy (Londra, 1831), s. 6.

leşmiş olup, bu bağlantı noktasından artık hizmet verilememektedir. Uygun iktisadi problemlerin çözüm yolu, tercih davranışıyla başlamadan edemez; iktisat, şu ana kadar çok karmaşık bir parça olmasına rağmen, evrensel bir bilimin, praksiyolojinin, bir parçası olur.

2. İnsan Eylemi Genel Teorisinin Epistemolojik Problemi

Yeni bilimde her şey problemli görünmekteydi. Geleneksel bilgi sisteminde bu acayipti; halkın zihni bulanıktı ve bunu nasıl sınıflandıracağını bilmiyordu; ona uygun bir yer bulamamıştı. Bununla birlikte, bilgi kataloguna iktisadı dahil etme yeni bir düzenlemeyi veya mevcut genel düzeni genişletmeyi gerektirmemekteydi. İnsanlar katalog sistemlerinin eksiksiz olduğunu düşünmekteydiler. Eğer iktisat burada kendisine yer bulamıyorsa, sorun, iktisatçıların, problemlerinin kapsamına giren konuları yetersiz ele alış biçimlerinden kaynaklanmaktaydı.

İktisadın esası, alanı, ve mantıksal karakteriyle ilgili tartışmaları, skolastik ukala profesörlerin baştan savma cevapları olarak göz ardı etmek, tamamen yanlıştır. Ukalalar en uygun prosedür hakkında boş yere konuşarak zamanlarını israf ederken, iktisadın kendisinin, bu boş konuşmalara kayıtsız kalarak, sessizce yoluna devam ettiği, çok yaygın bir yanlış anlamadır. Avusturyalı iktisatçılar ile Alman Tarihçi Okulu arasındaki *Methodenstreit*'te, kendinden tarzlı "Hohenzollern Evi'nin entellektüel fedaileri" ve John Bates Clark okulu ile Amerikan Kurumsalcılığı arasındaki tartışmalar, hangi tip prosedürün daha faydalı olduğu sorusundan çok daha önemliydi. Asıl önemli olan mesele, insan eylemi biliminin epistemolojik temelleri ve mantıksal meşruiyetiydi. Praksiyolojik düşünmenin yabancı olduğu epistemolojik sistemden ve bilimsel olarak-mantık ve matematiğin yanı sıra-sadece deneysel fen bilimlerinin ve tarihin kabul gördüğü mantıktan başlayarak, birçok yazar iktisat teorilerinin yararını ve değerini inkar etmeyi denedi. Tarihçilik bunu iktisat tarihi ile değiştirmeyi, pozitivizm, Newtoncu mekanik model ve mantıksal yapıyı benimsemesi gereken aldatıcı sosyal bilimi ikame etmeyi tavsiye ettiler. Her iki okul da iktisadi düşüncenin tüm başarılarını kökten reddetme konusunda görüş birliğine varmıştı. İktisatçılar için bütün bu saldırılar karşısında sessiz kalmak imkansızdı.

İktisadın bu toptan kınanma radikalizmi, daha evrenselci nihilizm tarafından çok kısa zamanda geride bırakıldı. Hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri insan düşünmede, konuşmada ve eylemde insan aklının mantıksal yapısının teklik ve sabitlik durumunu şüphe götürmez bir gerçek olarak almıştı. Tüm bilimsel araştırmalar bu varsayım üzerine oturdu. İktisadın epistemo-

lojik karakteri hakkındaki tartışmalarda, yazarlar insanlık tarihinde ilk kez bu önermeyi de reddettiler. Marksizm insan düşüncesinin ait olduğu sınıf tarafından belirlendiğini ileri sürer. Buna göre her toplumsal sınıf kendi mantığına sahiptir. Düşüncenin ürünü, düşünürün bencil sınıf çıkarlarının "ideolojik ört bas"ından başka bir şey olamaz. "Bilgi sosyolojisinin" görevi, felsefelerin ve bilimsel teorilerin yüzündeki maskeyi indirmek ve bunların "ideolojik" kofluklarını ifşa etmektir. Bu durumda iktisat "burjuvazi"nin geçici çaresi, iktisatçılar da sermayenin "dalkavukları" olmaktadır. Sadece sosyalist ütopyanın sınıfsız toplumu "ideolojik" yalanları gerçekler ile ikame edecektir.

Bu polilogizm* başka biçimlerde de öğretildi. Tarihçilik, insan düşüncesinin ve eyleminin mantıksal yapısının tarihsel evrim sürecinde değişmeye maruz kaldığını iddia eder. Irkçı polilogizm her ırkın kendi mantığı olduğunu kabul eder. Ve son olarak, polilogizmde insan davranışlarını belirleyen irrasyonel güçleri aklın açıklamaya uygun olmadığı iddiasındaki irrasyonellik vardır.

Bu gibi doktrinler iktisadın sınırlarının çok ötesine geçerler. Sadece iktisat ve praksiyolojiyi sorgulamakla kalmazlar, aynı zamanda tüm diğer insana ait bilgileri ve genelde insan muhakemesini sorgularlar. Matematik ve fiziğin yanısıra aynı zamanda iktisada da göndermede bulunmaktadırlar. Bunları çürütme işlevi epistemoloji ve felsefe dışında hiçbir bilgi dalına ait değilmiş gibi görünmektedir. Bu durum, epistemolojik sorunlarla uğraşmadan ve polilogizm ve irrasyonelizmin yükselttiği reddiyelere aldırmaksızın sessizce çalışmalarına devam eden iktisatçıların davranışlarına yönelik bir haklı neden olarak gözükmektedir. Şayet birisi teorilerini burjuvazi, Batılı veya Yahudi olarak damgalarsa, fizikçi buna aldırmaz. Aynı şekilde bir iktisatçı da atılan çamurları ve iftiraları görmezden gelmelidir. Köpeklerin havlamasına izin vermeli, ancak ulumalarını önemsememelidir. Spinoza'nın atasözünü hatırlamalıdır: Sane sicut lux se ipsam et tenbras manifestat, sic veritas norma sui et falsi est.

Ancak, iktisat için durum matematik ve fen bilimlerle aynı değildir. Polilogizm ve irrasyonalizm praksiyoloji ve iktisada saldırmaktadır. Her ne kadar iddialarını bütün bilim dallarını kapsayacak şekilde formüle etmiş olsalar bile, kafalarındaki hedef insan eylemi bilimidir. Bilimsel araştırmaların tüm çağların insanları, ırkları, ve sosyal sınıfları için geçerli sonuçlar verebileceğine inanmanın bir aldatmaca olduğunu söylemektedirler. Bazı fiziki ve biyolojik teorileri burjuvazi ve Batılı diyerek küçük düşürmekten mutluluk duymaktadırlar. Fakat pratik problemlerin çözümü, bu damgalanmış doktrinlerin uygulanmasını gerektiriyorsa, yapmış oldukları eleştirileri unutmaktadırlar. Sovyet Rusya'nın teknolojisi sanki bütün sınıflar için doğruymuş gibi, burjuvazi fizik, kimya ve

* Polilogizm: Mantıksal çoğulculuk, çok-mantıklılık. (Çev.)

biyolojinin tüm sonuçlarını hiçbir tereddüt göstermeksizin kullanmaktadır. Nazi mühendisleri ve hekimleri "adi" ırkın veya ulusların icatlarından, keşiflerinden ve teorilerinden faydalanma konusunda tepeden bakıcı olmamışlardır. Bütün ırklara, uluslara, dinlere, dil gruplarına ve sosyal sınıflara ait insanların davranışları mantık, matematik ve fen bilimleri söz konusu olduğunda kesin bir biçimde polilogizm ve irrasyonalizmi onaylamamıştır.

Ancak bu durum praksiyoloji ve iktisat söz konusu olunca oldukça farklıdır. Çoklu mantık, tarihçilik ve irrasyonalizm doktrinlerinin gelişmesinin ana güdüsü iktisat politikalarının belirlenmesinde iktisat öğretilerini görmezden gelmek için gerekçeler sunmaktı. Sosyalistler, ırkçılar, milliyetçiler ve devletçiler iktisatçıların teorilerini çürütme çabalarında ve kendi sahte doktrinlerinin doğruluğunu gösterme konusunda başarısızlığa uğradılar. İşte bu hüsran onları insanların günlük faaliyetlerinde ve bilimsel araştırmalarında kullandığı muhakemenin üzerine kurulduğu mantıksal ve epistemolojik ilkeleri inkara sevk etti.

Kendilerine ilham kaynağı olan politik güdüler zemininde bu itirazları çöpe atmak hoşgörülebilir değildir. Hiçbir bilim insanı, eleştirmenleri taraflı fikirlere sahip diye, daha başlangıçta teorilerinin tasvip edilmeyeceğini varsayacak değildir. Her kınamayı altında yatan güdülere veya zeminine bakmaksızın cevaplamakla yükümlüdür. Dolayısıyla iktisadi teoremlerin, sadece, gerçek hayatta hiç gerçekleşmeyecek gerçekçi olmayan varsayımlar altında geçerli olduğunu ve bundan dolayı gerçek dünyada faydasız olduğunu iddia edenlere karşı sessiz kalınması da hoşgörülemez. Gariptir ki, bazı okullar bu görüşü kabul eder gözükmekte, ancak yine de sessiz sedasız eğrilerini çizmeye ve eşitlikleri formüle etmeye devam etmektedirler. Muhakemelerinin manasını ve gerçek hayatın ve eylemin dünyasına olan göndermelerini önemsememektedirler.

Elbette ki bu, savunulamaz bir durumdur. Bilimsel araştırmanın ilk işi, çeşitli ifadelerin geçerli olduğu tüm şartları ve varsayımları geniş, kapsamlı ve ayrıntılı olarak tarif etmek ve tanımlamaktır. İktisadi araştırmalar için fiziği model ve şablon olarak kurmak hatadır. Ancak bu yanlış düşünceye saplanıp kalmışların en azından şimdiye kadar bir şey öğrenmiş olması gerekir: hiçbir fizikçi fizik teoremlerinin bazı şartlarının ve varsayımlarının açıklamalarının fizik araştırmaları alanının dışında olduğuna inanmamasıdır. İktisadın cevaplamak zorunda olduğu esas soru, iktisadi faaliyetlerin amacını kavramak olan insan eylemi gerçeği ile ifadelerin ilişkisinin ne olduğu sorusudur.

Böylece iktisadi öğretilerin yalnızca Batı medeniyetinin kısa ömürlü ve şu an için ortadan kaybolmuş liberal devresinin kapitalist sistemi için geçerli olduğu iddiası ile tümden yüzleşmek iktisada kalmaktadır. İnsan eylemi problemlerinin izahında iktisat teorisi ifadelerinin faydalarına karşı çeşitli noktalardan getirilen

itirazları incelemek, iktisattan başka hiçbir bilim dalının görevi değildir. İktisadi düşünceler sistemi öyle bir şekilde inşa edilmelidir ki, irrasyonalizme, tarihçiliğe, panfizikalizme, maddeciliğe, davranışçılığa, ve polilogizmin bütün çeşitlerine karşı delil sunabilmelidir. İktisadın çabalarının abes ve gülünç olduğunu göstermek için yeni argümanların gün be gün ilerlerken, iktisatçıların bütün bunları ihmal ediyormuş gibi davranması, hoşgörülecek bir tavır değildir.

Geleneksel çerçeve içerisinde iktisadi problemlerle mücadele etmek artık yeterli olmamaktadır. İnsan eylemi genel teorisinin, yani praksiyolojinin, sağlam zemini üzerine katalaktik teoriyi inşa etmek zorunludur. Bu işlem sadece birçok çürük temelli eleştirileri bertaraf etmekle kalmayacak, aynı zamanda hâlâ tatminsizce çözülmüş, hatta şu ana kadar yeterince görülmemiş problemleri de açıklayacaktır; özellikle de, iktisadi hesaplamanın köklü sorunu orada öylece dururken.

3. İktisat Teorisi ve İnsan Eyleminin Uygulanması

İktisadı gerici olmakla suçlamak pek çok insan için olağandır. Bugün iktisat teorilerimizin mükemmel olmadığı aşikârdır. Ne insan bilgisinde, ne de diğer insan başarılarında mükemmeliyet diye bir şey vardır. Her şeyi bilme, insandan esirgenmiş bir yetidir. Bilgi susuzluğumuzu tamamen giderebilecek en ayrıntılı gözüken teori bile, bir gün düzeltilebilir veya yeni bir teori tarafından ayağı kaydırılarak yerinden edilebilir. Bilim bizlere mutlak ve nihai kesinliği vermez. Bizlere sadece zihni yeteneklerimizin sınırları içinde ve bilimsel düşüncenin hâkimiyetinde bir güvence verir. Bilimsel sistem, bilgi için, sonu gelmez arayışta sadece bir istasyondur. Her insan, çabasında var olan yetersizlikten mecburen etkilenmektedir. Ancak bu gerçekleri dile getirmek günümüz iktisadının geri kalmış olduğunu göstermez. Sadece iktisadın yaşayan bir şey olduğu-ve yaşamanın hem mükemmel olmadığı, hem de değişim gösterdiğini ima ettiği-anlamına gelir.

İktisada karşı sözde gericilik ithamı, iki farklı bakış açısından getirilir.

Bir tarafta, iktisadı fen bilimi olmadığından ve laboratuar yöntem ve prosedürünü uygulamadığı için eleştiren fen bilimciler ve fizikçiler vardır. Bu gibi temelsiz isnatları ifşa etmek, bu bilimsel eserin görevlerinden birisidir. Bu giriş metninde sadece onların psikolojik temelleri hakkında birkaç söz söylemek kafi gelebilir. Dar kafalı insanlar sürekli olarak kendileri gibi düşünmeyenlerle aralarındaki farklara kafayı takarlar. Hikâyede hörgücü olmayan hayvanlar arasında deve bir istisna teşkil eder ve Ruritanyalı, Laputanyalıyı, Ruritanyalı olmadığı için eleştirir. Laboratuardaki araştırmacı laboratuarı bilimsel araştırmaların tek yurdu ve diferansiyel denklemleri bilimsel düşünce sonuçlarını ifade etmenin tek etkin yolu olarak görür. Açıkça insan eyleminin

epistemolojik problemlerini görmekten yoksundur. Onun için iktisat, bir çeşit mekanikten ibarettir.

Sonra, sosyal şartlar tatminkâr olmadığı için sosyal bilimlerde bir yanlışlık olduğunu iddia eden insanlar vardır. Fen bilimleri geçen iki ya da üç yüzyıl içerisinde göz kamaştırıcı sonuçlar elde etmiş ve bu sonuçların pratik kullanımları genel hayat standartlarında emsalsiz derecelere varan iyileşmelere neden olmuştur. Ancak bu eleştirmenler sosyal bilimlerin sosyal şartları daha tatminkâr bir hale getirmekte kesinlikle başarısızlığa uğradığını söylemektedirler. Bunlara göre sosyal bilimler sefalet ve açlığı, ekonomik krizleri ve işsizliği, savaş ve zulmü ortadan kaldırmamıştır; sterildirler ve insanlığın refahına ve mutluluğuna hiçbir katkıları yoktur.

Bu homurdananlar üretimde muazzam teknolojik ilerleme ve bunun sonucu olan refah ve zenginlikteki artışın, iktisadi öğretilerin pratik uygulamasından ibaret olan bu liberal politikaların izlenmesi sayesinde mümkün olduğunu fark etmemektedirler. Eski kanunların ve gümrüklerin koyduğu engeller ile teknolojik ilerlemeler konusundaki önyargıları ortadan kaldıran, deha sahibi reformcu ve icatçıları loncaların deli gömleklerinden kurtaran, hükümet baskılarına ve her tür sosyal baskılara karşı duran, hep klasik iktisatçıların fikirleriydi. Fatihlerin ve el koyucuların prestijlerini azaltan ve toplumsal faydanın ticari faaliyetlerden geldiğini gösterenler hep onlardı. Eğer kapitalizm öncesi düşünce sistemi iktisatçılar tarafından tam olarak ortadan kaldırılmasaydı, bugünkü modern icatların hiçbirisi kullanılıyor olmayacaktı. Yaygın olarak bilinen adıyla "sanayi devrimi" iktisatçıların doktrini ile gerçekleşen ideolojik devrimin bir çocuğudur. İktisatçılar, "rakibin daha iyi ve daha ucuza üreterek diğerlerini geçmesi adalete ve hakkaniyete uygun değildir; geleneksel üretim yöntemlerinden sapmak haksızlıktır; makineler işsizlik yarattığı için kötüdür; hükümetin görevlerinden birisi de verimli iş adamlarının zenginleşmesini önleyerek daha az verimli olanları verimli olanların rekabetinden korumaktır; devlet zoruyla girişimci özgürlüğünü sınırlandırmak veya sosyal güçlerin diğer unsurlarını baskı altında tutarak ulusun refahını arttırmak" şeklindeki eski öğretilerin yanlış olduğunu gösterdiler. İngiliz politik iktisadı ve Fransız Fizyokrasisi modern kapitalizmin örnek aldığı rol modelleriydi. Halk kitlelerine bunu hediye eden uygulamalı fen bilimlerin gelişmesini de bunlara borçluyuz.

İçinde bulunduğumuz zamanın hatası, iktisadi özgürlük politikalarının son iki asırlık teknolojik evrimde oynadıkları rol hakkındaki yaygın cehalettir; insanların üretim yöntemlerindeki gelişmenin çağdaşı *laissez faire* politikaları ile sadece kaza sonucu bir arada bulunduğu yanlış fikrine kapılmalarıdır. Marksist efsanelerle aldatılanlar modern sanayileşmenin herhangi bir

ideolojiye bağlı olmayan "üretken faktörlerin" gizemli bir sonucu olduğunu düşünmektedirler. Klasik iktisadın kapitalizmin yükselişinde temel bir unsur olmayıp onun bir ürünü, "ideolojik üstyapısı" olduğuna, yani kapitalist sömürücülerin haksız iddialarını savunmak için tasarlanmış bir doktrin olduğuna inanmaktadırlar. Böylece, onlara göre kapitalizmin ortadan kaldırılması, piyasa ekonomisi ve serbest girişimciliğin yerine sosyalist totalitarizmin konması teknolojinin daha da gelişmesine mani olmayacak; tam tersine, bencil kapitalistin önüne koyduğu engelleri kaldırmak suretiyle, teknolojik ilerleme daha da süratlenecektir.

Çağımızın yıkıcı savaşlarının ve sosyal çözülmelerinin karakteristik özelliği iktisada karşı çıkmaktır. Thomas Carlyle iktisadı "kasvetli bilim" olarak damgalamakta, Karl Marx iktisatçıları "burjuvazinin dalkavukları" olarak yaftalamaktadır. Şarlatan doktorlar--patentli ilaçlarını ve yeryüzünde kısa yoldan cenneti övenler--iktisadı "ortodoks" ve "tepkisel" olarak küçük görerek mutlu olmaktadırlar. Demagoglar iktisat üzerine kazandıklarını iddia ettikleri zafer ile övünmekteler. "Pratik" adam, iktisadı hakir görmesiyle ve "masa başı" iktisatçılarının öğretilerini göz ardı etmekle iftihar etmektedir. Geçen on yılların iktisat politikaları, çeşitli iktisat teorileriyle alay eden ve sahte doktrinlerini öven zihniyetin bir sonucu olmuştur. "Ortodoks" iktisat denen şey birçok ülkede üniversitelerden men edilmiş olup, önde gelen devlet adamlarına, politikacılara ve yazarlara meçhul haldedir. Tatminkâr olmayan ekonomik işlerin suçu, hem yönetenlerin hem de halk yığınlarının hakir gördüğü ve ihmal ettiği bir bilimin üzerine kesinlikle yüklenemez.

Son iki yüzyılda beyaz adam tarafından geliştirilen modern uygarlığın kaderi, iktisat biliminin kaderiyle ayrılmaz bir bağa sahiptir. İktisat öğretilerinin, ekonomi politikası problemlerine uygulanışı olan fikirlerle donatılmış insanlardan dolayı, medeniyet mevcudiyet bulabilmiştir. Uluslar, iktisadi düşünceyi reddeden doktrinlerin büyüsü altında hayatlarını idame ettirmeye çalışırlarsa, yeryüzünden silinmeye mahkûmdurlar ve silineceklerdir.

İktisadın teorik bir bilim olduğu doğrudur ve değer yargılarından aslında uzak durduğu bir gerçektir. İnsanlara nasıl bir sonucu hedeflemeleri gerektiğini söylemek onun işi değildir. Seçilen amaçlara ulaşmak için uygulanması gereken araçlara sahip bir bilimdir. Onun amacın ne olması gerektiğini seçen bir bilim olmadığı kesindir. Nihai kararlar, amaç seçiminin değerlemesi, hiçbir bilimin alanına girmez. Bilim insana nasıl hareket etmesi gerektiğini asla söylemez; istediği sonuca ulaşmak için nasıl hareket etmesi gerektiğini gösterir.

Bilimin *olanları* araştırmakla sınırlı olması ve en yüce ve en son amaçlar için değer yargısı ifade etmekten uzak olması nedeniyle, birçok insan hayat ve

eylem için bilimin bir öneminin olmadığı veya çok bir şey ifade etmediğini düşünmektedir. Bu da bir hata olmakla birlikte, bu hatanın ifşası bu giriş kısmının amacı değildir; bu bilimsel eserin esas amaçlarından bir tanesidir.

4. Kaldığı Yerden Devam

Bu bilimsel eserin insan eylemi teorisinin geniş çerçevesi içerisinde iktisadi meseleleri neden ele alması gerektiğini gösterebilmek için, ön hazırlık mahiyetindeki bu satırların yazılması bir ihtiyaçtı. Toplumsal organizasyonların köklü konuları hakkında hem iktisadi düşüncenin, hem de politik tartışmaların bugünkü durağında, katalaktik sorunların çözüm yollarını ayrı tutmak mümkün değildir. Bu sorunlar insan eylemi genel biliminin sadece bir parçasıdır ve ona göre de ele alınmalıdır.

Kısım 1
İNSAN EYLEMİ

Bölüm 1

Eylemde Bulunan İnsan

1. Amaçlı Eylem ve Hayvansal Tepki

İNSAN eylemi amaçlı bir davranıştır. Yahut şunu söyleyebiliriz: Eylem iradenin harekete geçirilmesi ve fiiliyata dönüştürülmesidir; amaçları ve niyetleri hedeflemesidir; egonun çevrenin şartlarına ve teşviklerine anlamlı cevabı niteliğindedir; hayatını belirleyen evrenin durumuna kişinin bilincinin ayarlanmasıdır. Bu tür başka kelimelerle anlatım verilen tanımları açıklayabilir ve yanlış yorumlamaların önüne geçebilir. Fakat tanımın kendisi yeterlidir ve yorumlanmaya veya tamamlanmaya mahal bırakmaz.

Bilinçli veya amaçlı davranış, bilinçsiz davranışla, yani refleksler ve vücut hücrelerinin ve sinirlerin uyarıcılara karşı verdiği iradesiz tepkilerle taban tabana zıttır. İnsanlar bazen bilinçli davranışlar ile insan vücudunda cereyan eden iradesiz tepkilerin güçlerinin sınırlarının aşağı yukarı belirsiz olduğuna inanmaya yatkındırlar. Bu ancak, somut davranışın iradeli mi yoksa iradesiz mi olduğunun anlaşılmasının zor olduğu durumlar için geçerlidir. Fakat bilinçlilik ile bilinçsizlik arasındaki fark, kesin ve net olarak belirlenmiştir.

Vücut organlarının ve hücrelerinin bilinçsiz davranışları eylem *ego*'su için dış dünyanın bir diğer gerçeği gibi sadece bir veridir. Eylemde bulunan insan kendi vücudunun içinde olup bitenlerin yanında aynı zamanda diğer verileri de, örneğin hava durumu veya komşunun tavırlarını da, dikkate almak zorundadır. Elbette ki, amaçlı davranışın vücut unsurlarının çalışmalarını etkisiz hale getirme gücüne sahip olduğu belli marjlar vardır. Vücudu belli sınırlar içinde kontrol altına almak mümkündür. İnsan bazen iradesiyle hastalığı yenmede, doğuştan veya sonradan edinilen özelliklerini telafi etmede veya

bedensel yapısındaki yetersizlikleri gidermede, ya da reflekslerini bastırmada başarılı olabilir. Bu mümkün olduğu müddetçe, amaçsal eylemin alanı genişler. Şayet insan, kontrol edebilecek durumda olmasına rağmen, hücrelerinin istem-dışı tepkilerini ve sinir sistemini kontrol etmekten uzak durursa, davranışları bizim açımızdan amaçlıdır.

Bilimimizin alanı insan eylemidir, bir eylemle sonuçlanan psikolojik olaylar değildir. İşte tam olarak insan eylemi genel teorisini, yani praksiyolojiyi, psikolojiden farklı kılan da budur. Psikolojinin teması eylemle sonuçlanan veya sonuçlanabilen içsel olaylardır. Praksiyolojinin teması aslında eylemdir. Bu aynı zamanda praksiyoloji ile bilinçaltı kavramı psikanalitik ilişkisini de yerli yerine oturtur. Psikanaliz de psikolojidir ve eylemi değil insanı eyleme sevk eden güçleri ve öğeleri araştırır. Psikanalitik bilinçaltı psikolojiktir praksiyoloji kategorisinde yer almaz. İster bir eylem kasıtlı olarak yapılsın isterse unutulan hatıralardan ve adeta iradeyi yönlendiren baskı altında kalmış bölgelerdeki bastırılmış arzulardan olsun, eylemin doğasını etkilemez. Bilinçaltının sevkiyle (*Id*) katil suç mahalline yönelir ve tecrübesiz gözlemciye anlamsız gözüken sapık davranışları ile sinir hastası eyleme geçer; diğerleri gibi onlarda belli maksatlara ulaşmayı hedeflerler. Psikopatların ve sinir hastalarının davranışlarının bile anlamlı olduğunu, kendimizi normal ve aklı başında olarak tanımlayan bizler onların amaçlarının seçimini saçma sapan olarak tanımlamakta ve bu amaca ulaşmak için seçtikleri vasıtaları amaçlarına aykırı görmemize rağmen, onların da hedeflerine göre hareket ettiklerini göstermiş olması, psikanalizin meziyetidir.

Praksiyoloji tarafından kullanılan "bilinçsiz" terimi ve psikanaliz tarafından uygulanan "bilinçaltı" ve "bilinçsiz" terimleri iki farklı düşünce ve araştırma sistemine aittir. Praksiyoloji diğer bilim dallarına olduğu gibi psikanalize çok şey borçludur. Öyleyse praksiyolojiyi psikanalizden ayıran ince çizgiyi bilmek, şimdi daha da önemli olmaktadır.

Eylem basitçe tercih belirtme değildir. İnsan olgular ve olayların kaçınılmaz olduğu veya öyle olduğuna inanıldığı durumlarda da tercihlerini ortaya koyabilir. Öyleyse insan güneşli bir havayı yağmurlu bir havaya tercih edebilir ve güneşin bulutları defetmesini isteyebilir. Sadece ümit eden ve arzulayan kişi, olayların gelişimine etkin olarak müdahale etmez ve kaderinin oluşumuna etkide bulunmaz. Oysa eylemde bulunan insan seçer, belirler, ve amacına ulaşmaya çalışır; ikisini birlikte elde edemeyeceği şeylerden birini seçer, diğerini bırakır. Böylece eylem hem almayı, hem bırakmayı içerir.

Arzuları ve ümitleri ifade etmek ve planlanmış eylemleri ilan etmek, belli amaçların elde edilmesini hedefledikleri sürece bir çeşit eylem sayılabilir. Ancak göndermede bulundukları eylemlerle karıştırılmamalıdırlar. İlan edilen,

tavsiye edilen, veya reddedilen eylemlerle aynı değildirler. Eylem gerçek bir şeydir. Önemli olan insanın toplam davranışlarıdır; bahsettiği planlar değil, gerçekleştirdiği eylemlerdir. Diğer taraftan eylem, emeğin uygulanmasından kesin olarak ayırt edilmelidir. Eylem amaçlara ulaşmak için gerekli olan araçların istihdam edilmesi anlamına gelir. Kural olarak, istihdam edilen araçlardan biri eylemde bulunan insanın işgücüdür. Ama durum her zaman için böyle değildir. Özel koşullar altında ihtiyaç duyulan tek şey sadece bir kelimedir. Emirler veren veya yasaklamalar getiren biri emek sarf etmeksizin eylemde bulunabilir. Konuşmak ya da konuşmamak, gülümsemek ya da ciddi durmak, bir eylem olabilir. Tüketmek ve eğlenmek gibi, erişilebilir tüketim ve eğlenceden uzak durmak da bir eylemdir.

Praksiyoloji sonuçta "aktif" veya enerjik ve "pasif" veya tembel insan arasında ayrım yapmaz. İçinde yaşadığı koşulları iyileştirmek için mücadele eden güçlü bir kişi, olaylara karşı vurdum duymaz bir şekilde hareket eden uyuşuk bir kişiden ne daha fazla, ne de daha az eylemde bulunmaktadır. Hiçbir şey yapmamak veya başıboş kalmak bile bir eylemdir, bunlar bile olayların gidişatını belirler. İnsanın müdahil olması için gerekli şartların var olduğu her yerde, insan ister müdahale etsin veya müdahale etmekten kaçınsın, bir eylem yapmış olur. Mevcut koşullara tahammül etmeyip, başka bir sonuç elde etmek için bu koşullara müdahale eden kişi eylemde bulunur. Etkileyebileceği fizyolojik ve içgüdüsel unsurların işleyişini etkilemekten uzak duran kişi de eylemde bulunur. Eylem sadece icra etmek değil, aynı zamanda yapılması mümkün olanı yapmamaktır.

Eylemin, insanın irade beyanı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bunun bizim bilgimize ekleyeceği hiçbir şey yoktur. *İrade*, insanın farklı işler arasında seçim yapma kabiliyetinden, onlardan birini tercih edip diğerini rafa kaldırmasından, ve nihayet seçilen veya bırakılan şeyi hedefleme konusunda alınan karara göre hareket etmesinden başka bir şey değildir.

2. İnsan Eyleminin Önkoşulları

Memnuniyet veya tatminkârlık dediğimiz şey bir eylem sonucu meydana gelmeyen ve gelemeyecek olan bir insani haldir. Eylemde bulunan insan tatmini yüksek olanı düşük olanla ikame etmek için can atar. Aklı kendisi için daha uygun olacak koşulları hayal eder ve eylemleri bu arzulanan durumu yakalamak hedefine kilitlenir. İnsanı eyleme sevk eden güdü daima bazı rahatsızlıklardır.[1] Mükemmel bir duruma sahip olan insanın, bir şeyleri değiştirmek için her-

[1] Bkz. Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, editör, Fraser (Oxford, 1894), 1, 331-333; Leibniz, *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, editör. Flammarion, s. 119.

hangi bir güdüsü olmayacaktır. Ne dilekleri, ne de arzuları olacaktır. Kendisi zaten mükemmel derecede mutlu olduğu için eylemde de bulunmayacak; umursamaz bir şekilde yaşantısını sürdürecektir.

Ancak, insanı eyleme geçirmek için, rahatsızlık veya yüksek tatmin seviyesine erişme hayali tek başına yeterli değildir. Bunun için üçüncü bir koşul gereklidir: amaçlı davranışın, hissedilen rahatsızlığı giderici veya en azından azaltıcı bir gücünün olması beklentisi. Bu koşulun yerine gelmediği durumlarda eylem mümkün değildir. Bu koşullar altında insan, kaçınılmazı kabullenmek, kaderine razı olmak durumundadır.

Bunlar insan eyleminin genel şartlarıdır. İnsan bu şartlar altında yaşayan canlıdır. O sadece bir *homo sapiens* değil, aynı zamanda bir *homo agens* olmuştur. Doğuştan gelen veya sonradan olan kusurlara sahip insanlar, değiştirilemez bir şekilde hiçbir eylemde bulunmaya uygun olmadıkları zaman (sadece yasal anlamda değil, terimin dar anlamında) pratik olarak insan değillerdir. Her ne kadar toplumdaki mevkileri ve biyolojik durumları nedeniyle insan olarak kabul edilseler bile, insan olmanın temel özelliğinden yoksundurlar. Yeni doğan bir çocuk da eylemci değildir; tam anlamıyla gelişmiş bir insan niteliğine henüz ulaşamamıştır. Fakat gelişimi sonunda o da eylemde bulunan insan olacaktır.

Mutluluk Üzerine

Günlük konuşma dilinde maksadına ulaşmayı başarmış insanları "mutlu" diye nitelendiriyoruz. Aslında bu durumdaki insanların halini daha iyi anlatan bir tarif, "öncesinden daha mutlu" olacaktır. Bununla birlikte, insan eylemini "mutluluk için mücadele etmek" olarak tanımlamakta herhangi bir sakınca yoktur.

Fakat bazı yanlış anlaşılmalardan kaçınmalıyız. İnsan eyleminin nihai amacı, daima, eylemde bulunan insanın arzularının tatmin edilmesidir. Kişisel değer yargıları haricinde, daha fazla veya daha az tatminin çeşitli insanlar için, veya muhtelif zamanlarda aynı insanlar için standart bir ölçüsü yoktur. İnsanı rahatsız hissettiren veya daha az rahatsız hissettiren kendi iradesi ve değer yargısı, öznel değerlemesi ve kişiliği tarafından, yani bizzat kendisi tarafından tespit edilir. Hiç kimse, bir başkasını mutlu etme emrini verecek pozisyonda değildir.

Bu gerçeklerin tespiti, hiçbir şekilde egoizm ve fedakârlığın, maddecilik ve idealizmin, bireycilik ve kollektivizmin, ateizm ve dinin antitezi olduğuna atıfta bulunmaz. Burada sadece kendi benliklerinin koşullarını iyileştirmeyi amaç edinmiş insanlar mevcuttur. Yakınlık duyduğu insanların rahatsız olmalarının farkında olan ve en az onlarınki kadar, hatta kendilerininkilerden daha fazla

rahatsızlık duyan insanlar vardır. Sadece kendi açlıklarını, cinsel ihtiyaçlarını gidermeyi, iyi evlerde yaşamayı, ve diğer maddi şeyleri tatmin etmekten başka hiçbir şeyi arzulamayan insanlar vardır. Fakat başka bazı insanlar da yaygın olarak bilinen haliyle "daha yüksek" ve "ideal" tatminkârlığa daha fazla önem verirler. Toplumsal işbirliğinin ihtiyaçlarına göre hareketlerini ayarlamak için can atan insanlar da vardır; sosyal yaşamın kurallarını reddeden inatçı insanlar da. Yeryüzündeki yaşamın amacını mutlu bir hayatın hazırlık aşaması olarak gören insanlar olduğu gibi, hiçbir dinin öğretilerine inanmayan ve hareketlerine hiçbirisinin karışmasına izin vermeyen insanlar da mevcuttur.

Praksiyoloji eylemin nihai amaçlarına karşı kayıtsızdır. Hedeflenen amaçlara bakılmaksızın bulguları bütün eylemler için geçerlidir. Amaçların değil, araçların bilimidir. Mutluluk terimini tamamen formel anlamda kullanır. Praksiyolojik terminolojinin önermesine göre, insanın yegâne amacı mutluluğu elde etmesidir. Bu totolojik bir önermedir; insanın beklediği mutluluğun durumu hakkında herhangi bir imada bulunmaz.

İnsan eylemi güdüsünün daima bazı rahatsızlıklar içerdiği ve de bu rahatsızlıkları mümkün olduğu mertebede ortadan kaldırmayı hedeflediği, yani eylemde bulunan insanı daha mutlu kılmak fikri, Mutluluk ve Hedonizm öğretilerinin esasıdır. Epikürcü tüm insan faaliyetinin, hiçbir zaman tamamını elde etmeksizin, hedeflendiği eksiksiz mutluluk ve mükemmeliyet durumudur. Bu kavrayışa sahip olma heybetiyle bu felsefenin birçok temsilcisi *haz* ve *elem* (*zevk* ve *acı*) kavramlarının tamamen formel karakterini fark edememiş ve bunlara maddi ve cinsel manalar yüklememişlerdir. Teolojik, mistik, ve diğer heteronomous ahlâk okulları "daha yüksek" ve "daha asil" zevkleri görmezden gelmekten başka herhangi bir itiraz getiremedikleri için, Epikür'ün temelini sarsamamışlardır. Mutluluğun, Hedonizmin, ve Faydacılığın erken dönemlerdeki önde gelenlerinin yazdıklarının bazı noktalardan yanlış yorumlanmaya açık oldukları doğrudur. Fakat modern filozofların yanı sıra modern iktisatçıların kullandıkları dil o kadar kesin ve dolambaçsızdır ki, yanlış yorumlama ihtimali mümkün değildir.

İçgüdüler ve Tahrikler Üzerine

İnsan eyleminin köklü sorunlarının anlaşılması konusunda içgüdü-sosyolojisinin yöntemleri ile ilerlenemez. Bu okul, insan eyleminin çeşitli somut amaçlarını sınıflandırır ve her bir sınıfa motivasyon olarak özel bir içgüdü tayin eder. İnsan kendisine has çeşitli içgüdüler ve mizaçla hareket eder görünür. Bu açıklamanın, iktisadın tiksindirici öğretilerini ve faydacıların ahlâklarını toptan yıktığı varsayılmaktadır. Halbuki, Feurbach her bir içgüdü-

nün mutluluğa giden bir içgüdü olduğunu doğru bir şekilde gözlemlemiştir.[2] İçgüdüsel-psikoloji ve içgüdüsel-sosyolojinin yöntemi eylemin o anki amaçlarının keyfi sınıflandırılması ve her birinin esasını teşkil etmesinden oluşmaktadır. Praksiyoloji, eylemin amacının belli rahatsızlıkları gidermek olduğunu söylerken, içgüdüsel-psikoloji aniden beliren içgüdünün tatmin edilmesi olduğunu söyler.

İçgüdü okulunun ileri gelenleri, eylemin nedenler tarafından belirlenmediğini, rasyonel izaha açık olmayan mizaçtaki güçlerden, tahriklerden, içgüdülerden ve yaradılıştan kaynaklandığını kanıtladıkları konusunda ikna olmuşlardır. Rasyonalizmin sığlığını ve iktisadın bayağılığını "yanlış psikolojik varsayımlardan çıkarılan hatalı sonuçlar manzumesi" olarak ifşa etmede başarılı olduklarından emindirler.[3] Fakat rasyonalizm, praksiyoloji ve iktisat, eylemin nihai amaçları ve kaynakları ile uğraşmaz, nihai amaca ulaşmak için kullanılan araçların uygulaması ile ilgilenirler. Tahrikin veya içgüdünün nasıl ortaya çıktığının sırrına varılamaz derinlikler ne kadar derin olursa olsun, insanın kendini tatmin için seçtiği araçlar fayda ve maliyetin rasyonel olarak düşünülmesiyle belirlenmektedir.[4]

Hissi hareket eden bir insan da eylemde bulunmuş sayılır. Hissi hareketleri diğerlerinden ayırt eden şey, girdi çıktı değerlemesidir. Hisler değerlemeleri alt üst eder. Tutkuyla ateşlenen insan erişmek istediği amacı daha arzulanır ve ödemek zorunda olduğu bedeli soğukkanlı iken ödeyeceği bedelden daha düşük görür. İnsanın, duygusal olduğu anlarda bile, araçları ve amaçları, iyiden iyiye düşünmesi gerektiği ve bu muhakemenin sonucunu duygusal tepkilere boyun eğerek daha maliyetli hale getireceği konusunda hiçbir şüphesi yoktur. Hissi durumlarda veya sarhoşken işlenmiş suçlara diğerlerine göre daha az ceza vermek, bunun gibi aşırılıkları cesaretlendirmekle aynı manaya gelmektedir. Ağır misilleme tehdidi, görünüşte karşı konulmaz bir tutku ile güdülenen insanları bile bu yoldan çevirir.

Hayvan davranışlarını, bu davranışların o anda ortaya çıkan dürtülere teslim olduğu varsayımı altında yorumlamaktayız. Hayvanları yem yerken, birlikte yaşarken ve diğer hayvan veya insanlara saldırırken gözlediğimizde, beslenme içgüdüsünden, üremesinden ve saldırganlığından bahsederiz. Bu gibi içgüdülerin doğuştan olduğunu ve tartışmaya yer bırakmaz bir şekilde tatmin edilmesi gerektiğini varsayarız.

---

[2] Bkz. Feuerbach, *Sammtliche Werke*, editör. Bolin and Jodl (Stuttgart, 1907), X, 231.

[3] Bkz. William McDougall, *An Introduction to Social Psychology* (14. ed. Boston, 1921), s. 11.

[4] Bkz. Mises, *Epistemological Problems of Economics,* çeviren G. Reisman (New York, 1960), ss. 52 vd.

Fakat insan için durum bundan farklıdır. İnsan, tatmin edilmesi için aniden bastıran dürtülerine yenik düşen birisi değildir. İnsan dürtülerini, hislerini ve içgüdülerini hizaya getirme kabiliyetine sahiptir; hareketlerini rasyonelleştirebilir. Diğer arzularını tatmin etmek için, içinde yanıp tutuşan bir dürtüsünü terk edebilir. İştahının kuklası değildir. Nefsine hoş görünen her kadına tecavüz etmez; iştahını kabartan her yemek parçasını son lokmasına kadar silip süpürmez; öldürmek istediği her adamı öldürmez. Dilek ve arzularını belirli bir ölçüye göre ayarlar, seçimini yapar, kısacası eylemde bulunur. İnsanı hayvanlardan ayıran özellik, davranışlarını amaçlı olarak ayarlamasıdır. İnsan, engelleyen, dürtülerini ve arzularını kontrol eden, içgüdüsel arzuları ve dürtüleri bastırma gücü olan varlıktır.

Dürtü öyle bir hiddetle ortaya çıkabilir ki, tatmin edilmesinin sebep olacağı hiçbir dezavantaj bireyi o dürtüyü tatmin etmekten alıkoyacak kadar yeterli büyüklükte olmayabilir. Bu durumda da bir seçim söz konusudur. İnsan bu durumda ilgili arzusuna teslim olma yönünde kararını vermektedir.[5]

3. Nihai Veri Olarak İnsan Eylemi

Çok eski tarihlerden bu yana insanlar ana kuvveti, varlıkların ve değişimlerin müsebbibini, her şeyin ondan meydana geldiği ve kendisinin varlık nedeni olduğu nihai maddeyi bilmek için can atarlar. Bilim daha orta hallidir. İnsan aklının ve insanın bilgi için araştırma yapma sınırlarının farkındadır. Her olayı, kendisini doğuran nedene kadar izlemeyi amaçlamaktadır. Fakat bu gayretlerin geçilemez duvarlara çarpmasının da gerekli olduğunu fark eder. Bunlar analiz edilemeyen ve başka fenomenlere kadar kökleri izlenemeyen fenomenlerdir. İşte onlar nihai verilerdir. Bilimsel araştırmalardaki gelişmeler, daha evvelden nihai veri olarak kabul edileni parçalarına indirgemede başarılı olabilir. Ancak bazı nihai veriler, indirgenemez ve analiz edilemez bir olgu daima var olacaktır.

Monizm tek bir nihai maddenin varlığını öğretir, düalizmde iki tane nihai madde vardır, plüralizmde ise birçok madde. Bu problemler hakkında münakaşaya girmenin yararı yoktur; zira bu tür metafiziksel tartışmaların sonu gelmez. Şu anki bilgi durumumuz bize her makul insanın tatminkâr bulacağı cevapları ortaya çıkaracak araçları henüz sunmamaktadır.

Materyalist monizm, insan düşüncesi ve iradesinin; vücut organları, beyin hücreleri ve sinirlerin işlemesinin bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Buna

[5] Böyle durumlarda büyük rol, iki ilgili tatminin--içten gelen teşviğe teslimden umulan ile istenmeyen sonuçlarından kaçınmadan umulanın--eşanlı olmadığı durumlar tarafından oynanır. Bkz. aşağıda, ss. 479-490.

göre insan düşüncesi, isteği ve eylemi bir gün kimyasal ve fiziksel araştırma yöntemleriyle tamamen açıklanacak olan maddi işlemlerin sonucunda oluşmaktadır. Her ne kadar destekçileri bunu sarsılmaz ve inkar edilmez bir bilimsel gerçek olarak düşünseler bile, esasen bu da bir metafizik hipotezdir.

Vücut ile akıl arasındaki ilişkiyi açıklamak için çeşitli doktrinler geliştirilmiştir. Gözlemlenen gerçeklere göndermede bulunmadan, bunlar sadece birer zandır. Kesin olarak söylenebilen tek şey, zihin ile psikolojik işleyiş arasında bir ilişkinin varlığıdır. Doğayla ve bu bağlamdaki hareketi ile ilgili olarak, çok az şey biliyoruz.

Somut değer yargıları ve kesin insan eylemleri daha ileri analizlere açık değildirler. Kesinlikle bağımlı olduklarını ve nedenleri tarafından şartlandırıldıklarını adilce varsayabilir veya inanabiliriz. Ancak-fiziksel ve psikolojik-dışsal gerçeklerin insan zihninde somut eylemlerle sonuçlanacak kesin düşünceler ve iradeleri nasıl oluşturduğunu bilmediğimiz sürece, üstesinden gelinemez ***metodolojik düalizm*** ile karşılaşmak kaçınılmazdır. Bugünkü bilgimizle pozitivizmin, monizmin ve panfizikalizmin köklü iddiaları bilimsel araştırma temelinden yoksun ve hem anlamsız, hem de kullanışsız metafizik postulatlardır. Akıl ve tecrübe bizlere iki ayrı küreyi gösterir: fiziksel, kimyasal ve fizyolojik olayların dışsal dünyası ile, düşüncenin, hissin, değerin ve amaçlı eylemin içsel dünyası. Bugün anlayabildiğimiz kadarıyla, bu iki yarım küreyi birleştiren bir köprü mevcut değildir. Tıpa-tıp aynı dışsal olaylar bazen değişik insan tepkileriyle sonuçlanabilir; farklı dışsal olaylar da bazen aynı insani tepkileri üretir. Bunun nedenini bilmiyoruz.

Bununla yüzleşince, monizmin ve materyalizmin temel tezleri üzerine bir yargıda bulunamıyoruz. Fen bilimlerinin bir gün, belirli fikirlerin, değer yargılarının ve eylemlerin üretimini, belli bazı unsurların birleşmesi sonucu ortaya çıkması kaçınılmaz ve zorunlu olan kimyasal bileşenlerin üretimini izah eder gibi, açıklamayı başarabileceğimize inanabiliriz de, inanmayabiliriz de. Bu arada, metodolojik düalizme katlanmak zorundayız.

İnsan eylemi, değişimi getiren birimlerden bir tanesidir; kozmik faaliyetin ve varoluşun bir unsurudur. O halde insan eylemi, bilimsel araştırmanın meşru konusudur. En azından mevcut koşullarda, nihai sebeplerine kadar inilip izi sürülemeyeceğinden, nihai veri olarak kabul edilmeli ve öyle de çalışılmalıdır.

İnsan eylemlerinin getirdiği değişiklikler, büyük kozmik güçlerin hareketlerinin etkileri ile mukayese edildiğinde, önemsiz kalmaktadır. Ölümsüzlük ve sonsuzluk perspektifinden insan, ölçülemeyecek kadar küçük bir noktadır. Fakat insan için insan eylemi ve olayları gerçek şeylerdir. Eylem, fıtratının ve

varoluşunun esası, hayatını devam ettirmesinin ve hayvanlardan ve bitkilerden yukarıda başını dik olarak tutmasının aracıdır. İnsan gayretleri, her ne kadar ölümlü ve hafızadan kaybolur nitelikte olursa olsun, insan ve beşeri bilimler için bunlar birincil önemdedir.

4. Rasyonellik ve İrrasyonellik; Praksiyoloji Araştırmalarının Sübjektiflik ve Objektifliği

İnsan eylemi, zorunlu olarak daima rasyoneldir. Öyleyse "rasyonel eylem" terimi gereğinden fazla laf etmektir ve bundan dolayı da reddedilmelidir. Eylemin nihai amaçlarına uygulandığında, rasyonel ve irrasyonel tabirleri uygun değildir ve anlamsızdır. Eylemin nihai amacı, daima, eylemde bulunan insanın bazı arzularını tatmin etmektir. Hiç kimsenin eylemde bulunan insanın değer yargılarını kendi değer yargılarıyla ikame etmesi sözkonusu olmadığı için, diğer insanların irade ve amaçları hakkında değer yargılarında bulunmak nafile bir iştir. Hiç kimse, bir başkasını neyin daha mutlu veya daha az rahatsız ettiğini söyleme yetkisine sahip değildir. Eleştirmen, ya başkasının durumunda olsaydı neyi amaçlayacağını söyler; ya da diktatörlük kibri altında tasasız bir şekilde başkasının istek ve amaçlarını hazırlayarak, kişinin kendisine neyin daha uygun geldiğini ilan etmektedir.

"Maddi" ve elle tutulur aleyhine, şayet "ideal" veya "daha yüksek" tatminlerin elde edilmesi hedeflendiyse, bu eylemi irrasyonel olarak adlandırmak olağandır. Bu bağlamda insanlar, örneğin-bazen onaylayarak, bazen de onaylamayarak-"daha yüksek" malları-dinine, felsefesine, ve siyasi görüşüne veya milletinin hürriyetine ve gelişmesine olan sadakati gibi- hedefleyerek hayatını, sağlığını veya servetini feda eden insanın irrasyonel düşünceler tarafından motive edildiğini söylerler. Ancak bu ulvi amaçlar için mücadele, diğer insan amaçlarından ne daha fazla, ne de daha az rasyonel veya irrasyoneldir. Hayatı idame ettirecek ihtiyaçları elde edecek ve sağlığı koruyacak kadar çalışma arzusu, diğer malları ve hayatı kolaylaştıracak olan şeyleri elde etmek için çalışma arzusundan daha rasyonel, daha doğal, veya daha hakkaniyete uygundur diye varsaymak bir hatadır. Isınma ve yiyeceğe olan ihtiyacın insanlar ve memeliler için ortak olduğu ve yiyecek ve barınmadan yoksun olan insanın bu acil ihtiyaçlarını tatmin edebilmek için tüm gayretini bu tarafa yönlendirerek diğer konuları bir kenara ittiği doğrudur. Yaşama dürtüsü, hayatını koruması, ve kişinin kendi güçlerini kuvvetlendirecek her fırsatı değerlendirmesi, her canlıda varolan, hayatın en önde gelen özelliğidir. Fakat, bu dürtüye boyun eğmek-insan için-kaçınılmaz bir zorunluluk değildir.

Diğer bütün hayvanlar koşulsuz olarak kendi hayatlarını koruma ve üreme dürtüsü ile hareket ederken, insan bu dürtüleri dahi dizginleyebilecek güce

sahiptir. Hem cinsel dürtülerini, hem de hayatını devam ettirme arzularını kontrol edebilir. İçinde yaşadığı koşulların dayanılmaz olduğu durumlarda hayatını da feda edebilir. İnsan davası için ölmeye ve intihar etmeye muktedirdir. Yaşamak insan için seçimin, değer yargısının bir sonucudur.

Refah içinde yaşama arzusu da aynıdır. Nefsinin arzularını kıranlar ve inançlarına sıkı sıkıya bağlı olanlar ve onurlarını ve kendilerine olan saygılarını koruyan insanların varlığı, dünyalık yaşamın rahatlığını sağlayan maddeler için mücadelenin, kaçınılmaz bir şey olmaktan ziyade bir seçimin sonucu olduğunun kanıtıdır. Elbette ki insanların çoğunluğu hayatı ölüme, zenginliği de fakirliğe tercih ederler.

Vücudun sadece fizyolojik ihtiyaçlarını tatmin etmeyi "doğal" ve sonuç olarak "rasyonel," geri kalan gereksinimlerini "yapay" ve sonuç olarak "irrasyonel" olarak düşünmek, keyfi bir tutumdur. Kişinin diğer hayvanlar gibi yiyecek, barınma, ve birlikte yaşamayı istemesi dışında diğer tatminleri de hedeflemesi, insan tabiatının karakteristik özelliğidir. İnsan, diğer memelilerle ortak olarak paylaştığından "daha üstün" diyebileceğimiz, insana özgü arzu ve ihtiyaçlara sahiptir.[6]

Amaçların gerçekleştirilmesi için seçilmiş olan araçların uygulanmasında, "rasyonel" ve "irrasyonel" ibareleri kullanılan yöntemin yeterliliği ve elverişliliği hakkında bir yargı ima eder. Eleştirmen bunun konuyla ilgili, amaca ulaşmada en iyisi olup olmadığı noktasından hareketle, yöntemi onaylayabilir de, onaylamayabilir de. İnsan aklının hata yapmaz olmadığı ve insanın sıklıkla araçları seçerken veya uygularken hata yaptığı bir gerçektir. İstenilen amaca uygun olmayan insan eylemi beklentileri karşılayamaz. Amaca aykırıdır fakat rasyoneldir, yani belirli amaca ulaşmak için çaba ve girişimin-etkisiz olmasına rağmen- makul-ancak hatalı- bir sonucudur. Günümüz doktorlarının reddettiği ancak yüzyıl önceki kanser tedavisi için belli yöntemleri kullanan doktorlar-günümüz patoloji perspektifinden- kötü eğitilmişlerdir ve sonuç olarak verimli değildirler. Ancak o insanlar irrasyonel davranışlar içinde de değildiler; yapabileceklerinin en iyisini yaptılar. Yüzyıl içerisinde daha fazla doktorun elinde bu tip hastalıkları daha etkin bir şekilde tedavi edebilecek yöntemler olması muhtemeldir. Günümüz doktorlarından daha verimli olacaklar, ama daha rasyonel olmayacaklardır.

Eylemin tersi *irrasyonel davranış* değildir, fakat ilgili kişinin kendi iradesiyle kontrol edemediği içgüdüler ve vücut organlarının harekete geçirmesine karşı verdiği tepkidir. Aynı tahriklere insan belli koşullar altında hem tepkisel, hem

[6] Ücretlerin tunç kanunuyla ilgili hataları görmek için bakınız aşağıda, ss. 603 vd.; Malthusyen teorinin yanlış anlaşılmasıyla ilgili olarak bakınız aşağıda, ss. 667-672.

de eylemsel yoldan cevap verebilir. Eğer insan zehir içerse, organları anti zehir savunma güçlerini harekete geçirerek tepkisini ortaya koyar; ayrıca, eylem, zehir karşıtı uygulama ile müdahale edebilir.

Rasyonel ve irrasyonel antitezindeki problem hakkında, fen bilimleri ve sosyal bilimler arasında hiçbir fark yoktur. Bilim her zaman için rasyoneldir ve öyle de olmalıdır. Eldeki bilgilerin tümünün sistematik biçimde düzenlenmesiyle evren fenomeninin zihinsel olarak kavranması gayretidir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, nesnelerin kendilerini oluşturan unsurlara doğru yapılan analiz er ya da geç daha ileriye gidilemeyecek bir noktaya ulaşmalıdır. İnsan aklı daha ileri analizle ve indirgemeyle erişilemeyen nihai veri ile sınırlanmamış olan bilgileri bile anlamada yetersiz kalmaktadır. Aklı bu noktaya kadar taşıyan bilimsel yöntem, bütünüyle rasyoneldir. Nihai veri irrasyonel bir gerçek olarak adlandırılabilir.

Sosyal bilimleri saf rasyonel olduğundan dolayı hatalı bulmak günümüzde modadır. İktisada yöneltilen en popüler itiraz, gerçeğin ve hayatın irrasyonelliğini ihmal etmesi ve sonsuz çeşitlilikteki olayları yavan rasyonel şemaların ve ruhsuz özlerin içine sıkıştırmaya çalışmasıdır. Hiçbir eleştiri bu kadar saçma olamaz. Diğer bilgi dallarında olduğu gibi, iktisat rasyonel yöntemlerin taşıyabildiği yere kadar gider. Sonra nihai veri ile karşılaştığı gerçeğini, yani –en azından günümüz bilgisiyle—daha ileri bir analizin yapılamayacağı fenomene erişildiğini, tespit ederek durur.[7]

Praksiyoloji ve iktisadın öğretileri, altında yatan güdülere, sebeplere, ve amaçlara bakılmaksızın her bir insan eylemi için geçerlidir. Nihai değer yargıları ve insan eyleminin nihai amaçları her tip bilimsel inceleme için veridir; daha fazla inceleme ve analiz için açık değildirler. Praksiyoloji bu gibi nihai amaçlara ulaşılması için seçilen yollar ve araçlarla ilgilenir. Gayesi araçlardır, amaçlar değildir.

Bu bağlamda insan eylemi genel biliminin öznelliğinden bahsedilmektedir. Sözkonusu bilim eylemde bulunan insan tarafından seçilen nihai amacı veri olarak alır, onlara karşı tamamen tarafsızdır; herhangi bir değer yargısı açıklamaktan da kaçınır. Kullandığı yegane standart, yalnızca seçilen araçların hedeflenen amaca ulaşıp ulaşmayacağıdır. Eğer Mutluluk saadet derse, Faydacılar ve iktisatçılar fayda derse, biz bu tabirleri eylemde bulunan insanın gözünde arzulanan şeyler oldukları için hedeflenen olgular olarak öznel bir şekilde yorumlamalıyız. Eski maddi anlamların karşılığı olan Mutluluk, Hedonizm* ve Faydacılığın modern anlamdaki gelişmesi ve klasik politik iktisa-

[7] Empirik sosyal bilimlerin nihai veri ile nasıl ilgilendiğini daha sonra göreceğiz (ss. 49-58).

* Hedonizm: Hazcılık. (çev.)

dın açıkladığı objektif değer teorisinin karşılığı olan sübjektif modern değer teorisinin gelişimi, bu şekilcilikle ilişkilidir. Aynı zamanda bilimimizin objektifliği de bu sübjektiflikte yatmaktadır. Sübjektif olduğundan ve eylemde bulunan insanın daha ileri bir analize açık olmayan değer yargılarını nihai veri olarak aldığından, tarafların ve grupların çatışmalarının üzerindedir, bütün dogma ve ahlâki doktrin okullarının çekişmelerine kayıtsız kalmaktadır, değerlemelerden, peşin hükümlü fikirlerden ve yargılardan bağımsızdır, evrensel olarak geçerli ve kesin ve yalın olarak insanidir.

5. Eylem Gereksinimi Olarak Nedensellik

İnsan evrende değişikliği ve oluşumu tespit eden nedensel ilişkileri keşfetme yetisine sahip olduğundan, eylemde bulunma pozisyonundadır. Eylem, nedensellik kategorisini önceden varsayar ve gerektirir. Nedenselliğin ışığında dünyayı gören insan ancak, eylemde bulunmaya müsaittir. Bu bağlamda nedenselliğin eylemin bir kategorisi olduğunu söyleyebiliriz. ***Araçlar ve amaçlar*** kategorisi mantıksal olarak ***sebep ve etki*** kategorisini önceden varsayar. Olayların kurallara uygunluğunun ve nedenselliğinin olmadığı bir dünyada insan aklı ve eylemi için herhangi bir faaliyet alanı olmazdı. İnsanın bir rehber ve uyum bulamadığı böyle bir dünya kaosa dönerdi. İnsanoğlu bu tip bir kaotik dünyanın şartlarını tahayyül etmekten bile acizdir.

İnsan nedensel ilişki görmediği yerlerde eylemde bulunmaz. Bu iddianın tersi geçerli değildir. Nedensel ilişkinin varlığından haberdar olsa bile, şayet nedeni etkileyecek pozisyonda değilse, kişi eylemde bulunamaz.

Araştırma nedenselliğinin ilk örneği; olayların gidişatına nerede ve nasıl müdahale etmeliyim ki, olayların akışı benim isteklerime en uygun hale gelecek şekilde yön değiştirsin, sorusunda ifadesini bulur. Bu bağlamda insan şu soruyu sorar: nesnelerin en temelinde yatan kimdir, ya da nedir? Müdahale etmek istediği için düzenliliği ve "kanunları" araştırır. Bu araştırma ancak daha sonraları yoğun bir şekilde metafizik tarafından var olmanın nihai nedeni olarak yorumlanmıştır. Kişinin nerede müdahale etmesi veya şu veya bu amacı elde etmek için müdahale edip etmemesi gibi daha ılımlı konulara bu abartılı ve lüks fikirlerin tekrar geri getirilmeleri için asırlara ihtiyaç duyulmuştur.

Son on yıllarda nedensellik probleminin uyumlu ele alınışı, bazı önde gelen fizikçilerin neden olduğu kafa karışıklığı yüzünden, tatminkar olmaktan oldukça uzak kalmıştır. Felsefe tarihindeki bu nahoş bölümün gelecek felsefecilere bir ikaz olmasını ümit edebiliriz.

Nedenleri, en azından şimdilik, bizler için meçhul olan değişimler vardır. *A* tipi tüm olayların yüzde 70'inin *B*, geri kalan durumlarda *C*, veya hatta

D, E, F, vesaire şeklinde sonuçlandığını söyleyebilecek kadar cüzi bilgi elde etmeyi başarabiliriz. Bu bilgi parçacıklarını daha kesin bilgilere dönüştürmek için *A*'yı alt unsurlarına ayırmamız şarttır. Bu başarılmadıkça, istatistik kanunlarına boyun eğmek mecburiyetindeyiz. Fakat bu, nedenselliğin praksiyolojik anlamını etkilemez. Bazı alanlarda toptan veya kısmi cehalet, nedensellik kategorisini yıkmaz.

Nedenselliğin felsefi, epistemolojik ve metafiziksel sorunları ve bunun aksak tümevarımı praksiyolojik çalışma alanının dışındadır. Eylemde bulunmak için insanın mutlaka olaylar, süreçler, veya olayların durumundaki nedensel ilişkileri bilmesi gerektiği gerçeğini tespit etmeliyiz. Ve de bu ilişkiyi bildiği sürece, insan eylemi istenen amacı elde edecektir. Bunu ileri sürdüğümüzde fasit bir daire çizdiğimizin farkındayız. Nedensellik ilişkisini doğru bir şekilde algıladığımızın kanıtı bu bilgiyle yönlendirilmiş eylemin beklenen sonucu vermesi durumunda sağlanır. Ancak nedensellik eylemin kategorisi olduğundan bu kötü fasit daireden tam olarak kaçınmış olamayız. Böyle bir kategori olduğundan dolayı da, praksiyoloji felsefenin bu köklü problemine dikkat çekmeden edemez.

6. İkinci Kişilik

Nedensellik terimini en geniş bağlamda ele almaya hazırsak, teleoloji nedensel araştırmanın bir çeşidi olarak adlandırılabilir. Nihai nedenler tüm nedenlerin ilkidir. Bir olayın nedeni, belirli bir amaca yönelik bir eylem veya eylembenzeri olarak görülür.

Gerek ilkel insanlar, gerekse bebekler, naif bir antropomorfik (insanbiçimci) bir tavırla, her değişmenin ve olayın aynen kendileri gibi davranan bir varlığın eyleminin sonucu olduğunu düşünür. Hayvanların, bitkilerin, dağların, nehirlerin, ve pınarların, hatta taşların ve kutsal kişilerin kendileri gibi hissettiklerine, istekte bulunduklarına ve eylem içerisinde olduklarına inanmaktadırlar. Kültür gelişmesinin daha sonraki aşamalarında insan bu animistik fikirleri reddeder ve onlar için mekanik bir dünya fikrini kafasına yerleştirir. Mekanizmacılık (mekanikçilik) o kadar tatminkâr olduğunu kanıtlamıştır ki, insan en sonunda bilimsel araştırma ve düşünce problemlerinin hepsini çözebileceğine inanmaktadır. Materyalizm ve panfizikalizm, mekanizmacılığı bütün bilginin ve fen bilimlerinin matematiksel yöntemlerinin ve deneyinin esası olacak kadar düşüncenin bilimsel tek yöntemi olduğunu iddia eder. Buna göre bütün değişimler, mekanik kanunlarına göre anlaşılmalıdırlar.

Mekanizmacılığın ileri gelenleri hâlâ çözülmemiş mantık sorunlarıyla ve nedenselliğin epistemolojik temelli ilkeleri ile ve aksak tümevarım ile ilgi-

lenme gereği duymaz. Onların gözünde bu ilkeler çalıştığı için sağlamdır. Teorilerin tahmin ettiği sonuçların laboratuar deneylerinde gerçekleşmesi ve fabrikalardaki makinelerin teknolojinin tahmin ettiği şekilde çalışması gerçeği, bunlara göre modern fen bilimlerinin bulgularının ve yöntemlerinin sağlamlıklarını kanıtlamaktadır. Evet, bilim bizlere gerçeği veremese de—hoş, gerçeğin ne anlama geldiğini kim biliyor ki?—en azından bizi başarıya doğru yönlendirdiği kesindir.

Lakin bu panfizikalist dogmanın içi boş pragmatik görüşünü kabul ettiğimizde, bu bir bildiriye dönüşür. Bilim, yukarıda işaret edildiği üzere, zihin-beden ilişkisini henüz çözmeyi başaramamıştır. Panfizikalistler tavsiye ettikleri prosedürlerin insanlar arasındaki ilişkilerde ve sosyal bilimlerde işe yaradığını iddia edemezler. Sanki diğerinin kendisi gibi düşünen ve hareket eden birisi olarak her insanda varolan *Ego*'nun hem gündelik yaşamda hem de bilimsel araştırmalarda faydalı olduğunun kanıtlandığı konusunda herhangi bir şüpheye mahal yoktur. Çalıştığı şüphe götürmez bir gerçektir.

Arkadaşlarını düşünen ve eylemde bulunan olarak, ben (Ego), uygulamasının başarıyla sonuçlandığında hiçbir kuşku yoktur; bununla birlikte fen bilimlerinin konuları gibi aynı şekilde çözülmesi gereken iddialar için benzer pragmatik doğrulamaları elde etme reçetesi ümitsiz görünmektedir. Diğer insan davranışlarının kapsamı tarafından dile getirilen epistemolojik sorunlar aksak indirgeme ve nedensellik sorunlarından daha az karmaşık değildir. Benim mantığımın diğer bütün insanların mantığı ve elbetteki kesinlikle sadece insan mantığı olduğu ve benim eylemlerimin kategorisi diğer tüm insanların eylemlerinin kategorisi ve kesinlikle sadece tüm insan eylemleri kategorisi olduğu önermeleri için sonuç veren bir delil sunmanın imkânsız olduğu kabul edilebilir. Ancak pragmatistler şunu hatırlamalıdırlar ki, bu önermeler hem pratikte hem de teoride işe yarar. Pozitivistler de hemcinslerine hitap ederken--açık veya imalı bir şekilde--mantığın kişiler arası geçerliliğini ve böylece benliğin düşünce ve eyleminin, insan karakterinin bir parçası olarak, gerçekliğini gözardı etmemelidir.[8]

Düşünme ve eylemde bulunma kişinin insani özelliklerindendir; tüm insanlara özgüdür. Bunlar zooloji türlerindeki homo sapiens üyeliğinin ötesinde, insanı insan yapan özelliklerdir. Düşünme ile eylemde bulunma arasındaki ilişkileri araştırmak praksiyolojinin alanı dışındadır. Praksiyoloji için, insan aklına anlaşılabilir gelen tek bir mantığın ve insan aklının kavrayabileceği ve insani olan tek bir eylem tarzı olduğu gerçeğini ortaya koyması yeterlidir. Başka yerlerde başka şekilde düşünen ve eylemde bulunan başka şeylerin (in-

[8] Bkz. Alfred Schütz, *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt* (Viyana, 1932), s. 18.

sanüstü veya insandan aşağı) olması veya olabilmesi, insan aklının erişiminin ötesindedir. Çabalarımızı insan eylemi çalışmaları ile sınırlandırmalıyız.

İnsan düşüncesiyle ayrılmaz bir bağı olan insan eylemi mantıksal gereksinim ile şartlanır. İnsan aklının, zihnimizin mantıksal yapısından farklılık gösteren mantık ilişkilerini kavraması imkânsızdır. İnsan aklının kendi eylemlerimizi belirleyen kategorilerden, kategorileri farklı olan eylem tarzlarını kavraması imkânsızdır.

İnsanın gerçeğin mahiyetini anlamak için elinde iki tane ilke, teleoloji ve nedensellik, vardır. Bu kategorilerden hiç birisine konamayacak olan bir şey, insan aklına kesinlikle gizlidir. Bu iki ilkeden birinin yorumlamasına açık olmayan olay, kişi için idrak edilemez ve gizemlidir. Değişim, ya mekanistik nedensellik işleyişinin, veya amaçsallık davranışının bir sonucu olarak anlaşılabilir; insan zekası için üçüncü bir yol yoktur.[9] Daha önce de bahsedildiği gibi, teleolojinin nedenselliğin bir türü olarak görülebileceği doğrudur. Ancak bu gerçeğin tespiti, iki kategori arasındaki temel farklılığı ortadan kaldırmaz.

Panmekanistik dünya görüşü metodolojik monizme bağlıdır; sadece bilişsel (cognitive) değere veya en azından teleolojiden daha yüksek bir anlayışa atıfta bulunmasından dolayı, sadece mekanistik nedenselliği kabul eder. Bu metafiziksel bir hurafedir. İdrak etmenin her iki ilkesi (nedensellik ve teleoloji) insan muhakemesinin sınırlarından dolayı, eksiktir ve nihai bilgiyi taşımaz. Nedensellik aklın asla tükenmeyeceği *regressus in infinitum*'a götürür. Teleoloji ana kuvveti neyin hareket ettirdiği sorusu sorulur sorulmaz kurulur. Her iki yöntem de daha ileri bir analizin ve yorumun yapılamadığı nihai noktada aniden durur. Muhakeme ve bilimsel araştırma akla tam bir rahatlama, sabit kesinlik, ve bütün şeylerin mükemmel idrakini veremez. Bunu arayan, inanca müracaat etmeli ve bir akaidi veya metafiziksel bir doktrini kabul ederek vicdanını rahatlatmalıdır.

Akıl ve deney dünyasının sınırlarını aşmazsak, insanların eylemde bulunduklarını kabul etmekten başka çıkar yolumuz yoktur. Revaçta olan önceden varsayma ve keyfi görüşler adına bu gerçeği görmezden gelme serbestiyetimiz yoktur. Günlük tecrübe, sadece doğal çevre koşullarını araştırmanın en uygun yolunun nedensellik ilkesi tarafından sunulduğunu ortaya koymakla kalmaz; aynı zamanda hemcinslerimizin de aynen bizler gibi hareket eden varlıklar olduğunu ikna edici şekilde kanıtlar. Eylemin anlaşılması için sadece tek bir yorum düzeni ve analizi vardır: anlayış tarafından sağlanan, kendi amaçsal davranışlarımızın analizi.

---

[9] Bkz. Karel Englis, *Begründung der Teleologie als Form des Empirischen Erkennens* (Brünn, 1930), ss. 15 vd.

Diğer insanların eylemlerinin analizi ve çalışmasının sorunu ***ruhun*** veya ***ölümsüz ruhun*** varlığı sorunu ile ilişkili değildir. Deneyciliğin, davranışçılığın, ve pozitivizmin itirazları çeşitli ruh teorilerine yöneltildikçe, bizim sorunumuza bir faydası yoktur. İlgilenmemiz gereken sorun, muayyen amacın elde edilmesini hedefleyen insan eyleminin anlamlı ve amaçlı bir davranış olduğu reddedildiğinde, insan eylemini kavramanın mümkün olup olmadığıdır. Davranışçılık ve pozitivizm, insan eyleminin realitesine empirik fen bilimlerin yöntemlerini uygulamak, onu tahrike bir tepki niteliğinde yorumlamak isterler. Bu tahriklerin kendileri fen bilimlerin yöntemlerinin tarifine açık değildir. Bunların tarifi için yapılan her girişim eylemde bulunan insanların bunlara verdiği anlama göndermede bulunmalıdır. Bir malı satma teklifini "uyarıcı" olarak adlandırabiliriz. Fakat bu teklifte temel olan ve diğer tekliflerden onu farklı kılan şey, eylemde bulunan tarafların duruma yaptıkları atıflara girmeden tarif edilmesinin imkansızlığıdır. Hiçbir diyalektik hile, insanın muayyen bir amaca ulaşma hedefiyle harekete geçirildiği gerçeğini örtemez. Bu amaçsal davranış--yani, eylem-- bilimimizin konusudur. İnsanın duruma, yani veri meseleye, ve bu duruma göre takındığı tavıra verdiği anlamı görmezden gelirsek, konumuza yaklaşamayız.

Fizikçi için nihai sebepler aramak uygun değildir; zira fiziğin konusu olan olayların, insani bir yolla amaca yönelmiş bir varlığın eylemlerinin sonucu olarak yorumlanabileceğine dair bir işaret yoktur. Praksiyolojist için eylemde bulunan insanın iradesi ve niyetini görmezlikten gelmek de uygun olmaz. Bunlar hiç şüphesiz veri gerçeklerdir. Eğer bunu görmezlikten gelecek olsaydı, insan eylemi çalışmasını sonlandırmış olurdu. Her zaman olmasa bile sık sık ilgili olaylar hem praksiyoloji hem de fen bilimleri açısından incelenebilir. Ancak fiziksel ve kimyasal yönden silahlarını ateşleyen kimse, praksiyolojist değildir; zira amaçlı insan davranışları biliminin açıklamayı hedeflediği sorunları ihmal etmektedir.

İçgüdülerin Faydaları Üzerine

İnsan araştırmaları için sadece iki yaklaşımın, nedensellik veya teleolojinin, bulunduğu gerçeğinin kanıtı, içgüdülerin faydalarına göndermede bulunan sorunlar tarafından ortaya konmuştur. Doğal bilimlerin nedensel yöntemleri ile tam olarak yorumlanamayan davranış biçimleri bir yanda, amaçsal eylem olarak düşünülemeyecek olan davranış çeşidi öte yanda olmak üzere, değişik davranış tipleri vardır. Bu tip davranışı anlayabilmek için geçici çareye başvurmaya zorlanmaktayız. Buna eylem-benzeri karakteri izafe ederiz; burada lüzumlu içgüdülerden bahsediyoruz.

İki şey gözlemlemekteyiz: ilki, canlı organizmaların düzenli modele göre uyarılara cevaplarının kalıtsal eğilimidir. İkincisi ise organizmanın hayati güç-

lerinin kuvvetlendirilmesi veya korunması için bu tip davranışın arzu edilir etkileridir. Belli amaçlara yönelik hedeflerin sonucu olarak bu davranışları yorumlama pozisyonunda olsaydık, bunu eylem olarak niteler ve bununla praksiyolojinin teleolojik yöntemlerine göre uğraşırdık. Ancak bu davranışın arkasında bilincin izini bulamadığımızdan, bilinmeyen unsurun—buna *içgüdü* diyoruz—yararlı olduğunu varsayıyoruz. İçgüdünün amaç-benzeri hayvan davranışını ve bilincini idare ettiğini, ancak insanın kas ve sinirlerinin yararlı tepkileri olduğunu söylüyoruz. Fakat bu davranışın açıklanmayan unsurunu güç olarak esaslaştırıyoruz. Buna içgüdü dememiz gerçeğe ilişkin bilgimizi genişletmez. İçgüdü kelimesinin bilimsel incelememizi, en azından şu an için, taşıyabileceğimiz en son noktayı işaret etmekten başka bir şey olmadığını asla unutmamalıyız.

Biyoloji daha evvelden içgüdünün hareketlerine atfedilen birçok süreç için "doğal," yani mekanistik bir açıklama keşfini gerçekleştirmeyi başardı. Yine de başka birçok süreç mekanik veya kimyasal uyarılara mekanik veya kimyasal tepki olarak yorumlanamayacak şekilde kaldılar. Hayvanlar, yönlendirici bir unsurun faaliyette olduğunu varsaymaktan başka bir şekilde kavranamayacak olan davranışlar göstermektedir.

Hayvan psikolojisinin yöntemleri olmadan insan eylemlerini çalışmayı amaçlayan davranışçılık aldatıcıdır. Teneffüs ve metabolizmada olduğu gibi hayvan davranışları fizyolojik sürecin ötesine geçtiğinde, praksiyoloji tarafından geliştirilen anlam-kavramlarının yardımıyla ancak araştırılabilir. Davranışçı, araştırmalarının konusuna, insani niyet ve başarı kavramlarıyla yaklaşır. İnsan çalışmaları konularına faydalı ve zararlı kavramlarını farkında olmadan uygular. Oysa bu kişi şuur ve hedeflenen amaçlara yapılan sözlü tüm atıfları dışarıda bırakarak kendini aldatmaktadır. Gerçekte aklı her yerde amaçları arar ve kavramın fayda ölçütü ile her davranışı ölçer. İnsan davranışları bilimi--fizyoloji olmadığı sürece--anlam ve amaca yapılan göndermeleri terk edemez. Hayvan psikolojisinden ve yeni doğan bebeklerin bilinçsiz tepkilerinden bir şeyler öğrenemez. Tersine, insan eylemi biliminin yardımlarını inkar edemeyen hayvan psikolojisi ve bebek psikolojisidir. Praksiyolojik kategoriler olmaksızın gerek hayvanların, gerekse bebeklerin davranışlarını anlamada ve idrak etmede başarılı olamazdık.

Hayvanların içgüdüsel davranışlarını gözlemlemek insanı hayrete düşürür ve hiç kimsenin tatminkâr bir şekilde cevaplayamayacağı soruları sordurur. Ancak hayvanların ve hatta bitkilerin amaç-benzeri tepkiler göstermeleri gerçeği, insanın düşünmesinden ve eylemde bulunmasından, inorganik evrende fiziğin tarif ettiği işlevsel benzerliğin hakimiyetinden, ve organik evrende biyolojik sürecin gerçekleşmesinden ne daha çok, ne daha az mucizevidir.

Sürekli araştıran zihnimiz için, nihai amaç bağlamında, bunların hepsi birer mucizedir.

Bu gibi bir nihai amaç bizim hayvan içgüdüsü olarak tanımladığımız şeydir. Hareket, hayat, güç ve bilinç kavramları gibi, içgüdü kavramı da sadece nihai amaç anlamına gelen bir ibaredir. Emin olmak için, ne herhangi bir şeyi "açıklar" ne de bir sebebi veya en son sebebi izah eder.[10]

Mutlak Son

Praksiyolojik kategorilerin yanlış yorumlanmasından kaçınmak için herkesçe bilinen gerçeğe vurgu yapmak elverişli bir çare gibi görünmektedir.

İnsan eyleminin tarihsel bilimi gibi, praksiyoloji amaçsal *insan* eylemi ile ilgilenir. *Amaçlardan* bahsediyorsa, aklında olan şey, eylemde bulunan insanın hedeflediği amaçtır. *Anlamdan* bahsediyorsa, eylemde bulunan insanın eylemlerine iliştirdiği anlamdır.

Praksiyoloji ve tarih, insan aklının beyanatıdırlar ve adeta ölümlü insanın entellektüel yetisiyle uygun hale getirilirler. Praksiyoloji ve tarih, nesnel ve mutlak aklın niyetlerini, olayların ve tarihsel evrimin gidişatındaki kalıtsal nesnel anlamını, evreni ve beşeri şeyleri idare eden Tanrı'nın veya Doğa'nın veya Weltgeist'in veya Muayyen Kader'in gerçekleştirmeye çalıştığı planları biliyormuş gibi davranmaz. Tarih felsefesi denilen şeyle hiçbir ortak noktası yoktur. Hegel'in, Comte'un, Marx'ın ve bu görüşteki yazarların çalışmaları gibi, tarih ve hayatın doğru, nesnel ve mutlak anlamı hakkında bilgiler ifşa edeceklerı iddiasında bulunmazlar.[11]

Bitkisel İnsan

Bazı felsefeler insana her türlü eylemin tamamen terkini davranışın nihai amacı olarak araştırmayı tavsiye eder. Hayata acı ve kötülükle dolu, acı çeken, kederli bir olgu olarak bakmakta, ve herhangi bir amaçsal davranışın katlanılabilir bir duruma getirebileceğini kesin şekilde reddetmektedirler. Mutluluk sadece bilincin, iradenin ve hayatın neslini tüketerek elde edilebilir. Mutluluğa ve kurtuluşa giden tek yol tam olarak pasif, kayıtsız, ve bitki gibi hareketsiz olmaktır. Sınırsız iyilik, düşünmenin ve eylemin terk edilmesidir.

Çeşitli Hindu felsefelerinin, özellikle Budizm ve Schopenhauer öğretile-

[10] "La vie est une cause premiere qui nous échappe comme toutes les causes premieres et dont la science expérimentale n'a pas a se préoccuper." Claude Bernard, *La Science Expérimentale* (Paris, 1978), s. 137.

[11] Tarih felsefesi üzerine, Bkz. Mises, *Theory and History* (New Heaven, 1957), ss. 159 vd.

rinin temeli işte budur. Praksiyoloji bunlar hakkında yorum yapmaz. Nihai amaçların seçimi ve tüm değer yargıları konusunda tarafsızdır. Görevi teyid etmek veya onaylamamak değil, ama ne olduğunu tarif etmektir.

Praksiyolojinin konusu insan eylemidir. Eylemde bulunan insan ile ilgilenir, bitkiye dönüşmüş veya bitkisel forma inmiş insan ile değil.

Bölüm 2

İnsan Eylemi Bilimlerinin Epistemolojik Sorunları

1. Praksiyoloji ve Tarih

İnsan eylemi bilimlerinin iki ana dalı vardır: praksiyoloji ve tarih.

Tarih insan eylemini ilgilendiren tüm tecrübelerin verilerinin toplanması ve sistematik bir şekilde düzenlenmesidir. İnsan eyleminin somut içeriği ile ilgilenir. Sınırsız çoklukta ve çeşitlilikteki tüm insan çabalarını ve tüm tesadüfi, özel ve münhasır imaları ile bütün bireysel eylemleri çalışır. Eylemde bulunan insana rehberlik eden fikirleri ve gerçekleşen eylemlerin sonuçlarını inceler. İnsan faaliyetlerinin tüm yönlerini kapsar. Bir taraftan genel tarih, bir diğer taraftan da çeşitli dar alanlı tarihtir. Siyasi ve askeri eylemlerin, fikirlerin ve felsefenin, iktisadi faaliyetlerin, teknolojinin, edebiyatın, sanatın ve bilimin, dinin, geleneklerin tarihi olduğu gibi, insan yaşamının daha pek çok alanı mevcuttur. Biyolojinin parçası olmadığı sürece, etnoloji ve antropoloji vardır. Benzer şekilde ne fizyoloji, ne epistemoloji, ne de felsefe olduğu müddetçe, psikoloji vardır. Dil fizyolojisi ve mantık olmadığı sürece de linguistik (dilbilim) vardır.[12]

[12] İktisat tarihi, betimleyici iktisat ve iktisat istatistiği elbette ki tarihtir. *Sosyoloji* terimi iki anlamda kullanılır. Betimleyici sosyoloji, betimleyici iktisatta görülmeyen insan eylemi tarihsel fenomeni ile ilgilenir; etnoloji ve antropoloji alanıyla belli ölçülere kadar çakışır. Diğer taraftan, genel sosyoloji tarihsel tecrübeye tarihin diğer dallarına nazaran daha evrensel bakış açısından yaklaşır. Örneğin, tarih uygunluğu tekil kasaba veya belli bir zaman dönemindeki kasabalarla veya tekil halklarla veya belirli bir

Tarihsel bilimlerin konusu geçmiştir. İnsan eylemleri için, yani, gelecektekiler için de geçerli hiçbir şey söyleyemez. Tarihin çalışılması insanı akıllı ve sağduyulu yapar. Fakat bizzat kendisi somut işleri yapmakta kullanılabilecek bir bilgi ve yetenek vermez.

Fen bilimleri de geçmişle ilgilenirler. Her tecrübe daha evvel yaşanmış ve geçip gitmiş bir tecrübedir; gelecekte olacakların tecrübesi olmaz. Fakat doğal bilimlerin başarılarını borçlu oldukları tecrübe, bireysel unsurların izole edilmiş ortamda değişmelerinin gözlemlendiği, deneyin tecrübesidir. Bu şekilde biriktirilen gerçekler pragmatik elverişliliğin vermiş olduğu çıkarsamanın kendine özgüsü olan tümevarım için, her ne kadar tatminkâr epistemolojik karakterlemesi henüz çözülmemiş bir problem olsa da, kullanılabilir.

İnsan eylemi bilimlerinin uğraştığı tecrübe daima karmaşık fenomen tecrübesidir. İnsan eylemi söz konusu olduğunda laboratuar deneyi yapılamaz. Diğer bütün şartlar ve olayları sabit tutarak, sadece tek bir unsurun değişimini gözleme pozisyonunda asla olamayız. Karmaşık fenomen deneyimi olarak tarihsel tecrübe, fen bilimlerinin izole olaylarını sınadığı mahiyette, gerçekleri bizlere sunmaz. Tarihsel tecrübe tarafından taşınan bilgi, teorilerin inşasında kullanılmak üzere inşaat malzemesi veya gelecekteki olayların tahmin malzemesi olarak kullanılamaz. Her tarihsel tecrübe değişik yorumlara açıktır, ve gerçekten değişik şekillerde yorumlanmaktadır.

Pozitivizmin postulatları ve metafiziğin akraba okulları sonuç olarak aldatıcıdır. Fiziğin ve diğer fen bilimlerinin modellerine göre insan eylemi bilimlerini reforma tabi tutmak mümkün değildir. İnsan davranışı ve sosyal bilimlerin sonradan gelen teorisini kuracak araç yoktur. Tarih, doğal bilimlerin laboratuar ortamında ret veya kabul ettiği hipotezler gibi, genel ifadeleri ne onaylayabilir, ne de reddedebilir. Tarih alanında genel bir önermenin ne deneysel teyidi, ne de deneysel reddi mümkündür.

Çeşitli nedensel zincirlerin üretiminde birbirine geçmiş karmaşık olgu herhangi bir teoriyi test edemez. Tersine, bu gibi bir olgu daha evvel başka kaynaklardan geliştirilmiş teorilerin ancak yorumlanması ile anlaşılabilir olur. Doğal fenomen durumunda olayın yorumlanışı deneylerle teyit edilmiş, tatminkâr teorilerden farklı olmamalıdır. Oysa tarihsel olaylar durumunda böyle bir sınırlama yoktur. Yorumcular oldukça keyfi olan açıklamalara başvurmakta özgürdürler. Bir şeylerin açıklanmasının gerektiği durumlarda,

---

coğrafi alanla ilgilenir. Max Weber (*Wirtschaft und Gesellschaft* [Tübingen, 1922], ss. 513-600) ana çalışmasında kasabayla genel olarak, yani kasabayı ilgilendiren tarihsel dönemlere, coğrafi alanlara, veya tekil halklara, ırklara, uluslara ve medeniyetlere bir sınırlama koymaksızın tüm tarihsel tecrübeyle ilgilenir.

insan zekâsı mantıklı bir izahı olmadan münhasıran bazı hayali teorileri icat etmeden geri durmaz.

İnsan tarihi alanında deneylerle test edilmiş teorilerin fiziksel, kimyasal, ve psikolojik olayları yorumlama ve açıklama girişimlerinde koyduğu benzer sınırlamalar, praksiyoloji tarafından yapılır. Praksiyoloji teorik ve sistematik bir bilimdir, tarihsel değildir. Çalışma alanı, tüm çevresel, tesadüfi, ve somut aksiyonların bireysel durumlarına bakılmaksızın, aslında insan eylemidir. Anlayışı asıl hadisenin maddi içeriğine ve belli özelliklerine göndermede bulunmaksızın, saf biçimseldir. Varsayımlarında ve çıkarsamalarında ima edilen şartlara tam karşılık gelen tüm durumlar için geçerli olan bilgiyi hedefler. İfadeleri ve önermeleri tecrübelerden çıkarılmaz. Matematik ve mantıkta olduğu gibi, önseldir. Deneyimler ve olgular zemininde doğrulama ve yanlışlamaya konu değildir. Tarihsel olayların anlaşılmasından hem mantıksal hem de zamansal olarak öncedir. Bunlar tarihsel olayların entellektüel olarak kavranmasının zorunlu şartıdır. Onlar olmaksızın, tarihsel olayların gidişatı bir kaleydoskopik değişme ve kaotik bir karmaşadan başka bir şey değildir.

2. Praksiyolojinin Biçimsel ve Sabit Karakteri

Çağdaş felsefede moda olan yönelim, önsel her türlü bilginin varlığını reddetmektir. Tüm bilgilerin deneyimden elde edildiği ileri sürülmektedir. Sergilenen bu davranış, teolojinin abartılarına ve doğanın ve tarihin sahte felsefesine karşı aşırı bir tepki olarak kolayca anlaşılabilir. Zira metafizikçiler ahlâki ilkeleri, tarihsel evrimin anlamını, madde ve ruhun özelliklerini, ve fiziksel, kimyasal, ve psikolojik olayları yöneten kanunları sezgi yoluyla keşfetmeye çok hevesliydiler. Metafizikçilerin oynak spekülasyonları olgusal bilgiye karşı kaygısız bir ihmali dışa vurmaktadır. Tecrübeye göndermede bulunmadan, aklın her şeyi açıklayabileceğine ve tüm soruları cevaplandırabileceğine ikna olmuşlardır.

Modern fen bilimleri başarılarını deney ve gözlem yöntemlerine borçludurlar. Deneycilik ve pragmatizmin yalnızca fen bilimleri prosedürünü tanımladığı sürece doğru olduğunda herhangi bir şüphe yoktur. Yine bunların herhangi bir önsel bilgiyi reddetme ve mantığı, matematiği, praksiyolojiyi ya deneysel ve uygulamalı bilimler olarak, ya da yalnızca totoloji olarak karakterize etme çabalarında bir bütün olarak yanıldıkları da söylenemez.

Praksiyoloji konusunda filozofların hataları, iktisat hakkındaki büsbütün cahilliklerinden[13] ve tarihle ilgili inanılmaz derecedeki kıt bilgilerindendir.

[13] Hemen hemen hiçbir felsefeci Bergson'dan daha fazla çağdaş bilginin çeşitli dallarında evrensel bilgiye sahip değildi. Ama, son kitabındaki nedensel işaret,

Felsefecinin gözünde felsefe konularının ele alınış biçimi, para kazanmayı amaçlayanların seviyesine düşürülmemesi gereken yüce ve asil bir ilahi görevdir. Profesör felsefe yapmaktan gelir elde ettiği için içerler; çiftçi veya sanatkar gibi para kazanma düşüncesini kendisine hakaret olarak algılar. Buna göre, parasal işler vasat şeylerdir; gerçeğin önde gelen sorunlarını ve mutlak ebedi değerleri araştıran felsefeci, iktisadın sorunlarına önem vererek zihnini kirletmemelidir.

Düşüncenin önsel unsurlarının var olup olmaması sorunu--yani, düşünmenin kaçınılmaz ve gerekli entellektüel şartları, tecrübe ve herhangi bir gerçek kavram örneğinden önce olan-- insanın karakteristiği olan insanca düşünme yetisini nasıl kazanmış olduğu genetik problemi ile karıştırılmamalıdır. İnsan, bu yetisi olmamış insani olmayan atalarından türemiştir. Bu atalar evrim çağında onları muhakeme yetisi olanlara dönüştürecek potansiyel ile donatılmışlardı. Bu dönüşüm, başarılı olan nesiller üzerinde varlık gösteren, değişen kozmik çevrenin etkisiyle başarılmıştır. Sonuç olarak deneyci, muhakemenin temel ilkelerini deneyin bir sonucu ve insanın değişen şartlara uyumuna bağlar.

Tutarlı olarak takip edildiğinde, bu fikir bizleri insan öncesi atalarınız ile homo sapiensler arasında çeşitli ara basamakların olduğuna götürür. İnsan muhakemesi ile henüz donatılmamışlar bazı gelişmemiş muhakeme unsurlarına sahiptirler. Onlarınki henüz rasyonel bir akıl değildir, ancak mantık öncesi (veya daha doğrusu, eksik mantık durumundaki) akıldır. Amaçsız ve arızalı mantık işlevleri, mantık öncesi durumdan mantık sonrası duruma adım adım evrimleşti. Muhakeme, zekâ ve mantık, tarihsel olaylardır. Teknoloji tarihi olduğu gibi mantık tarihi de vardır. Bildiğimiz şekliyle mantığın entellektüel evriminin son aşamasının olduğunu öneren hiçbir şey mevcut değildir. İnsan mantığı, insan öncesi mantıksızlığın olduğu durum ile, süper mantığın olduğu durum arasında bir yerdedir. İnsanın hayatta kalmak için verdiği mücadeledeki en tesirli silahı olan muhakeme ve zihin, zooloji olaylarının sürüp giden akışının içindedir. Ne ebedidir, ne de değişmezdir; geçicidir.

Dahası, her insan kişisel evriminde sadece basit bir hücreden oldukça karmaşık bir memeli organizmaya doğru fizyolojik metamorfozunu değil, aynı zamanda saf bitkisel ve hayvani varlıktan makul bir akla doğru ruhani metamorfozunu da tekrarlar. Bu dönüşüm embriyonun doğum öncesi yaşamında

---

Bergson'un değerin ve mübadelenin temel teoremine karşı tastamam cahil olduğunu net bir şekilde ispatlar. Mübadeleden bahsederken şöyle der "l'on ne peut le pratiquer sans s'être demandé si les deux objets échangés sont bien de même valeur, c'est-à-dire échangeables contre un même troisième." (*Les Deux Sources de la morale et de la religion* [Paris, 1932], s. 68.)

tamamlanmaz, fakat daha sonra yeni doğan çocuk insan bilincine adım adım uyanır. Böylece, karanlığın diplerinden başlayarak, delikanlılığın erken çağlarında her insan aklı, mantıksal yapısının değişik aşamalarından geçer.

Sonra hayvanların durumu da vardır. Onların beyin ve sinirlerinin tepkisel olarak işleyişi ile bizim muhakememizi birbirinden ayıran farkın kapanmazlığının farkındayız. Ama aynı zamanda onları anlayışın ışığına doğru yönlendiren güçleri de sezmekteyiz. Kaçınılmaz otomatizmden ve ebedi karanlıktan kaçmak için can atan mahkumlar gibidirler. Bizler onlarla birlikte hissetmekteyiz, çünkü kendimiz de aynı pozisyondayız: entellektüel aygıtımızın sınırlarına karşı nafile bir şekilde yükleniyor, erişilmez mükemmel idrakten sonra beyhude mücadele ediyoruz.

Fakat önselliğin sorunu, farklı bir karakter olmasıdır. Bilincin ve muhakemenin ortaya nasıl çıktığıyla ilgilenmez. İnsan aklının mantıksal yapısının zorunlu ve temel karakterine göndermede bulunur.

Temel mantıksal ilişkiler kanıtlanmaya veya kanıtlanmamaya konu değildir. Temel mantıksal ilişkileri her kanıtlama girişimi, söz konusu ilişkilerin geçerliliğini önvarsaymalıdır. Temel mantıksal ilişkilere sahip olmayanlara mantıklı ilişkileri açıklamak mümkün değildir Tanımlama kurallarına göre bunları tanımlama gayretleri başarısız olmak zorundadır. Bunlar, nominal veya reel tanımlamalardan önce gelen başlıca önermelerdir; nihai analiz edilemeyen kategorilerdir. İnsan zekâsı bunlarla farklılık gösteren mantık kategorilerini hayal etmede kesinlikle yetersizdir. Süper insanlara nasıl göründüğüne bakılmaksızın, normal insan için kaçınılmaz, ve kesinlikle gereklidirler; algılamanın, idrakin, ve tecrübenin vazgeçilmez ön şartıdırlar.

Temel mantıksal ilişkiler hafızanın daha az vazgeçilebilir ön şartı değildir Fen bilimlerinde hafızayı daha genel bir fenomenin durumu olarak tarif etme eğilimi vardır. Her canlı organizma önceki uyarıcıların etkilerini muhafaza eder, ve, inorganik meselelerin şu andaki durumları geçmişte maruz kaldıkları tüm etkiler tarafından şekillendirilir. Evrenin şu andaki durumu geçmişinin bir üründür. Gevşek metaforik bağlamda küremizin jeolojik yapısı önceki tüm kozmik değişikliklerin hatırasını muhafaza ettiğini, dolayısıyla, insanın vücudunun, kendisinin ve atalarının kaderinin çökeltisi olduğunu söyleyebiliriz. Fakat, hafıza, kozmik evrimin devamlı ve yapısal birliği gerçeğinden tamamen farklı bir şeydir. Şuurun adeta önsel bir mantık tarafından şartlandırılmış fenomenidir. İnsanın embriyo ve emzirildiği dönem hakkında hiçbir şeyi hatırlamaması gerçeği, psikologların kafasını karıştırmıştır. Freud bunu istenmeyen hatıraların bastırılması şeklinde açıklamaya çalışmıştır. Gerçek şu ki, bilinçsiz durumun hatırlanmaya değer hiçbir yanı yoktur. Hayvan otomatizmi ve fizyolojik uyarılara bilinçsiz tepkiler, ne embriyolar ve emzirilme

dönemi, ne de ergenlik materyali için anımsanmaya değerdir. Sadece bilinçli durumlar hatırlanabilir.

İnsan zekası, dışsal olayların kendi tarihlerini yazdıkları temiz bebek beyni değildir. Gerçeği kavrayabilecek aletlerle donatılmıştır. İnsan bu aletleri, yani zekasının mantıksal yapısını, amiplikten şu andaki durumuna evrimleşirken elde etmiştir. Fakat bu aletler tecrübelerden mantıksal olarak öncedir.

İnsan, sadece, hayatını kaçınılmaz bir şekilde belirleyen uyarılara tam olarak teslim olmuş bir hayvan değildir; aynı zamanda eylemde bulunan varlıktır. Eylem kategorisi ise, mantıksal olarak, herhangi bir somut eylemden önce gelmektedir.

İnsanın, köklü mantıksal ilişkilerle değişen kategorileri ve teleoloji ve nedensellik ilkelerini tahayyül etme gücü olmaması gerçeği, ***metodolojik önsellik*** diyebileceğimiz durumu bizlere tembihler.

Herkes günlük işlerinde tekrar ve tekrar düşünce ve eylem kategorisinin evrenselliğine ve değişmezliğine şahitlik etmektedir. Bir insana hitap eden, onu bilgilendirmek ve ikna etmek isteyen, sorular soran ve başkalarının sorularını cevaplandıran kişi de ancak bu yoldan ilerleyebilir; çünkü bütün insanlara ortak olan bir şeye, yani insan muhakemesinin mantıksal yapısına, müracaat edebilir. *A*'nın aynı zamanda *A*-değil olabileceği veya *A*'yı *B*'ye tercih etmenin aynı zamanda *B*'yi *A*'ya tercih etme olabileceği fikri, insan aklına idrak edilemez ve saçma gelir. Prelojik* veya metalojik** düşünme türünü idrak etme pozisyonunda değiliz. Teleolojisiz ve sebepsiz bir dünya düşünemeyiz.

İnsan düşünce ve eyleminden kategorik olarak farklı bir şeyin, insan aklının erişebileceği alanların ötesinde var olduğu alanların mevcut olup olmamasının bir önemi yoktur. Bu gibi alanlardan insan aklına giren hiçbir bilgi yoktur. Nesnelerin bize göründüklerinden farklı olup olmadıklarının, sezemeyeceğimiz dünyaların mevcut olup olmadıklarının ve idrak edemeyeceğimiz fikirlerin varlığı hakkında sorular sormak, nafile bir iştir. Bu tip sorunlar insan anlayışının ötesindedir. İnsan bilgisi insan zekâsının yapısı ile bağlanmıştır. Araştırmalarının konusu olarak insanın eylemini seçmesi, insan zekâsına uygun eylem kategorisinden ve varlığının ve değişimin dış dünyaya yansımasından başka bir anlama gelemez. Praksiyolojinin tüm teoremleri sadece eylemin bu kategorilerine göndermede bulunur ve sadece operasyon yörüngesinde geçerlidir. Tahayyül edilemez dünyalar ve ilişkiler hakkında herhangi bir bilgi ulaştıracakmış gibi davranmaz.

---

* Mantık - öncesi. Ed.

** Mantık - ötesi. Ed.

Öyleyse, praksiyoloji iki bağlamdan dolayı insanidir. İnsanidir çünkü, altında yatan varsayımlarla tam olarak tanımlanmış alan içerisinde, teoremlerinin tüm insan eylemleri için evrensel geçerliliğini iddia eder. Dahası, praksiyoloji insanidir, çünkü, sadece insan eylemi ile ilgilenir ve--ister insan altı, ister insan üstü olsun--insanla ilgili olmayan eylemler hakkında herhangi bir şey bilmeyi amaçlamaz.

İlkel İnsanın Sözde Mantıksal Heterojenliği

Lucien Lévy-Bruhl'un, ilkel insanın aklının mantık yapısının medeni insandan farklı olduğu yolundaki doktrini destekleyen yazılarına inanılması genel bir yanlış inançtır. Tam tersine, eldeki mevcut olan tüm etnolojik materyallerin dikkatlice incelemesi temelinde Lévy-Bruhl, ilkel insanın zihni işlevlerinin temel mantıksal ilişkileri ve düşünce ve eylem kategorilerinin, vahşilerin entellektüel faaliyetlerinde oynadığı rolün aynen bizim hayatımızda oynadığı rol gibi olduğunu net bir şekilde kanıtladığını rapor etmektedir. İlkel insan düşüncelerinin içeriği bizim düşünce içeriğimizden farklı, ancak biçimsel ve mantıksal yapı her ikisinde de ortaktır.

Lévi-Bruhl'un kendisinin, ilkel insanların zihniyetinin temel olarak "mistik ve mantık öncesi" karakterde olduğu yönündeki görüşünü koruduğu doğrudur; ilkel insanın kolektif temsilcileri "iştirak kanunu" ile düzenlenir ve sonuç olarak zıtlık kanunlarına kayıtsızdır. Ancak, Lévy-Bruhl'un mantık öncesi ve mantıklı düşünce arasındaki ayrımı, içeriğine göndermede bulunur, düşünme yapısının kategorisine ve biçimselliğine değil. Kendimiz gibi halklar arasında fikirlerin ve "iştirak kanunu" tarafından yönetilen fikirler arasında ilişkilerin az çok bağımsız, az çok azalmış, ancak hâlâ kökünden sökülüp atılamamış, yan yana, muhakeme kanununa maruz olanlarla birlikte var olduğunu ilan eder. "Mantık öncesi ve mistik mantıkla bir arada var olurlar."[14]

Lévy-Bruhl Hıristiyanlığın temel öğretilerini mantık öncesi fikrin dünyasına havale eder.[15] Şimdi, Hıristiyan doktrinlerine ve yaptığı teoloji yorumuna karşı birçok itiraz getirilmesi mümkündür ve getirilmiştir. Fakat hiç kimse -Aziz Augustine ve Aziz Thomas'ın da dahil olduğu- Hıristiyan ataların ve filozofların mantık yapılarının çağdaşlarımızdan kategorik olarak farklı olduğu iddiasını dile getirecek cüreti gösterememiştir. Mucizelere inanan insanla inanmayan arasındaki çekişme, düşüncenin içeriğine göndermede bulunur, mantıksal biçimine değil. Mucizelerin mümkünlüğünü ve gerçekliğini göstermeye çalışan kişi de yanılabilir. Fakat hatasını ifşa etmek -Mill ve Hume'un dâhiyane denemelerinin de gösterdiği gibi- felsefi ve iktisadi safsatanın yanlış olduğunu ifşa etmekten kesinlikle daha az mantıksal karmaşa içermez.

---

[14] Lévy-Bruhl, *How Natives Think*, çeviren L. A. Clare (New York, 1932), s. 386.

[15] *A.g.e.*, s. 377.

Kaşifler ve misyonerler Afrika ve Polinezya'da ilkel insanın nesneleri ilk algılamalarında aniden durduğunu ve eğer kaçınabilirse, asla akıl yürütmediğini bildirirler.[16] Avrupalı ve Amerikalı eğitimciler bazen kendi öğrencilerinin de aynı şekilde davrandığını rapor etmektedirler. Nijer'de Mossiler konusunda Lévy-Bruhl bir misyonerin şu gözlemini aktarır: "Onlarla yapılan konuşmalar hep kadınlar, yiyecek, ve (yağmur mevsiminde) hububat konusunda olur"[17] demektedir. Newton'un, Kant'ın ve Lévy-Bruhl'un komşuları acaba hangi konuları tercih ederlerdi?

Lévy-Bruhl'un çalışmalarından çıkarılacak sonuçlar kendi sözcüklerinde en iyi şekilde ifade edilmiştir: "ilkel zihin, bizimki gibi, olanların nedenlerini aramada isteklidir, ancak bizim takip ettiğimiz yolu izleyerek bunu araştırmaz."[18]

Daha zengin tahıl elde etmek için can atan bir köylü-kendi fikirlerinin muhtevasına uygun olarak, muhtelif yöntemler seçer. Sihirli ayinler yapabilir, hacca girişebilir, kendisinin koruyucu azizi adına mum yakabilir, veya daha kaliteli ve daha fazla gübre kullanabilir. Ancak ne yaparsa yapsın, daima eylem içindedir; yani, amaçların elde edilmesi için araçların kullanımı söz konusudur. Sihir, geniş anlamda teknolojik çeşitliliktir. Kötü ruh kovuculuğu, çağdaşlarımızın çoğunun hurafe olarak kınadığı ve dolayısıyla uygun bulmadığı bir dünya görüşüne göre, kasıtlı amaçsal bir eylemdir. Fakat, eylem kavramı eylemin doğru bir teori ve başarı vaat eden bir teknoloji tarafından yönlendirildiğini ve hedeflenen amacın elde edilebileceğini ima etmez. Sadece, eylemi yapanın, uygulanan araçların istenen etkileri üreteceğine inandığını, ima eder.

Etnoloji veya tarih tarafından temin edilen hiçbir gerçek, aklın mantıksal yapısının tüm ırkların, çağların ve ülkelerin insanları için tekillik arz ettiği iddiası ile çelişmez.[19]

3. Önsellik ve Gerçeklik

Önsel muhakeme tamamen kavramsal ve tümdengelimcidir. Analitik yargılardan ve totolojiden başka hiçbir şey üretemez. Tüm göstergeleri ileri sürülen önermelerden mantıken elde edilir ve onların içinde zaten vardır. Böylece,

[16] Lévy-Bruhl, *Primitive Mentality*, çeviren L. A. Clare (New York, 1923), ss. 27-29.

[17] *A.g.e.*, s. 27.

[18] *A.g.e*, s. 437.

[19] Bkz. Ernst Cassirer'in zeki anlatımı, *Philosophie der symbolischen Formen* (Berlin, 1925), II, 78.

popüler olan itiraza göre, bilgimize herhangi bir katkısı yoktur.

Tüm geometrik teoremler aksiyomlarda ima edilir. Dik açılı üçgen kavramı Pisagor teoremini zaten ima etmektedir. Bu teorem totolojidir; tümdengelimi analitik yargıyla sonuçlanır. Ne var ki hiç kimse genelde geometrinin, özelde Pisagor teoreminin bilgimizi genişletmediği iddiasında bulunmayacaktır. Tümdengelimci muhakeme anlayışı yaratıcıdır ve daha evvelden yasaklanmış olan alanları da zihnimize açar. Önsel muhakemenin önemli görevi, bir taraftan kategorilerde, kavramlarda ve mantıkta ima edilen ferahlamayı sağlamak, diğer taraftan bunların neler ima etmediğini göstermektir; daha evvel saklı olan ve bilinmeyenleri ifşa etmektir.[20]

Para kavramı içerisinde para teorisi kuramlarının hepsi zaten ima edilmiştir. Miktar teorisi para kavramı içerisinde hiç olmayan hemen hemen hiç bir şeyi bilgimize katmaz. Dönüştürür, geliştirir, ve açıklar; sadece analiz eder ve sonuç olarak, Pisagor'un dik açılı üçgeni ile ilişkili teoreminde olduğu gibi totolojiktir. Bununla birlikte, hiç kimse miktar teorisinin bilgi değerini inkâr edemez. İktisadi mantıkla aydınlanmamış zihinlere göre miktar teorisi meçhul olarak kalır Söz konusu sorunları çözmek için terk edilmiş girişimler dizini, şu andaki bilginin elde edilmesinin de kesinlikle kolay olmadığını göstermektedir.

Gerçeğin tam bilişini bize vermemesi önsel bilim sisteminin bir eksikliği değildir. Kavramlar ve teoremler gerçeği tam olarak idrak etmek için bir yaklaşım açan zihinsel araçlardır; kesin olarak bütün her şey hakkındaki tüm bilgiler kendilerinde değildir. Teori ile yaşama ve gerçeği değiştirme idraki, birbirinin karşısında olan şeyler değildirler. Teorisiz, insan eyleminin genel önsel bilimi olmaksızın, insan eylemi gerçeğinin anlayışı yoktur.

Akıl ve deney arasındaki ilişki uzun zamandan beri felsefenin temel sorunlarından bir tanesi olmuştur. Bilgi kritiğinin diğer sorunlarında olduğu gibi, filozoflar bu konuya sadece fen bilimlerine atıfta bulunarak yaklaşmışlar, insan eylemi bilimini ihmal etmişlerdir. Yapmış oldukları katkılar ise praksiyoloji için faydasızdır.

Fen bilimlerinin önerdiği çözümlerden bir tanesini iktisadın epistemolojik sorunlarının çözüm yoluna uyarlamak âdettir. Bazı yazarlar Poincaré'nin gelenekselliğini tavsiye etmiştir.[21] İktisadi muhakemenin önermelerini dilsel

[20] Meyerson der ki, bilim "l'acte per lequel nous ramenons à l'identique ce qui nous a, tout d'abord, paru n'être pas tel." (*De l'Explication dans les sciences* [Paris, 1927], s. 154). Bkz. Morris R. Cohen, *A Preface to Logic* (New York, 1944), s. 11-14.

[21] Henri Poincaré, *La Science et l'hypothèse* (Paris, 1918), s. 69.

bir mesele veya ispata lüzum olmayan mukavele olarak görürler.[22] Diğerleri Einstein'ın geliştirdiği fikirleri kabullenmeyi tercih etmişlerdir. Einstein şu soruyu yöneltir: "Deneye ihtiyaç duymayan insan aklının ürünü matematik nasıl oluyor da gerçeğin nesnelerine bu kadar mükemmel uyabilmektedir? İnsan aklı deneyin yardımı olmadan saf muhakeme ile gerçek şeylerin özelliklerini keşfedebilme yetisine sahip midir?" Cevabı da şudur: "Matematik teoremleri gerçeğe atıfta bulundukları müddetçe, kesin değildirler, ve kesin oldukları sürece de, gerçeğe atıfta bulunmazlar."[23]

Ancak, insan eylemi bilimleri fen bilimlerinden köklü biçimde farklılaşır. Fen bilimlerinin takip ettikleri modele göre insan eylemi bilimlerinin epistemolojik yapısını kurma heveslisi tüm yazarlar, acınacak bir yanılgı içindedirler.

Praksiyolojinin konusu olan gerçek şey, insan eylemi, insan muhakemesi gibi aynı kaynaktan çıkar. Eylem ve akıl birbirine uyumlu ve homojendir; hatta aynı nesnenin iki farklı açısı olarak ta adlandırılabilir. Eylemin temel özelliklerini saf muhakeme yolu ile berraklaştırma gücüne sahip olan akıl, eylemin aklın bir yan dalı olması gerçeğinin bir sonucudur. Doğru praksiyolojik muhakeme ile elde edilmiş teoremler, doğru matematiksel teoremler gibi, sadece mükemmel kesinlikte ve tartışılmaz değildirler. Dahası, hayatta ve tarihte görüldüğü gibi, eylemin realitesine önsel kesinliğin eğilmez ve tartışılmazlığı ile göndermede bulunur. Praksiyoloji gerçek nesnelerin tam ve mükemmel bilgisini iletir.

Praksiyolojinin başlangıç noktası aksiyomların seçimi ve sürecin yöntemi hakkında karar alma değil, eylemin esasının yansıması hakkındadır. Praksiyolojik kategorilerin tam ve mükemmel görünmediği yerlerde, eylem yoktur. Araçların ve amaçların veya maliyetler ve kârların kesin olarak ayırt edilemediği ve tam olarak ayrılamadığı düşünülebilir bir eylem tarzı yoktur. Mübadelenin iktisadi kategorisine hiç uymayan veya yaklaşık uyan hiçbir şey yoktur. Sadece mübadele ve mübadelenin olmaması vardır; ve mübadele söz konusu olduğunda mübadeleyi ilgilendiren tüm genel teoremler tüm katılığı ve imaları ile birlikte geçerlidir. Mübadeleden mübadelesizliğe, veya doğrudan mübadeleden dolaylı mübadeleye, geçiş yoktur. Bu ifadelerle çelişecek hiçbir deney gerçekleştirilemez.

Bu gibi bir deneyimin gerçekleşmesi daha başta mümkün değildir; çünkü insan eylemi ile ilgili tüm deneyim praksiyolojik kategoriye bağlıdır ve sadece uygulanmaları ile mümkün hale gelirler. Praksiyolojik muhakeme tarafından

[22] Felix Kaufmann, Methodology of the Social Sciences (Londra, 1944), s. 46-47.

[23] Albert Einstein, Geometrie und Erfahrung (Berlin, 1923), s. 3.

sağlanan düzenler aklımızda olmasaydı, herhangi bir eylemi ayırt etme ve anlama pozisyonunda olamazdık. Hareketleri algılayabiliriz, ancak ne satın alarak, ne satarak, ne fiyatlar, ücretler, faiz oranları, vs. ile bunu algılayabilirdik. Alma ve satma eylemiyle ilgili tecrübeye ancak praksiyolojik düzenin kullanımıyla sahip olabiliriz; ancak o takdirde, duyularımız dış dünyanın insani ve insani olmayan öğelerinin hareketlerini doğal olarak algılayabilir. Praksiyolojik bilginin yardımı olmadan, mübadelenin vasıtaları hakkında hiçbir şey öğrenemezdik. Madeni paralara eldeki bilgi ile yaklaşmazsak, onları sadece yuvarlak metaller olarak görürüz. Parayla ilgili tecrübe, praksiyolojik kategori *mübadele aracı* ile aşinalık gerektirir.

İnsan eylemini ilgilendiren tecrübe praksiyolojik bilginin varlığını gerektiren ve önceden varsayan doğal olgununkinden farklılık gösterir. İşte bu nedenden dolayı fen bilimlerin yöntemleri praksiyoloji, iktisat ve tarih için uygun değildir.

Praksiyolojinin önsel karakterini öne sürerken, insan eyleminin geleneksel biliminden farklı yeni bir bilimin planlarını çizmiyoruz. İnsan eyleminin geleneksel bilimleri önsel olmalı görüşünü devam ettirmiyoruz, fakat o her zaman için öyle olmuştur. İnsan eyleminin yarattığı sorunları yansıtmak için yapılan her girişim zorunlu olarak önsel muhakeme ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda bu problemleri tartışan insanların, sadece bilgiyi hedeflemiş teorisyenler olması, veya meydana gelen değişiklikleri anlamaya çalışanlar olması ve hangi kamu politikalarının ve özel teşebbüsün yaptıklarının kendi çıkarlarına en uygun olduğunu keşfetmeye çalışan politikacılar, devlet adamları veya sıradan vatandaşların olması bir fark yaratmayacaktır. İnsanlar herhangi bir somut deneyimin önemi hakkında tartışmaya başlayabilirler, fakat temel ilkelerin analizindeki olayların çevresel özelliklerinden ve tesadüflükten kaçınılmaz bir şekilde uzaklaşır, ve farkında olmadan argümanı başlatan olaylara atıfta bulunmayı terk ederler. Fen bilimlerinin tarihi, deneyimle onaylanmamış ve dolayısıyla ıskartaya çıkmış teorilerin ve hipotezlerin kayıtları ile doludur. Örneğin Galileo tarafından yanlışlığı kanıtlanan eski mekanik hakkındaki hataları, veya simyacıların yanma ile ilgili teorisinin akıbetini hatırlayın. İktisat tarihi tarafından kaydedilmiş böyle bir vaka mevcut değildir. Mantıken uyumsuz teorilerin önde gelenleri aynı olayları kendi görüşlerinin deney ile kanıtladığı iddiasını dile getirirler. Kompleks fenomen deneyiminin--ki insan eylemi alanında başka bir deneyim yoktur—her zaman muhtelif zıt teoriler zemininde yorumlanabileceği bir gerçektir. Yorumun tatminkâr olup olmadığı daha evvelden önsel muhakeme tarafından oluşturulmuş teorilerin takdir edilmesine bağlıdır.[24]

[24] Bkz. E. P. Cheyney, *Law in History and Other Essays* (New York, 1927), s. 27.

Tarih bizlere genel bir kuralı, ilkeyi ve hukuku öğretemez. İnsan davranışlarını ve politikalarını ilgilendiren teoremleri ve teorileri, tarihsel deneyimden sonra gelen olarak elde etmenin araçları yoktur. Tarih verileri, eğer praksiyoloji bilgisi ile berraklaştırılamaz, düzenlenemez, ve sistematik hale getirilemezlerse, birbiriyle bağıntılı olmayan kafa karıştırıcı olayların birikiminden başka bir şey değildir.

4. Metodolojik Bireycilik İlkesi

Praksiyoloji bireysel insanların eylemleri ile ilgilenir. Beşeri işbirliği bilincine ancak praksiyolojinin daha ileri düzeydeki araştırmaları sırasında erişilir ve o zaman sosyal eylem daha evrensel insan eylemi kategorisinin özel bir durumu olarak ele alınır.

Bu metodolojik bireyselcilik çeşitli metafizik okulların şiddetli saldırılarına maruz kalmış ve nominalistik hata olarak küçümsenmiştir. Eleştirmenlerin dediği, birey fikrinin boş bir soyutluk olduğudur. Gerçek insan tüm toplumun daima ve zorunlu olarak bir üyesidir. Toplumla herhangi bir bağı olmayan, kendisini öteki insanlardan ayırmış bir insanın varlığını tahayyül etmek bile mümkün değildir. İnsan olarak kişi toplumsal evrimin bir ürünüdür. En önde gelen özelliği, akıl, sosyal karşılıklılık çerçevesinde ancak ortaya çıkabilir. Kavramlara ve dilin fikrine bağlı olmayan düşünme yoktur. Fakat konuşma açıkça sosyal bir fenomendir. İnsan daima kollektifin bir üyesidir. Bütün hem mantıksal hem de zamansal parçalardan veya üyelerinden önce olduğundan, bireyin çalışılması toplumun çalışılmasından sonra gelir. İnsan sorunlarının bilimsel çözüm yolu için yeterli yöntem sadece evrensellik veya kollektivizm yöntemidir.

Bütünün veya parçalarının, mantıken hangisinin önce olup olmadığı çelişkisi boşunadır. Mantıken, bütün ve parçaları kavramları birbiriyle ilintilidir. Mantıksal kavramlar olarak her ikisi de zamandan bağımsızdırlar.

Problemimiz bağlamında ortaçağ bilginlerinin anlamlarına eklediği ve bu her iki terimin anlaşılmasında, realizm ve nominalizm düşmanlığına göndermede bulunmak da uygun değildir. İnsan eylemi alanında toplumsal varlıkların gerçek olduklarının yanlış olduğu ispatlanmaya çalışılmamaktadır. İnsani olayların yönünü tayin eden fikirlerin, devletlerin, belediyelerin, partilerin, cemaatlerin gerçek unsurlar olduğunu inkara hiç kimse kalkışmamaktadır. Bu tip kollektif bütünlerin önemini inkar etmeksizin, metodolojik bireyselcilik, bütünlerin oluşumlarını ve ortadan kayboluşlarını, yapısal değişmelerini, ve işlemelerini izah ve analiz etmeyi en önemli görevlerinden biri olarak görür. Ve bu problemi tatminkâr bir şekilde çözecek en uygun yöntemi seçer.

Öncelikle şunun farkında olmalıyız ki tüm eylemler bireyler tarafından gerçekleştirilir. Kollektif daima, eylemler ile ikinci kaynak olarak ilişkili olan bir veya birçok bireyin arabuluculuğu ile işler. Eylemde bulunan bireyler ve bunların eylemlerinin dokunduğu tüm kişiler eyleme atıfta bulunurlar, bu da eylemin karakterini belirleyen anlamdır. Bir eylemi bireyin eylemi olarak ve diğer eylemi belediye veya devletin eylemi olarak işaretleme anlamdır. Suçluyu devletin kendisi değil, cellat idam eder. Bir grup silahlı adam bir yeri işgal eder. İşgal olayı subayların veya askerlerin üzerine değil, milletlerinin üzerine yıkılır. Eğer bireylerin gerçekleştirdiği muhtelif eylemlerin anlamlarını araştırmayacaksak, kolektifin tamamının eylemleri hakkında her şeyi öğrenmeliyiz. Sosyal kolektif için, bireysel üyelerin eylemlerinin dışında bir mevcudiyet ve gerçeklik yoktur. Kolektifin hayatı vücudu oluşturan bireylerin eylemlerinde yaşar. Bazı bireylerin eylemlerinde işlev bulamayan hiçbir anlaşılır sosyal kollektif yoktur. Sosyal bütün gerçeği, bireylerdeki kesin eylemleri yönetmesi ve dışarıya çıkartmasından oluşur. Böylece kolektif bütünün kavranmasına giden yol, bireysel eylemlerin analizinden geçer.

Düşünen ve eylemde bulunan insan, zaten sosyal olduğu insan öncesi durumdan gelir. Aklın, dilin, ve işbirliğinin evrimi aynı işlevin bir sonucudur; birbirinden ayrılamaz, mecburen birbirine bağımlıdır. Fakat bu işlev bireylerde cereyan etmiştir. Bireylerin davranışlarındaki değişikliklerden oluşmuştur. Bireylerden başka değişimi yaşamış herhangi bir madde yoktur. Bireylerin eyleminden başka toplumun alt tabakası yoktur.

İş bölümü çerçevesinde sosyal işbirliğinin olduğu milletler, devletler, ve kiliselerin varlığı bazı bireylerin eylemlerinde sadece görülebilir olmaktadır. Üyelerini anlamadan bir ulusu hiç kimse anlayamaz. Bu bağlamda birileri sosyal kolektifin bireylerin eylemleri ile ortaya çıktığını söyleyebilir. Bu, bireyin zamansal olarak önce olduğu anlamına gelmez. Sadece bireylerin belli eylemlerinin kolektifi oluşturduğu anlamına gelir.

Bütünün, kendisini meydana getiren unsurların toplamının veya daha fazlasının total bir sonucu olup olmadığını, emsalsiz olup olmadığını, ve istekleri, planları, amaçları, ve eylemleri hakkında ve belli bir "ruha" atıftan bahsetmenin makul olup olmadığını tartışmaya lüzum yoktur. Bu tip ukalaca konuşmalar beyhudedir. Kolektif, bütün muhtelif bireylerin eylemlerinin belli bir açısı ve aslında olayların yönünü belirleyen gerçek bir şeydir.

Kolektif bütünü görüntülemenin mümkün olduğuna inanmak aldatıcıdır. Asla görünür değildir; bilinmesi daima eylemde bulunan kişinin eylemine atıfta bulunduğu anlam ve anlayışının bir sonucudur. Bir kalabalığı, yani insan çokluğunu görebiliriz. Bu kalabalığın sadece toplanmış veya bir yığın (çağdaş psikolojinin bu bağlamda kullandığı terim) veya organize olmuş bir

vücut, veya bir başka tip sosyal varlık olup olmadığı kendisine atfettiği mananın anlaşılması ile cevaplanabilecek bir sorudur. Ve bu anlam daima bireylerin anlamıdır. Duyularımız değil, anlayışımız, yani zihinsel işlev sosyal varlıkları tanıtır.

Kolektif birimlerden insan eylemi çalışmasına başlamak isteyenler aşılmaz bir engel gerçeği, bireyin aynı anda--en ilkel kabile üyeleri hariç--gerçekten değişik sosyal varlıklara ait olmasıdır. Sosyal birimlerin birlikte varlıklarının çokluğunun ortaya çıkardığı sorunlar ve onların karşılıklı düşmanlıkları, ancak, metodolojik bireyselcilik ile çözümlenebilir.[25]

Ben ve Biz

Ego eylemde bulunanın birliğidir. Muhakeme veya baştan savma cevap ile geçiştirilemez, son verilemez veya büyülenemez, tartışmasız bir veridir.

Biz iki ya da daha fazla *Egonun* bir araya getirilmesinin her zamanki sonucudur. Eğer birisi *Ben* diyorsa, bunun ne manaya geldiğini anlatmak için sorgulamaya gerek yoktur. Aynısı *Sen* için de geçerlidir ve, mevzu bahis olan kişinin tam olarak belirtilmesi ile *O* aynı şekildedir. Fakat eğer birisi *Biz* derse, Egoların kim olduğu ve *Biz*'in kimlerden oluştuğunu belirlemek için daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır. Daima tekil bireyler *Biz*'der; koro halinde söyleseler bile, tekil bireylerin sesi olarak kalır.

Biz, kendi hesabına hareket edenlerden farklı olarak harekette bulunamaz. Ya hepsi bir uyum içerisinde hareket ederler, ya da birisi hepsi için harekette bulunur. Son durumda diğerlerinin işbirliği, bir kişinin hareketini tümü için etkili yapan duruma sebep olmasından oluşur. Sadece bu bakış açısı altında sosyal varlığın görevlisi bütün için harekette bulunur; kollektif vücudun bireysel üyeleri ya sebep olur, ya da onları da ilgilendiren konularda tek bir kişinin eylemine izin verir.

Psikolojinin aldatıcı olarak *Egoyu* anlama ve ortaya çıkartma çabaları nafiledir. Praksiyolojik *Ego* herhangi bir şüphenin dışındadır. İnsanın ne olduğu ve ileride ne olabileceğine bakılmaksızın, her seçiminde ve eyleminde o bir Ego'dur.

Çoğulcu mantığından (ve yalnızca törensel çoğulcu heybetinden) çoğulcu muhteşemliği ayırt etmeliyiz. Hiç patenle kaymayı denememiş bir Kanadalı "Dünyanın en önde gelen buz hokeyi oyuncularıyız" derse, veya bir İtalyan köylüsü gururlanarak "Dünyanın en önde gelen ressamlarıyız" iddiasında bulunursa, hiç kimse aldatılmaz. Fakat siyasi ve iktisadi sorunlara gönderme ile çoğulcu muhteşemlik çoğulcu emperyalizme evrilir ve uluslararası iktisat

[25] Toplumun kollektif teorisinin eleştirisi için, bkz. aşağıda, ss. 145-153.

politikalarının belirlenme doktrinlerinin kabulüne zemin hazırlanmasında önemli bir rol oynar.

5. Metodolojik Tekillik İlkesi

Bireysel praksiyoloji eylemi araştırmalarını bireyin eyleminden başlatır. Genelde insan eyleminin müphem terimleri ile uğraşmaz, onun yerine belirli bir insanın muayyen tarihte ve yerde gerçekleştirdiği somut eylemle ilgilenir. Fakat elbette ki eyleminin tesadüfî ve çevresel özellikleri ile ve diğer eylemlerden onu ayırt edeniyle ilgilenmez, ancak sadece gerçekleşmesinde neyin gerekli ve neyin evrensel olduğuyla ilgilenir.

Evrensellik felsefesi, praksiyolojik sorunların tatminkâr bir şekilde kavranmasını hatırlanamayacak kadar uzun bir zamandan beri engellemektedir. Çağdaş evrenselciler bunlara bir uygun yaklaşım bulma yeteneğinden tamamen yoksundur. Evrenselcilik, kolektivizm, ve kavram realizmi sadece bütünlüğü ve evrenselliği görür. İnsanlık, milletler, devletler, toplumlar, fazilet ve ahlâksızlık hakkında, doğru ve yanlış konusunda, isteklerin ve malların tüm sınıfları hakkında spekülasyon yapmaktadırlar. Örneğin şunu sorarlar: Neden "altın"ın değeri "demir"inkinden daha fazladır? Sonuçta asla bir çözüm bulamazlar, fakat sadece çelişki ve zıtlık bulurlar. En iyi bilinen hadise, klasik iktisatçıları bile çileden çıkaran, değer paradoksudur.

Praksiyoloji şunu sorar: Eylemde ne olur? Değişik zaman ve mekândaki bireyin eylemde bulunmasını söylemek ne anlama gelir? Birini seçip diğerini reddettiğinde durum neyle sonuçlanır?

Seçme eylemi, seçim yapan bireye açık olan muhtelif fırsatlar arasında daima bir karardır. İnsan fazilet ve ahlâksızlık arasında hiçbir zaman seçim yapmaz; sadece faziletli veya ahlâksız bakış açısı olarak nitelendirdiğimiz iki eylem modeli arasında seçim yapar. İnsan "altın" ve "demir" arasında asla seçim yapmaz, yaptığı sadece belli bir altın miktarı ile belli bir demir miktarı arasında her zaman için seçim yapmaktır. Her tekil eylem, anında ortaya çıkan sonuçları ile katı bir şekilde sınırlıdır. Eğer doğru sonuçlara varmak istiyorsak, ilk önce bu sınırlara bakmalıyız.

İnsan hayatı tekil eylemlerin sonu gelmez tekrarıdır. Fakat tekil eylem kesinlikle izole olmuş değildir. Daha yüksekte uzaktaki amacı hedefleyen bir eylemi birlikte biçimlendiren eylemler zincirinin bir halkasıdır. Her eylemin iki açısı vardır. Bir tarafta daha da öteye erişme eylemi tarafından ayarlanmış amaçların küçük parçalarının performansı olan, daha da ileriye uzanan eylem çerçevesinde bir kısmi eylem. Diğer tarafta ise, kendisi, parçalarının performansı tarafından amaçlanmış eylemlerin bütünüdür.

Eylemde bulunan kişinin o andaki niyetinin daha da öteye erişme eylemi veya daha kısa zamanlı amaca yönelik kısmi eylem olup olmaması, proje alanına bağlıdır. *Gestaltpsychologie** tarafından ortaya atılan soru tiplerini praksiyolojinin sormasına gerek yoktur. Büyük işlerin performans yolu daima kısmi işlerin performansından geçer. Bir katedral bir araya getirilmiş taş yığınından farklı bir şeydir. Fakat bir katedral inşa etmenin tek yolu bir taşı diğer taşın üzerine koymaktır. Mimar için projenin bütünü ana temadır. Praksiyoloji için geçerli olan gerçek şudur ki, daha büyük işleri başarmanın tek yöntemi, temelden başlayarak adım adım, parça parça inşa etmektir.

6. Birey ve İnsan Eyleminin Değişen Özellikleri

İnsan eyleminin muhtevası, yani hedeflenmiş amaçlar ve seçilen araçlar ve bu amaçlara ulaşmak için uygulamalar, eylemde bulunan her bir kişinin kişisel meziyetleri ile belirlenir. Birey fizyolojik mirasını şekillendiren uzun zoolojik evrim hattının ürünüdür. Atalarının mirasçısı ve nesli olarak doğmuştur; ve atalarının tecrübelerinin tortusu ve çökeltisinin biyolojik mirasıdır. Doğduğunda, aslında genel bir dünyaya girmez, fakat belirli bir çevreye girer. Doğuştan ve irsi biyolojik nitelikler ve hayatın onun üzerindeki tüm çalışması kutsal yolculuğunun bir yerindeki insanı yaratır. Kendisinin kaderi ve kısmetidir. İradesi, bu ibarenin metafizik bağlamında "özgür" değildir. Altyapısı, hem kendisinin, hem de atalarının maruz kaldığı tüm etkiler tarafından belirlenir.

Kalıtım ve çevre insan eylemlerini yönetir. Amaç ve araçların her ikisini de ona önerirler. *Soyut* olarak yaşayan birisi değildir; ailesinin, ırkının, insanlarının, ve çağının çocuğu olarak; ülkesinin bir vatandaşı olarak; belli bir sosyal grubun bir üyesi olarak; bir mesleğin icracısı olarak; belli bir dinin, metafiziğin, felsefenin, ve siyasi fikirlerin takipçisi olarak; kan davasının ve çatışmaların tarafı olarak yaşar. Fikirlerini ve değer standartlarını kendisi yaratmaz; bunları diğer insanlardan ödünç alır. İdeolojisi çevresinin kendisine emrettikleridir. Sadece bir avuç insan yeni ve özgün fikirleri düşünme ve geleneksel inanç ve doktrinde değişiklikler yapma yeteneğine sahiptir.

Sıradan insan büyük meseleler hakkında spekülasyonda bulunmaz. Onlar hakkında diğer insanların görüşüne bağlıdır, "her terbiyeli kişinin davranması" gibi davranır, sürü içerisindeki koyun gibidir. İşte insanı sıradan insan olarak karakterize eden de bu atalet anlayışıdır. Fakat yine de sıradan insan seçim yapar. Geleneksel motifleri benimsemeyi veya kendi zenginliğini elde etmenin en uygun yolunun bu olduğuna inandığı için başkaları tarafından benimsen-

* Gestalt psikolojisi, Ed.

miş motifleri seçer. Ve kendi çıkarlarına neyin daha iyi hizmet ettiğine ikna olur olmaz ideolojisini ve sonuç olarak eylem tarzını değiştirmeye hazırdır.

Kişinin günlük davranışlarının çoğunluğu basit rutinlerdir. Belli eylemleri, onlara özel bir ihtimam göstermeksizin gerçekleştirir. Pek çok şey yapar, çünkü çocukluğunda bunu yapması için eğitilmiştir ve çevresinde bunları yapmak bir âdet olmuştur. Alışkanlıklar edinir, otomatik tepkiler geliştirir. Fakat tesirlerini beğendiğinden ötürü bu alışkanlıklara kendisini kaptırır. Alışkın olunan yolu devam ettirmenin daha fazla arzulanan amaçların elde edilmesinde bir engel teşkil ettiğini keşfeder etmez, davranışlarını değiştirir. Suyun temiz olduğu yerde büyümüş bir insan pervasızca su içme, yıkanma ve banyo yapma alışkanlığını edinir. Hastalık yapan bakteriler tarafından kirletilmiş suların olduğu bir bölgeye taşındığında, daha evvel hiç yapmaya gerek duymadığı işlemlere en fazla dikkatini verecektir. Kendisini devamlı surette izleyecek, düşünmeden geleneksel rutinlerine ve verdiği otomatik tepkilere kendisini kaptırmayacaktır. Eylemin adeta spontane olarak gerçekleştirilen işlerin düzenli gidişatında olması gerçeği, orada bilinçli bir idrak ve kasti bir seçim olmadığı anlamına gelmez. Değişmesi muhtemel rutine kendini kaptırma da bir eylemdir.

Praksiyoloji eylem yapmanın muhtevasının değişimi ile ilgilenmez, ancak kendisinin saf hali ve kategorik yapısı ile ilgilenir. İnsan eyleminin tesadüfî ve çevresel özelliklerinin çalışılması işi tarihin görevidir.

7. Tarihin Belirli Yöntemi ve Alanı

İnsan eylemiyle ilgili tecrübelerin tüm verilerinin araştırılması tarihin alanına girer. Tarihçiler tüm belgeleri toplar ve dikkatlice inceleyerek tasnif ederler. Tarihçi belgelere dayanarak özgün işine yaklaşır.

Tarihin görevinin olayların aslında nasıl cereyan ettiğini, varsayımlar ve değerler atfetmeksizin, olaylar karşısında *wertfrei*, yani, tüm değer yargılarına tarafsız kalarak göstermek olduğu iddia edilmiştir. Tarihçinin raporu tüm gerçeklerin tarafsız ve tam tarifini veren geçmişin doğru bir imajı, adeta entellektüel bir fotoğrafı olmalıdır. Geçmişi tüm özellikleriyle entellektüel gözümüzün önünde yeniden üretmelidir.

Geçmişin gerçekten yeniden üretilmesi, insanca mümkün olmayan kopyasını yapmayı gerektirir. Tarih entellektüel yeniden üretme değildir, fakat kavramsal terimlerde geçmişin yoğun temsilidir. Tarihçi basitçe olayların kendileri için konuşmasına izin vermez. Sunumunda kullandığı genel fikirleri biçimlendiren düşünce açılarından onları düzenler. Olayları olduğu gibi rapor etmez, fakat sadece *ilgili* gerçekleri bildirir. Belgelere önceden varsayımsız yaklaşmaz,

fakat çağının bilimsel bilgileriyle donatılmıştır; yani, çağdaş mantığın, matematiğin, Praksiyolojinin, ve fen bilimlerinin tüm öğretileriyle yaklaşır.

Tarihçilerin önyargılı ve partizan öğretilerin tarafı olmamasının gerekliliği çok açık ve nettir. Tarihsel olayları kan davası güdenlerin cephaneliği gibi gören yazarlar tarihçi değil, propagandacı ve özür beyan edicilerdir. Bunlar bilgi edinme isteklisi olmayıp, yandaşlarının programlarını haklılaştırma isteğindedirler. Metafizik doğmalar, dini, ulusal, politik veya sosyal doktrinler için savaşmaktadırlar. Her şeye inanan saf kimseleri kandırmak için tarihin ismini kendi yazdıkları şey için gasp ederler. Bir tarihçi her şeyden önce bilmeyi hedeflemelidir. Kendisini her türlü taraflılıktan kurtarmalıdır. Bu bağlamda her türlü değer yargılarından kendisini tarafsız kılmalıdır.

Wertfreiheit'ın bu postulatı önsel bilim dallarında--mantık, matematik, ve praksiyoloji--ve deneysel fen bilimleri alanlarında kolayca tatmin edilebilir. Bu disiplinlerin konuyu ele alışları tarafsız ve bilimsel ele alış biçimleri ile hurafelerle, peşin hükümlü fikirlerle, ve tutku ile bozulmuş şekilde konuyu ele alış biçimleri arasında kesin bir çizgi çizmek mantıken zor değildir. Tarih biliminde değerleme tarafsızlığının gereksinimlerini yerine getirme çok daha zordur. Tarihin konusu gereği, insan eyleminin somut tesadüfî ve çevresel muhtevası, değer yargılarıdır ve bunların değişim gerçeğine yansımasıdır. Faaliyetlerinin her adımında tarihçi değer yargılarıyla alakalıdır. Eylemlerini rapor ettiği insanların değer yargıları araştırmalarının alt tabakasıdır.

Tarihçinin kendisinin değer yargılarından kaçınamadığı kuvvetle iddia edilmiştir. Hiçbir tarihçi--tarihe kayıt düşen kişi veya gazeteci bile--gerçekleri olduğu gibi kayıt altına alamaz. Ayrımcılık yapmalı, kayda değer düşündüğü bazı olayları seçmelidir ve diğer olayların üzerinden sessizce geçmelidir. Denilir ki bu seçmenin kendisi bir değer yargısını ima eder. Tarihçinin dünya görüşüyle zorunlu olarak şartlanır ve böylece tarafsız değil, peşin hükümlü fikirlerin sonucudur. Tarih gerçeklerin saptırılmasından başka bir şey değildir; hiçbir zaman bilimsel olamaz, değerlere karşı tarafsız ve sadece gerçeği kavrama niyeti olamaz.

Hiç şüphe yok ki, tarihçilerin eline verilen gerçeklerin seçimi takdir yetkisi suiistimal edilebilir. Tarihçinin seçimi taraftar yanlılığı ile yönlendirilebilir ve yönlendirilecektir. Ancak, buradaki sorunlar, popüler doktrinin bizi inandırmaya çalıştığından çok daha karmaşıktır. Çözümü de tarihin araştırma yöntemlerinin zemininde aranmalıdır.

Tarihçi tarihsel sorunlarla uğraşırken mantık, matematik, fen bilimleri ve özellikle praksiyoloji tarafından sağlanan tüm bilgileri kullanır. Ancak bu tarih dışı disiplinlerin zihinsel aletleri tarihin yapacağı iş için yeterli değildir; onun

için vazgeçilmez yardımcılardır, fakat tarihçinin uğraşmak zorunda olduğu soruları cevaplandırmaya imkân tanımaz.

Tarihin yönü bireylerin eylemleri ve bu eylemlerin etkileri ile belirlenir. Eylemler, eylemde bulunan bireylerin değer yargıları, yani ulaşmayı arzuladıkları amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak için kullandıkları araçlar tarafından belirlenir. Araçların seçimi eylemcinin teknolojik bilginin tamamı hakkındaki bilgisinin bir sonucudur. Fen bilimleri veya praksiyolojinin bakış açısından uygulanan araçların etkilerinin takdir edilmesi çoğu kez mümkündür. Fakat açıklamak için böyle bir yardımın elde olmadığı önemli birçok şey, hiç el atılmadan kalmaktadır.

Kullandığı belirli yöntem için tarihin özel görevi, bu değer yargılarını ve diğer bilim dalları öğretileri tarafından analiz edilemeyen eylemlerin etkilerini çalışmaktır. Tarihçinin kendine özgü sorunu daima olayları olduğu gibi yorumlamaktır. Fakat bu sorunu diğer bilimlerin tek başlarına sağladığı teoremlere dayanarak çözemez. Diğer bilimlerin öğretilerinin elinde analize direnecek bir şey tarihçinin sorunlarının her birinin dibinde de daima kalacaktır. *Anlayış* tarafından çalışılan şey, her olayın işte bu kendine özgü bireysel karakteristikleridir.

Her tarihsel gerçeğin dibinde var olan yeganelik veya bireysellik, mantık, matematik, praksiyoloji ve fen bilimleri tarafından yorumlanması için sunulan tüm araçlar tükendiğinde, nihai veri haline gelir. Fen bilimleri bunların nihai veri olduğunu söylemekten öteye gidemezken, tarih, nihai verisini anlaşılır kılmak için uğraşır. Nedenlerine kadar onları indirgemek mümkün olmasa da--böyle bir indirgeme mümkün olsaydı, zaten nihai veri olamazlardı-- tarihçinin kendisi insan olduğundan bunları anlayabilir. Bergson'un felsefesinde bu anlayış sezgi olarak adlandırılır, yani "la sympathie par laquelle on se transporte a l'intérieur d'un objet pour coincider avec ce qu'il a d'unique et par conséquent d'inexprimable."[26] Alman epistemolojisi bu eylemi *das spezifische Verstehen der Geisteswissenschaften* veya basitçe *Verstehen* olarak adlandırır. Tüm tarihçilerin ve diğer insanların geçmişteki insan eylemleri ve gelecek olayların tahmini üzerine yapılan yorumlarda kullandığı bir yöntemdir. Anlayışın keşfi ve sınırlandırılması modern epistemolojinin en önemli katkılarından bir tanesidir. Kesin olan şey, bunun ne henüz var olan veya kurulacak olan yeni bir bilime proje, ne de mevcut olan bilimler için yeni bir yöntem tavsiyesi olduğudur.

Anlama şartlı ve duruma göre olan onaylama ile asla karıştırılmamalıdır. Tarihçi, etnolog ve psikolog bazen öyle olayları kayıt altına alırlar ki bunlar

[26] Henri Bergson, *La Pensée et le mouvant* (4. baskı, Paris, 1934), s. 205.

tiksindirici ve iğrenç olabilir; onları sadece birer eylem olarak, yani olayların altında yatan amaçların kurulması ve teknolojik ve Praksiyolojik yöntemlerin yerine getirilmesi için uygulanması olarak görürler. Tek bir bireysel konuyu anlamak, onu haklılaştırmak veya mazur görmek anlamına gelmez.

Anlama, fenomenin estetik zevki ile de karıştırılmamalıdır. Empati (*Einfühlung*) ve anlama iki köklü değişik davranış biçimidir. Sanatı tarihsel olarak anlamak, yerini, manasını, ve olayların akışındaki yerini belirlemek ile, sanatı duygusal olarak takdir etmek farklı şeylerdir. Kişi katedrale tarihçinin gözünden bakabilir. Fakat kişi katedrale ya hayranlıkla bakabilir ya da hiç etkilenmemiş ve kayıtsız etrafına bakınan biri gibi de bakabilir. Aynı bireyler her iki tepki tarzını, estetik takdiri ve anlayışın bilimsel kavramasını verebilecek kapasitedir.

Anlayış, bireyin veya birey grubunun, muayyen değer yargılarından çıkan belirli bir eylem ile ve seçimler ve belli sonuçları hedefleyen işlerle iştigal ettiği ve belirli teknolojik, tedavi edici, ve praksiyolojik doktrinler tarafından tavsiye edilmiş belli araçları bu amaçlara ulaşmak için kullandığı gerçeğini tespit eder. Dahası, etkileri ve eylem tarafından ortaya konan bu etkilerin yoğunluğunu takdir etmeye çalışır; her eyleme onun önemini, yani olayların gidişatıyla olan ilgisini vermeye çalışır.

Anlayışın alanı mantık, praksiyoloji, ve fen bilimleri tarafından tam olarak izahı mümkün olmayan fenomenlerin zihinsel kavrayışıdır. Bilimin diğer dalları ile asla zıtlık göstermemelidir.[27] Şeytanın gerçekten varlığı sayısız diğer yönlerden güvenilir tarihsel belgelerde teyit edilmiştir. Hukuk sürecinde birçok mahkeme şahitlerin tanıklığına ve sanığın itirafına dayanarak şeytanın cadılarla cinsi münasebette bulunduğu gerçeğini tespit etmiştir. Ne var ki, anlayış, tarihçinin şeytanın gerçekten var olduğu ve heyecanlı beynin görüntülerinden öte insani olaylara karıştığı yolundaki fikirlerini onaylar.

Her ne kadar bu fen bilimlerinde genelde kabul edilmişse de, iktisat teorisi için farklı bir davranış biçimi benimsemiş bazı tarihçiler vardır. İktisadi teoremlerle uyuşmaz olduğunu kanıtlamak için belgelere başvurarak iktisadi teoremlere karşı durmayı denemektedirler. Karmaşık bir olayın teoremi ne onayladığını ne de onaylamadığını, ve sonuçta teorinin ifadesine karşı şahitlik edemeyeceğini fark etmemektedirler. İktisat tarihinin varlığının tek nedeni iktisadi eylemlere ışık tutan bir iktisat teorisinin varlığıdır. Eğer iktisat teorisi olmasaydı, iktisadi gerçekler hakkındaki raporlar, keyfi yorumlara açık ve birbirinden kopuk veri topluluğundan başka bir şey olamazdı.

[27] Bkz. Ch. V. Langlois and Ch. Seignobos, *Introduction to the Study of History*, çeviren G. G. Berry (Londra, 1925), ss. 205-208.

8. Kavram ve Anlayış

İnsan eylemi bilimlerinin görevi, anlamın idrak edilmesi ve insan eyleminin ilgisidir. Bu amaç için iki farklı epistemolojik prosedür uygulanır: kavram ve anlayış. Kavram praksiyolojinin zihinsel aracıdır; anlayış ise tarihin spesifik bir zihinsel aracıdır.

Praksiyolojinin bilişi, kavramsal biliştir. İnsan eyleminde neyin gerekli olduğuna göndermede bulunur. Evrensellerin ve kategorilerin bilişidir yani.

Tarihin bilişi her olayda veya olaylar sınıfında neyin yegâne ve bireysel olduğuna göndermede bulunur. Diğer bilimler tarafından sağlanan zihinsel araçların yardımı ile ilk olarak çalışmalarının her nesnesini analiz eder. Bu ön çalışmayı başarıyla tamamladıktan sonra, kendisine özgü, anlayışın araçları ile olayın yegâne ve bireysel özelliklerinin izahı gibi sorunlarla karşılaşır.

Yukarıda bahsedildiği gibi, tarih tarihsel anlayışın tarihçinin öznel değer yargılarına bağlı olduğu için asla bir bilim olamayacağı iddiası yapılmıştı. Bu görüş burada da devam ettirilmektedir ki, anlayış, keyfiliğin sadece hüsnü tabir kabilinden bir ibaredir. Tarihçilerin yazdıkları daima tek taraflı ve yanlıdır; gerçekleri nakletmezler; onları saptırırlar.

Elbette ki değişik görüşler tarafından yazılmış tarih kitapları vardır. Katolik görüş açısından ve Protestan görüş açısından yazılmış Reformculuğun tarihi vardır. "İşçi sınıfı" tarihleri, "burjuvazi" tarihleri, Tori tarihçileri ve Whig tarihçileri vardır; her millet, kesim, ve dilsel gruplar kendi tarihçilerine ve tarih hakkında kendi fikirlerine sahiptir.

Fakat bu yorumlardaki farlılık sorunu, tarihçi geçinen propagandacılar ve apolojistler (özür dileyiciler) tarafından yapılan, gerçeklerin kasti bir şekilde saptırılması ile karıştırılmamalıdır. Elde bulunan kaynak materyal zemininde şüpheye mahal bırakmayacak bir şekilde kurulan gerçekler, tarihçinin ön çalışması olarak kurulmalıdır. Bu 'anlayış'ın sahası değildir. Tarih dışı bilimler tarafından sunulan aletlerin kullanılması ile başarılabilecek bir görevdir. Olgular, elde mevcut olan kayıtların dikkatli ve eleştirel gözlemlerle toparlanmış halidir. Tarihçinin kritik kaynak incelemesini temellendirdiği tarih dışı bilimlerin teorileri mantıklı, güvenilir ve kesin olduğu sürece, olgunun tespiti konusunda aslında keyfi bir anlaşmazlık söz konusu olmayacaktır. Tarihçinin ileri sürdüğü şey ya gerçeklerle bağdaşır ya da bağdaşmaz, eldeki belgelerle ya kanıtlanır ya da kanıtlanmaz; veya mevcut kaynaklar yeterli bilgi sağlamadığından belirsizdir. Uzmanlar farklı görüş içerisinde olabilir, ancak bu sadece mevcut kanıtların makul yorumlaması ile olur. Tartışma, keyfi ifadelere izin vermez.

Ancak, tarihçiler tarih dışı bilimlerin öğretileri hakkında sıklıkla aynı görüşü paylaşmazlar. Buna ilaveten elbette ki anlaşmazlık, kayıtların dikkatlice gözden geçirilmesi ve onlardan çıkarılacak sonuçlar hakkında da devam edip gidebilir. Kapanması mümkün olmayan anlaşmazlık ortaya çıkabilir. Fakat bunun nedeni somut tarihsel olguların keyfiliğinden değildir; bu noktada sorun, tarih dışı bilimlere yapılan gönderme konusundaki kararsızlıktan kaynaklanmaktadır.

Kadim Çinli bir tarihçi imparatorun günahının mahveden bir kuraklık getirdiğini ve imparatorun tövbe etmesiyle birlikte yağmurun tekrar yağdığını nakledebilir. Hiçbir modern tarihçi böyle bir nakli kabul etmez. Meteorolojik doktrin, çağdaş fen bilimlerinin itiraz edilmez temellerine zıttır. Fakat böyle bir ittifak birçok teolojik, biyolojik ve iktisadi konularda yoktur. Buna göre tarihçiler anlaşamazlar.

Bir Nordik-Aryanizm ırkçı doktrin taraftarı, "adi" ırkların manevi ve entellektüel başarıları hakkındaki raporları inanılmaz ve efsanevi bularak görmezden gelecektir. O da bu raporlara modern tarihçilerin yukarıda anlatılan Çinlinin nakline baktıkları gibi bakacaktır. Hıristiyanlık tarihi fenomeni hakkında onu Kutsal Yazıtlar olarak gören insanlar ile sadece insan yazması belgeler olarak görenler arasında hiçbir zaman bir anlaşmaya varılamayacaktır. Katolik ve Protestan tarihçiler farklı teolojik fikirlerden başladıkları için gerçeklik meselesinde anlaşamazlar. Bir Merkantilist veya Yeni-Merkantilist kaçınılmaz bir şekilde iktisatçıdan farklılaşır. 1914 ile 1923 tarihleri arasındaki Alman para tarihi konusuyla ilgili bir görüş, yazarın para doktrinine bağlıdır. Fransız Devrimine ilişkin gerçekler, kutsanmış kralın kutsal haklarına inananlar ile farklı görüşe sahip olanlar tarafından sunulduğunda, oldukça farklılık gösterir.

Tarihçiler tarihçilik yetilerinden dolayı değil, fakat tarihle ilgili olmayan bilimlerin tarihi konuya uygulanmasından ötürü bir anlaşmazlık içerisindedirler. Lourdes'un mucizeleri konusuyla ilgili mucize delillerinin toplanmasıyla görevli tıbbi kurul üyesi agnostik doktorların anlaşmazlığı gibi, aralarında anlaşamamaktadırlar. Sadece gerçeklerin tertemiz insan beynine kendi hikâyesini yazdığına inananlar tarihçileri bu görüş farklılıklarından dolayı suçlarlar. Önsel varsayımlar olmadan tarihin çalışılamayacağını, ve önsel varsayımlar hakkındaki ihtilafın, yani tarih dışı bilim dallarının muhtevasının, tarihsel gerçeklerin tespitini yapması gerektiğini anlayamazlar.

Bu önsel varsayımlar aynı zamanda tarihçinin hangi gerçeklerin söz konusu olacağı ve hangilerinin alakasız olarak bahse değer olmadığı yönündeki kararını belirleyecektir. Bir ineğin süt vermeme nedenlerinin araştırılmasında modern bir veteriner cadının kem gözü hakkındaki raporların tamamını göz ardı edecektir; oysa aynı kişinin görüşü üç yüz yıl önce farklı olurdu. Aynı

şekilde, tarihçi, sayısız olaylar içerisinden hangilerinin bu olayın gerçekleşmesine katkıda bulunmuş olabileceğini-veya ertelemiş olabileceğini- ve tarih dışı bilimler kavramına göre hangilerinin bir etkisinin olmadığını seçer.

Tarih ile ilgisi olmayan bilimlerin öğretilerindeki değişiklikler sonuçta tarihin yeniden yazılmasını gerektirmektedir. Her nesil aynı tarihsel problemleri yeni gibi ele almalıdır; çünkü meseleler farklı bir ışık altında görünmektedir. Eski zamanların teolojik dünya görüşü, tarihin çağdaş doğa bilimlerinin teoremlerinden farklı bir şekilde ele alınmalarına neden oldu. Öznel iktisat, tarihsel olguları merkantilist doktrine dayanandan oldukça farklı bir şekilde üretir. Tarihçilerin kitaplarındaki sapmalar bu anlaşmazlıklardan kaynaklandığı sürece, tüm bunlar tarihi çalışmalarda ileri sürülen belirsizlik ve güvensizliğin bir sonucu değildir. Tam tersine, belirli ve kesin olarak adlandırılan diğer bilimlerin alanları hakkında bir ittifakın olmamasının bir sonucudur.

Herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermemek için, daha başka noktalara da vurgu yapmakta yarar vardır. Yukarıdaki sapmalar şunlarla karıştırılmamalıdır:

1. Gerçeklerin kötü niyetle kasti olarak saptırılması.

2. Yasal veya ahlâki görüşten dolayı eylemlerin haklılaştırılması veya kınanmasına yönelik girişimler.

3. Olayların katı nesnel temsilinde değer yargılarını ifade eden sözlerin konulmasının yol açabileceği sorunlar. Bakteriyoloji üzerine bilimsel bir eser, insani görüşü kabul eden yazarının, insan hayatını korumayı nihai bir amaç olarak edinmesinden ve bu standardı uygulamasından, savaşan bakterilerin etkin yöntemlerini iyi, faydasız yöntemleri ise kötü olarak yaftalamasından dolayı, nesnelliğini kaybetmez. Bir bakterinin böyle bir kitap yazması bu yargıları tersine çevirir; fakat kitabının maddi içeriği bakteriyologtan farklı olmayacaktır. Aynı şekilde Avrupalı bir tarihçi on üçüncü yüzyıl Moğol istilası konusunda Batı medeniyetini savunan Avrupalı konumunda olduğu için "lehte" ve "aleyhte" olaylar hakkında konuşabilir. Ancak bir tarafın bu değer standardının teyidi, maddi içeriğine müdahale etmesini gerektirmemektedir: kesinlikle-çağdaş bilgi bakışı açısından-nesnel olabilir. Bir Moğol tarihçisi, bu noktalar hariç tamamını onaylayabilir.

4. Diplomatik ve askeri düşmanlıkta tek tarafın eyleminin temsil edilmesi. Karşıt grupların çatışması iki tarafı eyleme sevk eden fikirlerin, güdülerin ve amaçların görüşleri açısından ilgilenilebilir. Ne olduğunun tam anlaşılabilmesi için her iki tarafın neler yaptığının dikkate alınması gerekir. Sonuç, her iki tarafın birbiriyle girişikleri mücadelenin bir sonucudur. Fakat eylemlerini anlamak için, tarihçiler olayları eylemde bulunan insana gözüktüğü gibi gör-

meye çalışmalıdır, bizlerin bugünkü bilgilerine dayanarak gördüğü gibi değil. Amerikan İç Savaşı'nın başlamasından önceki haftalarda ve aylarda ebetteki Lincoln'ün politika tarihi eksiktir. Fakat hiçbir tarihsel çalışma tam değildir. Tarihçinin Birlikçilere veya Konfederasyonculara karşı bir sempatisi olmasının veya olmamasının, ya da kendisinin tam olarak tarafsız olmasının 1861 baharındaki Lincoln'ün politikası ile nesnel bir şekilde ilgilenmesine engel teşkil etmez. Böyle bir araştırma İç Savaşın nasıl patladığı yönündeki daha geniş çaplı soruya verilecek cevabın vazgeçilmez bir ön hazırlığı olur.

Bu sorunları çözdükten sonra, asıl meseleye el atmak artık mümkündür. Tarihsel anlayışta öznel bir unsur var mıdır, ve, eğer varsa, tarihsel çalışmaların sonucunu hangi anlamda belirlemektedir?

Anlamanın görevi belli değer yargıları ve belli sonuçları hedefleme tarafından güdülenmiş insanların gerçeklerini ispat etmek olduğu sürece, gerçek tarihçiler, yani geçmiş olayların bilinmesini isteyenler, arasında herhangi bir ihtilaf olamaz. Eldeki kaynakların sağladığı yetersiz bilgiden dolayı bir belirsizlik olabilir. Fakat bunun anlayış ile hiçbir ilgisi yoktur. Tarihçi tarafından başarılması gereken ön hazırlık çalışmasına göndermede bulunur.

Fakat anlayışın icra etmesi gereken ikinci bir görevi daha vardır. Etkilere ve eylemin meydana getirdiği etkilerin yoğunluğuna değer biçmek; her güdünün ve her eylemin alakasıyla uğraşmak zorundadır.

Burada fizik ve kimya ile insan eylemi bilimleri arasındaki temel farklılıklardan birisiyle daha karşılaşıyoruz. Fiziksel ve kimyasal olaylar alanında büyüklükler arasında sabit ilişkilerin var olduğu (veya, en azından, var olduğu genelde farz edilen), ve kişinin bu sabitleri laboratuar deneyimleri yoluyla makul derecedeki doğruluk ile keşfedebilmektedir. Böyle sabit bir ilişki fiziksel ve kimyasal teknolojinin ve tedavi edicinin dışında olan insan eylemi alanında yoktur. Belli bir müddet için iktisatçılar mal fiyatları üzerinde para miktarındaki değişmelerin etkisinde sabit bir ilişkiyi keşfettiklerine inandılar. Piyasada mevcut dolanımdaki para miktarının artması veya azalmasının mal fiyatlarında oransal değişmelerle sonuçlanması gerektiği iddiası ortaya atıldı. Modern iktisat bu ifadenin hatalı olduğunu kesin ve itiraz edilemez bir şekilde ifşa etti.[28] "Niceliksel iktisadı" "niteliksel iktisat" dedikleri ile ikame etmeye çalışan iktisatçılar, kesinlikle yanılıyorlar. İktisat dalında sabit ilişkiler yoktur, ve sonuç olarak ölçüm imkânsızdır. Eğer bir istatistikçi muayyen bir zamanda Atlantis'te patatesin arzında yüzde 10'luk bir yükseliş, fiyatında yüzde 8'lik bir düşme yarattığını tespit ederse, bu başka bir ülkedeki veya zamandaki patates arzının değişiminin ne olduğu veya olabileceği hakkında hiçbir iddiada

[28] Bkz. aşağıda, ss. 412-414.

bulunamaz. Patatesin "talep esnekliğini" "ölçmemiştir." Tekil ve bireysel bir tarihi gerçek ortaya konmuştur. Patatese ve diğer mallara karşı insanın davranışının değişken olduğu yönünde aklı başında hiçbir insanın şüphesi yoktur. Farklı bireyler aynı şeylere farklı şekillerde kıymet biçerler, ve değerlemeler şartların değişmesi ile birlikte aynı bireyler için değişir.[29]

İktisat tarihi dalı dışında hiç kimse insan tarihinde sabit ilişkilerin sürüp gittiği iddiasını seslendirmeye cüret edemedi. Geçmişteki Avrupalılar ile geri kalmış diğer ırkların halkları arasındaki silahlı çatışmalarda, bir Avrupalı askerin genellikle birçok yerli savaşçı ile eşleştiği doğrudur. Ancak Avrupa'nın üstünlüğünü "ölçme" konusunda hiç kimse aptal değildi.

Ölçmenin imkânsızlığı ölçüm kurmak için gerekli teknolojik yöntemlerin eksikliğinden kaynaklanmamaktadır; sabit ilişkilerin yokluğundan ileri gelmektedir. Teknolojik yetersizlikten kaynaklanmış olsaydı, en azından yaklaşık bir tahmin bazı durumlarda mümkün olurdu. Fakat temel gerçek sabit ilişkilerin bulunmayışıdır. İktisat, cahil pozitivistlerin sürekli tekrarladığı gibi, "nicel" olmadığı için gerici değildir. Nicel değildir ve ölçüm yapmaz; çünkü sabitler yoktur. İktisadi olaylara göndermede bulunan istatistikî rakamlar, tarihsel verilerdir. Tekrarlanamayan tarihsel olaylarda nelerin olduğunu bize bildirir. Fiziksel olaylar deneylerle kurulmuş sabit ilişkileri ilgilendiren bilgilerimiz zemininde yorumlanabilir. Oysa tarihsel olaylar böyle yorumlamalara açık değildir.

Tarihçiler bilinen bir etkinin meydana gelmesinde işbirliği yapan tüm unsurları ve aleyhine çalışan tüm faktörleri ve ertelenmesine veya hafifletilmesiyle sonuçlanmış olabilecek tüm öğeleri bizlere tek tek sayabilir. Fakat üretilen etkilerdeki nedensel unsurları nicel yoldan, anlayış hariç, koordine edemez. Etki *P*'nin üretilmesindeki ***n*** faktörün her birisine rolünü, anlayış hariç, tayin edemez. Anlayış, tarih alanında adeta niceliksel analize ve ölçmeye eşittir.

Teknoloji 100 metre uzaklıktan Winchester tüfekten atılan bir merminin delip geçmemesi için çelik plakanın ne kadar kalınlıkta olması gerektiğini bizlere söyleyebilir. Atılan kurşunla bilinen bir kalınlıktaki çelik plakanın ardına saklanan insanın yaralandığı veya yaralanmadığı sorusuna cevap verebilir. Tarih sütün fiyatının neden yüzde 10 arttığı veya 1944 seçimlerinde Başkan Roosevelt'in neden Vali Dewey'i yendiğini veya Fransa'nın 1870'ten 1940'a kadar neden bir cumhuriyet anayasası olduğunu aynı güvenle açıklayamaz. Bu tip sorunlar anlayışın dışında herhangi bir çözüme izin vermezler.

Anlayış, her bir tarihsel faktöre, kendisiyle ilgili bir önem tayin etmeye çalışır. Anlayışın uygulanmasında keyfiliğe ve kaprisliliğe yer yoktur. Tarihçinin

[29] Bkz. aşağıda, s. 351.

özgürlüğü gerçeğin tatminkâr bir şekilde açıklanması için harcadığı çabayla sınırlıdır. Rehber yıldızı gerçeği arayış olmalıdır. Öznellik unsuru anlayışa mecburen girer. Tarihçinin anlayışına daima kişiliğinin markası katılır. Yazarının zihniyetini aksettirir.

Önsel bilimler-mantık, matematik, ve praksiyoloji-insan aklının mantıksal yapısı ile donatılmış tüm varlıklar için şartsız olarak geçerli olan bilgiyi hedefler. Fen bilimleri sadece insan muhakemesi ile değil fakat insan duyuları ile donatılmış tüm varlıklar için geçerli bilişi hedefler. İnsan mantığındaki ve duyarlılığındaki teklik bilginin bu dallarına evrensel geçerlilik karakterini ihsan etmiştir. Böyle bir şey en azından fizikçinin çalışmalarını yönlendiren ilkedir. Ancak son yıllarda çabalarının sınırlarını görmeye ve eski fizikçilerin aşırı iddialarını terk etmeye başlamışlar, "belirsizlik ilkesini" keşfetmişlerdir. Gözlemlenememesi epistemolojik ilke meselesi olan 'gözlemlenemeyenlerin varlığı'nı bugün artık kabul etmektedirler.[30]

Tarihsel anlayış tüm insanlar tarafından kabul edilmesi gereken sonuçları hiçbir zaman üretemez. Tarih dışı bilimlerin öğretileri hakkında ve anlayış alakasına başvurmadan ispat edilebilecek gerçekler hakkında tam bir fikir birliği içerisinde olan iki tarihçi bu gerçeklerin anlayış alakası hakkında ihtilaf edebilirler. Unsurlar *a,b,* ve *c*'nin sonuç *P*'nin üretiminde birlikte çalıştıkları iddiasını seslendirmede tam olarak görüş birliği içerisinde olabilirler; ne var ki *a,b,* ve *c*'nin nihai sonuca olan katkıları konusunda oldukça farklı düşünüyor olabilirler. Anlayış her unsura alakasını tayin etmeyi hedeflediği sürece, öznel yargıların etkisine açık olacaktır. Elbette, bunlar değer yargıları değildir, tarihçinin tercihlerini ifade etmez. Alakanın yargılarıdır.[31]

Tarihçiler çeşitli nedenlerden dolayı ihtilaf içerisinde olabilirler. Tarih dışı bilimlerin öğretileri hakkındaki görüşlerinden olabilir; muhakemelerini az çok kayıtların aşinalığına dayandırabilirler; eylemde bulunan insanların güdülerinde ve amaçlarında ve onlara uygulanan araçların anlaşılmasında ihtilaf edebilirler. Tüm bu farklılıklar "nesnel" muhakeme ile çözülmeye açıktır; bunlar hakkında evrensel bir anlaşmaya varmak mümkündür. Fakat tarihçiler alakanın yargıları hakkında anlaşamadıkları sürece, tüm makul insanların kabul etmesi gereken bir çözümün bulunması mümkün değildir.

---

[30] Bkz. A. Eddington, *The Philosophy of Physical Science* (New York, 1939), ss. 28-48.

[31] Bu genel epistemoloji üzerine bir tez değil de iktisat çalışmalarının vazgeçilmez temeli olduğundan, tarihsel anlayış ile muayene eden doktorun başarması gereken görevler arasındaki benzerliğe vurgu yapmaya gerek yoktur. Biyolojinin epistemolojisi çalışma alanımızın dışındadır.

Bilimin entellektüel yöntemleri, sıradan insanın günlük işlerini yaparken kullandığı muhakemesi ile bir farklılık göstermez. Bilim insanları da sıradan adamın kullandığı aynı araçları kullanır; sadece daha yetenekli ve daha dikkatlidir. Anlayış, yalnızca tarihçilerin imtiyazı değildir; herkesin işidir. Çevresindeki koşulları gözleyen herkes bir tarihçidir. Kendi eylemlerini ayarlamak zorunda olduğu gelecek olayların belirsizliği ile uğraşan herkes, anlayışı kullanır. Spekülatörün farklı muhakemesi, gelecek olayları belirleyen çeşitli unsurların ilişkisinin anlayışıdır. Ve eylem, –araştırmalarımızın daha bu ilk aşamalarında şunu vurgulayalım- daima geleceği ve dolayısıyla belirsiz koşulları hedefler ve daima spekülasyondur. Eylemde bulunan insan, adeta geleceğe tarihçinin gözünden bakar.

Doğal Tarih ve Beşeri Tarih

Kozmogoni, jeoloji, ve biyolojik değişmelerin tarihi, geçmişin yegane olayları ile uğraştıklarından dolayı tarihsel disiplinlerdir. Ancak fen bilimlerinin epistemolojik yöntemleriyle sadece çalışırlar ve anlamaya ihtiyaç göstermezler. Bazen büyüklüklerin yaklaşık tahminlerine başvurmaları gerekir. Fakat böyle tahminler, ilişkinin yargıları değildirler. "Tam" ölçümden ziyade, daha az mükemmel niceliksel ilişkilerin yöntemidirler. Sabit ilişkilerin yokluğu tarafından karakterize olunan insan eylemi sahasındaki ilişkilerin durumu ile karıştırılmamalıdırlar.

Tarihten konuşuyorsak, aklımızda olan şey, spesifik akıl aletinin anlayış olduğu insan eylemi tarihidir.

Modern fen bilimlerinin tüm başarılarını deneysel yönteme borçlu olduğu yönündeki iddia, bazen astronomiye göndermede bulunarak saldırıya maruz kalmaktadır. Modern astronominin esası yeryüzünde deneylerle keşfedilmiş, fizik kurallarının gök cisimlerine uygulanmasıdır. İlk zamanlarında astronomi gök cisimlerinin hareketlerinin yönlerini değiştirmeyeceği varsayımına dayanıyordu. Kopernik ve Kepler yeryüzünün güneşin etrafında ne tip bir eğri üzerinde döndüğünü sadece tahmin etmeye çalıştılar. Daire "en mükemmel" eğri olarak düşünüldüğünden, Kopernik teorisi için onu seçti. Daha sonra, benzer bir çalışmasında, Kepler daireyi elips ile değiştirdi. Newton'un keşiflerinden bu yana, astronomi dar anlamda fen bilimi oldu.

9. İdeal Tipler Üzerine

Tarih yegâne ve tekrarı olmayan olaylarla, insan faaliyetlerinin geri döndürülemezleriyle uğraşır. Tarihsel bir olay, o olaya dâhil olmuş kişilere ve gerçekleştiği tarihe ve yere atıfta bulunulmadan tarif edilemez. Böyle bir atıf yapılmadan gerçekleşen olay nakledilirse, bu artık tarihsel bir olay değil, doğal bilimlerin bir gerçeği olur. Profesör X'in 20 şubat 1945'te laboratuarında belli

bir deneyi gerçekleştirdiği haberi tarihsel bir olay olarak addedilir. Fizikçiler deneyi icracısından, yapılış tarihinden ve deneyin gerçekleştiği yerden soyutlamakta haklı olduklarına inanırlar. Kendi görüşüne göre başarılı sonucun üretimi için sadece ilgili maddeleri ve, tekrarlandığında aynı sonuçları üreteceği materyalleri aktarır. Tarihsel olayı deneysel fen bilimlerinin bir *gerçeğine* dönüştürür. Deneycinin faal müdahalesini görmezden gelir ve onu kayıtsız gözlemci ve içine yabancı madde katılmamış gerçeği aktaran olarak düşünmeye çalışır. Felsefenin bu epistemolojik meseleleriyle uğraşmak Praksiyolojinin görevi değildir.

Yegâne ve tekrarı olmamasına rağmen, tarihsel olaylar ortak bir özelliğe sahiptir: onlar insan eylemidir. Tarih onları insan eylemleri olarak anlar; praksiyolojik idrak aleti ile onların manasını kavrar ve bireylerine ve biricik özelliklerine bakarak manalarını anlar. Tarih için önemli olan daima söz konusu olan insanların anlamıdır: içlerinde bulundukları durumu değiştirmek isteyenlerin verdikleri anlam, eylemlerine verdikleri anlam, ve eylemlerin ürettiği etkilere verdikleri anlam.

Sınırsız sayıdaki olayları düzenleyen ve sınıflayan tarihin açısı bunların anlamıdır. Konularının-insanlar, fikirler, kurumlar, sosyal varlıklar, ve insan eliyle yapılanlar- sistematiğine uyguladığı tek ilke, anlayış benzerliğidir. Anlayış benzerliğine göre unsurları ideal tiplere göre düzenler.

İdeal tipler tarihsel araştırmalarda ve bunların sonuçlarının temsilinde kullanılan belirli fikirlerdir. Bunlar anlayışın kavramlarıdır. Aslında praksiyolojinin kategorilerinden, kavramlarından ve fen bilimlerinin kavramlarından tamamen farklıdır. İdeal tip bir sınıf kavramı değildir, çünkü tarifi varlığı tamamen ve şüphe götürmez bir şekilde sınıf üyeliğini gösteren işaretleri göstermez. İdeal tip tanımlanamaz; varlığı, sorudaki ideal tipe ait örnekle karşılaşıp karşılaşmadığımıza aşağı yukarı karar veren özelliklerin tek tek sayılmasıyla karakterize edilmelidir. Tek bir örnekte tüm karakterlerinin var olmaması ideal tipe özgüdür. Bazı özelliklerin yokluğunun konuda geçen ideal tipin somut örneğinin modele dahil edilmesine engel teşkil edip etmediği, *anlayışın* bu konuda vereceği "gerekli" veya "değil" yargısına bağlıdır. İdeal tipin kendisi eylemde bulunan bireylerin güdülerinin, fikirlerinin, amaçlarının ve eylemde bulunan insanların uyguladığı araçların hedeflerinin bir sonucudur.

İdeal tipin istatistiksel ortalamalarla hiçbir ilgisi yoktur. İlgili karakterlerin çoğunluğu sayısal belirlemeye açık değildir, ve sadece bundan dolayı bile ortalama hesaplamalarına dahil edilemezler. Fakat gerçek neden başka bir yerde görülür. İstatistiksel ortalamalar tanımında veya karakterizasyonunda atıfta bulunulmayan diğer işaretlere göndermede bulunan tanım ve karakterizasyon yoluyla oluşturulmuş sınıf veya tipin üyelerinin davranışlarını gösterir. Tipin

veya sınıfın üyeliğinin, istatistikçinin onun kendine özgü özelliklerini araştırmaya başlamasından ve bu araştırmanın sonuçlarını kullanarak ortalamayı hesaplamasından önce bilinmesi gerekir. Amerikan Senatörlerinin ortalama yaşını bulabiliriz veya sosyal bir sorun hakkında belli bir yaş grubunun davranış ortalamasını hesaplayabiliriz. Fakat bir tipin veya sınıfın üyeliğini ortalamaya bağlı kılmak, mantıken imkânsızdır.

Hiçbir tarihsel sorun ideal tiplerin yardımı olmadan ele alınamaz. Hatta tarihçi tek bir birey veya olay ile ilgilense dahi, ideal tiplere göndermede bulunmadan edemez. Napolyon'dan bahsediyorsa, komutan, diktatör, devrimci lider gibi ideal tiplere göndermede bulunmalıdır; ve eğer Fransız Devrimi ile ilgileniyorsa, devrim, mevcut rejimin yıkılışı, anarşi gibi ideal tiplere mutlaka atıfta bulunması gerekir. İdeal tipe göndermede bulunmak sadece sorudaki meseleye uygulanışını reddetmek olabilir. Fakat tüm tarihsel olaylar ideal tipler yoluyla tarif edilir ve yorumlanır. Geçmiş ve gelecek olaylarla ilgilenirken, sıradan bir kişi dahi ideal tipleri daima kullanmak zorundadır; farkında olmadan kullanır da.

İdeal tipin kullanılmasının elverişli olup olmadığı ve olayın kavranmasında yeterince aracılık edip etmediğine sadece anlayış ile karar verilebilir. Anlayış usulünü belirleyen ideal tip değildir; ideal tipin inşa edilmesini ve kullanılmasını gerektiren, anlayış usulüdür.

İdeal tipler tarih dışı bilim dalları tarafından geliştirilen kavramlar ve fikirlerin kullanımı ile inşa edilmiştir. Tarihin her bilişi elbette ki diğer bilimlerin bulgularına bağlı, onlara bağımlı olup, onlarla asla zıtlaşmamalıdır. Fakat tarihi bilgi diğer bilimlerden farklı olarak bir başka meseleye ve yönteme sahip olup, anlayış için hiçbir yararı yoktur. Böylece ideal tipler tarih dışı bilimlerin kavramları ile karıştırılmamalıdır. Bu aynı zamanda praksiyoloji kategorileri ve kavramları için de geçerlidir. Kesin olarak tarih çalışmaları için vazgeçilmez aletleri sunarlar. Ancak tarihin konusu olan yegâne ve bireysel olayların anlaşılmasına göndermede bulunmazlar. Öyleyse ideal tip, basitçe prakisyolojik kavramın uyarlanması asla olamaz.

Praksiyoloji tarafından praksiyolojik kavramı göstermek amacıyla kullanılan bir ibare birçok defalar aynı zamanda tarihçi için ideal bir tipi göstermede de kullanılır. Tarihçi *tek* kelimeyi iki farklı ifade için kullanır. Bazen praksiyolojik yan anlamını göstermek için bu ibareyi kullanır, fakat daha sıklıkla ideal tipi göstermek için yapar. İkinci durumda tarihçi praksiyolojik anlamından farklı bir manayı kelimeye yükler; kelimeyi farklı bir sahaya götürmek suretiyle onu dönüştürür. İktisadi kavram olan "girişimci" iktisat tarihi ve deskriptif (betimleyici) iktisadın kullandığı ideal tip olan "girişimci" ibaresinden farklı bir tabakaya aittir. (Üçüncü tabakada ise yasal ibare "girişimci" yatmaktadır.)

İktisadi bir terim olarak "girişimci" piyasa ekonomisi teorisi çerçevesinde tam olarak tanımlanmış bir kavramdır, net entegre olmuş fonksiyonu gösterir.[32] Tarihsel ideal tip olan "girişimci" aynı üyeleri kapsamaz. Bu kavramı kullanan hiç kimse ayakkabı boyacısı çocuğu, taksi sahibi şoförü, küçük esnafı, ve küçük çiftçiyi düşünmez. İktisadın girişimciler için iddiası zamansal ve coğrafi şartlara ve iş dallarının çeşitlerine bakılmaksızın sınıfın tüm üyeleri için kati geçerliliği olandır. İktisat tarihinin ideal tipleri için tespiti çeşitli devirlerin, ülkelerin kendine özgü durumlarına, işkoluna ve diğer pek çok şartlara göre farklılık gösterir. Tarihin girişimcinin genel ideal tipi için çok az kullanım alanı vardır. Şu tipler için daha ilgilidir: Jefferson zamanındaki Amerikan girişimcisi, William II zamanındaki Alman ağır sanayisi, İkinci Dünya Savaşı öncesi yıllardaki New England dokuma sanayisi, Protestan Paris'in *haute finance*, kendi çabalarıyla girişimci olanlar, vesaire.

Belirli bir ideal tipin kullanımının tavsiye edilip edilmeyeceği, anlayış usulüne bağlıdır. Bugünlerde iki ideal tipi kullanmak oldukça sıradandır: Sol-Kanat Partiler (İlericiler) ve Sağ-Kanat Partileri (Faşistler). İlki Batılı demokrasileri, bazı Latin Amerika diktatörlüklerini, ve Rus Bolşevizm'ini kapsar; ikincisi İtalyan Faşizmi ve Alman Nazizmini. Bu tipleme belirli bir anlayış usulünün sonucudur. Bir diğer usule göre Demokrasi Diktatörlük ile çelişir. Rus Bolşevizmi, İtalyan Faşizmi, ve Alman Nazizmi diktatör devletlerin ideal tipine aittir; Batılı sistemler ise demokratik devletin ideal tipine dâhildirler.

Almanya'daki *Wirtschaftliche Staatswissenchafen*'ın Tarihçi Okulu'nun ve Amerika'daki Kurumsalcı Okulun iktisadi ideal tipi *homo oeconomicus* davranış karakteri olarak yorumlaması temel hatadır. Bu doktrine göre, geleneksel veya ortodoks iktisat, insanın gerçekten ne olduğu ve nasıl eylemde bulunduğu ile ilgilenmez, ama hayali veya gerçekçi olmayan imajı ile ilgilenir. İnsanı, "iktisadi" güdülerle, yani, yegâne amacı en fazla maddeyi veya parasal kârı elde etme niyetiyle hareket eden varlık olarak betimlerler. Eleştirmenler der ki böyle birisinin gerçekte karşılığı yoktur ve hiçbir zaman da olmamıştır; bu tip masa başı felsefesinin sahte bir hayaletidir. Hiç kimse sadece mümkün olduğu kadar zengin olma arzusu ile güdülenmez; birçoğu bu isteğin etkisinde bile değildir. Böyle bir aldatıcı referans tip ile hayat ve tarihle ilgilenmek nafiledir.

Klasik iktisadın manası gerçekten bu olsaydı bile, homo economicus kesinlikle ideal bir tip olmazdı. İdeal tip tek tarafın somut hali veya kişinin çeşitli amaçları ve arzularının yönü değildir. Ya insanların, kurumların, ya da ideolojilerin, gerçeğin karmaşık fenomeninin daimi temsilidir.

Klasik iktisatçılar fiyatların oluşumunu açıklamaya çalıştılar. Fiyatların belli bir grup insanın faaliyetlerinin bir ürünü olmadığı, fakat piyasa toplumunun

[32] Bkz. aşağıda, ss. 251-255.

tüm üyelerinin karşılıklı etkileşiminin bir sonucu olduğu gerçeğinden tam olarak haberdardılar. Bu onların arz ve talebin fiyat oluşumunu belirlediği ifadesinin anlamıydı. Bununla birlikte klasik iktisatçılar tatminkâr bir değer teorisi sunma çabalarında başarısız oldular. Değer paradoksu gibi görünen sorunu bir çözüm bulmada yetersiz kaldılar. "Demir" "altından" daha faydalı olmasına rağmen "altın"ın "demirden" daha değerli olması paradoksu ile kafaları karıştı. Sonuçta değerin genel teorisini inşa edemediler ve piyasa mübadelesi ve üretim olgusunun nihai kaynağının, yani tüketici davranışlarının izini süremediler. Bu eksiklik onları insan eyleminin genel teorisini geliştirme planını terk etmeye zorladı. En son belirleyiciler olarak herkesin tercihlerine gitmeden, sadece işadamlarının faaliyetlerini açıklayan teori ile kendilerini tatmin etmek zorunda kaldılar. Sadece en ucuz piyasadan alıp en pahalı yerde satma isteği içerisinde olan işadamının eylemleri ile uğraştılar. Tüketiciler teorileştirme alanının dışında bırakıldı. Daha sonraları, klasik iktisatçıların kötü takipçileri bu yetersizliği kasti ve metodolojik zorunlu prosedür olarak açıklayıp haklılaştırdılar. İddiaları şuydu ki, araştırmalarını sadece insan gayretlerinin tek bir yönüyle -"iktisadi" yönüyle- sınırlandırmak iktisatçıların kasti tasarımıydı. İnsanın yalnızca "iktisadi" güdülerle hareket ettiği sahte imajını kullanmak ve gerçekte insanın diğer birçok "iktisat dışı" güdülerle hareket ettiği gerçeğini tam olarak bilmelerine rağmen bunları ihmal etmek onların kasıtlı bir davranışı idi. Bu diğer güdülerle uğraşmanın iktisadın görevi olmadığı diğer bilimlerin görevi olduğu görüşünü korudular. Diğer grup "iktisat dışı" güdülerin ve fiyatların oluşumundaki tesirlerin iktisadın görevi olduğunu kabul etti, fakat bunun gelecek nesillere bırakılması gerektiğine inanmaktaydı. İnsan eyleminin "iktisat" ve "iktisat dışı" güdüleri arasındaki bu farklılığın savunulamaz olduğu, araştırmalarımızın daha sonraki aşamalarında gösterilecektir.[33] Bu noktada, insan eyleminin "iktisadi" yönü doktrininin klasik iktisatçıların öğretilerini kesinlikle yanlış temsil ettiğini fark etmek önemlidir. Bu doktrinin onlara atfettiği şeyi yapmaya asla niyetlenmediler. Fiyatların gerçek oluşumunu anlamak istediler-eğer insan kendisini gerçekten etkileyen şartların nüfuzu altında değil de farazi şartların nüfuzu altında hareket etseydi, teşekkül etmiş olacak olan sahte fiyatları öğrenmek istemediler. Açıklamaya çalıştıkları ve gerçekten açıkladıkları fiyatlar -her ne kadar tüketicilerin seçimlerinin izlerini sürmeden yapsalar da- gerçek piyasa fiyatlarıdır. Konuştukları arz ve talep insanı satın almaya veya satmaya yönelten tüm güdülerin belirlediği, gerçek unsurlardır. Teorileri ile ilgili yanlış olan şey, tüketicinin tercihlerine kadar talebin izini sürmemeleridir; tatminkâr bir talep teorisinden yoksundurlar. Fakat talep tezlerinde kullandıkları haliyle "iktisat dışı" güdülerden farklılaştırılmış "iktisadi" güdüler tarafından mün-

[33] Bkz. aşağıda, ss. 232-234 ve 239-244.

hasıran belirlendiği fikri, kendi fikirleri değildi. Teorilerini işadamlarının eylemleri ile sınırladıkça, nihai tüketicilerin güdüleriyle ilgilenmediler. Ne var ki fiyat teorisi tüketiciyi harekete geçiren fikirler ve güdülerden bağımsız olarak gerçek fiyatların bir açıklaması olarak düşünülmüştü.

Modern subjektif iktisat teorisi görünen değer paradoksunun çözümü ile başlar. Teoremlerini ne sadece işadamı ile sınırlandırır ne de hayali homo economicus ile uğraşır. Herkesin eyleminin değiştirilemez kategorilerini ele alır. Mal fiyatları, ücretler ve faiz oranları hakkındaki teoremleri insanları almaya veya satmaya ya da almaktan veya satmaktan kaçınmaya neden olan her türlü güdüden uzak olan tüm bu olaylara göndermede bulunur. Artık homo oeconomicus hayaletine başvurarak eski iktisatçıların eksikliklerini haklılaştırma girişimlerini terk etmeye dönük tüm atıfları ıskartaya çıkarma zamanı gelmiştir.

10. İktisadın Yöntemi

Praksiyolojinin alanı insan eylemi kategorilerinin ayrıntılı bir izahıdır. Praksiyolojik teoremlerin tümden gelimi için ihtiyaç duyulan tek şey, insan eyleminin temel bilgisidir. İnsan olduğumuz için bilgi bizimdir; patolojik şartların yalnızca bitkisel varlığa indirgemediği hiçbir insanoğlu yoktur. Bu teoremleri kavramak için özel bir tecrübeye gerek yoktur, ve, ne kadar zengin olursa olsun, hiçbir deneyim önceden insan eyleminin ne olduğunu bilmeyen bir varlığa onları gösteremez. Bu teoremlerin bilinmesine giden tek yol eylem kategorisinin miras kalmış bilgisinin mantıklı analizidir. Kendimizi düşünmeliyiz ve insan eylemi yapısında bunu aksettirmeliyiz. Mantık ve matematik gibi, praksiyolojik bilgi bizim içimizdedir; dıştan gelmez.

Praksiyolojinin tüm kavramları ve teoremleri insan eylemi kategorisinde ima edilmiştir. İlk iş bunları oradan çıkartmak ve bunlardan sonuç çıkartmak, ima ettiklerini açıklamak, ve bu şekilde eylemin evrensel şartlarını tanımlamaktır. Bir eylem için ne gibi şartların gerektiğini gösterdikten sonra, daha da ileriye gitmeli ve –tabii ki kategorik ve biçimsel yönden- eylemin özel usulü için zorunlu olan daha az genel olan şartlarını tanımlamalıdır. Akla gelen tüm şartları betimleyerek ve mantığın izin verdiği tüm çıkarsamaları elde ederek ikinci görevle ilgilenmek mümkün olabilir. Böyle detaylı bir sistem, insanın yaşadığı ve eylemde bulunduğu gerçek dünyadaki şartlar ve durumlardaki insan eylemine yalnızca atıfta bulunan bir teori sunmakla kalmaz; hayali dünyalardaki gerçekleşmeyecek koşullar altında cereyan edebilecek farazi eylemlerle de ilgilenir.

Ancak, bilimin amacı gerçeği bilmektir. Zihinsel jimnastik veya mantıksal eğlence değildir. Öyleyse praksiyoloji araştırmalarını gerçekte var olan var-

sayımlar ve koşullar altında eylemlerin araştırması ile kendisini sınırlandırır. Sadece iki noktadan gerçekleşmemiş şartlar altında çalışır: her ne kadar şu an için ve geçmişte olmamışsa da, ileride gerçek olması muhtemel durumlar ile ilgilenir; bir de, şu andaki şartlarda neler olup bittiğini tatminkâr bir şekilde anlamak için, eğer böyle bir araştırma gerekiyorsa, gerçek dışı ve gerçekleşmeyecek olan koşulları inceler.

Ancak, bu deneyime yapılan gönderme praksiyoloji ve iktisadın önsel karakterini bozmaz. Deneyim merakımızı sadece belli sorunlara yönlendirir ve diğer sorunlardan merakımızı çevirir. Neyi keşfetmemiz gerektiğini söyler, fakat bilgi için araştırmamızda nasıl ilerlememiz gerektiğini söylemez. Üstelik, bizlere öğreten deneyim değil, sadece düşünmedir, ve hangi anlarda, gerçek dünyada neler olup bittiğini anlamamızı sağlayacak, gerçekleşmeyecek farazi şartların araştırılmasını gerekli kılan da, yine düşünmedir.

Çalışmanın istenmemesi kategorik ve önsel bir karakter değildir. Zıtlığa düşmeden çalışmanın rahatsızlığa yol açmadığı bir dünyayı düşünebiliriz ve böyle bir dünyanın ortaya çıktığı durumu betimleyebiliriz.[34] Fakat gerçek dünya çalışmanın istenmemesine bağlıdır. Sadece çalışmanın rahatsızlığın bir kaynağı olduğu yönündeki varsayımına dayanan teoremler bu dünyada nelerin olup bittiğini anlamak için uygulanabilir.

Tecrübe çalışmanın istenen bir şey olmadığını öğretir. Fakat direkt öğretmez. Kendisini çalışmanın istenmeyeni olarak tanıtan bir olay yoktur. İnsanın boş zamanı-yani, çalışmadığı anı-diğer her şey sabitken, emek harcamaktan daha çok arzu edilebilir bir durum olarak düşündüğü, önsel bilgi düzleminde yorumlanan sadece tecrübe verileri vardır. İnsanların daha fazla çalışmak suretiyle elde edebileceği avantajları reddettiğini görmekteyiz- yani, boş zaman elde etmek için bir şeyleri feda etmeye hazırdırlar. Buradan boş zamanın değerli bir mal olarak ve çalışmanın bir yük olarak görüldüğü sonucunu çıkarabiliriz. Fakat önceki praksiyolojik sezgi için, bu sonuca ulaşma pozisyonunda olamazdık.

Dolaylı mübadele teorisi ve onun üzerine inşa edilen daha sonraki teoriler -kredi dolaşımı teorisi gibi- sadece dolaylı mübadele uygulanan dünyadaki olayların yorumlarına uygulanabilir. Trampa ekonomisinin geçerli olduğu bir dünyada ise sadece entellektüel bir oyun olarak kalır. Böyle bir dünyanın iktisatçıları için, eğer iktisat diye bir bilim var olabilirse, dolaylı mübadele, para ve geriye kalan tüm sorunlar hakkında düşüncelerini ortaya koymuş olurdu. Ancak gerçek dünyamızda bu gibi çalışmalar iktisat teorisinin temel unsurudur.

[34] Bkz. aşağıda, ss. 131-133.

Gerçeğin anlaşılmasına gözünü diktiğinde, praksiyolojinin bu amaç için faydalı olan sorunların araştırılmasına odaklanmış olması gerçeği, muhakemesinin önsel karakterini değiştirmez. Fakat iktisadın—ki şu ana kadar praksiyolojinin biraz açıklanabilmiş yegâne kısmıdır—çabalarının sonuçlarını takdim ettiği yolu işaretler.

İktisat mantık ve matematiğin yöntemini takip etmez. Gerçeğe yapılan göndermeden yalınlaştırılmış saf önsel muhakemenin entegre bir sistemini sunmaz. Muhakemesine tanıttığı varsayımlarda, ilgili varsayımların ele alınış biçimi gerçeğin anlaşılmasında faydalı hizmetler haline getireceği şeklinde kendisini tatmin eder. Bilimsel eserlerinde ve monograflarda saf bilimi somut tarihsel ve politik sorunların çözümüne yönelik teoremlerinin uygulanmasından kesinkes ayırmaz. Önsel teorinin ve tarihsel olayın yorumunun birbirine geçmiş biçimine uygun olarak iktisadi sonuçların organize edilmiş sunumlarını uyarlar.

Yöntemin bu tarzının, iktisada, konunun doğası ve esası gereği uygulandığı aşikârdır. Elverişliliği kanıtlanmıştır. Ancak bu tekil ve mantıksal olarak biraz tuhaf olan prosedürün manipülasyonuna karşı ihtiyatlı ve uyanık olmak gerektiği ve ima edilen epistemolojik olarak farklı iki yöntemin dikkatsizce birbirine karıştırılması yüzünden eleştirel düşünmeyen yüzeysel zihinlerin tekrar tekrar yoldan sapmış olduğu gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

İktisadın tarihsel yöntemi veya kurumsal iktisat disiplini diye bir şey yoktur. İktisat ve iktisat tarihi vardır. Bu ikisi asla birbirine karıştırılmamalıdır. İktisadın bütün teoremleri, tüm varsayımların veri olduğu her an için zorunlu olarak geçerlidir. Elbette, bu şartların mevcut olmadığı durumlarda iktisadın bütün teoremlerinin pratik bir önemi yoktur. Dolaysız mübadeleye göndermede bulunan teoremler dolaysız mübadelenin olmadığı şartlara uygulanabilir değildir. Fakat bu onların geçerliliğini bozmaz.[35]

İktisadı aşağılamak ve iktisatçıları karalamak için devletlerin ve güçlü baskı gruplarının gayretleriyle bu mesele gizlenmiştir. Despotlar ve demokratik çoğunluklar güçle kendinden geçmiş durumdalar. Doğanın kanunlarına maruz kaldıklarını istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kaldılar; fakat iktisat kanunu fikrini reddettiler. En üst kanun yapıcılar onlar değiller mi? Her muhalifi ezecek güce sahip değiller mi? Hiçbir savaşçı güç kendisinden daha güçlü bir ordu tarafından empoze edilenden başka sınırları tanımaya eğilimli değildir. Kul köle olmuş sözde yazarlar uygun doktrinleri izah ederek kendi egolarını tatmin etmeye hazırdırlar. Yanlış bir şekilde anlattıkları zanlarını "tarihsel iktisat" olarak adlandırırlar. Gerçekte, iktisat tarihi, iktisat yasalarını

[35] Bkz. F. H. Knight, *The Ethics of Competition and Other Essays* (New York, 1935), s. 139.

açıkça görmezden gelerek tasarlandığından dolayı başarısızlığa uğramış hükümet politikaları ile dolu uzun kayıtlara sahiptir.

Aslında gücü elinde bulunduranların kibirlerine karşı bir meydan okuma olan iktisat gerçeğine dikkat edilmezse, iktisadi düşünceler tarihini anlamak mümkün değildir. Bir iktisatçı asla demagogların ve otokratların favorisi olmaz. Onlara göre o daima sorun çıkarandır. Ve içten içe itirazlarının tutarlı olduğuna ne kadar çok inanırlarsa, ondan o kadar çok nefret ederler.

Tüm bu çılgın çalkantılar içerisinde bütün praksiyolojik ve iktisadi muhakemenin başlangıç noktasının, insan eylemi kategorisinin her türlü eleştiriye ve itiraza karşı bir kanıt olduğu gerçeğinin tespitini yapmak yerinde olur. Tarihsel ve tecrübi mülahazalara yapılacak hiçbir müracaat, insanın kasıtlı olarak seçilmiş belirli amaçlara yöneldiği önermesinde bir yanlışlık keşfedemez. İrrasyonellik, insan ruhunun kavranılmaz derinlikleri, hayat olgusunun kendiliğindenliği, otomatizm, refleksler, ve tropizmlerden bahsetmeler, insanın arzularını ve isteklerini yerine getirmek için aklından yararlanma ifadesini geçersiz kılmaz. Praksiyoloji ve iktisat, insan eylemi kategorisinin sarsılmaz temelinden hareketle, mantıktan giderek muhakeme yoluyla adım adım ilerlemektedir. Varsayımları ve koşulları kesin olarak tanımlayarak, kavramlar sistemi inşa eder ve mantıken doğruluğundan şüphe edilmez muhakeme tarafından ima edilen tüm çıkarsamaları elde eder. Elde edilen sonuçlara dair yalnızca iki davranış mümkündür: ya sonuçları ortaya çıkaran zincirdeki mantıksal hataları ortaya koymak, ya da doğruluklarını ve geçerliliklerini kabullenmektir.

Hayatın ve gerçeğin mantıklı olmadığına itiraz etmek nafiledir. Hayat ve gerçeklik ne mantıklı ne de mantıksızdır; onlar sadece veridir. Fakat mantık her ikisinin de anlaşılması için insanın emrinde olan tek araçtır. Hayat ve tarihin anlaşılmaz ve anlatılmaz olduğuna ve insan aklının bunların içine hiçbir zaman giremeyeceğine itiraz etmek boşuna bir davranıştır. Eleştirmenler anlaşılmazlık konusunda anlatılmaz ve açıklayıcı teoriler -elbette, sahte teoriler- hakkında kelimeleri kullanarak kendileriyle zıtlaşmaktadırlar. Fakat insan, ne kadar sınırlı olursa olsun, bilgi edinebildiği sürece, sadece tek bir yaklaşım yolunu, muhakemenin açtığı yolu, kullanabilir.

İktisat teoremlerine karşı anlamayı oynamak için aldatıcı çabalara gerek vardır. Tarihsel anlayışın etki alanı tarih dışı bilimler tarafından tam olarak izah edilemeyen sorunların münhasır açıklamalarıdır. Anlayış tarih dışı bilimler tarafından geliştirilen teoriler ile asla zıtlık göstermemelidir. Anlayış bir tarafta insanların belli fikirlerle, hedeflenmiş belli amaçlarla, ve bu amaçlara ulaşmak için belli araçların uygulanması ile güdülenmesi, ve, diğer taraftan, tarih dışı bilimler tarafından başarılamayacak olan çeşitli tarihsel unsurlara ilgilerinin tayininden başka hiçbir şey yapmaz. Anlayış, modern tarihçiye,

kötü ruh kovmanın hasta inekleri tedavi etmenin uygun yolu olmadığını ileri sürmesi için yetki vermez. İktisat kanunlarının antik Roma'da veya İnka imparatorluğunda geçerli olmadığı görüşünü sürdürme iznini de vermez.

İnsan hatasız değildir. Gerçeği arar; yani, aklının ve zihinsel yapısının kendisini erişebilir kıldığı sürece gerçeğin en yeterli idrakini arar. İnsan hiçbir zaman her şeyi bilen olmayacaktır. Araştırmalarının yanlış yönlendirilmediğinden ve kesin bir gerçek olarak düşündüğünün bir hata olmadığından asla emin olamaz. İnsanın yapabileceği tek şey, teorilerini tekrar tekrar en eleştirel incelemelere teslim etmesidir. İktisatçı için bunun anlamı, teoremlerin izlerini şüphe duyulmayan ve kesin nihai temellere, yani insan eylemi kategorisine, kadar sürmek ve bu temelden inceleme altındaki teoreme kadar götüren tüm varsayımları ve çıkarsamaları en dikkatli inceleme ile test etmektir. Bu yöntemin hatalara karşı bir garantisi olduğu iddia edilemez. Fakat bunun hatadan kaçınmanın en etkin yöntemi olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Praksiyoloji -ve sonuçta iktisat da- tümden gelimci bir sistemdir. Gücünü tümden gelimin başlangıç noktasından, eylem kategorisinden, alır. Çürütülemez muhakeme zinciri tarafından kurulmuş temele sıkıca bağlı olmayan hiçbir iktisat teoremi sağlam addedilemez. Böyle bir irtibatın iddia edilmediği ifade keyfidir ve havada kalır. Eğer tam bir eylem sistemiyle örtülü değilse, iktisadın özel bir kısmı ile uğraşmak mümkün değildir.

Ampirik bilimler tekil olaylardan başlar ve teklikten ve bireyden daha evrensele doğru gelişir. Ele alınış biçimleri uzmanlaşmaya bağlıdır. Tüm sahaya dikkat etmeden bütünü oluşturan parçalarla uğraşabilirler. İktisatçı asla bir uzman olmamalıdır. Bir sorunla uğraşırken gözünü daima tüm sisteme sabitlemelidir.

Tarihçiler bu meyanda sürekli olarak hata yaparlar. Münhasır teoremler icat etmeye hazırdırlar. Karmaşık fenomen çalışmasından nedensel ilişkiyi ayırmanın mümkün olmadığını bazen göremezler. Peşin hükümlü fikirler olarak hor gördükleri göndermeleri yapmadan gerçeği araştırma iddiaları nafiledir. Gerçekten, çok zaman önce hatalı ve çelişkili olduğu ifşa edilen popüler doktrinleri farkında olmadan kullanmaktadırlar.

11. Praksiyolojik Kavramlarda Sınırlılık

Praksiyolojik kategoriler ve kavramlar insan eylemini anlamak için birer cihazdır. Eğer birisi insan hayatınınkinden farklı şartlarla uğraşmak için bunları kullanmayı denerse, praksiyolojik kategoriler ve kavramlar kendisi ile çelişir ve saçma sapan bir hale gelirler. İlkel dinlerin saf antropomorfizmi felsefi zihinlere tatsız gelir. Bununla birlikte, praksiyolojik kavramları kullanarak, kesin

olanın sıfatlarıyla, tüm sınırlamalardan azade ve insan varoluşunun zaafiyetini kullanarak, filozofların tanımlama çabaları daha az soru işareti taşımaz.

Skolâstik filozoflar ve teologlar ve bunun gibi Akıl Çağının Allah'a inananları ve iman edenleri, kesin ve mükemmel varlığı, değişmez, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, bununla birlikte planlama ve eylem yapan, amaçları hedeflememiş ve bu amaçlara ulaşmak için araçları edinmemiş bir varlık olarak algıladılar. Fakat eylem hoşnutsuz varlığa atfedilebilir, ve tekrar eden eylem bir vuruşta toptan rahatsızlığını ortadan kaldırma gücünden yoksun olan varlığa yüklenebilir. Eylemde bulunan hoşnutsuzdur ve sonuçta her şeye gücü yeten değildir. Hoşnut olsaydı, eylemde bulunmazdı, ve eğer her şeye gücü yeten olsaydı, çok önceden hoşnutsuzluğunu gidermiş olurdu. En güçlü olan varlık için rahatsızlığın değişik çeşitleri arasında bir tercih baskısı yoktur; daha az kötüye katlanma zorunluluğunda değildir. Her şeye gücü yeten her şeyi başarmak için gereken kuvveti hazırlardı ve bir sınırlamaya tabi olmaksızın, tam bir tatminkârlıkta yaşardı. Fakat bu eylem kavramı ile uyumsuzdur. Her şeye gücü yeten için amaçlar ve araçlar kategorisi mevcut değildir. İnsan anlayışının, idrakinin, ve kavrayışının üzerindedir. Her şeye gücü yeten için her "araç" sınırsız hizmetleri mümkün kılar, her "aracı" her türlü amacı elde etmek için kullanır, her amacı hiçbir araç kullanmadan başarır. Nihai mantıksal sonuçlarıyla tutarlı bir şekilde her şeye gücü yetme kavramını düşünmek insanın akıl melekesini aşar. Paradoks çözümlenemez. Her şeye gücü yeten, acaba daha sonraki müdahalelerine karşı korunaklı bir şeyi değiştirme gücüne sahip midir? Eğer böyle bir güce sahipse, gücünün sınırları vardır ve artık kendisi her şeye gücü yeten değildir; eğer böyle bir gücü yoksa, sadece bundan dolayı her şeye gücü yeten değildir.

Her şeye gücü yetme ve her şeyi bilme uyumlu mudur? Her şeyi bilme, gelecekte olacak her şeyin değiştirilmez bir şekilde önceden belirlendiğini varsayar. Eğer her şeyi bilme varsa, her şeye gücü yetme imkansızdır; zira olayların önceden belirlenmiş seyrinde bir şeyi değiştirmeye gücü yetmemek (iktidarsızlık) failin gücünü sınırlar.

Eylem, yetkinin gösterimi ve sınırlı kontrolüdür. Zihinselin sınırlanmış gücü, vücudunun fiziksel doğası, çevresinin olayları, ve refahının bağlı olduğu dışsal unsurların kıtlığı ile zapt altına alınmış insanın beyanıdır. Eğer kişi kesinlikle mükemmel bir şeyi betimlemeyi hedeflerse, insan hayatının eksikliklerine ve zayıflıklarına atıfta bulunmak boşunadır. Kesin mükemmellik fikri her yönden kendisiyle çelişir. Kesin mükemmellik ifadesi tam, nihai, ve bir değişime maruz olmayan olarak anlaşılmalıdır. Değişim sadece mükemmelliğini zayıflatır ve daha az mükemmel bir duruma dönüştürür; bir değişimin olabileceği ihtimali kesin mükemmellik kavramı ile uyuşamaz. Fakat değişi-

min yokluğu -yani, mükemmel bağışıklık, katılık, ve hareketsizlik- hayatın yokluğu ile eş anlamlıdır. Hayat ve mükemmellik uyuşmazdır, ölüm ve mükemmellik de.

Canlı mükemmel değildir, çünkü değişime maruz kalmaktadır; ölüm mükemmel değildir çünkü yaşamamaktadır.

Canlının ve eylemde bulunan insanın lisanı, mukayese derecelerinde kıyaslamaları ve üstünlükleri biçimlendirebilir. Fakat mutlaklık bir derece değildir; fikri sınırlamadır. Mutlakiyet betimlenemez, düşünülemez ve tarif edilemezdir. Hayali bir kavramdır. Mükemmel mutluluk, mükemmel insan, ebedi mutluluk gibi şeyler yoktur. Kaf Dağı'nın ardını veya Meleklerin hayatını tarif etme girişimi çelişkilerle sonuçlanır. Koşulların olduğu yerde, sınırlamalar vardır ve mükemmellik yoktur; engelleri aşma çabaları, hoşnutsuzluk ve hüsran vardır.

Filozoflar mutlaklık araştırmalarını terk ettikten sonra, ütopyacılar onların bıraktıkları yerden devraldılar. Mükemmel devlet hakkında hayaller kurdular. Cebri ve emredici toplumsal cihazı olan devletin insan eksikliklerinin üstesinden gelen bir kurum olduğunu ve onun asıl işlevinin belli eylemlerin zararlı sonuçlarına karşı çoğunluğu korumak için azınlıklara ceza verdiğini idrak edemediler. "Mükemmel" insanlarla cebre ve emretmeye gerek kalmazdı. Fakat ütopyacılar insan fıtratını ve insan hayatının değişmez şartlarını önemsemediler. Godwin özel mülkiyetin kaldırılmasından sonra insanın ölümsüz olacağını zannetti.[36] Charles Fourier okyanusların tuzlu su yerine limonata ile dolu olacağı şeklinde saçmaladı.[37] Marx'ın iktisat sistemi üretimin maddi faktörlerinin kıtlığı gerçeğini tasasız bir şekilde göz ardı etti. Trotsky şunu söyledi: proletarya cennetinde "ortalama insan tipi Aristo'nun, Goethe'nin, veya Marx'ın seviyesine kadar yükselecektir. Ve bu sırtlarda yeni tepeler yükselecektir."[38]

Bugünlerde en popüler hayaller istikrar ve güvenliktir. Bu kulağa hoş gelen sözleri daha sonra test edeceğiz.

---

[36] William Godwin, *An Enquiry Concerning Political Justice and Its Influence on General Virtue and Happiness* (Dublin, 1793), II, 393-403.

[37] Charles Fourier, *Théorie des quatre mouvements* (Oeuvres complètes, 3. baskı, Paris, 1846), I, 43.

[38] Leon Trotsky, *Literature and Revolution,* çeviren R. Strunsky (Londra, 1925), p. 256.

Bölüm 3

İktisat ve Akla Karşı İsyan

1. Akla Karşı İsyan

Bazı filozofların insan aklını fazla önemsemeye yatkın olduğu bir gerçektir. Kozmik olayların nihai nedenlerinin akıl yoluyla keşfedebileceğine inanmaktadırlar. Buna göre ana kuvvet evreni yaratmıştır çünkü kalıtsal amaçları ve evrenin gidişatını belirlemeyi hedeflemektir. Bu filozoflar "Mutlak" üzerine sanki cep saatleriymiş gibi etraflıca yazdılar. Ebedi mutlak değerleri ilan etmekten ve tüm insanları koşulsuz bağlayan ahlâki değerleri tespit etmekten çekinmediler.

Sonra, bir sürü ütopyacı yazarlar vardı. Yalnızca saf (pür) aklın yöneteceği dünyadaki cennetlerin planlarını çizdiler. Mutlak akıl ve gerçeğin beyanı dedikleri şeyin aslında kendi zihinlerinin hayal gücü olduğunu fark edemediler. Kendilerinin yanılmaz olduklarına ve sıklıkla müsamahasızlığa, muhaliflerin şiddetle bastırılmasına taraf olmayı gamsız bir biçimde kendilerinde hak olarak gördüler. Ya kendileri ya da planlarını tastamam uygulayacak insanlar için diktatörlüğü hedeflediler. Onların görüşlerine göre, acı çeken insanlık için başka çıkar bir yol yoktu.

Hegel vardı. Derin düşünürdü, yazdıkları tahrik edici fikirlerin hazinesiydi. Geist, Mutlak'ın Hegel'in kelimelerinde kendisini izhar ettiği aldatmacası altında çalıştı. Evrende Hegel'den gizli kalmış hiçbir şey yoktu. Hegel'in dili o kadar anlaşılmazdı ki, görüşlerinin çok değişik şekillerde yorumlanabilmesi gayet mümkündü. Sağ görüşlü Hegelciler bu fikri Prusya'nın otokratik devletinin ve Prusya Kilisesinin doğmalarının kabulü olarak yorumlarken, sol görüşlü Hegelciler bunu ateizm, uzlaşmaz devrimci radikalizm ve anarşist doktrin olarak yorumladılar.

Auguste Comte vardı. Geleceğin insanlık için neler depoladığını tam olarak biliyordu. Ve, elbette ki kendisini en üstün yasa koyucu olarak görüyordu. Örneğin, bazı astronomik çalışmaları faydasız olarak gördü ve onları yasaklamak istedi. Hıristiyanlığı yeni bir din ile ikame etmek istedi; ve bu yeni kilisede Bakire'nin yerini alacak hanımefendiyi seçti. Comte aklandı çünkü, patolojinin kelimeye atfıyla, kendisi tam bir deliydi. Peki takipçilerine ne demeli?

Daha böyle bir sürü gerçekten söz edilebilir. Fakat akla, rasyonalizme ve rasyonelliğe karşı bir dayanak yoktur. Bu rüyaların insanın erişimine açık olan bilgileri elde etmesinde aklın doğru araç olup olmadığı meselesiyle hiçbir ilgisi yoktur. Dürüst ve vicdanlı hak arayıcıları asla akıl ve bilimsel araştırma tüm soruları cevaplandıracakmış gibi davranmamışlardır. Bu insanlar insan zekâsı üzerine konan sınırlamalardan tam olarak haberdardılar. Dürüst ve vicdanlı hak arayıcıları, Haeckel felsefesinin zalimliklerinden ve çeşitli materyalist okulların basitliğinden dolayı sorumlu tutulamazlar.

Rasyonalist filozofların kendileri daima önsel teorinin ve deneysel araştırmaların sınırlarını gösterme eğilimindeydiler.[39] İngiliz politik iktisadının ilk temsilcisi, David Hume, Faydacılar, ve Amerikalı Pragmatistler gerçeği elde etmek için insan gücünü abartmada kesinlikle suçlu değildiler. İnsan zekâsıyla neyin başarılabileceği konusundaki aşırı güvenden ziyade, aşırı agnostisizm (bilinemezcilik) ve şüphecilikten dolayı son iki yüz yıllık felsefeyi suçlamak hakkaniyete daha uygun olurdu.

Çağımızın karakteristik zihinsel davranışı olan akla isyan ılımlılık, özenlilik, ve filozofların kendilerini inceleme davranışının yokluğundan kaynaklanmamıştır. Yine bu isyan modern bilimlerin evrimleşmesindeki başarısızlıktan da kaynaklanmamış değildir. Teknolojinin ve tıbbın göz kamaştıran başarıları hiç kimsenin göz ardı edemeyeceği bir dili konuşuyor. İster sezgicilik ve mistik yönden, isterse bir başka yönden olsun, modern bilime saldırı umutsuzdur. Bu durumda başka bir hedefe yönlendirilen akla karşı başkaldırı, fen bilimlerini hedeflemeyip, iktisadı hedefledi. Fen bilimlerine karşı yapılan saldırı iktisada karşı yapılan saldırının mantıken gerekli bir sonucudur. Aklı sadece belirli bir alanda tahtından indirip de diğer bilim dallarında sorgulamamak, hoş görülemezdi.

Büyük karmaşa on dokuzuncu yüzyıl ortalarındaki tarihsel durumdan doğmuştur. İktisatçılar sosyalist ütopyacıların hayali aldatmacalarını tamamen yıkmışlardı. Klasik sistemin noksanlığı, onları neden hiçbir sosyalist planın gerçekleştirilemez olduğunu anlamaktan alıkoydu; fakat kendi zaman-

[39] Bkz., örneğin, Louis Rougier, *Les Paralogismes du rationalisme* (Paris, 1920).

larına kadar üretilen tüm sosyalist planların abes olduğunu gösterecek kadar bilgileri vardı. Sosyalistler planlarını mahveden eleştirilere karşı bir itiraz getirmekten ve kendi paylarına bir dayanak geliştirmekten kesinlikle uzaktılar. Sosyalizm sanki sonsuza kadar ölü gözükmekteydi.

Bu çıkmazdan sosyalistleri kurtaracak tek bir yol vardı. Mantık ve akla saldırıp, mistik sezgiyi muhakemenin yerine ikame etmek. Bu çözümü önermek Karl Marx'ın tarihsel rolüydü. Hegel'in diyalektik mistisizmi temeline dayanarak, kendisini, gözü kapalı geleceği tahmin etme yeteneği olduğuna haksız yere inandırdı. Hegel Geits'in, evrenin yaratılışında, Frederick William III Prusya monarşisini meydana getirmek istediğini biliyormuş gibi davrandı. Fakat Marx Geist'in planları hakkında daha iyi bilgilenmişti. Tarihsel evrimin nihai sebebi sosyalist mutluluk çağının kurulması idi. Sosyalizm "doğanın değiştirilemez kanunu ile" gelmeye mahkûmdu. Ve, Hegel'e göre, tarihin daha sonraki her evresi daha yüksek ve daha iyi bir evreydi; insanlık evriminin en son devresi olan sosyalizmin, her bakış açısından mükemmel olacağı yönünde hiçbir şüphe olamazdı. Sonuç olarak sosyalizmin ortak birlikteliğin ayrıntılı işleyişini tartışmanın bir faydası yoktu. Tarih, vakti geldiğinde, her şeyi en iyisi için düzenleyecekti; ölümlü insanların tavsiyesine tarihin ihtiyacı yoktu.

Ama üstesinden gelinmesi gereken hâlâ önemli bir engel vardı: iktisatçıların mahveden eleştirileri. Marx'ın buna da bir çözümü vardı. İnsan aklının gerçeği bulmada yapısı gereği uygun olmadığı iddiasını öne sürdü. Buna göre zihnin mantıksal yapısı toplumun çeşitli sınıfları arasında farklılık gösterir. Evrensel geçerliliği olan mantık diye bir şey yoktur. Zihnin ürettiği "ideoloji"den, yani, Marksist terminolojiye göre, düşünürün kendi sosyal sınıfının çıkarlarını gizleyen fikirler demetinden başka bir şey olamaz. Böylece, iktisatçıların "burjuvazi" zihinleri kapitalizm için mazeretten başka bir şey üretmezler. "Burjuvazi" mantığının yan kuruluşu olan "burjuvazi" biliminin öğretileri, tüm sınıfları ortadan kaldırmaya ve yeryüzünü Cennet Bahçesine çevirmeye doğru yol almakta olan proletarya sınıfı için hiçbir faydası yoktur.

Ama proletaryanın mantığı elbette ki sadece bir sınıf mantığı değildir. "Proletarya mantığının fikirleri taraf fikirleri değildir, saf ve basit mantıktan çıkanlardır."[40] Üstelik, özel imtiyaz sayesinde, seçkin burjuvazi mantığı burjuvazi olmanın ilk günahı ile lekelenmemiştir. Karl Marx, varlıklı bir avukatın oğlu, Prusya asilinin kızı ile evli, ve işbirlikçisi Frederick Engels, zengin bir dokuma imalatçısı, kendilerini yasanın üzerinde görmekten, ve burjuvazi altyapılarına rağmen, mutlak gerçeği keşfedecek güçler ile donatıldıklarından hiç şüphe etmediler.

[40] Bkz. Joseph Dietzgen, *Briefe über Logik, speziell demokratisch-proletarische Logik* (2. baskı, Stuttgart, 1903), s. 112.

Böyle bir ham doktrini popüler kılan tarihsel koşulları tarif etmek, tarihin görevidir. İktisadın başka bir görevi var: hem Marksist polilogizmi ve hem de bu modelden biçimlenen diğer polilogizm çeşitlerini analiz etmek ve hatalarını ve çelişkilerini ifşa etmek.

2. Polilogizmin Mantıksal Yönü

Marksist polilojizm zihnin mantıksal yapısının muhtelif sosyal sınıfların üyeleri arasında farklılık gösterdiği iddiasındadır. Irksal polilojizm, her ırka kendine özgü zihinsel mantıksal bir yapı atfettiği ve belli bir ırkın tüm sınıflarının, hangi sınıfa dahil olduklarına bakılmaksızın, bu özgün mantıksal yapı ile donatıldıkları görüşünü koruduğu ölçüde Marksist polilojizmden farklılık arz eder.

Bu doktrinler tarafından kullanılan *sosyal sınıf* ve *ırk* kavramlarının eleştirisine burada girmeye gerek yoktur. Marksistlere burjuvazi sınıfına dahil olmayı başarmış proletaryanın ne zaman ve nasıl proletarya zihinlerini burjuvazi zihnine dönüştürdüğünü sormamıza gerek yoktur. Bir ırkçıya, saf ırka dâhil olmayan insanlarda ne tip bir mantığın olduğunu izah etmesini sormak boşunadır. Çok daha ciddi itirazlar mevcuttur.

Marksistler, ırkçılar ve de öteki polilojizmi savunanlar hiçbir zaman zihnin mantıksal yapısının çeşitli sınıflar, ırklar, ve uluslarla farklılık gösterdiğini ilan etmekten öte gitmediler. Proletaryanın mantığının burjuvazi mantığından, veya Aryan mantığının Aryan olmayan mantıktan, veya Alman mantığının Fransız ya da İngiliz mantığından tam olarak nasıl farklı olduğunu gösterme cesaretini gösteremediler. Marksistlerin gözünde Ricardo'nun mukayeseli üstünlükler teorisi, Ricardo burjuvazi olduğu için sahtedir. Alman ırkçıları aynı teoriyi Ricardo Yahudi olduğu için kınarlar, ve Alman ulusalcıları Ricardo'nun İngiliz olmasından dolayı teorisini kabul etmezler. Bazı Alman profesörleri Ricardo'nun öğretilerinin geçerliliğine karşı bu üç dayanağı ileri sürdüler. Ancak bir teoriyi toptan reddetmek için yazarının altyapısını ifşa etmek yeterli değildir. İlkin istenen şey, eleştirilen yazarın kullandığından farklı mantık sistemini açıklamaktır. Daha sonra üzerinde uzlaşılamayan teoriyi nokta nokta incelemek ve muhakeme çıkarsamalarının yapıldığı yerlerde -yazarın mantıksal çizgisinde doğru olarak gözükse bile- proletaryanın, Aryan, veya Alman mantığı bakışı açısından geçersiz olanları tespit etmek gerekli olur. Ve son olarak, eleştirmenin kendi mantığına göre doğru olan çıkarsamaların yazarın tehlikeli çıkarsamalarının yerine ikamesiyle bizleri nerelere götüreceği de açıklanmalıdır. Herkesin bildiği gibi, buna girişilmemiştir ve hiç kimse de girişemez.

Sonra, aynı sınıfa, ırka veya ulusa mensup insanlar arasında temel sorunlar

hakkında görüş ayrılığı da mevcuttur. Naziler, doğru Alman yolunda düşünmeyen Almanların maalesef var olduğunu söylerler. Fakat eğer bir Alman, her zaman için düşünmesi gerektiği gibi düşünmüyorsa, Alman olmayan bir adam gibi düşünüyorsa, Alman fikirlerinin hangilerinin gerçekten Alman ve hangilerinin Alman olmayan olduğuna kim karar verecek? Merhum Profesör Franz Oppenheime der ki: "Birey kendi çıkarını düşünürken sıklıkla hata yapar; bir sınıf uzun dönemde asla hata yapmaz."[41] Bu görüş, çoğunluk reyinin hata yapmayacağını önerir. Ancak, Naziler açıkça Alman olmadığı için çoğunluğun oylarıyla verdiği kararları reddettiler. Marksistler çoğunluk oyunun demokratik ilkesine sahte bağlılık gösterdiler.[42] Fakat ne zaman test edilse, kendi taraftarlarının kuralının geçerli olması şartıyla, azınlıktan yana oldular. Lenin'in nasıl, kendi hükümetinin himayesindeki seçilmiş Anayasa Meclisi'ni, sadece üyelerinin beşte birinin Bolşevik olduğu gerekçesiyle dağıttığını hatırlayalım.

Polilojizmin tutarlı destekçisi, yazarı doğru bir sınıfın, ulusun, veya ırkın üyesi olduğu için fikirlerinin doğru olduğu görüşünü devam ettirmek zorundadır. Fakat tutarlılık onların faziletlerinden biri değildir. Sonuçta Marksistler doktrinlerini onayladıkları herkese "proletaryacı düşünür" övücü sıfatını layık görürler. Diğerlerini sınıflarının düşmanı veya toplumun haini olarak küçük düşürürler. Hitler, gerçek Almanları melez ve yabancılardan ayırmanın tek yönteminin, özgün bir Alman programını telaffuz etmek ve bunu kimin desteklemeye hazır olduğunu görmek olduğunu söyleyecek kadar dürüst birisiydi.[43] Bedensel özellikleri hiçbir şekilde sarışın Aryan üstün ırkının modeline uymayan siyah saçlı bir adam--Hitler-- Alman zihnine yeterli olacak bir doktrini keşfettiğini ve bedensel özellikleri ne olursa olsun bu doktrini kabul etmeyen tüm Almanların mertebelerinden kovulacağını, kendisine haksız yere benimsetti. Tüm bu doktrininin samimiyetsizliği için artık daha fazla delile ihtiyaç yoktu.

3. Polilojizmin Praksiyolojik Yönü

Marksist bağlamda ideoloji, proletaryanın doğru mantığı görüşünden, hatalı bile olsa, onu geliştiren sınıfın bencil çıkarları için yararlı olan bir doktrindir. Ve ideoloji nesnel olarak kötüdür, fakat kötülük bağlamında düşünürün kendi

---

[41] Bkz. Franz Oppenheimer, *System der Soziologie* (Jena, 1926), II, 559.

[42] Demokrasinin çoğunluğun daima haklı olduğu varsayımına dayanmadığını, daha az bile olsa, çoğunluğun da hala yanılabilir olduğunu vurgulamak zorundayız. Bkz. aşağıda, ss. 149-151.

[43] Bkz. Nuremberg parti kongresindeki konuşması, 3 Eylül, 1933 (*Frankfurter Zeitung*, Eylül 4, 1933, s. 2).

sınıfının çıkarlarını tam olarak ilerletir. Birçok Marksist bu ilkeyi insanların sadece bilgi olsun diye bilgiye susamadıklarını ispatladıklarına inanmaktadır. Bilim insanının hedefi başarılı bir eyleme yol hazırlamaktır. Teoriler pratik uygulamalar ışığında daima geliştirilirler. Saf bilim ve gerçeğin yansız araştırması diye bir şey yoktur.

Argümanın hatırı için, gerçeği elde etmek için girişilen her çabanın, bazı amaçların elde edilmesi için işe yarayacağı düşünceleriyle motive edildiğini kabul edelim. Fakat bu, neden "ideolojik" -yani, yanlış- bir teorinin doğru olandan daha iyi bir hizmet vereceği sorusunu cevaplamaz. Teorinin pratik uygulanmasının bu teori bağlamında tahmin edilmiş sonuçlar vermesi gerçeği, o teorinin doğruluğunun evrensel bir şekilde teyidi olarak düşünülür. Kötü bir teorinin hangi bakış açısı altında olursa olsun doğru bir teoriden daha faydalı olduğu iddiasında bulunmak bir çelişkidir.

İnsanlar ateşli silahlar kullanır. Bu silahları geliştirmek için balistik bilimini geliştirdiler. Fakat elbette ki avlanma ve birbirlerini öldürme isteklerinden dolayı doğru balistiği geliştirdiler. Yalnızca "ideolojik" balistiğin bir kullanım değeri olmazdı.

Marksistler için sırf bilgi için çalışan bilim insanları görüşü, bilim insanlarının "kibirli numaraları"ndan başka bir şey değildir. Maxwell'in içindeki kablosuz telgraf işine olan isteğin kendisini elektronik dalgalara yönelttiğini ilan ettiler.[44] Bunun gerçek olup olmamasının ideolojik sorunla alakası yoktur. On dokuzuncu yüzyıl sanayileşmesinin kablosuz telgrafı "simya ve gençlik iksiri"[45] olarak düşündüğü sözde gerçeğinin Maxwell'i doğru bir teori formülasyonuna veya burjuvazinin bencil sınıf çıkarlarının ideolojik üst yapısına sevk edip etmediği önemlidir. Bakteriyolojik araştırmaların, sadece bulaşıcı hastalıklarla mücadele için değil, aynı zamanda şarap ve peynir üreticilerinin üretim yöntemlerini geliştirme isteği tarafından teşvik edildiğinde kuşku yoktur. Fakat elde edilen sonuç Marksist bağlamda kesinlikle "ideolojik" değildi.

Marx'ı ideoloji-doktrinini icat etmeye motive eden şey, iktisadın prestijini azaltma isteğiydi. Kendisi sosyalist düzene karşı iktisatçıların getirdiği itirazları reddedecek yeterlilikten uzak olduğunun tam olarak farkındaydı. Gerçekten, İngiliz klasik iktisat sisteminden o kadar büyülenmişti ki, söz konusu sistemin zapt edilemezliğine kesin bir şekilde inanmaktaydı. Sağduyulu bilim adamlarının zihinlerinde oluşturdukları klasik değer teorisi hakkındaki tereddütleri ya hiç öğrenmedi veya onların önemini kavrayamadı. Kendi iktisat fikirleri esasen Ricardocu versiyonun yanlış anlatılmış halinden başka bir şey

[44] Bkz. Lancelot Hogben, *Science for the Citizen* (New York, 1938), ss. 726-728.

[45] *A.g.e.*, s. 726.

değildir. Jevons ve Menger yeni bir iktisadi düşünce çağı başlatırken, kendisinin iktisat yazarı olarak kariyeri zaten bitmişti; *Das Kapital*'in ilk cildi çok önceden basılmıştı. Marx'ın değerin marjinal teorisine olan tepkisi, sadece önemli sözü edilen bilimsel çalışmasının sonraki ciltlerinin basımını ertelemek olmuştur. Ancak ölümünden sonra kamuoyuna sunulabilmiştir.

İdeoloji-doktrini geliştirirken Marx münhasıran iktisadı ve Faydacıların sosyal felsefesini hedeflemiştir. Yegâne amacı, mantık ve muhakeme yoluyla çürütemediği iktisat öğretilerinin şöhretini yıkmaktı. Tek bir tarihsel olaya uygulanabilen bir durum kanun olarak addedilemeyeceği için, doktrinine sosyal sınıfların tüm tarihsel çağları için evrensel bir kanun biçimini verdi. Aynı nedenlerden ötürü, geçerliliğini sadece iktisadi düşünce ile kısıtlamayıp bilginin öteki tüm dallarını da dâhil etti.

Burjuvazi iktisadının burjuvaziye kattığı hizmet Marx'ın gözünde iki aşamalıydı. İlki, kraliyet despotizmi ve feodalizme karşı savaşırken; ikincisi de daha sonra yükselen proletarya sınıfına karşı verilen savaşta yardım etmesiydi. Burjuva iktisadı kapitalist sömürü için manevi ve rasyonel haklılık sağlamıştı. Marx'ın ölümünden sonra geliştirilen terimi kullanmak istersek, kapitalistlerin haklarını rasyonelleştirmişti.[46] Kapitalistler, bilinçaltlarında açgözlülüğün dürtüsüyle yaptıkları işlerin utancını taşıdıkları ve toplumdan onay alamamaktan endişeli olduklarından, dalkavuklarını, yani iktisatçılarını, kamuoyunda itibarlarını iade edebilecek doktrinleri iddia etmeleri için teşvik etmekteydiler.

Rasyonelleştirme fikrine müracaat, tek bir insanı veya bir grup insanı bir teorem veya bir teorinin tümünü sevk eden güdülerin psikolojik tarifini sağlar. Fakat, teorinin geçerliliği veya geçersizliği hakkında hiçbir şeyi doğrulamaz. Eğer teorinin savunulamaz olduğu kanıtlanırsa, rasyonelleştirme düşüncesi, yazarlarını hatadan sorumlu kılan nedenlerin psikolojik yorumudur. Fakat, teoride herhangi bir hata bulabilecek bir durumda değilsek, onun geçerliliğini, rasyonelleştirme kavramına yapılan hiçbir müracaat çürütemez. İktisatçıların aklında sadece kapitalistlerin haksız iddialarını makul göstermekten başka bir tasarım olmadığı doğru olsaydı bile, teorileri yine de doğru olurdu. Hatalı bir teoriyi ifşa etmenin yolu onu mantıksal yoldan çürütmek ve daha iyi bir teori ile ikame etmektir. Pisagor'un teoremleri veya karşılaştırmalı üstünlükler ile ilgilenirken, Pisagor ve Ricardo'yu bu teorileri inşa ettiren psikolojik faktörlerle ilgilenmiyoruz, bu gibi şeyler tarihçiler ve biyograflar için önemli

[46] Rasyonelleştirme terimi her ne kadar yeni olsa da, nesnenin kendisi uzun zamandan beri bilinmektedir. Bkz. örneğin, Benjamin Franklin'in kelimeleri: "*Makul yaratık* olmak o kadar uygun ki, kişinin her şeyi bulmasına veya yapmasına imkan tanır; kişi yapmak için akla sahiptir." (*Otobiyografi*, baskı. New York, 1944, s. 41.)

olsa bile. Bilim için tek geçerli soru, bu teoremlerin rasyonel inceleme testine dayanıp dayanamayacaklarıdır. Yazarların sosyal veya ırksal altyapıları konunun tamamen dışındadır.

İnsanların bencil çıkarları peşinde koşarken kamuoyu tarafından az çok kabul görmüş doktrinleri kullanmaya çalıştığı doğrudur. Üstelik, kendi çıkarları için daha da kullanabilecekleri doktrinleri icat etme ve propaganda yapma isteğiyle doludurlar. Fakat bu, azınlığın çıkarlarını güden ve geri kalan halkın çıkarları ile tezatlık gösteren bu tip doktrinlerin neden kamuoyu tarafından onaylandığını açıklamaz. Böyle "ideolojik" doktrinlerin, insanı kendi sınıfının çıkarlarına hizmet ettirecek şekilde farkında olmadan düşünmesine zorlayan "yanlış bilincin" bir ürünü olup olmadıkları, veya gerçeğin kasti saptırılmasının bir ürünü olup olmamasının hiçbir önemi yoktur. Bunlar diğer sınıfların ideolojileri ile karşılaşmaktadırlar ve onların yerini almaya çalışmaktadırlar. Düşman ideolojiler arasında rekabet ortaya çıkar. Marksistler bu zıtlaşmaların zaferini ve mağlubiyetini tarihsel takdir müdahalesinin bir sonucu olarak açıklar. Geist, efsanevi ana kuvvet, belli bir plana göre hareket eder. Sosyalizmin nihai mutluluğuna varıncaya kadar insanlığı çeşitli hazırlayıcı aşamalardan geçmesi için yönlendirir. Her aşama teknolojinin belli bir düzeydeki ürünüdür; diğer tüm karakteristikler bu teknolojik durumun gerekli ideolojik üstyapısıdır. Geist insanın yaşadığı ve farkına vardığı aşamalara yeterli teknolojik fikirleri zamanında meydana getirmesine sebebiyet verir. Geri kalanın tümü teknolojik durumun doğal bir gelişmesidir. El değirmeni feodal toplumu yarattı; buharlı değirmen kapitalizmi yarattı.[47] İnsan iradesi ve aklı bu değişikliklerde sadece yardımcı bir rol oynar. Tarihsel gelişmenin değiştirilmez kanunu insanı -isteklerinden bağımsız bir şekilde- çağının maddi temeline uygun olarak düşünmeye ve davranmaya zorlar. İnsan, kendisini, muhtelif fikirler ve doğru ve yanlış denilenler arasında seçim yapma serbestisi olduğuna inandırarak kandırır. Kendileri düşünmez; düşüncelerinde kendisini gösteren şey, tarihsel takdirdir.

Bu tam bir mistik doktrindir. Destek olarak verilen tek delil Hegelci diyalektiğe müracaattır. Kapitalist özel mülkiyet bireysel özel mülkiyetin ilk inkarıdır. Doğanın değişmez kanunu sayesinde, kendi kendini, yani üretim araçlarının ortak mülkiyetini, inkara sebep olur.[48] Bununla birlikte, sezgi üzerine mistik bir doktrin daha az mistik olan bir başka doktrine göndermede bulunarak mistikliğini kaybetmemektedir. Bu geçici çare kesinlikle bir düşünürün

[47] "Le moulin à bras vous donnera la société avec le souzerain; le moulin à vapeur, la société avec le capitaliste industriel." Marx, *Misère de la philosophie* (Paris ve Brüksel, 1847), s. 100.

[48] Marx, *Das Kapital* (7. baskı, Hamburg, 1914), I, 728-729.

neden sınıfının çıkarlarına uygun bir ideoloji geliştirmesi gerektiği sorusuna cevap veremez. Sırf argümanın hatırına, insanın düşüncelerinin kendi çıkarlarına fayda veren doktrinler olarak sonuçlandığını kabul edebiliriz. Fakat, bir insanın çıkarı, sınıfındaki tüm insanların çıkarı ile aynı mıdır? Marx'ın bizzat kendisi, proletaryanın bir sınıf olarak organizasyonu ve sonuçta politik bir parti oluşumunu, işçilerin kendi aralarındaki rekabet yüzünden sürekli olarak tersyüz edildiğini kabul etmek zorunda kalmıştır.[49] *Sendikalı işçi olarak çalışanlar ile sendikanın ücret empozesinden dolayı arz ve talebin uygun bir ücret haddinde buluşmasının engellenmesinden dolayı işsiz kalanlar arasındaki uzlaştırılamaz çıkar çatışmasının varlığı inkar edilemez bir gerçektir.* Göçmen engelleri konusunda karşılaştırmalı olarak aşırı nüfusa sahip ülkelerin işçilerinin çıkarı ile göreli olarak az nüfusa sahip ülkelerin işçilerinin çıkarı arasında bir husumet olduğu görüşü de doğrudur. Tüm proletaryanın çıkarlarının tekil olarak kapitalizm yerine sosyalizmin konması olduğu önermesi Marx'ın ve diğer sosyalistlerin keyfi bir postulatıdır. Sosyalist fikrin proletarya düşüncesinden çıktığı ve öyleyse proletaryanın kesinlikle yararına olduğu yönündeki görüş, sadece bir iddia ile kanıtlanamaz.

İngiliz dış ticaret politikaları değişmesinin, Sismondi, Frederick List, Marx, ve Alman Tarihçi Okulu'nun fikirlerine dayanan, popüler bir yorumu şu şekildedir: on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında ve on dokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümünde İngiliz burjuvazi sınıfının çıkarları serbest ticaret politikasını gerektiriyordu. Öyleyse İngiliz politik iktisadı serbest ticaret doktrinini açıkladı, İngiliz imalatçıları korumacı tarifeleri ortadan kaldırmayı başaran popüler hareketleri organize etti. Daha sonra şartlar değişti. İngiliz burjuvazisi yabancı imalatçıların rekabetine artık dayanamıyordu ve korumacı tarifelere çok ihtiyacı vardı. Sonuçta iktisatçılar korumacılık teorisini eskimiş serbest ticaret ideolojisinin yerine ikame ettiler, böylece İngiltere korumacılığa geri döndü.

Bu yorumdaki ilk hata, "burjuvaziyi" çıkarları aynı olan üyelerin oluşturduğu homojen bir sınıf olarak düşünmesidir. İş adamı ülkesinin değişen kurumsal şartlarına göre işini daima yeniden ayarlamaktadır. Uzun dönemde, girişimci ve kapitalist kendi hesabına, tarifelerin olmasından veya olmamasından dolayı ne zarar, ne de yarar görür. Veri olan şartlar içerisinde üretimini en fazla kârı elde edebileceği yöne çevirecektir. Kısa dönem çıkarlarına zarar veya fayda verebilecek şey, sadece kurumsal ayarlamalardaki ***değişiklikler dir.*** Fakat böyle değişiklikler muhtelif işkollarını ve çeşitli girişimcilik alanlarını aynı şekilde ve aynı yönde etkilemez. Bir işkolu veya girişimcilik için yararlı olan bir tedbir, başka işkolları veya girişimcilik için zararlı olabilir. Bir işadamı

[49] *Komünist Manifesto, I.*

için önemli olan, sadece sınırlı sayıdaki gümrük maddesidir. Ve bu maddeler hakkında muhtelif işkolları ve firmaların çıkarları çoğunlukla birbirine hasım durumdadır.

Her işkolu veya firmanın çıkarları, devlet tarafından kendisine bahşedilen her türlü imtiyazla korunabilir. Fakat imtiyazlar aynı oranda diğer işkollarına ve firmalara da bahşedilebilir, her iş adamı bir taraftan -sadece tüketme kapasitesi kadar değil, fakat hammadde, yarı mamul ürünler, makineler ve ekipmanlar alıcısı olarak da- kaybeder, diğer taraftan kâr eder. Bencil grup çıkarları insanı kendi işkolu veya firması için korumacılık istemeye teşvik edebilir. Diğer sanayilerden veya girişimcilerden daha fazla korunacağına emin olamıyorsa, asla tüm işkolları ve firmalar için evrensel bir koruma istemeye güdülenemez.

İngiliz imalatçıları, kendi sınıflarının bakış açısı altında, Tahıl Yasalarının (Corn Law) kaldırılmasını istemede diğer İngiliz vatandaşlarından daha ilgili değildirler. Toprak sahipleri bu yasağın kaldırılmasına karşıydılar çünkü tarım ürünleri fiyatlarındaki düşme toprağın rantını azaltmaktaydı. İmalatçıların özel sınıf çıkarı, çok uzun zaman önce ıskartaya çıkmış *ücretlerin tunç kanunu* yasası ve kârların işçilerin sömürülmesi sonucunda oluştuğu şeklindeki savunulamaz doktrin temelinde ancak yorumlanabilir.

İşbölümüne dayanarak kurulmuş bir dünyada, her değişiklik bir şekilde birçok grubun çıkarlarını kısa dönemde etkiler. Öyleyse mevcut şartların değişmesini savunan her doktrini özel bir grup insanın bencil çıkarlarının "ideolojik" gizlemesi olarak ifşa etmek daima kolaydır. Günümüzde pekçok yazarın işi böylelerini ifşa etmektir. Bu prosedürü Marx icat etmedi; bu yol ondan çok önce zaten biliniyordu. En tuhaf beyanat, bazı on sekizinci yüzyıl yazarlarının, güç ve zenginlik elde etme heveslisi papazların hem kendileri hem de müttefikleri ve sömürenleri için dini akaitleri hileli olarak anlattığını açıklama girişimleriydi. Marksistler dini "kitleler için afyon"[50] olarak yaftalayarak bu ifadeyi onayladılar. Bencil çıkarları savunanların olduğu yerde bencil çıkarlara muhaliflerin de olması gerektiği bu öğretilerin savunucularının hiçbir zaman aklına gelmedi. Özel bir sınıfa yapılan iltimas bir olayın tatminkâr açıklaması asla olamaz. Cevaplanması gereken soru, çıkarları zedelenen geri kalan nüfusun neden iltimasa sahip grubun çabalarını hüsrana uğratmadığıydı.

Her firma ve işkolu ürünlerinin kısa vadede satışlarının artmasıyla ilgilenir. Ne var ki uzun vadede üretimin değişik dallarında getirilerin eşitlenme eğilimi

[50] Çağdaş Maksizmin başvurduğu, dinin bir afyon olup halka karşı amaçlı olarak kullanıldığı ifadesini Marx da kastetmiş olabilir. Ancak Marx'ın ibareyi 1843'te kullandığı paragrafta bu ima edilmemektedir. Bkz. R. P. Casey, *Religion in Russia* (New York, 1946), s. 67-69.

ortaya çıkar. İşkolunun ürünlerine olan talep artarsa ve bu da kârlılığı arttırırsa, buraya daha fazla sermaye gelir ve yeni girişimcilerin rekabeti kârlılığı düşürür. Bunun topluma zararları topluma yararlarından kesinlikle daha yüksek değildir. Belli bir işkolu kanun dışı ilan edilirse ve bu işi yapanlar kovuşturmaya, cezalandırmaya ve hapse düşme riskini alırlarsa, brüt kâr var olan riski telafi edecek kadar yüksek olmak zorundadır. Fakat bu net getiriyi etkilemez.

Zenginler, faaliyette bulunan fabrikaların şu anki sahipleri, serbest rekabetin devam ettirilmesinde özel bir sınıf çıkarına sahip değildirler. Varlıklarına el konmasına veya müsaderesine karşıdırlar, ama çıkarları pozisyonlarına meydan okuyacak yeni gelenleri engelleyecek önlemleri destekler. Serbest girişimcilik için ve serbest rekabet için bugün savaşanlar zengin olanların çıkarlarını savunmazlar. Yarının girişimcileri olacak ve yaratıcılıkları gelecek nesillerin hayatlarını daha yaşanabilir hale getirecek meçhul insanlar için özgür bir el bırakmayı isterler. Daha ileri ekonomik gelişmelere açık yol bırakmak isterler; maddi gelişmenin sözcüsüdürler.

On dokuzuncu yüzyılın serbest ticaret fikirlerinin başarısı klasik iktisadın teorilerinden etkilenmiştir. Bu fikirlerin prestiji o kadar büyüktü ki bencil sınıf çıkarları zarar görenler kamuoyu ve yasa koyucularının bu teorileri kabullenmesine mani olamadılar. Tarihi yapan fikirlerdir, fikirleri yapan tarih değildir.

Mistiklerle ve kâhinlerle tartışmanın bir yararı yoktur. Varsayımlarını sezgi üzerine kurarlar ve rasyonel incelemeye teslim etmeye hazırlıklı değildirler. Marksistler içlerinden gelen sesin tarihin kendisini ifşa etmesiymiş gibi davrandılar. Eğer diğer insanlar bu sesi duymuyorlarsa, sadece seçilmediklerinin bir deliliydi. Karanlıkta el yordamıyla ilerleyenlerin ilham almışlarla zıt düşmeye cüret etmeleri bir küstahlıktı. Nezaket onları sürünerek bir köşeye çekilmeye ve sessiz kalmaya teşvik etmeliydi.

Ancak, bilim düşünmeden edemez; her ne kadar aklın üstünlüğü konusunda şüphe duyanları inandırmakta asla başarılı olamayacak olsa bile. Bilim, sezgiye başvurmanın, bir sürü düşmanca doktrinden hangilerinin doğru hangilerinin yanlış olduğu sorusunu çözemeyeceğini vurgulamalıdır. Marksizm'in zamanımızda gelişen tek doktrin olmadığı gerçeği inkar edilemez. Marksizm'in yanında başka "ideolojiler" de vardır. Marksistler bu diğer doktrinlerin uygulanışının çoğunluğun çıkarına zarar vereceği iddiasındadırlar. Fakat bu doktrinlerin savunucuları da Marksizm için tastamam aynısını söylemektedirler.

Elbette ki Marksistler, eğer yazarın altyapısı proletarya değilse, doktrini kötü olarak düşünürler. Oysa kim proletaryaya aitmiş bakalım: Doktor Marx, imalatçı ve "sömürücü" Engels, ve Lenin, kodaman Rus çocukları kesinlikle proleter altyapıdan değildiler. Oysa Hitler ve Mussolini gerçek proletarya

idiler ve gençliklerini fakirlik içinde geçirmişlerdi. Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki veya Stalin ve Trotsky arasındaki çatışma sınıf çatışması olarak sunulamaz. Bunlar, birbirlerini hain olarak anan değişik fanatik grupların kendi aralarındaki çatışmalarıydı.

Marksist felsefenin özü şudur: Haklıyız; çünkü bizler yükselen proletarya sınıfının sözcüleriyiz. Mantıksal yoldan öğretilerimiz geçersiz kılınamaz, çünkü insanlığın kaderini belirleyen üstün bir güç tarafından ilham edilmektedirler. Düşmanlarımız yanılgı içerisindedirler çünkü zihinlerimize rehberlik eden sezgiden yoksundurlar. Elbette ki bu onların hatası değildir, çünkü ait oldukları sınıf onları bu özgün proletaryacı mantık ile donatmamıştır ve ideolojilerle gözleri körelmiştir. Bizleri seçen tarihin sırrına varılmaz, kararları onlara korkunç bir son bile hazırlamıştır. Gelecek bizimdir.

4. Irksal Polilojizm

Marksist polilojizm sosyalizmin savunulamaz doktrinlerini kurtarmak için başarısız bir geçici çaredir. Sezgiyi muhakemenin yerine ikame etme teşebbüsü popüler hurafelere cazip gelir. Fakat Marksist polilojizmi, ve sözde "bilginin sosyolojisi" olan yan kollarını, uzlaşmaz biçimde bilim ve akla düşman ettiren de işte tam bu tavırdır.

Irkçıların polilojizmi farklıdır. Bu çeşit polilojizm, hatalı bile olsa, günümüz deneyselcilik eğilimleri modası ile uyumludur. İnsanlığın çeşitli ırklara bölündüğü su götürmez bir gerçektir. Irklar vücutsal özelliklerde farklılaşır. Materyalist filozoflar 'öd'ün safra kesesinde saklanması gibi, düşüncelerin beyinde saklandığını iddia ederler. Çeşitli ırkların düşünce gizliliğinin temel niteliklerde farklılaşabileceği hipotezini önceden reddetmek onlar için tutarsızlık olurdu. Anatominin şu ana kadar muhtelif ırkların beyin hücrelerinde anatomik farklılıkları keşfedememesi gerçeği, zihnin mantıksal yapısının değişik ırklarda farklılık göstereceği doktrinini geçersiz kılamaz. Böyle anatomik özgüleri daha sonraki araştırmaların keşfedebileceği varsayımını göz ardı etmez.

Bazı etnoloji uzmanları yüksek ve düşük medeniyetlerden ve yabancı ırkların sözde gericiliğinden bahsetmenin bir hata olduğunu bizlere söylemekteler. Değişik ırkların medeniyetleri Kafkas ırkı insanlarının Batı medeniyetlerinden farklıdır, ama bunlar bayağı değildirler. Her ırk kendine has zihniyete sahiptir. Diğer ırkların başarılarından alınmış ölçüm çıtalarını medeniyetlere uygulamak bir yanılgıdır. Batılılar Çin medeniyetini "engellenmiş medeniyet" ve Yeni Gine yerleşiklerininkini "ilkel barbarlık" olarak adlandırırlar. Ancak Çinliler ve Yeni Gine yerlileri bizim medeniyetimizi, bizim onların medeniyetini hor gördüğümüzden daha az hor görmezler. Böyle tahminler değer yargı-

larıdır ve sonuçta keyfidir. Diğer ırklar farklı bir zihniyet yapısına sahiptirler. Kendi medeniyetimizin bizim zihnimize göre yeterli olması gibi, onların medeniyetleri de onlarınkine göre yeterlidir. Geri kalmışlık dediğimizin onlara o şekilde gözükmemesini anlamamız mümkün değildir. Onların mantıksal bakış açısından, bizim ilerlememizden ziyade hayatın veri doğal *şartları ile tatminkâr bir düzenlemeye gidiş* onlar için daha iyi bir yöntemdir.

Etnolojistler tarihçinin -etnoloji uzmanı da bir tarihçidir- görevinin değer yargılarını ifade etmek olmadığı konusunda vurgu yapmakta haklılar. Fakat beyaz ırkı meydana getiren güdülerden farklı güdüler tarafından diğer ırkların güdülendiği hakkındaki iddiaları kesinlikle hatalıdır. Asyalılar ve Afrikalılar, Avrupalı halklardan hayatta kalmak için başarılı mücadele verme ve akıllarını gayretlerinde en gelişmiş silah olarak kullanma konusunda daha az istekli değildirler. Yabani hayvanların ve hastalıkların avı olmaktan kurtulmanın, ailelerini açlıktan korumanın ve emeğin verimliliğini yükseltmenin yollarını aramışlardır. Bu amaçları gerçekleştirme konusunda beyaz ırktan daha az başarılı oldukları şüphe götürmez bir gerçektir. Batının tüm başarılarından yararlanma istekleri bunun bir ispatıdır. Eğer Moğollar ve Afrikalılar, hastalıktan acı içerisinde kıvranırken, dünya görüşleri acıdan kurtulmaktan ziyade acı çekme olduğu için Avrupalı doktorun yardımını reddetselerdi, o zaman Etnolojistler haklı olabilirlerdi. Mahatma Gandi apandisit ameliyatı için modern bir hastaneye girdiğinde tüm felsefesini reddetti.

Kuzey Amerika yerlileri tekerleği icat etme maharetinden yoksundular. Alplerin yerleşikleri hayatlarını çok daha yaşanabilir kılacak kayakları icat etme eğiliminde olamadılar. Bu gibi eksikliklerin nedeni zihniyetlerinin tekerlek ve kayakları uzun süredir kullanmakta olan ırkların zihniyetinden farklı olduğundan değildi; bu insanlar, Amerikan Yerlileri ve Alp Dağlılarının bakış açısından bile başarısızdılar.

Bununla birlikte, bu düşünmeler somut eylemleri belirleyen sadece güdülere göndermede bulunur, zihinsel mantık yapısında muhtelif ırklar arasında bir farklılık olup olmadığı sorununa değil. Oysa ırkçıların iddiası tam da budur.[51]

Evvelki bölümlerde zihnin mantıksal yapısının temel meseleler ve düşüncenin ve eylemin kategorik ilkeleri hakkında söylenenlere atıfta bulunabiliriz. Bazı ilave gözlemler, ırkçı polilojizme ve başka tür polilojizme en son darbeyi indirmeye yeterli olacaktır.

İnsan eylemi ve düşüncesi kategorileri insan zihninin ne keyfi ürünleri ne de gelenekleridir. Bunlar evrenin ve kozmik olayların gidişatının dışında de-

[51] Bkz. L. G. Tirala, Rasse, *Geist and Seele* (Munih, 1935), s. 190 ff.

ğildirler. Biyolojik gerçeklerdir ve hayatta ve gerçeklikte belli bir işleve sahiptirler. İnsanın hayatta kalabilmesi için gerekli aletlerdir ve kendisini mümkün olduğu kadarıyla evrenin gerçek durumuna ve gücü yettiğince rahatsızlığını giderme çabalarına ayarlamaktır. Dışsal dünyanın yapısına uygundur ve gerçek dünyanın özelliklerini yansıtır. Çalışmaktadırlar ve bu bağlamda gerçek ve geçerlidirler.

Önsel sezginin ve saf muhakemenin gerçeklik ve evrenin yapısı hakkında bir bilgi sunmadığı iddiası, sonuç olarak doğru değildir. Temel mantıksal ilişkiler ile eylem ve düşünce kategorileri tüm insan bilgisi kaynağının en üstün yeridir. Gerçeğin yapısı için yeterlidir, bunu insan zihnine ilham eder ve, bu meyanda, insan için ontolojik gerçeklerdir.[52] Süper insanın ne düşünebileceğini ve anlayacağını bilemeyiz. İnsan için her idrak zihninin mantıksal yapısına bağlıdır ve bu yapının içerisinde yer alır. Tastamam deneye dayalı bilimlerin tatminkâr sonuçları ve bu gerçeğe şahitlik eden pratik uygulamalar bu yapıdadır. İnsan eyleminin hedeflenen amaçları elde edebilme yörüngesinde düşmanlığa yer yoktur.

Zihnin farklı bir mantıksal yapısını geliştiren ırklar olmuş olsaydı, yaşarken ayakta kalma mücadelesine yardımcı olarak aklı kullanmakta başarısız olurlardı. Soylarının tükenmesinden onları koruyan tek araç içgüdüsel tepkiler olurdu. Doğal ayıklanma, aklı davranışlarının rehberliği için kullanmayı deneyen ırkların türlerini ortadan kaldırırdı. Sadece içgüdüyle hareket eden bireyler ayakta kalabilirdi. Bu da şu demektir: yaşama şansı olanlar, hayvanların zihinsel seviyelerinin üzerine çıkamazlardı.

Batının bilim insanları Çin ve Hindistan'ın yüksek medeniyetleriyle ve Asyalı Amerikalı, Avustralyalı, ve Afrikalı yerlilerin ilkel medeniyetleri hakkında pek çok materyaller topladılar. Tüm ırkların görüşleri hakkında bilinmeye değer her şeyin bilindiğini söylemekte bir sakınca yoktur. Fakat polilojizmin savunucularının hiçbirisi bu halkların ve medeniyetlerin sözde farklı mantıklarının tarifi için bu verileri kullanmayı denememiştir.

5. Polilojizm ve Anlayış

Marksizm'in ve ırkçılığın ilkelerini savunan bazıları kendilerine has bir yönden epistemolojik öğretileri yorumlamaktadırlar. Zihnin mantıksal yapısının tüm ırklar, uluslar, ve sınıflar için tekil olduğunu kabullenmeye hazırdırlar. Marksizmin veya ırkçılığın bu inkar edilmez gerçeği inkar etmeye asla meyletmediğini kuvvetle ileri sürerler. Gerçekten söylemek istedikleri tarihsel anla-

[52] Bkz. Morris R. Cohen, *Reason and Nature* (New York, 1931), s. 202-205; *A Preface to Logic* (New York, 1944), ss. 42-44, 54-56, 92, 180-187.

yış, estetik empati, ve değer yargıları insanın altyapısına bağlıdır. Bu yorumun polilojizmin ileri gelenlerinin yazılarına bakarak desteklenmesinin mümkün olmadığı açıktır. Ancak, kendine özgü bir doktrin olarak analiz edilmelidir.

Bir insanın değer yargılarının ve amaçlarının seçiminin, doğuştan vücut özelliklerini ve hayatının tüm özelliklerini yansıttığını burada bir kez daha vurgulamamıza gerek yoktur.[53] Fakat ırki miras veya sınıf bağı, değer yargılarını ve amaçların seçimini eninde sonunda belirlediği inancının kabulünden çok uzaktadır. Davranış modellerinde ve dünya görüşlerindeki temel farklılıklar, ırklarda, ulusta, veya sınıf bağında mevcut farklılıklara karşılık gelmez.

Değer yargıları arasında, münzeviler ile hayatını eğlenceyle geçirenler arasında olduğundan daha fazla fark yoktur. Sadece rahipleri ve rahibeleri diğer insanlardan ayıran kapatılamaz bir fark vardır. Fakat tüm ırklar, sınıflar, ve kastlar arasında rahiplik fikrine kendisini adayan insanlar vardır. İçlerinden bazıları kralların ve zengin asillerin kızları ve oğullarıdır, diğerleri dilenciler-dir. Aziz Francis, Santa Clara, ve diğer iştiyaklı takipçiler diğer yerleşiklerinin dünyalık bezginleri olarak tarif edilemeyen İtalyan yerlileridir. Puritanlık Anglo-Saksondur, fakat Tudorlar, Stuartlar, ve Hanoverliler altındaki İngilizlerin şehvetlikleri de. Ondokuzuncu yüzyılın önde giden riyazet şampiyonu Kont Leo Tolstoy'du. Kendisi müsrif Rus aristokrasisinin zengin bir üyesiydi. Tolstoy saldırdığı felsefenin özünü son derece fakir ebeveynin oğlu olan Beethoven'ın şaheseri Kreutzer Sonata'nın içinde gördü.

Bu durum estetik değerler için de aynıdır. Tüm ırklar ve uluslar hem klasik hem de romantik sanata sahiptirler. Gayretli propagandalarıyla Marksistler proletaryaya özgü bir sanat veya edebiyat oluşturmakta başarılı olamadılar. "Proletaryacı" yazarlar, ressamlar, ve müzisyenler yeni bir tarz yaratmadılar ve yeni estetik değerler oluşturmadılar. Onları karakterize eden şey, beğenmedikleri her şeyi "burjuvazi" ve beğendikleri her şeyi de "proletaryacı" olarak adlandırma eğilimleridir.

Hem tarihçinin hem de eylemde bulunan kişinin tarihsel anlayışı daima yazarının kişiliğini yansıtır.[54] Ama eğer tarihçi ve politikacı, verimli olması ve becerikli olmaması koşuluyla, gerçeği arzulama ile aşılanmışsa, tarafgirlik ile kendilerini asla aldatmayacaktır. Tarihçi veya politikacının belli unsurların müdahalesini faydalı veya zararlı olarak addedip addetmemesi önemsizdir. İşleyen unsurlardan bir tanesinin önemini olduğundan yüksek veya düşük göstermekten herhangi bir avantaj sağlayamaz. Davalarına saptırma yoluyla hizmet edebileceklerine inanan beceriksiz tarihçiler ancak böyle olabilir.

[53] Bkz. yukarıda, ss. 46-47

[54] Bkz. yukarıda, ss. 57-58.

Bu, devlet adamının anlayışı için de doğrudur. Protestanlığın bir önde geleni, bir Katolik'in muazzam gücünü ve prestijini yanlış anlamaktan, veya bir liberal, sosyalist fikirlerin geçerliliğini yanlış anlamaktan ne gibi bir fayda sağlayabilir ki? Başarılı olmak için politikacı her şeyi olduğu gibi görmelidir; her kim hüsnü-kuruntulara yenilirse kesinlikle başarısız olacaktır. İlgi yargısı, yazarın keyfiliğine bağlı olmayan durumları takdir ederek, değer yargılarından farklılaşır. Yazarın kişiliği ile renklenir ve sonuçta asla tüm insanlar ittifakla üzerinde anlaşamaz. Fakat bir kez daha aynı soruyu sormalıyız: anlayışın "ideolojik" sapmasından bir sınıf veya bir ırk ne gibi bir avantaj elde edebilir?

Daha önce vurgulandığı gibi, tarihsel çalışmalarda ciddi farklılıklar bulunması, anlayışın değişik usulünden dolayı değil, tarih dışı bilim dallarındaki farklılığın bir sonucudur.

Bugün pek çok tarihçi ve yazar, sosyalist planların gerçekleştirilmesinin hem kaçınılmaz ve hem de en iyisi olan ve işçi hareketinin kapitalist sistemi şiddet yoluyla devirmesi görevini başarıyla tamamlayacak tarihsel misyonu yüklendiği şeklindeki Marksist doğma ile aşılanmıştır. Bu ilkeden başlayarak, "Solcu," seçilmiş partiler, politikalarını gerçekleştirirken şiddet eylemleri ve cinayetleri başvurulması gereken bir yöntem olarak görürler. Devrim barışçıl yöntemlerle dört başı mamur olamaz. Son Çar Leon Trotsky'nin dört kızının ve on binlerce Rus burjuvazisinin asılıp kesilmesi gibi önemsiz konular üzerinde durmaya bile değmez. "Yumurtaları kırmadan omlet yapamazsınız;" neden açıkça kırılmış yumurtalardan bahsediliyor? Fakat saldırıya uğramışlardan bir tanesi kendisini savunursa veya karşılık verirse elbette ki durum farklıdır. Çok az kişi grevcilerin işlediği sabotaj, yıkım ve şiddet eylemlerinden bahseder. Fakat tüm yazarlar mülklerini ve çalışanları ve müşterilerinin hayatlarını böyle saldırılara karşı koruyan şirketlerin gayretlerini ayrıntılı bir şekilde anlatırlar.

Böyle farklılıklar ne değer yargılarından, ne de anlayış farklılıklarından kaynaklanır. Bunlar iktisadın düşmanca teorilerinin ve tarihsel evrimin sonuçlarıdır. Eğer sosyalizmin gelişi kaçınılmaz ise ve bu sadece devrimci yöntemlerle başarılabilecekse, "ilericiler" tarafından işlenen cinayetler ufak, önemi olmayan olaylardır. Fakat kendini savunma ve "gericilerin" sosyalizmin nihai zaferini erteleyebilecek karşı saldırısı en önemli olanlarıdır. Devrimci hareketler rutin olsalar bile, fevkalade olaylardır.

6. Aklın Duruşması

Basiretli rasyonalistler aklının insanı her şeyi bilen hale getireceğini düşünmezler. Bilgi ne kadar artarsa artsın, eninde sonunda veri olarak kalacak ve daha fazla izahı mümkün olmayanların daima kalacağı gerçeğinin tam ola-

rak farkındadırlar. Ancak insanın bilgiyi elde etmeye muktedir olduğu sürece, akla güvenmesi gerektiğini söylerler. Nihai veri irrasyoneldir. Bilinebilen, zaten biliniyorsa, mecburen rasyoneldir. Ne bilginin irrasyonel usulü, ne de irrasyonelliğin bilimi vardır.

Çözülmeyen sorunlara gelince, çeşitli hipotezler mantık ve deneyimin çelişmeyen verileri ile tezat oluşturmamak koşuluyla, çözülmeyen sorunlara müsaade edilebilir. Fakat bunlar sadece hipotezdir.

İnsan melekelerindeki doğuştan farklılıklara nelerin sebep olduğunu bilmiyoruz. Bilim Newton ve Mozart'ın neden yaratıcı bir deha olduğunu ve insanların çoğunun neden böyle olmadığını açıklayamamaktadır. Fakat dâhinin büyüklüğünü atalarına veya ırkına borçlu olduğunu söylemek, kesinlikle tatminkâr olmayan bir cevaptır. Sorun, insanın neden kardeşlerinden ve ırkının diğer üyelerinden farklılık gösterdiğidir.

Beyaz ırkın muazzam başarılarını ırksal üstünlüğe atfetmek biraz daha az yanlış olur. Ama bu, önceki medeniyet temellerinin diğer ırkların halkları tarafından kurulduğu gerçeğinden sapan hipotez gibi zayıftır. Daha sonraki tarihlerde başka ırkların Batılı medeniyetlerin yerini alıp almayacağını bilemeyiz.

Ancak böyle bir hipotez kendi değerlerinde takdir edilmelidir. Irkçıların muhtelif ırklar arasında giderilemez çatışmaların olduğu ve üstün ırkların diğer adi ırkları köleleştirmesi fikrini temellendirdikleri postulatın bu olmasından dolayı bu hipotez daha baştan kınanmamalıdır. Ricardo'nun birlik kanunu (Ricardo's law of association) çok önceden insanın eşitsizliği şeklindeki yanlış yorumu ıskartaya çıkartmıştı.[55] Aşikâr gerçekleri inkâr ederek ırkçı hipotezlerle savaşmak saçmalıktır. Şimdiye kadar belli ırkların medeniyetin gelişimine hiçbir katkıda bulunmadığını veya çok az bir katkıda bulunduğunu, bu bağlamda bunların adi ırk olarak adlandırılabileceğini inkâra kalkışmak nafiledir.

Eğer birisi, maliyeti ne olursa olsun, Marksist öğretilerden gerçek taneciklerini damıtmak için can atarsa, hislerin insan aklını oldukça etkilediğini söyleyebilir. Hiç kimse bu aşikar gerçeği inkar etme cüretini göstermez; ve Marksizm bu buluşundan ötürü puan kazanamaz. Fakat Marksizmin bu buluşu epistemoloji için bir önem arz etmez. Başarının ve hatanın pek çok kaynakları vardır. Onları sınıflandırmak ve tek tek saymak psikolojinin görevidir.

Kıskançlık her yerde olan bir irade zayıflığıdır. Pek çok entellektüelin zengin işadamlarının yüksek gelirlerini kıskandıkları ve bu hislerin onları sosya-

[55] Bkz. aşağıda, ss. 159-164.

lizme yönlendirdiği kesindir. Sosyalist cumhuriyet otoritelerinin kendilerine kapitalizm altında kazandıklarından daha fazla maaş ödeyeceklerine inanmaktadırlar. Fakat, bu kıskançlığın varlığını ispatlamak bilimi sosyalist doktrinlerin en dikkatli bir şekilde incelenmesi görevinden kurtarmaz. Bilim insanları, savunucuları sanki bilgiye olan susamışlıklarının dışında hiçbir güdüyle hareket etmemişler gibi, her doktrinle uğraşmakla mükelleftirler. Polilojizmin çeşitli şekilleri karşıt doktrinlerin saf teorik incelemesini, yazarlarının güdüleri ve altyapılarının ifşa edilmesi ile ikame eder. Böyle bir prosedür muhakemenin ilk ilkeleri ile uyumsuzluk gösterir.

Tarihsel altyapısına, çağının "ruhuna," doğduğu ülkenin maddi şartlarına, ve yazarın kişisel niteliğine göndermelerde bulunarak bir teorinin çöpe atılması, zayıf bir geçici çaredir. Bir teori sadece akıl tarafından yargılanmaya maruz kalabilir. Uygulanacak ölçü, daima akıl ölçüsüdür. Bir teori ya doğrudur ya da değildir. Şu andaki bilgimiz onun doğru veya doğru olmadığına karar vermemize izin vermeyebilir. Fakat bir teori eğer bir proletarya mensubu veya bir Çinli için geçerli değilse, sadece bir burjuvazi veya bir Amerikalı için geçerli olamaz.

Eğer Marksistler ve ırkçılar haklı olsaydı, gücü elinde bulunduranların muhalif teorileri bastırmaları ve bunları savunanları kovuşturmaları konusunda neden kaygılı olduklarını açıklamak mümkün olmazdı. Muhalifleri yasa dışı ilan etme ve imha konusunda müsamahasız devletlerin ve siyasi partilerin olması yalın gerçeği aklın mükemmel bir kanıtıdır. Teorinin düşmanlarının polisi, celladı ve şiddet çetelerini kullanarak savaşması doktrinin doğruluğunu kanıtlayan kati bir delil değildir; fakat, şiddet baskısına başvuranların bilinç altlarında kendi doktrinlerinin savunulamazlığına ikna oldukları gerçeğinin bir kanıtıdır.

Mantığın ve praksiyolojinin önsel temellerinin geçerliliğini bu temellerin kendisine atıfta bulunmadan göstermek mümkün değildir. Akıl nihai veridir ve kendisi tarafından analiz edilemez ve sorgulanamaz. İnsan aklının varlığı rasyonel dışı bir gerçektir. Akla yönelik öngörülebilecek tek ifade, insanı hayvanlardan ayıran bir emare ve insanı spesifik olarak meydana getirmiş olan şey olduğudur.

Eğer insan, aklını kullanmaktan vazgeçerse ve kendisini sadece sezgilerin ve içgüdülerin yönlendirmesine bırakırsa daha mutlu olacakmış gibi davranan lara, insan toplumunun başarılarının analizinden daha güzel bir cevap verilemez. Toplumsal işbirliğinin işleyişini ve başlangıcını tarif ederken, iktisat

akıl ve akıl-dışı arasında nihai karar için lüzumlu tüm bilgileri temin etmektedir. Eğer insan kendisini aklın üstünlüğünden kurtarmayı tekrar düşünürse, nelerden vazgeçmesi gerektiğini bilmelidir.

Bölüm 4

Eylem Kategorisinin İlk Analizi

1. Amaçlar ve Araçlar

Eylem tarafından elde edilmek istenen sonuca amaç, gaye, ya da hedef denir. Kişi bu ibareleri aynı zamanda günlük konuşma dilinde ara amaçlar, gayeler, veya hedefler için de kullanır; bunlar eylemde bulunan insanın sadece nihai amaç, gaye, veya hedefe ulaşacağına inandığı için elde etmek istediği noktalardır. Kurallara bakılırsa eylemin amacı, gayesi, veya hedefi daima rahatsızlık hissedilenden bir kurtuluştur.

Araçlar bir amacı, gayeyi, veya hedefi elde etmeye hizmet verenlerdir. Araçlar veri olan evrende değildirler; bu evrende sadece nesneler vardır. İnsan aklı bazı amaçları elde etmek için nesneyi kullanmayı düşündüğünde ve insan eylemi bu amaç için gerçekten onu kullandığında o nesne araç haline gelir. Düşünen adam nesnelerin işe yararlılığını görür, yani amaçlarına hizmet etme yetilerini fark eder; ve eylemde bulunan insan onları araç haline getirir. Dış dünyanın parçalarının insan aklının ve yan dalının, insan eyleminin, işleyişiyle ancak araç haline gelebildiğinin fark edilmesi birincil öneme sahiptir. Dışsal nesneler aslında fiziksel evrenin sadece fenomenleri ve fen bilimlerinin konusudurlar. Onları araçlara dönüştüren insan kastı ve eylemidir. Praksiyoloji dış dünya ile değil fakat insanın dış dünya ile olan ilişkileriyle ilgilenir. Praksiyolojik gerçeklik fiziksel evren değil, bu evrende veri olan durumlara verdiği bilinçli tepkidir. İktisat nesneler ve elle tutulur maddi nesneler hakkında değildir; insanlar, onların eylemleri ve kasıtları hakkındadır. Mallar, metalar ve servet ve davranışın diğer tüm kavramları doğanın unsurları değildirler; insan kastının ve eyleminin unsurlarıdırlar. Onlarla ilgilenmek isteyen dışsal dünyaya bakmamalıdır. Onları eylemde bulunan insanın kastında aramalıdır.

Praksiyoloji ve iktisat insan kastı ve eylemi ile olması gerektiği veya eğer insan mutlak geçerli felsefe ve mükemmel teknoloji bilgisi ile donatılmış olsaydı, insan kastının ve eyleminin nasıl olurluğu ile ilgilenmez. Mutlak geçerlilik ve her şeyi bilme gibi fikirler için, konusu hata yapan insan olan bilimin çerçevesinde yer yoktur. Bir amaç, insanların hedeflediği her şeydir. Araçlar ise esasen eylemde bulunan kişinin öyle düşündüğü her şeydir.

Bilimsel teknolojinin ve tedavinin kendi alanlarındaki hataları ifşa etmek görevleridir. Sosyal eylem alanındaki yanlış doktrinleri ifşa etmek de, iktisadın görevidir. Fakat eğer insanlar bilimin tavsiyesine uymazlar, tersine yanlış peşin hükümlerine sarılırlarsa, bu hatalar gerçektir ve o şekilde ilgilenilmelidir. İktisatçılar döviz kontrol yöntemine başvuranların hedeflemedikleri sonuçlara ulaşacakları için döviz kontrolünün uygunsuz olduğunu düşünürler. Ancak, eğer kamuoyu yanılgısını terk etmez de devletler sonuçta döviz kontrol rejimine başvururlarsa, olayların gidişatı bu tür davranışlarla belirlenir. Günümüz tıbbı adamotunun tedavi etkisi doktrinini masal olarak kabul eder. Fakat halk bu masalı gerçek olarak kabul ettiği müddetçe, adamotu iktisadi bir maldır ve temini için belli bir fiyat ödenmesi gerekir. Fiyatlarla ilgilenirken iktisat nesnelerin diğer insanların gözünde neler olduğunu sormaz, fakat onları elde etmek isteyenlerin gözünde ne anlama geldiğini sorar. Gerçek işlemlerde alınıp verilen gerçek fiyatlarla ilgilenir, yoksa eğer insan olduğundan farklı olsaydı ortaya çıkabilecek olan hayali fiyatlarıyla değil.

Araçlar lüzumlu olarak daima sınırlıdır, yani kişinin onları kullanmak istediği hizmetler açısından kıttır. Eğer böyle bir durum olmasaydı, onlara yönelik herhangi bir eylem olmazdı. Eldeki nesnelerin yetersiz miktarı ile insanın kısıtlı olmadığı yerde, eyleme gerek yoktur.

Amacı, nihai mal ve araç malları olarak adlandırmak olağandır. Bu terminolojiyi kullanırken iktisatçılar çoğunlukla praksiyolojistler olarak değil de teknolojistler olarak düşünürler. ***Bedava malları*** ve ***iktisadi malları*** birbirinden farklılaştırırlar. Bedava malları ekonomikleştirmeye ihtiyaç göstermeyenler, veya lüzumsuz derecede çok olanlar olarak adlandırırlar. Ancak bu tür mallar eylem konusu değildir; insan refahının genel şartlarıdır; insanın yaşadığı ve eylemde bulunduğu doğal çevrenin parçalarıdır. Sadece iktisadi mallar eylemin konusudur. İktisat yalnızca bunlarla ilgilenir.

Kendi başlarına insan isteklerini dolaysız olarak tatmin etmeye uygun ve faydaları diğer iktisadi malların işbirliğine bağlı olmayan iktisadi mallar, tüketici malları veya 'birinci sıra malları' (birincil mallar) olarak adlandırılır. Diğer malların işbirliği ile tamamlandığında ancak istekleri karşılayan araçlar ise üretici malları veya üretim faktörleri veya daha uzak veya yüksek sıra malları olarak isimlendirilir. Üretici malları ile hizmet verenler, tamamlayıcı üretici

malların işbirliği ile meydana gelen üründür. Bu ürün tüketici malı olabilir; diğer üretici malları ile birleştirildiğinde tüketici malını oluşturacak üretici malı olabilir. Üreticilerin mallarını, tüketicinin mallarının üretiminde kullanılabilme yakınlığına göre sıralanabilir mallar olarak düşünmek mümkündür. Tüketici malları üretimine en yakın olan üretici malları ikinci sırada yer alır; ikinci sıradaki malların üretiminde kullanılanlar üçüncü sırada yer alır ve bu şekilde sıralama devam eder.

Bu şekilde malların bir sıra dâhilinde düzenlenmesinin amacı, değer teorisine ve üretim faktörlerinin fiyatlarına bir temel sağlamaktır. Değer ve yüksek sıradaki malların fiyatlarının onlara yapılan harcamalarla daha düşük sıradaki malların fiyatlarına ve değerlerine nasıl bağlı oldukları ileride gösterilecektir. Dışsal şeylerin ilk ve nihai değerlemeleri sadece tüketici mallarına atıfta bulunur. Öteki tüm şeylere, tüketici mallarının üretiminde oynadıkları role göre değer biçilir.

Öyleyse üretici mallarını ikinci sıradan başlayarak n'nci sıraya kadar düzenlemenin aslında lüzumu yoktur. Somut bir malın en düşük sırada olarak adlandırılıp adlandırılmamasının veya daha yüksek sıradaki bir mala atıfta bulunulup bulunulmamasının ukala tartışmalarına girmenin çok da lüzumu yoktur. Ham kahve çekirdekleri veya kavrulmuş kahve çekirdeklerinin veya çekilmiş kahvenin veya içimlik hazırlanmış kahvenin ya da sadece krema ve şekerle karıştırılmış kahvenin tüketim için hazır tüketici malı olarak adlandırılıp adlandırılmamasının önemi yoktur. Hangi konuşma tarzını benimsediğimiz önemsizdir. Değer biçme sorununa gelince, tüketici malları hakkında söylediğimiz şey, eğer ürün olarak görüyorsak diğer yüksek sıradaki herhangi bir mala da uygulanabilir (en yüksek sıradakiler hariç).

İktisadi bir malın elle tutulur nesnelerin içine yerleştirilmiş olması gerekmez. Maddi olmayan iktisadi mallar, hizmetler olarak adlandırılır.

2. Değer Ölçütü

Eylemde bulunan kişi seçim için sunulan muhtelif fırsatlar arasından bir seçimde bulunur. Bir alternatifi diğerine tercih eder.

Eylemde bulunan kişinin eylemlerini düzenlerken aklında değerler veya istekler ölçütünün olduğunu söylemek olağandır. Böyle bir ölçüt temelinde daha yüksek olan değeri, yani daha acil isteklerini tatmin eder; daha düşük olan değeri, yani daha az acil olan isteklerini, tatmin etmeden bırakır. Böyle bir durumun temsiline herhangi bir itiraz söz konusu değildir. Bununla birlikte, kişi isteklerin veya değer ölçütünün eylemin gerçekliğinde ancak kendisini gösterdiğini unutmamalıdır. Bu ölçütlerin bireylerin davranışlarından

ayrı olarak bağımsız bir varlıkları yoktur. Bu ölçütler hakkında edindiğimiz bilgimizin tek kaynağı insan eylemi gözlemleridir. Her eylem isteklerin veya değerin ölçütü ile mükemmel bir uyum içindedir, çünkü bu ölçütler insanın eylemini yorumlayan bir aletten başka bir şey değildir.

Ahlâki doktrinler insanın davranması gerektiği, ancak her zaman için öyle davranmadığı değer ölçülerini tespit etme eğilimindedirler. Yanlıştan doğruyu ayırt etme ve en iyi olarak neyi hedeflemesi gerektiğiyle ilgili insana tavsiyede bulunma işinin kendilerinin işi olduğunu iddia ederler. Neyin olması gerektiğini bilmeyi hedefleyenler normatif disiplinlerdir. Gerçeklere karşı tarafsız değildirler; özgürce benimsenmiş standartlar açısından tüm bunları yargılarlar.

Bu iktisadın ve praksiyolojinin tavrı değildir. İnsan eyleminin nihai amaçlarının mutlak standarttan incelemeye açık olduğu gerçeğinin tam olarak farkındadırlar. Nihai amaçlar nihai verilerdir, tamamen özneldir, çeşitli insanlarla ve aynı insanların değişik zamanlarında farklılık gösterirler. Praksiyoloji ve iktisat, eylemde bulunan bireylerin seçtikleri amaçlara ulaştıracak araçlarla ilgilenirler. Şatafatlı yaşamanın inziva halinde yaşamaktan daha iyi olup olmadığı şeklindeki sorular hakkında herhangi bir görüş belirtmezler. Araçlara tek bir ölçüyü, yani eylemde bulunan bireyin hedeflediği amaca ulaşmak için uygun olup olmadığını, uygular.

Öyleyse anormal ve sapık fikirlerin iktisatta yeri yoktur. Bir insan üzerinde mutabık olunamayanları, zararlıları, veya acı verenleri yararlı ve mutluluk verenlere tercih etti diye iktisat kişinin sapık olduğunu söyleyemez. İktisat sadece bu kişinin diğer insanlardan farklı olduğunu, diğerlerinin beğenmediklerinden hoşlandığını, diğerlerinin kaçındıklarını faydalı gördüğünü, diğerlerinin incittiğinden dolayı kaçındıkları acıya dayanmaktan haz aldığını söyler. İnsanların çoğunluğunun davrandığı gibi davrananlar ile dışarıda kalanlar arasındaki antropolojik farklılığı göstermek için (normal veya sapık) kutup fikirler kullanılabilir; hayati güçleri koruma davranışı içinde bulunanlar ile davranışlarıyla kendi kendini yok edenler arasındaki biyolojik fark için kullanılabilirler; doğru hareket edenler ile yapması gerektiği gibi hareket etmeyenler arasındaki ahlâki farkı göstermek için kullanılabilirler. Fakat insan eyleminin teorik bilimsel çerçevesinde böyle bir ayrışmaya yer yoktur. Nihai amaçların incelemesi tamamen öznel ve sonuçta keyfi hale dönüşür.

Değer, eylemde bulunan kişinin nihai amaca verdiği önemdir. Sadece nihai amaçlara birincil ve özgün değer atfedilebilir. Araçlara, nihai amaca ulaşmadaki katkılarının faydasından yapılan çıkarsama ile değer biçilir. Onların değerleri amaçların kendi değerlerinden sağlanır. Bazı amaçlara erişmesine imkân tanıdığı sürece, bunlar insan için önemlidir.

Değer kendine özgü değildir, nesnelerin içinde değildir; değer kendi içimizdedir; çevresinin koşullarına tepki veren insanın yoludur.

Değer kelimelerde ve doktrinlerde de değildir; insanın tavrında aksettirilir. Bir insanın veya bir grup insanın değer hakkında söyledikleri değil, fakat nasıl eylemde bulundukları önemlidir. Maneviyatçılığın hitabeti ve parti programlarının azameti aslında önemlidir. Fakat insan eylemlerini gerçekten belirledikleri sürece, sadece insan eylemlerinin gidişatını etkilerler.

3. İhtiyaçlar Ölçütü

Aksi yönde yapılan tüm beyanlara rağmen, insanların büyük çoğunluğu ilk olarak maddi refah şartlarını iyileştirmeyi hedefler. Daha iyi yiyecek, daha iyi evler ve giysiler, ve daha binlerce şey isterler. Bolluk ve sağlık için mücadele ederler. Bu hedefleri veri olarak alarak, uygulamalı fizyoloji hangi araçların en yüksek tatmini sağlamak için en uygun olduğunu belirlemeye çalışır. Bu görüş açısından, uygulamalı fizyoloji insanın "gerçek" ihtiyaçları ile hayali ve sahte iştahını birbirinden ayırt eder. Uygulamalı fizyoloji insanlara nasıl davranması gerektiğini ve araç olarak neyi hedeflemesi gerektiğini öğretir.

Böyle doktrinlerin önemi açıktır. Bu görüş açısından, fizyolog amaca uygun eylem ile zıt eylem arasındaki farkı ayırt etmekte haklıdır. Akıllıca olmayan yöntemler ile mantıkla beslenip büyütülen yöntemler arasında karşılaştırma yapmakta haklıdır. Bazı davranış tarzlarını abes ve "gerçek" ihtiyaçlara karşı olarak kınayabilir. Ancak, böyle yargıların insan eylemi realitesi ile ilgilenen bilimle alakası yoktur. İnsanın ne yapması gerektiği değil, fakat ne yaptığı, praksiyoloji ve iktisat için önemlidir. Hijyen alkol ve nikotin zehirleri anılırken doğru veya yanlış olabilir. Fakat iktisat tütün ve alkollü içkilerin fiyatlarını, *farklı şartlarda nasıl olabileceğini* bir kenara bırakıp, olduğu gibi açıklamalıdır.

İnsanın gerçek davranışlarında yansıtıldığı şekliyle değer ölçütleri ile ihtiyaçlar ölçütü arasında farklılığa iktisat dalında yer yoktur. İktisat insanın normalde olduğu şekliyle, hataya maruz kalan ve zayıf olan gerçek insanla ilgilenir. İktisat ideal tiplerle, sadece tanrıların olabileceği gibi her şeyi bilen ve mükemmel olanlarla ilgilenmez.

4. Mübadele Olarak Eylem

Eylem daha tatminkâr olan bir durumu daha az tatminkâr bir durum ile ikame etme teşebbüsüdür. Rıza ile harekete geçirilmiş değişikliğe mübadele diyoruz. Daha az mutluluk veren daha fazla haz vereni elde etmek için terk edilmektedir. Terk edilen şey amacı elde etmek için ödenen fiyat olarak anılır.

Ludwig von Mises

Ödenen fiyatın değerine maliyet denir. Maliyet, kişinin hedeflenen şeyi elde etmek için vazgeçmesi gereken tatmine iliştirilen değere eşittir.

Ödenen fiyat değeri (katlanılan maliyet) ve elde edilen amaç arasındaki farka kazanç veya kâr ya da net getiri denir. Kâr birincil bağlamda tamamen özneldir, eylemde bulunan insanın mutluluğundaki artıştır, ne ölçülebilen ne de tartılabilen fiziksel bir fenomendir. Hissedilen rahatsızlığın giderilmesinde daha fazlası ve azı vardır; fakat ne kadarlık bir tatminin diğerini geçeceği sadece hissedilebilir; nesnel olarak tespit edilemez ve belirlenemez. Bir değer yargısı onu ölçmez, bir derece ölçüsünde düzenler, notlandırır. Tercih sıralamasının ve ardışıklığın bir ifadesidir, fakat ölçümün ve ağırlığın bir ifadesi değildir. Sadece ordinal (sırasal, ed.) sayılar kullanılabilir, kardinal (değeri mutlak olarak ölçülebilir, ed.) sayılar kullanılamaz.

Değerlerin hesaplanmasından bahsetmek beyhude bir iştir. Hesaplama sadece kardinal sayılar ile mümkündür. İki durumun değerlemesi arasındaki fark tamamen fiziksel ve kişiseldir. Dışsal dünyanın içine yansıtılmaya açık değildir. Sadece birey tarafından hissedilebilir. Hiç kimseye iletilemez ve hiç kimseye söylenemez. Yoğun bir büyüklüktür.

Fizyoloji ve psikoloji geliştirdikleri yöntemlerle yoğun büyüklüklere uygulanamayan ölçümler için güya bir ikame elde etmiş gibi davranmaktadırlar. İktisadın bu oldukça sorgulanabilir geçici çareleri incelemeye girmesine hiç lüzum yoktur. Savunucularının kendileri de fark etmiştir ki değer yargılarına uygulanamazlar. Fakat uygulanmış olsaydılar bile, bunun iktisadi sorunlarla bir ilgisi olamazdı. Çünkü iktisat belli eylemlerin sonuçlandırdığı fiziksel gerçeklerle değil, aslında eylem ile ilgilenir.

Eylemin araştırılan amaca ulaşmaması tekrar ve tekrar gerçekleşebilir. Bazen sonuç, her ne kadar amaçtan daha düşük olsa bile, bir önceki durumla karşılaştırıldığında hâlâ bir gelişmedir; hâlâ bir kâr söz konusudur, beklenenden daha az olsa bile. Fakat mümkündür ki eylem öyle bir durum yaratır ki değiştirilmesi hedeflenmiş bir önceki durumdan daha az arzu edilendir. O zaman sonucun değeri ile katlanılan maliyet arasındaki farka zarar denir.

Bölüm 5

Zaman

1. Praksiyolojik Unsur Olarak Zaman

Değişim fikri zamana ait ardışıklık fikrini ima eder. Katı, ebedi, sabit evren zamanın dışındadır, ama o zaman da kendisi ölmüş olur. Değişim ve zaman kavramları ayrılmaz bir şekilde birbirlerine bağımlıdır. Eylem değişimi hedefler ve sonuçta zaman sıralamasında yer alır. İnsan aklı zamansız var oluşu ve zamansız eylemi idrak edecek kapasiteden mahrumdur.

Eylemde bulunan bir insan eylem öncesi zaman, eylemin tükettiği zaman, ve eylem bitirildikten sonraki zaman arasında ayrıma gider. Zamanın geçişine tarafsız kalamaz.

Mantık ve matematik düşüncenin ideal sistemi ile ilgilenir. Sistemlerinin ilişkileri ve işaretleri birlikte var olur ve birbirlerine bağımlıdırlar. Senkronize olduklarını ya da zamanlarını tüketmiş olduklarını da söyleyebiliriz. Mükemmel akıl bunların hepsini tek bir düşüncede kavrayabilir. İnsanın bunu başarma eksikliği, düşünmenin kendisini bir eylem kılar. Tatmin düzeyi düşük olan yetersiz bilişten, daha tatminkâr bir düzey olan daha iyi sezgi durumuna adım adım ilerlemedir. Fakat bilginin elde edildiği zamana ait sıralama önsel tümdengelim sisteminin tüm parçalarının mantıklı eşanlılığı ile karıştırılmamalıdır. Böyle bir sistem içerisinde evvelki fikirler ve sonuçlar sadece mecazidir. Sisteme göndermede bulunmazlar, ancak onu kavramaya yönelik eylemlerimize atıfta bulunurlar. Sistemin kendisi ne zamanın kategorisini, ne de nedenselliğini ima eder. Unsurlar arasında işlevsel benzerlik vardır, ancak ne sebep, ne de sonuç vardır.

Praksiyolojik sistemi mantıklı sistemden epistemolojik olarak ayırt eden hem zamanın ve hem de nedenselliğin kategorisini kesin olarak ima etmesidir.

Praksiyolojik sistem de önsel ve tümdengelimcidir. Sistem olarak zamanın dışındadır. Fakat değişim unsurlarından birisidir. Er ya da geç ve sebep sonuç kavramları unsurlarından bir tanesidir. Olayların geri dönüştürülememesi de. Praksiyolojik sistemin çerçevesinde, işlevsel benzerliğe yapılan atıf mantıklı sistem çerçevesinde evvelkiliğe ve sonuca yapılan atıf gibi mecazi ve yanlış yönlendirmedir.[56]

2. Geçmiş, Şimdi ve Gelecek

İnsana zaman fikrini veren ve zamanın akışından haberdar eden, eylemdir. Zaman fikri praksiyolojik kategoridir.

Eylem daima geleceğe doğru yönlendirilir; daha iyi bir gelecek için daima esas ve gerekli olarak planlama ve eylemde bulunmadır. Amacı, gelecekteki şartları, eylemin müdahalesi olmazsa oluşacak şartlardan daha tatminkâr hale getirmektir. İnsanı eyleme geçiren rahatsızlık eğer değiştirmek için bir şeyler yapılmazsa muhtemelen gerçekleşecek olan beklenen gelecek şartlarındaki tatminsizliktir. Her neyse, eylem sadece geleceği etkiler, her saniyenin sonsuz küçük parçacıkları ile geçmişe gömülen şu anı asla etkilemez. İnsan daha az tatminkâr şu anı daha tatminkâr olan gelecek duruma dönüştürme planı yaptığında, zamanın idrakine varır.

Dalgın meditasyon zamanı yalnızca bir süredir, "la durée, dont l'écoulement est continu, et où l'on passe, par gradions insensibles, d'un état á l'autre: Continuité réellement vécue."[57] Şimdikinin "şu anı" devamlı surette geçmişe geçer ve sadece hafızada kalır. Filozoflar der ki insanın geçmişi yansıtması zamandan haberdar olduğunu gösterir.[58] Ancak, zamanın ve değişimin kategorilerini insana bildiren hatırlamalar değil, insan hayatının şartlarını geliştirme isteğidir.

Çeşitli mekanik aygıtlarla ölçtüğümüz zaman daima geçmiştir ve filozofların kullandığı bir kavram olarak zaman ya geçmiş, veya gelecek zamandır. Şimdiki an, bu açılardan, geçmiş ile geleceği ayıran ideal bir sınır çizgisidir. Fakat praksiyolojik açıdan, geçmiş ve gelecek arasında uzatılmış gerçek zaman

[56] İktisadi eserlerde fonksiyon kavramının neden sonuç kavramı ile ikame edildiği, aksiyom sistemi gibi mekanizma inşa etme gayretleri tartışmasına girmeye gerek yoktur. Aksiyom mekaniğinin iktisadi sistemin ele alınışı için bir model olarak hizmet veremeyeceği daha sonra gösterilecektir. Bkz. aşağıda, ss. 353-357.

[57] Henri Bergson, *Matière et mémoire* (7. baskı. Paris, 1911), s. 205.

[58] Edmund Husserl, "Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins" *Jahrbuch für Philosophie und Phänomenologische Forschung*, IX (1928), 391 ff.; A. Schütz, loc. cit., pp. 45 ff.

vardır. Eylem aslında enstantaneyi ve gerçekliğini barındırdığı için gerçek şimdiki zamandır.[59] Daha sonra geriye dönük yansımalar tüm eylemin ilkinin geçtiği ile eyleme sunduğu şartları birbirinden ayırır. Fırsatın geçmiş olmasından dolayı bunun artık yapılamaz ve tüketilemez olması, geçmişi şimdi ile benzer kılar. Yapımını üzerine alan şartlar veya olgunlaşması için gereken zamanın henüz gelmemiş olması yapılamaz ve tüketilemez oluşu geleceği şimdi ile benzer kılar. Şimdiki zaman, şimdiye kadar çok erken olan ve bundan sonra çok geç olacak olan eylem fırsatı ve görevlerini sunar.

Şimdiki zaman süreklilik mahiyetinde eylem için verilen fırsatların ve şartların devamıdır. Her türlü eylem aranan amaçlara göre ayarlanması gereken özel şartları gerektirir. Şimdiki zaman kavramı çeşitli eylem alanları için farklılık gösterir. Uzamsal hareketlerin geçen zamanı çeşitli ölçme yöntemlerine başvurmaz. Şimdiki zaman, geçen zaman kadar hareketsizliğin gerçek olduğunu, yani eylemin önemini, çepeçevre kuşatır. Şimdiki zaman, kafasında çeşitli eylemler olanın bakışından, Ortaçağ, kendisini on dokuzuncu yüzyıl, geçen yıl, ay, veya gün ile karşılaştırır, fakat saat, dakika veya az evvel geçmiş olan dakika ile karşılaştırmaz. Eğer bir kişi derse ki, "Bugünlerde Zeus'a artık tapılmıyor," aklındaki şimdiki zaman, "*Şu an* dönüş için çok erken" diye düşünen motorlu araç sürücüsününkinden başkadır.

Gelecek belirsiz olduğu için, bunun ne kadarını *şu an* ve şimdiki zaman olarak düşüneceğimiz daima karar verilmemiş ve müphem olarak kalır. 1913 senesinde bir insan şöyle demiş olsaydı, "Şimdi-şu an-Avrupa da düşünce özgürlüğü tartışmasızdır," bu, şimdiki zamanın çok yakında geçmiş olacağını öngörmemiş olurdu.

3. Zamanın Ekonomik Kullanımı

İnsan geçen zamana maruz kalır. Varolur, gelişir, yaşlanır, ve ölür. Zamanı kıttır. Diğer unsurları ekonomik kullandığı gibi, zamanı da ekonomik kullanmalıdır.

Zamanın ekonomik kullanımı zamana ait sıranın geriye dönüşünün mümkün olmaması ve yegâneliğinden kaynaklanan kendine has bir karakteri vardır. Bu gerçeklerin önemi eylem teorisinin her parçasında kendisini ifade eder.

Bu mahalde sadece tek bir gerçek vurgulanmalıdır. Zamanın ekonomik kullanımı iktisadi mallar ve hizmetlerin ekonomik kullanımından bağımsızdır. Eğer Cockaigne ülkesinde insana ölümsüz olmayan, ebedi gençlik ve bozulmayan sağlık ve dinçlik bahşedilmemiş olsaydı bile, insan zamanı ekonomik

59 "Ce que j'appelle mon présent, c'est mon attitude vis-à-vis de l'avenir immédiat, c'est mon action imminente." Bergson, op. cit., s. 152.

kullanmaya zorlanırdı. Tüm istekleri herhangi bir emek harcanmadan derhal karşılanabilmesine rağmen, zaman listesini hazırlamak zorunda kalırdı, çünkü uyumlu olmayan ve aynı anda tüketilemeyen tatmin durumları vardır. Bu adam için de zaman kıt olurdu ve *önce* ve *sonra* olayına maruz kalırdı.

4. Eylemler Arasındaki Zamana Ait İlişkiler

Bireyin iki eylemi asla senkronize olamaz; zamana ait ilişkisi öncesi ve sonrasıdır. Sadece çeşitli bireylerin eylemleri zamanın fiziksel ölçüm yöntemleri ışığında senkronize olarak düşünülebilir. Senkronizm çeşitli eylemcilerin birlikte yapılmış çabaları söz konusu olduğunda praksiyolojik bir fikirdir.[60]

Kişinin bireysel faaliyetleri birbiri ardına gelir. Aynı anda etkilenemezler; birbirlerini birinin gerçekleşmesinin ardından takip ederler. Tek taşta pek çok amaca hizmet eden eylemler vardır. Muhtelif eylemlerin tesadüfü olarak bunlara atıfta bulunmak yanlış yönlendirme olurdu.

İnsanlar çoğunlukla "değer ölçütü" ibaresinin anlamını fark etmemişler ve bireyin çeşitli eylemlerindeki senkronize varsayımına mani olan engelleri görmezden gelmişlerdir. İnsanın çeşitli eylemlerini değerin bir ölçüsünün, bu eylemlerin bağımsızlığının ve önceden gelenin, ve gerçekleşmesini hedefledikleri tasarlanmış bir planın sonucu olarak yorumlamışlardır. Değerin ölçüsü ile süreklilik ve belli bir zaman dilimindeki değişmezlik planı çeşitli bireysel eylemlerin güdüsüne ve nedenine atıfta bulunulmuş, hipotezi kurulmuştur. Farklı faaliyetlere gelince varsayılamayan senkronizm kolayca değer ölçütünde ve planında keşfedilmiştir. Ancak bu, değer ölçütünün düşüncenin yapılandırdığı bir alet olmasından başka bir şey olmadığı gerçeğini göz ardı etmektir. Değer ölçütü sadece gerçek eylemde kendisini gösterir; gerçek eylemin gözlemlenmesinden ancak çıkartılabilir. Öyleyse değer ölçütünü ve gerçek eylemi karşılaştırmak ve gerçek eylemleri değer biçiminde ölçü aleti olarak kullanmak hoş görülebilir değildir.

Rasyonel ve sözde rasyonel olmayan eylemleri, önceki tasarım ve plana sahip gerçek eylemin gelecek eylemle karşılaştırılması temelinde bir ayrıma gitmek hoşgörülmezdir. Dünkü amaçların bugünü hedeflemekten ziyade bugünün eylemleri olarak tasarlanması oldukça ilginç olabilir. Fakat dünün planları bugünün gerçek eylemine değer biçmede öteki fikir ve normlardan daha nesnel ve keyfi olmayan standartlar sunmamaktadır.

Şu muhakeme ile rasyonel olmayan eylem fikri elde etme girişimi yapıldı: Eğer *a b*'ye ve *b* de *c*'ye tercih edilirse, mantıken *a* da *c*'ye tercih edilmelidir.

[60] Yanlış anlamadan kaçınmak için, bu teoremin, Einstein'ın uzamsal uzak olayların zamansal ilişkileriyle ilgili teoremi ile uzaktan yakından bir ilişkisinin olmadığını vurgulamak yararlı olabilir.

Fakat aslında c a'ya tercih edilirse, bu, tutarlılık ve rasyonellik atfedemeyeceğimiz bir eylem tarzı ile karşı karşıyayız demektir.[61] Bu muhakeme bireyin iki eyleminin asla senkronize olamayacağı gerçeğini göz ardı etmektedir. Eğer bir eylemde *a b*'ye tercih ediliyorsa ve diğer bir eylemde *b c*'ye tercih ediliyorsa, iki eylem arasındaki zaman her ne kadar kısa olursa olsun, *a*'nın *b*'den önce ve *b*'nin *c*'den önce olması şeklinde tek bir değer ölçüsü yapılandırma hoşgörülmez. İki önceki eylem ile çakışacak daha sonraki bir üçüncü eylemi düşünmek de hoşgörülmez. Bu örneğin kanıtladığı tek şey, değer yargıları değişmez değildir ve sonuçta değer ölçüsü de değişir, bireyin zorunlu olarak senkronize olmayan çeşitli eylemlerinden alıntılar, kendi kendileriyle zıtlık gösterebilirler.[62]

Kişi tutarlılığın (çelişkinin olmadığı) mantıksal kavramı ile, tutarlılığın (tutarlılık ya da aynı ilkelere yapışmak) praksiyolojik kavramını birbirine karıştırmamalıdır. Mantıksal tutarlılığın sadece düşüncede yeri varken, sabitliğin sadece eylemde yeri vardır.

Sabitlik ve rasyonellik tamamen farklı kavramlardır. Eğer birisinin değerleri değişirse, sadece sabitlik olsun diye bir zamanlar desteklediği eylemin prensiplerine sürekli sadakat rasyonellik değil, inatçılıktır. Sadece bir açıdan eylem sabit olabilir: daha değerli olanı daha az değerli olana tercihte. Eğer değerleme değişirse, eylem de değişmelidir. Eski plana sadakat, değişen şartlar altında, saçmalık olur. Mantıklı bir sistem tüm parçaların ve teoremlerin birlikte varlığını ima ettiğinden, tutarlı ve tezatlıklardan uzak olmak zorundadır. Zamansal sırada olması şart olan eylemde, böyle bir tutarlılığın olması hakkında kafaya takılan herhangi bir soru olamaz. Eylem amaca uygun olmalıdır; amaçlılık ise değişen koşullara uyumu gerektirir.

Aklını kullanabilmenin eylemde bulunan insan için bir fazilet olduğu düşünülür. Eğer düşünebilme yetisi varsa ve kendisini yeni şartların ortaya çıkışı ve onlara karşı eylemlerinin uyarlamasını mümkün olduğunca kısa zamanda çabucak ayarlarsa, insan aklını kullanıyordur. Eğer sabitlik şartlardaki değişmelere aldırış edilmeden tasarlanmış plana sadakat olarak görülürse, o zaman aklın kullanımı ve çabuk tepki sabitliğin tersi bir durumdur.

Spekülatör borsaya gittiğinde, faaliyetleri için belli bir planı hazırlayabilir. Bu planlara bağlı kalıp kalmayacağı, "rasyonel" terimine atıfta bulunarak

---

[61] Bkz. Felix Kaufmann, "On the Subject-Matter of Economic Science," *Economica*, XIII, 390.

[62] Bkz. P. H. Wicksteed, *The Common Sense of Political Economy,* baskı. Robbins (Londra, 1933), I, 32 ff.; L. Robbins, *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science* (2. baskı. Londra, 1935), s. 91 vd.

irrasyonel eylemi rasyonelden ayırma sevdalıları bağlamında bile eylemleri rasyoneldir. Bu spekülatör gün içerisinde piyasa koşullarında meydan gelen değişmeleri dikkate almayan bir gözlemci için sabit davranışın sonucu olarak yorumlanamayacak bazı işlemlere girişebilir. Ancak spekülatör hâlâ kâr elde etme ve zarardan kaçınma niyetindedir. Uygun olarak değişen piyasa şartlarına ve fiyatların gelecekteki gelişmeleri ile ilgili değer yargılarına göre, davranışlarını ayarlamalıdır.[63]

Şeyleri ne kadar tersyüz ederse etsin, kişi, "irrasyonelliği" değer yargısı keyfiliği üzerine kurulmayan irrasyonel eylem fikrinin formüle edilmesinde, asla başarılı olamayacaktır. Farz edelim ki insan praksiyolojik iddia olan "irrasyonel eylem yoktur" ifadesini sırf çürütmek için sabit olmayan bir şekilde hareket etmektedir. Burada olan biten kişinin özel bir amacı, yani praksiyolojik teoremin çürütülmesini, hedeflemesi ve normalde davranacağından farklı olarak davranmasıdır. Praksiyolojiyi çürütmek için uygun olmayan aracı seçmiştir, hepsi bu.

[63] Elbette ki, planlar da kendi kendisiyle çelişir olabilir. Bazen çelişkileri hatalı yargıların sonuçları olabilir. Ancak, bazen bu tip çelişkiler kasti olabilir ve belli bir amaca hizmet edebilir. Örneğin, hükümetin veya siyasi partinin kamuya açıklanmış programı üreticilere yüksek fiyatlar ve aynı zamanda tüketicilere de düşük fiyatlar vaad ediyorsa, bu tip birbiriyle bağdaşmaz hedeflerin amacı demagoji olabilir. O zaman, kamuya açıklanmış plan, program, kendi kendisiyle çelişir; fakat bağdaşmaz hedefleri ve kamuya açıklanmasını destekleyerek belli amaçları elde etmek isteyen yazarların planı çelişkisizdir.

Bölüm 6

Belirsizlik

1. Belirsizlik ve Eylemde Bulunma

Geleceğin belirsizliği, eylem fikrinde zaten ima edilmiştir. Eylemde bulunan insan ve geleceğin belirsizliği kesinlikle iki bağımsız mesele değildir. Onlar sadece tek bir şeyi yerli yerine oturtan iki farlı yöntemdir.

Bütün olayların ve değişmelerin sonucunun benzersiz bir şekilde tüm evrendeki oluşumu ve gelişimi yöneten ebedi değiştirilemez kanunlar tarafından belirlendiğini varsayabiliriz. Gerekli irtibatı ve tüm fenomenin karşılıklı dayanışmasını, yani sebepsel neticelerin sıralanmasını, temel ve nihai gerçek olarak düşünebiliriz. Belirlenemeyen şans fikrini tamamen göz ardı edebiliriz. Fakat her ne olursa olsun, ya da mükemmel derecede zeki bir zihne her nasıl görünürse görünsün, geleceğin eylemde bulunan insan için saklı olması gerçeği olduğu gibi kalır. Eğer insan geleceği bilseydi, seçimde ve eylemde bulunmak zorunda kalmazdı. Kendi isteği olmaksızın tahrike tepki veren bir otomasyon gibi olurdu.

Bazı filozoflar insan iradesi fikrini aldatmaca ve kendini kandırmaca olarak çürütmek için hazırdırlar; çünkü insan nedenselliğin kaçınılmaz kanunlarına göre farkında olmadan hareket etmelidir. Ana kuvvet veya nedeni kendinden görüşü açısından belki doğru veya yanlış olabilirler. Ancak, insan görüşü açısından eylem nihai bir şeydir. İnsanın tercihte ve eylemde "özgür" olduğunu iddia etmiyoruz. Sadece tercihte ve eylemde bulunması ve neden bu şekilde hareket ettiği ve diğer şekilde hareket etmediği sorusunu cevaplandıran fen bilimleri yöntemlerini kullanamadığımız gerçeğini tespit ediyoruz.

Fen bilimleri geleceğin tahminini mümkün kılmaz. Sonuçların belli eylemler tarafından edinilebilecek sonuçları bizlere haber vermeyi mümkün kılar.

Tahmin edilemeyen iki saha bırakır: yetersiz bilinen doğal hadiseler ve tercihin insan eylemini. Bu iki alandaki cehaletimiz bütün insan eylemlerine kesin olmama lekesini sürer. İtiraz götürmez kesinlik önsel teorinin tümdengelim sisteminin yörüngesindedir. Gerçekliğe ilişkin elde edilebilecek en fazla şey, olasılıktır.

Deneysel fen bilimlerinin bazı teoremlerinin kesin olduğunu düşünmenin mümkün olup olmadığını araştırmak praksiyolojinin görevi değildir. Bu sorunun praksiyolojik düşünce açısından pratik bir önemi yoktur. Her neyse, fiziğin ve kimyanın teoremleri o kadar yüksek olasılık derecesine sahiptir ki, tüm pratik amaçlar için onları kesin olarak adlandırabilecek durumdayız. Bilimsel teknoloji kurallarına göre kurulmuş bir makinenin işleyişini pratik olarak tahmin edebiliriz. Fakat makinenin kurulması tüketicilere makine ürünleri sağlamayı hedefleyen daha geniş bir programın sadece bir parçasıdır. Bunun en uygun plan olup olmadığı, planın uygulanması kesin olarak tahmin edilemeyen gelecekteki şartların gelişmesine bağlıdır. Öyleyse makine imalatının teknolojik sonucuna göre kesinlik derecesi, bu her ne ise, tüm eylemde kalıtsal olarak bulunan belirsizliği ortadan kaldırmaz. Gelecek ihtiyaçları ve değerlemeleri, şartlardaki değişmelere insanın verdiği tepkiler, geleceğin bilim ve teknolojik bilgileri, gelecekteki ideolojiler ve politikalar belli ölçüdeki olasılıktan daha fazla veya daha az olarak asla söylenemez. Her eylem meçhul geleceğe atıfta bulunur. Bu bağlamda daima riskli bir spekülasyondur.

Gerçeğin ve kesinliğin sorunları insan bilgisinin genel teorisini ilgilendirir. Olasılık sorunu ise praksiyolojinin başlıca ilgilendiği konudur.

2. Olasılığın Anlamı

Olasılığın ele alınış biçimi matematikçiler tarafından karıştırılmıştır. Başlangıçtan bu yana olasılığın hesaplaması ile uğraşırken bir belirsizlik vardı. Zar oyunları sorunları hakkında Chevalier de Méré Pascal'a danıştığında, büyük matematikçi arkadaşına dobra dobra gerçeği, yani matematiğin bir talih oyununda kumarbaza bir faydasının olmayacağını, söylemeliydi. Bunun yerine cevabını matematik dilinin sembollerine sakladı. Günlük konuşma dilinde birkaç cümlede açıklanabilecek olan şey, çoğunluğun aşina olmadığı ve sonuçta saygıyla ve korkuyla anılan bir terminolojide ifade edildi. Karmaşık formüllerin onları keşfedene saklı bazı önemli ifşaatları içerdiği zannedildi; kumarın bilimsel yönteminin var olduğu ve matematiğin gizemli öğretilerinin kumarda kazanmak için bir anahtar verdiği hissine kapıldılar. İlahi mistik Pascal istemeden kumar azizi oldu. Olasılığın kalkülüs ders kitapları kumarhanelerin bedava propagandasını yapmaktadır; çünkü bunlar sokaktaki adama mühürlüdürler.

Bilimsel araştırma sahalarında olasılığın muğlâk kalkülüsünün yaydığı

zarar da en az yukarıdaki kadardır. Bilginin her dalının tarihi, John Stuart Mill'in gözlemlediği gibi, "matematiğin gerçek rezaletini"[64] ortaya çıkaran olasılık kalkülüsünün yanlış uygulandığı anlarla doludur.

Olabilir çıkarsamasının sorunu, olasılık kalkülüsünün alanını oluşturan sorunlardan çok daha büyüktür. Sadece matematiksel ele alınış ile meşgul olma olasılığın daima sıklık olarak anlaşılması önyargısı ile sonuçlanabilir.

Daha ileriki bir hata, olasılık sorununu fen bilimlerince uygulanan tümevarımcı muhakeme sorunu ile karıştırabilir. Olasılığın evrensel teorisini nedensellik kategorisinin yerine koyma girişimi, daha birkaç sene öncesi moda olan felsefe yapmanın başarısız usulünü karakterize eder.

Eğer içerik hakkındaki bilgimiz eksikse, ifade olasıdır. Doğru olan ve doğru olmayan arasında kesin bir karar için gerekli olan her şeyi bilmiyoruz. Fakat diğer taraftan onun hakkında gerçekten bir şey biliyorsak; basitçe *non liquet* ya da *cahil* demekten daha iyi bir durumdayız.

Olasılığın iki farklı enstantanesi vardır; bunları sınıf olasılığı (ya da sıklık olasılığı) ve durum olasılığı (ya da insan eylemi bilimlerinin belirli anlayışı) olarak adlandırabiliriz. Birincinin uygulama alanı tamamen nedensellik tarafından idare edilen fen bilimlerinin alanıdır, ikincinin uygulama alanı ise tamamen teleoloji tarafından idare edilen insan eylemi bilimlerinin alanıdır.

3. Sınıf Olasılığı

Sınıf olasılığı şu demektir: İlgili konu hakkında, tüm olgu veya olaylar sınıfının davranışı hakkında her şeyi biliyoruz veya bildiğimizi varsayıyoruz; ama tek bir olay veya olgu hakkında, sadece bu sınıfın elemanları olduğundan başka hiçbir şey bilmiyoruz.

Örneğin, piyangoda doksan dokuz bilet olsun ve bunların beş tanesi çekilsin. Böylece tüm bilet sınıfının davranışlarını biliyoruz. Fakat tek bilet hakkında sadece onların tüm bilet sınıfının elemanları olduğundan başka hiçbir şey bilmiyoruz.

Muayyen bir yerde muayyen zaman dilimine ait ölüm oranlarının tam bir listesi elimizdedir. Ölüm oranlarıyla ilgili herhangi bir değişikliğin olmayacağını varsayarsak, sorudaki bütün popülasyonun ölüm oranları hakkında her şeyi bildiğimizi söyleyebiliriz. Fakat bireylerin yaşam beklentileri konusuna gelince, onların sadece bu insan sınıfının üyeleri olduğundan başka hiçbir şey bilmiyoruz.

[64] John Stuart Mill, *A System of Logic Ratiocinative and Inductive* (yeni baskı, Londra, 1936), s. 353.

Bu eksik bilgi için, olasılık kalkülüsü matematiksel terminolojinin sembollerinde bir sunum sağlar. Bu, bilgimizi ne genişletir, ne derinleştirir ne de tamamlar; sadece Matematik diline tercüme eder. Hesaplamaları daha önceden bildiklerimizi cebirsel formüllerde tekrar eder. Tek olay hakkında bizlere bir şey söyleyecek hiçbir sonuca götürmez. Ve elbette ki tüm sınıfın davranışları hakkında bilgimize herhangi bir katkısı olmaz, çünkü meseleye kafa yormaya başladığımızda zaten bu bilgi mükemmeldi, veya mükemmel olduğu düşünülmüştü.

Kumar riskini ortadan kaldırabilen veya azaltabilen bilgiyi kumarbaza olasılık kalkülüsünün sağladığına inanmak ciddi bir hatadır. Popüler hataların tersine, kumarbaz için, diğer mantıksal veya matematiksel muhakeme yöntemlerinde olduğu gibi, kalkülüs oldukça faydasızdır. Bilinmeyenle, sırf şansla uğraşmak kumarın karakteristik bir işaretidir. Kumarbazın başarı umudu enine boyuna düşünmelere dayanmaz. Hurafesi olmayan kumarbaz şöyle düşünür: "Kazanabileceğim küçük bir şans var [veya, bir başka deyişle: kazanmam 'imkansız değil']; bunun için gerekli olanı masaya koymaya hazırım. Masaya koymakla bir aptal gibi davrandığımın çok iyi farkındayım. Fakat en aptallar en şanslılardır. Her neyse!"

Soğukkanlı muhakeme kumarbaza, toplam kazancın tüm biletlerin satış hâsılatından daha küçük olacağı piyangoda bir yerine iki bilet almasının, şansını daha da arttırmayacağını göstermelidir. Eğer bütün biletleri alacak olsaydı, harcamalarının bir kısmını kesinlikle kaybedecektir. Ne var ki her piyango müşterisi bir bilet yerine daha çok bilet almanın daha iyi olduğu konusunda ikna olmuştur. Gazinoların ve kumar makinelerinin bağımlıları asla durmaz. Bahis şansları oyuncuya değil de kasaya yönelik olduğundan, ne kadar uzun zaman oynarlarsa, onlar için sonucun kesin kayıp olacağı gerçeğini asla düşünmezler. Kumarın cazibesi tahmin edilemezliği ve maceracı olaylardan oluşudur.

Her biri farklı bir insanın adını taşıyan on biletin bir kutuya konduğunu farz edelim. Bir bilet çekilecek, ve bilette ismi yazılı olan kişinin 100 dolar ödemesi gerekecektir. Eğer sigortacı her bir onluğu on dolarlık sigorta bedeli karşılığında sigorta edebilecek konumdaysa, o zaman kaybedeni tam olarak telafi etmeye söz verebilir. 100 dolar toplayacak ve onluklardan bir tanesine aynı miktarı ödeyecektir. Fakat kalkülüsün belirlediği bir oranla içlerinden sadece bir tanesini sigorta edecek olsaydı, sigortacılık işi ile değil kumar işi ile ilgilenir olurdu. Sigorta ettiğinin yerine kendisini ikame ederdi. On dolar toplar ve, ya on doları cebinde tutma ya da o on doları ve ilave doksan doları kaybetme şansı olurdu.

Eğer birisi başka birinin ölümünde belli bir miktar para ödeme sözü verirse ve olasılığın kalkülüsü tarafından belirlenen yaşam beklentisine yetecek

miktarda bu söze bir fiyat biçerse, bu kişi sigortacı değil, kumarbazdır. Sigorta, ister iş ilkelerine göre yapılsın ister müştereklik ilkesine göre yapılsın, bütün sınıfın sigortasını veya makul olarak böyle düşünülebilecek olanı gerektirir. Temel fikri havuzlama ve riskin dağıtımıdır, yoksa olasılığın kalkülüsü değildir. İhtiyaç duyulan matematiksel işlem, aritmetiğin dört temel işlemidir. Olasılığın kalkülüsü esas değil, yan işlemdir.

Zararlı riskin havuzlama yöntemiyle ortadan kaldırılmasının hayat sigortası istatistikleri uzmanlarına başvurmadan etkilenebileceği gerçeği de net olarak kanıtlanmıştır. Herkes bunu kendi günlük hayatında uygular. Her işadamı iş ilişkilerinde düzenli olarak gerçekleşen kayıpların telafisini normal maliyetin içine koyar. "Düzenli" burada şu anlama gelir: Bu kayıpların miktarı çeşitli maddelerin bütün sınıfı düşünüldüğünde bilinmektedir. Mesela bir meyve satıcısı her elli elmadan bir tanesinin çürüyeceğini bilebilir; ama hangi elmanın çürüyeceğini bilmez. Böyle kayıplarla maliyet faturasındaki diğer maddeler gibi ilgilenir.

Yukarıda verildiği gibi sınıf olasılığının öz tanımı sadece mantıken tatminkâr olanıdır. Mümkünatı olan olayların eşit olasılığına göndermede bulunan tüm tanımlamalarda ima edilen saf döngüden kaçınır. Davranışları tam olarak bilinen sınıfın elemanlarından başka, aslında tekil olaylar hakkında hiçbir şey bilmediğimiz ifadesinde, fasit daire ifşa edilir. Üstelik, tekil olayların ardışıklığında bir düzenliliğin yokluğu denen başka bir şartın daha eklenmesi lüzumsuzdur.

Sigortanın karakteristik işareti olayların tüm sınıfı ile ilgilenmesidir. Tüm sınıfın davranışları hakkında güya her şeyi biliyormuş gibi davranmamız, ticari işlerde spesifik bir riskin olmadığı gibi görüntü ortaya koymaktadır.

Ne kumarhane işlerinde ve ne de piyango işletmesinde spesifik bir risk vardır. Piyango işletmesinin gözünde tüm biletlerin satılması koşuluyla, sonuç tahmin edilebilirdir. Eğer bazı biletler satılmamışsa, işletme bu biletler konusunda bilet satın almışlarla aynı durumdadır.

4. Durum Olasılığı

Durum olasılığı şu demektir: belli bir olay hakkında, sonucu belirleyen faktörlerin bazılarını biliyoruz; ancak hakkında hiçbir şey bilmediğimiz diğer belirleyici faktörler vardır.

Durum olasılığının, bilgimizin eksikliği dışında sınıf olasılığı ile hiçbir ortak yönü yoktur. Diğer tüm konularda ikisi tamamen farklıdır.

Elbette, sınıfın davranışı hakkındaki bilgiye dayanarak, insanların belli bir gelecek olay hakkında tahminde bulunmaya çalıştığı birçok örnekler vardır.

Aynı hastalıktan muzdarip olanların yüzde 70'nin iyileştiğini bilen bir doktor, hastasının tam olarak iyileşme şansını belirleyebilir. Eğer görüşünü doğru olarak ifade ederse, iyileşme olasılığının yüzde 70'ten büyük olmayacağını söyler; yani her on hastadan ortalamada üçten fazlası ölmeyecektir. Dışsal olaylar, yani fen bilimleri alanındaki olaylar, hakkındaki tüm bu tahminler bu özelliğe sahiptir. Gerçekte, söz konusu durumun meselesi hakkındaki tahminler değil, çeşitli muhtemel sonuçların sıklığındaki ifadelerdir. Ya istatistikî bilgilere, ya da istatistikî olmayan deneyimlerden çıkarılmış sıklıkların kabaca tahminine dayanır.

Bu tip farklı ihtimaller söz konusuysa, henüz daha durum olasılığı ile karşılaşmadık. Gerçekten, meseledeki durum hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Bildiğimiz veya bildiğimizi sandığımız şey, sınıf davranışının bir enstantanesi olduğudur.

Ameliyat için kendisini doktorun eline bırakacak olan hastaya doktor böyle bir ameliyatta her yüz kişiden otuzunun ölme ihtimali olduğunu söyler. Eğer hasta bu sayının dolup dolmadığını sorarsa, hasta doktorun ifadesini yanlış anlamıştır. "Kumarbaz hatası" denilen hatanın içine düşmüştür. Ardı ardına on defa kırmızı geldikten sonra siyah gelme şansının şimdi daha yüksek olduğuna hükmeden rulet oyuncusu gibi, durum olasılığını sınıf olasılığı ile karıştırmaktadır.

Tüm tıbbi prognozlar*, genel fizyolojik bilgiye dayandırıldığında, sınıf olasılığı ile ilgilenirler. Tanımadığı bir adamın hastalığa yakalandığını doktor duyduğunda, genel tıp tecrübesine dayanarak şöyle diyecektir: İyileşme şansı 7'ye 3'tür. Eğer doktorun kendisi hastayı tedavi ederse, daha farklı bir görüşe sahip olabilir. Hasta genç, kuvvetli birisidir; hastalıktan önce sağlıklı biriydi. Böyle durumlarda ölüm vakaları düşüktür, dolayısıyla, doktor bu hasta için iyileşme şansının 7'ye 3 değil 9'a 1 olduğunu düşünebilir. Mantıksal yaklaşım aynı kalır, istatistikî verilere değil de, doktorun daha evvelki hastalarından edindiği kendi tecrübelerine dayanır. Doktorun bildiği daima sınıfın davranışlarıdır. Bizim örneğimizde sınıf, hastalığa yakalanmış genç ve kuvvetli kişilerin sınıfıdır.

Durum olasılığı, insan eylemi sorunları ile ilgilenişimizin belirli bir özelliğidir. Burada sıklığa yapılan atıflar uygun değildir, çünkü ifadelerimiz, aslında bir sınıfa üye olmayan tekil olaylar -yani buradaki soruna dair olaylar- ile ilgilenmektir. "Amerikan başkanlık seçimleri" sınıfını oluşturabiliriz. Bu sınıf kavramı faydalı olduğunu ve hatta gerekli olduğunu çeşitli muhakemelerden kanıtlayabilir, örneğin anayasa hukukunun bakış açısından meselenin ele alı-

* Tıpta bir hastalığın ne kadar süreceğini tahmin etme, tahmin. (ed.)

nışında olduğu gibi. Fakat, eğer 1944 seçimleri ile ilgileniyorsak -ya seçim öncesi, gelecekle ilgili sonuçları ya da, seçimden sonra, sonucu belirleyen unsurların analizi ile- bireysel, yegane ve tekrarı olmayan bir durum ile boğuşuyoruz demektir. Durum kendine has özellikleriyle karakterize edilmektedir, kendinden bir sınıftır. Bir sınıfın altında tasnif edilmesine izin veren tüm işaretler, sorudaki problem için alakasızdır.

İki futbol takımı, Maviler ve Sarılar, yarın oynayacaklardır. Geçmişte Maviler Sarıları daima yenmiştir. Bu bilgi sınıf olayları hakkında bir bilgi değildir. Eğer öyle olduğunu düşünürsek, Mavilerin her zaman galip ve Sarıların da daima mağlup olduğu sonucuna varmak zorunda kalır, oyunun sonucu hakkında belirsiz olmazdık. Mavilerin yine yeneceğini kesin olarak bilirdik. Yarınki oyun hakkında tahminimizi düşünmemiz gerçeği, bu yoldan tartışmadığımızı gösterir.

Bir diğer taraftan, Mavilerin geçmişte galip olmaları yarınki oyunun sonucu konusunda önemsiz olmadığı gerçeğine inanıyoruz. Mavilerin tekrar eden başarısını uygun bir prognoz olarak düşünüyoruz. Sınıf olasılığına uygun muhakemeyle, doğru bir şekilde tartışacak olsaydık, bu gerçeğe herhangi bir önem vermezdik. Eğer "kumarbazın hatalı" sonucuna direnç gösterecek olmasaydık, tersine yarınki oyunun Sarıların başarısı ile sonuçlanacağına dair tartışabilirdik.

Eğer bir takımın kazanma şansı üzerine para risk etsek, avukatlar eylemimizi bahis olarak nitelendirirler. Sınıf olasılığını içerseydi, kumar olarak adlandırırlardı.

Sınıf olasılığı alanının dışında olasılık teriminde ortak olarak ima edilen her şey, tarihsel teklik veya bireysellik, tarihsel bilimlerin belirli anlayışı ile ilgilenen muhakeme usulüne özgülüğe göndermede bulunur.

Anlayış her zaman eksik bilgiye dayanır. Eylemde bulunanın güdülerini, hedeflediği amaçları, ve bu amaçları elde etmek için uygulamayı planladığı araçları bildiğimize inanabiliriz. Bu unsurların işleminden beklenen etkiler hakkında belli bir görüşümüz olabilir. Fakat, bu bilgi eksiktir. Etkilerine değer biçmede hata yapmış olma veya bazı unsurların müdahalesini hiç tahmin etmemiş veya doğru olarak tahmin etmemiş olmamız ihtimalini önceden yok sayamayız.

Kumarcılık, mühendislik, ve spekülasyon yapma, geleccekle ilgilenmenin üç farklı tarzıdır.

Kumarbaz kumarının sonucunun hangi olaya bağlı olduğu hakkında hiçbir şey bilmez. Tek bildiği şey böyle olayların istenen sonuçların serisinin sıklığıdır. Bu bilginin hiçbir yararı olmaz. İyi şansa güvenir, tek planı da budur.

Hayatın kendisi birçok riske maruz kalır. Herhangi bir anda, kontrol edilemeyen veya yeterince edilemeyen felaket kazalarıyla tehlike altına girer. Herkes şansa bel bağlar. Yıldırım tarafından çarpılmayacağına ve akrep tarafından sokulmayacağına güvenir. İnsan hayatında kumar unsuru vardır. Sigorta satın almak suretiyle insan böyle felaketlerin maddi sonuçlarını ortadan kaldırabilir. Böyle yaparak tersi şansa bel bağlar. Sigorta edilen bağlamında, sigorta bir kumardır. Eğer felaket gerçekleşmezse, ödediği primler boş yere harcanır.[65] Kontrol edilemeyen olaylara gelince, insan daima kumarbazla aynı kefededir.

Diğer taraftan, mühendis probleminin tatminkâr teknolojik çözümü (makine imali) için gerekli olan her şeyi bilmektedir. Bazı belirsizlikler kendi gücünün kontrolünde kaldığı sürece, onları güvenlik önlemleri alarak ortadan kaldırmaya çalışır. Mühendis sadece çözülebilir ve mevcut bilgi altında çözülemeyecek olan problemleri bilir. Bilgisinin varsaydığından daha eksik olduğunu ve kendi kontrolü altında olduğunu sandığı bazı meselelerin belirlenemezliğini görmede yanıldığını, aleyhteki tecrübelerden bazen keşfedebilir. Sonra bilgisini daha tamam hale getirmeye çalışır. Elbette ki, insan hayatında var olan kumar unsurlarının hepsini asla ortadan kaldıramaz. Fakat kesinlik yörüngesi içerisinde işlem yapmak, kendisinin ilkesidir. Eyleminin unsurlarının tam kontrolünü hedefler.

Bugünlerde "toplum mühendisliği"nden bahsetmek gelenekseldir. Planlama gibi, bu ibare diktatörlük ve totaliter zalimliğin eşanlamlısıdır. İnsanlara mühendislerin köprülere, yollara ve makinelere davrandığı gibi davranma düşüncesidir. Toplum mühendisinin iradesinin ütopyasını inşa etmek için kullanmayı planladığı muhtelif insanların iradesinin yerine ikame edilmesidir. İnsanlık iki sınıfa ayrılmıştır: bir yanda her şeye gücü yeten diktatör, ve diğer yanda ise planındaki kuklalar durumuna ve makinelerdeki dişli çarklara indirilecektir Eğer bu yapılabilseydi, o zaman toplum mühendisi diğer insanların eylemlerini anlamak için çaba sarf etmek zorunda kalmayacaktı. Teknolojinin kalas ve demir ile ilgilendiği gibi onlarla ilgilenmekte özgür olabilecekti.

Gerçek dünyada, eylemde bulunan insan kendisininki gibi diğer insanların da kendi hesabına eylemde bulunduğu gerçeğiyle eylemde bulunan insan yüzleşir. Diğer insanların eylemlerine kendi eylemlerini ayarlama gerçeği, kendisini, başarı veya başarısızlığı geleceği anlama yetisinin derecesine bağlı olan bir spekülatör yapar. Her eylem bir spekülasyondur. Beşeri olayların gidişatında durağanlık ve sonuçta güvenlik yoktur.

[65] Hayat sigortasında sigorta edilenin boşuna harcama riski toplanan meblağ ile tasarruf ederek toplamış olacağı meblağ arasındaki farktan oluşur.

5. Durum Olasılığının Sayısal Değerlendirmesi

Durum olasılığı sayısal değerlemeye açık değildir. Göstergeler olarak düşünülenler daha yakından incelendiğinde, farklı karakterde oldukları görülür.

1944 başkanlık seçimi arifesinde insanlar demiş olabilirlerdi ki:

(a) Roosevelt'in seçileceğine muhalif olarak üç dolar bahse girmeye hazırım.

(b) Toplam seçmenlerin 45 milyonu oy haklarını kullanacak, bunların 25 milyonunun Roosevelt için oy vereceğini sanıyorum.

(c) Roosevelt'in şansını 9'a 1 olarak tahmin ediyorum.

(d) Roosevelt'in seçileceğinden eminim.

(d) seçeneğinin yanlış olduğu açıktır. Tanık sandalyesinde yemin etmiş olarak Roosevelt'in müstakbel zaferini bir buz bloğunun 150 derecede eriyeceği gerçeği kadar bilip bilmediği sorulsaydı, kişinin cevabı hayır olacaktır. İfadesini düzeltecek ve şöyle bir beyanatta bulunmuş olacaktı: Roosevelt'in kazanacağına şahsen tam inandım. Bu benim görüşümdür. Fakat, elbette ki, kesinlik arz etmez, ben yalnızca mevcut şartları anlayabiliyorum.

(a) seçeneği de benzerdir. Küçük bir bahse girerek, bu fert çok az şeyi riske attığına inanmaktadır. 3:1 ilişkisi iki öğenin çakışmasının bir sonucudur: Roosevelt'in seçileceği görüşü ve insanın bahse karşı eğilimi.

(b) seçeneği ise olması yakın olayın sonucunun bir değerlendirmesidir. Rakamları olasılığın yüksek veya düşük derecelerine başvurmaz, oy vermenin beklenen sonucuna atıfta bulunur. Böyle bir ifade Gallup anketi veya sadece tahminler gibi sistematik bir araştırmaya dayanabilir.

(c) seçeneği ile durum farklıdır. Aritmetik terimlerde ifade edilmiş beklenen sonuç hakkında bir tekliftir. Her on durumdan aynı tip dokuzu Roosevelt için lehte ve bir tanesi aleyhte demek kesinlikle değildir. Sınıf olasılığına bir gönderimi olamaz. Peki, başka ne anlama gelir?

Mecazi bir vurgulamadır. Günlük konuşma dilinde kullanılan mecazların çoğunluğu duyularla dolaysız olarak kavranabilecek soyut bir nesneyi diğer bir nesne ile tanımlar. Ama mecazi dilin zorunlu bir özelliği değildir; somutun soyuttan kural olarak bizlere daha aşina olduğu gerçeğinin bir sonucudur. Daha iyi bilinen ile karşılaştırıldığında, daha az bilinen bir şeyin açıklanmasını mecaz hedeflediğinde, daha iyi bilinen somut ile soyut bir şeyi tanımlayan büyük parçadan oluşurlar. Bizim durumumuzun belirli işareti yüksek matematik dalı olarak olasılık kalkülüsünden ödünç alınan bir analojiye başvurarak kar-

maşık durumları açıklama teşebbüsüdür. Gerçekleştiği şekliyle bu matematik disiplini, anlayışın epistemolojik doğasının analizinden daha popülerdir.

Mecazi dilin eleştirisine, mantığın ölçütünü uygulamanın bir faydası yoktur. Analojiler ve mecazlar daima eksiktir ve mantıken tatmin etmez. *Tertium comporationis* için araştırmak olağandır. İlgilendiğimiz mecaz konusunda buna bile izin yoktur. Mukayese olasılık kalkülüsünün çerçevesinde kendisi hatalı olan bir kavrama, yani kumarbazın hatasına, dayanmaktadır. Roosevelt'in şanslarının 9:1 olduğu iddiasını seslendirirken, Roosevelt'in olması yakın seçimdeki durumu piyangoda büyük ikramiye konusunda biletlerin yüzde 90'nına sahip olan adamın durumu gibidir. Bu 9:1 oranın ilgilendiğimiz tekil durumun sonucu hakkında bizlere oldukça teferruatlı şeyler söylediği ima edilir. Bunun hatalı bir görüş olduğunu tekrar etmeye gerek yoktur.

Fen bilimleri alanında hipotezlerle uğraşırken olasılık kalkülüsüne başvurmak da en az yukarıdaki kadar izin verilemeyecek bir durumdur. Hipotezler mantıken yeterli olmayan argümanlara kasten dayanan geçici açıklamalardır. Onlar hakkında tüm söylenebilecek şudur: Hipotezler ya mantıklı ilkelerle ya da deneylerle tespit edilmiş ve doğru olarak düşünülen gerçeklerle çelişir veya çelişmez. İlk durumda savunulamaz, ikinci durumda, deneysel bilgimizin şu andaki durumuna bakarak, savunulamaz değildir. (Şahsen ikna olmuşluğun yoğunluğu tamamen özneldir.) Ne sıklık olasılığı, ne de tarihsel anlayış meseleye dahil olur.

Hipotez ibaresi, tarihsel olayların anlayışının belirli usullerine uygulandığında, yanlış adlandırılır. Eğer bir tarihçi Romanoff hanedanının düşüşünde bu ailenin Alman kökenliliğinin bir rolü olduğunu iddia ederse, hipotezi geliştirmez. Anlayışının üzerine kurulu gerçekler konunun dışındadır. Rusya'da Almanlara karşı geniş çaplı bir düşmanlık vardır, ve Romanoff'ların yönetici kadrosu, bunların Alman soyundan gelen ailelerin çocukları ile 200 yıl evlilikler yapmış olması nedeniyle, pek çok Rus için Almanlaşmış bir aile olarak görülür, hatta bu Çar Paul'ün Peter III'ün oğlu olmadığını varsayanlar için bile böyledir. Fakat, bu hanedanın tahttan indirilmesine yol açan olaylar zincirindeki gerçeklerle bu konunun ne gibi bir alakası olduğu yönündeki soru hâlâ öylece durmaktadır. Böyle sorunlar anlayış tarafından sağlananın dışında daha fazla izahata açık değildirler.

6. Bahse Girme, Kumar ve Oyunlar Oynama

Bahis, anlayış zemininde bilinebilecek kadar bilebildiğimiz sonuç hakkında, olayın sonucu üzerine başka bir insana karşı parayı veya başka şeyleri riske etme uğraşısıdır. Böylece insanlar yakın gelecekteki seçim veya tenis maçının sonucu üzerine bahse girebilir. Veya gerçeklere dayanan iddiaların içeriği hakkında kimin görüşünün doğru kimin yanlış olduğu üzerine bahse girebilirler.

Kumar tüm sınıfın davranışı ile ilgili bilgi temelinde bilinebilecekten daha fazla bilmediğimiz bir olayın sonucu üzerine başka bir insana karşı para veya diğer şeyleri riske etme uğraşısıdır.

Bazen bahse girme ve kumar oynama birleşir. At yarışının sonucu, hem insan eylemine -at sahibi, seyis, ve jokeye- hem de atın kalitesine bağlıdır. Burada paralarını riske atanların çoğunluğu kumarbazlardır. Fakat uzmanlar müdahil olmuş insanları anlayışla bir şeyler bildiklerine inanmaktadırlar; bu husus onların kararlarını etkilediği müddetçe onlar bahse girenlerdir. Dahası, güya atları tanıyorlarmış gibi yaparlar; çeşitli yarışan atlara verdikleri at sınıfı davranış bilgisi zemininde tahmin yapmaktadırlar. Şu ana kadar kumarbazdırlar.

Bu kitabın ileriki bölümleri geleceğin belirsizliği sorunuyla uğraşan iş âleminin uyguladığı yöntemlerle ilgilenecektir. Muhakemenin bu noktasında sadece bir gözlem daha yapılmalıdır.

Oyunlara girişmek ya amaç, ya da araç olabilir. Oyun olaylarının sağladığı heyecanı ve tahriki arzulayanlar için, veya uzmanlık ve kurnazlık gerektiren oyunda üstünlüğünü ve yeteneğini göstererek kibrini onurlandıranlar için bir amaçtır. Oyunları kazanarak para kazanmaya çalışan profesyoneller için ise oyun bir araçtır.

Oyun oynama öyleyse bir eylem olarak adlandırılabilir. Bu ifadeyi tersine çevirmek ve her eylemi bir oyun olarak adlandırmak veya tüm eylemlerle sanki oyunmuş gibi ilgilenmek hoş görülemez. Oyun oynamadaki yakın amaç oyunun kurallarına göre oyuncuyu yenmektir. Bu, eylemin özel bir durumudur. Eylemlerin çoğunluğu kimsenin mağlubiyetini veya kaybetmesini hedeflemez; koşulların iyileştirilmesini hedefler. Bu iyileştirmeler başkasının zararına elde edilmiş olabilir. Fakat, bu her zaman olan bir durum değildir. Kibarca söylersek, emeğin işbölümüne dayanan sosyal sistemin düzenli işleyişinin içindeki bir durum kesinlikle değildir.

Piyasa toplumunda ticari iş yapmak ile oyun oynamak arasında en ufak bir benzerlik yoktur. Kâğıt oyuncusu rakibini kurnazlıkla yenerek para kazanır. İşadamı müşterilerinin istediği malları onlara sağlayarak para kazanır. Kâğıt oyuncusu ile blöf yapanın stratejisi arasında bir benzerlik olabilir. Bu sorunu araştırmamıza gerek yoktur. İş yapmayı hileli olarak yorumlayan yanlış yoldadır.

Oyunların karakteristik özelliği, iki veya daha fazla oyuncu grubunun düşmanlığıdır.[66] Toplumdaki işbölümü düzenine dayanan işin karakteristik

[66] "Sabır" veya "Kağıt oyunu" tek kişilik oyun değil, vakit öldürme yani sıkıntı-

özelliği üyelerinin çabalarının mukavelesidir. Birbirlerine düşmanlık beslemeye başlar başlamaz, toplumsal ayrışma baş gösterir.

Piyasa ekonomisi çerçevesinde rekabet, uzlaştırılamaz çıkarların düşmanca çarpışması anlamında bir düşmanlığı içermez. Doğrudur ki rekabet bazen, hatta sıklıkla, diğer insanlara kötülük sokacak niyetlere refakat eden nefret duygularını rakiplerin içlerinde kışkırtır. Psikologlar savaşma ile rekabeti karıştırmaya eğilimlidirler. Ancak, praksiyoloji böyle suni ve yanlış yönlendiren eşitlemelerin farklında olmalıdır. Bu bakış açısı altında, katalaktik rekabet ile savaş arasında temel bir fark mevcuttur. Rakipler müşterek işbirliği sisteminde mükemmelliği ve başarılarda üstünlüğü hedefler. Rekabetin işlevi, toplumun bütününe ve tüm üyelerine en iyi şekilde hizmet vereceği pozisyonu sosyal sistem içerisinde tayin etmektir. Her performans için en iyi adamı seçme yöntemidir. Toplumsal işbirliğinin olduğu yerlerde, bazı seçme çeşitleri uygulanmalıdır. Muhtelif işlere çeşitli insanların atanması işi sadece diktatörün kararı ile oluyorsa ve ilgili bireylerin diktatörce faziletlerini ve yeteneklerini en arzu edilebilir bir şekilde göstermelerine gerek görülmüyorsa, böyle bir yerde rekabet yoktur.

Rekabet fonksiyonu ile araştırmalarımızın sonraki evrelerinde alakadar olmak zorundayız.[67] Bu noktada sadece müşterek imha terminolojisini toplumun içinde işe yarayan müşterek işbirliği sorunlarına uygulamanın, yanlış bir yönlendirme olacağını vurgulamalıyız.

7. Praksiyolojik Tahmin

Praksiyolojik bilgi eylemin çeşitli tarzdaki sonuçlarını sabit bir kesinlik ile tahmin etmeyi mümkün kılar. Fakat, elbette ki böyle bir tahmin niceliksel meseleler hakkında hiçbir şey ima etmez. Niceliksel problemler anlayış dışında daha fazla izaha açık olmayan insan eylemi alanı içerisindedir.

Daha sonra göstereceğimiz gibi, *a*'nın talebindeki bir düşme -diğer şeyler sabitken- *a*'nın fiyatında bir düşme ile sonuçlanacaktır. Fakat bu düşüşün boyutunu tahmin edemeyiz. Bu soru sadece anlayış ile cevaplandırılabilir.

İktisadi sorunlara her niceliksel yaklaşımda, ima edilen temel noksanlık iktisadi boyutlar denilen şeyler arasında sabit bir ilişki olmadığı gerçeğinin ihmal edilmesinde yatar. Çeşitli mallar arasındaki mübadele oranlarının oluşmasında ve değerlemesinde ne sabitlik, ne de devamlılık vardır. Her yeni veri

---

dan kaçıştır. John von Neumann ve Oscar Morgenstern'in (*Theory of Games and Economic Behavior* [Princeton, 1944], s. 86) öne sürdüğü gibi, komünist toplumda nelerin olup bittiğini gösteren modeli kesinlikle temsil etmez.

[67] Bkz. aşağıda, ss. 273-277.

tüm fiyat yapısının yeniden dağıtılması ile sonuçlanır. Anlayış, konu ile alakalı insanların beyinlerinde nelerin olup bittiğini idrak etmeye çalışarak, gelecek şartların öngörülmesi sorununa yaklaşabilir. Yöntemlerini tatmin etmez olarak adlandırabiliriz ve pozitivistler kibirlice tepeden bakabilirler. Ama böyle keyfî yargılar, gelecekteki şartların belirsizliği ile uğraşmanın en iyi yönteminin anlayış olduğu gerçeğini muğlaklaştıramaz, muğlaklaştırmamalıdır.

Bölüm 7

Dünyanın İçinde Eylem

1. Marjinal Fayda Yasası

Eylem sıralar ve derecelendirir; aslen sadece ordinal sayılarını bilir, kardinal sayıları bilmez. Ama eylemde bulunan insanın davranışlarını ayarlaması gereken dış dünya niceliksel belirleme dünyasıdır. Bu dünyada sebep ve sonuç arasında niceliksel ilişkiler mevcuttur. Eğer tersi olsaydı, eğer belirli şeyler sınırsız hizmetleri mümkün kılsaydı, böyle şeyler asla kıt olmaz ve araçlar olarak bunlarla ilgilenilmezdi.

Eylemde bulunan insan rahatsızlığını gidermek için aletler olarak nesneleri değerlendirir. Fen bilimleri görüşü noktasından, insan ihtiyaçlarını karşılamayla sonuçlanan çeşitli olaylar çok farklı görünmeye ihtiyaç gösterirler. Eylemde bulunan insan bu olayları aşağı yukarı aynı tür olarak görür. Tatminin çok farklı düzeylerini ve elde edilmesindeki araçları değerlerken, insan tüm nesneleri *tek* bir ölçüde düzenler ve onları kendi tatmininde yaratacakları artışa göre ele alır. Gıdadan elde edilen tatmin ile sanat çalışmasındaki eğlenceden elde edilen tatmin, eylemde bulunan insanın değer yargılarında, daha acil veya daha az acil ihtiyaçtırlar; değerleme ve eylem daha yoğun arzuları ve daha az yoğun arzuları tek bir ölçüye koyar. Eylemde bulunan insan için, çeşitli ilgi dereceleri ve kendi refahını ilgilendiren şeyin acilliği dışında hiçbir şey yoktur.

Miktar ve kalite dışsal dünyanın kategorileridir. Sadece dolaylı yoldan eylem için önem ve anlam elde ederler. Her şey sınırlı etki üretebildiğinden, bazı şeyler kıt olarak düşünülür ve araçlar olarak ele alınır. Nesnelerin üretebildiği etkiler farklı olduğundan, eylemde bulunan insan nesnelerin çeşitli sınıflarını

ayırt eder. Aynı miktar ve kalitedeki şeyler daima aynı miktar ve kalitedeki etkiyi ürettiklerinden ötürü, eylem homojen araçların somut belirli miktarları arasında farklılaştırmaya gitmez. Fakat, bu homojen araçların çeşitli parçalardaki arzına aynı değeri verdiğini ima etmez. Her parça ayrı değerlendirilir. Her parçanın değer ölçüsünde kendi mevkisi tayin edilir. Ancak, bu mevki sıralaması aynı büyüklüğün muhtelif parçaları arasında istenildiği kadar değiştirilebilir.

Eğer eylemde bulunan insan farklı sınıfların iki veya daha fazla aracı arasında karar vermek zorunda kalırsa, her birinin birçysel parçalarını değerlendirir. Her bir parçaya özel yerini tayin eder. Bunu yaparak hemen ardından gelen aynı araçların sıralama yerlerindeki çeşitli parçalarına tayinde bulunması gerekmez.

Değerleme yoluyla derece sıralamasının tayini sadece eylemde ve eylem yoluyla yapılır. Hangi büyük parçanın hangi tek sıra derecesinde olacağı, bireye ve her defasında insanın eylemde bulunduğu biricik şartlara bağlıdır. Eylem soyut akademik yoldan değerleme yapan fiziksel ve metafiziksel birimlerle ilgilenmez; seçmesi gereken alternatiflerle daima karşılaşır. Seçim daima araçların belirli miktarları arasında yapılmalıdır. Bir kararın konusu olan en küçük miktarı birim olarak adlandırmak mümkündür. Ne var ki, böyle birimlerin toplam değerinin birimlerin değerlerinin toplamından elde edildiği, veya bu birimlere iliştirilmiş değerlerin toplamını temsil ettiği varsayımı hatasına karşı, kişi kendisini korumalıdır.

Kişi beş adet *a* malına ve üç adet *b* malına sahip olsun. *a* birimleri derecelerini 1, 2, 4, 7, ve 8, *b* birimlerini de 3, 5, ve 6 olarak sıralasın. Bu şu demektir: Eğer iki birim *a* ve iki birim *b* malından seçmek zorunda ise, iki birim *b*'den kaybetmektense iki birim *a*'dan kaybetmeyi yeğler. Ancak üç birim *a*'dan ve iki birim *b*'den seçmek zorunda kalırsa, üç birim *a*'dan kaybetmektense iki birim *b*'den kaybetmeyi tercih eder. Birçok birimin bileşimini değerlerken tek ve daima önemli olan bu bileşimin bir bütün olarak faydasıdır -yani refahtaki küçük bir artış buna bağlıdır, ya da aynı şey demek olan, kaybının sebep olduğu refahtaki azalmaya. Ne toplama olarak ne de çarpma olarak bir aritmetik işlem gereklidir; konudaki arzın, bileşimin veya parçanın miktarına bağlı olarak faydanın değerlemesi vardır.

Fayda bu bağlamda şu anlama gelir: hissedilen rahatsızlığın giderilmesi için sebepsel ilgi. Eylemde bulunan insan bir şeyin emre amade kıldığı hizmetlerin kendi refahını geliştirdiğine inanır, buna da o şeyin faydası ismini verir. Praksiyoloji için fayda ibaresi rahatsızlığı giderebildiğine inanılan hesabına, bir şeye iliştirilen önem ile aynı anlama gelir. Faydanın praksiyolojik kavramı (daha önceki Avusturya iktisatçıları terminolojisinde *öznel kullanım*

değeri) faydanın teknolojik fikrinden (aynı iktisatçıların terminolojisinde ***nesnel kullanım değeri***) kesin olarak ayırt edilmelidir. Nesnel bağlamda kullanım değeri, bir nesne ile meydana getirme kapasitesine sahip etki arasındaki ilişkidir. Kömürün "ısı gücü" veya "ısı değeri" olarak insanların kullandığı terimler nesnel kullanım değerleridir. Öznel kullanım değeri her zaman doğru nesnel kullanım değeri üzerine olmaz. Öznel kullanım değerinin iliştirildiği nesneler vardır, çünkü insanlar hatalı olarak bunların arzulanan etkiyi meydana getirecek güce sahip olduğuna inanmaktadırlar. Diğer taraftan, insanların bu gerçekten bihaber oldukları için kullanım değeri verilmeyen arzulanan etkileri üretebilen nesneler vardır.

Carl Menger'in, William Stanley Jevons'un, ve Léon Walras'ın modern değer teorisini açıklama arifesinde ortaya çıkan iktisadi düşüncenin durumuna bir bakalım. Değer ve fiyatların başlangıç düzeyinde bir teori inşa etmek isteyen herkesin ilk düşünmesi gereken faydadır. Gerçekten nesnelerin faydalarına göre değerlendirildiğini varsaymaktan daha akılcı bir şey yoktur. Ne var ki, daha sonra önceki iktisatçıların çözmekte başarısız kaldıkları bir zorluk görünmeye başlar. Faydası daha fazla olan şeylerin "faydası" daha az olan şeylerden daha düşük değerlendiğini gözlemlemişlerdi. *Demir, altın*dan daha düşük değerli idi. Bu gerçek fayda ve kullanım değeri kavramları açısından değer ve fiyat teorileri ile uyuşmazlık gibi gözüküyordu. İktisatçılar böyle bir teoriyi terk etmeleri gerektiğini düşündüler ve değer fenomenini ve piyasa mübadelesini başka teoriler ile açıklamaya çalıştılar.

Sadece son zamanların iktisatçıları görünen çelişkinin, sorunun kötü formülasyonunun bir sonucu olduğunu keşfettiler. Piyasa mübadele oranlarını belirleyen değerlemeler ve seçimler ***altın*** ve ***demir*** arasında karar vermez. Eylemde bulunan insan ***tüm*** altın ve ***tüm*** demir arasında seçim yapma pozisyonunda değildir. Muayyen zamanda ve yerde belli koşullarda sınırlı miktardaki altın ve sınırlı miktardaki demir arasında seçim yapar. 100 ons altın ve 100 ton demir arasındaki seçim kararı, oldukça ihtimal dışı olan tüm altın ve tüm demir arasında bir seçim durumunda olmuş olsaydı vermiş olacağı karara hiç bağlı değildir. Seçimi için asıl önemli olan mevcut şartlar altında 100 ons altının ona verebileceği dolaysız veya dolaylı tatminin 100 ton demirden elde edeceği dolaylı veya dolaysız tatminden daha büyük veya küçük olup olmamasıdır. Altının ve demirin "mutlak" değerinin akademik veya felsefi yargısını ifade etmez; insanlık için altının veya demirin daha değerli olduğunu belirtmez; tarih felsefesindeki veya ahlâki ilkelerdeki kitapların yazarları gibi nutuk atmaz. İkisini birlikte elde edemeyeceği iki tatmin aracı arasında basitçe seçim yapar.

Sonuçlanan seçimleri ve kararları tercih etmek veya kenara koymak eylem ölçüsü değildir. Eylem faydayı veya değeri ölçmez; alternatifler arasından se-

çim yapar. Toplam faydanın veya toplam değerin soyut sorunu yoktur.[68] Belli bir miktar değerden veya sayılı şeylerden daha büyük veya küçük miktar ya da sayıların değerlerinin belirlenmesine yönlendiren muhakeme işlemi yoktur. Sadece parça değerinin bilindiği bir arzın toplam değerini hesaplamak için bir araç yoktur. Sadece toplam arzın değerinin bilinmesiyle arzın bir parçasının değerinin tespit edilmesinin aracı yoktur. Değerlerin ve değerlemelerin dünyasında aritmetik işlemlere yer yoktur; değerlerin hesaplaması diye bir şey yoktur. İki şeyin toplam stokunun değeri bu stokların parçalarının değerinden farklı olabilir. Yedi inek ve yedi ata sahip olarak dünyadan izole şekilde yaşayan kişi bir atı bir inekten daha değerli ve, alternatifle karşılaştığında, bir attan ziyade ineği vermeyi tercih edebilir. Ancak aynı zamanda aynı şahıs, tüm atlarının stoku ile tüm ineklerinin stoku arasında seçim yapmak zorunda kalırsa, inekleri tutmayı ve atlardan vazgeçmeyi tercih edebilir. Toplam fayda ve toplam değer kavramları eğer insanların toplam stoklar arasında seçim yapmak zorunda kalmadıkları bir duruma uygulanırsa anlamsızdır. Altının mı yoksa demirin mi daha faydalı ve değerli olduğu sorusu, sadece, insanlığın veya izole yaşayan bir grup insanın *tüm* altın ve *tüm* demir arasında seçim yapmak zorunda kaldığı takdirde makuldür.

Değer yargısı seçimin somut eylemi ilgilenildiği stoka göndermede bulunur. Stok her biri aynı hizmeti yerine getirebilecek homojen ve birbirinin yerine ikame olabilecek parçalardan *ex definitione* oluşmuştur. Seçim eylemi için hangi belirli parçanın objeyi oluşturduğunun bir önemi yoktur. Elde bulunan stokun tüm parçalarının -birimlerinin- *bir* tanesinden vazgeçilmesi sorunu ortaya çıktığında eşit fayda ve değere sahip olduğu düşünülür. Eğer arz bir birimin kaybedilmesi ile azalırsa, eylemde bulunan insan stokta geri kalan muhtelif birimlerin nasıl kullanılacağına yeniden fakat değişik bir şekilde karar vermelidir. Az miktardaki stokun çok miktardaki stokun gerçekleştirdiği hizmeti vermesinin mümkün olmadığı aşikardır. Bu yeni yerleştirme altında hazırlıklı olmayan değişik birimlerin istihdamı, eylemde bulunanın gözünde daha önceden daha büyük stokun istihdamı arasında en az aciliyete sahip olanıdır. Bu istihdam için bir birimin kullanımından elde ettiği fayda daha büyük stokun birimlerinin kendisine sağladığı tatminler arasında en küçüğüdür. Toplam stokun bir biriminden vazgeçmesi söz konusu olduğunda, üzerinde karar vermesi gereken şey, bu marjinal tatmin değeridir. Homojen stokun bir birimine verilecek olan değer problemi ile karşılaştığında, insan tüm stokun birimlerinin kullanımı arasında en az önemli olanın değerine göre, marjinal fayda temelinde karar verir.

[68] Bu bölümün fiyatlar veya piyasa değerleri ile değil de sübjektif kullanım değeri ile ilgilendiğini vurgulamak önemlidir. Fiyatlar sübjektif kullanım değerinden çıkartılır. Bkz. aşağıda, Bölüm XVI.

Eğer kişi *a* stokunun bir biriminden vazgeçme ile *b* stokunun bir biriminden vazgeçme alternatifi ile karşılaşırsa, *a*'nın toplam stokunun toplam değeri ile *b*'nin toplam değerini karşılaştırmaz. *a* ve *b*'nin marjinal değerlerini karşılaştırır. *a*'nın toplam stokunu *b*'ninkinden daha değerli görmesine rağmen, *b*'nin marjinal değeri *a*'nın marjinal değerinden daha büyük olabilir.

Aynı muhakeme ilave belli bir sayıdaki birimin elde edilmesi ile bir malın arzındaki artış konusunda da geçerlidir.

Bu gerçeklerin tarifi için iktisadın psikoloji terminolojisini kullanmasına ihtiyaç yoktur. Ne psikolojik muhakemeye başvurmaya, ne de bunları sağlayan argümanlara ihtiyaç duyar. Eğer seçme eyleminin isteklerin tüm sınıfına tayin edilen değerlerden bağımsız olduğunu, ancak zannedilen sınıf ile alakasız tayin edilmiş somut isteklere bağlı olduğunu söylersek, bilgimize bir şey katmayız ve daha iyi bilinen veya daha genel bilgiye doğru iz sürmüş olmayız. İstekler sınıfı terimleriyle konuşma usulü, sözde değer çelişkisinin iktisat tarihinde oynadığı rolü hatırlarsak ancak anlaşılır hale gelir. Carl Menger ve Böhm-Bawerk "beslenme isteği" sınıfı "lüks giyinme isteği" sınıfından daha önemli olduğundan *ekmeğin* aslında *ipek*ten daha değerli olduğunu düşünenlerin getirdiği itirazları çürütmek için, "istekler sınıfını" kullanmak zorunda kalmışlardı.[69] Bugün "istekler sınıfı" kavramı tamamen önemsizdir. Eylem için bir anlamı yoktur ve öyleyse değer teorisi için de bir anlam ifade etmez; üstelik yanılgıya ve kafa karmaşasına sebep olmaktadır. Kavramların ve sınıflandırmanın inşası zihinsel aletlerdir; onlardan faydalanan teoriler için yalnızca anlam ve duyu elde ederler.[70] Değer teorisi için böyle bir sınıflandırmanın bir faydası olmadığını tespit etmek için değişik istekleri "istekler sınıflarına" göre düzenlemek saçmalıktır.

Marjinal fayda ve azalan marjinal değer yasası Gossen'in isteklerin doygunluğu yasasından (Gossen'in ilk yasası) bağımsızdır. Marjinal faydayı ele alırken ne duyulara hitap eden eğlenceden ne de doyum ve doygunluk ile ilgileniyoruz. İzleyen tanımın tespitinde praksiyolojik muhakeme alanının sınırını aşmıyoruz: Eğer stoku *n* birimse kullanacağı homojen stokun bir biriminin kullanımı diğer şartlar sabitken stokunun sadece *n*-1 birim olması nedeniyle kullanamıyorsa, biz bu duruma en az acil kullanım veya marjinal kullanım, ve bundan elde edilene de marjinal fayda diyoruz. Bu bilgiyi elde etmek için

---

[69] Bkz. Carl Menger, *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* (Viyana, 1871), s. 88 vd.; Böhm-Bawerk, *Kapital und Kapitalzins* (3. baskı. Innsbruck, 1909), Pt. II, s. 237 vd.

[70] Sınıflar realitede mevcut değildir. Fenomeni bilgilerimizi organize etmek için sınıflandıran zihnimizdir. Fenomeni sınıflandırmanın belli tarzının bu amaca vesile olup olmadığı sorunu, mantıken uygun olup olmadığı sorunundan farklıdır.

psikolojiye veya psikolojik tecrübeye, bilgiye veya muhakemeye ihtiyacımız yoktur. İnsanların eylemde bulunduğu (seçim yaptığı) ve ilk durumda insanın *n* birimlik homojen stoku ve ikinci durumda *n*-1 birime sahip olduğu varsayımlarımızdan gelir. Bu şartlar altında başka bir sonuç düşünülemez. İfademiz formal ve önseldir ve herhangi bir deneyime dayanmaz.

Sadece iki alternatif vardır. İnsanı harekete geçiren duyulan rahatsızlık ile herhangi bir eylemin artık olmadığı durum (böyledir çünkü mükemmel doyumun seviyesine ulaşılır, veya çünkü insan şartlarını daha da ileriye götürecek kapasiteden yoksundur) arasında ara seviyeler ya vardır ya da yoktur. İkinci durumda sadece tek bir eylem olabilir; bu eylem biter bitmez, daha ileriye doğru bir eylemin mümkün olmadığı bir duruma erişilir. Eylem olduğu yolundaki varsayımımızla bu açıkça uyuşmamaktadır; bu durum eylem kategorisinde varsayılan genel şartları artık ima etmez. Sadece ilk durum kalır. Fakat sonra herhangi bir eylemin artık olmayacağı duruma asimptotik yaklaşımlarda değişik dereceler vardır. Sonuçta marjinal fayda yasası eylem kategorisinde zaten ima edilmiştir. Daha fazla tatmin verenin daha az tatmin verene tercih edilmesi ifadesinin tersinden söylenmesinden başka bir şey değildir. Eğer arz *n*-1 birimden n birime artarsa, artış *n*-1 stok sayesinde giderilebilecek tüm istekler içerisinde en acil veya en acı verenden ziyade daha az acil ya da daha az acı veren isteğin giderilmesi için kullanılabilir.

Marjinal fayda yasası nesnel kullanım değerine değil, öznel kullanım değerine göndermede bulunur. Nesnelerin kimyasal veya fiziksel kapasitelerinin genelde meydana getireceği belli etkilerle değil, insanın o an içinde bulunduğu durumda kendisinin gördüğü refahla ilgili konular üzerinde uğraşır. Nesnelerin değeri ile değil, insanın onlardan elde etmeyi beklediği hizmetlerin değerleri ile uğraşır.

Eğer marjinal faydanın nesneler ve onların nesnel kullanım değerleri hakkında olduğuna inanmış olsaydık, marjinal faydanın birimlerin miktarındaki artış ve azalışla birlikte artıp azaldığını varsaymaya zorlanırdık. *a* malının belli bir minimum miktarının kullanımı-*n* birim- *b* malının bir biriminden beklenen hizmetten daha değerli sayılabilecek bir tatmin sağlayabilir. Ancak eğer *a*'nın arzı *n*'den daha az ise, *a b*'nin hizmetinden daha az değerli olarak düşünülen başka bir hizmette ancak kullanılabilir. Sonra a'nın miktarında *n-1*'den *n* birime bir artış *a*'nın bir birimine atfedilen değerin artması ile sonuçlanır. 100 tane kalası olan kendisini yağmurdan bir yağmurluktan daha iyi koruyabilecek bir kulübe inşa edebilir. Ancak, 100'den daha az kalas varsa, kendisini çamura batmaktan kurtaracak ancak bir ranza yapımında kullanabilir. 95 kalasın sahibi olarak 5 tane daha kalas alabilmek için, yağmurluğundan vazgeçmeye hazırlanacaktır. 10 kalas sahibi olarak, yağmurluğunu 10 kalas

için bile vermeyecektir. Tasarrufu 100 dolar olan kişi, 200 dolar ücretlik bir işi yapmaya istekli olmayabilir. Fakat tasarrufu 2,000 dolar olan adam 2,100 dolardan daha az paraya satın alamayacağı bölünmez bir malı elde etmek için can atıyorsa, bu işi 100 dolara yapmak için hazır olacaktır. Tüm bunlar değerin beklenen hizmetin faydasına bağlı olduğu yönündeki doğru olarak formüle edilmiş marjinal fayda yasasıyla mükemmel bir uyum içindedir. Artan marjinal fayda yasası diye bir şey yoktur.

Marjinal fayda yasası Bernoulli'nin doktrinin *de mensura sortis*'i ile de, Weber-Fechner'in yasası ile de karıştırılmamalıdır. Bernoulli'nin katkısı genelde bilinir ve insanların daha acil ihtiyaçlarını daha az acil ihtiyaçlarından önce karşılamayı istediği ve zenginin ihtiyaçlarını karşılamada yoksuldan daha iyi pozisyonda olduğu gerçeğini tartışmaz. Fakat, Bernoulli'nin herkesçe bilinen bu gerçeklerden yaptığı çıkarsamalar tümüyle yanlıştır. Bernoulli mutluluktaki artışın insanın toplam zenginliğindeki yükselişle birlikte azaldığı yönündeki matematiksel teoriyi geliştirdi. Kural olarak geliri 5,000 düka olan birisi için 1 dükanın, geliri 2,500 düka olan birisi için yarım dükadan daha fazla bir anlam ifade etmediği konusu yalnızca bir hayaldir. Farklı insanların değerlemeleri arasında tamamen keyfi karşılaştırmalar yapmanın mümkün olmadığı itirazını bir kenara bırakalım. Bernoulli'nin yöntemi, farklı gelire sahip aynı kişinin değerlemeleri için bile yetersizdir. Bu durum için söylenebilecek tek şey, kendisinin artan gelirle her yeni artışın bu artış olmadan önce en acil olarak hissedilen isteğin tatmin edilmiş olmasından ziyade, daha az aciliyeti olan isteğin tatmini için kullanıldığını göremediğidir. Değerlemede, tercihte ve eylemde ölçüm olmadığını ve eşitliğin sağlanamayacağını, sadece derecelenneceğini, yani tercih etme veya bir kenara bırakma olduğunu göremedi.[71] Sonuçta, ne bu muhakeme usulünü benimseyen Bernoulli, ne de matematikçiler ve iktisatçılar değer çelişkisini çözmekte başarılı oldılar.

Weber-Fechner psikofizik yasasının kafa karışıklığındaki kalıtsal hataları ve değerin subjektif teorisi Max Weber tarafından zaten eleştirildi. Weber'in iktisada aşinalığının yetersiz olduğu ve iktisadi düşüncelerin temellerine dair doğru anlayışı elde etme konusunda tarihin çok fazla etkisi altında kaldığı doğrudur. Ancak dahiyane sezgisi kendisine doğru çözüme yönelik bir öneri sağlamıştır. Marjinal fayda teorisinin "psikolojik olarak ispatlanamayacağını, bunun yerine -eğer epistemolojik terim uygulanırsa- pragmatik olarak (yani kategorilerin kullanımında amaçlar ve araçlarla) ispatlanabileceğini"[72] iddia eder.

---

[71] Bkz. Daniel Bernoulli, *Versuch einer neuen Theorie zur Bestimmung von Glücksfällen*, çeviren Pringsheim (Leipzig, 1896), s. 27 vd.

[72] Bkz. Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* (Tübingen, 1922), s. 372; ve s. 149. Weber tarafından kullanılan "pragmatik" terimi elbette ki kafa

Eğer kişi patolojik bir durumu belli bir miktar ilaç alarak gidermek isterse, ilacın daha çok alınması daha iyi etki yaratmaz. Fazla alınan miktar gerekli dozdan daha iyi bir etkiyi ya hiç göstermeyecek, ya da zararlı etkisi olacaktır. Bu tüm tatmin çeşitleri için de doğrudur. Ne var ki, optimum sıklıkla büyük orandaki dozun uygulaması ile ancak erişilebilecek olmaktadır ve daha fazla artışın zarar verdiği etki noktasından oldukça uzaktadır. Bu öyledir çünkü dünyamız sebepler ve sebep-sonuç arasındaki niceliksel ilişkiler dünyasıdır. 1 derece sıcaklıkta yaşadığı odanın yarattığı rahatsızlığı ortadan kaldırmak isteyen kişi odayı 15 veya 20 derece sıcaklığa getirmeyi hedefleyecektir. Bunun söz konusu kişinin 90 veya 100 derece sıcaklığı hedeflemeyeceği şeklindeki Weber-Fechner kanunu ile hiçbir ilgisi yoktur. Psikoloji ile de ilgisi yoktur. Bu gerçeği açıklamak için psikolojinin yapabildiği tek şey insanın kural olarak hayatı ve sağlığını korumayı ölüme ve hastalığa tercih ettiğini nihai veri olarak saptamaktır. Praksiyoloji için önemli olan, kişinin alternatifler arasında seçim yapmış olması gerçeğidir. Kişinin dönemece geldiğinde, tahayyül bile edilemez niceliğin olmadığı bir dünyada değil de, niceliksel bir dünyada -diğer şartlar hariç- yaşadığı için seçim yapmak zorunda olması ve seçim yapması gerçeğindendir.

Marjinal fayda ile Weber-Fechner'in yasası arasındaki kafa karışıklığı sadece tatmini sağlayan araçlara bakılıp, tatminin kendisine bakılmamasından kaynaklanmıştır. Eğer tatmin düşünülmüş olsaydı, uyarı yoğunluğundaki ardışık artışların hissedilmesinde meydana gelen azalmaya atıfta bulunmak suretiyle sıcaklık arzusunu açıklama gibi bir absürd fikir benimsenmezdi. Ortalama bir insanın odasının sıcaklığını 45 dereceye yükseltmek istememesi, sıcaklığın duygu yoğunluğuna bir atıfta bulunmaz. Normal insanların odasını ısıttığı gibi ısıtmayan kişi, eğer yeni bir takım elbise alma veya Beethoven konserine gitme niyetinde olmasaydı, muhtemelen kendisi de odasını diğer normal insanlar gibi ısıtacaktı. Bu olgu fen bilimlerinin yöntemleriyle açıklanamaz. Fen bilimlerin yöntemleri ile ele alınmaya açık ve nesnel olan, yalnızca nesnel kullanım değeri sorunlarıdır; eylemde bulunan insan için nesnel kullanım değerinin değerlemesi başka bir şeydir.

2. Verimler Kanunu

İktisadi mal tarafından meydana getirilen etkilerdeki nicel belirlemeler ilk sıra malları (tüketici malları) ile anlamlıdır: nedenin a miktarı -ya bir defada veya belli bir zaman sürecinde parça parça- sonucun α miktarını yaratır. Yüksek

karışıklığına neden olabilir. Pragmatizm felsefesinden başka şeylere kullanmak elverişsiz olur. Eğer Weber "praksiyoloji" terimini bilmiş olsaydı, muhtemelen bunu tercih ederdi.

sıra (üretici) mallarına gelince bunun anlamı: nedenin b miktarının, tamamlayıcı neden c'nin sonuca γ miktarı katkı yapması koşuluyla sonuç β miktarını yaratmasıdır; sadece β ve γ'nın uyumlu sonuçları ilk sıra D malının p miktarını meydana getirir. Bu durumda üç miktar vardır: B ve C tamamlayıcı mallarının miktarları b ve c, ve ürün D'nin miktarı p.

b değişmez kalarak, p/c'nin en yüksek değeri olarak sonuçlanan c değerine optimum diyoruz. Eğer c'nin bir çok değeri p/c'nin en yüksek değeri olarak sonuçlanıyorsa, p'nin en yüksek değeri ile sonuçlanana da optimum diyoruz. Eğer iki tamamlayıcı mal optimal oranda kullanılırsa, en fazla çıktıyı sağlarlar; üretim güçleri, nesnel kullanım değeri, tam olarak kullanılır; hiçbir parçaları ziyan edilmez. Eğer biz B'nin miktarını değiştirmeksizin C'nin miktarını arttırarak bu optimal bileşimden saparsak, kural olarak verim artar, ancak C'nin miktarındaki artış oranında artmaz. Eğer sadece tamamlayıcı faktörlerden *bir* tanesinin miktarını arttırmak suretiyle, yani c yerine cx'i ikame ederek (x 1'den büyüktür), verimi p'den p_1'e arttırmak mümkünse, her oranda: $p_1 > p$ ve $p_1 c < pcx$ olur. b'deki azalmayı p'de herhangi bir değişiklik meydana getirmeyecek şekilde c'deki artış ile telafi edebilmek mümkün olsaydı, B'ye uygun üretimin fiziksel gücü sınırsız olurdu ve B kıt ve iktisadi mal olarak düşünülmezdi. Eylemde bulunan insan için B'nin arzının büyük veya küçük olmasının bir önemi olmazdı. B'nin çok küçük bir miktarı bile C'nin arzının yeterince büyük olması koşuluyla D üretimine yeterli olurdu. Bir diğer taraftan, eğer C'nin arzında bir artış gerçekleşmeseydi, B'nin miktarındaki bir artış D çıktısını arttıramazdı. Sürecin toplam verimi C'nin üzerinde olurdu; B iktisadi mal olamazdı. Örneğin, böyle bir sınırsız hizmeti mümkün kılan şey ima edilen sebepsel ilişki bilgisidir. Bilinmesi şartıyla formül, örneğin kahvenin nasıl hazırlanacağını bize öğreten tarif, sınırsız hizmetleri mümkün kıldı. Her ne kadar sıklıkla kullanılırsa kullanılsın, üretim kapasitesinden herhangi bir şey kaybetmez; üretici gücü bitirilemez; sonuç olarak iktisadi mal değildir. Eylemde bulunan insan kullanım değeri bilinen formül ile başka bir kullanışlı şey arasında asla seçim yapmak zorunda kalmaz.

Verimler kanunu, yüksek sıra iktisadi malların (üretim faktörleri) bileşimi için bir optimumun söz konusu olduğunu iddia eder. Eğer sadece faktörlerden birinin girdisini arttırmak suretiyle optimumdan saparsak, fiziksel çıktı ya hiç artmaz veya artan girdi oranından daha az artar. Bu yasa, yukarıda gösterildiği gibi, iktisadi mal tarafından meydana getirilen sonuçların belli miktarının iktisadi mal olmanın gerek şartlarından bir tanesi olduğu gerçeğinde türetildi.

Böyle bir optimum bileşenin varlığı verimler kanunundan, popüler ismiyle azalan verimler kanunundan başkası değildir. Hiç cevaplayamadığı ve deneyim ile daha sonra çözülebilecek birçok başka sorular vardır.

Eğer tamamlayıcı faktörlerden bir tanesi tarafından meydana getirilen sonuç bölünmezse, optimum, hedeflenen çıktı ile sonuçlanan tek bileşimdir. Bir parça yünü belli bir renge boyamak için, muayyen miktarda boyaya ihtiyaç vardır. Daha fazla veya daha az miktar, istenilen hedefi hüsranlaştırır. Fazla boyası olan, artığı kullanılmamış olarak bırakmak zorundadır. Az miktarda boyası olan, sadece parçanın belli bir kısmını boyayabilir. Azalan verimler, kullanılması tasarımı bozacağından kullanılmaması gereken ilave miktarın tamamen faydasızlığı durumu ile sonuçlanır.

Diğer durumlarda belli bir minimum değer minimum sonucun üretimi için gereklidir. Bu minimum sonuç ile optimum sonuç arasında, artan doz ya sonuç üzerinde aynı oranda artışla, ya da sonuç üzerinde daha fazla oransal bir artışla sonuçlanan bir marj vardır. Bir makineyi çalıştırabilmek için, belli bir minimum düzeyde yağa ihtiyaç vardır. Minimum düzeyin üzerinde yağ kullanımının, makinenin performansını kullanım miktarındaki artış oranında veya daha fazla arttırıp arttırmayacağı, teknolojik tecrübe ile belirlenebilir.

Azalan verimler kanunu şu soruları cevaplandırmaz: (1) Optimum dozun istenen sonucu üretmeye tek yeterli olan olup olmadığı, (2) Belli bir sınırın üzerindeki değişken faktörün miktarındaki bir artışın faydasız olduğu katı bir sınırın var olup olmadığı, (3) Optimum düzeyden sürekli bir sapmanın neden olduğu çıktıdaki düşüş ve optimuma sürekli yaklaşımın yol açtığı çıktıdaki artış, değişken faktör birimi başına çıktıda orantılı veya orantısız değişmelerle sonuçlanıp sonuçlanmayacağı. Tüm bunlar deneyim tarafından anlaşılmalıdır. Fakat verimler kanununun kendisi, yani böyle bir optimum bileşenin olması gerçeği, önsel olarak geçerlidir.

Malthusçu nüfus kanunu ve bundan çıkarsanan mutlak nüfus fazlalığı ve nüfus azlığı ve optimum nüfus kavramları verimler kanununun özel bir probleme uygulanışıdır. Diğer şartlar sabitken, insan emeğinin arzı ile ilgilenirler. İnsanlar, politik düşüncelerden dolayı, Maltusçu kanunu reddetmek istediklerinden dolayı, büyük bir hevesle, ancak yanlış argümanlarla, azalan verimler kanunu ile savaştılar -tesadüfen topraktaki emek ve sermayenin kullanım verimlerindeki azalma olarak bu kanunu biliyorlardı. Bugün bu boş itirazlara artık önem vermek zorunda değiliz. Azalan verimler kanunu toprak üzerindeki üretimin tamamlayıcı faktörlerinin kullanımıyla sınırlı değildir. Tarımsal üretimin deneysel araştırmaları ve tarihsel olarak bunların geçerliliğini gösterme veya reddetme çabaları beyhude olduğu kadar gereksizdir de. Kanunu reddetmek isteyen, insanların neden toprağa para ödemeye hazır olduğunu açıklamak zorundadır. Eğer yasa geçerli olmasaydı, çiftçi çiftliğini genişletmeyi asla düşünmezdi. Sermaye ve emek girdilerini çoğaltmak suretiyle bir parça topraktan elde ettiği verimi sonsuza kadar genişletme pozisyonunda olurdu.

Tarımsal üretimde azalan verimler yasasının geçerliliğine inanmışken, insanlar bazen sanayide artan verimler yasasının varlığına inanmışlardı. Verimler kanununun üretimin tüm dallarına eşit bir şekilde atıfta bulunduğunu fark etmeleri uzun zaman almıştır. Bu kanun açısından tarımı ve imalat sanayiini karşılaştırmak yanlıştır. Artan verimler kanunu -elverişsiz, hatta yanlış yönlendiren terminoloji- diye bilinen şey azalan verimler kanunun tersinden başkası değildir, verimler kanununun tatmin edici olmaktan uzak bir fomülasyonudur. Eğer optimum bileşime sadece tek bir faktörün miktarını arttırarak yaklaşırsak, diğer faktörlerin miktarı sabit kaldığında, değişken faktörün birim başına düşen verimliliği ya artışa kadar oransal, ya da daha fazla artar. Makine, 2 işçiyle p; 3 işçiyle $3p$; 4 işçiyle $6p$; 5 işçiyle $7p$; 6 işçiyle $7p$'den fazlayı geçmeyen bir üretim gerçekleştirir. Emek başına optimum verimi 4 işçinin istihdamı sağlar, yani $(6/4)p$, diğer bileşimlerde emek başına verimlilik sırasıyla $1/2p, p$, $(7/5)p$ ve $(7/6)p$ olur. 2 yerine 3 veya 4 işçi istihdam edilirse, verimlilik işçi sayısındaki artışından daha fazla artmaktadır; 2:3:4 oranında artmazlar, 1:3:6 oranında artarlar. Emek başına artan verimlilik ile karşı karşıyayız. Fakat bu azalan verimler kanununun tersinden başka bir şey değildir.

Eğer bir fabrika veya girişim, kullanılan faktörlerin optimum bileşiminden saparsa, optimumdan daha küçük oranda sapmış fabrika veya girişimden daha az etkindir. Hem tarımda ve hem de sanayide üretimin pek çok faktörü tam olarak bölünebilir değildir. Özellikle sanayide, çoğunlukla fabrikayı veya girişimi kısıtlamaktan ziyade genişleterek çok daha kolay optimum bileşim elde edilebilir. Bir veya birçok faktörün en küçük birimi küçük veya orta büyüklükteki fabrikada optimuma ulaşmaya imkân vermeyecek kadar aşırı büyükse, optimumu elde etmenin tek yolu gereçlerin boyutunu arttırmak olur. Büyük ölçekli üretimi üstün kılan da bu gerçeklerdir. Bu sorunun tam önemi maliyet hesaplamaları meselesi tartışılırken gösterilecektir.

3. Bir Araç Olarak İnsan Emeği

İnsan yaşamının göstergelerinin ve fizyolojik fonksiyonlarının bir araç olarak kullanımına emek denir. İnsan enerjisi potansiyelinin ve hayatını açıkça gösteren dışsal amaçları elde etmekte kullanmadığı hayati işlemi bu işlemleri yalnızca yürütmekten ve kendi yaşam ekonomisinin biyolojik tüketiminde oynadığı psikolojik rolden farklıdır, bu emek değildir, bu aslında hayattır. İnsan rahatsızlığını gidermek ve hayati enerjisini spontane ve sinir sistemi ve diğer azalarının tasasız boşaltılması için ikame ederek yetilerini ve güçlerini bir araç gibi kullanır. Emek bir araçtır, kendisi bir amaç değildir.

Her birey sadece sınırlı miktarda enerji sarfiyatına sahiptir, ve emeğin her birimi sadece sınırlı bir sonuç meydana getirir. Aksi takdirde, emek bol mik-

tarda bulunurdu, kıt olmazdı ve rahatsızlığın giderilmesinde bir araç olamazdı ve ekonomik olarak kullanılmazdı.

Emeğin tüm amaçları elde etmek için bir araç olarak kullanılabildiği, yetersiz miktarından dolayı ekonomik olarak kullanıldığı dünyada, emek arzı tüm insanların birlikte sarf edebileceği emek miktarının tamamına eşit olurdu. Böyle bir dünyada herkes geçici kapasitesinin tamamını tüketinceye kadar çalışmak için can atardı. Çalışmak için kapasitenin dinlenmesini ve yeniden yapılanmasını gerektirmeyen, önceki ile tüketilmiş, zaman tamamıyla çalışmaya adanmış olurdu. Çalışmak için tam kapasitenin kullanılmayan her birimi bir kayıp olarak addedilirdi. Daha fazla çalışma ile kişi refahını arttırmış olurdu. Potansiyel olarak mevcut olan kullanılmamış parça, refahtaki bir artışla telafi edilmeyen refahın bir cezası olarak değerlendirilirdi. Tembellikle ilgili tüm fikirler meçhul olurdu. Hiç kimse şöyle düşünmezdi: Şunu veya bunu yapabilirim; fakat buna değmez; bir getirisi yok; boş zamanı tercih ederim. Herkes kapasitesinin tümünü tastamam kullanmak konusunda istekli olduğu üretim faktörlerinin arzı olarak düşünürdü. Refahta en küçük artma şansı bile emeğin miktarının daha kârlı bir kullanımının olamayacağı anlarda bile, daha fazla çalışmak için yeterli bir güdü olarak görülecektir.

Gerçek dünyamızda her şey farklıdır. Emek harcanması ıstıraplı olarak addedilir. Çalışmamak çalışmaktan daha iyi bir hal olarak düşünülür. Boş zaman, diğer şartlar sabitken, meşakkate tercih edilir. İnsanlar boş zamanın azalmasının meydana getirdiği tatmindeki azalmadan emeğin getirisini daha yüksek olarak değerlendirdiklerinde ancak çalışırlar. Çalışmada hoşnutsuzluk vardır.

Psikoloji ve fizyoloji bu gerçeği açıklamayı deneyebilir. Bu çabalarında onların başarıya ulaşıp ulaşmadıklarını araştırmaya praksiyolojinin ihtiyacı yoktur. Praksiyoloji için, insanın boş zamanı elde etmeye istekli oluşu ve sonuçta üretimin maddi faktörlerinin kapasitelerinden elde edeceği hislerin kendi kapasitesinin getirdiği hislerden farklı olacağı bir veridir. Emek arzını artırmayı düşünen insan, harcayacağı emeğe orada en şiddetli bir şekilde ihtiyaç olup olmadığına bakacaktır. Boş zamanın elde edilmesini amaçsal faaliyetin bir sonucu, veya ilk sıra iktisadi malı olarak vurgulayabiliriz. Böyle karmaşık bir terminolojinin kullanımında, boş zamanı, marjinal fayda perspektifinden başka bir iktisadi mal gibi görmeliyiz. Boş zamanın ilk birimi ikinciye göre daha acil hissedilen isteği tatmin ettiğini, üçüncüye göre ikincinin daha acil hissedileni tatmin ettiğini ve bu şekilde sıralamayı devam ettirerek sonuçlandırmalıyız. Bu önermeyi tersine çevirerek, işçinin çalışmaktan dolayı hissettiği rahatsızlığın sarf edilen emek miktarından daha büyük oranlarda yükseldiği ifadesini elde ederiz.

Bununla birlikte, praksiyoloji için çalışmanın hoşnutsuzluğundaki artışın emek miktarındaki artıştan daha büyük oranda veya onunla aynı oranda artıp artmadığı sorusunu araştırmak gereksizdir. (Psikoloji ve fizyoloji için bu sorunun önemli olup olmadığı, ve bu bilimlerin bunu açıklayıp açıklayamayacakları, kararsız bırakılır.) Her neyse, işçi çalışmaya devam etmesinin faydasının, çalışmanın hoşnutsuzluğunu yeterince telafi etmediğini düşündüğü noktada, çalışmayı bırakacaktır. Bu yargıyı oluştururken, artan acının meydana getirdiği üründeki azalmayı görmezden gelirsek, çalışma zamanının her bir kısmını parçalardan ürünün aynı miktarı ile kazanç kısımları olarak karşılaştırır. Elde ettiği gelirin birim faydası emeğin daha fazla çalışmasından dolayı azalmakta ve toplam gelirde bir artış olmaktadır. Çalışma zamanından önceki ürünler daha sonra gerçekleştirilen ürünlerin birimlerinden daha önemli ihtiyaçları tatmin eder. Daha az önemli ihtiyaçların tatmini işin daha fazla devam ettirilmesi için yeterli bir ödül olarak düşünülmeyebilir, aynı miktar fiziksel çıktı ile karşılaştırılsa bile.

Öyleyse praksiyolojik ele alınış için çalışmanın hoşnutsuzluğunun toplam emek sarfiyatı ile oransal olup olmadığı veya çalışma için harcanan zamandan daha hızlı artıp artmadığı alakasızdır. Her neyse, çalışma için toplam potansiyelin hâlâ kullanılmamış kısımların sarf edilmesi eğilimi, diğer şeyler sabitken, sarf edilmiş olan kısımların artışı ile birlikte düşer. Çalışmaya hazır olmadaki bu düşüşün daha hızlı veya daha yavaş olup olmaması kategorik ilkelerin değil, iktisadi verilerin bir sorunudur.

Çalışmaya iliştirilen hoşnutsuzluk insan tarihinin gidişatında, teknolojik ilerlemeler ve daha fazla sermaye arzının neden olduğu emeğin fiziksel verimliliğindeki ilerlemeler sayesinde, neden mesai saatlerinin kısaltılmasına yönelik bir eğilimin var olduğunu açıklamaktadır. Medeniyette bir adım geride olan atalarına göre medeni insanın daha bol bulduğu hayatı kolaylaştıran şeyler içerisinde boş zaman da bulunmaktadır. Bu bağlamda genellikle filozofların ve filantropistlerin sorduğu iktisadi gelişmenin insanı daha mutlu edip etmediği sorusuna cevap verilmiş olur. Eğer emeğin verimliliği şu andaki kapitalist dünyadakinden daha düşük olsaydı, insan ya daha fazla didinmeye, ya da bazı hayatı kolaylaştıran şeylerden feragat etmeye zorlanırdı. Bu gerçeğin tespiti ile iktisatçılar mutluluğu elde etmenin tek yolunun daha fazla maddi rahatlık, lüks yaşam, veya daha fazla boş zamana sahip olmak olduğu iddiasında değildirler. İktisatçılar, insanların, neye ihtiyaçları olduğunu en iyi kendilerinin bileceği gerçeğini kabul etmelidirler.

İnsanın kendisini daha çok tatmin edeni daha az tatmin edene tercih etmesi ve nesneleri faydaları temelinde değerlemesi olan temel praksiyolojik sezgi, çalışmanın hoşnutsuzluğu konusunda ilave bir ifade ile düzeltilmeye

veya tamamlanmaya ihtiyaç göstermez. Emeğin kazancı boş zamandan daha değerli olduğu sürece çalışmanın boş zamana tercih edileceği ifadesi zaten bu önermelerde ima edilmiştir.

Dünyamızda emek faktörünün işgal ettiği benzersiz pozisyon spesifik olmayan karakterindendir. Doğa tarafından verilen başlıca üretim faktörleri -yani insanın refahını geliştirmekte kullanabileceği tüm bu doğal şeyler ve güçler- belirli güçlere ve faziletlere sahiptir. Elde edilmeleri için daha uygun olan amaçlar, elde edilmeleri için daha az uygun olan amaçlar, ve elde edilmeleri için hiç uygun olmayan amaçlar vardır. Fakat emek düşünülebilen her işlem ve üretim tarzının gerçekleştirilebilmesi için hem uygun, hem de vazgeçilemezdir.

Elbette, insan emeği ile sıradan bir şeymiş gibi ilgilenilmesi doğru değildir. İnsanın ve yetilerinin farklı çalıştığını görmemek temel bir yanılgıdır. Belli bir ferdin yapabileceği bir iş bazı amaçlar için daha uygun, bazıları için daha az uygun, ve başka bazı amaçlar için tümüyle uygunsuzdur. Klasik iktisatçıların bu gerçeğe yeterince dikkat göstermemeleri ve değer, fiyat ve ücret teorilerinin inşasında bunu önemsememeleri klasik iktisadın eksikliklerinden birisidir. İnsanlar emeği genelde ekonomikleştirmezler, ancak belirli bir tür emeği ekonomikleştirirler. Ücretler sarf edilen emeğe değil, kalite ve miktar olarak oldukça farklılık gösteren emeğin başarısına ödenir. Her ürünün üretimi, belli bir işin yapılmasını sağlayan işgücünün istihdamını zorunlu kılar. Emeğin arz ve talebinin her sağlıklı insanın yapabileceği sıradan ve yetenek gerektirmeyen işçileri ilgilendirdiği ve yeteneği olan işçiler için, doğuştan var olan ve özel eğitimle kazanılan insan emeğinin, genelde emek arz ve talebinin dışında tutulduğu yönündeki sözde gerçeğe göndermede bulunmak suretiyle bu noktayı düşünme başarısızlığını haklılaştırmak saçmadır. Uzak geçmişte şartların böyle olup olmadığını veya ilkel kabilelerde doğuştan gelen eşitsizliğin ve sonradan kazanılan kapasitelerin emeğin ekonomik kullanımında ana unsur olup olmadığını araştırmaya ihtiyaç yoktur. Medeni halkların durumlarına bakarken, emeğin performans kalitesindeki farklılıkları göz ardı etmek mümkün değildir. Değişik insanların iş yapabilme kapasitesi farklıdır çünkü insanlar doğuştan eşit değildir ve hayatları boyunca edindikleri yetenek ve tecrübe, kapasitelerini daha da farklılaştırır.

İnsan emeğinin belirli olmayan karakterinden bahsederken, kesinlikle tüm insan emeğinin aynı kalitede olduğu iddiasında değiliz. Değişik malların üretimi için gerekli olan emek türündeki farklılıklar insanın doğuştan kapasitesindeki farklılıklardan daha büyük olduğunu vurgulamak istiyoruz. (Bu noktayı vurgularken dahilerin yaratıcı işleriyle ilgilenmiyoruz; dahinin yaptığı iş sıradan insan eylemi yörüngesinin dışında ve insanlığa bir gecede gelen ka-

derin bedava hediyesi gibidir.[73] Ayrıca bazı grupların belli işlere ve mesleklere girmesini engelleyen kurumsal yapıları da ihmal ediyoruz.) Çeşitli bireylerin birbirlerine özgü eşitsizlikleri zoolojik tekilliği ve insan ırkının homojenliğini emek arzını birbirinden bağımsız kısımlara bölecek şekilde ayırmaz. Böylece belli tür işin gerçekleştirilmesi için emeğin potansiyel arzı böyle bir emek için gereken talebi aşar. Uzmanlaşmış emeğin arzının her çeşidi diğer dallardan veya meslek edindirme yerlerinden, uzman işçilerin geri çekilmesi ile arttırılabilir. Tatmin için gereken miktar özel işleri yapabilecek insanların kıtlığı ile hiçbir işkolunda sürekli olarak sınırlı değildir. Sadece kısa dönemde uzmanların yokluğu ortaya çıkabilir. Uzun dönemde gerekli olan kalıtsal yetenekleri gösteren insanların yetiştirilmeleriyle bu yokluk giderilebilir.

Emek üretimin temel araçlarının en kıtıdır, çünkü bu bağlamda spesifik değildir; ayrıca üretimin her çeşidi emek sarfiyatını gerektirir. Öyleyse, üretimin diğer başlıca araçlarının -yani doğa tarafından sağlanan üretimin insani olmayan araçlarının- kıtlığı eylemde bulunan insan için kullanımı emeğin en küçük sarfiyatını gerektiren üretimin başlıca materyallerinin kıtlaşması haline gelir.[74] İhtiyaçların karşılanması için çeşitli faktörlerin ne ölçüde kullanılacağını emeğin arzı belirler.

Şayet yetisi olan ve işi gerçekleştirmeye hazır durumda bulunan emeğin arzı artarsa, üretim de artar. İhtiyacın karşılanmasının geliştirilmesi için kullanışsız olarak emek istihdam edilmeden kalamaz. Herkesten uzak izole olarak kendi kendine yeten birisi emek sarfiyatını arttırarak şartlarını geliştirme fırsatına daima sahiptir. Piyasa toplumunun emek piyasasında arz edilen emeği satın alacaklar vardır. Emek piyasasının sadece bölümlerinde bol miktarda ve lüzumundan fazla miktarda olabilir; emeği diğer bölümlere iterek ve iktisadi sistemin diğer bölgelerinde üretimin genişlemesiyle sonuçlanır. Diğer taraftan, toprağın miktarındaki bir artış -diğer şartlar sabitken- eğer ilave toprak kullanılan marjinal topraktan daha verimliyse ancak o zaman üretimde bir artış gerçekleşebilir.[75] Gelecek üretim için biriktirilmiş maddi gereçler için de aynısı geçerlidir. Sermaye mallarının yararı da emeğin arzına bağlıdır. Eğer gereken emek daha acil ihtiyaçların karşılanmasında kullanılabilecekse, mevcut fabrikanın kapasitesini kullanmak ziyanlık olacaktır.

Üretimin tamamlayıcı faktörleri içlerinde en kıt olanın varlığına bağlı olarak kullanılabilir. 1 birim *p* üretimi için 7 birim *a* ve 3 birim *b* gerektiğine

[73] Bkz. aşağıda, ss. 139-140.

[74] Elbette, bazı doğal kaynaklar o kadar kıttır ki tamamen kullanılır.

[75] Emeğin tam hareketliliği altında eğer tekrardan kazanılan saha işletinin toplam maliyetini telafi edecek kadar verimli değilse, kısır toprağı geliştirmek kârlı olmazdı.

ve ne *a* ve ne de *b*'nin *p*'den başka bir üretimde kullanılamayacağına dair bir varsayımda bulunalım. Eğer 49*a* ve 2,000*b* varsa, 7 *p*'den fazlası üretilemez. *a*'nın arz miktarı *b*'den ne kadar kullanılacağını belirlemektedir. Sadece *a* iktisadi mal olarak düşünülür; sadece *a* için insanlar para ödemeye hazırdır; *p*'nin tam fiyatı 7 birim *a*'yı hesaba katar. Diğer taraftan *b* iktisadi mal değildir ve fiyat hesabına katılmaz, zira *b*'nin kullanılmayan miktarları kalmıştır.

Üretimin tüm maddi faktörleri öyle tam bir şekilde istihdam edilmiştir ki tüm insanları veya çalışmaya hazır olan tüm insanları istihdam etme olanağının olmadığı şartları taşıyan bir dünyayı hayal etmeye çalışalım. Böyle bir dünyada emek bol miktardadır; emek arzındaki bir artışın, üretimin toplam miktarı her neyse ona herhangi bir katkısı olamaz. Eğer bütün insanların aynı kapasiteye ve çalışma isteğine sahip olduğunu varsayarsak ve çalışmanın hoşnutsuzluğunu ihmal edersek, böyle bir dünyada emek iktisadi bir mal değildir. Eğer bu dünya bir sosyalist cumhuriyeti olsaydı, nüfus rakamlarındaki artış aylak tüketicilerin sayılarındaki artış olarak addedilecekti. Eğer piyasa toplumu olsaydı, ödenen ücretler açlığı önlemeye yeterli olmazdı. İş arayanlar her ücrette, daha düşük, hatta hayatını idame ettirmede yetersiz kalacak düzeyde bile olsa çalışmaya giderlerdi. Açlıktan ölümü bir süreliğine ertelemekten mutlu olurlardı.

Bu hipotezin çelişkileri üzerinde durmaya ve böyle bir dünyanın sorunlarını tartışmaya gerek yoktur. Bizim dünyamız farklıdır. Emek üretimin maddi faktörlerinden daha kıttır. Bu noktada optimum nüfusla ilgilenmiyoruz. Gereken emeğin daha acil ihtiyaçların karşılanmasında kullanıldığı için kullanılmadan duran üretimin maddi faktörlerinin bulunduğu gerçeği ile ilgileniyoruz. Bizim yaşadığımız dünyada bol miktarda insan gücü yoktur, tersine yetersizlik vardır, ve üretimin kullanılmayan maddi faktörleri, yani toprak, madenler ve hatta fabrikalar ve araç gereçler, vardır.

Gıda üretimi için gereken vazgeçilmez tüm maddi faktörlerin -kelimenin tam anlamıyla- insan hayatının idamesi için tam olarak kullanıldığında nüfus rakamlarındaki bir artış ile durum değişebilir. Fakat durum böyle olmadıkça, bu üretimin teknolojik yöntemindeki ilerleme ile değiştirilemez. Kullanımlarıyla insan refahını yükseltebilecek hâlâ bazı maddi faktörler olduğu sürece, üretimin daha etkin olan yönteminin daha az etkin olan yöntemiyle ikamesi emeği bollaştırmaz. Tersine, bu sayede çıktı ve bununla tüketici malları miktarı artış gösterir. "Emekten tasarruf edici" aletler arzı arttırır, "teknolojik işsizliğe" neden olmazlar.[76]

Her ürün hem emeğin ve hem de maddi faktörlerin istihdamının bir sonucudur. İnsan hem emeği, hem de maddi faktörleri ekonomikleştirir.

[76] Bkz. aşağıda, ss. 773-774.

Hemen Memnun Eden Çalışma, Aracıyla Memnun Eden Çalışma

Kural olarak çalışmak icracıyı sadece aracı ile memnun eder, yani amacın elde edilmesiyle meydana gelen, rahatsızlığın giderilmesi yoluyla. İşçi boş zamandan vazgeçer ve çalışmanın hoşnutsuzluğuna teslim olur çünkü ya üründen faydalanır veya diğer insanları o ürün karşılığı kendisine verdiklerinden yararlanır. Emek sarfiyatı onun için belli amaçların elde edilmesinde bir araç, ödenen bir fiyat ve katlanılan bir maliyettir.

Fakat emeğin performansının işçiyi derhal memnun ettiği durumlar da vardır. Emeğin sarf edilmesinden anında haz alır. Kazanç iki kattır: bir tarafta ürünün elde edilmesi, diğer tarafta performansın kendisinin çalışana verdiği haz.

İnsanlar bu gerçeği gülünç bir şekilde yanlış yorumladılar ve toplumsal reformlar için bu yanlış yorumlar üzerine harika planlar oturttular. Sosyalizmin ana dogmalarından bir tanesi emeğin sadece kapitalist üretim sistemlerinde çalışma hoşnutsuzluğu olduğu, sosyalist sistem altında tam bir memnunluk olduğu şeklindedir. Zavallı çılgın Charles Fourier'in taşkınlıklarını ihmal edebiliriz. Fakat o da Marksist "bilimsel" sosyalizm ütopyacılardan bu noktada farklılaşmaz. Bazı önde gelenler, Frederick Engels ve Karl Kautsky, sosyalist rejimin ana sonucunun, çalışmayı zahmetli halden mutluluğa dönüştürmek olduğunu açıkça ilan ettiler.[77]

Derhal memnun eden ve hazzın doğrudan kaynaklarının faaliyetlerinin emek ve çalışmaktan farklı olduğu genellikle ihmal edilen bir gerçektir. Sadece gerçeklerin yüzeysel ele alınışları bu farklılıkları görmede başarısız kalabilir. Parklardaki göllerde eğlence için pazar günleri yapılan kano kürek çekmeleri, hidromekanik bakış açısından kayıkçı kürekçileri ve kadırga forsalarına benzeyebilir. Amaçların elde edilmesindeki araçlar olarak yargılandığında, gezintiye çıkmış birisinin vızıldayan aryası ile operadaki şarkıcının aynı aryayı seslendirmesi kadar aralarında fark vardır. Kaygısız pazar kürekçisi ve gezinti şarkısı faaliyetlerinden derhal memnuniyet hissederler, fakat aracılı memnuniyet yoktur. Öyleyse yaptıkları çalışmak değildir, amaçlara ulaşmak için psikolojik işlevlerinin çalışması değildir, sadece bu işlevlerin egzersizidir. Sadece haz için yapılır. Amacı kendisindedir; kendisi için yapılır ve daha fazla bir hizmeti icra etmez. Çalışma olmadığı için, emeği derhal memnun eden olarak adlandırmak mümkün değildir.[78]

Bazen yüzeysel bir gözlemci, kendisi böyle bir çalışmayı taklit eden bir oyunda bulunmak istediğinden, başka insanların çalışmasının insanlara derhal

---

[77] Karl Kautsky, *Die soziale Revolution* (3. baskı, Berlin, 1911), II, 16 vd. Engels için Bkz. aşağıda, s. 591.

[78] Kürek çekmenin spor olarak ciddi yapılması ve şarkı söylemenin amatör olarak ciddi yapılması içedönük çalışmadır. Bkz. aşağıda, ss. 587-588.

memnuniyet verici olduğuna inanır. Çocukların okul, askerlik ve demiryolu oyunu oynadığı gibi, yetişkinler de şununla ve bununla oynamak isterler. Demiryolu mühendislerinin de, motoru çalıştırmak ve kullanmaktan, onunla oynamalarına izin verilmiş olsa alacakları hazzı almak durumunda olduklarını düşünürler. Telaşlı bir şekilde ofise geldiğinde muhasebeci sopası ile ortalıkta boş boş dolaşıp para kazandığını düşündüğü bekçiyi kıskanır. Oysa! Bekçi devriyede, gün boyu iyi ısınmış bir odada yumuşak koltukta oturan ve ciddi bir çalışma sayılamayacak bazı karalamalarda bulunan muhasebeciyi kıskanır. Ancak, başkalarının işlerini yanlış yorumlayan ve sadece zaman geçirme olarak gören insanların görüşleri ciddiye alınmamalıdır.

Yine de emeğe anında memnuniyet veren özgün durumlar da vardır. Bazı özel şartlar altında küçük miktarlardaki çalışmanın anında memnuniyet getirdiği bazı türler vardır. Fakat bu miktarlar öylesine önemsizdir ki, insan eylemi karmaşıklığında ve isteklerin karşılanma sürecinde bir rol oynamazlar. Dünyamız çalışmanın hoşnutsuzluğu olgusu ile karakterize edilir. İnsanlar hoşnutsuzluğu emeğin ürünleri ile mübadele eder; emek onlar için aracılı memnuniyetin bir kaynağıdır.

Özel bir tür çalışma, sınırlı miktarda haz verdiği ve acı vermediği, derhal memnuniyet verdiği ve çalışmanın hoşnutsuzluğu olmadığı sürece, bunun gerçekleşmesi için bir ücret ödenmesi hesaba katılmaz. Tersine, bu işi icra eden, "işçi," hazzı satın almalı ve onun için bir ödemede bulunmalıdır. Avlanma pek çok insan için hoşnutsuzluk yaratan bir çalışmaydı; bugün de öyledir. Fakat bunun bir mutluluk kaynağı olduğu insanlar da vardır. Avrupa'da amatör avcılar avlak sahibinden belli tür hayvanları belli sayıda avlama izni satın alırlar. Bu hakkın satın alınması torba için ayrıca ödenen bedelden ayrı tutulmuştur. Eğer iki satın alma birbirinden ayrılmasaydı, fiyat torbanın piyasada satın alınabileceği fiyatın çok üstünde olurdu. Sarp kayalıklarda sıçrayan dağ keçisi canlı iken vurulduğundan, aşağıya indirilip et, deri, ve boynuzlarının kullanıma hazır hale getirilmesinden daha fazla nakdi değere sahiptir; avlanması için meşakkatli bir tırmanış ve bazı materyallere masraf edilmesi gerekse bile. Canlı dağ keçisinin icra ettiği hizmetlerden bir tanesinin, avcıya öldürme zevkini sağlaması olduğu söylenebilir.

Yaratıcı Deha

Öncülerin üzerinden milyonlar gelip geçti, icraatları ve fikirleri insanlık için yeni yollar açan insanlar oldu. Öncü dahiler[79] için yaratmak hayatın özüdür. Onun için yaşamak demek yaratmak demektir.

[79] Liderler (Führerler) öncüler değildir. Öncülerin açtığı yollarda insanlara rehberlik ederler. Öncüler şu an için ulaşılmaz olan toprakta yolları temizlerler ve başkalarının kendisiyle bu yeni yolda yürüyüp yürümeyeceğine aldırmazlar. Lider, insanları ulaşmak istedikleri amaca doğru yönlendirir.

Bu muazzam insanların faaliyetleri, emeğin praksiyolojik kavramı altında tam olarak sınıflandırılamaz. Emek değildirler, çünkü dahiler için bunlar araç değil, amaçtırlar. Bir dahi yaratma ve icat etmenin içinde yaşar. Onun için boş zaman yoktur, sadece kısa anlı durgunluk ve hüsran arası bir yer vardır. Güdüsü ortaya bir sonuç çıkarma isteği değil, üretme eylemidir. Başarı kendisini ne derhal ne de aracıyla memnun eder. Kendisini aracıyla memnun etmez, çünkü etrafında bulunan insanlar, en iyi ihtimalle, konuya ilgisizdirler; daha çok da alay ederek, dudak bükerek, ve yargılayarak bakarlar. Dahi dehasını kendi hayatını daha uyumlu ve neşeli kılmak için kullanabilirdi; böyle bir durumu düşünmedi bile ve dikenli yolu hiç çekinmeden tercih etti. Dahi görevi olarak gördüğü şeyi başarmak ister, hatta bu onun kendi felaketi olacak olsa bile.

Dahi yaratıcı faaliyetlerinden derhal memnuniyet sağlamaz. Yaratıcılık onun için bir işkence, dâhili ve harici engellere karşı aralıksız dayanılmaz derecede acı veren mücadeledir; kendisini bitip tüketir ve ezer. Avusturyalı şair Grillparzer "Elveda Gastein" adlı dokunaklı şiirinde bunu betimlemiştir.[80] Bunu yazarken sadece kendi acılarını ve ıstıraplarını düşünmediğini fakat çok daha büyük bir adamın, kaderi kendisine benzeyen ve ona muhabbetini adayarak ve çağdaşlarından daha fazla ona sempati ile bakan adamı, Beethoven'in daha büyük acılarını da düşündüğünü varsayabiliriz. Nietzsche kendisini açgözlüce yiyip tüketen ve yok eden alev ile karşılaştırdı.[81] Böyle ıstıraplar genellikle iş ve çalışma, üretim ve başarı, ekmek parası ve eğlence hayatı fikirlerine ilişkin olan yan anlamlarla hiçbir ortak noktası olmayan bir olgudur.

Yaratıcı mucidin başarıları, düşünceleri ve teorileri, şiirleri, resimleri ve edebiyatı, *çalışmanın* ürünü anlamında, praksiyolojik olarak sınıflandırılamazlar. Hayatı kolaylaştıran nesnelerin üretimine adanabilecek emeğin, felsefe, sanat, veya edebiyat şaheserlerinin "üretiminde" kullanımının bir sonucu değildirler. Düşünürler, şairler, ve sanatçılar bazen diğer işlerin başarılmasına uygun olmazlar. Her neyse, yaratıcı faaliyetlere ayırdıkları zaman ve çalışma başka amaçların kullanımından geri tutulmamıştır. Şartlar bazen duyulmamış şeyleri öne çıkarabilecek insanı kötü sona iter; açlıktan ölmekten veya hayatını sürdürebilmesi için tüm gücünü kullanmaktan başka kendisine bir alternatif bırakmayabilirler. Fakat, eğer dahi amaçlarına ulaşmayı başarırsa, kendisinden başka hiç kimse "maliyetleri" yüklenmez. Goethe Weimar sarayında işlevleri ile bazı açılardan belki de engellendi. Ancak eğer oyunlarını, şiirlerini ve

[80] 82. Bu şiirin İngilizce çevirisi yok gibi görünüyor. Douglas Yates'in kitabı (Franz Grillparzer, a Critical Biography, Oxford, 1946), I, 57, içeriğinin kısa İngilizce özetini vermektedir.

[81] Nietzsche'nin şiiri için bakınız M. A. Mügge, Friedrich Nietzsche (New York, 1911), s. 275.

romanlarını yazmamış olsaydı devlet bakanı, tiyatro yöneticisi, veya maden işletmecisi olarak daha fazlasını başarmış olamazdı.

Üstelik diğer insanların çalışmasını yaratıcıların çalışmasının yerine ikame etmek mümkün değildir. Eğer Dante ve Beethoven var olmamış olsalardı, diğer insanlara görev vererek *Divina Commedia* (İlahi Komedi) veya Dokuzuncu Senfoni'yi üretme pozisyonunda olmazlardı. Ne toplum ne de tek tek bireyler dâhiyi ve çalışmasını daha da ileri götürebilir. Bu konuda "talebin" en yüksek olduğu yoğunluk ve devletin en üst amiri etkisizdir. Dahi emirle iş yapmaz. Yaratıcıya ve yarattığına neden olan sosyal ve doğal şartları geliştiremez. İnsan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına çalışan bilim ile dahileri yükseltmek, okullarla onları eğitmek, veya onların faaliyetlerini organize etmek mümkün değildir. Ancak, elbette ki bir toplum öncülere ve yeni çığır açanlara yolu tıkayacak şekilde organize edilebilir.

Dahinin yaratıcı başarısı praksiyoloji için nihai veridir. Bu insan kaderin bedava bir hediyesi olarak tarihte yerini almalıdır. İktisadın kullandığı manada bir üretimin sonucu kesinlikle değildir.

4. Üretim

Eylem, eğer başarılıysa, istenen sonuca ulaştırır. Ürünleri üretir.

Üretim yaratma eylemi değildir; daha evvelden var olmayan bir şeyi meydana getirmez. Üretim, verilen unsurların düzenlenmesi ve bileşimi ile dönüşümüdür. Üretici yaratıcı değildir. İnsan sadece düşüncede ve hayal dünyasında yaratıcıdır. Dışsal olayların dünyasında sadece bir dönüştürücüdür. Başarabileceği tek şey, araçları öyle bir şekilde bir araya getirmektir ki, hedeflediği sonuç doğa kanunları gereği ortaya çıkmakla yükümlü olsun.

Kişisel hizmetler ile elle tutulur malların üretimi arasında ayrım yapmak bir zamanlar gelenekseldi. Masalar ve sandalyeler yapan marangoz üretken olarak kabul edilirken; hasta olan marangozun masalar ve sandalyeler yapma kapasitesini iyileştirmek için tavsiyeleriyle yardımda bulunan doktor bu haktan mahrum edilmişti. Doktor-marangoz bağı ile marangoz-terzi bağı arasında farklılaştırma yapılmıştı. Doktorun kendisinin bir şey üretmediği iddia edildi; başkalarının ürettiğinden geçinir, marangozlar ve terziler tarafından bakılır. Önceki tarihlerde Fransız Fizyokratları topraktan bir şey çıkarmadıkça tüm emeğin kısır olduğunu beyan etmişlerdi. Onlara göre sadece toprağın verimini arttıran, balıkçılık, avcılık yapanlar, ve madenlerde çalışanlar üretkendi. İmalat sanayileri, kullanılan materyalin değerine, işçiler tarafından tüketilenlerin değerinden daha fazla bir şey katmamaktaydı.

Günümüz iktisatçıları böyle savunulamaz ayrımlarda bulundukları için seleflerine gülmektedirler. Ancak, kendi gözlerindeki merteği de atmalıdırlar. Çeşitli sorunlarla -örneğin reklamcılık ve pazarlama- uğraşan çağdaş yazarların yolu, açıkça, çok zaman önce ortadan kaybolmuş olması gereken ham hataların içine giden yoldur.

Bir diğer genişçe kabul gören görüş, emeğin istihdamı ile diğer üretim faktörlerinin istihdamı arasında fark bulanlardır. Tabiat hediyelerini cömertçe harcar, fakat emek çalışmasının zahmetinden dolayı ona bir ödemede bulunulması gerektiği iddia edilir. Çalışmanın rahatsızlığının üstesinden gelebilmek için insan daha evvelce olmayan bir şeyi evrene katar. Bu bağlamda emek yaratıcı olarak adlandırılır. Bu da hatalıdır. İnsanın çalışma kapasitesi toprağın orijinal ve kalıtsal kapasitelerinde ve diğer hayvansal parçalarda olduğu kadar evrende veridir. Emek potansiyelinin bir parçası üretimin insan olmayan faktörlerinden farklı olarak kullanılmadan kalacağı gerçeği de doğru değildir; bunlar da kullanılmadan kalabilirler. Çalışmanın hoşnutsuzluğunun üstesinden gelmeye hazır olan fertlerin emeğin ürününü boş zamandan elde ettikleri tatmine tercih ettikleri gerçeğinin bir sonucudur.

Sadece faaliyetleri ve üretimi yönlendiren insan aklı yaratıcıdır. Akıl da evrene ve doğaya aittir; mevcut dünyanın ve verinin bir parçasıdır. Akla yaratıcı demek metafiziksel spekülasyonlara teslim olmak demek değildir. İnsan faaliyetlerini yöneten aklın müdahalesi ile karşılaştığımız noktadan daha fazla geriye insan eylemi tarafından gerçekleştirilen değişimlerin izini sürdüremediğimiz için, ona yaratıcı diyoruz. Üretim fiziksel, maddi, ve dışsal bir şey değildir; ruhani ve entellektüel bir fenomendir. Temel ihtiyaçları insan emeği ve dışsal doğal kuvvetler ve nesneler değil, amaçların elde edilmesinde araç olarak bu faktörleri kullanma yönünde aklın verdiği karardır. Ürünü ürettiren sıkıntı ve meşakkatin kendisi değildir, meşakkatli çalışmanın akıl tarafından yönlendirilmesi gerçeğidir. İnsan aklı tek başına rahatsızlığı ortadan kaldıracak güce sahiptir.

Marksistlerin materyalist metafizikçileri bu şeylerin tamamını yanlış anlamışlardır. "Üretim güçleri" maddi değildir. Üretim ruhani, entellektüel, ve ideolojik bir fenomendir. Akılla yönlendirilen insan, rahatsızlığını gidermek için en mümkün olan şeyi kullanır. Bizlerden bin veya yirmi bin yıl önce yaşamış olan atalarımızın koşulları ile bizim içinde bulunduğumuz koşulları birbirinden ayırt eden maddi bir şey değil, ruhani bir şeydir. Maddi değişimler ruhani değişimlerin bir sonucudur.

Üretim, muhakeme tasarısına göre, veri olanın değişimidir. Bu tasarımlar -tarifler, formüller, ideolojiler- esas şeylerdir; orijinal faktörleri -hem insani hem de insani olmayanları- araçlara dönüştürürler. İnsan aklı sayesinde üre-

tim yaparlar; amaçları seçer ve onları elde etmek için araçları kullanırlar. İktisadın insan hayatının maddi koşullarıyla ilgilendiği yönündeki popüler ifade tamamen bir yanılgıdır. İnsan eylemi aklın açık bir beyanıdır. Bu bağlamda praksiyolojiye manevi bilim (*Geisteswissenschaft*) denebilir.

Elbette ki aklın ne ***olduğunu*** bilmiyoruz; aynen hareketin, hayatın, elektriğin neler ***olduğunu*** bilmediğimiz gibi. Akıl, insanın şu ana kadar başardığı tüm şeyleri (teoriler ve şiirler, katedraller ve senfoniler, motorlu araçlar ve uçaklar) yapmasına olanak tanıyan meçhul öğeyi göstermek için kullanılan, basit bir kelimedir.

Kısım 2

TOPLUM ÇERÇEVESİ İÇERİSİNDE EYLEM

Bölüm 8

İnsan Toplumu

1. İnsan İşbirliği

Toplumun birliktelik eylemi, işbirliğidir.

Toplum, amaçlı ve bilinçli davranışın bir sonucudur. Bu, bireylerin kurdukları insan toplumuyla sözleşme yaptıkları anlamına gelmez. Toplumsal işbirliğine ve günlük yeni olayların oluşumuna neden olan eylemler, işbirliğinden ve belli amaçların elde edilmesi için diğerleri ile birlikte gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildir. Böyle organize olmuş eylemlerin yarattığı karşılıklı ilişkilerin toplam karmaşıklığına toplum adı verilir. Toplum bireylerin birbirlerinden izole olmuş hayatları yerine -en azından makul düzeyde- birlikte hareketleri ikame eder. Toplum, işbölümü ve iş bileşimidir. Kapasitesince eylemde bulunan birey vahşi bir yaratık olmaktan çıkar ve toplumsal bir yaratık haline gelir.

Birey toplumsal olarak organize olmuş bir çevrenin içine doğar. Yalnızca bu bağlamda toplumun -mantıksal veya tarihsel olarak- bireyden önce olduğu söylemini kabul edebiliriz. Diğer tüm bağlamlarda bu özdeyiş ya boştur, veya saçmadır. Birey toplumda yaşar ve eylemde bulunur. Fakat toplum bireyler bileşiminin birlikte çabalamasından başka bir şey değildir. Bireyin eylemlerinden başka bir yerde mevcut değildir. Bireyin eylemlerinin dışında bir yerlerde toplum aramak aldatıcıdır. Toplumun otonom ve bağımsız varlığından, yaşamından, ruhundan, ve eylemlerinden söz edebilmek, kaba hatalarıyla kolayca yönlendirilebilecek mecazlardır.

Toplumun veya bireyin nihai amaç olarak düşünülüp düşünülmeyeceği ve toplumun çıkarının bireylerin çıkarlarından daha az önemli veya bireyin

çıkarlarının toplumun çıkarlardan daha az önemli olup olmadığı soruları faydasızdır. Eylem, daima bireyin eylemidir. *Amaç* kategorisi sadece eyleme uygulandığında bir anlam ifade eder. Toplum veya toplumsal unsur bireyin eylemlerinin belli bir yönlendirmesidir. Teoloji ve tarihin metafiziği toplumun amaçlarını ve Tanrı'nın toplum için gerçekleştirmek istediği tasarıları tartıştıkları gibi, yaratılmış evrenin diğer parçalarının amacını tartışabilirler. Akıldan asla kopartılamaz olan, böyle sorunların ele alınışı için açıkça uygun olmayan bir alet olan bilim için, bu meseleler hakkında spekülasyonlarda bulunmak umutsuz bir vakıa olurdu.

Toplumsal işbirliği çerçevesinde toplumun üyeleri arasında sempati duyguları ve dostluk ve aidiyet duygusu ortaya çıkabilir. Bu hisler insanın en keyifli ve ulvi tecrübelerinin kaynaklarıdır. Hayatın en değerli süsleridirler; bir hayvan türü olan insanı gerçek insan varlığına yükseltirler. Ancak, söz konusu hisler başkalarının iddia ettiği gibi, sosyal ilişkilere neden olan şeyler değildirler; toplumsal birlikteliğin meyveleridirler, sadece kendi çerçevelerinde büyüyüp gelişirler; toplumsal ilişkilerin kurulmasından önce olmazlar ve kaynaklarının da tohumları değildirler.

Vahşi insanı gerçek insana dönüştüren toplumsal işbirliği, toplum, medeniyet ve temel gerçekler işbölümü altında gerçekleştirilen işin, izole yapılan işten daha üretken olduğu ve insan aklının bu gerçeği fark edebilecek kapasitede olduğu gerçeğidir. Bu gerçek olmasaydı, insanlar, tabiat tarafından sunulan yaşamsal maddelerin araçlarının kıt arzlarının miktarlarını güvence altına almak için verdikleri çabalarda uzlaşmaz rakipler olarak, sonsuza kadar birbirlerinin ölümcül düşmanları olarak kalmış olurlardı. Her insan diğer insanları düşmanı olarak görmeye zorlanmış olurdu; kendi iştahını tatmin etme isteği onu tüm komşularıyla yatıştırılamaz bir öfkenin içine çekmiş olurdu. Böyle duygular altında hiçbir sempati gelişemezdi.

Bazı sosyologlar toplumda orijinal ve basit öznel gerçeğin "türün bilinci"[1] olduğu iddiasını dile getirmişlerdir. Diğerleri eğer "toplum hissi veya birlikteliğe ait olma"[2] olmasaydı toplumsal sistemin olamayacağı görüşünü sürdürmektedirler. Belli ölçülerde belirsiz ve tam tanımlanmamış bu terimler doğru olarak yorumlanması koşuluyla, aynı fikirde olunabilir. Diğer tüm insanlar yaşam mücadelesinde potansiyel işbirlikçileridir; çünkü hayvanlarda bu yeti olmamasına rağmen işbirliğinin müşterek faydalarını kavrayabilecek kapasitenin varlığı gerçeğinin kabulüne, birlikteliğe ait olma, toplum hissi, veya türün bilinci diyebiliriz. Ancak şunu unutmamalıyız ki, böyle bir bilinç veya

[1] F. H. Giddings, The Principles of Sociology (New York, 1926), s. 17.

[2] R. M. MacIver, Society (New York, 1937), s. 6-7.

duyuya neden olan ana gerçekler yukarıda bahsedilen iki şeydir. İşbölümünün üretkenliği artırmadığı farazi bir dünyada, bir toplum olamazdı. İyi niyet ve merhamet hisleri olamazdı.

İşbölümü ilkesi kozmik oluşumun ve evrimsel değişimin büyük temel ilkelerinden birisidir. Biyologlar sosyal felsefeden işbölümü kavramını ödünç almakta ve onu kendi araştırma alanlarına uyarlamakta haklıydılar. Yaşayan organizmaların çeşitli parçaları arasında işbölümü vardır. Üstelik, hayvanlarla işbirliği içerisinde olan organik varlıklar vardır; karıncaların ve arıların böyle toplulaştırılmasını mecazen "hayvan toplumu" olarak isimlendirmek âdettendir. Fakat, insan toplumunun karakteristik özelliğinin amaçsal işbirliği olduğu unutulmamalıdır. Toplum, insan eyleminin bir sonucudur; yani amaçları elde etmek için bilinçli bir hedeflemedir. Araştırma yoluyla tespit edebildiğimiz kadarıyla, böyle bir unsura hayvanlarda ve bitki sistemlerinde karıncaların, arıların ve eşek arılarının toplumlarının çalışmalarında yapısal işlevlerinin ortaya çıkışı ile sonuçlanan işlemlerde rastlanmamıştır. İnsan toplumu entellektüel ve ruhsal bir fenomendir. Kozmik oluşumu, emeğin işbölümünün daha yüksek üretkenliğinin, belirleyici evrensel kanunun amaçlı kullanımının bir sonucudur. Her eylem durumuyla, doğa kanunlarının tespiti insan gayretlerinin hizmetini içinde yaşadığı şartları daha da ilerletme yoluna koymuştur.

2. Dini ve Metafiziksel Toplum Görüşünün Eleştirisi

Evrenselcilik, kavramsal realizm, dini kollektivizm, ve bazı Gestalt psikolojisi temsilcilerinin doktrinlerine göre, toplum kendi hayatını yaşayan bir varlıktır, çeşitli bireylerin hayatlarından ayrı ve bağımsızdır, kendi hesabına eylemde bulunur ve bireylerin istediği amaçlardan farklı olarak kendi amaçlarını hedeflemektedir. Elbette, bu durumda toplumun amaçlarıyla üyelerinin amaçları arasında bir düşmanlık doğabilir. Toplumun yeşermesini korumak ve daha da gelişmesini sağlamak için bireylerin bencilliklerini idare etmek ve toplumun yararı için onların bencil tasarımlarından vazgeçmeye zorlamak gerekli olmaktadır. Bu noktada tüm dini doktrinler seküler insan bilimleri yöntemlerini ve mantıksal muhakemeyi bırakmak ve inancın teolojik veya metafizik mesleklerine geçmekle yükümlüdürler. Allah, peygamberleri, nebileri, ve karizmatik liderleriyle yapısal kötülüğü olan, yani kendi amaçlarının peşinde koşan insanları Allah'ın veya *Weltgeist*'in veya tarihin onlardan istediği şekilde erdemli yolda yürümeye zorladığını varsaymak zorundadır.

Bu düşünce biçimi ilkel kabilelerin hatırlanamayan zamandaki inançlarını karakterize eden felsefedir. Tüm dini öğretilerin bir temel unsuru olmuştur. İnsan insanüstü bir gücün koyduğu kanuna uymak zorundadır ve kanunla

güçlendirilmiş otoritelere itaat etmelidir. Bu kanunla oluşturulmuş nizam, insan toplumu, insanın değil Tanrı'nın işidir. Eğer, Tanrı müdahalede bulunmamış olsaydı ve yanılgı içerisindeki insanı aydınlatmamış olsaydı, toplum var olamazdı. Toplumsal işbirliğinin insan için bir nimet olduğu bir gerçektir; insanın vahşilikten ve ilkel durumunun maddi ve manevi üzüntüsünden yukarıya doğru yükselmesinin tek yolunun toplum çerçevesinde olduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte, insan yalnız bırakıldığında kurtuluş yolunu kendi başına bulamazdı. Sosyal işbirliğinin ihtiyaçlarına uymak ve manevi hukukun emirlerinin altında olmak insanın üzerine ağır bir kısıtlama koymaktadır. Biçare akıl noktasından bakıldığında, bazı beklenen avantajların terkini bir kötülük ve mahrumiyet sayacaktır. Şu anın reddi ve görünür mutluluğun elde edilmesi avantajlarını karşılaştırılamaz büyüklükteki, ancak daha sonra, gerçekleşecek olanı fark etmekte başarısız olurdu. Fakat doğaüstü vahiy için kaderinin kendisinin ve çocuklarının iyiliği için neler istediğini asla öğrenmiş olamazdı.

Onsekizinci yüzyıl rasyonalizminin ve liberalizminin sosyal felsefesi ve modern iktisat tarafından geliştirilen bilimsel teori insanüstü güçlerin mucizevî müdahalelerine başvurmaz. İzole eylemin yerine birlikte eylemi ikame eden bireyin her adımı yaşadığı koşullarda derhal ve fark edilebilir ilerlemeler ile sonuçlanır. Barışçıl işbirliği ve işbölümünden elde edilen avantaj evrenseldir. Sadece daha sonraki nesillere değil, her nesle hemen faydası dokunur. Toplum için fedakârlığı karşılığında daha büyük bir avantaj yakalar. Fedakârlığı aşikârdır ve geçicidir; daha büyük kazancı daha sonra elde etmek için daha küçük kazançtan vazgeçer. Aklı başında hiç kimse bu açık ve net gerçeği göz ardı edemez. Toplumsal işbirliği, işbölümünün olduğu alanı genişletmek suretiyle yoğunlaştırıldığında veya yasal koruma ve barışın korunması güçlendirildiğinde, kendi şartlarını iyileştirme isteğinin güdüsüdür. Doğru bir şekilde anlaşılan çıkarlarının peşinde koşarken, birey toplumun işbirliği ve barışçıl birlikteliğine doğru çalışır. Toplum, insan eyleminin, yani rahatsızlığı mümkün olduğu kadarıyla giderme arzusunun, bir ürünüdür. Var oluşunu ve evrimini açıklayabilmek için, "orijinal yaratma o kadar arızalıydı ki, başarısızlığı önlemek için insanüstü varlığın tekrardan müdahalesi gerekli oldu" şeklindeki, hakiki bir dini akla kesinlikle saldırı olan bir doktrine başvurmaya gerek yoktur.

Hume'den Ricardo'ya kadar İngiliz politik iktisatçıları tarafından açıklanan işbölümü teorisinin tarihsel rolü toplumsal işbirliğinin çalışması ve başlangıcı hakkındaki tüm metafiziksel doktrinlerin tam bir yıkımına dayanmaktaydı. Epiküryen felsefe tarafından başlatılan şey, insanlığın entellektüel, ruhsal ve manevi özgürlüğünün mükemmelleştirilmesiydi. Bu, eski zamanın sezgisel ve özerk olmayan ahlâkını, özerk bir rasyonel ahlak ile ikame etti. Hukuk ve

meşruluk, manevi kurallar ve sosyal kurumlar artık Tanrı'nın sırrına erilmez inançları olarak sayılamazlardı. İnsan kaynaklıydılar; bunlara uygulanması gereken tek ölçüt insan refahına olan elverişliliğiydi. Faydacı iktisatçılar "Fiat justita, pereat mundus" demezler; "Fiat justita, *ne* pereat mundus" derler. Toplumun iyiliği için bireyin kendi refahını terk etmesini istemez. Doğru bir şekilde anlaşılmış çıkarlarının neler olduğunu fark etmesini kendisine tavsiye eder. Onların gözünde, Tanrı'nın büyüklüğü prenslerin ve politikacıların çeşitli işlerine açıkça müdahalesi değildir; Tanrı'nın müdahalesi, yaratıklarına bahşettiği akıl ve mutluluğu arama isteğidir.[3]

Evrenselci, kollektivist, ve dini toplumsal felsefenin tüm çeşitlerinin temel sorunu şudur: Hangi işaretle Tanrı'nın nebisinin özgün sözünü ve meşru otoritesinin sözünü gerçek hukuk olarak tanıyacağım? Onları Tanrının gönderdiğini ve her bir nebinin ayrı bir kutsal kitabı vaaz ettiğini pek çok kişi ileri sürmektedir. İnançlı birisi için hiçbir şüphe olamaz; bu kişi tek doğru olan doktrini desteklediği konusunda tam bir özgüvene sahiptir. Fakat husumeti uzlaşmaz kılan şey, böyle inançların tastamam katılığıdır. Her grup kendi ilkelerinin hüküm sürmesi için can atar. Ancak mantıklı tartışma muhtelif kabul edilmemiş görüşler arasında karar veremediğinden, bunu silahlı çatışmadan başka bir şekilde çözecek bir yol kalmamıştır. Rasyonel olmayan, faydacı olmayan, ve liberal olmayan toplumsal doktrinler taraflardan birisi yok edilinceye veya kontrol altına alınıncaya kadar savaşlara ve iç çatışmalara sebep olurlar. Dünyadaki büyük dinlerin tarihi çatışmalar ve savaşlarla doludur, günümüz tarihinin sahte dinler olan sosyalizm, devletçilik ve milliyetçilik savaşları ile dolu olduğu gibi.

Müsamahasızlık ve idamcının veya askerin kılıcıyla propaganda, her özerk olmayan ahlak sisteminde kalıtsal olarak vardır. Tanrı'nın kanunları veya Kader, evrensel geçerliliği ve meşru kıldıkları otoritelere tüm insanların itaat etmesini ileri sürerler. Ahlak kurallarının prestiji ve felsefi doğal sonucu, kav-

[3] İçlerinde Adam Smith ve Bastiat'ın da bulunduğu pek çok iktisatçı Allah'a inanıyordu. Sonuçta, "Doğa'nın Ulu Yöneticisi"nin rızık vermesi konusunda keşfettikleri gerçeklere hayranlık duydular. Ateist eleştirmenler onları bu davranışlarından dolayı suçladılar. Ancak, bu eleştirmenler "görünmez el"i küçümsemenin, rasyonalist ve faydacı sosyal felsefenin temel öğretilerini hükümsüz kılmadığını göremediler. İnsan bunun alternatifinin şu olduğunu anlamalıdır: Ya birlik insani bir yöntemdir, çünkü ilgili bireylerin hedeflerine en iyi şekilde hizmet verir ve bireylerin kendileri toplumsal işbirliğinde, hayata ayak uydurma çabalarından elde ettikleri avantajları fark etme yeteneğine sahiptirler; veya, Üstün Güç gönülsüz insanlara, kanunlar ve toplumsal otoritelere boyun eğmesini emreder. Kişinin bu Üstün Güç'ü Tanrı, Weltgeist, Destiny, History, Wotan ya da Maddi Üretici Güçler olarak adlandırmasının ve bunların havarilerine, diktatörlerine hangi ünvanı atfettiğinin pek bir önemi yoktur.

ramsal realizm, bozulmamış olduğu sürece, müsamaha ve barış hakkında herhangi bir şüphe olamaz. Ateşkes sağlandığında, daha fazla savaş için sadece güç toplanır. Muhaliflere müsamaha fikri, ancak liberal doktrinlerin evrenselcilik büyüsünü kırdıklarında kök salabilir. Faydacı felsefe ışığında, toplum ve devlet, bugün yaşayan çoğunluğun veya seküler insanların çıkarlarını açıkça incitse bile, insan aklının alamayacağı şekilde Tanrı'yı memnun eden dünya düzenini sağlayan kurumlar olarak gözükmemektedirler. Tersine toplum ve devlet, kendilerine göre hedefledikleri amaçların elde edilmesinde tüm insanlar için başlıca araçtır. İnsan gayreti ile ortaya konmuşlardır ve idameleri ve en uygun organizasyonu insan eylemini ilgilendiren tüm diğerlerinden temelde farklı olmayan işlerdir. Maneviyatın ve kollektivist doktrinin savunucuları muhakeme ile ahlaki ilkelerin çeşitliliğinin doğruluğunu ve toplumsal idealin kendine özgü meşruluğunu ve üstünlüğünü göstermeyi ümit edemezler. İnsanlara ideolojik sistemlerini saf olarak kabul etmelerini ve doğru bildikleri otoriteye kendilerini teslim etmelerini istemek zorundadırlar; muhalifleri susturmak veya teslim olmaya zorlamak niyetindedirler.

Elbette, toplumsal işbirliğinin kendilerine sunduğu yararları anlayamayacak kadar akılları sığ olan bireyler ve gruplar daima olacaktır. Manevi dayanıklılığı ve irade güçleri o kadar zayıf olanlar vardır ki bunlar toplumsal sistemin pürüzsüz işlevine zararlı eylemlerle geçici avantajlar için mücadele etmenin cazibesine dayanamazlar. Toplumsal işbirliğinin ihtiyaçlarına göre bireyin davranışlarını ayarlaması fedakârlığı talep eder. Bunların toplum içinde yaşamanın sağladığı karşılaştırılamaz daha büyük avantajlar tarafından telafi edilenden daha fazla olarak sadece geçici ve görünen fedakârlıklar olduğu doğrudur. Ancak, o anda, beklenen zevki reddettiği için, ıstıraplıdırlar, ve herkes daha sonraki yararlarını bilmez ve ona göre davranışlarını düzenlemez. Anarşizm, eğitimin tüm insanların kendi çıkarlarına göre nasıl davranması gerektiğinin anlatılabileceğine inanır; insan doğru bir şekilde yönlendirildiğinde toplumun korunması için vazgeçilmez davranış kurallarına uyarak kendi çıkarlarını her zaman için uyumlaştıracaktır. Anarşistler hiç kimsenin başka bir vatandaşın aleyhine imtiyazının olmadığı bir toplum düzeninin zorunluluk ve cebrilik olmaksızın var olacağını iddia ederler. Böyle ideal bir toplum, devletsiz ve hükümetsiz, yani toplumun cebri güç aygıtı polis gücü olmaksızın, yapabilir.

Anarşistler, bazı insanların toplum hayatının koşullarına kendilerini anında ayarlama konusunda çok zayıf veya çok dar kafalı oldukları inkâr edilmez gerçeğini önemsememişlerdir. Her aklı başında yetişkine toplumsal işbirliği için neyin iyi olduğunu ve ona uygun olarak nasıl hareket edilmesi gerektiğini anlayacak yetinin bahşedildiğini kabul etsek bile, çocuklar, yaşlılar ve aklı olmayanlar sorunu hâlâ ortada öylece durmaktadır. Anti-sosyal olarak

davrananın akıl hastası olarak kabul edilmesi ve tedaviye muhtaç olduğu konusunda aynı fikirde olabiliriz. Hepsi tedavi edilmedikçe, çocuklar ve bunaklar var oldukça, toplumu tehlikeye atmamak için bazı tedbirlerin alınması kaçınılmazdır. Anarşist toplum her bireyin merhametine kalmıştır. Çoğunluk, azınlıkları, toplum düzenini yıkmaktan alı koymaya, şiddet eylemleri ile korkutmaya veya uygulamaya hazır değilse, toplum var olamaz. Bu güç devlete veya hükümete verilmiştir.

Devlet veya hükümet baskı ve cebrin toplumsal aygıtıdır. Şiddet eylemleri tekeline sahiptir. Hiç kimse şiddet kullanmaya veya tehdidine başvuramaz, hükümetin bu kimseye böyle bir hak tanıması durumu hariç tabii. Devlet aslında insanlar arasındaki barışçıl ilişkilerin korunması için bir kurumdur. Ancak, barışın korunması için, barışı bozanları ezmeye hazırlıklı olmalıdır.

Liberal toplumsal doktrin, faydacı ahlâk ve iktisadi öğretiler temelinde, hükümet ile yönetilenler arasındaki ilişki problemini evrenselcilik ve kollektivizmden farklı bir açıdan görmektedir. Liberalizm, daima azınlık olan yöneticilerin, yönetilenlerin çoğunluğunun rızası ile desteklenmedikçe sonsuza dek iktidarda kalamayacaklarını anlamıştır. Devlet sistemi her ne olursa olsun, bu sistemin devlete sadık ve itaat etmenin, ayaklanarak başka bir rejim kurmaktan kendi çıkarlarına daha iyi hizmet ettiği görüşü üzerine kurulur ve devam eder. Çoğunluk istenmeyen devleti indirecek güce sahiptir ve bu gücü kendi refahının bunu gerektirdiğine inandığı an gelince kullanır. Uzun dönemde istenmeyen devlet diye bir şey yoktur. İç savaş ve devrim hoşnutsuz çoğunlukların yöneticileri deviren ve kendilerine uymayan hükümet yönetimlerini ortadan kaldırdıkları araçlardır. Liberalizm iç barış için demokratik bir devleti hedefler. Öyleyse, demokrasi devrimci bir kurum değildir. Tersine, iç savaşları ve devrimleri önleyen bir araçtır. Çoğunluğun isteğine göre devletin barışçıl ayarlanması yöntemidir. İktidarda bulunan şahıslar ve politikalar milletin çoğunluğunu memnun etmezse, -gelecek seçimlerde- ortadan kaldırılacaklar ve yerlerine farklı politikaları destekleyen insanlar getirilecektir.

Liberalizmin tavsiye ettiği gibi halkın yönetimi veya çoğunluğun yönetimi ilkesi içsel vahşiliğin ve vasatın üstünlüğünü hedeflemez. Liberaller de halkın bu iş için en uygun şahıslarca yönetilmesine inanırlar. Fakat insanın yönetme yetisinin, halk üzerinde güç kullanmaktan ziyade onları inandırmak suretiyle ispat edileceğine inanırlar. Elbette ki oy verenlerin iktidarı en uygun adaya emanet edecekleri garantisi yoktur. Fakat hiçbir sistem böyle bir garanti veremez. Eğer milletin çoğunluğu sağlam olmayan ilkelere sadıksa ve değersiz iktidar adaylarını tercih ederse, daha makul ilkeleri açıklayarak ve daha iyi şahıslar tavsiye ederek insanların kanaatlerini değiştirmeye çalışmaktan başka çare yoktur. *Azınlık, başka araçlarla uzun süren bir başarı asla kazanamaz.*

Evrenselcilik ve kollektifçilik devlet sorununa demokratik çözümü kabul edemez. Kendi görüşlerine göre ahlaki kurallara uyan birey dünyalık işlerini daha da ileriye götürmez, tersine kendi amaçlarından Tanrı'nın tasarımlarının veya kollektifin yararına vazgeçer. Dahası, akıl tek başına mutlak değerlerin üstünlüğünü ve mukaddes kanunların koşulsuz geçerliliğini ve kanunlarını ve emirlerini doğru bir şekilde yorumlamasını idrak etmeye yeterli değildir. Böylece onların gözünde çoğunluğu ikna ile inandırmaya çalışmak ve erdemli yola dostça tembih ederek yönlendirmek ümitsiz vakıadır. İlahi ilham ile nimetlenenler, ki bunların *karizmaları* aydınlığı ulaştırmıştır, uysallara kutsal kitabı anlatmak ve inatçılara karşı şiddete başvurmakla görevlidirler. Karizmatik lider Tanrı'nın vekili, kollektif bütünün zorunluluğu, tarihin aracıdır. Yanılmaz ve daima haklıdır. Emirleri üstün kurallardır.

Evrenselcilik ve kollektivizm teokratik devlet sistemleri olmak zorundadır. Bunların tüm değişik çeşitlerinin ortak karakteristiği, bireylerin itaat etmekle yükümlü olduğu insanüstü bir varlığın mevcudiyetini öne sürmektir. Bunları birbirlerinden farklılaştıran şey, bu varlığa verdikleri isim ve onun adına iddia bulundukları hukukun içeriğidir. Azınlığın diktatör yönetimi, insanüstü mutlak otoriteden sözde alınmış olan mecburiyetten başka bir şekilde meşruluk bulamaz. Otokratın iddialarının "kutsanmış kralın ilahi hakları"na veya "proletaryanın öncü kolunun tarihsel görevi" temeline dayanıp dayanmaması, ya da üstün varlığın *Geist* (Hegel) veya *Humanité* (Auguste Comte) olarak adlandırılıp adlandırılmaması fark etmez. Toplum ve devlet ibareleri sosyalizmin, planlamacıların ve bireyin tüm faaliyetlerinin sosyal kontrolcülerinin günümüzde kullandıkları şekliyle bir ilahilik anlamı vardır. Bu yeni akidenin rahipleri, putlarına, teologların Tanrı'ya atfettiği tüm özellikleri atfetmektedirler: her şeye kadir, her şeyi bilen, sonsuz merhametli, vesaire.

Eğer kişi, ölümlü insanın hedeflerinden farklı olarak, bireyin eylemlerinin üstünde ve dışında yok olmaz bir varlığın kendi amaçlarını hedeflediğini varsayıyorsa, süper insan varlığı kavramını zaten inşa etmiştir. O zaman kişi arada bir zıtlık olduğunda kimin amacının üstün geleceği sorusundan kaçamaz: devlet veya toplumun amaçları mı, yoksa bireyin amaçları mı? Bu sorunun yanıtı kollektifçiler ve evrenselciler tarafından anlaşıldığı şekliyle toplum veya devlet kavramının içinde zaten ima edilmiştir. Eğer kişi "ex definitione" (tanım-dışı) olarak daha üstün, daha asil, ve bireyden daha iyi bir varlığın mevcudiyetini kabul ederse, yüksek mevkide olanın hedeflerinin zavallı bireylerinkinin üzerine çıkması gerektiği konusunda hiçbir şüpheye mahal yoktur. (Bazı çelişki âşıklarının -örneğin, Max Stirner[4] gibi, meseleyi baş aşağı ederek

[4] Bkz. Max Stirner (Johann Kaspar Schmidt). *The Ego and His Own*, çeviren S. T. Byington (New York, 1907).

bireyin amacının her şeyden önce geldiği iddiasını ileri sürenlerin- varlığı da bir gerçektir.) Eğer toplum veya devlet irade, niyet ve kollektivist doktrinin atıfta bulunduğu tüm hasletlerle donanmışsa, o zaman zavallı bireyin basit hedeflerini yüce tasarımların karşısına koymak saçmalık olur.

Kollektif doktrinlerin teoloji benzeri karakteri, müşterek çelişkilerinde belirginleşir. Kollektif doktrin soyutta kollektifin üstünlüğü iddiasında bulunmaz; daima kollektif putun üstünlüğünü iddia eder, veya nazikçe diğer putların varlığını inkar eder ya da kendi putunun yardımcı pozisyonuna ve kendi putunun aşağısında bir konuma indirir. Devlete tapanlar, belli bir durumun, kendilerinin mükemmelliğini; milliyetçiliği, ulusunun mükemmelliğini iddia ederler. Eğer muhalifler diğer kollektif putlarının üstün haber vericisi tarafından belli bir programa meydan okurlarsa, itiraza başvurmadan tekrar ve tekrar şunu ilan ederler: içimizdeki ses bizlerin haklı olduğunu sizlerin ise haksız olduğunu bize söylediğinden dolayı, bizler haklıyız. Hasım kollektif akaitlerin ve grupların çelişkilerine muhakeme ile karar verilemez; silahlarla karar verilmelidir. Liberal ve çoğunluk yönetimi demokratik ilkesine alternatif olanlar, silahlı çatışmanın askeri ilkesi ve diktatör baskısıdır.

Kollektif görüşlerin tüm çeşitleri liberal sistemin temel politik kurumlarına (çoğunluk yönetimi, muhalif görüşlere müsamaha, düşünce ve ifade özgürlüğü, kanunlar önünde herkesin eşitliği) amansız bir düşmanlıkta birleşir. Kollektivist inançların özgürlüğü yıkma girişimleri bağlamındaki bu işbirliği, günümüz siyasi tartışmalarında esas meselenin bireycilik ile kolektivizm çatışması olduğu şeklindeki yanlış inancı doğurmuştur. Gerçekten mesele, bir tarafta bireyselcilik ile diğer tarafta ortak nefreti ve düşmanlığı liberal sistemin husumetinden daha az vahşi olmayan kollektif gruplar arasında bir mücadeledir. Kapitalizme saldıran tek bir grup Marksist değil, ancak Marksist grupların ev sahibidir. Bu gruplar -örneğin, Stalinciler, Trotskiciler, Menşevikler, İkinci Enternasyonal savunucuları, vs.- birbiriyle en şiddetli ve insani olmayan şekilde savaşmaktadırlar. Ve yine ortak mücadelelerinde aynı canavarca yöntemleri kullanan Marksist olmayan gruplar vardır. Liberalizm yerine kollektivizmin ikame edilmesi, sonu gelmez kanlı savaşlarla sonuçlanacaktır.

Geleneksel terminoloji bu şeyleri tamamen yanlış tanıtmaktadır. Bireyselcilik denen felsefe toplumsal işbirliğinin bir felsefesi ve toplumsal bağın ilerleyen yoğunlaşmasıdır. Bir diğer taraftan kollektivizmin temel fikirlerinin uygulanışı, toplumun bölünmesinden ve silahlı çatışmaların artışından başka bir şey değildir. Kollektivizmin her türünün, kendisinin öteki ideolojilerin devrilmesi ve yok edilmesiyle kazanacağı nihai zaferin ilk gününden itibaren başlayacak ebedi bir barış vaat ettiği bir gerçektir. Ancak, planların gerçekleştirilmesi insanlıkta radikal dönüşümlere bağlıdır. İnsanlar iki sınıfa ayrılmıştır:

bir tarafta tanrı gibi her şeye kadir diktatör, diğer tarafta diktatörün planlarında yalnızca birer piyon olabilmek için diktatörün aklına ve iradesine teslim olması gereken kalabalıklar. Kalabalıklar bir insanı tanrılaştırmak için insanlıklarını kaybetmelidirler. Bu durumda insanı insan yapan en önemli özellik olan düşünme ve eylemde bulunma, sadece ***bir tek*** insanın imtiyazı haline gelir. Böyle tasarımların gerçekleştirilemez olduğunu göstermeye ihtiyaç yoktur. Diktatörlerin ve Hz. İsa'nın yeryüzünde bin yıl süreceği söylenen imparatorlukları başarısızlığa mahkumdurlar; asla birkaç yıldan daha uzun yaşamazlar. Böyle "mutluluk çağları" (Asr-ı Saadet) düzenlerinin pek çoğunun yıkılışına şahitlik etmişizdir; hâlâ ayakta kalanlar da fazla uzun yaşamayacaktır.

Tüm düşmanlıkların ana sebebi ve günümüzün felaketi olan kollektivizm fikrinin modern uyanışı, liberal sosyal felsefenin temel fikirlerini unutturacak kadar başarılı olmuştur. Bugün demokratik kurumların taraftarları bile bu fikirleri göz ardı etmektedir. Özgürlük ve demokrasiyi haklı kılmak için getirdikleri dayanaklar kollektif hatalarla lekelenmiştir; doktrinleri gerçek liberalizmi kabul etmekten ziyade, bir sapmadır. Gözlerinde, her türlü muhalefeti ezme güçleri olduğu için, çoğunluk daima haklıdır; birçok parti için çoğunluk yönetimi diktatörlük yönetimidir; ve yöneten çoğunluk gücünü ve politik işlerini uygulamaktan kendilerini kısıtlı görmezler. Vatandaşların çoğunluğunun desteğini kazanıp, böylece devlet aygıtının kontrolünü ele geçirmeyi bir grup başarınca, daha önce kendisinin üstünlüğü için mücadele verdiği bu demokratik hakları azınlıklara tanımamakta serbesttir.

Sözde liberalizm, elbette, liberal doktrinin antitezidir. Liberaller çoğunluğun tanrı gibi ve hata yapmaz olduğu görüşünü sürdürmezler; birçokları tarafından savunulan politikanın ortak bir refahın erdemlerinin kanıtı olduğu gerçeği hakkında bir iddiada bulunmazlar. Çoğunluğun diktatörlüğünü ve muhalif azınlıkların şiddetle bastırılmasını tavsiye etmezler. Liberalizm toplumsal işbirliğinin ve müşterek toplumsal ilişkilerin ilerleyici yoğunlukta pürüzsüz çalışmasını gözeten bir politik yapıyı hedefler. Ana amacı toplumsal işbirliğini bozan ve tüm ilkel kabilelerin ve politik yapıların sonsuza kadar birbiriyle savaştığı vahşi ilkel koşullara insanları tekrar geri götürecek şiddet içeren çatışmalardan, savaşlardan ve devrimlerden kaçınmaktır. İşbölümü bozulmayan bir barış ortamı gerektirdiği için, liberalizm barışı, yani demokrasiyi, muhtemelen sağlayacak olan devlet sisteminin kurulmasını hedefler.

Praksiyoloji ve Liberalizm

Liberalizm, 19. yüzyıl bağlamında, politik bir doktrindir. Bir teori değildir, praksiyoloji ve özellikle iktisat tarafından toplumun içindeki insan eyleminin muayyen sorunlarına ilişkin olarak geliştirilen teorilerin uygulanmasıdır.

Politik doktrin olarak liberalizm eylem tarafından aranan nihai amaçlara ve değerlere karşı tarafsız değildir. Tüm insanların veya en azından çoğunluğun belli gayelere ulaşma niyetinde olduğunu varsayar. Planların gerçekleşmesi için onlara uygun araçlar hakkında bilgi sunar. Liberal doktrinin önde gelenleri, öğretilerinin, sadece bu değerleme ilkelerine sadık insanlar için geçerli olduğu gerçeğinin tam olarak farkındadırlar.

Praksiyoloji ve sonuçta iktisat da mutluluk ve rahatsızlığın giderilmesi terimlerini formel anlamda kullanmasına rağmen, liberalizm onlara somut anlamlar yükler. İnsanların hayatı ölüme, sağlığı hastalığa, beslenmeyi açlığa, bolluğu fakirliğe tercih ettiklerini önceden varsayar. Bu değerlere göre insanın nasıl eylemde bulunması gerektiğini öğretir.

Bu düşüncelere maddiyatçılık demek ve liberalizmi sözde zalim bir maddecilik ve insanın "daha asil" ve "daha ulvi" uğraşlarını ihmal etmekle suçlamak olağandır. "İnsan sadece ekmek ile yaşamaz," diyen eleştirmenler, faydacı felsefenin vasatlığını ve rezil temellerini aşağılarlar. Ne var ki, bu tutkulu şiddetli münakaşalar yanlıştır, çünkü liberalizmin öğretilerini olumsuz yönde saptırmaktadırlar.

Birincisi: Liberaller insanın yukarıda bahsedilen amaçların ardından *mücadele etmesi gerektiği* iddiasında bulunmaz. Savundukları şey, çoğunluğun sağlıklı bir hayatı ve bolluğu sefalete, açlığa ve ölüme tercih ettikleridir. Bu ifadenin doğruluğuna meydan okunamaz. Tüm anti-liberal doktrinlerin -çeşitli dinlerin, devletçilerin, milliyetçilerin ve sosyalist partilerin ilkeleri- bu meseleler hakkında aynı tutumu benimsedikleri gerçeği kanıtlanmıştır. Söz konusu öğretiler takipçilerinin hepsine bolluk ve bereket vaat etmişlerdir. Programlarının gerçekleştirilmesinin, insanların maddi refahlarını zayıflatacağını onlara söyleme cesaretini gösterememişlerdir. Tersine, rakip partilerin planlarının gerçekleşmesinin çoğunluk için züğürtlük ile sonuçlanacağı konusunda ısrarcıdırlar; kendileri de destekçilerinin bolluk ve bereketini istemektedirler. Hıristiyan partileri de kitlelere daha iyi bir yaşam standardı vaadinde bulunmakta milliyetçilerden ve sosyalistlerden daha az istekli değildirler. Günümüz kiliseleri sıklıkla Hıristiyan doktrinin doğmalarından çok ücretlerin ve çiftçilerin gelirlerinin arttırılmasından bahsetmektedirler.

İkincisi: Liberaller insanın ruhsal ve entellektüel özelliklerine tepeden bakmaz. Tam tersine, entellektüel ve manevi olgunluğa, bilgelik ve estetik mükemmelliğe can atarlar. Bu ulvi ve asil şeyler hakkındaki görüşleri, rakiplerinin zalim tanıtımlarından çok uzaktır. Toplumsal organizasyonun felsefi ve bilimsel düşünceyi, sanat ve edebiyatta şaheserler üretimini ve kitleleri daha aydın hale getirmeyi dolaysız teşvik etmede başarılı olacağı yönündeki safiyane düşünceyi paylaşmazlar. Toplumun bu alanlarda başarabileceği tek şeyin, dahi-

lerin yoluna aşılmaz engeller çıkarmayan bir çevre sunmak ve sıradan insanı maddi kaygılardan kurtararak, onun sadece ekmek parasından ziyade başka şeylerle de ilgilenmesini sağlamak olduğunu idrak ederler. Kendi görüşlerine göre, kişiyi daha insan yapmanın başta gelen toplumsal anlamı, yoksulluk ile savaştır. Bilgelik, bilim ve sanat, fakir insanların arasından çok, bolluk ve bereketin olduğu bir dünyada çok daha iyi yeşerir ve gelişir.

Sözde maddiyatçılık için liberalizm çağını suçlamak gerçeklerin saptırılmasıdır. Ondokuzuncu yüzyıl, sadece kitlelerin maddi refahında ve üretimin teknik yöntemlerinde tahmin edilemeyen gelişmelerin yüzyılı değildir. Ortalama insanın ömrünü uzatmaktan çok daha fazlasını yapmıştır. Bilimsel ve sanatsal başarıları ölümsüzdür. Ölümsüz müzisyenler, yazarlar, şairler, ressamlar, ve heykeltıraşların çağıdır. Bu çağda felsefe, iktisat, matematik, fizik, kimya, ve biyolojide devrim gerçekleşmiştir. Nihayet bu yüzyıl, tarihte ilk kez, sıradan insana büyük işleri ve düşünceleri erişilebilir kılmıştır.

Liberalizm ve Din

Liberalizm toplumsal işbirliğinin tamamen rasyonel ve bilimsel temeli üzerine kuruludur. Tavsiye ettiği politikalar süper-insan fenomenine ve mistik tecrübelere mantıken yeterli kanıt sağlanamayan sezgisel akidelere ve duyarlılığa başvurmayan bilgi sisteminin uygulamasıdır. Bu bağlamda sıklıkla yanlış anlaşılarak ve hatalı yorumlarla ateist sözler ve düşmanlıklar kendisine atfedilebilir. Ne var ki, insan eylemi bilimlerinin ve öğretilerinden çıkarsanan politikaların, yani liberalizmin, dine düşman olduğu sonucunu çıkartmak ciddi bir hata olur. Teokratik tüm sistemlerin radikal biçimde karşısındadır. Ancak iktisadi, politik ve sosyal işlere karışıyormuş gibi yapmayan dini inançlara gelince, tamamen tarafsızdır.

Teokrasi, meşruluğu için süper-insan iddiasını ortaya atan bir sosyal sistemdir. Teokratik rejimin temel kanunu, akıl ile incelenmeye açık olmayan ve mantıksal yöntemlerle gösterilemeyen bir şeyin iç yüzüdür. Nihai standardı akıl ve muhakeme ile anlaşılamaz şeyler hakkındakileri öznel kesinlikle zihne sağlayan bir anlayıştır. Eğer bu kurum İlahi Yaratıcıysa veya Evrenin Yöneticisi ile ilgili geleneksel öğretim sistemlerinden birisiyse, biz buna dini inanç diyoruz. Eğer başka bir sistemi kastediyorsa buna da metafizik inancı diyoruz. Öyleyse teokratik devlet sistemi dünyanın tarihsel büyük dinlerinden biri olmak zorunda değildir. Bütün geleneksel kilise ve onların farklı mezheplerini reddeden ve anti-metafizikliğine vurgu yapmaktan gurur duyan metafizik ilkelerinin bir sonucu da olabilir. Zamanımızda en güçlü teokratik gruplar, Hıristiyanlığa ve Yahudiliğin tek tanrı inancından türeyen diğer dinlere karşıdırlar. Onları teokratik olarak karakterize eden şey, insanlığın dünya işlerini, geçerliliği akılla gösterilemeyecek karmaşık fikirlerin içeriklerine göre organi-

ze etme isteğidir. Liderlerinin diğer insanlar için erişilemez olan bir bilgi ile nimetlendiği ileri sürülür ve ona karşı fikirleri olan muhaliflerin karizmaları inkâr edilir. Karizmatik liderler, hata yapan insanların işlerini yöneten ofisin mistik ve ulvi gücü tarafından emanet edilmiştir. Sadece kendileri aydınlanmıştır; diğer bütün insanlar ya kör ya sağır veya suçludurlar.

Büyük tarihsel dinlerin pek çok çeşidi teokratik eğilimlerden etkilenmiştir. Havarileri güç isteği ile, muhalif grupların yok edilmesi ve bastırılması hevesi ile dolmuştur. Ne var ki, iki şeyi, din ve teokrasiyi birbirine karıştırmamalıyız.

William James, dini, "kendilerini ilahi olarak neyi görüyorlarsa ona teslim ettikleri sürece, bireylerin tek başlarına olduklarında hisleri, eylemleri, ve tecrübeleri"[5] olarak tanımlar. Dinsel hayatın karakteristikleri olarak izleyen inançları sayar: görünen dünya asıl öneminin kaynağı olan daha ruhani bir evrenin parçasıdır; daha ulvi evrenle birlik ve uyumlu ilişkimiz bizim gerçek amacımızdır. Ruhla -bu ruh ister "Tanrı," ister "hukuk" olsun- ibadet veya içsel paylaşma, işin gerçekten yapıldığı, ruhani enerjinin içine dolarak bir olgular dünyasında psikolojik veya maddi sonuçlar doğuran bir süreçtir. James'e göre din, şu psikolojik karakterleri de içerir: Hayata bir hediye gibi kendisini ***ekleyen*** bir zevktir; ya lirik gizeme ya da ciddiyete ve kahramanlığa başvuran ve dahası güvenliğin garantisi ve barışa güç kazandıran, ve, diğerleri ile ilişkilerde, sevgi muhabbeti ağır basan bir biçim alır.[6]

İnsanlığın dini tecrübeleri ve hislerinin karakterize edilmesi toplumsal işbirliğinin düzenlenmesine herhangi bir göndermede bulunmaz. Din, James'in gördüğü gibi, tamamen kişisel ve insanla kutsal, gizemli, ve insanı huşu içinde bırakan ilahi Hak arasındaki bireysel ilişkidir. Bireysel işlerinde belli tarzları insana emreder. Fakat toplumsal organizasyon sorunları hakkında hiçbir şey söylemez. Batının en dahi din adamı Aziz Francis d'Assisi, kendisini siyaset ve iktisatla ilgili görmemiştir. Takipçilerine nasıl dindar yaşanacağını öğretmiştir; üretim organizasyonu için bir plan yapmamış ve takipçilerine muhaliflere karşı şiddete başvurmalarını teşvik etmemiştir. Kurduğu düzenin öğretilerinin yorumlamasından kendisi sorumlu değildir.

Liberalizm, insanın önüne, İncil'in öğretilerinin kendisi veya kilisesi veya mezhebinin yorumladığı tarza göre kişisel işlerini ayarlama isteğinin önüne bir engel koymaz. Fakat toplumsal refahın sorunlarının rasyonel tartışmalarının dini kurumlara veya vahye müracaat ederek susturulmasına, radikal olarak karşıdır. Boşanmayı veya doğum kontrolünü kimseye emretmez. Fakat diğer

[5] W. James, *The Varieties of Religious Experience* (35. baskı, New York, 1925), s. 31.

[6] *A.g.e.*, ss. 485-486.

insanların bu görüşü destekleyen veya karşısında olanların özgürce tartışmasını engelleyenlerle savaşır.

Liberal görüşte manevi kanunların hedefi, toplumda hayatın ihtiyaçlarına göre davranışlarını ayarlama, insanlar arasındaki ilişkilerin gelişimine ve barışçıl toplumsal işbirliğine zarar verecek tüm eylemlerden sakınılması konusunda bireyleri teşvik etmektir. Liberaller dinsel öğretilerin kendilerinin onayladığı manevi ilkeleri destekler, ama hangi kaynaktan gelirse gelsin, toplumsal bozukluğu getirecek tüm kurallara karşıdırlar.

Dinsel teokratiklerin önde gelenlerinin söylediği gibi, liberalizmin dinle savaştığı, gerçeğin saptırılmasıdır. Kilise ilkelerinin seküler meselelere müdahalede bulunduğu yerlerde, çeşitli kiliseler, mezhepler, ve hizipler birbiriyle savaşmaktadırlar. Devlet ile kiliseyi birbirinden ayırmakla, liberalizm, muhtelif dinler arasında barışı sağlar ve her birine rahatsız edilmeden kutsal kitaplarını vaaz etme fırsatını tanır.

Liberalizm rasyoneldir. Çoğunluğu, toplum düzeni çerçevesinde barışçıl işbirliğinin, doğru şekilde anlaşılmış kendi çıkarlarına, savaşmaktan ve toplumsal bölünmeden daha iyi hizmet edeceğine ikna etmenin mümkün olduğu görüşünü muhafaza eder. İnsan aklı üzerine tam bir özgüvene sahiptir. Belki de bu iyimserlik bulunmaz bir şeydir ve liberaller yanılmışlardır. Fakat bu iyimserlik olmazsa insanlığın geleceği için bir umut kalmamış olur.

3. Emeğin İşbölümü

Temel toplumsal olgu, emeğin işbölümü ve onun karşılığı da, insani işbirliğidir.

Tecrübe, insana, dayanışmalı eylemin, kendi kendine yeten bireylerin izole eyleminden daha verimli ve üretken olduğunu öğretir. İnsanın hayatını ve gayretlerini belirleyen doğal şartlar öyle bir şekildedir ki, emeğin işbölümü sarfedilen emek başına düşen çıktıyı artıracaktır. Bu doğal gerçekler şunlardır:

Birincisi: değişik işleri gerçekleştirme konusunda insanın kendisine has eşitsizliği. İkincisi: doğa tarafından verilenlerin, yeryüzündeki üretimin insani olmayan koşullarının eşitsiz dağılımı. Bu iki gerçeği bir tek ve aynı gerçek olarak, yani evreni sonsuz çeşitlerin karmaşıklığı yapan doğanın türlülüğü olarak düşünebiliriz. Eğer yerkabuğunun yüzeyi üretimin fiziksel şartlarının her noktada aynı olduğu şeklinde olsaydı ve eğer tek bir insan diğer insanlara, Öklit geometrisinde aynı çaplı dairenin bir başkasına eşit olduğu gibi eşit olsaydı, insanlar emeğin işbölümüne girişmezlerdi.

Bir üçüncü bir gerçek daha vardır: bazı girişimler tek bir insanın gücünü aşar ve pek çoğunun ortak gayretini gerektirir. Bazıları tek bir insanın kapa-

sitesinin o işi yapmaya yeterli olmayacağından, emeğin ortak kullanımını gerektirir. Diğerleri hâlâ bireyler tarafından gerçekleştirilebilir; fakat işe adamak zorunda oldukları zaman o kadar uzundur ki sonuç ancak geç elde edilebilir ve sarf edilen emeği telafi etmez. Bu her iki durumda, yalnızca ortak girişim, aranılan amacın elde edilmesini mümkün kılar.

Eğer sadece bu üçüncü koşul varolsaydı, insanlar arasında geçici işbirliği mutlak olarak ortaya çıkmış olurdu. Ancak, tek bir bireyin gücünün ötesindeki belli işlerin üstesinden gelmeye yönelik gelip geçici ittifaklar uzun süren toplumsal işbirliğini meydana getirmezdi. Sadece bu yönde gerçekleştirilebilecek girişimler medeniyetin ilk aşamalarında çok çeşitli değildi. Üstelik, performansın tek başına gerçekleştirilebilecek olan diğer işlerin başarılmasından daha acil ve faydalı olduğu konusunda ilgili tüm taraflar görüş birliğinde olmayabilir. Tüm insanları içine alan büyük insan toplumu böyle sıradan ittifaklardan başlamamıştır. Toplum, belli bir amaca eriştiren ve gayesi tamamlandıktan sonra biten geçici ittifaklardan çok daha fazlasıdır, hatta ortaklar yenilemeye hazır olsalar bile koşullar teşekkül etmelidir.

Katılımcıların eşitsizliği her ne zaman öyle olsa, veya bir parça toprak diğer bireylere veya toprak parçalarına en azından bir yönden her ne zaman üstün olsa, emeğin işbölümünün meydana getirdiği üretkenlikteki artış aşikardır. Eğer A 1 birim zamanda $6p$ veya $4q$ üretmeye uygunsa ve B sadece $2p$, ve $8q$ üretirse, her ikisi ayrı ayrı çalıştığında toplam $4p+6q$ üretirler; işbölümü çerçevesinde çalışırsa, her biri ortağından üstün olduğu malın üretimini gerçekleştirerek, $6p+8q$ üreteceklerdir. Fakat eğer A sadece p'nin üretiminde değil, q'nun üretiminde de B den daha verimli olduğunda ne olacaktır?

Bu Ricardo'nun ortaya attığı ve derhal çözdüğü bir problemdir.

4. Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlükler Kuramı

Ricardo her yönden daha verimli bir bireyin veya grubun her yönden daha az verimli bir birey veya grup ile birlikte iş görmesi halinde emeğin işbölümünün sonuçlarının neler olacağını göstermek için mukayeseli üstünlükler kanununu açıkladı. Doğanın nimetlerini eşitsiz bahşettiği iki bölgedeki ticari etkilerini, işçilerin ve biriktirilmiş üretim faktörlerinin (sermaye malları) hareketsiz, ürünlerin ise bir bölgeden diğerine serbestçe geçebildiği varsayımı altında inceledi. Bu iki bölge arasında emeğin işbölümü, Ricardo kanununun gösterdiği gibi, emeğin verimliliğini arttırmakta ve böylece ilgili tüm taraflar avantaj sağlamakta, velev ki bir mal için üretimin fiziksel koşulları bu iki alandan birinde diğerine göre daha elverişli olsa bile. Avantajlı bölgenin, üstünlüğünün daha yüksek olduğu malların üretiminde gayretlerini yoğunlaştırması ve nimetler daha az bahşedilen bölgeye üstünlüğü daha az olan diğer malların

üretimini bırakması avantajınadır. Üretimin dâhili şartlarının daha elverişli olduklarını kullanmadan bırakmasının daha avantajlı olması ve üretimlerinin daha az elverişli olan bölgelerdeki malların üretimini gerçekleştirme çelişkisi daha elverişli üretim yerlerine kendilerinin giremediği emeğin ve sermayenin hareketsizliğinin bir sonucudur.

Ricardo uluslararası ticaretin özel bir sorunuyla ilgilenmek için geliştirmiş olduğu mukayeseli üstünlük yasasının, daha evrensel birlik yasasının (law of association)* özel bir hali olduğunun tümüyle farkındaydı.

Diyelim ki *A* *B*'den daha verimlidir; öyle ki, *p* malından 1 birim üretmek için *A* 3 saate, *B* ise 5 saate ihtiyaç duyarken; *q*'nun 1 birim üretimi için *A* 2 saate ve *B* ise 4 saate ihtiyaç gösteriyor. O zaman eğer *A* kendisini *q* üretimi ile sınırlandırır ve *B*'ye *p* üretimini bırakırsa her ikisi de kazançlı çıkacaktır. Eğer her ikisi de *p* üretimine 60 saat, *q* üretimine de 60 saat verirse, *A*'nın çalışmasının sonucu $20p+30q$; *B*'ninki $12p+15q$; ve her ikisi birlikte $32p+45q$ olur. Ancak eğer *A* kendisini sadece *q* üretimi ile sınırlarsa, 120 saatte $60q$, eğer *B* kendisini sadece *p* üretimi ile sınırlarsa *B* aynı zaman zarfında $24p$ üretir. Faaliyetlerinin sonucu $24p+60q$, *p A* için ikame oranı $(3/2)q$ ve *B* için $(5/4)q$ olur, bu da $32p+45q$ den daha fazla bir çıktıyı gösterir. Sonuçta, emeğin işbölümünün katılımcıların tümüne avantaj getirdiği açıktır. Daha yetenekli, daha kapasiteli ve daha üretkenin daha az yetenekli, daha az kapasiteli ve daha az üretken ile birlikte çalışması her ikisinin yararına sonuçlanır. Emeğin işbölümünden elde edilen kazanç, daima müşterektir.

Mukayeseli üstünlükler teorisi insani işbirliğinin ilerlemeci takviye ile sonuçlanan eğilimlerini anlamamıza yardımcı olur. Tabiatta hayatı idame ettirmek için sunulan kısıtlı araçların arzının ele geçirilme mücadelesinde kendilerini rakip olarak göstermeyen hangi güdülerin yattığını anlarız. İşbirliği için onları neyin sevk etmiş olduğunu anlarız. Emeğin işbölümünün daha gelişmiş tarzına doğru atılan her adım, katılımcıların tümüne hizmet eder. İnsanın neden yalnız kalmadığı, hayvanlar gibi kendisi için yiyecek ve barınma aramadığı ve arkadaşlık ettiği ve çaresiz bebeklere baktığını anlamak için İlahi mucizevî müdahaleye veya birliğe doğru doğuştan gelen isteğin boş hipotezine başvurmamıza gerek yoktur. İzole olmuş bireylerin veya ilkel kitlelerin bir gün toplumsal bağları kurmak üzere bir sözleşme ile kendilerini bağlayacaklarını varsaymak zorunda da değiliz. İlkel toplumu ve günlük işleri ilerlemeci takviye doğru meydana getiren faktör, emeğin işbölümü altında başarılan daha yüksek emek verimliliğine yönelik sezgi ile canlandırılan insan eylemidir.

* Ricardo'nun orijinal ifadesi olan "law of association" günümüzde daha çok "mukayeseli üstünlükler teorisi" olarak bilinmektedir. (ed)

Ne tarih, ne etnoloji, ne de bilginin herhangi bir başka dalı, insanlığın insan olmayan atalarından ilkel, ama oldukça farklılaşmış toplumsal gruplar hakkında yeterince ayrıntılı bilgi sunamaz. Kazılarda sağlanan bilgiler de, tarihin en eski belgeleri de, geri kalmış kabilelerle karşılaşan kaşiflerin raporları da insanlığın nasıl evrimleştiğini tarif eden kanıtlar bulamamıştır. Toplumun başlangıcı konusunda yüzleşen bilimin işi, ilerlemeci takviye ve birlik ile sonuçlanabilecek ve sonuçlanması gereken unsurların gösteriminden ibarettir. Praksiyoloji meseleyi halleder. İşbölümü izole yapılmış işten daha verimli olduğu müddetçe, ve insan bu gerçeği görebildiği sürece, insan eyleminin kendisi işbirliğine ve birliğe meyillidir; insan mistik Moloch*, toplum için kendi çıkarlarını feda etmeksizin, kendi refahının artmasını hedefler. Tecrübe bu koşulun varlığını -emeğin işbölümünün daha yüksek üretkenliği başardığını- bizlere öğretir çünkü nedeni -insanın doğuştan eşitsizliği ve üretimin doğal faktörlerinin coğrafi dağılımdaki eşitsizlik- gerçektir. Böylece toplumsal evrimin gidişatını anlama pozisyonundayız.

Mukayeseli Üstünlükler Kanunu ile İlgili Günümüz Hataları

İnsanlar Ricardo'nun Birlik Kanunu, daha iyi bilinen ismiyle ***karşılaştırmalı maliyetler kanunu*** hakkında tartışmaktalar. Nedeni açıktır: Bu kanun, korumacılığı ve ulusal ekonomik izolasyonu, bazı üreticilerin bencil çıkarları veya savaş hazırlığı meselelerine ilaveten her noktadan haklılaştırma isteğinde olanlara bir saldırıdır.

Bu kanunu açıklamada Ricardo'nun ilk amacı, uluslararası ticaret serbestliğine karşı yöneltilen eleştirileri çürütmekti. Korumacılar soruyor: Diğer ülkelere göre her türlü üretim şartlarının daha az avantajlı olduğu bir ülkenin serbest ticaret rejimi altındaki kaderi ne olacaktır? Şimdi, serbest hareketlilik sadece ürünler için değil, aynı zamanda sermaye malları ve emek için de vardır. Üretim için çok az uygun olan bir ülke insan gayretinin değerlendirildiği mekân olarak pek kullanılmayıp, atıl duracaktı. Eğer insanlar bu ülkenin sunduğu karşılaştırmalı olarak yetersiz - fiziksel üretim şartlarını kullanmaksızın daha iyi geçinebilirlerse, burada yerleşmeyecekler ve bu bölgeler kutup bölgeleri, tundralar, ve çöller gibi kimsenin yerleşmediği alanlar olarak bırakılacaklardır. Ancak Ricardo şartları daha evvelki yerleşimciler tarafından belirlenmiş bir dünya ile, sermaye malları ve emek belli kurumlarla toprağa bağımlı kılınmış bir dünya ile ilgileniyordu. Böyle bir ortamda serbest ticaret--sadece malların serbest dolaşımı anlamında--sermaye ve emeğin yeryüzünde dağılımını emek verimliliğinin sunduğu daha iyi veya daha kötü fiziksel

* İnsanların kurban edildiği ateş tanrısı. (ed.)

fırsatlara göre sağlayamaz. İşte burada karşılaştırmalı maliyetler kanunu işin içine girer. Her ülke kendi şartlarının -mutlak manada olmak zorunda değil- karşılaştırmalı olarak sunduğu en elverişli fırsatları sunan üretim dallarına yönelir. Ülkenin yerleşikleri -mutlak ve teknolojik olarak- daha elverişli olan bazı fırsatları kullanmaktan geri durmaları daha avantajlıdır ve kullanılmayan yurtiçi kaynaklardan -mutlak ve teknolojik olarak- daha az elverişli koşullar altında dışarıda üretilen malları ithal etmesi yararınadır. Bu durum aletlerini ve ameliyat odasını temizlemek için bu işte mükemmelleşecek olan insanı istihdam etmeyi elverişli bulan doktorun, kendisini sadece üstünlüğünün daha fazla olduğu ameliyatlara adaması durumuna benzer.

Karşılaştırmalı maliyetler (üstünlükler) teoremi klasik iktisadın değer teorisi ile hiçbir yönden bağlantılı değildir. Değer veya fiyatlarla ilgilenmez. Analitik bir yargıdır; üretimin teknik olarak hareketli olan faktörlerinin çeşitli yerlerde üretkenlikleri farklıdır ve hareketliliklerinin kurumsal olarak kısıtlanmışlığı bu iki önermede ima edilmiştir. Teorem, sonuçlarının doğruluğuna karşı peşin hükümsüz olarak, değerin sorunlarını görmezden gelir; çünkü basit varsayımlar setine başvurmakta serbesttir. Bu varsayımlar şunlardır: yalnızca iki ürün üretilebilir; bu ürünler serbestçe dolaşabilir; her birinin üretimi için iki faktör gereklidir; bu faktörlerden bir tanesi (emek veya sermaye olabilir) her ikisinin üretiminde aynıdır, diğer faktör (toprağın spesifik özelliği) her iki yöntemin her biri için farklıdır; her iki işlemde de ortak olan faktörün daha kıt olanı, farklı olan faktörün kullanım miktarını belirler. Çıktı ile ortak faktörün kullanımı arasındaki ikame oranlarını belirlemeyi mümkün kılan bu varsayımlar çerçevesinde, teorem soruyu cevaplandırır.

Karşılaştırmalı maliyetler kanunu, (azalan) verimler kanunu kadar klasik değer teorisinden bağımsızdır, ki onun muhakemesi benzerlik gösterir. Her iki durumda da fiziksel çıktı ile fiziksel girdiyi karşılaştırarak kendimizi çelişkiye düşürürüz. Verimler kanunu ile aynı ürünün çıktılarını karşılaştırırız. Karşılaştırmalı maliyetler kanunu ile iki farklı ürünün çıktılarını karşılaştırırız. Böyle bir karşılaştırma mümkündür; çünkü her birinin üretimi için, tek bir spesifik faktör dışında, aynı çeşidin spesifik olmayan faktörlerini gerektirdiğini varsayarız.

Bazı eleştirmenler varsayımlarındaki basitleştirmelerden dolayı karşılaştırmalı maliyetler kanununu suçlarlar. Modern değer teorisinin öznel değer ilkeleriyle uyumlu olarak kanunun yeniden formülasyonunun gerektiğine inanırlar. Yalnızca böyle bir formülasyon tatminkâr sonucu sağlayabilir. Ne var ki, para biriminden hesaplamak yerine, fayda biriminden değerin hesaplanmasını sağlayan araçları düşünerek, faydacı analizin yöntemlerine başvurmayı tercih ediyorlar. Ekonomik hesaplamalardan para ibarelerini çıkarma girişimlerinin

aldatıcı olduğu, araştırmalarımızın ilerleyen aşamalarında gösterilecektir. Temel varsayımları savunulamaz ve tezatlık gösterir, bunlardan çıkarılan tüm formüller kötüdür. Ekonomik hesaplamanın hiçbir yöntemi, piyasa tarafından belirlenen parasal fiyatlara dayanmaktan başka bir şekilde olamaz.[7]

Karşılaştırmalı maliyetler kanununun altında yatan basit varsayımların anlamı klasik iktisatçılara olduğu kadar modern iktisatçılara da tam olarak aynı gelmemektedir. Klasik okulun bazı taraftarları, onları uluslararası ticarette değer teorisinin başlangıcı olarak görürler. Onların bu görüşte hatalı olduklarını bugün bilmekteyiz. Ayrıca, değerin ve fiyatların belirlenmesi konusunda yurtiçi ve yurtdışı ticaret arasında bir fark olmadığının farkındayız. İnsanları yurtiçi piyasa ile yurtdışı piyasa arasında ayrıma götüren şey, üretim faktörlerini ve ürünlerin hareketliliğini kısıtlayan çeşitli kurumsal koşullar arasındaki farktır.

Ricardo'nun uyguladığı basitleştirilmiş varsayımlar altında karşılaştırmalı maliyetler kanunu ile uğraşmak istemiyorsak, para hesaplamasını açıkça kullanmalıyız. Muhtelif üretimin faktör harcamaları ile muhtelif ürünlerin çıktısı arasındaki parasal hesaplamanın yardımı olmadan başarılacağı aldatmacasının ağına düşmemeliyiz. Doktor ve yardımcısı örneğini düşündüğümüzde demeliyiz ki: doktor, saatine 50 dolar aldığı ameliyatlar için kısıtlı zamanını kullanırsa, aletlerini iyi durumda tutmak için bir yardımcı çalıştırmak ve ona saatte 2 dolar ödemek, doktorun 1 saatte yaptığı işi yardımcısı 3 saatte yapsa bile, doktorun çıkarınadır. İki ülkenin şartlarını karşılaştırırken demeliyiz ki: Öyle koşullar mevcuttur ki, *a* ve *b* malından her birinden 1 birim üretmek için aynı tip emekten 1 işgünü gerekmekte, Hindistan'da ise aynı sermaye yatırımı ile *a* için 2 gün ve *b* için 3 gün gerekmektedir. Şayet sermaye malları ile *a* ve *b* İngiltere'den Hindistan'a ve tersi yönde serbestçe dolaşabiliyorsa, emeğin dolaşımı yoksa, Hindistan'daki *a* malının üretimindeki ücretler İngiltere'nin yüzde 50'si ve *b* üretiminde yüzde 33 1/3 olma eğilimindedir. Eğer İngiliz ücreti 6 şiling ise, Hindistan'da *a* malının üretiminde bu 3 şiling ve *b* üretiminde 2 şilinge eşittir. Aynı tür emekteki böyle farklılık, yurtiçi Hindistan emek piyasasında emeğin hareketliliği varsa, fazla uzun süremez. İşçiler *b* üretiminden *a* üretimine geçerler; yer değiştirmeleri *a* endüstrisinde rakamları düşürürken *b* endüstrisinde yükseltir. Sonunda Hindistan ücretleri her iki endüstride aynı olur. *a* malının üretimi genişleme ve İngiliz rekabetinin yerini alma eğilimindedir. Bir diğer taraftan *b* üretimi İngiltere'de genişletilirken, Hindistan'da kârsız hale gelir ve üretimi durdurulmalıdır. Üretim koşullarındaki farklılığın ihtiyaç duyulan sermaye yatırımı miktarına münhasır olduğunu varsaydığımızda da aynı zihniyet geçerlidir.

[7] Bkz. aşağıda, ss. 201-209.

Ricardo kanununun sadece kendi çağı için geçerli olduğu ve yeni şartlar içeren bizim çağımızda herhangi bir faydası olmadığı öne sürülmüştür. Ricardo yurtiçi ticaret ile yabancı ticaret arasındaki farkı sermaye ve emeğin hareketliliğindeki farkta gördü. Eğer kişi sermaye, emek, ve ürünlerin hareketli olduğunu varsayarsa, o zaman nakliye maliyetleri işin içine girdiğinde bölgesel ve bölgeler arası ticaret farklılığı varlık gösterir. O zaman ulusal ticaretten farklı olarak uluslararası ticaret teorisi geliştirmek beyhude bir iştir. Sermaye ve emek muhtelif bölgelerin üretime sunduğu daha iyi veya daha fakir koşullara göre yerkürenin yüzeyinde dağıtılmıştır. Nüfus yoğunluğu daha fazla ve sermaye ile daha iyi donanmış yerler vardır, nüfus yoğunluğunun düşük olduğu ve daha az sermaye ile donatılmış yerler de vardır. Dünyanın tamamında aynı tip emek için ücretlerin eşitlenmesi yönünde bir eğilim söz konusudur.

Ne var ki, Ricardo sermaye ve emeğin dolaşımının ülkeler arasında değil, ülke içerisinde olduğunu varsayarak işe başlar. Bu şartlar altında ürünlerin serbest dolaşımının sonuçlarının ne olması gerektiği sorusunu yöneltir. (Eğer ürünlerin böyle bir dolaşımı yoksa, o zaman her ülke ekonomik olarak izole olmuştur ve "otarşi" durumundadır, bu durumda uluslararası ticaret hiç varolmaz.) Karşılaştırmalı maliyetler kanunu bu soruyu yanıtlar. Şimdi, Ricardo'nun varsayımları genelde kendi çağı için geçerliydi. Daha sonra, ondokuzuncu asırda, koşullar değişti. Sermaye ve emeğin hareketsizliği sona erdi; emeğin ve sermayenin uluslararası transferi gün be gün sıradanlaştı. Sonra tepki geldi. Bugün sermaye ve emek hareketlilik konusunda hâlâ kısıtlıdır. Gerçeklik Ricardocu varsayımlara benzer.

Ne var ki, bölgesel ticaretin klasik teori öğretileri kurumsal şartların değişiminin üzerindedir. Sorunları hayal edilebilir varsayımlar altında çalışmamız için bizlere fırsat verir.

5. Emeğin İşbölümünün Etkileri

Emeğin işbölümü, doğal şartların çeşitliliğine verilen, insanın iradeli tepkisinin bir sonucudur. Bir başka açıdan farklılığa neden olanın kendisidir. Üretimin karmaşık işleyişinde muhtelif coğrafi alanlara spesifik işlevler tayin eder. Bazı alanları kentsel, bazılarını kırsal yapar; imalatın çeşitli dallarını, madenleri ve tarımı değişik mahallere yerleştirir. Ancak hâlâ önemli olan insanın kendine has eşitsizliğini kuvvetlendirmesi gerçeğidir. Spesifik işlerin uygulaması ve egzersizi, bireyleri, performanslarının gerektirdiklerine daha iyi uyarlar; insanlar doğuştan yetilerinin bazılarını geliştirir ve diğerlerinin gelişmesini engeller. Meslek tipleri ortaya çıkar, insanlar uzmanlaşırlar.

Emeğin işbölümü üretimin çeşitli işlevlerini dakika işlerine böler, bunların birçoğu mekanik aletlerle gerçekleştirilebilir. Makine kullanımını mümkün

kılan ve üretimin teknik yöntemlerindeki şaşırtıcı ilerlemelere sebep olan şey, işte bu gerçektir. Mekanikleşme işbölümünün, en yararlı başarısının meyvesidir, yoksa güdüsü ve hayat pınarı değildir. Kuvvetle çalışan makine işbölümü altında sadece toplumsal çerçevede kullanılabilir. Daha uzmanlaşmış, daha ince ayar yapılmış, ve daha üretken makinelerin kullanımına doğru atılan her adım, işlerin daha da uzmanlaşmasını gerektirir.

6. Toplum İçerisinde Birey

Eğer praksiyoloji tek başına olan bireyden, kendi hesabına eylemde bulunmasından ve diğer insanlardan bağımsızlığından bahsederse, toplumsal işbirliği sorunlarının daha iyi anlaşılması uğruna bunları yapar. Böyle izole olmuş otarşi durumundaki insanların yaşadıklarını ve insan tarihinin toplumsal aşamasından önce gıda arayan hayvanlar gibi etrafta başıboş dolaşan bağımsız bireyler çağının var olduğu iddiasında değiliz. İnsanın insan olmayan atalarının biyolojik insanlaşması ve ilkel toplumsal bağların ortaya çıkışı aynı işlemlerden etkilenmiştir. İnsan dünyalık işlerde sosyal birisi olarak görünüyordu. İzole, sosyal olmayan insan, hayali bir yapıdır.

Bireyin bakış açısından görülen, toplumun, insanın tüm isteklerini elde etmesi için büyük bir araç olduğudur. Toplumun korunması, insanın eylemle gerçekleştirmek istediği planların vazgeçilmez şartıdır. Toplumsal sistemin işbirliği çerçevesinde hayatın gereklerine göre davranışlarını ayarlayamamış inatçı bir suçlu bile, işbölümünden elde edilen avantajları kaçırmak istemez. Toplumun mahvolmasını bilinçli olarak hedeflemez. Toplumsal düzenin elbirliği ile üretilen refahtan kendisine tayin edilen porsiyondan daha büyüğüne ellerini uzatır. Eğer anti-sosyal davranış evrensel ve kaçınılmaz bir sonuç olmaya başlarsa, kendisini sefil hisseder, ilkelliğe dönüşle sonuçlanır.

Doğanın muhteşem sözde nimetlerini reddeden ve topluma katılan bireylerin bazı avantajlardan vazgeçtiği, bunların kaybettiği şeylerden dolayı zararlarının tazmin edilmesini talep etme hakkının olduğu yönündeki görüş, aldatıcıdır. Gayri-sosyal bir durumda kişinin daha iyi şeyler yapmış olacağı ve toplumun varlığı ile yanıltıldığı fikri saçmadır. Toplumsal işbirliğinin yüksek üretkenliğine o kadar müteşekkiriz ki, insan soyu, emeğin işbölümünün gelişmemiş derecesindeki çağlarda mevcut olan şartların sunduğu ihtiyaç maddelerinin sınırının çok ötesinde çoğalmıştır. İnsanın doğal şartı, fevkalade bir fakirlik ve güvensizliktir. İlkel vahşiliğin mutlu günlerinin geçip gitmesine ağlamak, romantik bir saçmalıktır. Bugünkü durumdan şikayet edenler, vahşilik çağında ya yetişkin yaşa erişemeyecekti, veya yetişseydi bile, medeniyetin sağladığı fırsatları ve hayatı kolaylaştıran şeyleri eksik olacaktı. Jean Jacques Rousseau ve Frederick Engels, eğer nostaljik özlemle tarif ettikleri ilkel du-

rumlarda yaşamış olsalardı, çalışmaları ve kitaplarını yazmaları için ihtiyaçları olan boş zamanı bulamayacaklardı.

Toplumun birey için mümkün kıldığı imtiyazlardan birisi, hastalığa veya fiziksel özürlülüğe rağmen yaşama imtiyazıdır. Hasta hayvanlar ölüme mahkûmdurlar. Zayıflıkları yiyecek bulma girişimlerinde ve diğer hayvanların saldırılarını püskürtmekte onları kösteklemektedir. Sağır, iyi göremeyen, veya özürlü zavallılar yok olmaya mahkûmdular. Fakat böyle eksiklikler insanı bir toplumda yaşamak için ayarlamalar yapmaktan alıkoymamaktadır. Çağdaşlarımızın çoğunluğu, biyolojinin patolojik olarak gördüğü vücutsal eksikliklere sahiptir. Uygarlığımız belli ölçülerde böyle insanların başarılarıdır. Doğal ayıklanmanın yok etme güçleri, toplumsal şartlar altında büyük oranda azaltılmıştır. Bazı insanlar, bu yüzden medeniyetin toplumun üyelerinin kalıtsal kalitelerini bozma eğiliminde olduğunu söylemektedirler.

Belli kalitelere sahip insan ırkı yetiştirmeyi düşünen ırk yetiştiricisinin gözünden insanlığa bakılırsa, bu tip yargılar mantıklıdır. Ancak toplum, belli tip insan yetiştiren beygir harası değildir. İnsanın biyolojik evriminde isteneni ve istenmeyeni tespit edecek bir "tabii" standart yoktur. Seçilen her standart keyfi, tamamen öznel, kısacası bir değer yargısıdır. Irksal ilerleme ve ırksal bozulma ibareleri insanlığın geleceğine ait muayyen planlara dayanmadığı sürece, anlamsızdır.

Medeni insanın topluma hayatını uyarladığı, bakir ormanlardaki avcının ise böyle bir yola tevessül etmediği doğrudur.

Mistik Komünyon Masalı

Toplumun praksiyolojik teorisi mistik komünyon masalı saldırısı altındadır.

Bu doktrinin destekçileri toplumun insanın amaçsal eyleminin bir ürünü olmadığını iddia ederler; toplum, işbölümü ve dayanışmanın bir eseri değildir. İnsanın temel mizacındaki istekten, sırrı kavranamaz derinliğinden gelmektedir. Bir grup da toplumun İlahi Hak ve erdemlik olan Ruhun, ***unio mystica*** (mistik birlik) yoluyla, Tanrı'nın gücü ve aşkı ile oluştuğunu söylemektedir. Başka bir grup da toplumu biyolojik bir vakıa olarak görür; buna göre toplum, kanın konuşma hakkı, ortak ataların çocuklarını bu atalarla ve diğerleri ile birleştiren bir bağ ve pullukçu ile sürdüğü toprak arasındaki mistik bir harmonidir.

Böyle fiziksel fenomenin gerçekten hissedilmesi bir gerçektir. *Unio mystica* tecrübesini yaşayan ve bu tecrübeyi her şeyin üzerinde tutan insanlar vardır, ve kendi ülkesinin toprağının biricik kokusunun ruhunu ve kalbini koklayan ve kan sesini duyduğuna inanmış insanlar vardır. Mistik tecrübe ve aşırı se-

vinçten kendinden geçme psikolojinin diğer fiziksel fenomeni gibi gerçek olarak görmesi gereken gerçeklerdir. Toplum doktrinlerinin hatası, böyle fenomenlerin gerçekten varolduğu iddiasını içermesinden dolayı değil, önde gelen gerçeklerin rasyonel düşüncelere bağlı olmadığı inancıdır.

Babayı çocuklarına yakınlaştıran kan sesi, birlikte yaşam ve hamilelik arasındaki nedensel ilişkiyi bilmeyen vahşiler tarafından duyulmaz. Bugün, bu ilişki herkesçe bilindiğinden, eşinin sadakatine tam güveni olan erkek bunun ardından gidebilir. Fakat eşinin sadakatinden kuşkuları varsa, kan sesinin bir faydası yoktur. Babalık hakkındaki şüpheleri gidermek için kan sesini kullanmaya hiç kimse cüret edemedi. Doğumundan beri çocuğuna bakan anne kan sesini duyabilirdi. Eğer bebeğiyle temasını ilk zamanlarda kaybederse, bazı vücutsal işaretleri ile onu tanıyabilir, örneğin bir zamanlar roman yazarları tarafından popüler olan benler ve yaralar gibi. Böyle gözlemler ve bunlardan çıkarılan sonuçlar kanı konuşturmazsa kan suskundur. Alman ırkçılarının iddiasına göre kan sesi, Alman halkının tüm üyelerini gizemli bir şekilde birleştirir. Ancak antropoloji Alman ulusunun ortak atalardan gelen homojen bir grup olmadığını çeşitli ırkların, kabilelerin ve soyların bir karması olduğunu açıklamaktadır. Kulağa Almanca gelen isimle kendi soy ismini değiştiren yeni Almanlaşmış Slavlar tüm Almanlara yeterince bağlandığına inanmaktadır. Fakat Çek ve Polonyalı olarak kalan kardeşlerine ve kuzenlerine katılmak için kendisini sevk eden böyle içsel bir istek duymamaktadır.

Kan sesi orijinal ve başlangıçta var olan bir vakıa değildir. Rasyonel düşüncelerle hazır hale getirilmiştir. Kişi diğer insanlarla ortak ataları vasıtasıyla ilişkili olduğuna inandığı için, şiirsel olarak kan sesi diye tarif edilen algıları ve hisleri geliştirmiştir.

Toprağın mistisizmi ve dinin sevinci de aynıdır. Dindar mistiğin *unio mystica*'sı dininin temel öğretilerinin benzerliğine bağlıdır. Ancak Tanrı'nın büyüklüğünü ve ihtişamını öğrenen insan O'nun ile dolaysız komünyonu (birlikteliği) tadabilir. Toprağın mistisizmi jeopolitik fikirlerin gelişmesi ile bağlantılıdır. Öyleyse, ovaların veya sahil şeridinin sakinleri sadece üye oldukları veya üye olmak istedikleri politik yapıya bölgeleri ait olduğu için kendilerine aşina olmayan ve yaşadıkları koşullara uyum gösteremeyen dağlık bölgelere kaldıklarını ve birleştiklerini hararetle iddia eden toprak imajları vardır. Ancak seslerini duyduklarını iddia ettikleri kendi ülkelerinin coğrafi yapısına çok benzeyen komşu yerleri bu toprak imajına dahil etmekte, eğer bu yerler yabancı milletlere aitseler, başarısız olmaktadırlar.

Ulusun veya bir dil grubunun çeşitli üyeleri ve oluşturdukları kümeler daima dostluk ve iyi niyet çerçevesinde birleşmezler. Her ulusun tarihinde kendi alt grupları arasında hoşnutsuzluk ve hatta nefret kayıtları vardır. İngilizleri

ve İskoçları, Yankileri ve Güneylileri (Amerika), Prusyalıları ve Bavyerallıları (Almanya) bir düşünün. Böyle düşmanlıkların üstesinden gelen ve ulusun veya dil gruplarının tüm üyelerine toplum hislerini ve günümüz milliyetçilerinin doğal ve orijinal fenomen olarak düşündükleri aidiyeti ilham eden, ideolojilerdir.

Erkek ve dişinin karşılıklı cinsel cazibesi, insanın hayvani yönünde ve düşünmeden ve teoriklikten bağımsız olarak kalıtsaldır. Bunu orijinal, bitkisel, içgüdüsel, veya gizemli olarak adlandırmak uygun düşer; iki kişiden tek kişi yapmak olarak mecazen iddiada bulunmakta herhangi bir zarar yoktur. İki kişinin mistik komünyonu, toplum, diyebiliriz. Ancak, ne birlikte yaşam, ne öncesi ve sonrası toplumsal işbirliği ve hayatın toplumsal tarzlarını üretir. Hayvanlar da çiftleşme sırasında bir araya gelir, fakat toplumsal ilişkiler geliştirmezler. Aile hayatı cinsel ilişkinin yalnızca bir ürünü değildir. Aile içinde yaptıkları gibi, ebeveynlerin ve çocukların birlikte yaşamaları kesinlikle doğal ve gereklidir. Çiftleşme aile organizasyonu ile sonuçlanmak mecburiyetinde değildir. İnsan ailesi düşünmenin, planlamanın, ve eylemin bir sonucudur. İşte bu gerçektir ki, *per analogiam* (analoji yoluyla) hayvan aileleri dediğimiz hayvan gruplarından insan ailelerini farklılaştırır.

Komünyon veya toplumun gizemli deneyimi toplumsal ilişkilerin kaynağı değil ürünüdür.

Mistik komünyon masalının karşılığı ırklar veya uluslar arasındaki orijinal ve doğal iğrenme masalıdır. İnsana cana yakın ile yabancıları birbirinden ayırt etmeyi ve ikincisinden haz etmemeyi öğreten şeyin güdü olduğu varsayılmaktadır. Asil ırkların çocukları düşük ırkların üyeleri ile bağlantı kurmaktan nefret ederler. Bu ifadeyi çürütmek için birisinin ırkların karışmış olduğu gerçeğini söylemesi yeterlidir. Bugün Avrupa'da olduğu gibi saf halklar yoktur, bir defa o kıtaya yerleştiklerinde muhtelif halkların üyeleri arasında nefret değil cinsel cazibe olduğu sonucuna varmalıyız. Milyonlarca melez, farklı ırklar arasında doğal nefretin olduğu iddiasına karşı kanıt olarak yaşamaktadırlar.

Mistik komünyon duyusu gibi, ırksal nefret de insana özgü doğal bir vakıa değildir; ideolojilerin bir ürünüdür. Fakat ırklar arasında böyle bir doğuştan ve doğal nefret diye bir şey var olsaydı bile, toplumsal işbirliğini beyhude kılmaz ve Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisini geçersizleştirmezdi. Toplumsal işbirliğinin kişisel aşk veya birbirini sevme emri ile yakından uzaktan bir ilişkisi yoktur. İnsanlar birbirlerini sevdiklerinden veya sevmek zorunda olduklarından dolayı işbirliğine gitmezler. İşbirliğine giderler çünkü bu onların çıkarlarına en iyi şekilde hizmet eder. Ne sevgi, ne sadakat, ne başka sempatik duyarlılık; fakat doğru anlaşılmış bencillik insanı toplum gereksinimlerine kendisini uyarlamaya ilk başta sevk eden, diğerlerinin özgürlük ve haklarına saygı gösterten ve husumetin ve zıtlaşmanın yerine işbirliğini ikame edendir.

7. Büyük Toplum

İnsanlar arası her ilişki sosyal bir ilişki değildir. İnsan gruplarının birbirlerini kesin olarak yok etme savaşlarına koşması, insanın insanla merhametsizce sanki zararlı hayvanları ve bitkileri ezer gibi savaşmaları, savaşan gruplar arasında, toplumsal ilişkiler değil, karşılıklı etkiler ve ortak ilişkiler vardır. Toplum, her katılımcının, diğer ortağın başarısını kendi başarısının elde edilmesinin aracı olarak gördüğü, birlikte eylem ve işbirliğidir.

İlkel göçebeler ve kabilelerin sulak yerler, avlanma ve balıkçılık alanları, meralar ve ganimet için yaptığı savaşların mücadelesi, merhametsiz yok etme savaşlarıdır. Bunlar toptan savaşlardır. Ondokuzuncu yüzyılda Avrupalıların yerliler ile yeni erişilebilir olan topraklarda yaptıkları ilk karşılaşmalar da böyledir. Ancak ilkel çağlarda, tarihsel kayıtların bilgi sunduğu zamandan çok önce, başka bir işlem tarzı gelişmeye başlamıştır. İnsanlar savaş zamanlarında bile daha evvel kurulan toplumsal ilişkilerin bazı ilkelerini korudular; önceden irtibat kurmadıkları insanlarla savaşırlarken, insanlar arasında, şu anki düşmanlığa rağmen, daha sonra düzenleme ve işbirliğinin mümkün olduğu fikrini dikkate almaya başladılar. Savaşlar düşmanı incitmek için yapıldı; ancak düşmanca eylemler, bu ibarelerin tam bağlamında, artık merhametsiz ve acımasız değillerdi. Savaşçılar mücadele verdikleri insanlara karşı -vahşi hayvanlara karşı olandan farklı olarak- sınırları aşmamaya özen gösterdiler. Yatıştırılmaz düşmanlığın ve yıkımın ve yok etmenin çılgınlığının üzerinde toplumsal bir unsur hüküm sürmeye başladı. Her düşman insan ileriki işbirliğinde potansiyel ortak fikri ortaya çıktı, ve bu fikir askeri operasyonlar yapılırken gözardı edilmedi. Savaş artık insanlar arası ilişkilerin normal bir durumu olarak düşünülmemekteydi. Barışçıl işbirliğinin biyolojik hayat mücadelesini devam ettirmenin en iyi aracı olduğu fark edildi. Yenileni öldürmekten ziyade köleleştirmenin daha avantajlı olduğunu fark eder etmez, savaşçıların, hâlâ savaşırken bile, barıştan sonraki hesaplamalara kafa yorduğunu söyleyebiliriz. Köleleştirme, işbirliğine götüren öncü bir adımdı.

Savaş esnasında bile her eylemin uygun olmayacağının düşünülmesi, savaşta meşru ve yasadışı eylemlerin varlığı, kanunların varlığı, yani tüm ulusların üzerinde toplumsal ilişkilerin varlığı, hatta o an için birbiriyle savaşanların bile üzerinde bulunması fikrinin hüküm sürmesi, sonunda tüm insanları ve tüm ulusları kucaklayan Büyük Toplumu kurdu. Çeşitli bölgesel toplumlar tek bir temsili birleşmiş toplumda birleştiler.

Vahşi hayvan davranışlarıyla değil "insan" gibi ve savaşın toplumsal ilkelerine göre savaşan savaşçılar, düşmanlarının hesabına aynı imtiyazı elde etmek için bazı yıkım yöntemlerini reddettiler. Böyle kurallara uyulduğu sürece,

toplumsal ilişkiler savaşan taraflar arasında mevcuttur. Düşmanca eylemlerin kendileri sadece asosyal değil, aynı zamanda anti-sosyaldir. "Toplumsal ilişkileri" diğer insanların yok edilmesini ve eylemlerinin hüsranını hedefleyen şekilde tanımlamak, uygun değildir.[8] İnsanlar arasında sadece ölümcül ilişkilerin olduğu yerlerde, ne toplum, ne de toplumsal ilişkiler söz konusudur.

Toplum sadece karşılıklı eylemden ibaret değildir. Evrenin tüm parçaları arasında: kurt ile bir çırpıda yiyip bitireceği kuzu arasında; mikrop ve öldüreceği insan arasında; düşen taş ile üzerine düşeceği şey arasında karşılıklı etkileşim, karşılıklı eylem vardır. Bir diğer taraftan toplum, tüm katılımcıların kendi amaçlarına ulaşması için diğer insanlarla işbirliği içinde eylemde bulunan insanları içerir.

8. Yok Ediciliğin ve Saldırganlığın İçgüdüsü

İnsanın doğuştan mizacındaki içgüdülerin, kendisini, öldürmeye, savaşmaya, ve yok etmeye iten av hayvanı güdüleri olduğu iddia edilir. Medeniyet, insanı hayvan orijininden uzaklaştıran doğal olmayan insan ihmalkârlığını yaratırken, bu itici güçleri ve iştahları bastırmaya çalışmıştır. Uygarlık medenileşme yoluna giren insanı yabani taraflarından utanan ve insani yönünü geliştirme ihtiyacı duyan bir varlık haline getirmiştir İnsan soyunun daha da bozulmasını önlemek için, medeniyetin zararlı etkilerinden kurtarmak mecburidir. Adi insanların kurnaz icatları medeniyettir. Bu madunlar* kuvvetli kahramanlarla karşılaşamayacak kadar zayıftır, toptan yok edilme cezasına dayanmakta da ödlektirler ve sahiplerine köle olarak hizmet etmek için de aşırı tembel ve aşırı küstahtırlar. Böylece hileli geçici bir çareye başvurmuşlardır. Değerin ebedi standartlarını, evrenin değişmez kanunlarıyla kesinlikle sabitlemiş, tersine çevirmişlerdir; kendi aşağılıklarına erdem, ve asil kahramanların mevkilerine kötü diyen bir ahlâk anlayışının propagandasını yapmışlardır. Kölelerin bu manevi isyanlarını tüm değerlerin tersyüz edilmesiyle tekrar eski haline getirmeliyiz. Kölelerin ahlâkı, irade zayıflığının ürünü bu utanç, tamamen atılmalıdır; güçlünün ahlâkı, veya daha uygun bir deyişle, ahlaki kısıtlamanın ortadan kaldırılması onun yerine geçmelidir. İnsan atalarının değerli çocukları olmalıdır, asil vahşi hayvanın günleri artık geride kalmıştır.

Bu doktrinleri sosyal veya sosyolojik Darwinizm olarak adlandırmak yaygındır. Bu terminolojinin uygun olup olmadığına burada karar vermek zorunda değiliz. Her neyse, insanın kendisini insan olmayan atalarının tamamen hayvani varlığından bozulmaya ve çürümeye doğru sürekli ilerleyiş olarak

[8] Böyle bir terminolojiyi Leopold von Wiese kullandı (*Allgemeine Soziologie* [Munich, 1924], I, 10 vd.).

* Madun: Mevkice daha aşağı kimse. (ed.)

yükseltmeye başlamadığı çağlardan, insanlık tarihinin tamamını kaygısızca aşağılama öğretilerine, biyolojik ve evrimci sıfatlarını uygun görmek bir hatadır. Biyoloji, yaşayan canlıların içinde olan değişikliklere değer biçmek için bu değişikliklerin değişen çevrelerine uyum sağlamakta başarılı olup olmadıklarından ve bununla hayatta kalma şanslarını yükseltip yükselmediklerinden başka bir standart sağlamaz. Medeniyetin, bu bakış açısından değerlendirildiğinde, kötülük değil bir fayda olarak düşünülmesi gerekir. İnsanı kendisini tüm diğer canlılara karşı, hem büyük vahşi hayvanlara ve hem de daha öldürücü olan mikroplara karşı, koruma imkanı sunmuştur; insanın hayatını idame ettirmesi için gerekli şeyleri çoğaltmıştır; ortalama bir insanı daha uzun, daha kıvrak, ve daha mahir yapmıştır ve ortalama ömrünü uzatmıştır; yeryüzünün tartışılmaz sahipliğini insana vermiştir; nüfus rakamlarını çoğaltmış ve tarih öncesi çağların ham mağara yerleşiklerinin tahayyül edemeyeceği seviyeye yaşam standardını yükseltmiştir. Bu evrimin bir zamanlar hayatın idamesinde faydalı olan bazı marifetleri ve kabiliyetleri körelttiği ve değişen şartlar altında kullanışlılığını kaybettikleri doğrudur. Ancak toplum çerçevesi içinde hayatı için vazgeçilmez olan kabiliyetler ve hünerler de gelişmiştir. Ne var ki biyolojik ve evrimci görüş böyle değişikliklere itiraz etmemelidir. İlkel insan için sıkı yumruklar ve kavgacılık, modern insan için aritmetikte zekilik ve doğru hecelemek kadar faydalıydı. Sadece ilkel insan için kullanışlı olan karakterleri insan tabiatı için doğal ve yeterli saymak, medeni insanın çok ihtiyaç duyduğu maharet ve kabiliyetleri biyolojik sapma ve bozulma işaretleri olarak kınamak, oldukça keyfi ve biyolojik standarda tezatlıktır. İnsana tarih öncesi atalarının fiziksel ve entellektüel özelliklerine geri dönmesini tavsiye etmek, artık, dik yürüyüşünü reddedip tekrardan kuyruğunu büyütmesini istemekten daha makul değildir.

Barbar atalarımızın zalim etkilerinin mevkilerinde önde gelen insanlar o kadar zayıftılar ki vücutları "tehlikeli yaşamanın" gereklerine ulaşamazlardı. Nietzsche sinir bozukluğu yaşamadan önce bile o kadar hastaydı ki, dayanabildiği tek iklim bazı İtalyan bölgelerindeki Engadin vadisi iklimiydi. Eğer medeni toplum hayatın zorluğuna karşı narin sinirlerini korumamış olsaydı, çalışmalarını başarma pozisyonunda asla olamazdı. Şiddetin havarileri alay ettikleri ve küçümsedikleri "burjuvazi güvenliğinin" çatısı altında kitaplarını yazdılar. Hor gördükleri liberalizm basın özgürlüğünü kolladığı için kışkırtıcı vaazlarını basmakta özgürdüler. Felsefelerinin hor gördüğü medeni nimetlerden vazgeçmek zorunda kalsalardı, çaresiz duruma düşerlerdi. Modern eğitim sistemini, insanın doğuştan eğilimlerini şiddete doğru zayıflattığı için suçlayan mahcup yazar Georges Sorel'in büyük gösterisine ne demeli![9]

[9] Georges Sorel, *Réflexions sur la violence* (3. baskı., Paris, 1912), p. 269.

Öldürme ve yok etme eğilimi ve mizacındaki zalimliğin ilkel insana özgü olduğu kabul edilebilir. Önceki çağlardaki şartlar altında saldırganlığı ve öldürme eğilimini hayatın korunması için istenen şeyler olduğunu da varsayabiliriz. İnsan bir zamanlar merhametsiz bir hayvandı. (Tarih öncesi insanın etçil mi, yoksa otçul mu olduğunu araştırmaya gerek yoktur.) Ancak zayıf bir hayvan olduğunu unutmamalıdır; garip bir silah, akıl, ile donatılmamış olsaydı, büyük vahşi hayvanlarla başedemezdi. İnsanın akıllı oluşu her içinden gelene düşünmeden teslim olmaması, tersine makul düşünceye göre düzenleme yapması demektir. Ancak bu durum onun zoolojik görüş açısından gayri-tabii olarak adlandırılmasını gerektirmez. Rasyonel davranış insanın, içinden gelen her isteği, iştahı, ve arzuları karşılayamayacağı gerçeği ile yüzleşince, daha az acil olduğunu düşündüklerinin tatmininden vazgeçer. Toplumsal işbirliğinin işleyişini tehlikeye atmamak için toplumsal kurumların kurulmasını engelleyen arzularını tatmin etmekten uzak durmaya zorlanır. Böyle bir iddiadan vazgeçmenin acılı olacağından hiç şüphe yoktur. Ancak, insanoğlu bunu yapmıştır. Toplumsal hayatı ile uyarlı olmayan bazı arzuların tatmininden vazgeçmiştir veya sadece emeğin işbölümü sistemi altında gerçekleştirilebilecek veya daha fazlası yapılabilecek olan arzuların tatminine öncelik vermiştir. Medeniyete, toplumsal, işbirliğine ve refaha katılmıştır.

Bu karar değiştirilemez ve nihai değildir. Babaların seçimi oğullarının özgürlüğü seçmesini zayıflatmaz. Çözümü tersine çevirir. Her gün değerlerin tersyüz edilmesine ve barbarlığı medeniyete, ya da, bazı yazarların dediği gibi, ruhu entellektüelliğe, aklı mitlere, ve barışı şiddete tercih eder. Tercih yapmak zorundadır. Birbiriyle çelişkili olan şeylere sahip olmak mümkün değildir.

Bilim, değerleme tarafsızlığı bakış açısından, sadizmin çılgın keyfini ve cinayeti övdükleri için şiddeti anlatan havarileri suçlamaz. Değer yargıları öznelidir, ve liberal toplum herkese kendi duygularını özgürce ifade etme hakkı vermiştir. Medeniyet ilkel insanı karakterize eden saldırganlığın, kana susamışlığın, ve zalimliğin orijinal eğilimini söküp atmamıştır. Pek çok medeni insanda bu duygular uykudadır ve medeniyetin geliştirdiği kısıtlamalar kalkar kalkmaz dışarıya doğru patlar. Nazi toplama kamplarını hatırlayın. Gazeteler devamlı olarak insanı tekrar vahşete çağıran tiksindirici haberleri rapor etmektedir. En popüler romanlar ve filmler kan döken ve şiddet eylemleri içerenlerdir. Boğa güreşleri ve horoz dövüşleri büyük kalabalıkları cezbeder.

Eğer bir yazar derse ki: kana susamış bir grup var ve ben onlarla birlikteyim, ilkel insanın öldürmekten zevk aldığını iddia etmekten daha az haklı değildir. Ancak eğer böyle sadist arzuların tatmini toplumun varlığını bozduğunu veya "gerçek" medeniyetin ve "iyi" bir toplumun insanlarının şiddet, cinayet ve zalimliklerine olan tutkunluklarında, tasasız isteklerinde başarılı

olduğunu, şiddet içerikli nefsi arzuların bastırılmasının insanlığın evrimini tehlikeye attığını ve insanlık yerine barbarlığın insanı bozulmadan kurtaracağını iddia ettiklerinde, hata yaparlar. Emeğin sosyal işbölümü ve dayanışması anlaşmazlıkları yatıştırıcılık üzerine kurulur. Heraclitus'un dediği gibi, tüm toplumsal ilişkilerin kaynağı savaş değil, barıştır. İnsanda kan dökmekten başka duygular da doğmuştur. Eğer insan bu diğer arzuları tatmin etmek isterse, öldürme isteğinden vazgeçmesi gerekir. Hayatını ve sağlığını mümkün olduğunca uzun süre korumak isteyenin, başka insanların hayatlarına ve sağlıklarına saygı duymanın, kendi amaçlarına, aksi şekilde davranmaktan daha iyi hizmet ettiğini anlaması gerekir. Böyle durumlardan pişmanlık duyulabilir. Fakat bu tip dövünmeler acı gerçekleri değiştiremez.

İrrasyonelliğe başvurarak bu ifadeyi kınamanın bir faydası yoktur. Tüm içgüdüsel tepkiler akıl yoluyla incelemeye karşı koyarlar; çünkü akıl nihai amaçların değil istenen amaçların elde edilmesi için araçlarla uğraşır. Fakat insanı diğer hayvanlardan ayırt eden şey, içgüdüsel isteklere kendi rızası olmadan teslim olmamasıdır. İnsan, aklını, çatışan arzuların uyumlaştırılamayan tatminleri arasında seçim yaparken kullanır.

Kişi kalabalıklara şunu söylememelidir: Öldürmek için iştahınızı kabartın; bu insanlıktandır ve refahınıza en iyi şekilde hizmet eder. Onlara şunu söylemelidir: Eğer kana olan susamışlığınızı tatmin ederseniz, pek çok diğer arzularınızdan vazgeçmeniz gerekir. Karnınızı doyurmak, içmek, iyi evlerde yaşamak, kendinizi giydirmek vb. sadece toplumun sağlayabileceği binlerce şey istiyorsunuz. Her şeye sahip olamazsınız, seçim yapmak zorundasınız. Tehlikeli hayat ve sadizmin cinneti sizleri memnun edebilir, ancak kaybetmek de istemediğiniz güvenlik ve pek çok şeyle uyumlu değildirler.

Praksiyoloji bir bilim olarak bireyin seçme ve eylem hakkına tecavüzde bulunamaz. Nihai kararlar teorisyenlere değil, eylemde bulunanlara bağımlıdır. Bilimin yaşama ve eyleme olan katkısı değer yargılarının kurulmasında değil, insanın eylemde bulunması gereken ve eylemin çeşitli usullerinin etkilerinin açıklanmasındaki koşulların izahına katkıda bulunur. Yaptığı seçimin tüm sonuçlarından tam olarak farkında olması için ihtiyaç duyduğu tüm bilgileri eylemde bulunan insanın kullanımına sunar. Maliyetin ve ürünün adeta tahmin edilmesini hazırlar. İnsanların seçimlerini ve kararlarını etkileyebilecek maddelerden birini es geçse, bu işinde başarısız olurdu.

Modern Fen Bilimin, Özellikle Darwinizmin, Şu Anki Yanlış Yorumlanması

Hem sağ kanattan ve hem de sol kanattan bazı günümüz anti-liberalleri, öğretilerini modern biyolojinin başarılarının yanlış yorumlanması üzerine dayandırmaktadırlar.

1. İnsanlar eşit değildirler.

Onsekizinci yüzyıl liberalizmi, günümüz eşitliği gibi "tüm insanların eşit yaratıldığını, ve Yaratıcı'sının ona kesin, elinden alınamaz hakları bahşettiği" şeklindeki "kendinden-kanıtlı doğru" fikrinden başlar. Ancak, toplumun biyoloji felsefesinin taraftarları der ki, fen bilimleri insanların farklı oluşunu çürütülemez bir şekilde göstermişlerdi. Doğal haklar diye bir kavram için doğal fenomenin deneysel gözlemi çerçevesinde bir yer yoktur. Doğa bir canlının hayatı veya mutluluğu hakkında bir şey hissetmez, duyarsızdır. Doğa katı gereklilik ve düzenliliktir. "Kaygan" ve belirsiz liberal fikir ile, kozmik düzenin değişmez mutlak kanunu arasında birliktelik bağı kurmak, metafiziksel saçmalıktır. Öyleyse liberalizm, temel ilkesinin çürütüldüğü bir safsatadır.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl demokratik ve liberal hareketi gücünün büyük bir kısmını doğal kanun doktrinlerinden ve bireyin baki kalan haklarının kalıtsal olmasından elde ettiği bir gerçektir. Bu ilk fikirler, kadim felsefe ve Yahudilik teolojisi tarafından geliştirildi, Hıristiyan düşüncesine nüfuz etti. Bazı anti-Katolik gruplar bunları politik programların odak noktası yaptılar. Popüler oldular ve demokrasi evriminde en güçlü hareket eden güçler oldular. Bugün hâlâ desteklenmektedir. Taraftarları Tanrı veya doğanın, birçoğunun sapasağlam doğduğu, diğerlerinin ise özürlü ve biçimsiz doğduğundan dolayı insanı eşit yaratmadığı tartışılmaz gerçeği ile kendilerini bağlamazlar. Onlar için insanlar arasındaki bütün farklılıklar eğitimden, fırsattan ve toplumsal kurumlardan dolayıdır.

Fakat ütopyacı felsefe ve klasik iktisat öğretilerinin doğal haklar doktrini ile yapacağı hiçbir şey yoktur. Onlarla ilgili nokta, toplumsal fayda meselesidir. Popüler hükümeti, özel mülkiyeti, müsamahayı ve özgürlüğü, doğal ve adil oldukları için değil, yararlı oldukları için tavsiye ederler. Ricardo'nun felsefesinin esası, toplumsal işbirliği ve her yönden daha üstün ve daha verimli olan insanlar ile her yönden daha düşkün ve daha az verimli olan insanlar arasında emeğin işbölümünün her iki grup için de faydalı olacağını göstermektir. Radikal Bentham "*Doğal haklar* sadece saçmalıktır; doğal ve baki kalan haklar, tumturaklı saçmalık"[10] diye haykırır. Ona göre "devletin tek amacı, toplumda mümkün olan en fazla sayıda kişinin en büyük mutluluğunu sağlamak olmalıdır."[11] Neyin doğru olması gerektiğini araştırırken, Tanrı'nın veya doğanın, ölümlü insana sonsuza kadar gizli olan planları ve niyetleri ile ilgili peşin hükümlü fikirlere önem vermez; insan refahını ve mutluluğunu

[10] Bentham, *Anarchical Fallacies; being an Examination of the Declaration of Rights issued during the French Revolution, Works*'te (editör Bowring), II, 501.

[11] Bentham, *Principles of the Civil Code, Works*'te, I, 301.

artırana en iyi hizmet vereni keşfetmeyi amaçlar. Malthus hayatın gerekli olan araçlarını sınırlandırarak doğanın canlının var olma hakkını ayarlar; böylece üremenin doğal tepkisinde pervasızca iştahı kabaran insan, açlık eşiğinin üzerine hiçbir zaman çıkmış olamayacaktır. İnsan medeniyeti ve refahı, manevi zapt ile cinsel açlığını dizginlemeyi öğrenmesine bağlı olarak geliştirebilir. Faydacılar keyfi idare ve imtiyazlarla, bunlar doğal kanunlara aykırı olduğundan değil, zenginliğe verdikleri zarardan dolayı savaşırlar. Faydacılar medeni kanun altında eşitliği, insanların eşit olduğundan değil, fakat böyle bir politikanın ortak refaha faydalı olduğundan tavsiye ederler. Doğal kanunun ve insan eşitliğinin aldatıcı fikirlerini reddederek modern biyoloji sadece faydacı liberalizm ve demokrasinin önde gelenlerinin çok önce düşündüklerini daha ikna edici şekilde tekrar etmişlerdir. Hiçbir biyolojik doktrin, faydacı felsefenin demokratik hükümet, özel mülkiyet, özgürlük, ve kanun önünde eşitliğin toplumsal faydası hakkında söylediklerini asla geçersiz kılamaz.

Toplumsal bölünmeyi ve şiddet çatışmalarını onaylayan günümüz yaygın doktrinlerinin biyolojinin bulgularına sosyal felsefenin sözde uyarlanmasının bir sonucu değil, iktisat teorisinin ve faydacı felsefenin neredeyse evrensel reddinin bir sonucudur. İnsanlar uluslararası çatışmaların ve uzlaşmaz sınıf çatışmalarının ideolojisinin yerine, doğru anlaşılmış, yani uzun dönemde tüm bireylerin, toplumsal grupların, ve milletlerin menfaatleri ile uyumlu "ortodoks" ideolojisini koydular. İnsanlar birbiriyle savaşıyorlar; çünkü imha etme ve düşmanlığın ortadan kaldırılması sadece kendi rahatını artırma araçlarıdır.

2. Darwinizmin toplumsal içerimleri

Sosyal Darwinizm okulu, Darwin tarafından açıklanan evrim teorisinin, başkalarının hayatı ve refahı için barış ve saygı diye bir şeyin doğada olmadığını kesin olarak gösterdiğini söylerler. Doğada daima bir mücadele ve kendilerini savunmada başarısız olan zayıfların merhametsizce yok edilmesi vardır. Liberalizmin ebedi barış planları -hem yurtiçi hem de yurtdışı ilişkilerde- doğal düzene karşı, aldatıcı rasyonalizmin bir sonucudur.

Ancak, Darwin'in Malthus'tan ödünç aldığı ve teorisinde kullandığı şekliyle var olma mücadelesi fikrinin mecazi anlamda anlaşılması gerekir. Anlamı kendi hayatına zararlı güçlere karşı canlının faal olarak direnmesidir. Bu direnç, eğer başarılı olursa, kendi hayatını devam ettireceği çevresel koşullara uygun olmak zorundadır. Hastalıklı mikroplar ile insan arasındaki ilişkilerde olduğu gibi her zaman bir yok etme savaşı olmasına gerek yoktur. Akıl, insan için, şartlarını iyileştirmenin en yeterli araçlarının, toplumsal işbirliği ve emeğin işbölümü olduğunu göstermiştir. Akıl hayatta insanın kendisi için en gelişmiş araçtır. Ne var ki, sadece barışın olduğu yerde bu işleyebilir. Savaşlar,

iç savaşlar ve devrimler, varolma mücadelesinde insanın başarısını, toplumsal işbirliğinin aygıtlarını parçaladığı için zararlıdır.

3. Doğal olmayan olarak isimlendirilen akıl ve rasyonel davranış

Hıristiyan teoloji insan vücudunun hayvansal işlevlerini onaylamamış ve "ruhu" tüm biyolojik fenomenin dışında bir şey olarak betimlemiştir. Bu felsefeye karşı aşırı tepki gösteren bazı modernler insanı diğer hayvanlardan farklılaştıran her şeyi hor görme eğilimindedirler. Onların gözlerinde insan aklı, hayvan içgüdülerine ve tepkilerine göre daha aşağıdadır; doğal değildir ve dolayısıyla kötüdür. Onlara göre rasyonalizm ve rasyonel davranış ibareleri utanılacak yan anlamlara sahiptir. Mükemmel insan, gerçek insan, aklından çok başlangıçta var olan içgüdülerine uyandır.

Aşikar gerçek, insanın en karakteristik özelliği, aynı zamanda biyolojik fenomen olan akıldır. Akıl homo sapienlerin türsel özelliklerinden, örneğin, dik yürüme veya kılsız deriden ne daha az, ne de daha çok doğaldır.

Bölüm 9

Fikirlerin Rolü

1. İnsan Aklı

Akıl insanın özel ve karakteristik özelliğidir. Aklın nihai biliş ve mutlak gerçek için uygun bir araç olup olmadığı sorusunu sormaya, praksiyolojinin ihtiyacı yoktur. İnsan eylem yaptırabildiği sürece akıl ile ilgilenir.

İnsan duyumunun, algılamasının, ve gözlemlemesinin alt tabakaları olan tüm nesneler hayvanların duyumlarından önce geçer. Ancak insan, tahrik eden duyuları gözleme ve tecrübeye çeviren bir yetiye sahiptir. Ve insan tek başına bu çeşitli gözlemleri ve tecrübeleri mantıklı bir siteme çevirir.

Düşünme eylemden önce gelir. Düşünme, gelecekteki eylemi yapılmadan önce tasarlamak ve geçmiş eylemlerin sonrasını yansıtmaktır. Düşünme ve eylem birbirinden ayrılamaz. Her eylem daima nedensel ilişkilere dayanır. Nedensel ilişkiyi düşünen bir insan bir teoremi düşünmektedir. Düşünmeden eylem, teorisiz uygulama hayal edilemez. Muhakeme yanlış olabilir ve teori de doğru olmayabilir; ancak düşünme ve teorileme eylemde eksik olmaz. Bir diğer açıdan düşünme, potansiyel eylemin daima düşünülmesidir. Saf teoriyi bile düşünenler teorinin doğru olduğunu, yani içerikleri yerine getiren eylem öğretilerinden beklenen bir etki ile sonuçlanacağını varsayar. Böyle bir eylemin yapılabilirliği veya yapılamazlığının mantıkla bir alakası yoktur.

Düşünen daima bireydir. Toplum yemekten veya içmekten daha fazla düşünmez. İnsan muhakemesinin ilkel insanın saf düşünmesinden modern bilimin daha ince düşünüşüne olan evrimi, toplum içerisinde gerçekleşmiştir. Ancak, düşünmenin kendisi daima bireylerin başarısıdır. Birlikte eylem vardır, ancak birlikte düşünme yoktur. Sadece düşünceleri muhafaza eden ve diğerlerini düşünmeye sevk etmek için ilişki kuran gelenek vardır. Ancak in-

san tekrar düşünmekten başka haberci düşüncelerini uygunlaştıracak farklı bir alete sahip değildir. Elbette o zaman önde gelenlerin düşünceleri temelinde daha ileriye gitme pozisyonundadır. Geleneğin en önde gelen aracı kelimedir. Düşünme dille bağlanmıştır ve vice versa ("tam tersi" anlamındaki Latince terim. Ed). Kavramlar terimlerin içine konmuştur. Dil toplumsal eylemin bir aracı olduğu gibi, düşünmenin de aracıdır.

Düşünce ve fikirler tarihi, nesilden nesle aktarılan bir yazıdır. Daha sonraki çağları düşünme daha önceki çağları düşünmekten gelir. Bu içgüdüsel teşvikin yardımı olmadan entellektüel gelişim gerçekleşmezdi. İnsan evriminin devamı, çocukları için tohum ekimi ve atalarının temizlediği ve pullukla işlediği topraklarda harman yapmanın kendisi, fikirlerin ve bilimin tarihinde de boy gösterir. Atalarımızdan sadece maddi refahımızın kaynağı olan değişik sıradaki malların ürün stoklarını miras olarak almadık; düşüncemizin üretkenliğini borçlu olduğu teknolojileri, teorileri, düşünceleri ve fikirleri de miras olarak aldık.

Ancak düşünme daima bireylerin bildirgesidir.

2. Dünya Görüşü ve İdeoloji

Eylemleri yönlendiren teoriler sıklıkla eksik ve tatmin edici olmaktan uzaktır. Geniş kapsamlı ve mantıklı bir sistemin düzenlenmesine tezat ve uyumsuz olabilirler.

Belirli kişilerin ve grupların davranışlarına rehberlik eden teoremler ve kuramlara tutarlı bir bütün olarak bakar ve bunu mümkün olduğu ölçüde bir sistem—kapsamlı bir bilgi bütünü—olarak düzenlersek, buna dünya görüşü demek mümkündür.

Dünya görüşü, bir teori olarak, tüm nesnelerin bir yorumu ve eylem için bir hazırlık olarak rahatsızlığı mümkün olduğunca ortadan kaldıracak olan en iyi araçlarla ilgili bir görüştür. Bir dünya görüşü bir yandan tüm vakıaların bir açıklaması, diğer yandan bir teknolojidir, bu iki terim en geniş anlamlarında alınmıştır. Din, metafizik, ve felsefe, bir dünya görüşü sağlamayı hedefler; evreni yorumlar ve insana nasıl davranacağı konusunda akıl verir.

İdeoloji kavramı dünya görüşü kavramından daha dardır. İdeolojiden konuşurken aklımızda olan sadece insan eylemi ve toplumsal işbirliğidir ve onlardan çıkarılmış teknolojileri, fen bilimleri, dinsel doğmaları, ve metafizik sorunlarını görmezden geliriz. İdeoloji tamamen birey davranışı ve toplumsal ilişkilerle ilgili öğretimizdir. Dünya görüşü ve ideolojinin her ikisi de nesnelerin olduğu gibi akademik çalışmaların ve tamamen tarafsızlığın şart koşulduğu sınırların ötesine geçerler. Sadece bilimsel teoriler değil, aynı zamanda

olması gereken, yani insanın dünyalık işlerinde hedeflemesi gereken nihai amaçlar hakkındaki doktrinlerdir.

Riyazet, acıyı dindirmek ve tam bir sükunet, memnuniyet, ve mutluluk için insana açık olan tek aracın dünyalık işlerden elini ayağını çekmesini ve dünyalık şeylerle ilgilenmeden yaşamasını öğretir. Maddi refah peşinde koşmayı reddetmek, dünyevi yolculuktaki meşakkatlere tam bir teslimiyetle dayanmak ve ebedi mutluluğa kendisini münhasıran hazırlanmaya adamaktan başka bir kurtuluş yoktur. Ne var ki, riyazet ilkelerine tutarlı ve başka bir tarafa yönelmeden uyanların sayısı o kadar azdır ki, birkaç isimden başkasını hatırlamak kolay değildir. Riyazet tarafından savunulan tam pasiflik, mizaca aykırı görünmektedir. Hayatın baştan çıkarıcılığı galip gelmektedir. Riyazet ilkeleri bozulmuştur. En münzeviler bile katı ilkeleri ile anlaşmazlık gösteren konularda dünyevi ve hayatla ilgili endişeler taşırlar. Ancak, kişi dünyevi endişeleri dikkate alır almaz ve tamamen riyazi ideallerden vazgeçer geçmez, ki bu durum her ne kadar doktrinle uyumsuz olsa dahi, dünyevi amaçlar peşinde koşanlarla kendisi arasında bir köprü kurar. Bu suretle herkesle ortak bir şeye sahip hale gelmiştir.

Gerek tecrübe gerekse de saf muhakemenin verdiği bilgiler hakkındaki insan düşünceleri radikal olarak o kadar farklı olabilir ki, hiçbir anlaşmaya varılamaz. Aklın hayale dalma özgürlüğünün ne mantıklı düşünme ne de duyu deneyimi ile kısıtlandığı bu alanda, insan bireyselliğe ve öznelliğe hava deliği verebilir. Her şeyi aşan fikirler ve imgelerden daha kişisel bir şey yoktur. Dilsel terimler her şeyi aşma hakkında söylenenlerle iletişim kuramadı; konuşmacı kadar dinleyenin mesajı iletip iletemeyeceğini kişi asla tespit edemez. Bu şeyleri aşanlar hakkında bir anlaşmaya varılamaz. Dini savaşlar en kötü savaşlardır; çünkü bir uzlaştırma reçetesi yapılmadan gerçekleşirler.

Fakat dünyevi şeylerin olduğu yerlerde, tüm insanların doğal benzer tarafları ve hayatlarını korumak için biyolojik şartların aynılığı sahneye girer. İşbölümü altında dayanışmanın daha fazla üretkenliği, toplumu, bireyin kendi amaçlarını elde etme de en önde gelen aracı yapar. Olduğu gibi koruma ve toplumsal işbirliğinin daha da yoğunlaştırılması herkesin ilgi alanı olmaya başlar. Her dünya görüşü ve, tamamen ve şartsız olarak riyazeti uygulamaya adanmamış ve münzevi bir hayata çakılı kalmamış olan her ideoloji, toplumun dünyevi şeylerin elde edilmesinde büyük bir araç olduğu gerçeğini önemsemek zorundadır. Ancak, sonra ortak zemin küçük toplumsal sorunları ilgilendiren anlaşmalar ve toplum organizasyonu detayları yolunu açmak için kazanılır. Ama, muhtelif ideolojiler birbiriyle çatışabilir, tek bir noktada uzlaşırlar: toplumsal hayatın kabulünde.

İnsanlar bazen bu gerçeği göremezler çünkü felsefeler ve ideolojiler ile uğraşırken aşmalar ve bilinmezler hakkında bu doktrinlerin öne sürdüklerinden

daha fazlasını ve bu dünyadaki eylemler hakkındaki ifadelerinde daha azını görürler. İdeolojik sistemin çeşitli parçaları arasında çoğunlukla kapatılamaz bir boşluk vardır. Eylemde bulunan insan için sadece eylemin hazırlığı ile sonuçlanacak olan öğretiler önemlidir, yoksa tamamen akademik olan ve toplumsal işbirliği çerçevesinde davranışlara uygulanmayan doktrinlerin kendisi değil. Katı felsefeyi ve tutarlı riyazeti gözardı edebiliriz; çünkü böyle katı bir riyazet destekçilerinin soyunun tükenmesi ile sonuçlanmak zorundadır. Diğer tüm ideolojiler, hayatın ihtiyaçlarını aramayı meşru kabul edenler, emeğin işbölümünün tek başına çalışmaktan daha üretken olduğu gerçeğini önemsemeye zorlanırlar. Böylece toplumsal işbirliği ihtiyacını kabul ederler.

Praksiyoloji ve iktisat bir doktrinin metafiziksel yönleri ve üstünlüğü ile uğraşmak için nitelikli değildir. Fakat, bir diğer yönden, dini veya metafiziksel doğmalara ve itikatlara başvurmamak mantıken doğru praksiyolojik muhakeme tarafından geliştirilen toplumsal işbirliğini ilgilendiren teorileri ve teoremleri geçersiz kılmaz. Eğer felsefe insanlar arasında sosyal bağlantıların gerekliliğini kabul etmişse, kendisini, toplumsal eylem sorunları sahneye girdiği müddetçe, rasyonel yöntemlerle incelenemeyen inancın kişisel itirafı ve kanaatine kaçışın olmadığı bir zemine koyar.

Bu temel gerçek sıklıkla ihmal edilir. İnsanlar dünya görüşlerindeki farklılıkların uzlaştırılamaz çatışmalar yarattığına inanır. Farklı dünya görüşlerine bağlı gruplar arasındaki temel düşmanlıklar, ileri sürüldüğü üzere, ödün verilerek çözülemez. İnsan ruhunun en derin gizli köşesinden gelmektedirler ve doğa-üstü ve ölümsüz güçlerin insana has komünyonun ifadesidirler. Farklı dünya görüşleri tarafından bölünmüş insanlar arasında hiçbir zaman işbirliği olamaz.

Ne var ki, tüm partilerin programlarını -zekice açıklanmış ve kamuoyuna sunulmuş programları ve iktidar olduklarında uyguladıklarının her ikisini de incelediğimizde bu yorumun yanlışlığını kolayca görebiliriz. Günümüz tüm siyasi partileri dünyevi refah ve destekçilerinin zenginliği için mücadele vermektedirler. Takipçileri için ekonomik şartları daha tatminkâr kılma konusunda vaatlerde bulunmaktadırlar. Bu konu hakkında Roma Katolik Kilisesi ve çeşitli Protestan mezhepleri arasında, Hıristiyanlık ve Hıristiyanlık dışı dinler arasında, ekonomik özgürlükler taraftarları ile değişik Marksist maddiyatçılar arasında, milliyetçiler ve enternasyonalistler arasında, ırkçılar ve ırklar-arası barışın dostları arasında, siyasi ve sosyal sorunlara müdahale ettikleri sürece, hiçbir fark yoktur. Kendilerinin grubu diğer grupların aleyhine olmadıkça gelişemezler, ve diğer grupların toptan yok edilmesini düşünürler veya kendi gruplarının zenginleşmesi için diğerlerinin köleleştirilmesinin gerekli bir koşul olduğuna bu grupların birçoğu inanmaktadır. Ancak, diğerlerinin yok

edilişi veya köleleştirilmesi onlar için nihai bir amaç değil, fakat nihai amaç olarak hedefledikleri şeyi, yani kendi gruplarının gelişmesini, sağlamak için bir araçtır. Kendi tasarımlarının boş teoriler tarafından yönlendirildiğini ve beklenen yararlı sonuçları meydana getirmeyeceğini eğer bilselerdi, programlarını değiştirirlerdi.

İnsanların bilinemez yaptığı nesneler ve insan aklının, kozmolojilerinin, dünya görüşlerinin, dinlerin, mistisizmlerin, metafiziklerin, ve hayali kavramların güçlerini aşan görkemli ifadeler birbirlerinden oldukça farklıdır. Ancak ideolojilerinin pratik esasları, yani dünyevi hayatta hedeflenen amaçlarla ve bu amaçları elde etme araçları ile uğraşma öğretileri, oldukça tekillik gösterir. Elbette ki, amaçlar ve amaçlara ilişkin farklılıklar ve düşmanlıklar vardır. Fakat amaçlar konusundaki farklılıklar uzlaştırılamaz değildir; toplum eylemi alanında işbirliğini ve dostça düzenlemeleri engellemezler. Sadece araçlar ve yöntemlerle ilgilendikleri sürece, teknik karakterdedirler ve rasyonel yöntemlerle incelemeye açıktırlar. Taraftar çatışmalarının hararetli olduğu zamanlardan birinde gruplardan birisinin "Sizinle görüşmelere devam edemeyeceğiz çünkü bizim dünya görüşümüze de dokunan sorun ile karşı karşıyayız; bu noktada tavizsiz olmalıyız ve ne şekilde sonuçlanırsa sonuçlansın ilkelerimize sıkı bir şekilde tutunmalıyız," diye beyan ederken, böyle ilanların düşmanlığı olduğundan daha büyük tarif ettiğini meseleleri daha iyi tahlil ederek farketmesi gerekecektir. Gerçekten, insanların dünyevi refahının peşinde koşmaya kararlı ve toplumsal işbirliğini onaylayan tüm taraflar için mesele, nihai ilkeler ve dünya görüşleri meselesi değil, ideoloji meselesidir. Bunlar teknik sorunlardır ve bunlara yönelik düzenlemeler her zaman için mümkündür. Bu taraflardan hiçbirisi bazı ideolojik noktaların feda edilerek satın alınması gereken çözümü bilerek toplumsal bölünmeyi, anarşiyi, ve ilkel barbarlığa dönüşü tercih etmezler .

Parti programlarında bu teknik konular elbette birincil öneme sahiptir. Belli amaçlara sadık bir parti, belli politik eylemleri tavsiye eder ve diğer tüm yöntemleri ve politikaları uygun olmadığı için reddeder. Parti, ortak eylem için aynı araçları kullanma isteğinde olanları bir araya getiren bir yapıdır. İnsanları farklılaştıran ve partileri entegre eden ilke, araçların seçimidir. Dolayısıyla, parti için böylesi seçilmiş araçlar esastır. Tavsiye edilen araçların boş olduğu aleni hale gelirse partinin de sonu gelir. Saygınlıkları ve siyasi kariyerleri parti programına bağlı olan parti başkanlarının kısıtlanmamış tartışmalardan ilkelerini geri çekmesinin bir sürü sebebi olabilir; dünya görüşü üzerine kuruldukları için onların sorgulanmaması gereken nihai amaçlar karakterine atıfta bulunuyor olabilirler. İnsanlar için sorumluluklarını yerine getiriyormuş gibi davranan parti başkanı için, oy verenler için, ve oylarını almak için gidip insanlarla konuşanlar için, nesneler farklı açılar sunarlar. Parti programının

her noktasını incelemelerine bir itirazları yoktur. Böyle bir programa sadece kendi amaçlarının, yani dünyevi refahlarının, elde edilmesi için araçların tavsiyesi olarak bakarlar.

Bugün itibariyle dünya görüşü partileri, nihai amaçlar hakkında temel felsefi kararlara bağlı partiler olarak anılan bu partileri bölen, nihai amaca ilişkin olarak görünen ihtilaftır. Düşmanlıkları ya dini inançlara ya da uluslararası ilişkilerin sorunlarına veya üretim araçlarının sorunlarına veya politik organizasyonun sorunlarına göndermede bulunur. Tüm bu zıtlıkların amaçlarla değil, araçlarla ilgili olduğu gösterilebilir.

Ulusun siyasi organizasyonunun sorunları ile başlayalım. Demokratik devlet sistemi, veya babadan oğula geçen monarşi sistemi, veya kendine özgü elit yönetim sistemi ve Sezarcı diktatörlük sistemi taraftarları vardır.[12] Bu programların sıklıkla ilahi kurumlar, evrenin ölümsüz kanunları, doğal düzen, tarihsel evrimin kaçınılmaz trendi, ve bilgiyi aşmış diğer nesnelere yapılan atıflarla tavsiye edildiği doğrudur. Ancak böyle ifadeler yalnızca ikinci derecede önemi olan süslemelerdir. Seçmenlere başvururken, partiler diğer argümanları öne sürerler. Destekledikleri sistemin vatandaşların hedeflediği amaçları gerçekleştirmede diğer partilerden daha başarılı olacağını göstermek için çok heveslidirler. Geçmişte veya başka ülkelerde başarılan faydalı sonuçları örnek gösterirler; diğer partileri başarısızlıklarıyla ilişkilendirerek küçümserler. Kendi önerilerini ve rakiplerinin boş olduğunu göstermek için saf muhakemeye ve tarihsel deneyimlerin yorumuna başvururlar. Ana dayanakları daima, destekledikleri politik sistemin herkesi daha zengin ve her şeyi daha bol hale getireceğidir.

Toplumun ekonomik organizasyonu alanında üretim araçlarının özel mülkiyetini savunan liberaller, üretim araçlarının kamu mülkiyetini savunan sosyalistler, ve sosyalizmden ve kapitalizmden çok uzak olduğu iddiasında olan üçüncü sistemi savunan müdahaleciler vardır. Bu partilerin çarpışmasında temel felsefi konularda çok fazla laf edilir. İnsanlar gerçek liberalizm, eşitlik, toplumsal adalet, bireyin hakları, toplum, yalnızlık, ve insanlıktan bahsederler. Her parti muhakeme ve tarihsel tecrübeye göndermede bulunarak tavsiye ettikleri sistemin vatandaşın zenginlik ve tatminkarlığının ancak bu sistem tarafından gerçekleştirilebileceğini kanıtlama eğilimindedir. Programlarının, gerçekleşmesi halinde, hayat standardını diğer partinin yapacağından daha fazla yükselteceğini söylerler. Planlarının elverişliliği ve faydaları üzerinde ısrar ederler. Amaçlar konusunda farklılık göstermedikleri, ancak araçlarda farklılaştıkları aşikardır. Vatandaşların çoğunluğunun en yüksek maddi refahını hedeflermiş gibi davranırlar.

[12] Emperyalizm bugün Bolşevik, Faşist, veya Nazi tipi diktatörlükler tarafından sergilenir.

Milliyetçiler çeşitli milletlerin menfaatleri arasında uzlaştırılamaz bir çatışmanın olduğu, fakat tüm vatandaşların kendi milleti içinde doğru anlaşılmış menfaatleri arasında bir uyum olduğu noktasına vurgu yaparlar. Bunlara göre bir ulus ancak diğer ulusların aleyhine zenginleşebilir; birey sadece eğer ulusu zenginleşirse iyi durumda olabilir. Liberaller daha farklı bir görüşe sahiptir. Onlar çeşitli ulusların çıkarlarının ulusun kendi içindeki çeşitli gruplar, sınıflar, ve bireysel katmanların çıkarları arasındaki kadar uyumlu olabileceğine inanmaktadırlar. Barışçıl uluslararası işbirliği kendilerinin ve milliyetçilerin hedefledikleridir; uluslararası işbirliğinin çatışmadan çok daha uygun bir araç olduğuna inanmaktadırlar. Milliyetçilerin iddia ettiklerinin aksine, liberaller yabancılar lehine kendi uluslarının çıkarlarına ihanet etmek için barış ve serbest ticaret taraftarı değildirler. Tam tersine, kendi uluslarını daha zengin yapmanın en iyi aracı olarak barış ve serbest ticareti görmektedirler. Serbest ticaretçiler ile milliyetçileri birbirinden ayıran şey amaç değil, her ikisinin de ortak amacı olanı elde etmek için tavsiye ettikleri araçlardır.

Dini inançlar hakkındaki ihtilaf rasyonel yöntemlerle halledilemez. Dini çatışmalar temelde yatıştırılamaz ve uzlaştırılamaz nitelikte çatışmalardır. Ancak dini cemaat politik eylem alanına girer girmez ve toplumsal organizasyonun sorunları ile uğraşmaya başlar başlamaz, dünyevi meseleleri dikkate almakla yükümlüdür. Ne var ki bu, doğmaları ve iman esasları ile çelişebilir. Hiçbir din dışsal faaliyetlerinde insanlara dosdoğru şunu söylemeye cesaret edememiştir: Toplumsal organizasyon konusundaki planlarımızın gerçekleşmesi sizleri fakirleştirip dünyevi refahınızı engeller. Fakirlik hayatına sadık kalanlar siyaset sahnesinden çekilmişler ve insanlardan uzak yerlere kaçmışlardır. Fakat dini yaymayı ve politik ve toplumsal faaliyetleri etkilemeyi hedefleyen kiliseler ve dini cemaatler seküler davranış ilkelerini desteklemişlerdir. Bunlar insanın dünyevi işleri ile ilgilenirken dini karakterde olmayan siyasi partilerden çok az farklılık gösterirler. İnsanlarla konuşurlarken ahirette kazanacakları ebedi mutluluktan çok, din kardeşleri için depolarında neler olduğunu vurgularlar.

Destekçileri için dünyevi faaliyetleri reddeden bir dünya görüşü, tüm insani amaçları elde etmede en büyük aracın toplumsal işbirliği olduğunu gösteren rasyonel düşünceleri önemsemeyi ihmal edebilir. Çünkü insan sadece toplumsal ortamda çok iyi gelişebilen sosyal bir hayvandır. Dolayısıyla, tüm ideolojiler toplumsal işbirliğinin üstün olduğu gerçeğinin kabulüne zorlanmıştır. Toplumun en tatminkâr organizasyonunu hedeflemek ve kişinin maddi refahını geliştirme düşüncesini onaylamak zorundadırlar. Böylece farklı ideolojiler ortak bir zeminin üzerine kendilerini yerleştirirler. Birbirlerini dünya görüşleri ve makul tartışmaların konusunu aşmış meseleler değil, araçların ve yolların sorunları ayırır. Böyle ideolojik düşmanlıklar, praksiyoloji ve iktisadın bilimsel yöntemler ile incelemesine açıktırlar.

Hataya Karşı Savaş

İnsanlığın büyük düşünürleri tarafından inşa edilen felsefi sistemlerin eleştirel incelemesi, görünüşte tutarlı ve mantıklı olan geniş düşüncenin etkileyici yapısında çatlaklar ve yarıklar olduğunu ifşa etmiştir. Dünya görüşü tasarlarken, bir dâhi bile bazen çelişkilerden ve hatalara düşmekten kendisini alıkoyamaz.

Kamuoyu tarafından kabul edilen ideolojiler insan aklının eksikliklerini taşımaktadır. Bunlar birbiriyle tamamen uyuşmayan fikirlerin eklektik bir biçimde yanyana konmasıdır. İçeriklerinin mantıklı incelenmesine dayanamazlar. Tutarsızlıkları, tamir edilemez ve birbiriyle uyuşmaz fikir sistemlerinin çeşitli parçalarını bir araya getirme teşebbüsüne karşı koyar.

Bazı yazarlar genelde kabul görmüş fikirlerin tezatlıklarını, insanlar arası ilişkilerin düzgün işlemesi için sözde uzlaştırmanın avantajlarını, her ne kadar mantık noktasından bakıldığında tatmin edici olmasa da, göstererek haklılaştırmaya çalıştılar. Hayat ve gerçeğin "mantıklı olmadığı" popüler hatasına göndermede bulundular; mantıklı sistem felaket ile sonuçlanabilirken çelişkili sistem elverişliliğini veya doğruluğunu tatminkârca çalışarak ispat edebilir dediler. Böyle popüler hataları yenileri ile çürütmeye gerek yoktur. Mantıklı düşünme ve gerçek hayat iki farklı yörünge değildir. Mantık gerçeklik sorunlarını ustalıkla idare edebilecek tek araçtır. Teoride çelişkili olan gerçekte de daha az çelişkili değildir. Hiçbir ideolojik tutarsızlık dünyanın gerçekleri tarafından sunulan sorunlara tatminkâr, yani çalışan, bir çözüm sunamaz. Tutarsız ideolojilerin tek etkileri gerçek sorunları gizlemek ve böylece insanları zamanında bunları tespit edip çözümlerine yönelik uygun politikaları üretmekten alıkoymaktır. Tutarsız ideolojiler bazen açık çatışmanın ortaya çıkmasını erteleyebilir. Ancak maskeledikleri ve nihai çözümü daha da zorlaştırdıkları kötülükleri daha da ağırlaştırırlar. İdeolojik çelişkileri zararsız ve hatta yararlı olarak görmek, ciddi bir gaftır.

İktisadın ve praksiyolojinin ana teması popüler eklektisizmin çelişkili ilkelerinin yerine, tutarlı doğru ideolojileri ikame etmektir. Toplumsal bölünmeyi önleme ve insani şartların iyileştirilmesini sağlamada akıl tarafından sunulandan daha iyi bir araç yoktur. İnsanlar insan aklının daha ileriye gidemeyeceği noktaya kadar olan tüm sorunları düşünmeye çalışmak zorundadırlar. Yaşlı nesil tarafından getirilen çözümlere asla boyun eğmemelidirler, her teori ve teoremi yeniliklerle sorgulamalıdırlar, yanlışlıkları silip süpürmede ve en iyi anlayışı bulma gayretlerinde asla gevşeklik göstermemelidirler. Hatalarla, kof doktrinleri ifşa ederek ve gerçeği izah ederek, savaşmalıdırlar.

Sorun tamamen entellektüeldir ve sorunla bu şekilde ilgilenilmelidir. Onları manevi ortama taşımak ve karşıt ideolojilerin taraftarlarını hain olarak

yaftalayıp bir kenara fırlatıp atmak faciadır. Bizim hedeflediklerimizin iyi, hasımlarımızın istediklerinin kötü olduğunda ısrarcı olmak boştur. Çözümlenmesi gereken soru, neyin iyi neyin kötü olarak görüleceğidir. Dini gruplara ve Marksistlere özgü katı bir dogmatizm sadece uzlaştırılamaz çatışma ile sonuçlanır. Muhalifleri daha baştan kötülük edenler olarak kınar, itimatlarını sorgular, onlardan şartsız olarak teslim olmalarını ister. Böyle bir davranışın hüküm sürdüğü yerde, toplumsal işbirliği mümkün olmaz.

Diğer ideolojileri destekleyenleri deli olarak yaftalamak, ki bugünlerde oldukça popülerdir, daha iyi bir tutum değildir. Psikiyatristlerin aklı başında olmakla delilik arasında çizdikleri hat muğlaktır. Psikiyatrinin bu temel meselesine sıradan bir adamın müdahalede bulunması abestir. Ancak, insanın hatalı görüşleri olduğu ve bu hatalarının kendisini zihinsel engelli yaptığı yalın gerçeği varsa, "aklı başında" veya "normal" teriminin atıfta bulunabileceği bir bireyin bulunması oldukça zor olacaktır. O zaman bizden önceki nesilleri deli olarak adlandırmak zorunda kalacağız; çünkü fen bilimlerinin sorunları konusundaki fikirleri ve teknikleri bizimkilerden farklıydı. Bir sonra gelecek nesil de bizlere aynı nedenden dolayı deli diyecektir. İnsan hata yapmaya açıktır. Eğer hata yapmak zihinsel engelliliğin bir karakteristik özelliği olsaydı, o zaman herkes zihinsel engelli olurdu.

Çağdaşlarının çoğunluğunun sahip olduğu görüşlerden farklı şekilde düşünen insan gerçeği de onu deli yapmaz. Kopernik, Galile, ve Lavoisier deli miydi? Diğer insanların tersine, insanın farklı fikirleri taşıması, tarihin düzenli akışının bir özelliğidir. Bu fikirlerin bazıları daha sonra kamuoyu tarafından doğru olarak kabul edilen bilgi sistemine eklemlenir. "Deli" sözünü sadece kendisine ait hiçbir fikri olmayan ve bunu tüm mucitlere genelleyen köylülere karşı kullanmak mümkün müdür?

Bazı çağdaş psikiyatricilerin yöntemleri gerçekten korkunçtur. Bunlar praksiyoloji ve iktisadın teorilerine karşı kesinlikle cahildirler. Günümüz ideolojilerine karşı tutumları hurafeli ve eleştirisizdir. Ne var ki, bazı ideolojilerin savunucularını tasasızca paranoyak kişiler olarak adlandırırlar.

Parasal saplantıları olan kimseler şeklinde damgalanmış insanlar vardır. Para saplantısı olan insan herkesi parasal ölçütlerde zengin yapma yöntemleri önerir. Planları aldatıcıdır. Ancak, çağdaş kamuoyu tarafından tamamen onaylanmış parasal ideolojinin uygulanışı ile ve neredeyse tüm devletler tarafından benimsenen izahatlar ile tutarlıdırlar. İktisatçılar tarafından bu ideolojik hatalara karşı getirilen itirazlar devletler, siyasi partiler ve basın tarafından dikkate alınmaz.

Kredi genişlemesi ve tedavüldeki para miktarının artmasını, faiz oranlarını manipüle edilmemiş sermaye ve ödünç piyasasında oluşacak yüksek düzeyin

altında devamlı tutacak etkiyi verecek bir araç olarak görmek, iktisat teorilerine aşina olmayanların genelde inandıkları bir şeydir. Bu teori tamamen aldatıcıdır.[13] Ancak söz konusu teori neredeyse bütün çağdaş hükümetlerin para ve kredi politikalarını yönlendirir. Şimdi, bu kötü ideoloji temelinde, Pierre Joseph Proudhon, Ernest Solvay, Clifford Hugh Douglas ve reformcu olacak diğer ev sahiplerinin planlarına karşı getirilebilecek geçerli bir itiraz yoktur. Bunlar diğer insanlardan daha tutarlıdırlar. Faiz oranlarını sıfıra çekerek "sermayenin" kıtlığını tümden ortadan kaldırmak istiyorlar. Bunları çürütmek isteyenlerin, büyük ülkelerin para ve kredi politikalarının altında yatan teorilere saldırması gerekmektedir.

Psikiyatrist, insanı deli olarak karakterize eden şeyin orta yolu bulamaması ve uç noktalara kayması olduğu gerçeğine itiraz edebilir. Normal insan kendisini kontrol altında tutmakta sağgörülü iken, paranoyak kişi tüm sınırların ötesine geçer. Bu oldukça tatminsiz bir cevaptır. Faiz oranlarının kredi genişlemesi ile yüzde 5 veya 4'ten yüzde 3 veya 2'ye indirilebileceği yönündeki tezi destekleyen tüm dayanaklar sıfır düzeyine indirme için de eşit olarak geçerlidir. "Para saplantıları" olanlar, popüler görüşün onayladığı "parasal yanılgı" bakış açısından kesinlikle haklıdırlar.

Naziliğin ilkelerini destekleyen Almanlara deli diyen ve onları tedavi edici yöntemlerle iyileştirmek isteyen psikiyatristler vardır. Buyrun işte yine aynı sorunlarla karşı karşıyayız. Nazi doktrini kötüdür, ancak diğer insanların kamuoyu görüşleriyle onayladıkları sosyalizm ve milliyetçilik ideolojileriyle temelde görüş ayrılığına sahip değildir. Nazileri karakterize eden şey, Almanya'nın özel koşullarına bu ideolojilerin tutarlı bir uygulamasını yapmış olmalarıdır. Diğer çağdaş uluslar gibi Naziler de ticari işlerin devlet kontrolünde olmasını ve kendi ulusları için ekonomik kendi kendine yeterliliği, yani otarşiyi, arzulamışlardı. Politikalarının ayırt edici işareti, diğer ulusların kendilerine empoze edecekleri bir sistemin kabulünün dezavantajlarına boyun eğmeyi reddetmeleridir. Fiziksel şartların insan çabasının üretkenliğini diğer ülkelerden daha düşük kılan karşılaştırmalı olarak aşırı nüfusun olduğu yerde sonsuza kadar, dedikleri gibi, "mahkûm" olmak için hazırlanmadıklarıdır. Uluslarının yüksek nüfusuna, ülkelerinin elverişli stratejik coğrafi şartlarına ve doğuştan gelen kuvvetine ve silahlı kuvvetlerinin kahramanlıklarına inandılar.

Milliyetçilik ve sosyalizm ideolojilerini doğru olarak ve kendi ulusunun standart politikası olarak her kim kabul ederse, Nazilerin bunlardan çıkardığı sonuçları çürütme pozisyonunda değildirler. Bu iki ilkeye boyun eğen yabancı uluslar için Nazizmi çürütmenin kalan tek yolu Nazileri savaşta yenmektir. Ve sosyalizm ve milliyetçilik ideolojileri dünya kamuoyunda üstün olduğu süre-

[13] Bkz. aşağıda, Bölüm XX.

ce, imkân tanındığında, Almanlar veya başka halklar bu işi yine saldırı ve fetihlerle başarmayı deneyeceklerdir. Bunlardan çıkan ideolojik yanlışlıkları eğer kişi tamamıyla ifşa etmezse, saldırganlık düşüncesini tamamen ortadan kaldırmak için bir ümit yoktur. Bu ise psikiyatristin değil, iktisatçının görevidir.[14]

İnsanın hataya karşı savaşmak için tek bir aracı vardır: akıl.

3. Kudret

Toplum insan eyleminin bir ürünüdür. İnsan eylemi ideolojilerle yönlendirilir. Böylece toplum ve toplumsal ilişkilerin somut düzeni ideolojilerin bir sonucudur; ideolojiler Marksistlerin iddia ettikleri gibi toplumsal ilişkilerin belirli bir durumunun bir ürünü değildir. Elbette ki, insan düşünceleri ve fikirleri izole olmuş bireylerin başarıları değildir. Düşünme sadece düşünürlerin işbirliği ile başarılı olur. Hiçbir birey eğer gerekli olan başlangıç koşullarının altında ise, muhakemesinde yol alamaz. Kişi düşünmede ilerleyebilir; çünkü düşünme, kavramlar ve terminoloji aletlerini şekillendiren ve sorunları ortaya koyan geçmiş neslin çabalarına yardımcı olmaktadır.

Herhangi bir veri toplumsal düzen gerçekleşmeden önce düşünülür ve tasarlanır. Bu geçici ve ideolojik unsurun mantıki önceliği ütopyacıların yaptığı gibi, toplumsal sistemin tam bir planını çizdikleri önermesini ima etmez. Neyin ve nelerin önceden düşünülmesi gerektiği birey eylemlerinin birlikteliğinin toplumsal organizasyonun entegre sisteminin içine alınması değil, bireyin diğer insanlar hakkındaki eylemlerinin ve gruplaşmış bireylerin diğer gruplara karşı eylemlerinin içine alınmasıdır. Birinin ağaç kesmede arkadaşına yardım etmesinden önce, böyle bir işbirliğinin düşünülmesi gerekir. Takasın gerçekleşmesinden önce, malların ve hizmetlerin müşterek değişimi fikri oluşmalıdır. İlgili bireylerin, böyle müşterekliğin toplumsal bağların kurulmasıyla ve toplumsal sistemin ortaya çıkışıyla olduğunun farkına varmalarına gerek yoktur. Birey toplum inşa etmek maksadıyla plan yapmaz ve eylem icra etmez. Kendi davranışı ve diğerlerinin davranışları toplumsal yapıyı üretir.

Var olan toplumsal ilişkiler durumu önceden düşünülmüş ideolojilerin bir ürünüdür. Toplum içinde yeni ideolojiler ortaya çıkabilir ve eski ideolojilere baskın gelir ve sosyal sistemi değiştirir. Ne var ki toplum daima zamansal olarak ve mantıken önce olan ideolojilerin yaratımıdır. Eylem daima fikirlerle yönlendirilir; önceki düşüncenin tasarladığını icra eder.

İdeoloji fikrini temellendirirsek veya antropormorfize* edersek, ideolojilerin insanlar üzerine hüküm saldıklarını söyleyebiliriz. Kudret, eylemleri

[14] Bkz. Mises, *Omnipotent Government* (New Haven, 1944), ss. 221-228, 129-131, 135-140.

yönlendirme gücü veya yeteneğidir. Kural olarak kişi sadece insan veya insan grubunun kudreti vardır der. O zaman kudretin tanımı şöyle yapılabilir: kudret, diğer insanların eylemlerini yönlendirme gücüdür. Kudretli olan kudretini ideolojiye borçludur. Sadece ideolojiler insana diğer insanların tercihlerini ve davranışlarını etkileme gücünü bahşeder. Kişi diğer insanları cezbeder ve onlara yer sağlayabilecek bir ideoloji ile kendini desteklerse ancak bir lider olur. Öyleyse kudret fiziksel ve elle dokunulur bir şey değil, manevi ve ruhsal bir vakıadır. Bir kralın kudreti tebaasının monarşi ideolojisini kabulüne dayanır.

Kudretini devleti, yani zorlamanın ve cebrin toplumsal aygıtını, yönetmek için kullanan yönetmektedir. Yönetim siyasi yapıda kudretin icrasıdır. İktidar daima kudretin, yani diğer insanların eylemlerini yönlendirme gücünün, üzerine dayanır.

Elbette ki, gönülsüz insanların şiddet yoluyla bastırılması üzerine de devlet kurmak mümkündür. Gönüllü olarak boyun eğmeye hazırlıklı olmayanlara karşı şiddet zoru veya tehdidini kullanmak, hükümet ve devletlerin karakteristik işaretidir. Ancak böyle şiddet içeren baskılar ideolojik kudret üzerine kurulamaz. Şiddet kullanmak isteyen bazı insanların gönüllü işbirliğine ihtiyaç duyar. Tamamen kendine bağlı olan birey sadece fiziksel şiddet ile asla yönetemez.[15] Diğer alt grupları zorla kontrol altına almak için bir grubun ideolojik desteğine ihtiyaç gösterir. Zalim, emirlerine itaat eden partizan bir maiyete sahip olmalıdır. Onların kendisine karşı kendiliğinden olan itaatleri, diğer insanları ele geçirmek için ihtiyaç duyduğu aygıtı sağlar. Hükümranlığını devam ettirmekte başarılı olup olmayacağı iki grup -gönüllü savunanlar ile teslimiyete zorladıkları- arasındaki sayısal ilişkiye bağlıdır. Eğer azınlık silahlı ve çoğunluk değilse, zalim geçici olarak azınlık ile yönetebilir, uzun dönemde azınlık çoğunluğu hizmetinde tutamaz. Bastırılanlar isyana kalkacak ve zalimin boyunduruğunu reddedecektir.

Sürekli bir devlet sistemi, çoğunluğun kabul ettiği bir ideoloji üzerine kurulmalıdır. Devletin üzerine kurulduğu "gerçek güçler" ve asi azınlık gruplarına karşı şiddet kullanma gücünü yöneticilere veren "gerçek" unsur aslında ideolojik, manevi, ve ruhsaldır. Devletin bu ilk ilkesini anlayamayan ve silahlı güçlerin sözde cazibesine dayanamayan, ruhu ve fikirlere tepeden bakan yöneticiler en sonunda düşmanlarının saldırıları ile iktidardan edilirler. Kudretin "gerçek" unsur olarak yorumlanmasının ideolojilere bağlı olmadığı, pek çok siyaset kitabı ve tarih kitabında oldukça sık rastlanan bir hatadır. *Reelpolitik*

---

* Antropomorfizm: İnsanbiçimcilik; Tanrı'yı insan suretinde tasavvur etme anlayışı; evrene insanın özellik ve sıfatlarını yükleyen yaklaşım. ed.

[15] Bir gangster zayıf veya silahsız kişiye gücüyle üstün gelebilir. Ancak, bunun toplumdaki yaşamla hiçbir ilgisi yoktur. Bu bir anti-sosyal izole olmuş vakıadır.

ifadesi eğer genelde kabul görmüş ideolojileri dikkate alan politikayı önemsemek için kullanılırsa bir anlam ifade eder. Aksi takdirde yeterince kabul görmemiş ve sonuçta sürekli bir devlet sistemini desteklemeye uygun olmayan ideolojiler üzerine kurulu politikalar için hiçbir anlam ifade etmez.

Kudreti sahip olunması gereken fiziksel ve "reel" güç olarak yorumlayan ve devletin en temel dayanağı olarak şiddet eylemini gören birey, olayları ordu veya polis gücündeki astların dar bakışından görmektedir. Bu astlara göre, yöneten ideoloji çerçevesinde belli bir görev tayin edilir. Şefleri, sadece silahla ve savaş organizesi ile donatılmamış aynı zamanda verilen emirlere itaat etmeleri için ruhla donatılmış bölüklere komuta ederler. Bu tip alt grupların komutanları bu maneviyat unsurunu doğal bir şey olarak görürler, çünkü kendileri aynı ruh ile canlandırılmışlardır ve farklı bir ideolojiyi tahayyül bile edemezler. İdeolojinin gücü insanların ona tereddüt ve şüphe etmeden teslim olmaları gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Ancak, devletin başı için durumlar farklıdır. Silahlı güçlerin maneviyatını ve geri kalan nüfusun aidiyetini hedeflemelidir. Bu manevi unsurlar hükümranlığının devamının dayanığı "gerçek" unsurlardır. Eğer gücüne destek veren ideoloji zorlayıcı gücünü kaybederse, güç önemini yitirir.

Azınlıklar üstün askeri yetenekleri sayesinde bazen fetihte bulunurlar ve böylece azınlık yönetimi kurarlar. Ancak böyle bir düzen dayanamaz. Muzaffer fatihler, şiddet yoluyla yönetim sistemini, yönetilenlerle barışık ideolojik yönetim sistemine çeviremezlerse, yeni mücadelelere dayanamazlar. Uzun süre yaşayan devlet sistemi kuran tüm muzaffer azınlıklar hükümranlıklarını gecikmiş ideolojik hükümler yoluyla yapmışlardır. Üstünlüklerini yenilmişlerin ideolojilerine teslim olarak veya onları değiştirerek meşrulaştırırlar. Bu iki durumun cereyan etmediği yerlerde, bastırılmış çoğunluk baskı yapan azınlığı ya açık isyanla, veya sessiz ama ideolojik güçlerin sadık operasyonları ile devirir.[16]

Büyük tarihsel fetihlerin pek çoğu uzun süre ayakta kalabilmeyi başardı; çünkü işgalciler mağlup ulusun mevcut yönetimdeki ideolojisi tarafından desteklenen ve dolayısıyla meşru yöneticiler sayılan sınıflar ittifaka girdiler. Bu sistem Rusya'daki Tatarlar, Tuna vilayetleri ile Macaristan ve Transilvanya'da Türkler, Hindistan ve civarında İngiliz ve Hollandalılar tarafından adapte edilen sistemdir. Göreli olarak önemsiz sayıdaki İngiliz yüz milyonlarca Hintliyi yönetebildi; çünkü Hintli prensler ve aristokrat toprak sahipleri, İngilizleri, kendi imtiyazlarının koruyucu aracı ve genel kabul görmüş Hindistan fikrinin kendilerine verdiği üstünlüğü sağlayanlar olarak görmüşlerdi. İngiltere'nin

[16] Bkz. aşağıda, ss. 647-651.

Hindistan imparatorluğu kamuoyu geleneksel toplum düzenini onayladığı sürece sağlamdı. İngiliz barışı prenslerin ve toprak sahiplerinin imtiyazlarını korudu ve kitleleri eyaletler arasındaki ve halefler arasındaki savaşlardan muhafaza etti. Günümüzde ise devleti yıkıcı fikirlerin dışarıdan içeriye süzülmesi İngiliz idaresini sona erdirmiş olup, ülkenin çok uzun zamandan beri devam eden toplum düzenini tehdit etmektedir.

Muzaffer azınlıklar bazen başarılarını teknolojik üstünlüğe borçludurlar. Ancak bu, durumu değiştirmez. Uzun dönemde daha iyi silahları çoğunluğun üyelerinden uzak tutmak mümkün değildir. İngilizleri Hindistan'da silahlı güçlerin donatımı değil, ideolojik unsurlar korumuştu.[17]

Ülkenin kamuoyu ideolojik olarak öyle bölünmüştür ki, hiçbir grup tek başına uzun ömürlü bir devlet kurmak için yeterli güçte değildir. İşte o zaman anarşi ortaya çıkar. Devrimler ve iç savaş kalıcı olur.

İdeoloji Olarak Gelenekselcilik

Gelenekselcilik hem doğru hem de elverişli olarak atalardan elden ele veya sözde elden ele geçen değerlere, örfe, ve prosedür yöntemlerine sadakat olarak görülen bir ideolojidir. Bu ataların biyolojik manada atalar olması veya en azından öyle düşünülebilecek olması gelenekselciliğin temel işaretlerinden değildir; ilgili ülkenin daha evvelki sakinleri veya aynı dini inancın destekçileri veya özel bir görevin icrasının habercileri olabilirler. Kimin ata olarak düşünüleceği ve elden ele geçen gelenek yapısının içeriğinin ne olduğu her bir gelenekselciliğin farklı somut öğretileri tarafından belirlenir. İdeoloji ataların bazılarını ünlendirir ve diğerlerini unutulmaya terk eder; bazen sözde ataları, gelecek kuşaklar ile hiçbir ilgisi olmayan insanlar olarak adlandırır. Yakın çıkış yeri ve diğer ideolojilerle farklılığı, gerçekten ataları tarafından tutulmuş "geleneksel" doktrin inşa eder.

Gelenekselcilik, ilkelerini, geçmişte elde edilen başarıları anarak haklılaştırmayı dener. Bu iddianın gerçeklerle örtüşüp örtüşmediği ayrı bir sorudur. Araştırmalar bazen geleneksel inancın tarihsel ifadelerindeki hataları gün yüzüne çıkarabilir. Ne var ki, bu her zaman geleneksel doktrini ifşa etmez. Gelenekselciliğin özü reel tarihsel gerçekler değil, (ne kadar yanlış olursa olsun) onlar hakkındaki görüşler ve kadim başlangıcın otoritesinin atıfta bulunduklarına inanma isteğidir.

---

[17] Burada Avrupalı olmayan ülkelerdeki Avrupalı azınlık yönetiminin korunması ile ilgileniyoruz. Batı'daki Asyalı saldırıların görünüşü hakkında Bkz. aşağıda, ss. 669-670.

4. Islahat ve İlerleme Fikri

İlerleme ve geri gitme fikirleri yalnızca düşüncenin teleolojik sistemi içinde bir anlam ifade eder. Böyle bir çerçevede, hedeflenen amaca doğru yaklaşmayı "ilerleme," tersi yöndeki hareketi de "gerileme" olarak adlandırabiliriz. Bazılarının eylemine ve belli bir amaca referans vermeksizin bu fikirlerin her ikisi de boştur, herhangi bir anlam ifade etmez.

Kozmik değişimin anlamını yanlış yorumlamak ve biyolojik dönüşüm teorisinin içine ilerleme fikrini kaçak yoldan sokmak, ondokuzuncu asrın felsefesinin eksikliklerinden bir tanesiydi. Nesnelerin veri durumlarından geriye doğru geçmişteki durumlarına bakıldığında, kişi gelişme ve evrim terimlerini doğal bağlamında adilce kullanabilir. O zaman evrim, geçmiş şartlardan bugünküne yönelten işlemi gösterir. Fakat "iyileştiren değişme" ile hayatın daha yüksek formlarına doğru evrimi birbirine karıştırma fahiş hatasına düşmèmelidir. Sahte bilim olan antroposentrizmi* dinsel antroposentrizm ile ve daha eski metafiziksel doktrinler ile ikame etmek de imkânsızdır.

Bununla birlikte, bu felsefenin eleştirisine praksiyolojinin girmesine gerek yoktur. Onun görevi zamanımız ideolojilerinde içerimlenen yanlışları ifşa etmektir.

Onsekizinci yüzyıl toplum felsefeleri insanlığın sonunda akıl çağına girdiğine ikna oldular. Buna göre teolojik ve metafizik hatalar geçmişte baskın iken, artık akıl baskın olacaktı. İnsanlar kendilerini her geçen gün daha fazla olarak geleneğin ve hurafelerin zincirlerinden kurtaracaklar, tüm gayretlerini toplumsal kurumların sürekli ilerlemesine adayacaklardı. Her yeni nesil bu çok şerefli göreve kendi hissesince katkıda bulanacaktı. Zamanın ilerleyişiyle toplum özgür insanın cemaati olmaya başlayacak, en yüksek sayıda kişi için en yüksek mutluluğu hedefleyecekti. Geçici geri çekilmeler elbette imkânsız değildi. Ancak sonunda iyi dava zafere ulaşacaktı; çünkü bu aklın davasıydı. Rasyonel davranışların kanunlarının keşfinin insan ilişkilerinin düzenli iyileştirilmesine yol açan on sekizinci yüzyıl çağının vatandaşları oldukları için bu felsefenin sahipleri kendilerini mutlu addediyorlardı. Dövündükleri şey yeni felsefenin yararlı etkilerinin tümüne şahitlik edemeyecek kadar yaşlı olmaları gerçeğiydi. Bentham Philaréte Chasles'e der ki "ömrümün kalan yıllarını ölümümü takip eden her asrın sonunda yaşama imtiyazının bana verilmesini dilerdim; böylece yazdıklarımın etkisine şahitlik ederdim."[18]

[18] Philarète Chasles, *Études sur les hommes et les moers du XIX siècle* (Paris, 1849), s. 89.

* İnsanı evrenin merkezi kabul eden görüş, insan-merkezcilik. (ed.)

Tüm bu umutlar kitlelerin manevi olarak iyi olduğu ve makul olduklarına olan, çağına uygun, sarsılmaz bir inanç üzerine kurulmuştu. Üst tabaka, geniş topraklarda yaşayan imtiyazlı aristokratlar, baştan çıkmış olarak düşünülürlerdi. Sıradan insanlar, özellikle köylüler ve işçiler, romantik düşlerde asil ve kararlarında hata yapmaz olarak yüceltilirlerdi. Böylece felsefecilerin demokrasinin, yani halkın yönetiminin, toplumsal mükemmelliği getireceği konusunda özgüvenleri vardı.

İşte bu önyargı hümanistlerin, felsefecilerin ve liberallerin vahim hatasıydı. İnsanlar hata yapmaz değildir, sıklıkla yanılgıya düşerler. Kitlelerin daima haklı olduğu ve hedeflenen amaçları elde edecek araçları bildiği doğru değildir. "Sıradan adama inanç" kralların, rahiplerin ve asillerin doğa-üstü yeteneklerine inanmaktan daha az kötü değildir. Demokrasi çoğunluğun planları ve istekleri doğrultusunda bir yönetim sistemini garanti eder. Ancak çoğunluğu yanlış fikirlerin kurbanı olmaktan ve sadece amaçları gerçekleştirmeyi başaramayan değil, aynı zamanda felaket ile sonuçlanacak uygun olmayan politikaları benimsemekten koruyamaz. Çoğunluklar da hata eder ve medeniyetler yıkarlar. İyi niyet makul olmasından ve elverişliliğinden dolayı zafere ulaşmaz. Eğer insanlar makul ve hedeflenen nihai amaçları muhtemelen elde edecek olan politikaları desteklerlerse, medeniyet ilerleyecek ve toplum ve devlet insanları daha fazla tatmin edecektir. Ne var ki bu metafizik bağlamında olmayacaktır. Bu şartın veri olup olmamasına bakılmaksızın, sadece meçhul gelecek bunu ifşa edecektir.

Praksiyoloji sistemi içerisinde ıslahata ve iyimser kaderciliğe yer yoktur. İnsan başarıya götüren politikalar ile, felakete, toplumsal bölünmeye ve vahşiliğe götüren politikalar arasında günlük yeni seçimler yapma konusunda özgürdür.

İlerleme ibaresi kozmik olaylara veya geniş kapsamlı dünya görüşüne uygulandığında saçmalıktır. Ana kuvvetin planları hakkında bir bilgimiz yoktur. İdeolojik doktrin çerçevesindeki kullanımıyla ilerleme farklıdır. Büyük çoğunluk daha büyük ve daha fazla gıda, giyim, ev ve hayatı kolaylaştıran diğer maddelerin peşinde koşar. Kitlelerin yaşam standartlarındaki yükselmeleri ilerleme ve iyileştirme olarak adlandırmakla, iktisatçılar cimri maddiyatçılığı savunmazlar. İnsanların varoluşlarının maddi koşullarını iyileştirme isteğiyle güdülendiği gerçeğini tespit eder, insanların ulaşmak istediği amaçlar açısından politikaları yargılarlar. Bebek ölümlerindeki düşmeyi ve veba ve açlığın yavaş yavaş ortadan kalkmasını hakir gören, iktisatçıların maddiyatçılığı üzerine ilk taşı da yerleştirir.

Fikirlerin Rolü

İnsan eyleminin kıymetini biçmek için tek bir değer ölçütü vardır: eylemde bulunan insanların, hedeflediği amaçları elde etmeye uygun olup olmadığı.

Bölüm 10

Toplum İçinde Mübadele

1. İçedönük Mübadele ve Dışadönük Mübadele

Eylem daima bir durumun başka bir durum ile mübadele edilmesidir. Eğer birey tarafından gerçekleştirilen eylem diğer bireylerin dayanışmasına göndermede bulunmaksızın yapılmışsa, buna otistik mübadele deriz. Örneğin: kendi tüketimi için bir hayvan öldüren ve toplumdan izole olarak yaşayan bir avcı; boş zamanı ve şarjörü yiyecek ile mübadele eder.

Toplum içinde işbirliği ise, kişiler arası veya toplumsal mübadeleyi otistik mübadelenin yerine koyar. İnsan diğerlerinden almak için, diğer insanlara verir; böylece müştereklik ortaya çıkar. İnsan hizmet edilmek için başkalarına hizmet eder.

Mübadele ilişkisi temel toplumsal ilişkidir. Kişiler arası malların ve hizmetlerin mübadelesi insanları toplumla birleştiren bağı örer. Toplumsal formül: *do ut des*. Kasti müşterekliğin olmadığı yerde, eylemin diğer insanların refakatçi eylemlerinden yararlanarak tasarlanmadan gerçekleştiği yerlerde, kişiler arası mübadele değil, otistik mübadele vardır. Otistik eylemin diğer insanlar için yararlı veya zararlı olmasının veya onları ilgilendirip ilgilendirmemesinin hiçbir önemi yoktur. Dahi işini kitleler için değil kendisi için yapabilir; ancak o, insanlığın seçkin bağışçılarındandır. Hırsız kurbanı kendi avantajı için öldürür; maktul bu suçta kesinlikle ortak değildir, kendisi sadece bir nesnedir; yapılan, kendisine karşıdır.

Düşmanca saldırı insanın insan olmayan atalarında ortak olan bir uygulamaydı. Bilinçli ve amaçlı işbirliği uzun evrimsel işleyişin bir sonucudur. Etnoloji ve tarih kişiler arası mübadelenin ilkel örnekleri ve başlangıcı ile ilgili

olarak bizlere ilginç bilgiler sunmaktadırlar. Bazıları müşterek hediye verme ve karşılığının verilmesini ve belli bir hediyenin önceden şartlı olarak iadesini, kişiler arası mübadelenin haberci örneği olarak görürler.[19] Diğerleri konuşmadan icra edilen trampayı ticaretin ilkel tarzı olarak görürler. Ancak, alıcının başka bir hediye ile geri vermesi beklentisiyle veya düşmanlığının çok zararlı olacağı kişiden korunmak maksadıyla hediyeleşmek, kişiler arası mübadele ile eş anlamlıdır. Trampanın diğer tarzlarından ve ticaretten sadece sözlü tartışmaların eksikliği ile farklılaşan konuşmadan icra edilen ticarete de aynısı uygulanır.

Sabit ve kesin olmaları ve herhangi bir geçişi kabul etmemeleri insan eylemi kategorisinin temel karakteristiğidir. Ya eylem vardır, ya eylemsizlik, mübadele vardır veya yoktur; öteki her bireysel olgu da bu şekilde eylem ve mübadeleye uygulanabilir olup olmamasına göre vardır veya yoktur. Aynı şekilde otistik mübadele ile kişiler arası mübadele arasındaki sınırlar keskin olarak ayırt edicidir. Alıcı veya üçüncü bir kişi adına her hangi bir davranışla ödüllendirilmeyi hedeflemeyen tek taraflı hediye sunumları, birer içedönük değiş tokuştur. Verici alıcının daha iyi şartlarda oluşunun kendisine verdiği tatmini elde eder. Alıcı hediyeyi Allah vergisi hediye olarak kabul eder. Ancak hediyeler başka insanların davranışlarını etkilemek amacıyla verilmişse, tek taraflı değil, verici ile davranışı etkilenmek istenen insanın kişiler arası mübadele çeşitliliğidir. Kişiler arası mübadele uzun bir evrimin sonucu ortaya çıkmasına rağmen, otistik ve kişiler arası mübadele arasında yavaş bir geçişin olduğunu anlamak mümkün değildir. İkisi arasında ara mübadele safhası yoktur. içedönük kişiler arası mübadeleye götüren adım tamamen yeni bir şeye sıçrayıştan daha az değildir ve hücrelerin ve sinirlerin otomatik tepki adımından bilinçli ve amaçlı davranışa, eyleme, geçenden daha az farklı değildir.

2. Sözleşmeli Bağlılıkları ve Hükümranlık Bağlılıkları

İki çeşit toplumsal işbirliği vardır: 1) Sözleşme ve eşgüdüm yoluyla işbirliği; 2) Komuta ve emir altında olan veya hükümranlık yoluyla işbirliği.

İşbirliğinin, sözleşmeye dayandığı sürece, işbirliğine giden bireyler arasında mantık ilişkisi simetriktir. Kişiler arası mübadele sözleşmelerine herkes taraftır. John'un Tom ile olan ilişkisi, Tom'un John ile olan ilişkisiyle aynı gibidir. İşbirliği komuta ve emir altında olmaya dayandığı sürece, komuta eden birisi ve onun emirlerine itaat edenler vardır. Bu iki sınıf insan arasındaki mantıklı ilişki asimetriktir. Yöneten, ve onun gözetiminde olan, insanlar vardır. Yöneticinin kendisi seçer ve yönetir; diğerleri -vesayet altındakiler- eylemlerinde sadece birer maşadırlar.

[19] Gustav Cassel, *The Theory of Social Economy,* çeviren S. L. Banon, (yeni baskı Londra, 1932), s. 371.

Toplumsal yapıya hayat veren ve canlandıran güç daima ideolojik kudrettir, ve bireyi toplumsal bileşimin bir üyesi yapan da daima kendi davranışı olduğu gerçeğidir. Hükümranlık toplumsal bağlarında da aynı şey geçerlidir. İnsanlar kural olarak en önemli hükümranlık bağları, aile ve devlet bağları içerisine doğarlar. Bu aynı zamanda eski günlerin hükümranlık bağları, bugün Batı medeniyeti dünyasında kaybolmuş olan kölelik ve serflik, ile aynıdır. Ancak, fiziksel şiddet ve cebrin insanı kendi isteğinin aksine hükümran emirlerine hizmet etmeye devam ettirecek zorlaması muhtemelen yoktur. Kural olarak, şiddet veya şiddet tehdidinin neden olduğu şey itaatin isyandan daha fazla arzu edilebilir göründüğü durumu ifade eder. İtaat ve itaatsizliğin sonuçlarının seçimi ile karşılaşınca, vesayet altında bulunan ilkini tercih eder ve kendisini hükümranlık bağlarına entegre eder. Her yeni komuta bu seçeneği kendi önüne koyar. İtaat ede ede sonunda kendisi de hükümran toplum yapısının varlığının devamına kendi katkısını yapar. Böyle bir sistemde, vesayet altında olsa dahi eylemde bulunan kişidir, yani söz konusu olan sadece kör tepkilere boyun eğme değil, alternatifler arasında aklını kullanarak seçim yapmaktır.

Hükümranlık bağını sözleşme bağından ayrıştıran, bireyin seçimlerinin olayların gidişatını belirlediği alandır. Kişi hükümranlık sistemi lehine kararını verir vermez, sistemin faaliyetlerinin marjında ve itaat ettiği sürece, yönetici eyleminin maşası olur. Hükümran toplum bağı içerisinde ve astların hareketlerini yönettiği müddetçe, sadece yönetici eylemde bulunur. Vesayet altındakiler sadece astlığı seçerken eylemde bulunurlar; astlığı seçtikten sonra artık kendileri eylemde bulunmazlar, kendilerine bakılacaktır.

Sözleşmeli toplum çerçevesinde bireysel üyeler belli bir miktardaki belli kalitedeki mal ve hizmetleri mübadele ederler. Hükümranlık bağında tebaalığı seçen kişi muayyen olan bir şeyi ne alır ne verir. Sonsuz hizmetleri icra etmesi gereken ve yöneticinin dilediği kadar kendisine tayin ettiğini alan bir sisteme kendisini entegre eder. Artık iş yöneticinin merhametine kalmıştır. Yönetici seçimde özgürdür. Yöneticinin bir birey veya bireylerin organize olduğu bir grup olup olmaması, ya da yöneticinin bencil, manyak bir zalim veya merhametli ataerkil bir despot olup olmaması tüm sistemin esas karakteri bakımından önemsizdir.

Bu iki toplumsal işbirliği arasındaki farklılık tüm toplum teorisinde ortaktır. Ferguson bunu savaşçı uluslar ile tüccar uluslar arasındaki zıtlık olarak tarif etmiştir.[20] Saint Simon kavgacı uluslar ile barışçıl veya sanayi ulusları arasındaki zıtlık olarak; Herbert Spencer bireysel özgürlük toplumları ile militan

[20] Bkz. Adam Ferguson, *An Essay on the History of Civil Society* (yeni baskı, Bazel, 1789), s. 208.

yapıya sahipler arasındaki zıtlık olarak;[21] Sombart kahramanlar ve seyyar satıcılar arasındaki zıtlık olarak tanımlamıştır.[22] Marksistler ilkel toplumun "Musevi olmayan organizasyonunun" muhteşem durumu ve sosyalizmin ebedi mutluluğu bir tarafta, kapitalizmin anlatılmaz alçaltıcılığı diğer tarafta olmak üzere bir ikili ayrıma giderler.[23] Nazi felsefecileri burjuvazi güvenliğinin sahte sistemini, otoriter kahramanlık sistemi *Führertum*'dan ayırırlar. Her iki sistemin değerlendirilmesi çeşitli sosyologlar arasında farklıdır. Ne var ki, zıtlığın tespitinde tam olarak anlaşmakta ve üçüncü bir ilkenin düşünülebilirliği ve mümkünlüğünü fark etmeye gelince, daha az anlaşmaktadırlar.

Batı medeniyeti ve daha gelişmiş Doğu milletleri de sözleşme bağı modeline göre işbirliği yapan insanların başarısıdır. Bu medeniyetlerin hükümranlık yapısı bağlarını belli ölçülerde benimsedikleri doğrudur. Hükümranlık organizasyonunun gereği olarak devlet baskı ve cebir aygıtıdır. Aile ve hanehalkı da böyledir. Ancak, bu medeniyetlerin karakteristik özellikleri bireysel ailelerin işbirliğine uyumlu sözleşmeli yapılarıdır. Bir zamanlar nerdeyse tamamen otarşi ve bireysel hanehalkları birimlerinin iktisadi izolasyonu hüküm sürüyordu. Aileler arası mal ve hizmetler mübadelesi her ailenin ekonomik açıdan kendi kendine yeterliliğinin yerini alınca, medeni sayılan tüm uluslarda sözleşmeye dayalı işbirliği doğdu. İnsan medeniyeti, tarihsel tecrübeyle şu ana kadar bilindiği kadarıyla, sözleşme ilişkilerinin ağır bastığı bir ürünüdür.

İnsan eylemi ve toplumsal müşterekliğin her çeşidi esas olarak barış düzeni ve tartışmaların uzlaşma yoluyla hallidir. Her toplumsal birimin dâhili ilişkileri, ister sözleşme bağı isterse hükümranlık bağı olsun, barışçıl olmak zorundadır. Şiddet ve çatışmaların olduğu yerlerde ve böyle çatışmalar var olduğu sürece, ne işbirliği olur, ne de toplumsal bir bağ. Hükümranlık bağı yerine sözleşme bağını ikame etme heveslisi bazı siyasi partiler, barışın kokuşmuşluğuna ve burjuvazinin güvenliğine vurgu yapmakla, şiddetin ve kan dökmenin manevi asaletini yüceltmekle ve insan ilişkilerinin üstün doğal yöntemi olarak savaşı ve devrimi övmekle kendileri ile çelişmektedir. Kendi ütopyaları barışın dünyası olarak tasarlanmıştır. Nazi Devleti ve Marksist cumhuriyet bozulamaz barış toplumları olarak planlandı. Pasifleştirme, yani direnmeden itaate hazır olmayan herkesin şiddetle bastırılması ile yaratılacaklardı. Sözleşme dünyasında muhtelif durumlar birlikte var olabilirler. Hükümranlık dünyasında sadece tek bir Egemen veya ulus ve tek bir diktatör olabilir. Sosyalizm tüm

[21] Bkz. Herbert Spencer, *The Principles of Sociology* (New York, 1914), III, 575-611.

[22] Bkz. Werner Sombart, *Haendler und Helden* (Munih, 1915).

[23] Bkz. Frederick Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State* (New York, 1942), s. 144.

yeryüzünü ve bütün insanları kaplayan emeğin işbölümünün avantajlarının reddiyle hükümranlık düzenini kabul eden bir dünyanın kurulması arasında seçim yapmak zorundadır. Rus Bolşevizm'ini, Alman Nazizmini, ve İtalyan Faşizmini "dinamik," yani saldırgan yapan da bu gerçektir. Sözleşmeli şartlar altında, imparatorluklar, gevşek otonom üye uluslar ligine dönüşmüştür. Hükümranlık sistemi, tüm bağımsız devletlerin ilhakı için mücadele etmekle mükelleftir.

Toplumsal sözleşme düzeni hak ve hukuk düzenidir. Hukukun üstünlüğü (*Rechtsstaat*) altındaki bir devlet, refah devleti (*Wohlfahrtsstaat*) veya babadan oğula geçen devlet tipinden farklılaşır. Hak veya hukuk bireylerin özgürce eylemde bulunabilecekleri yörüngeyi belirleyen külli kurallar bütünüdür. Hükümranlık toplumunun vesayetindekilere böyle bir yörünge bırakılmaz. Hükümran devlette ne hak, ne de hukuk vardır; yöneticinin günlük değiştirebildiği ve beğendiği şekliyle ayrıcalıklı olarak uyguladığı ve vesayet altındakilerin harfiyen uymak zorunda oldukları emirler ve talimatlar vardır. Vesayet altındakilerin tek bir özgürlüğü vardır: sorgulamadan itaat etmek.

3. Hesaplayıcı Eylem

Tüm praksiyolojik kategoriler ebedi ve değişmezdir, çünkü insan aklının mantıksal yapısı ve insanın varoluşunun doğal şartları tarafından yegâne olarak belirlenirler. Eylemde ve eylemi teorileştirirken her ikisinde, insan kendisini ne bu kategorilerden özgürleştirebilir, ne de bunların ötesine geçebilir. Bu kategoriler tarafından belirlenenden kategorik olarak farklı bir eylem çeşidi ne mümkündür, ve ne de insan için idrak edilebilir. İnsan ne eylem olan ne de eylem olmayan bir şeyi asla kavrayamaz. Eylemin tarihi yoktur; eylemsizlikten eyleme götüren bir evrim yoktur; eylem ve eylemsizlik arasında geçiş evreleri yoktur. Sadece ya eylem yapılıyordur, veya yapılmıyordur. Ve her somut eylem için genelde kategorik olarak tespit edilen eylem hakkında, özenli geçerlilik vardır.

Her eylem ordinal (sırasal) rakamları kullanabilir. Kardinal (ölçülebilir) sayıların kullanılması ve bunlara dayanan aritmetik hesaplamalar için özel şartlara ihtiyaç vardır. Bu şartlar sözleşme toplumunun evriminde ortaya çıkar. Böylece gelecekteki eylemin planlanmasında ve geçmişteki eylemin başarısının etkilerinin tespitinde hesaplamanın yolu açılmıştır. Kardinal sayılar ve aritmetik işlemlerde kullanımı da ölümsüzdür ve insan aklının değişmez kategorisidir. Ne var ki, önceden tasarlamaya uygulanmaları ve eylemi kayıt altına almaları, insan ilişkilerinin önceki durumlarında veri olmayan, daha sonra görülen, ve büyük olasılıkla daha sonra tekrar ortadan kaybolan, belli şartlara bağlıdır.

Ludwig von Mises

İktisat ve praksiyoloji bilimlerinin izahına insanı yönlendiren, eylemin hesaplanabilirliği dünyasında nelerin olduğunu gösteren idrak etme yetisidir. İktisat esas olarak belli koşullar gerçekleştiğinde hesaplamanın uygulandığı veya uygulanabildiği eylem alanının bir teorisidir. Hem insan yaşamı ve hem de insan eylemi çalışmaları için hesaplanabilir eylem ile hesaplanamaz eylem arasındaki fark çok önemlidir. Modern uygarlık, geniş bir alanda aritmetiğin kullanımını mümkün kılan yöntemi açıklamış olduğundan diğer tüm uygarlıkların üzerindedir. Bunu rasyonellik sözüne –çok da elverişli olmayan ve sıklıkla yanlış yönlendiren bir şekilde- atfederken insanların aklında olan da budur.

Hesap yapabilen piyasa sisteminde var olan sorunların analizi ve zihinsel idraki sonunda genel praksiyolojik bilmeye götüren iktisadi düşüncenin başlangıç noktasıdır. Bununla birlikte, piyasa ekonomisinin analizi ve bu analizin önüne iktisadi hesaplamanın sorununu incelemeyi koymak suretiyle iktisadi sistemin kapsamlı sergilenmesine başlanmasını gerekli kılan bu tarihsel gerçeğin düşünülmesi değildir. Ne tarihsel ne de kahramanlık yönleri böyle bir işlemi emreder, ancak sistematik itina ve mantığın gerektirdikleri hariç. İlgilenilen sorunlar, hesap yapan piyasa ekonomisinin dairesinde sadece gözle görülebilir ve pratiktir. Hesaplamaya izin vermeyen diğer sistemler toplumun ekonomik organizasyonlarının incelenmesine fayda sağlayan farazi ve mecazi transferlerdir. İktisadi hesaplama, iktisadi denen tüm sorunların anlaşılmasında temel meseledir.

Kısım 3
İKTİSADİ HESAPLAMA

Bölüm 11

Hesaplamasız Değerlendirme

1. Araçların Derecelenmesi

Eylemde bulunan kişi hedeflediği amaçların değerlerini araçlara transfer eder. Diğer şeyler sabitken, kişi muhtelif araçların toplam miktarına verdiği değerin aynısını bu araçların gerçekleştirebileceği amaca da verir. Şu an için amacın üretimi için gereken zamanı ve amaçların değeri ile araçların değeri arasındaki ilişki üzerinde zamanın etkisini ihmal edebiliriz.

Araçların derecelenmesi *a*'nın *b*'ye tercih edilmesi işlemindeki gibi sonuçlanır: tercih etme ve bir kenara bırakma, *a*'nın *b*'den daha yoğun olarak arzu edildiği yargısının ilanıdır. Ordinal sayıların kullanımı için bir alan açar, fakat kardinal sayılar ve bunlara dayanan aritmetik işlemlerinin kullanımı için açılan bir şey yoktur. Eğer birisi bana bir, *Aïda*, *Falstaff*, ve *Traviata*, operalarına gitme hakkı veren üç bilet verse; ben sadece bir tanesini seçmek zorunda olduğumdan, *Aïda*'yı seçerim. Eğer bir tane daha seçme hakkım olsa, *Falstaff*'ı seçerim, böylece seçimimi yapmış olurum. Bu şu demektir: veri olan şartlar altında *Aïda* ve *Falstaff*'yı *Travaiat*'ya tercih ederim; eğer onlardan sadece bir tanesini seçeceksem, *Aïda*'yı tercih eder, *Falstaff*'ı reddederim. Eğer *Aïda*'ya girişe *a* dersem, *Falstaff*'ya girişe *b* ve *Traviata*'ya girişe de *c* dersem, diyebilirim ki: *a*'yı *b*'ye ve *b*'yi de *c*'ye tercih ediyorum.

Eylemde bulunmanın anlık amacı elle tutulur şeylerin miktarının sayılarak ve ölçülerek genelde elde edilmesidir. O zaman eylemde bulunan insan sayılabilir miktarlar arasında seçim yapmak zorundadır; örneğin 15*r*'yi 7*p*'ye tercih eder; ancak 15*r* ve 8*p* arasında seçim yapmak zorunda olsaydı, 8*p*'yi tercih edebilirdi. 15*r*'yi 8*p*'den az ancak 7*p*'den daha değerli gördüğünü ilan

ederek bu durumu ifade edebiliriz. Bu *a*'yı *b*'ye ve *b*'yi *c*'ye tercih ettiği ifadesiyle eşanlamlıdır. 8*p*'nin *a*'ya, 15*r*'nin *b*'ye ve 7*p*'nin *c*'nin yerine konması ne ifadenin anlamını, ne de tarif ettiği gerçeği değiştirir. Eldeki kardinal sayılarla hesaplamayı kesinlikle mümkün kılmaz. İktisadi hesaplamaya ve böyle hesaplamalara dayanan zihinsel işlemlere bir alan açmaz.

2. Değer ve Fiyatların Başlangıç Teorisinin Takas-Kurgusu

İktisat teorisinin izahı iktisadi hesaplamanın yönteminde var olan temel sorunun iktisatçılar tarafından fark edilmemesine bağlı olarak hesaplamanın mantıksal işlemine bağlıdır. İktisadi hesaplamayı bir yöntem olarak almaya meyillidirler; bunun nihai veri olduğunu görmemişler, daha başlangıç düzeydeki bir vakıaya indirilmeyi gerektiren bir çıkarsama olarak görmüşlerdir. İktisadi hesaplamayı yanlış anlamışlardır. Tüm insan eylemi kategorisi için alıp, özel şartlar altında eylemdeki kalıtsal kategoride olduğu gerçeğini görmezden gelmişlerdir. Kişiler arası mübadeleyi, ve dolayısıyla piyasa mübadelesini, etkileyen mübadele ortak aracının, yani paranın, arabulucu etkisinden ve dolayısıyla fiyatlardan, ilkel medeniyetlerde varolmayan ve muhtemelen tarihsel değişimin ilerleyen kaderinde ortadan kaybolacak olan toplumun ekonomik organizasyonunun muayyen durumunun hususi özellikleri gerçeğinden tam olarak haberdardılar.[1] Parasal fiyatların iktisadi hesaplamanın tek aracı olmadığını idrak edememişlerdir. Böylece çalışmalarının büyük çoğunluğu çok az işe yaramaktadır. En önde gelen iktisatçıların yazıları bile, iktisadi hesaplama hakkında, fikirlerinde ima edilen belli ölçülere kadar yanılgılarla bozulmuştur.

Değerin ve fiyatların modern teorisi bireylerin seçimlerinin, bazı şeyleri tercih ederken bazılarını bir kenara bırakması, kişiler arası mübadele alanında, piyasa fiyatlarının ortaya çıkması ile sonuçlanır.[2] Bu muhteşem ifşaatlar bazı ufak noktalarda tatminden uzak ve uygun olmayan ifadelerle çirkinleştirilir. Ancak yine de çürütülemezler. Düzeltilmeye ihtiyaç gösterdiklerinde, bu iş, muhakemesini çürütmekten ziyade yazarlarının temel düşünceleriyle tutarlı açıklamalarıyla yapılmalıdır.

Piyasa fenomenini *a*'yı *b*'ye tercih etmenin evrensel kategorisine kadar izini sürmek için, değerin ve fiyatların başlangıç düzeydeki teorisi bazı hayali yapıları kullanmak mecburiyetindedir. Gerçekte hiçbir karşılığı olmayan bu

[1] Alman Tarihçi Okulu bunu üretim araçlarının özel mülkiyeti, piyasa mübadelesi ve parayı "tarihsel kategorilerdir" diyerek ifade etti.

[2] Bkz. özellikle Eugen von Böhm-Bawerk, *Kapital und Kapitalzins*, Pt. II, kitap, III.

hayali yapıların kullanımı düşünmenin vazgeçilmez bir aracıdır. Başka hiçbir yöntem gerçeğin yorumlanmasına katkıda bulunmuş olmazdı. Ancak bilimin en önemli sorunlarından biri de iyi düşünülmemiş böyle yapıların kullanılmasının getirebileceği yanlışlıklardan kaçınmaktır.

Fiyatların ve değerin başlangıç düzeydeki teorisi, daha sonra ilgilenilecek olan diğer hayali yapılardan ayrı olarak,[3] tüm işlemlerin dolaysız mübadele ile icra edildiği bir piyasa yapısı kullanır. Para yoktur; mallar ve hizmetler diğer mal ve hizmetlere karşı trampa edilir. Bu hayali yapı gereklidir. Nihayetinde, mübadele edilenin daima ilk sıra iktisadi malların aynı türden diğer mallara karşılık olarak yapıldığını anlayabilmesi için, paranın oynadığı aracılık rolünü ihmal etmesi gereklidir. Para kişiler arası mübadele aracından başka bir şey değildir. Ancak kişi kendisini, dolaysız mübadele ile bu piyasa yapısının kolayca meydana getirileceği yanılgısına karşı korumalıdır.

Başlangıcını ve kararlılığını bu hayali yapının yanlış yorumuna borçlu olan ciddi gaf, mübadele aracının yansız bir unsur olduğu yönündeki varsayımıydı. Bu görüşe göre dolaysız ve dolaylı mübadele arasındaki fark, ikincisinde sadece mübadele aracının kullanılmasıydı. İşlemlerin içine paranın sokulmasının işin ana özelliğini etkilemediği iddiası dile getirilmiştir. Tarihin gidişatında paranın satın alma gücünde muazzam değişmeler yaşandığı ve bu dalgalanmaların sıklıkla tüm mübadele sistemini şiddetle sarstığı gerçeği gözardı edilmedi. Ancak, böyle olayların uygun olmayan politikaların sebep olduğu istisnai gerçekler olduğuna inanıldı. Denilen, sadece "kötü" paranın böyle düzensizliklere neden olacağıydı. Ayrıca insanlar bu karışıklığın etkilerini ve nedenlerini yanlış anladılar. Satın alma gücündeki değişmelerin tüm mal ve hizmetler hakkında aynı anda ve aynı ölçüde olduğunu sözlü olarak varsaydılar. Bu elbette ki paranın yansızlığı masalının imasıydı. Katalaktik tüm teori sadece dolaysız mübadele olduğu varsayımı altında açıklanabilir. Bu bir kere başarıldığında, buna eklenecek tek şey dolaysız mübadeleyi ilgilendiren teoremlerin karmaşıklığı içerisine para ibaresinin "basitçe" konmasıdır. Ancak, katalaktik sistemin nihai olarak tamamlanması sadece ufak bir sorun olarak görüldü. İktisadi öğretilerin yapısındaki temel hiçbir şeyi değiştiremeyeceğine inanıldı. İktisadın ana görevi dolaysız mübadeleyi çalışmak olarak anlaşıldı. Bundan başka yapılması gereken, sadece en iyi durumda "kötü" paranın sorunlarını incelemekti.

Bu görüşe uyarak, iktisatçılar dolaysız mübadelenin sorunları üzerine vurgu yapmayı ihmal ettiler. Parasal sorunları ele alış biçimleri hurafedir; piyasa işleyişinin incelenmesinin ana yapısı ile yalnızca gevşek bir şekilde bağlan-

[3] Bkz. aşağıda, ss. 236-256.

tılıdır. Yirminci asrın başlarında dolaysız mübadele sorunları genelde daha düşük mevkilere indirilmişti. Parasal meselelerle sadece tesadüfen ve gelişigüzel olarak katalaktik üzerine ilgilenmiş bilimsel eserler vardı; ve konularını katalaktik sistem yapısına entegre etme girişiminde dahi bulunmayan para ve banka kitapları vardı. Anglo-Sakson ülkelerinin üniversitelerinde iktisat ve para banka için farklı başkanlıklar vardı, ve Alman üniversitelerinin çoğunda para sorunları neredeyse tümden gözardı edilmişti.[4] Sadece daha sonraki iktisatçılar katalaktik'in en karmaşık ve en önemli sorunlarını dolaysız mübadele alanında bulacaklardı ve bunlara tam olarak önem vermeyen iktisat teorisinin acınacak halde eksik olduğunu fark edeceklerdi. "Doğal faiz oranı" ve "parasal faiz oranı," ticaret döngüsünün parasal üstünlük teorisi, ve paranın satın alma gücündeki değişmelerin simültane ve eşitlik doktrinlerinin tamamen yıkılışı arasındaki ilişkiyi araştıran modanın gelişi, iktisadi düşüncenin yeni gidişatının işaretleriydi. Elbette ki bu yeni fikirler aslında David Hume, İngiliz Para Okulu, John Stuart Mill ve Cairne'nin başlattığı fevkalade çalışmaların devamıydı.

Bundan daha zararlı olan, dolaysız mübadele ile hayali piyasa yapısının dikkatsizce kullanımından doğan ikinci hatadır.

Kökleşmiş yanlış bir fikir kuvvetle şunu öne sürer ki, değiş tokuşa konu olan şeyler ve hizmetler eşit değerdedirler. Bunu söyleyenler değeri nesnel, nesnelerde kendine özgü kalıtsal kalite, olarak görmüşler ve çeşitli insanların onu elde etme isteklerinin ifadesi olarak görmemişlerdir. Farz edilen, insanların ölçüm eylemi ile malların ve hizmetlerin uygun değerlerinin büyüklüklerini ilkin tespit ettikleri ve sonra eşdeğerdeki mal ve hizmetlerin miktarları ile onları trampa etmeye geçtikleriydi. Bu yanlış fikir, Aristo'nun iktisadi meselelere yaklaşımını ve neredeyse iki yüzyıl boyunca, Aristo'nun fikirlerini otorite olarak kabul eden akılların uğraşılarını hüsrana uğrattı. Klasik iktisatçıların muhteşem başarılarının ciddi olarak etkisini azalttı ve yazdıklarının önemini, özellikle Marx ve Marksist okula ait olanları, tamamen boşa çıkardılar. Modern iktisadın temeli, mübadele edilmeleriyle sonuçlanan mübadele edilmiş nesnelere verilen değerdeki eşitsizliğin bilgisidir. İnsanlar alır ve satarlar; çünkü karşılık olarak vazgeçilen şeylere alınanlardan daha az değer biçilirler.

[4] Dolaylı mübadele sorunlarının ihmali siyasi ön-varsayımlarla kesinlikle etkilendi. İnsanlar üretimin kapitalist tarzında kalıtsal kötülük olan ekonomik depresyon ve kredi genişlemesi yoluyla faiz oranlarını düşürme çabalarının neden olduğunu asla kabul etmeyen tezi bırakmak istemediler. İktisadın önde gelen öğretmenleri depresyonu sadece para ve kredi alanındaki olaylardan "yalnızca" türeyen fenomen olarak açıklamayı "bilimsel değil" addettiler. Para tezi tartışmalarını ihmal eden iş çevrimi teorisinin tarihsel anketleri bile vardı. Bkz., örneğin, Eugen von Bergmann, *Geschichte der nationalökonomischen Krisentheorien* (Stuttgart, 1895).

Değerin ölçülmesi fikri beyhudedir. Mübadele eylemi ne önceden gelen, ne de değerin ölçülmesi denebilecek bir işleme refakat edendir. Birey iki şeye aynı değeri atayabilir: fakat bu mübadele olmaz. Şayet değerlemede çeşitlilik olursa, bunun hakkında iddia edilebilecek tek şey şudur: *a* daha değerlidir, yani *b*'ye tercih edilir. Değerler kardinal sayıların kullanımı yoluyla zihinsel olarak kavranmaya uygun değildirler.

Ne var ki, değerlerin ölçülebileceği ve iktisadi işlemlerin icrasında gerçekten ölçüldüğü yönündeki sahte fikir o kadar kökleşmiştir ki, önde gelen iktisatçılar bile ima edilen bu yanlış inancın kurbanları arasındadır. Friedrich von Wieser ve Irving Fisher bile değerin ölçülmesi gibi bir şeyin var olması gerektiğini ve iktisadın böyle bir ölçümün etkisinin yöntemini göstermesi ve açıklayabilmesi gerektiğini kabullenmişlerdir.[5] Daha düşük seviyedeki iktisatçıların çoğunluğu basitçe paranın "değerin ölçüm aracı olarak" hizmet ettiği görüşünü sürdürmüştür.

Şimdi, değerlemenin *a*'nın *b*'ye tercih edilmesi olduğunu fark etmemiz gerekir. Tercihin sadece -mantıken, epistemolojik, psikolojik, ve praksiyolojik olarak- tek bir modeli vardır. Aşığın tek bir kızı diğer kızlara, bir adamın dostluğu diğerlerine, bir amatörün bir resmi diğerlerine, veya tüketicinin bir ekmeği şekere tercih edip etmemesi hiç önemli değildir. Tercih etme her zaman sevmek veya *a*'nın *b*'ye tercih edilmesi demektir. Cinsel aşkın, arkadaşlığın, sempatinin, ve estetik zevkin nasıl ki bir standardı ve ölçüsü yoksa, malların değerinin ölçülmesi diye bir şey yoktur. Eğer kişi iki kilo tereyağını bir gömlek ile mübadele ederse, bu işlemle ilgili tek iddia edebileceğimiz şey, kendisinin -işlemin durumunda ve bu durumun kendisine sunduğu şartlar altında- bir gömleği iki kilo tereyağına tercih etmesidir. Tercihin her eylemi ima edilen duyguların belli yoğunluğunun ruh hali tarafından karakterize edilmesi kesindir. Belli bir amaca ulaşma arzusu yoğunluğunun aşamaları ve bu yoğunluğun belirlediği eylemde bulunan bireye başarılı eylemin getireceği ruhsal kazanç vardır. Ancak bu ruhsal miktarlar sadece hissedilebilir; tamamen kişiseldir, yoğunluklarını ifade edecek ve diğer insanlara onlar hakkında bilgi verecek semantik araçlar yoktur.

Bir birim değeri inşa edecek bir yöntem elde yoktur. Homojen miktarın iki biriminin zorunlu olarak farklı değerlendirildiğini hatırlayalım. *n*'inci birime atanan değer (*n-1*)inci birime atanandan daha düşüktür.

Piyasa toplumunda parasal (nominal) fiyatlar vardır. İktisadi hesaplama parasal fiyat terimleriyle hesaplamadır. Çeşitli mal ve hizmetlerin miktarları bu

[5] Fisher'in argümanının eleştirisi ve reddi için, Bkz. Mises, *The Theory of Money and Credit*, çeviren H. E. Batson (London, 1934), ss. 42-44; Wieser'in argümanı için de, Mises, *Nationalökonomie* (Cenova, 1940), ss. 192-194.

hesaplamanın içine, piyasada alınıp satıldıkları veya alınıp satılması muhtemel para miktarı ile girer. İzole kendi kendine yeten birey veya sosyalist sistemin, yani üretim araçları için piyasanın olmadığı bir sistemin, genel yöneticisinin bu hesabı yapabileceği uydurma bir iddiadır. Para hesaplamalı piyasa ekonomisinden, piyasa ekonomisi olmayan bir sistemde herhangi bir hesaplamaya yöneltecek bir yol mevcut değildir.

Değer Teorisi ve Sosyalizm

Sosyalistler, Kurumsalcılar ve Tarihsel Okul, iktisatçıları izole bireyin düşünmesi ve eylemde bulunmasının hayali yapısını kullandıkları için suçlamışlardır. Robinson Crusoe modelinin piyasa ekonomisi şartlarını çalışmak için hiçbir faydasının olamayacağı iddia edilmektedir. Bu eleştiride kısmen haklılık payı vardır. İzole bireyin ve piyasa mübadelesi olmayan planlı ekonominin hayali yapıları, iktisadi hesaplamanın üretim araçları için piyasanın olmadığı bir sistem içinde de mümkün olabileceği uydurma varsayımı, ki bu da düşüncede kendisiyle çelişir ve gerçeğe zıttır, imaları yoluyla ancak faydalı olabilir.

İktisatçıların piyasa ekonomisi şartları ile piyasa ekonomisi olmayanlar arasındaki farklardan haberdar olmamaları gerçekten ciddi bir gaftır. Ama sosyalistlerin bu hatayı eleştirmek için çok az sebepleri vardır. Sosyalist toplum düzeninin iktisadi hesaplamaya başvurabileceğini ve böylece sosyalist planların gerçekleştirilebilir olduğu iddiası iktisatçıların bu tip varsayımı sözle ima etmesinden kaynaklanmaktadır.

Klasik iktisatçılar ve onların epigonları, elbette ki, sorunları göremediler. Eğer nesnelerin değerinin, üretimlerinde kullanılan veya yeniden üretimlerinde kullanılması gereken emek miktarı ile belirlendiği doğru olsaydı, o zaman iktisadi hesaplamanın ileri bir sorunu kalmazdı. Emek-değer teorisinin destekçileri sosyalist sistemin sorunlarını yanlış anladıkları için suçlanamazlar. İyi niyetli başarısızlıkları değerin savunulamaz doktriniydi. Sosyalist sistemin hayali yapısını toplumsal organizasyon reformu yolu için kullanışlı ve gerçekleştirilebilir bir model olarak düşünmeye hazır olan bazıları, kendi teorik analizlerinin asıl içerikleriyle tezatlık göstermediler. Ne var ki, katalaktik konularda durum farklıydı. Modern iktisatçıların sorunları görememesi affedilmezdir.

Wieser pek çok iktisatçının kasıtlı olmadan komünist değer teorisi ile uğraştıkları ve bundan dolayı toplumun şu anki durumunu açıklamayı ihmal ettiklerini haykırdığında, haklıydı.[6] Kendisini de bu hataya düşmekten alıkoyamaması ise bir trajedidir.

Ekonomik yönetimin rasyonel düzeni olan illüzyon, başlangıcını klasik iktisatçıların değer teorisi ile modern iktisatçıların subjektif teorinin temel te-

[6] Bkz. Friedrich von Wieser, *Der natürliche Wert* (Viyana, 1889), s. 60, n. 3.

zini nihai sonuçları ile tutarlı düşünmeyi kararlılıkla sürdürememesine borçlu olan, üretim araçlarının kamu mülkiyetine dayanan toplumlarda mümkündür. Böylece sosyalist ütopyacılar, Marksistlerin "bencil sınıf çıkarlarını sömüren burjuvazinin ideolojik kamuflajı" olarak reddettikleri düşünce okullarının eksiklikleri tarafından üretildiler ve korundular. Gerçekte sosyalist fikirleri geliştiren bu okulların hatalarıydı. Bu gerçek "ideolojiler" ile ilgili Marksist öğretilerin ve onun modern yan kolu olan bilim sosyolojisinin kofluğunu kesin olarak gösterir.

3. İktisadi Hesaplama Meselesi

Eylemde bulunan kişi, -dışsal olaylar alanında mümkün olan uygulamalı eylem bilimi olarak- teknolojinin izahı için fen bilimlerinin sağladığı bilgiyi kullanır. Eğer birisi başarılmasını istemişse, teknoloji neyin başarılabileceğini ve gösterilen araçları kullanmaya hazırlıklı insanların olması koşuluyla bunun nasıl başarılacağını gösterir. Fen bilimlerinin ilerlemesiyle teknoloji de ilerledi. Pek çok insan, teknolojik yöntemlerde ilerleme arzusunun doğal bilimlerdeki ilerlemeleri de teşvik ettiğini söylemeyi tercih eder. Fen bilimlerinin nicelikleştirilmesi teknolojiyi niceliksel yaptı. Modern teknoloji, aslında, olabilecek olan eylemin sonucunun niceliksel tahmininin uygulamalı sanatıdır. Birisi planlanmış eylemlerin sonuçlarını makul bir doğruluk derecesinde hesaplar; bir başkası da, belli sonuçların ortaya çıkması için eylemi düzenlemek için hesaplar.

Bununla birlikte, üretim araçlarının tümü -hem maddi hem de insani- belli oranlarda birbirinin yerine tam olarak ikame edilebilseydi veya hepsi mutlak spesifik olsalardı, teknoloji tarafından gönderilen bilgi hesaplama için yeterli olurdu. İlk durumda üretimin tüm araçları farklı oranlarda olsa dahi tüm amaçların elde edilmesine uygun olurdu; nesneler sanki tek tip araçlarmış gibi-yüksek sıra iktisadi malların tek tipliği gibi olurdu. İkinci durumda her bir araç sadece tek bir amacın elde edilmesinde kullanılabilirdi; üretimin tamamlayıcı faktörlerinin her bir gruba ilk sıra malına göre atanmış değere göre atamada bulunulurdu. (Burada bir defa daha zaman faktörünün neden olduğu modifikasyonları geçici olarak görmezden geliyoruz.) Bu iki koşulun hiçbirisi insanın eylemde bulunduğu evrende mevcut değildir. Araçlar birbirlerinin yerlerine dar sınırlar içerisinde ikame edilebilir; çeşitli amaçların elde edilmesinde az ya da çok spesifik araçlardır. Ancak, bir diğer taraftan, araçların çoğu mutlak olarak spesifik (göreve özgü) değildir; çoğunluğu farklı amaçlara uygunluk arz eder. Araçların farklı sınıflarının bulunduğu, bazı amaçların gerçekleşmesi için araçların çoğunun daha uygun olduğu, bazı başka amaçların elde edilmesinde daha az uygunluk arz ettiği ve üçüncü grup amaçların üretimi için tamamen faydasız olduğu, ve böylece çeşitli araçların

çeşitli kullanımlara izin verdiği gerçeği, insanı, en iyi hizmet alabileceği kullanım alanlarına araçları dağıtmaya sevk etmiştir. Burada teknolojinin uyguladığı bir çeşit hesaplama elde mevcut değildir. Teknoloji, harici nesnelerin ve etkilerin miktarlarını sayabilme ve ölçebilme ile işler; onlar arasındaki nedensel ilişkiyi bilir, ancak onların insan isteklerine ve arzularına olan ilgisine yabancıdır. Alanı sadece nesnel kullanım değeri olan alandır. Tüm sorunları fiziksel, kimyasal, ve biyolojik olayları tarafsız olarak gözlemleyenin bakış açısından ilgisiz olarak yargılar. Öznel kullanım değer fikri için, spesifik insan açısı için, ve eylemde bulunan insan için, ikilemler için teknolojinin öğretilerine yer yoktur. İktisadi sorunu (daha acil hissedilen hiçbir isteğin tatminsiz bırakılmaması; eldeki uygun araçların amaçların en acil olanından daha az aciliyeti hissedilenine doğru araçların istihdamı) ihmal eder. Böyle sorunların çözümü için teknoloji ve sayma ve ölçme yöntemleri uygun olmaz. Teknoloji veri olan amacın farklı bileşimlerde birlikte kullanılabileceği çeşitli araçların kullanımı ile nasıl elde edileceğini, ya da farklı araçların belli bir amaç için nasıl kullanılabileceğini söyler. İnsana hangi yöntemi tahayyül edilebilecek sınırsız çeşitten ve üretimin tarzlarından seçmesi konusunda bir şey söyleyemez. Eylemde bulunan insanın bilmek istediği en uygun -en ekonomik- şekilde hissedilen rahatsızlığın giderilmesi için araçları nasıl kullanması gerektiğidir. Ancak teknoloji dışsal nesneler arasındaki nedensel ilişkiler üzerine ifadelerden daha fazla bir şey vermez. Örneğin der ki $7a+3b+5c+..xn\ 8P$ meydana getirebilir. Ancak ilk sıranın çeşitli mallarına eylemde bulunan kişinin verdiği değeri bilse bile, bu formülün veya benzer olarak yapılmış sayısız formüllerin hangilerinin eylemde bulunan insanın aradığı amaçların elde edilmesine en iyi hizmet edeceğine karar veremez. Mühendislik sanatı nehrin belli bir noktasındaki ayaklarının açıklığını ve belli bir yükü taşıyabilecek bir köprünün nasıl yapılacağını tespit edebilir. Köprünün inşa edilip edilmemesine, nerede inşa edilmesi, hangi yükleri taşıyacak kapasitede olmasına, ve inşası için hangi olasılıkların seçilmesi gerektiği konusunda bir şey söyleyemez. Teknolojik hesaplama belli bir amacın elde edilmesinde birbirinin yerine hangi ölçülerde ikame edilebileceği konusunda değişik araçlar sınıfı arasındaki ilişkileri tespit eder. Ancak eylem araçlar arasındaki ilişkileri aynı hizmeti icra konusunda birbirlerini ikame edip etmemesi sorusuna bakmaksızın keşfetmekle yükümlüdür, her ne kadar benzeşmiyor olsalar bile.

Eğer mal ve hizmetlerin para fiyatları şemasına oturtulması imkânsız ise, çıkarsanan teknoloji ve düşünceler eylemde bulunan insan için çok az kullanışlıdır. Mühendislerin projeleri ve tasarımları ortak bir temelde girdi çıktı karşılaştırması yapamazlarsa tamamen akademik olurlardı. Tenha laboratuarında azametli teoriysen böyle önemsiz şeylerle uğraşmaz; araştırdığı evrenin çeşitli unsurları arasındaki nedensel ilişkidir. Ancak pratik insan, rahatsızlığı-

nı mümkün olduğu kadar gidermek için insan şartlarını iyileştirme heveslisi, veri şartlar altında, insanları daha az rahatsız etmek için, planladığının en iyi yöntem olduğunu bilmesi gerekir. Başarmak istediğinin mevcut durum ve aklındaki projenin eldeki araçları kullanmasıyla uygulamaya konamayan diğer teknik olarak gerçekleştirilebilecek projelerin uygulanmasından beklenen avantajlar ile karşılaştırıldığında bir iyileştirme olup olmayacağını bilmesi gerekir. Böyle karşılaştırmalar sadece parasal fiyatların kullanımı ile yapılabilir.

Böylece para, iktisadi hesaplamanın tekeri olur. Bu, paranın ayrı bir işlevi değildir. Para evrensel olarak mübadelenin aracı olarak kullanılır, başka bir şey için değil. Sadece para mübadelenin ortak aracı olduğundan, mal ve hizmetlerin çoğu piyasada paraya karşılık olarak alınıp satıldığından, ve sadece bu durum böyle olduğu müddetçe, parasal fiyatlar hesaplama işleminde kullanılabilir. Para ve çeşitli mal ve hizmetler arasında geçmişin piyasasında tespit edilen olarak ve geleceğin piyasasında tespit edilecek olarak mübadele oranı iktisadi planlamanın zihinsel araçlarıdır. Parasal fiyatların olmadığı yerde, iktisadi miktarlar diye bir şey yoktur. Dışsal dünyada sadece çeşitli nedenler ve sonuçlar arasında çeşitli niceliksel ilişkiler vardır. Rahatsızlığını mümkün olduğunca gidermek isteyen insan için, çabalarına en iyi hizmeti ne tip bir eylemin vereceğini bulmasını sağlayacak konusunda araçlar yoktur.

Kendi kendine yeten çiftçilerin ev ekonomisi ilkel şartları üzerinde durmaya gerek yoktur. Bu insanlar üretimin sadece çok basit işlevlerini icra ettiler. Onlar için hesaplamaya ihtiyaç yoktu, çünkü girdi ve çıktıyı dolaysız olarak karşılaştırabilmekteydiler. Gömlek istediklerinde, kenevir yetiştirdiler, eğirdiler, dokudular, ve diktiler. Hesaplama olmadan ürünün meşakkati karşılayıp karşılamadığı konusunda kolayca karar veriyorlardı. Ancak medeni insan için böyle bir hayata geri dönüş düşünülemez bile.

4. İktisadi Hesaplama ve Piyasa

İktisadi sorunların niceliksel ele alınışları, fiziksel ve kimyasal olayların dışsal evrenin sorunları ile uğraşırken kullanılan niceliksel yöntemler ile karıştırılmamalıdır. İktisadi hesaplamanın ayırt edici özelliği, ölçüm olarak karakterize edilebilecek bir şeye ne dayanması, ne de böyle bir şeyle bağıntılı olmasıdır.

Ölçüm işlemi bir nesnenin bir başka nesne, yani ölçüm birimi, ile sayısal ilişkisinin tespit edilmesinden ibarettir. Ölçümün nihai kaynağı uzamsal (spatial) boyutundandır. Genişlemeye yapılan atıfta tarif edilen birimin yardımıyla kişi enerji ve potansiyeli, başka şeylerde ve ilişkilerde değişiklikler meydana getirmede bir şeyin gücünü ve geçen zamanı ölçebilir. Okuma ibresi uzamsal ilişkiyi dolaysız, sadece diğer miktarları dolaylı gösteren bir şeydir. Ölçümün altında yatan varsayım biriminin sabitliğidir. Uzunluk birimi tüm ölçümlerin

üzerine kurulu olduğu temeldir. İnsanın uzunluk biriminin sabit olduğunu düşünmeden edemediği farz edilir.

Son onyıllar fiziğin, kimyanın, ve matematiğin geleneksel epistemolojik ortamında bir devrime şahitlik etmiştir. Alanı öngörülemeyen icatların arifesindeyiz. Fizikçilerin yeni gelen neslinin, praksiyolojinin uğraşması gereken benzer sorunlarla karşılaşması söz konusu olabilir. Belki de gözlemcinin standart ölçü olarak kullandığı kozmik değişmelerden etkilenmeyen bir şeyin varlığı fikrini bırakmaya zorlanacaklardır. Ancak her ne gelirse gelsin, fiziğin molar* veya makroskobik** alanında dünyevi varlıkların mantık yapısının ölçülmesi değişmez. Mikroskobik fiziğin yörüngesindeki ölçüm de metre ölçütleri, mikrometreler, spektrograflar -en nihayetinde kendisi molar olan insanın, gözlemci ve deneycinin duyu organları- ile yapılır.[7] Öklit geometrisinden ve değiştirilemez standart düşüncesinden kendisini kurtaramaz.

Parasal birimler vardır, çeşitli iktisadi malların ölçülebilir fiziksel birimleri vardır ve bunların pek çoğunun -fakat hepsinin değil- hizmetleri alınıp satılabilir. Ancak ilgilenmek zorunda olduğumuz mübadele oranları devamlı surette dalgalanmaktadır. Aralarında sabit ve değişmez olan hiçbir şey yoktur. Onları ölçme girişimlerini boşa çıkarır; fizikçinin bakır miktarının ağırlığı gerçeğini tespiti bağlamında gerçekler değildirler. Bunlar tarihsel olaylardır, belli bir durumda ve belli koşullar altında neyin olduğunun ifadesidir. Aynı sayısal mübadele oranı tekrardan zuhur edebilir, ancak bunun gerçekten olup olmayacağı ve, olursa, tıpa tıp benzer sonucun aynı koşullarını korunmasının sonucu olup olmadığı veya fiyat belirleyen faktörlerin oldukça farklı takımın karşılıklı etkileşimin bir sonucundan çok bir getiri olup olmadığı tartışmalı bir sorudur. İktisadi hesaplamada eylemde bulunan insan tarafından kullanılan sayılar, ölçülen miktarlara değil, tüm eylemin yönetildiği ve eylemde bulunan kişi için tek başına önemi olan geleceğin piyasasında -anlayış temelinde- gerçekleşmesi beklenen mübadele oranlarına göndermede bulunur.

Araştırmamızın bu noktasında "iktisadın nicel bilimi" sorunu ile değil davranışlarını planladığında niceliksel ayırt edicileri kullanan eylemde bulunan insanın icra ettiği zihni işlemlerin analizi ile ilgileniyoruz. Eylem daima gelecekteki durumu etkilemeye yönlendirildiği için, iktisadi hesaplama daima gelecekle uğraşır. Geçmiş olayları ve geçmişin mübadele oranlarını dikkate aldığı sürece, bunu sadece gelecek eylemin düzenlenmesi amacıyla yapar.

İktisadi hesaplama ile eylemde bulunan insanın başarmak istediği görev girdi ve çıktıyı karşılaştırarak eylemin sonucunu tespit etmektir. İktisadi he-

* Bir kütlenin bütününe ait. (ed.)

** Çıplak gözle görülebilen. (ed.)

7 Bkz. A. Eddington, *The Philosophy of Physical Science*, s. 70-79, 168-169.

saplama ya gelecekteki eylemin beklenen sonucunun tahmini veya geçmişteki eylemin sonucunun bir tespitidir. Ancak ikinci durum sadece tarihsel ve didaktik amaçlara hizmet etmez. Pratik manası, kişinin üretmek için gelecek kapasitesini engellemeden ne kadar tüketme imkânına sahip olduğunu göstermektir. İktisadi hesaplamanın temel düşünceleri -sermaye ve gelir, kâr ve zarar, harcama ve tasarruf, maliyet ve getiri- bu problemden dolayı geliştirilmiştir. Tüm bu düşüncelerin ve bu düşünceden çıkarılanların kullanımı bütün sıra mal ve hizmetlerinin mübadelenin evrensel olarak kullanılan araca, yani paraya, karşılık olarak mübadele edildiği piyasa işleyişi ile ayrılmaz bir bağa sahiptir. Farklı bir eylem yapısının olduğu bir dünyada bunlar eylem için bir ilgisi olmaksızın, sadece akademik olurlardı.

Bölüm 12

İktisadi Hesaplamanın Alanı

1. Parasal Varlıkların Karakteri

İktisadi hesaplama parayla mübadele edilen her şeyi kapsayabilir.

Mal ve hizmetlerin fiyatları, ya geçmiş olayları hikâye eden tarihsel veridir, ya da gelecekteki muhtemel olayların tahminidir. Geçmişteki fiyatlar hakkındaki bilgi, tek veya birden çok kişiler arasında gerçekleşmiş mübadelenin bu orana göre belirlendiği bilgisini bizlere ulaştırır. Gelecekteki fiyatlar hakkında dolaysız olarak herhangi bir bilgi sunmaz. Yakın geçmişte fiyatların oluşumunu belirleyen piyasa koşullarının hiç değişmeyeceğini, veya değişimin çok yakın gelecekte olmayacağını, böylece fiyatların da değişmeden kalacağını veya sadece biraz değişeceğini sıklıkla varsayabiliriz. Eğer ki ilgili fiyatlar mübadele oranlarının kendilerine elverişli görünmesiyle satın almaya ve satmaya hazır olan birçok insanın karşılıklı tepkisinin bir sonucu olsaydı ve eğer ki piyasa çözümü tesadüfi, olağanüstü, ve geri gelme olasılığı düşük olarak görülen koşullardan etkilenmemiş olsaydı, böyle beklentiler makul olurdu. Ne var ki, iktisadi hesaplamanın ana görevi, değişmeyen veya sadece biraz değişen piyasa çözümleri ile uğraşmak değil, değişimle ilgilenmektir. Eylemde bulunan birey ya kendisinin herhangi bir müdahalesi olmaksızın değişmeleri öngörür ve öngörülen duruma eylemlerini ayarlamak ister; ya da diğer hiçbir faktör bir değişim üretmese bile şartları değiştirecek bir projeyi uygulamak ister. Geçmişin fiyatları, geleceğin fiyatlarını öngörme çabalarında sadece bir başlangıç noktasını teşkil eder.

Tarihçiler ve istatistikçiler kendilerini geçmişin fiyatlarıyla sınırlamaya razı oldular. Pratik insan gelecek fiyatlara bakar; bir sonraki saatin, günün, veya

ayın hemen geleceğine. Onun için geçmişin fiyatları geleceğin fiyatlarının tahmininde sadece bir yardımcıdır. Planlanan eylemin beklenen sonuçlarının sadece hazırlık hesaplamalarında değil, aynı zamanda geçmiş işlemlerinin sonuçlarının belirlenmesi gayretlerinde de, en çok gelecekteki fiyatlarla ilgilenir.

Bilançoda ve kâr-zarar tablosunda geçmişteki eylemin sonucu olarak sahip olunan fonların parasal eşitliği (toplam varlıklar eksi toplam borçlar) ile başlangıçta ve sonunda verilen raporlar arasındaki fark olarak, ve yüklenilen maliyet ile brüt kazançların arasındaki fark olarak görünür hale gelir. Böyle hesaplarda para hariç tüm varlıkların ve borçların parasal değerlerinin tahmini zorunludur. Bu kalemler gelecekte alınıp satılabilecekleri fiyatlara göre, veya, özellikle üretimde kullanılan araç gereçlerin durumunda, bunların yardımıyla üretilen ticari malların beklenen satış fiyatına göndermede bulunarak değerleri biçilmelidir. Ancak, eski iş gelenekleri ve ticari kanunların ve vergi kanunlarının şartları, yalnızca elde edilebilecek en iyi doğruluk derecesini hedefleyen sağlam muhasebe ilkelerinden sapmaya neden olmuştur. Bu gelenekler, diğer amaçların takibinde olduğu gibi, bilanço ve kâr zarar tablosundaki doğruluk ile pek ilgilenmez. Ticari kanun yapmalar alacaklıları zarara karşı dolaylı olarak koruyabilen muhasebe tekniklerini hedefler. Aşağı yukarı net kârı ve sahip olunan toplam sermayeyi olduğundan daha düşük göstermek için bu varlıkları tahmin edilen piyasa değerinin altında değerleme eğilimindedir. Böylece sözde tahmini kârdan daha fazlasının firmadan çekilmesi ve zaten ödeme güçlüğü olan firmanın, borçlarının ödenmesi için kullanılabilecek araçları iyice tüketmesi tehlikesini azaltan bir güvenlik marjı kurulmuş olur. Aksine vergi kanunları tarafsız yönteme göre genelde kazançları daha yüksek gösteren hesaplama yöntemine meyleder. Buradaki fikir etkili vergi oranlarını nominal vergi oranları tablosunda görünür kılmadan yükseltme fikridir. Öyleyse bizler gelecekteki işlemleri planlayan işadamının uygulamaları olan iktisadi hesaplama ile, diğer amaçlara hizmet eden hesaplamalar arasında bir ayrıma gitmeliyiz. Ödenmesi gereken vergilerin belirlenmesi ile iktisadi hesaplama iki farklı şeydir. Eğer kanun ev hizmetçileri konusunda bir erkek hizmetçinin iki bayan hizmetçi olarak sayılmasını salık verirse, hiç kimse böyle bir koşulu, ödenmesi gereken vergi miktarının belirlenmesi için kullanılan bir yöntemden başka bir şey olarak yorumlamayacaktır. Aynı şekilde eğer veraset kanunu kıymetli evraklara miras bırakanın öldüğü gündeki borsada oluşan fiyatlar üzerinden değer biçilmesini salık verirse, bizlere sadece vergi miktarını belirleyen bir yol sağlanmış olur.

Doğru muhasebe sisteminde gereğince tutulan hesaplar kuruşuna kadar doğru hesaplanmıştır. Etkileyici mükemmeliyeti gösterir; kalemlerinin sayısal tamlığı tüm şüpheleri ortadan kaldırır. Gerçekten, işaret ettikleri en önemli

şey, gelecekteki piyasa hareketliliğinin spekülatif öngörüleridir. Sadece teknolojik hesaplamalarda (örneğin bir makinenin tasarımında) kullanılan kalemler ile, ticari hesaplamalarda kullanılan kalemleri mukayese etmek bir hatadır. Mühendis -mesleğinin teknolojik tarafında bulunduğu sürece- sadece deneysel fen bilimlerinin yöntemleri ile tespit edilen sayısal ilişkileri kullanır; işadamı ise gelecekteki insan davranışı sonuçlarını tahmine yönelik sayısal hesaplardan kaçınamaz. Bilanço ve kâr-zarar tablosunda ana kalem nakit olmayan varlıkların ve borçların değerlemesidir. Tüm bu mizanlar ve hesap raporları fiilen ara mizanlar ve ara tablolardır. Hayat durmaz akıp giderken keyfi olarak seçilen bir anın durumunu mümkün olduğunca tarif ederler. Bireysel işletme birimlerini sona erdirmek mümkündür, ancak toplumun tüm üretim sistemi asla durmaz. Tüm ticari hesap kalemlerinde kalıtsal olarak var olan belirsizlikten, nakdi içine alan varlıklar ve borçlar da asla durmaz akıp giderler. Piyasanın gelecekteki yapısına en az envanterdeki bir kaleme veya araç gerece kadar bağlıdır. Ticari hesapların ve hesaplamaların sayısal tamlığı, kalemlerinin ve bunlara dayanan tüm hesaplamaların spekülatif karakterini ve belirsizliğini fark etmekten bizleri alıkoymamalıdır.

Ne var ki, bu gerçekler iktisadi hesaplamanın etkinliğini azaltmaz. İktisadi hesaplama olabileceği kadar etkindir. Hiçbir reform etkinliğine bir şey ekleyemez. Sayısal hesaplamadan elde edebileceği tüm hizmetleri eylemde bulunan insana verir. Elbette ki, gelecek koşulları kesin bir şekilde bilme aracı değildir, ve eylemi spekülatif karakterinden mahrum etmez. Ancak hayatın katı olmadığı, tüm nesnelerin zaman içinde esnediği ve insanın gelecek hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığı gerçeğini fark etmeye yanaşmayanlar tarafından bu bir eksiklik olarak görülür.

İnsanın gelecekteki şartlar hakkındaki bilgisini genişletmek, iktisadi hesaplamanın görevi değildir. Görevi eylemlerini ve gelecekteki isteklerin tatminini ilgilendiren görüşlerini mümkün olduğunca ayarlamaktır. Bu amaçtan dolayı eylemde bulunan insan hesaplama yöntemine ihtiyaç duyar. Hesaplama ise işin içine giren tüm kalemlerin hesaba katılabilmesi için ortak bir paydaya ihtiyaç gösterir. İktisadi hesaplamaların ortak paydası, paradır.

2. İktisadi Hesaplamanın Sınırları

İktisadi hesaplama, para karşılığında alınıp satılmayan nesneleri idrak edemez.

Satışa konu olmayan ve elde edilmesi paradan ve para değerinden başka fedakarlıkların harcanmasını gerektiren nesneler vardır. Büyük başarılar için kendisini hazırlayan kişi pek çok aracı kullanmak zorundadır, bunların bazıları para harcanmasını gerektirebilir. Ancak böyle bir çabaya adanması gereken

asıl nesne satın alınamaz. Onur, erdem, yüceltme, dinçlik, sağlık ve hayatın bizzat kendisi hem araç olarak, hem de amaç olarak eylemde rolünü oynar; ne var ki iktisadi hesaplamanın içine girmezler.

Para ile değerlendirilemeyecek nesneler vardır; biçilen asıl değerinin küçük bir kısmınca para ile değer biçilebilecek nesneler vardır. Eski bir binaya atfedilen sanatsal ve tarihsel önem, bu vasıflar para ve para eden mal kaynakları olmadığı sürece yok sayılmalıdır. Sadece insanın kalbine temas eden ve diğer insanları elde etmek için bir fedakârlığa sevk etmeyen şeyler iktisadi hesaplamanın sınırının dışında kalır.

Fakat, tüm bunlar iktisadi hesaplamanın faydasını azaltmaz. Hesaba ve hesaplamaya girmeyen nesneler ya amaçlardır veya ilk sıra mallarıdır. Onları tam olarak kabul etmek veya hesaba katmak için hesaplamaya gerek yoktur. Eylemde bulunan insanın seçim yapmak için ihtiyaç duyduğu tek şey, amaçları veya ilk sıra mallarını bunların temin edilme veya elde tutulmasının toplam maliyetini karşılaştırmaktır. Belediye meclisinin iki su projesi arasında seçim yapmak zorunda olduğunu varsayalım. Bunlardan bir tanesi tarihsel bir anıtın yıkımını gerektirmekte, diğeri ise daha fazla para harcanması ile bu anıtı kurtarmakta olsun. Anıtın muhafazasını tavsiye eden hislerin para ile hesaplanamayacağı gerçeği, meclis üyelerinin kararlarını hiçbir şekilde engellemez. Parasal mübadele oranlarında ifade olunamayan değerler, tersine, bu gerçekle karar vermeyi oldukça kolaylaştıran bir pozisyona getirir. Hiçbir şikayet, piyasanın hesaplama yönteminin ticari olmayan nesneleri anlamadığı dövünmesinden daha az haklılaştırılmamıştır. Ahlaki ve estetik değerler bu gerçekten dolayı bir zarar görmez.

Para, parasal fiyatlar, piyasa işlemleri ve bunların üzerinde kurulu iktisadi hesaplamalar eleştirinin temel hedefleridirler. Geveze vaizler Batı medeniyetini her şeyin satıcısı kötü bir sistem olarak aşağılar; kendinden razı olma, kendinden haklılık ve ikiyüzlülük çağının "dolar-felsefesini" hor görmeye çok sevinirler. Sinir hastası reformcular, akli dengesi bozuk okur-yazarlar ve ateşli dalkavuklar "rasyonelliği" suçlamaktan ve "irrasyonellik" vaazı yapmaktan haz alırlar. Bu gevezelerin gözünde para ve hesaplama en ciddi kötülüklerin kaynağıdır. Ancak, insanın en pratik ve ekonomik yolla mümkün olduğunca eylemlerinin elverişliliğini ve rahatsızlığını gidermek için bir belirleme yöntemi geliştirmiş olması gerçeği kendisinin doğru bildiği ilkelere göre davranışlarını düzenlemesini engellemez. Borsanın ve ticari muhasebenin "maddiyatçılığı" Thomas Kempis standartlarında yaşamayı veya asil bir dava için ölmekten kimseyi alı koymaz. Kalabalıkların dedektif hikâyelerini şiire tercih etmeleri ve böylece ilkini yazmanın ikincisini yazmaktan daha çok kazanç sağlaması gerçeği para kullanmaktan veya parasal hesaplamadan kaynaklanmamakta-

dır. Gangsterlerin, hırsızların, katillerin, fahişelerin, rüşvetçi memurların ve hâkimlerin varlığı, paranın hatası değildir. Dürüstlüğün bir getirisi olmadığı doğru değildir. Başka bir davranıştan elde edebilecekleri avantajlara karşın sadakati doğru yol olarak tercih edenlere bir getirisi vardır.

İktisadi hesaplamanın diğer eleştirmenleri üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan toplumsal düzende emeğin işbölümünün ekonomik sisteminde eylemde bulunan insanlara sunulan tek yöntemin bu olduğunu fark edemediler. İktisadi hesaplama bu toplumsal düzen içerisinde hareket eden birey veya birey gruplarına ancak hizmet verebilir. İktisadi hesaplama son tahlilde "toplumsal refahın" değil, özel kârın hesaplanmasıdır. Piyasa fiyatları iktisadi hesaplama için nihai gerçekler demektir. Dolayısıyla, iktisadi hesaplama standardı, piyasanın belirlediği tüketici talebi olmayan, ulusun bütün dünyevi işlerini çekip çeviren bir diktatörlüğün farazi değerlemesine uygulanamaz. Sözüm ona "toplumsal değer" açısından, yani "toplumun tümünün" gözünden eylemleri yargılamak ve kendi iradesinin mutlak hakim olduğu bir hayali sosyalist sistemdeki olaylarla bu eylemleri karşılaştırarak eleştirmeye çalışmanın iktisadi hesaplamaya bir faydası yoktur. Parasal (nominal) fiyatlarla iktisadi hesaplama, piyasa toplumunun tüketicileri için üreten girişimciliğin hesaplanmasıdır; diğer görevler için faydasızdır.

İktisadi hesaplamayı kullanmak isteyen despot zihniyetin tavrıyla işlere bakmamalıdır. Fiyatlar hesaplama için girişimciler, kapitalistler, toprak sahipleri ve kapitalist toplumun ücretle geçinenleri tarafından kullanılabilir; bu kategorilerin takibini aşan meselelerde yetersizdir. Piyasada pazarlık edilmeyen para nesnelerini değerlendirmek ve gerçeğe bir göndermede bulunmayan keyfi kalemleri hesaplamada kullanmak saçmalıktır. İnsanın ölümüne neden olunduğu için ödenmesi gereken telafi parasının ne kadar olacağını kanun belirler. Ancak belli bir miktarı belirleyen yürürlükte bir yasanın olması insan hayatının bir fiyatı olduğu anlamına gelmez. Köleliğin olduğu yerde, kölenin fiyatı vardır. Köleliğin olmadığı yerlerde, insan hayatı ve sağlığı ticaret konusu değildir. Özgür insanlar toplumunda hayatın ve sağlığın korunması araç değil, amaçtır. Hesaplama işleminin kapsamına girmezler.

Toplam geliri veya belli sayıdaki insanların zenginliğini parasal fiyatlar ile belirlemek mümkündür. Ancak ulusal gelir veya ulusal zenginliği hesaplamak saçmalıktır. Piyasa toplumu sınırları içerisinde çalışan bir insanın muhakemesine yabancı olan düşüncelere dalar dalmaz, parasal hesaplama yöntemlerinden artık yardım alamayız. Ulusun veya tüm insanlığın zenginliğini para ile belirleme girişimleri Keops piramidinin boyutları üzerine endişelenmek suretiyle evrenin bilmecelerini çözmek için harcanan mistik çabalar kadar çocukçadır. Eğer ticari hesaplama patates arzını 100 dolar olarak değerlerse, buradaki ana

fikir, patatesi bu fiyattan satmak veya bu patatesin yerine yenisini koymanın mümkün olacağıdır. Eğer tüm müessesenin değeri 1,000,000 dolar olarak tahmin edilmişse, bu, kişinin bu meblağa bu malı satmayı beklediği anlamına gelir. Ancak ulusun toplam zenginliği ifadesindeki kalemlerin anlamı nedir? Onun içine katılması gerekenler ve dışarıda bırakılması gerekenler nelerdir? Ülkenin iklim ve insanların doğuştan yeteneklerini ve edinilen kabiliyetlerini "değere" dâhil etmek doğru mudur değil midir? İşadamı mülkünü paraya çevirebilir, ama ulus bunu yapamaz.

Eylemde ve iktisadi hesaplamada kullanıldığı gibi para eşdeğerleri para fiyatları, yani para ve diğer mal ve hizmetler arasındaki mübadele oranıdır. Fiyatlar para ile ölçülmez; parayı içlerine alırlar. Fiyatlar ya geçmişteki fiyatlardır veya gelecekte olması beklenen fiyatlardır. Fiyat ya geçmişin veya geleceğin tarihsel bir gerçeği olmak zorundadır. Kimyasal veya fiziksel olguların ölçülmesine benzer bir şey fiyatlarda yoktur.

3. Fiyatların Değişebilirliği

Mübadele oranları sürekli değişime maruzdurlar, çünkü onları üreten şartlar devamlı olarak değişmektedirler. Para ve çeşitli mal ve hizmetlerin her ikisine de bireyin tayin ettiği değer o anlık seçimin bir sonucudur. Daha sonraki her an yeni bir şey üretebilir ve başka nedenlere ve değerlemelere neden olabilir. Fiyatların dalgalanmasından değil, daha çabuk değişmediklerinden dolayı açıklama gerektiren bir sorun olarak addedilebilirler.

Günlük deneyimler insanlara piyasanın mübadele oranlarının sabit olduğunu öğretir. Fiyatlar hakkındaki fikirlerin bu gerçeği tam manasıyla dikkate alacakları varsayılabilir. Ne var ki, tüketim ve üretimin tüm popüler fikirleri, pazarlama ve fiyatlar, az çok fiyatların katılığı çelişkili fikri ve şüphesi ile kirlenmiştir. Sıradan insan, dünün fiyat yapısının hem normal olarak ve hem de adil olarak korunduğunu düşünme, ve mübadele oranlarındaki değişmeleri doğanın ve/adaletin kurallarının ihlali olarak kınama eğilimindedir.

Bu popüler düşünceleri üretimin ve pazarlamanın şartlarının daha durağan olduğu önceki çağlarda anlaşılan eski görüşlerin zamanından önce meydana gelmesi olarak açıklamak bir hata olurdu. Fiyatların eski zamanda daha az değişken olup olmadığı şüphelidir. Tersine, yerel piyasaların ulusal piyasalarla birleşmesi sonunda dünya piyasası ile bütünleşmiş olarak ortaya çıkacağı ve tüketicilere devamlı arzı hedeflemiş ticaretin evriminin fiyat değişmelerini daha az sıklıkta ve daha az keskin hale getireceği iddia edilmiştir. Kapitalizm öncesi zamanlarda üretimin teknolojik yöntemlerinde daha fazla durağanlık vardı, ama çeşitli yerel piyasalara arzda ve talepteki değişmelere arzın ayarlanmasında çok daha fazla düzensizlikler vardı. Fiyatların uzak geçmişte daha

durağan olduğu doğru olsaydı bile, bunun çağımız için pek az yararı olurdu. Para ve para fiyatları hakkındaki popüler fikirler geçmişte biçimlendirilmiş fikirlerden çıkartılmamıştır. Onları atalardan kalıntılar olarak yorumlamak yanlış olurdu. Modern şartlar altında her birey günlük olarak o kadar çok alım satım sorunlarıyla karşılaşmaktadır ki, bu konuda düşünmesinin, basitçe geleneksel fikirlerin düşünmeden kabulü olmadığını varsaymakta haklıyız.

Kısa dönem çıkarları fiyat değişmelerinden zarar görenlerin neden böyle değişmelere içerlediğini, önceki fiyatların sadece adil olmakla kalmayıp aynı zamanda daha normal olduğunu vurgulamalarını, ve fiyat istikrarının doğanın ve ahlâkın kanunları ile uyum içerisinde olduğunu savunmalarını anlamak kolaydır. Ancak fiyatlardaki her değişiklik diğer insanların kısa dönem çıkarlarını değiştirir. Bundan kazançlı çıkanlar fiyat katılığının normalliğinden ve adilliğinden söz etme isteği ile yanıp tutuşmazlar.

Ne ataların kalıntıları ne de bencil grup çıkarlarının durumu fiyat istikrarı fikrinin popülerliğini açıklayabilir. Bunun kökleri toplumsal ilişkileri ilgilendiren fikirlerin fen bilimleri modeline göre inşa edildiği gerçeğinde görülebilir. Soysal bilimleri fizik veya fizyoloji modeline göre şekillendirmeyi hedeflemiş iktisatçılar ve sosyologlar popüler yanlış inançların çok zaman önce uyarlandığı düşünme yoluna kendilerini kaptırmaktadırlar.

Klasik iktisatçılar bile bu hatadan kendilerini kurtarmakta ağır kaldılar. Onlara göre değer nesneldi, yani dış dünyanın bir fenomeniydi, nesnelerde kalıtsal olan bir özellikti, ve sonuç itibariyle, ölçülebilirdi. Değer yargılarının gönüllü ve tamamen insani karakterini anlamada bu adamlar kesinlikle başarısız oldular. Bugün görebildiğimiz kadarıyla, bir şeyi diğerine tercih ederken neler olup bittiğini ilk keşfeden Samuel Bailey idi.[8] Ancak değerin öznel teorisinin habercilerinin yazılarına yapıldığı gibi, onun kitabı da dikkate alınmadı.

Eylem sahasında ölçülebilirlikle ilgili hataları ıskartaya çıkarmak iktisadi bilimlerin tek işi değildir. İktisat politikasının bir işi de değildir. Günümüz iktisat politikalarının başarısızlıkları, belli ölçülerde, insan ilişkilerinde sabit olan bir şeyin varlığı ve dolayısıyla ölçülebilirliği fikrinin neden olduğu acınası kafa karışıklığından ötürüdür.

4. İstikrarlaştırma

Tüm bu hataların doğal sonucu istikrarlaştırma fikridir. Parasal meselelerde devletin uygulamasındaki eksiklikler, ticari faaliyetleri kredi genişlemesi ile

[8] Bkz. Samuel Bailey, *A Critical Dissertation on the Nature, Measures and Causes of Values*. Londra, 1825. No. 7 in *Series of Reprints of Scarce Tracts in Economics and Political Science*, London School of Economics (Londra, 1931).

teşviki ve faiz oranlarını düşürmeyi hedefleyen politikaların feci sonuçları en sonunda "istikrarlaştırma" (istikrarlı hale getirme) slogan fikrini doğurdu. Kişi bunun ortaya çıkışını ve popüler cazibesini açıklayabilir; para ve bankanın son yüz elli yıllık tarihinin meyveleri olarak anlayabilir; hatanın varlığı için hafifletici sebepler bahane edebilir. Ancak böyle sempatik takdirler, boş fikirleri savunulabilir kılmaz.

İstikrarın, istikrar programının hedeflediği şeyin kurulması, boş ve çelişkili bir fikirdir. Eyleme, yani hayatın şartlarını iyileştirmeye yönelik istek insanın doğasında vardır. İnsanın kendisi zamandan zamana değişir; değerlemesi, iradesi ve eylemleri de kendisiyle değişir. Eylem alanında değişimden başkası sürekli değildir. Bu durup dinmez dalgalanmalarda eylemin ölümsüz önsel kategorilerinden başka sabit bir nokta yoktur. Davranışının değişebilirliği ve insanın istikrarsızlığından eylemi ve değerlemeyi ayırmak ve evrende insani değer yargılarından bağımsız ölümsüz değerler ve gerçek eylemin değerini ölçmek için kullanılmaya uygun bir ölçü sanki varmış gibi tartışmak boştur.[9]

Para biriminin satınalma gücündeki değişiklikleri ölçmeyi öneren tüm yöntemler, farkında olmadan, bir birim paranın kendisine getirdiği standart sabit haz miktarını belirleyen ebedi ve değişmez bir birimin aldatıcı hayali üzerine kuruludur. Sadece paranın satınalma gücündeki değişmeleri ölçmesi istenen bu yanlış düşüncenin aciz haklılaştırılmasıdır. İstikrar fikrinin püf noktası satınalma gücünün tastamam *bu* kavramının altında yatar. Fiziğin fikirleri altında çalışan sıradan insan, bir keresinde parayı fiyatların ölçüm aracı olarak düşünmüştü. Mübadele oranlarındaki dalgalanmaların, sadece çeşitli mal ve hizmetler arasındaki ilişkiden de, para ile mal ve hizmetlerin "toplamı" arasındaki ilişkiden de meydana gelmediğine inanmıştı. Daha sonra insanlar bu argümanı tersine çevirdiler. Artık değerin sabitliğinin atfedildiği şey para değil, alınır satılır nesnelerin "toplamı" idi. İnsanlar para birimi ile zıtlık gösterecek mal birimleri kompleksi üzerinde çalışmak için yöntemler tasarlamaya başladılar. Satınalma gücü ölçümü için indeksler bulma hevesi tüm vicdanları susturdu. Kullanılan fiyat kayıtlarına olan şüphe ve karşılaştırılamama ve ortalama hesaplamaları için başvurulan yöntemlerin keyfi karakteri görmezden gelindi.

Amerikan istikrar hareketinin öncülerinden olan, önde gelen iktisatçı Irving Fisher, ev kadınının hanehalkının o anki koşulu için pazardan satın aldığı tüm malları içeren sepeti dolarla karşılaştırdı. Bu sepetin içindekilerin satın alınması için gerekli olan para miktarı oransal olarak değişirken, doların satınalma gücü değişmişti. İstikrar politikasına yüklenen amaç bu parasal harca-

[9] Aklın katılığı ve değişmezliği temel nesne olarak, değişimi ve hareketi ise tesadüfi olarak görmesi eğilimi, Bkz. Bergson, *La Pensée et le mouvant*, s. 85 vd.

manın sabitliğinin korunmasıydı.[10] Eğer ev kadını ve onun hayali sepeti sabit elemanlar olsaydı, sepet daima aynı malları ve aynı miktarlarını içeriyor olsaydı ve malların bu çeşidinin aile hayatında oynadığı rol değişmiyor olsaydı, bu doğru olabilirdi. Ne var ki, bizler bu şartların hiçbirisinin gerçekleşmediği bir dünyada yaşıyoruz.

İlk olarak üretilen ve tüketilen malların kalitesinin sürekli olarak değiştiği gerçeği vardır. Buğdayı ayakkabı, şapka, ve diğer mamuller ile değil de buğday ile tanımlamak bir hatadır. Günlük konuşmaların ve istatistiğin aynı sınıfta düzenlediği malların senkronize satışları arasındaki büyük fiyat farklılıkları kesin olarak herkesçe bilinen gerçeğin kanıtıdır. Deyimsel ifade iki bezelyenin birbirine benzediğini iddia eder; ancak alıcılar ve satıcılar bezelyelerin çeşitli kalite ve sınıflarını ayırt ederler. Farklı mekânlarda ve tarihlerde teknoloji ve istatistiğin aynı ismi verdikleri mallara ödenen fiyatların karşılaştırılması, kalitelerinin aynı-sadece mekânlarının farklı-olduğu kesin değilse, faydasızdır. Bu bağlantıda kalitenin anlamı, alıcıların ve alıcı olabileceklerin tüm özelliklere verdikleri önemdir. İlk sıra mal ve hizmetlerinin kalitelerinin değişime maruz kaldığı çıplak gerçeği tüm indeks rakamlı yöntemlerin temel varsayımlarından birini ifşa eder. Yüksek sıra mallarının sınırlı miktarları-özellikle formül ile yegâne olarak belirlenen kimyasallar ve metaller- karakteristik özelliklerinin tam olarak tarifine maruzdurlar. Satınalma gücünün ölçümü ilk sıra mal ve hizmetlerin, ve üstüne üstlük ***tümünün***, fiyatlarına bağlı olurdu. Üretici mallarının fiyatlarını kullanmak yardımcı olmaz, çünkü bir malın üretiminin muhtelif aşamalarını ve aynı tüketici malını birden fazla saymaktan ve dolayısıyla sonucu çarpıtmaktan kaçınılamazdı. Seçilmiş mallar grubuna kısıtlama oldukça hesap keyfi ve dolayısıyla kötü olurdu.

Ancak tüm bu aşılamaz engellerden ayrı olarak bile mesele çözülmez olarak kalırdı. Malların teknolojik özellikleri değişmekle kalmaz, aynı zamanda yeni tipleri piyasada gözükürken eskileri piyasadan kaybolur gider. Değerleme de değişir, dolayısıyla talepte ve üretimde değişikliğe neden olurlar. Ölçme doktrininin varsayımları, istekleri ve değerlemeleri katı olan insanı gerektirir. Eğer sadece insanlar aynı şeyleri daima aynı şekilde değerlemeye tabi tutsalardı, nesneleri satın almak için fiyatlardaki değişmeleri paranın satınalma gücündeki değişme ifadesi gibi düşünebilirdik.

Veri bir zaman diliminde, tüketim mallarına harcanan toplam para miktarını tespit etmek mümkün olmadığından, istatistikçiler belirli mallar için ödenen fiyatlara dayanmak zorundadırlar. Bu durum, itiraz götürmez bir çözümü olmayan iki başka sorunu beraberinde getirir. Böylece çeşitli mallara belirli bir

[10] Bkz. Irving Fisher, The Money Illusion (New York, 1928), ss. 19-20.

önem katsayısı atamak gerekli olmaya başlar. Bireysel hanehalklarının toplam içinde farklı roller oynadıklarını dikkate almadan hesaplamalara çeşitli mal fiyatlarının girmesine izin vermek, açıkça bir hata olurdu. Fakat böyle uygun ağırlıkların tespiti yine keyfi bir şeydir. İkinci olarak, toplanan ve ayarlanan verinin ortalamasını hesaplamak gerekli olmaya başlar. Ancak ortalama hesaplamalarında farklı yöntemler mevcuttur. Aritmetik, geometrik, harmonik ortalamalar vardır, medyan olarak bilinen ortalama benzeri değer vardır. Her biri bizleri farklı sonuçlara yönlendirir. Bunların hiçbiri, mantıksal olarak çürütülemez cevabı elde etmenin yegâne yolu olarak kabul edilemez. Hesaplamanın bu yöntemlerinden belirli bir tanesinin taraftarı olmak, keyfidir.

Eğer tüm beşeri koşullar değişmez olsaydı, rahatsızlıkları ve onları giderme yolu hakkındaki fikirleri sabit olduğundan eğer tüm insanlar aynı eylemleri tekrarlıyor olsalardı, yahut bazı bireyler veya gruplarda cereyan eden bu unsurlardaki değişmelerin daima başka bireyler ve grupların karşı değişiklikleri ile bastırıldığını ve dolayısıyla toplam talep ve toplam arzı etkilemediğini varsayma pozisyonunda olabilseydik, istikrarlı bir dünyada yaşıyor olabilecektik. Ancak böyle bir dünyada, paranın satınalma gücünün değişmesi çelişki olurdu. Daha sonra göstereceğimiz gibi, paranın satınalma gücündeki değişmeler farklı mal ve hizmetlerin fiyatlarını farklı zamanlarda ve farklı uzantılarda gerekli olarak etkileyecektir; sonuç olarak arz ve talepte, üretim ve tüketimde değişiklikler meydana getirmek zorundadır.[11] Uygun olmayan ***fiyatlar seviyesi*** ibaresinde ima edilen fikir, sanki -diğer şeyler sabitken- tüm fiyatların eşit yükselebildiği veya düşebildiği, savunulabilir değildir. Eğer paranın satınalma gücü değişirse, diğer şeyler sabit kalamaz.

Praksiyoloji ve iktisat alanında ölçüm fikrine herhangi bir anlam verilemez. Katı şartların farazi durumunda ölçülecek değişiklikler yoktur. Değişimin olduğu asıl dünyada sabit noktalar, boyutlar, veya standart olarak hizmet verebilecek ilişkiler yoktur. Parasal birimin satınalma gücü alınan ve satılan malların tümü için tarafsız olarak asla değişmez. İstikrar ve istikrarlaştırma fikirleri katılık durumuna ve onun korunmasına göndermede bulunmuyorsa, koftur. Ancak, bu katılık durumu nihai mantıklı sonuçları ile tutarlı bir şekilde düşünülemez; hâlâ çok azı gerçekleştirilebilir.[12] Eylemin olduğu yerde, değişim vardır. Eylem değişimin bir katmanıdır.

İstatistikçilerin ve istatistik bürolarının ihtişamlı satınalma gücü ve yaşam maliyetlerini hesaplama indekslerinin bir kıymeti harbiyesi yoktur. Bu indeks rakamları, en iyi ihtimalle, meydana gelen değişmelerin oldukça ham ve doğ-

[11] Bkz. aşağıda, ss. 411-413.

[12] Bkz. aşağıda, ss. 247-250.

ru olmayan gösterimleridir. Para talebi ve arzı arasındaki değişmelerin yavaş olduğu dönemlerde hiçbir bilgi vermezler. Enflasyon ve sonuç olarak fiyatlardaki değişmelerin keskin olduğu dönemlerde her bireyin günlük hayatında yaşadığı olayların kaba görünümünü verirler. Aklı başında bir ev kadını kendi hanesini etkileyen fiyat değişmelerini istatistiksel ortalamaların söylediğinden çok daha iyi bilir. Ev kadınının alabildiği veya almasına izin verilen hesaplamaya dâhil fiyatlarla hem mal miktarları, hem de kalitelerindeki değişmeleri görmezden gelen hesaplamalar ev kadınının pek kullandığı şeyler değildir. İki veya üç malın fiyatını ölçü olarak alıp, kendi kişisel değerlemesi için "ölçen" bir ev kadını, piyasa verilerinin manipülesi için kendi yöntemlerini seçen sofistike bir matematikçiden daha az "bilimsel" ve daha keyfi değildir.

Pratik hayatta hiç kimse kendisini indeks rakamlarıyla kandırmaz. Hiç kimse ölçüm sonuçları uydurması ile aynı görüşte olmaz. Miktarların ölçüldüğü yerlerde, boyutları ile ilgili daha ilerideki anlaşmazlıklar ve şüpheler durur. Bu sorular çözümlenir. Hiç kimse sıcaklığın, nemin, atmosfer basıncının, ve diğer meteorolojik verilerin ölçümleri hakkında meteorolojiciler ile tartışma cüretini göstermez. Fakat bir diğer taraftan hiç kimse kamuoyunun kabulünden herhangi bir kişisel avantaj beklemiyorsa, indeks rakamlarını kabullenmez. İndeks rakamlarının varlığı tartışmaları bitirmez; yalnızca onları düşmanca görüş ve çıkar çatışmasının uzlaştırılamaz olduğu alana kaydırır.

İnsan eylemi değişimi başlatır. İnsan eylemi olduğu sürece istikrar yoktur, ancak dur durak bilmez değişim vardır. Tarihsel süreç değişmeler dizinidir. Eylemin durdurulması ve tüm tarihin durağan durumda bekleyişi olan istikrar çağını meydana getirmek, insanın gücünü aşar. İlerlemenin peşinden koşmak, yeni fikirlere babalık etmek, ve fikirlerine göre hayatının şartlarını yeniden düzenlemek, insanın doğasındandır.

Piyasa fiyatları geri döndürülemez tarihsel sürecin belli bir anında hüküm süren durumu ifade eden tarihsel gerçeklerdir. Praksiyolojik yörüngede ölçüm kavramı bir anlam ifade etmez. Katılığın ve -elbette, gerçekleştirilemez olan- istikrarın hayal edilmesi durumunda, ölçülecek değişmeler yoktur. Kalıcı değişmelerin asıl dünyasında sabit noktalar, nesneler, kaliteler veya değişmelerin ölçülebileceği ilişkiler yoktur.

5. İstikrar Fikrinin Kökü

İktisadi hesaplama istikrarlaştırma hareketinin önde gelenlerinin kullandığı ibare bağlamında parasal istikrara ihtiyaç duymaz. Para biriminin satınalma gücündeki katılığın düşünülemez ve gerçekleştirilemez olması gerçeği iktisadi hesaplamanın yöntemlerini bozmaz. İktisadi hesaplamanın ihtiyaç duyduğu şey, işlevleri devlet müdahalesi ile sabote edilmeyen bir parasal sistemdir. Ya

hükümetin harcama kapasitesini arttırmak veya geçici olarak faiz oranlarını düşürmek suretiyle dolaşımdaki para miktarını genişletme çabaları, tüm para meselelerini çarpıtır ve iktisadi hesaplama düzenini bozar. Para politikasının ilk amacı, hükümetlerin enflasyona neden olacak olan uygulamalarına ve bankaların kredi genişlemesini teşvik edecek koşulları yaratmasına engel olmaktır. Ancak bu program, kafası karışık ve kendisiyle çelişen satınalma gücünün stabilizasyonu programından çok farklıdır.

İktisadi hesaplama konusunda tüm yapılması gereken, para arzında büyük ve ani dalgalanmalardan kaçınmaktır. Altın ve, ondokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar, gümüş iktisadi hesaplamanın tüm amaçlarına çok iyi hizmet etti. Kıymetli metallerin talebi ve arzı arasındaki ilişkilerdeki değişmeler ve buna bağlı olarak satınalma gücünde sonuçlanan değişmeler o kadar yavaş gitti ki, girişimcilerin iktisadi hesaplamaları fazla ileri gitmeden bunları göz ardı edebildi. Parasal değişmelere yeterince özen gösterilmemesinden kaynaklanan eksikliklerden oldukça uzak olan iktisadi hesaplamalarda hassaslık elde edilemez.[13] Planlama yapan işadamının meçhul gelecekle ilgili veri kullanmaması elinde değildir; gelecek fiyatları ve gelecekteki üretimin maliyetleri ile uğraşır. Geçmiş eylemin sonuçlarını tespit etme çabalarındaki muhasebe kayıtları sabit araç gereç ve envanterlerine güvendiği sürece aynı pozisyondadır. Tüm bu belirsizliklere rağmen, iktisadi hesaplama görevlerini başarıyla tamamlar. Bu belirsizlikler hesaplama sisteminin eksikliğinden kaynaklanmamaktadır. Bunlar daima belirsiz olan gelecek ile uğraşan eylemin özünde kalıtsaldırlar.

Satınalma gücünü istikrarlı kılma fikri iktisadi hesaplamayı daha doğru yapma çabalarından çıkmadı. Kaynağı insan ilişkilerinin durak bilmez akışından çıkarılan bir alan, tarihsel sürecin etkilemediği bir dünya yaratma dileğidir. Kilise'ye, yardım kuruluşlarına, veya bir aileye yönelik sürekli bağışlar, çok zaman önce toprağa, veya tarım ürünlerine dayalı (ayni) ödemeler şeklinde kurulmuştu. Daha sonraları buna parayla ödenecek (nakdi) ödemeler eklendi. Bağışta bulunanlar ve bağıştan yararlananlar kıymetli metallerle belirlenmiş ödemelerin değişen ekonomik şartlardaki değişmelerden etkilenmeyeceğini ummuşlardı. Ancak bu umutlar aldatıcıydı. Daha sonraki nesiller öğrendiler ki, atalarının planları gerçekleştirilemezmiş. Bu tecrübe ile harekete geçenler ara amaçların nasıl elde edileceğini araştırmaya başladılar. Böylece satınalma gücündeki değişmeleri ölçmek ve bu değişmeleri ortadan kaldırmak için teşebbüslerde bulundular.

[13] Hiçbir pratik hesaplama tam olamaz. Hesaplama yönteminin altında yatan formül tam olabilir; hesaplamanın kendisi takribi miktarların tespitine bağlıdır ve böylece zorunlu olarak doğru değildir. İktisat, yukarıda gösterildiği gibi (s. 39), gerçek nesnelerin tam bilimidir. Ancak, fiyat verisi düşünce zincirine dahil edilir edilmez, tamlık terk edilir ve iktisat tarihi iktisat teorisi yerine ikame edilir.

Hükümetler uzun vadeli dönüşü olmayan ve sürekli borç verme politikalarını başlattıklarında sorun çok daha fazla önem kazandı. Devlet, aydınlanma çağının bu yeni tanrısı, dünyevi kırılganlığın kendisine bulaşmadığı bu ebedi ve insanüstü kurum, vatandaşına zenginliğini kasaya koyma ve tüm olaylara karşı güvende istikrarlı bir gelirden yararlanma fırsatını teklif etti. Kapitalist piyasada her gün gelirini ve zenginliğini elde etme ve riske atma durumundan bireyi kurtaracak yolu açtı. Devlet ve alt organları tarafından çıkarılan bonolara fonlarını yatıran piyasanın kaçınılmaz kanunlarına ve tüketicinin hükümranlığına artık maruz değildi. Tüketicilerin isteklerine ve ihtiyaçlarına en iyi hizmeti sunacak şekilde fonlarını yatırmak zorunda değildi. Güvendeydi, verimsizliğin cezası olan kayıpların söz konusu olduğu rekabetçi piyasanın tehlikelerine karşı korunmuştu. Ölümsüz devlet onu kanatlarının altına almış ve fonlarının rahatsızlık bulaşmaz zevkini almasını garanti etmişti. Sonuçta, geliri tüketicilerin ihtiyaçlarını en uygun yoldan temin etme işleminden değil, devlet aygıtının zorla saldığı vergilerden gelmekteydi. Artık hükümranlığına tabi olduğu vatandaşlarının hizmetlisi değildi; insanları yöneten ve onlardan zorla vergi toplayan devletin bir ortağıydı. Gerçi devletin faiz olarak ödediği piyasanın verdiğinden daha azdı. Ancak bu fark borçlunun, geliri kamuyu tatmin etmeye değil vergi ödemelerindeki ısrarına bağlı olan devletin, tüm borçlarını ödeme gücü ile aşıldı.

Önceki devirlerdeki kamu borçları ile ilgili nahoş deneyimlere rağmen, insanlar ondokuzuncu asrın modernleştirilmiş devletine özgürce güvenmeye hazırdılar. Bu yeni devletin dürüstçe sözleşme yükümlülüklerine uyacağı genel olarak varsayıldı. Kapitalistler ve girişimciler çok iyi bilmekteydiler ki, piyasa toplumunda kazanılmış zenginliğin korunmasının her gün herkesle, zaten mevcut olan firmalar yanında aynı zamanda yeni gelenler ile zor rekabet altında yeniden kazanılmasından başka bir yolu yoktu. Yaşlanan ve yıpranan girişimcinin kazanılmış servetini tüketicilerin yeni isteklerini karşılamak için yeni girişimlerde bulunmaya hazırlanması artık zor değildi; diğer insanların kâr varisleri, tembel ve kendi verimsizliğinin tam farkında olanları, paralarını kamu borçlanma kağıtlarına yatırmayı tercih ettiler, çünkü piyasanın kanunundan kurtulmak istemişlerdi.

Şimdi, geri dönüşü olmayan sürekli kamu borçları satınalma gücünün istikrarlılığını varsaydı. Devlet ve cebri ebedi olsa bile, kamu borcuna ödenen faiz şayet değişmez bir değer standardı üzerine olursa ebedidir. Bu biçimde güvenlik hatırına piyasadan, girişimcilikten ve serbest girişimdeki yatırımdan uzak duran ve devlet tahvillerini tercih eden yatırımcı tüm insan ilişkilerinin değişebilirliği sorunu ile bir kez daha karşılaşır. Piyasa toplumu içinde piyasaya dayalı olmayan zenginliğe yer olmadığını keşfeder. Gelirin bitip tükenmez kaynağını bulma çabaları başarısız olur.

İstikrar ve güvenlik diye bir şey ve onları gerçekleştirecek kadar güçlü insan gayretleri bu dünyada yoktur. Piyasa toplumunun sosyal düzeninde servet edinme ve serveti korumanın tüketicilere başarıyla hizmet etmekten başka bir yolu yoktur. Elbette ki, devlet tebaasından zorla vergi toplayacak ve borçlanacak pozisyondadır. Ne var ki, uzun dönemde en merhametsiz devlet bile, insan hayatını ve beşeri eylemi belirleyen kanunları ortadan kaldıramaz. Eğer hükümet tüketicilerin ihtiyaçlarına en iyi hizmeti verenler ile aynı kulvarda yatırım için ödünç aldığı borçları kullanırsa, ve eğer bu girişimcilik faaliyetlerinde tüm özel girişimcilerle serbest ve eşit rekabette başarılı olursa, bir diğer işadamı ile aynı pozisyonda olur; artık değer ürettiği için faiz ödeyebilir. Ancak eğer hükümet fonları başarısız yatırımlarda kullanırsa ve artık değer oluşmazsa, veya parayı bugünkü harcamalar için kullanırsa, ödünç alınan sermaye batar veya tamamen kaybolur, ve faiz ve anaparanın ödenebileceği bir kaynak açılmaz. O zaman insanlardan vergi almak borç sözleşmesinin maddelerini yerine getirmek için tek yöntemdir. Böyle ödemeler için vergi istenirken hükümet geçmişte çarçur edilen paralar için vatandaşlarına doğru koşar. Ödenen vergiler devletin aygıtları ile icra edilen mevcut hizmetlerle karşılanamaz. Devlet, tüketilmiş ve şu anda var olmayan sermaye üzerinden faiz öder. Hazine geçmiş politikaların talihsiz sonuçlarını yüklenmiştir.

İyi bir durum, özel şartlar altında, kısa vadeli devlet borçları ile gerçekleştirilebilir. Elbette ki, savaş borçlarının popüler haklılaştırması bir saçmalıktır. Savaşın icrası için ihtiyaç duyulan maddeler sivil tüketimin kısıtlanması, mevcut sermayenin bir parçasının tüketilmesi ve daha fazla çalışmak suretiyle sağlanmalıdır. Savaşmanın tüm maliyeti yaşayan neslin omuzlarına biner. Gelecek nesiller savaştan belli bir dereceye kadar, eğer savaş yapılmamış olsaydı miras olarak kendilerine kalacak olandan daha az miras alarak, etkilenirler. Borçlanma yoluyla savaşın finansmanı maliyeti oğullara ve torunlara kaydırmaz.[14] Aslında borçlanma maliyeti vatandaşlar arasında sadece bir dağıtma yöntemidir. Eğer tüm masraflar vergilerle karşılanmak zorunda olsaydı, sadece likit fonları olanlara yaklaşılabilirdi. Geri kalan insanlar yeterince katkıda bulunmazlardı. Kısa vadeli borçlar böyle eşitsizlikleri ortadan kaldırmakta bir alet olabilir, çünkü sabit sermaye sahipleri üzerine adil bir değer biçmeye izin vermektedirler.

Uzun vadeli kamu borçları ve yarı-kamu borçları, piyasa toplumunun yapısına yabancı ve rahatsız edici bir unsurdur. Bu mekanizmanın kurulması, insan eylemi sınırlarının dışına çıkmaya ve dünyevi işlerin istikrarsızlığından ve

[14] Bu paragrafta ödünç, borç verecek parası olanlardan alınan fonlar demektir. Günümüz Amerikasının ana aracı olan ticari bankalardan borçlanmaya kredi genişlemesi demiyoruz.

geçiciliğinden arındırılmış ebedi ve güvenli bir yörünge yaratılmasına yönelik, boş bir çabaydı. İlelebet borç alma ve verme, ölümsüz sözleşmeler imzalama, tüm zamanlar için taahhütte bulunma, ne kibirli bir varsayım! Bu açıdan borçların resmi yoldan geri dönüşlü olup olmaması çok az önemlidir; kasti ve pratik olarak borçlar kural olarak görülen ve ona göre ilgilenilendir. Liberalizmin altın çağında bazı Batılı uluslar uzun vadeli borçlarının bir kısmını dürüst telafilerle ortadan kaldırdılar. Ancak çoğu için yeni borçlar eskilerin üzerine yığıldı. Geçen yüzyılın mali tarihi kamu borçlanmasında düzenli ve sürekli bir artışı gösterir. Devletlerin bu faiz ödemeleri yükümlülüğünü ebediyen sürdüreceğine inanmamaktadırlar. Eninde sonunda tüm borçların bir şekilde, ama sözleşme hükümlerine göre anapara ve faiz ödemesiyle olmayacağı kesin olarak, tümüyle ödenip kapatılacağı açıktır. Sofistike yazarların çoğunluğu nihai ödeme günü için ahlaki mazeretler beyan etmekle meşguldürler.[15]

Parasal terimlerle iktisadi hesaplamanın, ebedi güvenlik sağlayan ve insan eyleminin kaçınılamaz sınırlarından başka yerlere nakledilen sakinliğin gerçekleştirilemez dünyasının kurulması gibi göz boyayıcı düzenlere tayin edilen işlere eşit olmaması gerçeğine eksiklik denemez. Ebedi, mutlak, ve değişmez değerler diye bir şey yoktur. Böyle değerlerin standardı için yapılan aramalar beyhudedir. İktisadi hesaplamalar eksiksiz değildir, çünkü, insanın üretkenlik yöntemine bağlı olmayan istikrarlı gelir özlemi çeken kafası karışmış insanların fikirlerine bir cevap teşkil etmez.

[15] Bu doktrinlerin en popüleri şu ifadede anlatılır: Kamu borcu yük değildir; çünkü biz kendimize borçlanıyoruz. Eğer bu doğru olsaydı, o zaman kamu borcunun toptan silinmesi zararsız olurdu, sadece muhasebe eylemi olurdu. Kamu borcu, geçmişte insanların devlete fonlarını günlük yeni servetler yaratanlara karşı emanet etmiş olması gerçeğini içerir. İnsanların diğer kısmının yararı için tabaka üretiminin yükünü alır. Bu yükten yeni servet üreticilerini bono sahiplerinden münhasıran ödemeler için gerekenleri vergilemek suretiyle kurtarmak mümkündür. Fakat, bu kamufle edilmiş elkoymadır.

Bölüm 13

Eylemin Aracı Olarak Parasal Hesaplama

1. Düşünme Yöntemi Olarak Parasal Hesaplama

Parasal hesaplama, emeğin işbölümünün toplumsal sistemi altında eylemin rehber yıldızı, üretim yapan insanın pusulasıdır. Üretimin kazançlı olanlarını kârsız olanlardan, hükümran tüketicilerin onaylaması muhtemel olandan büyük ihtimalle onaylamayacaklarını ayırt etmek için hesaplama yapar. Girişimci faaliyetlerinin her bir adımı parasal hesaplama ile incelemeye tabidir. Önceden planlanmış eylem, beklenen ticari maliyetlerin ve gelirlerin önceden hesaplaması haline gelir. Geçmiş eylemin sonucunun geçmişe bakarak tespiti kâr ve zararın muhasebesi olur.

Parasal terimlerle iktisadi hesaplama düzeni belli toplumsal kurumlara bağlıdır. Emeğin işbölümü ve tüm sıra mal ve hizmetlerin genelde kullanılan mübadele aracı, yani para, karşılığı alınıp satılan üretim araçlarının özel mülkiyete dayandığı kurumsal yapıda ancak işleyebilir.

Parasal hesaplama üretim araçlarının özel sektörün kontrolü temeline dayalı toplum çerçevesinde hareket eden insanlar tarafından kullanılan bir hesaplama yöntemidir. Eylemde bulunan bireylerin bir aygıtıdır; serbest girişimci toplum içerisinde kendi hesabına eylemde bulunan bireylerin özel zararları ve kârları ve özel servet ve gelirlerini belirlemek için tasarlanmış bir hesaplama tarzıdır.[16] Tüm sonuçları bireylerin eylemlerine yalnızca göndermede bulu-

[16] Bu doktrinlerin en popüleri şu ifadede anlatılır: Kamu borcu yük değildir; çünkü biz kendimize borçlanıyoruz. Eğer bu doğru olsaydı, o zaman kamu borcunun toptan silinmesi zararsız olurdu, sadece muhasebe eylemi olurdu. Kamu borcu, geçmişte insanların devlete fonlarını günlük yeni servetler yaratanlara karşı emanet etmiş ol-

nur. İstatistikçiler bu sonuçları özetlediklerinde, sonuç kendi kendini idare eden bireylerin otonom eylemlerinin çoğunluğunun toplamını gösterir, ama kollektif vücut, bütünün, veya toplamın eyleminin etkisini göstermez. Parasal hesaplama nesnelere bireylerin bakış açısından bakmayan her türlü düşünceler için tamamen faydasız ve uygulanamazdır. Bireylerin kârlarını hesaplamakla uğraşır, hayali "toplumsal" değerler ve "toplumsal" zenginliğin hesaplanması ile uğraşmaz.

Parasal hesaplama piyasa ve fiyatları ile kontrol edilip yönlendirilen serbest girişim toplumunun toplumsal ayarlamalarında eylem ve planlamanın ana aracıdır. Bu çerçevede gelişmiştir ve piyasa mekanizmasındaki ilerlemelerle ve piyasalardaki parayla mübadele edilebilen nesnelerin alanının genişlemesi ile yavaş yavaş mükemmelleşmiştir. Rakamları ve niceliksel hesaplamalı medeniyetimizde oynadığı hesaplayıcı rolü ölçüme yönelten iktisadi hesaplamaydı. Fiziğin ve kimyanın ölçümleri sadece, iktisadi hesaplama var olduğundan pratik eylem için bir anlam ifade eder. Daha iyi bir hayat mücadelesinde aritmetiği bir araç haline getiren, parasal hesaplamadır. Rahatsızlığın en etkili şekilde ortadan kaldırılması için laboratuar deneyleri başarılarını kullanma tarzını sağlar.

Parasal hesaplama sermaye hesabında tam mükemmelliğe erişir. Eldeki araçların parasal fiyatlarını tespit eder ve eylemin ve diğer faktörlerin işlemesiyle ortaya çıkan değişmeler toplamıyla karşı karşıya gelir. Bu karşılaşma eylemde bulunan insanda nelerin değiştiğini ve değişmelerin büyüklüğünü gösterir; başarı ve başarısızlığı, kâr ve zararı tespit edilir hale getirir. Serbest girişimcilik sistemi aslında adı lekelenmek ve değeri düşürülmek için "kapitalizm" olarak yaftalanmıştır. Ancak, bu terim bu sistem için gayet uygun olarak da düşünülebilir. Çünkü sistemin en karakteristik, en önemli özelliğine, yani sermaye fikrinin oynadığı role göndermede bulunur.

Parasal hesaplamanın kendilerine iğrenç bir şey gibi gözüktüğü insanlar vardır. Eleştirel aklın sesi ile hayallerinden uyandırılmak istemezler. Gerçeklik onların midesini bulandırır; sınırsız fırsatlar ülkesinin özlemini çekerler. Her şeyin güzelce dolar ve peniler içinde hesap edildiği toplumsal düzenin cimriliğinden iğrenirler. Homurdanmalarını Babbittry'nin hain ve soysuz temeline karşılık olarak ruhun, güzelliğin ve faziletin onurlu dostluğa değer davranışı olarak adlandırırlar. Fakat hesaplayan akıl rasyonelliği, güzellik ve erdem kültünü, bilgeliği ve gerçeği aramayı engellemez. Aklı başında eleştiri-

---

ması gerçeğini içerir. İnsanların diğer kısmının yararı için tabaka üretiminin yükünü alır. Bu yükten yeni servet üreticilerini bono sahiplerinden münhasıran ödemeler için gerekenleri vergilemek suretiyle kurtarmak mümkündür. Fakat, bu kamufle edilmiş elkoymadır.

nin mutluluğunda gelişip büyüyemeyen sadece romantik hayallere dalmadır. Soğukkanlı hesaplayıcı çok mutlu vizyonun acımasız cezalandırıcısıdır.

Medeniyetimiz ayrılmaz bir şekilde iktisadi hesaplamamızın yöntemlerine bağlıdır. Eylemin en kıymetli entellektüel aracını bırakırsak ölür gider. Goethe çift girişli muhasebeye "insan aklının en mükemmel icatlarından birisi" derken haklıydı.

2. İktisadi Hesaplama ve İnsan Eylemi Bilimi

Kapitalist iktisadi hesaplamanın evrimi insan eylemi biliminin mantıksal tutarlılığı ve sistematik olarak kurulması için gerekli koşuldu. Praksiyoloji ve iktisat insan tarihi evriminde ve bilimsel araştırmaların gelişim sürecinde belirli bir yere sahiptir. Hesaplamayı mümkün kılan düşünme yöntemlerini üretmede başarılı olduğunda ancak ortaya çıkarlar. Başlangıçta insan eylemi bilimi parasal hesaplamalarla test edilebilen eylemlerle uğraşan bir disiplindi. Münhasıran dar manada iktisadın yörüngesi diyebileceğimiz, yani, piyasa toplumunda para aracılığıyla gerçekleşen eylemlerle ilgileniyordu. Yolundaki ilk adımlar para, borç para verme, ve çeşitli malların fiyatları ile ilgili garip araştırmalardı. Gresham Kanunu ve Gregory King'in Kanununnun verdiği bilgi, paranın miktar teorisinin ilk ham formülasyonu-örneğin Bodin ve Davanzati'de olduğu gibi-eylem alanında fenomenin düzenliliği ve kaçınılmaz gereksinimin hüküm sürmesi olan bilişin ilk işaretlerinin görünmesiydi. İktisat teorisinin ilk kapsamlı sistemi, klasik iktisatçıların parlak başarısı, aslında hesaplanmış bir eylemin teorisiydi. İktisat olarak neyin görülmesi gerektiği ile parasal terimle hesaplanmış eylemi diğer eylemlerden ayırt eden iktisat dışı çizgi arasındaki sınır hatlarını zımnen çiziyordu. Bu temelden başlayarak, iktisatçılar tüm insan seçimleri ile uğraşan, insan eylemi genel teorisi, sistemini sonunda geliştirinceye kadar çalışma alanlarını adım adım genişletmekle yükümlüydüler.

Kısım 4

PİYASA TOPLUMU İKTİSADI VEYA KATALAKTİK

Bölüm 14

Katalaktik'in Yöntemi ve Alanı

1. Katalaktik Sorunların Sınırlandırılması

İktisat biliminin alanı hakkında bir belirsizlik ve şüphe hiçbir zaman olmamıştır. İnsanlar iktisadı veya politik iktisadı sistematik olarak çalışmak için heveslendiğinden bu yana, insan eyleminin başlangıcındaki ve daha sonraki eylemleri üzerinde piyasa fenomenini, yani piyasada mal ve hizmetlerin karşılıklı değişim oranlarının tespiti ve araştırma işinin bu bilgi dalına ait olduğu konusunda hem fikirdiler. İktisadın alanının tam olarak tanımlanmasının giriftliği, araştırılacak olgunun yörüngesine yönelik belirsizlikten kaynaklanmamaktadır. İlgili olguyu açıklama girişimleri piyasa ve piyasa işlemlerinin ilerisine gitmek zorunda olduğundandır. Piyasayı tam olarak anlayabilmek için kişi bir taraftan izole olmuş farazi tekil bireyi çalışmaya ve diğer taraftan hayali sosyalist cumhuriyeti piyasa sistemi ile karşılaştırmaya zorlanmaktadır. Kişiler arası mübadeleyi çalışırken kişi otistik mübadele ile uğraşmaktan kaçınamaz. Ancak o zaman iktisat bilimi alanına dar anlamda uygun olan eylem türü ile diğer eylemler arasındaki sınırı net olarak belirlemek artık mümkün değildir. İktisat ufkunu genişletir ve her bir insan eylemi genel bilimini praksiyolojiye çevirir. Burada genel praksiyoioji daha geniş alanı ile özellikle iktisadi sorunların daha dar yörüngesinin tam olarak nasıl ayırt edileceği sorusu ortaya çıkar.

Katalaktik alanın tam olarak sınırlandırılması sorunsalını çözme girişimlerini bırakma kriter olarak ya eylemlere neden olan güdüler veya eylemin hedeflediği amaçları seçmiştir. Fakat insanın eylemini teşvik eden güdülerin çeşitliliği ve farklılığının eylemin kapsamlı çalışılması ile alakası yoktur. Her eylem, hissedilen rahatsızlığı gidermek için duyulan istekle güdülenir. İnsan-

ların bu rahatsızlığı psikolojik, fizyolojik, veya ahlâki açıdan nasıl nitelendirdiklerinin hiçbir önemi yoktur. Piyasa işlemlerinde fiyatların talep edildiği ve ödendiği şekliyle tüm malların fiyatlarıyla ilgilenmek iktisadın görevidir. Araştırmalarını psikolojinin, maneviyatın, veya insan davranışlarına başka türlü bakışın yaftalayabileceği davranışlarla sonuçlanacak veya sonuçlanabilecek fiyat çalışması ile eylem bilimi kendisini sınırlamamalıdır. Çeşitli güdülere göre eylemlerin sınıflandırılması psikoloji için ciddi olabilir ve manevi değerleme için bir ölçüt sağlayabilir; iktisat için bunun bir önemi yoktur. Aslında aynısı dışsal evrenin elle tutulur maddi nesnelerini insanlara sağlamayı hedefleyen eylemler ile iktisadın alanını sınırlandırma gayretleri için de geçerlidir. Kurallara bakılırsa, elle tutulur mallara böylesine bir özlem duymaz, ancak böyle malları mümkün kılmayı sağlayan hizmetlerin özlemini çekerler. Bu hizmetlerin taşıyabildiği refahta bir artış elde etmeyi isterler. Ancak bu böyle olsa bile, elle tutulur ve görünür nesneleri araya dolaysız olarak sokmadan rahatsızlığı gideren eylemleri "iktisat" eylemi yörüngesinin dışında tutmak hoş görülebilir değildir. Doktorun tavsiyesi, öğretmenin talimatı, sanatçının resitali, ve diğer şahsi hizmetler, bina inşaatı için mimarın planları, kimyasal bileşimi üretmek için bilim insanının formülü, ve kitabın basımı için yazarın katkısından daha az iktisadi çalışmaların konusu değildir.

Katalaktikin konusu kökleri, dalları ve sonuçlarının tamamı ile tam bir piyasa fenomenidir. Piyasada uğraşan insanlar sadece beslenme, barınma ve cinsel zevk ile değil, aynı zamanda pek çok "ülküsel" isteklerle de güdülenir. Eylemde bulunan insan daima hem "maddi" hem de "ideal" ile alakalıdır. Maddi veya ideal olarak sınıflandırılsın veya sınıflandırılmasın, insan çeşitli opsiyonlar arasında seçim yapar. Değerin gerçek terazisinde maddi ve ideal nesneler birlikte karışmış haldedirler. İdeal ve maddi şeyler arasında keskin bir çizgi çizmek mümkün olsaydı bile, somut eylemin ya maddi ve ideal amaçların her ikisinin de gerçekleşmesini veya maddi bir şey ile ideal bir şey arasındaki seçimin bir sonucunu hedeflediğini fark etmesi gerekirdi.

İnsanın fizyolojik yapısına bağlı olarak ihtiyaçlarının tatmin edilmesini münhasıran hedefleyen eylemleri diğer "yüksek" ihtiyaçların karşılanmasını hedefleyen eylemler arasında pürüzsüz bir ayrıma gitmenin mümkün olup olmadığı öylece bırakılabilir. Ne var ki, yiyeceğin tamamen besleyici gücü ve evin veya giysinin sadece soğuk hava ve yağmura karşı koruma gücünden dolayı kıymetlendirilmediği gerçeğini gözden ırak tutmamalıyız. Mallara olan talebin metafiziksel, dini ve ahlâki düşünceler ile, estetik değer yargıları ile, gelenekler, alışkanlıklar, önyargılar, değişen moda ve daha birçok şeyden geniş olarak etkilendiği inkar edilemez. Araştırmalarını sadece "maddi" yönlerle kısıtlamak isteyen iktisatçı için, araştırma konusu, yakalamak istediği anda gözden kaybolur gider.

İddia edilebilecek tek şey şudur: İktisat başlıca piyasada mübadele edilen mal ve hizmetlerin parasal fiyatlarının belirlenmesi analizi ile ilgilenir. Bu görevi başarmak için insan eyleminin kapsamlı teorisinden başlaması lazımdır. Üstelik, sadece piyasa fenomenini değil aynı zamanda sosyalist toplumun izole olmuş insanının farazi davranışlarını da çalışması gerekir. Sonunda, araştırmalarını günlük konuşma dilinde "iktisadi" eylem denen eylem tarzları ile kısıtlamamalı, fakat konuşmanın daha gevşek ifadesiyle "iktisadi olmayan" eylemlerle de ilgilenmesi gerekir.

Praksiyolojinin çalışma alanı olan insan eylemi genel teorisi, tam olarak tarif edilebilir ve sınırlandırılabilir. Özellikle iktisadi sorunsallar, daha dar manada iktisadi eylem sorunsalları, praksiyolojik teorinin kapsamlı yapısından genelde serbest bırakılır. Bilim tarihinin tesadüfi gerçekleri veya gelenekler "özgün" iktisadın çalışma alanlarının tanımlanmasına yönelik girişimlerde bir rol oynar.

Mantıklı veya epistemolojik özen değil, fakat elverişlilik ve geleneksellik düşünceleri bizleri katalaktik veya dar anlamda iktisat alanını piyasa fenomeninin analizi olarak ilan ettirir. Bu şu ifadeyle eşanlamlıdır: katalaktik, parasal hesaplamaya dayanarak yapılan eylemlerin analizidir. Piyasa mübadelesi ve parasal hesaplama ayrılmaz bir biçimde irtibatlıdır. Dolaysız mübadelenin olduğu bir piyasa yalnızca hayali bir yapıdır. Diğer taraftan, para ve parasal hesaplama piyasanın varlığına bağlıdır.

Hayali sosyalist üretim sisteminin işleyiş şeklini tahlil etmek kesinlikle iktisadın görevlerinden birisidir. Diğer taraftan, bu çalışmaya erişim de ancak katalaktik, parasal fiyatları ve iktisadi hesaplama sisteminin izahını, çalışmakla olur.

İktisadın Reddi

İktisat biliminin varlığını fütursuzca reddeden doktrinler vardır. İktisat adı altında bugünlerde üniversitelerde öğretilen şey, pratik olarak iktisadın inkârıdır.

İktisadın varlığına itiraz edip, yanlışlığını ispatlamaya çalışanlar dışsal kaynakların kıtlığının insan refahını olumsuz etkilediğini reddetmektedir. Demek isterler ki, uygun olmayan insan yapısı kurumların neden olduğu belli engellerin üstesinden gelmeyi başaran bir reform halinde herkes tüm isteklerini mükemmel derecede tatmin edebilir. Doğa açık ellidir, insanlığa pek çok hediyeler vermiştir. Şartlar sonsuz sayıdaki insan için cennet gibidir. Kıtlık mevcut uygulamaların yapay bir ürünüdür. Bu tip uygulamaların ortadan kaldırılması bolluk ile sonuçlanacaktır.

Karl Marx ve takipçilerinin doktrininde kıtlık sadece tarihsel bir kategoridir. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ile sonsuza kadar yok olacak olan insanlığın tarih öncesi çağlarına ait geçmişinin bir özelliğidir. İnsanlık bir kere ihtiyaçlar dünyasından özgürlükler[1] dünyasına sıçradığında ve sonuçta "komünist toplumun daha yüksek safhasına" ulaştığında, bolluk olacak ve sonuçta "herkese ihtiyacına göre"[2] vermek mümkün olacaktır. Marksist yazıların büyük çoğunluğunda komünist toplumun "yüksek safhada" üretimin doğal faktörlerinin kıtlığı ile karşılaşmak zorunda kalacağına dair en ufak bir ima yoktur. Çalışmanın verdiği meşakkat gerçeği komünizm altında elbette ki meşakkat değil mutluluğa dönüşmekte, "hayatın başlıca gereği"[3] iddiası ile ortadan kaldırılmaktadır. Rus "deneyiminin" memnun etmeyen yönlerine kapitalistlerin neden olduğu, tek bir ülkedeki sosyalizmin henüz mükemmel olmadığı ve dolayısıyla "yüksek safhayı" henüz meydana getiremediği gerçeği ile açıklanmakta, daha yakın zamanda da savaştan dolayı böyle şeklinde yorumlanmaktadır.

Örneğin, Proudhon ve Ernest Solvay'in temsil ettiği radikal enflasyonistler vardır. Onların görüşüne göre kıtlık kredi genişleten sahte çekler ve tedavüldeki para miktarını arttıran diğer yöntemler tarafından yaratılmakta, bankacıların ve diğer sömürenlerin bencil sınıf çıkarları tarafından kolay aldatılan kamu tembihlenmekte, sınırsız kamu harcamalarını her derde deva olarak tavsiye etmektedirler.

Böylesi potansiyel bolluk ve bereket efsanedir. İktisat böylesi popüler hayallere dalıp gitmeyi ve temennilerde bulunmayı açıklama işini tarihçilere ve psikologlara bırakmalıdır. İktisadın böyle boş konuşma için söylemesi gereken, iktisadın insanın karşılaşmak zorunda olduğu hayatın doğal faktörlerine bağlı olan sorunlarıyla ilgilenmesidir. İktisat eylemle, yani hissedilen rahatsızlığı mümkün mertebe ortadan kaldırmaya dönük bilinçli gayretlerle ilgilenir. Gerçekleştirilemez durumlar hakkında ve insan aklı için idrak edilemez sınırsız fırsatlar evreni hakkında bir iddiası yoktur. Böyle bir dünyada, kabul edilebilir ki, değerin kanunu, kıtlık ve iktisadi mesele yoktur. Bunlar mevcut değildir çünkü seçilecek seçenekler, aklın çözeceği eylem ve işler yoktur. Böyle bir dünyada doğup büyümüş olabilecek varlıklar muhakeme ve düşünme geliştirmiş olmazlardı. Eğer böyle bir dünya insan ırkının atalarına verilseydi, bu nimete sahip olanlar düşünme güçlerinin solduğunu, ve insan olmayı bı-

[1] Bkz. Engels, *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft* (7. baskı, Stuttgart, 1910), s. 306.

[2] Bkz. Karl Marx, *Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms von Gotha*, baskı, Kreibich (Reichenberg, 1920), p. 17.

[3] Bkz. *A.g.e.*

raktıklarını görürlerdi. Aklın başlıca işi, doğanın insana empoze ettiği sınırların bilinçli bir şekilde üstesinden gelmek, kıtlığa karşı savaşmaktır. Eylemde bulunan ve düşünen insan, çalışma ve meşakkat sonucu her ne tip bir refah elde ederse, popüler adıyla iktisadi davranışın ödülü olduğu bir kıtlık evreninin ürünüdür.

2. Hayali Yapılandırma Yöntemi

İktisadın belirgin yöntemi hayali yapılandırma yöntemidir.

Bu yöntem praksiyoloji yöntemidir. Dar anlamda iktisadi çalışmalar alanında itinayla açıklanan ve mükemmelleştirilen praksiyolojinin en iyi geliştirilmiş parçası olmuştur. Genelde iktisat olarak adlandırılan sorunsallar hakkında bir görüş ortaya koymak isteyen herkes bu yönteme başvurur. Elbette ki, bu hayali yapılandırmaların kullanımı bu sorunsalların bilimsel analizine özgü bir işleyiş değildir. Bunlarla uğraşan sıradan bir adam aynı yönteme başvurur. Ancak, sıradan adamın yapılandırması az ya da çok kafa karışıklığı ve karmaşık ise de, iktisatçılar tüm bunları özenle, titizlikle, hassasiyetle, şartları inceleyerek ve varsayımları eleştirerek izah etme eğilimindedir.

Hayali yapılandırma, eylem unsurlarının oluşumunda kullanılandan ortaya çıkan ardışık mantıklı olayların kavramsal imajıdır. Tümdengelimin, eylemin temel kategorisinden çıkarsanan, tercih etme veya etmeme eyleminin, ürünüdür. Böyle hayali yapılandırmayı tasarlarken iktisatçı analiz etmek istediği gerçeklik koşullarını betimleyip betimlememe sorusuyla ilgilenmez. Hayali yapının işaret ettiği gibi bir sistemin gerçekten varlığı ve işlediğinin anlaşılıp anlaşılmaması sorusuyla da ilgilenmez. Anlaşılamaz, kendisiyle çelişen, veya gerçekleştirilemez olan her hayali yapılandırma faydalı olabilir, hatta gerçeğin anlaşılmasında vazgeçilmez bir işlev de görebilir, tabii iktisatçının onları uygun olarak nasıl kullanacağını bilmesi şartıyla.

Hayali yapılandırmaların yöntemi başarısıyla haklılaştırılır. Praksiyoloji, öğretilerini, fen bilimlerinde olduğu gibi laboratuar deneylerine ve dışsal nesnelerin duyumsal algılanmalarına dayandıramaz. Fizik ve biyolojinin yöntemlerinden tamamen farklı yöntemler geliştirmek zorundadır. Fen bilimleri alanında hayali yapılandırmalar aramak ciddi bir gaf olurdu. Praksiyolojinin hayali yapılandırmaları dışsal olan nesnelerin tecrübeleri ile asla karşı karşıya gelemez ve böyle deneyimlerin bakış açısından asla değerlendirilemez. Dışsal tecrübelerin işlevi, insana, kendi hislerine bağlı olmayan bir dikkatli inceleme imkânı sunmasıdır. Hayali yapılandırmaları gerçekle yüzleştirirken tecrübeye karşılık gelip gelmediği ve yeterli deneysel verilerin betimleyip betimlemediği sorusunu yöneltemeyiz. Yapılandırmamızın varsayımlarının anlamak istediğimiz eylemlerin şartlarıyla aynı olup olmadığı sorusunu sormalıyız.

Hayali yapılandırmaların tasarlanması için ana formül, gerçekte eylemde olan bazı şartları işleyişinden çekip almaktır. O zaman bu şartların yokluğunun farazi sonuçlarını anlama ve onların varlıklarının etkilerini idrak etme pozisyonundayız demektir. Böylece ya birey tam tatmin olduğu ve herhangi bir rahatsızlık hissetmediği için veya refah seviyesini (tatmin durumunu) ilerletecek herhangi bir işlemi bilmediği için, eylemin olmadığı hayali durum yapılandırılarak eylem kategorisi idrak edilebilir. Eşit zaman aralıklarındaki tatminler ile eylem anından uzaklıkları eşit olmayan tatminler arasında bir farklılaştırma olmayan hayali yapılandırmadan, doğal faiz oranı fikrini anlarız.

Hayali yapılandırmalar yöntemi praksiyoloji için vazgeçilmezdir; praksiyolojik ve iktisadi araştırmanın yegâne yöntemidir. Elbette ki, idare edilmesi zor bir yöntemdir çünkü kolayca yanlış kıyaslamalarla sonuçlanabilir. Keskin bir çizgiye götürür; her iki yanında saçmalık ve tuhaflık uçurumları uzar gider. Sadece acımasız bir özeleştiri insanı bu dipsiz çukurlara tepe üstü düşmekten korur.

3. Saf Piyasa Ekonomisi

Saf (pür) veya müdahalesiz piyasa ekonomisinin hayali yapılandırması, emeğin işbölümünü ve üretim araçlarının özel mülkiyetini (kontrolünü) ve sonuçta mal ve hizmetlerin mübadelesi için bir piyasanın varlığını farz eder. Piyasanın işleyişinin kurumsal unsurlar tarafından engellenmediğini varsayar. Devletin, toplumun cebir ve baskı aygıtının, piyasa sistemini koruma eğilimli olduğunu, işlevlerini engellemekten kaçındığını, ve diğer insanların hakkına tecavüzde bulunmasına karşı koruduğunu varsayar. Piyasa serbesttir; piyasa dışı unsurların fiyatlara, ücretlere ve faiz oranlarına müdahalesi yoktur. Bu varsayımlardan hareket ederek iktisat saf piyasa ekonomisinin işleyişini açıklamaya çalışır. Sadece daha sonraki evrede, bu hayali yapıdan öğrenebildiği her şeyi tükettikten sonra, devletlerin ve baskı ve cebir kullanan diğer kurumların müdahalelerinin yarattığı sorunları çalışmaya yönelir.

Mevcut sorunları çözmeye uygun tek yöntem olan bu mantıken itiraz edilemez yöntemin hararetle saldırıya uğramış olması büyüleyicidir. İnsanlar onu liberal iktisat politikaları yanlısı olarak lekelemişler; tepkisel, ekonomik kralcılık, Manchesterism, yadsımacılık, vesaire şeklinde damgalamışlardır. Bu hayali yapılandırmalarla meşguliyetten gerçeklik hakkında herhangi bir bilginin elde edilebileceğini inkâr etmişlerdir. Ancak, bu kavgacı eleştirmenler varsayımlarında ilerlerken aynı yönteme başvurmakla kendi kendileri ile çelişmişlerdir. Asgari ücret isterlerken serbest emek piyasasının sözde tatmin etmeyen şartlarını betimlemiş, tarife isterlerken serbest ticaretin sözde neden

olduğu felaketleri tarif etmişlerdir. Elbette ki, müdahalesiz piyasada işleyen faktörlerin serbest hareketini kısıtlayan bir engeli açıklığa kavuşturmak için, önce ekonomik özgürlüğün hüküm sürdüğü durumları araştırmaktan başka bir yol yoktur.

Çoğu insanın, pratikte hatta tüm insanların, çalışarak ve didinerek ve iktisadi politikalar ile elde etmeyi hedeflediği amaçları en iyi olarak hükümet politikalarının serbest piyasa sistemine engel olmadığı yerlerde gerçekleştirdiği sonucunu, iktisatçıların araştırmalarından çıkardıkları bir gerçektir. Fakat bu, devletin iş dünyasına müdahale tarzı ile yetersiz meşguliyetinden çıkarılmış bir peşin yargı değildir. Tam tersine müdahaleciliğin tüm yönlerinin dikkatli ve tarafsız tahlilinin bir sonucudur.

Klasik iktisatçıların ve onların takipçilerinin, engellenmemiş piyasa ekonomisini "doğal" ve devletin müdahale ettiği piyasa olgusunu "yapay" ve "düzeni bozan" olarak adlandırdıkları da bir gerçektir. Ancak bu terminoloji aynı zamanda müdahalecilik sorunlarının itinalı incelenmesinin bir sonucudur. Toplumsal olayların istenmeyen durumunu "doğaya aykırı" adlandırmakla, çağlarının semantik uygulaması ile uyum içindeydiler.

Aydınlama Çağı'nın Allah inancı ve Deizm'i doğal fenomen düzenini Rab inancının yayılması olarak görmekteydi. Aydınlanma felsefecileri insan eyleminde ve toplumsal evrimde de fenomenin düzenliliğinin hüküm sürdüğünü keşfettiklerinde, bunu evrenin Yaratıcısının babalık ilgisinin bir kanıtı gibi yorumlamaya hazırdılar. Bazı iktisatçıların açıkladığı gibi daha önceden belirlenmiş harmoni, doktrinin gerçek anlamı idi.[4] Babalık despotizminin toplumsal felsefesi tanrıların ilahi görevlerine ve otokratların insanları yönetmesinin önceden belirliliği üzerine yapılan vurguya dayanır. Tüketicinin, yani vatandaşın, hükümran olduğu müdahalesiz piyasanın işleyişinin kutsanmış yöneticiler inancından daha fazla tatmin sağlayacağı şeklinde liberallerden sert bir karşılık aldı. Dediler ki, piyasa sisteminin işlevini gözleyin; Tanrı'nın parmağını da içinde keşfedeceksiniz.

Klasik iktisatçılar saf piyasa ekonomisinin hayali yapılandırılmasıyla birlikte mantıksal karşılığını, sosyalist cumhuriyetin hayali yapısını, izah ettiler. Sonunda piyasa ekonomisinin işleyişinin keşfine götüren anlamaya vasıta olan gidişatta bu sosyalist düzen imajı mantıksal önceliğe bile sahipti. İktisatçıları meşgul eden soru eğer fırıncıyı ve ayakkabıcıyı ihtiyaçlarını sağlamak için devlet inancı zorlaması olmasaydı terziye ayakkabı ve ekmeğin sağlanıp

[4] Müdahalesiz piyasa ekonomisinin çalışmasındaki önceden belirlenmiş ahenk doktrini piyasa sistemi içerisindeki doğru anlaşılmış çıkarların ahenk teoremi ile karıştırılmamalıdır, aralarında bağıntı olsa bile. Bkz. aşağıda, ss. 673-682.

sağlanmayacağıydı. İlk düşünce otoriter müdahalecilik yoluyla her uzmanın vatandaşlara hizmet etmesinin sağlanmasının gerekli olduğu idi. Böyle bir zorlamaya gerek olmadığını fark edince iktisatçılar geri adım attılar. Piyasa ekonomisinin adeta "otomatik" yönlendirilmesine olan şaşkınlıklarının tam nedeni üretimin "anarşik" durumunun insanlara merkezi her şeye gücü yeten devlet düzeninden daha iyi mallar sağladığını gördükleri gerçeğindendir. Sosyalizm fikri-emeğin işbölümünün tamamıyla planlama otoritesi tarafından kontrol ve yönetildiği sistem-ütopyacı reformcuların kafasında başlamadı. Bu ütopyacılar daha çok kendi kendine yeten küçük yapıların birlikte var olduğu durumu hedeflediler, örneğin Fourier'in *phalanstére*'si gibi. Reformcuların radikalizmi sosyalizmi ulusal hükümet veya dünya otoritesi tarafından yönetilen ekonomi imajını ele aldıklarında, iktisatçıların teorilerinde zaten ima edilmişti, yeni düzenlerinin modeline dönüştürdü.

Kâr Maksimizasyonu

Piyasa ekonomisi ile uğraşırken, insanların elde edilebilir avantajı elde etme konusunda daima istekli olduğunu varsaymakla, iktisatçıların gerçekçilikten oldukça uzak olduğuna genelde inanılır. Denilen, bunların kârdan başka bir şey düşünmeyen rasyonel ve tam olarak bencil insan imajını inşa ettikleridir. Böyle bir homo economicus özelliği spekülatörler ve hisse senedi tacirleri için geçerli olabilir. Fakat çoğunluk çok farklıdır. Gerçeklik bilgisi için, bu aldatıcı imaj davranışlarını çalışmaktan herhangi bir şey öğrenilemez.

Bu kavgada miras kalan sapmalara, hatalara, ve kafa karışıklığının çürütülmesine tekrar girmeye gerek yoktur. Bu kitabın ilk iki bölümü ima edilen yanlış inançları gün yüzüne çıkartmıştır. Bu noktada kâr maksimizasyonu sorunu ile ilgilenmek yeterlidir.

Genelde praksiyoloji ve onun özel alanı iktisat eylemde bulunan insanın hissettiği rahatsızlığı gidermekten başka, insan eyleminin doğuşunun nedenini varsaymaz. Piyasada uğraşım, belli şartlar altında, eylemi satın alma ve satma demektir. İktisadın arz ve talep hakkında öne sürdüğü her şey, sadece arz ve talebi meydana getiren gerekli bazı tanımlama veya tariflerin bazı özel durumlarına değil, arz ve talebin her anına göndermede bulunur. Satmak istediği mal için az veya çok elde etme alternatifi ile karşılaşan insanın, *ceteris paribus*, yüksek fiyatı seçtiğini iddia etmek daha fazla varsayımı gerektirmez. Satıcı için daha yüksek bir fiyat demek ihtiyaçlarını daha iyi tatmin etmek demektir. Gerekli değişiklikler yapılmış alıcı için de aynısı geçerlidir. İlgili malın alımında yapılan tasarruf, diğer ihtiyaçların tatmini için ona daha fazla harcama imkanı tanır. Malı en ucuz piyasada almak ve en pahalı piyasada satmak, diğer şeyler sabitken, piyasa oyuncusunun güdüsü ve ahlâkı ile ilgili özel varsayımları farz eden bir davranış değildir. Piyasa, mübadele koşulları altında eylemin yalnızca yan bir ürünüdür.

İşadamı olarak kapasitesi oranında kişi tüketicilerin hizmetindedir, onların isteklerini yerine getirmekle mükelleftir. Kendi heveslerine ve hayallerine kendisini kaptıramaz. Ancak müşteriler ödemeye hazır oldukları sürece, müşterilerinin hevesleri ve hayalleri onun için nihai bir kanundur. Bu insan, tüketicilerin taleplerine göre davranışlarını ayarlamak mecburiyetindedir. Eğer tüketiciler, güzelliğe karşı zevkleri olmayan, çirkin ve iğrenç şeyleri tercih ederlerse, kendi inançlarının aksine, böyle şeyleri onlara arz etmek zorundadır.[5] Eğer tüketiciler yurt içinde üretilen mallara yabancı ülkelerde üretilen mallardan daha yüksek bir fiyat ödemek istemiyorlarsa, daha ucuz olması şartıyla, yabancı malı almalıdır. İşveren müşterilerinin aleyhine imtiyazlar veremez. Ücretlerin daha yüksek olduğu fabrikalarda üretilen mallara eğer tüketiciler oransal olarak daha fazla ödemeye hazır değillerse, piyasanın belirlediğinin üzerinde ücret ödeyemez.

Gelirini harcamakta olan adamın durumu bundan farklıdır. Bu kişi en çok hoşlandığı şeyi yapmakta özgürdür. Sadakalar dağıtabilir; çeşitli doktrinler ve önyargılarla güdülenen belli kaynaklardan ve yerlerden olan mallara karşı ayrımcılık yapabilir ve en kötü ve en pahalı ürünü-teknolojik olarak-daha iyi ve ucuz olana tercih edebilir.

Kural olarak, satın alan insanlar satıcıya hediye verme durumunda bulunmaz; ancak bu, her şeye rağmen olur. Mal ve hizmet alımı ile sadaka verme arasındaki sınırları ayırt etmek bazen zordur. Kermeste mal alan genellikle alım ve yardımı birleştirir. Kör sokak müzisyenine para veren kişi kesinlikle performansı için vermiyordur; sadece sadaka veriyordur.

Eylem halindeki insan ahenktir. Firmanın tamamına sahip olan işadamı bazen iş ve hayır işi arasındaki sınırları siler. Eğer stres altındaki arkadaşını kurtarmak isterse, kibarlık kendisini arkadaşını sadaka ile yaşama utancından kurtarma yoluna başvurmaya teşvik eder. Yardımına ihtiyacı olmasa, veya aynı düzeyde daha düşük maaşa başka birisini çalıştırabilecek olsa bile, yine de arkadaşına ofisinde bir iş verir. O zaman verilen maaş iş planının bir parçası olarak görünür. Gerçekten işadamının gelirinden bir harcamadır. Doğru bakış açısından, firmanın kârını arttırmak için masraf değil, tüketim tasarlanır.[6]

---

[5] Eğer ressam resimlerini en yüksek fiyattan satabilme niyetlisiyse, kendisi bir işadamıdır. Satın alıcı halkın zevk ve tercihine karşı taviz vermeyen ve tüm nahoş sonuçları küçümseyen, kendisini tamamen kendi fikirleriyle yönlendiren ressam ise sanatçıdır, yaratıcı dehadır. Bkz. yukarıda, ss. 139-140.

[6] İş planları ve tüketici harcamaları arasındaki sınırların bu tip çakışması sıklıkla kurumsal şartlar tarafından teşvik edilir. Ticari harcamalar hesabına borç kaydedilen masraflar net kârı düşürür ve sonuçta ödenecek vergiyi de azaltır. Eğer vergiler kârın yüzde 50'sini götürüyorsa, hayır işleri yapan işadamı kendi cebinden yalnızca yüzde

Garip hatalar sadece elle tutulur, gözle görülür ve ölçülebilir nesnelere bakma ve diğerlerini ihmal etme eğiliminden kaynaklanmaktadır. Tüketicinin satın aldığı sadece gıda veya kalori değildir. Bir kurt gibi beslenmek istemez, insan gibi yemek yemek ister. Daha iştah açıcı ve lezzetli hazırlanan, daha güzel hazırlanan masa, ve daha güzel bir atmosfer altında yenen yemek pek çok insanın iştahını açar. Böyle şeylerin sindirim işinin kimyasal yönleriyle bir ilgisi yoktur.[7] Yiyecek fiyatlarının belirlenmesinde önemli bir role sahip olmaları gerçeği insanların, ceteris paribus, en ucuz piyasada satın almayı tercih ettikleri varsayımı ile mükemmel uyumludur. Alıcı, kimyacının ve teknolojicinin tamı tamına eşit olarak gördüğü iki şey arasında seçim yaparken, daha pahalısını seçtiğinde, bir nedeni vardır. Yanılmazsa, kimyanın ve teknolojinin belirli araştırma yöntemleri ile anlayamayacağı hizmetleri öder. Eğer kişi bir dükün mahallesinde kokteylini yudumlamaktan hoşlandığı için pahalı mekanı ucuza tercih ediyorsa, onun gülünç kibri üzerine konuşabiliriz. Fakat bunun insan davranışının tatmin durumunu geliştirmeyi hedeflemediğini söylememeliyiz.

Kişinin yaptığı, tatmin durumunu daima ilerletmeyi hedeflemektir. Bu bağlamda-başka bağlamda değil-bencillik terimini kullanmakta ve eylemin gerekli olarak daima bencilliğini vurgulamakta özgürüz. Doğrudan diğer insanların içinde bulunduğu koşulları iyileştirmeyi hedefleyen eylem bile bencildir. Aktör, diğer insanlara yemek yedirmeyi, kendi yemesine kıyasla kendisi için daha tatmin edici olarak düşünür. Rahatsızlığının nedeni diğer insanların mahrumiyet içinde yaşadığı gerçeğinin farkına varmasıdır.

Pek çok insanın başka yönde hareket ettiği ve dostlarının karnını değil kendi karnını doyurmayı tercih ettiği bir gerçektir. Ancak bunun iktisatla hiçbir ilgisi yoktur; tarihsel deneyimin bir verisidir. Her neyse, iktisat her türlü eyleme göndermede bulunur; insanın yemek yeme isteği ile veya diğer insanları besleme güdüsüyle olsun veya olmasın, sonuç fark etmez.

Eğer kâr maksimizasyonu tüm piyasa işlemlerinde kişinin elde edilen en fazla avantajı arttırmayı hedeflemek demekse, gereksiz sözlerle ve dolambaçlı yoldan anlatımdır. Eylemin kategorisinde ima edileni sadece varsayar. Eğer başka bir anlama gelirse, yanlış fikrin vurgusudur.

Bazı iktisatçılar toplumdaki bütün insanların mümkün olan en büyük tatminini veya en fazla sayıdakinin tatmininin nasıl elde edilebileceğini belirlemenin iktisadın görevlerinden birisi olduğuna inanmaktadırlar. Çeşitli bireylerin

---

50 harcar. Geri kalan, vergi dairesinin sırtına biner.

[7] Emin olmak için, gıda fizyolojisi açısından bu tip şeylere ihmal edilebilir düşünceler olarak bakmayacaktır.

elde ettiği tatmin durumunu ölçmeye izin verecek bir yöntemin olmadığının farkında değildirler. Muhtelif insanların mutluluğu arasındaki karşılaştırma temeline dayanan yargı karakterini yanlış anlamaktadırlar. Keyfi değer yargılarına vurgu yaparken, kendilerinin gerçeklerin tespitini yaptıklarına inanmaktadırlar. Fakirlere hediye vermek için zenginlerin soyulması da denebilir. Ancak, bir şeyi "adil" veya "adil olmayan" olarak adlandırmak daima öznel bir değer yargısıdır ve aslında tamamen kişisel olup herhangi bir teyide veya çürütülmeye konu değildir. İktisat değer yargıları kararını bildirme eğiliminde değildir. Eylemin belli tarzlarının sonuçlarının bilişimini hedefler.

Tüm insanların fizyolojik ihtiyaçlarının aynı olduğu ve bu eşitliğin nesnel tatmin derecelerinin ölçülmesi için bir standart sağladığı iddiasında bulunulmuştur. Böyle görüşleri ifade etmek ve hükümet politikalarını yönlendirmek için bu tip kriterlerin kullanılmasını tavsiye etmek, insanlarla ilgilenmenin damızlık boğa yetiştiricisinin sığırları ile ilgilenmesi gibi olduğu söylenebilir. Ancak reformcular tüm insanlar için geçerli evrensel beslenme ilkesinin olmadığını fark edememişlerdir. Kişinin değişik ilkelerden hangi birini seçeceği tamamen elde etmek istediği isteklere bağlıdır. Damızlık yetiştiricisi inekleri mutlu etmek için beslemez, kendi planlarında onlara tayin ettiği amaçları elde etmek için besler. Daha fazla süt veya daha fazla et veya başka bir şeyi tercih eder. Ne tip insanlar damızlık yetiştiricisinin yaptığını yapmak isterler? Atletler veya matematikçiler mi? Savaşçılar veya fabrika elleri mi? İnsanı besleyip büyütme ve damızlık yetiştirmenin amaçsal sisteminin materyali yapmak isteyen biri kendisini despot gücüyle benimseyecek ve vatandaşlarını, vatandaşların amaçladıklarından farklı olan kendi amaçlarının elde edilmesi için kullanacaktır.

Bireyin değer yargıları, kendisini daha fazla tatmin edenle daha az tatmin eden arasında ayrıma götürür. Başkasının tatminini söyleyen kişinin değer yargıları bu diğer adamın tatmini hakkında hiçbir şey söylemez. Tek iddiası diğer kişinin hangi şartlar altında değer yargısını söyleyen adamı daha iyi tatmin edeceğini söyler. Genel tatminin maksimumunu arayan reformcular bizlere sadece, diğer insanların hangi durumlarının kendilerine en uygun olduğunu söylemiştir.

4. Otistik* Ekonomi

Diğer hiçbir hayali yapı tamamen kendisine bağımlı izole olmuş iktisadi oyuncudan daha fazla saldırıya neden olmamıştır. Ne var ki, iktisat onsuz yapamaz. Kişiler arası mübadeleyi çalışmak için şartların mevcut olmadığı durumla

* İçedönük. (ed.)

karşılaştırmak mecburiyetindedir. Sadece otistik ekonominin olduğu otistik ekonomi imajının iki çeşidini yapılandırır: izole olmuş bireyin ekonomisi ve sosyalist toplum ekonomisi. Bu hayali yapıyı kullanarak iktisatçılar böyle bir sistemin gerçekten çalışıp çalışmayacağı konusu üzerinde durmazlar.[8] Hayali yapılarının tamamen uydurma olduğunun tam olarak farkındadırlar. Robinson Crusoe yaşamış olabilir; ama hiçbir zaman var olmayan tam olarak izole olmuş sosyalist ulusun genel yöneticisi, insanların iktisadi hesaplamaya başvururken yaptığı gibi planlama ve eylemde bulunma pozisyonunda hiçbir zaman olmamıştır. Ancak, hayali yapımızın çerçevesinde uğraşılması gereken belirli bir sorunun tartışılması için böyle hayal etmenin faydalı olduğu zamanlarda hesaplama yapıyormuş gibi davranmakta özgürüz.

Değer yargılarının ölçütü olarak geliştirilen verimlilik ve kârlılık arasındaki popüler ayrımın temelinde, otistik ekonominin hayali yapılandırılması yatar. Bu farka başvuranlar otistik ekonomiyi, özellikle sosyalist tipini, en fazla istenen ve en mükemmel ekonomik yönetim sistemi olarak görmektedirler. Piyasa ekonomisinin her fenomeninin sosyalist sistem görüşü açısından haklılaştırılıp haklılaştırılamayacağı değerlendirilir. Sadece böyle bir sistemin yöneticisinin eylemlerine olumlu değer ve *üretken* sözü iliştirilir. Piyasa ekonomisinde gerçekleştirilen diğer tüm faaliyetler, bunları yapanlar için kârlı bile olsa, üretken olmayan olarak adlandırılır. Örneğin, böylece satış promosyonları, reklâmlar ve bankacılık, kârlı ancak üretken olmayan faaliyetler olarak görülür.

Elbette ki iktisadın böyle keyfi değer yargıları için söyleyecek hiçbir şeyi yoktur.

5. Hareketsizlik Durumu ve Dengeli Dönüşüm Ekonomisi

Eylem sorunsalı ile ilgilenmenin tek yöntemi, eylemi artık başka bir eylemin olmadığı durumun meydana gelmesini hedeflemesi olarak anlamaktır. Eyleme gerek olmamasının nedeni bütün rahatsızlığın giderilmesi veya hissedilen rahatsızlığın daha fazla giderilmesinin artık mümkün olmamasıdır. Öyleyse eylem hareketsizliğe, yani eylemin olmadığı duruma yönelir.

Buna göre fiyat teorisi kişiler arası mübadeleyi bu yönden analiz eder. İnsanlar, hiçbir tarafın yeni bir mübadele eyleminden kendi şartlarını daha da iyileştirmeyi beklemediği için daha fazla mübadelenin mümkün olmadığı ana kadar mübadele etmeye devam ederler. Bu durumda potansiyel alıcılar po-

[8] Burada tarihin değil teorinin sorunlarıyla ilgileniyoruz. Öyleyse, izole oyuncuya karşı kendi kendine yeten hanehalkı ekonomisine atıfta bulunarak getirilen itirazları çürütmeden uzak durabiliriz.

tansiyel satıcıların istediği fiyatları tatminden uzak, veya, potansiyel satıcılar potansiyel alıcıların istediği fiyatları tatminden uzak görürler. Dolayısıyla, artık işlemler gerçekleşmez, hareketsizlik durumu ortaya çıkar. Bu hareketsizlik durumu, ki buna ***yalın hareketsizlik durumu*** (plain state of rest) diyebiliriz, hayali bir yapı değildir. Geçip gitmek için tekrar ve tekrar gelir. Borsa kapandığında, brokerler piyasa fiyatından icra edilebilecek tüm emirleri yerine getirmişlerdir. Sadece fiyatların çok yüksek veya çok düşük olduğunu düşünen potansiyel alıcılar ve satıcılar satmamış veya almamışlardır.[9] Bu öteki tüm işlemler için de geçerlidir. Tüm piyasa ekonomisi adeta büyük bir mübadele veya piyasa mekânıdır. Herhangi bir anda tüm işlemler tarafların makul fiyatlarda girmeye hazır olduğu mekânlarda gerçekleşir. Yeni satışlar en azından taraflardan bir tanesinin değerlemesi değiştiğinde etkilenebilir.

Yalın hareketsizlik durumu fikrinin tatminkâr olmadığı iddiasında bulunulmuştur. İnsanlar belli bir miktar arzın zaten var olduğu malların fiyatlarının belirlenmesine göndermede bulunur, ve üretimde bu fiyatların neden olduğu etkiler hakkında hiçbir şey söylemediğini anlatırlar. Bu itiraz temelsizdir. Yalın hareketsizlik fikrinde ima edilen teorem, istisnasız tüm işlemler için geçerlidir. Üretim faktörlerinin alıcılarının derhal üretime girişecekleri ve ürünlerini satmak için ve kendi tüketimlerini karşılamak ve üretimi devam ettirmek için tekrar piyasaya girecekleri doğrudur. Elbette ki, bu düzen hareketsizlik durumunun süreceği iddiasında değildir. Oluşan geçici şartlar değişir değişmez durgunluk kesinlikle ortadan kaybolup gidecektir. Bu yönden nihai hareketsizlik durumunun hayali yapılandırılmasından radikal olarak farklılaşır.

Yalın hareketsizlik durumu kavramı hayali bir yapı değildir, her piyasada tekrar tekrar olan şeylerin tarifidir. Bu açıdan, nihai denge durumunun hayali yapısından kökten farklılık gösterir.

Yalın hareketsizlik durumu ile ilgilenirken şu anda nelerin olup bittiğine bakarız. Dikkatimizi az evvel ne olduğu ile sınırlandırır ve daha sonra, bir sonraki anda, veya yarın, veya çok sonra, ne olacağını göz ardı ederiz. Satışlarda sadece gerçekten ödenen fiyatlarla, yani az evvelki geçmiş fiyatlarla, ilgileniyoruz, gelecekteki fiyatların bu fiyatlara eşit olup olmadığını sormuyoruz.

Ancak şimdi bir adım daha ileriye gidiyoruz. Fiyat değişmelerine neden olan faktörleri dikkate alıyoruz. Tüm itici güçlerin tüketildiğinden ve yeni hareketsizlik durumunun ortaya çımasından öncesine, hangi amacın bu eğilime yönlendirdiğini bulmaya çalışıyoruz. Bu gelecekteki hareketsizlik durumuna karşılık gelen fiyat, eski iktisatçılar tarafından ***doğal fiyat*** olarak adlandırılmıştı; bugünlerde ***statik fiyat*** ibaresi daha sıklıkla kullanılıyor. Yanlış yönlendir-

[9] Basitlik açısından iş günündeki fiyat dalgalanmalarını ihmal ediyoruz.

mekten kaçınmak için ***nihai hareketsizlik durumuna*** göre ***nihai fiyat*** demek daha uygundur. Bu nihai hareketsizlik durumu gerçeğin tasviri değil, hayali (tasavvuri, imajinatif) bir yapısıdır. Nihai hareketsizlik durumu hiçbir zaman elde edilemez. Nihai hareketsizlik durumu yeni bozucu unsurlar gerçekleşmeden önce ortaya çıkacaktır. Bu hayali yapıya başvurmayı gerekli kılan, piyasanın her anında nihai hareketsizlik durumuna doğru hareket ediyor olması gerçeğidir. Daha sonraki her an nihai hareketsizlik durumunu değiştiren yeni gerçekler yaratabilir. Ancak piyasa, nihai mutlak hareketsizlik durumunun peşinden gitme çabası tarafından sürekli rahatsız edilir.

Piyasa fiyatı gerçek bir olgudur; gerçek iş eylemindeki mübadele oranıdır. Nihai fiyat farazi fiyattır. Piyasa fiyatları tarihsel gerçeklerdir ve öyleyse onları dolar ve sent olarak sayısal kesinlik ile not etme pozisyonundayız. Nihai fiyat kendisinin ortaya çıkması için gerekli olan şartların tanımlanması ile ancak tarif edilebilir. Diğer malların miktarları veya parasal ibarelerdeki rakamsal değerleri buna atıfta bulunabilir, piyasada asla görülmez. Piyasa fiyatı bu piyasa yapısının gerçeklik anı ile koordine olan nihai fiyat ile asla kesişmez. Ancak katalaktik nihai fiyatla ilgilenmeyi ihmal ettiğinde fiyat belirlenmesi sorunlarının analizinde acınacak halde başarısız olurdu. Piyasa şartlarının ortaya çıktığı piyasa durumu için fiyat değişmelerine neden olacak potansiyel güçler halihazırda, yeni verinin ortaya çıkmaması koşuluyla, nihai fiyat ve nihai hareketsizlik durumu kurulur. Eğer sadece o andaki piyasa fiyatlarına ve yalın hareketsizlik haline bakarsak ve fiyatların daha da değişeceği ve daha farklı bir hareketsizlik durumuna doğru yönelim ile sonuçlanacak unsurlar tarafından zaten çalkalanan piyasa gerçeğini ihmal edersek, fiyat belirleme çalışmalarımızı boş yere kısıtlamış oluruz.

Üstesinden gelmek zorunda olduğumuz olgu, fiyatların oluşumunu belirleyen faktörlerdeki değişiklikler gerçeğinin tüm etkilerini bir defada üretmemesidir. Zaman süresi tüm etkilerin tüketilmesinden önce akmalıdır. Yeni verilerin ve piyasanın bunlara olan mükemmel uyumunun görünmesi arasında biraz zaman geçmelidir. (Ve tabii ki, bu zaman dilimi akarken, başka bir yeni veri gözükür.) Piyasada işleyen faktörlerdeki bir değişimin etkisi ile uğraşırken, ardışık (birbiri ardına etkiler serisi) olarak gerçekleşen olaylarla uğraştığımızı asla unutmamalıyız. Ne kadar zamanın geçmesi gerektiğini önceden bilme pozisyonunda değiliz. Ancak belli bir zamanın geçmesi gerektiğini kesin olarak biliyoruz, bazen bu ara o kadar kısadır ki pratik hayatta herhangi bir rol oynamaz bile.

İktisatçılar sıklıkla zaman unsurunu ihmal ederek hata yapmışlardır. Örneğin para miktarındaki değişmelerin etkilerini ilgilendiren çelişkilere bir bakın. Bazı insanlar sadece uzun dönem etkileri, yani nihai fiyatlar ve nihai hareket-

sizlik durumu ile ilgilenmektedir. Diğerleri sadece kısa dönem etkileri, yani verideki değişimi takiben fiyatlarda anlık değişimi görmüştür. Her ikisi de hatalıdır ve elde ettikleri sonuçlar boştur. Aynı gafın daha pek çok örnekleri verilebilir.

Nihai hareketsizlik durumunun muhayyel yapısı, olayların zamansal ardışıklığındaki değişmelere tam bir önem atfederek işaretlenir. Bu bağlamda verideki değişmenin ve zaman unsurunun ortadan kaldırılması ile karakterize edilen ***dengeli dönüşüm ekonomi***si (evenly rotating economy) hayali inşasından farklılık arz eder. (Bu hayali yapıya genelde olduğu gibi statik ekonomi veya statik eşitlik demek uygun değildir; bu yanlış yönlendiricidir; durağan ekonominin hayali yapılandırılması ile karıştırmak kötü bir hata olur.[10]) Dengeli dönüşüm ekonomisi, mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarının nihai fiyatlarla çakıştığı hayali bir sistemdir. Çerçevesinde fiyat değişmeleri asla yoktur; mükemmel fiyat durağanlığı söz konusudur. Aynı piyasa işlemleri tekrarlanır. Üst sıra malları aynı miktarda aynı üretim aşamalarının sonunda üretilmiş tüketici malları tüketicinin eline varıncaya ve tüketilinceye kadar geçer. Piyasa verilerinde bir değişme yaşanmaz. Bugün dünden farklı değildir ve yarın bugünden farklı olmayacaktır. Sistem devamlı akıştadır, ancak aynı noktada kalmaktadır. Sabit bir merkez etrafında dengeli olarak döner, dengeli dönüşür. Yalın hareketsizlik durumu tekrar tekrar bozulur, ama anında bir önceki seviyede tekrar kurulur. Yalın hareketsizlik durumunu tekrar tekrar bozulmalara neden olanları da içine alan tüm unsurlar sabittir. Öyleyse fiyatlar da--statik veya denge fiyatları denenler--sabit kalırlar.

Bu hayali yapı esası zamanın akışını ve piyasa olgusunda bulunan sürekli değişimi ortadan kaldırmaktadır. Arz ve talepteki değişme fikri bu yapı ile uyumluluk göstermez. Fiyat belirleyici faktörlerin konfigürasyonunu etkileyen değişmeler çerçevesinde düşünülebilir. Dengeli dönüşüm ekonomisini ölümsüz, yaşlanmayan ve üretken olmayan insanlarla doldurmaya ihtiyaç yoktur. Bebeklerin doğduğunu, yaşlandıklarını, ve sonunda öldüklerini farz etmekte, her yaş grubundaki insanların sayıları ve toplam nüfus rakamları sabit kalmak şartıyla, özgürüz. O zaman, bireylerin ortaya çıktıkları kaynaklar aynı olmasa bile, tüketimleri belli yaş gruplarıyla sınırlı olan mal talebi değişmez.

Gerçekte dengeli dönüşümlü iktisadi sistem diye bir şey yoktur. Bununla beraber, verideki değişme sorunlarını ve dengesiz ve düzensiz değişen anları analiz etmek için, her ikisinin de farazi olarak ortadan kaldırıldığı hayali durumla onları yüzleştirmek zorundayız. Dengeli dönüşümlü ekonomi kurmanın değişen evrenin içindeki şartları açıklamayacağı görüşünü sürdürmek ve

[10] Bkz. aşağıda, ss. 250-251.

iktisatçılardan güya meşgul oldukları "statik" çalışmayı bırakıp yerine "dinamik" çalışmalarını istemek akıl almaz bir saçmalıktır. Bu sözde statik yöntem değişimin incelenmesi için tam anlamıyla uygun zihinsel bir araçtır. Eylemin karmaşık fenomenini çalışmanın, ilk adımda onu değişimden tamamen soyutlamak, daha sonra değişime neden olan izole olmuş unsuru tanıtmak, en sonunda da diğer şartların sabit kaldığı varsayımı altında etkilerini incelemekten başka bir araç yoktur. Dahası, dengeli dönüşüm ekonomisi inşasının ifa ettiği hizmetlerin, (çalışmalarımızın nesnesinin--yani gerçek eylemin alanının--değişim yokluğuna göre bu inşaya daha fazla karşılık geldiği ölçüde) daha değerli olduğuna inanmak saçmalıktır. Durağan yöntem, dengeli dönüşüm ekonomisinin hayali yapısının kullanımı, büyük veya küçük, ani veya yavaş olup olmamasına bakılmaksızın, ilgili değişiklikleri analiz eden yeterli yöntemdir.

Dengeli dönüşüm ekonomisinin hayali yapısının kullanımına karşı getirilen itirazlar meseleyi tamamen elden kaçırdılar. Yazarları hangi yönden bu yapının sorunlu olduğunu ve neden kolayca hataya ve kafa karışıklığına düşüleceğini kavrayamadılar.

Eylem bir değişimdir, ve değişim anlık ardışıklardır. Ancak dengeli dönüşümlü ekonomide değişim ve olayların ardışıklığı elimine edilmiştir. Eylem seçim yapmak ve belirsiz geleceğin üstesinden gelmektir. Ancak dengeli dönüşüm ekonomisinde seçim yoktur ve, şu andaki bilinen durumdan farklılaşmadığı için, gelecek belirsiz değildir. Böyle katı bir sistem, yaşayan, seçim yapan ve hataya maruz kalan insanlarla doldurulmamıştır; ruhsuz, düşünmeyen otomatonların dünyasıdır; insan toplumu değildir, karınca tepesidir.

Fakat bu çözümlenemez çelişkiler bu hayali yapının hem uygun hem de vazgeçilmez olan sorunların--ürünlerin fiyatları ve üretilmeleri için gerekli olan faktörler, girişimciliğin ve kâr ve zararın ima edilen sorunları arasındaki ilişki sorunu--ele alınış biçimini etkilemez. Girişimcilik işlevini ve kâr ve zararın anlamını idrak etmek için, bunların mevcut olmadığı durumdan bir sistem inşa ederiz. Bu imaj düşünmemiz için sadece bir alettir. Mümkün ve gerçekleştirilebilir bir durumun tarifi değildir. Dengeli dönüşümlü sistemin hayali yapısını nihai mantıksal sonuçlara kadar götürmek bile konu dışıdır. Piyasa ekonomisi resminden girişimciyi çıkarmak imkânsızdır. Üretimin çeşitli tamamlayıcı faktörleri anında bir araya gelemezler. Belli amaçları hedefleyen ve tatmin durumunu ilerletmek isteği ile güdülenmiş insanın amaçlı çabaları ile bir araya getirilmeye ihtiyaç duyarlar. Girişimciyi denklemden çıkarmakla kişi tüm piyasa sisteminin itici gücünü elemiş olur.

O zaman ikinci bir eksiklik söz konusudur. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında, dolaysız mübadele ve para kullanımı sözsüz olarak

ima edilmiştir. Fakat bu ne tür bir para olabilir? Gelecek hakkında herhangi bir belirsizliğin olmadığı değişimsizlik sisteminde, hiç kimse nakit tutmaz. Her birey gelecekteki bir tarihte ne kadar paraya ihtiyacı olduğunu tam olarak bilir. O halde aldığı tüm fonları ödünç olarak verebilecek öyle bir pozisyondadır ki onlara ihtiyacı olacağı tarihe kadar borç olarak verir. Sadece altın paranın ve tek bir merkez bankasının var olduğunu varsayalım. Dengeli dönüşümlü ekonomi durumuna doğru başarılı gidişat tüm bireylerin ve firmaların nakit tutumlarını adım adım kısıtlanması ve böylece altının parasal olmayan—sanayide—kullanımına akması sağlanır. Dengeli dönüşümlü ekonominin dengesi sonunda elde edildiğinde, artık nakit para tutumu yoktur; parasal amaçlı altın kullanımı yoktur. Bireyler ve firmalar merkez bankasına karşı alacaklıdır, alacaklarının her bir kısmının vadesi borçlarını kapatmak için ihtiyaç duyacakları meblağa tam olarak karşılık gelecektir. Müşterilerinin günlük ödemelerinin toplam tutarının tam olarak toplam para çekimlerine eşit olacağından, merkez bankasının rezerve ihtiyacı yoktur. Tüm işlemler nakde başvurmaksızın banka hesapları transferleri yoluyla gerçekleştirilebilir. Böylece bu sistemin "parası" bir değişim aracı değildir; para hiç değildir; sadece bir *ortak payda*, semavi ve bazı iktisatçıların düşü ve sıradan pek çok insanın hataları paraya atıfta bulunan tarif edilmez ve müphem muhasebe biriminin karakteridir. Satıcı ve alıcı arasındaki bu rakamsal ifadelerin araya girmesi satışların esasını etkilemez; para insanların iktisadi faaliyetlerine karşı yansızdır. Ancak yansız para fikri kendi içerisinde gerçekleşemez ve idrak edilemezdir.[11] Şayet pek çok günümüz iktisat yazılarında kullanılan elverişsiz terminolojiyi kullanırsak, şunu demek zorunda kalırdık: Para gerekli olarak "dinamik bir unsurdur;" "durağan" sistemde paraya yer yoktur. Fakat, paranın olmadığı piyasa ekonomisi fikri kendisiyle çelişir.

Dengeli dönüşümlü sistemin hayali yapısı sınırlı bir kavramdır. Çerçevesinde gerçekten artık bir eylem yoktur. Otomatik tepki rahatsızlığın giderilmesinden sonra düşünen insanın bilinçli mücadelesinin yerini alır. Bu sorunlu hayali yapıyı, ancak eğer hangi amaca hizmet edeceğini asla unutmayacaksak, kullanabiliriz. İlk olarak her eylemde hüküm süren dengeli dönüşümlü ekonomi kuruluşuna doğru eğilimi analiz etmek istiyoruz; bunu yaparken, bu eğilimin tam olarak katı ve sabit olmayan bir evrende, yani ölü olmayan yaşayan bir evrende, amaçlarına asla ulaşamayacağını daima hesaba katmak zorundayız. İkinci olarak, esnek olmayan dünyadaki eylemlerden farklı olarak var olan eylemin hangi açılardan dünya koşullarında var olduğunu anlamak zorundayız. Bunu ancak katı ekonomi imajının sağladığı *argumentum a contrario* (karşı argümanlar) ile keşfedebiliriz. Böylece her eylemde kalıtsal olan

[11] Bkz. aşağıda, ss. 416-419.

meçhul geleceğin-yani spekülasyonun- belirsiz şartları ile uğraşan, ve hüsnü kuruntu ile ortadan kaldırılamayacak kâr ve zararın eylemin gerekli özellikleri olduğu sezgiye yöneltiliriz. Bu temel bilişlerin tam anlamıyla farkında olan iktisatçıların uyarladığı prosedürler, *matematiksel yöntem* teknikleri ile karşılaştırıldığında, iktisadın *mantıksal yöntemi* olarak adlandırılabilir.

Matematiksel iktisatçılar, yeni bir verinin artık çıkmayacağı hayali ve gerçekleşmeyecek olan varsayımı altında, dengeli dönüşümlü ekonomiyi meydana getirmesi umulan eylemlerle uğraşmayı göz ardı eder. Matematiksel iktisatçılar, dengeli dönüşümlü ekonomi kurulmasını değil de, eylem ile istenen amacın daha iyi elde edilmesine yönelik davranışlarını uyarlayan, eylemden kâr elde etmeyi hedefleyen bireysel spekülatörü fark etmezler. Tüm böyle eylemlerin bütün karmaşıklığının verideki daha fazla değişmenin olmadığı durumda elde edeceği hayali denge durumuna vurgu yaparlar. Bu hayali dengeyi eşanlı diferansiyel denklemler seti ile tarif ederler. Uğraştıkları durumun artık eylemin olmadığı sadece mistik ana kuvvetin ittirmesiyle ardışık olaylar olduğunu fark etmemeleridir. Tüm gayretlerini matematiksel simgelerde çeşitli "dengeleri," yani hareketsizlik durumunu ve eylem yokluğunu tarif etmeye adarlar. Denge ile sanki gerçek bir varlıkmış gibi ve sınırlama fikri değilmiş gibi ilgilenirler, o ise yalnızca bir zihinsel alettir. Yaptıkları, ki matematiksel simgelerle oynamaktır, herhangi bir bilgiyi iletmeye uygun olmayan, boş eğlencedir.[12]

6. Durağan Ekonomi

Durağan ekonominin hayali yapısı bazen dengeli dönüşümlü ekonomi ile karıştırılmaktadır. Ancak gerçekte bu iki yapı farklılık arz etmektedir.

Durağan ekonomi bireylerin gelir ve servetlerinin değişmeden kaldığı bir ekonomidir. Bu imajla dengeli dönüşümlü ekonominin yapısı ile uygunluk arz etmeyecek değişiklikler uygunluk arz eder. Nüfus rakamları buna karşı gelen toplam gelir ve servetteki yükseliş ve düşmeye refakat etmek şartıyla yükselebilir veya düşebilir. Bazı mallara olan talep değişebilir; ancak bu değişmeler o kadar yavaş olmak zorundadır ki, kısıtlamaya gidilecek üretim dallarından sermayenin genişletilecek olana transferi küçülen dallarda tüketilen araç gerecin yerine konmayarak ve bunun yerine genişleyen dallarda yatırıma giderek etkilenebilmelidir.

Durağan ekonominin hayali yapısı bizleri iki hayali yapıya daha götürür: ilerleyen (genişleyen) ekonomi ve gerileyen (küçülen) ekonomi. İlkinde servetin kişi başına kotası ve bireylerin geliri ve nüfus rakamları daha yüksek rakamsal değerlere eğilimlidir, ikinci durumda daha düşük rakamsal değerlere eğilimlidir.

[12] Matematiksel iktisadın daha fazla eleştirisi için, bkz. aşağıda, ss. 350-357.

Durağan ekonomide tüm kârın ve tüm zararın toplamı sıfırdır. İlerleyen ekonomide kârın toplam miktarı toplam zarar miktarını aşar. Geriye giden ekonomide kârın toplam miktarı toplam zararın altında kalır.

Bu üç hayali yapının güvenilmezliği, servetin ve gelirin ölçülebilirliğini ima etmeleri gerçeğinde görülebilir. Böyle ölçümler yapılamaz ve idrak dahi edilemezdir, gerçeğin şartlarının özenli sınıflamasına uygulamak konu dışıdır. İktisat tarihi ne zaman durağanlılığı, ilerlemeye veya gerilemeye göre belli dönemler içinde iktisat evrimini tasnif etmeye kalkışsa, gerçekte tarihsel anlayışa başvurur ve bir şey "ölçmez."

7. Katalaktik İşlevlerin Entegrasyonu

İnsanlar kendi eylemlerinin sorunları ile uğraşırken, iktisat tarihi, betimleyici (deskriptif) iktisat, iktisadi istatistik ise diğer insanların eylemlerinden söz ederken girişimci, sermayedar, toprak sahibi, işçi ve tüketici terimlerini kullanırlar; bunu yaparken bunların sözünü ettiği şeyler ideal tiplerdir. İktisat aynı ibareleri kullandığında katalaktik kategorilerden bahsediyordur. İktisat teorisinin girişimcileri, sermayedarları, toprak sahipleri, işçileri, ve tüketicileri birisinin gerçek hayatta ve tarihte karşılaşacağı yaşayan kimseler değildir. Piyasa işleyişinde fark edilir işlevlerin somut halidir. Hem eylemde bulunan insanların ve hem de tarihsel bilimlerin muhakemelerinde iktisadi sonuçlara başvurmaları ve ideal tiplerini praksiyolojik teorinin kategorilerine göndermede bulunan temelleri inşa etmeleri gerçeği ideal tip ile iktisadi kategori arasındaki radikal mantıklı ayrımı değiştirmez. İlgilendiğimiz iktisadi kategoriler tamamen entegre olmuş işlevlere göndermede bulunmazlar, ideal tipler tarihsel olaylara göndermede bulunur. Yaşayan ve eylemde bulunan insan gerekli olarak çeşitli işlevleri birleştirir. O asla sadece bir tüketici değildir. İlaveten bir girişimci, toprak sahibi, sermayedar, veya işçi, veya böyle kişilerin kazançları ile desteklenen birisidir. Üstelik, girişimcinin, toprak sahibinin, sermayedarın, ve işçinin işlevleri aynı kişilerde birleşmiştir. Tarih insanları hedefledikleri amaçlara ve bu amaçları elde etmek için kullandıkları araçlara göre sınıflandırma eğilimindedir. Piyasa toplumunda eylem yapısını insanların hedeflediği amaçlara ve kullandıkları araçlara bakmaksızın araştıran iktisat, kategorileri ve işlevleri ayırt etme eğilimindedir. Bu ikisi farklı işlerdir. Fark en iyi bir şekilde girişimcinin katalaktik kavramını tartışırken gösterilebilir.

Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında girişimcilik faaliyetlerine yer kalmamıştır. Çünkü bu yapı fiyatları etkileyebilecek değişiklikleri elimine etmiştir. Kişi verinin katılığı varsayımını terk eder etmez, verideki her değişimden etkilenmesi gerektiğini görür. Eylem gerekli olarak gelecekteki durumu etkilemeye yöneltildiği için, hatta bazen çok yakın gelecek olsa bile,

sağlamayı hedeflediği (hazırlık dönemi[13]) başlangıç ve bitiş dönemi arasındaki zaman aralığında meydana gelen verideki değişmelerin her doğru olmayan tahmininden etkilenir. Bundan dolayıdır ki eylemin sonucu daima belirsizdir. Eylem daima bir spekülasyondur. Bu sadece piyasa ekonomisi için geçerli değil aynı zamanda Robinson Crusoe (hayali izole olmuş oyuncu yani) için de, sosyalist ekonomi koşulları için de geçerlidir. Dengeli dönüşüm sisteminin hayali yapısında hiç kimse spekülatör ve girişimci değildir. Her gerçek ve canlı ekonomide her oyuncu daima girişimci ve spekülatördür; oyuncular tarafından bakılan insanlar--piyasa toplumunda ergin olmayan aile üyeleri; sosyalist toplumda kalabalıklar--kendileri oyuncu ve dolayısıyla spekülatör olmasalar bile, oyuncuların spekülasyonlarının sonuçlarından etkilenirler.

İktisat girişimcilerden bahsederken insanları değil, belirli bir işlevi göz önünde bulundurur. Bu işlev belli bir grup veya insan sınıfının belirli özelliği değildir; her eylemde kalıtsaldır ve her oyuncunun omuzlarına bindirilmiştir. Bu işlevi hayali figürün içine katarken, yöntemsel geçici çarelere başvururuz. Katalaktik* teorinin kullandığı manada girişimci teriminin anlamı, her eylemde kalıtsal belirsizlik açısından münhasıran görülen, eylemde bulunan insandır. Bu ibareyi kullanırken unutulmamalıdır ki her eylem zaman akışının içine konmuştur ve dolayısıyla spekülasyon içerir. Sermayedar, toprak sahibi ve emekçi, ister istemez spekülatördür. Tahmin edilen, gelecekteki ihtiyaçların sahibi tüketici de öyle. Bir şeyi yapmaya karar verdiğimiz an ile o şeyi yaptığımız an arasında genelde pek çok şey ters gider; yahut evdeki hesap çarşıya uymaz.

Nihai mantıklı sonuçlarına kadar saf girişimcinin hayali yapısını düşünmeye çalışalım. Bu girişimci sermaye sahibi değildir. Girişimcilik faaliyetleri için gereken sermaye sermayedarlar tarafından para biçiminde kendisine borç olarak verilecektir. Kanunun, kendisini, borçlandığı parayı harcayarak satın aldığı çeşitli üretim araçlarının maliki olarak gördüğü doğrudur. Ne var ki sahip olduğu mülk, borçları ile dengelendiği sürece, adam mülksüzdür. Başarılı olursa, net kâr kendisinindir. Başarısız olursa, zarar, kendisine borç veren sermayedarların sırtına kalmalıdır. Gerçekten böyle bir girişimci, kapitalist hesabına spekülasyon yapan ve zarara katlanmadan net kârdan yüzde 100 hisse alan bir sermayedar işçisi olurdu. Ancak eğer girişimci gereken sermayenin bir kısmını kendisi sağlayacak ve geri kalanını borçlanacak pozisyonda olsa bile, esasta bir farklılık olmaz. Yüklenilen zararlar girişimcinin kendi fonları tarafından taşınmaz, borç veren sermayedara düşer, sözleşmenin maddeleri

[13] Bkz. aşağıda, s. 481.

* Piyasa ekonomisinin mübadele oranları ve fiyatlara ulaşma yolunu inceleyen praksiyolojik teori. (ed.)

ne olursa olsun. Bir sermayedar gerçekte daima bir girişimci ve spekülatördür. Daima fonlarını kaybetme riskini taşır. Tam güvenli yatırım diye bir şey yoktur.

Sadece kendi hanehalkının ihtiyaçlarını karşılamak için toprağını ekip biçen kendi kendine yeten toprak sahibi şahsi ihtiyaçlarını veya çiftliğinin verimliliğini etkileyen tüm değişikliklerden etkilenir. Piyasa ekonomisi içerisinde, çiftçinin faaliyetlerinin sonuçları toprağın piyasaya arz edilen miktarındaki tüm değişmelerden etkilenir. Çiftçi, günlük terminoloji açısından bile, kesinlikle bir girişimcidir. İster fiziki mallar isterse para biçiminde olsunlar, üretim araçlarının mülkiyeti geleceğin belirsizliğinden mutlaka etkilenir. Üretim için fiziki malların veya paranın kullanımı, yani daha sonraki günler için hazırlığı, kendi içerisinde girişimcilik faaliyetidir.

Emekçiler için de durum aslında aynıdır. Belli yeteneklerin maliki olarak doğar; doğuştan yetileri bazı işlere daha iyi, diğerlerine daha az uyan, hatta bazılarına hiç uymayan üretim araçlarıdırlar.[14] Belli türden emeğin performansı için ihtiyaç duyulan yeteneği varsa, kendisi bu yeteneği elde etmek için çalıştığı zaman ve malzeme açısından bir yatırımcıdır. Yeterli çıktı ile telafi edilme beklentisi içinde bir girdi kullanmıştır. Emekçi, şayet ücreti yapmış olduğu iş çeşidine piyasanın izin verdiği fiyat tarafından belirleniyorsa, bir girişimcidir. Bu fiyat, üretimin her faktörünün fiyatının değiştiği şekilde, şartlardaki değişmelere göre değişmektedir.

İktisat teorisi metni içerisinde ilgili terimlerin anlamı şudur: Girişimci, piyasa verilerinde meydana gelen değişmelere göre eylemde bulunan kişi demektir. Sermayedar ve toprak sahibi, tüm piyasa verileri sabit olarak kalsa bile, şu andaki ve gelecekteki malların farklı değerlemesinin sonucu olarak, yalnızca zamanın akışının neden olduğu fiyat ve değerdeki değişmelere göre eylemde bulunan kişi demektir. İşçi, bir üretim faktörü olarak emeği istihdam edilen insan demektir. Böylece her işlev güzelce entegre olur: girişimci kâr kazanır veya zarara katlanır; üretim araçları (sermaye malları veya toprak) sahipleri faiz kazanır; işçiler ücret kazanırlar. Bu bağlamda asıl tarihsel dağılımından farklı olarak gelirin *işlevsel dağılımının* hayali yapısını izah ediyoruz.[15]

---

[14] Emeğin üretimin spesifik olmayan faktörü olarak hangi açıdan görüldüğü ile ilgili olarak, bkz. yukarıda, ss. 133-135.

[15] Vasat insanın da dahil olduğu herkesin gelirin belirlenmesi sorunlarıyla uğraşırken daima bu hayali yapıya başvurduğunu bir kez daha vurguluyalım. Bunu iktisatçılar icat etmedi; popüler kavrama özgü noksanlıklardan onu temizlediler. Fonksiyonel dağılımın epistemolojik ele alınışı için bkz. John Bates Clark, The Distribution of Wealth (New York, 1908), s. 5, ve Eugen von Böhm-Bawerk, Gesammelte Schriften, baskı, F. X. Weiss (Vienna, 1924), s. 299. "Dağılım" terimi hiç kimseyi yanıltmamalı-

Ancak iktisat işlevsel dağılımın hayali yapısına verilenden farklı bir bağlamda "girişimci" ibaresini daima kullanmıştır ve hâlâ da kullanmaktadır. Özellikle şartlarda beklenen değişmelere üretimini ayarlayarak kâr elde etme heveslileri, daha önayak olanlar, daha atak, ve kalabalıktan daha açıkgöz, iktisadi gelişmenin öncülerini ilerletenleri de girişimci olarak niteler. İşlevsel dağılımın yapısında kullanılan girişimci kavramından daha dar manadadır; ikincisinin içerdiği birçok durumu içermez. İki farklı fikri açıklamak için aynı ibarenin kullanılması gariptir. Aslında bu ikinci fikir için—örneğin, "teşvikçi" (promoter) ibaresi gibi başka bir ibarenin kullanımı çok daha uygun olurdu.

Girişimci-teşvikçi fikrinin praksiyolojik katılık ile tanımlanmayacağı kabul edilmelidir. (Katı praksiyolojik tanımlamaya—mübadelenin değişim aracı olma fikrinden farklılık—karşı gelen para fikrinde olduğu gibi.[16]) Ne var ki, iktisat teşvik eden kavramı olmadan edemez. İnsan doğasının genel karakterine göndermede bulunur, tüm piyasa işlemlerinde hazır bulunur ve onları gözle görülür şekilde işaretler. Bu, muhtelif bireylerin şartlardaki değişime aynı çabuklukta ve aynı şekilde tepki vermemesi gerçeğidir. İnsanların eşitsizliği, bu doğuştan gelen kalite farklılığı ve hayatlarındaki değişmelerin farklılığından ötürüdür, kendisini bu şekilde de gösterir. Piyasada dalgalanma düzenleyicileri ve daha zekileri sadece taklit edenler vardır. Liderlik fenomeni piyasada diğer insan faaliyetleri dallarından daha az gerçekçi değildir. Piyasanın itici gücü, yenilikleri ve ilerlemeleri durdurmaya eğilimli olmayan unsur, teşvik edenin durulmazlığı ve mümkün olduğu kadar çok kâr etme isteği tarafından sağlanır.

Bununla birlikte, bu terimin aynı kullanımı katalaktik sistemin sergilenmesinde herhangi bir belirsizlik ile sonuçlandıracak bir tehlike arz etmez. Şüphelerin görülmesinin muhtemel olduğu yerlerde, girişimci yerine teşvikçi ibaresini kullanarak bertaraf edilebilir.

Durağan Ekonomide Girişimcilik İşlevi

Gelecek piyasaları girişimcilik işlevlerinin teşvik edici parçasını kurtarabilir. Girişimci kendisini, uygun ileri vadeli işlemler yoluyla muhtemelen maruz kalabileceği kayıplara karşı korursa, girişimci olmayı durdurur ve girişimcilik

---

dır; bu bağlamda kullanımı sosyalist devletin hayali yapısı tarafından iktisadi düşünce tarihinde oynadığı rolle açıklanabilir (Bkz. yukarıda, s. 240). Piyasa ekonomisinin işleyişinde uygun olarak "dağılım" diye adlandırılabilecek hiçbir şey yoktur. Sosyalist devlette olacağı gibi, mallar önce üretilip sonra dağıtılmaz. "Fonksiyonel dağılım" ifadesindeki "dağılım" kelimesi 150 yıl önceki "dağılım"a atfedilen anlam ile uyumludur. Günümüz İngilizce kullanımında "dağılım" ticaretin sonucu olarak tüketiciler arasında malların dağılımını ifade eder.

[16] Bkz. aşağıda, s. 398.

işlevi sözleşmedeki diğer tarafa geçer. Değirmeni için ham pamuk alan, aynı miktarı ileride satan pamuk eğiricisi girişimcilik işlevinin bir parçasını terk etmiştir. İlgili zaman diliminde gerçekleşen fiyat değişmelerinden ne kâr ne de zarar eder. Elbette ki, girişimcilik işlevindeki hizmeti tamamen durdurmaz. İplik fiyatlarındaki genel değişmeler veya ürettiği ham pamuğun fiyatındaki değişmenin nedeni olmayan özel çeşitlerin fiyatlarındaki değişmeler kendisini yine de etkiler. Anlaşılan ücretten taşeron olarak sadece pamuğu eğirse bile, araç gereçlere yatırdığı fonlar itibariyle hâlâ girişimcilik işlevini ifa eder.

Tüm mal ve hizmet çeşitleri için gelecek piyasalarının kurulması için gerekli olan şartların gerçekleştirildiği bir ekonomi imajını inşa edebiliriz. Böyle hayali bir yapıda girişimcilik işlevi diğer tüm işlevlerden tam olarak ayrılmıştır. Saf (arı) girişimci sınıfı ortaya çıkar. Gelecek piyasalarda belirlenen fiyatlar üretimin tüm aygıtlarını yönlendirir. Gelecekteki alıcı ve satıcılar kâr ve zarar ederler. Diğer tüm insanlar geleceğin belirsizliğinin muhtemel ters etkilerine karşı adeta sigortalıdır; bu açıdan güvendedirler. Çeşitli iş birimlerinin başkanları neredeyse sabit gelirli işçilerdir.

Eğer bu ekonominin durağan bir ekonomi olduğunu ve tüm gelecek işlemlerinin tek bir şirkette toplandığını varsayarsak, bu şirketin toplam kayıplarının toplam kârına eşit olacağı açıktır. Kârsız ve kayıpsız sosyalist devleti—bozulmaz güvenlik ve durağanlık durumunu yani—meydana getirmek için tek ihtiyacımız, bu şirketi millileştirmek olacaktır. Bu böyledir çünkü durağan ekonomi tanımımız kayıpların toplamı ile kârın toplamının eşitliğini ima eder. Değişen ekonomide kâr ya da zarar fazlası mutlaka ortaya çıkmalıdır.

İktisadi sorunların analizini daha ileriye götürmeyen, böyle fazla karmaşık tasavvurların üzerinde daha fazla durmak zaman kaybı olacaktır. Bunlardan bahsetmemin tek nedeni, kapitalist ekonomik sisteme karşı yapılan bazı eleştirilerin altında yatan fikirleri ve ticaretin sosyalist kontrolü için önerilen bazı aldatıcı planları yansıtmasıdır. Sosyalist planın, dengeli dönüşümlü ekonominin ve durağan ekonominin gerçekleştirilemez hayali yapısı ile mantıken uyumlu olduğu doğrudur. İktisatçıların neredeyse münhasıran bu hayali yapıların şartları ve bunların içinde olduğu ima edilen "denge" durumu ile uğraşmayı tercih etmelerine, insanların bunların gerçek olmayan, kendisiyle çelişen şeyler olduklarını ve düşüncenin hayali elverişliliğinden başka bir şey olmadığını unutmalarına, matematik neden oldu. Eylemde bulunan insanların yaşadığı toplumun inşası için bunlar kesinlikle uygun modeller değildir.

Bölüm 15

Piyasa

1. Piyasa Ekonomisinin Özellikleri

Piyasa ekonomisi, üretim araçlarının özel mülkiyeti altında emeğin işbölümünün toplumsal sistemidir. Herkes kendi hesabına eylemde bulunur; ama herkesin eylemleri diğer insanların ve kendisinin ihtiyaçlarının tatminini hedefler. Eylemde bulunan herkes öteki vatandaşlara hizmet eder. Bir diğer taraftan, herkes öteki vatandaşlar tarafından kendisine hizmet edilir konumdadır. Herkes kendisinde hem araç hem de bir amaçtır; kendisi için nihai amaç, diğer insanların amaçlarını elde etme gayretlerinde ise onlar için bir araçtır.

Bu düzen piyasa tarafından idare edilir. Piyasa bireylerin faaliyetlerini diğer insanların isteklerine en iyi biçimde hizmet edecek kanallara yönlendirir. Piyasa sisteminde ne zorlama ne de cebir vardır. Baskı ve cebrin toplumsal aygıtı olarak devlet, piyasa ve piyasanın yönlendirdiği vatandaşların faaliyetlerine müdahalede bulunmaz. İnsanlara karşı gücünü, yalnızca piyasa ekonomisinin düzgün işleyişini ve korunmasını yıkıcı eylemlerin önlenmesine yönelik olarak kullanır. Bireyin hayatını, sağlığını, ve mülkiyetini dahili gangsterlerin saldırılarına ve şiddetlerine ve harici düşmanlara karşı korur. Böylece devlet piyasa ekonomisinin güvenle işlediği bir çevreyi yaratır ve korur. Marksist slogan "anarşik üretim" (diktatör ya da herkese görev yükleyen ve bu emirlere uyması için zorlayan bir üretim çarı tarafından yönlendirilmeyen bir iktisadi sistem olarak) bu toplumsal yapıyı yerinde bir şekilde karakterize eder. Herkes özgürdür; hiç kimse despotluğa maruz kalmaz. Kendi isteğiyle birey kendisini işbirliği sistemine entegre eder. Piyasa yönlendirir ve kendisinin ve diğerlerinin refahını en iyi bir şekilde nasıl arttırabileceğini ona gösterir. Piyasa tek başına tüm toplumsal sistemi bir düzene koyar ve ona bir anlam verir.

Piyasa bir yer, bir nesne, veya kollektif bir varlık değildir. Piyasa emeğin işbölümü altında işbirliği yapan çeşitli bireylerin eylemlerinin karşılıklı etkileşimi tarafından harekete geçirilen bir yöntemdir. Sürekli değişen, piyasanın durumunu belirleyen güçler bireylerin değer yargıları ve bu değer yargıları tarafından yönlendirilen eylemleridir. Herhangi bir andaki piyasanın durumu fiyat yapısı, yani alma ve satma heveslilerinin karşılıklı etkileşimi ile belirlenen mübadele oralarının toplamıdır. İnsani olmayan veya piyasa açısından mistik olan hiçbir şey yoktur. Piyasa yöntemi tamamen insan eylemlerinden meydana gelmektedir. Her piyasa fenomeninin piyasa toplumu üyelerinin seçimlerine kadar izi sürülebilir.

Piyasa yöntemi piyasa toplumunun muhtelif üyelerinin bireysel eylemlerinin müşterek işbirliği gereksinimlerine ayarlanmasıdır. Piyasa fiyatları üreticilere ne üretmesi, nasıl üretmesi ve hangi miktarda üretmesi gerektiğini söyler. Piyasa bireysel faaliyetlerin bir araya gelip buluştuğu odak noktasıdır. Piyasa bireylerin faaliyetlerinin yayıldığı bir merkezdir.

Piyasa ekonomisi ikinci düşünülebilir--ama gerçekleştirilemez--emeğin işbölümü altındaki toplumsal işbirliği sisteminden, üretim araçlarının devletsel mülkiyeti veya sosyal sisteminden, kesin olarak ayrıştırılmalıdır. Bu ikinci sistem genel olarak sosyalizm, komünizm, planlı ekonomi, veya devlet kapitalizmi olarak adlandırılır. Piyasa ekonomisi, veya genellikle adlandırıldığı gibi, kapitalizm ile sosyalist iktisat birbirlerini imkansızlaştırır. İki sistemin karması yoktur ve düşünülemez de; karma ekonomi, yani bir parça kapitalist bir parça sosyalist olan sistem, diye bir şey yoktur. Üretim piyasa tarafından veya üretim çarı ya da üretim çarları kurulunun emirleri tarafından yönlendirilir.

Üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan toplum içerisinde bu araçların bazılarının kamuya ait olması ve kamu tarafından idare edilmeleri--yani, devlet veya organlarından bir tanesi tarafından sahip olunması ve idaresi—bu sistemi sosyalizm ve kapitalizmi birleştiren karma ekonomi sistemi yapmaz. Devletin veya belediyelerin bazı fabrikalara sahip olmaları ve onları işletmeleri gerçeği piyasa ekonomisinin temel özelliklerini değiştirmez. Bu kamu mülkiyetinde olan ve işletilen işletmeler piyasanın hükümranlığı altındadır. Kendilerini, hammadde, araç-gereç ve emek alıcıları olarak, veya mal ve hizmetlerin satıcıları olarak, piyasa ekonomisinin şemasına uydurmak zorundadırlar. Piyasa ekonomisi kanunlarına maruzdurlar ve bundan dolayı onları himaye eden veya etmeyen tüketicilere bağımlıdırlar. Kârlılığın peşinde koşmak veya en azından zarardan kaçınmak zorundadırlar. Bu durum piyasanın üstünlüğünü ne ortadan kaldırır ne de hafifletir; yalnızca başka bir sektöre kaydırır. Zararları karşılamak için vergiler yükseltilmelidir. Ancak bu vergilemenin piyasada etkileri olur ve piyasa kanunlarına göre ekonomik yapıyı etkiler. Hükümetin

vergi toplaması değil, piyasanın işleyişi vergi yükünün kimin üzerine düşeceğine ve üretim ve tüketimin nasıl etkileneceğine karar vericidir. Öyleyse, devlet bürosu değil, piyasa bu kamunun işlettiği teşebbüslerin çalışmalarını belirler.

Piyasa işleyişi ile irtibatlı hiçbir şey praksiyolojik veya iktisadi manada sosyalizm olarak adlandırılamaz. Tüm sosyalistlerin tanımladığı ve anladığı olarak sosyalizm fikri üretim faktörleri ve bunların fiyatları için bir piyasanın olmayışını ima eder. Bireysel fabrikaların, dükkanların, ve çiftliklerin "sosyalizasyonu," yani özel mülkiyetten devlet mülkiyetine geçirilmeleri, başarılı önlemler ile sosyalizme neden olacak bir yöntemdir. Sosyalizm yolunda bir adımdır, sosyalizmin kendisi değildir. (Marx ve ortodoks Marksistler sosyalizme doğru böyle tedrici yaklaşımın olabilirliğini kibarca reddeder. Kendi doktrinlerine göre kapitalizmin evrimi tek bir darbeyle kapitalizm sosyalizme dönüşeceği bir noktaya erişecektir.)

Devlet işletimindeki işletmeler ve Rus Sovyet ekonomisi, yalnızca piyasada alım satım yapması gerçeğinden dolayı, kapitalist sistemle irtibatlıdır. Bu irtibata parasal terimlerle hesaplamalarıyla kendileri de şahittir. Böylece fanatik olarak kınadıkları kapitalist sistemin entellektüel yöntemlerini kullanmaktadırlar.

Parasal iktisadi hesaplama piyasa ekonomisinin entellektüel dayanağıdır. Emeğin işbölümü sistemi içerisinde faaliyette bulunmaya ayarlanmış işler iktisadi hesaplamasız başarılamaz. Piyasa ekonomisi parasal fiyatlarla hesaplama yapar. Böyle hesaplamaları yapabilmesi evriminde ve bugünkü işleyiş şartlarında etkilidir. Piyasa ekonomisi gerçektir çünkü hesaplayabilmektedir.

2. Sermaye Malları ve Sermaye

Yaşayan tüm canlıları hayati enerjilerini koruyan, yenileyen, ve güçlendiren meselelerin özümsenmesine doğru yönlendiren bir iç duygusu vardır. Eylemde bulunan insanın yüksek mertebesi yaşamı sürdürmeyi ve geliştirmeyi amaçlı ve bilinçli olarak hedeflemesi gerçeğinde ilan edilir. Bu hedefin ardından gidilmesinde mahareti ilkin yiyeceği elde etmesine yardım edecek araçların inşasına ve daha sonraki aşamada yiyecek maddelerinin miktarını arttıracak yöntemlerin tasarlanması dürtüsüne ve, sonunda insana özgü arzular içinde en acil hissedilenin tatminini sağlamaya yönlendirir. Böhm-Bawerk'in tarif ettiği şekliyle: İnsan daha fazla zamana ihtiyaç gösteren, ancak bu gecikmeyi daha fazla ve daha iyi ürünler üreterek telafi eden dolambaçlı yöntemleri seçer.

Daha fazla bolluğa doğru giden yolda ileriye dönük her adımın başlangıcı, tasarruftur; yani üretim sürecinin başlangıcı ile kullanım ve tüketim için ha-

zır bir ürüne dönüşümü arasında geçen zamanın ortalama süresini uzatmayı mümkün kılan ürünlerin hazırlanmasıdır. Bu amaç için biriktirilen ürünler teknolojik süreçte ya ortadaki aşamalardır, yani araçlar veya yarı tamamlanmış ürünlerdir; ya da insanın bekleme süresinde istek duymayacağı, uzun zaman alan yöntemi daha kısa zaman alan yöntemle ikame etmesini mümkün kılan, tüketime hazır mallardır. Bu mallara sermaye malları denir. Öyleyse, tasarruf ve sermaye malları ile sonuçlanan birikim, insanın maddi koşullarını geliştirmeye dönük her girişimin başlangıcıdır; insan medeniyetinin temelidir. Tasarruf ve sermaye birikimi olmaksızın maddi olmayan amaçlara dönük mücadele verilemez.[17]

Kişi *sermaye malları* fikrinden *sermaye* kavramını kesin olarak ayırmalıdır.[18] Sermaye kavramı piyasa ekonomisinde yapılan işlerin en önde gelen zihinsel aracı olan iktisadi hesaplama kavramının temelidir. Karşılıklı ilişki halinde olduğu kavram gelir kavramıdır.

Muhasebe ve muhasebenin günlük yansımalarının sadece bir arıtması olarak kullanıldığı şekliyle sermaye ve gelir, araçlarla ve amaçlarla tezatlık gösterir. Oyuncunun hesaplama yapan aklı isteklerinin anında tatmini için kullanmayı planladığı tüketici malları ile biraz daha eylemde bulunmak suretiyle gelecekteki isteklerini karşılamak için kullanmayı planladığı diğer tüm sıra malları--ilk sıra malları dahil--[19] arasında bir sınır çizgisi çizer. Böylece araçlar ve amaçlar arasında ayrıma gitme, elde etme ve tüketme, iş alemi ve hanehalkı, ticari fonlar ve hanehalkı fonları ayrışması başlar. Elde etme amaçlı malların tümü parasal ibarelerle değerlendirilir, ve bu toplam-sermaye-iktisadi hesaplamanın başlangıcını teşkil eder. Elde etme eyleminin anlık amacı sermayenin arttırılması, veya en azından, korunmasıdır. Sermayede herhangi bir azalmaya neden olmaksızın, belirli bir zaman aralığında tüketilebilecek miktara, gelir denir. Eğer tüketim eldeki geliri aşarsa, fark sermaye tüketimi adını alır. Eğer eldeki gelir tüketilen miktardan daha büyükse, farka tasarruf denir. İktisadi hesaplamanın ana görevleri arasında gelirin, tasarrufun ve sermaye tüketiminin büyüklüğünün tespiti de vardır.

---

[17] Sermaye malları üretimin üretilmiş faktörleri olarakta tanımlanmıştır ve doğanın verdiğine veya üretimin orijinal faktörlerine, yani doğal kaynaklar (toprak) ve insan emeğine adeta karşıdır. Bu terminoloji büyük ihtimamla kullanılmalıdır, çünkü kolayca yanlış yorumlanabilir ve aşağıda eleştirilen reel sermaye yanlış kavramına götürür.

[18] Ancak, elbette ki alışılageldik terminolojiyi izleyerek eğer biri basitlik için "sermaye birikimi" terimini (veya "sermaye arzı," "sermaye açığı," vs.) "sermaye malları birikimi," "sermaye malları arzı" vs. terimlerinin yerine kullanırsa, bunun bir zararı yoktur.

[19] Bu insan için bu mallar ilk sıra malları değil, yüksek sıra mallarıdır, daha ileriki üretimin faktörleridir.

Sermaye ve gelir kavramlarında ima edilen fikirlere eylemde bulunan insanı yönlendiren yansımalar, eylemin planlama ve hazırlık safhalarında gelişmemiş olarak bulunur. En ilkel idareli insanlar bile, modern muhasebeci kadar sermaye tüketiminin sonuçlarından haberdardır. Avcının hamile dişi bir geyiği avlamaktaki çekingenliği ve en acımasız savaşçının meyveli ağacı keserken hissettiği rahatsızlık, böyle düşüncelerden etkilenen zihnin ilanlarıydı. Bu düşünceler asırlık kullanım hakkı bulunan kurumlarda ve benzer gelenek ve uygulamalarda vardır. Parasal hesaplamaya başvurabilen insanlar ancak iktisadi mal ile ondan elde edilen avantajlar arasında kesin bir ayrıma gidebilir ve tüm sınıflara, çeşitlere, mal ve hizmetlere güzelce uygulayabilir. Tek başlarına oldukça gelişmiş işleme sanayilerinin sürekli gelişen şartlarına ve yüzlerce, binlerce uzmanlaşmış işlerin ve performansların toplumsal işbirliğinin karmaşık yapısına göre böyle ayrımları tespit edebilirler.

Modern muhasebenin sağladığı bilgiden geriye doğru insan ırkının vahşi atalarının şartlarına baktığımızda, mecazen diyebiliriz ki, onlar da "sermaye" kullanmışlardır. Şayet ilgili çeşitli kalemlere hangi fiyatların tayin edildiğini bilseydi, çağdaş muhasebeci bu mesleğin tüm yöntemlerini avcılık ve balıkçılığın ilkel araçlarına, sığır yetiştiriciliğine ve toprağın ekilip biçilmesine uygulayabilirdi. Bazı iktisatçılar "sermayenin" tüm beşeri üretim kategorilerinde olduğu, üretim işleminin düşünülebilir her sisteminde var olduğu--yani, Robinson Crusoe'nun gönülsüz münzevi yaşantısında sosyalist toplumdan az olmayarak--ve parasal hesaplama pratiğine bağlı olmadığı sonucuna vardılar.[20] Ancak, bu kafa karışıklığıdır. Sermaye kavramı parasal hesaplama metninden ve yalnızca parasal hesaplamanın mümkün olduğu piyasa ekonomisinin sosyal yapısından ayrıştırılamaz. Sermaye piyasa ekonomisi şartları dışında hiçbir anlamı olmayan bir kavramdır. Üretim araçlarının özel mülkiyeti sisteminde kendi hesabına eylemde bulunan bireylerin kayıtları ve planlarında münhasıran bir rol oynar, ve parasal terimlerin iktisadi hesaplamasının yayılması ile gelişir.[21]

Modern muhasebe, uzun tarihsel evrimin meyvesidir. Bugün işadamları ve muhasebeciler arasında, sermayenin anlamına dair ortak bir görüş söz konusudur. Belirli bir tarihte belli bir iş biriminin işlemlerinin davranışına adanmış olarak, sermaye, tüm varlıkların toplam parasal değeri eksi tüm borçların parasal değerine eşittir. Bu varlıkların (toprak, binalar, aletler, her çeşitten ve sıradan mallar, borçlar, alacaklar, nakit, veya her ne ise) nelerden oluştuğu fark etmez.

---

[20] Bkz. örneğin, R. v. Strigl, *Kapital und Produktion* (Viyana, 1934), s. 3.

[21] Bkz. Frank A. Fetter in *Encyclopaedia of the Social Sciences*. III. 190.

Muhasebenin ilk zamanlarında parasal hesaplama yapan esnafların, çoğunlukla binalarını ve topraklarının parasal değerlerini sermaye kavramına dahil etmedikleri tarihsel bir gerçektir. Tarımcıların da sermaye kavramını topraklarına uygulamakta yavaş oldukları bir başka tarihsel gerçektir. Bugün bile en gelişmiş ülkelerin çiftçilerinin sadece belli bir kısmı gerçek muhasebe uygulamasına aşinadır. Pek çok çiftçi toprağı ve onun üretime yaptığı katkı için yapılması gereken ödemeyi görmezden gelen muhasebe sistemine boyun eğmektedir. Hesap girişleri toprağın parasal değerini içermez ve dolayısıyla burada meydana gelen değişikliklere karşı kayıtsızdır. Böyle hesaplar eksiktir, çünkü sermaye hesabının tek amacı olan bilgiyi sunamazlar. Yine böyle hesaplar çiftliğin işletilmesinin toprağın üretime katkısında, yani nesnel kullanım değerinde, bir sapmaya neden olup olmadığını göstermez. Eğer erozyon olursa, hesapları bunu ihmal eder, böylece hesaplanan gelir (net gelir) daha mükemmel muhasebe yönteminin göstermiş olacağından daha büyük gözükür.

Bu tarihsel gerçeklerden bahsetmek gerekir çünkü iktisatçıların *reel sermaye* kavramını inşa etmedeki gayretlerini etkiler.

İktisatçılar üretim faktörlerinin kıtlığının tedavüldeki para miktarının arttırılması ve kredi genişlemesi ile ya tamamen veya belli ölçüye kadar, yok edilebileceği boş inancı ile karşı karşıya gelmişlerdir, hâlâ da gelmektedirler. Bu iktisat politikasının temel sorunsalı ile yeterince ilgilenmek için gerçek sermaye kavramını gerekli olarak inşa etmeyi ve bir şeyler elde etme faaliyetlerinin tüm karmaşıklığına göndermede bulunan işadamının uygulamaları olan sermaye kavramına karşı olması gerektiğini düşünmüşlerdi. İktisatçıların toprağın parasal karşılığını sermaye kavramına yerleştirme gayretleri hâlâ sorgulanıyordu. Böylece iktisatçılar reel sermaye kavramının inşasında toprağı ihmal etmeyi makul gördüler. Reel sermayeyi eldeki üretimin üretilmiş faktörlerinin toplamı olarak tanımladılar. Kılı kırk yaran tartışmalar, tüketici mallarının envanterini elde tutan işletmelerin gerçek sermaye olup olmadığıyla başladı. Ancak nakdin gerçek sermaye olmadığında görüş birliği vardı.

Üretimin üretilmiş faktörler toplamı olduğu kavramı, boş bir kavramdır. İşletme biriminin sahip olduğu üretimin çeşitli faktörlerinin parasal karşılığı belirlenebilir ve toplanabilir. Ancak böyle bir değerlendirmeden parasal terimi çıkartırsak, üretimin üretilmiş faktörler toplamı yalnızca çeşitli malların binlerce miktarlarının fiziksel sayısıdır. Böyle bir envanterin eylemde bulunmak için bir faydası yoktur. Teknoloji ve topografi ifadeleriyle evrenin bir parçasının ifadesidir ve insan refahını arttırma gayretlerinin ortaya koyduğu sorunlara bir göndermede de bulunmaz. Üretimin üretilmiş faktörlerini *sermaye malları* olarak adlandıran terminolojiye tahammül edebiliriz. Fakat, bu gerçek sermaye kavramını daha manidar kılmaz.

Reel sermayenin mistik fikri kullanımının en kötü doğal sonucu iktisatçıların (reel) sermayenin verimliliği denilen sahte sorunsal hakkında spekülasyonlarda bulunmaya başlamasıdır. Üretim faktörü, tanım gereği, üretim sürecine başarıyla katkıda bulunabilen nesnedir. Piyasa fiyatı insanların katkısına atadıkları değeri tam olarak yansıtır. Üretim faktörünün kullanımından beklenen hizmet (yani, üretime olan katkısı) insanların onlara verdikleri tam değere göre ödenen piyasa işlemlerindedir. Bu faktörler bu hizmetler hesabına sadece bir değer olarak görülür. Bir defa bu fiyatlar ödendikten sonra, üretimin bu faktörlerinin ek üretken hizmetleri için bir telafi olarak hiç kimseye daha fazla ödemeye neden olacak hiçbir şey kalmaz. Faizi sermayenin verimliliğinden elde edilen gelir olarak açıklamak bir gaftı.[22]

Reel sermaye kavramından çıkarılan ikinci kafa karışıklığı daha az zararlı değildi. İnsanlar *sosyal sermaye* kavramı ile *özel sermaye* arasında farklılık olduğunu düşünmeye başladılar. Sosyalist ekonominin hayali yapısından başlayarak, sermaye kavramını böyle bir sistemin genel yöneticisinin iktisadi faaliyetlerine uygun olarak tanımlama eğilimine girdiler. Bu yöneticinin yaptığı işlerin başarılı olup olmadığını (kendi değerleme görüşünden ve bu değerlemelere göre hedeflenen amaçlardan) ve vesayeti altındakilerin tüketimlerini azaltmadan üretim faktörlerinin miktarını ne kadar arttırabileceğini ve böylece daha fazla üretimi engellemeyeceğini bilmek istemesinde haklıydılar. Sosyalist bir devletin, çalışmalarına bir rehber olarak, sermaye ve gelir kavramlarına şiddetle ihtiyacı vardı. Bununla birlikte, üretim araçlarının özel mülkiyetinin, piyasanın ve fiyatların olmadığı böyle bir iktisadi sistemde sermaye ve gelir kavramları pratik uygulamadan yoksun yalnızca birer akademik postulattır. Sosyalist bir ekonomide sermaye malları vardır; ancak sermaye yoktur.

Sermaye fikri sadece piyasa ekonomisinde anlamlıdır. Böyle bir ekonomi içerisinde kendi hesabına çalışan bireylerin veya bireylerin oluşturduğu grupların hesaplamalarına ve tasarlamalarına hizmet eder. Kâr elde etmek ve zarardan kaçınmak isteyen sermayedar, girişimci ve çiftçi için bir alettir; tüm eylemlerin kategorisi değildir. Piyasa ekonomisi içerisinde eylemde bulunmanın bir kategorisidir.

3. Kapitalizm

Tüm medeniyetler şu ana kadar üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanmıştır. Medeniyet ve özel mülkiyet birbiriyle irtibatlıdır. İktisadın deneysel bir bilim olduğunu kabul eden, ne var ki üretim araçlarının kamusal kontrolünü tavsiye eden görüşü sürdürenler kendileriyle acınacak halde çelişki içindedirler. Eğer tarihsel tecrübe bize bir şey öğretmişse, o da, özel mülkiyetin ayrış-

[22] Bkz. aşağıda, ss. 526-534.

tırılamaz bir şekilde medeniyetle ilişkili olduğudur. Sosyalizmin, kapitalizmin sağladığı kadar yüksek hayat standardı sağlayabildiği bir deneyimi yoktur.[23]

Piyasa ekonomisi sistemi hiçbir zaman tam ve saf olarak denenmemiştir. Ancak Ortaçağ'dan beri piyasa ekonomisinin işleyişine mani olan kurumların kaldırılması genel eğilimi ile Batı medeniyetinin yörüngesinde hüküm sürmüştür. Bu eğilimin başarılı ilerleyişi ile, nüfus rakamları katlanmış ve kalabalıkların yaşam standardı öngörülmemiş ve dolayısıyla düşlenmemiş seviyelere çıkmıştır. Bugün ortalama bir Amerikan işçisi (kral) Croesus, Crasus, Medici ve XIV. Louis'nin kıskanacağı ölçüde hayatı kolaylaştıran şeylere sahiptir.

Piyasa ekonomisi eleştirmeni sosyalist ve müdahalecilerin gündeme getirdiği sorunlar tamamen iktisadi niteliktedir ve bu kitabın yapmaya çalıştığı şekilde ilgilenilebilir: İnsan eylemi ve toplumsal işbirliğinin akla gelen tüm sistemlerinin kapsamlı bir analizi ile. İnsanların kapitalizmi neden aşağıladığı ve hor gördüğü ve hoşlanmadıkları her şeyi "kapitalist" ve hoşlandıkları her şeyi de "sosyalist" diye övdükleri psikolojik sorunu tarihi ilgilendirir ve tarihçilere bırakılmalıdır. Ancak, bu noktada vurgulamak zorunda olduğumuz pek çok mesele vardır.

Totaliterlik taraftarları "kapitalizmi" korkunç bir şeytan, insanlığa musallat olan iğrenç bir hastalık olarak görürler. Marx'ın gözünde insanlığın evriminde kaçınılmaz bir evre, ancak kötülerin en kötüsüdür; kurtuluş yakındır ve insanı bu felaketten sonsuza kadar kurtaracaktır. Diğer insanların görüşlerinde, eğer insanlar daha ahlâklı veya iktisat politikaları seçimlerinde daha maharetli olmuş olsalardı, kapitalizmden kaçınmak mümkün olurdu. Tüm bunların ortak tek bir özelliği vardır; o da, kapitalizme sanki medeni insanın eylemde bulunmasında ve düşünmesinde temel olan şartları değiştirmeksizin elimine edilebilecek tesadüfi bir vakıa olarak bakmalarıdır. İktisadi hesaplama sorunu konusunu ihmal ettiklerinden, parasal hesaplamanın terkinin neden olacağı sonuçlardan haberdar değildirler. Bu insanlar aritmetiğin eylem planlamasında kendisine hiçbir yararı olmayan sosyalist insanların zihniyetlerinde ve düşünme tarzlarında çağdaşlarımızdan tamamen farklı olduğunu fark etmemektedirler. Sosyalizmle ilgilenirken, insanın maddi refahında gerçekleşecek felaket sonuçlarına göz yummaya hazır olsak bile, bu zihinsel değişimi göz ardı etmemeliyiz.

Piyasa ekonomisi emeğin işbölümü altında eylemin insan yapımı tarzıdır. Ancak bu, tesadüfi veya yapay bir şey ve başka bir tarz ile ikame edilebilir

[23] Rus "tecrübesinin" incelemesi için bakınız Mises, Planned Chaos (Irvington-on-Hudson, NY, 1947), pp. 80-87 (tıpkıbasım, Mises, Socialism [New Haven, 1951] s. 527-592).

imasında bulunmaz. Piyasa ekonomisi uzun evrimsel işleyişin ürünüdür. İnsanın değiştiremeyeceği veri şartlara en müsait şekilde eylemlerini ayarlama çabalarının bir sonucudur. İnsanın vahşilikten medeniyete uzanan muhteşem ilerleyişinin uygulaması ile, adeta bir stratejidir.

Bazı yazarlar şunu ileri sürerler: Kapitalizm geçen iki yüzyılda harika başarılar meydana getirmiş bir iktisadi sistemdir; öyleyse artık işi bitmiştir çünkü geçmişte yararlı olan zamanımız ve gelecek için faydalı olamaz. Böyle bir akıl yürütme deneysel bilginin ilkelerine zıt düşmeye açıktır. İnsan eylemi biliminin deneysel fen bilimleri yöntemlerini kullanıp kullanamayacağı sorusunu tekrar dillendirmeye gerek yoktur. Bu soruya olumlu cevap vermek mümkün olsaydı bile, bu *á rebours* deneycilerin yaptığı gibi tartışmak saçma olurdu. Deneysel bilim *a*'nın geçmişte geçerli olduğu için, gelecekte de geçerli olacağı iddiasını dillendirir. Aksini asla iddia etmez ve *a* geçmişte geçerli olduğu için gelecekte geçerli değildir diye bir şey öne sürmez.

İktisatçıları güya tarihi göz ardı ettikleri için suçlamak bir gelenektir. İddia edilen, iktisatçıların piyasa ekonomisini toplumsal işbirliğinin ideal ve ebedi modeli olarak gördükleridir. Çalışmalarını piyasa ekonomisi şartları araştırmalarına yoğunlaştırmakta ve diğer her şeyi ihmal etmektedirler. Kapitalizmin sadece iki yüzyıl önce ortaya çıktığı ve bugün bile yeryüzünün karşılaştırmalı olarak çok küçük bir bölgesinde ve çok az sayıdaki insan ile sınırlı olduğu gerçeğiyle bile ilgilenmezler. Bu eleştirmenler derler ki, farklı zihniyet ve farklı iktisadi işler yapma yöntemleri olan medeniyetler olmuştur ve hâlâ da vardır. *Sub specie aeternitatis*'ten* görüldüğünde, kapitalizm geçen bir fenomen, tarihsel evrimin ömrü kısa bir evresi, kapitalist öncesi çağlardan kapitalist sonrası geleceğe bir dönüşümdür.

Tüm bu eleştiriler düzmecedir. Elbette ki, iktisat tarihin veya diğer tarihsel bilimin bir dalı değildir. İnsanın eylemde bulunduğu tüm akla gelen özel şartlar altındaki işlemlerin ve eylemin değişmez kategorisinin genel bilimi, tüm insan eyleminin teorisidir. Esasen tarihsel ve etnografik sorunlarla uğraşmak için vazgeçilmez bir zihinsel araç verir. İktisadın sonuçlarından tam yararlanmayan tarihçi veya etnograf, kötü bir iş çıkarır. Gerçekten teori deyip geçtiği şeyden etkilenmeden araştırma konusuna yaklaşamaz. Sözde yabancı madde katılmamış gerçeklerin bir araya getirilmesi, bu gerçeklerin düzenlenmesi, ve onlardan sonuç çıkarılmasının her adımında kendisine kılavuzluk eden şey uzun zaman önce iktisat biliminin tamamen ifşa edip boşa çıkardığı, şarlatanların ortaya attığı baştan savma iktisadi doktrinlerin çarpık kalıntılarıdır.

---

* Ebediyet perspektifinden bakıldığında. (ed.)

Planlanan eylemde hesaplamanın uygulanabildiği tek insan eylemi modeli olan piyasa toplumunun sorunlarının analizi, eylemin akla gelen tüm yöntemlerinin ve tarihçilerin ve etnografların karşı karşıya geldikleri tüm iktisadi sorunların analizine erişilmeye açıktır. İktisadi yönetimin tüm kapitalist olmayan yöntemleri, asal sayıların geçmiş eylemleri kayıt altına almada ve gelecek eylemlerini planlamada kapitalist olmayan sistemlerde de kullanılabileceği varsayımı altında ancak çalışılabilir. İktisatçıların saf piyasa ekonomisini araştırmalarının merkezine oturtmalarının nedeni de budur.

"Tarihsel anlayıştan" yoksun olan ve evrim unsurunu göz ardı eden iktisatçılar değil, onların eleştirmenleridir. Piyasa ekonomisinin insan ırkının diğer primatların* seviyelerinden ortaya çıkmasıyla birlikte baş gösteren uzun tarihsel bir sürecin ürünü olduğu gerçeğini tam olarak kavramışlardır. Hatalı bir şekilde "tarihçilik" olarak adlandırılan çizginin ileri gelenleri evrimsel değişmelerin etkilerini ortadan kaldırma eğilimindedirler. Onların gözünde uzak geçmişe kadar izi sürülemeyen veya bazı ilkel Polinezya kabilelerinin geleneklerinde keşfedilmeyen her şey yapay, hatta batmıştır. Vahşilere meçhul olan kurum gerçeğini işe yaramazlığın ve çürümüşlüğün kanıtı olarak görürler. Marx ve Engels ve Tarihçi Okulun Prusyalı profesörleri özel mülkiyetin "yalnızca" tarihsel bir vakıa olduğunu öğrendiklerinde çok sevinmişlerdi. Onlar için bu sosyalist planlarını gerçekleştirebileceklerinin bir deliliydi.[24]

Yaratıcı dâhi, kendi insanlarına aykırı düşer. Daha önce duyulmamış ve yeni şeylerin öncüsü olarak geleneksel standartların ve değerlerin eleştirisiz kabulü ile zıtlaşır. Onun gözünde normal vatandaşın, vasat veya sıradan insanın rutini, basitçe aptallıktır. Onun için "burjuvazi" ahmaklığın eşanlamlısıdır.[25]

---

* Bazı sınıflamalara göre insanı da içine alan memeliler takımı. (ed.)

[24] Bu yaygın düşünce tarzının en şaşırtıcı ürünü Prusya profesörünün kitabıdır (*Die geschlossene Wirtschaft* [Tübingen, 1933]). Laurn pek çok ilkel kabilenin ekonomik otarşiyi doğal, zorunlu ve ahlâken iyi olarak düşündüğünü gösteren etnografik yazılardan alıntıların geniş koleksiyonunu bir araya getirdi. Buradan otarşinin, doğal ve iktisadi yönetimin en elverişli durumu ve taraftarı olduğu otarşiye dönüşü "biyolojik zorunlu süreç" olduğu sonucunu çıkarır (s. 491).

[25] Guy de Maupassant Flaubert'ın sözde burjuvazi nefretini *Etude sur Gustave Flaubert* (tıpkıbasım, *Oeuvres complètes de Gustave Flaubert* [Paris, 1885], Vol. VII) analiz etti. Maupassant der ki Flaubert "aimait le monde" (p. 67); yani, aristokratlardan, zengin burjuvazilerden ve sanatçılar, yazarlar, felsefeciler, bilim insanları, devlet adamları ve girişimcilerin (destekleyiciler) seçkinlerinin oluşturduğu Paris sosyetesinde dolaşmaktan hoşlanmaktadır. Burjuvazi terimini embesil ile eşanlamlı olarak kullandı ve şu şekilde tanımladı: "Her kimin kötü düşünceleri (pense bassement) varsa ben ona burjuvazi derim." Böylece, burjuvazi teriminin kullanımında Flaubert burjuvaziyi sosyal sınıf olarak değil de, bu sınıfta en sıklıkla bulduğu embesil türü için kullandığı açıktır. Sıradan insanları ("*le bon peuple*") da küçük gördü. Ancak, işçilerinden daha

Unutmak veya kendi güçlerini idrak etmek için dahinin davranışlarını taklit etmekten mutlu olan hüsrana uğramış sanatçılar bu terminolojiyi benimserler. Bu Bohemyalılar hoşlanmadıkları her şeye "burjuvazi" derler. Marx "kapitalist" ibaresini "burjuvazinin" karşılığı yaptığından bu yana, her iki kelimeyi eşanlamlı olarak kullanırlar. Tüm dillerin kelime haznelerinde "kapitalist" ve "burjuvazi" kelimeleri bugün utanç, alçak bir durum ve rezil anlamlarına gelir.[26] Tam tersine, insanlar "sosyalisti" övgüye değer ve iyi olarak addederler. Tartışmanın akan seyri şudur: Bir şahıs önce keyfi olarak hoşlanmadığı her şeyi "kapitalist" olarak adlandırır; daha sonra da buradan o nesnenin kötü olduğunu çıkarsar.

Semantik kafa karışıklığı daha da ileri gider. Ortaçağ'ın romantik kasidecisi olan Sismondi, tüm sosyalist yazarlar, Prusya Tarihçi Okulu, ve Amerikan Kurumsalcılığı, kapitalizmi, kâr eden küçük bir grubun yararı için çoğunluğun hayati menfaatlerini feda eden bir sömürü sistemi olarak öğretmiştir. Hiçbir makul insan bu "delice" sistemin taraftarı olamaz. Kapitalizmin yalnızca küçük bir gruba değil herkese faydalı olduğu iddiasını dillendiren iktisatçılar "burjuvazinin dalkavuklarıdırlar." Ya gerçeği göremeyecek kadar kalın kafalıdırlar, ya da sömürenlerin bencil sınıf menfaatlerinin mahcup savunucuları tarafından rüşvetlenmişlerdir.

Liberalliğin, demokrasinin ve piyasa ekonomisinin bu düşmanlarının terminolojisinde kapitalizm, büyük iş alemi ve milyonerlerin taraftarı olduğu iktisat politikası demektir. Bazı--ama hepsi değil--zengin girişimcilerin ve kapitalistlerin bugünlerde serbest ticareti ve rekabeti kısıtlayan önlemler ve sonuçta tekelleşme taraftarı olmasıyla karşılaştıklarında, derler ki: Çağdaş kapitalizm korumacılık, kartel, ve rekabetin ortadan kaldırılması için vardır. Onlara göre geçmişteki İngiliz kapitalizminin hem yurtiçi hem de yurtdışı piyasalarda ve uluslararası ilişkilerde belli bir süre için serbest ticaret yanlısı olduğu bir gerçektir; bu böyleydi, çünkü İngiliz burjuvazisinin sınıf çıkarları o tarihlerde en iyi şekilde bu politikayla icra ediliyordu. Ne var ki, şartlar değişmiştir ve bugün kapitalizm, yani sömürenlerin taraftar olduğu doktrin, başka bir politikayı hedeflemektedir.

Bu doktrinin iktisat teorisini ve tarihsel gerçekleri çok fena bir şekilde sap-

---

çok "gens du monde" ile daha sık irtibat kurunca, öncekinin aptallığı kendisini daha sonrakinden daha çok kızdırdı (s. 59). Maupassant'ın bu gözlemleri sadece Flaubert için değil, tüm sanatçıların "anti-burjuvazisi" için de iyiydi. Marksist bakış açısından Flaubert'in "burjuvazi" bir yazar olduğu ve romanlarının "üretimin kapitalist veya burjuvazi tarzının" "ideolojik üstyapısı" olduğu vurgulanmalıdır.

[26] Naziler "Yahudi" ibaresini hem "kapitalist" hem de "burjuvazi"nin eşanlamlısı olarak kullandı.

tırdığını zaten vurgulamıştık.[27] Bencil tutkuları ve çıkarları için korumacılığı talep eden ve rekabeti kısıtlayan önlemlerden avantaj yakalamayı umut eden insanlar her zaman için olmuştur ve olacaktır. Yaşlanan ve yorulan girişimciler ve geçmişte başarılı olmuş insanların ortadan kalkmaya yüz tutmuş evlatları, zenginliklerine ve yüksek mevkideki sosyal pozisyonlarına meydan okuyan bu sonradan görme zenginlerden hoşlanmazlar. İktisadi şartları daha katılaştırma ve gelişmelere mani olma isteklerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği kamuoyunun baskın havasına bağlıdır. Ondokuzuncu yüzyılın ideolojik yapısı, liberal iktisatçıların öğretilerinin prestiji ile donatılmış olarak, böyle dilekleri boşa çıkardı. Liberalizm çağının teknolojik ilerlemeleri üretimi, ulaştırmayı ve piyasanın geleneksel yöntemlerini devrimsel dönüşüme uğrattığında, çıkarları incinenler korumacılık istemediler çünkü bu umutsuz bir girişim olurdu. Ancak bugün verimli bir insanı verimsiz bir insanla rekabet etmekten alıkoymak hükümetin meşru görevi olarak addedilmektedir. Kamuoyu güçlü baskı gruplarının gelişmenin durdurulması taleplerine sempati ile bakmaktadırlar. Tereyağı üreticileri margarin üreticilerine karşı ve müzisyenler plakçılara karşı oldukça başarılı bir savaşın içindedirler. Sendikalar her yeni makinenin ölümcül düşmanlarıdır. Böyle bir ortamda daha az verimli işadamının daha verimli rakiplerine karşı korumacılığı hedeflemesi şaşırtıcı değildir.

Bu durumu şu şekilde tarif etmek daha doğru olurdu: Bugün pekçok veya bazı iş grupları artık liberal değildirler; saf piyasa ekonomisini ve serbest girişimciliği desteklememektedirler. Tam tersine, hükümetten iş hayatına müdahale etmesi için çeşitli önlemler istemektedirler. Kapitalizm kavramının anlamının tamamen değiştiğini ve Amerikalı Kurumsalcıların adlandırdığı gibi "olgun kapitalizm," veya Marksistlerin dediği gibi "gecikmiş kapitalizm" halini aldığını söyleyip, bu sistemi ücretlilerin, çiftçilerin, esnafın, zanaatkarların, ve bazen de kapitalistlerin ve girişimcilerin çıkarlarını korumak için kısıtlayıcı politikalar ile karakterize etmek tamamen yanlış bir yönlendirmedir. Kapitalizm kavramı değişmez iktisat kavramıdır; eğer bir mana ifade ediyorsa, o da piyasa ekonomisi demektir. Eğer kişi farklı bir terminolojiye katlanmak zorunda kalırsa, çağdaş tarih ve iktisat politikalarının sorunları ile yeterince uğraşmak için semantik aletlerden yoksun kalır. Bu yanlış isimlendirme, eğer sahte iktisatçılar ve politikacıların, insanları piyasa ekonomisinin gerçekten ne olduğunu bilmekten alıkoymalarını fark ettiğimiz zaman ancak anlaşılır olmaya başlar. Bu kişiler kısıtlı ve iğrenç hükümet politikalarının "kapitalizm" tarafından üretildiğine insanları inandırmak istemektedirler.

[27] Bkz. yukarıda, ss. 80-84.

4. Tüketicilerin Hükümranlığı

Piyasa toplumunda tüm iktisadi işlere yön verme işi, girişimcilerin işidir. Üretimi kontrol eden, geminin dümeninde olan onlardır. Üstünkörü bir gözlemci onların üstün olduğuna inanır; ancak değildirler. Kaptanın emirlerine koşulsuz olarak uymakla yükümlüdürler. Kaptan, tüketicidir. Ne girişimciler, ne çiftçiler, ne de kapitalistler, neyin üretileceğini belirlerler. Bunu yapan, tüketicilerdir. Eğer bir işadamı piyasa fiyatları yoluyla kendisine iletildiği gibi, kamuoyunun emirlerine tam olarak uymazsa, zarara katlanır, iflas eder, ve böylece, dümendeki yüksek mertebesinden indirilir. Onun yerini, tüketici taleplerini daha iyi tatmin eden diğer insanlar alır.

Tüketiciler en ucuz fiyattan istediklerini satın alarak, buna imkân veren dükkanları korurlar. Satın almaları ve satın almaktan imtina etmeleri, fabrikalara ve çiftliklere kimin sahip olması ve buraları kimin idare etmesi gerektiğini belirler. Onlar fakirleri zengin ve zenginleri fakir yaparlar. Tam olarak neyin üretilmesi, ne kadar üretilmesi ve hangi kalitede üretilmesi gerektiğini onlar belirler. Tüketiciler merhametsiz patronlardır, kapris ve hayallerle doludurlar, değişebilen ve tahmin edilemeyen kişilerdir. Onlar için kendi tatminlerinden başka bir şey önemli değildir. Geçmişin erdemi ve çıkarlarıyla zerre kadar alakalı değildirler. Daha çok hoşlarına giden veya daha ucuz bir şey teklif edildiğinde, eski satıcılarını terk ederler. Alıcı ve tüketici olarak kendi kapasitelerince, diğer insanları düşünmeksizin hareket ederler, taş kalpli ve duyarsızdırlar.

Birinci sıra (nihai) mal ve hizmetlerin satıcıları yalnızca tüketiciler ile dolaysız irtibat halindedirler ve dolaysız olarak siparişlerine bağımlıdırlar. Ancak halktan aldıkları siparişleri daha yüksek sıradaki mal ve hizmetleri üretenlerin tümüne iletirler. Tüketici malları imalatçıları, perakendecileri, hizmet tacirleri kendi işlerinin icrası için ihtiyaç duyduklarını, kendilerine en ucuz fiyattan sunan satıcılardan temin etmeye zorlanırlar. Eğer en ucuz piyasadan alma ve tüketicilerin taleplerini en iyi ve en ucuz yoldan yerine getirecek şekilde üretim faktörlerinin işleyişini ayarlama eğiliminde olmazlarsa, piyasayı terk etmek zorunda kalırlar. Tüketicilerin talebi tarafından salık verilen yollardan her sapma, hesaplarına borç olarak kaydedilir. En ufak bir sapma, ister isteyerek isterse yanılarak, kötü değer yargısı, veya verimsizlikten dolayı olsun, kârlarını kısıtlar ve onları yok eder. Daha ciddi bir sapma zararla sonuçlanır ve böylece satıcının zenginliğini azaltır veya tamamen emer. Kapitalistler, girişimciler, ve toprak sahipleri, zenginliklerini yalnızca tüketicilerin siparişlerini en iyi şekilde yerine getirerek koruyabilir veya arttırabilirler. Tüketicilerin ürünlere daha fazla ödeyerek geri ödemeye hazır olmadıkları parayı harcamakta özgür değildirler. İş ilişkilerinde hissiz ve taş kalpli olmalıdırlar çünkü tüketiciler, yani patronları, hissiz ve taş kalplidirler.

Tüketiciler nihai olarak sadece tüketici mallarının fiyatlarını değil aynı zamanda üretimin tüm faktörlerinin fiyatlarını, piyasa ekonomisinin her üyesinin gelirini de belirlerler. Hem işçinin hem de cazibeli film yıldızının ve hizmetçi kadının kazandığı ücretleri, nihai olarak, girişimciler değil, tüketiciler öderler. Tüketiciler her senti harcarken tüm üretim sürecinin yönünü ve tüm ticari faaliyetlerin organizasyonunu belirler. Bu durum, piyasanın, her sentin oy hakkı verdiği bir demokrasi olarak adlandırılmasını sağlamıştır.[28] Demokratik anayasanın devlet işlerinde vatandaşlara sağladığı üstünlük, piyasa ekonomisinin kapasitelerince tüketici olarak vatandaşlara verdiği ile aynı üstünlüktür demek, daha doğru olacaktır. Ancak, bu mukayese eksiktir. Siyasal demokrasilerde sadece çoğunluk adayı veya çoğunluk planı işlerin gidişatında etkindir. Azınlığın oyları direkt olarak politikaları etkilemez. Oysa piyasada her oy sayılır. Harcanan her sent, üretim süreci üzerinde bir etki gücüne sahiptir. Yayınevleri dedektif hikayeleri yayınlayarak sadece çoğunluğa değil, aynı zamanda lirik şiir ve felsefi kitaplarla azınlığa da hizmet ederler. Fırıncılar ekmeği sadece sağlıklı insanlar için çıkarmaz, aynı zamanda hasta olup özel diyette bulunanlar için de yaparlar. Tüketicinin kararı belli bir miktar para harcamaya hazır olması yoluyla tam gaz etkinliğe götürülür.

Muhtelif tüketicilerin piyasada aynı oy hakkına sahip olmadıkları doğrudur. Zenginler fakir vatandaşlardan daha fazla oy hakkına sahiptirler. Ancak bu eşitsizlik, bir önceki oylama sürecinin sonucunun ta kendisidir. Saf piyasa ekonomisinde zengin olmak, tüketicilerin taleplerini en iyi şekilde karşılama başarısının bir sonucudur. Zengin, zenginliğini, ancak tüketicilere en etkin yoldan hizmet vermeye devam ederek koruyabilir.

Öyleyse, neredeyse günlük tekrarlanan seçimlerle geri alınabilir olarak atanan, üretimin maddi faktörlerinin sahipleri ve girişimciler, tüketicilerin emanetçileri konumunda veya onların mandası altındadırlar.

Piyasa ekonomisinin işleyişinde özel mülk sahibi sınıfın tüketicilerin üstünlüğüne tamamen boyun eğmediği yalnız bir durum vardır. Tekelci fiyatları, tüketicilerin nüfuzu altında olma anlaşmasını bozar.

Siyasi İdare Terminolojisinin Mecazi Kullanımı

İşlerinin yürütülmesinde işadamının verdiği talimatlar görülebilir ve duyulabilir. Hiç kimse "bunlardan haberim yoktu" diyemez. Çıraklar bile dükkandaki işleri yürütenin patron olduğunu bilir. Ancak girişimcinin piyasaya olan bağımlılığını fark etmek için biraz daha fazla kafa yormaya ihtiyaç vardır. Tüketicilerin verdiği talimatlar elle tutulur değildirler, duyularla algılanamaz-

[28] Bkz. Frank A. Fetter, *The Principles of Economics* (3. baskı, New York, 1913), ss. 394, 410.

lar. Pek çok insan onları önemseyecek anlayıştan yoksun olup, girişimcilerin ve kapitalistlerin eylemlerinden hiç kimsenin hesap soramayacağı sorumsuz otokratlar oldukları yanılgısı içine düşen kurbanlardır.[29]

Bu zihniyetin doğal sonucu siyasi idare ve askeri eylem terminolojisinin iş dünyasına uygulanmasıdır. Başarılı işadamları kral ve dükler olarak, müesseseleri imparatorluk, krallık, veya dükalık olarak adlandırılır. Eğer bu deyim sadece zararsız bir deyim olsaydı, eleştirmeye gerek olmazdı. Ancak bu çağdaş doktrinlerde netameli bir rol oynayan ciddi hataların kaynağıdır.

Devlet baskı ve cebrin aygıtıdır; itaate zorlama gücü vardır. Politik hükümranlık, otokratların veya mandacılarının temsil ettiği insanlar olarak, ideolojisi yaşadığı müddetçe asileri yok etme gücü vardır.

Girişimcilerin ve kapitalistlerin piyasa ekonomisinde işgal ettikleri pozisyon farklı bir karakterdedir. "Çikolata kralının" tüketiciler, yani patronları, üzerinde hiçbir gücü yoktur. Eldeki en kaliteli çikolataları onlara en ucuz fiyattan sağlar. Tüketicileri yönetmez, onlara hizmet eder. Tüketiciler ona bağlı değildir; dükkanlarını mal satın alarak finanse etmeyi kesmekte özgürdürler. Eğer tüketiciler paralarını başka bir yerde harcamayı tercih ederlerse satıcı "krallığını" kaybeder. İşçilerini de yönetmez. Onların hizmetlerini, tüketicilerin kendisine ürün satın alırken geri ödemeye hazır olduğu miktarı ödeyerek, kiralar. Kapitalistler ve girişimciler hâlâ daha az politik kontrole sahiptirler. Avrupa'nın ve Amerika'nın medeni ulusları, piyasa ekonomisinin işleyişini çok fazla engellemeyen hükümetler tarafından kontrol edilmiştir. Bugün bu ülkeler kapitalizme düşman partilerle bastırılmış olup, buralarda kapitalistlere ve girişimcilere verilen her zararın halk için faydalı olduğuna inanılmaktadır.

Müdahalesiz piyasa ekonomisinde kapitalistler ve girişimciler memurlara ve politikacılara rüşvet vermekten medet ummazlar. Diğer taraftan, memurlar ve politikacılar onlara şantaj yapma ve onlardan çıkar sağlama pozisyonunda değildirler. Müdahaleci devlette güçlü baskı grupları zayıf grupların ve bireylerin aleyhine kendi üyelerinin imtiyazlarını güvence altına alma eğilimindedirler. O zaman işadamları, idari memurların ve kanun yapıcıların ayrımcı uygulamalarına karşı kendilerini rüşvetle koruma eğilimindedirler. Bir kez böyle yöntemler kullanıldığında da, kendileri için imtiyazlarını güvence altına almada daima bunları kullanmayı denerler. Her neyse, işadamlarının politikacılara ve memurlara rüşvet dağıtması ve bu insanların onlara şantaj yapmaları gerçeği onların üstün olduğunu ve ülkeyi yönettiğini göstermez. Rüşvet ve haraç verenler, yönetenler değil, yönetilenlerdir.

---

[29] Beatrice Webb, Lady Passfield, zengin işadamının kızı, bu zihniyetin fevkalâde bir örneği olarak verilebilir. Bkz. *My Apprenticeship* (New York, 1926), s. 42.

İşadamlarının çoğunluğu, ya ahlâki değerlerden veya korkudan, rüşvete başvurmaktan men edilmişlerdir. Serbest girişimcilik sistemini korumaya ve meşru demokratik yöntemlerle ayrımcılığa karşı kendilerini savunmaya gayret etmektedirler. Ticari birlikler kurmakta ve kamuoyunu etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu gayretlerin sonuçları, kapitalist karşıtı politikaların başarıyla ilerlemesinin kanıtladığı gibi, oldukça zayıf olmuştur. Şu ana kadar en iyi başarıları, özellikle iğrenç bazı önlemlerin alınmasının ertelenmesidir.

Dalkavuklar bu durumu en görgüsüz bir biçimde yanlış olarak gösterirler. Bankacıların ve imalatçıların bu birlikleri ülkenin gerçek yöneticileri olduğunu ve "pluto-demokratik"* hükümet dedikleri tüm aygıtın onların hakimiyetinde olduğunu söylerler. Geçen yıllarda ülkenin meclisinden çıkan kanunların basit bir sayımı böyle efsaneleri ifşa etmeye yeterlidir.

5. Rekabet

Doğada uzlaştırılamaz çıkarlar hüküm sürmektedir. Hayatı idame ettirecek araçlar kıttır. Doğurganlık hayatı idame ettirecek şeyleri geçme eğilimindedir. Sadece en iyi uyumu gösteren hayvanlar ve bitkiler hayatta kalır. Açlıktan ölmek üzere olan hayvan ile onun önünden yiyeceğini çalan hayvan arasındaki düşmanlık amansızdır.

Emeğin işbölümü altında toplumsal işbirliği, işte böyle düşmanlıkları ortadan kaldırır. Ortaklığı ve karşılıklılığı düşmanlığın yerine ikame eder. Toplumun üyeleri ortak mücadelede birleşirler.

Hayvan hayatı şartlarına uygulandığı şekliyle rekabet terimi, hayvanlar arasındaki yiyecek arama sırasında kendisini gösteren rekabeti gösterir. Bu olguya ***biyolojik rekabet*** diyebiliriz. Biyolojik rekabet ***toplumsal rekabet*** ile, yani bireylerin toplumsal işbirliği sisteminde en çok istenen pozisyonu elde etmeye çabalamaları ile karıştırılmamalıdır. İnsanın diğerlerinden daha fazla değerli gördüğü pozisyonlar daima olacağı için, insanlar onlar için mücadele verir ve rakiplerini geçmeye çalışır. Toplumsal rekabet sonuç olarak toplumsal organizasyonun akla gelen her tarzında mevcuttur. Toplumsal rekabetin olmadığı bir durumu düşünmek istersek, tebaasının ihtiraslarının olmadığı toplumda herkesin görevi ve yerini tayin etme noktasında bir şefin olduğu, hayali bir sosyalist sistemi inşa etmeliyiz. Bu durumda fertler tamamen kayıtsızdır ve özel tayinlere başvurmazlar. Sahibinin en iyi aygırı kısrakla çiftleştirmek için seçtiği esnada kendilerini istenir duruma koyamayan aygır atlar gibi davranırlar. Ancak böyle insanlar, eylemde bulunan insanlar değildirler.

---

* Demokrasi gibi görünen, ancak gerçekte gücün zenginlerin elinde olduğu yönetim. (ed.)

Katalaktik (iktisadi) rekabet birbirlerini geçmek isteyen insanlar arasında rekabettir. Genellikle mecazi anlamda savaş terminolojisi ve çatışmalar, saldırı ve savunma, strateji ve taktik terminolojisinde kullanılmasına rağmen, bir savaş değildir. Başaramayanlar yok edilmezler; toplumsal sistemde elde etmeyi planladıklarından daha orta halli, ancak başarılarına göre daha yeterli bir yere kaydırılırlar.

Totaliter sistemde, toplumsal rekabet insanların gücü elinde bulunduranların lehine çabalarken kendisini gösterir. Piyasa ekonomisinde, rekabet daha kaliteli veya daha ucuz mal ve hizmetleri sunmada satıcıların birbirlerini geçmelerinde ve daha yüksek fiyat vermede alıcıların birbirlerini geçmelerinde kendisini gösterir. *Katalaktik rekabet* denebilecek toplumsal rekabetin çeşitleri ile ilgilenirken, kendimizi çeşitli popüler yanlış düşüncelere karşı korumalıyız.

Klasik iktisatçılar piyasada insanları rekabetten alıkoyan tüm ticari engellerin kaldırılması taraftarıydılar. Böyle kısıtlayıcı kanunların, üretimi doğal şartların daha uygun olduğu yerlerden daha az uygun olduğu yerlere kaymasıyla sonuçlanacağı izahında bulundular. Onlara göre kısıtlayıcı kanunlar en verimsiz insanı daha verimli rakibine karşı koruyor, üretimin gerici teknolojik yöntemlerini sürekli kılmaya meylediyor, kısacası üretimi perdeleyip böylece yaşam standardını düşürüyorlardı. İktisatçılar tüm insanların daha fazla zenginleştirilmesi için rekabetin herkese serbest olması gerektiğini iddia ediyorlardı. Bu bağlamda *serbest rekabet* terimini kullandılar. *Serbest* terimini kullanmada metafizik hiçbir kasıt yoktu. İnsanları belirli ticari faaliyetlere ve piyasalara girmekten alıkoyan imtiyazların ortadan kaldırılması taraftarıydılar. Rekabete uygulandığı şekliyle *serbest* sıfatının yan mecazi manalarına yapılan tüm sofistike itirazlar sahtedir; rekabetin katalaktik sorunsalına bir atıfları yoktur.

Doğal şartlar söz konusu olduğunda, rekabet kıt olmayan ve dolayısıyla insan eyleminin amacı olmayan üretim faktörleri hakkında ancak "serbest" olabilir. Katalaktik alanda rekabet iktisadi mal ve hizmetlerin değiştirilemez kıtlığı ile daima kısıtlanmıştır. Rekabet edenlerin sayılarını kısıtlamak amacıyla dikilmiş kurumsal engellerin yokluğunda bile, durum aslında herkesi piyasanın tüm sektörlerinde rekabet edebilir yapmaya elverişli değildir. Her sektörde sadece mukayeseli olarak küçük gruplar rekabet edebilir.

Piyasa ekonomisinin karakteristik özelliklerinden birisi olan katalaktik rekabet toplumsal bir vakıadır. Emeğin işbölümü yapısında her bireye en beğendiği yeri seçme olanağı veren, hukuk ve devlet güvencesi altındaki bir hak değildir. Toplumda herkese en uygun yerin tayini, tüketicilerin görevidir. Satın almaları veya satın almaktan imtina etmeleri her bireyin toplumsal

pozisyonunu belirleyen bir enstrümandır. Üstünlükleri üreticilerin bireylere verdiği imtiyazlarla engellenmez. Sanayinin belli bir dalına giriş, tüketiciler bu dalın genişlemesini onayladıkları sürece veya yeni gelenlerin mevcutların yerlerini daha iyi ile veya daha ucuz şekilde tüketici taleplerini yerine getirerek doldurması şartıyla, yeni gelenlere neredeyse serbesttir. Ek yatırımlar tüketicilerin en acil ancak henüz tatmin edilmemiş isteklerini yerine getirdiği sürece makuldür. Eğer mevcut fabrikalar yeterliyse, aynı sanayiye daha fazla sermaye yatırmak israftır. Piyasa fiyatlarının yönü yatırımcıları diğer dallara iter.

Bu noktayı vurgulamak gereklidir çünkü bunu kavramamak rekabetin olanaksızlığı ile ilgili pek çok popüler şikayetin köküdür. Altmış sene kadar önce insanlar şöyle bir bildiride bulunurlardı: demiryolu şirketlerine karşı rekabet edemezsin; rakip hatlar başlatarak pozisyonlarına meydan okumak mümkün değildir; kara taşımacılığında artık rekabet yoktur. Gerçek şu ki o zaman zaten işleyen hatlar az çok yeterliydi. İlave sermaye yatırımı yeni demiryolu inşasından çok, zaten işleyen hatların ve diğer işkollarının faydasını geliştirmesine daha elverişliydi. Ancak, ulaşım tekniğinde daha ileri teknolojik ilerlemeye müdahale etmedi. Demiryolu şirketlerinin büyüklüğü ve iktisadi "gücü" motorlu araçların ve uçakların ortaya çıkışına mani olmadı.

Bugün insanlar büyük işlerin çeşitli dalları hakkında aynı iddiayı dile getirirler: pozisyonlarına meydan okunamaz, aşırı büyükler ve aşırı güçlüler. Ancak rekabet, diğer insanların yaptıklarını taklit ederek zenginleşmek demek değildir. Rekabet, tüketicilere çıkarları yenilikten dolayı zarar göreceklere verilen imtiyazlarla kısıtlanmadan en iyi veya en ucuz hizmet sunma olanağı demektir. Eskiden kurulmuş firmaların çıkarlarına karşı koymak isteyen bir yeni gelenin en çok ihtiyaç duyduğu şey beyinler ve fikirlerdir. Eğer projesi tüketicilerin tatmin edilmemiş en acil ihtiyaçlarını karşılamaya uygunsa veya eski satıcılarından daha ucuza satarsa, eski firmanın büyüklüğüne ve gücüne rağmen başarılı olacaktır.

Katalaktik rekabet ödül müsabakalarıyla ve güzellik yarışmalarıyla karıştırılmamalıdır. Böyle müsabakaların ve yarışmaların amacı en iyi boksçuyu veya en güzel kızı keşfetmektir. Katalaktik rekabetin toplumsal işlevi en zeki çocuğu belirlemek ve kazananı ünvan ve madalyon ile ödüllendirmek değildir; iktisadi verilerin mevcut durumu altında tüketicilerin elde edilebileceği en iyi tatminin korunmasıdır.

Fırsat eşitliği ne ödül müsabakalarında ve güzellik yarışmalarında ne de, biyolojik veya toplumsal olsun olmasın, diğer yarışma dallarında bir unsurdur. İnsanların büyük çoğunluğu vücutlarının fizyolojik yapısından dolayı boks şampiyonu veya güzellik kraliçesi onurunu elde etme şansından mahrumdurlar. Emek piyasasında çok az sayıda insan opera şarkıcısı ve film yıldı-

zı olarak rekabet edebilir. Bilimsel başarı dalında rekabet etmenin en uygun fırsatı üniversite profesörlerine tanınmıştır. Ne var ki, profesörlerin binlercesi bilimsel gelişmede ve fikirler tarihinde bir iz bırakmaksızın ölüp giderler, dışarıdan katılanlar ise muhteşem katkılarla takdir kazanırlar.

Katalaktik rekabetin aynı ölçüde herkese açık olmadığı gerçeğinde genellikle hata bulunur. Fakir bir çocuk için başlangıç, zenginin oğlundan çok daha zordur. Ancak kendilerine hizmet edeceklerin eşit şartlar altında kariyerlerine başlayıp başlamamaları, tüketicilerin umurunda değildir. Tek düşünceleri, ihtiyaçlarını en uygun şekilde tatmin etme güvencesidir. Miras mülkiyet sistemi bu bağlamda daha verimli olduğu için, daha az verimli diğer sistemlere tercih ederler. Meseleye toplumsal elverişlilik ve toplumsal refah noktasından bakarlar, her bireyin gerçekleştirilemez, hayali ve sözde "doğal" fırsat eşitliği ile rekabet etme hakkından bakmazlar. Böyle bir hakkın gerçekleşmesi, sıradan insandan daha zeki ve daha fazla istek gücü ile doğanları dezavantajlı bir duruma sokardı. Bunun saçmalık olduğu aşikardır.

Rekabet ibaresi genelde monopolün karşıtı olarak kullanılır. Bu konuşma tarzında monopol ibaresi kesin olarak ayrılması gereken farklı bir manada kullanılır.

Monopolün ilk yan anlamı, terimin popüler kullanımında oldukça sık ima edilen halinde, ister tek bir birey isterse bireylerin oluşturduğu grup olsun, monopolcü, insan yaşamının devamının hayati şartlarından bir tanesini münhasıran kontrol ettiği durumu ifade eder. Böyle bir monopolcü kendi emirlerine uymayanları açlığa terk edecek güce sahiptir. Dikta eder, ve diğerlerinin teslim olmaktan veya ölmekten başka çıkar yolları yoktur. Böyle bir monopol için bir piyasa veya katalaktik rekabetin bir çeşidi yoktur. Monopolcü her şeye sahiptir ve geri kalanlar tamamen onun merhametine terk edilmiş kölelerdir. Bu çeşit monopolün üzerinde durmaya lüzum yoktur. Bunun piyasa ekonomisine bir göndermesi yoktur. Tek bir anı hatırlamak yeterlidir. Sosyalist devletleri kucaklayan bir dünya böyle mutlak ve toplam monopolü uygular; muhaliflerini açlıktan ölmeye terk ederek yok edecek güce sahip olurdu.[30]

Monopolün ikinci yan anlamı ilkinden farklıdır ve piyasa ekonomisi şartlarıyla bağdaşır bir durumu tarif eder. Monopolcü bu bağlamda belirli bir malın arzında münhasıran bir kontrole sahip olan bir fert veya ortak eylem için tam işbirliği içerisindeki fertler grubudur. Monopolü bu şekilde tanımlarsak etki alanı oldukça geniş gözükür. İşleme sanayilerinin ürünleri az çok birbirlerinden farklıdırlar. Her fabrika ürünlerini diğerlerinden farklı şekilde

[30] Bkz. Trotsky (1937) Hayek'in ifadesiyle, *The Road to Serfdom* (Londra, 1944), s. 89.

üretir. Her otel, kendi mülkünde hizmetlerinin satışında tekeldir. Doktor veya avukatın icra ettiği profesyonel hizmetler diğer doktor veya avukatın icra ettikleri ile hiçbir zaman tam olarak eşit değildir. Bu anlamda monopol, belli hammaddeler, gıdalar ve diğer temel gıda maddeleri haricinde, piyasanın her yerindedir.

Ancak, yalnızca monopol fenomeni piyasanın işleyişi ve fiyatların belirlenmesi için önemsiz ve ilgisizdir. Monopolcüye ürünlerini satarken herhangi bir avantaj vermez. Telif hakkı yasası altında güfte yazarı şiirlerinin satışında tekeldir. Ancak bu piyasayı etkilemez. Çalışmalarına karşılık olarak bir fiyat alamaz ve kitapları hurda kağıt değerinden satılabilir.

Terimin bu ikinci yan anlamında monopol fiyatların belirlenmesinde ancak eğer talep eğrisi özel bir biçimdeyse etkin olabilir. Şartlar öyledir ki monopolcü daha yüksek fiyattan daha az miktarda satarak daha yüksek kârı güvence altına alabilirse, monopolün yokluğunda potansiyel piyasa fiyatından daha yüksek *monopolcü fiyat* ortaya çıkar. Monopolcü fiyatlar önemli bir piyasa fenomenidir, monopolcü fiyatların oluşumu ile sonuçlanacaksa monopol önemlidir.

Monopolcü olmayan fiyatları *rekabet fiyatları* olarak adlandırmak olağandır. Bu terminolojinin elverişli olup olmadığı sorgulanmakla beraber, genel kabul görmektedir ve değiştirmek zordur. Ancak kişi kendisini yanlış yorumlara karşı korumalıdır. Monopolcü fiyatın rekabet yokluğundan geliştiğini, monopolcü fiyat ve rekabetçi fiyat arasındaki antitezden çıkarsamak ciddi bir gaf olurdu. Piyasada daima katalaktik rekabet vardır. Katalaktik rekabet monopolcü fiyatların belirlenmesinde rekabetçi fiyatların belirlenmesinden daha az önemli bir unsur değildir. Monopolcü fiyatları mümkün kılan ve monopolcünün işlerini yöneten talep eğrisinin biçimi, alıcının dolarları için rekabet eden diğer tüm malların rekabeti ile belirlenir. Satmaya hazır olduğu daha yüksek bir fiyatı monopolcü belirlerse, daha fazla sayıda potansiyel alıcılar dolarlarını diğer ticari mallara çevirirler. Piyasada her mal diğer tüm mallarla rekabet eder.

Katalaktik fiyat teorilerinin gerçeği çalışmada bir yararı olmadığını çünkü hiçbir zaman "serbest" rekabetin olmadığı veya en azından bugün için böyle bir şeyin olmadığı görüşünü muhafaza eden insanlar mevcuttur. Tüm bu doktrinler yanlıştır.[31] Olguyu yanlış yorumlamakta ve rekabetin gerçekten ne olduğunu bilmemektedirler. Geçen onlarca yıl rekabeti kısıtlamayı hedefleyen politika kayıtları gerçeği ile, üreticilerin belli gruplarını daha verimli rakiple-

[31] Monopol rekabetinin ve aksaklığın moda doktrinlerinin çürütülmesi için, Bkz. F. A. Hayek, *Individualism and Economic Order* (Chicago, 1948), s. 92-118.

rinden korumak için imtiyazlar tanınan bildirilerle doludur. Birçok durumda bu politikalar monopolcü fiyatların ortaya çıkması için gerekli olan şartları meydana getirmiştir. Diğer birçok durumda bu böyle değildir ve kapitalistlerin, girişimcilerin, çiftçilerin ve işçilerin insanlara en değerli hizmetleri sunmaktan men edilmelerinin yalnızca bir sonucudur. Katalaktik rekabet ciddi manada kısıtlanmıştır, ancak piyasa ekonomisi hükümet ve sendikaların müdahalesiyle sabote edilmesine rağmen hâlâ işletmektedir. Katalaktik rekabet sistemi, emeğin verimliliği ciddi olarak azalmasına rağmen, hâlâ işlevini yapmaktadır.

Bu rekabet karşıtı politikaların nihai amacı katalaktik rekabetin hiç olmadığı planlı sosyalist sistemi kapitalizmin yerine ihdas etmektir. Planlayıcılar rekabetin azalması hakkında timsah gözyaşları dökerken aslında bu "çılgın" rekabet sistemini kaldırmayı istemektedirler. Amaçlarına bazı ülkelerde erişmişlerdir de. Ancak geri kalan dünyada bazı işkollarındaki rekabeti kısıtlayarak diğer dallarda rekabet eden insanların sayısını artırmışlardır.

Rekabeti kısıtlamayı hedefleyen güçler günümüzde önemli bir rol oynamaktadırlar. Onlarla uğraşmak günümüzün tarihi meselesidir. İktisat teorisi onlara özel göndermede bulunmak zorunda değildir. Ticari engellerin, imtiyazların, kartellerin, devlet tekellerinin ve sendikaların varlığı gerçeği sadece iktisadi tarih verisinden ibarettir. Yorumlanması için özel teoremlere ihtiyaç duymaz.

6. Özgürlük

Filozoflar ve hukukçular özgürlük kavramını tarif etme girişimleri konusunda çok ıstırap çektiler. Bu gayretlerin başarılı olduğunu söylemek oldukça zordur.

Özgürlük kavramı insanlar arası ilişkiye göndermede bulunduğu sürece bir anlam ifade eder. İnsanın doğanın muhteşem durumunda toplumsal ilişkiler kurulmadan önce sahip olduğu varsayılan orijinal -doğal- özgürlük hikâyeleri anlatan yazarlar vardı. Ancak böyle zihnen ve iktisaden kendi kendine yeten bireyler veya aileler, ülkenin her yanında gezen, güçlü birinin yoluna çıkıncaya kadar özgürdürler. Merhametsiz biyolojik rekabette güçlü daima haklıdır, ve zayıfın şartsız teslimiyetten başka bir seçimi yoktur. İlkel insan kesinlikle özgür doğmamıştır.

Sadece toplumsal sistem çerçevesinde *özgürlük* terimine bir anlam yüklenebilir. Praksiyolojik ibare olarak özgürlük, eylemde bulunan bireyin eylemin alternatif yöntemleri arasında tercih imkânının olduğu alanı ifade eder. Kişi eğer amaçları ve bu amaçları elde etmek için kullanılacak araçları seçmeye

izin verilmişse, özgürdür. Kişinin özgürlüğü en katı şekilde doğa kanunları ve praksiyoloji kanunları ile kısıtlanmıştır. Birbiriyle çelişen amaçları elde edemez. Vücudunun veya aklının işlevleri üzerine belli etkiler üretecek zevklere dalmayı seçerse, bunun sonuçlarıyla mücadele etmek zorundadır. Kaçınılmaz sonuçlarından etkilenmeden uyuşturuculara kendisini adayamama zevkini yaşayamadığı için insanın özgür olmadığını söylemek uygun düşmez. Genelde bu pek çok makul insan tarafından kabul görse de, praksiyolojinin kanunlarının takdiri konusunda böyle bir birliktelik yoktur.

İnsan hem toplum içinde emeğin işbölümü ilkesi altında barışçıl işbirliğinden elde edilen avantajları kullanma, hem de toplumu bölecek işleri yerine getirme iznine aynı anda sahip olamaz. Toplum içinde yaşamayı mümkün kılan belli kurallara uyma ile, bağımsız bireyler arasında sürekli savaş durumunda gerçekleşen "tehlikeli hayatın" güvensizliği ve fakirliği arasında seçim yapmak zorundadır. İnsan eyleminin sonucunu belirleyen bu kanun, fizik kanunlarından daha az katı değildir.

Ancak doğa kanunlarını görmezden gelmenin sonuçları ile praksiyoloji kanunlarını görmezden gelmenin sonuçları arasında çok büyük farklılıklar vardır. Elbette ki, hukukun her iki kategorisi insan üzerinde bir zorlamaya ihtiyaç duymaksızın kendilerine bakarlar. Bireyin yaptığı seçimin etkileri farklıdır. Zehir içen kişi ancak kendine zarar verir. Fakat, hırsızlığa başvuran tüm toplumsal düzeni bozar. Eyleminden kısa dönemde bir kazanç elde etse bile, yıkıcı uzun dönem etkisi tüm insanlara zarar verir. İcraatı bir suçtur; çünkü diğer insanlar üzerinde zararlı etkileri vardır. Eğer toplum böyle davranışları önlemezse, kısa zamanda genelleşir ve toplumsal işbirliğine ve herkese ihsan edilen tüm nimetlere son verir.

Toplumsal işbirliği ve medeniyeti kurmak ve kollamak için, insanın Neandertal seviyeden beri kaydettiği ilerlemeleri tersine çevirecek eylemler yapmaktan asosyal bireyleri önleyecek tedbirler almak gereklidir. Daha zeki ve daha güçlü, sınırı olmayan zalimlere karşı bireyi koruyan durumların muhafazası için, sosyallik karşıtı tüm unsurları tırpanlayacak bir kuruma ihtiyaç vardır. Barış--herkesin herkesle devamlı surette savaşma durumunun yokluğu--şiddet eylemine başvuru gücünün baskı ve cebrin toplumsal aygıtı tarafından tekelleştirilmesi ve bu gücün bireysel bazda kullanımının kurallar bütünü--insan yapımı kanunlar doğa kanunlarından ve praksiyolojik kanunlardan ayırt edilmiş olarak--ile regüle edilmesi sisteminin kurulması ile ancak gerçekleşebilir. Toplumsal sistemin temeli böyle bir aygıtın, çoğunlukla bilinen adıyla, devletin işleyişidir.

Özgürlük ve kölelik kavramları ancak devletin işleyiş tarzına göndermede bulunduğunda bir anlam ifade eder. Kişinin su içmekle potasyum siyanür

içme arasındaki seçme gücünün doğa tarafından sınırlandığı için özgür olmadığını söylemek yanıltıcı ve oldukça uygunsuz olurdu. Kanunun başkasını öldürme arzusu üzerine koyduğu yaptırımlar ve polisin ve mahkemelerin bunu uygulamasından dolayı kişinin özgür olmadığını söylemek de uygunsuz olurdu. Devlet--baskı ve cebrin toplumsal aygıtı--şiddet kullanımını ve anti-sosyal eylemi caydırıcı böyle şiddet tehdidini sınırlarsa, makul ve anlamlı olarak özgürlük diyebileceğimiz durum hüküm sürer. Sadece toplumsal işbirliğini ve medeniyeti, dolayısıyla halkı insan olmayan atalarının katıksız hayvani varlıklarından ortaya çıkmış homo-sapiens zamanındaki şartlara geri döndürmekle yükümlü davranışlar kısıtlanmıştır. Böyle bir zorlama, insanın seçim gücünü önemli ölçüde kısıtlamaz. İnsan yapımı kanunları uygulayan devletler olmasaydı bile, birey, toplumsal işbirliğinden elde ettiği avantajlar bir yanda ve saldırmanın yırtıcı hayvani içgüdüsündeki özgürce cazibenin hazzı diğer yanda olmak üzere, her ikisini de aynı anda elde edemezdi.

Piyasa ekonomisinde, laissez-faire tipi toplumsal organizasyonda, bireylerin cezalandırma tehdidi ile kısıtlanma olmaksızın çeşitli eylem yöntemleri arasında seçim yapma özgürlüğünün olduğu alan vardır. Ne var ki eğer devlet anti-sosyal bireylerde şiddete ve hileli saldırıya karşı insanları korumaktan fazlasını yaparsa, praksiyolojik kanunların kısıtladığı derecenin ötesinde bireyin eylemde bulunma alanını daraltır. Öyleyse özgürlüğü, bireyin seçme imkânının devlet zoruyla—praksiyoloji yasasının zaten doğal olarak kısıtladığı sınırı aşacak şekilde—sınırlanmadığı durum olarak tanımlayabiliriz.

Eğer birisi özgürlüğü piyasa ekonomisi çerçevesinde bireyin durumu olarak tanımlarsa, kast ettiği budur. Kaçınılmaz praksiyolojik kanundan daha fazla devletin ve hukukun otonomisini ve kendi kaderini tayin hakkını reddetmesine zorlamadığı noktaya kadar özgürdür. Vazgeçtiği sadece kendi türünün diğer türdaşlarının varlığına bir saygı duymaksızın yaşamanın hayvani özgürlüğüdür. Baskı ve cebrin toplumsal aygıtının başardığı kötü niyeti, kısa görüşlülüğünün veya zihinsel adiliğinin böyle eylemlere girişmenin toplumu yıkacağı kendilerini ve diğer tüm insanları inciteceğini fark etmekten alıkoyan bireyleri böyle eylemlerden uzak tutmaktır.

Bu bakış açısından, sıklıkla sorulan zorunlu askerliğin ve vergi yükünün özgürlüğü kısıtlayıp kısıtlamadığı sorusuna da değinmek gerekir. Eğer piyasa ekonomisinin ilkeleri dünyadaki tüm insanlar tarafından kabul görmüş olsaydı, savaşmak için bir neden olmazdı ve tek tek devletler bozulmamış barış içinde yaşarlardı.[32] Ancak günümüz çağındaki şartlarda olduğu gibi, özgür uluslar sürekli olarak totaliter otokratların saldırganlığı tehdidi altındadır. Öz-

[32] Bkz. aşağıda, s. 685.

gürlüğünü korumak istiyorsa, bağımsızlığını savunmak için hazırlıklı olmalıdır. Eğer özgür ülkenin devleti her vatandaşı saldırganları püskürtmede tam olarak işbirliğine zorlarsa ve her vücutça sağlam insan askeri güce katılırsa, praksiyolojik kanunun dikte ettiğinin ilerisine geçen bir mükellefiyet bireye yüklenemez. Saldırganların ve köleleştirenlerin dünyasında, şartsız pasifizim en acımasız zalimlere şartsız teslim olmaktır. Özgür kalmak isteyen, onu özgürlüğünden men etmeye kalkışanlarla ölene dek savaşmalıdır. Her bireyin izole girişimleri başarısızlığa mahkumdur, işe yarar tek yol, devletin organize ettiği direnmedir. Devletin temel görevi toplumsal sistemi sadece yurtiçi gangsterlere karşı değil, aynı zamanda harici düşmanlara karşı da savunmaktır. Silahlanmaya ve zorunlu askerliğe karşı olan, belki de kendisinden bihaber, herkesi köleleştirmeyi hedefleyenlerin yardakçısıdır.

Devletin mahkemelerini, polis gücünü, hapishanelerini ve silahlı kuvvetlerini ayakta tutmak oldukça masraflıdır. Bu amaçlar için vergilendirmek, serbest piyasa ekonomisinde bireyin sahip olduğu özgürlük ile tam bir uyum içindedir. Elbette ki bu iddiayı öne sürmek kendine özgü ilerleyici devletlerin istimlak edici ve ayrımcı vergilendirme yöntemleri uygulamasını haklılaştırmaz. Bu gerçeği vurgulamak gerekir; çünkü müdahalecilik çağında ve totalitarizme doğru düzenli "ilerleyişte" devletler piyasa ekonomisini yıkmak için vergileme gücünü kullanmaktadırlar.

Devletin, piyasa ekonomisinin pürüzsüz işleyişini dahili ve harici saldırganlara karşı koruması temel işlevini yerine getirmenin ötesinde attığı her adım, özgürlüğün olmadığı totaliter sisteme doğru götüren yolda atılmış bir adımdır.

Özgürlük ve hürriyet sözleşmeli toplumlardaki adamın durumudur. Üretim faktörlerinin özel mülkiyet sistemi altındaki toplumsal işbirliği, piyasa düzeninde efendisine hizmet etmek ve itaat etmekle yükümlü olmaması demektir. Diğer insanlara verdiği ve hizmet ettiği sürece, alıcıların kendisine hizmet etmesi ve kendisine göre ödüllendirmesi için bunu yapar. Mal ve hizmetleri mübadele eder, mecburi çalışma ve haraç ödemesi yapmaz. Kesinlikle bağımsız değildir. Toplumun diğer üyelerine bağımlıdır. Ancak bu bağımlılık karşılıklıdır. Satıcı alıcıya, alıcı satıcıya bağımlıdır.

Ondokuzuncu ve yirminci asrın pek çok yazarının ana endişesi açık durumları yanlış tanıtmak ve saptırmaktı. Dedikleri, işçilerin işverenlerin merhametinde olduklarıydı. Şimdi, işverenin işçiyi kovma hakkı olduğu doğrudur. Ancak eğer bu hakkını kendi nefsini tatmin için kullanırsa, kendi çıkarını zedeler. Daha iyi adamı yollayıp daha az verimlisini istihdam etmek kendi dezavantajınadır. Piyasa diğer vatandaşlara keyfi olarak zarar verenleri direkt olarak önlemez, böyle davranışı cezalandırır. Dükkan sahibi müşterilerine kar-

şı kaba olmakta serbesttir, şayet sonuçlarına katlanmaya hazırsa. Tüketiciler satıcıyı boykot etmekte özgürdürler, eğer maliyetine katlanmaya hazırlarsa. Her insanı piyasada diğer insanların hizmetlerinde en üstün çabayı gösterten ve keyfilikten uzak tutan ve kötü niyetten alıkoyan jandarmanın, idamcının ve ceza mahkemelerinin varlığı değildir; kendi çıkarıdır. Sözleşme toplumunun üyesi özgürdür, çünkü diğerlerine, sadece (bunu yapmak) kendisine hizmet etmek anlamına geldiği için, hizmet eder. Kendisini kısıtlayan, sadece, kıtlığın kaçınılmaz doğal fenomenidir. Geri kalanlarda piyasa boyutunda özgürdür.

Piyasa ekonomisinin meydana getirdiğinden başka bir tür özgürlük yoktur. Totaliter egemen toplumda kendisinden alınamadığı için bireye kalan tek özgürlük, intihar etme özgürlüğüdür.

Baskı ve cebrin toplumsal aygıtı olan devlet, mecburen egemen bir bağdır. Eğer devlet gücünü genişletebilme pozisyonunda olsaydı, piyasa ekonomisini kaldırır, yerine totaliter sosyalizmi getirirdi. Bunu önlemek için, devletin gücünü tırpanlamak zorunludur. Tüm anayasaların ve haklar bildirgesinin ve hukukun görevi budur. İnsanın özgürlük için verdiği savaşların, tüm mücadelenin anlamı budur.

Özgürlüğe gölge düşürenler bu bağlamda "burjuvazi" meselesi demelerinde ve özgürlüğü garanti altına alan haklara olumsuz bakmakta haklıdırlar. Devlet ve hükümet katında, özgürlük, polis gücünün kullanımı üzerine konan kısıtlamalar anlamına gelir.

Eğer özgürlüğü yok etmeye çalışanların önde gelenleri kasti olarak semantik bir kafa karışıklığına neden olmasalardı, bu açık gerçeğin üzerinde durmaya gerek olmazdı. Açıkça ve dürüstçe baskıya ve köleliğe karşı savaşmanın onlar için beyhude olduğunu fark ettiler. Özgürlük kavramı öyle prestijliydi ki, hiçbir propaganda onların popüleritesini sarsamazdı. Meçhul zamandan beri Batı medeniyeti dünyasında özgürlük en değerli mal olarak addedilmiştir. Batıya üstünlüğünü veren özgürlük--doğulu insanlara yabancı olan toplumsal bir ideal--hakkındaki düşünceleridir. Batının toplumsal felsefesi temelde özgürlük felsefesidir. Avrupa ve Avrupalı göçmenler tarafından kurulan toplulukların ve onların soyundan gelenlerin tarihinin ana içeriği, özgürlük için mücadele etmektir. "Haşin" bireycilik medeniyetimizin imzasıdır. Bireyin özgürlüğüne yapılan açık saldırı hiç bir başarı elde etmemiştir.

Totaliter taraftarları diğer taktikleri seçmiş, kelimelerin manalarını tersyüz etmişlerdir. Gerçek veya özgün özgürlüğü, itaat etmekten başka bir hakları olmayan sistem altındaki bireylerin durumu, olarak adlandırdılar. Amerika Birleşik Devletleri'nde kendilerini gerçek ***liberaller*** olarak çağırırlar; çünkü böyle toplumsal bir düzen için mücadele verirler. Rusya'nın diktatör hükümet

yöntemlerini demokrasi olarak adlandırırlar. Sendikaların şiddet ve zorlamalı yöntemlerine "sanayi demokrasisi" derler. Basın özgürlüğüne devletin kitap ve gazete basmakta özgür olduğu durum olarak adlandırırlar. Özgürlüğü "doğru" şeyleri yapma fırsatı olarak görür ve pek tabidir ki, kendilerine neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleme hakkını haksız yere verirler. Onların gözünde hükümetin her şeye gücü yetmesi tam bir özgürlüktür. Polis gücünü özgürleştirmek, mücadelelerinin gerçek anlamdaki özgürlüğüdür.

Bu kendine özgü liberaller derler ki, piyasa ekonomisi sadece sömürücülerin parazit sınıfına, burjuvaziye, özgürlük tanır. Bu hergeleler kalabalıkları köleleştirme özgürlüğünü yaşarlar. Ücretle geçinen özgür değildir; yalnızca ağalarının, işverenlerin, uğruna terlemelidirler. İnsanın elinden alınamaz hakkına göre kapitalistler, işçilere ait olanı aşırıp kendilerine maletmektedirler. Sosyalizm altında işçi özgürlüğü ve insan onurunu yaşayacaktır; çünkü artık kapitalist için kölelik yapmak zorunda değildir. Sosyalizm sıradan insanın özgürlüğüne kavuşması demektir; herkes için özgürlük demektir. Dahası, herkes için zenginlik demektir.

Bu doktrinler zafer kazandılar; çünkü etkin rasyonel eleştirilerle karşılaşmadılar. Bazı iktisatçılar sınıf hakkındaki boş inançları ve tezatlıkları ifşa etmede muhteşem bir beceri gösterdiler. Ne var ki kamuoyu iktisadın öğretilerini ihmal etmektedir. Sosyalizme karşı vasat politikacıların ve yazarların geliştirdikleri argümanlar ya aptalca, veya alakasızdı. Eğer diğer insanlar en önde gelen "doğal" hakkın gelir eşitliği olduğunu söylüyorsa, bireylerin mülk edinmesinin "doğal" hakkından bahsetmek hiçbir işe yaramaz. Böyle tartışmalar asla çözümlenemez. Temeli olmayan sosyalist programın özelliklerini eleştirmek konu dışıdır. İnsan sosyalistlerin din, evlilik, doğum kontrolü ve sanat görüşlerine saldırarak sosyalizmi çürütemez. Dahası, böyle meselelerle uğraşırken sosyalizm eleştirileri sıklıkla yanlıştır.

İktisadi özgürlüğü savunanların bu ciddi eksikliklerine rağmen, insanları her zaman için sosyalizmin temel özellikleri hakkında aldatmak mümkün değildir. En fanatik planlayıcılar, insanların kapitalizm ve "plutodemokrasisi" altında yaşadıkları pek çok özgürlüğün projelerinin ifası için ortadan kaldırılmasını kabule zorlanmışlardır. Zorda kaldıklarında, yeni bir hileye başvururlar. Ortadan kaldırılacak olan özgürlüğün, sıradan insanı inciten kapitalistlerin sahte "iktisadi" özgürlükleri olduğunu vurgularlar. "İktisadi alanın" dışındaki özgürlük yalnızca tam olarak korunmakla kalmayacak, aynı zamanda gözle görülür bir şekilde genişletilecektir. "Özgürlük için planlama" totaliter devletlerin Ruslaştırılmış tüm milletlerin son zamanlardaki en önde gelen sloganları olmuştur.

Bu argümanın yanlışlığı insan hayatı ve eyleminin iki alanı--tamamen birbirinden ayrılmış olan "iktisadi" alan ve "gayri-iktisadi" alan--arasındaki sahte

farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bu meseleye dair bu kitabın önceki kısımlarında zaten söylenmiş olandan daha fazlasını eklemeye gerek yoktur. Yine de, vurgulanması gereken başka bir nokta vardır.

Özgürlük, insanların eski liberalizmin dorukta olduğu yıllarda Batı medeniyetinin demokratik ülkelerinin yaşadığı gibi, insan hakları beyannamesi, hukuk ve kanunların bir ürünü değildir. Bu belgeler, yalnızca, piyasa ekonomisi işleyişi tarafından sağlam kurulmuş özgürlükleri devleti yönetenlerin tecavüzlerine karşı korumayı hedefleyen belgelerdir. Hiçbir devlet ve hiçbir medeni kanun, piyasa ekonomisinin temel kurumlarını desteklemek ve savunmaktan başka bir şekilde özgürlüğü garanti edemez ve ortaya koyamaz. Devlet daima baskı ve cebir demektir ve zorunlu olarak özgürlüğün karşıtıdır. Devlet özgürlükle bağdaşır veya özgürlüğün garantisi olabilir, ama şu şartla: eğer faaliyet alanı iktisadi özgürlük denen şeyi korumak için yeterince kısıtlanırsa. Piyasa ekonomisinin olmadığı yerlerde, anayasaların ve kanunların en iyi niyetli halleri bile, ölü bir mektup olarak kalır.

Kapitalizm altında insanın özgürlüğü rekabetin etkisiyle ortaya çıkar. İşçi işverenin insafına bağlı değildir. Eğer işvereni kendisini işten çıkartırsa, başka bir işveren bulur.[33] Tüketici dükkan sahibinin insafında değildir. Eğer isterse, mallarını satın alarak başka bir dükkanı ihya eder. Hiç kimse başkasının elini eteğini öpmek veya onun hoşnutsuzluğundan korkmak zorunda değildir. Mal ve hizmetlerin mübadelesi karşılıklıdır; almak veya satmak bir iyilik değildir, her iki tarafın bencilliğinin dikte ettiği bir işlemdir.

Üreticinin kapasitesince herkes ya doğrudan--örneğin, girişimci--veya dolaylı--örneğin, çalıştırılan işçi—olarak tüketicilerin talebine bağımlı olduğu doğrudur. Ancak, tüketicilerin üstünlüğüne olan bu bağımlılık sınırsız değildir. Eğer kişinin tüketicilerin hükümranlığını ortadan kaldıracak önemli bir sebebi varsa, bunu yapmayı deneyebilir. Piyasa alanında baskıya direnmek için oldukça etkili ve etkin bir hak mevcuttur. Eğer vicdanı el vermiyorsa, hiç kimse alkol endüstrisine veya silah fabrikasına gitmeye zorlanamaz. Bundan dolayı bir maliyet yüklenmek durumunda kalabilir; bu dünyada bedavaya ulaşılabilecek amaçlar yoktur. Ancak maddi avantajlar ile inancına göre yaşamak denen şey arasında seçim yapma insanın kendisine bırakılmıştır. Piyasa ekonomisinde bireyin kendisi tatmin meselesinde yüksek hakemdir.[34]

---

[33] Bkz. aşağıda, ss. 598-600.

[34] Siyasi alanda kurulu devlet hesabına baskıya direnme, baskıya uğrayanlar için ***ultima ratio*** olur. Baskı ne kadar illegal ve tahammül edilemez olursa olsun, asilerin güdüleri ne kadar asil olursa olsun ve şiddet içerikli dirençlerinin sonuçları ne kadar yararlı olursa olsun, devrim daima illegal bir eylemdir; mevcut hükümetin ve devletin kurulu düzenini parçalamaktır. Topraklarında diğer birimlerin her ne tür olursa

Kapitalist toplumun, insanı, çalıştığı işini bırakıp başka bir yerde çalışmaya zorlayacak tüketicilerin istekleriyle uyum sağladığı için daha fazla ödeyerek ödüllendirmekten başka bir aracı yoktur. Pek çok insanın dayanılmaz bulduğu ve sosyalizm altında kaldırılmasını umduğu tam olarak bu çeşit baskıdır. İnsanın hangi meslek dalında ve nerede çalışması gerektiğini belirlemek için otoritelere tam yetki vermenin tek alternatifinin bu olduğunu fark edemeyecek kadar budaladırlar.

Tüketici de kendi kapasitesi dahilinde daha az özgür değildir. Neyin daha önemli neyin daha önemsiz olduğuna kendisi tek başına karar verir. Parasını nasıl harcayacağına kendi isteğine göre karar verir.

Piyasa ekonomisinin yerine planlı ekonominin ikamesi tüm özgürlükleri ortadan kaldırır ve kişiye sadece itaat etme hakkı bırakır. İktisadi meselelerin tümünü idare eden bir otorite, insanın hayatını ve faaliyetlerini de kontrol eder. Tek işveren odur. Tüm işgücü mecburen çalışır; çünkü şef kendisine neyi teklif etmeye tenezzül ederse işçi onu kabul etmek zorundadır. Ekonomik çar her tüketicinin ne kadar ve ne tüketeceğini belirler. İnsan yaşamının, bireyin değer yargılarına bırakılmış hiçbir alanı yoktur. Otorite kendisine belli bir görev verir, bu iş için eğitir ve onu işe yerleştirir ve uygun gördüğü şekilde davranır.

Piyasa ekonomisinin üyelerine verdiği iktisadi özgürlük ortadan kaldırılır kaldırılmaz, tüm siyasi özgürlükler ve insan hakları beyannamesi yalan dolana döner. Mahkeme emri ve jüri yargılaması danışıklı dövüştür; eğer tam güce sahipse, iktisadi uygunluk bahanesi altında, otorite hoşlanmadığı her vatandaşı kutuplara veya çöllere göndermeye ve onu ömür boyu "ağır çalışma" cezasına çarptırmaya yetkilidir. Eğer otorite tüm basımevlerini ve kâğıt fabrikalarını kontrol ediyorsa, basın özgürlüğü yalnızca göz boyamadır. İnsanın diğer tüm hakları da öyle.

Kişi eğer hayatını kendi planlarına göre şekillendirirse, özgürdür. Kaderi plan yapma gücünü elinde bulunduran yüksek otoritenin planları tarafından

---

olsun şiddet uygulanmasına izin vermemesi, şiddet önlemlerine başvurma ve ilan etme pozisyonunda olan tek birimin kendisi olması, sivil hükümetin temel işaretidir. Devrim vatandaşlar arasında savaş eylemidir, meşruluğun temellerini ortadan kaldırır ve dövüşle ilgili sorgulanabilir uluslararası gelenekleri düzene sokar. Eğer zafere ulaşılırsa, yeni devletin yeni yasal düzenini kurabilir. Ancak, "baskıya direnme hakkını" asla yasalaştıramaz. Bu tip bir cezadan muafiyetin devletin silahlı kuvvetleriyle silahlı mücadele içerisindeki insanlara verilme teşebbüsü anarşiyle eş anlamlıdır ve hiçbir yönetim tarzı ile uyumlu değildir. Birinci Fransız Devrimi'nin Anayasal Meclisi böyle bir hakkı verecek kadar ahmaktı; ancak kendi kanununu ciddiye alacak kadar salak değildi.

belirlenen kişi, günümüz kavram karmaşasının neden olduğu semantik devrime kadar tüm insanların anladığı ve kullandığı anlamda "özgür" değildir.

7. Gelir ve Servet Eşitsizliği

Servet ve gelir konusunda bireylerin eşitsizliği piyasa ekonomisinin temel özelliğidir.

Özgürlüğün gelir ve servet eşitliği ile uyumsuzluğu pek çok yazar tarafından vurgulanmıştır. Bu yazarlar tarafından geliştirilen duygusal argümanların incelenmesine girmeye gerek yoktur. Özgürlüğün reddedilmesinin bizatihi gelir ve servet eşitliğini gerçekleştireceği garantisini verip vermeyeceği ve toplumun böyle bir eşitlik üzerine hayatını idame ettirip ettiremeyeceği konusuna girmeye de gerek yoktur. Bizim işimiz yalnızca piyasa toplumu çerçevesinde eşitsizliğin oynadığı rolü açıklamaktır.

Piyasa toplumunda doğrudan zorlama toplumsal işbirliğine zararlı eylemleri önlemek için uygulanır. Geri kalan şeyler için bireyler polis gücü ile taciz edilmezler. Yasalara uyan vatandaş gardiyanlardan ve cellatlardan özgürdür. Bireyin ortak üretim gayretine kendi çabasını ilave etmesi için gerekli olan baskı, piyasa ekonomisinde mevcut olan fiyat yapısıdır. Bu baskı dolaylıdır. Tüketicinin bu katkıya verdiği değer oranında her birey yapmış olduğu katkıdan bir pay alır. Bireyin gayretini değerine göre ödüllendirirken, herkese az çok kendi melekelerinin tam kullanımı arasında bir seçim bırakır. Elbette ki bu yöntem kişilerin kalıtsal yetersizliklerinin dezavantajını ortadan kaldırmaz. Fakat herkese melekelerini en yüksek düzeyde kullanma güdüsü verir.

Piyasa tarafından uygulanan bu mali baskının tek alternatifi doğrudan baskı ve polis gücü ile uygulanan zorlamadır. Her bireyin yerine getirmekle yükümlü olduğu işin kalitesi ve miktarının belirlenmesi işinde otoriteler güvenilir kimseler olmalıdır. Bireyler yetenekleri konusunda eşit olmadıkları için, kişiliklerinin otoriteler tarafından incelenmesi gerekir. Kendisine belli bir iş verilen birey sanki bir hapishane mahkûmuna dönüşür. Bu şekildeki bireyler otoritelerin kendilerine verdikleri emirleri yerine getirmekte başarısız olurlarsa, cezalandırılmayı hak ederler.

Suçun önlenmesi için kullanılan doğrudan baskı ile belli performansın zorlanması arasında oluşan farkın ayırt edilmesi elzemdir. İlk durumda bireyden istenen kanun tarafından belirlenmiş davranış tarzından uzak durmasıdır. Kural olarak bu yasaklamaya uyulup uyulmadığını tespit etmek kolaydır. İkinci durumda ise birey belli bir işi başarmak zorundadır; kanun belirsiz eyleme doğru iter, bu eylemin ne olacağı idari gücün kararına bırakılmıştır. Birey yönetimin kendisine neyi emrediyorsa ona uymak zorundadır. Yönetici gü-

cün verdiği emirlerin kendi gücüne ve yeteneklerine uygun olup olmadığı ve kendi yeteneklerine göre en iyi şekilde işi yapıp yapmadığını tespit etmek çok güçtür. Her vatandaş kişiliğinin tüm yönlerinde ve davranışlarının tüm beyanatlarında otoritenin kararlarına bağımlıdır. Piyasa ekonomisinde, ceza mahkemeleri davasında savcı sanığın suçlu olduğuna dair yeterli kanıt ortaya koymakla yükümlüdür. Ancak zorunlu iş yapma meselesinde, işin kendi yeteneklerine uygun olmadığı veya kendisinden istenen her şeyi yaptığını ispat külfeti, sanığın omuzlarındadır. İdareciler kişilerde yasama ve yürütme, savcı ve hâkimi birleştirir. Sanık tamamen kendi merhametlerine kalmıştır. Özürlüğün olmadığından bahsederken insanların aklında olan budur.

Emeğin toplumsal işbölümünün hiçbir sistemi ortak üretim çabasına bireylerin yaptıkları katkılardan dolayı onları sorumlu tutan bir yöntem olmadan yapamaz. Eğer bu sorumluluk piyasanın fiyat yapısı ve onun yol açtığı gelir ve servet eşitsizliği tarafından meydana getirilmezse, polis tarafından uygulanan doğrudan zorlama yöntemi ile uygulanmalıdır.

8. Girişimcilik Kârı ve Zararı

Kâr, geniş anlamda, eylemden elde edilen kazançtır; tatminde meydana gelen artış (yahut rahatsızlıktaki azalış); elde edilen daha yüksek değerin biçildiği sonuç ile onun elde edilmesi için yapılan fedakarlığa atfedilen düşük değer arasındaki farktır; bir diğer deyişle, hasıla eksi maliyettir. Kâr, eylemin aradığı değişmez hedeftir. Eğer eylem istenen amaçları elde etmede başarısız olursa, hasıla ya maliyeti geçmez veya maliyetin altına düşer. İkinci durumda sonuç zarar, yahut tatminde azalma, demektir.

Kâr ve zarar bu orijinal anlamda psikolojik bir olgudur; ölçülmeye ve yoğunlukları hakkında diğer insanlara bir bilgi veren ifade tarzına açık değildir. Kişi arkadaşına *a*'nın kendisine *b*'den daha çok yakıştığını söyleyebilir; ne var ki diğer kişiye *a*'dan elde ettiği hazzın *b*'den elde ettiği hazdan ne kadar fazla olduğunu, müphem ve belirsiz ibareler hariç, söyleyemez.

Piyasa ekonomisinde para ile alınıp satılan tüm nesneler para fiyatıyla belirlenmiştir. Parasal hesaplamada kâr, alınan paranın harcanan paradan fazlası olarak görünür. Kâr ve zarar belli miktardaki parayla ifade edilebilir. Bireyin ne kadar kâr veya zarar ettiği parasal terimlerle belirlenebilir. Bununla birlikte, bu, bireyin psikolojik kâr veya zarar ifadesi değildir. Toplumsal olgu hakkında bir ifadedir, toplumun diğer üyelerinin takdir ettiği şey olarak bireyin toplumsal çabaya yaptığı katkı ile ilgilidir. Bireyin artan veya azalan tatmini veya mutluluğu hakkında bizlere hiçbir şey söylemez. Sadece diğerlerinin toplumsal işbirliğine yapmış olduğu katkıya verdikleri değeri yansıtır. Bu değerleme en sonunda en yüksek psikolojik kârı elde etmek için toplumun her üyesinin

çabaları tarafından belirlenir. Piyasada işlemde bulunan tüm bu insanların beyanı olarak öznel ve şahsi değer yargılarının bileşik etkisinin sonucunda gerçekleşir. Ancak bu değer yargılarıyla karıştırılmamalıdır.

İnsanların psikolojik kâr elde etme niyetinde olmadan davrandıkları ve, davranışlarının ne psikolojik kâr, ne de psikolojik zarar ile sonuçlandığı bir durumu düşünemeyiz bile.[35] Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında ne parasal kâr ne de parasal zarar vardır. Fakat her birey eylemlerinden psikolojik kâr elde eder, aksi takdirde asla eylemde bulunmazdı. Çiftçi ineklerini besler ve sütlerini sağar ve bu sütleri satar; çünkü parayla satın alabileceği nesneleri harcadıklarından daha değerli görür. Böyle dengeli dönüşümlü sistemde parasal kârın veya zararın yokluğunun nedeni, eğer bugünkü malların gelecekteki mallardan daha değerli olmasının yarattığı farklılığı ihmal edersek, üretim için gerekli tüm tamamlayıcı faktörlerin fiyatlarının toplamının tam olarak ürünün fiyatına eşit olmasıdır.

Gerçeğin değişen dünyasında üretimin tamamlayıcı faktörlerinin fiyatları toplamı ile ürünlerin fiyatları arasındaki farklılıklar tekrar ve tekrar ortaya çıkar. İşte bu farklılıklardır ki parasal kârları ve parasal kayıpları meydana getirir. Böyle değişmeler emek satıcılarını, doğal olarak verilen orijinal üretim faktörlerini ve parasal ödünç verenler olarak kapitalistleri etkilediği ölçüde, onlarla daha sonra ayrıca ilgileneceğiz. Burada girişimcilik kâr ve zararını arttıranlarla ilgileniyoruz. İnsanların günlük konuşma dilinde kâr ve zarar terimlerini kullanırken akıllarında olan, bu sorundur.

Her eylemde bulunan insan gibi, girişimci daima bir spekülatördür. Geleceğin belirsiz şartları ile uğraşır. Başarısı veya başarısızlığı belirsiz olayları tahmininin doğruluğuna bağlıdır. Gelecek olan şeyleri anlamakta başarısız olursa, sonu felaketle biter. Girişimcinin kârının ortaya çıktığı tek kaynak tüketicilerin gelecek taleplerini diğer insanlardan daha iyi tahmin etme yeteneğidir. Belli bir malın piyasasının gelecek durumunu öngörmede eğer herkes başarılıysa, fiyatı ve üretimin tamamlayıcı faktörlerinin fiyatları daha bugünden gelecekteki durumu yansıtacak şekilde ayarlanır. Bu işkolunda ne kâr, ne de zarar hasıl olur.

Belirli girişimcilik işlevi üretim faktörlerinin kullanımının belirlenmesinden oluşur. Girişimci bunları özel amaçlara adayan kişidir. Böyle yaparak tamamen kâr elde etme ve servet biriktirme bencil çıkarıyla hareket eder. Ancak piyasa kanunundan kaçamaz. Tüketicilere en iyi hizmeti vererek ancak başarılı olabilir. Kârı, tüketicilerin onayına bağlıdır.

---

[35] Eğer eylem tatmin durumunu ne geliştirir ne de azaltırsa, hâlâ fiziksel kaybı içerir çünkü harcanan fiziksel gücün faydası vardır. İlgili şahıs eğer hayattan zevk almaya devam etseydi daha iyi olurdu.

Girişimcilik kâr ve zararını girişimcinin kazancıyla karıştırmamak gerekir.

Girişimcinin teknolojik yeteneği belirli girişimcilik kâr veya zararını etkilemez. Teknolojik faaliyetleri kazanılan getirilere katkıda bulunmaya ve net gelirini yükseltmeye devam ettiği müddetçe, icra edilen işin telafisi ile karşı karşıyayız. Kâr girişimciye emeğine karşılık olarak ödenen ücrettir. Ürünü teknolojik olarak meydana getirmede her üretim yönteminin başarılı olmadığı gerçeği belirli girişimcilik kâr veya zararını etkiler. Böyle başarısızlıklar ya kaçınılabilir veya kaçınılmazdır. İlk durum işlerin teknolojik verimsizliğinden dolayıdır. O zaman zararlar girişimcinin kişisel yetersizliğine, yani ya teknolojik yetenek eksikliğine, ya da yeterli yardımcılar almadaki yetenek eksikliğine, borç olarak kaydedilir. İkinci durumda başarısızlıkların nedeni başarının bağlı olduğu şartların tam kontrolünden bizleri alıkoyan teknolojik bilgi yetersizliğidir. Bu eksiklik ya başarının şartlarını ilgilendiren eksik bilgi ya da bilinen şartların bazılarını tam olarak kontrol etme yöntemlerinin bilinmemesine neden olmaktadır. Üretim faktörlerinin fiyatları teknolojik gücü ve bilgimizin yetersiz durumunu hesaba katar. Örneğin ekilebilir toprağın fiyatı kötü hasat gerçeğini tam olarak hesaba katar, çünkü bu fiyat tahmin edilen ortalama ürün tarafından tespit edilir. Şişelerin patlatılmasının şampanya çıktısını azalttığı gerçeği girişimcilik kârını ve zararını etkilemez; üretim maliyetini ve şampanyanın fiyatını belirleyen unsurlardan sadece bir tanesidir.[36]

Üretim sürecini etkileyen kazalar, üretim araçları, veya ürünler hâlâ girişimcinin ellerindeyken üretim maliyeti faturasındaki kalemlerdir. Tecrübe, diğer tüm teknolojik bilgileri işadamlarına bildirir, böyle kazaların muhtemelen neden olacağı fiziksel çıktı miktarındaki ortalama azalma hakkında bilgi sunar. Beklenmedik rezervleri aşarak, etkilerini üretimin düzenli maliyetlerine çevirir. Normal boyuttaki bireysel firmalar veya yeterince büyük firma grupları, bu biçimdeki az rastlanan ve düzensiz gelişen beklenmedik olayları kendilerince halledebilmektedirler. Bireysel firmalar yangına, su baskınına, veya diğer benzer beklenmedik felaketlerin neden olduğu zarara karşı sigorta ilkeleri altında işbirliğine gider. O zaman sigorta primi beklenmedik rezervin yerini alır. Her neyse, kazalara maruz kalan riskler teknolojik süreçlerin işleyişine belirsizlik sokmaz.[37] Eğer girişimci onlarla hakkıyla ilgilenmeyi ihmal ederse, teknik yetersizliğinin delilini sunar. Böylece maruz kalınan zararlar girişimcilik işlevine değil, uygulanan kötü tekniğe borç kaydedilir.

---

[36] Bkz. Mangoldt, *Die Lehre vom Unternehmergewinn* (Leipzig, 1855), s. 82. Yalın 100 litre şaraptan kişinin 100 litre şampanya üretememesi, daha az üretmesi gerçeği, 100 kilogramlık şeker kamışından 100 kilogramlık şeker üretilmemesi, daha az üretilmesi gerçeği ile aynıdır.

[37] Bkz. Knight, *Risk, Uncertainty and Profit* (Boston, 1921), ss. 211-213.

Teknolojik yeterliliği yeteri derecede işletmesine vermede başarısız olan veya teknolojik cehaleti maliyet hesaplamasını altüst eden girişimcilerin ortadan kalkması, piyasada, belirli girişimcilik işlevleri performansında eksiklik bulunanların ortadan kalması ile aynı şekilde etki yapar. Girişimci belirli bir girişimcilik işlevinde o kadar başarılıdır ki, teknolojik başarısızlığın neden olduğu kayıpları telafi edebilir. Girişimci girişimcilik işlevinin başarısızlığının neden olduğu kayıpları teknolojik üstünlükten elde ettiği avantajlarla veya istihdam ettiği üretim faktörlerinin yüksek verimliliği tarafından kazanılan farklı rantlar sayesinde dengeleyebilir. Ancak işletme biriminin bir araya getirildiği çeşitli işlevlerle karıştırılmamalıdır. Teknolojik olarak daha verimli olan girişimci, daha az verimli olana göre, aynen daha verimli işçinin daha az verimli işçiden fazla kazanmasında olduğu gibi, daha yüksek ücret veya ücret benzeri kazanç elde eder. Daha verimli makine ve daha verimli toprak harcanan maliyet başına daha yüksek fiziksel getiri üretir; daha az verimli makine ve daha az verimli toprakla karşılaştırıldığında farklılaşmış rantlar üretir. Daha yüksek ücret hadleri ve daha yüksek rantlar, ceteris paribus*, daha yüksek fiziksel çıktının doğal bir sonucudur. Fakat belirli girişimcilik kârları ve zararları fiziksel çıktı miktarı tarafından üretilmemektedir. Bu çıktının tüketicilerin en acil isteklerine ayarlanmasına bağlıdır. Onları üreten belli bir dereceye kadar girişimcinin piyasanın gelecek--mecburen belirsiz--durumunu tahmin etmede başarılı veya başarısız olmasına bağlıdır.

Girişimci aynı zamanda siyasi tehlikeler tarafından da riske atılır. Hükümet politikaları, devrimler ve savaşlar müessesine zarar verebilir veya yok edebilir. Böyle olaylar yalnızca kendisini etkilemez; hepsini aynı derecede etkilemese bile, aslında piyasa ekonomisini ve tüm bireyleri etkiler. Bunlar bireysel girişimci için değiştiremeyeceği verilerdir. Eğer uyanık ise, zamanında onları tahmin edecektir. Ancak işlemlerini zarardan kaçınacak şekilde her zaman ayarlamak onun için mümkün değildir. Girişimcilik faaliyetlerinin erişilebilir olduğu bölgelerde eğer tehlikeler beklenirse, engelli bölgelerde işlem yapmaktan kaçınır ve tehlikenin yakında olmadığı ülkeleri tercih eder. Ancak başka bir ülkeye gidemezse, olduğu yerde kalmak zorundadır. Eğer tüm girişimciler Bolşevizm'in yakın bir zamanda her yere yayılacağına tam olarak ikna olurlarsa, bütün bunlara rağmen girişimcilik faaliyetlerini terk etmezlerdi. Kamulaştırmanın yakında olması beklentisi kapitalistleri fonlarını tüketip bitirmeye iter. Girişimciler planlarını böyle sermaye tüketiminin ve dükkânlarının ve fabrikalarının millileştirilmesi tehlikesinin yarattığı piyasa durumuna ayarlanmaya zorlanırlar. Çalışmayı durdurmazlar. Eğer bazı girişimciler iflas ederse, diğerleri--yeni gelenler veya müesseselerinin boyutunu

* "Öteki her şey sabitken" anlamında Latince terim (ed.)

genişleten eski girişimciler--onların yerini alır. Piyasa ekonomisinde daima girişimciler olacaktır. Kapitalizme düşman politikalar tüketicilerin girişimcilik faaliyetlerinin engellenmediği durumda elde etmiş olacakları faydanın büyük kısmını alıp götürür. Ancak, eğer piyasa ekonomisini tamamen yok etmezlerse, aslında girişimcileri elimine edemezler.

Girişimcilik kârının ve zararının çıkartıldığı nihai kaynak, arz ve talebin gelecekteki belirsizliğidir.

Eğer tüm girişimciler piyasanın gelecekteki durumunu doğru bir şekilde tahmin etselerdi, ne kâr ne de zarar olurdu. Böyle bir durumda üretimin tüm faktörlerinin fiyatları ürünlerin yarınki fiyatlarına, tam olarak, bugünden zaten ayarlanırlardı. Üretim faktörleri satın alımında girişimci genişlemek zorunda kalırdı (bugünkü malların ve gelecekteki malların arasındaki fark) alıcıların ürün için sonra ödeyecekleri miktardan daha az değildir. Girişimci eğer gelecekteki şartları diğer girişimcilerden daha doğru tahmin edebilirse, kâr yapabilir. O takdirde, zaman farklılığını da hesaba katarak, üretimin tamamlayıcı faktörlerini sattıkları ürün fiyatından daha küçük olan toplam fiyatlarla kâr sağlanır.

Ne kâr ne de zararın olduğu değişen iktisadi şartların hayalini inşa etmek istersek, gerçekleştirilemez bir varsayıma başvurmamız gerekir: tüm bireylerin adına tüm gelecekteki olayların mükemmel öngörüsü. Eğer üretimin üretilmiş faktörlerinin ilk birikimin geleneksel olarak kendilerine atfedildiği ilkel avcılar ve balıkçılar, insan ilişkilerinin gelecekteki tüm olaylarını önceden bilmiş olsalardı, kendileri ve her şeyi bilen konumda kıyamete kadar gelecek olan torunları üretimin tüm faktörlerini uygun bir şekilde takdir etmiş olurlardı. Bu durumda girişimci kârı ve zararı asla ortaya çıkmazdı. Girişimci kâr ve zararı, beklenen fiyatlar ve piyasalarda gerçekten belirlenen fiyatlar arasındaki farklar sayesinde yaratılır. Kârlara el koymak ve bunları elde eden bireylerden diğer insanlara transfer etmek mümkündür. Ancak kâr da, zarar da, her şeyi bilen insanlarla dolu olmayan değişen dünyada asla ortadan kaybolmayacaktır.

9. İlerleyen Ekonomide Girişimcilik Kârları ve Zararları

Durağan ekonominin hayali yapısında tüm girişimcilerin toplam kârı tüm girişimcilerin zararlarının toplamına eşittir. Bir girişimcinin ettiği kâr toplam ekonomik sistemde başka girişimcinin zararı ile dengelenir. Tüm tüketicilerin birlikte belirli bir malı elde etmek için harcamaları olan fazlalık başka malları

elde etmek için yaptıkları harcamalardaki azalma ile dengelenir.[38]

İlerleyen ekonomide durum farklıdır.

Kişi başına yatırım yapılan sermayenin arttığı ekonomiye, "ilerleyen ekonomi" adını vermekteyiz. Bu terimi kullanarak değer yargılarını ima ediyor değiliz. Ne böyle bir ilerlemenin iyi olduğunu söyleyen "maddiyatçı" bir görüşü benimsiyoruz; ne de kötü veya en azından "daha yüksek bakış açısından" alakasız diyen "idealist" görüşü. Elbette ki, insanların ekseriyetinin ilerlemenin sonuçlarını en fazla arzulanan durum bağlamında düşündüğü ve sadece ilerleyen ekonomide gerçekleşebilecek şartların özlemini duyduğu çok iyi bilinen bir gerçektir.

Durağan ekonomide girişimciler, belirli işlevlerinin peşi sıra koşarken, üretim faktörlerini, hâlâ çevrilebilir olmak şartıyla, bir işletme kolundan öbürüne çekmekten veya üretim sürecinde kullanılıp tüketilmiş olan sermaye mallarının yerine geçecek kadarını sanayinin başka kolları pahasına başka yerlerde kullanmaktan başka bir şey başaramazlar.[39] İlerleyen ekonomide girişimcilik faaliyetlerinin alanı yeni tasarruflar ile ilave sermaye malları birikiminin kullanımının belirlenmesini de içerir. Bu ilave sermaye mallarının katılması üretilen toplam geliri, yani mevcut sermayeyi azaltmadan tüketilebilecek ve bu sayede gelecekteki üretimin çıktısını azaltmayacak tüketici mallarının arzını yükseltmekle yükümlüdür. Yükselen gelir ya üretimin teknolojik yöntemlerini değiştirmeksizin veya sermaye mallarının arzının daha az olduğu önceki şartlarda mümkün olmayan teknolojik yöntemlerdeki gelişmeden etkilenir.

Girişimci kârının toplam fazlasının girişimci zararının toplamının üzerinde olan bu ilave, servetin dışındadır. Ancak bunun fazla ekonomik gelişmenin neden olduğu servetteki toplam artışı asla bitiremeyeceği kolayca gösterilebilir. Piyasa kanunları bu ilave serveti girişimciler ile emek ve üretimin diğer faktörleri arasında öyle bir şekilde dağıtır ki, aslan payı girişimci olmayan gruplara gider.

İlk olarak girişimci kârlarının uzun süren değil, geçici bir fenomen olduğunu fark etmeliyiz. Kârların ve zararların ortadan kalkması için daimi bir eğilim hüküm sürer. Piyasa daima nihai fiyatlara ve nihai durağanlığa doğru hareket eder. Eğer verideki yeni değişmeler bu hareketi bölmezse ve değiştirilen şartlara üretimin yeniden ayarlanması gerekmezse, üretimin tüm tamamlayıcı faktörlerinin fiyatları--zaman tercihi yapıldıktan sonra--sonunda ürü-

[38] Popüler konuşmada kullanıldığı gibi "milli gelir" hatalı kavramına başvuracak olsaydık, milli gelirin hiçbir kısmının kâra gitmediğini söylemek zorunda olurduk.

[39] Sermaye mallarının konvertibilite problemleriyle aşağıda ilgilenilecektir, ss. 503-505.

nün fiyatına eşitlenir; kâr ve zarar etmeye konu hiçbir şey bırakılmaz. Uzun dönemde üretkenlikteki her artış özellikle işçiler ile sermaye malları ve toprak sahiplerinin bazı gruplarına yarar getirir.

Sermaye malları sahiplerinin gruplarında yararlanıcılar şunlardır:

1. Eldeki sermaye malları miktarını arttıran tasarrufçular. Tüketimden uzak durmalarının sonucu olarak bu ilave servete sahip olurlar.

2. Üretimin teknolojik yöntemlerinde yapılan iyileştirmelerden dolayı, öncesine göre daha iyi kullanılan mevcut sermaye mallarının sahipleri. Elbette ki böyle kazançlar kısa sürelidir. İlgili sermaye mallarının yoğun üretimine neden oldukları için ortadan kaybolmaya mahkûmdurlar.

Diğer taraftan, eldeki sermaye mallarının miktarındaki artış bu sermaye mallarının marjinal verimliliğini düşürür; böylece sermaye malları fiyatında düşmeye neden olur ve bu sayede tasarruf ve ilave sermaye mallarının biriktirilmesi sürecinde yeterince veya hiç payı olmayan tüm kapitalistlere zarar verir.

Toprak sahipleri grubunda çiftliklerinde, ormanlarında, balıkçılıkta, madencilikte ve diğerlerinde daha yüksek üretkenlikle sonuçlananlar yeni durumdan yararlanırlar. Ancak, faydalananların topraklarının daha yüksek getirisinden dolayı mülkleri marjinal-altı olanlar zarar görür.

Emek grubunda emeğin marjinal verimliliğinin artışından hepsi uzun süreli kazanç elde ederler. Ne var ki kısa dönemde bazısı dezavantajlardan acı çekebilir. Bunlar teknolojik yenilik sonucu kullanılmayan ve sadece daha evvelkine göre daha az ücretli--ücret seviyesinde genel bir yükselme olmasına rağmen--işlere uyan uzmanlaşmış kişilerdir.

Üretim faktörlerinin fiyatlarındaki tüm bu değişmeler, yeni duruma üretim sürecine girişimcilik faaliyetlerini ayarlamak üzere derhal başlanmasıyla gerçekleşir. Piyasa verilerindeki değişmenin diğer sorunlarında olduğu gibi bu mesele ile ilgilenirken uzun dönem ve kısa dönem etkileri arasında çizilen keskin çizgi yanlış anlamasına karşı kendimizi korumalıyız. Bizim kastettiğimiz uzun dönem, girişimci kâr ve zararının ortadan kalkmasıdır. Kısa dönem etkileri, veride daha fazla bir değişme olmadığı takdirde, dengeli dönüşüm ekonomisinin ortaya çıkması ile sonuçlanacak ayıklama sürecinin başlangıç aşamalarıdır.

Girişimci kârının girişimci zararını aşmasının, ya da girişimci kâr ve zararının elimine edilme sürecinin, girişimcinin değişen verilere göre üretim faaliyetlerini aynı anda değiştirmeye başlamasına bağlı olduğunu anlamalıyız. Sermaye miktarının artışından ve teknolojik yeniliklerden elde edilen avantaj-

ların sadece girişimcilere faydasının dokunduğu ardışık olaylar içerisinde tek bir anlık durum yoktur. Eğer diğer tabakanın gelir ve serveti etkilenmeden öylece kalsaydı, insanlar bu ilave malları ancak diğer ürünlerin alımını kısıtlamak suretiyle alabilirlerdi. O zaman girişimcilerin bir grubunun kârı diğer grupların yüklendiği zarara tam olarak eşitlenirdi.

Olan şudur: Yeni biriktirilmiş sermaye mallarını üretimin gelişmiş teknolojik yöntemlerini kullanan girişimciler üretimin tamamlayıcı faktörlerine ihtiyaç duyarlar. Bu faktörlere olan talepleri fiyatları yükseltmesi gereken yeni ilave taleptir. Eğer fiyatlarda ve ücretlerde bu artış yaşanırsa, tüketiciler yeni ürünleri diğer malların alımını azaltmadan yapabilecek pozisyonda olurlar. Şu ana kadar tüm girişimci kârlarının toplamı, tüm girişimci zararlarının toplamının üzerinde seyretmiştir.

İktisadi gelişmenin aracı, tasarruf ve, uygulanması yeni sermayeye bağlı olan, üretimin teknolojik yöntemlerinde ilerleme yoluyla gerçekleşecek olan ilave sermaye malları birikimidir. İlerlemenin aktörleri tüketicilerin en iyi tatminine göre işlerini ayarlamak suretiyle kâr etme niyetli girişimcilerdir. İlerlemeyi gerçekleştirmek için projelerinin performansında ilerlemeden elde edilen yararları işçilerle, diğer kapitalistlerle ve toprak sahipleriyle paylaşmaya ve bu insanlara ayrılan kısmı kendi payları tamamen eriyinceye kadar adım adım arttırmakla yükümlüdürler.

Buradan, "kâr oranı" veya "normal kâr oranı" veya "ortalama kâr oranı" kelimelerini ağza almanın saçmalık olduğu aşikar olmaktadır. Kâr, girişimcinin kullandığı sermaye miktarı ile ilintili veya ona bağlı değildir. Sermaye, kârın "babası" değildir. Kâr ve zarar tamamen girişimcinin üretimini tüketicinin talebine ayarlamayı başarmasına veya başaramamasına bağlıdır. Kârlarda "normal" diye bir şey yoktur ve bunlara dair bir "denge" asla olamaz. Tersine kârlar ve zararlar daima "normallikten" bir sapma, çoğunluğun öngöremediği değişmeler, ve "dengesizlik" olgusudur. Normalliğin ve dengenin hayali dünyasında bir yeri yoktur. Değişen ekonomide kârların ve zararların ortadan kaybolması için daima bir eğilim hüküm sürer. Onları yeniden canlandıran yeni değişikliklerin ortaya çıkmasıdır. Durağan şartlar altında kârların ve zararların "ortalama oranı" sıfırdır. Zararın üzerinde olan toplam kâr iktisadi gelişmenin ve nüfusun tüm tabakalarının yaşam standartlarında bir iyileşmenin olduğu gerçeğinin birer kanıtıdır. Bu fazlalık ne kadar büyük olursa, genel zenginlikteki artış da o kadar büyük olur.

Pek çok insan girişimci kârı olgusuna kıskanarak ve içerleyerek bakmaya yatkındır. Onların gözünde kârın kaynağı ücretlilerin ve tüketicilerin sömürüsüdür, yani ücretlerde haksız azaltma ve ürünlerin fiyatlarında haksız artış. Bunlara göre hakikatte kâr hiç olmamalıdır.

İktisat böyle keyfi değer yargılarına karşı kayıtsızdır. Hakkında şahsi sezginin veya ilahi vahyin kesin bilgi göndereceği değişmez ve sözde ebedi ahlâki ilkelerin ve güya doğal kanunların bakış açısından kârın kınanması veya onaylanmasıyla ilgilenmez. İktisat yalnızca girişimci kâr ve zararının piyasa ekonomisinin temel fenomeni olduğu gerçeğini saptar. Onlarsız piyasa ekonomisi olamaz. Polisin tüm kârlara el koyması imkân dahilindedir. Ancak böyle bir politika kaçınılmaz olarak piyasa ekonomisini kaosa dönüştürür. Hiç şüphe yoktur ki insan pek çok şeyi yıkma gücüne sahip olup, tarihin gidişatında bu yeteneğini bolca kullanmıştır. Piyasa ekonomisini de yıkabilir.

Bu kendine özgü ahlâkçılar, şayet kıskançlıklarıyla körleşmedilerse, kâr ile ilgilenirken mutlaka kârın ikiz kardeşi olan zararla da aynı anda ilgilenmelidirler. Bu kişiler iktisadi gelişmenin öncü şartlarının ilave sermaye malları için tasarruf edenlerin ve mucitlerin varlığı ile, girişimcilerin bu iktisadi gelişmeyi sağlayacak koşullardan faydalanması olduğu gerçeğini sessizce geçiştiremezler. İnsanların geri kalanı bu ilerlemeye katkıda bulunmazlar, ancak diğer insanların faaliyetlerinin üzerlerine döküldüğü bereket yağmurundan yararlanırlar.

İlerleyen ekonomi hakkında söylenenlerin aynısı geriye doğru giden ekonominin, yani kişi başına sermaye yatırımının azaldığı ekonomi, için de *mutatis mutandis** geçerlidir. Böyle bir ekonomide girişimci zararlarının toplamı kârların toplamını aşar. Kendilerini kollektif kavramlarda ve tüm gruplarda düşünme yanılgısından kurtaramayanlar böyle geriye giden ekonomide girişimci faaliyetlerinin nasıl olduğu sorusunu yöneltebilirler. Matematiksel olarak kâr elde etme şansının zarara girme şansından daha düşük olduğunu bilse insan neden hâlâ bir müessese işletsin ki? Fakat, sorunun bu tarzda sunuşu hatalıdır. Herkes gibi, girişimciler de, bir sınıfın üyeleri gibi değil, bireyler gibi davranırlar. Hiçbir girişimci girişimcilerin hepsinin kaderiyle zerre kadar ilgilenmez. Bireysel girişimci için teorilerin, belli özelliklere göre, kendisini aynı sınıfa dahil ettiği diğer insanlara ne olduğunun bir önemi yoktur. Yaşayan, yavaş yavaş değişen piyasa toplumunda verimli girişimcilerin kazandığı kârlar daima olacaktır. Gerileyen ekonomide toplam zararın toplam kârı aştığı gerçeği kendisinin üstün verimliliğine dair özgüveni olan şahsı yolundan çeviremez. Aday girişimci anlayış alanında hiçbir yararı olmayan olasılık matematiğine danışmaz. Gelecekteki piyasa şartlarını anlamakta kendi yeteneğine, daha az şanslı olan diğerlerinden daha fazla güvenir.

Girişimcilerin işlevi, kârlardan sonra girişimcilerin mücadelesi, piyasa ekonomisinde itici güçtür. Kâr ve zarar tüketicilerin piyasada üstünlüklerini icra eden aletlerdir. Tüketicilerin davranışı kâr ve zararları ortaya çıkarır ve böyle-

* "Gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra" anlamına gelen Latince terim. (çev.)

ce üretim araçlarının mülkiyetini daha az verimli ellerden daha verimli ellere kaydırır. Tüketicilere hizmette daha başarılı olan işletme faaliyetlerinin yönünde kişiyi daha etkili yapar. Kâr ve zararın olmadığı durumda girişimciler tüketicilerin en acil ihtiyaçlarının neler olduğunu bilemezlerdi. Eğer bazı girişimciler tüketicilerin bu en acil ihtiyaçlarını tahmin edecek olsalardı, üretimi ayarlama araçlarından mahrum olurlardı.

Kâr gözeten işletme tüketicilerin hükümranlığı altındadır; kâr amacı gütmeyen kurumlar ise kendi hükümranlıkları altında olup kamuoyuna karşı sorumlu değildirler. Kâr için üretim, zorunlu olarak, kullanım için üretimdir. Zira kârlar tüketicilerin en acil kullanmak istediklerini sağlayarak kazanılmaktadır.

Ahlâkçıların ve vaizlerin kâr eleştirileri meseleyi gözden kaçırmaktadır. Tüketicilerin--halkın, sıradan insanın--İncil yerine alkolü ciddi kitaplar yerine dedektif hikâyelerini tercih etmesi, devletlerin de silahları tereyağına tercih etmeleri, girişimcilerin hatası değildir. Girişimci "kötü" şeyleri satarak "iyi" şeyleri satmaktan daha çok kâr elde etmez. Tüketicilerin en fazla istediği şeyleri onlara sağlamakta başarılı olursa kârı daha büyük, daha iyidir. İnsanlar sarhoş eden içkileri "alkol sermayesini" mutlu etmek için içmezler; yine insanlar "ölüm tacirlerinin" kârını arttırmak için savaşa tutuşmazlar. Silah sanayisinin varlığı savaşma ruhunun nedeni değil, sonucudur.

İnsanlara sağlam ideolojilerin yerine sağlam olmayan ideolojiler koydurmak girişimcilerin işi değildir. İnsanların fikirlerini ve ideallerini değiştirmek felsefecilere düşer. Girişimci, bugün cahil ve kötü olmasına rağmen, tüketicilere hizmet etmektedir.

Öldürücü silahlar veya ağır likör üreterek büyük kazançlar elde etmekten kaçınanlara hayranlık duyabiliriz. Ne var ki, övülmeye layık davranış sadece pratik etkileri olmayan bir jesttir. Eğer tüm girişimciler ve kapitalistler onların örneğini takip etselerdi bile, savaşlar ve alkolizm ortadan kaybolmazdı. Kapitalizm öncesi çağlarda olduğu gibi, devletler kendi silahlarını üretirlerdi ve içkiciler kendi alkollü içkilerini damıtırlardı.

Kârın Ahlâki Kınanışı

Kâr değişen şartlara üretimin maddi ve beşeri faktörlerinin kullanımının uyarlanmasıyla kazanılır. Bu uyarlamadan yararlananların, satıcıların harcamalarını aşan fiyatlar ödemeleri kârı üretir. Girişimci kârı rutinlerden daha iyi hizmet eden satıcıya müşterinin garantilediği bir "ödül" değildir; sınırlı miktarı elde etmek için aynı heyecanı paylaşan diğerlerini alıcıların yenme isteğinin bir sonucudur. Şirketlerin temettüleri popüler olarak kâr olarak adlandırılır. Aslında onlar sermaye yatırımının faizi artı şirkette bırakılmayan kârın bir kısmıdır.

Eğer şirket başarılı şekilde çalışmazsa, ya hiç temettü ödenmez veya temettü sadece sermayenin tümü veya bir kısmı üzerinden faizden oluşur.

Sosyalistler ve müdahaleciler kâr ve faize, işçilerin çabalarının önemli bir bölümünden alınmasının bir sonucu olan, ***haksız gelir*** olarak tanımlarlar. Anladıkları şekliyle, ürünler aslında çok çalışarak ortaya çıkmakta, başka hiçbir şekilde var olmamaktadır; dolayısıyla, sadece çok çalışanlara faydası dokunmalıdır.

Ancak, önceki tasarruf ve sermaye birikiminin istihdamının yardımı olmadan, tek başına emek çok az bir üretimde bulunur. Ürünler emeğin girişimcilik tasarısı aletlerle ve diğer sermaye malları ile işbirliğinin doğal sonucudur. Sermaye biriktiren ve bu sermaye birikimini halen devam ettiren tasarruf sahipleri ve bu sermayeyi tüketicilere en iyi hizmeti veren kullanımlara yönlendiren girişimciler üretim sürecinde emeği ile çalışanlardan daha az meşakkate katlanıyor değildirler. Sermayenin ve girişimci fikirlerin satıcılarının katkılarını sessizce geçmek ve tüm ürünleri emeğin satıcılarına atfetmek saçmalıktır. Kullanılabilir malları meydana getiren şey aslında fiziksel çaba değil, bu fiziksel çabayı belirlenmiş amaca yönlendiren insan aklının gayretidir. Sermaye malları rolünün daha büyük (genel refahın artışıyla birlikte) olması, ve üretim faktörleri işbölümünde daha verimli kullanılması, sadece elle yapılan rutin işlerin romantik övülmesini daha saçma kılar. Son iki asrın harikulade iktisadi gelişmeleri gereken sermaye mallarını sağlayan kapitalistlerin ve teknoloji ve girişimciler seçkinlerinin bir başarısıdır. Bu dönemde elinin emeğiyle geçinen kitleler, meydana getirmedikleri ve hatta sıklıkla engel olmaya çalıştıkları değişikliklerden sadece fayda görmüşlerdir.

Tüketim Azlığı Cini ve Satın Alma Gücü Argümanı Üzerine Bazı Gözlemler

Tüketim azlığından bahsederken, insanlar üretilen malların bir kısmının onları tüketebilecek olan insanların fakirlikten dolayı onları satın alamadığı durumu tarif etmeyi kast ederler. Bu mallar satılmadan kalırlar veya üretimi karşılamayan fiyatlarla ancak satılabilirler. Böylece çok çeşitli düzensizlikler ve rahatsızlıklar ortaya çıkar, bunun büyük boyutlu haline ekonomik depresyon denir.

Girişimcilerin piyasanın gelecekteki durumunu tahmin etme konusunda hata yapmaları her zaman için söz konusu olabilir. Tüketicilerin talebinin en yoğun olduğu malları üretmek yerine, daha az aciliyeti olan hiç satılamayacak malları veya nesneleri üretirler. Bu verimsiz girişimciler, tüketicilerin dileklerini tahmin eden daha verimli çalışan, rakip girişimciler kâr yaparken zarara maruz kalırlar. Bir önceki girişimci grubunun zararları halkın malları satın almaktan imtina etmelerinden dolayı olmamıştır; halkın başka malları satın alması gerçeğinden dolayı olmuştur.

Eğer tüketim azlığı efsanesinin ima ettiği şey--işçiler ürünleri satın alamayacak kadar fakirdirler; oysa girişimciler ve kapitalistlerin kendilerinden haksız olarak aldıkları gelirleri ücretlilere gitmelidir görüşü--doğru olsaydı bile bu durum değiştirilemezdi. "Sömürenler" sırf kötü niyetlerinden dolayı sömürmemelidirler. Kurnazca demeye getirilir ki sömürenler "sömürülenlerin" aleyhine ya kendi tüketimlerini veya kendi yatırımlarını arttırmak istemektedirler. Sömürenler yağmalarını asla geri çekmezler. Kendi hanehalkları için lüks mallara veya müesseselerini genişletmek için üretici mallarına harcarlar. Elbette, girişimcilerin talepleri ücretlilerin, eğer kâra el konulmuş ve ücretlilere dağıtılmış olsaydı, satın alabilecekleri yerine başka mallara yöneltilirdi. Bu "sömürüyle" yaratılan farklı mal piyasalarına dair girişimcilik hataları diğer girişimcilik eksiklikleri ile hiçbir şekilde farklılık arz etmez. Girişimcilik hataları verimli girişimcilerin kârları ile dengelenen verimsiz girişimcinin zararları ile sonuçlanır. Bazı endüstri grupları için işi iyi, bazı grupları için kötü yaparlar. Genel bir depresyona neden olmazlar.

Tüketim azlığı efsanesi temelsiz, kendisiyle çelişen, boş bir laftır. Muhakemesi kişi incelemeye başlar başlamaz dağılır gider. İnsan, sadece argümanın hatırı için, "sömürü" doktrinini doğru olarak kabul etse bile, savunulamaz.

Satın alma gücü argümanı biraz daha farklı şekilde işler. Ücretlerde bir yükselişin üretimin genişlemesi için önkoşul olduğunu öne sürer. Eğer ücretler artmazsa, üretilen ürünlerin miktarını ve kalitesini arttırmanın işletmeye bir faydası yoktur. İlave ürünler alıcılar bulamayacak veya diğer malların alımını kısıtlayan alıcılar bulacaktır. İktisadi gelişme için yapılması gereken ilk iş ücretleri devamlı surette yükseltmektir. Hükümet veya sendika baskısı ve yüksek ücretleri hedefleyen zorlamaları ilerlemenin ana araçlarıdır.

Girişimci kârlarının girişimci zararlarını aşmasının ortaya çıkışı yukarıda gösterildiği gibi sermaye malları miktarının artmasından ve teknolojik sürecin gelişmesinden elde edilen yararların bir kısmının girişimci olmayan gruplara gittiği gerçeğine ayrılmaz bir biçimde sıkı sıkıya bağlıdır. Üretimin tamamlayıcı faktörlerinin fiyatlarındaki artışlar, ki ilki ücretlerdeki artıştır, ne girişimcilerin ister istemez geri kalan insanlara yapmak zorunda olduğu ve ne de kâr elde etmek için girişimcilerin zeki aygıtının itirafıdır. Yeni duruma tüketici mallarının arzını ayarlamak suretiyle kâr etmeye çalışan girişimcilerin çabalarının meydana getirmekle yükümlü olduğu ardışık olaylar zincirinde kaçınılmaz ve gerekli bir fenomendir. Girişimci kârının zararı aşmasıyla sonuçlandıran aynı süreç ilkin--yani, bu fazlanın ortaya çıkmasından önce--ücretlerde ve üretimin pek çok maddi faktörlerinin fiyatlarında yükselme eğilimine neden olur. Ve daha ileriki olaylarda zararı aşan kârı ortadan kaldıran, başka değişiklikler olmaması ve sermaye malları miktarında bir artış olmaması şartıyla, aynı

sürecin tekrarıdır. Zararı aşan kâr üretim faktörleri fiyatlarının artmasının bir sonucu değildir. İki olgu--üretim faktörleri fiyatlarındaki artış ve zararı aşan kârlar--sermaye malları miktarındaki artışa ve girişimci eylemlerinin neden olduğu teknolojik değişmelere üretimin ayarlanma sürecindeki adımlardır. Sadece nüfusun diğer katmanları zararı aşan kârın geçici olarak ortaya çıkmasıyla belli bir dereceye kadar bu ayarlanmadan zenginleşebilir.

Satın alma gücü argümanının temel hatası bu nedensel ilişkiyi yanlış anlamasından kaynaklanmaktadır. İktisadi gelişmeye neden olan güç olarak ücretleri gördüğünde her şeyi alt üst etmektedir.

Müdahale edilmeyen piyasanın belirlediği ücretten daha yüksek ücreti hükümetlerin ve sendikaların belirleme gayretlerinin sonuçlarını bu kitabın daha sonraki bölümlerinde tartışacağız.[40] Şimdilik bir tane daha ilave açıklayıcı not eklemeliyiz.

Kâr ve zarardan, fiyatlar ve ücretlerden bahsederken, aklımızda olan daima reel kâr ve zararlar, reel fiyatlar ve ücretlerdir. Para terimi ve reel terimlerin birbirinin yerine keyfi kullanımı pek çok insanı yanlış yola saptırmıştır. Bu sorunla daha sonraki bölümlerde sonuna kadar ilgilenilecektir. Burada sadece, aklımıza gelmişken, reel ücrette bir artışın nominal ücretteki bir düşüşle uyumlu olduğu gerçeğini vurgulayalım.

10. Destekleyiciler, Yöneticiler, Teknisyenler ve Bürokratlar

Girişimci, teknisyenleri, yani belli işleri yerine getirebilecek yetenek ve bilgiye sahip olan insanları, işe alır. Teknisyenler sınıfı, büyük mucitleri, uygulamalı bilimlerin önde gelenlerini, inşaatçıları ve tasarımcıların yanısıra, en basit işleri icra edenleri kapsar. Girişimcilik planlarının teknik uygulamasında kendisi de yer alırsa, girişimci de onların safına katılır. Teknisyen kendi çabasını ve gayretini katar; ancak emeği belli bir amaca yönlendiren, yalnız ve yalnızca girişimcidir. Girişimcinin kendisi sanki tüketicilerin mandası altında gibi hareket eder.

Girişimciler her yerde hazır değildirler. Sorumlu oldukları pek çok işleri kendi kendilerine gözleyemezler. En acil olarak istedikleri mallar ile tüketicilere en iyi hizmetin üretime uyarlanması yalnızca kaynak kullanımının genel planını belirlemekten ibaret değildir. Elbette bunun destekleyicinin ve spekülatörün ana işlevi olmadığında hiç şüphe yoktur. Ancak büyük ayarlamaların yanında pek çok ufak ayarlamalar da gereklidir. Bunların her biri önemsiz

[40] Bkz. aşağıda, s. 769-779.

görünebilir ve toplam sonuçta çok az bir yer işgal edebilir. Ancak bu ufak meselelerde eksikliklerin toplu etkisi, büyük sorunun doğru çözümünün tam başarısında hüsrana yol açabilir. Her neyse, daha küçük sorunlarla baş edilmesindeki her başarısızlık üretimin kıt faktörlerinin israfına ve sonuçta tüketicilerin en üst düzeyde tatmininin engellenmesi ile sonuçlanmaktadır.

Kafamızdaki sorunun hangi açıdan teknisyenlerin teknik işlerinden farklılaştığını anlamak önemlidir. Eylemin genel planına dair karar veren girişimcinin her projeyi uygulaması anlık kararların çeşitliliğini gerektirir. Bu kararların her biri öyle bir şekilde etkilenmelidir ki, sorunun bu çözümünü tercih etme--tüm proje için genel planın tasarımlarına müdahale etmeden--en ekonomik tercih olmalıdır. Genel planın yaptığı gibi, sahte maliyetlerden kaçınmalıdır. Teknisyen saf teknolojik bakış açısından ya böyle bir detaylı çözüm için çeşitli yöntemlerin sunduğu alternatiflerdeki farkı görmeyebilir; veya fiziksel miktarlarda daha büyük çıktı adına bu yöntemlerden bir tanesinden yana tercih belirtebilir. Ancak girişimci kâr güdüsü ile hareket eder. Bu ona en ekonomik çözümü, yani tüketicilerin en acil hissettikleri isteklerin tatminini engelleyen üretim faktörlerinin istihdamından kaçınan çözümü tercih etme isteğini hissettirir. Çeşitli yöntemler, ki teknisyenler burada yansızdır, içerisinde en ucuz maliyetlisini tercih edecektir. Daha fazla çıktıyı garanti edecek teknisyenin önerdiği daha yüksek maliyetli üretim yöntemini, çıktıdaki artışın maliyetteki artışı karşılamadığını hesapladığında, reddedebilir. Sadece önemli kararlarda ve planlarda değil, aynı zamanda ufak tefek sorunların günlük kararlarında, girişimci, piyasa fiyatlarında yansıtıldığı gibi tüketicilerin taleplerine göre üretimi ayarlama görevini ifa etmek zorundadır.

İktisadi hesaplama, piyasa ekonomisinde yapıldığı gibi ve özellikle çift girişli muhasebe sisteminde olduğu gibi, aşırı ayrıntıya girmekten girişimciyi kurtarır. Fani insanın görüş alanının ötesindeki pek çok önemsiz işlere bulaşmadan kendisini büyük işlere adayabilir. Girişimcilik vazifesinin alt dalları ile ilgilenmesi için kararlarına güvendiği yardımcıları atayabilir. Bu yardımcılar da daha küçük görevlere tayin olmuş aynı ilkelere göre hareket eden başka yardımcılardan yardım görebilir. Bu sayede tüm yönetim hiyerarşisi inşa edilebilir.

Yönetici, istihdam sözleşmesi ve mali terimleri ne derse desin, girişimcinin sanki küçük ortağıdır. Kendi mali çıkarları sınırlı ve tam olarak tanımlanmış eylem alanında kendisine verilen girişimcilik işlevlerinde yeteneklerini en iyi şekilde kullanmaya zorlar.

İdari sistemin işlemesini mümkün kılan, çift girişli muhasebe sistemidir. Ona müteşekkiriz, girişimci toplam müessesenin her parçasının hesaplamasını öyle yapma pozisyonundadır ki tüm müessesede oynadığı rolü belirleyebi-

lir. Böylece her bölüme sanki ayrı bir varlıkmış gibi bakabilir ve toplam müessesenin başarısına yaptığı katkıya göre takdir biçebilir. İşletme hesaplaması sistemi içerisinde firmanın her bölümü entegre varlığı, sanki farazi bağımsız bir işletmeyi, temsil eder. Bu bölümün tüm müessesede kullanılan sermayenin belli bir bölümüne "sahip" olduğu, diğer bölümlerden aldığı ve diğerlerine sattığı, kendi harcamaları ve geliri olduğu, diğer bölümlerin sonuçlarından farklılaştırılmış olarak kendi işlerine atfedilen kâr ve zarar sonucu ile uğraştığı varsayılır. Bu sayede girişimci her bölümün yönetimine önemli bağımsızlıklar verebilir. İfa edilmesi gereken iş yönetimindeki güvendiği insana mümkün olduğunca kâr yapması talimatını verir. Hesapların incelenmesi bu talimatı uygulayan yöneticilerin ne kadar başarılı veya başarısız olduklarını gösterir. Her yönetici ve alt yönetici bölümünün veya alt bölümünün çalışmasından sorumludur. Kâr gösterirse kendi lehine, zarar gösterirse kendi aleyhinedir. Kendi çıkarı, onu, bölümünün işlerini yerine getirmede en fazla dikkati ve özeni göstermesi yönünde güdüler. Zarara maruz kalırsa, girişimcinin daha başarılı olacağını beklediği birisi ile değiştirilir, veya tüm bölüm kapatılır; sonuçta yönetici işini kaybeder. Kâr yapmakta başarılı olursa, geliri artırılır, veya en azından işini kaybetme tehlikesi olmaz. Yöneticinin bölümüne atfedilen kâr payından hisse alıp alamayacağı bölümünün işleri ile uğraşırken ele aldığı kişisel çıkarı açısından önemli değildir. Refahı bölümü ile sıkı sıkıya irtibatlıdır. Görevi belirli çizelgeye göre belirli işi icra etmek olan teknisyen gibi değildir. Bölümünün işleyişini--kendi değer yargısına bırakıldığı ölçüde--piyasa durumuna göre ayarlamaktır. Elbette, girişimci girişimcilik ve teknisyenlik işlevlerini tek bir şahısta birleştirebildiği gibi, böyle çeşitli işlevler de aynı yöneticide toplanabilir.

Yöneticilik işlevi girişimcilik işlevinin altındadır. Girişimciyi ufak tefek görevlerinden azat edebilir; girişimcilik yerine geçecek şekilde asla evrimleşemez. Tersine olan yanlış inanç yaşayan ve işleyen piyasa ekonomisinde işlevsel dağıtım şartlarının hayali yapısı ile tanımlandığı gibi, girişimcilik kategorisinin kafa karıştıran hatasından dolayıdır. Girişimcinin işlevi belli işlerin başarılması için üretim faktörlerinin kullanım yönünden ayrılamaz. Girişimci üretim faktörlerini kontrol eder; bu kontrol kendisine ya kâr, veya zarar getirir.

Yöneticiye bölümüne yaptığı katkılar nispetinde hizmetine karşılık olarak girişimcinin kazandığı kârdan ödül verilmesi mümkündür. Ancak bunun bir faydası yoktur. Daha önce vurgulandığı gibi, yönetici kendisinin ilgilenmesine güvenildiği işletme bölümünün başarısı ile alakadar olur. Ancak yönetici maruz kalınan zarara karşı sorumlu tutulamaz. Bu kayıplara istihdam edilen sermaye sahipleri tarafından katlanılır, yöneticiye yüklenemez.

Toplum sermaye mallarının en uygun kullanımını sermaye sahiplerinin il-

gisine bırakabilir. Belli projeleri yaparken bu sahipler mülklerini, servetlerini ve toplumsal pozisyonlarını ifşa ederler. Girişimcilik faaliyetlerinin başarısından toplumun tamamından çok daha fazla alakalıdırlar. Belli bir projede yatırım yapılan sermayenin israfı toplumun tümü için toplam fonların sadece küçük bir parçasının kaybı demektir. Toplam servetinin büyük bir bölümü olduğundan, sahibi için çok daha fazlası demektir. Ancak eğer yönetici tamamen serbest bırakılırsa, o zaman her şey farklıdır. Başkalarının paralarını riske eden spekülasyonlarda bulunur. Belirsiz işletmenin geleceğini zarardan sorumlu olan kişiden daha farklı bir açıdan görür. Kâr payı ile ödüllendirildiğinde, zarara ortak olmadığı için kendisini ve başkalarını boş yere tehlikeye atan birisi olur.

Girişimcilik faaliyetlerinin toplamı ve yöneticiliğin girişimciliğin mükemmel ikamesi olduğu aldatıcılığı günümüzün tipik işletmesi olan şirket şartlarının yanlış yorumlanmasının doğal bir sonucudur. Şirketlerin maaşlı yöneticiler tarafından idare edildiği, hisse sahiplerinin yalnızca atıl izleyiciler olduğu iddia edilmiştir. Tüm güç istihdam edilen çalışanların elinde toplanmıştır. Hisse sahipleri boşta ve yararsızdır; yöneticilerin ektiklerini hasat ederler.

Bu doktrin sermaye ve para piyasalarının, borsa ve tahvil değiş tokuşunun—ki bunlar, yerinde bir deyimle basitçe "piyasa" olarak adlandırılır—şirket işlerinde oynadığı rolü göz ardı etmektedir. Bu piyasanın uğraşıları popüler kapitalizm karşıtlarınca tehlikeli bir oyun, sadece kumar olarak yaftalanır. Gerçekten, şirket tahvilleri ve tercihli hisseler ve sıradan hisselerin fiyatlarındaki değişmeler sermaye akışının üstün kontrolü için kapitalistin kullandığı araçlardır. Sermaye ve para ve büyük mal piyasalarında belirlendiği gibi, fiyat yapıları her şirketin işinin icrası için ne kadar sermaye gerektiğine karar vermez; yöneticilerin işlemlerini ayrıntıda ayarlamasını gerektiren durumu da yaratır.

Şirketin iş icrasının genel yönü hisse sahipleri ve onların seçtikleri müdürler tarafından uygulanır. Müdürler yöneticileri tayin ve azlederler. Küçük şirketlerde, hatta bazen büyüklerinde müdürlerin ve yöneticilerin ofisleri aynı kişide birleştirilir. Başarılı bir şirket maaşlı yöneticilerle asla kontrol edilemez. Her şeye kadir yönetici sınıfının ortaya çıkışı müdahalesiz piyasa ekonomisi fenomeni değildir. Tam tersine hisse sahiplerinin etkilerini yok etmeyi ve nerdeyse kamulaştırmayı bilinçli olarak hedefleyen müdahaleci politikaların doğal bir sonucudur. Almanya, İtalya ve Avusturya'da, İngiltere'de demiryolları ve İngiliz Merkez Bankası durumunda olduğu gibi, serbest müteşebbisliğin yerine işletmelerin devlet kontrolünün hazırlık adımıdır. Benzer eğilimler Amerikan elektrik, su ve gaz hizmetlerinde de hüküm sürmektedir. Şirket işinin harikulade başarıları maaşlı yönetici oligarşik faaliyetlerinin bir sonucu değildir, şirkete hisselerin çoğunluğuna veya önemli bir kısmına sahip olma

yoluyla irtibatlı ve kamuoyunun bir kısmının destekleyiciler ve kâr edenler olarak hor gördüklerinin başarısıdır.

Girişimci tek başına, yönetici müdahalesi olmaksızın, işletmenin neresinde ve ne kadar sermaye kullanılacağına karar verir. Tüm işletmenin ve ana bölümlerin genişlemesini ve daralmasını belirler. Müessesenin mali yapısını belirler. Bunlar iş yapmada işlevsel olan temel kararlardır. Bu kararların sorumluluğu şirketlerde ve firmanın yasal yapısında daima girişimcinin omuzlarındadır. Bu bağlamda girişimciye verilen yalnızca yardımcı bir roldür; teknoloji, istatistik ve hukuk alanlarındaki uzmanlardan geçmiş duruma ilişkin bilgiler alır, ancak piyasanın gelecekteki durumunu ima eden son karar tek başına kendi omuzlarındadır. Projesinin ayrıntılarının uygulaması daha sonra yöneticilere emanet edilebilir.

Yönetici seçkinin toplumsal işlevleri piyasa ekonomisinin işleyişi açısından deneyci, bilim insanları, tasarımcı, mühendis, teknolojici ve mucit seçkinlerinkinden daha az vazgeçilebilir değildir. Yöneticilerin sıralamasında en önde gelenlerin çoğu iktisadi ilerleme davasına hizmet eder. Başarılı yöneticiler yüksek maaşlarla ve işletmenin brüt karından pay ile taltif edilirler. Birçokları kariyerlerinin gidişatında kendileri sermayedar ve girişimci olurlar. Ne var ki, yöneticilik işlevi girişimcilik işlevinden farklıdır.

Yönetimli girişimciliği "yönetim" ve "emeğin" popüler karşıt tezi olarak tanımlamak ciddi bir yanılgıdır. Elbette bu kafa karışıklığı kastidir. Girişimcilik işlevlerinin, işin icrasındaki ufak tefek ayrıntıları gözleyen yöneticilerden tamamen farklı olduğu gerçeğini bulandırmak için tasarlanmıştır. İşletmenin yapısı, üretimin çeşitli dallarına ve firmalara yapılan sermaye tahsisi, her fabrikanın ve dükkânın üretim bandı ve ebadı veri gerçekler olarak görülür ve onlara ait sonraki değişmelerden etkilenmeyeceği ima edilir. Yapılacak tek şey eski rutinle devam etmektir. Böyle durağan bir dünyada mucitlere ve destekleyicilere ihtiyaç yoktur; toplam kâr toplam zarar ile dengelenir. Bu doktrinin yanlış düşüncelerini ifşa etmek için 1960'ların Amerikan iş hayatını 1940'larınkiyle karşılaştırmak yeterli olur.

Fakat durağan bir dünyada bile "emeğe," popüler sloganın talep ettiği gibi, yönetimde bir pay vermek saçmalıktır. Böyle bir postulatın gerçekleşmesi sendikacılık ile sonuçlanırdı.[41]

Üstelik bu, yöneticiyi bürokrat ile karıştırmaktır.

Bürokratik yönetim, kâr *yönetiminden* farklılaştırıldığı şekliyle, yönetim işlerinin icrasında uygulanan bir yöntemdir, sonucun piyasada nakit değeri yok-

[41] Bkz. aşağıda, s. 812-820.

tur. Emniyet müdürlüğü ile ilgilenmesi emanet edilmişlerin başarıyla görevlerini yerine getirmeleri toplumsal işbirliğinin korunması için büyük önemi haizdir ve toplumun her üyesi bundan faydalanır. Ancak piyasada bir fiyatı yoktur, alınıp satılamaz; garanti altına alma gayretlerinde yapılan masraflarla karşılaşılamaz. Kazançla sonuçlanır, ancak bu kazançlar parasal terimlerle ifadeye konu kârlarda yansıtılmaz. İktisadi hesaplama yöntemleri, ve özellikle çift girişli muhasebe, bunlara uygulanabilir değildir. Emniyet müdürlüğünün faaliyetlerinin başarı veya başarısızlığı kâr amacı güden işletmenin aritmetik sürecine göre tespit edilemez. Hiçbir muhasebeci emniyet müdürlüğünün veya alt birimlerinin başarılı olup olmadığını tespit edemez.

Kâr amaçlı işletmenin her dalında yapılacak harcamanın parasal meblağı tüketicilerin davranışlarınca belirlenir. Eğer otomobil sanayisi kullanılan sermayeyi üç katına çıkartacaksa, halka sunduğu hizmetleri kesinlikle geliştirir; daha fazla araba üretirdi. Ancak sanayinin bu genişlemesi tüketicilerin daha acil isteklerini yerine getiren üretim dallarına bu sermayeyi vermemesi ile olurdu. Bu gerçek, otomobil sanayiinin genişlemesini kârsız hale getirir ve diğer işkollarındaki kârı artırırdı. En yüksek kârı elde etme mücadelesinde, girişimciler her bir işkolunda tüketicinin daha acil ihtiyaçlarını tatmin etmeyi engellemeyecek kadar sermaye kullanmaya zorlanırlar. Böylece girişimcilik faaliyetleri adeta tüketicilerin dilekleriyle tüketici mallarının fiyat yapısında yansıtıldığı gibi otomatik olarak yönlendirilir.

Devlet faaliyetlerinden sorumlu işlerin icrası için yapılan fonların tahsisinde böyle bir zorlama yoktur. New York Şehri emniyet müdürlüğünün icra ettiği hizmetlerin, tahsis olunan bütçenin üç katına çıkmasıyla önemli ölçüde geliştirilebileceğinde hiç şüphe yoktur. Ancak asıl mesele, bu gelişmenin, diğer bölümlerin--örneğin sağlık bölümünün--hizmetlerinin kısılması veya vergi verenlerin özel tüketimlerinin kısılması ile yeterince haklılaştırılıp haklılaştırılamayacağıdır. Bu soru emniyet müdürlüğünün hesapları ile cevaplanamaz. Bu hesaplar yapılan harcamalar hakkında bilgi verir. Elde edilen sonuçlar hakkında hiçbir bilgi sunmaz, bu sonuçlar para karşılığı olarak ifade edilemezler. Vatandaşlar ne kadar hizmet ve ne kadar ödemeye hazır olduklarını doğrudan belirlemek zorundadırlar. İsteklerini yerine getirmeye amade seçilmiş vekiller ve bürokratlara bu görevi devrederler.

Böylece belediye başkanı ve şehrin çeşitli müdürlüklerinin şefleri bütçe ile kısıtlıdır. Vatandaşların karşılaşmak zorunda kaldığı çeşitli problemlerin en yararlı çözümlerinin neler olduğu üzerine eylemde bulunmakta özgür değildirler. Bütçenin tayin ettiği amaçlara göre tahsis edilmiş fonları harcamakla yükümlüdürler. Kamu yönetimi alanında hesap denetimi, kâr amaçlı işletme alanından tamamen farklıdır. Amacı, bütçe ilkelerine göre tahsis edilmiş fon-

ların sıkı sıkıya uygun olarak harcanıp harcanmadığını tespit etmektir.

Kâr amaçlı işletmelerde yöneticilerin ve alt yöneticilerin takdir yetkisi kâr ve zarar düşüncesi ile sınırlıdır. Kâr güdüsü tüketicilerin dileklerine hizmet vermekte gereken yegâne talimattır. Takdir yetkilerini talimat ve kural zabıtlarıyla kısıtlamanın gereği yoktur. Eğer verimliyseler, böyle detaylara burun sokmalar, ellerini bağlamada, zararlı olmazsa bile, en uygun tabiriyle lüzumsuz olurdu. Eğer verimsizlerse, faaliyetlerini daha başarılı kılamazlar. Başarının uygun olmayan kurallarının nedeni konusunda sudan bahane getirirlerdi. Gereken tek talimat, kendi kendine anlaşılan, dolayısıyla özellikle bahsedilmesine gerek olmayandır: kâr amacı.

Kamu yönetiminde, hükümet işlerinin icrasında durum farklıdır. Bu alanda bürokratlar ve onların alt memurlarının takdir yetkisi kâr ve zarar düşünceleri ile kısıtlanmamıştır. En üst mertebedeki patronu--halkın veya despotun hükümranlığı altında olması fark etmez--serbest el bırakırsa, onların yararına üstünlüğünü terk ederler. Bu memurlar sorumsuz oyuncular olurlar ve halkı veya despotu bastırırlardı. Patronların onlardan yapmalarını istediklerini değil, kendilerini memnun edecek işleri yaparlardı. Bu sonucu önlemek ve patronlarının isteklerine hizmet edenler kılmak için işlerini her yönden yasal düzenlemeye tâbi tutan ayrıntılı talimatlar vermek gereklidir. O zaman bu talimatlara ve kurallara sıkı sıkıya bağlı olarak tüm işlerini icra etmek görevleri olur. Somut sorunun en uygun çözümü olarak gördüklerine ayarlama özgürlüğü bu kurallarla sınırlıdır. Onlar bürokrattır, yani her defasında bükülmez talimatlar setini gözlemlemek zorunda olan insanlardır.

Bürokratik işlerin icrası üst kurul otoritesi tarafından belirlenen talimatlar ve kurallara uygun olarak yerine getirmekle yükümlüdürler. Kâr yönetimine yegâne alternatif budur. Kâr yönetimi piyasada nakit değeri olmayan ve kâr temelinde işletilebilecek olan kâr amacı gütmeyen işlerin kovalanmasında uygun olmaz. İlki baskı ve cebrin toplumsal aygıtının yönetimi durumudur; ikincisi kâr amacı gütmeyen temelindeki kurumun icrası durumundadır, örneğin okul, hastane, veya posta sistemi gibi. Sistemin işleyişi ne zaman kâr güdüsüyle yönlendirilmezse, bürokratik kurallara göre yönlendirilmelidir.

İşlerin bürokratik icrası aslında kötü değildir. Devlet işlerinin, yani toplumun baskı ve cebir aygıtının, üstesinden gelmenin yegâne yöntemidir. Devletin gerekli olması gibi, bürokrasi--bu alanda--daha az gereksiz değildir. İktisadi hesaplamanın mümkün olmadığı yerde, bürokratik yöntemler vazgeçilmezdir. Sosyalist devlet tüm işlerinde bunlara başvurmak zorundadır.

Hiçbir işletme, büyüklüğü veya görevi ne olursa olsun, tamamen ve yegane olarak kâr temelinde işletildiği sürece, asla bürokratik olmaz. Kâr amacını terk eder etmez ve hizmet ilkesi--yani, hizmetleri sunarken bunların maliyetlerinin

elde edilecek fiyatlarla karşılanıp karşılanmasına bakılmaması--deneni yerine koyar koymaz, girişimcilik yönetiminin bürokratik yöntemlerini ikame etmelidir.[42]

11. Seçici Süreç

Piyasanın seçici süreci piyasa ekonomisinin tüm üyelerinin bileşik gayreti ile kuvveden fiiliyata geçer. Kendi rahatsızlığını mümkün olduğu kadarıyla giderme isteğiyle harekete geçen her bireyin, bir taraftan herkesin en iyi tatminine katkıda bulunma niyeti, diğer taraftan ise herkes tarafından kendisine sunulan hizmetlerin en iyi avantajlarını elde etme niyetidir. Bu, en pahalı piyasada satmak ve en ucuz piyasada almaya çalışmak demektir. Bu gayretlerinin sonucu sadece fiyat yapısı değil, aynı zamanda çeşitli bireylerin belirli görevleri olan toplum yapısıdır da. Piyasa insanları zengin veya fakir yapar, kimin büyük fabrikaları işleteceğine ve yerleri kimin sileceğine karar verir, bakır madenlerinde ve senfoni orkestrasında kaç kişinin çalışacağını tayin eder. Bu kararların hiçbirisi ebediyen hükmeden değildir; her gün hükümsüz kılınabilir. Seçici süreç asla durmaz. Arz ve talepteki değişmelere üretimin toplumsal aygıtları ile ayarlanarak devam eder. Önceki kararlarını tekrar ve tekrar gözden geçirirler ve herkesi durumlarını yeniden gözden geçirmeye zorlar. Garanti ve geçmişte elde edilen pozisyonların korunması hakkı diye bir şey yoktur. Piyasada hiç kimse kanundan, tüketicilerin hükümranlığından, muaf değildir.

Üretim araçlarının sahipliği bir imtiyaz değil, toplumsal bir sorumluluktur. Kapitalistler ve toprak sahipleri tüketicilerin en iyi tatminini sağlayacak şekilde mülklerini kullanmakla yükümlüdürler. Eğer yavaş kalır da bu görevlerini ifa etmeyi beceremezlerse, zararla cezalandırılacaktırlar. Eğer derslerini almazlar ve işlerinin icrasında reform yapmazlarsa, servetlerini kaybederler. Hiçbir yatırım sonsuza kadar güvende değildir. Mülkünü tüketicilere hizmette en verimli şekilde kullanmayanların faaliyetlerinin başarısızlıkla sonuçlanması kaçınılmazdır. Servetlerini aylaklıkta ve düşüncesizlikte harcamayı düşünen insanlara yer yoktur. Mal sahibi ana sermayesini ve getirisini en azından azaltmayacak şekilde fonlarını yatırmayı amaçlamak zorundadır.

Kast imtiyazları ve ticaret engelleri çağlarında piyasaya bağlı olmayan gelirler vardı. Prensler ve lordlar kendilerine karşı çalışma zorunluluğu ve vergi ödeme zorunluluğu olan alçak gönüllü kölelerin ve serflerin sırtından geçinirlerdi. Toprak sahipliği ya fetihle veya fatihin cömertliliği ile ancak elde edilebilirdi. Bağışta bulunanın vazgeçmesi veya başka birisinin fethi ile kaybedilebilirdi. Daha sonra bile, lordlar ve adamları piyasalarda fazlalıkları satmaya başladıklarında, daha verimli insanların rekabeti ile dışarıda bırakılamazlardı. Rekabet sadece dar sınırlarda serbestti. Krallık mülklerinin elde edilmesi soy-

[42] Problemlerin ayrıntılı ele alınışı için, bkz. Mises, *Bureaucracy* (New Haven, 1944).

luluğa, şehirlerdeki mülkler şehirlilere, çiftlik toprakları köylülere ayrılmıştı. Zanaat ve sanatta rekabet loncalar tarafından sınırlandırılmıştı. Tüketiciler fiyat kontrolü daha düşük fiyatla satmayı imkânsız kıldığı için isteklerini en ucuz yoldan tatmin etme pozisyonunda değildiler. Alıcılar satıcıların merhametine kalmışlardı. İmtiyazlı üreticiler en uygun hammaddeleri ve en verimli işletim yöntemlerini kullanmaya başvurmazlarsa, tüketiciler bu inatçılığın ve muhafazakârlığın sonuçlarına katlanmaya zorlanmıştır.

Kendi çiftliğinin meyveleri ile kendi kendine yeten mükemmel yaşam koşullarında piyasaya bağlı değildirler. Fakat araç gereç, gübre, tohum, emek ve üretimin diğer faktörlerini satın alan ve tarım ürünlerini satan modern çiftçi piyasa kanununa tabidir. Geliri tüketicilere bağlıdır ve çalışmalarını onların dileklerine göre ayarlamalıdır.

Piyasanın seçici işlevi emek hakkında da çalışır. En fazla kazanmayı umduğu iş türü tarafından cezbedilir. Üretimin maddi faktörlerinde olduğu gibi, emek faktörü tüketiciye en iyi şekilde hizmet eden kullanıma tahsis edilir. Eğer daha acil talep hâlâ tatmin edilmemişse, daha az acil talebin tatminini için emek miktarını ziyan etmeme eğilimi yaygındır. Toplumun diğer katmanlarında olduğu gibi, işçi de tüketicilerin üstünlüğüne tabidir. Eğer buna itaat etmezse, kazançlarında azalma ile cezalandırılır.

Piyasa seçiciliği toplumsal düzeni, kastları veya Marks'ın tabiriyle sınıfları oluşturmaz. Girişimciler ve işadamları da entegre olmuş toplumsal sınıfı meydana getirirler. Her birey girişimci olmakta özgürdür; ancak bunun şartları kişinin gelecekteki piyasa koşullarını diğerlerinden daha iyi tahmin etme yeteneğine güvenmesi ve kendi risk ve sorumluluğundaki eylem girişimlerinin tüketiciler tarafından onaylanmasıdır. Girişimci olmak isteyen veya bu pozisyonunu korumak isteyen herkes piyasanın gerektirdiği tüm koşullara uygun hareket etmek zorundadır. Herkes aynı şansı alma fırsatına sahiptir. Yeni gelenin davete veya başka birisinin cesaretlendirmesini beklemeye ihtiyacı yoktur. Kişi kendi hesabına ileriye doğru ilerlemeli ve gereken araçları nasıl sağlayacağını bilmelidir.

Kapitalizmin "geç" veya "olgun" şartları altında beş parasız insanların merdiveni tırmanarak servete ve girişimcilik pozisyonuna ulaşmasının artık mümkün olmadığı defalarca iddia edilmiştir. Ancak bu tezi kanıtlamak için hiçbir girişimde bulunulmamıştır. İlk geliştirildiğinden bu yana, girişimci ve kapitalist grupların bileşimi oldukça değişmiştir. Önceki girişimcilerin ve onların torunlarının büyük bir bölümü ortadan kaldırılmış ve yeni gelen başka insanlar yerlerini almışlardır. Elbette son yıllarda her yönden piyasanın işlevini imkânsız kılacak kurumların amaçlı olarak, eğer yakın zamanda ortadan kaldırılmazlarsa, geliştirildiği doğrudur.

Tüketicilerin sanayinin ve ticaretin kaptanını seçmelerinde egemen bakış açısı münhasıran tüketicilerin ihtiyaçlarına üretimleri ayarlama kalitesidir. Diğer özelliklere ve meziyetlere önem vermezler. Ayakkabı imalatçısının kaliteli ve ucuz ayakkabı üretmesini isterler. Ayakkabı ticareti işlerini yakışıklı oğlanlara, iyi görgü kuralı olan insanlara, sanatsal kabiliyetleri olanlara, bilimsel yönleri olanlara veya başka bir yeteneği ve fazileti olanlara emanet etmeye meyilli değildirler. İşinde üstat olan bir işadamı hayatın başka dallarında başarılı olan insanlara katkısı olan pek çok başarı konusunda eksik olabilir.

Kapitalistleri ve girişimcileri bugünlerde değerinin altında takdir etmek oldukça yaygındır. İnsan kendisinden daha zengin olanlara dudak bükmeye meyillidir. İddiası şudur: bu insanlar daha zengindir, çünkü kendisinden daha az dürüsttür. Eğer kendisi ahlâk ve itibar kaideleri ile kısıtlanmış olmasaydı, servette onlardan daha aşağı kalmazdı. Böylece insanlar kendi kendisini hoşnut eder; kendini beğenmiş olan, kendi doğrusu olandır.

Müdahaleciliğin neden olduğu şartlar altında pek çok insanın rüşvet ve yolsuzlukla servet edinebildiği doğrudur. Pek çok ülkede müdahalecilik piyasanın üstünlüğünü o kadar azaltmıştır ki, bir işadamı için tüketicilerin ihtiyaçlarını tatmin etmekten ziyade siyasilerin isteklerini yerine getirmek daha avantajlı olmaktadır. Diğer insanların servetlerinin popüler eleştirisinin akılda olanı bu değildir. Saf piyasa toplumunda servetin elde edilme yöntemlerinin ahlâki bakış açısından arızalı olduğunu iddia ederler.

Böyle ifadelere karşı, devlet müdahalelerinin ve diğer cebri unsurların, piyasanın işleyişini sabote etmedikleri sürece, işletmede başarının ve tüketicilere hizmetin bir kanıtı olduğunu vurgulamak gereklidir. Fakir kişi zengin işadamından diğer açılardan daha aşağıda olmak zorunda değildir; bilimde, edebiyatta ve sanatsal başarılarda veya yurttaşlık önderliğinde muhteşem olabilir. Ancak üretimin toplumsal sisteminde aşağıdadır. Yaratıcı dahi ticari başarıyı küçük görmekte haklı olabilir; diğer şeyleri tercih etmemiş olsaydı iş hayatında başarılı olacağı da doğru olabilir. Ancak ahlâki üstünlükleriyle övünen tezgâhtarlar ve işçiler kendilerini aldatmakta ve kendi kendini kandırmada teselli bulmaktadırlar. Denendiklerini ve tüketiciler tarafından istendiklerini kabul etmemektedirler.

Piyasa rekabetinde fakir insanın başarısızlığının eğitimden yoksun olmaktan kaynaklandığı iddiası dile getirilir. Denen odur ki, fırsat eşitliği hizmet her düzeyde herkese erişilebilir tutulursa ancak sağlanabilir. Bugün eğitimlerine göre çeşitli insanlar arasındaki farklılıkları azaltma ve zekâda, istek gücünde ve karakterde doğuştan olan eşitsizliği inkâr eğilimi yaygındır. Eğitimin geliştirilmiş olan teoriler ve fikirlerin esaslarını öğretmekten ibaret olduğunu genelde fark etmemektedirler. Eğitim, ne tür bir yarar getirirse getirsin, geleneksel doktrin-

lerin ve değerlerin aktarıcısıdır; mecburen muhafazakârdır. Gelişme ve ilerleme değil, taklit ve rutinlik üretir. Mucitler ve yaratıcı dahiler okullarda geri bırakılamaz. Onlar okulun kendilerine öğrettiklerine meydan okuyan insanlardır.

İş hayatında başarılı olmak için kişi işletme bölümü diplomasına ihtiyaç duymaz. Bu okullar alt kademedekileri rutin işler için eğitir. Girişimcileri kesinlikle eğitmez. Girişimci eğitilemez. Fırsatı ele geçiren ve boşluğu dolduran adam girişimci olur. Zeki değer yargısını, öngörüyü ve enerjiyi göstermek için özel bir eğitime ihtiyaç yoktur. En başarılı işadamları, öğretim mesleğinin bilimsel standartları ile ölçüldüğünde, sıklıkla eğitimsizdirler. Ancak bu işadamlarının yaptığı iş en acil talebe, üretim ayarlamasının toplumsal işlevine, eşdeğerdir. Bu özelliklerinden dolayı tüketiciler onları iş dünyasının liderleri olarak seçerler.

12. Birey ve Piyasa

Piyasa "mekanizmasını" kuvveden fiile geçiren anonim ve otomatik güçlerden mecazi olarak konuşmak olağandır. Böyle mecazları kullanırken insanlar fiyatların belirlenmesi ve piyasanın yönlendirilmesindeki yegâne faktörün insanın amaçlı eylemleri olduğunu göz ardı etmeye hazırdırlar. Otomatizm yoktur; bilinçli ve kasti olarak seçilen amaçları hedefleyen insanlar vardır. Gizemli mekanik güçler yoktur; sadece rahatsızlığı gidermek için insan isteği vardır. Anonimlik yoktur; sen ve ben, Bill ve Joe, ve geri kalanlar vardır. Ve her birimiz üretici ve tüketiciyizdir.

Piyasa toplumsal bir varlıktır; en önde gelen toplumsal varlıktır. Piyasa fenomeni toplumsal bir fenomendir. Her bireyin aktif katkısının doğal sonucudur. Ancak bu katkı her katkıdan farklıdır. Bireye kendisinin hiçbir şeyi değiştiremeyeceği bir veri olarak gözükür. Birey her zaman kendisini piyasanın her anlık durumunu belirleyen unsurların—küçük de olsa—kompleks bir parçası olarak görmez. Bu gerçeği fark edemediğinden, kendisini oldukça haklı görürken başkalarını kınamakta ve piyasa fenomenini eleştirmede özgür hisseder. Piyasayı duyarsızlığından ve kişilikleri göz ardı etmesinden dolayı suçlar ve piyasanın toplumsal kontrolünü onu "insanileştirmek" için ister. Bir taraftan tüketiciyi üreticilere karşı korumak için tedbirler alınmasını ister. Ancak diğer taraftan üretici olarak tüketiciye karşı kendisinin korunması gereğini daha istekli olarak dile getirir. Bu çelişkili taleplerin sonucu, en uygun örnekleri imparatorluk Almanya'sının Soziapolitik'i ve Amerikan New Deal'inde görülen hükümet müdahalelerinin modern yöntemleridir.

Sivil hükümetin meşru görevinin daha az verimli olan üreticiyi daha verimlinin rekabetinden korumak olduğu yönündeki görüş eski ve boş bir inançtır. Kişi "üretici politikası"nın "tüketici politikası"ndan ayırt edilebilir

olmasını ister. Üretimin yegâne hedefinin tüketim için bol ürün arzı sağlamak olduğunu herkesin bildiği gerçeğini tekrarlarken, insanlar, "sanayi" üreticilerinin "aylak" duran tüketicilere karşı korunmasını aynı ölçüde süslü sözlerle vurgularlar.

Ne var ki, üreticiler ve tüketiciler tıpa tıp aynıdırlar. Üretim ve tüketim eylemde farklı aşamalardır. Katalaktik üreticilerden ve tüketicilerden bahsederken bu farklılıkları içine yerleştirir. Ancak gerçekte bunlar aynı insanlardır. Daha az verimli üreticiyi daha verimlinin rekabetine karşı korumak elbette mümkündür. Böyle bir koruma müdahalesiz piyasanın yalnızca tüketicilerin isteklerini en iyi şekilde yerine getirmeyi başaranlara sağladığı imtiyazlı yararları onlara da verir. Ancak tüketicilerin tatminini mecburen azaltır. Eğer yalnızca tek bir üreticiye veya küçük bir gruba imtiyaz verilirse, yararlanıcılar geri kalanların aleyhine bu avantajdan faydalanırlar. Fakat eğer tüm üreticilere aynı ölçüde imtiyaz verilirse, herkes üretici olarak kapasitesince kazandığı kadar tüketici olarak kapasitesince kaybeder. Üstelik, eğer en verimli insanlar tüketicilere en iyi hizmeti sunabildikleri alanda maharetlerini kullanmaktan men edilirlerse, tümü incinir çünkü ürünlerin arzı düşer.

Eğer tüketici, yurt içi tahıl ürünlerine ithal tahıl ürünlerinden daha fazla fiyat ödemenin veya küçük işletmelerin işlettiği fabrikalarda imal edilenler için, veya sendikalı işçilere diğer işçilerden daha fazla ödemenin haklı veya uygun olduğuna inanırsa, bunun gereğine uygun davranmakta özgürdür. Satışa sunulan malın daha yüksek fiyata bağlı olarak ayırdığı harçlığın şartlarına uyduğu konusunda kendisini tatmin etmek zorundadır. Ticari marka etiketlerinin sahtelerini yasaklayan kanunlar tarifelerin, emek yanlısı kanunların ve özel işletmelere tanınan ayrıcalıkların gözettiği amaçları elde etmede başarılı olurlardı. Fakat tüketicilerin bu yönde hareket etmek için hazırlanmadıkları kuşkusuzdur. Malın ithal olarak işaretlenmesi gerçeği, şayet daha ucuz veya daha kaliteli veya her ikisi birden ise, satılmasına mani olmaz. Kural olarak alıcılar, malın orijinine veya üreticilerin bazı özel karakteristiklerine bakmaksızın, onu mümkün olan en ucuz fiyata satın almak isterler.

Dünyanın her yerinde bugün uygulandığı gibi üretici politikasının psikolojik kökü sahte iktisadi doktrinlerde görülebilir. Bu doktrinler daha az verimli üreticilere tanınan imtiyazların tüketicilere bir yük getirdiğini kibarca reddederler. Bu doktrinlerin yandaşları bu tip önlemlerin sadece ayrımcılık yaptığı insanlara karşı önyargı içinde olduğu iddiasındadırlar. Tüketicilerin de zarara uğradıklarını kabul etmeye zorlandıklarında, tüketicilerin kayıplarının parasal gelirlerindeki artışla telafi edildiği görüşünü muhafaza ederler.

Böylece Avrupa'nın başlıca sanayileşmiş ülkelerinde müdahaleciler tarım ürünlerindeki tarifelerin başlıca tarım ülkelerinin çiftçilerini ve tahıl tüccarla-

rını münhasıran incittiğini ilan etme konusunda gayet isteklidirler. İhracatçıların çıkarlarının zarara uğradığı da kesindir. Ancak tarife politikasını uygulayan ülkenin tüketicilerinin onlarla birlikte kaybettiği daha az kesindir. Bu insanlar yiyecekleri için daha yüksek fiyat ödemek durumundadırlar. Elbette, müdahaleci bunun bir yük olmadığını sert bir dille cevaplandırır. Yurtiçindeki tüketicinin ilave meblağ ödemesi çiftçinin gelirini ve satın alma gücünü artırır; artığın tamamını nüfusun tarım dışı kesimi tarafından imal edilen ürünlerin daha fazlasını satın alarak harcarlar. Bu paralojizm hancıdan on dolarlık hediye isteyen adamın çok iyi bilinen fıkrasına gönderme yapılarak kolayca ifşa edilebilir: hediyenin hancıya hiçbir maliyeti olmayacaktır, çünkü dilenci tüm meblağı kendi hanında harcayacaktır. Ancak her şeye rağmen, müdahaleci yanlış düşünce kamuoyunu elinde tutmakta, ve bu durum tek başına, bundan ilham alınarak girişilen tedbirlerin popülaritesini açıklamaktadır. Pek çok insan korumacılığın tek sonucunun sermayeyi ve emeği üretimin daha fazla yapıldığı yerden daha az yapıldığı yere kaydıracağını fark etmezler. Bu durum ise halkı daha zengin değil, daha fakir yapar.

Modern müdahaleciliğin ve her ülkenin iktisaden kendi kendine yeterliliği için mücadele etmesi gerektiği düşüncesinin temelinde, her vatandaşı, veya en azından vatandaşların çoğunluğunu, daha zengin yapacak en iyi araçların bunlar olduğu şeklindeki yanlış inanç yatar. Bu bağlamda zenginlik terimi bireyin reel gelirinde bir artış ve hayat standardında gelişme anlamına gelir. Milli ekonomi politikasının dahili ticarete müdahale etme çabalarının doğal bir sonucu olduğu ve, savaş eğilimlerinin ve aynı zamanda bu eğilimleri üreten unsurlardan birinin sonucu olduğu doğrudur. Fakat eğer korumacılığın vatandaşların hayat standardını düşürmediğine, tersine yükselttiğine vatandaş ikna edilemezse korumacılık fikrinin kabul görmesinin mümkün olamayacağı gerçeği, olduğu gibi durmaktadır.

Bu gerçeği vurgulamak önemlidir; çünkü pek çok popüler kitabın propagandasını yaptığı efsaneyi kesin olarak ifşa eder. Bu efsanelere göre, çağdaş insan artık maddi refahını geliştirme ve hayat standardını yükseltme arzusu ile güdülenmemektedir. İktisatçıların iddiaları hatalıdır. Modern insan "gayri iktisadi" veya "irrasyonel" şeylere öncelik vermekte ve elde edilmesi "ideal" olarak düşünülenlerin önünde her ne zaman durursa maddi iyileşmesinden vazgeçmeye hazırdır. Zamanımızın olaylarını "ekonomik" bakış açısından yorumlamak ve mevcut ideolojileri sözde iktisadi yanlışlıklar bakışından eleştirmek, iktisatçılar ve iş adamları arasında oldukça sıradan, ciddi bir gaftır. İnsanlar iyi bir hayattan daha çok diğer şeyleri arzularlar.

Çağımız tarihini bundan daha görgüsüzce yanlış anlamak mümkün değildir. Çağdaşlarımız daha fazla hayatı kolaylaştıran şeyleri ele geçirme fanatik

gayreti ve hayatı sınırsız yaşama iştahı ile güdülenir. Günümüzün toplumsal fenomeninin karakteristiği baskı grubu, kendi maddi refahını, yasal veya yasal olmayan tüm araçların barışçıl veya şiddet içeren bir şekilde kullanımı ile, yükseltme isteğine sahip insanların ittifakıdır. Baskı grubu için üyelerinin reel gelirlerinin yükseltilmesinden başka hiçbir şey önemli değildir. Hayatın diğer hiçbir yönü ile ilgilenmez. Programının uygulanmasının diğer insanların, kendi ulusunun, veya ülkesinin ve tüm insanlığın hayati çıkarlarını incitip incitmediği ile ilgilenmez. Ancak her baskı grubu, taleplerinin genel kamu refahına faydalı olduğunu iddia etme ve bunu eleştirenleri gurursuz hergeleler, sersemler ve vatan hainleri olarak damgalama konusunda oldukça isteklidirler. Planlarını gerçekleştirmeye çalışırlarken sanki bu planlar bir din imiş gibi gayret sarfederler.

İstisnasız tüm siyasi partiler taraftarlarına daha yüksek reel gelir vaat ederler. Bu açıdan milliyetçiler, enternasyonalistler, piyasa ekonomisi destekçileri, sosyalizm veya müdahalecilik taraftarları arasında hiçbir fark yoktur. Eğer parti destekçilerine davaları için fedakârlıkta bulunmalarını istese, nihai amacın elde edilmesinde, üyelerinin maddi refahlarının yükseltilmesinde, gerekli geçici araçlar olarak daima bu fedakârlıkları öne sürerler. Eğer birisi grubun üyelerini daha zengin yapacak projelerinin kapasitesini sormaya cesaret ederse, her parti bunu prestijlerine ve hayatta kalmalarına karşı sinsi bir plan olarak görürler. Her parti böyle bir eleştiriyi getiren iktisatçılara karşı ölümcül nefret besler.

Üretici politikalarının tüm çeşitleri parti üyelerinin yaşam standardını yükseltecek sözde yetenek zemininde savunulur. Müdahalecilik ve iktisadi kendi kendine yeterlilik taraftarları tarafından daima, sendika baskısı ve zorlaması, çalışma kanunları, asgari ücret, kamu harcamaları, kredi genişlemesi, teşvikler ve diğer geçici çareler, en uygun veya oylarına ihtiyaç duydukları insanların reel gelirini arttırmanın yegâne araçları olarak tavsiye edilir. Her çağdaş devlet adamı veya politikacı değişmez biçimde oy verenlerine şunu söyler: Benim programım şartların izin verdiği ölçüde sizleri zengin yapacaktır, rakiplerimin programı sizlere muhtaç bir konum ve sefalet getirecektir.

Bazı inzivaya çekilmiş entellektüellerin dar gruplarında farklı konuştukları doğrudur. Kişisel işlerinde değilse de, ebedi mutlak değerler dediklerinin önceliğini dile getirirler ve belagat yaparlar; seküler ve geçici gördükleri nesneleri hor görürler. Ancak halk böyle ifadeleri görmezden gelir. Bugün siyasi eylemin ana amacı kendi baskı grubu üyelerinin en yüksek maddi refahlarını garantiye almaktır. Bir lider için başarılı olmanın tek yolu, kendi programının bu amacı elde etmeye en iyi hizmet edecek olan program olduğunu halka yavaş yavaş telkin etmektir.

Üretici politikalarının yanlışı, hatalı iktisat anlayışlarıdır.

Eğer kişi beşeri nesneleri psikopatoloji terminolojisine başvurarak açıklama eğilimi modasına teslim olmaya hazırsa, tüketici politikası ile çelişen üretici politikasında modern insan şizofreninin kurbanı olduğunu söylemeye cezbedilir. İkiye bölünmeyen, bölünmez bir kişi, yani bir birey, olduğunu fark etmez; ve de aslında üreticiden daha az tüketici değildir. Şuurunun birliği iki parçaya ayrılır; aklı kendisine karşı içeriden ikiye ayrılmıştır. Ancak bu politikalarla sonuçlanan iktisat politikalarının hatalı olduğu gerçeğini tarif etmenin bu tarzını adapte edip etmememiz çok az önemlidir. Hatanın ortaya çıktığı patolojik kaynakla ilgilenmeyiz, aslında hata ve onun mantıksal kökleri ile alakalıyız. Muhakeme yoluyla hataları ifşa etmek birincil gerçektir. Eğer ifade mantıken hatalı olarak ifşa edilemezse, psikopatoloji patolojik olarak ortaya çıktığı akıl durumunun yeterliliğini ölçebilecek pozisyonda olmazdı. Eğer birisi kendisini Siyam Kralı olarak hayal ederse, psikologun tespit etmek zorunda olduğu ilk şey, gerçekten bu insanın inandığı kişi olup olmadığıdır. Eğer bu soru negatif yönde cevaplanırsa, insan o zaman deli olarak görülebilir.

Çağdaşlarımızın çoğunun üretici-tüketici bağının yanlış yorumlanmasına sadık kaldıkları bir gerçektir. Satın alırken piyasa ile sanki sadece alıcı olarak irtibatlı; satıcı iken de bunun tersi gibi davranırlar. Alıcılar olarak satıcılara karşı korunmak için müsamahasız tedbirler taraftarıdırlar, satıcılar olarak ise alıcılara karşı sert tedbir taraftarıdırlar. Fakat toplumsal işbirliğinin temellerini sarsan bu anti-sosyal davranış aklın patolojik durumunun bir sonucu değildir; piyasa ekonomisi işleyişini ve kişinin kendi eylemlerinin nihai etkilerini tahmin etmedeki başarısızlığı olan dar görüşlülüğün sonucudur.

Çağdaşlarımızın kendileri ve atalarının bu toplumu eylemleri ile kasıtsız yaratmış olmalarına rağmen büyük çoğunluğun zihinsel ve entellektüel olarak piyasa toplumunda yaşamaya uyumlu olmadıkları iddiasını dile getirmek mümkündür. Ne var ki bu yanlış uyum aslında hatalı doktrinleri fark edememe başarısızlığından başkası değildir.

13. İşletme Propagandası

Tüketici her şeyi bilen kişi değildir. Aradığı en ucuz fiyatı nerede bulabileceğini bilemez. Oldukça sıklıkla gidermek istediği rahatsızlığın en verimli bir şekilde ne tür bir mal veya hizmetin uygun olduğunu dahi bilmez. En iyi ihtimalle çok yakın geçmişin piyasa şartlarına aşinadır ve bu bilgi temelinde planlarını düzenler. Piyasanın gerçek durumu hakkında kendisine mesaj iletmek işletme propagandasının görevidir.

İşletme propagandası kendisini hissettiren ve göze batan şey olmalıdır.

Amacı yavaş davranan insanların dikkatini çekmek, potansiyel arzuları uyandırmak, insanları hareketsiz öylece olduğu yerde duran geleneksel rutinin yerine, yenilikleri ikame etmeye ikna etmektir. Başarılı olmak için, reklâm yapma hedef kitledeki insanların zihniyetine göre ayarlanmalıdır. Zevklerine uymalı ve onların deyimlerini kullanmalıdır. Reklâm kulak tırmalayıcı, gürültülü, kaba, püfleyendir, çünkü halk ağırbaşlı aldatmacalara karşı tepki vermez. Halkın kötü yaşamı reklâmcıları reklâm kampanyalarında kötü yaşamı göstermeye zorlar. Reklâmcılık sanatı pedagojinin kardeş disiplini olan uygulamalı psikoloji dalından yavaş yavaş gelişmiştir.

Kitlelerin zevkine uyan tasarlanmış diğer tüm şeyler gibi, reklâm ince duyguları olan insanları uzaklaştırır. Bu tiksinti işletme propagandasının değerini etkiler. Reklâm ve işletme propagandasının diğer tüm yöntemleri sınırsız rekabetin en korkunç doğal sonuçlarından birisi olarak kınanmaktadır, yasaklanmalıdır. Tüketiciler tarafsız uzmanlar tarafından rehberlik edilmelidirler; kamu okulları, "partizan olmayan" basın ve kooperatifler bu görevi icra etmelidirler.

İş adamının ürünlerini reklâm etme hakkının kısıtlanması tüketicilerin gelirlerini kendi istek ve arzuları doğrultusunda harcama özgürlüğünü kısıtlamak olurdu. Yine böyle bir şey, piyasanın halinden ve neyi alıp neyi almama seçimi ile ilgili olarak düşünebilecekleri şartlar hakkında öğrenebilecekleri ve öğrenmek isteyeceklerini imkânsız kılmak olurdu. Ürünlerinin satıcı değeri hakkında kendilerinin oluşturduğu görüş temelinde karar verecek pozisyonda artık olamazlardı; diğer insanların tavsiyelerine göre hareket etmeye zorlanırlardı. Bu akıl hocalarının onları bazı hatalara düşmekten koruyacakları da pek mümkün gözükmemektedir. Ancak bireysel tüketiciler vasilerin himayesi altında olurlardı. Eğer reklâm yapma kısıtlanmazsa, tüketiciler, az ya da çok, şahitleri dinleyerek ve delilleri doğrudan inceleyerek dava hakkında bilgi sahibi olan jürinin pozisyonunda olurlar. Eğer reklâm yapma kısıtlanırsa, memurun delilleri kendi incelemesinin sonuçlarını rapor ettiği jüri konumunda olurlar.

Maharetli reklâmın tüketicilere reklâmcıların satın almasını istedikleri her şeyi almasını telkin ettiği yönünde yaygın, yanlış bir düşünce vardır. Bu efsaneye göre, tüketici reklâmın "yoğun baskısına" karşı savunmasızdır. Eğer bu doğru olsaydı, *iş hayatında başarı veya başarısızlık sadece reklâm tarzına bağlı* olurdu. Ne var ki, her tip reklâmın mum imalatçılarının ampulcülere karşı, atlı arabaların motorlu taşıtlara karşı, kuş tüyü kalemlerin çelik kalemlere ve daha sonra kurşun kalemlere karşı başarılı olacağına kimse inanmaz. Ancak reklâmı yapılan malın kalitesinin reklâm kampanyasının başarısına neden olan araç olduğu imasını herkes kabul eder. O zaman reklâmın, kolay aldatılabilir halkın kandırılma yöntemi olduğu görüşünü muhafaza etmek için bir neden

yoktur.

Reklâmcı için, bir insanı, kalitesini önceden bilmiş olsaydı satın almayacağı bir maddeyi denemeye yönlendirmesi kesinlikle mümkündür. Ancak reklâm tüm rekabet halindeki firmalara açık olduğu sürece, tüketicinin görüşü açısından daha iyi olan madde daha az uygun olan maddenin yerini alır, her ne tip reklâmcılık yöntemi uygulanırsa uygulansın. Reklâmın hileleri ve oyunları daha iyi ürünün satıcısına daha az iyi ürünün satıcısına olduğu kadar erişilebilirdir. Fakat sadece ilki ürününün daha iyi kalitesinden elde edilen avantajdan yararlanır.

Malların reklâm etkileri kural olarak alıcının satın alınan maddenin faydası hakkında doğru bir görüş oluşturma pozisyonunda olması gerçeği ile belirlenir. Belli bir marka sabunu veya konserveyi deneyen ev hanımı gelecekte de o ürünü satın almasının ve kullanmasının iyi olup olmayacağını tecrübesinden öğrenir. Öyleyse reklâm satın alınan ilk örneğin incelenmesinin tüketicinin bundan bir defa daha almayı reddetmemesi ile kazançlı hale gelir. Kaliteli ürünlerin dışındaki ürünleri reklâm etmenin bir getirisinin olmadığı, iş adamları arasında genel kabul görmüştür.

Tecrübenin bizlere bir şeyler öğretemediği alanlarda şartlar tamamen farklıdır. Dinsel, metafiziksel, ve siyasi propaganda ifadeleri tecrübe ile ne doğrulanabilir ne de yanlışlığı ortaya konabilir. Hayatın ötesi ve 'mutlak'a dair, bir tecrübe bu dünyada yaşayan insanlara tanınmamıştır. Siyasi meselelerde tecrübe daima farklı yorumlamalara açık olan karmaşık fenomenin tecrübesidir; siyasi doktrinlere uygulanabilen tek ölçüt önsel muhakemedir. Böylece siyasi propaganda ve işletme propagandası aynı teknik yöntemlere sıklıkla başvursalar bile, aslında farklı şeylerdir.

Çağdaş teknolojinin ve tedavi ediciliğin çare bulamadığı pek çok kötülük vardır. Tedavi edilemez hastalıklar vardır ve tamir edilemez şahsi bozukluklar mevcuttur. Bazı insanların ülke insanlarının kötü durumunu patentli ilaçlar sunarak sömürmeye çalışmaları üzüntü verici bir gerçektir. Böyle şarlatan hekimler yaşlı insanları genç, çirkin kızları güzel yapmazlar. Sadece umutları arttırırlar. Bu gibi reklâmları otoriteler önlerse piyasanın işleyişini engellemezler, bunlar deneysel fen bilimleri yöntemleri ile kanıtlanamaz gerçeklerdir. Ancak eğer kilisenin aynı inceleme talebine teslim olmayı reddederse, bu gücü hükümete vermeye hazır olanlar tutarsız olurdu. Özgürlük bölünmezdir. Birisi bunu kısıtlamaya başlar başlamaz, o kişi durdurması çok zor bir düşüşe geçer. Eğer kişi devlete parfüm ve diş macunu reklâmında gerçeği söyletme görevini verirse, kişi dini, felsefi ve toplumsal ideolojinin daha önemli meselelerindeki gerçekle ilgilenme hakkı olduğu iddiasında bulunamaz.

İşletme propagandasının, tüketicileri reklâmcıların isteğine teslim olmaya zorladığı fikri beyhudedir. Reklâm, daha kaliteli ve ucuz malların yerini daha az kaliteli malların almasını asla başaramaz.

Reklâmdan dolayı yüklenilen maliyet, reklâmcıların gözünden, üretim maliyetinin toplam faturasının bir kalemidir. İş adamı satışlardaki artışın toplam net geliri yükselteceğini beklediği sürece reklâma para harcamaya devam edecektir. Bu bağlamda reklâmın maliyeti ile üretimin diğer tüm maliyetleri arasında bir fark yoktur. Üretim maliyetleri ile satış maliyetleri arasında ayrım yapma girişimleri yapılmıştır. Denilen şudur ki üretim maliyetlerindeki artış arzı arttırır, satış maliyetlerindeki artış (reklâm maliyeti buna dâhildir) talebi arttırır.[43] Bu bir hatadır. Üretimin tüm maliyetleri talebi arttırma niyeti ile katlanılan maliyetlerdir. Eğer şeker imalatçısı daha iyi hammadde kullanırsa, talepte bir artışı hedefler tıpkı paketlemeyi daha cazip hale getirdiği ve dükkânını daha çekici yaptığı ve reklâm için daha fazla harcadığında olduğu gibi. Üretim maliyetlerinde ürün başına bir artış fikri daima talebi arttırır. Eğer iş adamı arzı arttırmak isterse, üretimin toplam maliyetini arttırmalıdır. Bu genellikle birim başına düşen maliyeti azaltır.

14. "Volkswirtschaft"

Esasen piyasa ekonomisi politik sınırlar tanımaz; onun alanı bütün dünyadır.

"Volkswirtschaft" terimi her şeye kadir devlet anlamında Alman öncüler tarafından kullanılmıştır. İngilizler ve Fransızlar çok daha sonra "İngiliz ekonomisi" ve "*Fransız ekonomisi*" terimlerini kendi ekonomilerini diğer milletlerin ekonomilerinden ayırt etmek için kullanmaya başladılar. Fakat ne İngilizce ve ne de Fransızca dilleri Volkswirtschaft terimine tekabül eden bir kelime üretmedi. Ulusal planlamaya ve ulusal otarşiye doğru modern trendle birlikte bu Almanca kelimenin içindeki doktrin her yerde popülerlik kazandı. Ne var ki, sadece Alman dili ima edilen tüm fikirleri tek bir kelimede ifade edebildi.

Volkswirtschaft bir egemen ulusun devlet tarafından yönlendirilen ve kontrol edilen iktisadi faaliyetleri bütünüdür. Her ulusun siyasi sınırlarında gerçekleşen sosyalizmdir. Bu terimi kullanırken insanlar gerçek şartların atıfta bulundukları durumun yalnızca yeterli ve istenen durumdan farklı olduğu gerçeğinden tam olarak haberdardılar. Ancak piyasa ekonomisinde cereyan eden her şeyi ideal görüşleri noktasından yargıladılar. Volkswirtschaft menfaatleri ile kâr etmeye istekli bencil bireylerin menfaatleri arasında uzlaşmaz bir

[43] Bkz. Chamberlin, *The Theory of Monopolistic Competition* (Cambridge, Mass., 1935), s. 123 vd.

çatışmanın varlığını farzettiler. Volkswirtschaft çıkarlarını bireylerinkinin üzerinde görmekten çekinmediler. Erdemli vatandaş *volkswirtschaftliche* çıkarlarını kendi bencil çıkarlarının daima üzerinde tutmalıdır. Emirleri yerine getiren devletin bir memuruymuş gibi hareket etmelidir. *Gemeinnutz geht vor Eigennutz* (ulusun refahı bireyin bencilliğinin önüne geçer) düsturu Nazi ekonomi yönetiminin temel düsturuydu. Ancak bu kurala uymakta insanlar çok kalın kafalı ve çok kötü olduklarından, buna zorlamak devletin göreviydi. On yedinci ve on sekizinci asrın Alman prensleri, en önde gelenleri Brandenburg'lu Hohenzollern Electors ve Prusya Kralı bu göreve tam tekabül etmekteydi. Ondokuzuncu yüzyılda, Almanya'da bile Batı'dan ithal edilen liberal fikirler iyi denenmiş ve nasyonalizmin ve sosyalizmin doğal politikalarını bastırmıştı. Ne var ki, Bismarck ve halefi *Sozialpolitik* ve en sonunda Nazizm onları tekrar onardı.

Volkswirtschaft'ın çıkarları sadece bireylerin çıkarlarına amansızca karşı çıkmakla kalmaz, aynı zamanda yabancı ulusun Volkswirtschaft'ın çıkarlarına da karşı çıkar. Volkswirtschaft'ın en çok arzu edileni tam manasıyla ekonomik kendi kendine yeterliliktir. Dışarıdan ithalata bağımlı her ulus ekonomik bağımsızlıktan yoksundur; egemenliği sadece yapmacıktır. Öyleyse ihtiyaçlarının tümünü yurtta üretemeyen bir ulus gereken tüm toprakları zapt etmekle mükelleftir. Gerçekten hükümran ve bağımsız olmak için ulus *Lebensraum*'a, yani doğal kaynaklar açısından o kadar büyük ve zengin olan toprağa sahip olmalıdır ki, diğer ulustan daha aşağı olmayan bir hayat standardında otarşide yaşayabilsin.

Öyleyse Volkswirtschaft fikri piyasa ekonomisi ilkelerinin en radikal reddidir. Son onyıllarda tüm ulusların iktisadi politikalarını, az ya da çok, yönlendiren bu fikirdir. Asrımızın korkunç savaşlarına neden olan şey bu fikrin arkasından gidilmesi olup, bu fikir gelecekte daha da zararlı savaşları tutuşturabilecektir.

İnsanlık tarihinin erken başlangıcından beri iki karşıt olan piyasa ekonomisi ve Volkswirtschaft ilkeleri birbiriyle savaşmıştır. Devlet, yani toplumun baskı ve cebir aygıtı, lüzumlu olarak barışçıl işbirliğinin gereğidir. Piyasa ekonomisi, polis gücü olmadan, barışı bozanlara karşı tehdit ve şiddet kullanımı ile düzgün işleyen düzenini koruyamaz. Ancak vazgeçilmez yöneticileri ve onların güvenlik kuvvetleri daima kendi totaliter kurallarını kurmak için silahlarını kullanma ile cezbedilirler. Sıkı bir düzene tabi olmayan bireylerin hayatlarının alanındaki mevcut endişeli krallar ve generaller bir tehlikedir. Prensler, valiler ve generaller kendiliğinden liberal asla değildirler; ancak vatandaşlar tarafından zorlandıklarında liberal olurlar.

Müdahalecilerin ve sosyalistlerin planlarının ortaya çıkardığı sorun-

lar bu kitabın daha sonraki bölümlerinde ele alınacaktır. Burada biz sadece Volkswirtschaft'ın temel özelliklerinden birisinin piyasa ekonomisi ile uyumlu olup olmadığı sorusunu yanıtlayacağız. Volkswirtschaft fikrinin önde gelenleri planlarını gelecekteki toplumsal düzenin kurulması için bir model olarak görmezler. Elbette ki onların gözünde yozlaşmış ve insan fıtratıyla çelişen politikaların kötü bir ürünü olan piyasa ekonomisi altında bile muhtelif ulusların Volkswirtschaften çıkarları diğer tüm ulusların Volkswirtschaftenları ile uzlaşmaz zıtlıktaki birimlerin bütünleşmesi olduğunu ısrarla vurgularlar. Gördükleri gibi, bir Volkswirtschaftı diğerlerinden ayırt eden, iktisatçıların bizleri inandırabilecekleri gibi, sadece politik kurumlar değildir. ticaret ve devletin iş hayatına müdahalesiyle kurulan göçmen engelleri ve yasama ve yurtiçi ve yurtdışı ticaret arasındaki farklılığa neden olan mahkemelerin bireylere tanıdığı korumacılıktaki farklılıklar değildir. Dedikleri bu ayrışma tersine nesnelerin ve çözülmez faktörün doğal sonucudur; ideoloji ile kaldırılamaz ve kanunlar ve yöneticiler ve yargıçlar dikkate alsa da almasa da etkilerini üretir. Böylece onların gözünde Volkswirtschaft doğanın verdiği bir hakikat olarak görülürken, insanın dünyayı kucaklayan ekümenik toplumu, dünya ekonomisi (*Weltwirtschaft*), sahte doktrinin, medeniyeti yıkacak bir planı, hayali bir hayaletidir.

Gerçek şu ki üreticiler ve tüketiciler olarak kapasitelerince eylemde bulunan bireyler yurtiçi piyasa ile yabancı piyasa arasında ayrım yapmazlar. Nakil maliyetleri rol oynadığında yerel ticaret ile daha uzak yerlerle ticaret arasında ayrım yaparlar. Tarifeler gibi devlet müdahaleleri uluslararası işlemleri daha pahalı hale getirirler, nakliye maliyetlerini nasıl ki dikkate alıyorlarsa aynen bunu da dikkate alırlar. Havyar üzerindeki tarife nakil maliyetinin yükseltilmesinden başka bir etki yaratmaz. Havyar ithalinin katı yasağı, kalitesinde temel bir sapma olmadan gönderilemez olduğu durumun ortaya çıkması ile aynı etkiyi yaratır.

Batı'nın tarihinde yerel veya ulusal otarşi diye bir şey asla olmamıştır. Kabul edebileceğimiz gibi hane halkı üyelerinin ötesine geçmeyen emeğin işbölümü vardı. Kişiler arası mübadele yapmayan kabilelerin ve ailelerin otarşisi mevcuttu. Ancak kişiler arası mübadele ortaya çıkar çıkmaz, siyasi toplulukların sınırlarını aştı. Birbirlerinden uzakta olan sakinlerin arasındaki, çeşitli kabilelerin, köylerin ve politik toplumların üyeleri arasındaki trampa komşular arasındaki trampanın yerini aldı. İlkin insanların trampa ve ticaret yoluyla elde etmek istedikleri şey, kendi kaynakları ile kendileri için üretemedikleri şeylerdi. Tuz, yeryüzünde eşit olarak dağıtılmayan mineral ve metaller, yurtiçi toprakta yetiştirilemeyen tahıllar, ve sadece belli bir bölgenin sakinlerinin imal edebildiği zanaat eserleri, ticaretin ilk nesneleriydi. Ticaret yabancı ticaret olarak başladı. Daha sonra komşular arasında mübadele gelişti. Kapalı ev

ekonomilerini kişiler arası değiş tokuşa açan ilk delikler uzak bölgelerin ürünleri tarafından açıldı. Satın aldığı tuz ve metallerin "yurtiçi" veya "yabancı" yerlerden olup olmamasıyla kendi hesabına hiçbir tüketici ilgilenmedi. Eğer tersi olmuş olsaydı, hükümetlerin tarifeler ve diğer yabancı ticaret engelleri yoluyla müdahale etmek için bir nedenleri olmazdı.

Ancak eğer devlet yurtiçi piyasa ile yabancı piyasalar arasına aşılmaz engeller koymada başarılı olsa ve böylece mükemmel ulusal otarşi kursa bile, Volkswirtschaft'ı yaratmaz. Mükemmel otarşi olan piyasa ekonomisi tam bir piyasa ekonomisi olarak kalmaya devam eder; kapalı ve izole katalaktik sistemi oluşturur. Vatandaşlarının uluslararası emeğin işbölümünden elde edecekleri avantajları kaçırmaları, iktisadi durumlarının bir verisinden ibarettir. Eğer böyle bir izole ülke kesin olarak sosyalizme giderse, piyasa ekonomisini Volkswirtschaft'a dönüştürür.

Yeni-Merkantilizmin propagandasıyla büyülenmiş insanlar eylemlerinde rehber olarak aldıkları ilkelerin tersine ve yaşadığımız toplumsal düzenin tüm özelliklerine uygulanan deyimlerdir. Çok önceleri İngilizler İngiltere'deki, ve hatta Dominyonlarındaki, Doğu Hindistan'dakileri ve kolonilerdekileri bitkiler ve çiftlikleri "bizim" olarak isimlendirmeye başladılar. Ancak eğer kişi kendisinin yurtsever gayretini ve diğerlerini etkileme gösterişini istemezse, "kendi" fabrikalarının ürünleri için "yabancı" fabrikaların ürettiklerinden daha fazla fiyat ödemeye hazır değildir. Bu yönde hareket etmiş olsaydı bile, ulusun politik sınırları mahallindeki fabrikaları "bizim" olarak adlandırmak yeterli olmazdı. Millileştirmeden önce, Londralı biri, hangi bağlamda, kendisinin sahip olmadığı İngiltere'deki kömür madenlerini "bizim" madenler olarak, Ruhr madenlerini ise "yabancı" madenler olarak isimlendirebilir ki? İster "İngiliz" kömürü ister "Alman" kömürü satın alsın, tam piyasa fiyatını daima ödemek mecburiyetindedir. Şampanyayı "Fransa'dan" satın alan "Amerika" değildir. Fransız bireyden satın alan daima Amerikan bireyidir.

Bireylerin eylemleri için hâlâ yer kaldığı müddetçe, özel mülkiyet ve bireyler arasında malların ve hizmetlerin mübadelesi var olduğu sürece, Volkswirtschaft yoktur. Sadece, şayet devlet kontrolü bireylerin seçimlerinin yerine ikame edilirse, o zaman Volkswirtschaft gerçek bir varlık olarak ortaya çıkar.

Bölüm 16

Fiyatlar

1. Fiyatlandırma Yöntemi

Genelde ticarete başvurmayan insan pazarlık etmeden malları mübadele ettiği trampa eyleminde, mübadele oranı yalnızca geniş marjlarda belirlenir. Fiyatların ve mübadele oranlarının teorisi olan katalaktik, bu marjların hangi noktalarında somut oranın oluşacağını belirleyemez. Mübadeleye dair söyleyebileceği tek şey, eğer her bir taraf aldığını verdiğinden daha değerli görüyorsa ancak o zaman mübadelenin gerçekleşebileceğidir.

Mübadelenin bireysel eylemlerinin yinelenmesi özel mülkiyete dayalı toplum içinde emeğin işbölümünün evrimi ile adım adım piyasayı üretir. Diğer insanların tüketimi için üretmenin kural olmaya başlamasıyla, toplumun üyeleri almak ve satmak zorundadır. Mübadele eyleminin çoğalması ve aynı malları sunan veya isteyen insanların sayısındaki artış tarafların değerlemeleri arasındaki marjları daraltır. Dolaylı mübadele ve bunun paranın kullanımıyla olgunlaşması, işlemleri iki farklı parçaya ayırır: satma ve satın alma. Bir tarafın bakış açısından satış olan şey diğer tarafın bakış açısından satın almadır. Paranın bölünebilirliği, tüm pratik amaçlar için sınırsızlığı, mübadele oranlarını kolayca belirlemeyi mümkün kılar. Mübadele oranları kural olarak artık, para fiyatlarıdır. Son derece dar marjlar arasında belirlenirler: son birimin (marjinalin) alıcısının değerlemeleri ve satmaktan kaçınan son birim sunucularının değerlemeleri bir yanda; son birim satıcısının değerlemesi ve satın almaktan imtina eden potansiyel son birim alıcısının değerlemesi diğer yanda.

Piyasanın neticelerinin sıralanması girişimcilerin, destekleyenlerin, spekülatörlerin, vadeli işlemler ve arbitrajla uğraşan aracıların faaliyetlerinin bir sonucudur. Katalaktik, gerçeğe aykırı olmasına rağmen, tüm taraflara piyasa

verileri hakkında eksiksiz bilgi sunulduğu ve dolayısıyla alım ve satım için en uygun fırsatları değerlendirecek bir pozisyonda olduğu varsayımına dayanır. Bazı iktisatçıların böyle bir varsayımın fiyat teorilerinde ima edildiğine hakikaten inandıkları bir gerçektir. Bu yazarlar dünyayı dolduran insanların bilgide ve öngörüde mükemmel eşitliğin hangi açılardan iktisatçıların teorilerini geliştirirken yorumlamak istediği gerçek dünyadan farklılaştıklarını göremekle kalmadılar; aynı zamanda kendilerinin fiyatları ele alış biçimlerinde böyle bir varsayıma başvurmadıkları gerçeğinin farkında olmama hatasını da işlediler.

Her piyasa oyuncusunun piyasa durumunu aynı öngörü derecesiyle doğru olarak fark etme pozisyonunda olduğu bir iktisadi sistemde, verilerdeki her değişime fiyatların uyarlanması tek hamlede başarılabilirdi. Doğru idrakte böyle bir tekliği ve verilerdeki değişmeleri takdir etmenin, insan-üstü oyuncuların aracılığı dışında, hayali bile zordur. Böyle bir şey için her insana bir meleğin yaklaşıp, verilerde gerçekleşmiş olan değişimi kendisine bildirdiğini ve işlerini bu değişime göre en uygun şekilde nasıl ayarlayacağını söylediğini farz etmemiz gerekirdi. Kesinlikle katalaktik, ilgilendiği piyasa verilerindeki değişmelere farklı derecelerde olan ve aynı bilgiye sahip olsalar bile farklı şekilde takdir biçen insanlarla doludur. Piyasanın işleyişi, verilerdeki değişmelerin önce sadece çok az bir kişi tarafından algılandığını ve bu değişimin etkilerinin değerlemesinde farklı insanlar tarafından farklı sonuçlar çıkartıldığını yansıtmaktadır. Daha girişimci ve daha zeki bireyler öne geçerler, diğerleri arkadan takip ederler. Açıkgöz bireyler şartları daha az zeki olanlardan daha doğru takdir eder ve dolayısıyla eylemlerinde daha başarılı olurlar. İktisatçılar, insanın doğuştan ve edinilen eşitsizliklerinin, kendilerini çevre şartlarına ayarlama biçimini de farklılaştırdığı gerçeğini asla göz ardı etmemelidirler.

Piyasa işleyişinin itici gücü, ne tüketiciler ne de--toprak, sermaye malları ve emekten oluşan üretim araçlarının sahipleridir, destekleyen ve spekülasyonda bulunan girişimcilerdir. Bunlar fiyatlardaki farklılıklardan avantaj ele ederekten kâr sağlamayı amaçlayan insanlardır. Diğer insanlardan daha kavrayışlı ve daha uzun öngörülü olanlar etrafta kâr kaynaklarını ararlar. Fiyatların düşük olduğu yer ve zamanda alırlar ve fiyatların yükseldiği an ve yerde satarlar. Üretim faktörleri sahiplerine yanaşırlar; aralarındaki rekabet bu faktörlerin fiyatlarını ürünlerin gelecekteki fiyatlarının beklenen düzeyine kadar arttırır. Tüketicilere yanaşırlar; aralarındaki rekabet tüm arzın satılabileceği noktaya kadar tüketici mallarının fiyatlarını düşmeye zorlar. Kâr amaçlı spekülasyon üretimin itici gücü olduğu gibi piyasanın da itici gücüdür.

Piyasada çalkalanma asla bitmez. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısının gerçekte karşılığı yoktur. Üretimin tamamlayıcı faktörlerinin fiyat-

larının toplamını, zaman tercihi hesaba katılarak, ürünlerin fiyatına eşitleyen ve daha başka değişikliklerin beklenmediği bir durumun ortaya çıkması asla olmaz. Birisi tarafından kazanılan kâr daima olacaktır. Spekülatörler kâr beklentisi ile daima baştan çıkarılacaktır.

Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısı girişimci kâr ve zararını anlamak için zihinsel bir araçtır. Kesin olarak fiyatlandırma işlemini anlamak için tasarlanmamıştır. Bu hayali kavrama karşılık gelen nihai fiyatlar piyasa fiyatları ile kesinlikle tıpa tıp aynı değildir. Girişimcilerin veya iktisadi sahnedeki diğer oyuncuların faaliyetleri denge fiyatı ve dengeli dönüşümlü ekonomi gibi şeylerin düşüncesiyle yönlendirilmez. Girişimciler nihai fiyatları veya denge fiyatlarını değil, öngörülen gelecekteki fiyatları dikkate alır. Üretimin tamamlayıcı faktörlerinin fiyatları ile ürünlerin öngörülen gelecekteki fiyatları arasındaki farkı keşfederler ve böyle farklılıklardan avantaj elde etme amacını güderler. Girişimcilerin bu çabaları eğer verilerde başka bir değişiklik ortaya çıkmayacaksa, dengeli dönüşümlü ekonominin ortaya çıkması ile sonuçlanır.

Girişimcilerin çalışmaları piyasanın tüm alt gruplarındaki aynı mallar için, nakliye ve zaman hesaba katıldıktan sonra, fiyatların eşitlenmesi eğilimini doğurur. Yalnızca geçici olmayan ve girişimci eylemi ile ortadan kaldırılmaya yükümlü olamayan fiyatlardaki farklılık fiyat eşitliğine doğru meyline mani olan engellerin daima bir sonucudur. Bazı engeller kâr amaçlı işadamının müdahale etmesinin önüne geçer. Asıl ticari şartlara aşina olmayan gözlemci bu eşitlemeyi engelleyen kurumsal bariyerleri göremez. Ancak ilgili tüccarlar böyle farklılıklardan yararlanmayı neyin mümkün kıldığını daima bilirler.

İstatistikçiler bu sorunu son derece hafif olarak ele alırlar. İki şehir veya ülke arasında malın toptan fiyatında, nakliye, tarife ve gümrük vergilerinin maliyetinden dolayı olmayan farklılığı keşfettiklerinde, paranın satın alma gücü ve fiyat "seviyesinin" farklı olduğu iddiasını seslendirirler.[44] Bu ifadeler temelinde insanlar parasal tedbirler ile bu farklılıkları ortadan kaldırmak için programlar hazırlarlar. Ancak, bu farklılıklara neden olan şey parasal koşulların altında bulunamaz. Eğer her iki ülkedeki fiyatlar aynı tür para ile belirlenseydi, işadamlarını fiyat farklılıklarını ortadan kaldırmakla yükümlü işleri yerine getirmekten alı koyanın ne olduğu sorusunu cevaplandırmak lüzumlu hale gelirdi. Eğer fiyatlar farklı tür para ile ifade edilseydi bile, temelde aynı olurdu. Çeşitli paralar arasındaki karşılıklı mübadele oranı, mal fiyatlarında

[44] Fiyat istatistikleri tarafından tespit edilen fiyatlardaki farklılıklar bazen sadece görünüştedir. Fiyat kotasyonları ilgili malın çeşitli kalitelerine göndermede bulunabilir. Veya, yerel ticari kullanıma uyarken, farklı anlamlara gelebilir. Örneğin, paketleme servisini içerebilir veya içermeyebilir; nakit ödemelere veya vadeli ödemeye vs. atıfta bulunabilir.

farklılıklardan elde edilebilecek kâr marjı bırakmayacak noktaya doğru gider. Çeşitli yerler arasındaki malların fiyatlarındaki farklılık her ne zaman ısrarla varolursa, fiyatların eşitlenmesi ile sonuçlanacak işlemlerin icrasına hangi kurumsal engellerin mani olduğunu tespit etmek, iktisat tarihi ve tanımlayıcı iktisadın görevidir.

Bildiğimiz tüm fiyatlar geçmişin fiyatlarıdır. İktisat tarihinin gerçekleridir. Şimdiki fiyatlardan bahsederken yakın gelecekteki fiyatların yakın geçmişteki fiyatlardan farklı olmayacağını ima ederiz. Ne var ki, gelecekteki fiyatlara ilişkin iddia edilebilecek şey, bunların yalnızca gelecek olaylara ilişkin anlayışın bir sonucu olduğudur.

İktisat tarihinin deneyimi, bizlere belli bir tarihte ve belli bir yerde iki tarafın *A* ve *B*'nin ***a*** malının belli bir miktarını *p* parasının belli bir miktarı ile mübadele edildiğinden başka bir şey söylemez. ***a***'nın piyasa fiyatında alım ve satım eylemlerinden bahsederken, önsel başlangıç noktasından çıkarsanan teorik sezgi ile yönlendiriliyoruzdur. Fiyat farklılıklarına neden olan belli faktörlerin yokluğunda, aynı anda ve aynı yerde aynı malın eşit miktarları için ödenen fiyatlar eşitlenmeye, yani nihai fiyatlara doğru bir eğilim içinde olan sezgidir. Bilgi elde ettiğimiz çeşitli piyasa fiyatları farklı şartlar altında belirlenmiştir. Bunlardan hesaplanan ortalama fiyat ile nihai fiyatları karıştırmamak gerekir.

Aynı kaliteye göndermede bulundukları varsayımı altında, yalnızca organize borsa veya mal mübadelesindeki mallara dair fiyat karşılaştırması mümkündür. Mübadele piyasalarında üzerinde anlaşılmış fiyatlar ve homojenliği teknolojik analizle tam olarak belirlenmiş olanlardan başka, malların kalitesi arasındaki farklılıkları göz ardı etmek ciddi bir gaftır. Ham dokuma toptan ticaretinde bile maddelerin farklılığı ana rolü oynar. Tüketici malları fiyatlarının karşılaştırılması kalitedeki farklılık açısından yanlış yönlendiricidir. Tek bir işlemde ticarete konu olan miktar birim başına ödenen fiyatın belirlenmesinde de etkilidir. Tek bir lot halinde satılan şirketlerin hisseleri küçük lotlar halinde satılanların fiyatından farklı fiyata satılır.

Bugünlerde fiyat teorisine karşı fiyatın istatistiksel izahı ile oynamak âdet olduğundan, bu gerçekleri tekrar ve tekrar vurgulamak gereklidir. Ne var ki, fiyatların istatistiği toptan sorgulanmalıdır. Temelleri güvenilmezdir; çünkü çoğunlukla şartlar çeşitli verilerin karşılaştırılmasına, serilerdeki birlikteliğine ve ortalama hesaplamalarına izin vermez. Matematiksel işlemleri icra etmenin tüm coşkusu ile, istatistikçileri eldeki verilerin mukayese edilemezliğini göz ardı etme cazibesine yöneltir. Belli firmanın belli tarihte belli tipteki ayakkabıyı altı dolara sattığı bilgisi iktisat tarihi gerçeğine ilişkindir. Ayakkabı fiyatları davranışlarını 1923'ten 1939'a kadar incelemek her ne sofistike yöntem uygulanırsa uygulansın tahminidir.

Katalaktik, girişimci faaliyetlerinin, nakliye ve ticari engellerin maliyetlerinin neden olmadığı fiyat farklılıklarını ortadan kaldırma eğiliminde olduğunu gösterir. Şu ana kadar hiçbir deneyim bu teorem ile çelişmemiştir. Eşit olmayan nesnelerin keyfi gösteriminden elde edilen sonuçların konuyla alakası yoktur.

2. Değerleme ve Takdir Biçme

Fiyatların belirlenmesindeki nihai kaynak tüketicilerin değer yargılarıdır. Fiyatlar *a*'yı *b*'ye tercih etmenin değerlemesinin bir sonucudur. Piyasa işleyişine iştirak eden tüm bireylerin değerlemelerinin etkileşimi ile meydana getirilen toplumsal bir fenomendir. Satın alarak veya satın almayarak ve satarak veya satmayarak, her birey piyasa fiyatlarının oluşumuna kendi payını katar. Ancak daha büyük piyasa olması, her bireyin katkısının ağırlığının daha küçük olmasıdır. Böylece piyasa fiyatları yapısı, bireyin davranışlarını ayarlaması gereken birer veri olarak gözükür.

Belirli fiyatların belirlenmesi ile sonuçlanan değerlemeler farklıdır. Tarafların her biri aldığı mala verdiğinden daha fazla değer tayin eder. Mübadele oranı, fiyat, değerin eşitlenmesinin bir ürünü değil, tersine, değerlemedeki farklılığın bir ürünüdür.

Takdir biçme değerlemeden kesin ve net olarak ayırt edilmelidir. Takdir biçme, takdirde bulunan insanın öznel değerine kesinlikle bağlı değildir. İlgili malın öznel kullanım değerini belirleme değil, piyasanın belirleyeceği fiyatların tahminidir. Değerleme, değerdeki farklılığın değer yargısı olarak ifadesidir. Takdir biçme, beklenen gerçeğin tahminidir. Belli bir mal için ne kadarlık bir fiyatın ödeneceğini veya belli bir malın satın alınması için ne kadarlık bir paraya ihtiyaç duyulduğunun tespitini hedefler.

Ancak, değerleme ve takdir biçme yakından irtibatlıdır. Otarşi idare edicisinin değerlemesi rahatsızlığı gidermek için farklı araçlara tayin ettiği ağırlığı direkt karşılaştırır. Piyasada alım satım yapan insanın değerlemesi piyasa fiyatlarının yapısını göz ardı etmemelidir; bu takdir biçmeye bağlıdır. Fiyatın ne anlama geldiğini bilmek için ilgili paranın miktarının satın alma gücünü bilmesi gerekir. Elde etmesi muhtemel ve bu bilgi temelinde gelecekteki fiyatlar hakkında görüş oluşturacak kişinin malların fiyatlarına iyi kötü bir aşinalığı olması elzemdir. Bir fert elde etmiş olduğu malların satın alınması ile yüklendiği veya elde etmeyi planladığı malların satın alınması ile yükleneceği maliyetlerden konuşurken, bu maliyetleri para terimi ile ifade eder. Fakat bu para meblağı diğer malların elde edilmesinde kullanılarak elde edebileceği tatmin derecesini temsil eder. Değerleme varyanttan gider, piyasa fiyatlarının

yapısının takdiri yoluyla gider; ancak hissedilen rahatsızlığın giderilmesi için alternatif tarzların karşılaştırılmasını daima hedefler.

Eninde sonunda fiyatların teşekkülünü belirleyen bireylerin öznel değer yargılarıdır. Fiyat sürecini anlayışta katalaktik mecburen eylemin temel kategorisine, *a*'nın *b*'ye tercih edilmesine, geri döner. Popüler yanlış görüşte katalaktikin belli işlemlerde ödendiği ve hayali fiyatlarla değil, gerçek fiyatlarla ilgilendiğini vurgulamak uygundur. Nihai fiyatlar kavramı yalnızca belli bir sorunu, girişimcilik kâr ve zararının ortaya çıkışını, kavramak için zihinsel bir alettir. "Hakkaniyet" veya "adil" fiyat kavramı bilimsel anlamdan yoksundur; dileklerin, gerçekten farklı işlerin durumu için mücadelenin, gizlenmesidir. Piyasa fiyatları gerçekten tamamen eylemde bulunan insanların değer yargıları tarafından belirlenir.

Eğer kişi toplam talebin toplam arza eşit olduğu noktaya doğru fiyatların meyilli olduğunu söylerse, başka birisi fenomenin aynı neticesinin sıralanması ifadesinin başka bir tarzına başvurur. Arz ve talep alım satım yapanların işlemlerinin sonucudur. Eğer, diğer şartlar sabitken, arz artarsa, fiyatlar düşmelidir. Bir önceki fiyatta bu fiyatı ödemeye hazır olan herkes satın almak istedikleri miktarı satın alabilirler. Eğer arz artarsa, daha büyük miktarlarda satın almalıdırlar veya daha önce satın almayan diğer insanlar satın almak için ilgilenmeye başlamalıdırlar. Bu ancak daha düşük bir fiyat seviyesinde gerçekleştirilebilir.

Kesişmeleri fiyatı gösteren iki eğriyi, talep eğrisi ve arz eğrisini, çizerek bu karşılıklı etkileşimi görüntülemek mümkündür. Matematik sembolleri ile ifade etmek de mümkündür. Ne var ki, bu resimlerin veya matematiksel tarz temsilin yorumumuzun temelini etkilemediğini ve sezgimize zerre bir şey eklemediğini anlamak gereklidir. Üstelik, bu eğrilerin biçimi ile ilgili bir bilgi veya deneyime sahip olmadığımızı fark etmek önemlidir. Daima, bildiğimiz yalnızca piyasa fiyatlarıdır; yani, eğriler değil, iki farazi eğrinin kesiştiği yer olarak yorumladığımız nokta. Bu eğrilerin çizimi lisans öğrencileri için sorunların gösterilmesi için elverişli olduğunu kanıtlayabilir. Katalaktikin gerçek görevi için bunlar sadece birer yan hareketlerdir.

3. Yüksek Sıra Mallarının (Üretim Faktörleri) Fiyatları

Piyasa süreci tutarlı ve bölünmezdir. Aksiyonun ve reaksiyonun, hareketin ve karşı hareketin birbirine geçmiş çözülmez halidir. Ancak zihinsel kapasitemizin yetersizliği bizleri piyasayı parçalara ayırmaya ve bu parçaların her birini ayrı ayrı analiz etmeye zorlar. Bu suni ayrımlara başvururken bu parçaların görünüşte otonom varlığının zihinlerimizin hayli geçici bir çaresi olduğunu asla unutmamalıyız. Sadece parçalar vardır; yani, parçaları oldukları yapının dışında var oldukları düşünülemez bile.

Yüksek sıra malların fiyatları ilk veya en düşük sıra mallarının, yani tüketici mallarının, fiyatları ile belirlenmektedir. Bu bağımlılığın sonucu olarak piyasa toplumunun tüm üyelerinin öznel değerlemesi ile en sonunda belirlenir. Ancak değerlerin irtibatı ile değil fiyatların irtibatı ile yüzleştiğimizi fark etmek önemlidir. Üretim faktörlerine ürünlerin fiyatlarına göre takdir biçilir ve bu takdirden üretim faktörlerinin fiyatları ortaya çıkar. Değerlemeler değil biçilen takdirler, ilk sıra mallarından yüksek sıra mallarına aktarılır. Tüketici malları fiyatları üretim faktörleri fiyatlarının belirlenmesiyle sonuçlanan eylemleri meydana getirir. Bu fiyatlar sadece tüketici malları fiyatları ile irtibatlıdır. Bireylerin değerlemesi ile sadece dolaylı olarak--faktörlerin birlikte kullanımının ürünleri olan tüketici mallarının--fiyatlarının aracılığı ile, bağlantılıdır.

Üretim faktörlerinin fiyat teorisinin çözmesi gereken sorunlar, tüketici malları fiyatlarının ele alınışında kullanılan aynı yöntemler ile çözülecektir. Tüketici malları piyasasının işleyişini iki şekilde ele alıyoruz. Bir taraftan bunu mübadele eylemlerine götüren işler olarak düşünüyoruz. Öyle bir durum ki, muhtelif bireylerin rahatsızlığı belli ölçülere kadar giderilebilir; çünkü çeşitli insanlar aynı malları farklı şekillerde değerlemektedir. Diğer taraftan mübadele eylemlerinin daha fazlasının yapılamayacağı bir durumu düşünüyoruz; çünkü piyasa oyuncularının hiçbirisi mübadelenin daha fazla eylemi ile tatminini daha da ilerletmesini beklememektedir. Üretim faktörlerinin fiyatlarının oluşumunun anlaşılmasına aynı şekilde devam ediyoruz. Bu piyasanın işleyişi üretim faktörlerinin piyasa fiyatları ve ürünlerin beklenen fiyatları arasındaki farktan kâr elde etme isteklisi girişimcileri destekleme gayretiyle hayat bulmuş ve hareket halinde tutulmuştur. Bu piyasanın işleyişi, eğer üretimin tamamlayıcı faktörlerinin toplam fiyatları--faizler hariç--ürünlerin fiyatlarına eşit olsaydı ve hiç kimse daha fazla fiyat değişmelerinin gerçekleşeceğine inanmasaydı, dururdu. Böylece süreci yeterince ve tam olarak neyin kuvveden fiile geçirdiğini—olumlu—ve hareketlerini neyin askıya aldığını—olumsuz—tarif etmiş olduk. Asıl önem olumlu tarifle ilintilidir. Nihai fiyatlar ve dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısının sonuçlandığı olumsuz tarif sadece yedektir. Görev hayatta ve eylemde asla görülmez olan hayali kavramların ele alınışı değil, yüksek sıra mallarının gerçekten alınıp satıldığı piyasa fiyatlarının ele alınışıdır.

Bu yöntemi Gossen, Carl Menger ve Böhm-Bawerk'e borçluyuz. Ana özelliği, yüzleştiğimiz bilginin bir fenomen veya fiyat tespitinin piyasa süreci ile ayrılmaz bir şekilde ilintili olduğunu ima eder. İki şey arasında ayrım yapar: (*a*) ürün değerini üretimin tamamlayıcı faktörlerinin toplam değerine atayan üretim faktörlerinin direkt değerlemesi, ve (*b*) en yüksek teklifi verenlerin rekabetinin uyuşması ile sonuçlanmış olarak piyasada teşekkül eden, üretimin tek bir faktörünün fiyatları. İzole oyuncunun (Robinson Crusoe veya üretim

yönteminin sosyalist heyeti) yaptığı gibi değer, "değerler kotası" gibi bir şeyle asla sonuçlanmaz. Değerleme yalnızca malları değerleri tercihler ölçü metresinde düzenler. Mala değerin büyüklüğü veya miktarı denen bir şeyi asla tayin edemez. Değerlemelerin veya değerlerin toplamından bahsetmek absürd olurdu. Zaman tercihi hesaba katıldıktan sonra, ürüne verilen değeı in üretimde kullanılan faktörlerin bileşik değerine eşit olduğunu söylemekte mahzur yoktur. Ancak ürüne verilen değerin, üretimin çeşitli tamamlayıcı faktörlerine verilen değerlerin "toplamına" eşit olduğunu iddia etmek saçmalık olurdu. Kişi değerleri veya değerlemeleri toplayamaz. Para terimi içerisinde ifade edilen fiyatlar toplanabilir, ancak tercihlerin ölçü metresi toplanamaz. Kişi değerleri bölemez veya onların kotalarını teker teker bir tarafa koyamaz. Değer yargısı *a*'nın *b*'ye tercih edilmesinden başka hiçbir şeyi içermez.

Değer atfetme süreci tekil üretken oyuncuların değerini ortak üretim değerlerinden çıkarsama ile sonuçlanmaz. İktisadi hesaplamanın unsurları olarak hizmet verebilecek sonuçlar meydana getirmez. Üretimin her faktörünün fiyatlarını belirlerken, iktisadi hesaplama için gerekli olan koşulları yaratan sadece piyasadır. İktisadi hesaplama daima fiyatlarla ilgilenir, değerlerle asla ilgilenmez.

Piyasa tüketici malları fiyatlarını belirlediği aynı biçimiyle üretim faktörleri fiyatlarını da belirler. Piyasa süreci tatminsizliği en mükemmel şekilde ortadan kaldırmak için bilinçli mücadele eden insanların karşılıklı etkileşim halidir. İnsanları işlemlerini icra ettikleri piyasa sürecinden elimine etmek veya ayrı düşünmek mümkün değildir. Kişi tüketici malları piyasası ile uğraşamaz ve tüketicilerin eylemlerini görmezden gelemez. Kişi girişimcilerin eylemlerini ve işlemlerinde para kullanımının esas olduğu gerçeğini görmezden gelerek yüksek sıra malları ile uğraşamaz. Piyasanın işleyişinde otomatik veya mekanik olan hiçbir şey yoktur. Kâr kazanma isteklisi girişimciler aslında üretim faktörleri sahiplerinin satışa sunduğu toprak, sermaye malları ve emek açık arttırmasında alıcı olarak görünürler. Girişimciler rakiplerinden daha fazla fiyat sunarak birbirlerini alt etmeye çalışırlar. Teklifleri bir taraftan ürünlerin gelecek fiyatlarının tahmini ile sınırlıdır, bir diğer taraftan onlarla rekabet eden diğer girişimcilerin ellerinden üretim faktörlerini kapmakla sınırlıdır.

Girişimci, tüketicilerin en acil isteklerini en ucuza yerine getirmeye uygun olmayan üretim durumunun devamını önleyen bir birimdir. Bütün insanlar isteklerinin en mükemmel tatmini endişesi taşırlar ve bu bağlamda en yüksek kârı kazanmak için mücadele verirler. Destekleyenlerin, spekülatörlerin ve girişimcilerin zihniyeti diğer sıradan insanlardan farklı değildir. Yalnızca akıl gücü ve zindeliği açısından kalabalıklar karşısında üstündürler. Maddi gelişim yolunda liderdirler; yapılan ile yapılabilir arasındaki farkı ilk gören-

lerdir. Tüketicilerin nelere sahip olmak istediklerini tahmin eder ve bu şeyleri onlara sağlama niyetindedirler. Bu planlarını gerçekleştirmek için yaptıkları gayretlerde üretimin bazı faktörleri için yüksek fiyatlar ve taleplerini kısarak üretimin diğer fiyatları için düşük fiyatlarda teklif sunarlar. Satışı ile en yüksek kârın kazanılabileceği tüketici mallarını piyasaya sunmakla, fiyatlarında düşme eğilimi yaratırlar. Üretimleri kâr bırakmayan ürünleri kısıtlayarak, fiyatlarında yükselme eğilimine neden olurlar. Tüm bu aktarımlar durmaksızın devam eder; ancak ve ancak dengeli dönüşümlü ekonominin ve statik dengenin gerçekleşmesi mümkün olmayan koşulları elde edilebilirse, bu süreç o zaman durur.

Planlarını yaparlarken girişimciler ilk olarak hatalı bir şekilde *şimdiki* fiyatlar olarak adlandırılan yakın geçmişin fiyatlarına bakarlar. Elbette ki, girişimciler tahmin edilen değişmeleri dikkate almadan bu fiyatları hesaplamaya asla dahil etmezler. Yakın geçmişin fiyatları, onlar için, gelecekteki fiyatların öngörüsüne bilinçli olarak yönlendiren yalnızca başlangıç noktasıdır. Geçmişin fiyatları gelecekteki fiyatların oluşumunu etkilemez. Tam tersine, üretimin tamamlayıcı faktörlerinin fiyatlarının durumunu belirleyen, ürünlerin gelecekteki fiyatlarının öngörüsüdür. Çeşitli mallar arasında karşılıklı mübadele oranı söz konusu olduğunda[45] fiyatların, geçmişin fiyatları her ne olursa olsun, aralarında doğrudan nedensel bir ilişki yoktur. Üretimin muhtelif dalları arasındaki üretimin dönüştürülemez faktörlerinin tahsisi[46] ve gelecekteki üretim için sermaye malları miktarı tarihsel büyüklüklerdir; bu bağlamda geçmiş, gelecekteki üretimin sürecinin şekillenmesinde ve gelecekteki fiyatların etkilenmesinde araçsaldır. Ancak, üretim faktörlerinin fiyatları doğrudan doğruya ürünlerin gelecekteki fiyatlarının tahmini ile belirlenir. Dünün insanlarının malları farklı biçimde değerlemesi ve takdir biçmesi gerçeğinin konuyla ilgisi yoktur. Tüketiciler geçmiş piyasa şartlarına göre yapılan yatırımlara aldırış etmezler ve fiyat yapısının değişmesi ile çıkarları zarar görebilecek kapitalistler, toprak sahipleri, işçiler ve girişimcilere aldırış etmezler. Bu tip duygular fiyatların teşekkülünde hiçbir rol oynamaz. (İşte bu durum, piyasanın, ilgili insanlara hükümet müdahalesinin istenmesini gerektiren çıkarlara aldırış etmediği gerçeğidir.) Geçmişin fiyatları gelecekteki üretimi şekillendiren girişimciler için yalnızca zihinsel bir araçtır. Girişimciler her gün taptaze yeni fiyat yapısı oluşturmaz veya sanayinin muhtelif dallarına üretim faktörlerini yeniden tahsis etmez. Yaptıkları yalnızca geçmişin değişen koşullara göre daha iyi adapte olanları olarak aktardıklarını dönüştürmektir. Önceki şartların ne

[45] Para ve ticari mal ve hizmetler arasındaki müşterek mübadele oranı hakkında farklıdır. Bkz. aşağıda, s. 410-411.

[46] Dönüştürülemez sermaye malları sorunuyla aşağıda ilgilenilecektir, s. 503-509.

kadarını muhafaza ettikleri ve ne kadarını değiştirdikleri belli ölçülerde verilerdeki değişmeye bağlıdır.

İktisadi süreç üretim ve tüketimin devamlı karşılıklı etkileşimidir. Bugünün faaliyetleri geçmişinkilerle eldeki teknolojik bilgi, sermaye mallarının kalitesi ve miktarı, ve muhtelif bireyler arasında bu malların sahipliğinin dağılımı yoluyla birbiriyle bağlantılıdır. Gelecekle insan eyleminin en temeli yoluyla bağlantılıdır; eylem daima gelecek şartlarının geliştirilmesine yönelik olarak yönlendirilir. İnsan meçhul ve belirsiz gelecekte yolunu görmek için araştırmasında yalnızca iki yardımcıya sahiptir: geçmiş olayların tecrübesi ve anlama yeteneği. Geçmiş fiyatlar hakkındaki bilgi bu tecrübenin bir parçasıdır ve aynı zamanda geleceği anlamanın başlangıç noktasıdır.

Eğer geçmişin tüm fiyatlarının hafızası kaybolup gitseydi, fiyatlama süreci daha zor olurdu, ancak muhtelif mallar arasındaki karşılıklı mübadele oranları söz konusu olsa o zaman imkânsız olmazdı. Girişimci için kamunun talebine üretimi ayarlamak daha zor olurdu, ancak yine de yapılabilirdi. İşlemlerinin temeli olarak ihtiyaç duydukları tüm verileri yeniden biraraya getirmek onlar için bir ihtiyaç haline gelirdi. Tecrübelerinin ışığında yok edilmelerinden kurtuldukları hatalardan kaçınamazlardı. Fiyat dalgalanmaları başlangıçta çok daha şiddetli olurdu, üretim faktörleri ziyan edilirdi, isteklerin tatmini engellenirdi. Ancak en nihayetinde, yüksek meblağlar ödedikten sonra, insanlar pürüzsüz çalışan piyasa ekonomisi için gereken tecrübeyi edinmiş olurlardı.

Girişimcilerin, üretim faktörlerinin *yanlış* fiyatlarının korunmasına müsamaha göstermeyen kâr amaçlı rekabeti, temel gerçektir. Girişimcilerin faaliyetleri daha fazla bir değişim gerçekleşmemesi şartıyla dengeli dönüşümlü ekonomiyi meydana getiren gerçekleştirilemez duruma neden olan unsurdur. Piyasa denen kamuya açık satışlar dünyasında üretim faktörleri için fiyat teklifi yapanlardır. Fiyat teklifinde, zorunlu olarak sanki tüketicidirler. Her bir girişimci tüketici isteklerini farklı açılardan ya farklı bir mal olarak, veya aynı malın farklı üretim biçimi olarak temsil etmektedir. Girişimciler arasındaki rekabet tüketici mallarının elde edilmesiyle giderilebilecek rahatsızlık için insanlara açık olan çeşitli olanaklar arasındaki rekabettir. Tüketicilerin bir malı satın almaları ve diğerinin alımını ertelemeleri bu ürünlerin imalatı için gereken üretim faktörlerinin fiyatlarını belirler. Girişimciler arasındaki rekabet üretim faktörleri fiyatlarının oluşumunda tüketici malları fiyatlarını yansıtır. Dışsal dünyada üretim faktörlerinin değiştirilemez kıtlığının her bireyin ruhunda neden olduğu çatışmayı yansıtır. Spesifik olmayan faktörlerin hangi amaçla kullanılması ve spesifik faktörlerin nereye kadar kullanılacağı konusunda tüketicilerin kapsamlı kararlarını etkin kılar.

Fiyatlama süreci toplumsal bir süreçtir. Toplumun tüm üyelerinin karşılıklı etkileşimi ile mükemmelleşir. Tüm işbirliği ve dayanışma, emeğin işbölümü

çerçevesinde kendisi için belirli bir rolü seçer. Rekabette işbölümü yapar, işbirliğinde rekabet ederken, piyasanın fiyat yapısı, isteklerin tatmininin çeşitli hatlarına üretim faktörlerinin tahsisi ve her bireyin payının belirlenmesi sürecinde ortaya çıkan sonuçta tüm insanların bir rolü vardır. Bu üç olay üç farklı mesele değildir. Analitik incelememizin üç parçaya ayırdığı bölünmez olgunun sadece farklı yönleridir. Piyasa sürecinde ***uno actu*** olarak başarılıdırlar. Sosyalist yöntemlere bakmayı arzulamaktan kendilerini kurtaramamış sosyalist eğilimlerin ele geçirdiği insanlar ancak piyasa olgusu ile uğraşırken üç farklı süreçten bahsederler: fiyatların belirlenmesi, üretken gayretlerin yönü, ve dağıtım.

Üretim Faktörlerinin Fiyatlandırılmasındaki Sınırlama

Üretim faktörleri fiyatlarının ürün fiyatlarından türemesini sağlayan süreç, tamamlayıcı mallar ikameleri ile ikame edilmedikleri, birden fazla faktörün kesinlikle spesifik karakterde olmadığı, yani başka bir istihdam için uygun olmadığı durumlarda ancak sonuçlarını başarıyla elde eder. Eğer ürünün üretimi iki veya daha fazla kesinlikle spesifik faktörü gerektirirse, sadece kümülatif fiyat tayin edilebilir. Eğer üretimin tüm faktörleri kesinlikle spesifik olsaydı, fiyatlama süreci bu kümülatif fiyatlardan daha fazlasını veya şu ifadelerden daha fazlasını başarmış olmazdı: $3a$ ve $5b$ birleşimi bir birim p üretir, $3a$ ve $5b$ beraber $1p$'ye eşittir ve $3a+5b$'nin nihai fiyatı--zaman tercihi hesaba katıldıktan sonra--$1p$'nin nihai fiyatına eşittir. p'nin üretiminden başka bir yerde a ve b'yi kullanmak isteyen girişimciler onlar için fiyat teklifinde bulunmazlar, daha ayrıntılı fiyat belirlemesi imkânsızdır. Eğer yalnızca a (veya b) için başka amaçlar için a (veya b'yi) kullanmak isteyen girişimciler hesabına talep ortaya çıkarsa, bunlar arasında ve p üretimini planlayan girişimciler arasında rekabet başlar ve a'nın (veya b'nin) fiyatı var olur, yüksekliği aynı zamanda b'nin (veya a'nın) fiyatını da belirler.

Üretim faktörlerinin kesinlikle spesifik olduğu bir dünya bu tip kümülatif fiyatlarla işlerini yönetmeyi başarabilir. Böyle bir dünyada isteklerin tatmininin muhtelif dallarına üretim araçlarının nasıl tahsis edileceği sorunsalı var olmazdı. Gerçek dünyamızda her şey farklıdır. Farklı işler için kullanılabilecek üretimin kıt araçları vardır. İşte buradaki iktisadi sorun bu faktörleri öyle bir şekilde kullanmalıyız ki eğer bu kullanım daha acil olarak hissedilen ihtiyacın karşılanmasını önlüyorsa, bu faktörlerin hiçbir birimi daha az aciliyeti olan ihtiyaçların tatmininde kullanılmamalıdır. Piyasanın üretim faktörleri fiyatlarının belirlenmesinde aciliyet sorununa sunduğu çözüm de işte budur. Bu çözümün mümkün kıldığı sosyal hizmet, sadece toplu olarak istihdam edilen faktörler için ancak kümülatif fiyatların belirlenebileceği gerçeği tarafından en az zayıflatılan şey de değildir.

Muhtelif malların üretimi için aynı bileşim oranında kullanılabilen ancak başka bir kullanıma imkân tanımayan üretim faktörleri kesinlikle spesifik faktörler olarak kabul edilirler. Çeşitli amaçlar için kullanılabilecek ara mamullerin üretimi açısından kesinlikle spesifiktirler. Bu ara mamul ürünlerin fiyatları yalnızca kümülatif olarak tayin edilebilir. Bu ara mamul ürünün duyularla doğrudan algılanıp algılanmaması veya ortak kullanımının görünmez ve elle tutulmaz bir sonucu olması bir fark yaratmaz.

4. Maliyet Hesaplaması

Girişimci hesaplamasında maliyetler, üretim faktörlerinin edinimi için gerekli olan para miktarıdır. Girişimci, maliyetleri aşıp en fazla getiri elde etmeyi beklediği iş projelerini yapma ve daha düşük kâr veya hatta zarar beklediği iş projelerinden uzak durma eğilimindedir. Bunu yaparak tüketici ihtiyaçlarının en iyi tatminine göre çabalarını ayarlar. Maliyetleri getirisinden yüksek olduğu için kârlı olmayan projeler gerçeği, üretim için gereken faktörlerin daha yararlı kullanımlarının olduğu gerçeğinin bir sonucudur. Tüketicilerin satın almaya hazır olduğu, üretimin bu faktörlerin fiyatlarına müsaade verdiği başka ürünler vardır. Ancak tüketiciler üretimi kârlı olmayan malı satın alacak fiyatları ödemeye hazır değildirler.

Maliyet hesaplaması izleyen iki şartın daima mevcut olmaması gerçeğinden etkilenir:

Birincisi, tüketici malları üretimi için sarf edilen faktörlerin miktarındaki her artış, rahatsızlığı ortadan kaldırma gücünü arttırır.

İkincisi, tüketici malı miktarındaki her artış, üretim faktörleri sarfiyatında orantılı bir artış veya hatta daha fazlasını gerektirir.

Eğer bu şartların her ikisi de daima ve istisnasız yerine getirilseydi, g malının m miktarı için z kadar her artış daha önceden m miktarı ile tatmin edilen en acil ihtiyaçtan daha az acil olarak görülen ihtiyacın tatmininde kullanılırdı. Aynı zamanda z artışı m marjinal birimini üretmek için feda edilen tatminin ihtiyaçlarından daha baskın olarak görülen diğer ihtiyaçların tatmininden çekilecek üretim faktörlerinin kullanımını gerektirirdi. Bir taraftan g malının miktarındaki artıştan elde edilen tatminin marjinal değeri düşer, diğer taraftan g malının ilave miktarının üretimi için gerekli maliyetler yükselirdi; üretim faktörleri daha acil ihtiyaçların karşılanması için kullanılmaktan alıkonurdu. Marjinal faydadaki artışın artık maliyetlerdeki marjinal artışı telafi edemediği noktada üretim durmalıdır.

Şimdi bu iki şart genelde mevcuttur, ancak istisnasız değildir. Fiziksel yapısı homojen olmayan ve dolayısıyla tam olarak bölünemeyen tüm sıra malları mevcuttur.

Elbette ki, kelimeler üzerindeki sofistike bir oyun ile yukarıda söz konusu edilen ilk şarttan sapmak mümkün olabilir. Birisi şöyle diyebilirdi: yarı motorlu araç motorlu araç değildir. Eğer birisi yarı motorlu araca çeyrek motorlu araç eklerse, kişi eldeki "miktarı" arttırmış olmaz; tam bir araba ile sonuçlanacak üretim sürecinin tamlığı ancak bir birimi ve "miktarda" bir artışı gerçekleştirir. Ne var ki, böyle bir yorumlama önemli noktayı kaçırmaktadır. Yüzleşmemiz gereken sorun, harcamalardaki her artışın nesnel kullanım değerini, belli bir hizmeti mümkün kılan nesnenin fiziksel gücü orantılı arttırmadığıdır. Harcamadaki muhtelif artışlar farklı sonuçlara yol açar. Eğer belli miktarın daha fazlası ilave edilmezse harcamadaki artışın faydasız olduğu artışlar vardır.

Ancak--ki bu ikinci şarttan sapmadır--fiziksel çıktıdaki bir artış harcamada orantılı bir artışı veya ilave bir harcamayı bile daima gerektirmez. Maliyetlerin hiç yükselmediği veya artışları çıktıyı orantılıdan daha fazla arttırdığı durumlar olabilir. Üretim faktörlerinin pek çoğu homojen değildir, tam olarak bölünebilir de değildir. Bu durum iş aleminde büyük ölçekli üretimin üstünlüğü olarak bilinen fenomendir. İktisatçılar artan getiriler veya azalan maliyetler kanunundan bahsederler.

Üretimin tüm faktörlerinin tam olarak bölünemediği durumu ve her faktörün daha fazla bölünemeyen kısmı ile mümkün kılınan üretken hizmetlerinin tam kullanımının tamamlayıcı faktörlerin her birisinin daha fazla bölünemeyen kısmının tam kullanımını gerektirdiği durumu--*A* durumu olarak--düşünelim. O zaman üretken faktörlerin her bir toplamında birleştirilmiş unsurların her birinde--her makine, her işçi, ve hammaddenin her bir parçası--tam olarak kullanılabilir, diğer tüm unsurların tüm üretken hizmetleri tam olarak kullanılırsa tabii. Bu sınırlar içerisinde elde edilebilir maksimum çıktının bir parçasının üretimi mümkün olan en yüksek çıktının üretiminden daha yüksek harcamayı gerektirmez. Şunu da diyebiliriz ki, minimum ebat daima ürünlerin aynı miktarını üretir; ürünün daha küçük parçalarını üretmek imkânsızdır, ürünün bu parçasına ihtiyaç olmasa bile.

Üretken oyuncuların bir grubunun (p) tüm uygulama amaçları için tam bölünebilir olduğu hali--durum *B* olarak--düşünelim. Ancak, tam olarak bölünemeyen oyuncular öyle bir şekilde bölünebilirler ki, bir oyuncunun daha fazla bölünemeyen parçasının mümkün kıldığı hizmetlerin tam kullanımı, diğer tam olarak bölünemeyen tamamlayıcı faktörlerin daha fazla bölünemeyen parçalarının tam kullanımını gerektirir. O zaman üretken kapasitelerinin kısmi kullanımdan daha tam kullanımına doğru daha fazla bölünemeyen faktörlerin üretimindeki artış, tam bölünebilir faktörlerin, yalnızca p miktarında artışı gerektirir. Fakat kişi kendisini, bunun üretimin ortalama maliyetinde zorunlu

olarak düşüşü ima ettiği yanlış düşüncesine karşı korumalıdır. Tam olarak bölünemeyen faktörlerin toplamı içerisinde her birinin daha iyi kullanıldığı, böylece üretim maliyetlerinin bu faktörlerin dayanışması sayesinde değişmeden aynı kaldığı ve çıktının birim başına düşen payının azaldığı bir gerçektir. Ancak, üretimin tam olarak bölünebilen faktörlerinin kullanımındaki artış, ancak, başka yerlerdeki kullanımından çekip alınmak suretiyle başarılabilir. Ceteris paribus, bu diğer kullanımlar azaldıkça değeri yükselir; bu tam olarak bölünebilen faktörlerin fiyatı, daha fazlası daha fazla bölünemeyen faktörlerin tümünün üretken kapasitesinin daha iyi kullanımı için istihdam edildikçe yükselme eğilimindedir. Sorunun, *p* malından ilave miktarın aynı ürünü daha az verimli yöntemle üreten girişimcilerden çekip alındığı ve bu girişimcileri çıktılarını azaltmaya zorladığı durumdan ibaret olduğu sanılmamalıdır. Üretimin ortalama maliyetinin genişleyen fabrikada düşüyor olması--aynı hammaddeden aynı kalem malı üreten daha verimli ve daha az verimli girişimciler arasındaki rekabet--durumu aşikârdır. Sorunun daha genel incelenmesi farklı bir sonuca götürür. Eğer *p* birimleri diğer kalem malların üretiminden çekip alınırsa, bu birimlerin fiyatlarının artışı yönünde bir eğilim ortaya çıkar. Bu eğilim zıt yönde çalışan tesadüfi eğilimler ile telafi edilebilir; bazen o kadar zayıftır ki, etkileri göz ardı edilebilirdir. Faka daima vardır ve potansiyel olarak maliyetlerin biçimini etkiler.

Nihayet, üretimin muhtelif tam bölünemeyen faktörleri öyle bir şekilde bölünebilir ki, piyasanın veri koşullarında, üretim toplamında montajı için seçilebilecek ebat, bir faktörün üretken kapasitesinin tam kullanımı diğer tam olarak bölünemeyen faktörlerin üretken kapasitelerinin tam kullanımını mümkün kılan bileşime izin vermez. Bu duruma *C* durumu olarak düşünelim. *C* durumu tek başına pratik öneme sahiptir, ancak *A* ve *B* durumları ise gerçek iş hayatında önemli bir rol oynar. C durumunun karakteristik özelliği üretim maliyetleri düzeninin dengesizce değişmesidir. Eğer tüm tam bölünemeyen faktörler tam kapasiteden daha az olarak kullanılırsa, üretim genişlemesi üretimin ortalama maliyetinin düşmesiyle sonuçlanır; tabii tam bölünebilen faktörlere ödenecek fiyatlardaki artış bu sonucu dengelemezse. Ancak tam bölünemeyen faktörlerden birisinin kapasitesinin tam kullanımı elde edilir edilmez, üretimin daha fazla genişlemesi maliyetlerde ani keskin yükselmelere sebebiyet verir. O zaman yine ortalama üretim maliyetlerinde düşme eğilimi başlar ve tam bölünemeyen faktörlerden birisinin tam kullanımına yeniden ulaşılana kadar devam eder.

Diğer şartlar sabitken, belli bir kalem malın daha fazla üretimi, daha fazla üretim faktörünün başka malların üretiminde kullanılabileceği başka bir istihdam alanından çekilmesi demektir. Öyleyse--diğer şartlar sabitken--ortalama üretim maliyeti, üretilen miktarın artışıyla birlikte artar. Fakat, üretimin tüm

faktörlerinin tam bölünememesi ve bölünebildiklerinde ise tam kullanımları diğer tam bölünemeyen faktörlerin tam kullanımını vermeyecek olan olgu bu genel kuralın yerine geçer.

Plan yapan girişimci daima şu soruyla karşılaşır: Ürünlerin tahmini fiyatları tahmini maliyetlerini nereye kadar geçecektir? Eğer girişimci proje bağlamında hâlâ özgürse, gerçekleştirilmesi için henüz dönüştürülemez yatırımlar yapmadığından, kendisi için önemli olan ortalama maliyettir. Fakat eğer bu işkolunda yatırım yapmışsa, olayları sarf edilecek ilave maliyetler açısından görür. Tam kullanılmayan üretim kapasitesine sahip kişi üretimin ortalama maliyetini değil, marjinal maliyetini dikkate alır. Yalnızca dönüştürülemez yatırımlar için harcanan miktara bakılmaksızın ürünlerin ilave satışı hâsılasının üretimlerinin ilave maliyetini geçip geçmeyeceği sorusuyla ilgilenir. Dönüştürülemez üretim tesislerinde yatırım tutarının tamamı zarar olarak silinip gitse bile, mevcut maliyetleri aşan getirilerin makul[47] derecede fazla olmasını beklediği sürece, üretmeye devam eder.

Popüler hatalara gelince, monopol fiyatlarının ortaya çıkması için gereken şartlar mevcut değilse, girişimcinin, tüketicinin talebi ile uyumlu miktarın ötesinde üretimi kısıtlayarak net gelirini arttıracak pozisyonda olmadığını vurgulamak gereklidir. Bu sorun daha sonra Bölüm 6'da ele alınacaktır.

Üretim faktörünün tam bölünemezliği, üretim faktörünün sadece tek bir ebatta inşa edilebileceği ve kullanılabileceği anlamına gelmez. Elbette ki, bu bazı durumlarda gerçekleşebilir. Ancak kural olarak bu faktörlerin boyutlarının farlılık göstermesi mümkündür. Böyle bir faktör--örneğin bir makine--için mümkün olan çeşitli boyutlardan bir tanesi, üretimi ve işletiminden dolayı yüklenilen maliyetlerin diğer boyutlardakilerden üretken hizmetlerin birim başına daha düşük kalması gerçeği ile ayırt edilir, yoksa nesneler temelde aynıdır. O zaman daha büyük fabrikaların üstünlüğü, kendisi makineyi tam kapasite kullanırken daha küçük fabrikanın aynı ebattaki makinenin kapasitesinin sadece bir kısmını kullanması gerçeğinden oluşmaz. Daha büyük fabrikanın üstünlüğü, daha küçük fabrikanın istihdam ettiği daha küçük makineden ziyade, inşası ve çalıştırılması için gereken üretim faktörlerinin daha iyi kullanımı ile çalışan makinenin istihdam edilmesi gerçeğinde yatar.

Üretimin pek çok faktörlerinin tam bölünemez olduğu gerçeğinin üretimin tüm dallarında oynadığı rol çok önemlidir; sanayi işlerinin gidişatında ise zirve öneme sahiptir. Fakat, bu önemin pek çok yanlış yorumlamalarına karşı da uyanık olmak gerekir.

---

[47] Makul, bu bağlamda, üretimin devamında kullanılan konvertibl sermayenin tahmin edilen getirilerinin diğer projeler için kullanımından elde edilen olası getirilerinden en azından daha düşük olmaması demektir.

Bu hatalardan bir tanesi imalat sanayilerinde artan getiri yasası hüküm sürerken, tarım ve madende azalan getiriler yasasının hüküm sürdüğü doktrinidir. İma edilen yanlış düşünceler yukarıda ifşa edilmiştir.[48] Bu bağlamda tarımdaki şartlarla imalat sanayiinde farklılıklar olduğu müddetçe, verilerdeki farklılıklar bunlara neden olacaktır. Toprağın taşınamazlığı ve çeşitli tarımsal çalışmaların performansının mevsimlere bağımlılığı gerçeği, çiftçilere imalatta pek çok kısmın izin verdiği şekilde üretimin taşınabilir faktörlerinin kapasitesinden avantaj elde etme imkânı tanımaz. Tarımsal üretimde üretim gereçlerinin optimum boyutu kural olarak imalat sanayilerinden çok daha küçüktür. Çiftliklerin bir araya getirilmesiyle imalat sanayilerinde elde edilen ölçüye yaklaştırılamamasının nedeni aşikâr olup, daha fazla açıklamaya gerek yoktur.

Ancak, yeryüzündeki doğal kaynakların eşitsiz dağılımı, emeğin işbölümünü daha üretken kılan iki unsurdan bir tanesidir, imalat sanayilerinin ölçeğinin büyütülmesine de sınırlamalar getirir. Daha ileri uzmanlaşmaya doğru olan eğilim ve entegre sanayi işleyişinin toplanmasının sadece bir avuç fabrikada oluşu, doğal kaynakların coğrafi dağınıklığı ile dengelenir. Hammaddelerin ve gıdaların üretiminin merkezileştirilemeyişi ve insanları yeryüzünün değişik bölgelerine dağılmaya zorlaması gerçeği, imalat sanayilerini de belli ölçüde ademi merkeziyetçiliğe zorlar. Ulaşım sorunlarının üretim maliyetlerinin bir unsuru olarak düşünülmesini zorunlu kılar. Daha fazla uzmanlaşmadan beklenen ölçek ekonomilerine karşı ulaştırma maliyeti hesaba katılmalıdır. İmalat sanayilerinin bazı dallarında merkezileşme maliyeti düşürmenin en yeterli yöntemidir, diğer dallarda belli bir derecede ademi merkeziyetçilik daha avantajlıdır. Hizmet ticaretinde merkezileşmenin dezavantajları o kadar büyük hale gelir ki, elde edilen avantajları neredeyse tamamıyla yok eder.

O zaman tarihi unsur devreye girer. Geçmişte sermaye malları çağdaşlarımızın kurmayacakları yerlerde hareketsiz kalmışlardı. Bu hareketsizliğin buna neden olan neslin bunu en ekonomik yöntem olarak görüp görmemesinin bir sonucu olmasının bir önemi yoktur. Durum her neyse, şimdiki nesil artık bir emrivaki (*fait accompli*) ile karşı karşıyadır. Çalışmalarını gerçeğe uyarlamak ve imalat sanayilerinin yer sorunları ile ilgilenirken bunu hesaba katmak zorundadır.[49]

Nihayet, bir de kurumsal unsurlar vardır. Ticari engeller ve göçmen engelleri vardır. Politik organizasyonlarda ve çeşitli ülkeler arasında idari yöntemler

[48] Bkz. yukarıda, s. 130.

[49] Pek çok sermaye mallarının sınırlı konvertiblesinin insana emrettiği tutumluluğun ele alınışı, üretimde öğelerin tarihsel belirlenişi için, bkz. aşağıda, s. 503-514.

arasında farklılıklar vardır. Geniş bölgeler öyle biçimlerde yönetilirler ki, fiziksel şartlar ne kadar uygun olsa bile sermaye yatırımı için yer olarak orasını seçmek pratik olarak imkânsızdır.

Girişimcinin maliyet hesaplaması tüm bu coğrafi, tarihi ve kurumsal unsurları dikkate almak zorundadır. Ancak bunlardan ayrı bile olsa fabrikaların ve firmaların optimum büyüklüklerini sınırlayan tamamen teknik unsurlar vardır. Daha büyük fabrika veya firmaların gerektirdiği, ama küçük çaptaki fabrika ve firmaların kaçınabileceği araç gereç ve süreçler vardır. Pek çok durumda bu tip araç gereç ve süreçlerin neden olduğu masraflar kullanılan tam bölünemeyen bazı faktörlerin daha iyi kapasite kullanımından elde edilen maliyet azaltmaları ile fazlasıyla telafi edilebilir.

Kapitalizm altında maliyet hesaplaması ve gelir-gider karşılaştırması için gereken aritmetik işlemler iktisadi hesaplamanın yöntemleri olarak kolayca etkilenebilirler. Çünkü iktisadi hesaplama yöntemleri mümkündür. Ancak, maliyet hesaplaması ve iş projelerinin iktisadi öneminin hesaplaması yalnızca aritmetiğin temel kurallarına aşina olan herkes tarafından tatminkâr düzeyde çözülebilecek matematiksel problemler değildir. Asıl soru, hesaplamaya dâhil edilecek kalemlerin parasal karşılıklarını belirlemedir. Bu karşılıkların, pek çok iktisatçının yaptığı gibi, iktisadi şartlar tarafından yegâne olarak belirlenen veri büyüklükler olduğunu farz etmek bir hatadır. Meçhul gelecek şartlarının spekülatif öngörüleri, aslında, girişimcinin piyasanın gelecekteki durumunu anlamasına bağlıdır. *Sabit* maliyetler ibaresi bu bağlamda bir tür yanlış yönlendirendir.

Her eylem gelecekteki ihtiyaçların en iyi şekilde karşılanmasını hedefler. Bu amaçlara başarıyla ulaşmak için üretim faktörlerinin en uygun kullanımı gerçekleştirmelidir. Fakat, faktörlerin şimdiki durumuna neden olan tarihsel sürecin konuyla bir ilgisi yoktur. Gelecekteki eylemle ilgili kararları etkileyen ve büyük öneme sahip olan bu tarihsel süreç, bugün mevcut olan faktörlerin kalitesi ve miktarının sonucudur. Bu faktörler gelecekteki rahatsızlığı ortadan kaldırmak için üretken hizmetleri mümkün kılan yeteneklerine göre takdir edilir. Üretimleri ve elde edilmeleri için geçmişte harcanan para tutarı önemsizdir.

Yeni bir karar alarak belli bir projenin gerçekleştirilmesi için para harcayan girişimcinin yeni başlayan birisinden farklı bir pozisyonda olduğu daha önce vurgulanmıştı. İlki belli amaçlar için kullanabileceği, üretimin geri döndürülemez faktörlerine sahiptir. Daha ileriki eylemlerle ilgili kararları bu gerçekten etkilenecektir. Ancak bu faktörleri elde etmek için ne kadar harcadığına bakmayacaktır. Bunlara gelecekteki eylem için faydası bakımından değer biçecektir. Elde edilmeleri için az mı yoksa çok mu harcadığı gerçeği önem-

sizdir. Bu gerçek girişimcinin geçmişteki kâr veya zarar miktarını belirleyen ve servetinin şu anki durumunu gösteren bir etmendir. Üretim faktörlerinin arzının bugünkü durumunu meydana getiren tarihsel süreçte bir unsurdur ve gelecekteki eylem için aslında önemlidir. Fakat gelecekteki eylemin planlamasında ve bu eylemin hesaplanmasında dikkate alınmaz. Firmanın muhasebe kayıtlarında üretimin bu geri döndürülemez faktörlerinin gerçek fiyatlarının farklı olmasının bir önemi yoktur.

Elbette ki, böyle mükemmelleştirilmiş zararlar ve kârlar, firmayı, bunlardan etkilenmemiş olsaydı hareket edeceğinden farklı bir şekilde işletmeye güdüleyebilir. Geçmiş zararlar firmanın mali pozisyonunu güvenilmez yapabilir; özellikle de eğer anapara üzerindeki taksitler ve ödenmesi gereken faizlerin yüküne ve borçluluğa neden olurlarsa. Fakat, bu tip ödemelere sabit maliyetin bir parçası olarak bakmak doğru değildir. Bunların şu anki çalışmalarla hiçbir ilişkisi yoktur. Üretim süreciyle değil, ihtiyaç duyulan sermaye malları ve sermayenin elde edilmesi için geçmişte girişimci tarafından kullanılan yöntemler bu ödemelere neden olmuştur. Sürüp giden durum bağlamında sadece tesadüfidirler. Fakat, eğer söz konusu firma mali yönden kuvvetli olmasaydı, normalde adapte etmeyeceği işleri adapte etmeye zorlanabilirdi. Vadesi gelen ödemeleri karşılamak için nakde duyulan ihtiyaç, maliyet hesabını değil, şimdi hazır olan nakdin daha sonraki günlerde elde edilecek olan nakit ile karşılaştırmasını etkiler. Firmayı demirbaşlarının bir kısmını uygun zamanda satmaya ve dayanıklı üretim araç gereçlerini daha sonraki kullanımlar için gereksiz yere korumayı ihmal edecek şekilde kullanmaya yöneltebilir.

Firmanın müessesede bulunan sermayenin sahibi olup olmamasının veya büyük ya da küçük bir kısmının ödünç alınmış olup olmamasının ve ödünç anlaşması gereği faiz ve anapara için vade tarihi ve katı faiz ödemeleriyle firmanın bağlı olmasının hiçbir önemi yoktur. Üretim maliyetleri yalnızca müessesede halen var olan ve çalışan sermaye üzerindeki faizi içerir. Kötü yatırımın neden olduğu geçmişteki sermaye israfı veya bugünkü işletmenin verimsiz işleri sonucu oluşan faiz ödemeleri üretim maliyetine dâhil edilmez. İşadamının üzerine düşen görev *şu an* için mevcut olan sermayeyi gelecekteki ihtiyaçların karşılanması amacıyla en iyi şekilde kullanmaktır. Bu amacın peşi sıra koşarken sonuçları ortadan kaldırılamayacak başarısızlıklar ve geçmiş hatalar ile yanlış yönlendirilmemelidir. Bugünkü durumu daha iyi tahmin etmiş olsaydı inşa edilmemiş olacak olan bir fabrika inşa edilmiş olabilir. Bu tarihsel olgu karşısında dövünmek boşunadır. Asıl olan fabrikanın hâlâ hizmet edebilir durumda olup olmaması ve, eğer bu soru olumlu olarak yanıtlanırsa, nasıl en iyi şekilde kullanılabileceğinin bulunmasıdır. Hatalardan kaçınmış olmaması bireysel girişimci için kesinlikle üzücüdür. Katlanılan zararlar mali

durumunu zayıflatır. İleriki eylemlerin planlamasında dikkate alınacak maliyetleri etkilemez.

Bu noktayı vurgulamak önemlidir çünkü muhtelif önlemlerin bugünkü yorumlamasında ve haklılaştırılmasında saptırılmıştır. Birisi bazı firmaların veya şirketlerin borç yüklerini hafifletmekle "maliyetleri düşürmez." Borçları veya onların üzerinden alınan faizlerin tamamını veya bir kısmını silip atma politikası maliyetleri düşürmez. Serveti borçlulardan alacaklılara, mesela sıradan hisse sahiplerinden tercihli hisse veya şirket bonoları sahiplerine aktarır; geçmişte yüklenilen zararları bir gruptan diğer gruba kaydırır. Bu maliyeti düşürme argümanı sıklıkla paranın devalüasyonu lehine bir yaklaşım olarak sunulur. Oysa bu, uğruna diğer tüm argümanların ileri sürüldüğü düşünceden daha az yanlış bir düşünce değildir.

Yaygın olarak sabit maliyetler denen ya kesin olarak geri döndürülemez veya diğer üretken amaçlar için belli bir kayıptan sonra adapte edilebilen üretimin mevcut faktörlerinin kullanımı sonucu katlanılan maliyetlerdir. Bu faktörler üretimin ihtiyaç duyduğu diğer faktörlerinden daha dayanıklı özelliktedirler. Ancak bunlar kalıcı değildirler. Üretim sürecinde tüketilirler. Makine gücünün bir parçası ile üretilen ürünün her bir birimi bitirilmiştir. Bu aşındırmanın boyutu tam olarak teknolojiyle tespit edilebilir ve para ile takdir biçilebilir.

Fakat, girişimcinin düşünmesi gereken sadece makinenin yıpranmasının parasal karşılığı değildir. İşadamları yalnızca makinenin teknolojik dayanıklılığı ile ilgilenmezler. Piyasanın gelecekteki durumunu da göz önüne almak zorundadırlar. Makine hâlâ teknolojik olarak mükemmel kullanılabilir durumda olmasına rağmen, piyasa şartları onu kullanılmaz ve değersiz kılabilir. Ürünlerine olan talep düşerse veya tamamen ortadan kalkarsa veya bu ürünler tüketicilere daha etkin yöntemlerle sağlanırsa, bu takdirde makine ekonomik açıdan yalnızca hurda demirdir. İşlerini planlarken girişimci piyasanın gelecekteki tahmin edilen durumuna tam dikkatini vermelidir. Hesaplamalarına giren "sabit" maliyetler tutarı gelecek olayları anlamasına bağlıdır. Teknolojik muhakemeyle belirlenmemelidir.

Teknoloji üretimin toplam faydası için optimumu belirleyebilir. Fakat bu teknolojik optimum girişimcinin gelecekteki piyasa şartları ile ilgili görüşleri zemininde iktisadi hesaplamaya girenlerden farklı olabilir. Farz edelim ki fabrika on yıl boyunca kullanılabilecek makinelerle donatılmıştır. Her sene maliyetlerinin yüzde 10'u yıpranma için ayrılmaktadır. Üçüncü yılda piyasa şartları girişimcinin önüne bir ikilem koyar. Yıl için çıktısını iki katına çıkarabilir ve o yılın yıpranma kotasını ve son yıpranma kotasının bugünkü değerini aşan (değişken maliyetlerdeki artış hariç) fiyattan satabilir. Ne var ki, üreti-

min ikiye katlanması makinelerin yıpranmasını üçe katlar ve ürünlerin iki kat miktarının satışından elde edilen hasılattaki fazlalık dokuzuncu yılın yıpranma kotasının bugünkü değerini karşılayacak kadar büyük değildir. Eğer girişimci hesaplamasında yıllık yıpranma kotasını katı bir unsur olarak görseydi, üretimi iki katına çıkarmayı kârlı olarak görmezdi; çünkü ilave getiriler ilave maliyetin gerisinde kalmaktadır. Bu durumda üretimi teknolojik optimumun ötesine genişletmekten kaçınırdı. Ancak girişimci hesaplamasında her sene için aynı yıpranma kotasını ayırsa bile, hesaplamasını farklı bir şekilde yapar. Girişimcinin dokuzuncu senenin yıpranma kotasının bugünkü değerini dokuzuncu yılda makinenin kendisine sunacağı teknolojik hizmete tercih edip etmeyeceği, piyasanın gelecekteki durumu ile ilgili görüşüne bağlıdır.

Kamuoyu, hükümetler ve kanun yapıcılar ve vergi kanunları işin gereçlerine sürekli gelirin kaynağı olarak bakarlar. Yıllık yıpranma kotaları ile sermaye bakımını hesaba katan girişimci dayanıklı üretici mallarında yatırılan sermayeden makul bir getiri elde edecekleri bir pozisyonda olduğuna inanır. Gerçek koşullar farklıdır. Üretim toplamı fabrika ve araç gerecinde olduğu gibi faydası değişen piyasa şartlarına ve onu istihdam eden girişimcinin değişen şartlara göre yeteneğine bağlı olan üretim faktörüdür.

Teknolojik gerçekler için kullanılan kesinlik kavramı iktisadi hesaplama alanında kullanılamaz. İktisadi hesaplamanın temel unsurları gelecek şartlarının spekülatif öngörüleridir. Ticari kullanım ve gümrükler ve ticaret hukuku muhasebe ve denetim için belli kurallar koymuştur. Muhasebe defterlerinin tutulmasında bir doğruluk vardır. Fakat bunların doğruluğu sadece bu kurallara göredir. Defter değerleri gerçek durumu yansıtmaz. Dayanıklı üretici malları toplamının piyasa değeri defterin gösterdiği nominal değerden farklı olabilir. Bunun kanıtı, borsanın bunları bu rakamlara bakmaksızın takdir biçmesidir.

Maliyet hesaplaması öyleyse tarafsız bir hakem tarafından kurulabilecek ve denetlenebilecek aritmetik bir süreç değildir. Nesnel yoldan bulunabilecek yegâne belirlenmiş büyüklüklerle çalışmaz. Temel unsurları daima girişimcinin piyasanın gelecekteki durumu hakkındaki görüşü ile renklenen, gelecekteki şartların anlaşılmasının sonucudur.

Maliyet hesaplamalarını "tarafsız" temelde kurma girişimlerinin sonucu hüsran olmuştur. Maliyet hesaplamaları eylemin, gelecekteki şartları geliştirmek için eldeki araçların en iyi kullanımı için tasarlanmış amacın, zihinsel bir aracıdır. Gerçeklere dayanan değil, iradidir. Tarafsız hakemin ellerinde özelliğini tamamıyla değiştirir. Hakem gelecekle ilgilenmez. Ölü geçmişe ve gerçek hayat ve eylem için faydasız katı kurallara bakar. Değişmeleri tahmin etmez. Dengeli dönüşümlü ekonominin normal ve en çok arzulanan insan

işleri durumu olduğu önyargısı ile kasıtsız yönlendirilir. Kârlar onun planına uymaz. "Adil" kâr oranı ve "adil" sermaye getirisi hakkındaki fikirlerle kafası karışmıştır. Ancak, böyle şeyler yoktur. Dengeli dönüşümlü ekonomide kârlar yoktur. Değişen ekonomide kârlar, adil veya gayri-adil şeklinde sınıflandırılabilecek kurallar setine atıf yaparak belirlenemez. Kârlar asla normal değildir; normalliğin olduğu yerde, yani değişimin yokluğu halinde, hiçbir kâr ortaya çıkmaz.

5. Mantıksal Katalaktik Matematiksel Katalaktike Karşı

Maliyetler ve fiyatlar sorunu matematiksel yöntemlerle de ele alınmıştır. İktisadi meselelerle ilgilenmenin tek uygun yönteminin matematiksel yöntem olduğunu söyleyen ve mantıksal iktisatçılarla "edebi" iktisatçılar olarak alay eden iktisatçılar bile olmuştur.

Eğer matematiksel ve mantıksal iktisatçılar arasındaki bu husumet yalnızca iktisat biliminde uygulanacak en yeterli süreçle ilgili görüş farkından ibaret olsaydı, üzerinde durmaya gerek yoktu. Daha iyi yöntem, üstünlüğünü daha iyi sonuçlar meydana getirerek kanıtlar. Sürecin farklı versiyonları farklı sorunların çözümü için gerekli olabilir; bazıları için bir yöntem diğerinden daha faydalı olabilir.

Oysa bu, anlamaya aracı olan sorunlar üzerine bir tartışma değil, iktisadın temelleri ile ilgili bir tartışmadır. Matematiksel yöntem sadece yalınlığından dolayı reddedilmemelidir. Yanlış varsayımlardan başlayarak yanlış çıkarsamalara yönlendiren, tamamen kötü bir yöntemdir. Kıyas sadece kısır olmakla kalmaz; akılları gerçek problemleri çalışmaktan başka yerlere çevirir ve çeşitli olgular arasındaki ilişkileri saptırır.

Matematiksel iktisatçıların fikirleri ve yöntemleri tekil değildir. Ayrı ayrı ele alınması gereken üç düşünce akımı vardır.

Birinci akım, iktisadi deneyim çalışmalarından iktisat kanunlarını keşfetmeyi hedefleyen istatistikçilerin temsil ettikleri akımdır. Bunlar iktisadı "niceliksel" bilime dönüştürmeyi hedeflemektedirler. Programları Ekonometrik Toplum üzerinde yoğunlaşmıştır: Bunlara göre bilim ölçümdür.

Bu muhakemenin ima ettiği temel hata yukarıda gösterilmiştir.[50] İktisat tarihinin deneyimi daima kompleks bir olgunun deneyimidir. Deney yapanın laboratuar ortamında elde edeceği tarzda bir bilgiyi asla sunmaz. İstatistik ilgili fiyatların tarihsel gerçekleri ve insan eyleminin diğer ilgili verilerinin

[50] Bkz. yukarıda, s. 31, 55-56.

sunumu için bir yöntemdir. İktisat değildir ve iktisadi teorem ve teorileri üretemez. Fiyatların istatistiği, iktisat tarihidir. Talepteki artışın, *ceteris paribus*, fiyatlarda bir artışla sonuçlanacağı sezgisi tecrübeden elde edilmiş değildir. Hiç kimse öteki her şey sabitken ("ceteris paribus") piyasadaki veri setinin tek bir unsurunun değiştiğini, gözlemleme imkânına sahip olmamıştır, olmayacaktır da. Niceliksel iktisat diye bir şey yoktur. Hakkında bilgi sahibi olduğumuz tüm iktisadi miktarlar, iktisat tarihinin verileridir. Hiçbir makul insan arz ve fiyat arasındaki ilişkinin genelde, veya belli mallar için, sabit olduğu iddiasında bulunmaz. Aksine, biliyoruz ki dışsal olgular farklı insanları farklı şekillerde etkiler, aynı insanların aynı dışsal olaylara tepkileri farklılık gösterir ve aynı şekilde tepki veren insanlar sınıfına bireyleri tayin etmek imkânsızdır. Bu sezgi önsel teorinin bir ürünüdür. Deneycilerin bu teoriyi reddettikleri doğrudur; yalnızca tarihsel deneyimden öğrenmeyi amaç edinmiş gibi yaparlar. Ancak, bireysel tekil fiyatların yabancı madde katılmamış kayıtlarını aşar aşmaz ve serileri inşa edip ortalamaları hesaplamaya başlar başlamaz kendi ilkeleriyle çelişirler. Tecrübe verileri ve istatistiki gerçekler yalnızca belli bir malın belli bir miktarı için belli bir yerde ve tarihte ödenen fiyattır. Mantıksal ve zamansal olarak önce olan teorik çabalar, gruplardaki çeşitli fiyatların düzenlenmesi ve ortalama hesaplamalarına rehberlik eder. İlgili fiyat verilerinin durumla ilgili olasılıklarının ve özelliklerinin dikkate alınıp alınmaması, aynı türün teorik akıl yürütümüne bağlıdır. Malın arzındaki yüzde *a*'lık bir artış daima-her ülkede ve herhangi bir anda-fiyatında yüzde *b*'lik bir düşüşe neden olacağı görüşünü sürdürecek bir cesaret kimsede yoktur. Fakat hiçbir niceliksel iktisatçı istatistiksel zeminde a:b oranından belli bir sapmayı üreten özel şartları tam manasıyla tarif etmeye cüret edemediğinden, gayretlerinin abesliği aşikardır. Üstelik, para fiyatların ölçülmesi için bir standart değildir; mübadele oranı–ilke olarak aynı hız ve aynı kapsamda olmasa da—ticarete konu mallar ve hizmetlerin karşılıklı mübadele oranlarının değişimi ile aynı şekilde değişen bir aracıdır.

Niceliksel iktisadın iddialarını ifşa etme üzerinde daha fazla durmaya gerek yoktur. Taraftarlarının tüm bu yüksek sesli telaffuzlarına rağmen, programının gerçekleştirilmesi için hiçbir şey yapılmamıştır. Merhum Henry Schultz kendisini çeşitli malların talep esnekliklerini ölçme araştırmalarına adamıştı. Profesör Paul H. Douglas Schultz'un çalışmalarını "iktisadı aşağı yukarı tam bir bilim yapmak için, kimyanın gelişimi için atomların ağırlıklarının tespiti kadar gerekli bir çalışma"[51] olarak övmüştür. Schultz'un aslında hiçbir malın talep esnekliğini belirlemek üzerine çalışmadığı bir gerçektir; güvendiği veriler belli coğrafi bölgelerle ve tarihsel zaman aralarıyla sınırlıydı. Belli bir mal,

[51] Bkz. Paul H. Douglas *Econometrica*, VII, 105.

mesela patates, için sonuçları geneldeki patateslere göndermede bulunmaz. Onun yerine Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 1875'ten 1929'a kadar olan zaman aralığındaki patateslere atıfta bulunur.[52] En iyi halleriyle, iktisat tarihinin muhtelif bölümlerine doğruluğu tartışmalı ve tatminden uzak katkılardır. Niceliksel iktisadın kafası karışmış ve çelişkili programının hayata geçirilmesine doğru atılmış bir adım kesinlikle değildir. Matematiksel iktisadın diğer iki türünün niceliksel iktisadın manasızlığından tam olarak haberdar olduğunun vurgulanması gerekir. Formüllere ve denklemlere girecek ve belli sorunların çözümü için adapte edilecek ekonometriciler tarafından bulunan büyüklükleri kullanmaya asla cüret edememişlerdir. İnsan eylemi alanında gelecekteki olaylarla uğraşmak için anlayışın sağladığından başka hiçbir araç yoktur.

Matematiksel iktisatçılar tarafından ele alınan ikinci alan maliyetler ve fiyatlar arasındaki ilişkidir. Bu sorunlarla uğraşırken matematiksel iktisatçılar *piyasa sürecinin işleyişini göz ardı ederler ve üstelik tüm iktisadi hesaplamalarda kalıtsal* para kullanımını soyutlamış gibi yaparlar. Ancak, fiyatlar ve genelde maliyetlerden bahsederlerken ve fiyatlar ve maliyetlerle karşılaştıklarında, sözlü olarak para kullanımını ve varlığını ima ederler. Fiyatlar daima parasal fiyatlarıdır, ve parasal terimlerle ifade edilmedikçe de maliyetler iktisadi hesaplamaya dahil edilemezler. Eğer kişi para terimine başvurmazsa, maliyetler ürünün elde edilmesi için harcanan mal ve hizmetlerin karmaşık miktarları ile ifade edilir. Fakat fiyatlar--şayet bu ibare trampanın belirlediği mübadele oranları için uygun olursa--"satıcının" belli bir miktarı karşılık olarak mübadele edebileceği çeşitli malların miktarının ölçüm aracıdırlar. Böyle "fiyatlara" göndermede bulunan mallar "maliyetlerin" göndermede bulunduğu mallarla aynı değildirler. Bu türdeki fiyatların ve bu türdeki maliyetlerin karşılaştırması mümkün değildir. Satıcı verdiği malı alıcıdan daha az değerli gördüğü için, satıcı ve alıcı mübadeleye konu olan iki malın öznel değeri hakkında ayrı görüşte olduklarından, girişimci ise projeyi şayet mamul malları üretimin genişlemesinden daha değerli görüyorsa gerçekleştirir; tüm bunları bizler praksiyolojik idrak zemininde zaten biliyoruz. İktisadi hesaplamaya başvurma pozisyonunda olan girişimcinin davranışlarını tahmin etmeye imkân tanıyan şey bu önsel bilgidir. Fakat matematiksel iktisatçı bu sorunları ele alırken para terimine göndermede bulunmaksızın daha genel yoldan yaklaşıyormuş gibi yaptığında kendisini aldatır. Böyle bir inceleme zaten mevcut olan bilginin ötesine geçemez; her girişimci satışlarının getirisini üretimde genişleyen malların toplam maliyetinden daha değerli gördüğü müddetçe üretme eğilimindedir. Ancak eğer dolaylı mübadele yoksa ve mübadelenin değişim aracı

[52] Bkz. Henry Schultz, *The Theory and Measurement of Demand* (University of Chicago Press, 1938), s. 405-427.

ortak kullanımda değilse ve kişi insan-üstü zekâ ile donatılmışsa, piyasanın gelecekteki halini doğru olarak tahmin etmesi şartıyla, ancak ve ancak o zaman başarılı olabilir. Bir bakışta piyasada belirlenen tüm mübadele oranlarını o şekilde dikkate almak gerekir ki, düşüncelerinde her malı bu oranlara göre tayin edebilsin.

Maliyetler ve fiyatlara ilişkin tüm araştırmaların hem para kullanımını ve hem de piyasa sürecini varsaydığı inkâr edilemez. Ancak matematiksel iktisatçılar bu açık gerçeğe karşı gözlerini kapatırlar. Gerçeği tarif ettiği varsayılan eğriler çizerler ve denklemler formüle ederler. Gerçekte katalaktik sorunlarla hiçbir benzerliği olmayan yalnızca farazi ve gerçekleştirilemez durumları tarif ederler. İktisadi hesaplamada kullanılan para terimleri yerine cebirsel ifadeleri koyarlar ve bu yöntemin muhakemelerini daha bilimsel yaptığına inanırlar. Her şeye inanan safları kuvvetlice etkilerler. Gerçekten ticari aritmetik ve muhasebe ders kitaplarında yeterince ilgilenilen şeyleri sadece karma karışık ederler.

Bu matematikçilerin bazıları, iktisadi hesaplamanın faydanın birimleri temelinde tespit edilebileceği noktasına kadar gitmişlerdir. Yöntemlerine fayda analizi derler. Bu matematikçilerin yanılgıları, matematiksel iktisadın üçüncü türünün kapsamına girer.

Bu üçüncü grubun karakteristik iddiası açıkça ve bilinçli olarak piyasa sürecine atıfta bulunmaksızın katalaktik sorunları çözecekleridir. İdealleri, makine örneğine göre bir iktisat teorisi inşa etmektir. Tekrar ve tekrar kendi görüşlerince bilimsel araştırma modelinin yegane ve mutlak modeli olan klasik mekanizmalı analoglara başvururlar. Bu benzerlerin hurafe ve yanlış yönlendiren olduğunu ve hangi açılardan amaçlı insan eyleminin fikirden radikal biçimde mekanik meselesinde farklılık gösterdiğini tekrardan açıklamaya gerek yoktur. Tek bir noktayı, her iki alandaki diferansiyel denklemlerin pratik önemini, vurgulamak yeterlidir.

Denklemin formülasyonu ile sonuçlanan tüm bu gayretler, mecburen matematiksel olmayan karakterlidir. Denklemin formülasyonu bilgimizin mükemmelleşmesidir; bilgimizi doğrudan genişletmez. Ama, mekanikte denklem çok önemli pratik hizmetleri mümkün kılabilir. Muhtelif mekanik unsurların arasında sabit ilişkilerin var olduğundan ve bu ilişkiler deneylerle tespit edilebildiğinden, belli teknolojik sorunların çözümü için denklemleri kullanmak mümkündür. Modern sanayi, medeniyetimiz fiziğin diferansiyel denklemlerinin kullanımıyla başarılmıştır. Ancak iktisadi nesneler arasında böyle sabit ilişkiler yoktur. Matematiksel iktisadın formüle ettiği denklemler zihni jimnastiğin işe yaramaz parçası olurlar. Eğer ifade ettiklerinden daha fazlasını etselerdi bile, yine öyle kalmaya devam ederlerdi.

Sağlam bir iktisadi düşünce, değer teorisinin şu iki temel ilkesini asla unutmamalıdır: Birincisi, eylemle sonuçlanan değerleme daima, tercih etme veya tercih etmeme anlamına gelir; bu ise asla eşitlik veya kayıtsızlık demek değildir. İkincisi, farklı bireylerin değerlemesini veya aynı bireylerin farklı anlardaki değerlemesini, alternatiflerini aynı tercih sıralamasında düzenleyip düzenlemediğini tespit etmekten başka karşılaştırma yolu yoktur.

Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında üretimin tüm faktörleri öyle kullanılır ki her biri en değerli hizmeti mümkün kılar. Düşünebilen ve mümkün olan hiçbir değişiklik tatmin düzeyini geliştiremez; eğer b faktörü *a*'dan daha değerli ise ve *a*'nın kullanımı *b*'den sağlanacak tatmine engelse, *a* faktörü hiçbir zaman kullanılamaz.. Elbette ki, kaynakların tahsisinin bu hayali durumunu diferansiyel denklemlerde tarif etmek ve eğrilerde grafik olarak görüntülemek mümkündür. Fakat böyle aygıtlar piyasa süreci hakkında hiçbir şey söylemezler. Piyasa sürecinin çalışmasını durduracağı hayali durumu yalnızca işaretlerler. Matematiksel iktisatçılar piyasa sürecinin tüm teorik izahını göz ardı ederler ve bu bağlamda kullanılan harici düşünce ile kendilerini büyülerler ve bu bağlamın dışında kullanıldığında herhangi bir anlamdan yoksundurlar.

Fizikte değişik anlamda olguda meydana gelen değişmelerle karşılaşırız. Bu değişmelerin ardışıklığında düzenlilik keşfederiz ve bu gözlemler bizleri fizik biliminin inşasına yönlendirir. Bu değişmeleri kuvveden fiile geçiren nihai güçler hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Bunlar araştıran akıl için nihai veridirler ve daha ileri analize karşı koyarlar. Gözlemden bildiğimiz çeşitli gözlemlenebilen varlıklar ve atıfların, düzenli neticelerin sıralanmasıdır. Fizikçinin diferansiyel denklemlerde tarif ettiği şey, ise verilerin karşılıklı bağımlılığıdır.

Praksiyolojide bildiğimiz ilk gerçek insanın amaçlı olarak bazı değişiklikleri meydana getirme eğiliminde olduğudur. Praksiyolojinin konu meselesini entegre eden ve doğal bilimlerin konu meselesinden ayıran bu bilgidir. Değişikliklerin ardındaki güçleri biliriz ve bu önsel bilgi bizleri praksiyolojik sürecin bilişimine yönlendirir. Fizikçi elektriğin ne "olduğunu" bilmez. Yalnızca elektrik denen bir şeye atfedilen fenomeni bilir. Oysa iktisatçı piyasa sürecini kuvveden fiile geçirenin ne olduğunu bilir. Sadece bu bilgi sayesindedir ki iktisatçı piyasa olgusunu diğer olgulardan ayırt etme ve piyasa sürecini tarif etme pozisyonundadır.

Şimdi, matematiksel iktisat piyasa sürecinin izahına hiçbir şey katmaz. Yalnızca mantıksal iktisatçının fikri sınırlayan olarak kullandığı geçici dışsal çareyi, artık başka bir hareketin kalmadığı ve piyasa sürecinin dona kaldığı noktaya geldiğini, tarif eder. Söyleyebildiği tüm şey budur. Hareketsizliğin ve dengeli dönüşümlü ekonominin nihai durumunun hayali yapısını tarif

ederken mantıksal iktisatçı kelimelere döker. Matematiksel iktisatçının kendisi matematiksel işi icra etmeden önce, kelimelerle tarif etmeli, onu cebirsel sembollere dönüştürmelidir. Boş bir benzetme çok uzun zamandan beri uzatılmaktadır, hepsi bu.

Hem mantıksal ve hem de matematiksel iktisatçılar insan eyleminin denge durumunun kurulmasını hedefledikleri, bu duruma ise şayet tüm verilerdeki değişmeler durdurulsaydı erişilebileceği iddiasındadırlar. Ancak mantıksal iktisatçı bundan daha fazlasını bilmektedir. Mantıksal iktisatçı girişimcilerin ve spekülatörlerin faaliyetlerinin, fiyat yapısında farklılıklardan kâr elde etme arzusunun, bu farklılıkları ortadan kaldırma ve sonuç olarak girişimcinin kâr ve zarar kaynaklarını yok etme eğiliminde olduğunu gösterir. Bu sürecin nasıl sonunda dengeli dönüşümlü ekonominin kurulması ile sonuçlanacağını gösterir. Bu iktisat teorisinin görevidir. Dengenin çeşitli durumlardaki matematiksel tarifi sadece bir oyundur. Sorun, piyasa sürecinin analizidir.

Her iki ekonomik analizin yöntemlerinin karşılaştırılması statik sorunlarla meşgul olmak yerine dinamik teorinin yapılandırılması ile iktisat biliminin alanının genişletilmesini istemenin manasını anlamamızı sağlar. Mantıksal iktisat hakkında bu postulat bir anlam ifade etmez. Mantıksal olarak iktisat, süreç ve değişmeler teorisidir. Değişim olgusunun izahı için yalnızca değişimsizliğin hayali yapısına başvurur. Ancak matematiksel iktisat bundan farklıdır; onun denklemleri ve formülleri denge ve eylemsizlik durumlarının tarifi ile sınırlıdır. Bu durumların oluşumu ve başka durumlara dönüşümü hakkında matematiksel yöntemlerle sınırlı kaldığı müddetçe hiçbir şey iddia edemez. Matematiksel iktisada karşı, dinamik teori talebi gayet iyi bir şekilde karşılanmıştır. Ne var ki, matematiksel iktisadın bu isteği yerine getirecek araçları yoktur. Süreç analizinin sorunları, yani önemli olanın yalnızca iktisadi sorunlar olması, matematiksel yaklaşımları boşa çıkartır. Denklemlere zaman katsayısının sokulması çözüm değildir; matematiksel yöntemin temel eksikliklerini bile göstermez. Her değişimin zamandan türediği ve değişimin daima zamansal ardışık olduğu ifadeleri, katılık ve değişmezlik var olduğu müddetçe yalnızca zamanın olmadığı gerçeğinin bir ifadesidir. Matematiksel iktisadın ana eksikliği zamana ait ardışıklığı göz ardı etmesi değil, piyasa sürecinin işleyişini ihmal etmesi gerçeğidir.

Matematiksel yöntem dengenin kurulmasına doğru eğilimi olan dengesiz durumdan eylemlerin nasıl ortaya çıktığını gösteremez. Elbette ki, bir belirli (definite) dengesizlik durumunun matematiksel tarifini, denge durumunun matematiksel tarifine dönüştürmek için gerekli matematiksel işlemleri göstermek mümkündür. Ancak bu matematiksel işlemler kesinlikle fiyat yapısında farklılıkların kuvveden fiile getirdiği piyasa sürecini tarif etmez. Mekaniğin

diferansiyel denklemlerinin zaman yolculuğunun bir anında ilgili hareketleri tastamam tarif ettiği varsayılır. İktisadi denklemler denge durumu ve dengesizlik durumu arasındaki zaman aralığının bir anındaki şartlara olduğu gibi atıfta bulunmaz. İktisadın mekaniğin tam kopyası olması gerektiği önyargısı ile tamamen körleşmiş olanlar ancak, bu itirazın önemini hafife alırlar. Çok eksik ve çok boş bir mecaz, mantıksal iktisadın mümkün kıldığı hizmetler için ikame olamaz.

Katalaktikin her bölümünde iktisadın matematiksel ele alınışının korkunç sonuçları test edilebilir. Sadece iki duruma göndermede bulunmak yeterlidir. Birincisini güya mübadele denklemi denen denklem sağlar. Matematiksel iktisatçıların paranın satın alma gücündeki değişmelerle ilgilenmeleri beyhude ve insanı yanlış yönlendiren bir girişimdir.[53] İkincisi, Profesör Schumpeter'in tüketiciler tüketici mallarını değerlerken "*ipso facto*" bu malların üretimine giren üretim araçlarını da değerlendirir" şeklindeki özdeyişine yapılan göndermede en iyi şekilde ifade edilebilir.[54] Piyasa sürecini bundan daha hatalı bir şekilde yanlış yorumlamak mümkün değildir.

İktisat mallar ve hizmetler hakkında değildir, yaşayan insanlar hakkındadır. Amacı denge gibi hayali yapılandırmalar üzerinde zaman öldürmek değildir. Bu yapılandırmalar muhakemenin yalnızca aletleridir. İktisadın tek görevi insanların eylemlerinin analizi, ya da sürecin analizidir.

6. Monopol Fiyatları

Tam rekabet fiyatları, üreticilerin durumlarının tüketicilerin taleplerine tam olarak ayarlanmasının sonucudur. Rekabet fiyatı altında eldeki tüm arz satılır, ve üretimin spesifik faktörleri spesifik olmayan tamamlayıcı faktörlerin fiyatları izin verdiği ölçüde istihdam edilir. Arzın hiçbir kısmı sürekli olarak piyasadan ayrı tutulamaz, ve kullanılan üretimin spesifik faktörlerinin marjinal birimi kâr getirmez. Tüm iktisadi süreç tüketicilerin yararı için işler. Satıcıların ve alıcıların çıkarları, yahut üreticilerin ve tüketicilerin çıkarları arasında bir çatışma yoktur. Muhtelif malların sahipleri, tüketicilerin değerlemesinden, tüm sıra mallarının ve hizmetlerinin arz durumunda ve teknolojik bilgi durumunun gerektirdiği hatlardan üretim ve tüketimi saptırma pozisyonunda değildirler.

Her bir satıcı, eğer rakiplerinin aleyhine arzda bir düşme, fiyatı kendisinin elindeki malı satabileceği düzeye yükselirse kendi kârının arttığını görecektir.

---

[53] Bkz. aşağıda, s. 399.

[54] Bkz. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York, 1942), s. 175. Eleştiriler için, bkz. Hayek, "The Use of Knowledge in Society," *Individualism and the Social Order* (Chicago, 1948), s. 89 vd.

Ne var ki, rekabet piyasasında bu sonucu meydana getirecek pozisyonda değildir. İş hayatına devlet müdahalesinden elde edilen imtiyaz dışında, piyasanın durumuna olduğu gibi teslim olmak zorundadır.

Girişimci elinden geldiğince girişimcilik yaparken daima tüketicilerin egemenliğine maruz kalır. Elbette girişimcinin mal ve faktör sahipleriyle muhatap olduğu durum ile kendisinin mal ve faktör sahibi olduğu durum birbirinden farklıdır. Belli şartlar altında arzı kısıtlayarak ve birim başına daha yüksek fiyatla satarak daha çok kazanırlar. Böylece belirlenen fiyatlar, yani monopol fiyatları, tüketicilerin üstünlüğüne ve piyasa demokrasisine yapılan bir tecavüzdür.

Monopol fiyatlarının ve katalaktik özelliklerinin ortaya çıkması için gereken özel durumlar ve şartlar şunlardır:

1. Arzın monopolü hüküm sürmelidir. Monopolleşmiş malın tüm arzı tek bir satıcı veya uyum içinde hareket eden satıcılar grubu tarafından kontrol edilir. Monopolcü--tek bir birey veya bireyler grubu--satışa sunulan arzı veya satılan birim başına fiyatı yükseltmek için üretim için istihdam edilenleri kısıtlama imkanına sahiptir, ve bu planın aynı malın diğer satıcılarının müdahalesi ile hüsrana uğrayacağı gibi bir korkusu yoktur.

2. Ya monopolcü alıcılar arasında farklılaştırmaya gitme pozisyonunda değildir veya bu farklılaştırmaya gitmekten gönüllü olarak uzak durmaktadır.[55]

3. Satın alan halkın potansiyel rekabet fiyatlarının üzerindeki fiyat artışına tepkisi, yani talepteki düşüş, aslında rekabet fiyatını aşan fiyattan yapılan satıştan gelen kârı rekabet fiyatından yapılan satışlardan elde edilen kârdan daha küçük yapmaz. Böylece malın aynılığının işaretinin ne olması gerektiği şeklindeki karmaşık tartışmaların içine girmek beyhudedir. Tüm kravatların *aynı* ürünün türleri olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı veya kişinin bunları kumaşına, rengine veya modeline göre birbirlerinden ayırt edip etmeyeceği sorusunu yöneltmenin gereği yoktur. Muhtelif mal kalemlerinin akademik sınırlaması nafiledir. Önemli olan tek nokta, alıcıların fiyatlardaki artışa tepki veriş biçimidir. Monopol fiyatları teorisi için, her kravat üreticisinin farklı kalem malları üretmesi ve her birinin monopolcü olarak adlandırılmasını gözlemlemenin konuyla bir alakası yoktur. Katalaktik aslında monopol ile değil, monopol fiyatları ile uğraşır. Başka insanlar tarafından satışa sunulanlardan farklı olan kravatın satıcısı monopol fiyatlarını, ancak ve ancak, alıcıların

[55] Fiyat farklılaştırmasına aşağıda değinilecektir, s. 388-391.

fiyatlardaki artışa satıcı için dezavantaj olmayacak biçimde tepki vermemesi durumunda elde edebilir.

Monopol (tekel), monopol fiyatlarının ortaya çıkması için gerek koşuldur, fakat yeter koşul değildir. Talep eğrisinin belli bir biçimde olması olarak bilinen ilave bir şart da gereklidir. Sadece monopolün varlığı bu bağlamda bir şey ifade etmez. Telif hakkı olan bir kitabın yayıncısı monopolcüdür. Ancak fiyatı ne kadar düşük tutarsa tutsun tek bir kitap bile satamayabilir. Monopolcü satıcının eldeki malı sattığı her fiyat monopol fiyatı değildir. Monopolcü için monopol fiyatı, satılacak miktarı kısıtlamanın, rekabetçi piyasada satılabilecek olan miktara kadar satışları arttırmasının bir avantaj olmaması durumudur. Monopol fiyatları ticaretin kısıtlanmasına yönelik kasıtlı tasarımın bir sonucudur.

4.Monopol fiyatı da, rekabet fiyatı da olmayan üçüncü bir fiyat kategorisinin varlığını farz etmek çok ciddi bir hatadır. Daha sonra değinilecek olan fiyat farklılaştırması sorununu göz ardı edersek, bir fiyat ya rekabet fiyatıdır, ya da monopol fiyatı. Bu durumun aksine iddialar, herkesin kendisini belli bir malın satıcısı olarak sunma pozisyonunda olmazsa rekabetin serbest veya tam olmayacağı şeklindeki, yanlış inançtan kaynaklanmaktadır.

Her malın arzı sınırlıdır. Halkın talebine göre kıt olmasaydı, bu nesne iktisadi mal olarak görülmezdi ve hiçbir fiyat ödenmezdi. Öyleyse monopol kavramını iktisadi malların tüm alanını kapsayacak şekilde uygulamak yanlış bir yönlendirme olur. Arzın sınırlı olması, iktisadi değerin ve tüm ödenen fiyatların yegâne kaynağıdır; aslında arzın kısıtlanması, monopol fiyatı oluşturulması için yeterli değildir.[56]

Monopolcü veya eksik rekabet terimi bugün farklı üreticilerin ve satıcıların ürünlerinde bazı farklılıkların olduğu durumlara uygulanmaktadır. Bu neredeyse tüm tüketici mallarının monopol malları sınıfına dahil olduğu anlamına gelmektedir. Fakat, fiyat oluşumu bağlamında işe yarar tek soru, bu farklılıkların, satıcı tarafından net kârını yükseltmek amacıyla kasti olarak arzı kısıtlamada kullanılıp kullanılamayacağıdır. Eğer bu mümkünse ve uygulamaya konabilirse, yalnızca o zaman rekabet fiyatlarından farklı olarak monopol fiyatları ortaya çıkabilir. Her satıcının kendi markasını rakiplerine karşı tercih eden, ve fiyatı artsa bile o malı satın almaya devam eden müşterilere sahip olduğu doğru olabilir. Ancak satıcı için sorun, bu insanların sayılarının, toplam satışta diğer insanların satın almaktan kaçınmasının neden olacağı azalmayı

[56] Richard T. Ely tarafından monopol kavramının yanlış yönlendiren uzantısını çürütmek için, bkz. *Monopolies and Trusts* (New York, 1906), s. 1-36.

telafi etmeye yeterli olup olmamasıdır. Sadece bu durum söz konusu olduğunda, monopolcü, fiyatlarını rekabet fiyatlarının avantajları yerine ikame etmeyi düşünebilir.

Bu konudaki kafa karışıklığı ***arzın kontrolü*** ibaresinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Her ürünün üreticisi satışa sunulan malların arzına bağlı bir hisseye sahiptir. Eğer daha fazla ***a*** malı üretirse, arzı arttırmış olur ve daha düşük fiyat eğilimi ortaya çıkarır. Ancak soru, neden daha fazla ***a*** malı üretmeyeceğidir. Tüketicilerin arzularına kapasitesinin elverdiği en iyi şekilde hizmet vermeye niyetliyken ***a*** malının üretimini p miktarı kadar kısıtlamakta mıdır? Veya tüketicilerin siparişlerini kendi avantajına yok sayma eğiliminde midir? İlk durumda ***a*** malından daha fazla üretmez; çünkü ***a*** malının miktarını p'nin ötesinde arttırmak tüketicilerin daha acil ihtiyaçlarının tatmin edilmesinde kullanılabilecek diğer alanlardan kıt üretim faktörlerini çekmiş olurdu. $p+\gamma$ üretmemekte, sadece p üretmektedir; çünkü böyle bir artış, sermaye yatırımı için hâlâ daha kârlı kullanımlar varken, işini kârsız veya daha az kârlı yapardı. İkinci durumda γ'yı üretmez; çünkü üretimin monopolleşmiş spesifik faktörünün arzının bir kısmını (***m*** kadarını) kullanılmadan bırakmak kendisi için avantajdı. Eğer ***m*** onun tarafından monopolleştirilmezse, ***a*** malının üretimini kısmaktan bir avantaj beklemek kendisi için imkânsız olurdu. Rakipleri açığı doldururlardı ve daha yüksek fiyat isteme pozisyonunda olmazdı.

Monopol fiyatları ile ilgilenirken, daima monopolleşmiş faktör (***m***) aramalıyız. Böyle bir faktör yoksa, monopol fiyatları ortaya çıkmaz. Monopol fiyatları için ilk şart, monopolleşmiş malın varlığıdır. Böyle bir malın ***m*** miktarı geri tutulmuyorsa, girişimci için monopol fiyatlarını rekabet fiyatları yerine ikame etmenin hiçbir avantajı yoktur.

Girişimcilik kârının monopol ile hiçbir ilişkisi yoktur. Eğer girişimci monopol fiyatından satış yapabilecek pozisyonda ise, bu avantajı monopolleşmiş faktöre bağlı monopolüne borçludur. Spesifik monopol kazancını ***m*** faktörünün sahipliğinden kazanır; yoksa spesifik girişimcilik faaliyetlerinden değil.

İş kazasının şehrin elektriklerini birkaç günlüğüne kestiğini ve kent sakinlerini mum ışığı kullanmaya zorladığını farz edelim. Mum fiyatı s'ye kadar yükselir; bu fiyatta eldeki tüm arz satılır. Mum satan işyerleri tüm mallarını s fiyatından satarak yüksek kâr elde ederler. Fakat işyeri sahiplerinin stoklarının bir kısmını piyasadan çekerek ve kalanları $s+t$ fiyatından satmak için birleşebildikleri durumlar cereyan edebilir. s tam rekabet fiyatı olacakken, $s+t$ monopol fiyatı olur. $s+t$ fiyatından kazandıkları s fiyatından satmış olsalardı kazanacaklarından daha fazla olduğu için, dükkan sahiplerinin kazandığı bu fazlalık, spesifik olarak monopol kazancıdır.

İşyeri sahiplerinin satışa sunulan miktarı hangi yoldan kısıtladıkları önemli değildir. Arzın bir miktarının fiziksel yıkımı monopol eyleminin klasik durumudur, ki çok kısa bir zaman önce Brezilya hükümetinin çok miktarda kahveyi yakarak imha etmesiyle uygulanmıştır. Ancak aynı etki, arzın bir kısmının kullanılmadan bir kenara bırakılması ile de sağlanabilir.

Kârlar dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısı ile uyumsuz olsalar bile, monopol fiyatları ve spesifik monopol kazançları uyumsuz değildir.

5. *m* malının eldeki miktarına tek bir insan, firma, şirket veya kurum sahip değilse, monopol fiyatını rekabet fiyatı yerine ikame etmek isteyen pek çok *m* sahibi varsa, aralarındaki (yaygın şekilde "kartel" olarak isimlendirilen ve Amerikan anti tekel yasasında "komplo" olarak damgalanan) anlaşmanın, taraflardan her birine monopol fiyatından satmasına izin verilen *m* miktarını tayin etmesi gerekir. Kartel anlaşmasının asıl önemli kısmı ortaklara belli bir kotanın tayin edilmesidir. Kartel oluşturma sanatı, kotalar hakkında bir anlaşma meydan getirme kabiliyetidir. Üyeler kota anlaşmasına uymadıkları anda kartel çöker. Yüksek fiyatların arzulandığına yönelik *m* sahipleri arasındaki konuşma tek başına bir işe yaramaz.

Kural olarak monopol fiyatlarının ortaya çıkmasını sağlayan durum devlet politikaları, mesela gümrük engelleri, tarafından meydana getirilir. Eğer *m* sahipleri monopol fiyatlarının başarısı için birleşme fırsatı avantajını değerlendirmezlerse, devletler sıklıkla, Amerikan hukukun "ticaretin kısıtlaması" dediği organizasyonları kendisi yapar. Polis gücü *m*--çoğunlukla toprak ve maden ve balıkçılık tesislerinin--sahiplerini çıktıyı sınırlamak için zorlar. Bu yöntemin en belirgin örneği, ulusal düzeyde Amerikan tarım politikası, uluslararası düzeyde Uluslararası Mal Kontrol Anlaşması tarafından sağlanır. Devletin iş alemine müdahalesinin bu türünü tarif etmek için yeni bir semantik gelişmiştir. Çıktının ve sonuçta tüketimin kısıtlanması, "fazladan kaçınma" olarak adlandırılmakta ve hedeflenen etkiye, ki bu satılan birim başına daha yüksek fiyattır, "stabilizasyon" denmektedir. Oysa *m*'nin bu miktarlarının onları tüketeceklerin gözünde "fazlalık" olarak görülmediği aşikardır. Bu insanların düşük fiyatı yüksek fiyatın "stabilizasyonuna" tercih ettikleri de açıktır.

6. Rekabet kavramı rekabet eden birimlerin çok olması gerektiğini ima etmez. Rekabet etme daima bir insanın veya firmanın diğer insan veya firmayla rekabetidir, kaç kişinin aynı ödül için mücadele verdiklerinin hiçbir önemi yoktur. Bir avuç firma arasındaki rekabet pek çok firma arasındaki rekabetten iktisadi anlamda farklı değildir. Seçilmek için girilen rekabet bağlamında iki partili sistemin çok partili sistemden daha az rekabetçi olduğu görüşünü kimse sürdürmemektedir. Rakipleri birleş-

tirip kartele dönüştürme girişimlerinin bir parçası olması durumunda, rakiplerin sayısı, monopol fiyatlarının analizinde önemli rol oynar.

7. Satıcı için satışı kısıtlayarak ve satılan birimlerin fiyatlarını yükselterek net kârını arttırmak mümkünse, bu şartı sağlayan pek çok monopol fiyatı genelde mevcuttur. Kural olarak bu monopol fiyatlarından *bir tanesi* en yüksek net kârı verir. Fakat muhtelif monopol fiyatlarının monopolcü için aynı avantajda olduğu durumlar da söz konusu olabilir. Monopolcüye en avantajlı bu monopol fiyatına veya monopol fiyatlarına optimum monopol fiyatı veya optimum monopol fiyatları diyebiliriz.

8. Monopolcü önceden fiyattaki artışa tüketicinin ne tür bir tepki vereceğini bilmez. Monopol malın kendi avantajına rekabet fiyatını aşan fiyattan satılıp satılamayacağını ve, eğer satılabiliyorsa, mümkün olan monopol fiyatlarından hangisinin optimum monopol fiyatı olduğunu veya optimum monopol fiyatlarından bir tanesi olduğunu anlamak için, deneme yanılma yöntemine başvurmalıdır. Bu, pratikte iktisatçıların talep eğrilerini çizerken monopolcüye tam öngörüyü vermelerinden çok daha zordur. Öyleyse, monopol fiyatlarının ortaya çıkması için gereken özel şartlar olarak, bu fiyatları keşfetmek için gereken monopolcü yeteneğini listeye dâhil etmeliyiz.

9. Eksik monopol özel bir durum ortaya koyar: toplam arzın büyük bir bölümünün monopolcü tarafından sahip olunmasıdır. Geri kalanların sahipleri ise satışların kısıtlanması ve monopol fiyatlarının meydana gelmesi planında monopolcü ile işbirliğine hazır olmayan, tek veya çok sayıda kişidir. Ne var ki, eğer monopolcünün kontrolü altındaki p_1 oranı dışarıdakilerin oranlarının toplamı p_2 ile karşılaştırıldığında yeterince büyükse, dışarıdakilerin çekingenliği monopol fiyatlarının kurulmasına engel teşkil etmez. Toplam arzın ($p = p_1 + p_2$) birim başına c fiyatından satılabileceğini ve p-z miktarının monopol fiyatı d'den satılabileceğini varsayalım. Eğer $d(p_1 - z)\, c\, p_1$'den daha büyükse, satışlara monopolcü kısıtlamayı uygulamak monopolcünün avantajınadır, dışarıdakilerin davranışları ne olursa olsun, c fiyatından satmaya devam edebilirler veya fiyatlarını maksimum olan d'ye kadar yükseltebilirler. Önemli olan tek nokta, dışarıdakilerin kendilerinin sattıkları miktarı azaltma mücadelesini istememeleridir. Gereken tüm azaltma p_1'in sahibi tarafından yüklenilmelidir. Bu planlarını etkiler ve kural olarak tam monopol altında olsaydı oluşacak fiyattan farklı bir monopol fiyatının ortaya çıkması ile sonuçlanır.[57]

[57] Tamamlanmamış monopol planının eğer dışarıdakiler satışlarını artturacak pozisyona gelirse çökmeye mahkum olduğu açıktır.

10. Düopol ve oligopol monopol fiyatlarının özel çeşidi değil, sadece monopol fiyatının tespit edilmesi için kullanılan yöntemlerin bir çeşididir: iki veya daha çok insanın arzın tamamına sahip olmasıdır. Monopol fiyatlarından satmaya ve toplam satışlarını buna göre kısıtlamaya hazırdırlar. Fakat herhangi bir nedenden dolayı uyumlu bir şekilde hareket etmemektedirler. Her biri rakiplerle formel veya sözlü bir anlaşma olmadan kendi yoluna gider. Fakat her biri rakipleri birim başına daha yüksek fiyat ve spesifik monopol kazancı için satışlarını monopolcü kısıtlamaya tabi tutmak niyetinde olduğunu bilmektedir. Her biri rakiplerinin davranışlarını yakından izler ve planlarını eylemlerine ayarlamaya çalışır. Hareketlerin ve karşı hareketlerin ardışıklığı, karşılıklı kurnazlıkla elde edilen sonuçlar, karşı tarafın kişisel kurnazlığına bağlı olan sonuçtur. Düopolcünün ve oligopolcünün aklında iki amaç vardır: bir taraftan satıcılar için en uygun avantajı sağlayan monopol fiyatı; diğer taraftan satış miktarındaki kısıtlamanın yükünü mümkün olduğunca rakiplere yüklemedir. Herkese tahsis edilecek azaltılmış satış miktarı kotalarında anlaşamadıkları için, kartel üyelerinin yaptığı gibi uyumlu hareket edemezler.

Kişi düopol ve oligopolü, eksik monopol veya monopol oluşumunu hedefleyen rekabet ile karıştırmamalıdır. Eksik monopol durumunda monopolcü grup sadece monopol fiyatın hakim olması için satışları kısıtlamaya hazırdır; diğer satıcılar satışlarını kısıtlamayı reddederler. Fakat düopolistler ve oligopolistler piyasadan arzlarının bir kısmını çekmeye hazırdırlar. Fiyat düşürme durumunda bir grup, *A*, tam monopolü elde etmeyi veya tüm rakiplerinin, *B*'nin, çoğunluğunun iflasa zorlanmasıyla eksik monopolü elde etmeyi planlar, fiyatlarını daha az dayanıklı rakiplerini yıkıcı fiyat seviyesine indirir. *A* daha düşük fiyatlarla satmaktan dolayı zarara katlanır; ancak bu zararlara diğerlerinden daha uzun süre katlanabilecek pozisyondadır ve daha sonra monopol kazançları ile telafi edeceğinden hiçbir şüphesi yoktur. Bu sürecin monopol fiyatları ile hiçbir ilişkisi yoktur. Monopol pozisyonunu kazanmak için yapılan bir plandır.

Kişi düopol ve oligopolün pratikte bir önemi olup olmadığını merak edebilir. Kural olarak, ilgili taraflar, en azından azaltılmış satış miktarları kotalarını sözlü olarak anlama noktasına gelecektir.

11. Piyasadan kısmen geri tutularak monopolleştirilen mal ya en düşük sıra malıdır veya, üretim faktörü, yüksek sıra malıdır. Üretim için gereken teknik bilginin kontrolünü, "formülünü," içerebilir. Böyle formüller belli etkileri üretme yetenekleri sınırlı olduğundan, kural olarak bedava mallardır. Ancak monopolleştirildiklerinde ve kullanımları kısıt-

landığında iktisadi mal olabilirler. Formülün mümkün kıldığı hizmetler için ödenen fiyat, daima monopol fiyatıdır. Formül kullanımının kısıtlanmasının--patent ve telif haklarında olduğu gibi--kurumsal şartlar tarafından yapılıp yapılmamasının, veya formülün sır olarak saklanması gerçeği ve diğer insanların bunu doğru tahmin edip edememesinin hiçbir önemi yoktur.

Monopolleştirilmesi monopol fiyatlarıyla sonuçlanabilecek tamamlayıcı üretim faktörleri, yapılacak işbirliğine özel bir önem atfeden tüketicilerin bildiği malın üretimi için işbirliği fırsatı getirebilir. Bu fırsat ya mal ve hizmetlerin doğasından veya tescilli markaların korunmasında olduğu gibi kurumsal koşullar tarafından verilebilir. Tüketicilerin insanın veya firmanın katkısını o kadar yüksek değerlemesinin nedenleri şunun gibi çok çeşitli nedenler olabilir: ilgili kişi veya firma üzerine geçmiş tecrübeler hesabına özel bir öz güven yerleşmiş olması;[58] yalnızca asılsız önyargılar veya hatalar; züppelik; sihir veya daha makul insanların alay ettiği temelsiz metafiziksel zihin meşgul ediciler. Tescilli marka olan bir ilaç kimyasal yapısında ve fiziksel etkisinde aynı etiketle işaretlenmemiş diğer kimyasal maddelerden farklı olmayabilir. Ancak, eğer alıcılar bu etikete özel bir önem atfediyorsa ve bununla işaretlenmiş mallara daha fazla ödemeye hazırlarsa, satıcı, talep konfigürasyonunun elverişli olması şartıyla, monopol fiyatları kazanabilir.

Monopolcüye diğer insanların karşı eyleme geçmeden sunulan miktarı kısıtlamasına imkan veren monopol, potansiyel rakiplerinin kullanımına karşılık gelen düşük verimliliğe karşı kendi kullanımındaki faktörün yüksek verimliliğine sahip olabilir. Monopol faktörünün arzının yüksek verimliliği ile rakiplerininki arasındaki marj monopol fiyatının ortaya çıkacağı kadar geniş ise, monopol marjı diyebileceğimiz durum ortaya çıkar.[59]

Monopol marjını, günümüz şartlarında en sık görülen duruma, özel durumlar altında monopol fiyatı yaratan korumacı tarifenin gücüne, göndermede bulanarak gösterelim. Atlantis ithal edilen p malının her bir birimine t oranında tarife uygulasın, malın dünyadaki fiyatı ise s olsun. Atlantis'teki p malının $s+t$ fiyatından yurtiçi tüketimi a ve p'nin yurtiçi üretimi b ise, b a'dan küçüktür, o zaman en son satıcının maliyetleri $s+t$ olur. Yurtiçi fabrikalar toplam çıktılarını $s+t$ fiyatından satma pozisyonundadırlar. Tarife etkindir ve yurtiçi üreticilere p malının üretimini b'den biraz daha fazla ama a'dan

[58] Bkz. aşağıda, s. 379-383.

[59] "Marjin monopolü" teriminin kullanımı, herhangi bir diğerininki gibi, seçimliktir. Monopol fiyatlarıyla sonuçlanan her diğer monopolün marjin monopolü olarak adlandırılabileceği yanlıştır.

daha az miktara kadar üretme imkânı tanır. Fakat eğer b a'dan büyükse, her şey farklıdır: b o kadar büyüktür ki yurtiçi tüketim s fiyatında bile a'dan geride kaldığını ve fazlanın ihraç edilip dışarıda satılması gerektiğini varsayarsak, tarife uygulaması p'nin fiyatını etkilemez. Hem yurtiçi ve hem de p'nin dünya fiyatı değişmeden kalır. Ne var ki, p'nin yabancı ve yurtiçi üretimi arasında ayrımcılık yapan gümrük tarifesi monopol kombinasyonu için kullanılabilecek yurtiçi fabrikalara bir imtiyaz verir, tabii belli şartlar mevcutsa. $s+t$ ve s arasında belli marj içinde monopol fiyatı bulmak mümkünse, yurtiçi firmalar için kartel oluşturmak kârlı hale gelir. Kartel Atlantis malı yurtiçi piyasada monopol fiyatından, fazlalığı ise dışarıda dünya fiyatından satar. Elbette ki, dünya piyasalarında p malının miktarı Atlantis'te satılan miktar kısıtlanması sonucu arttığı için, dünya piyasa fiyatı s'den s_1'e düşer. Dünya fiyatındaki bu düşme sonucu ortaya çıkan kazançlardaki toplam kısıtlamanın yurtiçi kartelin tüm monopol kazancını emecek kadar büyük olmaması yurtiçi monopol fiyatının ortaya çıkması için ilave bir ihtiyaçtır.

Eğer yeni gelen firmalar için üretimin bu dalına giriş serbestse uzun dönemde böyle bir kartel monopol pozisyonunu koruyamaz. Kartelin hizmetlerini (sadece yurtiçi piyasa için) monopol fiyatı için sınırladığı monopol faktörü Atlantis'in sınırları içinde yeni bir fabrika kuran her yeni yatırımcı tarafından kolayca taklit edilebilecek coğrafi şarttır. Karakteristik özelliği teknolojik gelişim olan modern sanayi şartları altında, en genç üretim yeri kural olarak eski üretim yerlerine nazaran daha verimlidir ve daha düşük ortalama maliyette üretim yapar. Muhtemel yeni geleceklere motivasyon iki kattır. Kartel üyelerinin monopol kazancı ile kalmaz, aynı zamanda üretimin düşük maliyeti ile onlara üstün gelmek mümkündür.

Kartel kurmuş eski firmaların imdadına kurumlar yetişir. Patentler onlara hiç kimsenin ihlal edemeyeceği yasal monopolleri verir. Elbette ki, üretim süreçlerinin sadece bir kısmı patenler ile korunuyor olabilir. Fakat bu sürece ve ilgili maddelerin üretimine başvurmaktan men edilen rakip, kartelleşmiş endüstri dalına girmeyi düşünemeyecek kadar ciddi olarak engellenmektedir.

Patent sahibi, diğer şartların uygun olmasıyla, monopol fiyatlarının elde edilmesi için kullanılabilecek yasal monopolden yararlanır. Patentin kendisinin kapladığı alanın dışında bir patent böyle bir monopolün ortaya çıkacağı birincil kurumsal şartların hüküm sürdüğü yerlerde monopol marjının kurulmasına ve korunmasına yardım eden hizmeti sunabilir.

Monopol kombinasyonun kurulması için, diğer mallarda vazgeçilmez şartları sağlayan devlet müdahalesinin yokluğunda bile, bazı kartellerin var olduğunu farz edebiliriz. Bazı mallar vardır, mesela elmas ve cıva gibi, bunların arzı doğal olarak çok sınırlıdır. Bu kaynakların sahipleri birlikte hareket etmek

için kolayca birleşebilirler. Ancak, böyle karteller dünya üretiminin belirlenmesinde küçük bir role sahiptirler. İktisadi önemleri azdır. Kartellerin bu asırda işgal ettikleri önemli yer, tüm devletler tarafından uygulanan müdahaleci politikaların sonucudur. İnsanlığın bugün yüzyüze olduğu monopol sorunu, piyasa ekonomisi sürecinin doğal bir sonucu değildir; devletlerin eylemlerinin bilinçli bir ürünüdür. Demagogların dediği gibi monopol, kapitalizmin kötülüklerinden bir tanesi değildir. Tam tersine, kapitalizme düşman politikaların meyvesi ve piyasa sürecini baltalamaya ve yok etmeye niyetli bir olgudur.

Kartellerin klasik ülkesi Almanya'dır. Ondokuzuncu asrın son onyıllarında Alman Reich'i *Sozialpolitik*'in* geniş programını uygulamaya koymuştur. Ücretlilerin hayat standartlarını ve gelirlerini artıran şey, çeşitli ölçümlerle emek yanlısı yasalar denen, daha çok Bismarck'ın sosyal güvenlik programı olan ve sendikaların baskısı ile yüksek ücret elde edilmesi fikriydi. Bu politikanın taraftarları iktisatçıların uyarılarına kulak asmadılar; iktisat kanunu diye bir şey olmadığını ilan ettiler.

Çarpıcı gerçek, *Sozialpolitik*'in Almanya içerisindeki üretim maliyetlerini yükseltmesiydi. Sözde emek yanlısı yasanın her yöntemi ve her başarılı baskısı Alman girişimcilerin dezavantajına olarak endüstri koşullarını bozdu. Almanya'nın yurtiçi koşullarının üretim maliyetlerini yükseltmediği alanlarda Almanlar yabancı rakiplere üstün gelmekte zorlandılar. Eğer Almanlar mamul ihracını reddetme pozisyonunda olsalardı ve sadece yurtiçi piyasa için üretselerdi, tarifeler Alman fabrikalarını yabancıların yoğun rekabetine karşı korumuş olurdu. Dolayısıyla daha yüksek fiyattan mal satma pozisyonunda olurlardı. Ücretlilerin yasaların ve sendikaların başarılarından elde etmiş olacakları kazançlar, satın aldıkları mal kalemlerine ödemek zorunda kalacakları daha yüksek fiyatlar ile emilmiş olacaktı. Reel ücretler ancak girişimcilerin teknolojik yöntemi geliştirmeleri ve bunun sonucunda emeğin verimliliğini artırmaları ölçüsünde artmış olacaktı. Tarifeler Sozialpolitik'i işe yaramaz hale getirebilirdi.

Ancak Almanya, Bismarck emek yanlısı politikaları başlattığında da, yaygın olarak sanayileşmiş bir ülkeydi. Fabrikaları toplam üretimlerinin önemli bir bölümünü ihraç ediyordu. Bu ihracat Almanlara kendi ülkelerinde yetiştiremedikleri gıdaları ve hammaddeleri ithal imkânı sundu. Almanya nispeten daha kalabalıktı ve doğal kaynakları daha azdı. Bu durum basitçe korumacı tarifelerle çözümlenemedi. Karteller yalnızca Almanya'yı "ilerici" emek yanlısı politikaların yıkıcı sonuçlarından kurtarabilirdi. Karteller ürettiklerini yurtiçinde monopol fiyatından, dışarıda ise ucuz fiyattan sattılar. Yabancı piyasalardaki satışlarına bağımlı olan endüstriyi etkilediği sürece "ilerici" emek

* Toplumsal siyaset, sosyal devlet, refah devleti. (ed.)

politikasının neticesi ve refakatçisi olmak zorunda kaldılar. Elbette ki karteller ücretliler için işçi yanlısı politikacılarının ve sendika liderlerinin söz verdiği aldatıcı toplumsal kazancı koruyamazlar. İşçi ücretlerini emeğin verimliliğinin belirlediği düzeyin üstünde belirlemenin kesinlikle yolu yoktur. Kartelin başardığı, sadece, yurtiçi malların fiyatlarını yükselterek nominal ücretlerin görünen kazançlarını dengelemektir. Ancak asgari ücretin en yıkıcı etkisi, daha başta kaçınılabilecek olan, büyük orandaki kalıcı işsizliklerdir.

Yurtiçi piyasa ile kendilerini sınırlamayan ve ürünlerinin bir kısmını yurtdışında satmaya niyetli olanlar, devletin müdahalesi ile, yurtiçi monopol fiyatlarını elde etmeyi başardılar. Geçmişte tarifelerin amaçları ve etkileri ne olmuş olursa olsun, ihraç eden ülke ücretlilerin veya çiftçilerin gelirlerini potansiyel piyasa hadlerinin üzerine yükseltecek önlemler tasarlar tasarlamaz, ilgili malların yurtiçi monopol fiyatları ile sonuçlanacak programları korumalıdır. Ulusal hükümetin gücü hükümranlığı altındaki topraklar ile sınırlıdır; yurtiçi üretimin maliyetini artıracak güce sahiptir. Ancak ürünler için daha yüksek fiyat ödetmeye yabancıları zorlayacak gücü yoktur. Eğer ihracat devam ettirilecekse, teşvik edilmelidir. Teşvik açıkça hazineden ödenebilir, veya teşvikin yükü kartelin monopol fiyatları ile tüketiciler üzerine yüklenebilir.

Devlet müdahalesi taraftarları "devlet"i yalnızca yasal olarak piyasa çerçevesinde belli gruplara fayda getiren bir güç olarak görmektedirler. Gerçekten bu güç monopol kombinasyonunu koruyan devlet gücüdür. Monopol kazancı "toplumsal kazancın" finanse edildiği yerden bir fondur. Bu monopol kazancı yeterli olmadığı sürece, müdahaleciliğin çeşitli önlemleri piyasa işleyişini derhal felç eder; büyük oranda işsizlikler ve sermaye tüketimi ortaya çıkar. Bu durum, çağımızdaki tüm devletlerin bir şekilde ihracatla bağlantılı tüm sektörleri neden koruma heveslisi olduğunu açıklar.

Eğer devlet, monopol amaçlarını dolaylı elde etme başarısını göstermez veya gösteremezse, başka araçlara başvurur. Kömür ve potasyum alanlarında Almanya İmparatorluğu zorunlu kartelleri korumuştur. Amerikan New Deal programı zorunlu kartel temelinde ulusun büyük endüstrilerinin organizasyonundan gelen itirazlarla önlenmiştir. Monopol fiyatı uğruna çıktıyı kısıtlamak için tasarlanmış önlemlerle çiftçiliğin bazı hayati dallarında Amerikan New Deal programı daha başarılı olmuştur. Dünyanın önde gelen ülkeleri arasında, muhtelif hammaddeler ve gıda ürünleri için dünya piyasasında monopol fiyatları kurulmasını hedefleyen uzun anlaşmalar dizisi yapılmıştır.[60] Bu planların devamı, Birleşmiş Milletler'in itiraf edilmiş amacıdır.

[60] Bu anlaşmaların koleksiyonu 1943'te Uluslararası Çalışma Ofisi tarafından *Intergovernmental Commodity Control Agreements* adı altında yayınlandı.

Motive eden sebepleri ayırt etmek açısından çağdaş devletlerin bu monopol yanlısı politikalarını tekil birer fenomen olarak görmek elzemdir. Ancak katalaktik görüşü açısından bu monopoller, tekil değildir. Girişimcilerin koruyucu tarifelerin sunduğu güdülerden avantaj elde etmek için katıldığı kartel anlaşmaları, monopol marjı durumlarıdır. Devletin monopol fiyatlarını doğrudan koruduğu yerlerde lisans monopolleri ile karşı karşıyayızdır. Kullanımının kısıtlanması monopol fiyatını ortaya çıkaran üretim faktörü lisans olup,[61] kanunlar tarafından tüketicilere mal arzedebilmenin koşulu haline getirilir.

Bu tip lisanslar farklı şekillerde verilebilirler:

(a) Sınırsız lisans pratik olarak her başvurana verilebilir. Bu durum lisansın hiç gerekmediği durum ile eş anlamlıdır.

(b) Lisanslar sadece seçilmiş başvuranlara verilir. Rekabet sınırlandırılır. Monopol fiyatları ancak lisans sahiplerinin anlaşmalı hareket etmeleri ve talebin de elverişli olması durumunda ortaya çıkar.

(c) Tek bir lisans sahibi vardır. Lisans sahibi, mesela patent veya telif hakkını elinde bulunduran, monopolcüdür. Eğer talep elverişliyse ve eğer lisans sahibi monopol kazancı elde etmek istiyorsa, monopol fiyatları uygulayabilir.

(d) Verilen lisanslar sınırlıdır. Otoritenin planını bozmasını önlemek için, lisanslar lisans sahibine sadece üretim veya belli bir miktar satım hakkı tanır. Otoritenin kendisi monopol fiyatlarının kurulmasını yönetir.

Sonunda devletin mali amaçlarla monopol kurduğu durumlar vardır. Monopol kazancı hazineye gider. Pek çok Avrupa devletleri tütün tekelleri kurmuştur. Diğerleri tuz, kibrit, telgraf ve telefon hiz-metleri, televizyon yayın hakkını vs. monopolleştirmişlerdir. İstisnasız her ülke posta hizmetlerinde devlet monopolüne sahiptir.

12. Monopol marjı, ortaya çıkmasını, her zaman tarife gibi kurumsal faktöre borçlu değildir. Üretimin bazı faktörlerinin verimliliğindeki yeterli farklılıklar da monopol marjına neden olabilir.

Toprak monopolünden söz etmenin, monopol fiyatlarını ve monopol kazançlarını açıklarken tarım ürünleri fiyatlarına ve toprağın rantına göndermede bulunmanın ciddi bir hata olduğu daha önceden belirtilmişti. Tarihin tarım ürünleri için monopol fiyatları hadisesiyle karşılaştığı durumlar, devletin kararnameleri ile korunan lisans monopolleriydi. Ne var ki, bu gerçeklerin kabulü toprağın verimliliğindeki farklılıkların hiçbir zaman monopol fiyatlarına

[61] Lisans veren ve lisans sahibi terimleri burada patent kanununun teknik bağlamında kullanılmadı.

neden olamayacağı anlamına gelmez. Hâlâ işlenmekte olan en fakir toprağın verimliliği ile üretim genişlemesi için eldeki en zengin toprağın verimliliği arasındaki fark çok büyük olduğunda kullanılmakta olan toprağın sahiplerine bu marjın içerisinde monopol fiyatı avantajı bulmalarını sağlarsa, toprak sahipleri monopol fiyatı tutturmak için anlaşmalı eylemlerle üretimi kısıtlamayı düşünebilirler. Fakat tarımdaki fiziksel şartların bu gereksinimlere uymadığı bir gerçektir. İşte tam olarak bundan dolayı, monopol fiyatını arzulayan çiftçiler spontane eylemlere değil, devlet müdahalesine başvururlar.

Madenciliğin muhtelif dallarındaki şartlar monopol marjı temelinde monopol fiyatlarının ortaya çıkması için daha elverişlidir.

13. Büyük ölçekli üretim ekonomilerinin imalat sanayilerinde monopol fiyatlarına doğru bir eğilim yarattığı tekrar ve tekrar iddia edilmiştir. Böyle bir monopol bizim terminolojimizde monopol marjı olarak adlandırılır.

Bu konu hakkındaki tartışmaya girmeden önce, en avantajlı monopol fiyatını araştıran monopolcünün düşüncesinde bir birimin azalan veya artan ortalama üretim maliyetinin oynadığı rolün açıklanması gerekir. Üretimin monopolleşmiş tamamlayıcı faktörünün, mesela patentin, sahibi olduğu aynı zamanda p malını ürettiği durumu düşünelim. Eğer *p*'nin bir biriminin ortalama üretim maliyeti, patente bağımlı olmaksızın, üretim miktarıyla birlikte düşerse, monopolcü bunu çıktıyı kısıtlayarak elde edeceği kazançla karşılaştırmalıdır. Diğer taraftan, eğer toplam üretimin kısıtlanmasıyla birlikte birim başına üretim maliyeti düşerse, monopolcünün kısıtlama yönündeki güdüsü artar. Büyük ölçekli üretimin kural olarak daha düşük ortalama üretim maliyetine neden olduğu gerçeğinin monopol fiyatlarını ortaya çıkaran bir faktör olmadığı aşikardır; bu daha çok denetleyici bir faktördür.

Monopol fiyatlarının yaygınlaşmasında büyük ölçekli üretim ekonomilerini suçlayanların demek istedikleri şey, büyük ölçekli üretimin mümkün kıldığı yüksek üretkenliğin küçük ölçekli üretim yerlerinin bunlarla başarıyla rekabet etmesini güçleştirdiği, hatta imkânsız kıldığıdır. Onlar şuna inanmaktadırlar ki büyük ölçekli üretim yerleri monopol fiyatlarına ceza görmeden başvurmaktadır çünkü küçük işyerleri büyüklerin monopollüklerine meydan okuyacak pozisyonda değildirler. Şimdi, imalat sanayilerinin pek çok dalında küçük, yetersiz işyerlerinin yüksek üretim maliyetli piyasalara girmesinin aptallık olduğu kesinlikle doğrudur. Modern pamuk değirmeninin eski düzen değirmenin rekabetinden korkmasına gerek yoktur; onun rakipleri, az ya da çok yeterince donanmış diğer değirmenlerdir. Ancak, bu demek değildir ki modern değirmen ürününü monopol fiyatından satabilir. Büyük işyerleri arasında da rekabet vardır. Büyük ölçekli işyerleri arasında monopol fiyatları or-

taya çıkarsa, bunun nedeni ya patentler, ya madenlerin veya diğer hammadde kaynaklarının sahipliği, ya da tarifelerden kaynaklanan kartellerdir.

Monopol ile monopol fiyatları fikri karıştırılmamalıdır. Tek başına monopol, eğer monopol fiyatları ile sonuçlanmazsa, katalaktik olarak hiçbir önemi yoktur. Monopol fiyatları sonuçtur; tüketicilerin üstünlüğünün ortadan kaldırılması ve monopolcünün şahsi çıkarlarının kamu çıkarları yerine ikame edilmesinin bir sonucudur. Monopol kazançlarının normal kâr ile bir ilgisinin olmadığı kabul edilirse, monopol fiyatları, piyasa ekonomisinin işleyişinde, kâr için üretim ile kullanım için üretim arasında bir noktaya kadar bir ayrımın yapılabileceği tek andır. Monopol fiyatları katalaktik'in kâr olarak adlandırdığı şeylerin bir parçası değildirler; üretimin bazı faktörlerinin—ki bazıları fiziksel faktörlerdir, bazıları ise yalnızca kurumsal faktörlerdir—mümkün kıldığı hizmetlerin satışından kazanılan fiyatların artışıdırlar. Girişimciler ve kapitalistler monopol fiyatın yokluğunda endüstrinin belirli bir kolunda üretimi genişletmekten kaçınırlar; çünkü diğer dallarda kendilerine sunulan fırsatlar daha cazip olabilir. Bu durumda tüketici isteklerine aykırı hareket etmezler; tersine, piyasada talebin işaret ettiği hattı tam manasıyla takip ederler.

Monopol sorunsalının tartışmasını perdeleyen siyasi tarafgirlik, asıl meselelere dikkat etmeyi ihmal etmiştir. Monopol fiyatlarının her bir durumu ile uğraşırken kişi ilkin insanları monopolcüye karşı çıkmaktan kısıtlayan engellerin neler olduğu sorusunu sormalıdır. Bu soruyu cevaplarken monopol fiyatlarının ortaya çıkışında kurumsal faktörlerin oynadığı rolü keşfeder. Amerikan firmaları ve Alman kartelleri arasındaki anlaşmalara dair komplolardan bahsetmek abestir. Eğer Amerikalı firma Almanların sahip olduğu patent ile korunan bir maddeyi üretmek isterse, Amerikan kanunları tarafından, Almanlarla bir anlaşmaya varmak zorunda bırakılmıştır.

14. Monopolün başarısızlığı denebilecek özel durum.

Geçmişte kapitalistler p malının üretimi için planlanmış üretim yerlerine fonlar yatırmışlardır. Daha sonra olaylar bu yatırımın başarısız olduğunu kanıtlamıştır. p'nin satışından elde edilebilecek fiyatlar o kadar düşüktür ki, fabrikanın geri dönüştürülemez donanımlarına yatırılan sermayenin bir getirisi yoktur; zarardır. Ancak, bu fiyatlar p'nin şu anki üretimi için istihdam edilen değişken sermaye için makul bir getiri sunacak derecede yüksektir. Geri dönüştürülemez donanıma yatırılan sermayenin kurtarılamaz kaybı defterlerde telafi edilir ve hesaplarda gerekli tüm değişiklikler yapılırsa, işlerin yerine getirilmesinde kullanılan azalmış döner sermaye öyle kârlıdır ki, üretimi toptan durdurmak yeni bir hata olacaktır. Fabrika tam kapasite çalışır ve p'den q miktarı üretir ve her bir birimini s fiyatından satar.

Fakat şartlar öyledir ki monopolcü için çıktıyı $q/2$ ile kısıtlamak ve q'nun bir birimini $3s$'den satarak monopol kazancı elde etmek mümkündür. O zaman geri dönüştürülemez donanımlara yatırılan sermaye artık tamamen zarar olarak görünmez. Ortalama bir getiri verir, bu da monopol kazancıdır.

Bu müessese şimdi monopol fiyatlarından satar ve--yatırılan toplam sermaye eğer yatırımcılar diğer yerlere yatırım yapmış olsalardı kazanmış olacakları durumla karşılaştırıldığında az bir getiri verse bile--monopol kazancı elde eder. Müessese kullanılmayan demirbaşın üretim kapasitesinin mümkün kılacağı ve tam kapasite üretimden daha iyi yapabileceği hizmetleri piyasadan alıkoyar. Kamunun emirlerine karşı gelir. Eğer yatırımcılar p'nin üretiminde sermayelerinin bir kısmını atıl bırakma hatasından kaçınmış olsalardı, kamu daha iyi bir pozisyonda olmuş olacaktı. Elbette ki, hiçbir p elde edemezler; ancak, onun yerine şu an için kaçırdıkları maddeleri elde ederler, çünkü üretim için gereken sermaye p'nin üretiminde ziyan edilmiştir. Ne var ki, bu tamir edilmez hata işlendikten sonraki şeylerde olduğu gibi, daha fazla p isterler ve şimdi potansiyel rekabet piyasa fiyatını (s) ödemeye hazırdırlar. p'nin üretimi için değişken sermayenin belirli miktarını kullanımdan alıkoyduğunda müessesenin bu eylemi onaylanmaz. Bu miktar kesinlikle kullanılmadan kalmaz. Diğer işkollarına gider ve başka bir şey, m, üretir. Ancak şu anki şartlarda, tüketiciler p miktarındaki artışı m miktarındaki artışa tercih ederler. p üretimi için kapasitenin monopol kısıtlamasının olmadığı durumda, şu anki veri şartlar altında, s fiyatından satılan q miktarının üretim kârlılığı öyle olurdu ki m miktarının artışından daha fazla ödenirdi.

Bu durumun iki ayırt edici özelliği vardır. İlki, alıcılar tarafından ödenen monopol fiyatları, eğer yatırımcıların tüm girdilerinin tam hesaplaması dikkate alınırsa, p üretiminin toplam maliyetinin olacağından hâlâ daha düşüktür. İkincisi, firmanın monopol kazancı o kadar küçüktür ki, toplam yatırımı iyi bir yatırım olarak göstermez, kötü yatırım olarak kalır. Firmanın monopolcü pozisyonunu içeren işte bu gerçektir. Girişimcilik faaliyetleri alanına hiç kimse girmek istemez çünkü p'nin üretimi zararla sonuçlanacaktır.

Başarısız monopol yalnızca akademik bir kurgu değildir. Mesela, bugün bazı demiryolu şirketlerinin durumu budur. Fakat, kullanılmayan üretim kapasitelerinin her durumunu başarısız monopol olarak yorumlama hatasına düşülmemelidir. Monopolün yokluğunda bile, değişken sermayeyi, geri dönüştürülemez donanım kapasitesi ile sabitlenmiş sınıra kadar firmanın üretimini genişletmek yerine, diğer amaçlar için istihdam etmek daha kârlı olabilir; o zaman çıktı kısıtlaması, rekabet piyasası ve kamunun dilekleri ile tam uyumlu hale gelecektir.

15. Kural olarak yerel monopoller kurumsal kökenlidir. Ancak bo-

zulmamış piyasa şartlarından ortaya çıkan yerel monopoller de vardır. Sıklıkla, kurumsal monopol var olan veya piyasaya müdahale olmaksızın var olmaya ramak kalan bir monopol ile uğraşmak için tasarlanırlar.

Yerel monopollerin katalaktik tasnifi üç grubu ayırt etmelidir: monopol marjı, sınırlı-alan monopolü ve lisans monopolü.

Yerel monopol marjı yerel piyasada dışarıdakilerin rekabet etmesini ve yerel satıcıların monopolünü kırmayı önleyen engellerin ulaştırma masraflarındaki görece yükseklik olduğu gerçeği ile karakterize edilir. Tuğla üretimi için gerekli doğal kaynakların tümüne sahip olan firmanın uzaktaki bir başka tuğla üreticisinin rekabetine karşı sınırlı korunma için tarifelere ihtiyacı yoktur. Nakliye maliyetleri, talebin elverişli olmasıyla birlikte, monopol fiyatlarının olabileceği avantajlı marjı sağlar.

Şimdiye kadar yerel marjın monopolleri katalaktik olarak diğer marjın monopolleri durumundan farklı değildir. Onları ayırt eden ve onlarla özel şekilde uğraşmayı gerekli kılan şey, bir taraftan şehir toprağının rantı ile ilişkisi, diğer taraftan ise şehir gelişimi ile ilişkisidir.

Farzedelim ki artan şehir nüfusu için istenen şartları sunan alan *A* inşaat malzemeleri için monopol fiyatlarına uygundur. Sonuç olarak inşaat maliyetleri bu monopolün yokluğunda olacağından daha yüksektir. Fakat *A*'da kişilerin evlerinin yerlerini ve işyerlerini daha yüksek fiyat ödeyerek satın almayı veya kiralamayı seçerken artı ve eksileri tartmak için bir neden yoktur. Bu fiyatlar, bir taraftan başka alanlardaki fiyatlarla ve diğer taraftan *A*'da oturmanın sağladığı avantajların başka yerde oturmanın verdiği avantajlarla karşılaştırılması ile belirlenir. İnşaat için gereken yüksek harcamalar bu fiyatları etkilemez; yükü toprağın getirisi üzerine düşer. İnşaat malzemeleri satıcılarının monopol kazançlarının maliyeti, şehir toprağı sahiplerinin üzerine düşer. Bu kazançlar yoksunluklarında sahiplerine gidecek getirileri emerler. Evlere ve işyerlerine olan talebin satışta ve kiralamada monopol fiyatlarını elde etmeyi toprak sahiplerine mümkün kılan—ihtimali çok düşük—durumda bile, inşaat malzemelerinin monopol fiyatları alıcılar veya kiracılar tarafından ödenecek fiyatları değil, sadece toprak sahiplerinin getirilerini etkilerdi.

Monopol kazancının yükünün toprağın şehir kullanımı fiyatına geri dönmesi gerçeği, şehrin gelişimini etkilemediği anlamına gelmez. Şehir yerleşiminin genişlemesi için çevre sınır çizgisi kullanımını erteler. Şehir toprağını tarımdan veya diğer şehir dışı kullanımdan geri çekip, şehir gelişimi için kullanmanın sahibi için avantaj olduğu durum daha sonraki tarihte gözükür.

Şehrin gelişimini engellemek iki uçlu bir eylemdir. Monopolcü için faydası muallaktır. Gelecekteki şartların, daha fazla insanı ürünleri için tek pazar olan

A'ya çekeceğini bilemez. Yeni gelenlere şehrin sunduğu avantajlardan birisi büyüklüğü ve nüfusun çeşitliliğidir. Endüstri ve ticaret şehir merkezlerine meyleder. Eğer monopolcünün eylemi şehir gelişimini ertelerse, dalgayı başka yerlere yönlendirebilir. Asla geri gelmeyecek olan bir fırsat tepilmiş olabilir. Gelecekteki daha büyük kazançlar böylece nispeten daha küçük olan kısa vadeli kazançlar için kurban edilmiş olur.

Öyleyse en azından uzun dönemde yerel marjın monopol sahibi malını monopol fiyatından satarak kendi çıkarına iyi bir şekilde hizmet edebilir. Muhtelif alıcılar arasında ayrım yapmak onun için daha avantajlı olabilir. Şehir merkezlerinde inşaat projeleri için daha yüksek fiyattan ve dış sınırlara yakın bölgelerde daha ucuz fiyattan satabilir. Yerel marjın monopol sınırı genelde varsayıldığından daha kısıtlıdır.

Sınırlı-alan monopolü şartları öyle sınırlandırır ki sadece tek bir veya bir kaç girişim içeri girebilir. Monopol alanda tek bir girişimci olduğunda veya çok az sayıdaki girişimin birlikte hareket etmesi durumunda ortaya çıkar.

Şehrin aynı sokaklarında çalışan iki rakip şirket için bazen bu mümkündür. Doğal gaz, elektrik ve telefon hizmetleri alanında cadde sakinlerine hizmetin iki veya daha fazla şirket tarafından sağlandığı durumlar vardır. Ancak böyle istisnai durumlarda bile gerçek bir rekabet vardır. Şartlar bu rakiplerin en azından sözlü birleşmelerini önerir. Alanın darlığı, şu veya bu şekilde monopol ile sonuçlanır.

Pratikte sınırlı-alan monopolü lisans monopolü ile yakından irtibatlıdır. Ana ve ara sokakları kontrol eden yerel otoriteleriyle anlaşmadan alana girmek pratikte mümkün değildir. Kamu elektrik, su ve doğal gaz hizmetlerinin kurulması için "franchise" gerektiren kanunların yokluğunda bile, müesseseler için belediye yetkilileri ile anlaşmaya varmak gerekli olacaktır. Bu gibi anlaşmaların yasal olarak "franchise" şeklinde tarif edilip edilmemesi önemli değildir.

Elbette ki, monopol monopol fiyatları ile sonuçlanmak zorunda değildir. Monopol kamu elektrik, su ve doğal gaz şirketinin monopol fiyatlarına başvurup vuramayacağı her durumdaki özel verilere bağlıdır. Fakat bunu yapabileceği durumlar kesinlikle vardır. Monopol fiyatı politikası seçiminde şirket hatalı tavsiye almış olabilir veya düşük fiyatların uzun dönem çıkarlarına daha fazla hizmet etmesi söz konusu olabilir. Ancak monopolcü kendisi için en avantajlı olduğu durumu bulacak diye bir garanti yoktur.

Sınırlı-alan monopolünün sıklıkla monopol fiyatıyla sonuçlanacağının farkına varmak gerekir. Bu durumda, piyasa sürecinin demokratik işlevle başaramayacağı bir durumla karşı karşıyayızdır.[62]

[62] Bu gerçeklerin önemi hakkında bakınız aşağıda, s. 680-682.

Özel girişimcilik çağdaşlarımızda pek popüler değildir. Üretim araçlarının özel mülkiyeti sınırlı-alan monopolünün ortaya çıktığı alanlarda özellikle hoşlanılmaz, şirket monopol fiyatları uygulamasa bile, hatta işyeri az kâr getirse veya kayıpla sonuçlansa bile. "Elektrik, doğal gaz ve su" şirketi müdahalecilerin ve sosyalist politikacıların gözünde halk düşmanıdır. Seçmenler otoritelerin şirket üzerine yıktığı kötülükleri onaylarlar. Genel olarak bu müesseselerin millileştirilmesi veya belediyeye ait olması gerektiği farz edilir. Denir ki, monopol kazançları özel kesime asla gitmemeli, sadece kamu fonlarına gitmelidir.

Belediyeleştirme ve millileştirme politikalarının sonucu neredeyse istisnasız şekilde mali başarısızlık, kötü hizmet ve politik yozlaşmadır. Anti-kapitalist önyargılarıyla köreltilmiş insanlar kötü hizmeti ve yozlaşmayı ve çok uzun bir zaman için mali başarısızlığı önemsememiştir. Fakat bu başarısızlık günümüz müdahaleciliğinin krizinin ortaya çıkmasına katkıda bulunan faktörlerden bir tanesidir.[63]

16. Sendika politikalarını, rekabet ücretleri yerine monopol ücretleri hedefleyen monopol programları olarak karakterize etmek geleneksel-dir. Ne var ki, kural olarak sendikalar monopol ücretleri hedeflemezler. Sendika, ücretleri yükseltmek için emek piyasasında kendi sektörü içerisindeki rekabeti kısıtlama eğilimindedir. Ancak, rekabetin kısıtlanması ve monopol fiyat politikası birbirine karıştırılmamalıdır. Monopol fiyatlarının karakteristik özelliği Q toplam arzının yalnızca q kısmının satışının Q'nun satışından daha fazla kâr getireceği gerçeğidir. Monopolcü piyasadan Q-q'yu çekerek monopol kazancı elde eder. Aslında monopol fiyatını belirleyen bu kazancın yüksekliği değil, monopolcünün kasti eyleminin neden olduğu durumdur. Monopolcü eldeki tüm stokun istihdamı ile ilgilidir. Bu stokun her bir kısmı ile eşit olarak ilgilenir. Eğer bir kısmı satılmadan kalırsa, kendi zararınadır. Yine de bir kısmının kullanılmamasını seçer çünkü mevcut talep şartları altında bu şekilde devam etmek kendisi için daha avantajlıdır. Kararını motive eden piyasanın kendine has durumudur. Monopol fiyatlarının ortaya çıkışında iki zorunlu şarttan birisi olan monopol piyasa verilerine kurumsal müdahalenin bir ürünü olabilir--kural olarak öyledir de. Fakat bu dışsal faktörler doğrudan doğruya monopol fiyatları ile sonuçlanmaz. Eğer ikinci şart yerine getirilirse monopol eylemi için fırsat doğar.

Basit arz kısıtlaması halinde durum farklıdır. Burada kısıtlama taraftarları piyasaya girmesinden men ettikleri bir kısım arza ne olabileceği ile ilgilenmezler. Bu kısmın sahiplerinin kaderi onların sorunu değildir. Piyasada kalan arz

[63] Bakınız aşağıda, s. 855-857.

kısmına bakarlar. Monopol eylemi, monopol fiyatında elde edilecek toplam net kazancın rekabet fiyatında elde edilecek toplam net kazançtan büyük olması durumunda monopolcü için avantajdır. Ancak, kısıtlayıcı eylem imtiyazlı grup için daima avantajken piyasadan çıkartılanlar için daima dezavantajdır. Birim başına düşen fiyatı ve böylece imtiyazlı grubun toplam net kazancını da daima yükseltir. Dışlanan grubun kayıpları imtiyazlı grup tarafından dikkate alınmaz.

İmtiyazlı grubun rekabetin kısıtlanmasından elde ettikleri yararlar onlar için hayali monopol fiyatından çok daha kârlı olabilir. Fakat bu başka bir sorundur. Eylemin bu iki tarzı arasındaki katalaktik farklılığı yok etmez.

Sendikalar emek piyasasında monopol pozisyonunu hedeflerler. Fakat bir defa bunu elde ettiklerinde uyguladıkları politika monopol fiyat politikası değil, kısıtlayıcı politikadır. Alanlarında emek arzını, dışlananların kaderini hiç düşünmeden, kısıtlama niyetindedirler. Nispeten nüfusu daha az olan her ülkede göçmenlere engeller çıkartarak bunu başarmışlardır. Dışlanmış yabancı işçiler emeğin marjinal verimliliğin, ve dolayısıyla ücretin, düşük olduğu ülkelerinde kalmaya zorlanmışlardır. Emek hareketliliğinin bir ülkeden diğerine serbest olduğu durumlarda gerçekleşecek olan ücret eşitlenmesi eğilimi bu durumda felç olur Yurtiçi piyasada sendikalar sendikasız işçilerin rekabetine müsamaha göstermez ve sendika üyeliğine sınırlı sayıda işçiyi kabul ederler. Kabul edilmeyenler daha az para ödeyen işlere gitmek veya işsiz kalmak zorundadırlar. Sendikalar bu insanların kaderleriyle ilgilenmezler.

Sendikalar işsiz üyelerinin sorumluluğunu üzerlerine alsalar ve onlara, üyelerin aidatlarından, ödemede bulunsalar bile, işsizlerin almış olduğu işsizlik yardımları çalışan üyelerin kazançlarından daha düşüktür, sendikanın bu eylemi monopol fiyat politikası değildir. İşsiz sendika üyeleri, kazanç güçleri potansiyel düşük piyasa ücretleri yerine yüksek ücretleri ikame eden sendika politikasıyla ters yönde etkilenen tek grup değildir. Üyelik harici tutulanların çıkarları da dikkate alınmamaktadır.

Monopol Fiyatları Teorisinin Matematiksel Ele Alınışı

Matematiksel iktisatçılar monopol fiyatları teorisine özel bir önem vermişlerdir. Monopol fiyatları sanki matematiksel ele alışın katalaktik'in diğer bölümlerinden daha uygun olduğu bir bölümü gibiymiş gibi görünür. Ne var ki, matematikçilerin bu alanda da sunabileceği hizmetler oldukça zayıftır.

Rekabet fiyatlarına dair matematikçiler dengenin çeşitli durumlarının ve dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısındaki koşulların matematiksel tarifinden başka bir şey veremez. Bu dengeyi ve dengeli dönüşümlü sistemi

sonunda kuran eylemler hakkında eğer verilerde daha fazla bir değişiklik olmazsa, hiçbir şey söyleyemez.

Monopol fiyatları teorisinde matematikçiler eylemin gerçekliğine biraz daha yaklaşırlar. Monopolcünün, gereken tüm veriler emrinde olması şartıyla, optimum monopol fiyatını nasıl bulduğunu gösterir. Fakat monopolcü talep eğrisinin şeklini bilmez. Bildiği arz ve talep eğrilerinin geçmişte birbirleriyle kesiştikleri noktalardır. Monopolleşmiş malı için monopol fiyatının var olup olmadığını ve, eğer varsa, çeşitli monopol fiyatlarından hangisinin optimum monopol fiyatı olduğunu tespit etmeyi keşfedecek matematiksel formülleri kullanacak pozisyonda değildir. Matematiksel ve grafik gösterimler sonuçta bu alanda diğer alanlardan daha az boş bir şey değildir. Fakat, en azından, monopolcünün önceden tasarladıklarını şematikleştirir ve gerçek eylemde bir rolü olmayan teorik analizin yalnızca dışsal yapısını tarif etmekle kendisini, rekabet fiyatlarındaki durumda olduğu gibi, tatmin etmekle kalmaz.

Çağdaş matematiksel iktisatçılar monopol fiyatları çalışmasını karıştırmışlardır. Monopolcüyü monopol malın satıcısı olarak değil, girişimci ve üretici olarak görürler. Ancak, monopol kazancını girişimcilik kazancından ayırt etmek gereklidir. Monopol kazancı mal veya hizmet satıcısı tarafından ancak elde edilebilir. Girişimci girişimcilik faaliyetleri olarak değil, monopol malın satıcısı olarak ancak, bu kazancı elde edebilir. Üretim artışıyla birlikte üretim maliyetinde artma veya düşme ile sonuçlanabilecek avantajlar ve dezavantajlar monopolcünün toplam net kazançlarını azaltır veya arttırır ve işlerini etkiler. Ancak monopol fiyatlarının katalaktik ele alınışı spesifik monopol kazancının, talep konfigürasyonu hesaba katılarak, yalnızca malın veya hakkın monopolluğünden geldiğini unutmamalıdırlar. İşte tek başına bu, monopolcüye, başkalarının satışa sundukları miktarı artırarak kendisinin eylemini hüsrana uğratacakları korkusu olmadan, arzını kısıtlama fırsatı verir. Üretim maliyetleri konfigürasyonuna başvurarak monopol fiyatlarının ortaya çıkışını gerektiren şartları tanımlama girişimleri, beyhudedir.

Bireysel üreticinin piyasa fiyatından sattığından daha fazlasını satabileceğini ilan ederek rekabet fiyatlarıyla sonuçlanan piyasa durumunu tarif etmek yanıltıcıdır. Bu ancak iki özel şartın yerine getirilmesi durumunda olabilir: ilgili üretici, *A*, marjinal üretici değildir ve üretimi arttırmak ürünün ilave miktarını satarak karşılanamayacak ilave maliyetleri gerektirmez. O zaman *A*'nın genişlemesi marjinal üreticiyi üretimini durdurmaya zorlar; satışa sunulan miktar değişmeden kalır.

Monopol fiyatından ayırt edilmiş olarak rekabet fiyatının karakteristik işareti, ikincinin tüm sıra mal ve hizmet sahiplerinin tüketicilerin dileklerine en iyi hizmeti vermekle yükümlü olmasının bir sonucudur. Rekabet piyasasında

satıcıların fiyat politikası diye bir şey yoktur. Kendilerine teklif edilen en yüksek fiyattan satmanın dışında başka bir seçenekleri yoktur. Fakat monopolcü spesifik monopol kazancı elde etmek için emrindeki arzın bir miktarını piyasadan geri tutmak suretiyle daha avantajlı bir konumdadır.

7. İyi Niyet

Tekrar vurgulanmalıdır ki, piyasa her şeyi bilen insanlarla değil, az ya da çok hüküm süren şartların eksik ve kusurlu bilgisine sahip olan insanlarla doludur.

Alıcı daima satıcının güvenilirliğine itimat etmek zorundadır. Üretici mallarının alımında bile alıcı, kural olarak alanında uzman bile olsa, satıcının güvenilirliğine belli bir noktaya kadar bağımlıdır. Bu durum tüketici mallarında çok daha önemlidir. Burada satıcı çoğu kere teknolojik ve ticari sezgide alıcıya göre üstündür. Satıcının görevi basitçe tüketicinin istediğini satmak değildir. Müşteriye sıklıkla ihtiyaçlarını en iyi karşılayacak malı nasıl seçmesi gerektiği konusunda tavsiye vermek zorundadır. Perakendeci sadece bir mal satıcısı değildir; kendisi aynı zamanda dostça yardım edendir. Halk her işyerinin körü körüne müşterisi değildir. Eğer mümkünse, kişi kendisinin veya güvendiği arkadaşlarının geçmişte iyi tecrübe edindiği mağaza veya markayı tercih eder.

İyi niyet, işletmenin geçmişteki başarıları sayesinde elde ettiği şöhrettir. İyi niyet, hamilinin gelecekte evvelki standartları doğrulayacak beklentileri olduğunu ima eder. İyi niyet sadece iş ilişkilerinde görünen bir vakıa değildir; tüm toplumsal ilişkilerde mevcuttur. Kişinin eş ve arkadaş seçimini ve seçimlerdeki hangi adaya oyunu vereceğini belirler. Elbette ki, katalaktik sadece ticari iyi niyet ile ilgilenir.

İyi niyetin gerçek başarılara ve özelliklere dayanıp dayanmadığının veya sadece hayali ve boş fikirlerin bir ürünü olup olmamasının hiçbir önemi yoktur. İnsan eyleminde önemli olan, her şeyi bilene göründüğü gibi gerçek değil, hata yapan insanların eksik görüşleridir. Bazen tüketiciler belli bir marka için daha fazla para ödemeye hazırdırlar; markalı mal fiziksel ve kimyasal yapısı bakımından, daha ucuz başka bir üründen farklı olmasa dahi. Uzmanlar bu tip davranışları sebepsiz addedebilirler. Ne var ki, hiç kimse seçimleri ile ilgili olan bütün alanlarda uzman değildir. Gerçek durumun bilgisini insanların güveniyle ikame etmesi kaçınılmazdır. Düzenli müşteri, mal veya hizmeti her zaman kendisi seçmez; bunu onun için itimat ettiği satıcı yapar. Müşteri de güvendiklerine fazladan bir ödemede bulunur.

İyi niyetin piyasada oynadığı rol rekabeti kısıtlamaz veya engellemez. Herkes iyi niyet kazanmakta serbesttir ve her iyi niyet hamili bir kere elde ettikten

sonra onu kaybedebilir. Pek çok reformcu, devlet babaya dönük yanlılıklarıyla sevk edilen, otoriter sınıfı ticari markaların ikamesi olarak etiketleme taraftarıdır. Eğer yöneticiler ve bürokratlar her şeyi bilen, mükemmel ve tarafsız insanlar olsalardı, haklı olurlardı. Ancak, memurlar insan zayıflığından bağımsız olmadıkları için, bu planların gerçekleşmesi yalnızca devletin atadıklarının noksanlık ve kusurlarının bireysel vatandaşlarınki ile ikamesinden ibarettir. Hiç kimse, bir insanı, hoşlandığı ve hoşlanmadığı sigara veya konserve markaları arasında bir ayrım yapmaktan men ederek mutlu edemez.

İyi niyetin edinimi sadece dürüstlük ve tüketicilere karşı coşku değil, aynı zamanda daha az para harcanmasını da gerektirir. Firmanın düzenli müşteriler elde etmesi zaman alır. Bu arada ileride beklenen kârların dengeleyeceği zararlara katlanmak zorundadır.

Satıcının bakış açısından iyi niyet adeta üretimin zorunlu bir faktörüdür; buna göre takdir biçilir. Kural olarak iyi niyetin parasal karşılığının muhasebe kayıtlarında ve defterlerinde görünmemesinin bir önemi yoktur. Eğer ticarethane satılırsa, yeni sahibine aktarılması şartıyla iyi niyet için bir para ödenir.

Sonuçta iyi niyet denen bu kendine özgü şeyin doğasını araştırmak katalaktikin bir sorunudur. Bu araştırmada üç farklı durumu ayırt etmek gerekir.

Durum 1. İyi niyet satıcıya monopol fiyatlarından satma veya muhtelif alıcı sınıfları arasında farklılaştırmaya gitme fırsatı tanır. Bu monopol fiyatlarının veya fiyat farklılaştırmasının diğer durumlarından farklı değildir.

Durum 2. İyi niyet rakiplerinin elde ettiği duruma karşılık gelen fiyatlarda satma imkanı verir. Eğer iyi niyeti olmuş olmasaydı, hiç satamazdı veya fiyatı düşürerek satardı. İyi niyet kendisi için en az, malların stokunu tuttuğu ve yetenekli yardımcıları içinde istihdam ettiği işletme binası kadar gereklidir. İyi niyetin edinilmesinde katlanılan maliyetler diğer işletme masraflarının oynadığı rolün aynısını oynar. Sözkonusu masraflar da toplam kazancın toplam maliyeti aştığı şekliyle ödenmelidir.

Durum 3. Satıcı sadık devamlı müşterilerinin sınırlı halkasında bu mükemmel ününden dolayı daha az tanınan rakiplerine ödenenden daha fazla fiyata bunları satabilir. Ancak, bu fiyatlar monopol fiyatı değildir. Toplam net kazancı arttırmak için toplam satışlarda kısıtlamayı kasten hedefleyen politikaların sonucu değildir. Gücüyle sınırlı olan doktorun kendisinden daha az popüler olan meslektaşlarından daha fazla ücret talep etmesi örneğinde olduğu gibi, satıcı daha fazla bir miktar satma fırsatına sahip olmayabilir. Satışların artması ilave sermaye yatırımını gerektirebilir ve satıcı ya bu sermayeden yoksundur veya onun için daha kârlı bir iş olduğuna inanmaktadır. Çıktı ve satışa sunulan mal veya hizmet miktarının genişlemesini önleyen şey, satıcıya yönelik amaçlı bir eylem değil, piyasanın durumudur.

Bu gerçeklerin yanlış yorumlanması "eksik rekabet" ve "monopolcü rekabet" mitolojisini üretmiştir. İşletmesinin genişlemesinin artı ve eksilerini tartan girişimcinin görüşlerinin ayrıntılı araştırmasının içine girmek bir zorunluluktur.

Toplam üretimin genişlemesi, ve bu toplamın kısmi kullanımındaki üretim artışının tam kapasiteye yönelmesi de aynı şekilde ilave sermaye yatırımı gerektirir ki, bu da ancak daha kârlı bir yatırım yoksa makuldür.[64] Girişimcinin yeterince zengin olup kendi fonlarını yatırıp yatırmamasının veya ihtiyacı olan fonları ödünç alıp almamasının bir önemi yoktur. Ayrıca, firmasında istihdam edilmeyen girişimcinin kendi sermayesi "aylak" değildir. Ekonomik sistemin bir yerlerinde kullanılmaktadır. İlgili işin genişlemesinde istihdam edilebilmesi için bu fonların şu an istihdam edildiği alandan geri çekilmesi gerekir.[65] Girişimci yatırımdaki bu değişmeyi ancak net kazancında bir artış beklerse yapacaktır. Üstelik, piyasa elverişli olanaklar sunuyor görünse bile, büyüyen müessesenin genişlemesi için eğilimi denetleyen başka şüpheler de vardır. Girişimcinin daha büyük üretimi başarılı bir şekilde yönetme konusunda kendi kabiliyetine güveni olmayabilir. Bir zamanlar büyüyen müesselerin başarısızlıkla sonuçlanan örneklerinden de korkabilir.

Daha az tanınan rakibinden daha yüksek fiyatla mal satma pozisyonunda olan, iyi niyete müteşekkir, işadamı elbette ki bu avantajını reddedebilir ve fiyatlarını rakiplerinin seviyesine indirebilir. Her mal veya emek satıcısı gibi piyasanın durumundan tam faydalanmaktan uzak durabilir ve talebin arzı aştığı fiyatta satabilir. Böyle yaparak bazı insanlara hediyeler veriyordur. Bu düşük fiyattan satın alabilecekler, bağışta bulunanlardır. Diğerleri, aynı fiyattan satın almaya hazır olsalar bile, eli boş dönmek zorundadırlar; çünkü arz yeterli değildir.

Üretilen ve satışa sunulan her mal miktarı kısıtlaması, daima, en yüksek kârı kazanma ve zarardan kaçınma niyetlisi girişimcilerin kararlarının bir sonucudur. Monopol fiyatlarının karakteristik işareti, ilgili malı girişimcilerin daha fazla üretmemesi ve dolayısıyla fiyatının düşmemesi gerçeğinde görülmez. Üretimin tamamlayıcı faktörlerinin tam kullanıldığında daha düşük fiyata neden olacak olsalar bile kullanılmamış kalması gerçeğinde de görülemez. Burada konuyla alakalı tek soru üretim kısıtlamasının daha yüksek fiyatlar elde etmek için arzın bir kısmını piyasadan geri çeken mal ve hizmet arzı sahi-

[64] İlave reklam için yapılan harcama, ilave sermaye girdisi demektir.

[65] Nakit tutumu, "gömüleme" denen olağan miktarı aşsa bile, eldeki fonların kullanım çeşididir. Piyasanın mevcut durumu altında oyuncu, bu tip nakit tutumunu, servetinin bir kısmının en uygun kullanımı olarak görür.

binin, yani monopolcünün, eyleminin bir sonucu olup olmadığıdır. Monopol fiyatlarının karakteristik özelliği, tüketicilerin dileklerini monopolcünün yok saymasıdır. Bakır için rekabet fiyatı bakırın nihai fiyatının bakır madeninin üretimin spesifik olmayan tamamlayıcı faktörlerinin gerektirdiği fiyatların müsaade ettiği ölçüde tüketilmesine doğru yönelmesi demektir. Marjinal maden madencilik rantı getirmez. Tüketiciler bakır ve diğer madenlere izin verdikleri fiyatlarda kendilerinin belirlediği kadar bakırı alabilirler. Bakırın monopol fiyatının olması demek, bakır madeninin daha az miktarda kullanılması demektir; çünkü bakır madeni sahipleri için bu durum daha avantajlıdır; eğer tüketici hükümranlığına tecavüz edilmeseydi, ilave bakır için istihdam edilmiş olacak olan emek ve sermaye tüketicilerin talebinin daha az yoğun olduğu maddelerin üretiminde istihdam edilirdi. Bakırın kaynakları halkın planlarına ve isteklerine göre kullanılmaz.

Elbette ki, kârlar, tüketicilerin istekleri ile girişimcilerin eylemleri arasındaki farkın bir sonucudur. Eğer tüm girişimciler piyasanın şu anki durumu hakkında dört dörtlük bir öngörüye sahip olmuş olsalardı, kâr ve zarar ortaya çıkmazdı. Rekabetleri, geçmişte üretimin tamamlayıcı faktör fiyatlarına ve ürünlerin şu anki fiyatlarına zaten ayarlamış olurdu. Ancak bu ifade kâr ve monopol kazancı arasındaki temel farkı saklayamaz. Girişimci kârı, bu insanın belli ölçüye kadar tüketicilere hizmet etmede diğer insanlardan daha başarılı olmasındandır. Monopolcü monopol kazancını, tüketicilerin tatminini engelleyerek sağlar.

8. Talep Monopolü

Monopol fiyatları yalnızca arz monopolünden ortaya çıkabilir. Talep monopolü monopolleşmemiş talebin olduğu piyasa durumundan farklı bir şey meydana getirmez. Monopolcü alıcı--ister tek bir kişi isterse birlikte hareket eden bir grup insan olsun--monopolcü satıcının monopol kazancına tekabül eden spesifik bir kazanç elde edemez. Eğer talebi kısıtlarsa, daha düşük fiyattan satın alacaktır. Ancak o zaman satın aldığı miktar düşer.

Devletlerin imtiyazlı satıcıların pozisyonlarını genişletmek için rekabeti kısıtlamasında olduğu gibi, imtiyazlı alıcıların yararına rekabeti de kısıtlayabilir. Tekrar ve tekrar devletler belli malların ihracına ambargo koymaktadırlar. Böylece yabancı alıcıları dışlayarak yurtiçi fiyatı düşürmeyi hedeflemektedirler. Ancak bu şekildeki düşük fiyat monopol fiyatlarının karşılığı değildir.

Talep monopolü olarak ilgilenilen şey, üretimin spesifik tamamlayıcı faktörleri için fiyatların tespiti olgusudur.

m malının bir biriminin üretimi, muhtelif spesifik olmayan faktörlerin kullanımı yanında, iki mutlak spesifik faktörün, *a* ve *b*'nin kullanımına da ihtiyaç

gösterir. Ne *a* ne de *b* başka bir faktör ile ikame edilebilir; *a*, *b* ile birlikte kullanılmazsa hiçbir işe yaramaz veya tam tersi. Bu arada *a*'nın miktarı *b*'den çok fazladır. Böylece *a*'nın sahiplerinin *a* için bir fiyat elde etmeleri mümkün değildir; *a*'nın talebi daima arzın gerisinde kalmaktadır, yani a kıt bir mal değildir. Eğer *a* çıkartılması için sermaye ve emek kullanımı gerektiren bir maden cevheri olsaydı, maden cevherinin sahipliği imtiyazlı ücret getirmezdi; bu durumda madenci rantı yoktur.

Ancak eğer *a*'nın sahipleri kartel oluştururlarsa, durumu değiştirebilirler. Satışa sunulan *a*'nın miktarını öyle bir şekilde kısıtlarlar ki, *b*'nin arzı *a*'nın arzını geçer. Şimdi *a* fiyatların ödendiği iktisadi mal olurken, *b*'nin fiyatı sıfıra düşer. Eğer o zaman *b*'nin sahipleri kartel kurarak buna tepki verirlerse, katalaktik hiçbir ifadede bulunmayan iki monopol bileşimi arasında fiyat çekişmesi teşekkül eder. Daha evvel vurgulandığı gibi, fiyatlandırma yöntemi üretim için gereken faktörlerden birden fazlasının mutlak spesifik karakterde olduğu durumlarda tekil belirgin bir sonuç meydana getirmez.

Piyasa yapısının *a* ve *b* faktörlerinin birlikte monopol fiyatından satılabilecek olup olmamasının bir önemi yoktur. Hem *a*'nın hem *b*'nin bir birimini içeren setin fiyatının monopol fiyatı veya rekabet fiyatı olup olmaması bir fark yaratmaz.

Böylece bazen talep monopolü olarak görülen şey, belli şartlar altında oluşturulan arz monopolüdür. *a* ve *b* satıcıları *m* malının fiyatının monopol fiyatı olup olmamasına bakmaksızın monopol fiyatından satma eğilimindedirler. Onlar için önemli olan tek şey alıcıların *a* ve *b*'nin her ikisine birlikte ödemeye hazır olduğu fiyattan mümkün olduğunca çok yüksek kâr elde etmektir. Bu durum *talep monopolü* ibaresini uygulamaya imkân verecek özellikleri göstermez. Eğer iki grup arasındaki tesadüfi rekabeti sağlayan özellikler hesaba katılırsa bu ifade tarzı anlaşılır hale gelir. Eğer *a*'nın (veya *b*'nin) sahipleri aynı zamanda *m*'yi imal eden girişimciler ise, kartelleri talep monopolünün dış görünüşünde ortaya çıkar. Fakat iki ayrı katalaktik işlevi bu kişisel birliktelikte toplama temel meseleyi değiştirmez; önemli olan iki monopolcü satıcı grubu arasındaki olayların çözümüdür.

Örneğimiz *m* üretimi dışında *a* ve *b*'nin başka amaçlar için kullanımına da, *mutatis mutandis*, bu diğer kullanımların daha az kâr getirmesi şartıyla uyar.

9. Monopol Fiyatlarından Etkilenen Tüketim

Bireysel tüketici monopol fiyatlarına farklı şekillerde tepki verebilir.

1. Fiyat yükselmesine rağmen, bireysel tüketici monopol malının alımını kısıtlamaz. Diğer malların alımını kısıtlamayı tercih eder. (Eğer tüm tüketi-

ciler bu şekilde tepki verseydi, rekabet fiyatı monopol fiyatına zaten çıkmış olurdu.)

2. Tüketici monopol malın alımını rekabet fiyatı altında--daha fazla miktarın alımı için--harcamış olacağından daha fazla harcamayacak şekilde kısıtlar. (Eğer tüm tüketiciler bu şekilde tepki verseydi, satıcı rekabet fiyatı altında elde ettiğinden daha fazlasını monopol fiyatı altında elde edemez; rekabet fiyatlarından sapmak suretiyle bir kazanç elde edemezdi.)

3. Tüketici monopol malın alımını rekabet fiyatı altında harcamış olacağından daha azını harcayarak kısıtlar; aksi takdirde satın alamayacağı mallardan tasarruf ettiği para ile alır. (Eğer tüm tüketiciler bu şekilde tepki verseydi, satıcı rekabet fiyatı yerine daha yüksek fiyatı koymakla kendi çıkarına zarar verirdi. Öldürücü uyuşturucu tüketiminden arkadaşlarını vazgeçirmek isteyen yararlanıcı sadece ilgili malın fiyatını rekabet seviyesinin üzerine çıkartırdı.)

4. Tüketici monopol mal için rekabet fiyatı altında harcamış olacağından daha fazlasını harcar ve yalnızca daha azını elde eder.

Ancak, tüketici buna tepki gösterebilir, tatmini kendi değerlemesi yönünden azaltılmış görünür. Monopol fiyatları altında kendisine rekabet fiyatları altındakinden daha kötü hizmette bulunulur. Satıcının monopol kazancının yükü, alıcının monopol zararı tarafından taşınır.* Bazı tüketiciler (durum 3'te olduğu gibi) monopol fiyatının yokluğunda satın almayacakları malları elde etseler bile, tatminleri, fiyatların farklı olduğu durumlar altında olacağından daha düşüktür. Üretim için gerekli olan tamamlayıcı faktörlerden bir tanesinin monopolden dolayı kısıtlanması ile açığa çıkan emek ve sermaye, aksi takdirde hiç üretilmeyecek olan bazı nesnelerin üretiminde istihdam edilir. Ancak tüketiciler bunlara daha az kıymet verirler.

Bu genel kuralın bir istisnası vardır. Monopol fiyatları satıcıya fayda sağlar, alıcıya zarar verir ve tüketicilerin çıkarlarının üstünlüğünü ihlal eder. Eğer rekabet piyasasında tüketici malı, g'nin, üretimi için gerekli olan tamamlayıcı faktörlerden bir tanesi, f, kesinlikle fiyat elde edemiyorsa, f'nin üretimi muhtelif harcamaları gerektirmesine ve tüketicilerin tüketici malı g'ye rekabet piyasasında üretimi kârlı yapan fiyatı ödemeye hazır olmalarına rağmen, f için monopol fiyatı g üretimi için zorunlu hale gelir. İşte bu fikir insanları patent ve telif hakkı yasaları yanlısı davranmaya itmiştir. Eğer mucitler ve yazarlar icatlarından ve yazılarından para kazanma pozisyonunda olmasalardı, bu faaliyetlere zamanlarını ayırmaktan ve maliyeti yüklenmekten kaçınırlardı. Kamu f için monopol fiyatı yoksunluğundan bir avantaj elde edemezdi. Tam tersine, g'nin edinilmesinden sağlayacakları tatmini kaçırırlardı.[66]

---

* Birinin aşırı kârı ötekinin zararı demektir. (Ed.)

[66] Bkz. aşağıda, s. 680-681.

Pek çok insan yerine konulamaz petrol ve minerallerin hoyratça kullanımıyla alarma geçmiştir. Derler ki çağdaşlarımız gelecek nesilleri hiç düşünmeden tükenebilir stokları israf ederler. Doğuştan hakkımız olanı ve gelecek nesillerinkini tüketiyoruz. Bu şikayetler çok az manidardır. Bugün bağımlı olduğumuz hammaddelere gelecekteki nesillerin bağımlı olup olmayacaklarını bilmiyoruz. Petrol stokunun ve kömür madenlerinin hızla azaldığı doğrudur. Ancak oldukça muhtemeldir ki insanlar yüz veya beş yüzyıl içerisinde enerji üretimi için başka yöntemlere başvuracaklardır. Hiç kimse bizim, bu stokları daha az müsrif kullanarak, kendimizi bunların kullanımından mahrum ederek yirmibirinci veya yirmidördüncü asrın insanlarına bunların kullanım avantajlarını bırakıp bırakamayacağımızı bilmez. Tahayyül dahi edemediğimiz teknolojik yetenek çağlarının ihtiyaçlarını karşılama çabası beyhudedir.

Fakat bazı doğal kaynakların bitirilip tüketilmesine dövünen insanların, bugünkü kullanıma monopolcü kısıtlama getirme konusunda daha az hiddetli olması bir çelişkidir. Cıvanın monopol fiyatının etkisi tüketme oranıyla birlikte aşağı düşmektedir. Cıvanın gelecekteki kıtlığından endişe duyanların gözünde bu etki oldukça arzu edilir olarak gözükmelidir.

Bu tip çelişkileri ifşa ederken iktisat petrolün, madenlerin ve maden cevherlerinin monopol fiyatlarının "haklılaştırılmasını" hedeflemez. İktisadın ne haklılaştırma, ne de kınama görevi vardır. İktisat yalnızca insan eyleminin tüm tarzlarının etkilerinin incelenmesiyle ilgilenir. İktisat monopol fiyatı dostlarının ve düşmanlarının monopol fiyatları sebeplerini bahane olarak gösterme niyetinde oldukları arenaya girmez.

Bu hararetli tartışmada her iki taraf yanlış dayanaklara başvurur. Monopol karşıtı taraf, her monopol gücüne, arzı kısarak ve monopol fiyatlarına neden olarak alıcıların durumlarını kötüleştirme izafe etmekle hatalı davranmaktadır. Piyasa ekonomisinin, devlet müdahalesiyle baltalanmamış ve engellenmemiş monopol oluşumuna genel bir eğilimi olduğunu varsaymak da ayrı bir hatadır. *Monopol müdahaleciliği* yerine *monopol kapitalizmi* ve *özel sektör karteli* yerine *devletin yarattığı kartelden* bahsetmek, gerçekleri saptıran gülünç bir durumdur. Monopol fiyatları sadece belli bölgelerde çıkartılan bazı madenler ile ve eğer devletler koruyup geliştirme niyetinde değillerse, yerel sınırlı-alan monopol alanıyla kısıtlıdırlar.[67]

Monopol yanlısı taraf büyük ölçekli üretim ekonomilerine kartel demekte hatalıdır. Dedikleri üretimin monopol temerküzü bir yanda kural olarak ortalama üretim maliyetini düşürmekte ve dolayısıyla ilave üretim için emek ve sermaye miktarını arttırmaktadır. Ancak, yüksek maliyetle üretim yapan

[67] Bkz. yukarıda, s. 366.

fabrikaları ortadan kaldırmak için kartele ihtiyaç yoktur. Serbest piyasa ekonomisinde rekabet monopol ve monopol fiyatları yokluğunda bu etkiyi başarıyla yerine getirir. Tersine, devlet sponsorluğundaki kartelleşmenin amacı, aşırı üretim maliyetlerinden dolayı serbest piyasa ekonomisinin üretimlerine son vermeye zorlayacağı çiftlikler ve fabrikaları korumaktır. Mesela, serbest piyasa ekonomisi marj altındaki çiftlikleri ortadan kaldırmış olurdu ve geçerli piyasa fiyatı altında üretimin mümkün olduğu çiftlikleri korurdu. Ancak New Deal farklı bir düzen tercih etti. Tüm çiftçileri çıktılarını oransal kısıtlamaya zorladı. Monopol politikasıyla tarımsal ürünlerin fiyatlarını o kadar yükseltti ki, marjın altı toprakta da üretim makul olmaya başladı.

Ürün standartlaştırması ve monopol ekonomilerinin karışıklığından çıkarılan sonuçlar da daha az hatalı değildir. Eğer insanlar tek tip standart bir mal isteselerdi, bazı malların üretimi daha ekonomik yoldan düzenlenebilir ve maliyetler daha düşük olabilirdi. Ancak eğer insanlar bu şekilde davranırlarsa, standartlaştırma ve buna mukabil maliyet indirimi monopol yokluğunda da ortaya çıkardı. Eğer tüketiciler tek bir standart tipe ***zorlanırsa***, bu onların tatminini arttırmaz; tersine engeller. Diktatör, tüketicilerin işlerini oldukça aptalca olarak addedebilir. Neden kadınlar askerler gibi üniforma giymesinler? Neden bireysel moda elbiseler için delirsinler? Kendi değer yargıları açısından haklı olabilir. Ancak sorun değerlemenin kişisel, bireysel ve keyfi olmasındandır. Piyasa demokrasisi, insanların kendi seçimlerini kendilerinin yaptığı ve hiçbir diktatörün onları kendi değer yargılarına teslimiyete zorlamadığı gerçeğinden müteşekkildir.

10. Satıcı Hesabına Fiyat Farklılaştırması

Hem rekabet fiyatları ve hem de monopol fiyatları tüm alıcılar için aynıdır. Aynı mal veya hizmet için fiyatlardaki tüm farklılıkları sürekli ortadan kaldırma eğilimi ortaya çıkar. Alıcıların değerlemesi ve taleplerinin yoğunluğu piyasada etkin olarak farklı olmasına rağmen, aynı fiyatı öderler. Eğer ucuza satın alamazsa daha fazla ödemeye hazır olmasına rağmen, zengin, bir ekmek için, daha az zengin olan birinden daha az para ödemez. Beethoven senfonisini kaçırmaktansa gıda tüketimini kısmayı tercih eden kişi de, müziği sadece zaman geçirmek olarak gören ve eğer bazı önemsiz şeyleri terk ederek bu konsere katılması gerekse konsere aldırış etmeyecek olan birisiyle aynı fiyatı öder. Kişinin bir mala yapması gereken ödeme ile ödemeye hazır olduğu en yüksek meblağ arasındaki farka tüketici rantı denir.[68]

Fakat satıcının alıcılar arasında farklılaştırmaya gitmesine imkân tanıyan piyasa şartları gözükebilir. Mal veya hizmeti farklı fiyatlardan farklı alıcılara

[68] Bkz. A Marshall, *Principles of Economics* (8. baskı, Londra, 1930), s. 124-127.

satabilir. Bazen alıcının tüm tüketici rantını yok edeceği noktaya kadar fiyatı elde edebilir. Fiyat farklılaştırmasının satıcı için avantaj olabilmesi için iki şartın birlikte gerçekleşmesi gerekir.

İlk şart ucuz fiyattan alanların mal veya hizmeti satıcının fiyat farklılaşmasına gittiği insanlara yüksek fiyattan yeniden satamamasıdır. Eğer bu yeniden satış önlenemezse, ilk satıcının niyeti kösteklenir. İkinci şart, kamunun tepkisi satıcının toplam net kazancının, fiyat farklılaştırması olmadığı durumda kazanmış olacağından daha geride kalmayacak şekilde olmalıdır. Bu ikinci şart satıcıya monopol fiyatlarını rekabet fiyatları yerine ikame etme avantajını sağlayan bugünkü şartlar altında daima vardır. Ancak, monopol kazancına neden olmayan piyasa şartları altında da gözükebilir. Fiyat farklılaştırması satılacak miktarın kısıtlanmasını satıcıya emretmez. Hiçbir alıcıyı kaybetmez; bazı alıcıların aldıkları miktarları kısıtlayabileceğini dikkate almalıdır. Fakat, kural olarak arzın kalan miktarını tek rekabet fiyatı ödemek zorunda kalmış olsalardı ya hiç olmayacak veya çok az miktarda almış olacak olan insanlara satma imkanı vardır.

Sonuçta üretim maliyetleri konfigürasyonu fiyat farklılaştırması yapan satıcıların düşüncelerinde hiçbir rol oynamaz. Üretim maliyetleri, üretilen ve satılan toplam miktar değişmeden kaldığından, etkilenmez.

Fiyat farklılaştırmasının en yaygın türü doktorlarınkidir. Haftada 80 tedavi yapabilen ve tanesine 3 dolar isteyen doktor 30 hasta ile tamamen doludur ve haftalık kazancı 240 dolardır. Diyelim ki toplam 50 tedavi tüketen 10 en zengin hastasına, 3 dolar yerine 4 dolar istese, sadece 40 tedavi tüketeceklerdir. Doktor geri kalan 10 tedaviyi, 3 dolara gücü yetmeyen hastalarına her biri 2 dolardan satar. O zaman haftalık kazancı 270 dolara çıkar.

Fiyat farklılaştırması, satıcı tarafından, kendisi için tek bir fiyattan satmaktan daha avantajlıysa uygulanacağından, bunun çeşitli kullanımlardaki üretim faktörlerinin tahsisi ve tüketimin değişmesi ile sonuçlanması aşikârdır. Fiyat farklılaştırmasının sonucu daima malın edinilmesi için yapılan toplam harcamanın artmasıdır. Alıcılar artı harcamayı diğer alımlarını keserek karşılamak zorundadırlar. Fiyat farklılaştırmasından faydalananların kazançlarını aynı mallar için harcaması ihtimali düşük olduğundan, piyasa verilerinde ve üretimde değişiklikler kaçınılmaz olur.

Yukarıdaki örnekte 10 en zengin hasta zarar görmüştür; eskiden 3 dolar ödedikleri hizmete şimdi 4 dolar ödemektedirler. Fakat fiyat farklılaştırmasından avantaj sağlayan sadece doktor değildir; 2 dolarlık hastalar da yararlanmaktadırlar. Doktorun vizite ücretini başka tatminlerinden vazgeçerek sağlamak zorunda oldukları doğrudur. Ancak, bu diğer tatminleri doktorun

tedavisinden daha az değerli görmektedirler. Edindikleri memnuniyet derecesi artar.

Fiyat farklılaştırmasının tam anlaşılması için aynı ürünü elde etme isteklileri arasındaki rekabetin, emeğin işbölümü altında, bireysel rakibin pozisyonunu engellemek zorunda olmadığı iyi hatırlanmalıdır. Üretimin doğa tarafından verilen tamamlayıcı faktörlerin mümkün kıldığı hizmetlerle ilgili olarak rakiplerin çıkarları düşmancadır. Bu kaçınılmaz doğal düşmanlık emeğin işbölümünden elde edilen avantajlarla bastırılır. Ortalama üretim maliyeti büyük ölçekli üretim tarafından düşürülebildiği müddetçe, aynı malı elde etme isteklileri arasındaki rekabet bireysel rakibin durumunda bir gelişmeye sebep olur. Yalnızca bir avuç insanın değil, çok sayıda insanın c malını elde etme isteklisi olması gerçeği maliyet tasarruf eden süre içinde imal edilmesini mümkün kılar; vasat insanlar bile bunu satın almaya güç yetirebilirler. Aynı şekilde, fiyat farklılaştırmasının da, yokluğu durumunda tatmin edilmeden kalmış olacak olan ihtiyacın tatminini mümkün kıldığı olabilir.

Şehirde müzik tutkunları, sayıları p olsun, yaşamaktadırlar, her biri virtüöz resitali için 2 dolar harcamaya hazırdırlar. Ancak, böyle bir konser $2p$'den daha fazla sayıda biletin satılmasını gerektirmekte ve sonuçta konserin düzenlenmesi mümkün olmamaktadır. Oysa, şayet giriş tarifesinin farklılaştırması mümkünse ve müzik tutkunlarının p miktarı arasında n tanesi 4 dolar vermeye hazırsalar, $2(n+p)$ doların yeterli olması koşuluyla, resital imkân dâhiline girer. O zaman giriş için n insanın her biri 4 dolar ve $(p-n)$ insanın her biri 2 dolar harcar; bunun için de eğer konsere gitmemiş olsalardı tatmin edecekleri en az acil ihtiyacın tatmininden vazgeçerlerdi. Bu durumda dinleyiciler arasındaki her kişi, fiyat farklılaştırmasının mümkün olmamasının konseri engellemiş olması durumunda olacaklarından daha iyi durumda olurlar. Dinleyici sayısını, ilave tüketicilerin ödemeye hazır oldukları giriş parasının maliyetlere alttan eşitlendiği noktaya kadar genişletmek, organizatörlerin çıkarınadır.

Eğer resital girişi için 2 dolardan daha fazla ödenmesine gerek olmadan düzenlenmiş olsaydı her şey farklı olurdu. O zaman fiyat farklılaştırması 4 dolar ödemek zorunda kalanların tatminini azaltmış olurdu.

Sanatsal gösterilerin ve demiryolu biletlerinin farklı fiyatlardan satılmasında uygulanan en yaygın uygulamalar, ibarenin katalaktik bağlamında, fiyat farklılaştırmasının sonucu değildir. Daha yüksek fiyat ödeyen daha az ödeyenden daha kıymetli bir şey alır: daha iyi bir koltuk, daha rahat seyahat fırsatı vs. gibi. Hakiki fiyat farklılaştırması, zengin müşterilerinden durumu daha kötü müşterilerinden istediğinden daha yüksek fiyat isteyen, ama her hastaya aynı ihtimamı gösteren doktorun durumudur. Nakliyatı diğerlerinden daha fazla değer katan mallara, demiryolunun katlandığı maliyet aynı olmasına rağmen,

demiryolu durumunda da vardır. Hem doktorun, hem de demiryolunun fiyat farklılaştırmasının, hastanın ve göndericinin kendileri için daha avantajlı bir çözüm bulmak için verilen fırsat ile sınırlı olduğu açıktır. Fakat bu fiyat farklılaştırmasının ortaya çıkması için gereken iki şarttan birisine atıfta bulunur.

Fiyat farklılaştırması mal ve hizmetlerin her türünün satıcısının uygulayabileceği durum olduğunu vurgulamak boş olurdu. Devlet müdahalesi ile baltalanmamış piyasa ekonomisi içerisinde fiyat farklılaştırması için gereken şartlar o kadar nadir gerçekleşir ki, bunun adil bir şekilde istisnai olgu olarak adlandırılabileceği gerçeğini tespit etmek daha önemlidir.

11. Alıcı Hesabına Fiyat Farklılaştırması

Monopol fiyatları ve monopol kazancı monopolcü alıcının avantajına gerçekleştirilemezken, fiyat farklılaştırmasında durum farklıdır. Serbest piyasa ekonomisinde monopolcü alıcı hesabına fiyat farklılaştırmasının ortaya çıkması için gereken tek bir koşul vardır, satıcıların piyasanın durumundan büsbütün bihaber olmaları. Bu tip bir cehalet uzun zaman sürmeyeceği için, fiyat farklılaştırması eğer devlet müdahalesi varsa ancak uygulanabilir.

İsviçre Devleti devlet mülkiyetinde ve işletiminde hububat için ticari monopol kurdu. Hububatı dünya piyasa fiyatından yabancı piyasalardan ve yurtiçi çiftçilerden daha yüksek fiyattan satın almaktadır. Yurtiçi alımda dağlık bölgede kayalık topraklarda yüksek maliyetle ürün yetiştiren çiftçilere yüksek fiyat daha verimli toprakları ekip biçen çiftçilere--dünya piyasa fiyatının hâlâ üzerinde olan--düşük fiyat ödemektedir.

12. Fiyatların Bağlılığı

Üretimin belli bir yöntemi p ve q ürünlerini aynı anda üretirse, girişimcilik kararları ve eylemleri p ve q'nun tahmini fiyatlarının toplamının tartılması ile yönlendirilir. p ve q'nun fiyatları kendine has bir şekilde birbirine bağlıdır; çünkü p'nin talebi (veya q'nun) q'nun arzında (veya p'nin) bir değişiklik yaratmaktadır. p ve q'nun fiyatlarının müşterek ilişkisi üretimin bağımlılığı olarak isimlendirilebilir. İşadamları p'yi (veya q'yu) q'nun (veya p'nin) yan ürünü olarak isimlendirirler.

Tüketici malı z'nin üretimi p ve q faktörlerinin kullanımını, p'nin üretimi a ve b faktörlerinin kullanımını, ve q'nun üretimi c ve d faktörlerinin kullanımını gerektirmektedir. O zaman p'nin (veya q'nun) arzındaki değişme q'nun (veya p'nin) talebinde bir değişikliğe neden olur. p ve q'dan z üretiminin a ve b'den p'yi c ve d'den q'yu üreten aynı müessese, veya mali açıdan birbirinden bağımsız olan girişimciler tarafından, veya tüketimlerinde bir önkoşul olarak tüketicilerin kendileri tarafından üretilip üretilmemesinin bir önemi yoktur. p

ve *q*'nun fiyatları birbiriyle özellikle bağlantılıdır; çünkü *p*, *q*'suz bir işe yaramaz veya çok az faydalıdır, ve bunun tam tersi—q p'siz bir işe yaramaz. *p* ve *q*'nun fiyatlarındaki müşterek ilişkiye tüketim bağımlılığı denir.

Eğer *b* malının sunduğu hizmetler başka bir mal olan *a*'nınkiler ile, mükemmel derecede tatmin edici bir şekilde olmasa bile, ikame edilebilirse, onlardan bir tanesinin fiyatında meydana gelen bir değişme diğerinin fiyatını da etkiler. *a* ve *b*'nin fiyatlarındaki müşterek ilişkiye ikame bağımlılığı denir.

Üretim bağımlılığı, tüketim bağımlılığı ve ikame bağımlılığı sınırlı sayıdaki malların fiyatlarının kendine özgü bağlılıklarıdır. Bu bağımlılıklar, tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarının bağımlılığından ayırt etmelidir. Genel bağımlılık her tür istek tatmini için, az ya da çok spesifik olan faktörlerin haricinde, bir tane kıt faktör, üretim yapmak için kalitesindeki farklılıklara rağmen, yukarıda tanımlanan sınırlar içerisinde,[69] spesifik olmayan faktör denen, yani emeğe, ihtiyaç duyar.

Üretimin tüm faktörlerinin mutlak spesifik olduğu farazi bir dünyada, insan eylemi birbirinden bağımsız istek tatmini alanının çokluğunda hareket ederdi. İstek tatmini alanlarını gerçek dünyada birbirine bağlayan spesifik olmayan, muhtelif amaçların elde edilmesi için kullanılmaya uygun ve birbirlerinin yerine belli ölçülere kadar ikame edilmeye müsait, pek çok faktörün varlığıdır. Bir yanda *tek* faktörün, emeğin, her tür üretim için gerekli oluşu ve diğer yanda, yukarıda belirlenen sınırlar içerisinde, spesifik olmayışı tüm insan faaliyetlerinin genel bağımlılığını meydana getirir. Fiyat sürecini tüm araç gerecin birbiriyle uyumlu çalıştığı toplama entegre eder. Emek, piyasayı birbirine bağlı bir olgular bütünü yapar.

Belli fiyatlara kendi içlerinde sanki izole nesnelermiş gibi bakmak saçmalık olurdu. Fiyat, eylemde bulunan insanın, rahatsızlığını gidermek için harcadığı çabalarında nesneye atfettiği pozisyonun ifadesidir. Değişmeyen bir şeyle ilişkiyi değil, kaleideskopik değişen toplulukta yalnızca enstantane pozisyondur. Eylemde bulunan insanın değer yargısı ile değerli görülen ilgili şeylerin toplanmasında her kalemin yeri diğer tüm kalemlerle birbirine bağlantılıdır. Fiyat denen şey, daima, insan ilişkilerinin bileşik etkisi olan entegre sistem içerisindeki ilişkilerdir.

13. Fiyatlar ve Gelir

Piyasa fiyatı reel tarihsel fenomendir, belli yerde ve belli tarihte iki bireyin iki malın belli miktarını mübadele ettikleri niceliksel orandır. Mübadelenin somut eyleminin özel şartlarına göndermede bulunur. Söz konusu oran birey-

[69] Bkz. yukarıda, s. 133-135.

lerin değer yargıları ile belirlenir. Genel fiyat yapısından veya mal ve hizmetlerin özel sınıf fiyatları yapısından elde edilmez. Fiyat yapısı denen şey, bireysel somut fiyatların çoğaltılmasından çıkartılan soyut bir kavramdır. Piyasa toprağın veya motorlu taşıtların fiyatlarını ve emeğin ücretini genelde üretmez. Belli bir toprak parçasının belli bir arabanın ve belli çeşit performans için ücret oranlarını üretir. Fiyat süreci için hangi sınıf malların mübadele edildiğinin bir önemi yoktur. Ancak, başka açılardan fark edebilir, mübadelenin her eyleminde bunlar mallardan, yani rahatsızlığı giderme gücüne göre değerlenen şeylerden, başka bir şey değildir.

Piyasa gelir yaratmaz ve gelir seviyesini belirlemez. Gelir oluşum süreci değildir. Toprak sahibi ve işçi ilgili fiziksel kaynakları koruyup kolluyorsa, toprak ve insan hizmetlerini mümkün kılabilmek için güçlerini koruyacak ve yenileyecektir; tarım ve şehir toprağını pratikte sonsuz sürcliğine, insanı ise belli seneler için. Üretimin bu faktörleri için piyasa durumu sapmazsa, üretken kullanımları için gelecekte de bir fiyat elde etmeleri mümkündür. Toprak ve çalışma gücü gelirin kaynağı olarak görülebilir, eğer uygun şekilde ilgilenilirse; yani, üretim kapasiteleri sorumsuz kullanım ile olgunlaşmadan tüketilip bitirilmez ise. Üretim faktörlerinin kullanımında, doğal ve fiziksel özellikleri değil, ihtiyatlı kısıtlamaları onları gelirin sürekli kullanımı haline dönüştürür. Doğada gelir akımı diye bir şey yoktur. Gelir eylemin bir kategorisidir; kıt faktörlerin dikkatlice ekonomikleştirilmesinin sonucudur. Bu durum sermaye mallarının durumunda daha belirgin olarak gözükür. Üretilmiş üretim faktörleri (sermaye) kalıcı değildir. Bazıları uzun bir ömre sahip olmasına rağmen, hepsi sonunda yıpranmadan dolayı, bazen sadece zamanın geçmesi ile, kullanışsız hale gelir. Ancak sahipleri onlara o şekilde davranırlarsa, bir sürekli gelir kaynağı haline gelirler. Eğer ürünlerinin tüketimi, piyasa şartları değişmediği müddetçe, yıpranmış parçaların yerine konmasını engellemeyecek şekilde kısıtlanırsa, sermaye gelir kaynağı olarak korunabilir.

Piyasa verilerindeki değişmeler gelir kaynağını devamlı kılma gayretlerini hüsranla neticelendirebilir. Sanayi araç gereçleri eğer talep değişirse veya daha iyi bir şeyle ikame edilirse işe yaramaz hale gelir. Bir toprak parçası, daha verimli toprağa yeterli miktarlarda erişim sağlandığında, kullanışsız hale gelir. Belli bir işin yapılması için gereken uzmanlık ve kabiliyet, yeni modalar veya yeni üretim yöntemleri kullanım alanlarını kısıtladıklarında, gelir getirme özelliğini kaybeder. Meçhul gelecek için hazırlığın başarısı, onu yönlendiren tahminlerin doğruluğuna bağlıdır. Değişimlere karşı yeterli öngörü olmadan, hiçbir gelir emin kılınamaz.

Fiyatlama yöntemi gelir dağılımını da oluşturamaz. Daha evvel vurgulandığı gibi, piyasa ekonomisinde gelir dağılımı fikrinin uygulanabileceği hiçbir şey yoktur.

14. Fiyatlar ve Üretim

Müdahale edilmemiş piyasanın fiyatlama yöntemi, piyasada beyan edildiği gibi, üretimi tüketicilerin dileklerine en iyi hizmeti verecek kanallara yönlendirir. Sadece monopol fiyatları durumunda monopol, üretimi, belli sınırlar içerisinde bir hattan diğerine kendi çıkarı için yönlendirme gücüne sahiptir.

Fiyatlar üretim faktörlerinin hangilerinin kullanılması ve hangilerinin kullanılmaması gerektiğini belirler. Üretimin spesifik faktörleri, tamamlayıcı spesifik olmayan faktörler için daha değerli kullanım alanı olmadığında ancak kullanılırlar. Teknolojik formüller, topraklar ve kullanılması halinde tüm faktörlerin en kıtı olan emeğin ziyan edilmesi demek olacağından üretim kapasitesi kullanılmadan kalan geri dönüştürülemez sermaye malları vardır. Dünyamızdaki mevcut şartlar altında serbest emek piyasasında emeğin uzun dönemde işsizliği söz konusu olmazken, toprağın ve geri dönüştürülemeyen sanayi araç gerecinin kullanılmayan kapasitesi alışılagelmiş bir olgudur.

Kullanılmayan kapasite gerçeğine dövünmenin bir manası yoktur. Teknolojik ilerlemenin araç gerecin kullanılmayan kapasitesini işe yaramaz hale getirmesi, maddi gelişmenin kilometre taşıdır. Uzun süreli barışın kurulması savaş gereçleri üreten fabrikaları kullanımsız bırakır. Verem hastalığını iyileştiren önleyici etkin bir yöntemin keşfinin, bu kötülüğün etkilediği insanların tedavisi için var olan sanatoryumları işe yaramaz kılması, bir lütuftur. Geçmişte sermaye mallarının kötü yatırımları ile sonuçlanan hazırlık eksikliğine üzülmek mantıklıdır. Ancak, insan hatasız değildir. Belli bir miktar kötü yatırım kaçınılmazdır. Yapılması gereken, kötü yatırımı yapay olarak büyüten kredi genişlemesi gibi politikalardan uzak durmaktır.

Modern teknoloji kutuplarda veya ona yakın bölgelerde portakal ve üzümü kolayca yetiştirebilir. Herkes böyle bir girişimi delilik olarak nitelendirir. Fakat başka yerlerde geniş verimli topraklar varken tarifeler ve korumacılığın diğer aygıtları ile kayalık dağlarda hububat yetiştirilmesinin korunması da aslında aynı şeydir. Arda sadece bir derece farkı vardır.

İsveç Jura'nın sakinleri tahıl yetiştirmek yerine saat imal etmeyi tercih ederler. Onlar için saat yapımı, tahıl elde etmenin en ucuz yoludur. Diğer taraftan tahıl yetiştiriciliği, saat edinmek için Kanadalı çiftçi için en ucuz yoldur. Jura sakinlerinin tahıl yetiştirmemesi ve Kanadalıların saat imal etmemesi gerçeği, terzilerin ayakkabı yapmaması ve ayakkabıcıların elbise dikmemesi gerçeğinden daha fazla dikkate değer bir şey değildir.

15. Piyasa Dışı Fiyatlar Kuruntusu

Fiyatlar bir piyasa fenomenidir. Piyasa süreci tarafından üretilirler ve piyasa ekonomisinin özüdürler. Piyasanın dışındaki fiyatlar diye bir şey yoktur. Fi-

yatlar adeta sentetik olarak yapılandırılamazlar. Eylemin, piyasa verilerinin belli neticelerinin sıralanması ve piyasa toplumu üyelerinin tepkileridir. Eğer bazı belirleyicileri farklı olmuş olsaydı fiyatların ne olmuş olacağı üzerine kafa yormak boşunadır. Bu tip hayali planlar eğer Napolyon Arcole savaşında öldürülseydi veya Lincoln General Anderson'a Fort Sumter'dan çekilmesini emretseydi acaba tarihin gidişatı nasıl olurdu şeklindeki garip spekülasyonlardan daha makul olmazdı.

Fiyatların ne olması gerektiğine kafa yormak da beyhudedir. Satın almak istediği malın fiyatı düşerse, ve de satmak istediklerininki artarsa, herkes mutlu olur. Bu dilekleri ifade ederken insan eğer bakış açısının kişisel olduğunu kabul ederse, samimidir. Kendi kişisel bakışı açısından, piyasanın fiyat yapısına müdahale için baskı yapması ve zorlaması için devleti harekete geçirme konusunda tavsiye almış olması ise farklı bir sorundur. Bu kitabın altıncı bölümünde müdahalecilik politikasının kaçınılmaz sonuçlarının neler olacağı gösterilecektir.

Fakat insan eğer bu dilekleri ve keyfi değer yargılarını nesnel gerçeğin sesi olarak adlandırırsa kendisini aldatmış olur. İnsan eyleminde pek çok bireyin belirli amaçları elde etme arzularından başka hiçbir şey önemli değildir. Bu amaçların seçimine dair gerçeğin sorusu yoktur; tek önemli olan değerdir. Değer yargıları doğal olarak özneldir, ister tek bir insan ister pek çok insan, ister taş kafa, ister profesör veya isterse devlet adamı tarafından iletilsin, fark etmez.

Piyasada belirlenen fiyat, işleyen güçlerin, yani arz ve talebin, karşılıklı etkileşiminin doğal sonucu olmak zorundadır. Bu fiyatı üreten piyasa durumu her ne olursa olsun, buna dair fiyat daima yeterli, özgün, ve gerçektir. Eğer hiçbir alıcı yüksek fiyattan almaya hazır değilse daha yüksek olamaz, ve eğer hiçbir satıcı daha düşük fiyattan arz etmeye hazır değilse, fiyat daha düşük olamaz. Almaya ve satmaya hazır olan insanların piyasada görünmesi ancak, fiyatları değiştirir.

İktisat mal fiyatlarını, ücretleri ve faiz oranlarını üreten piyasa sürecini analiz eder. Alıcılar ve satıcıların karşılıklı etkileşimi ile piyasada belirlenenden farklı "doğru" fiyatı tespit edecek formüller geliştirmez.

Piyasa dışı fiyatları belirlemek için harcanan gayretlerin temelinde reel maliyetlerle ilgili karışık ve çelişkili fikir yatar. Eğer maliyetler reel olsaydı; yani miktar kişisel değer yargılarından bağımsız ve nesnel olarak fark edilebilir ve ölçülebilir olsaydı, alakasız keyfi birisinin doğru fiyatı belirlemesi mümkün olabilirdi. Bu fikrin saçmalığı üzerinde daha fazla durmaya gerek yoktur. Maliyetler bir değerleme fenomenidir. Maliyetler, tatmini için gereken araç-

lar ilgilendiğimiz başka istek tatmininde kullanıldığı için tatmin edilemeden kalmış en değerli isteğin tatminine izafe edilen değerdir. Maliyetlerin üzerindeki ürünün değerinin fazlalığının (kârın) elde edilmesi, her üretim çabasının amacıdır. Kâr başarılı eylemin ödülüdür. Değerlemeye atıfta bulunmadan tanımlanamaz. Bu bir değerleme olgusu olup, fiziksel ve dış dünyanın diğer olgularıyla doğrudan bir ilişkisi yoktur.

Ekonomik analiz maliyetin tüm kalemlerini değer yargılarına indirmeye yardımcı olamaz. Sosyalistler ve müdahaleciler girişimci kârına, sermaye üzerindeki faize ve toprak rantına "hak edilmemiş" kazançlar derler; çünkü onlara göre sadece işçinin yorgun argın çalışması gerçektir ve ödüllendirmeye değerdir. Ne var ki, gerçeklik yorgunluğu ve çok çalışmayı ödüllendirmez. Eğer yorgunluk ve çok çalışma iyi anlaşılmış planlara göre harcanırsa, sonucu isteklerin tatmini için eldeki araçları arttırır. Bazı insanların neyi adil ve hakkaniyet olarak düşünürse düşünsün, asıl soru hâlâ aynıdır. Yegâne önemli şey, insanların çaba ve emeklerini sarf etmeye hazır oldukları amaçların elde edilmesine hangi sosyal organizasyonun daha iyi uyduğudur. Soru şudur: piyasa ekonomisi mi, yoksa sosyalizm mi? Üçüncü bir çözüm yoktur. Piyasa dışı fiyatlarla piyasa ekonomisi fikri saçmadır. Maliyet fiyatları fikri gerçekleştirilebilir değildir. Maliyet fiyatı formülü sadece girişimcilik kârına uygulansa bile, piyasayı felç eder. Eğer mal ve hizmetler piyasanın onlar için belirlediğinin altında satılacak olursa, arz daima talebin gerisinde kalır. O zaman piyasa ne, neyin üretilmesi ve neyin üretilmemesi gerektiğini, ne de mal ve hizmetlerin kime gitmesi gerektiğini belirleyebilir; ortaya kaos çıkar.

Bu aynı zamanda monopol fiyatlarına da göndermede bulunur. Monopol fiyatlarının ortaya çıkması ile sonuçlanacak tüm politikalardan uzak durmak makuldür. Fakat monopol fiyatlarının monopol yanlısı devlet politikalarıyla meydana getirilip getirilmemesi veya bu politikaların yokluğuna rağmen, sözde "gerçeğin arayışı" ve oturduğu yerden yapılan spekülasyonlar arz ve talebin birbirine eşit olduğu fiyattan başka bir fiyatı keşfedemezler. Kamunun doğal gaz, elektrik ve su sınırlı alan monopolü için doyurucu bir çözüm bulma denemelerinin tümünün başarısızlığı, hiç şüphesiz bu gerçeği gözler önüne serer.

Kendi hesaplarına eylemde bulunan bireylerin veya bireylerin oluşturduğu grupların eylemlerinin yan ürünleri olması, fiyatların temelidir. Mübadele oranlarının ve fiyatların katalaktik kavramı merkezi otoritenin, şiddete baş vuran insanların ve toplum, devlet veya silahlı baskı grupları adına tehdidin etkilerini imkânsızlaştırır. Fiyatları belirlemenin devletin işi olmadığını ilan ederken, mantıklı düşünmenin sınırlarının ötesine geçmiyoruz. Devletin fiyatları belirlemesi, kazın tavuk yumurtası yumurtlaması gibi bir şeydir.

Fiyatların hiç olmadığı bir toplumsal düzen düşünebiliriz, ve piyasanın belirlediği düzeyden farklı bir noktada fiyatları sabitlemeyi hedefleyen hükümet kararnamelerini düşünebiliriz. Bu durumun ima ettiği sorunları çalışmak iktisadın görevlerinden bir tanesidir. Fakat, bu sorunları incelemek istediğimizden ötürü fiyatlar ile hükümet kararnameleri arasında kesin bir ayrıma gitmek zorunludur. Fiyatlar tanım gereği insanların alım satımları veya alım satımdan uzak durmaları ile belirlenir. Baskı ve cebrin toplumsal aygıtının emirlerinin yerine getirilmesi için zorlayan devletlerin ve diğer birimlerin çıkarttıkları kararlar ile karıştırılmamalıdır.[70]

[70] Aşırı sayıda yeni terimin takdimiyle okuyucunun kafasını karıştırmamak için, bu gibi yaygın kullanılan yasaları *fiyatlar, faiz oranları, devletler veya diğer zorlayıcı birimler (örneğin, sendikalar) tarafından kanunlaştırılan ve zorlanan ücretleri* kullanacağız.

Bölüm 17

Dolaylı Mübadele

1. Mübadele Aracı ve Para

Kişiler arası mübadele, şayet mübadelenin nihai amacı olan mal ve hizmetler arasındaki karşılıklı mübadelenin tek veya birden fazla aracı araya girerse, dolaylı mübadele olarak adlandırılır. Dolaylı mübadele teorisinin konusu, mübadelenin araçları ile tüm sıra mal ve hizmetleri arasındaki mübadele oranlarını incelemektir. Dolaylı değişim teorisi, dolaylı mübadelenin tüm aşamalarına ve mübadele aracı olarak kullanılan tüm nesnelere göndermede bulunur.

Müşterek kullanılan mübadele aracına para denir. Para kavramı belirsizdir, çünkü tanımı belirsiz bir terim olan "müşterek kullanım"a atıfta bulunur. Mübadele aracının "müşterek" kullanılıp kullanılmadığına ve para olarak tanımlanıp tanımlanmayacağına karar verilemeyecek özellikleri vardır. Fakat paranın gösterimindeki bu belirsizlik praksiyolojik teorinin gerektirdiği kesinliği ve mükemmeliyeti hiçbir şekilde etkilemez. Para için geçerli olan her şey mübadele aracı için de geçerlidir. Öyleyse geleneksel terim olan *para teorisini* aynen korumanın veya bunu başka bir terim ile ikame etmenin bir önemi yoktur. Para teorisi daima dolaylı mübadelenin ve mübadele aracının teorisi olmuştur ve olmaktadır.[71]

2. Bazı Yaygın Hatalar Üzerine Gözlemler

Şayet pek çok iktisatçı parasal meseleler ile uğraşırken kendilerini gaflara daldırmamış ve bunlara inatla sarılmamış olsalardı, neredeyse tüm devletlerin

[71] Para hesaplaması teorisi dolaylı mübadele teorisine ait değildir. Praksiyolojinin genel teorisinin bir parçasıdır.

para politikalarını yanlış yola yönlendiren popüler para doktrinlerinin ölümcül hataları çok zor vücut bulurdu.

Her şeyden önce, sözde paranın yansızlığı boş fikri vardır.[72] Bu doktrinin doğal sonucu, tedavüldeki para miktarının artması veya azalmasıyla birlikte oransal olarak artan veya azalan fiyatlar "seviyesi" kavramıdır. Para miktarındaki değişmelerin tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarını aynı anda ve aynı derecede etkilemesinin asla mümkün olmadığını fark edememiştir. Para biriminin satın alma gücündeki değişmelerin mecburen alan ve satanların karşılıklı ilişkisine bağlı olduğunu da fark edememiştir. Para miktarının ve fiyatların oransal olarak birlikte artıp azaldığını ispatlamak için, para teorisi ile uğraşırken modern iktisadın diğer tüm sorunlarla uğraşırken başvurduğundan tamamen farklı bir yönteme başvurulmuştur. Bireylerin eylemlerinden başlamak yerine, katalaktikin istisnasız yapmak zorunda olduğu gibi, piyasa ekonomisinin tamamını kavramak için formüller tasarlanmıştır. Bu formüllerin unsurları şunlardır: Piyasadaki toplam para miktarı; ticaret hacmi--yani, piyasada alınıp satılan mal ve hizmetlerin tüm transferlerinin parasal eşdeğeri; para birimlerinin ortalama dolaşım hızı; fiyatlar seviyesi. Bu formüller görünüşte fiyat seviyesi doktrininin doğruluğunu kanıtlayan delilleri sunmuştu. Gerçekten, tüm bu muhakeme tarzı fasit daire içerisinde tartışmanın tipik bir örneği idi. Mübadele denklemi ispatlamaya çalıştığı doktrinlerin seviyesini zaten taşımaktaydı. Temelinde para miktarının ve fiyatların oransal hareketi olduğu—savunulamaz--doktrininin matematiksel ifadesinden başka bir şey değildi.

Mübadele denklemi analizinde unsurlardan bir tanesinin—toplam para arzının, ticaret hacminin, dolaşım hızının—değiştiğini, bu değişikliğin nasıl meydana geldiğini sormadan, varsaymaktadır. Bu büyüklüklerdeki değişikliklerin aslında piyasada değil bireysel oyuncunun şartlarında ortaya çıktığını ve bu oyuncuların tepkilerinin karşılıklı etkileşimlerinin sonucunda fiyat yapısında değişiklikler yaptığını fark etmez. Matematiksel iktisatçılar muhtelif bireysel para talebi ve arzından başlamayı reddederler. Bunun yerine mekanik modele göre düzenlenmiş yanlış dolaşım hızı kavramını takdim ederler.

Muhakememizin bu noktasında matematikçilerin paranın mümkün kıldığı hizmetlerin bütüncül veya temelde el değiştirmesinden, tedavülden, müteşekkil olduğunu varsaymakta haklı olup olmadığı sorusu ile ilgilenmeye gerek yoktur. Bu doğru olsaydı bile, para birimini—fiyatı—satın alma gücü hizmetleri temelinde açıklamak hâlâ hatalı olurdu. Suyun, viskinin ve kahvenin verdiği hizmetler bu şeylere ödenen fiyatlarla açıklanmaz. Açıkladıkları neden

[72] Bkz. yukarıda, s. 202. Bu doktrinin terminolojisine ve tarihine önemli katkılar Hayek'in *Prices and Production* (gözden geçirilmiş baskı, Londra, 1935), s. 1 vd., 129 vd. tarafından yapılmıştır.

insanların, bu hizmetleri kabul ettikleri sürece, belli şartlar altında bu şeylerin belli miktarlarını talep ettikleridir. Fiyat yapısını etkileyen nesnel kullanım değeri değil, daima taleptir.

Paraya dair katalaktikin görevinin alış verişe konu olan mallardan daha geniş olduğu doğrudur. İnsanların muhtelif satılan malların verebileceği hizmetleri güvene alma niyetlerini açıklamak katalaktikin, değil psikoloji ve fizyolojinin görevidir. Ancak, paraya dair bu mesele ile ilgilenmek katalaktikin görevidir. Katalaktik tek başına insanın elinde para tutmaktan ne gibi bir fayda elde edeceğini bize söyleyebilir. Fakat, paranın satın alma gücünü belirleyen bu beklenen avantajlar değildir. Bu avantajları güvenceye alma hevesi para talebini meydana getiren faktörlerden yalnızca bir tanesidir. Yoğunluğu tamamen değer yargılarıyla belirlenen öznel unsur, nesnel gerçek olmayan ve belli bir etkiyi meydana getirecek olan kuvvet, piyasa mübadele oranlarının teşekkülünde rol oynayan taleptir.

Mübadele denkleminin ve temel unsurlarının eksikliği piyasa olgusuna bütüncül görüş açısından bakmalarıdır. Volkswirtschaft* fikri saplantılarıyla aldatılmaktadır. Ancak, Volkswirtschaft'ın olduğu yerde, ne piyasa ne de fiyatlar ve para vardır. Piyasada sadece ahenk içinde hareket eden bireyler veya bireylerin oluşturduğu gruplar vardır. Bu oyuncuları motive eden tüm piyasa ekonomisinin çıkarları değil, kendi çıkarlarıdır. Eğer ticaret hacmi ve dolaşım hızı gibi kavramlar içerisinde bir anlam varsa, o zaman bireylerin eylemlerinin sonuçlarına göndermede bulunurlar. Bireylerin eylemlerini açıklamak için bu kavramlara başvurmaya müsaade edilemez. Piyasa sistemi içerisinde eldeki toplam para miktarının değişmesine ilişkin olarak katalaktikin sorması gereken ilk soru, bu değişikliğin muhtelif bireylerin davranışlarını nasıl etkilediğidir. Modern iktisat "demir" veya "ekmeğin" neye değer olduğunu sormaz. Demirin veya ekmeğin belli miktarının, belli tarihte ve belirli yerde eylemde bulunan bireye neye değer olduğunu sorar. Para konusunda aynı süreçte bulunması elinde değildir. Mübadele denklemi iktisadi düşüncenin temel ilkeleriyle uyumlu değildir. Bütüncül fikirlere sadık olduklarından insanların praksiyolojik olguyu anlayamadıkları düşünce çağına geri dönüştür. Genelde "demir" ve "ekmek" değerleri ile ilgili önceki çağlarda yapılan spekülasyonlarda olduğu gibi, kısırdır.

Para teorisi katalaktik teorinin esas unsurudur. Onunla da diğer tüm katalaktik sorunlarla ilgilenildiği şekliyle ilgilenilmelidir.

---

* Ekonomi politik, ya da politik iktisat. Bugün adı iktisat olarak anılan sosyal bilim dalı 20. yüzyıl başına kadar politik iktisat olarak anılırdı. (Ed.)

3. Para Talebi ve Para Arzı

Çeşitli malların ve hizmetlerin pazarlanabilirliğinde dikkate değer farklılıklar hüküm sürer. Veri şartlar altında en yüksek veya bundan azıcık daha düşük bir fiyattan satın almaya hazır müşteriler bulmanın zor olmadığı mallar vardır. Satıcı, talebi daha yoğun olan istekliyi bulabilseydi kazanabileceğinden çok daha azını kabullenmeye hazır olsa bile, müşteri bulmanın kolay olmadığı mallar vardır. Muhtelif mal ve hizmetlerin pazarlanmasında dolaylı mübadeleyi yaratan bu farklılıklardır. O anda hanehalkı veya işletmesi için almak istediğini alamayan, veya belirsiz gelecekte ne tip mallara ihtiyacı olacağını henüz bilmeyen insan, eğer daha az pazarlanabilir malı daha fazla pazarlanabilir mal ile değiştirirse nihai amacına yaklaşır. Vermek istediği ürünün fiziksel özellikleri (mesela bozulabilirliği veya depolama ya da buna benzer nedenlerden dolayı katlanılan maliyette olduğu gibi) daha fazla beklememesi yönünde kendisine baskı yapar. Bazen ilgili malı vermekte acele ettirilir, çünkü piyasa değerinin bozulmasından korkmaktadır. Bu mal kendi ihtiyaçlarını doğrudan tatmin etmek için uygun olmasa bile, tüm bu durumlarda daha fazla pazarlanabilir mal edinimiyle kendi durumunu geliştirir.

Mübadele aracı insanların ne kendi tüketimleri ne de kendi üretim faaliyetlerinde kullanım için edindikleri bir maldır. Mübadele aracı, kişilerin ileriki bir tarihte üretim veya tüketim için kullanmak istedikleri mallara karşılık olarak mübadele etmeye niyetlendikleri maldır.

Para mübadele aracıdır. İnsanların en fazla edindikleri pazarlanabilir maldır, çünkü daha sonraki kişiler arası mübadele eyleminde onları teklif etmek isterler. Para genel kabul gören ve müşterek kullanılan mübadele aracı olarak hizmet veren bir nesnedir. Bu onun yegâne fonksiyonudur. İnsanların paraya atfettiği diğer tüm işlevler yalnızca birincil ve yegâne fonksiyonunun, yani mübadele aracı olmanın, kendine has özellikleridir.[73]

Mübadele araçları iktisadi mallardır. Kıttırlar; onlar için talep vardır. İktisadi malları elde etme isteklisi ve onlara karşılık olarak mal ve hizmet mübadelesi yapmaya hazır piyasa insanları vardırlar. Mübadele aracı mübadelede değere sahiptir. Edinimleri için insanlar feragatte bulunurlar; onlar için "fiyatlar" öderler. Bu fiyatların kendine has özelliğinin altında yatan neden parasal terimlerle ifade edilememesi gerçeğidir. Satışa konu olan mal ve hizmetlerde fiyatlardan veya parasal fiyatlardan bahsederiz. Paraya dair ise muhtelif satılabilir mallara karşı satın alma gücünden bahsederiz.

---

[73] Bkz. Mises, *The Theory of Money and Credit*, çeviren H. E. Batson (Londra and New York, 1934), s. 34-37.

Mübadele aracına talep vardır, çünkü insanlar onları saklamak ister. Piyasa toplumunun her üyesi cebinde veya kasasında belli bir miktar para tutmak ister. Bazen daha fazla nakit tutmak ister, bazen daha az; istisnai durumlarda nakit tutmayı reddettiği bile olur. Her neyse, insanların büyük bir çoğunluğu yalnızca muhtelif mallara sahip olmayı değil, aynı zamanda ellerinde para tutmayı da isterler. Nakit tutumu yalnızca bir bakiye değil servetlerinin harcanmayan bir kısmıdır; tüm kasti alım ve satım eylemlerinin tamamlanmasından sonra kasasız arta kalan bakiye değildir. Bunun tutarı amaçlı nakit talebi tarafından belirlenir. Ve diğer tüm mallarda olduğu gibi, para ve satışa konu olan mallar arasındaki mübadele oranını meydana getiren şey, para arz ve talebi arasındaki ilişkide yaşanan değişmelerdir.

Paranın her bir parçası piyasa ekonomisi üyelerinden birisine aittir. Bir oyuncunun kontrolünden diğerine para transferi derhal ve devamlıdır. Paranın bireyin veya firmanın nakit tutumunun bir parçası olmadığı, "tedavülde" olduğu bir zaman parçası yoktur.[74] Tedavüldeki para ile atıl para arasında ayrıma gitmek temelsizdir. Tedavüldeki para ile gömülenmiş para arasında ayrıma gitmek de hatalıdır. Gömüleme denen--gözlemcinin kişisel görüşüne göre--normal ve yeterli olanı aşan nakit paranın yüksekliğidir. Ne var ki, gömüleme nakit tutumudur. Gömülenmiş para hâlâ paradır ve gömüleme halinde normal denen nakit tutumunda verdiği hizmeti yine verir. Para gömükeyen kişi, (kendisini gözleyen bir iktisatçının uygun göreceği belli koşullar altında—aslında farklı koşullar altında kendisinin veya başkalarının tutacağı miktarı aşacak kadar—nakit tutmasının uygun olduğuna inanmaktadır. Bu yolda hareket eden, para talebinin konfigürasyonunu her "normal" talebin etkilediği şekilde etkiler.

Pek çok iktisatçı arz talep ibarelerini nakit tutumu için para talebi ve arzı bağlamında kullanmaktan kaçınır; çünkü bankacıların kullandığı şu anki terminoloji ile karışacağından korkmaktadır. Gerçekten, para talebine kısa vadeli borçlar ve para arzına bu borçların arzı demek olağandır. Buna göre, kısa vadeli borç piyasasına para piyasası denir. Para kıttır, eğer kısa vadeli borçlar için faiz oranında yükselme eğilimi yaygınsa; ve, para boldur, eğer söz konusu borçlar için faiz oranı düşüyorsa. Bu tip konuşma tarzı o kadar sağlam bir şekilde yerleştirilir ki, onları ıskartaya çıkartma girişimi mümkün değildir. Böylece ölümcül hataların yayılmasını sağlamışlar, insanları para ve sermaye kavramları ile sınırlamışlar, para miktarındaki artışın faiz oranlarını düşürebileceğine inandırmışlardır. Önerilen terminolojinin yanlış anlama yaratabi-

[74] Para nakil sürecinde olabilir, trenlerde, gemilerde veya uçaklarda bir yerden diğer yere seyahat edebilir. Ancak, bu durumda bile daima birisinin kontrolü altındadır, birisinin mülküdür.

leceğini ihtimal dışı bırakan, bu hataların kabalığıdır. İktisatçıların bu temel meselelerde hata ettiğini farz etmek çok zordur.

Diğerleri para arz ve talebi hakkında konuşulmaması görüşünü korumuşlardır, çünkü para talep edenlerin amacı mal talep edenlerin amacından farklıdır. Dediklerine göre mallar tüketim için talep edilirken, para mübadelenin ileriki eylemlerinde kullanılmak üzere talep edilmektedir. Bu itiraz daha az geçersiz değildir. İnsanların mübadele aracı yaptıkları şeylerin kullanımı, en sonunda verilmeyi içerir. Ancak, her şeyden önce satın almanın gerçekleştirilmesi anında ödemeye hazır olunması için belli bir miktarın biriktirilmesi heveslisidirler. Tam olarak insanlar mal ve hizmetleri verdikleri anda kendi ihtiyaçlarını karşılamayı istemediklerinden piyasaya kendileri mal getirirler; tam olarak satın almak için uygun koşulların ortaya çıkmasını beklemek istediklerinden veya beklemeye zorlandıklarından, mallarını direkt olarak takas etmezler, onun yerine dolaylı olarak mübadele aracının araya girmesiyle mübadelede bulunurlar. Para kullanımından dolayı yıpranmaması ve hizmetlerini pratik olarak sınırsız zaman boyunca sunabilmesi gerçeği arzının biçimlenmesinde önemli bir unsurdur. Fakat bu, paraya değer biçilmesinin diğer mallara değer biçilmesi ile aynı şekilde açıklanması gerçeğini değiştirmez: belli bir miktarını edinme heveslilerinin talebi ile.

İktisatçılar tüm ekonomik sistem içinde para talebini yükseltebilen veya düşürebilen unsurları tek tek saymayı denemişlerdir. Bu unsurlar: nüfus; tek tek hanehalklarının otarşik üretim ile kendi ihtiyaçlarını bir yere kadar karşılaması ve diğer insanların ihtiyaçları için bir yere kadar üretmeleri, kendi ürünlerini piyasada satmaları ve tüketimleri için almaları; işletme faaliyetlerinin dağılımı ve yılın çeşitli mevsimlerinde ödemelerin denkleştirilmesi; alacakların karşılanması ve karşılıklı iptalin neden olduğu karşıt alacaklar için kurumlar, mesela takas odaları gibi. Tüm bu unsurlar gerçekten para talebini ve muhtelif birey ve firmaların nakit tutum yüksekliklerini etkiler. Ancak, uygun olarak düşündükleri nakit miktarının belirlenmesi ile ilgilenen insanların düşüncelerinde oynadıkları roller tarafından dolaylı olarak etkilenirler. Mesele hakkında belirleyici olan şey, daima, ilgili kişinin değer yargılarıdır. Muhtelif oyuncuların tutmaları gereken nakit düzeyinin ne olduğuna karar vermeleridir. Çözümlerini malların, kıymetli evrakların ve faiz getiren bonoların alımını reddederek, ve bu varlıkları satarak veya tersine alımlarını arttırarak devam ettirirler. Para karşısında nesneler, diğer mal ve hizmetlere göre ne iseler ondan farklı değildirler. Para talebi, nakit tutmak için para edinmeye niyetli insanların eylemleri ile belirlenir.

Para talebi fikrine karşı getirilen bir diğer itiraz da şudur: Para biriminin marjinal faydası diğer mallarınkinden çok daha yavaş azalır; gerçekten aza-

lışı o kadar yavaştır ki pratikte göz ardı edilebilir. Para hakkında hiç kimse talebinin tatmin edildiğini söylemez, ve hiç kimse daha fazla para elde etme fırsatını, gereken feragatin çok büyük olmaması şartıyla, kaçırmaz. Öyleyse para talebini sınırlı olarak düşünmek mümkün değildir. Ancak sınırsız talep fikri çelişkilidir. Bu popüler muhakeme tamamen hatalıdır. Para talebini, para terimi ile ifade edilen daha fazla servet arzusuyla nakit tutma ile sınırlandırır. Paraya olan susuzluğunun asla giderilemeyeceğini söyleyen kişi, nakit tutumunun asla aşırı büyük olmayacağını kast etmez. Gerçekte demek istediği, asla yeterince zengin olamayacağıdır. Eğer ilave para eline geçerse, nakit dengesini arttırmak için kullanmayacaktır veya sadece bir parçasını bu amaç için kullanacaktır. Artığı ya tüketime ya da yatırıma harcayacaktır. Hiç kimse nakit talebinden daha fazlasını elinde tutmaz.

Para ve ticarete konu olan mal ve hizmetler arasındaki mübadele oranının talep ve arz tarafından belirlenmesi, muhtelif mallar arasındaki mübadele oranı gibi aynı şekilde, *paranın miktar teorisinin* esasıdır. Bu teori arz ve talebin genel teorisinin paranın özel durumuna uygulanmasıdır. Özelliği diğer tüm mübadele oranlarının açıklanmasında kullanılan aynı muhakemeye başvurarak, paranın satın alma gücünün belirlenmesini açıklayan bir girişim olmasıdır. Eksikliği, bütüncül yoruma başvurmasıdır. Bireysel insan ve firmaların eylemlerine değil piyasadaki toplam para arzına bakmasıdır. Bu yanlış bakış açısının doğal sonucu, toplam para miktarı ile parasal fiyatlar arasında oransal bir değişimin hüküm sürdüğü fikridir. Fakat eski eleştiriler miktar teorisindeki kalıtsal hataları ifşa etmeyi ve bunu daha tatminkâr bir teori ile ikame etmeyi başaramadılar. Miktar teorisinde yanlış olanla savaşmadılar; tersine gerçeğin nüvesine saldırdılar. Fiyat hareketleri ile para arzı hareketleri arasındaki nedensel ilişkinin varlığını inkâra yeltendiler. Bu inkâr onları hatalar, çelişkiler ve anlamsızlık labirentine yöneltti. Modern para teorisi (paranın satın alma gücündeki değişmeler diğer tüm piyasa fenomenlerine uygulanan ilkelere göre ele alındığı ve paranın arz ve talebindeki değişmeler ve satın alma gücü arasında bir bağlantı olduğu bilindiği sürece), geleneksel miktar teorisi tehdidini göğüsleyebilir. Bu bağlamda paranın modern versiyonu miktar teorisinin geliştirilmiş bir türü olarak adlandırabilir.

Carl Menger'in Paranın Başlangıç Teorisinin Epistemolojik Önemi

Carl Menger paranın başlangıcının reddedilmez praksiyolojik teorisini sunmakla kalmadı. Praksiyolojinin temel ilkelerinin ve araştırma yöntemlerinin izahı için teorisinin önemini de kavradı.[75]

[75] Bkz. Carl Menger'in kitabı *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* (Viyana, 1871), s. 250 vd.; a.g.e. (2. baskı, Viyana, 1923), s. 241 vd.; *Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften* (Leipzig, 1883), s. 171 vd.

Paranın başlangıcını kararname veya akitlerle açıklamayı deneyen yazarlar olmuştu. Buna göre otorite, devlet veya vatandaşlar arasındaki akit amaçlı ve dolaylı mübadeleyi ve parayı bilinçli olarak tesis etmiştir. Bu doktrinin ana eksikliği, dolaylı mübadeleye ve paraya aşina olmayan çağdaki insanların yaşadıkları çağın gerçek şartlarından tamamen farklı yeni bir ekonomik düzenin planını dizayn edebildiği ve bu tasarının önemini idrak edebildiği varsayımında görülemez; tarihin bu ifadelerin doğruluğuna dönük bir kanıt sunmaması gerçeğinde de. Reddi için çok daha önemli sebepler vardır.

Eğer ilgili tarafların şartlarının doğrudan mübadeleden dolaylı mübadeleye ve bununla birlikte mübadele aracı olarak kullanım için özellikle yüksek pazarlanabilirliliği ile ayırt edilen belli mallara tercih verdiği farz edilirse, neden kişinin, dolaylı mübadelenin başlangıcı ile ilgilenirken, ilave otorite kararnamesine veya vatandaşlar arasında açık sözleşmeye başvurduğunu anlamak zordur. Elde etmek istediğini direkt takas yöntemiyle elde etmesinin zor olduğunu gören kişi, daha pazarlanabilir malın sahibi olmasıyla daha sonraki mübadele eyleminde onu elde etme şansını daha yüksek tutar. Bu şartlar altında devlet müdahalesine veya vatandaşlar arasında bir sözleşmeye ihtiyaç yoktur. Bu yoldan devam etmenin mutlu düşüncesi en kurnaz bireyleri vurabilir, ve daha az kaynağa sahip olan ilkinin yöntemini taklit edebilir. Dolaylı mübadelenin onayladığı avantajların eylemde bulunan taraflar tarafından anında fark edildiğini varsaymak, para vasıtasıyla ticarette bulunan tüm toplumun imajının dahi tarafından anlaşıldığını ve, eğer sözleşme doktrinini adapte edersek, ikna yoluyla geri kalan insanlara belirgin kıldığını varsaymaktan kesinlikle daha makuldür.

Ancak, eğer bireylerin dolaylı mübadele yoluyla doğrudan mübadele için fırsat beklemeden daha iyi yaptığı gerçeğini ve sözün gelişi otoritelerin veya sözleşmenin parayı takdim ettiğini varsaymazsak, başka sorular ortaya çıkar. Faydasını kavrayamadıkları yöntemi adapte etmeye insanları iten ne tür önlemlerin alındığını ve, teknik olarak doğrudan mübadeleden daha karmaşık olanı sormalıyız. Cebrin uygulandığını varsayabiliriz. Fakat, o takdirde, ne zaman ve hangi olaylardan sonra dolaylı mübadele ve para kullanımının meşakkatli prosedürler olmaktan çıktığını veya ilgili bireylerin kayıtsız kaldığı veya onlar için avantajlı şeyler haline geldiğini sormalıyız.

Praksiyolojik yöntem, tüm fenomenlerin bireylerin eylemlerine kadar geriye dönük izlerini sürer. Eğer kişiler arası mübadele şartları dolaylı mübadele işlemleri yaratır durumdaysa, ve eğer insanlar bu avantajları fark ederlerse doğrudan mübadele ve para var olur. Tarihsel tecrübe bu şartların varlığın ve hâlâ var olduğunu göstermektedir. Bu koşulların yokluğunda, insanların dolaylı mübadeleyi ve parayı nasıl adapte etmiş olabilecekleri ve mübadelenin bu tarzına nasıl tutunmuş olabilecekleri idrak edilemez.

Dolaylı değişim ve paranın doğuşu ile ilgili tarihsel soru praksiyolojiyi ilgilendirmez. İlgili tek şey şudur: dolaylı mübadele ve para vardır; çünkü varolma şartları vardı ve halen mevcuttur. Eğer böyleyse, praksiyoloji otoriter bir kararnamenin veya bir sözleşmenin mübadelenin bu tarzını icat ettiği hipotezine başvurma ihtiyacı duymaz. Devletçiler vurabilir, şayet paranın "icadını" bunun gerçek olması mümkün görünmese de devlete atfetmeye devam etmek isterlerse. Önemli olan insanın tüketmek veya üretimde kullanmak maksatlı değil, mübadelenin daha sonraki eyleminde vermek üzere bir mal elde etmesidir. İnsanlar üzerinde böyle bir davranış malı mübadele aracı yapar ve, eğer bu davranış belli mal için müşterek olursa, para yapar. Mübadele aracının ve paranın katalaktik teorisinin tüm teoremleri, mübadele aracı olarak hizmet veren malın hizmetlerine yapabildiğince göndermede bulunur. Dolaylı mübadelenin ve paranın başlatılması için ilk hareketin otoriteler veya toplumun üyeleri arasındaki anlaşma tarafından sağlandığı doğru olsaydı bile, sadece mübadele eden insanların davranışlarının dolaylı mübadeleyi ve parayı yaratabildiği gerçeği sarsılmadan kalırdı.

Tarih bizlere mübadele aracının ne zaman ve nerede ilk kullanıma girdiğini ve nasıl, böylelikle, bu amaç için kullanılan malların kademe kademe kısıtlandığını söyleyebilir. Mübadele aracının geniş kavramı ile paranın dar kavramı arasındaki farklılaştırma keskin değil yavaş yavaş olduğu için, basit mübadele aracından paraya tarihsel geçiş hakkında bir anlaşmaya varılamaz. Bu tip bir soruyu cevaplama tarihsel anlayış meselesidir. Ancak, daha evvel değinildiği gibi, doğrudan mübadele ve dolaylı mübadele arasındaki fark keskindir ve katalaktikin mübadele aracına dair tespit ettiği her şey kategorik olarak talep edilen ve araç olarak edinilen tüm mallara göndermede bulunur.

Dolaylı mübadele ve paranın kararname veya sözleşme ile kurulduğu ifadesi tarihsel olaylar olarak kast edildiği sürece, bunların yanlışlığını ifşa etmek tarihçilerin işidir. Tarihsel bir ifade olarak geliştirilmesi, paranın katalaktik teorisini ve dolaylı mübadelenin evriminin açıklamasını hiçbir şekilde etkilemez. Fakat, eğer insan eylemi ve toplumsal olaylar hakkında bir ifade olarak tasarlanırsa, faydasızdır çünkü eylem hakkında hiçbir şey söylemez. Bu ifade, insan eylemi hakkında, bir gün yöneticilerin veya bir araya gelmiş vatandaşların aniden mübadeleyi dolaylı--yaygın kullanılan bir mübadele aracı yoluyla—yapmanın iyi bir fikir olduğunun akıllarına geliverdiğini ilan eden bir ifade değildir. Yalnızca sorunu geriye doğru itmektedir.

Eğer biri devletin veya karizmatik liderin veya tüm insanların üzerine inen ilhamın insan eylemi ve toplumsal fenomeni yarattığını ilan ederse, bu kişinin insan eylemlerinin ve toplumsal olgunun bilimsel kavramına hiçbir katkıda bulunmadığını idrak etmek zorunludur. Bu ifadeler aynı zamanda "kast edil-

meyen sonuç, toplumun üyelerinin bireysel çabalarının kasıtlı tasarlanmamış ve hedeflenmemiş sonuçları" olarak bu olgunun nasıl kabullenildiğini gösteren teorinin öğretilerini reddeder.[76]

4. Paranın Satın Alma Gücünün Belirlenmesi

İktisadi mal onu sadece tüketimde veya üretimde kullanmak isteyenler tarafından değil, aynı zamanda mübadele aracı olarak tutmak ve mübadelenin daha sonraki eyleminde ihtiyaç halinde vermek isteyenler tarafından talep edilir edilmez, talebi yükselir. Bu mal için yeni bir kullanım ortaya çıkmıştır ve ilave bir talep yaratmıştır. Diğer iktisadi mallarda olduğu gibi, bu ilave talep mübadelede değerinde, yani edinilmesi için sunulan diğer malların miktarında, bir artışa neden olur. Mübadele aracının verilmesiyle, muhtelif mal ve hizmet terimiyle ifade edilen "fiyatı," elde edilebilen diğer malların miktarı onu değişim aracı olarak elde etmek isteyenlerin talebi tarafından kısmen belirlenir. Eğer insanlar malı kullanmayı terk ederlerse, mübadele aracı olarak, bu ilave spesifik talep ortadan kaybolur ve "fiyat" eş zamanlı olarak düşer.

Böylece mübadele aracının talebi iki kısmi talebin birleşimidir: tüketim ve üretimde kullanma amaçlı talep ve mübadele aracı olarak kullanma amaçlı talep.[77] Modern madeni para hakkında sanayi talebinden ve para talebinden bahsedilebilir. Mübadele aracının mübadeledeki değeri (satın alma gücü) bu iki kısmi talebin toplam etkisinin sonucudur.

Mübadele aracı olarak gösterdiği hizmet olan mübadele aracı talebinin uzantısı, mübadeledeki değerine bağlıdır. Bu gerçeği pek çok iktisatçı çözümlenemez olarak gördüğü için, bu muhakeme hattı boyunca daha fazla ileriye gitmekten alıkoyan güçlükler doğurmaktadır. Dedikleri şey, para talebine göndermede bulunarak ve satın alma gücünü ve satın alma gücüne göndermede bulunarak para talebini açıklamanın mantıksızlık olduğu idi.

Ancak, zorluk sadece görünüştedir. Spesifik talebin kapsamına atıfta bulunarak açıkladığımız satın alma gücü, yüksekliğinin bu spesifik talebi belirlediği satın alma gücü ile aynı şey değildir. Sorun yakın geleceğin, olması yakın anın satın alma gücünün belirlenmesinin idrakidir. Bu sorunun çözümü için yakın geçmişin, az evvel geçen zamanın satın alma gücüne atıfta bulunuruz. İki önemli büyüklük vardır. Regresyon teoremi denilebilecek, fasit daire içerisinde hareket eden teoremimize itirazda bulunmak hatalıdır.[78]

---

[76] Bkz. Menger, *Untersuchungen*, l.c., s. 178.

[77] Paranın münhasıran mübadele aracı hizmetine adanmasının ve talep edilebileceği başka hizmetlere uygun olmaması problemleri ile aşağıda 9'da ilgilenilecektir.

[78] Yazar satın alma gücünün regresyon teoremini kitabının *Theory of Money and Credit*

Ancak eleştirmenler der ki, bu, sorunu geriye atmakla eş anlamlıdır. Şimdilik hâlâ dünün satın alma gücünün belirlenmesini açıklama zorunluluğu vardır. Eğer kişi bunu dünden önceki günün satın alma gücüne göndermede bulunarak açıklarsa, *regressus in infinitum*'a (sonsuza kadar geriye gitme) kayar. İddiaları, bu muhakemenin sorunun mantıklı, tatminkâr ve tam bir çözümünü mümkün kılmadığıdır. Bu eleştirmenlerin göremedikleri, regresyonun geriye doğru sonlanmayacak bir biçimde gitmediği, açıklamanın tamamlandığı ve hiçbir sorunun cevapsız kalmadığı bir noktaya varmasıdır. Eğer paranın satın alma gücünü adım adım geriye takip edersek, ilgili malın hizmeti mübadele aracı olarak başladığı noktaya sonunda varırız. Bu noktada dünün mübadele değeri münhasıran bu malı mübadele aracı dışında diğer kullanımlar için isteyenlerin gösterdiği parasal olmayan—sanayi—talebi tarafından belirlenir.

Ancak, eleştirmenler devamla bunun sanayi amaçlı kullanımı tarafından mübadelenin aracı olarak hizmete devam eden paranın satın alma gücünün bir parçasını açıkladığı anlamındadır. Gerçek sorun, yani mübadele değerinin spesifik parasal kısmı, çözülmeden kalır. İşte burada eleştirmenler yanılmaktadır. Mübadele aracı olarak mümkün kıldığı hizmetlerin sonucu olan para değerinin o parçası bu spesifik parasal hizmete ve yarattıkları talebe göndermede bulunarak tamamen açıklanmaktadır. İki gerçek inkâr edilemez, hiç kimse tarafından da inkâr edilmez. İlki, mübadele aracına olan talep, hem parasal hem de mümkün kıldığı sanayi hizmetlerinin sonucu olan mübadele değeri tarafından belirlenir. İkincisi, mübadele aracı olarak henüz talep edilmemiş malın mübadele değeri tek başına sanayi amaçlı, yani tüketim veya üretim amaçlı, kullanma heveslisi insanların talebi tarafından belirlenir. Şimdi, regresyon teoremi sadece parasal olmayan hizmetleri anındaki değerine atfedilen mübadele değerinin etkilediği münhasıran sanayi amaçlı talep edilen malın parasal talebinin ilk ortaya çıkışını yorumlamayı amaçlar. Bu kesinlikle sanayi mübadele değeri temelinde mübadele aracının spesifik parasal mübadele değerini amaçlamayı içermez.

Sonunda regresyon teoremi yaklaşımı teorik değil tarihsel olduğu için itirazlarda bulunulmuştur. Bu itiraz da daha az hatalı değildir. Olayı tarihsel olarak açıklamak demek, belli bir tarihte ve belli bir yerde icraat halindeki güçlerin ve unsurların nasıl ürettiğini göstermektir. Bu bireysel güçler ve un-

---

basımı 1912 (s. 97-123 İngilizce tercümesi) ilk baskısında geliştirdi. Teoremi pek çok açıdan eleştirildi. Usta eseri *The Value of Money*, ilk baskısı 1917 (Bkz. s. 100 vd. 1936 baskısında) özellikle B. M. Anderson tarafından itirazlar getirildi. Sorunların önemi H. Ellis'in (*German Monetary Theory* 1905-1933 [Cambridge, 1934], s. 77 vd.) itirazlarını da tartmayı gerektirir. Yukarıdaki paragraflarda, tüm itirazlar ayrıştırıldı ve dikkatlice incelendi.

surlar yorumun nihai parçalarıdırlar. Bunlar nihai veridirler ve aslında daha ileri analize ve indirgenmeye açık değildirler. Fenomeni teorik olarak açıklamak demek, teorik sistemde zaten var olan genel kurallara kadar ortaya çıkışının izini takip etmektir. Regresyon teoremi bu ihtiyaca uygundur. Mübadele aracının spesifik mübadele değerini genel katalaktik teori tarafından geliştirilen aracı ve değerleme ve fiyatlamanın ilgili sürecinin teoremleri işlevlerine kadar takip eder. Daha evrensel teorinin kurallarından daha özel durum çıkarsar. Özel olgunun gerekli olarak tüm fenomenler için geçerli olan kuralların işleyişinden nasıl ortaya çıktığını gösterir. Şunu demez: Bu şu tarihte ve yerde oldu. Şunu der: Bu şartlar müsait olduğunda daima olur; mübadele aracı kullanımı için evvelden talep edilmeyen mal bu kullanım için her ne zaman talep edilmeye başlarsa, aynı etkiler görünmeye başlar; bu amaç için kullanımının başlangıcında diğer kullanımları hesabına mübadele değeri olmayan mübadele aracı fonksiyonu olarak hiçbir mal kullanılmaz. Regresyon teoreminde ima edilen tüm bu ifadeler de praksiyolojinin önselinde ima edildiği şekliyle resmen telaffuz edilir. Bu şekilde *olmalıdır*. Hiç kimse nesnelerin farklı şekilde olabileceği farazi durumu yapılandırmayı başaramaz.

Paranın satın alma gücü, mal ve hizmetlerin fiyatları durumunda olduğu gibi, arz ve talep tarafından belirlenir. Eylem daima gelecek şartlarının daha tatminkâr düzenlemesini hedeflediğinden, para edinmeyi veya vermeyi düşünen elbette ki ilkin gelecekteki satın alma gücü ve gelecekteki fiyat yapısı ile ilgilenir. Ancak paranın satın alma gücü hakkında yakın geçmişteki konfigürasyona bakarak bir fikir sahibi olur. Paranın satın alma gücünün belirlenmesini muhtelif mal ve hizmetler arasındaki müşterek mübadele oranlarının belirlenmesini radikal olarak ayırt eden işte bu gerçektir. İkinciye ait olarak piyasa oyuncuları gelecekteki istek tatmininden başka hiçbir şey düşünmezler. Eğer daha evvel adı hiç duyulmamış bir yeni mal satışa sunulursa, birkaç sene evvel radyo örneğinde olduğu gibi, birey için önemli olan tek soru yeni aletin sağlayacağı tatminin yeni ürünü satın almak için almaktan vazgeçmek zorunda kalacağı mallardan beklenen tatminden daha büyük olup olmadığıdır. Geçmiş fiyatlar hakkındaki bilgi, alıcı için, tüketici artığını kazanma demektir. Eğer böyle bir niyeti olmasaydı, yakın geçmişin piyasa fiyatlarına aşinalığı olmadan alımlarını ayarlayabilirdi. Buna şimdiki fiyatlar denir. Bu takdirde değer yargılarını takdir biçmeden oluşturabilirdi. Daha evvel bahsedildiği gibi, geçmişin tüm fiyatları hafızasının yok edilmesi, muhtelif malları arasındaki yeni mübadele oranlarının oluşumunu engellemeyecektir. Ancak eğer paranın satın alma gücü hakkındaki bilgi ortadan kaybolursa, dolaylı mübadele ve mübadele aracı süreci yeniden başlamak zorundadır. Bazı malların, diğerlerinden daha fazla pazarlanabilir olanlarının, mübadele aracı olarak kullanımına yeniden başlamak gerekli olacaktır. Bu mallara olan talep arta

ve sanayi (parasal olmayan) kullanımlarından elde edilen mübadele değerine mübadele aracı olarak yeni kullanımından dolayı spesifik bir parça ilave edilir. Paraya dair değer yargısı eğer takdir biçme temelinde olursa ancak mümkündür. Paranın yeni türünün kabulü, doğrudan üretim veya tüketim için mümkün kıldığı hizmet hesabına bir öncekinin mübadele değerinin zaten var olduğunu önceden farz eder. Parasal birimin değerini, eğer yakın geçmişteki mübadele değeri--satın alma gücü--hakkında bir bilgiye sahip değilse, ne alıcı ne de satıcı takdir edebilir.

Para talebi ve para arzı arasındaki ilişki, parasal ilişki denebilir, satın alma gücünün düzeyini belirler. Bugünün para ilişkisi, ki dünün satın alma gücü zemininde oluşturulmaktadır, bugünün satın alma gücünü belirler. Nakit tutumunu arttırmak isteyen alımlarını kısıp satışlarını arttırır ve böylece fiyatların düşmesine neden olur. Nakit tutumunu düşürmek isteyen alımlarını arttırır--ya tüketim veya üretim ve yatırım için--ve satışlarını kısar; böylece fiyatların yükselmesi yönünde bir eğilim yaratır.

Para arzındaki değişmeler çeşitli bireyler ve firmalar tarafından sahip olunan malların satışını mecburen değiştirir. Tüm piyasa sisteminde eldeki para miktarı belli bireysel üyelerin nakit tutumunu arttırmadan veya düşürmeden arttırılamaz veya düşürülemez. Her üyenin sisteme ilave para girişinin daha başında pay aldığını, veya para miktarının azaltılmasında payı olduğunu, eğer istersek, varsayabiliriz. Fakat, ister varsayalım ister varsaymayalım, gösterimimizin nihai sonucu değişmez. Bu sonuç ekonomik sistemde para arzındaki değişmelerin neden olduğu fiyat yapısındaki değişmeler aynı şekilde çeşitli mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkileyecektir.

Devletin ilave kağıt para çıkardığını varsayalım. Devlet ya mal ve hizmet satın almayı veya borçlarını geri ödemeyi veya bu borçların faizlerini ödemeyi planlamaktadır. Ancak bu, hazine mal ve hizmetlere ilave talep ile piyasaya girerse olabilir; şu anda önceden satın alabileceğinden daha fazla alabilecek pozisyondadır. Satın aldığı malların fiyatı artar. Eğer devlet harcamalarını topladığı vergilerle finanse etmiş olsaydı, vergi ödeyenler alımlarını kısıtlamak zorunda kalırlardı ve devletin aldığı malların fiyatları artarken, diğer mallarınki düşmüş olurdu. Şayet devlet para miktarını, halkın elindeki para miktarını düşürmeden arttırırsa, vergi ödeyenlerin eskiden satın almış oldukları malların fiyatlarındaki bu düşme gerçekleşmez. Bazı malların--devletin satın aldıklarının--fiyatları derhal artar, diğer mallarınkiler ise şu an için değişmez. Fakat süreç devam eder. Devlet tarafından satın alınan malları satanların kendileri öncesine göre daha fazla alım yapabilme pozisyonundadırlar. Büyük miktarlarda bu insanların satın aldıkları malların fiyatları da böylece yükselir. Öyleyse canlanma mal ve hizmetlerin bir grubundan diğerine tüm fiyatlar

ve ücretler artıncaya kadar yayılır. Öyleyse fiyatlardaki artış muhtelif mal ve hizmetler için eşanlı değildir.

Para miktarı artışındaki gidişat, tüm fiyatlar sonunda yükseldiğinde, artış muhtelif mal ve hizmetleri aynı ölçüde etkilemez. Süreç muhtelif bireylerin pozisyonunu farklı derecelerde etkiler. Süreç devam ederken, bazı insanlar sattıkları mal ve hizmetlerin yüksek fiyatlarından yararlanırlar, aldıkları malların fiyatları henüz artmamış veya aynı derecede artmamıştır. Diğer taraftan, satmış oldukları mal ve hizmetlerin fiyatları henüz artmamış veya günlük tüketimleri için almak zorunda oldukları malların fiyatları derecesinde artmamış olan, mutsuz insanlar vardır. İlki için fiyatlardaki artış nimet iken, ikinciler için felakettir. Bunun yanında, borçlular alacaklıların aleyhine kayrılır. Süreç bir kere sona geldi mi, farklı bireylerin servetleri farklı şekillerde ve farklı derecelerde etkilenmiştir. Bazıları zenginleşirken, bazıları fakirleşmiştir. Koşullar daha önceki gibi değildir. Nesnelerin yeni düzenleri çeşitli malların taleplerinin yoğunluğunda değişiklikle sonuçlanır. Mal ve hizmetlerin parasal fiyatlarının müşterek oranı artık aynı değildir. Fiyat yapısı tüm fiyatların parasal ifadesinin yükselmesi gerçeğinden farklı olarak değişmiştir. Para miktarındaki artışın etkilerinden sonra piyasanın eğilimi tamamen mükemmelleşmesi ile kurulan nihai fiyatlar, aynı çarpan ile çarpılan önceki nihai fiyatlara eşit değildir.

Eski miktar teorisinin ve mübadele denkleminin matematiksel iktisatçılarının da ana hatası, bu temel meseleyi görmezden gelmiş olmalarıdır. Para arzındaki değişmeler diğer verilerde de değişmelere neden olmak zorundadır. Para miktarı giriş ve çıkışı öncesi ve sonrasında piyasa sistemi yalnızca şahsın elindeki nakit miktarının ve fiyatların artması veya azalması değildir. Aynı zamanda—eğer mecaza başvurmak gerekirse, "fiyat düzeyi"nin yükselmesi veya düşmesine kıyasla fiyat devrimi imajının daha iyi betimlediği—çeşitli mal ve hizmetler arasındaki karşılıklı mübadele oranları da etkilenmiştir.

Sözleşmeler tarafından şart koşulmuş ertelenen tüm ödemelerin içeriğinin meydana getirdiği etkileri bu noktada ihmal edebiliriz. Onlarla, üretim ve tüketimle, sermaye mallarına yatırım ve sermaye malları biriktirilmesi ve tüketilmesi parasal olayları ile daha sonra ilgileneceğiz. Fakat, tüm bunları bir kenara bıraksak bile, para miktarındaki değişmelerin fiyatları dengesiz biçimde etkilediğini asla unutmamalıyız. Muhtelif mal ve hizmetlerin fiyatlarının hangi anda ve nereye kadar etkilendiği, her bir durumun verisine bağlıdır. Parasal genişleme (enflasyon) sürecinde ilk tepki, bazılarının fiyatlarının diğerlerinden daha hızlı ve daha yüksek oranda artması değildir. Çıkarları bozulan gruplar tarafından talep edilen durumlarda olduğu gibi, bazılarının fiyatlar ilk aşamada düşebilir.

Parasal ilişkideki değişmelere sadece devletlerin ilave kağıt para çıkarmas

neden olmaz. Para olarak kullanılan kıymetli madenlerin üretimindeki bir artış da aynı etkiye sahiptir, nüfusun diğer sınıfları lehine veya aleyhine olsa bile. Eğer, para miktarında bir indirime tekabül etmeksizin, para talebi, nakit tutma oranındaki azalmadan dolayı düşerse, fiyatlar aynı şekilde yükselir. "Para çözülmesi" ile paradaki ek genişleme, para basılması veya altın madeninden akan kıymetli maden de aynı şekilde fiyatların yükselmesine neden olur. Tersine, para arzı düşerse (mesela kağıt paranın tedavülden çekilmesiyle) veya para talebi artarsa (örneğin "gömüleme," daha fazla nakit balans tutumu, eğiliminden dolayı) fiyatlar düşer. Süreç daima dengesiz, orantısız ve asimetrik adımlıdır.

Piyasaya getirilen altının normal üretimi para arzında bir artışı getirebilir fakat maden sahiplerinin gelirini arttırmaz; bunun hâlâ aynı servet olduğuna itiraz edilebilir ve edilmiştir de. Bu insanlar yalnızca "normal" gelirlerini kazanırlar ve dolayısıyla harcamaları piyasa şartlarını bozmaz ve nihai fiyatların ve dengeli dönüşümlü ekonominin dengesinin oluşumu yönündeki eğilimleri engellemez. Onlar için, madenlerin yıllık çıktısı zenginliklerinde bir artış demek değildir ve onları daha yüksek fiyatlar teklif etmeye güdülemez. Yaşamaya alışkın oldukları standartta hayatlarını devam ettireceklerdir. Bu sınırlar içerisindeki harcamaları piyasayı kökten değiştirmeyecektir. Böylece altın üretiminin normal miktarı, para miktarını kesinlikte arttırmasına rağmen, değer kaybı sürecini tetikleyemez. Fiyatlar konusunda tarafsızdır.

Bu muhakemeye karşı, kişi ilkin, nüfusun arttığı ve emeğin işbölümünün ve doğal sonucunun, sanayi uzmanlığının mükemmelleştiği ilerleyen bir ekonomide para talebinde bir artış eğiliminin hüküm sürdüğünü gözlemlemelidir. İlave insanlar sahnede gözükür ve nakit tutma oranlarını tespit etmek isterler. Ekonomik kendi kendine yeterliliğin, yani hanehalklarının kendi ihtiyaçlarını üretmesi boyutu küçülür ve insanlar piyasaya daha fazla bağımlı olurlar; bu onların daha fazla nakit tutmalarına neden olur. Böylece, "normal" altın üretimi denenden ortaya çıkan fiyat artışı artan nakit tutma talebinden kaynaklanan fiyat düşürme ile karşı karşıya gelir. Ancak, bu iki zıt eğilim birbirlerini nötrleştirmez. Her iki süreç kendi yoluna gider, her ikisi mevcut toplumsal şartların bozulması ile sonuçlanır. Bu bazı insanları daha zengin, bazılarını ise daha fakir yapar. Her ikisi farklı tarihlerde ve farklı derecelerde malların fiyatlarını etkiler. Bu süreçlerden bir tanesinin neden olduğu bazı malların fiyatlarındaki artışın diğer sürecin neden olduğu düşme ile sonunda telafi edilebilirliği doğrudur. Sonunda bazı fiyatların veya pek çok fiyatın eski seviyesine geri gelmesi olabilir. Ancak bu nihai sonuç parasal ilişkideki değişmelerin başlattığı hareketin yokluğunun bir sonucu değildir. Birbirinden bağımsız iki sürecin karşılaşmasının müşterek etkisinin bir sonucudur, her biri hem piyasa verilerinde hem de çeşitli bireylerin ve birey gruplarının maddi

koşullarında değişmeler getirir. Fiyatların yeni yapısı öncekinden çok farklı olmayabilir. Ancak tüm kalıtsal toplumsal dönüşümlerde başarılan değişmelerin iki serisinin bir sonucudur.

Altın madenleri sahiplerinin altın üretiminden gelecek düzenli yıllık gelire bağlı olması gerçeği yeni çıkartılmış altının fiyatlar üzerindeki etkisini iptal etmez. Maden sahipleri, üretmiş oldukları mal karşılığında, piyasadan madencilik için gereken mal ve hizmetleri ve tüketimleri ve üretimin başka alanlarındaki yatırımları için ihtiyaç duydukları malları satın alırlar. Eğer bu miktar altını üretmemiş olsalardı, fiyatlar etkilenmiş olmazdı. Madenlerin gelecekteki getirisini doğru tahmin etmeleri ve bunu sermayeleştirmeleri ve hayat standartlarını madencilikten gelecek düzenli gelir beklentilerine göre ayarlamaları konu dışıdır. Yeni çıkartılmış altın uygulamalarının masrafları ve nakit tutan insanlar üzerindeki uygulamasının etkilerinin daha sonraları adım adım girmeye başladığı anda bu altın, maden sahiplerinin ellerinde olur. Eğer gelecekteki gelir beklentisinde, daha erken bir tarihte parayı harcamışlarsa ve beklenen gelir ortaya çıkmamışsa, şartlar daha sonraki olayların gerçekleştirmediği beklentiler temelinde kredi ile tüketimin finanse edilmesi durumundan farklı olmazdı.

Farklı insanların arzulan nakit tutma boyutundaki değişmeler, birbirine ancak düzenli olarak tekrarlanması ve olağan karşılıklı münasebet ile müşterken irtibatlı olması halinde bağlıdır. Maaşlılara ve ücretlilere günlük ödeme değil haftalık periyotlarla belli bir günde ödeme yapılır. Ödeme günleri arasında nakit tutmayı aynı düzeyde planlamazlar; ceplerindeki nakit miktarı diğer ödeme gününün yaklaşmasıyla düşer. Bir diğer taraftan, temel ihtiyaç mallarını onlara sunan tüccar tuttuğu nakit miktarını eşanlı arttırır. İki hareket birbirini etkiler; ikisinin arasında onları zamana karşı ve miktar olarak uyumlu hale getiren nedensel bağımlılık vardır. Ne satıcı ne de müşteri bu tekrarlanan değişmelerin kendilerini etkilemesine izin verir. Nakit tutma ve işletme faaliyetleri ve tüketimleriyle ilgili harcamaları hakkındaki planları zamanın tümünü kapsar ve bir bütün olarak hesaba katar.

İktisatçıları paranın düzenli devri daimini hayal ettiren ve bireylerin nakit tutmadaki değişmelerini ihmal ettiren işte bu olgu idi. Ancak, dar ve budanmış alanla sınırlı sıralanmış neticelerle karşılaşıyoruz. İnsanların bir grubunun nakit tutumundaki bir artış, ancak, geçici ve niceliksel olarak diğer grubun nakit tutumunu azaltmasıyla irtibatlıysa ve bu değişiklikler, her iki grup üyelerinin nakit tutma planlarında bir bütün olarak düşündüğü zaman aralığının kendiliğinden likitleşirse, nötrleşme gerçekleşebilir. Bu alanın ötesinde böyle bir nötrleşmeden bahsedilemez.

5. Mill ve Hume'un Sorunları ve Paranın İtici Gücü

Paranın satın alma gücündeki değişmelerin aynı anda ve tüm mal ve hizmetlere aynı ölçüde ve para arz veya talebinin etkilediği oransal değişmelerin gerçekleştiği bir durum mümkün müdür? Bir başka deyişle, dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısına tekabül etmeyen iktisadi sistem çerçevesinde yansız parayı düşünmek mümkün müdür? Bu yerinde soruya Hume ve Mill sorunu diyebiliriz.

Bu soruya ne Mill ne de Hume'un olumlu bir cevap bulmada başarılı olduğunda hiç şüphe yoktur.[79] Kategorik olarak bunu olumsuz olarak cevaplandırmak mümkün müdür?

Dengeli dönüşümlü ekonominin iki sistemini *A* ve *B*'yi hayal edelim. İki sistem bağımsızdır ve birbiriyle bağlantılı olmaları imkânsızdır. *A*'daki her para miktarına *m* karşılık *B*'de *n m*, *n* 1'den küçük veya büyük olabilir, para miktarı gerçeğinden dolayı birbirinden farklılaşır; ertelenmiş ödemelerin olmadığını ve her iki sistemde kullanılan paranın sadece parasal amaca hizmet ettiğini ve parasal olmayan kullanıma izin vermediğini varsayalım. Sonuçta iki sistemdeki fiyatların oranı 1:*n*'dir. *A*'daki şartların tek bir vuruşta *B*'deki şartlara eşit yapılabileceği düşünülebilir mi?

Bu soruya cevap açıktır ki, olumsuz olacaktır. Olumlu cevaplandırmak isteyen kişi, aynı anda, nakit tutumunu *n* ile çarparak arttıran veya azaltan her bireye, *deus ex machina*'nın yaklaştığını ve takdir biçmede ve hesaplamada kullandığı tüm fiyat verilerini *n* ile çarpması gerektiğini söylediğini varsaymak zorundadır. Mucize olmadan, bu gerçekleşemez.

Dengeli dönüşümlü ekonomide paranın gerçek kavramı tatminkâr olmayan hesaplama sürecinde ortadan kaybolduğu, kendisiyle çelişkili ve bir manadan uzak olduğu zaten daha önce vurgulanmıştı.[80] Dolaylı mübadeleye, mübadele aracına, ve değişmezliğin ve şartların katılığının karakteristik işaretinin hayali yapısındaki paraya işlev tayin etmek imkânsızdır.

Gelecek hakkında belirsizliğin olmadığı yerde, elde nakit tutmaya ihtiyaç yoktur. Para mecburen insanların kasalarında tutulacağı için, ortada para falan olmaz. Mübadele aracı kullanımı ve nakit tutumu ekonomik verilerin değişebilirliliğine bağlıdır. Paranın kendisi değişimin bir unsurudur; varlığı dengeli dönüşümlü ekonomide olayların düzenli akışı fikriyle uyuşamaz.

Parasal ilişkideki her değişim--ertelenmiş ödemeler üzerindeki etkisinden

---

[79] Bkz. Mises, Theory of Money and Credit, s. 140-142.

[80] Bkz. yukarıda, s. 249.

başka--toplumun bireysel üyelerinin şartlarını değiştirir. Bazıları daha zengin, bazıları ise daha fakir olur. Para arz ve talebindeki değişmelerin, etkileri aşağı yukarı aynı anda ve aynı ölçüde gerçekleşen zıt değişmelerin etkisi ile karşılaştığı olabilir; iki zıt hareketin sonucu fiyat yapısından göze çarpan bir değişme ortaya çıkmaz. Fakat o zaman bile bireylerin koşullarında farklı etkiler yok değildir. Parasal ilişkilerdeki her değişme kendi yolunu çizer ve kendine özgü etkiler üretir. Eğer enflasyonist ve deflasyonist hareket aynı anda gerçekleşirse, veya enflasyonu, sonuçta fiyatları çok fazla değiştirmeyecek şekilde geçici bir deflasyon izlerse bile, her iki hareketin her birinin toplumsal sonuçları birbirini iptal etmez. Enflasyonun toplumsal sonuçlarına bu defa deflasyonun sonuçları eklenir. Tüm veya tek bir hareketin iyi yönlerinin çoğunun ikinci bir hareket ile yaralanacağını, veya tersini, varsaymak için hiçbir neden yoktur.

Para ne soyut ***numéraire**** ne de fiyatların değerinin standardıdır. Normal olarak iktisadi maldır ve aslında kendi özelliklerine, yani insanın nakit tutmaktan beklediği hizmetlere, göre değerlenir ve takdir biçilir. Piyasada daima değişim ve hareket vardır. Dalgalanmalar olduğu için para vardır. Para bir değişim unsurudur; "tedavül" ettiğinden dolayı değil, nakit olarak tutulduğu için. İnsanlar kesin bilgiye sahip olmadıkları şeyler hakkında değişmeler beklediği için, para tutarlar.

Para yalnızca değişen ekonomide düşünülebilirken, kendisi daha ileri değişimin bir unsurudur. Ekonomik verideki her değişim hareketi başlatır ve yeni değişimlerin itici gücü olur. Çeşitli parasal olmayan mallar arasında karşılıklı mübadele oranındaki her kayma sadece üretimde değişikler meydan getirmekle kalmaz popüler olarak dağıtım olarak adlandırılır aynı zamanda parasal ilişkilerde de değişmelere ve sonuçta daha fazla değişmelere neden olur. Para yörüngesini etkilemeden malların yörüngesinde hiçbir şey olmaz ve para yörüngesinde olan her şey mal yörüngesini etkiler.

Yansız para kavramı paranın sabit satın alma gücü kavramından daha az çelişkili değildir. Para kendi itici gücü olmaksızın, insanların farz ettiği gibi mükemmel para olamaz; para bile olamaz.

Mükemmel paranın yansız olması ve değişmeyen satın alma gücüyle donanmış olması gerektiğine ve para politikasının amacının bu mükemmel paranın gerçekleştirilmesi olması gerektiği yönünde popüler yanlış bir fikre inanılmaktadır. Enflasyoncuların daha popüler postulatlarına karşı bir tepki olarak bu fikre inanmak daha kolaydır. Ancak, aşırı bir tepkidir, kendi içerisinde çelişkili ve karışıktır; ve de tahribat yapmıştır çünkü pek çok felsefeci ve iktisatçının düşüncesinde kalıtımsal kökleşmiş hatayı perçinlemiştir.

---

* Her şeyin değerinin kendisine göre belirlendiği referans ölçü. (ed.)

Bu düşüncede olanlar hareketsiz durumun hareketli durumdan daha mükemmel olduğu yaygın inanışıyla yanlış yönlendirilmişlerdir. Onların mükemmel fikri sonuçta her değişimin engelleyeceği daha mükemmel durumun düşünülemeyeceğini ima eder. Hareket için söylenebilecek en iyi şey, hareketsizliğin olduğu mükemmel durumun elde edilmesine doğru yönlendirmedir; çünkü ondan sonraki her hareket, daha az mükemmel duruma götürecektir. Hareket dengenin olmadığı, tam tatmin durumu olarak görünür, sorunun ve isteğin beyanatı olarak görülür. Böyle düşünceler, eylemin, rahatsızlığın giderilmesini ve sonunda tam tatmini elde etmeyi hedeflediği gerçeğini tespit ettiği müddetçe, doğru temellidirler. Ancak, dinginlik ve dengenin yalnızca mükemmel tatminin, insanları son derece mutlu ettiği durumda değil, aynı zamanda pek çok açıdan isteseler bile, durumlarını iyileştirecek bir araç göremedikleri zaman da mevcut olabileceği unutmamalıdır. Eylem yokluğu sadece tam tatminin sonucu değildir; nesnelerin daha tatminkâr kılınamadığı durumun doğal bir sonucudur. Ümitsizlik anlamına gelebildiği gibi, aynı zamanda mükemmellik anlamına da gelebilir.

Eylemin ve durmayan değişimin gerçek evreniyle, hareketsiz olamayan iktisadi sistemle, ne paranın yansızlığı ne de satın alma gücünün sabitliği uyuşur. Yansız ve sabit para gereklerine ihtiyaç duyan bir dünya, eylemin olmadığı bir dünyayı önceden varsayar.

Öyleyse böyle değişen bir dünya çerçevesinde paranın ne yansız ne de satın alma gücünde sabit olduğunu söylemek ne gariptir, ne de kötüdür. Parayı yansız ve sabit yapma ile ilgili tüm planlar çelişkilidir. Para eylemin ve sonuçta değişimin bir unsurudur. Parasal ilişkideki değişmeler, yani paranın arz ve talebindeki değişmeler, bir tarafta para ve diğer tarafta mallar arasındaki mübadele oranını etkiler. Bu değişmeler aynı anda ve aynı ölçüde çeşitli mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkilemez. Sonuçta toplumun farklı üyelerinin servetlerini farklı biçimlerde etkiler.

6. Paranın Satın Alma Gücündeki Nakit-Teşvikli ve Mal-Teşvikli Değişmeler

Paranın satın alma gücündeki, yani para ve mallar arasındaki mübadele oranındaki, değişmeler para tarafından veya mallar tarafından başlatılabilir. Onları harekete geçiren veriler, ya para talebinde, ya para arzında veya mallara olan talep ve arzda gerçekleşebilir. Paranın satın alma gücündeki nakit-teşvikli ve mal-teşvikli değişmeler arasında buna göre ayrım yapabiliriz.

Satın alma gücündeki mal-teşvikli değişmeler mal ve hizmetlerin arzındaki değişmeler veya bireysel mal ve hizmete olan talepten kaynaklanabilir. Tüm

mal ve hizmetlere veya büyük çoğunluğa olan talepte genel bir artış veya düşüş sadece para tarafından etkilenebilir

İzleyen üç varsayım altında paranın satın alma gücündeki değişmelerin sosyal ve ekonomik sonuçlarını inceleyelim. Varsayımlarımızın ilki, söz konusu olan para sadece para olarak--yani, mübadele aracı olarak--kullanılabilir ve başka bir amaca hizmet edemez; ikincisi, sadece şu anki malların mübadelesi vardır, şu anki malların gelecek mallarla mübadelesi yoktur; üçüncüsü, parasal hesaplamada paranın satın alma gücündeki değişmelerin etkileri ihmal edilebilir.

Bu varsayımlar altında paranın satın alma gücünde nakit-teşvikli değişmelerin meydana getirdiği farklı bireyler arasında servetin el değiştirmesidir. Bazıları daha zengin, diğerleri daha yoksul olurlar. Bazı mallar daha çok arz edilir, diğerleri daha az; bazı insanların kazançları diğer insanların kayıpları ile ödenir. Ancak, bu gerçeği, toplam tatminin değişmeden kaldığı veya toplam arzda hiçbir değişme olmazken servet dağılımındaki değişmenin toplam tatmin veya mutluluk toplamını arttırdığı veya azalttığı şeklinde yorumlamak doğru değildir. Toplam tatmin veya toplam mutluluk kavramı boştur. Muhtelif bireylerin elde ettikleri tatminin veya mutluluğun farklı derecelerini karşılaştırmak için bir standart keşfetmek imkânsızdır.

Satın alma gücündeki nakit-teşvikli değişmeler dolaylı yoldan ya ilave sermaye birikimi veya sermaye tüketimi lehinde daha fazla değişiklikler üretebilir. Bu ikincil etkilerin hangi yönde meydana gelip gelmeyeceği her durumun spesifik verisine bağlıdır. Bu önemli sorunlarla daha sonra ilgileneceğiz.[81]

Satın alma gücündeki mal-teşvikli değişmeler bazen, talebin bazı mallardan diğerlerine kayması sonucundan başka bir şey değildir. Eğer buna malların arzındaki azalma veya artma yol açarsa, bu sadece bazı insanlardan diğerlerine transfer demek, yahut Paul'ün kaybettiğini Peter kazandı demek değildir. Hiç kimse fakirleşmese bile bazı insanlar zenginleşebileceği gibi, bunun tam tersi de olabilir.

Bu gerçeği şu şekilde tarif edebiliriz: A ve B birbiriyle kesinlikle irtibatlı olmayan iki bağımsız sistem olsun. Her iki sistemde aynı tür para, parasal olmayan amaç dışında kullanılamayan para kullanılsın. Şimdi durum 1 olarak farz edelim ki, A ve B birbirlerinden sadece B'deki toplam para arzı n m (m A'nın toplam para arzı) olarak ayrılsın. A'daki her c nakit tutana ve her parasal borç d'ye karşılık gelen B'de nakit tutan nc ve nd olsun. Diğer tüm açılardan A ve B eşittir. Sonra, durum 2 olarak farz edelim ki, A ve B birbirinden ancak şu şekilde farklı olsun: B'de belli bir malın r toplam arzı np'dir, p A'daki malın

[81] Bkz. yukarıda, Bölüm XX.

toplam arzı, ve bu malın rA'daki her stoku v'ye karşılık B'de nv stoku vardır. Her iki durumda n 1'den büyüktür. Eğer A'nın her bireyine B'de karşılık gelen pozisyona kendi pozisyonunu değiştirmek için en ufak bir fedakarlık yapmaya hazır olup olmadığını sorsak, durum 1'de cevap ortaklaşa olumsuzdur. Ancak durum 2'de r'nin tüm sahipleri ve r'ye sahip olmayanların ancak r'den bir miktar elde etme isteklilerinin tümü--en azından bir tanesi--olumlu olarak yanıtlayacaktır.

Paranın mümkün kıldığı hizmetler satın alma gücünün yüksekliğine bağlıdır. Hiç kimse para tutumunda belli sayıdaki para parçalarını veya belli ağırlıktaki parayı taşımayı istemez; satın alma gücünün belli miktarına sahip olmak ister. Piyasanın işleyişi paranın satın alma gücünü para arz ve talebinin kesiştiği yükseklikte tespit etme eğiliminde olduğundan, para fazlası veya noksanı diye bir şey asla olamaz. Her bir birey ve topluca tüm bireyler daima dolaylı mübadeleden ve para kullanımından elde ettikleri avantajlardan faydalanır, toplam para miktarı az veya çok olsa bile. Paranın satın alma gücündeki değişmeler toplumun muhtelif üyeleri arasında servetin el değiştirmesine sebep olur. Bu değişikliklerle zengin olma isteklisi insanların bakış açısından, para arzı yetersiz veya aşırı denebilir, ve bu kazanca olan iştah paranın satın alma gücünde nakit-teşvikli değişmelere neden olacak politikalarla sonuçlanabilir. Ancak, paranın mümkün kıldığı hizmetler ne geliştirilebilir ne de para arzındaki değişmelerle tamir edilebilir. Bireyin nakit tutumunda para fazlası veya noksanı görülebilir. Ancak, böyle bir durum tüketim veya yatırım artışı veya düşüşü ile tedavi edilebilir. (Elbette ki, nakit amaçlı için para talebi ile daha fazla servet iştahı arasındaki popüler kafa karışıklığının avı durumuna düşülmezse.) Tüm ekonomide mevcut para miktarı, daima, paranın yaptığı ve yapabileceği tüm şeyler için herkesi yeterince güvenceye alır.

Bu bakış açısından kişi para miktarı artışı için katlanılan tüm masrafları ziyan olarak addedebilir. Diğer bazı yararlı hizmetleri mümkün kılan nesnelerin para olarak kullanımı ve böylece diğer kullanımlardan geri tutulması gerçeği istek tatmini için sınırlı fırsatların lüzumsuz perdelenmesidir. İşte bu fikirdir ki Adam Smith ve Ricardo'yu kağıt para kullanımına başvurarak para üretimi maliyetini düşürmenin yararlı olacağına yönlendirmiştir. Ne var ki, para tarihi öğrencileri için durum biraz farklı gözükmektedir. Büyük kağıt para enflasyonlarının yıkıcı sonuçlarına bakılırsa, pahalı altın üretiminin önemsiz bir kötülük olduğu kabul edilir. Bu yıkımların kredi-parasının ve yasal paranın ellerine verilen devletlerin güçlerini uygunsuz kullanmasından kaynaklandığı ve daha akıllı devletlerin daha sağlam politikalar adapte ederek bunun önüne geçebileceği şeklinde sert bir karşılık vermek boşunadır. Para asla yansız ve satın alma gücü sabit olmadığından, para miktarını belirleme ile ilgili devlet planları asla tarafsız ve toplumun tüm üyelerine adil olamaz. Satın alma

gücünün yüksekliğini etkilemek için devlet her ne yaparsa yapsın, idarecinin kişisel değer yargılarına mecburen bağlıdır. Daima bazı insanların çıkarlarını diğerlerinin aleyhine genişletir. Ortak zenginliğe veya kamunun refahına asla hizmet etmez. Para politikaları alanında da ille bilimsel olunacak diye bir şey yoktur.

Mübadele aracı olarak kullanılacak mal ile para olarak kullanılacak malın seçimi asla farklı değildir. Bu durum sadece paranın satın alma gücündeki nakit-teşvikli değişmelerin gidişatını belirler. Sorun seçimi kimin yapması gerektiğidir: piyasada alım satım yapan insanlar mı, yoksa devlet mi? Seçim süreci içerisinde, çağlar boyunca, sonunda kıymetli madenler altın ve gümüşe para karakterini atfeden, piyasadır. İki asırdır devletler piyasanın para aracı seçimine müdahale etmişlerdir. En yobaz devletçiler bile, bu müdahalenin yararlı olduğunu kanıtladıkları iddiasını dile getirmeye cüret etmemişlerdir.

Enflasyon ve Deflasyon; Enflasyonizm ve Deflasyonizm

Enflasyon ve deflasyon kavramları praksiyolojik kavramlar değildir. Bu kavramlar iktisatçılar tarafından değil, politikacıların ve halkın günlük konuşmalarından ortaya çıkmıştır. Burada politikacılar ve halkın ima ettiği paranın yansızlığı veya paranın sabit satın alma gücü diye bir şeyin var olduğu, ve, somut paranın yansız ve satın alma gücünün sabit olması gerektiği popüler hatasıdır. Bu görüş açısından enflasyon terimi, satın alma gücünde bir düşüşle sonuçlanan nakit-teşvikli değişmeleri tespit etmek için; deflasyon terimi de satın alma gücünde bir artışla sonuçlanan nakit-teşvikli değişmeleri tespit etmek için kullanılmıştır.

Bununla birlikte, bu terimleri kullananlar, satın alma gücünün asla değişmeden sabit kalmadığının ve sonuçta daima enflasyon veya deflasyonun var olduğu gerçeğinin farkında değildirler. Bu insanlar daimi dalgalanmalar küçük ve önemsiz olduğu sürece ihmal ettiler, ve terimin kullanımını satın alma gücündeki büyük değişikliklere sakladılar. Satın alma gücündeki hangi değişikliğin büyük değişiklik olarak adlandırılması gerektiği kişisel değer yargılarındaki önemine bağlıdır. Enflasyon ve deflasyonun praksiyolojik, iktisadi ve katalaktik içerikten yoksun terimler olduğu aşikar hale geldi. Enflasyon ve deflasyon uygulamaları tarih ve siyaset için uygundur. Katalaktik teoremlerini iktisat tarihi olaylarının ve politik programların yorumlarında kullanırken başvurmaya uygundurlar. Eğer hiçbir yanlış yorumlamanın sonuçlanma imkânsızsa ve ukala ağır ifadelerden kaçınılırsa, katı katalaktik tezinde bile bu iki terimi kullanmak oldukça elverişlidir. Ancak, katalaktik enflasyon ve deflasyon--yani satın alma gücünde *büyük*-nakit-teşvikli değişmeler--hakkında söyledikleri her şeyin küçük değişmeler için de geçerli olduğunu asla unutmamalıdır. Tabii ki küçük değişmelerin sonuçları büyük değişmelere göre daha önemsizdir.

Enflasyonizm ve deflasyonizm, enflasyonist ve deflasyonist ifadeleri satın alma gücünde büyük nakit-teşvikli değişmeler bağlamında enflasyon ve deflasyonu hedefleyen politik programlara işaret eder.

Günümüzün karakteristik özelliklerinden birisi olan semantik devrim, enflasyon ve deflasyon ibarelerinin geleneksel çağrışımını da değiştirdi. Bugün pek çok insanın enflasyon veya deflasyon dediği şey artık para arzındaki büyük artış veya azalış değil, mal fiyatları ve ücretlerde yükselmeye ve düşmeye doğru genel bir eğilim olan, değiştirilemez sonuçlarıdır. Bu yenilik kesinlikle zararsız değildir. Enflasyonizme doğru popüler eğilimleri kışkırtmakta önemli rol oynar.

İlkin, enflasyonun gösterdiğini gösterecek bir terim artık yoktur. İsmini koyamadığınız politika ile savaşmanız imkânsızdır. Devlet adamları ve yazarlar büyük miktarlarda ilave para ihracının elverişliliğini sorgulamak istediklerinde, kamunun anladığı ve kabul ettiği terminolojiye başvurma fırsatı yoktur. Ayrıntılı analizlere ve bu politikanın tam parçalarının tarifine, her ne zaman göndermede bulunurlarsa, girmeli, ve bu sıkıcı yöntemi, konuyla her uğraştıklarında tekrarlamalıdırlar. Büyük miktarlarda ilave para basımı politikasının bir isminin olmayışı, onu kendiliğinden anlaşılan bir şey yaptı ve bu gerçek bir mesele haline geldi; şatafatlı olarak hâlâ devam ediyor.

İkinci bozukluk, nafile ve umutsuz girişimlerle kaçınılmaz enflasyonun sonuçları--fiyat artışları--ile savaşanların, çabalarını enflasyona karşı savaş olarak kamufle etmeleridir. Bu insanlar sadece belirtiler ile savaşırken, kötülüğün kökeninde yatan nedenlerle savaşıyormuş gibi davranırlar. Bir tarafta para miktarındaki artış ile diğer tarafta fiyatlardaki artış arasındaki nedensel ilişkiyi idrak edemediklerinden, pratikte her şeyi daha kötüleştirirler. Bunun en iyi örneği, İkinci Dünya Savaşında Amerika'nın, Kanada'nın ve İngiltere'nin çiftçilere verdiği teşviklerde görülür. Tavan fiyat uygulaması, ilgili malların arzını azaltır; çünkü üretim marjinal üreticinin kaybına neden olur. Bu sonucu önlemek için devletler en yüksek maliyetten üretimde bulunan çiftçilere teşvik sağladılar. Bu teşvikler para miktarındaki ilave artışla finanse edildi. Eğer tüketiciler bu mallara daha yüksek fiyat ödemek zorunda kalmış olsalardı, daha ileri enflasyon etkileri ortaya çıkmış olmayacaktı. Tüketiciler bu artı masraf için sadece daha önce çıkartılmış parayı kullanmak zorunda kalmış olacaktı. Böylece, enflasyon karmaşası ve sonuçları gerçekte daha çok enflasyona neden olabilirdi.

Enflasyon ve deflasyon terimlerinin bu yeni çağrışımlarının kesinlikle kafa karıştırdığı ve yanlış yönlendirdiği ve şartsız olarak reddedilmesi gerektiği konusunda hiç şüphe yoktur.

7. Parasal Hesaplama ve Satın Alma Gücünde Değişmeler

Parasal hesaplama mal ve hizmetlerin fiyatları ile hesap yapar; çünkü fiyatlar piyasada belirlenmiştir veya belirlenecektir. Parasal hesaplama fiyat farklılıklarını tespit etmeye ve bu tespitlerden sonuçlar çıkarmaya heveslidir.

Satın alma gücündeki nakit-teşvikli değişmeler böyle hesaplamalarda dikkate alınamaz. Belli bir tür para, mesela *a* bazında hesaplamayı diğer para türü *b* bazındaki hesaplama yerine koymak mümkündür. O zaman hesaplamanın sonucu *a*'nın satın alma gücündeki değişmelerin içine yabancı madde katmasına karşı korunaklı hale getirilir; ancak *b*'nin satın alma gücündeki değişmelerden hâlâ etkilenebilir. İktisadi hesaplama tarzını, hesaplamaya temel olan para türünün satın alma gücündeki değişmelerden kurtarmak mümkün değildir.

İktisadi hesaplamanın tüm sonuçları ve bunlardan çıkarılan tüm sonuçlar paranın satın alma gücündeki nakit-teşvikli değişim olaylarına bağlıdır. Paranın satın alma gücünde yükselme veya düşmeye göre önceki fiyatları yansıtan kalemler ve sonraki fiyatları yansıtan kalemler arasındaki spesifik farklar ortaya çıkar. Hesaplama yalnızca paranın satın alma gücünde nakit-teşvikli değişmelerin ürettiği kâr ve zararları gösterir. Eğer bu kâr veya zararları satın alma gücü daha az şiddetli değişmelere maruz kalmış olan para baz alınarak yapılmış hesaplama sonucu ile karşılaştırırsak, onları hayali veya yalnızca görünürde öyle şeyler olarak adlandırabiliriz. Ancak, unutulmamalıdır ki bu gibi ifadeler sadece farklı para türlerinde yapılan hesaplamaların karşılaştırılmasının sonucu olarak mümkündür. Özgün kârlar ve zararlar ve yalnızca görünürdeki kârlar ve zararlar arasında kesin bir ayrım yapmak imkânsızdır.

İktisadi hesaplamanın mükemmel olmadığı görüşünü devam ettirmek mümkündür. Bununla birlikte, hiç kimse iktisadi hesaplamayı bu noksanlarından kurtarabilecek veya bu hatanın kaynağını tamamen ortadan kaldıracak parasal sistemi tasarlayacak bir yöntem önermemektedir.

Serbest piyasanın dolaylı mübadele ve iktisadi hesaplamanın tüm ihtiyaçlarına iyi hizmet veren para birimini geliştirmekte başarılı olduğu gerçeği inkâr edilemez. Parasal hesaplamanın amaçları öyle bir şeydir ki, satın alma gücündeki nispeten ufak ve yavaş hareketlerinden çıkarılan kusurlardan hüsrana uğratılamaz. Madeni paralı, özellikle altın paralı, son iki asırda gerçekleşen satın alma gücündeki nakit-teşvikli değişmeler işadamının iktisadi hesaplamaların sonuçlarını bu hesaplamaları yararsız kılacak kadar etkilemez. Tarihsel tecrübe göstermektedir ki kişi, iş davranışının tüm pratik amaçları için, hesaplamanın bu yöntemlerini çok iyi yönetebilir. Teorik düşünceler göstermektedir

ki, daha iyi bir yöntem planlamak imkânsızdır. Bu gerçekler ışığında parasal hesaplamaya eksik demek beyhudedir. İnsanın beşeri eylemin kategorilerini değiştirme gücü yoktur; öyleyse davranışlarını onlara göre ayarlamalıdır.

İşadamları altın ibaresinden, asla, iktisadi hesaplamayı satın alma gücündeki değişmelerden bağımsız olarak addetmez. İndeks rakamları temelinde standart çizelgeyi adapte ederek veya mal standartlarının muhtelif yöntemlerini adapte ederek para birimini geliştirmek iş hareketleri ve parasal hesaplamadan daha üstün değildir. Amaçları uzun vadeli borç sözleşmelerinde daha az dalgalanma sağlamaktır. İşadamları satın alma gücündeki değişmelerin teşvik ettiği hataları daraltmanın daha kolay olması açısından muhasebe yöntemlerini uyarlamayı elverişli olarak görmezler bile. Örneğin, sermayenin edinildiği maliyetin oranı olarak değişmez, sabit, yıllık yıpranma kotaları yoluyla demirbaşları zarar olarak kabul eden uygulamayı ıskartaya çıkartmak imkân dâhilinde olabilirdi. Gerektiğinde yerine koyma tüm maliyeti sağlamak olarak gözüken yenilenebilir fonları kenara koyacak bir aygıta başvurulabilir. Ancak işletme böyle bir süreci adapte etmeye hevesli olmadı.

Tüm bunlar satın alma gücünde hızlı, büyük nakit-teşvikli değişmelere maruz kalmayan para hakkında geçerlidir. Fakat, bu tip hızlı ve büyük değişmelerin olduğu para, mübadele aracı olarak hizmet verme yetisini toptan kaybeder.

8. Satın Alma Gücünde Beklenen Değişmelerin Tahmini

Paraya dair davranışlarını belirleyen bireylerin düşünceleri yakın geçmişin fiyatları hakkındaki bilgilere dayanır. Eğer bu bilgiden yoksunlarsa, uygun nakit tutma düzeyinin ne olması ve muhtelif malların edinilmesi için ne kadar harcanması gerektiği konusunda karar verecek pozisyonda olmazlardı. Geçmişi olmayan bir mübadele aracı düşünülemez. Önceden iktisadi mal olmayan ve insanların böyle bir araç olarak talep etmeden önceden mübadele değeri tayin etmediği hiçbir şey, mübadele aracı fonksiyonu göremez.

Ancak, yakın geçmişten devreden satın alma gücü bugünün para arz ve talebi tarafından modifikasyona uğrar. İnsan eylemi kişiyi daima geleceğe hazırlar. Satın alan kişi gelecekteki tüketim ve üretim için satın alır. Geleceğin geçmişten ve şimdiki zamandan farklı olacağına inandığı sürece, değerlemesini ve takdir biçmesini yeniden yapar. Diğer mallar için doğru olan, para için de en az o kadar doğrudur. Bu bağlamda bugünün paranın mübadele değeri, yarının mübadele değerinin tahminidir diyebiliriz. Paraya dair tüm yargıların temeli yakın geçmişte olduğu gibi, satın alma gücüdür. Fakat, satın alma gücünde nakit-teşvikli değişmeler beklendiğinde, ikinci unsur--bu değişmelerin tahmini--devreye girer.

İnsan ilgilendiği malların fiyatlarının yükseleceği inancı olmasaydı satın alacağından daha fazlasını şimdi satın alır; buna göre nakit tutumunu kısıtlar. Fiyatların düşeceğine inanan kişi ise alımlarını kısıtlar ve böylece nakit tutumunu genişletir. Böyle spekülatif tahminler bazı mallarla sınırlı olduğu sürece, nakit tutumunda değişmeye doğru genel bir eğilime neden olmaz. Ancak, eğer insanlar satın alma gücünde büyük nakit-teşvikli değişmelerin arifesinde olduklarına inanıyorlarsa, durum farklıdır. Tüm malların parasal fiyatlarının yükseleceğini veya düşeceğini beklerler, alımlarını genişletirler veya kısıtlarlar. Bu davranışlar beklenen eğilimleri önemli derecede kuvvetlendirir ve hızlandırır. Bu paranın satın alma gücünde daha fazla değişmenin beklenmediği noktaya ulaşıncaya kadar sürer. İşte o zaman alma ve satma eğilimi durur ve insanlar nakit tutumunu artırmaya veya azaltmaya başlarlar.

Fakat, eğer bir kez kamuoyu para miktarındaki artışın devam edeceğine ve asla sona ermeyeceğine ve bunun neticesinde tüm mal ve hizmet fiyatlarının artışının durdurulamayacağına kani olursa, herkes mümkün olduğunca çok alma ve nakit tutumunu minimize etme heveslisi olur. Bu koşullar altında nakit tutumunun yüklenilen düzenli maliyetleri satın alma gücündeki sürekli düşüşlerin neden olduğu kayıplarla artar. Nakit tutmanın avantajı makul olmayan yük olarak addedilen fedakârlıklarla ödenmek zorundadır. Bu olgu, yirmilerin büyük Avrupa enflasyonunda, ***reel mallara uçuş*** (*Flucht in die Sachwerte*) ya da ***canlanmayı parçalamak*** (*Katastrophenhausse*) denilirdi. Matematiksel iktisatçılar para miktarındaki artış ile "dolaşım hızı" dedikleri olgu arasındaki nedensel ilişkiyi anlayamamaktadırlar.

Bu olgunun karakteristik işareti para miktarındaki artışın para talebinde bir düşmeye neden olduğudur. Para arzındaki artışın yol açtığı, satın alma gücündeki düşme eğilimi, neden olduğu nakit tutumunu kısıtlama genel eğilimi tarafından yoğunlaştırılır. Sonunda, fiyatlar öyle bir noktaya gelir ki, bu noktada insanlar "reel" malları indirimle satmaya hazır olsa bile hiç kimsenin elinde bunları ödeyecek kadar yeterli nakit yoktur. Parasal sistem çöker; parayla ilgili tüm işlemler durdurulur; panik satın alma gücünü tümden yok eder. İnsanlar ya takasa döner veya başka tür bir para kullanımına yönelirler.

Sürekli enflasyon süreci şudur: Başlangıçta ilave para girişi bazı mal ve hizmet fiyatlarını yükseltir; diğer fiyatlar daha sonra artar. Fiyat artışı muhtelif mal ve hizmetleri etkileri, daha evvel gösterildiği gibi, değişik tarihlerde ve farklı boyutlarda etkiler.

Enflasyon sürecinin bu ilk aşaması uzun yıllar devam edebilir. Devam ederken, pek çok mal ve hizmetin fiyatları değişmiş para ilişkisine henüz adapte olmamıştır. Ülkede hâlâ, tüm fiyatların artışı ile sonuçlanacak--bu artışın boyutu muhtelif mal ve hizmetlerde aynı olmayacak olmasına rağmen--fiyat

devrimi ile karşı karşıya oldukları gerçeğinden habersiz insanlar bulanabilir. Bu insanlar hâlâ fiyatların bir gün düşeceğine inanmaktadırlar. Bu günü beklerken, alımlarını kısıtlarlar ve eşanlı olarak nakit tutumlarını arttırırlar. Kamuoyu hâlâ bu görüşlere sahip olduğu sürece, hükümet için, enflasyonist politikayı terk etmek için hâlâ çok geç değildir.

Fakat, o zaman sonunda kitleler uyanır. Enflasyonun kasti bir politika ve sonsuza kadar devam edeceği gerçeğinin aniden farkına varırlar; çöküş gerçekleşir. Canlanmaya darbe indirildiği görünür. İster ihtiyacı olsun ister olmasın, herkes parasını "reel" mallarla değişmek için can atar, ne kadar ödemede bulunduğunun hiçbir önemi yoktur. Çok kısa zaman içinde, birkaç hafta hatta birkaç günde, para olarak kullanılan nesneler mübadele aracı olarak artık kullanılmazlar; müsvedde kağıt olurlar. Hiç kimse onlar karşılığında bir şey vermek istemez.

Amerika'da 1781'de *Kıta para birimi*'ne ve 1796'da Fransız *mandats territoriaux*'na ve 1923'te Alman *Mark*'na olan şey de buydu. Aynı şartlar ortaya çıktığında aynı şey tekrar olacaktır. Eğer bir şey mübadele aracı olarak kullanılıyorsa, kamuoyu bu şeyin miktarının tüm sınırları aşacak şekilde artmayacağına inanması gerekir. Enflasyon uzun zaman devam edemeyecek bir politikadır.

9. Paranın Spesifik Değeri

Para olarak kullanılan mal, para dışı amaçlar için mümkün kıldığı hizmetler hesabına değerlendirildiği ve takdir biçildiği sürece, özel olarak ele alınmayı gerektirecek hiçbir problem yaratmaz. Para teorisi, para ile yalnızca mübadele aracı işlevi ile sınırlandırılmış para değerlemesi bağlamında ilgilenir.

Tarihin gidişatı sırasında çeşitli mallar mübadele aracı olarak kullanılmıştır. Uzun evrim bu malların büyük bir bölümünü para işlevinden elimine etmiş; sadece ikisi, kıymetli madenler altın ve gümüş, kalmıştır. Ondokuzuncu asrın ikinci yarısında gümüşün para olmaktan çıkarılmasını devletler kasti olarak yapmışlardır.

Tüm bu durumlarda para olarak kullanılan mal, para dışı amaçlar için de kullanılan bir maldı. Altın standardında altın paraydı ve para altındı. Kanunların yasal ödeme aracı olarak yalnızca devletin bastığı altın sikkelerle ödenmesini tayin edip etmemesinin hiçbir önemi yoktur. Önemli olan bu sikkelerin sabit bir ağırlığı içermesi ve her külçenin sikkelere dönüştürülebilmesidir. Altın standardında dolar ve sterlin belli ağırlıktaki, kanunlarla tam olarak belli marjlar içerisinde belirlenmiş, altının yalnızca adıydı. Bu tür paralara *mal para* diyebiliriz.

İkinci tür para ***kredi-paradır***. Kredi-parası para ikamelerinin kullanımından ortaya çıkmıştır. Poliçeleri, talebi halinde ödenebilen, kesinlikle güvenli, para için ikame olarak kullanmak gelenekseldir. (Para ikamelerinin sorunları ve özellikleri ile gelecek kısımda ilgileneceğiz.) Bir gün poliçelerin ödenmesi durdurulduğunda ve böylece bunların güvenliği konusunda şüpheler ortaya çıktığında, piyasa bunları kullanmayı bırakmadı. Bu poliçeler ödenmesinde bir sıkıntı olmayan borçluya ait olduğu ve vadesi geldiğinde uyarısız ve masrafsız tahsil edilebildiği sürece, poliçenin mübadele değeri üzerinde yazılı değerine eşittir; işte bu mükemmel eşitlik onlara para ikamesi karakterini vermiştir. Şimdi, ödeme ertelenirse, vade günü belirsiz bir tarihe ertelenir de sonuçta borçlunun ödemesi veya en azından ödeme isteği hakkındaki şüpheler ortaya çıkarsa, daha evvel kendilerine atfedilen değerin bir kısmını kaybederler. Yalnızca birer faiz getirmeyen borcun, ödemesi şüpheli borçlulara karşı, alacak senedi olurlar. Fakat, mübadele aracı olarak kullanıldıklarından, mübadele değeri yalnızca birer alacak senedi oldukları durumda düşecekleri seviyeye kadar düşmezler.

Kredi-paranın mübadele aracı olarak banka veya maliyeye karşı alacağını kaybedecek olsa bile kullanımda kalacağı ve böylece ***yasal para*** olacağı iddia edilebilir. Yasal para, ne sanayi amaçlı kullanılabilen ne de bir kimseye karşı alacak hakkı doğuran, yalnızca demir paralardan oluşan bir paradır.

Yasal paranın numunesinin eskiden görünüp görünmediğinin ve mal-para olmayan her tür paranın kredi-para olup olmadığının araştırılması katalaktikin değil, iktisat tarihinin görevidir. Katalaktikin tespit etmekle yükümlü olduğu tek konu, yasal paranın varlığının olabilirliğini kabul etmektir.

Hatırlanması gereken önemli şey her tür parayla ilgili olarak, para olmaktan çıkarmanın—yani, mübadele aracı olarak kullanımının terk edilmesinin—o nesnenin mübadele değerinde ciddi düşmelerle sonuçlanmasıdır. Bu pratik olarak şu demektir: son doksan yılda gümüşün mal-para olarak kullanımı tedricen kısıtlanmıştır.

Madeni sikkelerin içine konan yasal para ve kredi-para numuneleri vardır. Böyle para gümüş, bakır veya nikel üzerine basılmıştır. Eğer böyle yasal paranın bir parçası para olmaktan çıkarılırsa, o nesne mübadele değerini metal olarak hâlâ korur. Ancak bu, sahibinin zararının çok azını telafi eder. Pratikte bir değeri yoktur.

Nakit tutma fedakârlık gerektirir. Cebinde veya banka hesabında para taşıyan insan tüketebileceği veya üretimde kullanabileceği malların anında ediniminden vazgeçer. Piyasa ekonomisinde bu fedakârlık hesaplama ile kesin olarak tespit edilebilir. Söz konusu fedakârlığın değeri, eğer parayı bir yerlere

yatırmış olsaydı elde edeceği faiz gelirine eşit olacaktır. İnsanın bunu hesaba katması gerçeği, nakit tutmanın avantajını faiz geliri yoksunluğuna tercih ettiğini gösterir.

İnsanların belli bir miktar nakit tutmaktan bekledikleri avantajları göstermek mümkündür. Ancak, bu güdülerin analizinin, bizlere nakit tutumu kavramları ve para arz ve talebi olmadan satın alma gücünü belirleyen teorileri vereceğini ummak aldatıcıdır.[82] Nakit tutumundan elde edilen avantajlar ve dezavantajlar para tutumu miktarını doğrudan etkileyebilen nesnel unsurlar değildir. Her birey tarafından teraziye konur ve birbirine karşı tartılır. Ortaya çıkan sonuç, bireyin kişiliği ile renklendirilmiş öznel bir değer yargısıdır. Farklı insanlar ve farklı zamanlardaki aynı insanlar aynı nesnel gerçekleri farklı şekilde değerlerler. İnsanın servet ve fiziksel sağlık bilgisi gıda için ne kadar harcayacağını söylemiyorsa, insanın maddi durumu ile ilgili veri hakkındaki bilgi de, nakit tutumu hakkında belli iddiaları bizim yapmamıza imkân tanımaz.

10. Parasal İlişkilerin Önemi

Parasal ilişki, yani para arzı ve talebi arasındaki ilişki, mal ve hizmetler ile para arasındaki karşılıklı mübadele oranı var olduğu sürece, fiyat yapısını belirler.

Eğer parasal ilişki değişmeden kalırsa, ticaret, iş, üretim, tüketim ve istihdam üzerinde ne enflasyonist (genişletici) ne de deflasyonist (daraltıcı) baskı ortaya çıkabilir. Aksi yöndeki çıkarsamalar insanların diğer insanların piyasanın ortaya koyduğu taleplerine göre faaliyetlerini ayarlamakta isteksizliğini yansıtmaktadır. Ne var ki, tarım ürünleri fiyatlarının kazanmayı arzuladıkları miktarın marj-altı çiftçilerin gelirlerini güvenceye alamayacak kadar düşük olması paranın sözde kıtlığından değildir. Bu çiftçilerin üzüntülerinin nedeni, diğer çiftçilerin daha ucuza üretiyor olmalarıdır.

Üretilen malların miktarındaki artış, öteki her şey sabitken, insanların şartlarında iyileştirme meydana getirmelidir. Bunun sonucu, üretimi artırılan ürünlerin parasal fiyatlarında düşmedir. Ancak parasal fiyatlarındaki bu düşme üretilen ilave zenginlikten elde edilen yararları en azından engellemez. Kredi verenlere giden ilave zenginlik payındaki artış eleştirilebilir, bu eleştiriler satın alma gücündeki artış doğru olarak tahmin edilmişse ve negatif fiyat farkı ile hesaba dahil edilmişse sorgulanabilir.[83] Fakat şunu asla dememek

[82] Greidanus, *The Value of Money*'de (Londra, 1932, s. 197 vd.) böyle bir girişimde bulundu.

[83] Piyasa faiz oranı ve satın alma gücü arasındaki ilişkiler hakkında, bkz. aşağıda, Bölüm XX.

gerekir: fiyatlarda ilgili malın üretimindeki artışın neden olduğu düşme, para miktarındaki artıştan başka bir şekilde elimine edilemeyen dengesizliğin kanıtıdır. Elbette ki, kural olarak bazı veya tüm malların üretimindeki her artış, iş kollarında üretim faktörlerinin yeniden tahsisini gerektirmektedir. Eğer para miktarı değişmeden kalırsa, böyle bir yeniden tahsis ihtiyacı fiyat yapısında görünür olur. Üretimin bazı dalları daha kârlı olur, diğerlerinde kârlar düşer veya zararlar baş gösterir. Böylece piyasanın işleyişi dengesizliği elimine etmeye yönelir. Para miktarındaki artış yoluyla bu ayarlanma sürecini ertelemek veya kesmek mümkündür. İlgililer için süreci büsbütün daha az acılı veya gereksiz yapmak imkânsızdır.

Eğer paranın satın alma gücünde devlet-kaynaklı nakit-teşvikli değişmeler sadece zenginliğin bazı insanlardan diğerlerine kayması ile sonuçlanırsa, katalaktik bilimsel yansızlığı bakış açısından bunu kınamak mümkün değildir. Ortak zenginlik veya kamu refahı bahanesi altında bunu haklılaştırmanın suç olacağı açıktır. Ancak, insan hâlâ onları daha fazla zarar vermeden bazı insanların çıkarlarının diğerlerininkinin aleyhine desteklenmesi için uygun politik önlemler olarak düşünebilir. Ne var ki, meseleye dâhil olan başka şeyler de vardır.

Şartlı deflasyoncu politikanın yönlendirdiği sonuçları göstermek gereksizdir. Hiç kimse bu tip politikaların taraftarı değildir. Kitlelerin ve yazarların ve politikacıların alkışlama isteklisi olduğu favori araç enflasyondur. Bu gayretler hakkında üç noktayı vurgulamalıyız. İlki: Enflasyonist veya genişletici politika, bir tarafta aşırı tüketim ve diğer tarafta yanlış yatırım ile sonuçlanmak durumundadır. Böylece sermayeyi israf eder ve geleceğin istek tatminini engeller.[84] İkincisi: enflasyon süreci kaynakların yeniden tahsisini ve üretimin ayarlamasını zorunlu olarak ortadan kaldırmaz; sadece erteler ve böylece daha sorunlu hale getirir. Üçüncüsü: enflasyon kalıcı politika olarak kullanılamaz; çünkü, devam etmesi halinde parasal sistemin çöküşü ile sonuçlanmak zorundadır.

Perakendeci kendisini ve meslektaşlarını daha zengin yapmanın yolunun kamu hesabına daha fazla harcamada bulunmak olduğu aldatmacasına kapılabilir. Onun gözünde ana tema insanları daha çok harcamaya itmektir. Ancak, bu inancın yeni sosyal felsefe olarak dünyaya sunulması şaşırtıcıdır. Lord Keynes ve takipçileri ekonomik şartlarda yetersiz saydıkları tüketim eğilimi eksikliğini sorumlu tuttular. Onların gözünde, insanları zengin etmek için gereken şey üretimde bir artış değil, harcamalarda bir artıştı. İnsanlar için daha fazla harcamayı mümkün kılmak için, "genişletici" politika tavsiye edildi.

[84] Bkz. aşağıda, s. 564-565.

Bu doktrin eski olduğu kadar, kötüdür de. Analizleri ve yanlışlanmaları ticari dönüşümle ilgilendiğimiz kısımda ele alınacaktır.[85]

11. Para-İkameleri

Talebinde ödenebilir, ödemesi konusunda en ufak bir şüphe olmayan belli bir miktar paraya tekabül eden poliçe, paranın sunduğu tüm hizmetleri sunar, yeter ki tüm tarafların poliçenin temel nitelikleriyle (günlük vadesi, borçlunun mali varlıkları olması, ödeme isteğinin bulunması) mükemmel aşinalığı olsun. Bu poliçeleri *para ikameleri* olarak adlandırabiliriz, bireyin veya firmanın nakit tutumundaki paranın yerini tamamen alabilirler. Para ikamelerinin teknik ve yasal özellikleri katalaktiki ilgilendirmez. Para ikamesi ya banknotta veya bankadaki çek hesabında ("çek karnesi parası" veya depozit parası) bankanın parayı ücretsiz depozite veya banknota çevirmeye hazır olması şartıyla olabilir. Sikkeler de, eğer sahibi ihtiyaç duyduğunda ücretsiz ve gecikmesiz parayla değiştirme pozisyonunda ise, para ikamesidir. Bunu başarmak için devletin kanunla bunların geri ödeme yapmasına bağlanmasına gerek yoktur. Önemli olan bu sikkelerin ücretsiz ve gecikmesiz gerçekten paraya çevrilebilir oluşudur. Eğer ihraç edilen sikkeler makul sınırlar içerisinde tutulursa, mübadele değerini nominal değerinde tutmak için devlet hesabına özel bir çaba gerekli değildir. Ufaklık paraya halkın talebi herkese bunu para ile değiştirme fırsatı verir. Önemli olan para-ikamesi sahibi herkesin ücretsiz olarak her an parayla bunu değiştirebileceğinden emin olmasıdır.

Eğer borçlu--devlet veya banka--tüm para ikamelerine karşı %100 karşılık ayırırsa, para-ikamesine para sertifikası deriz. Bireysel para-sertifikası--yasal bağlamda değil daima katalaktik bağlamda--karşılık olarak tutulan para miktarını temsil eder. Para-sertifikalarının çıkarımı nakit tutumu için para talebini karşılamaya uygun nesnelerin miktarını arttırmaz. Öyleyse, para-sertifikaları miktarındaki değişmeler para arzını ve para ilişkisini değiştirmez. Paranın satın alma gücünün belirlenmesinde bir rol oynamaz.

Eğer borçlu tarafından para-sertifikasına karşı tutulan para rezervi bu ikamelerin toplam miktarından daha az ise, rezervi aşan ikame miktarına *emanet para* diyoruz. Kural olarak para-ikamelerinin somut türünün para-sertifikası veya emanet para olup olmadığı iddiasında bulunmak imkânsızdır. Çıkarılan para-ikamelerinin toplam miktarının bir kısmı tutulan para rezervi ile karşılanır. Böylece, çıkarılan para-ikamelerinin toplam miktarının bir kısmı para-sertifikaları, geri kalanı ise emanet paradır. Ancak, bu gerçek sadece banka hesaplarına aşina olanlar tarafından fark edilebilir. Bireysel banknot, depozit veya sikke katalaktik karakterini göstermez.

[85] Bkz. aşağıda, s. 548-565.

Para-sertifikası çıkarımı borç verme işinde bankanın kullanabileceği fonları arttırmaz. Emanet para çıkarmayan banka sadece ***mal kredisi*** verebilir, yani sadece kendi fonlarını ve müşterilerinin güvenip yatırdığı paraları ödünç verebilir. Emanet paranın çıkarımı, bankanın fonlarını ödünç verilebilir sınırlarının ötesine genişletir. Sadece mal kredisi vermekle kalmaz, aynı zamanda ***dolaşım kredisi*** (emanet paranın çıkarımından verilen kredi) de verir.

Para-sertifikası miktarı kayıtsız (indifferent) iken, emanet para miktarı kayıtsız değildir. Emanet para, paranın etkilediği gibi piyasa olgusunu etkiler. Miktarındaki değişmeler paranın satın alma gücünü ve fiyatların belirlenmesini ve geçici olarak faiz oranlarının belirlenmesini de etkiler.

İlk iktisatçılar bu konuda farklı bir terminolojiye başvurdular. Pek çoğu, paranın sağladığı hizmetleri sağladığı için, para-ikamelerini de basitçe para olarak adlandırmaya hazırdılar. Ancak, bu terminoloji uygun değildir. Bilimsel terminolojinin ilk amacı, sorunların analizlerini kolaylaştırmaktır. Paranın katalaktik teorisinin görevi--yasal teoriden ve banka yönetimi ve muhasebesinin teknik disiplininden farklılaştırılmış haliyle--fiyatların ve faiz oranlarının belirlenmesi sorunlarını çalışmaktır. Bu iş, emanet para ile para-sertifikaları arasında kesin bir ayrımı gerektirmektedir.

Kredi genişlemesi terimi sıklıkla yanlış yorumlanmıştır. Mal kredisinin genişletilemeyeceğini fark etmek önemlidir. Kredi genişlemesinin tek vasıtası dolanım kredisidir. Ancak, dolanım kredisi vermek her zaman kredi genişlemesi değildir. Eğer önceden çıkarılan emanet paranın miktarı piyasa üzerindeki tüm etkilerini tamamlamışsa; eğer fiyatlar, ücretler ve faiz oranları toplam para artı emanet para (geniş manada para arzı) arzına ayarlanmışlarsa; emanet paranın miktarındaki daha fazla artış olmadan dolanım kredisi vermek artık kredi genişlemesi değildir. Kredi genişlemesi ancak, eğer kredi ilave emanet para miktarının çıkarılmasıyla yapılmışsa, gerçekleşebilir; yoksa eski borçluların bankalara geri ödedikleri yenice emanet paraları ödünç vermeleri ile değil.

12. Emanet Para Çıkarılmasında Sınırlamalar

İnsanlar para-ikameleri ile sanki paraymış gibi ilgilenirler; çünkü onları her zaman gecikmesiz ve maliyetsiz değiştirmenin mümkünlüğü hakkında tam bir özgüvene sahiptirler. Bu özgüveni paylaşanları ve dolayısıyla para-ikameleri ile sanki paraymış gibi ilgilenmeye hazır olanları, ihraç eden bankerin, bankanın veya otoritenin ***müşterileri*** olarak sayabiliriz. Bu ihraç tespitinin bankacılık sektöründe olağan davranış motifine uygun olup olmamasının bir önemi yoktur. Ülkenin hazinesi tarafından ihraç edilen madeni paralar para-ikamesidirler, her ne kadar hazine kural olarak ihraç edilen bu miktarı hesap-

larında borç olarak kaydetmese ve ulusal borcun bir parçası olarak kabul etmese bile. Para-ikamesi sahibinin geri ödenmesi için geçerli bir poliçesinin var olup olmamasının bir önemi yoktur. Önemli olan, para-ikamesinin gerçekten parayla gecikmesiz ve maliyetsiz değiştirilip değiştirilemeyeceğidir.[86]

Para-sertifikası ihraç etmek pahalı bir girişimdir. Banknotlar basılmalı, darphanede madeni paralar dökülmeli, depozitler için karmaşık muhasebe sistemi organize edilmelidir; karşılıklar kasada tutulmalıdır; o zaman sahte çek ve banknotlarla kandırılma riski vardır. Tüm bu masraflara karşı çıkarılan bazı banknotların yok edilme şansı, ve ufakta olsa, bazı para yatıranların depozitlerini unutmaları ihtimali vardır. Eğer emanet para çıkarımıyla irtibatlı değilse, para-sertifikası ihracı batık iştir. Bankacılığın erken dönemlerinde işleri sadece para-sertifikaları çıkarmak olan bankalar vardı. Ancak, bu bankaların yüklendikleri maliyetler müşterileri tarafından karşılandı. Her neyse, katalaktik emanet para çıkartmayan bankaların tamamen teknik sorunları olan bu konularla ilgilenmez. Katalaktikin ilgilendiği tek mesele, para-sertifikaları çıkaranlar ile emanet aracı çıkaranlar arasındaki bağlantıdır.

Para-sertifikaları miktarı katalaktik olarak önemsizken, emanet paranın miktarındaki artış veya azalışlar para miktarındaki değişmelerde olduğu gibi paranın satın alma gücünün belirlenmesini etkiler. Böylece, emanet paranın miktarındaki artışta sınırlar olup olmadığı sorusu köklü bir öneme sahiptir.

Eğer bankanın müşterileri piyasa ekonomisinin tüm üyelerini içerirse, emanet paranın çıkarımındaki sınır para miktarının artırılmasında çizilen sınır ile aynıdır. İzole olmuş bir ülkede veya dünyada, emanet para çıkaran tek kurum ve müşterileri tüm bireyler ve firmaları kapsıyorsa davranışlarında uymakla yükümlü olduğu iki kural vardır.

İlki, müşterilerini--yani kamuyu--işkillendirecek davranışlardan kaçınmalıdır. Müşteriler güven kaybetmeye başlar başlamaz, banknotların karşılıklarını isteyecekler ve mevduatlarını geri çekeceklerdir. Bankanın emanet para çıkarımını arttırmada nereye kadar gidebileceği psikolojik faktörlere bağlıdır.

İkincisi, emanet paranın miktarını, müşterilerinin fiyat artışlarının sonsuza

[86] Para-ikamelerine yasal ödeme niteliğini kanunların verip vermediği de önemsizdir. Eğer gerçekten halk bu şeylerle para-ikameleri olarak ilgilenecek olursa ve böylece para-ikameleri ve satın alma gücünde para miktarına göre eşit olursa, yasal ödeme niteliği etkisi kötü niyetli insanların arkadaşlarını sinirlendirmek için hileye başvurmasını önler. Ancak, eğer ilgili şeyler para-ikameleri değilse ve itibari değerlerinin altında iskontoyla değiş tokuş ediliyorsa, yasal ödeme niteliğinin verilmesi otoriter fiyat tavanıyla eşanlamlıdır, altın ve döviz için maksimum fiyat ve artık para-ikamesi olmayan ama ya kredi parası veya yasal para olanlar için minimum fiyat belirlenmesidir. O zaman, Gresham Kanununun tarif ettiği etkiler gözükür.

kadar ve artan hızda devam edeceği fikrine kapılmayacak oranda ve hızda arttırmalıdır. Eğer kamu bunun böyle olduğuna inanırsa, nakit tutumlarını azaltır, "reel" değerlere kaçar, ve canlanma kırılmasına neden olur. Bu felaketin yaklaşmasını güvenin yavaş yavaş yitirilmesinin ilk ilanını varsaymadan hayal etmek mümkün değildir. Halk reel değerlere kaçarak kesinlikle emanet parayı parayla değiştirmeyi, yani muhtelif malların farklılaştırma yapmadan alımını, tercih edecektir. O zaman banka iflas eder. Eğer devlet bankayı banknot borcundan ve mevduatı sözleşmelere uygun olarak geri ödeyerek müdahalede bulunursa, emanet para ya kredi-parası veya yasal para olur. Ödeme türünün ertelenmesi işlerin durumunu tamamen değiştirir. Emanet para, parasertifikası ve para-ikameleri sorusu artık yoktur. Devlet sahneye devlet-yapımı yasal ödeme kanunları ile girer. Banka bağımsız varlığını kaybeder, devlet politikalarının bir aygıtı, hazinenin bir alt birimi haline gelir.

Katalaktik olarak emanet para aracı çıkarmanın tek banka, veya—müşterilerinin tüm bireyleri kapsadığı—birlikte hareket eden bankalar topluluğu üzerindeki en önemli problemi çıkardıkları miktara getirilen sınırlama değildir. Onlarla para miktarı ve faiz oranları arasındaki ilişkilere ayrılan Bölüm XX'de ilgileneceğiz.

Araştırmalarımızın bu noktasında çoklu bağımsız bankaların birlikte varlığı sorunsalını araştırmak zorundayız. Bağımsızlık, emanet aracını çıkaran her bankanın kendi kaderini belirlemesi ve diğer bankalarla anlaşmalı hareket etmemesi demektir. Birlikte varolması, her bankanın piyasa sisteminin tüm üyelerini kapsamayan müşterilere sahip olması demektir. Basitlik için, hiçbir birey veya firma birden fazla bankanın müşterisi değil diyelim. Ama eğer birden fazla bankanın müşterisi olan ve hiçbir bankanın müşterisi olmayanların varlığını varsaydık bile, gösterimimizin sonucu değişmezdi.

Sorulacak soru, böyle bağımsız bankaların hesabına emanet aracının çıkarımına yönelik sınırların var olup olmadığı değildir. Müşterileri tüm insanlardan oluşan tek bankanın hesabına emanet paranın çıkarılmasına yönelik sınırlar olduğundan, bağımsız birlikte varolan bankalar için böyle sınırlar da olduğu açıktır. Göstermek istediğimiz, bağımsız birlikte bankaların sınırlarının, sınırsız müşterili tek banka için çizilen sınırlardan daha dar olduğudur.

Piyasa sistemi içinde geçmişte pek çok bağımsız bankanın kurulduğunu varsayabiliriz. Öncesinde sadece para kullanımdayken, bu bankaların bir bölümü emanet para olan para ikamelerinin kullanıma sunmuşlardır. Her banka müşteriye sahiptir ve çeşitli müşterilerin nakit tutumunda para-ikameleri olarak tutulan belli miktarda emanet para ihraç etmiştir. Bankalar tarafından çıkarılan ve nakit tutan müşterileri tarafından emilen emanet paranın toplam miktarı fiyat yapısını ve para biriminin satın alma gücünü değiştirmiştir. Fa-

kat, bu etkiler zaten tamamlanmıştır ve şu anda geçmişteki bu kredi genişlemesinin yarattığı hareketlerden dolayı artık bir çalkalanma yoktur.

Diyelim ki şimdi, bir banka tek başına ilave emanet para çıkartsın, diğerleri ise bunu yapmasın. Genişleyen bankanın müşterileri--ister yeni müşterileri isterse genişlemeden dolayı edinilen yeniler olsun--ilave krediler alır, işletme faaliyetlerini genişletirler, piyasada mal ve hizmetlere ilave talep olarak gözükürler, fiyatları yükseltirler. Genişleyen bankanın müşterisi olmayanlar bu yüksek fiyatları karşılayacak güçte değildirler; alımlarını kısmaya zorlanırlar. Böylece, piyasada malların genişleyen bankanın müşterisi olmayanlardan müşterisi olanlara kayması durumu ortaya çıkar. Müşteriler müşteri olmayanlara sattıklarından daha fazlasını onlardan alırlar. Fakat, genişleyen bankanın çıkardığı para-ikameleri müşteri olmayanlar için uygun ödemeler değildir; çünkü bu insanlar bunlara para-ikameleri karakterini tayin edemezler. Müşteri olmayanlardan dolayı borçları kapatmak için, müşteriler ilkin kendi bankalarının (genişleyen banka) çıkardığı para-ikamelerini parayla değiştirmek zorundadır. Genişleyen banka banknotlarını geri almalı ve mevduatlarını ödemelidir. Rezervleri--çıkarmış olduğu para-ikamelerinin yalnızca bir kısmının emanet aracı karakterine sahip olduğunu varsayıyoruz--gittikçe azalır. Bankanın-para rezervi tükendikten sonra, artık mevcut para ikamelerinin geri alımı pozisyonunda olamayacağı an yaklaşmaktadır. Aciz hale düşmekten kurtulmak için para rezervini kuvvetlendirecek politikalara geri dönmesi gerekecektir. Genişletici yöntemlerini terk etmelidir.

Piyasanın sınırlı müşterili banka adına kredi genişlemesine bu tepkisi Para Okulu tarafından zekice tarif edilmiştir. Para Okulu tarafından uğraşılan özel durum diğer ülkelerin bankaları adına genişletici olmayan politikanın ve tek ülkenin tüm bankalarının veya tek ülkenin imtiyazlı merkez bankası adına kredi genişlemesinin rastlaşmasına atıfta bulunur. Bizim göstermemiz farklı müşterileri bankaların çokluğunun birlikteliğinin daha genel durumunu ve aynı zamanda insanların bir bankanın tek müşterisi olmadığı ve para-ikamesi olarak borçları görmediği sistemde sınırlı müşterileri ile tek bankanın varlığının daha genel durumunu da kapsar. Elbette ki, bir bankanın müşterilerinin diğer bankalarınkinden ayrı hoşça yaşamasını veya diğer bankalarınkilerle yan yana yaşayıp yaşamamasını varsayıp varsaymamak önemli değildir. Bunlar katalaktik sorunları etkilemeyen yalnızca verilerdeki farklılıklardır.

Bir banka asla müşterilerinin nakit tutmak istediği miktardan fazla para-ikamesi ihraç edemez. Bireysel müşteri para-ikamelerinde toplam nakit tutumunun daha büyüğünü bankasının diğer müşterilerinin toplam miktarına eşitten daha fazlasını tutmaz. Kural olarak, bu maksimum oranın çok altında kalacaktır. Böylece, emanet paranın çıkarılmasına sınır çizilmiştir. Bankanın

çıkardığı banknotları ve bir banka üzerine yazılan çekleri ayrımcılık yapmadan herkesin işlemlerinde kabul etmeye hazır olduğunu kabul edebiliriz. Ancak, sadece çekleri değil aynı zamanda kendisinin müşterisi olmadığı bankaların banknotlarını da ertelemeden bankasındaki mevduat hesabına yatırmaktadır. İleriki aşamada bankası diğer banka ile hesapları denkleştirmektedir. Böylece, yukarıda tarif edilen süreç hayat bulmaktadır.

Güvenilmez bankaların çıkardığı banknotlar için kamunun ters seçimi hakkında pek çok saçmalık yazılmıştır. Gerçek şudur ki, iyi ve kötü banka arasında ayrım yapabilen birkaç iş adamı haricinde, banknotlar daima güvensiz görünür. Devletlerin bazı imtiyazlı bankalara verdiği özel görev sayesinde yavaş yavaş bu şüpheler ortadan kalkmıştır. Ufak banknotların fakirlerin ve iyi ve kötü banknotu birbirinden ayıramayan cahil insanların elinde kaldığı tartışması ciddiye alınamaz. Banknotu alan daha fakir ve banka işlemleri ile daha az aşina olan, banknotu daha hızlı harcayacak ve, toptan ve perakende ticaret yoluyla, çıkartan bankaya veya bankacılık çalışmalarına daha aşina olan insanlara banknotun geri dönüşümü daha hızlı olacaktır.

Kredi genişlemesi ile verilen ödünçleri ve para-ikameleri miktarının ödenmesini kabul edecek insan sayısını arttırmak banka için çok kolaydır. Banka için müşterilerini, yani bu alacakları para-ikamesi olarak düşünen ve nakit tutumlarında bunları kullanacak olan insanların sayısını arttırmak çok zordur. Bu müşteri kitlesini genişletmek, her türlü iyi niyetin elde edilmesinde olduğu gibi, sorunlu ve yavaş bir süreçtir. Fakat, banka müşteri kitlesini çok çabuk kaybedebilir. Eğer korumak isterse, istenmesi durumunda tüm borçlarını sözleşme maddelerine uygun olarak ödeyebileceği hakkında hiçbir şüpheye izin vermemelidir. Rezervler banknotları elinde tutanların geri ödenmesi için teslim ettiklerinde geri ödeyebilecek kadar büyük olmalıdır. Sonuçta, hiçbir banka emanet para çıkartarak kendisini sınırlayamaz; çıkartılan para-ikameleri miktarınca bir karşılık tutmak ve emanet para ile para-sertifikalarını birleştirmek mecburiyetindedir.

Karşılıkların görevinin bankaya güvenini kaybetmiş banknot sahiplerinin ellerindeki banknotların geri ödenmesinin aracı olduğuna inanmak, ciddi bir gaftır. Banka ve bankanın çıkardığı para-ikamelerinin güveni bölünmezdir: ya tüm müşterileriyle birlikte vardır veya tamamen yok olur. Eğer bazı müşteriler güvenlerini kaybederlerse, geri kalanları da kaybeder. emanet para çıkaran ve tedavül kredisi veren hiçbir banka, eğer tüm müşterileri güvenlerini kaybediyorsa ve banknotlarının geri ödenmesini ve mevduatlarının geri verilmesini talep ediyorsa, para-ikamelerini çıkartarak toplanan borçları ödeyemez. Emanet para çıkarımı ve tedavül kredisi verme işinin temel özelliği budur. Hiçbir rezerv politikası sistemi ve kanunların zorladığı hiçbir rezerv buna çare

değildir. Rezervlerin tüm yapabileceği, bankanın çıkarılan aşırı emanet para miktarını piyasadan çekmesini sağlamaktır. Eğer banka müşterilerinin diğer müşterilerle iş yapmasında ihtiyaç duyduğundan fazlasını çıkartmış ise, bu fazlalığı geri ödemelidir.

Çıkarılan banknot ve toplam mevduat miktarının belli bir oranında bankaları rezerv tutmaya zorlayan kanunlar emanet paranın ve tedavül kredisinin miktarındaki artışı kısıtlayabildiği ölçüde etkindir. Güvenin kaybedilmesinden sonra, banknotların geri ödenmesi ve mevduatın geri verilmesinin güvenliğini hedeflemenin hiçbir yararı yoktur.

Bankacılık okulu bu sorunlarla ilgilenirken tamamen başarısız olmuştur. Bankanın çıkarabileceği konvertibl banknotların maksimum miktarını iş gereksinimlerinin katı olarak sınırladığı şeklindeki yanlış fikirle kafalarını karıştırmışlardır. Halkın krediye olan talebinin bankanın borç verme durumuna ve tüm borçlarını ödeme gücüne aldırış etmeyen bankaların faiz oranlarını piyasa oranının altına düşürerek tedavül kredisini genişletme pozisyonunda olduklarına bağlı olduğunu görememişlerdir. Bankanın maksimum verebileceği ödünç miktarının (eğer hammadde ve yarı-mamul malların alımı ve satımı ile sonuçlanan mübadelenin iskontolu kısa vadeli paralarına göre ödünç vermesini sınırlarsa), iş durumu tarafından belirlenen miktar olduğu ve bunun bankaların politikalarından bağımsız olduğu doğru değildir. Bu miktar iskonto oranını arttırarak veya düşürerek genişler veya daralır. Faiz oranlarını düşürmek yanlışlıkla işletmenin adil ve normal gereksinimi olarak görülen miktarının arttırılması ile eş anlamlıdır.

Para Okulu krizlerin tekrarlanması konusunda oldukça doğru açıklamalarda bulunmuştur. Bu krizler ondokuzuncu asrın otuzlu ve kırklı yıllarında İngiliz iş şartlarını alt üst etmişti. İngiliz Merkez Bankası'nda ve diğer İngiliz bankaları ve bankerlerinde kredi genişlemesi varken, İngiltere'nin ticaret yaptığı ülkelerde kredi genişlemesi yoktu, veya en azından aynı derecede olmamıştı. Bu durumun zorunlu sonucu olarak dışsal tüketme gerçekleşti. Bankacılık Okulunun bu teoriyi çürütmek için geliştirdiği tüm teoriler nafiledir. Maalesef, Para Okulu iki açıdan hatalıdır. Tavsiye ettiği çare, rezervleri aşan banknot çıkarımına katı yasal sınırlama, tek çare değildi. Serbest bankacılık fikrini hiç düşünmedi. Para Okulunun ikinci hatası, çeke bağlı mevduatın para-ikamesi ve, miktarı tutulan rezervleri geçtiği müddetçe, emanet para olduğu, ve sonuçta banknotlardan daha az kredi genişlemesi aracı olmadığını fark edememiş olmasıdır. Mevduat parası denen şeyin en az banknotlar kadar para-ikamesi olduğunu fark etmesi, Bankacılık Okulunun tek nişanesidir. Bu nokta haricinde Bankacılık Okulunun tüm doktrinleri boştur. Okul paranın yansızlığı ile ilgili çelişkili fikirler ile yönlendirilmiş; *deus ex machina*'ya gön-

dermede bulunarak paranın miktar teorisini çürütmeye çalışmış, çok konuşulan gömüleme ve faiz oranları meselesini tamamen yanlış anlamıştır.

Emanet paranın çıkarılması üzerine konan yasal kısıtlama sorunu ortaya çıkabilir; çünkü devletlerin tek veya birden fazla bankaya özel imtiyazlar vermiş olabileceği ve bankacılığın serbest evrimini böylece engellemiş olabileceği vurgulanmalıdır. Eğer devletler özel bankaların menfaati için hiç müdahale etmemiş olsalardı, eğer sözleşmeler bazı bankaları piyasa ekonomisi içerisindeki tüm bireylerden ve firmalardan borçlarını yerine getirmekten kurtarmamış olsaydı, banka problemi asla ortaya çıkmazdı. Kredi genişlemesine çizilen sınırlar etkin olarak çalışmış olurdu. Borçlarını ödeme gücü düşünceleri her bankayı emanet para çıkarımında kontrol altında olmaya zorlamış olurdu. Bu vazgeçilmez kuralları uygulamayan bankalar iflas eder, ve zarardan haberdar olan halk iki kat daha şüpheci ve temkinli olurdu.

Bankacılık hakkında Avrupalı devletlerin davranışları daha başlangıçta samimiyetsiz ve yalancıdır. Ülkenin refahınaymış gibi, genelde halk için özelde ise cahil fakir kalabalıklar için sadece bir körlüktür. Devletler enflasyon ve kredi genişlemesi istediler, canlanma ve kolay para istediler. Merkez bankasını iki defa ortadan kaldırmayı başaran Amerikalılar bu kurumların tehlikelerinden haberdardılar; devletin diğer alanlarındaki müdahalelerin kötülüğünü bankacılığa müdahale etmesinde görememeleri sadece çok kötüdür. Bugün en yobaz devletçi bile, serbest bankacılığın sözde tüm kötülüklerinin, imtiyazlı ve devlet kontrolü altındaki bankaların neden olduğu enflasyonun yıkıcı etkilerinin yanında çok küçük kaldığını kolay kolay inkâr edemez.

Devletlerin bankacılığa, emanet parayı kısıtlamak ve kredi genişlemesini önlemek için müdahale ettiği bir masaldır. Tersine, yönlendirilmiş devletler enflasyon ve kredi genişlemesine çok yatkındır. Bankalara imtiyaz verdiler, çünkü müdahale edilmemiş piyasanın kredi genişlemesine çizdiği sınırları genişletmek istediler; veya hazineye gelir kaynağı açmada hevesliydiler. Çoğunlukla bu düşüncelerin her ikisi de otoriteleri motive etti. Emanet paranın faiz oranlarını düşürmede ekin bir araç olduğu ve bankalardan iş âleminin ve hazinenin yararına krediyi genişletmesini isteyebilecekleri konusunda ikna oldular. Kredi genişlemesinin istenmeyen sonuçları ortaya çıktığında, sikkelerin dışındaki banknot çıkarımını--ve bazen mevduatları da--kısıtlayan yasalar çıktı. Serbest bankacılığın kurulması mükemmel olarak asla düşünülmedi; çünkü böyle bir şey kredi genişlemesini kısıtlamada aşırı etkin bir mekanizma olurdu. Yöneticiler, yazarlar ve halk arasında iş âleminin tedavül kredisi

---

* Hiç beklenmedik anda çözümlenemez sorunu çözmek için ortaya çıkan fail. (çev.)

miktarının "normal" ve "gerekli" adil alacağı olduğu ve bu miktarın serbest bankacılık altında asla elde edilemeyeceği yönünde ortak bir inanç vardı.[87]

Pek çok devlet emanet para çıkarımına mali kaygılar dışında başka bir açıdan asla bakmadı. Onların gözünde bankaların en önemli görevi hazineye borç para vermekti. Para-ikameleri devletin çıkardığı kağıt paralar için düzenleyici olarak gözdelerdi. Konvertibl banknot geri ödemesi olmayan banknot yolunda ilk adımdı. Statolatry ve müdahaleci politikaların gelişimi ile bu fikirler genelleşti ve artık hiç kimse tarafından sorgulanmaz oldu. Bugün hiçbir devlet serbest bankacılığı düşünmek istememektedir; çünkü hiçbir devlet elinin altındaki gelir kaynağını reddetmek istememektedir. Bugün finansal savaşa hazır olma denen olgu, savaşan ulusun ihtiyaç duyacağı tüm paranın devlet kontrolündeki ve imtiyazlı bankalar aracılığıyla elde edilmesi yeteneğidir. Radikal enflasyonizm, açıkça kabul edilmese de, çağımızın iktisat ideolojisinin temel özelliğidir.

Fakat liberalizmin en prestijli olduğu ve devletlerin barışı ve refahı savaş, yıkım ve sefaletten koruma konusunda daha istekli olduğu zamanlarda bile, insanlar bankacılık sorunları ile uğraşırken taraflıydılar. Anglo-Sakson ülkelerin dışında kamuoyu iyi devletin ana görevlerinden bir tanesinin faiz oranlarını düşürmek ve bu amacın elde edilmesinde kredi genişlemesinin uygun araç olduğu konusunda ikna olmuşlardı.

İngiltere 1844 yılında banka kanunlarında reform yaparak bu hatalardan kurtuldu. Ancak, Para Okulunun iki eksikliği bu meşhur kanunun etkisini azalttı. Bir taraftan, bankacılığa devlet müdahalesi korundu. Diğer taraftan ise, sikkeler dışındaki banknotların çıkarımına sadece sınırlar kondu. Emanet para banknotlar biçiminde baskı altına alındı. Mevduat parası olarak gelişip büyüyebilirdi.

Tam mantıklı sonucuna kadar Para Teorisi'nde ima edilen fikri taşırken, kişi tüm bankaların kanunen para-ikamelerinin toplam miktarına karşılık olarak yüzde 100 para rezervi tutması gerektiğini önerebilir. Bu Profesör Irving Fisher'in yüzde 100 planının ana noktasıdır. Ancak, Profesör Fisher planını indeks-rakamlı standardın adaptasyonu teklifi ile birleştirdi. Bu planın neden aldatıcı olduğu ve güçlü baskı gruplarının iştahına göre satın alma gücünün manipüle edilmesinde devlet gücünün açıktan onaylanması ile eş anlamlı olduğu daha önceden zaten belirtilmişti. Ancak, yüzde 100 rezerv planı yabancı

[87] "Normal" kredi genişlemesi düşüncesi saçmalıktır. İlave emanet para, miktarı ne olursa olsun, çıkartılınca daima ticaret döngüsünün sonucu olarak fiyat yapısındaki değişmeleri harekete geçirir. Elbette ki, eğer çıkarılan ek miktar büyük değilse, genişlemenin kaçınılmaz etkileri de büyük olmaz.

katışıksız altın standardı temelinde adapte edilseydi bile, bankacılığa devlet müdahalesinin her çeşidinde mevcut olan gerilikleri tamamen ortadan kaldıramazdı. Daha fazla kredi genişlemesini önlemek için gereken, bankacılığı, her birey ve firmayı sözleşme şartlarına uygun olarak borçlarını ödemeye zorlayan genel ticari ve medeni hukuk kuralları altına sokmaktır. Eğer bankalar özel imtiyazlı yasalarla korunurlarsa, devletlerin mali amaçlar için kullanabileceği aletler olarak kalırlar. O zaman, emanet para çıkarımı üzerine konan her türlü kısıtlama devletin ve parlamentonun iyi niyetine bağlıdır. Normal süreler için çıkarmayı sınırlayabilirler. Devlet acil durumdan ötürü aldığı olağanüstü önlemleri kaldırmayı ne zaman uygun görürse kısıtlama o zaman kaldırılacaktır. Eğer destekleyen yönetim ve parti, harcamaları yüksek vergiler uygulamaksızın artırmak isterse, isteklerine acil demeye her zaman için hazırdırlar. Para basımına başvurma ve işlerini regüle eden otoritelere boyun eğmeye hazır dalkavuk banka yöneticileri, daha yüksek vergi ödemeye hazır olmayan vergi ödeyicilerinin amaçları için para harcamaya hazır devletlerin en önde gelen araçlarıdır.

Serbest bankacılık kredi genişlemesindeki kalıtsal tehlikeyi önlemede tek yöntemdir. Yavaş dar sınırlarda tutulan kredi genişlemesini halka mali durumları hakkında gereken tüm bilgiyi sağlamada özenli bankalar adına engellemediği doğrudur. Fakat, serbest bankacılıkta, kredi genişlemesinin kaçınılmaz tüm sonuçlarının iktisat sisteminin düzenli--normal demek belki daha doğru--özelliği olması imkânsızdır. Sadece serbest bankacılık piyasa ekonomisini krizlere ve depresyonlara karşı güvence altına alabilir.

Son iki asrın tarihine dönüp baktığımızda, bankacılık sorununu el alırken liberalizmin yaptığı gaflar piyasa ekonomisi için öldürücüdür. Bankacılık alanında serbest müteşebbisliği terk etmenin hiçbir nedeni yoktu. Liberal politikacıların çoğunluğu basitçe para-ödünç veren ve faiz alanlara karşı popüler düşmanlığa teslim oldular. Faiz oranının otoriteler veya başka bir birim tarafından manipüle edilemeyen piyasa fenomeni olduğunu fark edemediler. Faiz oranlarını düşürmenin faydalı olduğu ve kredi genişlemesinin böyle ucuz para edinimi için doğru bir araç olduğu yanlış inancını benimsediler. Liberalizm davasını, hararetli canlanma ve yükselen piyasayı izleyen ekonomik gerilemenin dramatik çöküşünün neredeyse düzenli sonuçları kadar hiçbir şey incitmemiştir. Kamuoyu bu tür olayların müdahalesiz piyasa ekonomisinde kaçınılmaz olduğuna inanmaya başlamıştır. İnsanlar dövündüklerinin kredi genişlemesi yoluyla faiz oranlarını düşürmeye yönelik politikaların zorunlu sonucu olduğunu kavrayamamıştır. Bu politikalara inatla sarılmış ve bunların istenmeyen sonuçları ile savaşmak için daha fazla devlet müdahalesine sarılmayı boşuna denemişlerdir.

Serbest Bankacılık Tartışmaları Üzerine Gözlemler

Bankacılık Okulu eğer bankacılık işi kısa vadeli ödünç verme ile sınırlanırsa banknotların aşırı çıkarımının imkânsız olduğunu öğretti.[88] Ödünç vadesinde geri ödendiğinde, banknotlar bankaya geri döner ve böylece piyasadan kaybolurlar. Ne var ki, bu ancak eğer banka verdiği kredi miktarını kısıtlarsa olur. (Ancak o zaman bile önceki kredi genişleme etkisini telafi etmez. Yalnızca daha sonraki kredi daralması etkilerine katkıda bulunur.) İşlerin normal gidişatı banka vadesi dolan paraları yerine koyar ve yeni paraların iskontolu değişimi ile geri öder. O zaman, ortada daha önceki ödüncün geri ödenmesi ile piyasadan geri çekilen banknot miktarına karşılık gelen yeni çıkartılmış banknot miktarı vardır.

Serbest bankacılık sistemi altında kredi genişlemesinin sınırlarını çizen neticelerin sıralanması farklı biçimde çalışır. Bu durum sözde Fullarton İlkesi denen şeyin aklında olan sürece hiçbir şekilde atıfta bulunmaz. Kredi genişlemesinin bizatihi kendisi bankanın müşterilerini, yani bankaya yazılan çeklere para-ikameleri karakteri izafe eden insan sayısını genişletmez. Bir bankanın fazla emanet para çıkarması, yukarıda gösterildiği gibi, genişleyen bankanın müşterilerinin diğer insanlara yaptığı ödeme miktarını arttırdığından, para-ikamelerinin geri ödenmesi talebini de aynı anda arttırır. Böylece kredisi genişleyen bankayı kısıtlamaya gitmeye zorlar.

Bu gerçek çek hesabı hakkında asla sorgulanmamıştır. Genişleyen bankanın kısa zaman içinde diğer bankalarla hesaplarını denkleştirirken zor anlar yaşayacağı açıktır. Ne var ki, insanlar bazen banknotlar söz konusu olunca her şeyin farklı olduğu düşüncesini korumaktadır.

Katalaktik para-ikameleri ile uğraşırken, alacakların para gibi pek çok insan tarafından ilgilenildiği, para gibi işlemlerde alınıp verildiği ve nakit tutumu olarak tutulduğu görüşünü korur. Para-ikameleri hakkında katalaktik tüm iddialar bu durumun önceden var olduğunu farz eder. Fakat, banka tarafından çıkarılan her banknotun gerçekten para-ikamesi olduğuna inanmak saçmalıktır. Herkesin bu şüpheli banknotları ödünç olarak almakla kalmayıp aynı zamanda daha uzun beklemektense ödeme olarak kabul etmeyi tercih edeceğini varsayabiliriz. Ancak, eğer asıl karakterleri hakkında en ufak bir şüphe belirirse, insanlar en kısa zamanda bunlardan kurtulmak için acele edeceklerdir. Nakit tutumlarında para ve tam güvenli olarak hissettikleri para-ikamelerini tutacaklar ve şüpheli banknotları harcayacaklardır. Bu banknotlar iskontolu olarak değişilecektir, ve bu durum onları üzeri yazılı değerinden geri ödemeyi taahhüt eden bankaya geri götürecektir.

---

[88] Yukarıya bakınız, s. 439-440.

Mesele kıta Avrupa'sındaki bankacılık koşullarını gözden geçirerek daha iyi açıklanabilir. Burada ticari bankalar çek mevduat hesaplarıyla ilgili herhangi bir sınırlamadan azadedirler. Tedavül kredisi verme pozisyonunda olmuş olabilirler, Anglo-Sakson ülkelerin bankalarının uyguladığı yöntemleri adapte ederek krediyi genişletmiş olabilirlerdi. Ne var ki, halk bu banka mevduatlarını para-ikameleri olarak ele almaya hazır değillerdi. Kural olarak çek alan derhal bunu nakte çevirmekte ve böylece bankadan meblağı çekmektedir. Ticari banka için borçlunun hesabını kredileştirerek, pek azı müstesna, borç vermesi olanaksızdı. Borçlu çek yazar yazmaz, bankadan ilgili miktarın çekimi gerçekleşmekteydi. Sadece büyük işletmeler mevduatları para-ikameleri olarak görmüşlerdir. Bu ülkelerin çoğundaki Merkez Bankaları mevduat işleri ile ilgili yasal bir kısıtlamaya tabi olmamalarına rağmen, büyük çaplı kredi genişlemesini bir araç olarak kullanmaktan alıkonmuşlardı; çünkü mevduat parası müşterisi çok küçüktü. Banknot pratikteki tek tedavül kredisi ve kredi genişlemesi enstrümanıydı.

Ondokuzuncu asrın Avusturya Devleti seksenlerde Posta hesaplarında çek hesabı kurarak çek parayı popülerleştirme projesine girişti. Belli ölçülerde başarılı da oldu. Postanenin hesapları ülkenin Merkez Bankası'nın çek hesabından daha geniş kitle olan müşterileri tarafından para-ikameleri olarak ele alındı. Sistem Habsburg Hanedanından sonra gelen yeni eyaletler tarafından da korundu. Pek çok Avrupa ülkesi, mesela Almanya, tarafından adapte edildi. Bu çeşit mevduat parasının tamamen devlet girişimi ve devlete münhasıran verilen borçlar olan tedavül kredisi sistemi olduğunu fark etmek önemlidir. Avusturya Posta Servisi Kurumu, adı ve yabancı taklitlerinde de olduğu gibi, Tasarruf Bankası değildi, ancak Tasarruf *Ofisi* idi. Anglo-Sakson olmayan ülkelerin çoğunda devlet posta sistemi mevduatları dışında, banknotlar ve, küçük bir dereceye kadar, Devlet kontrollü Merkez Bankası mevduatları tedavül kredisinin ana araçlarıdır. Bu ülkelere dair kredi genişlemesinden bahsederken, neredeyse tüm banknotlara göndermede bulunulur.

Amerika Birleşik Devletlerinde pek çok işveren çek yazarak maaş ve hatta ücret öder. Çeki elinde bulunduranlar çekleri derhal nakde çevirirler ve tüm meblağı bankadan çekerlerse, yöntem madeni para ve banknot manipülesinin zorluğu işveren tahakkukundan banka tahakkukuna kaydırılmış demektir. Katalaktik anlamı yoktur. Eğer tüm vatandaşlar aldıkları çeklerle bu şekilde hareket ederlerse, mevduatlar para-ikameleri olamaz ve tedavül kredisi enstrümanı olarak kullanılamazlar. Mevduatları popüler adıyla 'çek para' veya 'mevduat parası' yapan şey, halkın büyük çoğunluğunun bunları para-ikameleri olarak görmesi gerçeğidir.

Özgür bankacılık kavramını, herkesin banknot çıkartmakta ve halkı *ad libitum* kandırmakta serbest olduğu durum ile bir görmek hatadır. İnsanlar

sıklıkla Tooke tarafından söylenen anonim Amerikan atasözüne atıfta bulunurlar: "Bankacılıkta serbest ticaret, dolandırıcılıkta serbest ticarettir." Ancak, banknot çıkarımındaki serbestlik banknot kullanımını, eğer tamamen bastırılmış olmasaydı, daraltmış olurdu. 24 Ekim 1865 Fransız Bankacılık Soruşturmasında Cernuschi'nin geliştirdiği fikir şuydu: "Bankacılık özgürlüğü denen şeyin Fransa'daki tüm banknotların bastırılması ile sonuçlanacağına inanıyorum. Herkese banknot çıkarma yetkisi vereceğim ki, hiç kimse artık banknot kabul etmesin."[89]

İnsanlar banknotun madeni paralardan daha kullanışlı olduğunu düşünebilir ve bu elverişliliğin banknot kullanımını tavsiye ettiği görüşüne sahip olabilir. Durum böyle olduğu müddetçe, halk cebinde ağır madeni paralar taşımanın rahatsızlığından kaçınmak için prim ödemeye hazırdır. Ödeme güçlüğü şüphesi olmayan bankaların çıkardıkları ilk banknotlar madeni paralara karşı bir prim yapmıştı. Böylece, seyahat çekleri bunu veren banka komisyon bile alsa popülerdir. Ancak, tüm bunlar meseleye bir atıfta bulunmaz; halkı banknot kullanmaya sevk eden politikaları haklılaştırmaz. Devletler banknot kullanımını, hanımların alış verişlerinde kolaylık olması için geliştirmemişlerdir. Düşünceleri faiz oranlarını indirmek ve hazineleri için ucuz kredi kaynağı açmaktır. Emanet paranın miktarındaki artış, onlar için refahı arttırma aracıdır.

Banknotlar vazgeçilmez değildirler. Eğer banknotlar var olmamış olsaydı bile kapitalizmin tüm iktisadi başarıları başarıyla gerçekleştirilebilirdi. Ayrıca, mevduat parası banknotun yapabileceği her şeyi yapar. Ve ticari bankaların mevduatlarına devlet müdahalesi, "zavallı cahil ücretle geçinenler ve çiftçiler kötü bankacılara karşı korunmalıdır" iki-yüzlü bahanesi ile haklılaştırılamaz.

Fakat, bazı insanlar şöyle sorabilir, ticari bankaların kartelleşmesine ne dersiniz? Bankalar emanet para çıkarımının sınırsız genişlemesi aşkına bir araya gelemezler mi? İtiraz saçmalıktır. Halk mevduatlarını devlet müdahalesi ile çekme hakkından yoksun bırakılmadığı müddetçe, hiçbir banka kendi iyi niyetini, iyi niyeti kendisininki kadar yüksek olmayan bankalarla ortak hareket ederek riske atmayacaktır. Unutmamalıdır ki emanet para çıkaran her banka, şüpheli pozisyondadır. En değerli varlığı şöhretidir. Mükemmel güvenilirliği ve tüm borçlarını ödeme gücü hakkında şüpheler ortaya çıkar çıkmaz iflasa sürüklenir. İyi durumdaki bir bankanın isminin halkın güveninin az olduğu diğer bankalarla birlikte zikredilmesi intihar olur. Serbest bankacılık altında banka karteli, ülkenin tüm bankacılık sektörünü imha eder. Hiçbir bankanın çıkarına hizmet etmez.

[89] Bkz. Cernuschi, Contre le billet de banque (Paris, 1866), s. 55.

Çoğunlukla iyi şöhretli bankalar muhafazakârlığı ve kredi genişlemesine olan isteksizliği ile suçlanır. Krediyi hak etmeyen insanların gözünde bu kısıtlama kötülük olarak görünür. Ancak, serbest bankacılık altında bankacılık işlerinin ilk ve üstün kuralı budur.

Serbest bankacılığı çağdaşlarımızın anlaması son derece güçtür; çünkü bankacılığa devlet müdahalesini ihtiyaç olarak görürler. Fakat, unutulmamalıdır ki bu devlet müdahalesi, kredi genişlemesinin faiz oranlarını kalıcı olarak düşürmenin uygun aracı ve kalpsiz kapitalistlerden başka kimseyi incitmeyen bir şey olduğu yolundaki hatalı varsayım temeline dayanmaktadır. Devletler müdahalede bulundular; çünkü serbest bankacılığın kredi genişlemesini dar sınırlar içinde tuttuğunu biliyorlardı.

İktisatçılar bankacılığın mevcut durumunun, bankacılık sorunlarına devlet müdahalesini makul kıldığı iddiasını dile getirmekte haklı olabilirler. Ancak bankacılığın bugünkü mevcut durumu müdahale edilmemiş piyasa ekonomisinin işleyişinin bir sonucu değildir. Büyük ölçekli kredi genişlemesinin gerekli koşullarını meydana getirmek için çeşitli devlet girişimlerinin bir ürünüdür. Eğer devletler asla müdahalede bulunmamış olsalardı, banknot ve mevduat parası kullanımı, borcunu ödemeye muktedir ve muktedir olmayan bankaları nasıl ayırt edeceğini çok iyi bilen kişilerle sınırlı olurdu. Büyük ölçekli kredi genişlemesi hiçbir zaman mümkün olmazdı. Sıradan insanın hazinenin her kağıt üzerine basmış olduğu sihirli kelime, *yasal ödeme*, ibaresine şaşkınlıkla bakmasından, tek başına devletler sorumludur.

Eğer amacı daha ileri kredi genişlemesini önleyen veya en azından ciddi olarak kısıtlayan tatminkâr olmaktan uzak şartları ortadan kaldırmaksa, bankacılık işlerinin bugünkü durumuna devlet müdahalesi haklılaştırılabilir. Gerçekten, günümüz devlet müdahalesinin ana sorunu daha ileri kredi genişlemesini yoğunlaştırmaktır. Bu politikanın akıbeti başarısızlıktır. Er ya da geç felaketle sonuçlanmak zorundadır.

13. Nakit Tutumunun Bileşimi ve Hacmi

Toplam para ve para-ikameleri meblağı, ellerinde nakit tutan bireyler ve firmalar tarafından tutulur. Her birinin payı marjinal fayda ile belirlenir. Her biri toplam servetinin belli bir kısmını nakit olarak tutma heveslisidir. Alımlarını arttırarak nakit fazlasından kurtulur ve artan satışlarla nakit noksanını giderir. Nakit tutumu için para talebi ile servet ve mallara olan talep arasındaki popüler kavram kargaşası iktisatçıyı aldatmamalıdır.

Bireyler ve firmalar için geçerli olan, ellerinde nakit tutan birey ve firma toplulukları için de geçerlidir. Nakit tutumları konusunda birey ve firma

gruplarına tek tek veya bir bütün olarak bakmak hiçbir fark yaratmaz. Kentin, ilin veya ülkenin nakit tutumu tüm sakinlerinin nakit tutumu toplamıdır.

Piyasa ekonomisinin tek bir çeşit para kullandığını ve para-ikamelerinin ya meçhul veya herkes tarafından bir fark olmadan tüm bölgede kullanıldığını varsayalım. Örneğin, altın para ve dünya bankası tarafından çıkarılmış ve herkes tarafından para-ikameleri olarak görülen geri ödenebilir banknotlar vardır. Bu varsayımlarda mal ve hizmet mübadelelerini engelleyen önlemler parasal işlerin durumunu ve nakit tutumu hacmini etkilemez. Tarifeler, ambargolar ve göç engelleri fiyatların, ücretlerin ve faiz oranlarının eşitlenmesi eğilimini etkiler. Direkt olarak nakit tutumuna tepki vermezler.

Eğer devlet tebaasının tuttuğu nakit miktarını arttırmayı hedeflerse, belli bir miktarı ofise yatırmalarını ve orada dokunulmadan bırakmalarını emreder. Bu miktarın sağlanması gereği herkesi daha fazla satmaya ve daha az almaya zorlar; yurtiçi fiyatlar düşer; ihracat artar ve ithalat azalır; nakit miktarı ithal edilir. Fakat, eğer devlet basitçe malların ithalini ve paranın ihracını engellerse, bu amaca ulaşmakta başarısız olur. Eğer ithalat düşerse, diğer şartlar sabitken, ihracat ta aynı anda düşer.

Paranın uluslararası ticarette oynadığı rol yurtiçi ticarette oynadığı rolden farklı değildir. Para yurtiçi ticaretteki gibi mübadele aracıdır. Hem yurtiçi hem de yurtdışı ticarette alım ve satımlar, şayet insanlar nakit tutumlarının hacmini kasten arttırmaya veya azaltmaya niyetli iseler, bireylerin ve firmaların nakit tutumularındaki paranın el değiştirmesinden daha fazlasıdır. Para fazlası ülkeye, ancak, ülkenin yerleşikleri nakit tutumu konusunda yabancılardan daha istekliyse akar. Paranın yurtdışına çıkışı ancak yerleşiklerin nakit tutumunu azaltmada yabancılardan daha istekli olduklarında gerçekleşir. Karşı yönde bir transfer ile telafi edilmeyen paranın bir ülkeden diğerine transferi, uluslararası ticari işlemlerin kasıtsız sonucu değildir. Daima ülke sakinlerinin nakit tutumundaki kasti değişmelerin bir sonucudur. Nasıl ki buğday eğer ülkenin yerleşikleri buğday fazlasını ihraç etmek istiyorsa ihraç edilebilirse, para da ancak eğer yerleşikler fazla olarak düşündükleri parayı ihraç etmek isterlerse ihraç edilir.

Eğer ülke yurt dışında kullanılmayan para-ikamelerinin kullanımına dönerse, böyle bir fazlalık ortaya çıkar. Bu para-ikamelerinin görünmesi geniş anlamda (yani para arzı artı emanet para) ülkenin para arzındaki bir artış ile eş anlamlıdır; yani bu durum geniş anlamda para arzında bir fazlalığa neden olur. Yerleşikler fazladaki paylarını ya yurtiçi veya yurt dışı alımlarını arttırarak kurtulma hevesindedirler. İlk durumda ihracat düşer ve ikinci durumda ithalat artar. Her iki durumda para fazlası dışarıya gider. Varsayımımıza göre, para-ikameleri ihraç edilemediğinden, yalnızca kağıt para dışarıya gider. Geniş

manada (para+emanet para) yurtiçi para arzında para kısmı düşer ve emanet para kısmı artar. Dar anlamda yurtiçi para stoku öncekinden daha azdır.

Şimdi, varsayımımızı genişleterek diyelim ki, yurtiçi para-ikameleri artık para-ikameleri olmasın. Onları çıkartan banka artık para olarak geri ödemez. Bu eski para-ikameleri yükümlülüğünü yerine getirmeyen bankalara karşı bir alacaktır, böyle bir bankanın borcu ödeme isteği ve gücü şaibeli hale gelmiştir. Hiç kimse ödenip ödenmeyeceğini ve ne zaman geri ödeneceğini bilmez. Ancak, bu alacaklar halk tarafından kredi-parası olarak kullanılabilir. Para-ikameleri olarak herhangi bir anda ödenebilir bir alacak doğuran para toplamlarına eşit olarak düşünülmüştür. Kredi-parası olarak iskontolu değişilir.

Bu noktada devlet müdahale edebilir. Kredi-parasının bu parçalarının üzeri yazılı nominal değerde yasal paralar olduğu kanununu çıkartabilir.[90] Her borç veren, ödemelerde nominal değerden kabul etmekle yükümlüdür. Hiçbir tüccar bunlara karşı ayrımcılık yapma hakkına sahip değildir. Kararname, halkı, farklı mübadele değeri olan şeyleri sanki aynı değere sahipmiş gibi kullanmaya zorlar. Piyasanın belirlediği fiyat yapısına müdahalede bulunur. Kredi-parası için minimumu ve mal-para (altın) ve yabancı dövizler için maksimumu tespit eder. Sonuç devletin amaçladığı şey değildir. Kredi-parası ile altın arasındaki fark ortadan kalkmaz. Piyasa fiyatlarına göre madeni paraları kullanmak yasaklandığından, insanlar borçlarını öderken alım ve satım yaparken artık bunları kullanmazlar. Onları saklarlar veya ihraç ederler. Mal-para yurtiçi piyasadan kalkar. Gresham Kanunu der ki, "kötü para iyi parayı ülkeden kovar." Devletin kararnamesinin düşük değerlediği para piyasadan kaybolur, yüksek değerlediği para ise yerinde kalır demek, daha doğru olurdu.

Böylece mal-paranın çıkışı ödemeler bilânçosunun istenmeyen etkisi değil, fiyat yapısına devlet müdahalesinin etkisidir.

14. Ödemeler Bilânçosu

Herhangi bir zaman diliminde bireylerin veya bireyler grubunun tüm girenlerinin ve çıkanlarının parasal eşitliğinin karşılaştırılmasına ödemeler bilânçosu denir. Alacak tarafı ile borç tarafı daima eşittir. Bilânço daima dengededir.

Eğer piyasa ekonomisi çerçevesinde bireyin pozisyonunu bilmek istiyorsak, kendisinin ödemeler bilânçosuna bakmamız gerekir. Bu emeğin toplumsal işbölümü sisteminde oynadığı rol hakkında her şeyi bizlere söyler. Diğerlerine ne verdiğini ve onlardan ne aldığını gösterir. Kendi kendini geçindiren bir

[90] Genellikle yasal ödeme niteliği hâlâ para-ikameleri olan ve adeta mübadele değerleri paraya eşit olan banknotlara verilmişti. O anda kanunun katalaktik önemi yoktu. Şimdi, önemli hale gelir, çünkü piyasa artık onları para-ikameleri olarak görmez.

vatandaş mı, yoksa hırsız veya sadaka ile geçinen birisi mi olduğunu gösterir. Tüm kazançlarını tüketip tüketmediğini veya bir kısmını tasarruf edip etmediğini gösterir. Defteri kebir sayfalarında yansıtılmayan pek çok insani şeyler vardır; faziletler ve başarılar, hesaplarda en ufak bir iz bırakmayan kötülükler ve suçlar vardır. Fakat, insan toplumsal hayata ve faaliyete entegre olduğu sürece, toplumun ortak gayretine katkıda bulunduğu müddetçe, katkısı diğerleri tarafından takdir edildikçe ve piyasada satılabilen veya alınabileni tükettiği sürece, iletilen mesaj tamdır.

Eğer belli sayıdaki bireyin ödemeler bilânçosunu birleştirirsek ve bu grubun üyeleri arasındaki işlemlere atıfta bulunan kalemleri hesap dışı bırakırsak, grubun ödemeler bilânçosunu çıkarmış oluruz. İnsanların karmaşık hesaplarının bütünleştirilmesi olarak düşünülen bu bilânço, bu grubun üyelerinin geri kalan piyasa ile nasıl irtibatlandığını gösterir. Böylece, New York Baro üyelerinin, Belçika çiftçilerinin, Paris sakinlerinin veya Bern'in İsviçre Kantonu sakinlerinin ödemeler bilânçosunu çıkarabiliriz. İstatistikçiler, bağımsız uluslar olarak organize olan çeşitli ülkelerin yerleşiklerinin ödemeler bilânçosunu çıkarma konusuyla oldukça ilgilidirler.

Bireyin ödemeler bilânçosu toplumsal pozisyonu hakkında geniş bilgi sunarken, grubun bilânçosu daha az şey söyler. Grup üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkiler hakkında hiçbir şey söylemez. Grup ne kadar büyük ve üyeleri daha az homojen olursa, ödemeler bilânçosunun sunduğu bilgi o kadar noksan olur. Danimarka'nın ödemeler bilânçosu Danimarkalıların koşulları hakkında Amerika Birleşik Devletleri'nin ödemeler bilânçosunun Amerkalıların koşulları hakkında söylediğinden daha çoğunu söyler. Eğer kişi ülkenin sosyal ve ekonomik şartlarını tarif etmek isterse, kişi her bir yerleşiğin kişisel ödemeler bilânçosu ile ilgilenmek zorunda değildir. Fakat, sosyal durumları ve iktisadi faaliyetleri az ya da çok homojen olan üyelerin dışında başka gruplar oluşturulmamalıdır.

Ödemeler bilânçosunu okumak öğreticidir. Ancak, popüler hatalara karşı korunmak için, onları nasıl yorumlamak gerektiğini bilmek gerekir.

Ülkenin ödemeler bilânçosu kalemlerini parasal ve parasal olmayan kalemler olarak ayrı ayrı listelemek olağandır. Para ve altın külçe ithali para ve altın külçe ihracından fazla ise bilânço iyi olarak adlandırılır. Eğer para ve altın külçe ihracı para ve altın külçe ithalini geçerse bilânço kötü olarak adlandırılır. Bu terminoloji iktisatçıların yoğun eleştirilerine rağmen hâlâ devam eden kökleşmiş Merkantilist hatadan kaynaklanmaktadır. Para ve altın külçe ithal ve ihracı ödemeler bilânçosunun parasal olmayan kalemleri konfigürasyonunun kasıtsız bir sonucu olarak görülür. Bu görüş kesinlikle yanlıştır. Para ve altın külçe ihracındaki fazlalık Tanrı'nın eylemi gibi ulusun üzerine düşen

olayların mutsuz neticelerinin sıralamasının bir ürünü değildir. İlgili ülkenin yerleşiklerinin tuttukları parayı azaltmak ve yerine mal satın almayı istedikleri gerçeğinin bir sonucudur. Altın üreten ülkelerin ödemeler bilânçosunun kural olarak "aleyhte" olmas nedenidir; bu süreç devam ettiği sürece, emanet parayı para stokunun bir kısmı ile ikame eden ülkenin ödemeler bilânçosunun neden "aleyhte" olduğu ortadadır.

Devlet-baba otoritesi adına, iyi olmayan ödemeler bilânçosu yüzünden tüm para stokunu ülke kaybetmesin diye hiçbir ihtiyatlı eyleme ihtiyaç duyulmaz. Bu bağlamda bireylerin kişisel ödemeler bilânçosu ile gruplarınki arasında hiçbir fark yoktur. Şehrin veya bir bölgenin ve hükümran ulusun ödemeler bilânçosu arasında da fark yoktur. New York yerleşiklerini ülkenin diğer kırkdokuz eyaletiyle ilgili işlerde tüm paralarını harcamaktan men etmek için devlete ihtiyaç yoktur. Amerikalı nakit tutumunu önemserse, spontane olarak meseleyle ilgilenecektir. Böylece ülkesindeki yeterli para arzının korunmasına kendi katkısını yapacaktır. Ancak, hiçbir Amerikalı nakit tutumu ile ilgili olmasaydı, devletin yabancı ticaretle ve uluslararası ödemelerle ilgili önlemler alması Amerika'nın toplam para stokunun dışa akışını önleyemezdi.

15. Yerel Pazarlar Arası Mübadele Oranları

Tek tür paranın var olduğunu farz edelim. O zaman değişik yerlerdeki paranın satın alma gücünün aynılığı mal fiyatları için de geçerlidir. Liverpool'daki pamuğun nihai fiyatı Houston'daki nihai fiyatı nakliye maliyetinden fazla aşamaz. Liverpool'da fiyat yüksek bir noktaya yükselir yükselmez, tüccarlar pamuğu Liverpool'a gönderir ve böylece nihai fiyata dönüş eğilimi meydana getirecektir. Kurumsal engellerin yokluğunda, Amsterdam'daki Gulden'in belli miktarıyla ödeme için sipariş fiyatı New York'ta tüm bu manipülasyonların gerektirdiği zaman aralığında faiz, sigorta, nakliye ve madeni paranın yeniden basımının maliyetinin belirlediği miktarın üzerine çıkamaz. Fark bu noktanın--altın ihraç noktasının--üzerine çıkar çıkmaz, New York'tan Amsterdam'a altın göndermek kârlı hale gelir. Bu göndermeler New York'taki Gulden mübadele oranını altın ihraç noktasının altına düşmeye zorlar. Mal ve para için mübadele oranları yerel konfigürasyonu arasındaki fark kural olarak mallar tek bir yönde hareket eder, yani üretim fazlası olan yerden tüketim fazlası yerlere doğrudur. Pamuk Houston'dan Liverpool'a gönderilir, Liverpool'dan Houston'a değil. Fiyatı Houston'da Liverpool'dan nakliye maliyeti miktarınca daha ucuzdur. Ancak, para bir o yana bir bu yana nakledilir.

Yerel pazarlar arası mübadele oranlarındaki değişmeleri ve ödemeler bilânçosunun parasal olmayan kalemlerinin konfigürasyonu tarafından belirlenen paranın yerel pazarlar arası oranını yorumlamaya çalışanların hatası

paraya istisnai pozisyon atamalarıdır. Yerel pazarlar arası mübadele oranlarına ait para ve mal arasında bir fark olmadığını görmemektedirler. Eğer Houston ve Liverpool arasında pamuk ticareti olabiliyorsa, bu iki yerdeki pamuk fiyatları nakliye için gerekli toplam maliyet miktarından fazla olamaz. Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyinden Avrupa'ya pamuk akışının olduğu gibi altın üreticisi ülkelerden, mesela Güney Afrika'dan, Avrupa'ya altın akar.

Üçlü ticareti ve altın üreticisi ülkelerin durumunu ihmal edelim ve altın standardı temelinde birbiriyle ticaret yapan bireyler ve firmaların nakit hacmini değişme niyetlerinde olmadığını varsayalım. Alım ve satımlarından, yerel pazarlar arası ödemelerin gereksinimi olan alacakları üretir. Ancak varsayımımıza göre bu yerel pazarlar arası ödemeler meblağda eşittir. *A*'nın yerleşiklerinin *B* yerleşiklerine ödemek zorunda oldukları miktar *B*'nin yerleşiklerinin *A*'nın yerleşiklerine ödemek zorunda oldukları miktara eşittir. Böylece, *A*'dan *B*'ye, *B*'den de *A*'ya altın nakliye maliyetinden tasarruf etmek mümkündür. Alacaklar ve borçlar bir nevi yerel pazarlar arası kliring ile ödenebilir. Yerel pazarlar arası kliring organizasyonu veya döviz için özel piyasa tarafından etkilenip etkilenmediği yalnızca teknik bir sorundur. Her neyse, *A* (veya *B*) yerleşiğinin *B* (veya *A*) yerleşiğine ödemek zorunda olduğu fiyat nakliye maliyetlerinin belirlediği marjlar içinde kalır. Hiçbir zaman nakliye maliyetinden (altın ihraç noktasından) daha yukarıya çıkaramaz ve nakliye maliyetinin (altın ithal noktası) altına düşemez.

A'dan *B*'ye ve *B*'dan *A*'ya vadesi gelen ödemeler arasında geçici farklılıkların olduğu--diğer tüm varsayımlarımız değişmeden kalırken--durumlar gerçekleşebilir. O zaman, altının yerel pazarlar arası nakliyesi kredi işleminin araya girmesi ile kaçınılabilir. *A*'dan *B*'ye ödemek zorunda olan ithalatçılar döviz piyasasında *B* yerleşiklerine karşı doksan günlük poliçeler alabilirler, doksan günlüğüne *B*'de borçlanarak altın nakletmenin maliyetinden tasarruf edebilirler. Döviz piyasasındaki satıcılar bu geçici çözüme başvuracaklardır, şayet *B*'de borçlanma maliyeti *A*'da borçlanma maliyetini altın nakletme maliyetinin iki katını aşmaz ise. Eğer altın nakletmenin maliyeti yüzde 1/8 ise, yerel pazarlar arası ödemeler için bu gereksinimlerin olmadığı, *A* ve *B* arasında kredi işlemlerinin etkilendiği para piyasası faiz oranı durumuna karşılık gelen faiz oranından daha fazla *B*'de doksan günlük borç için yüzde 1'e kadar faiz ödemeye hazırdırlar.

Altın ithal ve ihraç noktalarının çizdiği marjlarda *A* ve *B* arasındaki ödemeler bilânçosunun günlük durumunun belirlediği noktada döviz kurunun sabitlendiği iddiasıyla bu gerçekleri ifade etmek mümkündür. Fakat, unutulmamalıdır ki bu ancak *A*'nın ve *B*'nin yerleşiklerinin ellerindeki nakit hacmini değiştirme eğiliminde olmadıklarında gerçekleşir. Çünkü sadece böyle

olduğu için altın transferinden toptan kaçınmak ve iki altın noktasının çizdiği sınırlar içinde döviz kurunu tutmak mümkün olur. Eğer *A*'nın yerleşikleri nakit hacimlerini düşürmek ve *B*'ninkiler yükseltmek isterlerse, altın *A*'dan *B*'ye gönderilmelidir; böylece *B* transfer oranı *A*'da altın ihraç noktasına erişir. O zaman altın *A*'dan *B*'ye yollanır; pamuğun Amerika Birleşik Devletleri'nden Avrupa'ya düzenli olarak yollandığı gibi. *B* transfer oranı, *A*'nın yerleşikleri *B*'ninkilere altın sattıkları için altın ihraç noktasına erişir, ödemeler bilânçosunun iyi olmadığından dolayı değil.

Tüm bunlar muhtelif yerler arasında işlem görecek ödemeler için geçerlidir. İlgili şehirlerin aynı hükümran uluslara veya farklı hükümran uluslara ait olup olmaması hiçbir fark yaratmaz. Ancak, devlet müdahalesi şartları oldukça değiştirmiştir. Tüm devletler ülkelerindeki yerleşikler için yerel pazarlar arası yurtiçi ödemeleri başa baş yapmak için kurumlar yaratmışlardır. Bir yerden diğerine para gönderimi maliyeti ya hazine veya ülkenin merkez bankası sistemi veya diğer devlet bankası, örneğin çeşitli Avrupa ülkelerinin posta tasarruf bankaları, tarafından yüklenilmiştir. Böylece, yurtiçi yerel pazarlar arası mübadele için piyasa artık yoktur. Halk yerel pazarlar arası sipariş için yerelden daha fazla ödemez veya eğer fiyat biraz yüksekse, ülke içindeki yerel pazarlar arası para hareketi dalgalanmalarına bir göndermesi artık yoktur. Yurtiçi ödeme ile yurtdışı ödeme arasındaki farkı keskinleştiren işte bu devlet müdahalesidir. Yurtiçi ödemeler başa baş olur, yabancı ödemelerin dalgalanmaları altın noktalarının çizdiği sınırlar içerisinde cereyan eder.

Eğer mübadele aracı olarak birden fazla para kullanılırsa, onlar arasındaki karşılıklı değişim oranı, satın alma güçleri tarafından belirlenir. Çeşitli malların nihai fiyatları, iki veya daha çok para çeşidi olarak ifade edilen şekilde, birbirlerine oransaldır. Çeşitli mallar arasındaki nihai mübadele oranı mallara dair satın alma gücünü yansıtır. Eğer bir farklılık ortaya çıkarsa, kârlı işlemler için fırsat doğar ve bu fırsattan yararlanma heveslisi işadamlarının gayreti bu fırsatı tekrar yok eder. Döviz kuru paritesinin satın alma gücü çeşitli para türlerinin birlikte varolmasının özel durumuna fiyatların belirlenmesi ile ilgili genel teoremin bir uygulamasından ibarettir.

Farklı para türlerinin aynı ülkede olup olmamasının veya kullanımlarının sınırlı bir bölge olup olmamasının bir önemi yoktur. Aralarındaki karşılıklı mübadele oranı şu veya bu çeşidinin alınıp satılmasının fark etmediği nihai duruma yönelir. Yerel pazarlar arası transfer maliyetleri devreye girdiği sürece, bu maliyetler ilave edilmeli veya çıkartılmalıdır.

Tüm mal ve hizmetlere dair satın alma gücünde değişmeler aynı anda cereyan etmez. Sadece tek bir ülkede pratik olarak enflasyonun çok önemli olduğu anı tekrar düşünelim. Yurtiçi kredi-parası veya yasal para miktarında-

ki artış ilkin bazı mal ve hizmetlerin fiyatını etkiler. Diğer malların fiyatları önceki düzeylerinde belli bir zaman aynen kalır. Yurtiçi para ve döviz arasındaki mübadele oranı borsada, organize olmuş ve hisse senedi piyasasının ticari geleneklerine ve modele göre yönetilen piyasa tarafından belirlenir. Bu özel piyasada alıcı ve satıcılar gelecekteki değişmeleri tahmin etmekte öteki insanlardan daha hızlıdır. Sonuçta, yeni para ilişkisi, döviz için piyasanın fiyat yapısını pek çok mal ve hizmetin fiyatlarından daha kısa zamanda yansıtır. Yurtiçi enflasyon bazı malların fiyatlarını etkilemeye başlar başlamaz, mal ve hizmet fiyatlarının büyük bir kısmı üzerindeki tüm etkisini bitirip tüketir, döviz fiyatı yurtiçi fiyat ve ücretlerin nihai durumuna karşılık gelen noktaya yükseltme eğilimindedir.

Bu gerçek tamamen yanlış yorumlanmıştır. İnsanlar döviz kurlarındaki artışın sadece yurtiçi mal fiyatları hareketinin tahmini olduğunu fark etmemektedir. Dövizdeki canlanmayı ödemeler bilânçosunun nahoş bir sonucu olarak açıklarlar. Döviz talebinin, ticaret dengesinin veya ödemeler bilânçosunun diğer kalemlerinin bozulması, veya basitçe yurt sever olmayan spekülatörlerin netameli entrikaları tarafından yükseltildiği görüşünü muhafaza ederler. Dövize ödenecek yüksek fiyatlar ithal malları fiyatlarının yükselmesine neden olacaktır. Yurtiçi ürünlerin fiyatları bunu takip etmelidir; çünkü aksi takdirde düşük fiyat durumu işadamlarını yurtiçi tüketimden mallarını çekip yurt dışında yüksek fiyatla satmaya olanak tanır.

Bu popüler doktrinin içindeki yanlışlıklar kolayca gösterilebilir. Yerli halkın normal geliri enflasyonla arttırılmış olmasaydı, ya ithal ya da yurtiçi ürünlerin tüketimini kısıtlamaya zorlanmış olurlardı. İlk durumda ithalat düşerdi ve ikinci durumda ihracat artardı. Böylece, dış ticaret dengesi Merkantilistlerin lehte dediği duruma geri getirilebilirdi.

Zorlanırsa, bu muhakemenin inandırıcılığını kabul etmemek Merkantilistlerin elinde değildir. Ancak, dedikleri bunun normal ticari şartlara uygulanabildiğidir. Gıda ve temel hammaddeler gibi hayati malların ithalatına gerek duyan ülkelerin durumunu hesaba katmaz. Bu malların ithali belli bir minimumun altına indirilemez. Onlara ödenecek fiyatlar ne olursa olsun, ithal edilmelidir. Eğer ithalleri için gereken dövizi yeterince ihraç miktarından elde edilmezse, dış ticaret bilânçosu nahoş olmaya başlar ve döviz kurları yükselir.

Diğer tüm Merkantilist fikirlerden daha fazla aldatıcı hiçbir şey yoktur. Ancak, bireyin veya birey grubunun mallara olan acil ve hayati talebi olabilir, sadece piyasa fiyatı ödeyerek piyasada tatmin edilebilir. Eğer Avusturyalı, Kanada buğdayı satın almak isterse, Kanada doları üzerinden piyasa fiyatını ödemek zorundadır. Bu Kanada dolarlarını elde etmek için malları ya Kanada'ya

direkt olarak ya da diğer ülkelere malları ihraç ederek elde etmelidirler. Kanada dolarına (Avusturya parası Şilin cinsinden) daha yüksek fiyat ödeyerek, Kanada doları miktarını arttıramaz. Üstelik, Şilin cinsinden geliri değişmeden kalırsa, ithal buğdaya yüksek fiyatı Şilin cinsinden de ödeyemez. Sadece eğer Avusturya Devleti enflasyonist politika uygularsa ve böylece vatandaşlarının ceplerindeki Şilin miktarını artırırsa, Kanada buğday miktarını diğer harcamalarını azaltmadan alabilme pozisyonundadırlar. Eğer yurtiçi enflasyon olmasaydı, ithal malların fiyatındaki bir artış ya tüketimlerinde bir düşme veya diğer malların tüketiminde bir kısıtlama ile sonuçlanırdı. Böylece, yukarıda tarif edildiği gibi, yeniden ayarlama süreci harekete geçerdi.

Eğer bir insan, köyün fırıncısından ekmek alacak paradan yoksunsa, bunun nedeni sözde para kıtlığında görülmeyecektir. Bunun nedeni, insanların karşılığını ödemeye hazır oldukları hizmetleri yerine getirmeyerek veya malları satmayarak ihtiyacı olan para miktarını kazanamamasıdır. Aynı şey uluslararası ticaret için de geçerlidir. Ülke vatandaşlarının ihtiyaç duyduğu tüm gıdayı ithal edecek kadar mal ihraç etmiyor olması gerçeği endişe verici bir durum olabilir. Ancak, bu, döviz kıt demek değildir. Ülke sakinleri fakir demektir. Ve yurtiçi enflasyon, bu fakirliği gidermek için kesinlikle uygun bir araç değildir.

Döviz kurlarının belirlenmesine ilişkin olarak yapılan spekülasyon atıfları da bu fakirliği ortadan kaldıramaz. Spekülatörler sadece beklenen değişmeleri tahmin ederler. Eğer yanılırlarsa, devam eden enflasyon görüşünde hatalı iseler, fiyatların ve döviz kurunun yapısı beklentilerine uymayacak ve hatalarını zararla ödeyeceklerdir.

Döviz kurunun ödemeler bilânçosu tarafından belirlendiğine dair doktrin, özel durumun geçersiz genellemesine dayanır. Eğer iki yer, *A* ve *B*, aynı tür parayı kullanırlarsa ve eğer ülke sakinleri nakit tutumu hacminde bir değişiklik yapmak istemiyorlarsa, *A* yerleşiklerinin veri zaman sürecinde *B*'ninkilere yapmış oldukları ödemeler *B* yerleşiklerinin *A*'nınkilere yapmış oldukları ödemelere eşittir ve tüm ödemeler *A*'dan *B*'ye veya *B*'den *A*'ya para gönderimi olmaksızın yapılabilir. O zaman, *A*'da *B* kablo transfer oranı altın ihraç noktasının biraz altı olan noktanın üzerine yükselemez, altın ithal noktasının az üzerindeki noktaya düşemez, veya bunun tam tersi. Bu marjın içerisinde ödemeler bilânçosunun günlük durumu dövizin günlük durumunu belirler. Bu böyledir; çünkü ne *A*'nın yerleşikleri ve de *B*'ninkiler ellerindeki nakit miktarlarını değiştirmek istemektedirler. Eğer *A*'nın yerleşikleri nakit tutumlarını azaltmak ve *B*'ninkiler arttırmak isterlerse, para *A*'dan *B*'ye yollanır ve kablo oranı *B A*'da altın ihraç noktasına erişir. Fakat, para *A*'nın ödemeler bilânçosu kötüleştiği için gönderilmez. Merkantilistler tarafından ödemeler

bilânçosunun kötüleşmesi denen *A* vatandaşlarının nakit tutumlarını kasten kısıtlaması ve *B* vatandaşlarının nakit tutumlarını kasten yükseltmesinin etkisidir. Eğer *A*'nın hiçbir vatandaşı nakit tutumu miktarını azaltmak istemeseydi, *A*'dan böyle bir para çıkışı asla gerçekleşmeyecekti.

Para ile mal ticareti arasındaki fark şudur: kural olarak mallar tek yönde hareket ederler, yani üretim fazlası olan yerden tüketim fazlası olan yere. Sonuçta, üretim fazlası olan yerdeki belli malın fiyatı kural olarak tüketim fazlası olan yerden nakliye maliyeti kadar daha düşüktür. Eğer altın üreten ülkelerin ve vatandaşlarının nakit tutum miktarını kasten değiştirmeyi hedefleyen ülkeleri hesaba katmazsak, para söz konusu olunca her şey farklıdır. Para bir şu tarafa, bir bu tarafa hareket eder. Bir keresinde para ihraç eden ülke, başka bir anda para ithal eder. Her ihraç ülkesi çok yakında önceki ihraçla bağlantılı bir ithal ülkesi olur. Sadece bundan dolayı döviz piyasasının karşılıklı etkileşimi ile para gönderimi maliyetinden tasarruf etmek mümkündür.

16. Faiz Oranları ve Para İlişkisi

Para diğer tüm iş işlemlerinde oynadığı aynı rolü kredi işlemlerinde de oynar. Kural olarak, ödünçler para olarak verilir; faiz ve anapara ile ödenir. Bu işlerin sonucu olan ödemeler nakit tutum hacmini sadece geçici olarak etkiler. Ödünç, faiz ve anapara alıcıları aldıklarını ya tüketim ya da yatırımda harcarlar. Nakit tutumlarını ancak eğer belli düşünceler, alınan para akımından bağımsız olarak, bu yönde onları hareket etmeye güdülerse arttırırlar.

Faizin piyasa oranının nihai durumu aynı karakterin tüm ödünçleri için aynıdır. Faiz oranlarındaki farklılık ya sağlamlığındaki ve borçlunun güvenilirliğindeki farklılıktan veya sözleşmedeki şartlardaki farklılıktan kaynaklanır.[91] Faiz oranlarındaki, bu farklılıkların neden olmadığı bir farklılık yok olma eğilimindedir. Borç verenler daha yüksek faiz oranı ödemek isteyen insanlara hizmet vermek için can atarlar. Para piyasasındaki nesneler diğer tüm piyasalardaki ile aynıdır.

Yerel pazarlar arası kredi işlemlerine dair yerel pazarlar arası mübadele oranları ve parasal standarttaki farklılıklar hesaba katılmalıdır şayet bunlar mevcutsa. İki ülkenin, *A* ve *B*'nin, durumunu yeniden düşünelim. *A* altın standardı altındadır, *B* gümüş standardı altındadır. *A*'dan *B*'ye borç vermeyi düşünen ödünç verici ilk önce altını satıp gümüş almalı; daha sonra, borcun vadesi dolduğunda, gümüşü satıp altın almalıdır. Eğer daha sonraki tarihte gümüş fiyatı altına karşı düşerse, ödünç alıcının geri ödeyeceği (gümüş) anapara borç verenin harcadığından daha az miktarda altın alacaktır. Öyleyse,

[91] Daha ayrıntılı açıklama için bkz. aşağıda, s. 539-548.

B'de borç verme girişiminde ancak eğer *A* ve *B* arasındaki piyasa faiz oranı farkı gümüşün fiyatının altına karşı beklenen düşmesini karşılayacak kadar yüksek olması durumunda olacaktır. Eğer *A* ve *B* her ikisi de aynı parasal standart altında olsaydı hüküm sürecek olan kısa-vadeli ödünçler için piyasa faiz oranı eşitlemesi eğilimi standartların çeşitliliği altında ciddi bir engellemeyle karşılaşacaktır.

Eğer *A* ve *B* aynı standartta ise, *A*'nın bankaları için kredi genişlemesi, eğer *B*'ninkiler aynı politikayı desteklemezlerse, imkânsızdır. *A*'da kredi genişlemesi fiyatları yükseltir, ve kısa vadeli faiz oranları geçici olarak *A*'da düşer, *B*'de faiz oranları ve fiyatlar ise değişmeden aynen kalır. Sonuçta, *A*'dan yapılan ihracat düşer ve *A*'nın ithalatı yükselir. Ayrıca, *A*'nın ödünç para vericileri *B*'nin kısa vadeli ödünç piyasasında borç verme isteklisi olurlar. Sonuç *A*'nın bankalarının para rezervlerini yavaş yavaş azaltan *A*'dan dışsal kurumadır. Eğer *A*'nın bankaları genişletici politikalarını terk etmezse, ödeme güçlerini kaybederler.

Bu süreç tamamen yanlış yorumlanmıştır. İnsanlar ülkenin merkez bankasının ulus adına yerine getirmesi gereken önemli ve hayati işlevinden bahsediyorlar. Dedikleri merkez bankasının kutsal görevi dövizin istikrarını korumak ve ulusun altın rezervini yabancı spekülatörlerin ve yerli yardakçılarının saldırılarına karşı muhafaza etmektir. Gerçek şu ki merkez bankasının yaptığı tek şey, altın rezervleri buharlaşmasın diye kendi ödeme gücünü korumak adına ortalığı mahvetmesidir. Mali durumunu kredi genişlemesi ile tehlikeye atar ve yıkıcı sonuçlarından kaçınmak için önceki eylemi telafi etmesi gerekir. Genişletici politikası emanet para çıkarımını sınırlayan engeller ile karşılaşmıştır.

Savaş terminolojisinin kullanımı parasal meselelerle uğraşırken uygun değildir, çünkü diğer tüm katalaktik sorunları ele alışındadır. Merkez bankaları arasında "savaş" diye bir şey yoktur. Hiçbir netameli güç bankanın pozisyonuna "saldırıyor" ve döviz kurlarının istikrarını tehdit ediyor değildir. Hiçbir "savunmacı" ulusun para sistemini "korumak" için gerekli değildir. Üstelik, ulusun merkez bankasını veya özel bankaları yurtiçi faiz oranlarını düşürmekten alıkoyan altın standardı ve döviz kuru istikrarının korunması ve kapitalist para babalarının uluslararası birleşmelerinin entrikalarını hüsrana uğratma düşünceleri doğru değildir. Piyasa faiz oranı kredi genişlemesi ile, kısa dönem hariç, düşürülemez, ticaret döngüsü teorisinin tarif ettiği tüm etkileri meydana getirse bile.

İngiltere Merkez Bankası sözleşmeye göre çıkartılan banknotları geri öderken, İngiliz halkına çıkarını düşünmeden hayati hizmeti yerine getirdi. Basitçe her İngiliz ev hanımının alış veriş faturasını öderken yaptığı gibi yaptı. Merkez bankasının gönüllü varsayılan sorumluluklarını yerine getirmede bazı

özel özelliklerin olduğu fikri ortaya çıkabilir çünkü tekrar ve tekrar devletin bu bankalara verdiği müşterilerine kanunen yapması gereken ödemeleri inkâr etme imtiyazdır. Gerçekten, merkez bankaları her geçen gün hazinenin alt birimi olmakta, enflasyon ve kredi genişlemesinin performansı için yalnızca bir alettir. Devlet tarafından ve direkt olarak devlet memurları tarafından yönetilmesi pratikte bir fark yaratmaz. Tedavül kredisi veren bankalar bugün her ülkede hazineyle bağlantılıdır.

Lokal ve ulusal parayı altın ve döviz kuruna devamlı başa baş tutmanın tek aracı vardır: şartsız geri ödeme. Merkez bankası yurtiçi banknotlara ve mevduat parasına karşı sunulan döviz ve altın miktarını her oranda satın almak zorundadır. Bir diğer taraftan, ayrımcılık yapmadan, yurtiçi banknot, madeni para, veya mevduat parası ile parite fiyatından satın almaya hazır insanların döviz ve altın miktarını satmak zorundadır. Merkez bankalarının altın standardı altındaki politikası budur. Altın mübadele standardı altında daha yaygın adıyla bilinen para sisteminin adapte ettiği bu devlet ve merkez bankaları politikasıdır. İngiltere'de ve diğer ülkelerde bir tarafta ondokuzuncu yüzyılın yirmilerinden Birinci Dünya Savaşı patlayıncaya kadar var olan klasik veya "ortodoks" altın standardı ile diğer tarafta altın mübadele standardı arasındaki tek fark, yurtiçi piyasada altın madeni paralarının kullanımı ile ilgilidir. Klasik altın standardı altında vatandaşların nakit tutumunun bir kısmı altın madeni paralardan ve geri kalanı para-ikamelerinden oluşur. Altın mübadele standardı altında nakit tutumu tamamen para-ikamelerinden oluşur.

Döviz kurunu belli bir oranda sabitlemek bu orandan geri ödemede bulunmakla eş anlamlıdır.

Döviz kuru denkleştirme hesabı da aynı yöntemlere tutunursa ancak operasyonlarını başarabilir.

Son onyıllarda Avrupa devletlerinin döviz denkleştirme hesaplarını merkez bankalarının operasyonlarına tercih etmelerinin nedeni aşikardır. Merkez bankası kanunu, liberal hükümetlerin veya liberal ülkelerin kamuoyu görüşü ile, en azından mali politikaların yapılışında, açıkça meydan okumaya kalkışmayan hükümetlerin başarısıdır. Böylece merkez bankalarının operasyonları ekonomik özgürlüğe uyarlanmış olup; totaliteryenizmin yükseldiği bu çağda pek tatminkar bulunmaz. Döviz kuru hesabı operasyonunun merkez bankası politikasından farklı olan ana özellikleri şunlardır:

1. Otoriteler hesabın işlemlerini gizli tutarlar. Kanunlar merkez bankalarına kısa aralıklarla, kural olarak her hafta, asıl durumlarını kamuoyuna açıklamakla yükümlü kılarlar. Ancak, döviz denkleştirme hesaplarının durumu başlatanlarca ancak bilinebilmektedir. Memurlar belli bir zaman geçtikten sonra

rakamları sadece tarihçilerin ilgisini çekecek ve işadamlarına hiçbir yarar sağlamayacak hale geldikten sonra raporları kamunun hizmetine sunarlar.

2. Bu gizlilik, otoritelerin hoşlanmadığı insanlar aleyhine bir ayrımcılığı mümkün kılmaktadır. Kıta Avrupası'nın pek çok ülkesinde bu durum skandal yozlaşmalarla sonuçlandı. Diğer devletler ayrımcılık yapma gücünü, dil veya dini azınlığa mensup olan veya muhalefet partilerini destekleyen işadamlarına zarar verici yönde kullandılar.

3. Parite artık parlamento tarafından yürürlüğe konan kanun ile belirlenmemekte ve böylece her vatandaş tarafından bilinememektir. Kuru belirlemek artık bürokratların keyfiliğine bağlıdır. Zaman zaman gazeteler bildirirler: Ruritanya parası zayıftır. Daha doğru bir ifade şöyle olurdu: Ruritanya otoriteleri dövizin fiyatını yükseltmeye karar verdiler.[92]

Döviz denkleştirme hesabı, enflasyonun kötülüğünü giderecek sihirli bir değnek değildir. "Ortodoks" merkez bankalarından başkasına uygulanamaz. Ve, eğer yurtiçi enflasyon ve kredi genişlemesi varsa, merkez bankaları döviz kurunu başa baş tutma gayretlerinde başarısızlığa mahkûmdur.

İskonto oranını kullanarak dışarıya para kaçışıyla savaşmanın "ortodoks" yönteminin artık çalışmadığı, çünkü ulusların artık "oyunun kuralları" ile uyumlu olmadığı iddiası dile getirilmiştir. Şimdi, altın standardı bir oyun değil, toplumsal kurumdur. Çalışması, bazı keyfi kanunları gözlemlemeye insanların hazır olup olmadığına bağlı değildir. İktisadın değişmez bir kanununun işleyişi ile kontrol edilmektedir.

Eleştirmenler savaş arası dönemde iskonto oranındaki artış dışarıya para kaçışını, yani altın paranın yurt dışına çıkışını ve mevduatın yabancı ülkelere transferini, durduramadı. Fakat, bu olgu devletin altın karşıtı ve enflasyon yanlısı politikalarına neden olmuştur. Eğer biri devalüasyonun uygulamaya konmasıyla bilânçosunun yüzde 40'ını kaybetmeyi bekliyorsa, mevduatını başka bir ülkeye aktaracak; devalüasyonu planlayan ülkedeki banka iskonto oranını yüzde 1'den 2'ye çıkartmayı düşünse bile bu fikrini değiştirmeyecektir. İskonto oranındaki böyle bir artışın, on veya yirmi veya hatta kırk kat daha fazla olan kaybı telafi edemeyeceği açıktır. Şayet devletler altın standardı operasyonlarını sabote etme heveslisi iseler, elbette ki altın standardı çalışamaz.

17. İkincil Mübadele Aracı

Para kullanımı çeşitli para dışı malların pazarlanabilirliğine dair aralarında var olan farkları ortadan kaldırmaz. Para ekonomisinde paranın pazarlanabilirliği ile mallarınki arasında çok önemli farklılıklar vardır. Fakat, bu ikinci grubun

[92] Bkz. aşağıda, s. 786-789.

muhtelif örnekleri arasındaki farklar kalmaktadır. Bazıları için piyasa ekonomisi altında elde edilebilecek maksimum fiyatı ödemeye hazır alıcıyı gecikmeksizin bulmak kolaydır. Diğerleri için ise bu daha zordur. Birinci kalite bir bono şehrin merkezindeki bir konuttan daha pazarlanabilirdir; aynı şekilde eski bir kürk, bir onsekizinci yüzyıl devlet adamı fotoğrafından daha pazarlanabilirdir. Kimse paranın mükemmel pazarlanabilirliği ile farklı malların pazarlanabilirliğini artık karşılaştırmaz. Yalnızca muhtelif malların pazarlanabilme derecesi karşılaştırılır; malların ikincil pazarlanabilirliğinden bahsedilebilir.

İkincil pazarlanabilir yüksek derece malların stokuna sahip olan nakit tutumunu kısıtlama pozisyonundadır. Eğer bir gün nakit tutumunu arttırmaya ihtiyaç duyarsa, bu ikincil pazarlanabilir yüksek derece malları gecikme olmadan piyasada elde edilebilecek en yüksek fiyata satabileceğini umabilir. Böylece, kişinin veya firmanın nakit tutumunun büyüklüğü ikincil pazarlanabilir yüksek derece mallar stokuna sahip olup olmamasından etkilenebilir. Eğer gelir-üreten ikincil pazarlanabilir yüksek derece mallar mevcutsa, nakit tutumu büyüklüğü ve bunu tutmak için katlanılan masraf azaltılabilir.

Sonuçta, nakit tutma maliyetini düşürmek isteyen insanlar bu malları tutmak için özel bir talep yaratırlar. Bu malların fiyatları kısmen bu spesifik talep tarafından belirlenir; bu talebin yokluğunda fiyat daha düşük olurdu. Bu mallar adeta ikincil mübadele aracıdır ve mübadele değeri iki tür talebin sonucudur: ikincil mübadele aracı olarak hizmetlerine ilişkin talep, ve, mümkün kıldıkları diğer hizmetlere ilişkin talep.

Nakit tutmaktan dolayı katlanılan maliyetler, yatırıma gitmiş olsalardı yüklenilmiş olacak olan faiz miktarına eşittir. İkincil mübadele aracı stokunu tutmaktan dolayı katlanılan maliyet, bu amaç için kullanılan menkul kıymetlerin getirisi ile, ilkinden sadece daha düşük pazarlanabilirlik farklılığı ve dolayısıyla ikincil mübadele aracı rolüne uygun olmayan diğer menkul kıymetlerin yüksek getirisi arasındaki farktan oluşur.

Eski zamanlarda mücevherler ikincil mübadele aracı olarak kullanılmışlardır. Bugün ikincil mübadele aracı olarak yaygın bir şekilde kullanılanlar şunlardır:

1. Bankalara, bankerlere ve tasarruf bankalarına karşı--para ikameleri olmamakla beraber[93]-- vadesi dolan veya derhal çekilebilecek alacaklar.

2. Piyasayı alt-üst etmeden vasat miktarını satmanın, kural olarak mümkün olduğu, hacmi ve popülerliliği yeterince büyük olan bonolar.

3. Nihayet, bazen belli özellikteki pazarlanabilir hisseler veya mallar bile

[93] Örneğin, talep edildiğinde çekilebilen mevduatlar denetime konu değildir.

bu gruba girer.

Elbette ki, nakit tutumu maliyetini düşürmekten beklenen avantajlar katlanılan belli zararlar ile karşılaşılacaktır. Menkul kıymetlerin satımı ve malların satımı ancak kayıpla mümkün olabilir. Bu tehlike banka hesaplarında yoktur ve bankanın geri ödeyememe tehlikesi genelde ihmal edilebilir. Böylece, bankalara ve bankerlere karşı faiz-getiren alacaklar derhal çekilebilmektedir; bunlar en popüler ikincil mübadele araçlarıdır.

İkincil mübadele aracı ile para-ikameleri birbirine karıştırılmamalıdır. Para-ikameleri ödemelerde para gibi alınıp verilir. Ancak, şayet bunlar--dolambaçlı yolda--ödeme için veya nakit tutumunu arttırmak için kullanılmak isteniyorsa, ikincil mübadele aracı ilkin para veya para-ikameleriyle mübadele edilmek zorundadır.

İkincil mübadele aracı olarak kullanılan alacaklar, bu kullanımdan dolayı, daha geniş piyasaya ve yüksek fiyata sahiptir. Bunun sonucunda, ikincil mübadele aracı olarak hizmet vermeye uygun olmayan aynı tür alacaklardan daha düşük faiz getirirler. İkincil mübadele aracı olarak kullanılabilecek devlet tahvilleri ve hazine bonoları borçlu için bu amaç için uygun olmayan ödünçlerden daha uygun şartlarda dalgalanabilir. Öyleyse ilgili borçlular borçluluklarının sertifikası için piyasayı ikincil mübadele aracı arayışındakiler için cazip hale getirecek şekilde organize etmeye isteklidirler. Böyle menkul kıymetleri ellerinde tutanlar için en makul şartlar altında ödünç alımını tamamlayıcı olarak kullanmayı veya satmayı mümkün hale getirme niyetindedirler. Halka bonolarını reklâm ederlerken bu fırsatları özel bir nimet olarak vurgularlar.

Aynı şekilde bankalar ve bankerler ikincil mübadele aracı talebini cezbetme niyetindedirler. Müşterilerine uygun şartlar sunarlar. Birbirlerini ihbar zamanını kısaltarak geçmeye çalışırlar. Bazen, ihbarsız vadeli para için bile faiz öderler. Bu rekabette bazı bankalar çok aşırı gitmişler ve borçlarını geri ödeme güçlerini tehlikeye atmışlardır.

Geçen on yılların politik koşulları, artan önemli ikincil mübadele aracı olarak kullanılabilecek bilânçoları bankalara vermiştir. Neredeyse tüm ülkelerin devletleri sermayedarlara karşı kampanya içerisindedir. Onları vergilendirme ve parasal önlemler ile kamulaştırma eğilimindedirler. Sermayedarlar mülklerini korumak için fonlarının bir kısmını el koyucu tedbirlerden zamanında kurtulmak için likit tutma heveslisidirler. Hesaplarını şu an için devalüasyonun veya el koyma tehlikesinin daha az olduğu ülkelerin bankalarında tutarlar. Durumlar değişir değişmez, hesaplarını geçici olarak daha güven veren ülkelere hesaplarını aktarırlar. İnsanların "sıcak paradan" bahsederken akıllarından geçen şey, işte bu fonlardır.

Para işlerinin bir araya gelmesi için sıcak paranın önemi tek-rezerv sisteminin bir sonucudur. Kredi genişlemesini uygulamada merkez bankaları için kolaylık olsun diye, Avrupalı devletler çok uzun zaman ülkelerinin altın rezervlerini merkez bankasında toplamayı hedeflediler. Diğer bankalar (özel sektör bankaları, yani özel imtiyazların bahşedilmediği ve banknot çıkarmaya izin verilmeyenler) nakit tutumlarını günlük işlemlerle sınırladılar. Bunlar rezervlerini artık günlük vadeli borçlarına göre tutmamaktadırlar. Borçlarının ve varlıklarının vade tarihlerini dengede tutmayı artık düşünmemektedirler. Yükümlülüklerini yardım almaksızın borç verenlerin isteği üzerine hemen vermeye hazır değildirler. Merkez bankasına güvenmektedirler. Mevduat sahipleri "normal" meblağdan daha fazla para çekmek istediklerinde, özel bankalar gereken miktarı merkez bankasından borçlanmaktadırlar. Özel banka kendisini likit olarak görür, şayet merkez bankasının tamamlayıcılara karşılık gelenlere ödünç vereceği veya merkez bankasının iskonto edeceği mübadele araçlarına karşılık gelen yeterli miktara sahipse elbette.[94]

Sıcak para girişi başladığında, geçici olarak mevduatın yatırıldığı ülkelerin özel bankaları bu fonlara alışılan şekilde davranmakta hiçbir yanlışlık görmezler. Kendilerine emanet edilen ilave fonları iş dünyasının artan ödünç talebini karşılamakta kullanırlar. Ülkenin maliye veya para politikası hakkında en ufak bir şüphe belirdiğinde bu fonların geri çekileceğini bilmelerine rağmen, sonuçlar hakkında endişelenmezler. Bu bankaların likidite durumları açıktır: müşterilerin kısa zamanlı bir ihbar ile geri çekme hakkına sahip olduğu büyük paralar bir yanda, diğer yanda ise ancak ileriki bir tarihte geri dönecek olan iş dünyasına verilen borçlar. Sıcak para ile ilgilenmenin tek ihtiyatlı yöntemi, ani çekimler olur diye tüm miktarı geri ödemek için altın ve döviz rezervi tutmuş olmak olurdu. Elbette ki bu yöntem, bankalara fonlarını güvende tuttukları için müşterilerinden bir komisyon alma hakkı verirdi.

Olay İsviçre Bankalarında Fransa'nın Fransız frankının değerinde devalüasyon yaptığı Eylül 1936 yılında gerçekleşti. Sıcak para mevduat sahipleri korkmuşlardı: İsviçre'nin de Fransa'yı takip etmesinden korkmuşlardı. Hepsinin fonlarını derhal Londra veya New York'a, veya hatta Paris'e (çünkü üzerinden geçen haftalar içerisinde devalüasyon tehlikesi olmadığı görülüyordu), aktarması beklenmekteydi. Ancak, İsviçre ticari bankaları bu fonları Ulusal Banka'nın yardımı olmadan geri ödemeye muktedir değildi. Bu fonları iş alemine (bu iş aleminin büyük bir kısmı döviz kontrolü uygulamaktaydı ve hesapları bloke etmişlerdi) ödünç vermişlerdi. Tek çıkış yolu Ulusal Banka'dan borçlanmaktı. O zaman geri ödeme güçlerini muhafaza etmiş olurlardı. An-

[94] Tüm bunlar Avrupa şartlarına atıfta bulunur. Amerikan şartları sadece teknik olarak farklılık gösterir, ekonomik olarak göstermez.

cak, paralarını alan mevduat sahipleri derhal Ulusal Banka'dan İsviçre frangını altın veya döviz ile değiştirmesini istediler. Eğer Ulusal Banka bu isteği yerine getirmeseydi, aslında altın standardını terk etmiş ve İsviçre frankını devalüe etmiş olurdu. Bir diğer taraftan, eğer Banka bunu yapmış olsaydı, rezervlerinin büyük bir kısmını kaybederdi; zira bir panik havası oluşurdu. İsviçrelilerin kendileri mümkün olduğu kadar çok altın ve döviz elde etmeyi dener, böylece ülkenin tüm para sistemi çökerdi.

İsviçre Ulusal Bankası için tek alternatif, özel bankalara kesinlikle yardımcı olmamaktı. Ancak, bu, ülkenin en önemli kredi kurumlarının ödeme güçlerini kaybetmeleri demekti.

Böylece, İsviçre Devleti için hiçbir seçenek kalmamıştı. Ekonomik felaketi önlemek için tek bir araç kalmıştı: mevcut durumu takip etmek ve İsviçre frankını devalüe etmek. Meselenin gecikmeye tahammülü yoktu.

İngiltere savaşın patlak verdiği Eylül 1939'da aşağı yukarı benzer şartlarla yüzleşti. Londra şehri bir zamanlar dünyanın bankacılık merkeziydi. Bu işlevini kaybedeli çok uzun zaman oldu. Ancak, yabancılar ve Dominyonların vatandaşları, savaşın arifesinde, önemli miktarda İngiliz bankalarında kısavadeli hesapları hâlâ tutmaktaydılar. Ayrıca, "sterlin alanı" içerisinde merkez bankalarında büyük mevduatlar vardı. Eğer İngiliz Hükümeti tüm bu hesapları döviz kısıtlamalarıyla dondurmuş olsaydı, İngiliz bankalarının geri ödeme gücünü yitirmeleri aşikar olacaktı. Döviz kontrolü bankalar için moratoryum ilanı ile gizlendi. Yükümlülüklerini yerine getirememeyi halka açıkça itiraf etmekten kurtuldular.

18. Tarihin Enflasyonist Görüşü

Popüler doktrin para biriminin satın alma gücündeki devamlı düşürmelerin tarihsel evrimde aldatıcı bir rol oynadığı görüşünü korumaktadır. Buna göre eğer para arzı para talebinden daha fazla arttırılmış olmasaydı, insanlık mevcut refah dönemine ulaşmış olamazdı. Söylenen şey, paranın satın alma gücünün düşmeyle sonuçlanması, iktisadi gelişme için gerek koşul olduğudur. Emeğin işbölümündeki yoğunlaşma ve sermaye birikiminin devamlı gelişimi, emeğin verimliliğini yüz misli arttırmıştır, bu ise devamlı fiyat artışlarının olduğu bir dünyada ancak ard arda gelir. Enflasyon zenginlik ve servet yaratır; deflasyon üzüntü vericidir ve ekonomik bozulmadır.[95] Politik yazımın ve milletlerin kredi politikalarına ve paralarına asırlarca rehberlik eden fikirlerin gözden geçirilmesi bu görüşün neredeyse genel olarak kabul gördüğüne işaret

[95] Bkz. Marianne von Herzfeld, "Die Geschichte als Funktion der Geldbewegung," Archiv fuer Sozialwissenschaft, LVI, 654-686, ve bu çalışmadaki alıntılar.

etmektedir. İktisatçıların tüm uyarılarına rağmen sıradan insanın ekonomi felsefesinin özü hâlâ budur. Lord Keynes ve takipçilerinin her iki yarım kürede öğretilerinin temeli de budur.

Enflasyonizmin popülerliğinin büyük bir kısmı borç verenlere karşı köklü nefrettir. Enflasyon borç alanlara borç verenler aleyhine fayda sağladığı için adil görülür. Ancak, bu bölümde ilgilenmek zorunda olduğumuz şey, tarihin enflasyonist görüşünün anti-borç veren argümanı ile sadece gevşek bir şekilde ilişkili olduğudur. "Genişlemecilik" iktisadi gelişmenin itici gücü ve "daraltmacılık" tüm kötülüklerin en kötüsüdür iddiası, esasen diğer argümanlar temellidir.

Enflasyonist doktrinin ortaya koyduğu sorunların tarihsel tecrübeye başvurarak çözülemeyeceği açıktır. Bazen kısa anlar için kesilse bile, fiyatların tarihinin aşağı yukarı devamlı surette yukarıya doğru bir trend gösterdiği şüphesizdir. Katalaktik doğruluk tarihsel sorunlara uygulanamaz. Bazı tarihçi ve istatistikçilerin kıymetli madenlerin satın alma gücündeki değişmelerin izlerini asırlarca sürme ve onları ölçme gayretleri nafiledir. Ekonomik büyüklükleri ölçme girişimlerinin tümü tamamen yanlış varsayımlara dayandığı ve iktisadın ve tarihin temel ilkelerinden cahil olduklarını gösterdiği zaten daha evvel gösterilmişti. Ancak, tarihin spesifik yöntemleriyle bu alanda bizlere söyleyebileceği paranın satın alma gücünün asırlarca düşme eğilimi gösterdiği iddiasını haklılaştırmaya yetecektir. Bu nokta hakkında herkes aynı görüştedir.

Ancak, izah edilmesi gereken problem bu değildir. Soru satın alma gücündeki düşmenin fakirlik çağlarından daha tatminkâr modern Batılı kapitalizme götüren evrimde vazgeçilmez bir unsur olup olmadığıdır. Bu soru, tarihsel tecrübeye atıfta bulunmadan cevaplanmak zorundadır, her zaman için farklı şekillerde yorumlanabilir ve yorumlanır. Tarihin her teorisi ve açıklamasının destekçilerinin ve muhaliflerinin müşterek çelişkili ve birbiriyle uyumsuz ifadelerinin hangilerinin kanıt olarak kabul edileceği bir soru işaretidir. İhtiyaç duyulan emeğin işbölümündeki, sermeye birikimindeki ve teknolojik gelişmelerdeki satın alma gücü değişmelerinin etkilerinin açıklanmasıdır.

Bu sorunla ilgilenirken tezlerini desteklerken enflasyonistler tarafından geliştirilen argümanları çürütmekle kişi kendisini tatmin edemez. Bu argümanların saçmalığı o kadar açıktır ki, çürütülmeleri ve ifşa edilmeleri gerçekten basittir. Başlangıcından beri iktisat, sözde para bolluğu nimetinin ve sözde para kıtlığı felaketinin, muhakemedeki hataların sonucu olduğunu tekrar ve tekrar göstermiştir. Enflasyonizmin ve genişlemeciliğin havarilerinin iktisadi öğretilerinin doğruluğunu çürütme çabaları kesinlikle başarısız olmuştur.

Alakalı tek soru şudur: Kredi genişlemesi ile uzun dönemde faiz oranlarını düşürmek mümkün müdür değil midir? Bu sorun para ve faiz oranı arasında-

ki bağlantı ile ilgilenirken sonuna kadar ele alınılacaktır. Kredi genişlemesiyle yaratılan canlanmanın sonuçlarının ne olması gerektiği orada gösterilecektir.

Ancak araştırmamızın bu noktasında kendimize tarihin enflasyonist yorumu lehine geliştirilebilecek başka nedenlerin var olup olmadığını sormalıyız. Enflasyonizmin ileri gelenlerinin kendi görüşlerini destekleyecek geçerli argümanlara başvurmayı ihmal etmiş olması mümkün müdür? Meseleye her yönden yaklaşmak kesinlikle gereklidir.

Para miktarının sabit olduğu bir dünyayı düşünelim. Tarihin erken döneminde bu dünyanın sakinleri üretimi muhtemel para hizmeti için kullanılan malın tüm miktarını üretmişlerdir. Para miktarında daha fazla artış mevzu bahis değildir. Emanet para bilinmemektedir. Tüm para-ikameleri—yardımcı madeni paralar dahil—para sertifikalarıdır.

Bu varsayımlarda emeğin işbölümünün yoğunlaşması, hanehalklarının, köylerin ve ülkelerin ekonomik kendi kendine yeterlilikten ondokuzuncu yüzyıl piyasa ekonomisine evrimi, sermayenin devamlı birikimi ve üretimin teknolojik yöntemlerindeki gelişme fiyatlarda sürekli düşme trendi ile sonuçlanmış olabilirdi. Para biriminin satın alma gücündeki bu artış acaba kapitalizmin evrimini durdurur muydu?

Vasat işadamı bu soruya olumlu yanıt verecektir. Para biriminin satın alma gücündeki yavaş fakat sürekli düştüğü bir çevrede yaşayan ve eylemde bulunan insan bunu normal, gerekli ve faydalı olarak addeder; basitçe farklı bir durumu idrak edemez. Yükselen fiyat ve kâr fikri ile düşen fiyat ve kayıplar fikri arasında ilişki kurar. Alım operasyonları varlığı ve büyük servetlerin alımlar tarafından yaratılması gerçeği dogmatizmini sarsmaz. Der ki, bunlar yalnızca zaten üretilmiş ve mevcut olan malların fiyatlarındaki düşmeden kâr elde etme isteklisi insanların spekülatif işlemleridir. Yaratıcı yenilikler, yeni yatırımlar ve geliştirilmiş teknolojik yöntemlerin uygulaması fiyat yükselmesi beklentilerinin meydana getirdiği teşviki gerektirir. İktisadi gelişme yükselen fiyatlar dünyasında ancak mümkündür.

Bu görüş savunulamaz. Para biriminin satın alma gücünün yükseldiği bir dünyada herkesin düşünme tarzı bu duruma kendisini ayarlamış olur; aynen gerçek dünyada para biriminin satın alma gücündeki düşmeye hazırladığı gibi. Bugün herkes nominal veya parasal gelirindeki artışı maddi refahının artışı olarak düşünmeye hazırdır. Halkın dikkati nominal ücretteki artışa ve servetin parasal değerine malların arzındaki artıştan daha çok çekilmektedir. Para biriminin yükselen satın alma gücü dünyasında yaşam maliyetlerindeki düşüşle kendilerini daha fazla alakalı kılmaktadırlar. İktisadi gelişme hayatın gerekliliklerini daha erişilebilir yapma gerçeği ile daha berrak hale getirilir.

İş hayatında, fiyatların güçlü trendi ile ilgili yansımalar herhangi bir rol oynamaz. Girişimciler ve yatırımcılar güçlü trendlerle ilgilenmezler. Eylemlerine rehberlik eden gelecek haftalarda, aylarda veya en fazla yıllardaki fiyatların hareketi hakkındaki görüşleridir. Onlar için önemli olan üretimin tamamlayıcı faktör fiyatları ile ürünlerin tahmini fiyatları arasındaki farklılığın varlığıdır. Hiçbir işadamı *fiyatların*, yani tüm mal ve hizmet fiyatlarının yükseleceğine inandığı için belli bir üretim projesini uygulamaya koymaz. Çeşitli sıra mallarının fiyatları arasındaki farktan bir kâr elde edeceğine inanırsa işe kalkışır. Fiyatların düşme yönünde güçlü eğiliminin olduğu bir dünyada, kâr etmek için böyle fırsatlar fiyatların yükselme yönünde güçlü eğilimin olduğu bir dünyada ortaya çıktığı şekliyle ortaya çıkacaktır. *Tüm* fiyatların yukarıya doğru bir *genel* artış beklentisi yoğun üretimi ve refahta gelişme meydana getirmez. Canlanmayı sekteye uğratmak, "reel değerlere karşı savaş" ile ve parasal sistemin tamamen çökmesi ile sonuçlanır.

Tüm malların fiyatlarının düşeceği görüşü genelleşirse, kısa-vadeli faiz oranı negatif fiyat primi miktarınca düşürülür.[96] Böylece ödünç fonları kullanan girişimci fiyatlardaki bu düşüşün sonuçlarına karşı aynı ölçüde, fiyat yükselişi şartı altında, borç verenin satın alma gücündeki düşüş sonuçlarına karşı fiyat primi yoluyla güvence altına alındığı gibi güvence altına alınır.

Para biriminin satın alma gücündeki artışa doğru güçlü yönelim satın alma gücündeki düşmeye doğru güçlü eğilim altında geliştirilenlerden başka işadamı ve yatırımcı hesabına göz kararını gerektirir. Ancak, ekonomik işlerin gidişatını önemli ölçüde kesinlikle etkilemez. Üretimin uygun ayarlanmasıyla insanların maddi refahlarını geliştirme hevesini ortadan kaldırmaz. Maddi gelişmeyi, kâr peşinde koşan müteşebbisler ve halkın en düşük maliyette kendilerine en yüksek tatmini sağlayan malları satına almaya hazırlığını sağlayan faktörlerin iktisadi sistemini bozmaz.

Böyle gözlemler deflasyon politikası için kesinlikle mazeret değildir. Kökünden sökülüp atılamaz; yalnızca enflasyonist masalların çürütülmesini ima eder; Lord Keynes'in yoksulluğun ve kederin kaynağı ticaretin ve işsizliğin depresyonu olarak gördüğü "daraltıcı baskı" doktrininin aldatıcılığını ifşa eder. "Deflasyonist baskı... modern endüstrinin gelişimini... engellemiş olurdu" görüşü doğru değildir. Kredi genişlemesinin "taşı ekmeğe çeviren... mucizeyi" meydana getirdiği doğru değildir.[97]

---

[96] Bkz. aşağıda, s. 541-545.

[97] Alıntı: *International Clearing Union, Text of a Paper Containing Proposals by British Experts for an International Clearing Union*, April 8, 1943 (British Information Services, an Agency of the British Government), s. 12.

İktisat ne enflasyonist ne de deflasyonist politika tavsiye eder. Devletlerin piyasanın mübadele aracı seçimine karışmasını istemez. Yalnızca şu gerçekleri tespit eder:

1. Enflasyon veya deflasyon politikasına kendisini adayarak devlet halkın refahını, genelin iyiliğini veya tüm ulusun çıkarını yükseltmez. Yalnızca bir gruba veya nüfusun bir çok grubuna, diğer gruplar aleyhine, iyilikte bulunur.

2. Hangi gruba belli enflasyonist veya deflasyonist tedbirlerle ve hangi ölçüde iyilikte bulunulacağını bilmek imkânsızdır. Bu etkiler tüm piyasa verilerini içeren bilgi kompleksine bağlıdır. Ayrıca enflasyonist veya deflasyonist hareketin hızına da geniş ölçüde bağlıdır ve bu hareketlerin gelişimi ile tamamen rezerve edilebilir.

3. Her neyse, parasal genişleme sermayenin yanlış yatırımı ve aşırı tüketim ile sonuçlanır. Ulusu bir bütün olarak daha zengin değil, daha fakir yapar. Bu sorunlar Bölüm XX'de irdelenecektir.

4. Sürekli enflasyon canlanmanın bitmesiyle, parasal sistemin tam çöküşüyle sonuçlanmak zorundadır.

5. Deflasyonist politika hazine için maliyetli, kitleler için de popüler değildir. Ancak, enflasyonist politika hazine için iyi ve cahiller için pek popülerdir. Pratikte, deflasyon tehlikesi azdır ve enflasyon tehlikesi ise çok büyüktür.

19. Altın Standardı

İnsanlar kıymetli madenler altın ve gümüşü mineral, fiziksel ve kimyasal özelliklerinden dolayı para hizmeti için seçmişlerdir. Piyasa ekonomisinde para kullanımı praksiyolojik olarak gerekli bir realitedir. Altının--başka bir şeyin değil--para olarak kullanılması yalnızca tarihsel bir gerçektir ve aslında katalaktik tarafından idrak edilemez. Parasal tarihte de, tarihin diğer tüm dallarında olduğu gibi, kişi tarihsel anlayışa müracaat etmek zorundadır. Eğer kişi altın standardını "barbar kalıntı"[98] olarak adlandırmaktan zevk duyuyorsa, tarihsel belirlenen her kuruma aynı terimin uygulanmasına itiraz edemez. O zaman İngilizlerin İngilizce-ve Danimarkaca, Almanca veya Fransızca-konuşmama gerçeği de barbar kalıntıdır ve İngilizce yerine Esperanto'nun* ikamesine itiraz eden her İngiliz, yönetimli para planlarına sevinmeyenlerden daha az dogmatik ve ortodoks değildir.

Gümüşün para olmaktan çıkarılması ve altının tek para olarak kurulması parasal meselelerde kasıtlı devlet müdahalesinin bir sonucudur. Bu politi-

[98] Lord Keynes'in Lordlar Kamarası'nda yaptığı konuşma, Mayıs 23, 1944.

* Bütün dillerden alınan sözcüklerle oluşturulacak hayali ortak dünya dili. (Ed.)

kaların yokluğunda nelerin olmuş olacağı sorusunu yöneltmek manasızdır. Ancak, altın standardını kurmanın devletlerin niyeti olmadığını unutmamak gerekir. Devletlerin hedeflediği, çifte standarttı. Altın ve gümüş arasında katı hükümet-kararnameli mübadele oranı yerine, bağımsız birlikte var olan altın ve gümüş sikkeler arasındaki dalgalanan piyasa oranlarını ikame etmek istediler. Bu çabaların altında yatan parasal doktrin, yalnızca bürokratların yanlış anlayacağı şekilde piyasa olgusunu yanlış anlamalarıydı. Her iki metalin, altın ve gümüşün, çifte standardını yaratma girişimleri acınacak şekilde başarısızlığa uğradı. İşte bu başarısızlık altın standardını doğurdu. Altın standardının ortaya çıkışı devletlerin ve sevimli doktrinlerinin mağlubiyetlerinin ilanıydı.

On yedinci yüzyılda İngiliz hükümetinin sikkelere uyguladığı oran gümüşe dair gineyi* aşırı değerledi ve sonuçta gümüş sikkeleri ortadan kaldırdı. Sadece kullanımdan veya başka bir nedenden ötürü ağırlığını ve itibari değerini yitirmiş olan gümüş sikkeler kullanımda kaldı; onları ihraç etmek ve külçe piyasasında satmak kazançlı değildi. Ancak daha sonraları kanunlar *de facto*** altın standardını *de jure**** standardı yaptı. Devlet standart gümüş sikkelerini piyasaya pompalamak şeklindeki yararsız girişimlerini terk etti ve gümüşü sadece sınırlı yasal yardımcı ödeme gücü olarak bastı. Bu yardımcı sikkeler para değil, para-ikameleriydi. Mübadele değerleri içerdiği gümüşe değil, her an maliyetsiz ve ertelemeksizin, üzeri yazılı değerden altınla değiştirilebilme gerçeğine bağlıydı. Bunlar *de facto* gümüş basımlı paralardı, belli miktar altına karşı alacaktılar.

Ondokuzuncu asrın gidişatında daha sonraları çifte standart Fransa'da ve Latin Para Birliği ülkelerinde benzer şekilde *de facto* altın tek metalliğinin ortaya çıkışı ile sonuçlandı. Daha sonraki yetmişlerde gümüş fiyatı düştüğünde *de facto* altın standardını *de facto* gümüş standardının yerini almasıyla otomatik olarak etkilemişti, bu devletler gümüşün madeni paralığını altın standardını muhafaza etmek için askıya aldılar. Amerika Birleşik Devletleri'nde külçe piyasasında fiyat yapısı, İç Savaş patlamadan önce, zaten yasal çift metalliğe ve *de facto* altın tek metalliğine dönüşmüştü. Yeşilarka***** dönemini altın standardı dostları ile gümüş dostları arasında mücadele izledi. Sonuç altın standardı için zaferdi. Bir kere ekonomik olarak gelişmiş uluslar altın standardını adapte edince, diğer tüm uluslar bu uygunluğu izlediler. Birinci Dünya Savaşının büyük enflasyonist maceralarından sonra ülkelerin çoğunluğu altın standardına veya altın mübadele standardına geri dönmeye çekindiler.

---

* Yirmi bir şilin değerindeki eski İngiliz altını (çev.)
** Fiilen (çev.)
*** Kanunen (çev.)
**** ABD'ye mahsus arkası yeşile boyalı para. (çev.)

Altın standardı kapitalizm, refah artışı, özgürlük ve hem siyasi hem de iktisadi demokrasi çağının dünya standardıydı. Serbest ticaretçilerin gözünde ana önemi uluslararası ticaretin ve uluslararası para ve sermaye piyasasının gerektirdiği uluslararası standart olma gerçeğiydi.[99] Mübadele aracı bunu Batılı sanayileşme ve Batılı sermayenin taşıdığı Batı uygarlığı yeryüzünün en ücra köşelerine giderek, her yerde eski çağın önyargılarını ve hurafelerini yıkarak, yeni hayatın ve refahın tohumlarını ekerek, akılları ve ruhları özgürleştirerek ve daha önce hiç duyulmadık zenginler yaratarak gerçekleştirdi. Bunu tüm ulusları birbiriyle işbirliği yapan barışçıl özgür uluslar topluluğunda birleştirmeye hazır Batılı liberalizmin emsalsiz muhteşem gelişimi takip etti.

İnsanların tüm tarihsel değişim içerisinde en faydalı ve en büyük sembolü olarak neden altın standardını gördüklerini anlamak kolaydır. Sadece ekonomik öneminden dolayı değil, demokrasi, özgürlük, barış ve refaha doğru evrimi sabote etmek isteyenlerin tümü de altın standardına karşı isteksizdi. Onların gözünde altın standardı yıkmak istedikleri tüm doktrin ve politikaların sembolüydü. Altın standardına karşı mücadelede mal fiyatları ve döviz kurundan fazlası vardı.

Milliyetçiler altın standardı ile savaşmaktaydılar; çünkü ülkelerini dünya piyasalarından ayırmak ve mümkün olduğunca kendi kendine yeterli bir ulus kurmak istiyorlardı. Müdahaleci devletler ve baskı grupları altın standardı ile savaşıyorlardı; çünkü fiyat ve ücretleri manipüle etme çabalarında onu en ciddi engel olarak görmekteydiler. Ancak, altına karşı yapılan en fanatik saldırı kredi genişlemesi niyetlileri tarafından yapılmıştır. Onlar için kredi genişlemesi tüm iktisadi hastalıklara devadır. Faiz oranlarını düşürebilir, hatta ortadan kaldırabilir; ücretleri ve fiyatları parazit kapitalistler ve sömürücü işverenlerden başka herkes için yükseltir; devleti bütçeyi denkleştirmekten kurtarır; kısacası tüm uygun insanlar zenginleşir ve mutlu olurlar. Onlara göre, bunun aksine, kötü ve aptal "ortodoks" iktisatçıların şeytani uydurması olan altın standardı ebedi zenginliği elde etmede insanlığın önünü tıkar.

Altın standardı elbette ki mükemmel veya ideal bir sistem değildir. İnsani işlerde mükemmellik diye bir şey yoktur. Ancak, hiç kimse altın standardı yerine konulabilecek daha tatminkâr bir şeyi bizlere söylememektedir. Altının satın alma gücü durağan değildir. Ancak, satın alma gücünün değişmezliği ve istikrar kavramları saçmadır. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında mübadele aracına yer yoktur. Satın alma gücünün değişmesi paranın temel özelliğidir. Müdahaleciler satın alma gücünü manipüle etme gücünü devlete "dışsal" unsur, altın standardının para ilişkisi, olmaksızın vermek istemektedirler.

[99] T. E. Gregory, *The Gold Standard and Its Future* (1. baskı Londra, 1934), s. 22 vd.

Altın standardına yöneltilen ana itiraz, devletin—altın üretimini kontrol edemediği için—faktör fiyatlarının oluşumunda rolünü sınırlamasıdır. Böylece, "dışsal" veya "otomatik" güç (altın standardı) ulusal devletin tebaasını dilediği kadar zengin yapma gücünü kısıtlamaktadır. Uluslararası kapitalistlerin dikte etmesiyle ulusun egemenliği sunileşmektedir.

Ancak, müdahaleci politikaların abesliği parasal meselelerle yapabileceği hiçbir şey yoktur. Piyasa olgusuna devlet müdahalesinin tüm izole önlemlerinin neden istenilen amaca ulaşmada başarısız olmak zorunda olduğunu daha sonra göstereceğiz. Eğer müdahaleci devlet ilk müdahalesinin eksikliklerini daha da ileriye giderek çözmek isterse, ülkenin iktisadi sistemini sonunda Alman modeli sosyalizme dönüştürür. O zaman, yurtiçi piyasayı ve parayla ve tüm parasal sorunları tümden kaldırır, piyasa ekonomisinin bazı etiketlerini ve terimlerini tutsa bile.[100] Her iki durumda da cömert otoritenin iyi niyetini hüsrana uğratan şey altın standardı değildir.

Altın standardı altın arzında artışı altın üretiminin kârlılığına bağlı yapması gerçeğinin önemi elbette ki devletin enflasyona başvurma gücünü sınırlamaktadır. Altın standardı paranın satın alma gücünü baskı gruplarının ve siyasi partilerin doktrinlerinden ve değişen heveslerinden bağımsız yapar. Bu altın standardının eksikliği değildir; ana mükemmelliğidir. Parasal manipüle için sözde nesnel ve "bilimsel" ölçüm aracının keşfi için tavsiye edilen tüm yöntemler satın alma gücündeki değişmelerin "ölçülebilir" olacağı aldatmacası temeline dayanır. Altın standardı satın alma gücündeki nakit-teşvikli değişmelerin belirlenmesini politik arenadan çıkartır. Altın standardı nefreti, her şeyi bilen devletlerin kağıt müsveddesinden zenginlik yaratabileceği boş inancından kaynaklanmaktadır.

Altın standardının da manipüle edilmiş standart olduğu iddia edilmiştir. Devletler altının satın alma gücü yüksekliğini ya kredi genişlemesi, para-ikamelerinin geri ödenebilirliğini koruma düşünceleriyle çizilen sınırlar içinde kalınsa bile--veya insanları nakit tutumlarının büyüklüğünü kısıtlamayı teşvik eden daha fazla önlemlerle dolaylı olarak etkileyebilir. Bu doğrudur. 1896 ile 1914 arasında gerçekleşen mal fiyatlarındaki artışın büyük ölçüde böyle devlet politikaları provokasyonu ile gerçekleştiği inkâr edilemez. Ancak, asıl mesele altın standardının paranın satın alma gücünü düşürmeye yönelik tüm çabaları dar sınırlar içinde tutmasıdır. Enflasyonistler altın standardıyla savaşmaktadırlar; çünkü bu sınırları planlarını gerçekleştirmekte ciddi engel olarak görmektedirler.

Genişlemecilerin altın standardının eksikliği dedikleri şey gerçekten çok yüksek mevkisi ve kullanışlılığıdır. Devletler hesabına geniş ölçekli enflas-

[100] Bkz., Bölümler XXVII-XXXI.

yon macerasını denetler. Altın standardı başarısız olmamıştır. Devletler bunu yıkma heveslisi olmuşlardır; çünkü faiz oranlarını düşürmek ve ödemeler bilânçosunu "iyileştirmek" için kredi genişlemesinin uygun bir araç olduğu yanlış inancına kapılmışlardır.

Ancak, hiçbir devlet altın standardını kaldıracak kadar güçlü değildir. Altın uluslararası ticaretin ve insanlığın ulus-üstü ekonomik topluluğunun parasıdır. Egemenliği belli ülkelerle sınırlı devletlerin önlemlerinden etkilenmez. Ülke katı manada kendi kendine yeterli olmadığı sürece, ulusal devletlerin ülkelerini geri kalan dünyadan izole etme girişimi duvarlarda bazı delikler kaldığı sürece, altın para olarak hâlâ kullanılır. Devletlerin altın sikkelere ve külçelere el koyması elinde altın tutanları suçlu olarak cezalandırması ve el koyması önemli değildir. Devletlerin altını uluslararası ticaretten men etme niyeti yoluyla iki taraflı kliring anlaşmaları dili altına bir atıfta bulunmaktan kaçınır. Fakat, bu anlaşmalar zemininde uygulanan iş hacmi altın fiyatları üzerinden hesaplanır. Yabancı piyasada alan veya satan böyle işlemlerin avantaj ve dezavantajlarını altın üzerinden hesaplar. Ülkenin kendi yerel parasını altından ayırmış olmasına rağmen, yurtiçi fiyat yapısı altın ve dünya altın piyasası fiyatları ile yakından bağıntılıdır. Eğer devlet yurtiçi fiyat yapısını dünya piyasasınınkinden ayırmak isterse, diğer önlemlere, mesela ithalatı yasaklayan ve ihraç vergileri ve ambargolar gibi, başvurmak zorundadır. Dış ticaretin millileştirilmesi, döviz kuru kontrolünün açıktan veya doğrudan etkilenmesi altını elimine etmez. Devletler tüccarlar sıfatıyla altın kullanımı yoluyla, mübadele aracı olarak ticaret yaparlar.

Tüm çağdaş devletlerin ana düşüncelerinden birisi olan altına karşı mücadeleye izole bir fenomen olarak bakılmamalıdır. Zamanımızın işareti olan yıkıcı süreçte tek bir kalem vardır. İnsanlar altın standardı ile savaşırlar; çünkü ulusal kendi kendine yeterliliğin yerine serbest ticareti, barışın yerine savaşı, her şeye kadir özgürlük yerine totaliter devleti koymak istiyorlar.

Teknoloji altın arzını öyle düşük bir maliyetle genişletecek bir yöntemi keşfedecektir ki, altın para servisi için kullanışsızlaşır. O zaman insanlar altın standardını başka bir standartla ikame edecektir. Bu sorunun çözüleceği yolu bugünden tartışmak abestir; kararın verileceği şartlar hakkında hiçbir şey bilmiyoruz.

Uluslararası Parasal İşbirliği

Uluslararası altın standardı devletler hesabına eylem yapmadan çalışır. Dünyayı kucaklayan piyasa ekonomisinin tüm üyelerinin gerçek işbirliği etkindir. Altın standardını uluslararası standart olarak çalıştırmak için devlet müdahalesine ihtiyaç yoktur.

Devletlerin uluslararası parasal işbirliği dedikleri kredi genişlemesi için uyumlu eylemdir. Kredi genişlemesi, tek bir ülke ile sınırlı olduğunda, para kaçışı ("dışsal kuruma") ile sonuçlanır. Faiz oranlarını düşürme planlarını ve böylece ebedi canlanma yaratımını hüsrana uğratan şeyin yalnızca bu dışsal kuruma olduğuna inanmaktadırlar. Eğer tüm hükümetler genişletici politikalarda işbirliği yapsalar, bu engel ortadan kalkardı. İhtiyaç duyulan, tüm ülkelerdeki insanların hepsinin para-ikameleri olarak ilgilenebilecekleri bir emanet para çıkartan uluslararası bir bankadır.

Kredi genişlemesi yoluyla faiz oranlarını indirmeyi mümkün kılan şeyin yalnızca dışsal kuruma olmadığını burada bir kez daha vurgulamaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu temel mesele bu kitabın diğer kısımlarında ve bölümlerinde yoğun olarak incelenecektir.[101]

Fakat bir başka önemli soru daha yöneltilebilir.

Emanet para çıkaran uluslararası banka ve müşterilerinin tamamının tüm dünya nüfusunu oluşturduğunu varsayalım. Bu para-ikamelerinin bireylerin ve firmaların nakit tutumlarına direkt olarak gidip gitmemesinin veya çeşitli ulusların merkez bankaları tarafından ulusal para-ikamelerine karşı rezerv olarak tutuluyor olmasının önemi yoktur. Karar verme noktası bunun tek tip bir dünya parası olduğudur. Ulusal banknotlar ve çek parası uluslararası bankanın çıkardığı para-ikamelerinde geri ödenebilir. Ulusal parayı uluslararası parayla başa baş tutma gerekliliği kredi genişlemesi için her ulusun merkez bankası sistemi gücünü sınırlar. Fakat, dünya bankası kredi genişlemesinde izole ekonomik sistemde veya tüm dünyada çalışan tek bankanın faktörleriyle kısıtlanır.

Uluslararası bankayı bir kısmı emanet para olan para-ikameleri çıkaran banka olarak değil de uluslararası yasal para çıkaran dünya otoritesi olarak kabul edebiliriz. Altın tamamen tedavülden kaldırılmıştır. Uluslararası otorite bu parayı canlanmayı sekteye uğratmadığı ve paranın bozulmasına neden olmadığı sürece bu para miktarını arttırmakta serbesttir.

O zaman Keynesyenlerin ideali gerçekleşir: artık "dünya ticaretinde genişletici baskı" uygulayabilen bir kurum vardır.

Ancak, bu planın önde gelenleri temel bir sorunu, bu kredi-parasının veya bu kağıt paranın ilave miktarının dağılımını, görmezden gelmişlerdir.

Uluslararası otoritenin belli bir miktarda arttırdığını ve bunun tamamının tek bir ülkeye Ruritanya'ya gittiğini varsayalım. Bu enflasyon eyleminin nihai sonucu tüm dünyadaki mal ve hizmetlerin fiyatlarında artma olacaktır.

[101] Bkz. yukarıda, p. 441-442, ve aşağıda, s. 550-586.

Ancak, bu süreç devam ederken, muhtelif ülkelerin vatandaşlarının şartları farklı şekilde etkilenirler. Ruritanyalılar ilave kudret helvası ile nimetlenen ilk gruptur. Ceplerinde daha çok para varken dünyanın geri kalan sakinleri yeni paradan henüz hisse almamışlardır. Daha yüksek fiyatı ödeyebilecekken diğerleri henüz bunu yapamazlar. Böylece, Ruritanyalılar dünya piyasasından öncesine göre daha çok mal çekerler. Ruritanyalı olmayanlar tüketimlerini kısıtlamaya zorlanırlar; çünkü Ruritanyalıların ödediği yüksek fiyatlarla rekabet edemezler. Değiştirilen para ilişkilerine fiyatların ayarlanma süreci hâlâ devam ederken, Ruritanyalılar Ruritanyalı olmayanlara göre avantajlı pozisyondadır. Süreç sona erdiğinde, Ruritanyalılar Ruritanyalı olmayanlar aleyhine zenginleştirilmiştir.

Bu tip genişletici maceranın asıl sorunu ilave paranın muhtelif uluslar arasında tahsisine göre oranlamadır. Her ulus ilave parada kendisine en büyük payı verecek dağıtım tarzı yanlısıdır. Örneğin, Doğu'nun sanayileşme olarak geri kalmış ulusları kişi başına eşit dağıtımı muhtemelen önereceklerdir. Bu tarzın kendileri için sanayileşmiş ulusların aleyhine avantajlı olduğu açıktır. Her ne tür bir tarz adapte edilirse edilsin, tüm uluslar tatmin edilemez ve adaletsiz davranıştan şikayetçi olurlar. Bunun ardından ciddi çatışmalar gelecek ve tüm planı alt üst edecektir.

Bu sorunun Uluslararası Para Fonu'nun kurulmasında ve Fon'un kaynaklarının kullanımında kolaylıkla bir anlaşmaya varılmasında önemli bir rol oynamadığına itiraz etmek beyhudedir. Bretton Woods Konferansı kendine özgü şartlar altında toplandı. Katılımcı ülkelerin çoğu tamamen Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımına bağlıydı. Eğer Amerika Birleşik Devletleri özgürlükleri için savaşmaya yönelik maddi yardımlarını kesseydi, sonları gelmişti. Bir diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri hükümeti parasal anlaşmaya, düşmanlıklar rafa kaldırıldıktan sonra ödünç-kiralamanın devamını kamufle etme planı olarak baktı. Amerika Birleşik Devletleri vermeye ve diğer katılımcılar-özellikle Avrupa ülkeleri, çoğunluğu o zamanlarda Alman ordularının işgali altındaydı, ve Asya ülkeleri de--ne teklif edilirse edilsin, almaya hazırdılar. Sorunlar, Amerika Birleşik Devletlerinin aldatıcı davranışları maliye ve ticaret meselelerine daha gerçekçi bir zihniyet ile ikame edildiği zaman fark edilebilir olmaya başladı.

Uluslararası Para Fonu sponsorlarının beklediklerini başaramadı. Fon'un yıllık toplantısında iyi bir tartışma ve yerinde gözlemler ve devletlerin ve merkez bankalarının kredi ve parasal politikaları ile ilgili eleştiriler ortaya konuldu. Fon'un kendisi çeşitli devlet ve merkez bankaları ile borç verme ve alma işlemlerine girişiyordu. Ana görevini aşırı genişleyen ulusal para için gerçekçi olmayan döviz kurunu muhafaza etmek için devletlere yardım etmek olarak

görüyordu. Gayretlerinde başvurduğu yöntemler bu amaç için sürekli olarak başvurulanlardan temelde bir farklılığı yoktu. Dünyadaki para işleri sanki Bretton Woods Anlaşması hiç olmamış ve Uluslararası Para Fonu hiç kurulmamış gibi devam edip gidiyordu.

Dünyanın politik ve ekonomik işlerinin bir araya gelmesi, Amerikan hükümetine, yabancı devletlere ve merkez bankalarına otuz beş dolar ödeyerek bir ons altın alma sözünü vermeyi sağladı. Ancak, Amerikan "genişleme" politikasının yoğunluğu ve devamlılığı altın çekimini yüklüce arttırdı ve insanları geleceğin parasal şartları hakkında endişelendirdi. Amerika Birleşik Devletlerinin altın fonlarını silip süpürecek altın talebinin daha da yükselmesi hayaleti ve Amerika'nın şu anki altınla iş yapma biçimini terk etmeye zorlanması onları korkuttu.

Kamuoyu tartışmalarının karakteristik özelliği, sorunların altın talebinde bir genişlemeye neden olduğu gerçeğinden bahsetmekten dikkatlice kaçınmasıdır. Bütçe açığı ve kredi genişlemesi politikalarına hiçbir atıfta bulunulmamaktadır. Onun yerine, "yetersiz likidite" ve "rezervlerin" azlığı denen şeyler hakkında şikayette bulunulmaktadır. Önerilen çare yeni ilave "rezervler" "yaratılarak" elde edilecek daha fazla likiditedir. Bu ise enflasyon etkisini daha fazla enflasyon ile çözmeyi teklif etmek demektir.

Amerikan hükümeti ve İngiliz Merkez Bankası'nın Londra altın piyasasında bir ons altın için 35 doları koruma politikalarının, Batılı ulusları bugün aşırı enflasyondan koruyan tek önlem olduğunu hatırlamaya ihtiyaç vardır. Bu politikalar çeşitli ulusların "rezervlerinin" büyüklüğünden anında etkilenmediler. Yeni "rezervler" için planlar dolar altın ilişkisi sorununu doğrudan ilgilendirmiyor görünmekteydi. Dolaylı ilgilendiriyordu; çünkü halkın dikkatini gerçek sorun olan enflasyondan başka yöne çekmeye çalışıyorlardı. Geri kalan şeyler için, resmi doktrin, uzun zamandan beri parasal sorunların itibarsız ödemeler bilânçosu yorumuna dayanmaktaydı.

Bölüm 18

Zaman Geçirme ve Eylem

1. Zaman Aralıklarının Değerlemesinde Bakış Açısı

EYLEMDE bulunan insan isteğin tatmininden önceki zaman ile tatminin devam ettiği zamanı birbirinden ayırır.

Eylem daima gelecekteki rahatsızlığı ortadan kaldırmayı hedefler, isterse bunun gerçekleşmesi an meselesi olsun. Eylemin başlaması ile hedefin elde edilmesi arasında bir zaman dilimi, yani eylem tarafından ekilen tohumun büyüyüp olgunlaşma zamanı, geçer. Bunun en açık örneği tarımda görülür. Toprağın çapalanması ve meyvenin toplanması arasında önemli bir zaman aralığı geçer. Bir diğer örnek, şarap kalitesinin yaşlanma ile arttırılmasıdır. Ancak, bazı durumlarda olgunlaşma zamanı o kadar kısadır ki, sıradan ifade başarının anında ortaya çıktığını söyleyebilir.

Eylem emeğin kullanımına ihtiyaç duyduğu sürece, çalışma zamanı ile ilgilenir. Emeğin her türünün çalışması zamanı emer. Bazı durumlarda çalışma zamanı o kadar kısadır ki, insanlar çalışmanın hiç zaman gerektirmediğini söylerler.

Yalnızca nadir durumlarda basit, bölünmez ve tekrarlanmaz eylem, hedeflenen amacı elde etmede yeterli olur. Kural olarak eylemciyi çabalarının amacından ayıran şey sadece bir tek adımdan daha fazlasıdır; birçok adımlar atmalıdır. Dahası, daha önce yapılanlara ilave her ileri adım, seçilen amaca doğru yürüyüşe devam edip etmemesi gerektiği konusunda yeni sorular ortaya çıkarır. Pek çok amaç o kadar uzaktadır ki, yalnızca kararlı ısrar bizleri bu amaçlara iletir. Başarılı olmak için korkusuzca amaca yöneltilen, sebatlı eylem gerekir. Bu iş için harcanan toplam zaman, yani çalışma zamanı artı olgunlaş-

ma zamanı, 'üretimin zaman aralığı' olarak adlandırılabilir. Üretimin zaman aralığı bazı durumlarda uzun, bazı durumlarda kısadır. Bazen o kadar kısadır ki, pratikte tamamen ihmal edilebilir.

Amacın elde edilmesinin meydana getirdiği istek tatminindeki artış dünyevi olarak sınırlıdır. Üretilen sonuç, hizmetleri, işe yararlık süresi diyebileceğimiz zaman aralığına ancak uzatır. İşe yararlık süresi bazı ürünler için daha kısa, dayanıklı mallar denen diğer mallar için daha uzundur. Öyleyse, eylemde bulunan insan üretimin zaman aralığını ve ürünün işe yararlık süresini daima hesaba katmalıdır. İlgili projenin getirdiği faydasızlık hesaplanırken sadece maddi faktörlerin masrafı ve gereken işgücü ile ilgilenmez; aynı zamanda üretimin zaman aralığı ile de ilgilenir. Beklenen ürünün faydası hesaplanırken işe yararlık süresi ile ilgilenilmektedir. Elbette ki, daha dayanıklı ürün kişiye daha fazla hizmet etmektedir. Ancak, eğer bu hizmetler toplamda aynı tarihte mümkün olmuyor da, belli bir zaman aralığında parça parça mümkün oluyorsa, zaman unsuru, gösterileceği gibi, kişinin değerlemelerinde özel bir rol oynar. Hizmetin *n* biriminin aynı tarihte sunulup sunulmaması veya günlük bir birim olacak şekilde *n* gün içerisinde bu hizmetin sunulması fark yaratacaktır.

Hem üretimin zaman aralığının hem de işe yararlık süresinin insan eylemi kategorisi olduğunu; bunların felsefeciler, iktisatçılar ve tarihçiler tarafından olayların yorumu için kullanılacak zihinsel araçlar olarak inşa edilmiş kavramlar olmadığını bilmek önemlidir. Eylemi yönlendiren ve öncesinde olan her muhakeme eyleminde temel unsurlar vardır. Bu noktayı vurgulamak gereklidir; çünkü üretimin zaman aralığının oynadığı rolün keşfedilmesini kendisine borçlu olduğumuz iktisatçı Böhm-Bawerk bu farkı kavramada başarısız kalmıştır.

Eylemde bulunan insan, çevre şartlarına tarihçi gözüyle bakmaz. Mevcut durumun nasıl başladığı ile ilgilenmez. Tek kaygısı, gelecekteki rahatsızlığı mümkün olan en iyi şekilde ortadan kaldırmak için eldeki araçları en iyi şekilde kullanmaktır. Geçmiş onun için önemli değildir. Üretimin maddi faktörlerinin belli bir miktarı kendi emrindedir. Bu faktörlerin doğa tarafından verilip verilmediğini veya geçmişteki üretim sürecinin ürünü olup olmadığını sormaz. Doğanın verdiğinin, yani üretimin orijinal maddi faktörleri ve emeğin ne kadar büyük miktarda olduğunun, üretimde ne kadar harcandığının ve üretim sürecinin ne kadar zaman aldığının onun için bir önemi yoktur. Gelecek şartları daha tatminkâr yapma çabalarında ona hizmet sunan araçları her yönden münhasıran değerlendirir. Üretimin zaman aralığı ve işe yararlılık süresi onun için akademik geçmişe bakış ve tarihsel araştırma değil, planlanan gelecek eyleminde yararlı kategorilerdir. Eylemcinin üretimin zaman aralığı-

nın farklı uzunlukları arasında ve daha dayanıklı ve daha az dayanıklı üretim arasında seçim yapmak zorunda olduğu müddetçe bir rol oynarlar.

Eylem, genelde gelecekle değil, daima belli ve sınırlı zaman dilimi ile ilgilenir. Bu aralık bir uçta eylemin gerçekleşmek zorunda olduğu an ile sınırlıdır. Diğer ucunun nerede olacağı eylemcinin kararına ve seçimine bağlıdır. Sadece yakın gelecek ile ilgilenen insanlar vardır. İhtiyatlı ilgileri kendi hayatlarının beklenen uzunluğunu aşan insanlar vardır. Eylemcinin belli bir eylemde bir şekilde ve bir yere kadar sağlamak istediği hazırlık devresine gelecek zamanın bir parçası diyebiliriz. Eylemde bulunan insan nasıl ki gelecek zamanın aynı dilimi içerisinde çeşitli istek-tatmini türleri içerisinden seçim yapıyorsa, aynı şekilde yakın gelecekteki ve uzak gelecekteki istek-tatmini arasında da seçim yapar. Her seçim hazırlık devresi seçimini de ima eder. Rahatsızlığı gidermek için çeşitli araçlar arasından hangisini kullanacağına karar verirken, insan zımnen hazırlık devresini de belirler. Piyasa ekonomisinde tüketicilerin talebi de hazırlık devresini belirler.

Hazırlık devresinin uzunluğu için çeşitli yöntemler vardır:

1. Daha sonraki tüketim için hazırlanmış tüketici mallarının büyük stok birikimi

2. Daha dayanıklı malların üretimi

3. Üretimi daha uzun zaman gerektiren malların üretimi

4. Daha kısa zaman aralığında da üretilebilecek malların üretimi için daha uzun zaman tüketen üretim yöntemlerinin seçimi.

İlk iki yöntem daha fazla yoruma ihtiyaç duymaz. Üçüncü ve dördüncü yöntemler daha yakından incelenmelidir.

En kısa üretim sürecinin, yani üretimin en kısa zaman aralığına sahip olanların, hissedilen rahatsızlığı tamamen ortadan kaldırmadığı, insan hayatı ve eyleminin temel verilerinden biridir. Bu en kısa sürecin sağlayabileceği tüm bu mallar üretilirse, tatmin edilmemiş istekler aynen kalır ve daha ileri eylem teşviki hâlâ mevcuttur. Eylemde bulunan insan, diğer şartlar aynıyken, en kısa zamanda ürün üreten yöntemleri tercih ettiğinden,[102] yalnızca bu tip daha fazla zaman tüketen yöntemler daha ileri eylemlere bırakılır. İnsanlar daha fazla zaman tüketen yöntemlere girişirler, çünkü beklenen tatmindeki artışı daha uzun süre beklemenin dezavantajından daha yüksek değer biçerler. Böhm-Bawerk, üretimin daha fazla zaman gerektiren dolambaçlı yolunun daha üretken olduğundan bahseder. Daha fazla zaman gerektiren üretim yöntemlerinin

[102] İnsanın neden böyle davrandığı izleyen sayfalarda gösterilecektir.

daha yüksek fiziksel üretkenliğinden bahsetmek daha uygundur. Bu yöntemlerin daha üretken olması her zaman ürünlerin daha fazla miktarda--üretimde aynı miktar faktör kullanarak--üretileceği gerçeğini içermez. Daha çok, daha kısa zaman aralıklarında hiç üretilemeyecek olan ürünlerin üretilmeleri gerçeğini içerir. Bu yöntemler dolambaçlı yöntemler değildir. Seçilen amaca götüren en kestirme ve en çabuk yoldur. Eğer biri daha fazla balık yakalamak istiyorsa, ağ ve tekne yardımıyla balık avlamayı bu araç gerecin yardımı olmadan balık avlamanın yerine ikame etmekten başka bir yöntem yoktur. Aspirin üretmek için kimya fabrikaları tarafından adapte edilenden daha kısa, daha iyi ve daha ucuz bir yöntem yoktur. Hata ve cehalet göz ardı edilirse, seçilen yöntemlerin en elverişli ve en verimlisinin hangisi olduğu hakkında en ufak bir şüphe olamaz. Eğer insanlar onları en dolaysız yöntem, yani istenilen amaca kestirmeden ileten yöntem olarak görmemiş olsalardı, onları zaten adapte etmiş olmazlardı.

Tüketici malları stoklarının biriktirilmesi, daha uzun zaman aralığı gerektiren hazırlık dönemi uzunluğunu kısaltma arzusunun sonucudur. Aynı şey, oransal olarak üretim için gerekli faktörlerin daha büyük oranda harcanmasını gerektiren mallar için de geçerlidir.[103] Ancak, eğer zamana ait daha uzak amaçlar hedeflenirse, üretimin zaman aralığının uzunluğu girişimin doğal sonucudur; zira istenen sonuç üretimin daha kısa zaman aralığında elde edilemez.

Tüketim eyleminin ertelenmesi, bireyin daha sonraki tüketimin sağlayacağı tatmini şu anki tüketiminin sağlayabileceği tatmine tercih etmesi demektir. Üretimin daha uzun zaman aralıklı seçimi, oyuncunun, daha ilerideki bir tarihte meyvelerini verecek sürecin ürününü, daha az zaman tüketen sürecin sağlayacağı üründen daha yüksek değerlemesi demektir. Bu kasıtlardan ve sonuçlanan seçimlerden, üretimin zaman aralığının bekleme zamanı olduğu ortaya çıkar. Bekleme zamanını hesaba katmak ve bunun oynadığı rolü göstermek, Böhm-Bawerk ve Jevons'un büyük katkılarıdır.

Eğer eylemde bulunan insan bekleme zamanı uzunluğuna önem vermezse, amaç zamansal olarak o kadar uzaktadır ki, kişinin bunu hedeflemeyi düşünemeyeceğini asla söyleyemez. Aynı girdi ile farklı çıktıyı mümkün kılan iki yöntem arasında seçme alternatifi ile karşılaştığında, insanlar aynı ürünlerin daha büyük miktarı veya aynı miktarın daha iyi ürününü mümkün kılan üretim yöntemini tercih ederler, şayet bu sonuç üretimin zaman aralığını uzatmakla ancak elde edilebilecek olsa bile. Ürünün hizmet süresinde daha fazla artış ile sonuçlandıracak girdi miktarındaki artış, şartsız olarak avantaj olarak addedilir. İnsanların bu şekilde hareket etmemesi gerçeği, aynı uzunluktaki

[103] Eğer dayanıklılık süresi ihtiyaç duyulan artışa en azından oransal olmasaydı, daha kısa dayanıklı miktarları arttırmak daha avantajlı olurdu.

zaman aralığını eylemcinin karar anına daha yakın veya daha uzak olmasına göre farklı şekilde değerlediğinin kanıtıdır. Öteki şeyler sabitken, daha yakın gelecekteki tatmin, daha uzak dönemdeki tatmine tercih edilir; beklemek hoşnutsuzluk verir.

Bu gerçek bu bölümün başlangıcında, insanın tatminden önceki zamanı ve tatminin olduğu zamanı ayırt ettiğinin söylendiği kısımda vurgulanan ifadeyle zaten ima edilmektedir. Eğer insan yaşamında zaman unsuru bir rol oynarsa, aynı uzunluğun daha yakın veya daha uzak zaman aralığının eşit değerlemesinde bir soru olamaz. Böyle bir eşit değerleme başarının erken ya da geç elde edilip edilmemesine aldırış etmediği anlamına gelir; bu da değerleme sürecinden zaman unsurunun tamamen eliminasyonu ile eş anlamlı olurdu.

İşe yararlılık süresi daha uzun olan malların daha az dayanıklı mallardan daha fazla değerlenmesi gerçeği, henüz kendisinde zamanın düşünülmesini ima etmez. On sene boyunca havaya karşı evi koruyan çatı bu hizmeti sadece beş yıllık bir dönem için yapan bir çatıdan daha değerlidir. Mümkün kılınan hizmet miktarı her iki durumda farklıdır. Ancak, ilgilenmemiz gereken soru seçimlerini yapan eylemde bulunan insanın gelecekte daha uzun ömürlü hizmet verene atfettiği değer ile, daha kısa ömürlü hizmet verene atfettiği değerin aynı olup olmadığıdır.

2. Eylemin Temel Gereksinimi Olarak Zaman Tercihi

Bu soruya yanıt eylemde bulunan insanın zaman aralığına yalnızca zaman aralıklarının boyutlarına bakarak değer biçmemesidir. Gelecek rahatsızlığı gidermeye ait seçimler *er* ve *geç* kategorileri ile yönlendirilir. İnsan için zaman sadece uzunluğun dikkate alındığı homojen bir parça değildir. Boyut da *çok* ya da *az* değildir. Aralığı değerleme ve karar verme anından daha uzak veya daha yakın olup olmamasına göre farklı bakış açısında ortaya çıkan geri döndürülemez akıştır. Yakın gelecekteki isteğin tatmini, öteki her şey sabitken, daha uzaktakine tercih edilir. Şu anki mallar gelecekteki mallardan daha değerlidir.

Zaman tercihi insan eyleminin kategorik şartıdır. Eylemin hiçbir tarzı geleceğin yakın zamanındaki tatmininin--diğer şartlar sabitken--daha ilerideki tatmine tercih edilmeyeceği bir durum düşünülemez. Arzunun memnuniyet eylemi şu anki memnuniyetin daha ilerideki memnuniyete tercih edildiğini ima eder. Belirsiz ileriki bir tarihe tüketimini ertelemek yerine dayanıksız olmayan mal tüketen kişi, daha ileri bir tarihteki tatmin ile karşılaştırıldığında, şu anki tatmini daha yüksek değerlediğini ifşa etmiş olur. Eğer geleceğin yakın zaman aralığındaki tatmini daha uzaktaki zaman aralığındakine tercih etmeseydi, asla tüketemezdi ve böylece isteklerini tatmin edemezdi. Daima biriktirirdi, asla tüketmezdi ve zevk alamazdı. Bugün tüketemezdi, yarın da

tüketemezdi, ertesi gün de kendisini aynı alternatifle yüzleştirirdi.

İstek tatminine doğru sadece ilk adım değil, aynı zamanda daha ileriki adıma da rehberlik eden zaman tercihidir. Değer ölçüsünün derece 1'i verdiği *a* arzusu bir kez tatmin edildiğinde, kişi derece 2'yi verdiği *b* arzusu ile--zaman tercihinin yokluğunda--derece 1'in verilmiş olacağı yarının arzusu *c* arasında seçim yapmak zorundadır. Eğer *b c*'ye tercih edilirse, seçim açıkça zaman tercihi içerir. İstek tatmini için amaçlı mücadele, daha uzak gelecek yerine daha yakın gelecekteki tatmin tercihi ile yönlendirilmelidir.

Kapitalist Batı'nın modern insanının eylemde bulunmak zorunda olduğu şartlar ilkel atalarının yaşadığı ve eylemde bulunduğu şartlardan farklıdır. Atalarımızın hazırlıklarının sonucu olarak ara malları (sermaye malları veya üretimin üretilmiş faktörleri) ve tüketici malları emrimize amadedir. Faaliyetlerimiz daha uzun hazırlık dönemine göre tasarlanır; çünkü adım adım hazırlık dönemini uzatmış ve bizlere bekleme dönemini uzatacak araçları miras olarak bırakmış bir geçmişin şanslı torunlarıyız. Eylemde daha uzun dönemlerle ilgileniyoruz ve hazırlık dönemi olarak seçilen dönemin tüm kısımlarında bile tatmini hedeflemekteyiz. Tüketici mallarının devamlı akışına bağlı olma pozisyonundayız ve emrimizde sadece tüketime hazır mallar stoku değil, aynı zamanda devamlı gayretlerimizin tekrar ve tekrar yeni tüketici malları üretebileceği üretici malları stoku da vardır. Yüzeysel gözlemci bu yükselen "gelir akımı" ile ilgilenmemizde şimdiki ve gelecekteki malların farklı değerlemesine ait düşüncelere önem verilmediğini söyleyebilir. İddia edilen şudur ki bizler senkronize ederiz* ve böylece zaman unsurunun işler için önemi kaybolur. Öyleyse, modern şartların zaman tercihine başvurmasını yorumlamanın manasız olduğunu söyleyerek devam eder.

Bu popüler itirazdaki temel hata, diğer pek çok hatada olduğu gibi, dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısının acınacak yanlış anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu hayali yapılandırma çerçevesinde hiçbir değişim gerçekleşmez; tüm işlerin değişmeyen gidişatı hüküm sürer. Dengeli dönüşümlü ekonomide sonuçta geleceğin yakın ve uzak dönemlerindeki istek tatmini için malların tahsisinde hiçbir şey değişmez. Hiç kimse bir değişiklikte bulunmayı planlamaz çünkü--varsayımlarımıza göre--hüküm süren tahsis kendisine en iyi şekilde hizmet eder, çünkü yeni düzenlemenin kendi durumunu daha da ilerleteceğine inanmaz. Hiç kimse yakın gelecekteki tüketimini daha ileri dönemdeki tüketimi aleyhine arttırmak istemez, veya *vice versa*,** çünkü mevcut tahsis tarzı diğer düşünülebilir ve mümkün tarzdan daha iyi tatmin etmez.

---

* İşleri birlikte yürür hale getiririz. (Ed.)

** Tersi de doğrudur. (çev.)

Sermaye ve gelir arasındaki praksiyolojik fark geleceğin farklı dönemlerindeki istek tatmininin farklı değerlemesine dayanan düşünce kategorisidir. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında tüketilenden daha fazlası olmayan tüm gelirin ve sonuçta sermayenin değişmeden aynı kaldığı ima edilir. Geleceğin farklı zaman aralıklarında istek tatmini için malların tahsisinde dengeye erişilir. Hiç kimsenin yarının gelirini bugünden tüketmek istemediği iddiasıyla durumu tarif etmek mümkündür. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısını tam olarak öyle tasarladık ki, bu şarta tam olarak uyacaktır. Ancak, aynı garanti ile iddia etmekteyiz ki, dengeli dönüşümlü ekonomide, hiç kimsenin gerçekten sahip olduğundan daha fazlasını istemeyeceğini fark etmek bir zorunluluktur. Bu ifadeler dengeli dönüşümlü ekonomi için doğrudur, çünkü bu hayali yapının tanımlanmasında ima edilmektedirler. Sadece gerçek ekonomi olan değişen ekonomiye ilişkin olarak iddia edildiğinde saçmalıktır. Verilerde bir değişme gerçekleşir gerçekleşmez, bireyler aynı dönemde istek tatmininin çeşitli tarzları ile farklı dönemlerdeki istek tatmini arasında bir seçim yapma zorunluluğu ile karşı karşıya geleceklerdir. Artış ya anında tüketim veya daha fazla üretim için yatırım amacıyla kullanılabilir. Eylemde bulunan insanların nasıl kullanırsa kullansın, seçimleri geleceğin farklı dönemlerindeki istek tatmininden beklenen avantajların tartılmasının sonucu olacaktır. Gerçeklik dünyasında, yaşayan ve değişen evrende, her birey eylemlerinin her birinde zamanın çeşitli dönemlerinde tatminler arasında seçim yapmaya zorlanır. Bazı insanlar kazandıklarının tamamını tüketir, diğerleri sermayelerinin bir kısmını tüketirler, diğerleri gelirlerinin bir kısmını tasarruf ederler.

Zaman tercihinin evrensel geçerliliğine karşı çıkanlar bugün mevcut 100 doları, bir yıl sonra 104 dolar olsa bile, neden yatırmadığını açıklamakta başarısız kalırlar. Bu meblağı bugün tüketen insanın şu anki 100 doları gelecek senenin 104 dolarından daha yüksek gören bir değer yargısıyla hareket ettiği aşikardır. Ancak 100 doları yatırdığı durumda bile, tatmini daha sonra tercih ettiği anlamına gelmez. Bugünün 100 dolarını bir sene sonrasının 104 dolarından daha az değerliyor demektir. Bugün harcanan her sent, kurumların en küçük bir meblağı bile yatırım yapma imkânı sunduğu kapitalist ekonomi şartları altında, daha ilerideki tatmin ile karşılaştırıldığında şu anki tatminin daha yüksek değerinin bir delilidir.

Zaman tercihi teoremi çift yoldan gösterilmelidir. İlki, insanların malların anında tüketimi ve aynı miktarın daha sonraki tüketimi arasındaki seçimlerini içeren yalın tasarruf durumudur. İkincisi, malların anında tüketimi ile daha sonraki ya daha yüksek değerlenen--zaman farkı hariç--tatmine uygun olan daha fazla miktardaki malların arasında yapılan seçimi içeren kapitalist tasarruf durumudur. Delil her iki durum için de verilmiştir. Başka bir durum düşünülemez.

Zaman tercihi sorununun psikolojik anlamını araştırmak mümkündür. Beklemenin sebep olduğu sabırsızlık ve acılar kesinlikle psikolojik bir fenomendir. Kişi bunların izahına insan ömrünün zamanlı sınırlarıyla, bireyin var oluşu, büyümesi, olgunlaşması, yaşlanmasına ve ölmesine göndermede bulunarak yaklaşabilir. İnsanın hayatının gidişatında *doğru* zaman kadar *çok erken* ve *çok geç* zaman da vardır. Ne var ki, praksiyolojik sorun kesinlikle psikolojik meselelerle ilişkili değildir. Yalnızca anlamakla kalmamalı, idrak etmeliyiz. Geleceğin yakın dönemindeki tatmini uzak dönemdeki tatmine tercih etmeyen insanın, asla tüketemeyeceğini ve zevke varamayacağını idrak etmeliyiz.

Praksiyolojik sorun psikolojik sorunla da karıştırılmamalıdır. Ertesi günü görmek için yaşamak isteyen, ilk önce ara dönemde kendi hayatını koruyacak önlemleri almalıdır. Hayati ihtiyaçların karşılanması ve hayatta kalma, daha uzak gelecekteki isteğin tatmini için bir zorunluluktur. Bu bize yalın hayatın sıkı bağlamda neden yakın gelecekteki tatminin uzak gelecekteki tatmine tercih edildiğini idrak ettirtmesi gerekir. Ancak, biz adeta eylemle ilgileniyoruz, gidişatını yönlendiren güdülerle değil. Biz iktisatçılar olarak albümün, karbonhidratın ve yağın neden insan tarafından talep edildiğini sormayışımız gibi, hayati ihtiyaçların tatmininin neden üstün göründüğünü ve tehire katlanamadığını incelemeyiz. Tüketim ve her tür zevkin şu anki tatminin daha sonraki tatmine tercihini önceden varsaydığını idrak etmeliyiz. Bu sezginin sağladığı bilgi, ilgili psikolojik gerçeklerin sağladığı açıklama yörüngesinin çok ötesine geçer. Sadece hayati ihtiyaçların tatminine değil, her tür istek tatminine göndermede bulunur.

Bu noktayı vurgulamak önemlidir; çünkü "maddelerin gelişimi için eldeki madde miktarı" şeklinde Böhm-Bawerk kullanımı kolayca yanlış yorumlanabilir. Hayatın yalın ihtiyaçlarını karşılamak için araçları sağlamak ve böylece hayatı idame ettirmek bu stokun amaçlarından kesinlikle birisidir. Ancak bunun yanında tüm istekleri, bekleme zamanı için gerekenden fazlasını, ve--yalnızca hayatı idame ettirmekten başka--arzuları daha çok zaman tüketen üretim sürecinin fiziksel olarak daha bol meyvelerini harmanlamaktan daha acil olarak düşünüldüğü arzuları tatmin edecek kadar yeterli büyüklükte olmalıdırlar.

Böhm-Bawerk'e göre üretimin zaman aralığının her uzunluğu, "şu anki malların yeterli miktarının hazırlık çalışmaları başlangıcı ile ürünün harmanı arasındaki uzunluk, ortalama zaman aralığı üzerindeki köprüyü mümkün yapar"[104] şartına bağlıdır. "Yeterli miktar" ifadesi açıklama gerektirir. İhtiyaç duyulan maddeler için yeterli miktar demek değildir. İlgili miktar öyle ye-

[104] Böhm-Bawerk, *Kleinere Abhandlungen über Kapital und Zins, vol. II Gesammelte Schriften*, baskı, F. X. Weiss (Viyana, 1926), s. 169.

terince büyük olmalıdır ki bekleme zamanındaki tatmin daha uzun vadeli üretimin sağlayabileceği tatminden daha yüksek olmalıdır. Eğer ilgili miktar küçük olsaydı, üretimin zaman aralığının kısalması avantaj olarak gözükürdü; üretimin zaman aralığındaki uzunluğun korunmasından beklenen ürünlerin miktarındaki artış veya kalite gelişimi, artık, bekleme zamanı esnasında tembih edilen tüketim kısıtlaması için yeterli karşılık olarak düşünülmez. Maddelerin miktarı ister yeterli olsun ister olmasın, psikolojik veya teknoloji ve psikolojinin belirlediği amaçlara açık diğer gerçeklere bağlı değildir. Genişliği köprünün mimarına objektif olarak belirlenmiş bir görev çıkaran bir su kütlesini ima eden mecazi "köprü-aşan" (overbridge) terimi yanlış yönlendiricidir. Miktarı değerlendiren insanlardır; bunun yeterli olup olmayacağını belirleyen de insanların subjektif yargılarıdır.

Doğanın biyolojik hayatta kalma için gerekli araçları sağladığı, en önemli gıda ihtiyaçlarının kıt olmadığı ve eylemin yalın hayat için gerekli olan maddelerle ilgilenmeyen farazi dünyada bile, zaman tercihi fenomeni var olmalıdır ve tüm eylemleri yönlendirmelidir.[105]

Zaman Tercihi Teorisinin Evrimi Üzerine Gözlemler

Faizin zaman aralığına göndermede bulunan durum gerçeğinin, faiz teorisi geliştirme niyetlisi iktisatçıların dikkatini yönlendirmiş olması gerektiğini varsaymak mümkündür. Ancak yanlış değer teorisi ve zaman unsurunun önemine binaen maliyet kavramını yanlış anlamaları klasik iktisatçıların zaman tercihini anlamalarını engellemiştir.

İktisat, zaman tercihi teorisini William Stanley Jevons'a ve bunun izahını, en azından büyük bir kısmını, Eugen von Böhm-Bawerk'e borçludur. Böhm-Bawerk çözülecek sorunu doğru olarak formüle eden ilk kişidir; faizin üretkenliği teorisinde ima edilen yanlışlıkları ifşa eden ilk kişidir; ve, üretim döneminin oynadığı role vurgu yapan ilk kişidir. Ancak, faiz sorununu açıklarken çukurlara düşmekten tam olarak kaçınamamıştır. Zaman tercihinin evrensel geçerliliğinin gösterimi yetersizdi; çünkü psikolojik düşüncelere dayanmaktaydı. Oysa psikoloji, praksiyolojik teoremin geçerliliğini asla gösteremez. Psikoloji bazı insanların veya pek çok insanın belli güdülerle etkilenmesine izin verdiğini gösterebilir; ama tüm insan eylemine eylemin her anında, istisnasız, çalışan belli kategorik bir unsurun baskın olduğunu asla kanıtlayamaz.[106]

---

[105] Zaman tercihi sadece insana özgü değildir. Tüm yaşayan şeylerin davranışında kalıtsal özelliktir. İnsanın farklılığı, zaman tercihinin onunla değişmez olmadığı ve hazırlık dönemi uzunluğunun, diğer hayvanların gıdalarını stokladıkları gibi, yalnızca içgüdüsel değil de değerleme sürecinin bir sonucu olduğudur.

[106] Böhm-Bawerk muhakemesinin bu bölümünün daha ayrıntılı analizi için

Böhm-Bawerk'in muhakemesinin ikinci eksikliği üretim dönemi kavramını yanlış anlamasıdır. Kendisi üretim döneminin praksiyolojik kategori olduğunu ve eylemde oynadığı rolün, insanın farklı uzunlukta üretim dönemleri arasında yaptığı seçimlerden oluştuğu gerçeğini tam olarak fark edememiştir. Bugünkü sermaye malları üretimi için geçmişte harcanan zaman uzunluğu hesaba hiç katılmaz. "Üretimin ortalama dönemi" boş bir kavramdır. Eylemi belirleyen çeşitli yollardan gelecekteki rahatsızlığı ortadan kaldırabilecek konularda bekleme süresinin her durumda zorunlu bir unsur olduğu gerçeğidir.

Bu iki hatanın sonucu Böhm-Bawerk açıklamalarında sermaye ve faiz doktrinlerinin eleştirisel tarihini zekice çürüttüğü üretkenlik yaklaşımından tam olarak kaçınamadı.

Bu gözlemler Böhm-Bawerk'in katkılarının ölümsüz yanlarını kesinlikle azaltmaz. Kendisinin temelini attığı ve daha sonraki iktisatçılar—ki en önemlileri arasında Knut Wicksell, Frank Albert Fetter ve Irving Fisher vardır—zaman tercihi teorisini başarılı bir şekilde mükemmelleştirmişlerdir.

Gelecekteki mallar yerine şimdikilerine yönelik tercihin hüküm sürdüğünü söyleyerek zaman tercihi teorisine vurgu yapmak gelenekseldir. Bu ifade tarzı ile uğraşırken, bazı durumlarda şu anki kullanımın gelecekteki kullanımdan daha az değerli olması gerçeği bazı iktisatçıların kafasını karıştırmıştır. Ancak, bu aşikâr istisnanın yarattığı sorun, gerçek durumların yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.

Aynı anda sahip olunamayan zevkler vardır. Kişi aynı gece *Karmen* ve *Hamlet* oyunlarına katılamaz. Bilet satın alırken iki oyun arasında seçim yapmak zorundadır. Eğer her iki oyunun biletleri aynı gecede kendisine hediye olarak sunulursa, aynı şekilde bir seçmek zorundadır. Reddettiği biletlere ilişkin olarak "Şu an için ilgilenmiyorum," veya "Eğer daha sonra olmuş olsaydı"[107] diye düşünebilir. Ancak bu, gelecek malları şu anki mallara tercih ediyor demek değildir. Gelecek mallar ile şu anki mallar arasında seçim yapmak zorunda değildir. Her ikisine aynı anda sahip olamayacağı iki tür eğlence arasında seçim yapmak zorundadır. Seçimin her anında bu bir ikilemdir. İşlerinin mevcut durumunda *Hamlet*'i *Karmen*'e tercih edebilir. Oysa daha ileri bir tarihte farklı şartlar başka bir karar ile sonuçlanabilir.

İkinci gözüken istisna, dayanaksız mallar durumunda ortaya çıkar. Bu mallar senenin bir mevsiminde bol miktarda bulunabilir, diğer mevsimlerde

---

okuyucu Mises, *Nationalökonomie*, s. 439-443'e başvurabilir.

[107] Bkz. F. A. Fetter, *Economic Principles* (New York, 1923), I, 239.

ise kıt olabilir. Ancak, yazın buz ile kışın buz arasındaki fark şu anki mal ile gelecekteki mal arasındaki fark değildir. Tüketilmesi ile kendine özgü faydasını yitiren mal ile üretimin farklı sürecini gerektiren başka bir mal arasındaki farktır. Kışın eldeki buz özel bir yöntemle muhafaza edildiğinde ancak yazın kullanılabilir. Yazın kullanılabilen buz konusuna gelince, buz en iyi durumda üretim için gereken tamamlayıcı faktörlerden bir tanesidir. Yazın eldeki buz miktarını kışın olacak buz tüketiminin kısıtlanmasıyla arttırmak mümkün değildir. Yaz ve kış buzları tüm pratik amaçlar için farklı mallardır.

Cimrinin durumu zaman tercihinin evrensel geçerliliği ile çelişmez. Cimri de, yetersiz rızık için araçlarının bazı harcamalarında, yakın gelecekteki tatminin bir miktarını uzak gelecektekine tercih eder. Cimrinin durumu, hayatını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu asgari gıdayı bile almaktan kaçınan morbifik bakteriler korkusundan dolayı yemek yemekten uzak duran, tehlike ile karşılaşmak yerine intihar eden ve uykuda belirlenemeyen bir kazanın kendisine zarar vereceğinden korktuğu için uyuyamayan insanın durumunda olduğu gibi.

3. Sermaye Malları

Ertesi günün ihtiyacından daha acil olduğu düşünülen şu anki istekler tatmin edilir edilmez, insanlar tüketici mallarının belli bir miktarını daha sonraki kullanım için tasarruf etmeye başlar. Tüketimin bu ertelenişi eylemi zamanda daha uzak amaçta olana doğru yönlendirmeyi mümkün kılar. Üretimin gerekli döneminin uzunluğu hesabına daha önce düşünülemeyen amaçları hedeflemek imkân dâhilindedir. Ürünlerin çıktısının girdi başına daha büyük olduğu üretim yöntemini kısa dönemli üretim gerektiren diğer yöntemlere yeğlemek mümkündür. Adapte edilen üretim sürecinin uzunluğunun şartı tasarruftur, yani mevcut üretimin mevcut tüketimi aşması. Tasarruf, maddi refahın gelişimine doğru atılan ve bu yolda ileriye dönük her türlü ilerleyişin ilk adımıdır.

Tüketimin ertelenmesi ve daha sonraki tüketim için tüketici mallarının stok birikimi, uzun dönem üretimli yöntemin teknolojik üstünlüğü tarafından sunulan güdünün yoksunluğunda bile uygulanabilir. Daha fazla zaman tüketen bu yöntemin yüksek verimliliği tasarruf eğilimini önemli ölçüde güçlendirir. Yakın gelecekteki tüketimi kısıtlayarak yapılan fedakarlık uzun dönemde tasarruf edilen malların tüketim beklentisi ile dengelenmekle kalmaz; aynı zamanda uzak gelecekte daha fazla miktara ve bu fedakarlık olmadan kesinlikle üretilemeyecek olan malların edinimine de kapı aralar. Eğer eylemde bulunan insan, öteki her şey sabitken, yakın gelecekteki tüketimi uzak gelecektekine istisnasız tercih etmeseydi, daima tasarruf ederdi, asla tüketmezdi. Tasarruf ve yatırım tutarını kısıtlayan, zaman tercihidir.

Uzun dönemli üretim yöntemiyle iş yapma heveslisi insanlar ilk önce bekleme esnasında, daha fazla zaman tüketen yöntemden beklenen refah artışından daha acil olarak düşünülen tüm istekleri tatmin eden tüketici malları miktarını tasarruf ederek biriktirmelidir. Sermaye birikimi tüketimleri ileriki bir tarihe ertelenmiş olan tüketici malları stokunun oluşumu ile başlar. Eğer bu fazlalıklar yalnızca depo edilir ve ileriki tüketim için tutulursa, bunlar sadece servettir veya, daha kesin tabiriyle, acil günler için rezervdir. Üretim yörüngesinin dışında kalır. Eğer daha fazla zaman tüketen yöntemle iş yapan işçilerin gıda aracı olarak kullanılırsa, üretim faaliyetlerine--ekonomik olarak, fiziksel olarak değil--entegre olmaya başlarlar. Eğer bu şekilde harcanırsa, fiziksel olarak tüketilir. Ancak, ekonomik olarak ortadan kaybolmaz. İlkin uzun dönemli üretim yönteminin ara ürünleri ile, ardından da yöntemin nihai ürünü olan tüketici malları ile ikame edilir.

Tüm bu girişimler ve süreçler entellektüel olarak, parasal ibarelerle iktisadi hesaplamanın çıbanı olan, sermaye hesabı ile kontrol edilir. Parasal hesaplamanın yardımı olmadan insanlar diğerinden daha verimli olan yöntemi bile--üretim dönemi uzunluğu hariç--öğrenemezlerdi. Muhtelif yöntemlerin gerektirdiği harcamalar parasal ibarelerin yardımı olmadan birbirlerine karşı tartılamaz. Sermaye hesabı ileriki üretim için kullanılacak sermaye mallarının piyasa fiyatı ile başlar, bunun toplamına sermaye denir. Sermaye hesabı bu fondan yapılan her harcamayı, bu harcamaların neden olduğu tüm girdi kalemlerinin fiyatlarını kaydeder. En sonunda sermaye bileşimindeki tüm bu dönüşümlerin nihai sonucunu ve böylece tüm sürecin başarı mı yoksa başarısızlık mı olduğunu tespit eder. Nihai sonucu göstermekle kalmaz; ara aşamaların her adımını da yansıtır. Her gün için geçici bilânço üretir. Bu bilânço bir ihtiyaçtır ve her kısım veya sürecin aşaması için kâr zarar tablosudur. Piyasa ekonomisinde üretimin vazgeçilmez pusulasıdır.

Piyasa ekonomisinde üretim devamlıdır, kısmi sürecin çok çeşitliliğine bölünmüş asla sona ermeyen bir kovalamacadır. Üretimin farklı dönemlerinde kullanılan sayısız üretim yöntemi, eş zamanlı gelişim halindedir. Bunlar birbirlerini tamamlayıcı olup, aynı anda üretimin kıt faktörü için birbiriyle rekabet halindedir. Devamlı olarak ya tasarruf yoluyla yeni sermaye biriktirilir, veya önceden biriktirilmiş sermaye aşırı tüketim ile bitirilir. Üretim her biri sınırlı amaca hizmet eden müesseseler, atölyeler, çiftlikler ve fabrikalar arasında dağıtılır. Ara ürünler veya sermaye malları, ki bunlar ileriki üretimin üretilmiş faktörleridir, olayların gelişim sürecinde el değiştirir; tüketici malları onları kullanacak olanların veya onlardan zevk alanların eline geçinceye sermaye malları bir fabrikadan diğerine geçer. Bu suretle üretimin sosyal süreci asla durmaz. Her anda sayısız süreç, kimisi yakın kimisi uzak özel görevlerini tamamlama yolunda gelişim halindedir.

Servet üretiminin durmaksızın sürmesinde her tekil performans, tasarruf ve önceki neslin devam eden çalışması temeline dayanır. Bugün bizler, yardımlarıyla çalıştığımız, tasarruflarının sermaye mallarını biriktirdiği babalarımızın ve atalarımızın şanslı torunlarıyız. Elektrik çağının favori çocukları olan bizler ilk ağı ve tekneyi üretimde kullanan ve çalışma zamanının bir kısmını uzak gelecek hazırlığına ayıran ilkel balıkçıların ilk tasarrufundan hâlâ avantaj elde etmekteyiz. Eğer bu kahraman balıkçıların oğulları bu ara ürünleri--ağ ve tekneyi--yerine yenilerini koymaksızın bitirip tüketselerdi, sermayeyi tüketmiş olurlardı ve tasarruf ve sermaye birikimi süreci yeniden başlamak zorunda kalırdı. Biz evvelki nesillerden daha iyi durumdayız; çünkü onların bizler için biriktirdikleri sermaye malları ile donatıldık.[108]

İşadamı, yani eylemde bulunan insan, tek bir işe tamamen kendini verir: gelecek koşullarını geliştirmek için eldeki tüm araçlardan en iyi avantajı elde etmek. Mevcut işlerin durumunu analiz etmek ve anlamak için bakmaz. İlerdeki üretim için eldeki araçları tasnif ederken ve önemlerine takdir biçerken, yüzeysel göz kararıyla yetinir. Üretimin üç sınıf faktörünü ayırt eder: doğanın verdiği maddi faktörler, insan faktörü—emek, ve sermaye malları—geçmişte üretilmiş ara faktörler. Sermaye mallarının doğasını analiz etmez. Onlar onun gözünde emeğin verimliliğini arttıran araçlardır. Oldukça naif bir şekilde kendi üretim güçlerine önem atfeder. Elindeki araçların doğaya ve emeğe kadar izlerini sürmez, bunların nasıl vücuda geldiklerini sormaz. Çabalarının başarısına katkıda bulunduğu sürece de onlara değer verir.

Muhakemenin bu tarzı işadamı için uygundur. Ancak, iktisatçının işadamının yüzeysel görüşü ile aynı fikirde olması ciddi bir hatadır. "Sermayeyi" sınıflandırmada, doğanın verdiği maddi faktörler ve emekle birlikte sermaye mallarını da üretimin bağımsız faktörü olarak görmekte hata etmişlerdir. Sermaye malları--geçmişte üretilen, ileriki üretimin faktörleri--bağımsız faktör değildirler. Geçmişte harcanan iki orijinal faktörün--doğa ve emeğin--işbirliğinin müşterek ürünleridir. Kendilerinin üretken güçleri yoktur.

Sermaye mallarını doğa ve emeğin depolanmış hali olarak adlandırmak da doğru değildir. Aslında emek, doğa ve zamanın depolanmış halidir. Sermaye malları yardımı olmaksızın üretim ile sermaye malları kullanımının yardımcı olduğu üretim arasındaki fark zamanı içerir. Sermaye malları, başlangıçtan nihai amaca, yani tüketici mallarına dönüştürmeye götüren yolda ara istasyondur. Sermaye malları yardımıyla üretim yapan kişi sermaye malları olmadan işe başlayan insana göre bir büyük avantajdan faydalanır; gayretlerinin nihai

[108] Bu düşünceler Frank H. Knight makalesindeki, "Capital, Time and the Interest Rate," *Economica*, n.s., I, 257-286. zaman-tercihi teorisine karşı getirlen eleştirileri açıklar.

amacına zaman açısından daha yakındır.

Sermaye mallarının sözde üretkenliğinde bir sorun yoktur. Sermaye malının, yani makinenin, fiyatı ile yeniden üretilmesi için gereken üretimin orijinal tamamlayıcı faktörlerinin fiyatları arasındaki fark tamamen zaman farkından dolayıdır. Makine kullanan üretim amacına daha yakındır. Üretim dönemi onun için başından başlamak zorunda olan rakibe göre daha kısadır. Makine satın alırken üretiminde harcanılan üretimin orijinal faktörlerini artı zamanı, yani üretim dönemini kısaltan zamanı satın alır.

Zamanın değeri, yani zaman tercihi, veya uzak dönemdekine kıyasla geleceğin yakın dönemindeki istek tatmininin yüksek değerlemesi, insan eyleminde temel unsurdur. Her seçeneği ve her eylemi belirler. Önce ve sonra arasındaki farkı dikkate almayan hiçbir insan yoktur. Zaman unsuru tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarının oluşumunda etkilidir.

4. Üretim Dönemi, Bekleme Zamanı ve Hazırlık Dönemi

Eğer kişi şu anki malların fabrikasyonunda harcanan üretim dönemi uzunluğunu ölçecek olsaydı, üretimin orijinal faktörlerine ilk harcamanın yapıldığı yere kadar geçmişlerinin izini sürmesi gerekirdi. Kişi doğal kaynakların ve emeğin--diğer malların üretimine katkısının yanında--ilgili malın üretimine de katkıda bulunan süreç için ilk ne zaman kullanıldığını tespit etmek zorunda kalırdı. Bu sorunun çözümü, fiziksel dayanak sorununun çözülebilirliğine ihtiyaç duyar. Niteliksel terimlerle, ilgili malın üretiminde doğrudan veya dolaylı kullanılan aletlerin, hammaddelerin ve emeğin sonuca katkısını tespit etmek gerekirdi. Kişi daha önce elden ağza yaşayan insanların tasarrufları ile sermaye birikimi başlangıcına kadar bu araştırmalarını götürmek zorundadır. Böyle tarihsel çalışmaları önleyen sadece pratik zorlukları değildir. Fiziksel dayanak sorununun çözülebilirliği, bu girişimlerin daha ilk adımında bizleri durdurur.

Ne eylemde bulunan insanın kendisinin ne de iktisat teorisinin, bugünkü malların üretimi için geçmişte harcanan zamanı ölçmeye ihtiyacı vardır. Eğer bilselerdi bile, bu veriyi kullanamazlardı. Eylemde bulunan insan, eldeki malların en iyi avantajla nasıl kullanılacağı sorunu ile karşı karşıyadır. Bu malların her bir kısmının kullanımında henüz tatmin olmamış en acil isteği tatmin edecek şekilde seçimini yapar. Bu görevin başarılabilmesi için seçmek zorunda olduğu çeşitli amaçların elde edilmesini ayıran bekleme zamanının uzunluğunu bilmelidir. Daha önce vurgulandığı ve tekrar vurgulanması gerektiği gibi, eldeki çeşitli sermaye malları geçmişine dönüp bakmasına gerek yoktur. Eylemde bulunan insan bekleme zamanını ve bugünden itibaren üretim dö-

nemini hesaba katar. Aynı şekilde bugünkü mevcut malların üretiminde üretimin maddi faktörleri ve emeğin kullanılıp kullanılmadığını bilmeye gerek yoktur; üretimlerinin daha çok mu yoksa daha az mı zaman emdiğini bilmeye de gerek yoktur. Nesneler gelecek isteklerini tatmin için mümkün kıldıkları hizmet açısından münhasıran değerlendirilir. Yapılan gerçek fedakârlıklar ve üretimlerinde harcanan zamanların bir önemi yoktur. Bu şeyler ölmüş geçmişe aittir.

Tüm iktisadi kategorilerin insan eylemi ile ilişkili olduğu ve nesnelerin fiziksel özellikleri ile doğrudan hiçbir ilgisinin olmadığını fark etmek gerekir. İktisat mallar ve hizmetler hakkında değildir; insanın tercihi ve eylemi hakkındadır. Praksiyolojik zaman kavramı fiziğin veya biyolojinin bir kavramı değildir. Praksiyolojik zaman kavramı *er* ya da *geç*'e, eylemde bulunan insanın değer yargılarında faal olarak göndermede bulunur. Sermaye malları ve tüketici malları arasındaki ayrım ilgili malların fiziksel ve psikolojik özellikleri temelinde katı bir ayrım değildir. Söz konusu ayrım eylemcinin pozisyonuna ve yapmak zorunda olduğu seçimlere bağlıdır. Aynı mallara duruma göre sermaye malları veya tüketici malları olarak bakılabilir. Kendi geçimi için ve bekleme zamanı esnasında çalıştırılan işçilerin geçimi için bunları araç olarak gören insanın bakış açısından bunların hepsi sermaye malıdır.

Eldeki sermaye malları miktarındaki bir artış, üretim döneminin ve böylece bekleme zamanının daha uzun olacağı yöntemin benimsenmesi için gerekli koşuldur. Eğer kişi zamansal olarak daha uzakta olan amaçlara ulaşmak isterse, daha uzun dönemli üretime başvurmak zorundadır; çünkü istenen amaca kısa dönemli üretim ile ulaşmak mümkün değildir. Eğer kişi harcanan girdi başına çıktı miktarının daha fazla olduğu üretim yöntemine başvurmak isterse, üretim dönemini uzatmalıdır. Girdi başına çıktının küçük olduğu yöntem üretimin kısa dönemli hesabı adına ancak seçilebilir. Fakat, ilave tasarruf yoluyla biriktirilen sermaye malları kullanımı için seçilen her kullanım, üretim döneminin bugünden ürünün olgunlaşmasına kadarki dönemi, daha önceden adapte edilen tüm yöntemlerden daha fazla uzun olacak üretim yöntemlerini gerektirmez. İnsanlar daha acil ihtiyaçlarını giderdikten sonra, karşılaştırmalı olarak daha kısa zamanda üretilen malların istenebileceği durum gerçekleşebilir. Bu malların daha önceden üretilmeyişinin nedeni, gereken üretim döneminin aşırı uzun olarak görülmesi değil, gereken faktörler için kullanıma açık daha acil ihtiyaçların bulunmasıdır.

Sermaye malları arzındaki her artışın üretim dönemini ve bekleme süresini uzattığı iddiasını dile getirmeyi seçen kişi şu şekilde muhakemede bulunur: *a* daha önceden üretilen mallar, *b* sermaye mallarındaki artış yardımıyla başlayan yeni süreçte üretilen mallar ise, insanların *a* ve *b* için, sadece *a* için

beklemeye kıyasla daha uzun beklemek zorunda kalacakları şüphe götürmez bir gerçektir. *a* ve *b*'yi üretmek için sadece *a*'nın üretimi için gerekli sermaye mallarını elde etmek yetmez, aynı zamanda *b*'nin üretimi için gerekli olanlar da elde edilmelidir. Eğer anında tüketim artışı için işçilerin sayısı *b* üretiminde kullanmak amacıyla tasarruf edilen maddeler yoluyla artırılmış olunsaydı, bazı isteklerin tatminini erkenden elde edilmiş olurdu.

"Avusturya" okulu denen görüşe karşı olan iktisatçıların sermaye sorununu ele alış biçimi, sermayenin üretimde kullanılan veri teknolojik bilgi tarafından değişmez olarak belirlendiğini varsayar. Diğer taraftan, "Avusturya" iktisatçıları, üretimin pek çok teknolojik yöntemlerinden hangisinin kullanılacağını belirleyen şeyin her andaki sermaye malları miktarı olduğunu göstermişlerdir.[109] "Avusturya" bakış açısının doğruluğu, sermayenin nispi kıtlığı sorunu incelenerek kolayca gösterilebilir.

Sermaye kıtlığından muzdarip bir ülkenin haline şöyle bir bakalım. Örneğin, 1860'lardaki Romanya'nın durumunu ele alalım. Eksik olan şey kesinlikle teknolojik bilgi değildi. Gelişmiş Batılı ulusların uyguladığı teknolojik yöntemlerin bir gizliliği yoktu. Bunlar sayısız kitapta tarif ediliyor ve pek çok okulda öğretiliyordu. Seçkin Romanyalı gençler Avusturya, İsviçre ve Fransa'nın teknik üniversitelerinde tam bilgi edinebiliyorlardı. Yüzlerce yabancı uzman bilgilerini ve yeteneklerini Romanya'da uygulamaya hazırdılar. Arzu edilen, Romanya'nın geri kalmış üretiminin, ulaşımının ve iletişiminin dönüşümü için ihtiyaç duyulan sermaye mallarıydı. Gelişmiş yabancı uluslar Romanya'ya teknolojik bilgiden ibaret olan yardımı verselerdi, Batıyı yakalamak için çok uzun bir süreye ihtiyaçları olduğunu fark ederlerdi. Romanyalıların yapması gereken ilk şey, üretimin maddi faktörlerini ve emeği daha fazla zaman tüketen üretim yöntemlerine tahsis edebilmek için tasarruf etmiş olmaktır. Ancak ondan sonra fabrikalar inşa edilir, ki bunlarla daha ileriki aşamalarda gereken aletlerle modern fabrikaları, çiftlikleri, madenleri, demiryollarını, telgraf hatlarını ve binaları inşa etmek mümkün olsun. Kayıp zamanı telafi etmiş oluncaya kadar üzerinden uzun yıllar geçmiş olması gerekecekti. Bu süreci ara dönemdeki tüketimi fizyolojinin el verdiği ölçüde kısıtlayarak başka bir şekilde hızlandırmak mümkün değildir.

Oysa her şey farklı yönde gelişti. Kapitalist Batı üretim yöntemlerinin büyük bir kısmının ani dönüşümü için geri kalmış ülkelere ihtiyaç duydukla-

[109] Bkz. F. A. Hayek, *The Pure Theory of Capital* (Londra, 1941), s. 48. Belli düşünce çizgilerine ulusal etiket iliştirmek gerçekten gariptir. Hayek'in belirttiği gibi (s. 47, n. 1), klasik İngiliz iktisatçıları Ricardo, ve özellikle J. S. Mill'den beri (Mill muhtemelen J. Rae'nin kısmen etkisinde kalarak) bazı açılardan diğer Anglo-Sakson haleflerinden daha "Avusturyalı" idiler.

rı sermaye mallarını ödünç verdiler. Bu onlara zamandan tasarruf sağladı ve emeğin verimliliğini kısa sürede katlamaya imkân tanıdı. Romanyalılar için bunun etkisi, modern teknolojik süreçlerden elde ettikleri avantajları anında yaşamak oldu. Sanki çok önceden tasarruf etmeye ve sermaye biriktirmeye başlamış gibi oldular.

Sermaye eksikliği, istenen hedefe, şu anda, daha önce işe başlanmış olması durumuna göre biraz daha uzakta olmak demektir. Sermaye mallarının üretileceği doğanın verdiği faktörler elde olmasına rağmen, geçmişte ihmal edildiğinden, şimdi ara mallara gerek vardır. Sermaye eksikliği, zaman yokluğudur. Kişinin hedefe doğru yürüyüşe başlamasında geç kalmış olması gerçeğinin yansımasıdır. Eldeki sermaye mallarından elde edilen avantajları ve *er* ya da *geç* zaman unsuruna başvurmaksızın sermaye malları yetersizliğinden kaynaklanacak dezavantajları tarif etmek imkânsızdır.[110]

Kişinin emrinde sermaye malları olması, hedeflenen amaca daha yakın olması ile eş anlamlıdır. Sermaye mallarındaki artış, tüketimi kısmaya zorlanmadan zamansal açıdan uzak amaçları elde etmeyi mümkün kılar. Oysa sermaye malları kaybı, ya kişinin daha önceden hedeflediği belli amaçların ardından koşmayı bırakmayı, veya tüketimi kısmayı zorunlu kılar. Sermaye mallarına sahip olmak demek, diğer şeyler sabitken,[111] zamandan tasarruf demektir. Sermaye malları eksik olanlara göre, kapitalist, veri teknoloji altında, belli amaca tüketimini kısıtlamadan ve emek girdisini ve doğanın verdiği üretim faktörlerini arttırmadan daha erken erişme pozisyonundadır. Başlangıç noktası zamandır. Daha az sermaye mallarına sahip olan rakibi ise ona ancak tüketimini kısıtlayarak yetişebilir.

Batılıların diğer uluslara kıyasla kazandıkları büyük ölçekli başlangıç tasarrufu, sermaye birikimi ve yatırım sürecinin az ya da çok kesintisiz gelişimi için gereken kurumsal şartları çok önceden yaratmış olma gerçeğini ima eder. Böylece, ondokuzuncu yüzyılın ortasına kadar, avcı militarizmin yerine kapitalizmin fikirlerini ikame etmekte daha az başarılı olan ulusların ve ırkların önüne geçmişlerdi . Yalnız bırakılan ve yabancı sermaye ile yardım görmeyen bu geri kalmış insanlar üretim, ulaşım ve iletişim yöntemlerini geliştirmek için çok daha fazla zamana muhtaç olacaklardı.

Şayet büyük ölçekli sermaye transferinin önemini kavranamazsa, dünyada işlerin gidişatını ve geçen asırdaki Batı ve Doğu arasındaki ilişkilerin gelişimini anlamak imkânsızdır. Batı Doğu'ya sadece teknolojik ve tedavi edici bilgi

[110] Bkz. W. S. Jevons, *The Theory of Political Economy* (4. baskı, Londra, 1924), s. 224-229.

[111] Bu doğanın verdiği faktörlerin miktarında da eşitliği ima eder.

vermekle kalmadı, aynı zamanda bu bilginin anında kullanımı için gereken sermaye mallarını da verdi. Doğu Avrupa'nın, Asya'nın ve Afrika'nın bu ulusları, ithal edilen yabancı sermayeye müteşekkir olarak, modern endüstrinin meyvelerini erkenden toplama imkânına kavuştu. Böylece bunlar yeterli sermaye malları stoku biriktirebilmek için tüketimlerini kısma zorunluluğundan bir ölçüye kadar kurtuldular. Milliyetçilerin ve Marksistlerin dövündükleri Batılı kapitalizmin geri kalmış uluslara yönelik sözde sömürüsünün gerçek durumu budur. Gelişmiş ulusların zenginliğinin ekonomik olarak geri kalmış uluslara yönelik bereketidir.

Elde edilen faydalar müşterektir. Batılı kapitalistleri yabancı yatırımlar yapmaya sevk eden şey, yurtiçi tüketicilerin talebiydi. Tüketiciler yurt içinde üretilmesi mümkün olmayan malların ve yurt içinde ancak yüksek maliyetlerle üretilebilecek malların ucuzlamasını istiyorlardı. Eğer kapitalist Batı'nın tüketicileri farklı şekilde davranmış olsalardı veya eğer sermaye ihracına yönelik kurumsal engeller aşılamaz olsaydı, hiçbir sermaye ihracı gerçekleştirilemezdi. Bu durumda yurtiçi üretimin yatay genişlemesi yerine dikey genişlemesi söz konusu olurdu.

Sermaye piyasalarının uluslararasılaşması, çalışması, ve sermayeyi alan ülkeler tarafından adapte edilen politikaların millileştirilmesinin neden olduğu nihai dağılımın sonuçları ile ilgilenmek katalaktikin değil, tarihin görevidir. Katalaktik yalnızca, sermaye malları arzı zengin ve fakir olanın üzerindeki etkileri incelemek zorundadır. İki izole piyasa sisteminin *A* ve *B*'nin şartlarını karşılaştıralım. Her ikisi de yüzölçümü, nüfus, teknolojik bilgi ve doğal kaynaklar yönünden eşit olsun. Birbirlerinden sadece sermaye malları arzı yönünden farklı olsunlar. Diyelim ki, *A*'da sermaye miktarı *B*'den daha fazla olsun. Bu durum, *A*'da kullanılan üretim yönteminin *B*'de kullanılan üretim yönteminden girdi başına çıktının daha yüksek olduğunu ifade eder. *B*'de kişi bu yöntemin adapte edilmesini sermaye mallarının göreli kıtlığı hesabına düşünemez. Böyle bir adaptasyon için tüketim kısıtlaması gereklidir. *B*'de pek çok iş el emeği ile gerçekleştirilirken, *A*'da ise emekten tasarruf eden makineler tarafından gerçekleştirilir. *A*'da daha uzun ömürlü, dayanıklı mallar üretilir; *B*'de ise bunların üretiminden uzak durulmalıdır; dayanıklılık süresi girdideki artış oranından daha az ile sağlansa bile. Dolayısıyla, *A*'da emeğin verimliliği ve sonuçta ücretler ve ücret kazananların yaşam standardı, *B*'dekinden daha yüksektir.[112]

[112] Bkz. John Bates Clark, Essentials of Economic Theory (New York, 1907), s. 133 vd.

Piyasa Oyuncusunun Hayatının Beklenen Süresini Aşan Hazırlık Döneminin Devamı

Yakın gelecekteki tatmin ile uzak gelecekteki tatmin arasındaki seçimi belirleyen değer yargıları gelecekteki değerlemenin değil, şu anki değerlemenin ifadesidir. Bunlar yakın gelecekteki tatmine bugün verilen önem ile, uzak gelecekteki tatmine bugün verilen önemi tartarlar.

Eylemde bulunan insanın mümkün olduğunca gidermek istediği rahatsızlık daima şu anki, yani eylem anında hissedilen rahatsızlık olup, daima gelecek şartlara göndermede bulunur. Eylemci işlerin geleceğin değişik dönemlerindeki beklenen durumundan bugün hoşnut değildir ve bunu amaçlı davranışlarla değiştirmeye çalışır.

Eğer eylem, diğer insanların durumlarını iyileştirmeye yönelik olarak yönlendirilirse ve böylece yaygın şekliyle denildiği gibi altruist* ise, eylemcinin gidermek istediği rahatsızlık, diğer insanların işlerinin geleceğin çeşitli dönemlerindeki beklenen durumuyla ilgili olarak kendi mevcut tatminsizliğidir. Diğer insanlarla ilgilenirken aslında kendi tatminsizliğini gidermeyi hedefler.

Öyleyse, eylemde bulunan insanın sıklıkla kendi hayatının beklenen süresini aşan bir hazırlık dönemi süresine meyletmesi sürpriz değildir.

Zaman-Tercihi Teorisinin Bazı Uygulamaları

İktisadın her kısmı mazeret belirtmeye veya kendi parti programlarının altında yatan yanlış doktrinleri haklılaştırma heveslisi insanlar tarafından kasten yanlış yorumlanmaya ve yanlış temsil edilmeye açıktır. Mümkün olduğunca böyle yanlış kullanımları önlemek maksadıyla zaman-tercihi teorisinin gösterimine bazı açıklayıcı işaretler eklemek uygun gözükmektedir.

İnsanın atalarından miras kalan doğuştan getirdiği özelliklerin farklı olduğunu açıkça inkar eden düşünce ekolleri vardır.[113] Bu yazarların görüşlerine göre Batı medeniyetinin beyaz adamı ile Eskimolar arasındaki tek fark, ikincisinin modern endüstriyel uygarlığa doğru yürüyüşte diğerinin arkasında kalmış olmasıdır. Bu yalnızca birkaç bin yıllık zamansal fark, insanın maymuna benzer atalarının *simyan* durumundan şu anki *homo sapien* duruma evriminde geçirdiği yüzlerce, binlerce yılla karşılaştırıldığında, önemsiz bir süredir. İnsanlar arasında ırksal farklılığın hüküm sürdüğü tezini desteklemez.

---

* Başkası için kendini feda eden, başkasını kendisine önceleyen, diğerkâm. (Ed.)

[113] Marx'ın genetiklere saldırıları hakkında, Bkz. T. D. Lysenko, *Heredity and Variability* (New York, 1945). J. R. Baker, *Science and the Planned State* (New York, 1945), s. 71-76'da çelişkinin kritik bir değerlendirmesini yapar.

Praksiyoloji ve iktisat bu tezatlığın ortaya koyduğu meseleye yabancıdır. Ancak, bu düşmanca fikirlerin çatışmasında partizan ruhun olumsuz kafa karışıklığına meydan vermemek için önleyici tedbirler almalıdır. Modern genetiğin öğretilerini fanatik olarak reddedenler, iktisattan tamamen cahil durumda değildirler; zaman-tercihi teorisini kesinlikle kendi avantajlarına çevirmeye çalışıyorlardır. Batılı ulusların üstünlüğünün tasarruf etme ve sermaye malı biriktirme gayretlerine daha önce girdiklerini içeren duruma göndermede bulunmaktadırlar. Bunu, zamansal farklı tesadüfi unsurlar, örneğin çevre tarafından sunulan daha iyi fırsatlar, ile açıklamaktadırlar.

Böyle olası yanlış yorumlamalara karşı, Batılı ulusların kazandığı başlangıç zamanı farkı gerçeğinin, çevrenin işleyişine indirgenemeyecek ideolojik faktörler şartına bağlı olduğu vurgulanmalıdır. İnsan medeniyeti denen şey, hükümranlık bağları erdeminden sözleşme bağları erdemine doğru işbirliğinin gelişmesidir. Ancak, pek çok ırk ve insanlar bu hareketin erken dönemlerinde tutulup kalmışken, diğerleri ilerlemeye devam ettiler. Mesele, Batılı ulusların yüksek mevki avcı militarizmi ruhunu denetlemede ve böylece geniş çaplı tasarruf ve yatırım için gereken toplumsal kurumları meydana getirmede diğer uluslara göre daha başarılı olması gerçeğinde yatmaktadır. Marx bile, özel başlangıcın ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin ilkel insanın aşırı yoksulluktan ondokuzuncu yüzyıl Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın durumunu daha tatminkâr etmeye yönelik vazgeçilmez adımlar olduğu konusunda tereddüt etmemiştir. Doğu Hindistan, Çin, Japonya ve Muhammedi (Müslüman) ülkelerde eksik olan, bireysel hakları koruyan kurumlardı. Paşaların, kadıların, racaların, mandarinlerin ve daymoların keyfi yönetimleri büyük ölçekli sermaye birikimine yardımcı olmuyordu. Bireyleri, el koymaya (müsadereye) ve kamulaştırmaya karşı koruyan yasal garantiler, Batı'nın kesintisiz ekonomik gelişimine neden olan temellerdir. Bu kanunlar şansın, tarihi tesadüflerin ve coğrafi çevrenin doğal sonucu değildir, aklın ürünüdürler.

Eğer bu insanlar yalnız başlarına bırakılmış olsalardı Asya ve Afrika'nın tarihinin kaderi ne olurdu bilemeyiz. Olan şey şuydu ki, bu insanların bazıları Avrupa yönetimine maruz kaldılar; diğerleri ise--Çin ve Japonya gibi--sınırlarını deniz gücü gösterisi ile açmaya zorlandılar. Batılı endüstrilerin başarısı onlara dışarıdan geldi. Kendilerine ödünç verilen yabancı sermayeden avantaj sağlamaya ve onları kendi topraklarına yatırmaya hazırdılar. Ancak, modern sanayileşmeyi ortaya çıkaran ideolojileri almada yavaş kaldılar. Batılı hayat tarzına asimile olmaları yüzeyseldir.

Şu anda kolonileşmenin her çeşidinin çok kısa zamanda sona ereceği devrimsel bir sürecin tam ortasındayız. Bu devrim İngiliz, Fransız ve Hollanda yönetimlerine maruz ülkelerle sınırlı değildir. Siyasi egemenlikleri bozulma-

dan yabancı sermayeden kâr eden uluslar bile, yabancı kapitalistlerin boyunduruğu dedikleri şeyi fırlatıp atma eğilimindedir. Yabancıları--ayrımcı vergileme, borçların reddi, gizli istimlak, döviz kuru tahditleri gibi--çeşitli araçlarla kamulaştırıyorlar. Uluslararası sermaye piyasalarının toptan bölünmesinin arifesindeyiz. Bu olayın iktisadi sonuçları açıktır; siyasi yankısı ise tahmin edilemez niteliktedir.

Uluslararası sermaye piyasasının bölünmesinin siyasi sonuçlarını takdir etmek için sermaye piyasasının uluslar-arasılaşmasının neden olduğu etkileri hatırlamaya ihtiyaç vardır. Bir ulusun ondokuzuncu asrın ikinci yarısı şartları altında topraklarındaki doğal kaynakları yeterince kullanmak için ihtiyaç duyulan sermaye ile donanmış olup olmamasının bir önemi yoktu. Her bölgenin doğal zenginliğine herkesin pratikte serbest erişimi söz konusuydu. Yatırım için en uygun avantajları arayışında kapitalistler ve destekleyicileri ulusal sınırlar ile durdurulmuş değildi. Bilinen doğal kaynakların en iyi kullanımı için yatırım söz konusu olduğunda, yeryüzünün büyük bir kısmı tekil dünya piyasa sistemine entegre olarak düşünülürdü. Bu sonucun İngiliz ve Hollanda Doğu Hindistan'ında ve Malezya'da sömürge rejimi ile bu bölgelerin asıl yerlilerinin sermaye ithali için vazgeçilmez olan kurumları muhtemelen yaratamayacağı bazı yerlerde gerçekleştiği doğrudur. Ancak, Doğu ve Güney Avrupa ile Kuzey Yarımküre, uluslararası sermaye piyasası topluluğuna kendi rızasıyla katıldı.

Marksistler yabancı kredileri ve yatırımları savaş, fetih ve sömürgeci yayılmacılık için karşı konulmaz bir arzunun yansıması olarak suçlama eğilimindedirler. Gerçekten, sermaye piyasasının uluslar-arasılaştırılması, serbest ticaret ve serbest göç ile birlikte, savaşma ve fethetme iktisadi güdülerini ortadan kaldırma aracıydılar. İnsan için ülkesinin siyasi sınırlarının nerede çizili olduğunun hiçbir önemi yoktu. Girişimci ve yatırımcı onlarla denetim altına alınmış değildi. Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde yabancılara borç vermede ve yatırımda zirvede olan uluslar barışsever, "zeval" olmuş liberalizm fikirlerine sadıktılar. En saldırgan uluslar arasında yer alan Rusya, İtalya ve Japonya sermaye ihraç edenler arasında değildi; kendi doğal kaynaklarının gelişimi için yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktaydılar. Almanya'nın emperyalist maceraları büyük iş ve finans dünyası tarafından desteklenmedi.[114]

Uluslararası sermaye piyasasının ortadan kaybolması şartları tümüyle değiştirdi. Doğal kaynaklara erişim özgürlüğünü ortadan kaldırdı. Eğer ekonomik olarak geri olan sosyalist devletlerden biri doğal kaynaklarının kullanımı için gereken sermayeden yoksunsa, bu duruma çözüm olabilecek hiçbir şey

[114] Bkz. Mises, *Omnipotent Government* (New Haven, 1944), s. 99 ve orada alıntı yapılan kitaplar.

yoktur. Eğer yüz yıl önce de bu sistem benimsenmiş olsaydı, Meksika, Venezuela ve İran'ın petrol yataklarını kullanmak, Malezya'da lastik fabrikaları kurmak veya Orta Amerika'da muz üretimi geliştirmek mümkün olmazdı. Gelişmiş ulusların bu duruma ebedi olarak boyun eğeceklerini varsaymak aldatıcıdır. Çok ihtiyaç duydukları hammaddelere erişimi sağlayacak olan tek yönteme, işgale başvuracaklardır. Uluslararası sermaye piyasasının gerçekleştirdiği yabancı yatırım özgürlüğünün alternatifi savaştır.

Yabancı sermaye girişi bunu kabul eden ulusları incitmedi. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiliz sömürgelerindeki muhteşem iktisadi evrimi hızlandıran şey Avrupa sermayesidir. Yabancı sermaye sayesindedir ki Latin Amerika ve Asya ülkeleri bugün, eğer bu yardımları almamış olsalardı çok uzun zaman feda etmek zorunda kalacakları, ulaşım ve üretim için gereken yapılarla donanımlıdırlar. Reel ücret ve çiftlik kazancı bugün bu bölgelerde yabancı sermayenin yokluğunda oluşacak olandan daha yüksektir. Neredeyse tüm ulusların "yabancı yardımı" istiyor olmaları yalın gerçeği, milliyetçilerin ve Marksistlerin masallarını ifşa etmiştir.

Fakat, sadece ithal sermaye mallarına olan arzu uluslararası sermaye piyasasını tekrar diriltmeye yetmeyecektir. Dışarıda yatırım ve borç verme, eğer bunları alan uluslar şartsız ve samimiyetle özel mülkiyet ilkesine sadık iseler ve ileriki bir tarihte yabancı sermayeyi istimlâk etmeyi planlamıyorlarsa ancak mümkündür. Uluslararası sermaye piyasasını yıkan da bu istimlâkler olmuştur.

Devletler-arası borçlar uluslararası sermaye piyasasının işlevini ikame edemez. Eğer işletme şartlarına göre verilirse, özel ödünçler gibi tam özel mülkiyet haklarının kabulünü önceden varsayar. Eğer, çoğunlukla olduğu gibi, anapara ve faiz ödemeleri dikkate almadan sübvansiyon olarak verilirse, borçlu ulusun egemenliği üzerine tahdit koyar. Gerçekten bu "borçların" bedeli gelen savaşlarda ödenmektedir. Avrupalı güçler çağımızın büyük savaşlarına hazırlanırken bu tip askeri düşünceler önemli rol oynadılar. Gözde örnek Üçüncü Cumhuriyet Devletinin baskısıyla Fransız kapitalistlerinin İmparatorluk Rusya'sına verdiği büyük miktarlarda borçlardır. Çarlar alınan sermayeyi Rusya'nın üretim cihazlarını geliştirmek için değil, silahlanma için kullandılar.

5. Sermaye Mallarının Konvertibilitesi

Sermaye malları belli bir amaca doğru giden yolda ara adımlardır. Eğer üretim dönemi gidişatında amaç değişirse, yeni amacın gerçekleştirilebilmesi için elde var olan ara malların kullanımı her zaman mümkün değildir. Sermaye mallarının bazıları kesinlikle işe yaramaz hale gelir ve üretimleri esnasında ya-

pılan tüm harcamalar ziyan olarak gözükür. Diğer sermaye malları yeni proje için kullanılabilir belli bir ayarlamaya maruz kaldıktan sonra; eğer kişi baştan itibaren yeni amacı hedeflemiş olsaydı, bu değişim için gereken maliyeti tasarruf etmek mümkün olurdu. Üçüncü grup sermaye malları yeni üretim sürecinde değişikliğe gerek kalmadan kullanılabilir; ancak eğer üretildikleri anda yeni usulde kullanılacakları bilinmiş olsaydı, aynı hizmeti verecek diğer malları daha ucuza imal etmek mümkün olurdu. En sonunda, yeni proje için orijinal olanları gibi kullanılabilecek sermaye malları da vardır.

Eğer popüler yanlış anlayışları çürütmenin temeli olmasalardı, bu apaçık gerçeklerden bahsetmeye gerek olmazdı. Somut sermaye malları haricinde soyut veya ideal sermaye olarak hiçbir şey yoktur. Eğer nakit tutumunun sermaye bileşiminde oynadığı rolü görmezden gelirsek (bu meseleyle daha sonraki bölümlerden birinde ilgileneceğiz), sermayenin belli sermaye malları içinde daima var olduğunu ve onları etkileyen her şeyden etkilendiğini fark etmemiz lazımdır. Sermaye tutarının değeri, içinde bulundukları sermaye malları değerinden çıkarılır. Sermaye miktarının parasal değeri, hakkında soyut olarak konuşulan toplulaştırılmış sermaye mallarının parasal toplamına eşittir. "Bedava" sermaye diye bir şey yoktur. Sermaye daima belli sermaye malları şeklindedir. Bu sermaye malları bazı amaçlar için daha kullanışlı, diğerleri için daha az kullanışlı olup, geri kalan amaçlar için hiç kullanışlı değildir. Öyleyse, her sermaye birimi bir şekilde sabit sermayedir, yani üretimin belli sürecine adanmıştır. İşadamının sabit sermaye ile devri daim eden sermaye arasında gördüğü fark niteliksel bir fark değil, sadece derece farkıdır. Sabit sermaye için geçerli olan her şey döner sermaye için de, daha küçük derecede de olsa, geçerlidir. Tüm sermaye malları aşağı yukarı spesifik karakterdedir. İsteklerdeki ve planlardaki değişmenin sermaye mallarını tamamen yararsız kılması elbette ki oldukça zordur.

Üretim süreci nihai amaca ne kadar yaklaşırsa, ara malları ile hedeflenen amaç arasındaki bağ daha yakınlaşır. Demir filizi demir çubuklardan daha az spesifik özellik taşır, demir çubukları makine parçası demirlerden daha az spesifiktir. Üretim yönteminin dönüştürülmesi, kural olarak, üretimde ne kadar ilerlenirse ve tüketim mallarına dönüşümüne ne kadar yaklaşılırsa o kadar zor olur.

Başlangıcından itibaren sermaye birikimi sürecine bakıldığında, bedava sermaye olamayacağını kişinin kolayca görmesi gerekir. Daha spesifik karakterli olsun, daha az spesifik karakterli olsun malların bünyesinde ancak sermaye vardır. İstek tatmin yöntemini ilgilendiren istekler veya görüşler değiştiğinde, sermaye mallarının değeri buna göre değiştirilir. İlave sermaye malları ancak, şimdiki tüketimin şimdiki üretimin gerisinde kalmasıyla var olabilir.

İlave sermaye, somut sermaye malları içerisinde zaten var olan meydana geliş sürecindedir. Bu malların sermaye malları--tüketimden fazla üretim olarak—olabilmesi için önce üretilmeleri gerekir. Araya giren paranın bu olaylar zincirinde oynadığı rol daha sonra tartışılacaktır. Burada tüm sermayesi para ve paraya çevrilebilir menkul kıymetlerden oluşan kapitalistin bile bedava sermayeye sahip olmadığını görmemiz gerekir. Fonları parayla bağlanmıştır. Paranın satın alma gücündeki değişmelerden ve--belli para tutarından menkul kıymetlere yatırıldığı sürece--borçlunun ödeme gücünden etkilenir.

Sermaye mallarının konvertibilitesi (bir türden diğerine dönüşümü) kavramını, sabit ve döner sermaye arasındaki yanlış yönlendirici ayrımın yerine ikame etmek uygundur. Sermaye mallarının konvertibilitesi üretim verilerindeki değişikliğe kullanımlarının ayarlanması fırsatını sunar. Konvertibilite olgunlaşır; ama asla mükemmel değildir, yani verideki bütün olabilir değişmeleri içine alacak şekilde değildir. Mutlak spesifik faktörlerin durumunda, konvertibilite hiç yoktur. Sermaye mallarının başlangıçtaki kullanımlarından diğer kullanımlarına dönüşümü verideki öngörülmeyen değişmelerin ortaya çıkışından dolayı gerekli olduğu için, meydana gelmiş veya meydana gelmesi beklenen verideki değişmelere atıfta bulunmaksızın genel konvertibiliteden bahsetmek imkânsızdır. Verilerdeki radikal değişim daha önceden kolayca konvertibl olarak düşünülen sermaye mallarını ya hiç konvertibl yapmaz, veya güçlükle konvertibl yapabilir.

Pratikte konvertibilitenin hizmetleri uzun dönemli olan mallarda hizmetleri tek bir kullanımda tükenen mallara göre daha önemli bir rol oynadığı açıktır. Fabrikaların ve ulaşım imkânlarının kullanılmayan kapasiteleri ve üretimleri altında yatan planlara göre daha uzun süreli kullanılmak için tasarlanan ekipmanların sökülüp atılması, kumaşların demode elbiselerin ve fiziksel olarak dayanıksız malların atılmasına göre daha mühimdir. Konvertibilite sorunu sermayeye ve özellikle sermaye hesabının sermaye malları için görünür kıldığı sermaye mallarına özgün bir sorundur. Aslında bireyin kendi kullanımı ve tüketimi için edindiği tüketici malları durumunda da var olan bir fenomendir. Bunların edinimiyle sonuçlanan şartlar değişirse, konvertibilite sorunu aslında onlarla birlikte değişir.

Sermaye sahibi olarak kapitalistler ve girişimciler asla kapasitelerince tam manasıyla özgür değildirler; kendilerini bağlayacak bir ilk kararın veya eylemin hiçbir zaman arifesinde değildirler. Onlar bir şekilde daima bu işin içindedirler. Bu adamların fonları hiçbir zaman üretimin toplumsal süreci dışında değil, daima belli hatlarda yatırım yapılmış haldedir. Eğer nakde sahip iseler, bu, piyasanın durumuna göre, ya sağlam veya sağlam olmayan, ama daima bir "yatırım"dır. Er ya da geç satın almak zorunda oldukları üretimin somut

faktörleri alımının doğru zamanını kaçırmışlardır veya alım için doğru zaman henüz gelmemiştir. İlk durumda elde nakit tutmaları sağlam değildir; fırsatı kaçırmışlardır. İkinci durumda seçimleri doğrudur.

Üretiminin somut faktörlerini satın almak için yaptıkları masraflarda kapitalistler ve girişimciler piyasanın tahmini gelecek durumu perspektifinden münhasıran ürünleri değerlerler. Kendilerinin bugünden takdir biçtikleri gelecek şartlara göre fiyat öderler. Bugünkü sermaye malları üretimindeki geçmişte yapılan hatalar alıcının üzerine yüklenemez; bu yükler tamamıyla satıcının üzerine yüklenir. Bu bağlamda gelecekteki üretim için para sermaye mallarına (money capital goods) karşılık olarak satın almaya devam eden girişimci geçmişin üzerine bir çizgi çeker. Girişimcilik teşebbüsü, elde ettiği üretim faktörleri fiyatlarında ve değerlemesinde geçmişte meydana gelen değişmelerden etkilenmez. Yalnızca bu bağlamda hazır nakit sahibinin likit fonlara sahip olduğu ve özgür olduğu söylenebilir.

6. Geçmişin Eylem Üzerindeki Etkisi

Sermaye mallarının birikimi devam ettikçe, konvertibilite sorunu da büyür. Önceki çağlardaki çiftçilerin ve zanaatkârların ilkel yöntemleri modern kapitalistlerin yöntemlerinden daha kolayca yeni işlere ayarlanabilmekteydi. Ancak, şartlardaki hızlı değişimlerle karşı karşıya gelen kesinlikle modern kapitalizmdir. Teknolojik bilgide ve günümüzde günlük gerçekleşen tüketici talebindeki değişmeler üretimin gidişatını yönlendiren planların pek çoğunu demode kılmakta ve kişinin başladığı yoldan devam edip etmemesi konusunda şüpheler uyandırmaktadır.

İcatların yayılması insanları disiplin altına alabilir, üstünkörü ve üşengeçliğin alışkanlıkları üzerine zafer kazanabilir, rutin tembel köleleri geleneksel değerlerin kökten ilgasına tahrik edebilir ve insanları yeni amaçlara götüren yeni yollara girmeye kesin olarak teşvik edebilir. Doktrinciler bütün çabalarımızda atalarımızın torunları olduğumuzu ve medeniyetimizin, uzun bir evrimin ürünü, bir vuruşta dönüştürülemeyeceğini unutmayı deneyebilirler. Ancak, icat eğilimi her ne kadar kuvvetli olursa olsun, atalarının seçtiği kaderden aşırı sapmamaya insanı zorlayan faktör tarafından belirli sınırlar içinde tutulur. Tüm maddi zenginlik geçmiş faaliyetlerin bakiyesidir ve sınırlı konvertibilitesi olan somut sermaye malları içerisinde bulunur. Biriken sermaye malları insanların eylemlerini, eğer sağduyuları geçmişte başarılmış eylemin bağlayıcılığı ile kısıtlanmış olmasaydı seçilmiş olmayacak olan yollara yönlendirir. Amaçların seçimi ve bu amaçlara ulaşmak için araçların seçimi geçmiş tarafından etkilenir. Sermaye mallarının muhafazakâr bir yapısı vardır: bizleri, eylemlerimizi önceki dönemlerdeki kendi davranışlarımız tarafından veya

düşünme, seçme ve geçmiş nesillerin eylemleri tarafından meydana getirilen durumlara ayarlamaya zorlar.

Doğal kaynaklar coğrafya, teknoloji ve hijyenik bilgilerimizle donanımlı olarak eğer tüm mamul sermaye malları ve üretimin tüm yöntemlerini buna göre ayarlamış olsaydık, nesnelerin nasıl olabileceğine dair görüntüyü kendimize sunabilirdik. Üretim merkezlerini başka yerlerde konuşlandırırdık. Yeryüzünü başka şekilde insanlarla doldururduk. Bugün nüfus yoğunluğu yüksek fabrika ve çiftliklerle dolu olan bazı yerler daha az dolu olurdu. Daha fazla insanı, dükkanı ve çiftliği başka bölgelerde bir araya getirirdik. Tüm kurulumlar en verimli makine ve araç gereçle donatılmış olurdu. Her biri üretim kapasitesinin en ekonomik kullanımı için gereken büyüklükte olurdu. Mükemmel planlamanın olduğu dünyamızda teknolojik gerilik, atıl kapasite ve insan veya mal gönderiminden kaçınma olamazdı. İnsan gayretinin verimliliği, mükemmel olmayan fiili halimizde hüküm sürenin çok ötesine geçerdi.

Sosyalistlerin yazıları böyle ütopyacı fantezilerle doludur. Kendilerini Marksistler, Marksist olmayan sosyalistler, teknokratlar, veya basitçe planlayıcılar olarak adlandırsınlar, gerçekte nesnelerin nasıl aptalca ayarlandığını ve eğer reformculara diktatörlük gücü verildiği takdirde insanların nasıl mutlu olarak yaşayacaklarını bizlere gösterme heveslisidirler. Dedikleri, insanlığın çağdaş bilgi altında üretilebilecek hayatı kolaylaştıran tüm mallardan zevk almasını önleyen şeyin kapitalist üretim tarzının yetersizliği olduğudur.

Bu rasyonelci romantizmin içinde barındırdığı temel hata, sermaye mallarının karakterini ve kıtlığını yanlış anlamaktır. Bugün mevcut ara malları, atalarımız ve bizler tarafından geçmişte imal edilmiştir. Üretimlerine rehberlik eden planlar, amaçları ve teknolojik süreçleri ilgilendiren yaygın fikirlerinin doğal sonucudur. Eğer farklı amaçları hedeflemeyi ve üretimin farklı yöntemlerini seçmeyi düşünürsek, alternatif ile karşılaşırız. Ya eldeki sermaye mallarının büyük bir kısmını kullanmadan bırakmak ve modern araç gerecin üretimine yeniden başlamak, veya eldeki sermaye mallarının spesifik karakterine mümkün olduğu kadar üretim yöntemimizi ayarlamak zorundayız. Seçim, piyasa ekonomisinde her zaman olduğu gibi, tüketicilere kalır. Alma veya almama davranışları meseleyi çözer. Tüm araç gerecin konforu ile donanmış eski ve harap apartmanlarla yeniler arasında, pamuk ile suni ipek arasında, ipek ile naylon çorap arasında, demiryolu ile motorlu araçlar arasında, gazlı aydınlatma ile elektrikli aydınlatma arasında seçim yaparken, önceki biriktirilmiş sermaye malları kullanımının devamı ile onların bir kenara fırlatılıp atılması arasında zımnen seçim yapar. Kiracıların daha fazla kira ödemeye hazır olmadıklarından ve daha konforlu bir evde yaşama yerine diğer isteklerini tatmin etmeyi tercih ettiklerinden dolayı hâlâ senelerce kullanılabilecek olan

eski bir bina vadesinden önce yıkılır ve yerine modern ev yapılırsa, geçmişin şartlarının bugünkü tüketimi nasıl etkilediği çok açıktır.

Her teknolojik ilerlemenin tüm alanda anında uygulanamaması gerçeği, herkesin eski arabasını veya eski kıyafetini daha iyi bir arabanın piyasaya çıkar çıkmaz veya yeni trendin moda olur olmaz fırlatıp atmaması gerçeğinden daha göze çarpar değildir. Tüm bu şeylerde insanlar eldeki malların kıtlığı ile motive olur.

Eskisinden daha verimli olan yeni bir makine üretilir. Eski, daha az verimli makinelerle donanmış fabrikaların hâlâ kullanılabilir olmasına rağmen onları ıskartaya çıkartması ve onların yerlerine yeni modelleri koyması, yeni makinenin üstünlük derecesine bağlıdır. Eğer bu üstünlük gereken ilave harcamayı telafi edecek kadar büyükse, eski makineyi ıskartaya çıkarmak ekonomiktir. Yeni makinenin fiyatı p, eski makineyi hurda demir olarak satarak gerçekleşecek olan fiyat q, eski makinenin ürettiği bir birim ilave ürünün maliyeti a, satın alımı için gereken maliyet hesaba katılmadan yeni makinenin ürettiği bir birim ürünün maliyeti b olsun. Yeni makinenin önemi daha iyi hammadde kullanımı ve emeğin daha iyi istihdamından kaynaklandığını ve ürünlerin daha büyük miktarda üretiminden kaynaklanmadığını farz edelim; böylece yıllık çıktı z değişmeden aynı kalır. O zaman, eski makinenin yenisiyle ikamesi, eğer getiri $z(a-b)$ $p-q$ masrafına denk gelecek kadar büyük olması durumunda, avantajdır. Yıllık kotaların yeni makine için eskisinden daha büyük olmadığını varsayarak yıpranmaların zararlarını telafi etmeyi göz ardı edebiliriz. Aynı düşünceler daha uygun şartlar sunan yerlere daha az uygun üretim şartları olan yerlerden mevcut fabrikaların transferi için de doğrudur.

Teknolojik gerilik ve ekonomik bayağılık iki farklı şeydir ve birbirine karıştırılmamalıdır. Olabilir ki, yalnızca teknolojik açısından bakıldığında derneşik (aggregate) üretim, daha iyi donanımlı veya daha uygun yerde konuşlanmış derneşikler ile başarıyla rekabet etme pozisyonundadır. Teknolojik olarak daha verimli olan araç gereçle veya dönüşüm için gereken fazla harcamayla karşılaştırıldığında daha uygun yer ile üstünlük derecesi meseleye karar verecektir. Bu ilişki ilgili sermaye mallarının konvertibilitesine bağlıdır.

Teknolojik mükemmellik ve ekonomik elverişlilik arasındaki ayrım, romantik mühendislerin bizleri inandırmak istedikleri gibi, kapitalizmin özelliği değildir. Sadece piyasa ekonomisinin ilgili maliyetlerin hesaplanması için gerekli tüm hesaplamaları verdiği doğrudur. Sosyalist idare aritmetik yöntemlerle işlerin durumuna atıfta bulanacak pozisyonda olamaz. Öyleyse, insanların hâlâ tatmin edilmemiş isteklerinin en acil tatminlerinin karşılanması için en uygun olan araçları kullanacak en uygun yolu planlamayı ve yürürlüğe koymayı bilemezler. Ancak, eğer hesaplama pozisyonunda olsaydı, hesaplama

yapan işadamınınkinden farklı bir şekilde hareket etmezdi. Eğer bu daha acil isteklerin tatminini önleyecek ise, daha az acil görülen isteklerin tatmini için üretimin kıt faktörlerini israf etmez. Şayet gereken yatırım daha acil ihtiyaç duyulan malların üretim genişlemesini engellemeyecekse, hâlâ kullanılabilir üretim tesislerini ıskartaya çıkarmakta acele etmeyecektir.

Eğer konvertibilite sorununu uygun şekilde hesaba katarsa, insan kolayca yaygın yanlış teorileri ifşa edebilir. Örneğin, korumacılık lehine geliştirilen bebek endüstriler argümanına bakalım. Bu görüşün destekçileri, geçici korumanın, kurulu rakiplerinin bulunduğu yerlere göre daha lehte veya en azından daha az aleyhte olduğu doğal kaynakların olduğu yerlerdeki endüstrileri geliştirmek için gerekli olduğu iddiasındadırlar. Bu eski endüstriler erken başlangıçlarıyla avantaj yakalamışlardır. Yalnızca tarihsel, tesadüfi ve açıkça "irrasyonel" unsur tarafından şimdi geliştirilip büyütülmektedirler. Bu avantaj, rakip fabrikaların daha ucuza veya en azından eskilerle aynı ucuzlukta üretebilmesine imkân tanıyan şartlardaki bölgelerde kurulmasını önlemektedir. Bebek endüstriler için sağlanacak korumanın geçici olarak pahalı olduğu kabul edilebilir. Ancak, yapılan fedakârlıklar daha sonra kazanılacak olan kazançların geri ödeyeceğinden daha fazla olacaktır.

Gerçek şudur ki bebek endüstri kurulmasının ekonomik açıdan avantaj olması için, yeni yerin üstünlüğü o kadar önemli olmalıdır ki mevcut fabrikalardaki yatırım yapılmış olan dönüştürülebilir ve dönüştürülemez sermaye mallarının terk edilmesiyle sonuçlanacak olan dezavantajdan daha ağır basmalıdır. Eğer durum bu ise, yeni fabrikalar devlet yardımı olmaksızın eskileriyle başarılı bir şekilde rekabet edebilecektir. Eğer durum böyle değilse, onlara verilen koruma ziyandır; sadece geçici bile olsa ve daha sonraki dönemde kendi başına ayakta durabilse bile. Tarifeler bir teşvik olarak tüketicileri onların daha değerli gördüğü hizmetleri mümkün kılan diğer kullanımlardan bu kıt faktörlerin geri çekilmesi ve hâlâ kullanılabilecek sermaye mallarının ıskartaya çıkarılıp yerine başkalarının ikame edilebilmesi için üretimin kıt faktörlerinin kullanımı için bir tazminat olarak ödemeye zorlanır. Tüketiciler belli istekleri tatmin etme fırsatından yoksun bırakılırlar, çünkü gereken sermaye malları tarifelerin yokluğunda zaten kendilerine sunulan malların üretimine yönlendirilmektedir.

Üretim potansiyeli en uygun olan yerlere doğru tüm endüstriler için evrensel bir eğilim hüküm sürmeye başlar. Müdahale edilmeyen piyasa ekonomisinde bu eğilim, konvertibl olmayan kıt sermaye malları varlığından dolayı yavaşlar. Tarihsel unsur eski endüstrilere sürekli üstünlük sağlamaz. Bir tarafta hâlâ kullanılabilir üretim tesislerinde kullanılmayan kapasiteye, diğer tarafta tatmin edilmemiş isteklerin karşılanması için eldeki sermaye mallarının kısıtla-

masına neden olan yatırımlardan kaynaklanan ziyanı önlemektedir. Tarifelerin yokluğunda endüstrilerin göçü, yatırım eski fabrikalara yatırılan sermaye malları yıpranana, veya yeni donanımla yerine konmalarını önemli hale getiren teknolojik gelişmelerle çağ dışı kalmalarına kadar, ertelenir. Amerika Birleşik Devletleri endüstri tarihi, otoritelerin aldığı koruyucu önlemlerin büyütüp geliştirmediği endüstriyel merkezlerin, ülke sınırları içerisinde kalarak, yer değiştirmelerine dair pek çok misal sağlar. Bebek endüstriler argümanı, korumacılık lehine geliştirilen diğer tüm argümanlarından daha az saçma değildir.

Başka bir popüler yanlış teori, kullanışlı patentlerin sözde bastırılmasına göndermede bulunmaktadır. Patent, mucide sınırlı bir zaman için verilen yasal monopoldür. Bu noktada mucitlere böyle münhasır imtiyazların tanınmasının uygun bir politika olup olmaması meselesiyle ilgilenmiyoruz.[115] İlgilendiğimiz tek iddia, "büyük işletme"nin teknolojik ilerlemeden elde edilecek faydaları kamudan sakınmak için patent sistemini yanlış kullandığıdır.

Mucide patenti verirken otoriteler icadın ekonomik önemini araştırmazlar. Yalnızca fikrin öncesi ile ilgilenirler ve incelemelerini teknik sorunlarla sınırlandırmakla alakalıdırlar. Tüm endüstride ve, faydası aşikar olan, bazı ufak aletlerde devrim yaratan icada aynı yansız vicdanla yaklaşırlar. Böylece, patent koruması oldukça fazla sayıdaki değersiz icatlara koruma sağlar. Yazarlar teknolojik bilgi sürecine katkılarının önemini fazla önemsemeye ve meydana getirebilecekleri maddi kazanç üzerine abartılı umutlar inşa etmeye hazırdırlar. Hayal kırıklığına uğramış olarak, insanları teknolojik gelişmelerin faydasından yoksun bırakan iktisadi sistemin saçmalığı hakkında laf salatası yaparlar.

Hâlâ kullanılabilir eski araç gereç yerine yeni geliştirilmiş araç gerecin ikamesinin ekonomik olduğu şartlara yukarıda işaret edilmişti. Eğer bu şartlar yoksa, ya piyasa ekonomisindeki özel işletme için veya totaliter sistemin sosyalist yönetimi için yeni teknolojik yöntemi derhal adapte etmek kazançlı değildir. Yeni fabrikalar için üretilecek yeni makineler, mevcut fabrikaların genişletilmesi ve yıpranmış eski araç gerecin yerine konulması yeni plana göre işleyecektir. Ancak, hâlâ kullanılabilir araç gereç ıskartaya ayrılmayacaktır. Yeni yöntem sadece adım adım adapte edilecektir. Eski cihazlarla donanmış fabrikalar belli bir zaman için yenilerle donanmış fabrikalarla rekabet edecek pozisyondadır. Bu ifadenin doğruluğunu sorgulayanlar, daha iyi modeller satışa sunulduğunda elektrikli süpürgelerini veya radyolarını daima çöpe atıp atmadıklarını kendilerine sormalıdırlar.

Bu bağlamda yeni icadın patentle korunuyor olması veya olmaması fark etmez. Lisans elde eden firma yeni icat için zaten belli bir para harcamıştır.

[115] Bkz. yukarıda, s. 385-386, ve aşağıda, s. 680-681.

Ne var ki, eğer yeni yöntemi adapte etmezse, bunun nedeni adaptasyonun bir kazanç sağlamamasıdır. Patentin sağladığı, devlet-yaratımlı monopolün rakipleri aynı teknolojiyi uygulamaktan men etmesinin bir yararı yoktur. Önemli olan tek şey eski yöntemlere karşılık olarak yeni icadın güvence altına aldığı üstünlük derecesidir. Üstünlük, birim başına düşen üretim maliyetini azaltma veya ürün kalitesinde alıcıların yeterince yüksek fiyat ödemeye hazır olduğu bir iyileştirme demektir. Dönüşüm maliyetini kârlı yapmak için yeterli üstünlük derecesinin yokluğu, tüketicilerin yeni icatların faydalarından yararlanmak yerine diğer malları elde etme eğiliminde oldukları gerçeğinin bir delilidir. Nihai karar, tüketicilere aittir.

Yüzeysel gözlemciler bazen bu gerçekleri göremezler; çünkü alanlarında faydasına bakılmaksızın patenlerin verdiği haklarla büyük işletmelerin uygulamalarıyla aldatılmaktadırlar. Bu uygulamalar aşağıdaki şekilde çeşitli düşüncelerden doğmaktadır.

1. İcadın ekonomik önemi henüz anlaşılamamıştır.

2. İcat açıkça faydasızdır. Ancak firma faydalı olacak şekilde geliştirebileceğine inanmaktadır.

3. İcadın derhal uygulaması kârlı değildir. Ancak firma araç gereci yıprandıktan sonra uygulamaya eğilimlidir.

4. Şu ana kadar çabaları pratikte faydalı bir icat ile sonuçlanmamış olmasına rağmen firma, mucidi bilimsel araştırmasına devam etme yönünde teşvik etmek istemektedir.

5. Firma para, zaman ve önemsiz davaların neden olduğu sinir gerilimlerini bertaraf etmek için, davacı mucitleri yatıştırmak istemektedir.

6. Firma oldukça faydasız patentler için memurlara, mühendislere veya müşterileri veya potansiyel müşterileri olan firmaların veya kurumların diğer etkili personeline ödemede bulunurken, örtülü şantajlar için iyi gizlenmemiş rüşvet veya kâra başvurur.

Eğer icat eski araç gereci çağ dışı bırakacak ve yeni makine ile değiştirilmesini tartışmaya mahal bırakmayacak kadar talep ettirecek kadar iyiyse, dönüşüm patentin onayladığı imtiyazın, ister eski araç gerecin sahibinin elinde olsun isterse bağımsız bir firmanın elinde olsun, gerçekleştirilecektir. Karşısında olan iddialar sadece mucit ve avukatlarının değil, aynı zamanda tüm insanların ilgili üretim alanında zaten faal olduğu veya eğer fırsat tanınırsa o alana girmeye hazır olduğu icadın önemini kavramada tamamen başarısızdırlar. Mucit haklarını değersiz bir meblağa eski firmaya satar; çünkü hiç kimse onu almak istemez. Ve bu eski firma icadın uygulamasından elde edebileceği

avantajı görmekte aşırı kalın kafalıdır.

Şimdi, teknolojik yenilik eğer insanlar faydasını görmede kör ise adapte edilemez. Sosyalist yönetim altında bölümün inatçı veya ehil olmayan memurları üretimin daha ekonomik yönteminin adapte edilmesini önlemede yeterli olurlar. Aynı durum devletin baskın olduğu alanlarda da icatlara karşı gerçekleşir. En göze çarpan örnekler, yeni cihazların önemini kavramada yüksek mertebedeki askeri uzmanların hataları tarafından sağlanır. Büyük Napolyon buharlı gemilerin İngiltere'yi işgal planlarına verebileceği yardımı göremedi; Alman genel kurmayı Birinci Dünya Savaşı arifesinde havacılığın önemini küçümsedi, ve daha sonra hava gücünün lideri, General Billy Mitchell, oldukça nahoş tecrübeler yaşadı. Ancak, işler bürokratik dar-kafalılıkla engellenmemiş piyasa ekonomisi yörüngesinde tamamen farklıdır. Orada icadın potansiyelini hafife alma değil, fazla önemseme yaygındır. Modern kapitalizm tarihi boş olduğu kanıtlanmış icatları bir kenara itmek için sayısız terk etme girişimlerine tanıklık eder. Pek çok destekçi temelsiz optimizm için ağır bedeller ödemiştir. Kapitalizmi faydasız icatların sözde faydalı icatları bastırmasından ziyade, aşırı değerleme eğilimi için suçlamak daha gerçekçi olurdu. Oldukça faydasız patent haklarını satın almak için ve pratikte kârsız girişimleri uygulamak için büyük meblağlar ödendiği doğrudur.

Modern büyük işletmelerin teknolojik yeniliklere karşı sözde yanlılığından bahsetmek saçmalıktır. Büyük şirketler yeni yöntemler ve yeni cihazların araştırmalarına çok büyük paralar harcamaktadırlar.

Serbest girişim adına icatların sözde baskı altında tutulmasına dövünenler pek çok patentin ya hiç kullanılmadığını veya uzun bir gecikmeden sonra ancak kullanılabildiği gerçeğine göndermede bulunarak tezlerini ispat ettiklerini düşünmemelidirler. Çok sayıdaki patentin belki de büyük bölümünün oldukça faydasız olduğu açıktır. Faydalı icatların sözde baskı altında tutulması ile ilgili olarak, patent ile korunan ülkelerde böyle bir icadın kullanılmazken, patent imtiyazına saygı duyulmadığı bir ülkede, örneğin Sovyetlerde kullanıldığı tek bir olayı kaynak gösteremezler.

Sermaye mallarının sınırlı konvertibilitesi yeryüzü coğrafyasında önemli bir rol oynar. Yeryüzündeki insan yerleşimlerinin ve sanayi merkezlerinin mevcut dağılımı belli bir dereceye kadar tarihsel gerçekler tarafından belirlenmektedir. Uzak geçmişte seçilen belli yerleşim alanları gerçeği hâlâ geçerlidir. İnsanlarda üretime en elverişli alanlara taşınma yönünde evrensel bir eğilim hüküm sürer. Ne var ki, bu eğilim yalnızca kurumsal engellerle, mesela göçmenlik engelleriyle, kısıtlanmaz. Tarihsel gerçekler de önemli bir rol oynar. Sınırlı konvertibiliteli sermaye malları, şu anki bilgimizin ışığı altında, daha az uygun fırsatlar sunan bölgelere yatırılmıştır. Hareketsizlikleri fabrikaları,

çiftlikleri ve yerleşim alanlarını coğrafya, jeoloji, bitki ve hayvan fizyolojisi, iklimlendirme ve diğer bilim dalları hakkındaki çağdaş bilgilerimizin durumuna göre konuşlandırma eğilimini etkisiz hale getirmektedir. Daha iyi fiziksel fırsatlar sunan yerlere doğru taşınma avantajına karşılık, sınırlı konvertibl ve aktarılabilmeli sermaye mallarını kullanmadan bırakmanın dezavantajını da tartmalıdır.

Böylece, sermaye malları miktarının konvertibilite derecesi üretim ve tüketimle ilgili tüm kararları etkiler. Konvertibilite derecesi ne kadar düşükse, teknolojik gelişmenin gerçekleşmesi o kadar ertelenir. Ama, bu geri bırakan etkiye irrasyonel ve ilerleme karşıtı olarak göndermede bulunmak saçma olur. Planlama eyleminde beklenen tüm avantaj ve dezavantajları düşünmek ve birbirine karşı onları tartmak rasyonellik göstergesidir. Aklı başında işadamı hesaplaması için değil, fakat romantik teknokrat, gerçeğin kavranamaması aldatıcılığı için suçlanmalıdır. Teknolojik ilerlemeleri yavaşlatan sermaye mallarının kusurlu konvertibilitesi değil, kıtlığıdır. Hâlâ kullanılabilir sermaye mallarının sağladığı hizmetleri reddedecek kadar zengin değiliz. Sermaye malları arzının mümkün olması gerçeği ilerlemeyi durdurmaz; tersine bu ilerleme ve gelişmenin vazgeçilmez şartıdır. Sermaye malları miktarının içine konan geçmişin mirası zenginliğimiz ve refahımızda daha da ilerlemenin en önde gelen aracıdır. Eğer atalarımızın ve kendimizin geçmişteki eylemlerde bugün eylemde bulunmak zorunda olduğumuz şartların tahmininde daha başarılı olmuş olsalardı, bugün daha iyi durumda olacağımız doğrudur. Bu gerçeğin kabulü zamanımızın pek çok fenomenini açıklar. Ancak, ne geçmişin üzerine suçlama yükler, ne de piyasa ekonomisinde kalıtsal kusur gösterir.

7. Sermayenin Biriktirilmesi, İdame Ettirilmesi ve Tüketilmesi

Sermaye malları üretim faaliyetlerinin sonraki aşamalarında tüketici mallarına dönüştürülecek olan ara mallardır. Tüm sermaye malları, dayanıksız olarak isimlendirilmeyenler de dâhil olmak üzere, üretim süreci performansında faydaları ya yıpranır veya faydalarını, bu olmadan önce bile, piyasa verilerindeki değişim ile kaybederek yok olurlar. Sermaye malları stokunu bozulmamış olarak tutmada bir sorun yoktur. Kısa sürelidirler.

Değişmez servet kavramı kasıtlı planlama ve eylemin doğal sonucudur. Aslında sermaye mallarında değil, sermaye hesabında uygulandığı gibi, sermaye kavramına göndermede bulunur. Sermaye fikrinin elle tutulabilir nesnelerin fiziksel evreninde karşılığı yoktur. Planlama yapan insanın aklı dışında hiçbir yerde olmaz. Sermaye hesaplaması tek bir amaca hizmet eder. Gelecekteki isteklerimizi tatmin etme gücü üzerine tüketim ve üretim düzenlemelerimizin

nasıl faaliyette bulunduğunu anlamamız için tasarlanırlar. Cevapladığı soru, belirli davranışların gelecekteki çabamızın verimliliğini yükseltip yükseltmeyeceğidir.

Sermaye malları miktarını tam güçte veya artarak koruma niyeti iktisadi hesaplamanın zihinsel araçlarına sahip olmayan insanların eylemlerini de yönlendirir. İlkel balıkçılar ve avcılar, aletlerinin ve cihazlarının iyi durumda korunması ile yeterince yerine koyma sağlamadan yıpranmaları durumunda sağlayacakları fayda arasındaki farkı çok iyi biliyorlardı. Geleneksel sıradanlığa ve hesaplama cehaletine mahkûm geri kafalı köylü bile canlı ve ölü hayvan stoklarının korunmasının önemini çok iyi biliyordu. Durağan ekonominin veya yavaşça ilerleyen ekonominin basit şartları altında sermaye hesaplamasının olmadığı durumda bile başarıyla çalışmak mümkündür. Sermaye mallarının pek değişmeyen miktarını korumak yıpranmış olanların yerine konmakla görevli ya üretim parçaları ile veya tüketimi kısıtlamaya zorlamaksızın bu sermaye mallarının yerine konmasında daha sonra çaba harcamayı mümkün kılan tüketici malları fonunun biriktirilmesiyle yerine getirilebilir. Ancak, sanayi ekonomisi, değişimi iktisadi hesaplama olmaksızın, sermaye ve gelirin temel kavramları olmaksızın yapamaz.

Kavramsal realizm sermaye kavramı anlayışını karmakarışık etmiştir. Sermaye mitolojisini yaratmıştır.[116] Varlığı, içinde var olan sermaye mallarından bağımsız, "sermaye"ye atfedilmiştir. Denmiştir ki sermaye kendisini yeniden üretir ve böylece kendi idamesini sağlar. Marksistler der ki, sermaye kârdan ortaya çıkar. Tüm bunlar saçmalıktır.

Sermaye praksiyolojik bir kavramdır. Muhakemenin bir ürünü olup, yeri insan aklındadır. Eylemin sorunlarına bakış tarzıdır, belli plan bakışı açısından onlara takdir biçme yöntemidir. İnsan eyleminin kaderini belirler ve, sadece bu açıdan, reel faktördür. Kapitalizm, piyasa ekonomisi ile kaçınılmaz şekilde bağlantılıdır.

Sermaye kavramı, insanlar eylemlerinde sermaye hesaplamasının yönlendirmesine izin verdikleri sürece işler. Eğer girişimci üretim faktörlerini, ürünlerin parasal değeri faktörlerin parasal değerine eşit olacak şekilde kullanırsa, kullanılan sermayenin parasal eşdeğerine eşit değerde yeni sermaye mallarını yerine koyabilecek pozisyondadır. Fakat, brüt hasılatın, tüketimin ve yeni sermaye birikiminin kullanımı, sermayenin idamesine tahsisi, girişimcilerin ve kapitalistlerin hesabına daima amaçlı eylemin sonucudur. "Otomatik" değildir; kasıtlı eylemin gerekli sonucudur. Ve eğer dayandığı hesaplama ihmal,

[116] Bkz. Hayek, "The Mythology of Capital," *The Quarterly Journal of Economics*, L 1936), 223 vd.

hata veya gelecek şartların yanlış değerlendirilmesi ile bozulursa, hüsranla sonuçlanabilir.

İlave sermaye yalnızca tasarruf, yani üretimin tüketimi aşmasıyla biriktirilebilir. Tasarruf tüketimin kısıtlanmasını içerebilir. Ancak, net üretimdeki artış ile, tüketimi daha fazla kısmadan ve sermaye malları girdisinde bir değişikliğe gitmeden, de gerçekleştirilebilir. Böyle bir artış farklı şekillerde gözükebilir:

1. Doğal koşullar daha uygun hale gelmiştir. Harmanlar daha bereketlidir. İnsanlar daha verimli topraklara erişebilir ve girdi başına daha yüksek kâr getiren madenleri keşfetmişlerdir. İnsan gayretlerini hüsrana uğratan tekrar eden tufanlar ve felaketler daha az gerçekleşmektedir. Salgın hastalıklar ve sığır vebaları dibe vurmuştur.

2. İnsanlar bazı üretim yöntemlerini, daha fazla sermaye malları yatırmadan ve üretim dönemini uzatmadan mümkün kılmakta başarılı olmuşlardır.

3. Üretim faaliyetlerinin kurumsal rahatsızlıkları daha aza inmiştir. Savaşların, devrimlerin, grevlerin, sabotajların ve diğer suçların neden olduğu zararlar azaltılmıştır.

Eğer meydana gelen fazla ilave yatırım olarak kullanılırsa, gelecek net hasılayı arttırır. O zaman, tüketimi sermaye malları arzına ve emeğin verimliliğine tereddüt etmeden genişletmek imkân dahilindedir.

Sermaye daima bireyler ve birlikte hareket eden bireylerin oluşturduğu gruplar tarafından biriktirilir. Toplum tarafından asla biriktirilmez.[117] Bazı oyuncular ilave sermaye biriktirirken, diğerleri aynı anda evvelden biriktirilmiş sermayeyi tüketiyor olabilir. Eğer bu iki yöntem meblağda eşitse, piyasa sisteminde sermaye fonları toplamı değişmeden aynen kalır ve sanki sermayenin toplam miktarında hiçbir değişim olmamış gibidir. Bazı insanlar hesabına ilave sermaye birikimi yalnızca bazı süreçlerin üretim dönemlerini zorunlu olarak kısaltır. Fakat, üretimin uzun dönemli süreç adaptasyonu mümkün olmayabilir. Eğer meselelere bu açıdan bakarsak, sermaye aktarımının meydana geldiğini söyleyebiliriz. Ancak, bir birey veya birey grubundan diğerine mülkün devri ile, bu sermaye aktarımı kavramının birbirine karıştırılmamasına dikkat edilmelidir.

Sermaye malları alım satımı ve işletmelere verilen borçlar sermaye aktarımında olduğu gibi değildir. Somut sermaye mallarını belli projelerin uygulanmasında kullanmak isteyen girişimcilerin ellerine veren, işlevsel olan aktarımlardır. Eylemlerin ardışık uzun menzilli gidişatında yardımcı adımlardır.

[117] Piyasa ekonomisinde devlet ve belediyeler yalnızca belli birey grupları adına birlikte eylemi temsil eden oyunculardır.

Bileşik etkileri tüm projenin başarısı veya başarısızlığını belirleyecektir. Fakat, ne kâr ne de zarar sermaye birikimi veya sermaye tüketimine neden olur. Kısmetlerinde kâr ve zarar olanların sermaye miktarını değiştiren şey, tüketimlerini düzenleme şeklidir.

Sermaye aktarımı hem sermaye malları sahipliğinin devri ile hem de devir olmaksızın gerçekleşebilir. İlki, birisi tüketirken diğerinin bağımsız olarak aynı miktardaki sermayeyi biriktirdiği durumdur. İkincisi, sermaye malları satıcısı hâsılatı tüketirken, alıcı ise tüketimi aşan net pozitif hasılattan—yani, tasarruftan—bu sermaye bedelini karşılar.

Sermaye tüketimi ve sermaye mallarının fiziksel olarak ortadan kayboluşu iki farklı şeydir. Tüm sermaye malları er ya da geç nihai ürünlerin içine girer ve kullanım, tüketim ve yıpranma yoluyla var oluşlarına bir son verirler. Tüketimin uygun düzenlenmesi ile korunabilecek olan yalnızca sermaye fonu değeridir, asla somut sermaye malları değildir. Tanrı'nın eylemleri veya insan yapımı yıkımlar sermaye mallarının ortadan kaybolmasında o kadar iyi çalışır ki, sermaye fonlarını evvelki seviyesine kısa zaman içerisinde tekrar geri getirecek hiçbir tüketim kısıtlaması mümkün olmayabilir. Fakat, böyle bir tükenmeye neden olan, daima sermaye idamesine adanan üretimin net getirisinin yeterince büyük olmaması gerçeğidir.

8. Yatırımcının Hareketliliği

Sermaye mallarının sınırlı konvertibilitesi sahiplerini hareketsizlikle bağlamaz. Yatırımcı yatırım fonlarını değiştirmekte serbesttir. Eğer piyasanın gelecekteki halini diğer insanlardan daha doğru tahmin edebilirse, sadece fiyatı yükselecek yatırımları seçmede ve fiyatı düşecek yatırımlardan kaçınmada başarılı olabilir.

Girişimcilik kâr ve zararı belli projelere üretim faktörlerinin tahsisinden kaynaklanmaktadır. Hisse senedi spekülasyonu ve menkul kıymetler borsası dışında benzer işlemler bu kâr ve zararın yükünün üzerlerine düşecek olanları belirler. Böyle safi spekülatif girişimler ile özgün sağlam yatırımlar arasında keskin ayrım yaratan eğilimler hüküm sürer. Ayrım sadece derecelerden bir tanesidir. Spekülatif olmayan yatırım diye bir şey yoktur. Değişen bir ekonomide eylem daima spekülasyon içerir. Yatırımlar iyi veya kötü olabilir, ancak daima spekülatiftir. Şartlardaki radikal değişmeler herkesin tamamen güvenli diye düşündüğü yatırımları bile kötü yapabilir.

Hisse spekülasyonu geçmiş eylemi düzeltemez ve zaten mevcut olan sermaye mallarının sınırlı konvertibilitesine ait hiçbir şeyi değiştiremez. Yapabildiği tek şey, spekülatörlerin görüşüne göre, yanlış yere yatırılmış olacak olan işletmelere ve işkollarına ilave yatırımı önlemektir. Piyasa ekonomisinde

hüküm süren, kârlı üretim girişimlerini genişletme ve kârlı olmayanları kısıtlama sürecinde yol gösterir. Bu bağlamda hisse senetleri "piyasa," piyasa ekonomisinin odak noktası, iş idaresinde tahmin edilen tüketici talebini üstün kılan nihai aygıt olur.

Yatırımcı hareketliliği, sermaye kaçışı denen yanlış yönlendiren fenomende kendisini belli eder. Bireysel yatırımcı güvensiz gördükleri yatırımdan, piyasa tarafından zaten iskonto edilmiş kaybı üstlenmeye hazır olmak şartıyla, ayrılabilir. Böylece, umulan daha fazla kayıplara karşı kendilerini korurlar ve bu kayıpları ilgili malların gelecekteki fiyatlarına değer biçmede daha az isabetli olan insanlara kaydırırlar. Sermaye kaçışı, konvertibl olmayan sermaye mallarını yatırım hatlarından geri çekmez. Yalnızca sahiplik değişimini içerir.

Bu bağlamda kapitalistin diğer yurtiçi yatırıma veya yabancı yatırıma "kaçması" fark yaratmaz. Döviz kontrolünün ana amaçlarından biri sermayenin yabancı ülkelere kaçışını önlemektir. Ne var ki, döviz kontrolü sadece, yurtiçi yatırım sahiplerini güvensiz gördükleri yurtiçi yatırımı güvenli gördükleri yabancı yatırımla zamanında değiştirmek suretiyle kayıplarını azaltmaktan alıkoymakta başarılı olur.

Eğer tüm veya yurtiçi yatırımın belli sınıfları kısmi veya tam istimlâk ile tehdit edilirse, piyasa, fiyatlardaki yeterli değişme ile bu politikanın istenmeyen sonuçlarını iskonto eder. Bu olduğunda, kurban olmaktan kaçınmak üzere kaçışa müracaat etmek için artık çok geçtir. Çoğunluğun hâlâ öneminden ve yaklaşmasından habersiz olduğu felaketi zamanında tahmin etmede yeterince kuvvetli olan yatırımcılar, küçük kayıplarla kurtulabilirler. Çeşitli kapitalistler ve girişimciler ne yaparlarsa yapsınlar, konvertibl olmayan sermaye mallarını hareketli ve aktarılabilir asla yapamazlar. En azından sabit sermayeye dair bu gerçek kabul edilirken, döner sermaye hakkında inkâr edilir. İşadamının ürünleri ihraç edebileceği ve kazançları tekrar geri ithal edemeyeceği iddia edilir. İnsanlar işletmenin döner sermayeden mahrum bırakılırsa faaliyetine devam edemeyeceğini göremezler. Eğer işadamı hammadde, emek ve diğer temel gereksinimlerin alımı için kendi fonlarını ihraç ederse, borç aldığı fonlarla onları yerine koymak zorundadır. Tedavül eden sermayenin hareketliliği masalındaki gerçeklik, yatırımcı için, (sabit sermayesini tehdit eden kayıptan bağımsız olarak) tedavül eden sermayesini tehdit eden kayıplardan kaçınmanın mümkün olduğu gerçeğidir. Fakat, sermaye kaçışı süreci her iki durumda da aynıdır: yatırımı yapan kişinin değişmesi. Yatırımın kendisi etkilenmez; ilgili sermaye göç etmez.

Yabancı ülkeye sermaye kaçışı, sermayenin kaçtığı ülkedekilere karşı yurtiçi yatırımları değiştirmek için yabancıların eğilimini önceden varsayar. İngiliz kapitalist İngiliz yatırımından kaçamaz, eğer hiçbir yabancı onları almazsa. Sermaye kaçışı çok konuşulan ödemeler bilânçosundaki sapmalara asla yol

açmaz. Döviz kurunun yükselmesine de asla neden olmaz. Eğer pek çok kapitalist--ister İngiliz ister yabancı--İngiliz menkul kıymetlerinden kurtulmak isterse, bunların fiyatlarında bir düşme takip eder. Fakat, sterlin ve döviz arasındaki mübadele oranı etkilenmeyecektir.

Hazır nakde yatırılan sermaye için de aynısı geçerlidir. Fransız devletinin enflasyonist politikasının sonuçlarını tahmin eden Fransız frankı sahibi mal satın alımı ile ya "reel mallara" veya dövize kaçar. Fakat, mübadele için frankları kabul etmeye hazır insanları bulmak zorundadır. Frankın geleceğine kendisinden daha iyimser olarak takdir biçen insanlar kaldığı sürece kaçabilir. Mal fiyatlarını ve döviz kurlarını yükselten frankları vermeye hazır olanların davranışları değil, düşük mübadele oranı haricinde onları kabul etmeye yanaşmayanların davranışlarıdır.

Devletler sermaye kaçışını önlemek için döviz kontrolü rejimine başvurmalarında ulusun hayati çıkarları düşüncesi ile harekete geçmiş gibi davranmışlardır. Gerçekte meydana getirdikleri şey, pek çok vatandaşın maddi menfaatlerine aykırı olarak, hiçbir vatandaşa veya toplum hayaletine en ufak bir yarar sağlamamıştır. Eğer Fransa'da devam eden bir enflasyon varsa, bunun tüm yıkıcı sonuçları sadece Fransızları etkileyecek, enflasyonun ne bir bütün olarak ulusa ne de tek bir vatandaşa avantajı olacaktır. Eğer bazı Fransızlar banknotlar veya bu banknotlarla geri ödenebilir tahviller satarak bu zararların yükünü yabancıların üzerine yüklerlerse, bu kayıpların bir kısmı yabancıların omuzlarına biner. Bu işlemlerin önlenmesinin açık sonucu, hiçbir Fransızı zengin yapmadan bazı Fransızları fakirleştirmektir. Milliyetçilik bakışı açısından bu pek arzulanır görünmez.

Popüler görüş borsa işlemlerine mümkün her açıdan itiraz edilebilir bir şeyler bulmaktadır. Eğer fiyatlar yükseliyorsa, spekülatörler diğer insanlara ait olan hakları kendilerine geçiren kâr düşkünleri olarak ifşa edilirler. Eğer fiyatlar düşerse, spekülatörler milletin servetini israf etmekle ifşa edilirler. Spekülatörlerin kârları geri kalan milletin aleyhine hırsızlık ve soygunculuk olarak iftiraya uğrar. Halkın fakirliğine sebep olanlar demeye getirirler. Bu dürüst olmayan tüccarların ganimeti ile, yalnızca kumar oynamayan tüketicilere arz eden imalatçının kârı arasında bir ayrıma gitmek teamüldür. Hatta finans yazarları bile hisse senedi işlemlerinin ne kâr ne de zarar ürettiğini, sadece imalatta ve ticarette yükselen mükemmel kârlar ve zararlar olduğunu fark edememişlerdir. Bu kârlar ve zararlar, geçmişte gerçekleşmiş yatırımların halk tarafından teyit edilen veya onaylanmayanları satın almanın doğal sonucu, borsa tarafından görünür hale getirilir. Borsadaki sermaye devri halkı etkilemez. Tam tersine, menkul kıymetler borsasının fiyat yapısını belirleyen üretim faaliyetlerini düzenleyen yatırımcıların tarzına kamuoyunun tepkisidir.

Bazı hisseleri yükselten, diğerlerini düşüren en nihayetinde tüketici davranışıdır. Ne tasarruf eden ne yatırım yapanlar hisse senetlerinin dalgalanması durumunda ne kâr ne de zarar ederler. Menkul kıymetler borsasındaki ticaret yalnızca hangi yatırımcının kâr, hangisinin zarar edeceğine karar verir.[118]

9. Para ve Sermaye; Tasarruf ve Yatırım

Sermaye parasal olarak hesaplanır ve böyle bir hesapta belli bir para meblağını temsil eder. Fakat, sermaye para miktarından da oluşabilir. Sermaye malları da mübadele edilebildiği için ve aslında mübadeleler diğer tüm malların mübadelesiyle aynı şartlar altında gerçekleştiğinden, burada da dolaylı mübadele ve para kullanımı mutlak olur. Piyasa ekonomisinde, nakit tutumunun sağladığı avantajlardan hiçbir katılımcı vazgeçemez. Yalnızca tüketici olarak değil, kapitalist ve girişimci olarak da, bireyler nakit tutma zorunluluğu altındadır.

Bu gerçekte kafa karıştıran ve tezat bir şey görenler parasal hesaplama ve sermaye hesaplamasının yanlış anlaşılması ile yanlış yönlendirilmişler, sermaye hesaplamasına asla başaramayacağı görevler yüklemeye teşebbüs etmişlerdir. Sermaye hesaplaması, piyasa ekonomisinde eylemde bulunan bireylere ve bireyler grubuna uygun hesaplamanın zihni aracıdır. Sadece parasal hesaplama çerçevesinde sermaye hesaplanır olabilir. Sermaye hesaplamasının yerine getirebileceği yegane görev, piyasa ekonomisinde eylemde bulunan çeşitli bireylere eylemlere adanmış fonlarının parasal karşılığının değişip değişmediğini ve ne ölçüde değiştiğini göstermektir. Diğer tüm amaçlar için sermaye hesaplaması oldukça kullanışsızdır.

Eğer kişi çeşitli bireylerin elde ettiği sermayeyi bireylerin sermaye fonlarının toplamı anlamsız kavramından ayırt edici olarak toplumsal sermaye denen büyüklüğe atıfta bulunmayı denerse, o zaman pek tabiidir ki insanın sahte sorunla kafası karışır. Acaba toplumsal sermaye kavramında paranın rolü nedir diye sorar. Bireyin bakış açısından sermaye ile toplumun bakış açısından bakılan sermaye arasındaki önemli farkı keşfeder. Ancak, tüm bu muhakeme kesinlikle yanlıştır. Parasal terimler dışında başka bir yolla hesaplanamaz olan bir büyüklüğün hesaplanmasında, paranın referans alınmasını devreden çıkarmak çelişkidir. Üretim faktörleri için parasal fiyatların olmadığı ve paranın olmayacağı bir ekonomik sistemde anlamsız olan büyüklüğe atıfta bulunma girişiminde para hesaplamasına müracaat etmek, kesinlikle saçmalıktır. Muhakememiz piyasa toplumu çerçevesini aşar aşmaz, para ve para fiyatlarına yapılan her atfı reddetmelidir. Toplumsal sermaye kavramı ancak çeşitli

[118] F. Machlup, *The Stock Market, Credit and Capital Formation*, çeviren V. Smith (Londra, 1940), s. 6-153'de borsanın sermaye ve para "yuttuğu" popüler doktrinini ciddi olarak analiz etti ve çürüttü.

malların toplanması olarak düşünülebilir. Bu iki tip büyüklüğü birinin tüm toplum tarafından hissedilen rahatsızlığı gidermede diğerinden daha faydalı olduğunu ilan etmekten başka bir şekilde karşılaştırmak imkânsızdır. (Böyle kapsamlı bir yargının fani insan tarafından telaffuz edilip edilemeyeceği başka bir meseledir.) Böyle toplamalara parasal ifadeler uygulanamaz. Parasal ibareler, üretim faktörleri için piyasanın olmadığı bir toplumsal sistemin sermaye sorunları ile ilgilenirken bir anlam ifade etmezler.

Yakın senelerde iktisatçılar nakit tutumunun tasarruf ve sermaye birikimi sürecinde oynadığı role özel bir önem vermişlerdir. Bu rol hakkında pek çok yanlış çıkarsama yapılmıştır.

Eğer birey tüketim için değil üretim faktörleri alımı için para kullanırsa, tasarruf doğrudan sermaye birikimine dönüşür. Eğer tasarrufçu birey en avantajlı kullanım tarzı olarak gördüğünden ilave tasarrufunu nakit tutumunu arttırmak için kullanırsa, mal fiyatlarında düşme ve para biriminin satın alma gücünde yükselme eğilimine neden olur. Eğer piyasa ekonomisinde para arzının değişmediğini varsayarsak, tasarrufçu hesabına bu davranış sermaye birikimini ve üretimin genişlemesi için kullanımını doğrudan etkilemez.[119] Tasarrufçumuzun tasarrufunun, yani tüketilen malları aşan üretilen mal fazlasının, etkisi bu gömülemeden dolayı ortadan kaybolmaz. Sermaye malları fiyatları bu gömülemenin olmadığı durumda elde etmiş olacağı yüksekliğe kadar yükselmez. Fakat, daha fazla sermaye mallarının bulunuşu gerçeği nakit tutumlarını yükseltmeye çalışan bir sürü insan tarafından etkilenmez. Eğer hiç kimse, ilave tasarrufun neden olduğu tüketilmeyen malları tüketim harcamaları için kullanmazsa, fiyatları her ne olursa olsun, sermaye malları miktarında bir artış olarak kalırlar. İki olgu--bazı insanların nakit tutumundaki artış ile sermaye birikimindeki artış--yan yana gerçekleşir.

Malların fiyatlarındaki düşme, öteki şeyler sabitken, çeşitli bireylerin sermayelerinin para karşılıklarında düşmelere sebep olur. Fakat bu, sermaye malları miktarında azalma ile eş anlamlı değildir ve sözde yaşanan fakirleşmeye üretim faaliyetlerinin ayarlanmasını gerektirmez. Yalnızca parasal hesaplamada kullanılacak para kalemlerini değiştirir.

Şimdi, kredi parası veya yasal para veya kredi genişlemesi miktarındaki bir artış bireyin nakit tutumunun genişlemesi için gereken ilave parayı üretir. O zaman, üç süreç kaderlerini bağımsız olarak takip eder: sermaye malları miktarındaki artışın neden olduğu mal fiyatlarındaki düşme eğilimi ve üretim faaliyetlerinin genişlemesiyle sonuçlanış, nakit tutumu için para talebindeki

[119] Dolaylı sermaye birikimi paranın satın alma gücündeki her nakit-teşvikli değişmenin meydana getirdiği gelir ve servetteki değişmelerden etkilenir.

bir artışın neden olduğu fiyatlardaki düşme eğilimi ve en sonunda (geniş anlamda) para arzındaki artışın neden olduğu fiyatlardaki artış eğilimi. Üç süreç belli bir dereceye kadar senkronizedir. Her biri diğer ikisinden birinin başlattığı karşı etkiler tarafından, durumlara göre, zayıflatılabilen veya yoğunlaştırılabilen etkiler meydana getirir. Ancak, asıl mesele ilave tasarrufun yol açtığı sermaye mallarının tesadüfi parasal değişmeler--para arz ve talebinde (geniş anlamda) değişmeler--tarafından imha edilmemesidir. Ne zaman birey para meblağını tüketim için harcamak yerine tasarrufa tahsis etse, tasarruf süreci sermaye birikimi ve yatırım süreci ile mükemmel uyum içindedir. Bireysel tasarrufçunun nakit tutumunu arttırması veya arttırmamasının bir önemi yoktur. Tasarruf eylemi daima üretilen ve tüketilmeyen malların arzında, daha ileriki üretim faaliyetleri için var olan mallara karşılık gelenlere sahiptir. İnsanın tasarrufu daima somut sermaye malları içerisinde mevcuttur.

Gömülenen paranın servetin toplam miktarının verimsiz bir parçası olduğu ve artışının üretime ayrılan zenginlik kısmında azalmaya neden olacağı fikri, para biriminin satın alma gücündeki artışın üretimin ilave faktörlerinin altın madeni çıkarımı ve altının sanayiden parasal kullanıma aktarımının olduğu durumlarda, belli ölçülere kadar doğrudur. Fakat, bu tasarrufla değil artan nakit tutma sonrasındaki mücadele tarafından meydana getirilir. Piyasa ekonomisinde tasarruf, gelirin tüketim kısmından uzak durmak suretiyle ancak imkân dahilindedir. Bireysel tasarrufçuların gömüleme için tasarruflarını kullanması paranın satın alma gücünün belirlenmesini etkiler ve bu sayede sermayenin nominal miktarını, yani parasal değerini düşürebilir; biriktirilmiş sermayenin hiçbir parçasını steril kılmaz.

Bölüm 19

Faiz

1. Faiz Olgusu

Zaman tercihinin her insan eyleminde kalıtsal bir kategori olduğu daha önce gösterilmişti. Zaman tercihi, doğal faiz, yani şu anki mallara karşılık olarak gelecekteki malların iskontosu, olgusunda kendini gösterir.

Faiz yalnızca sermaye üzerindeki faiz değildir. Faiz sermaye malları kullanımından elde edilen spesifik bir gelir değildir. Klasik iktisatçıların düşündüğü gibi üretimin üç faktörü--emek, sermaye ve toprak--ile üç sınıf gelir--ücret, kâr ve rant--arasındaki birbirine karşılık gelme durumu savunulamaz. Rant yalnızca toprağın geliri değildir. Rant genel bir katalaktik fenomendir; emeğin ve sermaye mallarının gelirinde de toprağın gelirinde oynadığı aynı rolü oynamaktadır. Üstelik klasik iktisatçıların bu ibareyi kullandığı anlamda "kâr" denebilecek homojen bir gelir kaynağı yoktur. Kâr (girişimcinin payı anlamında) ve faiz, toprağınkinde olduğu gibi, sermayenin karakteri de değildir.

Tüketici mallarının fiyatları, üretimlerinde işbirliğine giden çeşitli tamamlayıcı faktörlere piyasada bölüştüren kuvvetlerin karşılıklı etkileşimi tarafından oluşturulur. Tüketici malları şu anki mallar olduğundan, üretim faktörleri gelecekteki malların üretimi için araçtır ve şu anki mallar aynı tür ve miktardaki gelecekteki mallardan daha değerli görüldüğünden, böylece bölüştürülmüş miktar, dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında bile, ilgili tüketici mallarının mevcut fiyatlarının gerisine düşer. Bu fark faizin doğuşudur. Klasik iktisatçıların ayırt ettiği üretim faktörlerinin üç sınıfının birisiyle spesifik olarak irtibatlı değildir. Girişimcilik kâr ve zararı, verideki değişmeler ile ve üretim dönemi geçişinde meydana gelen fiyat değişmeleri sonucunda üretilir.

Naif muhakeme avcılıktan, balıkçılıktan, sığır besiciliğinden, ormancılıktan ve ziraattan elde edilen şu anki gelirdeki sorunu görmez. Doğa geyik, balık ve sığır üretir ve onları büyütür, ineklere süt verdirir ve tavuklara yumurtlatır, ağaçlara odun yaptırır ve meyve verdirir ve tohumları saçtırır. Bu tekrar eden zenginlikte kendisi için uygun bir ünvana sahip olan sabit düzende bir gelirden yararlanır. Sürekli olarak yeni su getiren bir nehir gibi, "gelir akımı" daimi olarak akar ve tekrar tekrar yeni servet getirir. Tüm süreç doğal fenomen olarak görünür. Ancak, iktisatçı için sorun toprak, sığır ve geri kalan her şey için fiyatların belirlenmesinde ortaya çıkar. Eğer gelecekteki mallar şu anki mallara karşılık olarak iskontolu alınıp satılmasaydı, toprak alıcısı gelecekteki tüm net gelirlerin toplamına eşit olan ve tekrar eden şu anki gelir için hiçbir şey bırakmayan fiyatı ödemek zorunda kalırdı.

Toprak ve sığır sahiplerinin senelik tekrar eden kazançları üretim sürecinde er ya da geç bitirilip tüketilecek olan üretimin üretilmiş faktörlerinden kaynaklanan kârlardan onları katalaktik olarak ayırt edecek karakteristik tarafından işaretlenmez. Toprak parçası üzerindeki kullanma gücü yetiştirilebilecek tüm meyvelerin üretiminde bu tarlanın işbirliğini kontrol etmektir ve maden üzerindeki kullanma gücü yeryüzüne getirilebilecek tüm maden filizlerinin çıkarımında işbirliğini kontrol etmektir. Aynı şekilde makine veya pamuk balyası sahipliği işbirliğiyle üretilebilecek tüm malların imalatındaki işbirliğini kontrol etmektir. Tüm verimlilikte ve faiz sorununa kullanım yaklaşımında ima edilen temel yanlışlık faiz fenomenini üretim faktörlerinin mümkün kıldığı bu üretken hizmetlere kadar izini sürmektir. Ancak, üretim faktörlerinin faydası faizi değil, onlara ödenecek fiyatı belirler. Bu fiyatlar belli faktörün işbirliğinin yardım ettiği sürecin verimliliği ile bu işbirliğinden mahrum sürecinki arasındaki bütün farkı tüketir. Üretimin tamamlayıcı faktör fiyatları tutarı ile ilgili piyasa verisindeki değişmelerin yokluğunda bile ortaya çıkan fark, gelecekteki mallara kıyasla şu anki mallara daha yüksek değer biçilmesinin bir sonucudur. Üretim devam ederken, üretim faktörleri dönüşür veya olgunlaştırılarak daha değerli şu anki mallar halini alır. Bu artış üretim faktörleri sahibinin eline akan spesifik kazancın kaynağı, yani doğal faizdir.

Üretim materyali faktörleri sahipleri—katalaktik fonksiyonları entegrasyonun hayali yapısının saf girişimcilerinden farklı olarak—iki farklı katalaktik nesneyi hasat eder: bir tarafta kontrol ettikleri faktörlerin üretken işbirliği için ödenen fiyatlar, diğer taraftan da faiz. Bu iki şey birbirine karıştırılmamalıdır. Faizin açıklanmasında, ürünlere dönüşümde üretim faktörlerinin mümkün kıldığı hizmetlere müracaat etmek hoş görülebilir değildir.

Faiz homojen bir fenomendir. Farklı faiz kaynakları yoktur. Dayanıklı mallar üzerindeki faiz ve tüketim-kredi faizi gelecekteki mallara göre şu anki malların daha yüksek değerlenmesinin doğal bir sonucu olan bir faiz çeşididir.

2. Doğal Faiz

Doğal faiz, yakın gelecekteki istek tatminine verilen değer ile uzak gelecekteki istek tatminine verilen değerin oranıdır. Piyasa ekonomisinde gelecekteki malların şu anki mallara karşılık gelen iskontosu olarak kendisini gösterir. Fiyatın kendisinde bir iskonto değil, mal fiyatlarının oranıdır. Tüm mallar için bu oranın eşitlenme eğilimi hüküm sürer. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında doğal faiz, tüm mallar için aynıdır.

Doğal faiz "sermayenin hizmetleri için ödenen fiyat"[120] değildir. Böhm-Bawerk'in ve daha sonra faiz açıklamalarında bazı iktisatçıların gönderimde bulundukları üretimin daha fazla zaman tüketen dolambaçlı yönteminin daha yüksek verimliliği bu fenomeni açıklamaz. Tersine, doğal faiz, fenomenin kendisi daha fazla zaman tüketen yöntemlerin girdi birimi başına daha yüksek çıktıyı mümkün kılması gerçeğine rağmen neden daha az zaman tüketen üretim yöntemlerine müracaat edildiğini açıklar. Üstelik, doğal faiz fenomeni kullanılabilir toprağın neden sınırlı fiyatlarda alınıp satılabildiğini de açıklar. Eğer toprağın mümkün kılabileceği gelecekteki hizmetler şu anki hizmetlerinin değerlendiği şekliyle değerlenecek olsaydı, hiçbir sınırlı fiyat sahibini toprağı satması için teşvik edecek kadar yüksek olmazdı. Toprak belli bir miktar sonlu paraya karşı ne alınır ne de satılabilirdi, sınırlı sayıda hizmet veren mallara karşı takas da edilemezdi. Toprak parçaları diğer toprak parçalarına karşı ancak takas edilebilirdi. On yıllık zaman zarfında yıllık yüz dolarlık gelir getiren bir bina (üzerine inşa edildiği toprak hariç) bu dönemin başlangıcında bin dolar, ikinci yılın başlangıcında dokuzyüz dolar, vs. şeklinde fiyatlandırılacaktır.

Başlangıç faizi, piyasada sermaye veya sermaye malları arz ve talebinin karşılıklı etkileşimi ile belirlenen bir fiyat değildir. Yüksekliği bu arz ve talep uzantısına bağlı değildir. Sermaye ve sermaye malları arz ve talebini belirleyen, doğal faiz oranıdır. Yakın gelecekte ne kadarlık mal miktarının tüketime tahsis edileceğini ve ne kadarının uzak gelecek döneme hazırlık için ayrılacağını belirler.

İnsanlar faiz olduğu için tasarruf etmezler ve sermaye biriktirmezler. Faiz tasarrufu ne güdüler, ne ödüllendirir; ne de anında tüketimden uzak durmanın karşılığında verilen bir telafidir. Faiz şu anki malları gelecekteki mallara karşı müşterek değerleme oranıdır.

Ödünç piyasası faiz oranlarını belirlemez. Ödünç üzerindeki faiz oranını, gelecekteki malların iskontosunda gösterilen doğal faiz oranına ayarlar.

---

[120] Ely, Adams, Lorenz, and Young, *Outlines of Economics* (3. baskı. New York, 1920), s. 493'te verdiği faizin popüler tanımıdır.

Doğal faiz bir insan eylemi kategorisidir. Harici nesnelerin değerlemesinde faaldir ve asla yok olmaz. Eğer bir gün Hıristiyan çağının ilk bin yılında bazı insanların tüm dünyalıkların nihai sonunun yaklaştığına inandığı gün gelirse, insanlık gelecekteki seküler istekleri karşılamaktan vazgeçer. Üretim faktörleri onların gözünde kullanışsız ve değersiz olur. Şu anki mallara karşı gelecek malların iskontosu ortadan kaybolur gider. Tam tersine, gelecek malların iskontosu şu anki mallara karşı tüm ölçümleri aşan şekilde yükselir. Diğer taraftan, başlangıç faizin kaybolup gitmesi insanların geleceğin yakın döneminde istek tatminine aldırmadıkları anlamına gelir. Bu bugün, yarın, bir yılda veya on yılda elde edilebilir bir elmayı, bin veya on bin senede elde edilebilecek iki elmaya tercih etmeleri demektir.

Doğal faizin her tür eylemde değişmez unsur olarak var olmayacağı bir dünyayı düşünemeyiz bile. İster emeğin işbölümü ve toplumsal işbirliği olsun ister olmasın, ve, ister toplum üretim araçlarının özel kontrolü isterse kamusal kontrolü altında olmasına göre organize olsun, doğal faiz daima var olacaktır. Sosyalist cumhuriyette faizin rolü piyasa ekonomisindekinden farklı olmazdı.

Böhm-Bawerk bir defasında faizin, yani faizin üretim faktörlerinin fiziksel üretkenliğinin ifadesi olduğu fikrini, naif üretken açıklamasında tüm bu hataları ifşa etti. Ne var ki, Böhm-Bawerk'in kendisi teorisini belli bir noktaya kadar üretkenlik yaklaşımına dayandırdı. Daha fazla zaman tüketen, üretimin dolambaçlı sürecinin, teknik üstünlüğü açıklamasına göndermede bulunurken, naif üretkenlik hatalarının hamlığından kaçınır. Fakat, gerçekte üretkenlik yaklaşımına, göze çarpmaz şekilde olsa bile, geri döner. Böhm-Bawerk teorisinin içinde bulunan üretkenlik fikrini münhasıran vurgulayan, zaman tercihi fikrini ihmal eden bu sonraki iktisatçıların, eğer insan üretim dönemini daha fazla uzatmanın üretkenlikte bir artış meydan getiremeyeceği bir duruma ulaşırsa, doğal faizinin ortadan kaybolması gerektiği sonucuna varmamak ellerinde değildir.[121] Ancak, bu kesinlikle yanlıştır. Doğal faiz, kıtlık, ve bundan dolayı da eylem, var olduğu sürece asla ortadan kaybolmayacaktır.

Dünya Lüks Diyarı ülkesine dönüşmedikçe, insan kıtlıkla karşı karşıyadır ve eylemde bulunmalı ve tasarruf etmelidir; geleceğin yakın ve uzak dönemindeki tatmin arasında seçim yapmaya zorlanır; çünkü ne ilki ne de ikincisi için tam memnuniyet elde edilebilir. O takdirde yakın gelecekteki istek tatmini kullanımı için bu faktörlerin geri çekildiği ve onları uzak gelecekteki

[121] Bkz. Hayek, "The Mythology of Capital," *The Quarterly Journal of Economics*, L (1936), 223 vd. Fakat Profesör Hayek bu görüşününü değiştirmiştir. (Bkz. makalesi "Time-Preference and Productivity, a Reconsideration," *Economica*, XII [1945], 22-25.) Eleştirilen fikir hâlâ iktisatçılar tarafından korunur.

istek tatminine adayan üretim faktörlerinin kullanımındaki değişme yakın geçmişteki tatmin halini azaltıp uzak gelecektekini arttırır. Eğer durumun böyle olmadığını varsayacak olsaydık, çözümlenemez çelişkilerin içine zorla sokulmuş olurduk. Teknolojik bilginin ve kabiliyetin fani insan için daha fazla ilerlemenin mümkün olmadığı noktaya eriştiği durumu en iyi şartlarda düşünebiliriz. Bu durumda girdi birim başına çıktı miktarını arttıran hiçbir yeni yöntem icat edilemez. Ancak eğer bazı üretim faktörlerinin kıt olduğunu kabul edersek, en üretken durumdaki bütün süreçlerin—tükettikleri zamandan bağımsız olarak—tamamen kullanıldığını ve girdi başına daha az çıktı üreten hiçbir sürece (fiziksel olarak daha üretken başka süreçlerden daha kısa sürede nihai sonucunu ürettiği için) başvurulmadığını varsaymamalıyız. Üretim faktörlerinin kıtlığı halinde, araçların yeterli miktarda olmadığından gerçekleştirilmesi imkânsız olan maddi refahın geliştirilmesi için planlar yapma pozisyonundayız demektir. Kıtlık olgusunu oluşturan da işte tam bu arzulanan iyileştirme imkânlarının yokluğudur. Üretkenlik yaklaşımının modern destekçilerinin aklı Böhm-Bawerk'in *üretimin dolambaçlı yöntemleri* teriminin yan anlamları ile ve önerdiği teknolojik ilerleme fikri ile yanlış yönlendirilmektedir. Ancak, kıtlık varsa, ister teknolojik bilgi değişsin veya değişmesin sanayinin bazı dallarında üretim döneminin uzunluğu tarafından refahın geliştirilebileceği kullanılmamış teknolojik fırsatlar her zaman için var olmak zorundadır. Eğer araçlar kıtsa, amaçların ve araçların praksiyolojik korelasyonu hâlâ varsa, geleceğin hem yakın hem uzak dönemine ait mantıken henüz tatmin edilmemiş istekler vardır. Üretimi aşırı zaman aldığından ve daha acil ihtiyaçlarımızı karşılamaktan bizleri men ettiği için vazgeçmek zorunda kaldığımız mallar daima olacaktır. Gelecek için yetecek kadar tedarik etmediğimiz gerçeği, geleceğin yakın dönemindeki tatmini geleceğin uzak dönemindeki tatminine göre daha fazla değerlememizin bir sonucudur. Bu değerlemenin sonucu olan oran, doğal faiz oranıdır.

Mükemmel teknolojik bilginin olduğu böyle bir dünyada destekçi, dağlık bölgede kartpostallık ama ulaşımı zor ve kendisine götüren yolların inşa edilmesi gereken bir oteli plan *A* olarak tasarlar. Bu planın tatbikini incelerken eldeki araçların bu planın uygulanması için yeterli olmadığını fark eder. Yatırımın kârlılığını hesaplarken, beklenen kazancın sarf edilecek olan işgücü ve materyalin ve yatırılacak olan sermayenin üzerinden alınacak olan faizi karşılayacak kadar büyük olmadığı sonucuna varır. *A* projesini uygulamaktan vazgeçer ve bir başka plan olan *B*'nin gerçekleştirilmesi için kolları sıvar. Plan *B*'ye göre otel plan *A*'nın seçtiği kartpostallık arazinin tüm avantajlarını sunmayan, ama kolayca erişilebilir bir yere inşa edilecek ve daha düşük maliyetle veya daha kısa zamanda inşa edilebilecektir. Eğer yatırılan sermaye üzerindeki faiz hesaplamalara girmeseydi, piyasa veri durumunun--sermaye malları arzı

ve halkın değerlemesinin--plan *A*'nın uygulanmasına izin verdiği bir aldatmaca ortaya çıkardı. Fakat, plan *A*'nın gerçekleşmesi tüketiciler tarafından daha acil olarak görülen isteklerin tatmininde kullanılan üretimin kıt faktörlerini çekecekti. Böylesi apaçık bir yanlış yatırım, araçların israfı olurdu.

Üretim döneminin uzaması girdi birim başına çıktı miktarını arttırabilir veya üretimin kısa döneminde hiç üretilemeyecek olan malları üretir. Fakat, üretim döneminin uzunluğunu gerektiren sermaye mallarına olan bu ilave zenginlik değerinin faiz ürettiği iddiası doğru değildir. Eğer kişi bunu varsayacak olursa, üretkenlik yaklaşımının, Böhm-Bawerk'in çürütülemez şekilde ifşa ettiği, en kötü hatalarına geri döner. Üretimin tamamlayıcı faktörlerinin sürecin sonucuna katkısı bu faktörlerin değerli olarak görülmesinin nedenidir; bu durum onlar için ödenen fiyatları açıklar ve fiyatların belirlenmesinde bu durum tam olarak hesaba katılır. Dikkate alınacak ve faizi açıklayabilecek hiçbir bakiye kalmaz.

Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında faizin ortadan kaybolacağı iddiası daha önce dile getirilmişti.[122] Fakat, dengeli dönüşümlü ekonomi yapısının üzerine kurulduğu varsayımlarla bu iddianın uyumlu olmadığı gösterilebilir.

İki sınıf tasarruf arasında bir ayrım yaparak başlayalım: yalın tasarruf ve sermayedar tasarrufu. Yalın tasarruf sadece tüketici mallarını ilerideki tüketim için yığmaktır. Sermayedar tasarrufu üretim yönteminin geliştirilmesi için tasarlanan malların birikimidir. Yalın tasarrufun amacı ileriki tüketimdir; tüketimin sadece ertelenmesidir. Er ya da geç biriktirilen mallar tüketilecek ve hiçbir şey kalmayacaktır. Sermayedar tasarrufunun amacı üretkenlik çabasında gelişimdir. İleriki üretim için kullanılan sermaye mallarını biriktirir ve sadece ileriki tüketim için saklamaz. Yalın tasarruftan elde edilen nimet anında tüketilmeyip ileriki kullanım için biriktirilen stokun ileriki tüketimidir. Sermayedar tasarrufundan elde edilen nimet üretilen mal miktarındaki artış veya bu yardım olmaksızın asla üretilemeyecek olan malların üretimidir. Dengeli dönüşümlü (statik) ekonomi hayalini kurarken, iktisatçılar sermaye birikimi sürecini ihmal ederler; sermaye malları, altında yatan varsayımlara göre, veridir ve öyle kalır, verilerde bir değişme olmaz. Tasarruf yoluyla ne yeni sermaye birikimi ne de gelirin üzerindeki, yani mevcut üretim eksi sermaye idamesi için gereken fonlar, tüketim fazlası yoluyla sermaye tüketimi söz konusudur. Şimdi bizim işimiz, bu varsayımların faizin olmadığı fikri ile uyumsuzluğunu göstermektir.

[122] Bkz. J. Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, çeviren R. Opie (Cambridge, 1934), s. 34-46, 54.

Bu muhakemede, yalın tasarruf üzerinde durmaya gerek yoktur. Yalın tasarrufun amacı tasarrufun şu anki durumdan daha az bol olduğu gelecek için tedarik yapmaktır. Ama, dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısını karakterize eden temel varsayımlardan bir tanesi geleceğin bugünden kesinlikle farklı olmayacağı, oyuncuların bu gerçeği tam olarak bildikleri ve buna göre hareket ettikleridir. Böylece, bu yapı çerçevesinde, yalın tasarruf fenomenine yer yoktur.

Sermayedar tasarrufunun, yani sermaye mallarının biriktirilmiş stokunun, meyveleri bundan farklıdır. Dengeli dönüşümlü ekonomide ne tasarruf ve ilave sermaye malları birikimi, ne de mevcut sermaye mallarını tüketmek vardır. Her iki fenomen de verideki değişim kadar olurdu ve böylece bu tür hayali sistemin dengeli dönüşümünü altüst ederdi. Şimdi, geçmişteki, yani dengeli dönüşümlü ekonominin kurulmasından önceki dönemdeki, sermaye birikimi ve tasarruf büyüklüğü faiz oranı yüksekliğine ayarlanırdı. Eğer-dengeli dönüşümlü ekonominin şartlarının kurulmasıyla, sermaye malları sahipleri artık faiz oranı almayacaklarsa, geleceğin çeşitli dönemlerinde istek tatminine malların tahsisinde etkin olan şartlar tepe taklak olur. İşlerin değişen durumu yeni kaynak tahsisi gerektirir. Dengeli dönüşümlü ekonomide de geleceğin çeşitli dönemlerinde istek tatmininin farklı değerlemeleri arasındaki fark ortadan kalkmaz. Bu hayali yapılandırma çerçevesinde de, insanlar bugün elde edilebilir elmaya on ya da yüz yıl sonra elde edilebilecek elmadan daha fazla değer verirler. Eğer sermayedarlar artık faiz alamazlarsa, geleceğin yakın ve uzak dönemlerindeki tatmin arasındaki denge bozulur. Sermayedarın sermayesini 100,000 dolarda tutması gerçeği bugünkü 100,000 doların on iki ay sonra 105,000 dolara eşit olması gerçeğine bağlıdır. Bu 5,000 dolar onun gözünde meblağın anında tüketim kısmından beklenen avantajlardan üstündür. Eğer faiz ödemeleri ortadan kaldırılsa, sermaye tüketimi ardından gelir.

Bu durum Schumpeter'in betimlediği gibi statik sistemin temek eksikliğidir. Böyle bir sistemin sermaye araç gerecinin geçmişte biriktirilmiş olduğunu, önceki biriktirilmenin uzantısı olarak var olduğunu ve bu seviyede değiştirilemez biçimde muhafaza edildiğini varsaymak yeterli değildir. Bu hayali sistem çerçevesinde bu tip muhafazayı meydana getiren güçlerin çalışmasına bir rol vermeliyiz. Eğer faiz alıcısı olarak sermayedarın rolü ortadan kaldırılırsa, sermayedarın rolü sermaye tüketicisi olarak değiştirilmiş olur. Sermaye malları sahibinin neden tüketim için bunları kullanmaktan uzak durması gerektiğini gösteren bir sebep artık kalmaz. Statik şartların (dengeli dönüşümlü ekonomi) hayali yapısında ima edilen varsayımlar altında kötü günler için onları rezervde tutmaya ihtiyaç yoktur. Fakat bir kısmının bu amaca ayrıldığını ve böylece şu anki tüketimden geri çekildiğini farz etsek bile, en azından

sermayedar tasarrufunun yalın tasarrufu aştığı miktara tekabül eden sermaye kısmı tüketilecektir.[123]

Eğer doğal faiz olmasaydı, sermaye malları anında tüketime tahsis edilmezdi ve sermaye tüketilmezdi. Tersine, böyle düşünülemez tahayyül edilemez durum altında tüketim hiç olmazdı, sadece tasarruf, sermaye birikimi ve yatırım olurdu. Doğal faizin ortadan kalkmasının imkânsızlığı değil de, sermaye sahiplerine faiz ödenmesinin terki sermaye tüketimi ile sonuçlanırdı. Sermayedarlar sermaye mallarını ve sermayelerini tüketirlerdi; çünkü doğal faiz vardır ve şu anki istek tatmini daha sonraki tatmine tercih edilir.

Öyleyse, kurumlar, kanunlar veya banka manipülasyonu cihazlarla faizin kaldırılması meselesi olamaz. Faizi "kaldırmak" isteyen insanları yüz yıl sonrası elmayı bugünkü değerinde takdir biçmeye teşvik etmelidir. Kanunlar ve kararnameler ile kaldırılabilen sermayedarların faiz alma hakkıdır. Ancak, bu kararnameler sermaye tüketimine ve kısa zaman içinde insanlığın doğal fakirliğe geri dönmesine neden olur.

3. Faiz Oranlarının Yüksekliği

İzole iktisadi oyuncuların yalın tasarrufunda ve sermayedar tasarrufunda geleceğin çeşitli dönemlerindeki istek-tatmini değerlemesi farkı insanların geleceğin uzak dönemine kıyasla yakın dönemine daha bol nesne sağlaması bağlamında kendisini gösterir. Piyasa ekonomisi şartları altında doğal faiz oranı, dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında var olan varsayımlar altında, bugünkü belli bir miktar paranın eşit olarak düşünüldüğü ileriki bir tarihteki miktarı oranına eşittir.

Doğal faiz oranı girişimcilerin yatırım faaliyetlerini yönlendirir. Sanayinin her dalındaki üretim dönemini ve bekleme zamanı uzunluğunu belirler.

İnsanlar hangi faiz oranının, "yüksek" veya "düşük," tasarrufu ve sermaye birikimini hangisinin daha çok ve daha az teşvik ettiği sorusunu gündeme getirir. Bu soru bir anlam ifade etmez. Gelecekteki mallara ne kadar daha düşük iskonto verilirse, doğal faiz oranı o kadar düşük olur. İnsanlar faiz oranı yükseldiği için daha fazla tasarruf etmez ve faiz oranı tasarruf miktarındaki artıştan dolayı düşmez. Faiz oranlarındaki ve tasarruf miktarındaki değişme--diğer şeyler, özellikle kurumsal şartlar, sabitken--aynı fenomenin iki yönüdür. Faizin ortadan kaybolması tüketimin ortadan kaybolması ile eş anlamlı olurdu. Faizin tüm önlemleri aşan oranda artışı tasarrufun ve gelecek için hazırlanmanın ortadan kaybolması ile eş anlamlı hale gelirdi.

---

[123] Bkz. Robbins, "On a Certain Ambiguity in the Conception of Stationary Equilibrium," *The Economic Journal*, XL (1930), 211 vd.

Sermaye malları arzı miktarı ne doğal faiz oranını ne de daha fazla tasarruf miktarını etkiler. Sermayenin en bol miktarının bile doğal faiz oranında bir düşmeye veya tasarruf eğiliminde bir azalmaya neden olması gerekmez. Sermaye birikiminde artış ve ekonomik olarak gelişmiş ulusların karakteristik işareti olan kişi başına yatırılan sermaye miktarının, doğal faiz oranını düşürecek veya bireylerin ilave tasarruf etme eğilimini zayıflatacak diye bir şart yoktur. Bu sorunlarla ilgilenirken, insanlar ödünç piyasasında belirlenen piyasa faiz oranları ile yanlış yönlendirilir. Fakat, bu brüt oranlar sadece doğal faizin yüksekliğinin ifadesi değildir. Daha sonra göstereceğimiz gibi, diğer unsurlar yanında, brüt oranların kural olarak fakir ülkelerde zengin ülkelerden daha yüksek olduğu gerçeğini hesaba katan etkileri de içerir.

Bireylerin yakın geleceğe ne kadar iyi hazırlanırlarsa, diğer şeyler sabitken, uzak gelecek için isteklerini o kadar daha iyi sağlayacakları genelde iddia edilir. Sonuçta, iktisadi sistem içerisinde toplam tasarruf ve sermaye birikimi miktarının gelir dağılımına bağlı olduğu söylenir. Eşitliğe yakın bir gelir dağılımının olduğu toplumda, eşitsizliğin olduğu topluma göre daha az tasarrufun olduğu söylenir. Bu gözlemler içinde birazcık doğruluk payı vardır. Fakat, bunlar psikolojik faktörlerdir ve aslında evrensel geçerlilikten ve praksiyolojik ifadelerdeki gerekli kalıtsallıktan yoksundurlar. Üstelik, önceden varsaydıkları diğer şeylerin sabitliği muhtelif bireylerin değerlerini, anında tüketim ve tüketimin ertelenmesinin artı ve eksilerinin tartımında öznel değer yargılarını, içerir. Davranışlarını doğru olarak tarif ettikleri pek çok bireyler vardır, ama farklı şekilde davranışta bulunan pek çok bireyler de vardır. Fransız köylüleri, büyük çoğunluğu ortalama gelir ve servete sahip insanlar olmalarına rağmen, ondokuzuncu asırda cimri alışkanlıkları yaygın olarak biliniyordu, ticarette ve sanayide birikimde bulunan aristokrasinin zengin üyeleri ve onların talihli torunları ise müsriflikleri ile bilinirlerdi.

Tüm ulusal veya bireylere yönelik sermaye miktarı ile tasarruf miktarı, veya sermaye tüketimi ve faiz oranı yüksekliği arasında ilişkiyi gösteren praksiyolojik teoremi formüle etmek imkânsızdır. Geleceğin çeşitli dönemlerinde istektatmini için kıt kaynakların tahsisi değer yargıları ve eylemde bulunan insanın bireyselliğinden oluşan tüm bu unsurlar tarafından dolaylı olarak belirlenir.

4. Değişen Ekonomide Doğal Faiz

Şu ana kadar doğal faiz meselesiyle belli varsayımlar altında ilgilendik: malların iş hacmi yansız paranın kullanımı ile gerçekleştirilir; tasarruf, sermaye birikimi ve faiz oranlarının belirlenmesi kurumsal engellerle engellenmez; ve tüm ekonomik süreç dengeli dönüşümlü ekonomi çerçevesinde akıp gitmektedir. İzleyen bölümde bu varsayımlardan iki tanesini terk edeceğiz. Değişen ekonomide doğal faiz ile ilgileneceğiz.

Gelecekteki ihtiyaçların tatminini sağlamak isteyen, bu ihtiyaçları doğru bir şekilde tahmin etmelidirler. Eğer geleceği anlamakta başarısız olursa, hazırlığının tatminden uzak veya tamamen nafile olduğunu görecektir. İstektatmininin tüm sınıflarına sağlayabilecek ve, şartlarda ve değerlemelerde gerçekleşen değişmelere yansız olacak soyut tasarruf diye bir şey yoktur. Öyleyse, doğal faiz değişen ekonomide asla saf karışımsız halde görünmez. Akıp giden zamanın doğal faizin vadesini doldurduğu tek şey dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısıdır; zamanın akışında ve üretim sürecindeki ilerlemesinde değer üretimin tamamlayıcı faktörlerine adeta gelir; üretim sürecinin bitirilmesi ile geçen zaman, ürünün fiyatındaki doğal faizin tam miktarını üretir. Değişen ekonomide üretim döneminde değerlemede diğer değişmelerle eş anlı yükselmeler de vardır. Bazı mallar öncesinden daha değerli, bazıları daha az değerli hale gelir. Bu değişmeler girişimcilik kâr ve zararının meydana geldiği kaynaklardır. Planlamasında piyasanın gelecekteki halini doğru tahmin eden girişimciler ancak, ürünlerin satımında, üretim maliyetine (net doğal faiz ödemesi dahil) harcananların üzerindeki kazancı alma pozisyonundadır. Geleceği anlamakta başarısız olan girişimci ürünlerini masraflarını ve yatırılan sermaye üzerindeki doğal faizi tam olarak kapsayacak fiyattan satamaz.

Girişimci kâr ve zararı gibi, faiz de fiyat değil, başarılı iş faaliyetlerinin ürün fiyatlarından özel hesaplama yöntemi ile ayrılacak olan bir büyüklüktür. Malın satıldığı fiyat ile üretimindeki harcamalar (yatırılan sermaye üzerindeki faiz hariç) arasındaki brüt fark, İngiliz klasik iktisat terminolojisinde kâr olarak adlandırılırdı.[124] Modern iktisatçılar bu büyüklükleri katalaktik apayrı kalemler kompleksi olarak anlamaktadırlar. Klasik iktisatçıların kâr dediği harcamaları aşan brüt gelir, girişimcinin üretim sürecinde istihdam ettiği kendi emeği, yatırılan sermaye üzerindeki faiz ve girişimcilik kârını da içerir. Eğer böyle bir fazlalık ürünlerin satışından kesinlikle elde edilememişse, girişimci sadece uygun kârı kazanamamakla kalmaz, aynı zamanda ne emeğinin piyasa değerini ne de yatırılan sermayenin faizini alabilir.

Brüt kârın (klasik manada) ücret, faiz ve girişimcilik kârı şeklinde bölünmesi yalnızca ekonomik teoriye ait bir araç değildir. Ticari alanda iktisatçılardan bağımsız muhakeme, muhasebe ve hesaplama işlemlerindeki ilerlemeler ile geliştirilmiştir. Sağduyulu ve akıllı işadamı klasik iktisatçıların kullandığı karmaşık ve kafa karıştıran kâr kavramına bir önem atfetmez. Üretim maliyetleri kavramı kendi hizmetinin potansiyel piyasa fiyatını, borç alınan sermayeye ödenen faizi ve kazanabileceği potansiyel faizi, piyasa şartlarına göre

[124] Bkz. R. Whately, *Elements of Logic* (9. baskı, Londra, 1848), s. 354 vd.; E. Cannan, *A History of the Theories of Production and Distribution in English Political Economy from 1776 to 1848* (3. baskı, Londra, 1924), s. 189 vd.

diğer insanlara ödünç vererek işletmesine yatırdığı kendi sermayesini, kapsar. Ancak bu şekilde hesaplamayı aşan bir tutar varsa onun gözünde girişimci kârıdır.[125]

Klasik iktisatçıların kâr kavramının içindeki tüm diğer kalemlerin kompleksi içinde girişimci ücreti bir sorun teşkil etmez. Girişimcilik kârını doğal faizden ayırmak daha zordur. Değişen ekonomide borç sözleşmelerinde şart koşulan faiz, analitik bölme ve özel hesaplama yöntemi ile hesaplanması gereken saf doğal faiz oranı, brüt büyüklüktür. Her borç vermede, para biriminin satın alma gücündeki değişmelerden ayrı olarak, girişimcilik macerasının olduğu gösterilmişti. Kredi verme borcun bir kısmının veya tamamının kaybıyla sonuçlanabilecek girişimcilik spekülasyonudur. Şart koşulan ve ödenen her faiz sadece doğal faizini değil, girişimcilik kârını da içerir.

Bu gerçek uzun zaman tatminkâr faiz teorisi kurma girişimlerini yanlış yönlendirdi. Doğal faiz ve girişimcilik kâr ve zararı arasındaki farkı tam olarak ayırt etmeyi sağlayan, dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısının izahıydı.

5. Faiz Hesaplaması

Doğal faiz durmaksızın değişen ve dalgalanan değerlemelerin doğal bir sonucudur. Onlarla birlikte değişir ve dalgalanır. Faizin yıllık hesaplaması yalnızca ticari kullanım ve hesaplamada kolaylık sağladığı içindir. Piyasa tarafından belirlenen faiz oranı yüksekliğini etkilemez.

Girişimcilerin faaliyetleri tüm piyasa ekonomisinde tek bir doğal faiz oranının kurulmasına yöneliktir. Şu anki malların fiyatları ile gelecekteki malların fiyatları arasında bir sektörden diğer sektöre göre marjda bir sapma meydana gelirse, eşitlemeye yönelik trend, marjı yüksek olan sektöre girerek ve marjı düşük olan sektörden kaçınarak yoluna devam eden işadamının çabaları ile meydana getirilir. Doğal faizin nihai oranı dengeli dönüşümlü ekonomi piyasasının tüm kısımları için aynıdır.

Doğal faizin ortaya çıkışıyla sonuçlanan değerlemeler yakın gelecekteki tatmini aynı tatminin uzak gelecektekine tercih edilmesidir. Uzak dönemdeki bu tatminin iskontosunun devamlı ve dengeli ilerlediği varsayımını hiçbir şey haklılaştıramaz. Eğer bunu varsayacak olursak, hazırlık döneminin sonlu olduğunu ima etmiş oluruz. Fakat, bireylerin gelecek ihtiyaçları için hazırlıklarının ve en sağlam oyuncu için bile hazırlığın belli dönemi aşması görevin-

[125] Ancak, elbette tüm iktisat kavramlarının günümüz kasti kafa karışıklığı bu ayrımı muğlaklaştırmaya vesile oldu. Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri'nde, şirketlerin ödediği paylarla ilgilenirken insanlar "kârlardan" bahsederler.

den fazlasını yapması olarak görünür olmasının yalın gerçeği, bizleri hazırlık dönemini sonlu olarak düşünmekten alıkor.

Ödünç piyasası kullanımı bizleri yanlış yönlendirmemelidir. Ödünç sözleşmesinin vadesi boyunca tek bir faiz oranını şart koşmak[126] ve bileşik faiz hesaplamalarında tek bir orana başvurmak adettendir. Reel faiz oranlarının belirlenmesi faiz oranı hesaplamasının bu ve diğer aritmetik aletlerinden bağımsızdır. Eğer faiz oranı belli bir süreliğine değiştirilemez biçimde sabitlenirse, piyasa faiz oranlarındaki müdahaleci değişmeler anapara için ödenen fiyatlara tekabül eden değişmeler tarafından, borcun vadesinde ödenecek olan anapara tutarı değiştirilemez biçimde şart koşulduğu hesaba katılarak, yansıtılır. Değişmez faiz oranı ve anaparanın değişen fiyatıyla veya değişen faiz oranıyla ve anaparanın değişmez meblağı ile, veya her iki büyüklükteki değişmelerle hesaplanması sonucu etkilemez.

Ödünç sözleşmesi şartları borcun şart koşulan süresinden bağımsız değildir. Doğal faiz oranından saptıran piyasa brüt faiz oranının parçalarının sadece borcun vadesindeki değişmelerden etkilenmemesi değil, aynı zamanda doğal faiz oranında değişmelere neden olan unsurlar hesabından dolayı da, ödünç sözleşmeleri şart koşulan borcun vadesine göre farklı şekillerde değerlenir ve takdir biçilir.

[126] Elbette bunlar bu kullanımdan sapmalardır.

Bölüm 20

Faiz, Kredi Genişlemesi ve Ticari Konjonktür

1. Sorunlar

Kişiler arası mübadelenin tüm eylemlerinin para aracılığıyla gerçekleştirildiği piyasa ekonomisinde, doğal faiz kategorisi başlıca para ödünçlerinde kendini belli eder.

Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında faiz oranının tek olduğu daha önce vurgulanmıştı. Tüm sistemde tek bir doğal faiz oranı hüküm sürer. Borçlar üzerindeki faiz oranı şu anki ve gelecekteki fiyatlar arasındaki oranda beyan edildiği gibi doğal faiz oranıyla çakışır. Bu oranı yansız faiz oranı olarak adlandırabiliriz.

Dengeli dönüşümlü ekonomi yansız parayı önceden varsayar. Para asla yansız olamadığı için, özel sorunlar ortaya çıkar.

Eğer para ilişkisi--yani, nakit tutumu için para arz ve talebi arasındaki oran--değişirse, bundan tüm mal ve hizmetlerin fiyatları etkilenir. Fakat, bu değişiklikler çeşitli mal ve hizmetlerin fiyatlarını aynı anda ve aynı ölçüde etkilemez. Muhtelif bireylerin gelirlerinde ve servetlerinde modifikasyonlar sonucu doğal faiz oranının yüksekliğini belirleyen veri de değişebilir. Parasal ilişkideki değişmelerin görünmesinden sonra sistemin eğiliminin belirlenmesinde doğal faiz oranının nihai durumu artık daha önce yöneldiği nihai durum değildir. Böylece, paranın itici gücü yansız faiz ve doğal faizin nihai oranında uzun vadeli değişmeler meydana getirecek güce sahiptir.

O zaman, aynı sorunun başka bir açıdan bakılabilecek olan ikinci ve hatta daha önemli bir sorunu ortaya çıkar. Para ilişkisindeki değişmeler, ilk olarak

ödünçler üzerindeki piyasa faiz oranını etkileyen para arz ve talebini belli şartlar altında etkiler. Buna faizin brüt para (veya piyasa) oranı denir. Brüt para oranındaki bu değişmeler net faiz oranının doğal faiz oranına, yani gelecek ve şu anki malların değerlemesi arasındaki farka, tekabül eden yükseklikten uzun süreli sapmasına neden olabilir mi? Ödünç piyasasındaki olaylar doğal faiz oranını kısmen veya tamamen ortadan kaldırabilir mi? Hiçbir iktisatçı bu soruları olumsuz olarak cevaplamaktan çekinmez. Ancak, o zaman ileriki sorun ortaya çıkar: Piyasa faktörlerinin karşılıklı etkileşimi brüt para oranını doğal faiz oranının belirlediği yüksekliğe nasıl ayarlamaktadır?

Bunlar büyük problemlerdir. İktisatçıların bankacılık, emanet para ve tedavül kredisi, kredi genişlemesi, kredinin gerekliliği veya gereksizliği, ticaretin konjonktürel hareketleri ve dolaylı mübadelenin diğer sorunlarını tartışırlarken çözmeye çalıştıkları sorunlardır.

2. Brüt Piyasa Faiz Oranında Girişimcilik Unsuru

Ödünçler üzerindeki piyasa faiz oranı saf faiz oranı değildir. Belirlenmesine katkıda bulunan unsurlar içerisinde faizin olmadığı unsurlar da vardır. Ödünç vericiler daima girişimcidirler. Her kredi verimi spekülatif girişimci teşebbüsüdür, belli olmayan başarı veya başarısızlıktır. Ödünç veren daima ödünç verdiği anaparanın bir kısmını veya tamamını kaybetme olasılığı ile karşı karşıyadır. Bu tehlikenin takdiri, sözleşmelerin maddeleri hakkında ödünç alıcı ile yapılan pazarlıkta belirlenir.

Borç para vermede veya kredi işlemlerinin ve ertelenen ödemelerin diğer sınıflarında asla mükemmel güvenlik yoktur. Borçlular, garantörler ve kefiller ödeme güçlerini kaybedebilirler; karşılıklı teminatlar ve ipotekler işe yaramaz hale gelebilir. Borç veren borç alanın neredeyse daima ortağı, veya leasing veya ipotekli mülkün neredeyse sahibidir. Kendisini ilgilendiren piyasa verilerindeki değişmelerden etkilenebilir; kaderini borçlununkine veya karşılıklı teminatın fiyatında gerçekleşen değişmelere bağlayabilir. Sermaye aslında faiz taşımaz; sadece faiz getirmek için değil, aynı zamanda tamamen yok olmasın diye iyi kullanılmalı ve yatırım yapılmalıdır. *Pecunia pecuniam parere non potest** deyişi, kadim ve ortaçağ filozoflarının atıfta bulunduğu durumdan radikal olarak farklı olan, bu bağlamda anlamlıdır. Brüt faiz ödünç vermesinde başarılı olan ödünç verici tarafından ancak kazanılabilir. Eğer faiz kazanabilirlerse, net faizden daha fazlasını içeren getiriye dahildir. Net faiz, analitik düşünceyle sadece ödünç verenin brüt getirisinden elde edilebilen bir büyüklüktür.

* Para paranın babası olamaz (çev.)

Ödünç verenin brüt getirisinin içinde bulunan girişimcilik unsuru her girişimcilik teşebbüsünde faal olan tüm öğeler tarafından belirlenir. Üstelik, yasal ve kurumsal kurallar tarafından birlikte belirlenir. Borçlu ve, kaderini veya karşılıklı teminatı kredi veren ile ödünç sermayenin yanlış yatırımının felaketli sonuçları arasına tampon olarak koyan, sözleşmeler kanunlar ve kurumlar tarafından belirlenir. Kredi veren kayıp ve başarısızlığa borç alıcıdan daha az maruz kalır, eğer ki yasal ve kurumsal çerçeve alacağını sözüne sadık olmayan borçlulara karşı korursa. Ancak, iktisadın bonolarda ve tahvillerde, tercihli hisselerde, ipotek ve başka tür kredi işlemlerindeki yasal yönleri ayrıntılı incelemeye girmesine gerek yoktur.

Girişimcilik öğesi ödünçlerin tüm çeşidinde mevcuttur. Tüketim veya kişisel ödünçler ile üretken veya iş ödünçleri arasında ayrıma gitmek geleneksel-dir. İlk sınıfın karakteristik işareti ödünç alanların beklenen gelecek getirileri harcamalarına imkân tanımasıdır. Bu gelecekteki getirilerde hak elde etme konusunda ise, ödünç veren, neredeyse, sanki işletmenin gelecekteki getirilerinde hak elde eden bir girişimci, olur. Borç vermesinin belirsizliğinin özel sonucu, gelecek getirileri hakkındaki bu belirsizlikten oluşmaktadır.

Özel ve kamu borçları (yani devletlere ve devletin alt birimlerine borçlar), arasında ayrıma gitmek de gelenekseldir. Bu tip borçların doğasında olan belirsizlik kamu otoritesinin hayatıyla yakından ilgilidir. İmparatorluklar düşebilir ve devletler sabıklarının sözleşme imzaladığı borçların taahhüdünü yerine getirmeye henüz hazır olmayan devrimciler tarafından devrilebilir. Bunun yanı sıra, uzun vadeli devlet borçlanmalarının her türünde kötü olan bir şeyin varlığı daha önceden zaten vurgulanmıştı.[127]

Ödenmesi ertelenmiş tüm çeşitlerinde, Demoklesin kılıcı gibi, devlet müdahalesi tehlikesi asılıdır. Kamuoyu daima borç verenlerin aleyhinedir. Borç verenleri aylak zenginler, borç alanları ise zavallı sanayiciler olarak tanımlar. İlkinden zalim sömürücü olarak nefret ederken, ikincisine baskının mazlum kurbanı olarak acır. Devletin eylemlerini büyük çoğunluğun faydasına küçük bir faizci grubun aleyhine dizayn ederek borçları perdelediklerine inanmaktadırlar. Ondokuzuncu asrın kapitalist icatlarının borç veren ve borç alan sınıfın bileşimini tamamen değiştirdiğini fark etmemişlerdir. Atinalı Solon, kadim Roma'nın tarımsal kanunlarının yürürlükte olduğu Ortaçağlarda borç verenler genelde zengin, borçlular ise fakirdi. Fakat, bonoların ve tahvillerin, mortgage* bankalarının, tasarruf bankalarının, hayat sigorta poliçelerinin ve sosyal güvenlik sisteminin olduğu bu çağda, ortalama gelire sahip insanla-

[127] Bkz. yukarıda, s. 226-228.

* İpotek karşılığı kredi veren. (Çev.)

rın çoğunluğu kendileri borç verenler konumundadırlar. Diğer taraftan, hisse senedi, fabrika, çiftlik ve gayrimenkul sahibi zengin, kapasitesince, borç verenden daha çok borç alan konumundadır. Borç verenlerin alacaklarının kamulaştırılmasını isterken, kitleler aslında kendi şahsi çıkarlarına bilmeden saldırmaktadırlar.

Bu hâl üzerine olan kamuoyu ile, borç verenin borç verme karşıtı önlemlerle zarar görme şansının, borç alma karşıtı önlemlerle imtiyazlı hale getirilerek dengelenme şansı yoktur. Bu dengesizlik eğer politik tehlike ödünç piyasası ile sınırlı ve aynı yoldan üretim araçlarının özel mülkiyetinin her çeşidini etkilemeseydi, brüt faiz oranındaki girişimcilik unsurunda tek taraflı bir artış eğilimine neden olurdu. Nesnelerin günümüzdeki durumu bu olduğu için, yatırımın hiçbir çeşidi bugün anti-kapitalizm önlemlerinin politik tehlikesine karşı güvende değildir. Kapitalist işletmesine doğrudan yatırımı, sermayesini işletmeye veya devlete borç vermeye tercih ederek, servetinin saldırıya karşı korumasızlığını azaltamaz.

Ödünç para vermede var olan politik riskler, doğal faiz oranının yüksekliğini etkilemez; brüt piyasa oranının içindeki girişimcilik unsurunu etkilerler. Bu riskler uç durumda--yani, ertelenmiş ödemeleri ilgilendiren sözleşmelerin tümünün mutlak olarak geçersizleşmesinin yaklaştığının beklendiği durumda--girişimcilik unsurunun tüm ölçümleri aşan bir şekilde artmasına neden olacaktır.[128]

3. Brüt Piyasa Faiz Oranının Bir Unsuru Olarak Fiyat Primi

Eğer para biriminin satın alma gücündeki nakit-teşvikli değişmeler tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarını aynı anda ve aynı ölçüde etkilerse, para yansızdır. Yansız para ile, yansız faiz oranı ertelenen ödeme olmaması koşuluyla, anlaşılabilir olur. Eğer ertelenen ödemeler varsa ve eğer borç verenin girişimci pozisyonunu ve brüt faiz oranındaki girişimcilik unsurunu ihmal edersek, satın alma gücündeki gelecek değişmeleri ihtimali sözleşmede şart koşulan maddelerde hesaba katılır. Anapara düzenli aralıklarla indeks rakamlarıyla çarpılacaktır ve böylece satın alma gücünde meydana gelen değişmelere göre artacak veya azalacaktır. Anaparanın ayarlanması ile faiz oranının hesaplanacağı meblağ da değişecektir. Böylece, bu oran, yansız faiz oranıdır.

---

[128] Bu durum (durum b) ve s. 527'de (durum a) ilgilenilen tüm dünyalık şeylerin beklenen amacının durumu arasındaki fark şudur: durum a'da doğal faiz oranı tüm ölçümlerin ötesinde artar çünkü gelecek malları tamamen değersiz hale gelir; durum b'de girişimcilik bileşimi tüm ölçümlerin ötesinde artarken doğal faiz oranı değişmez.

Yansız para ile, faiz oranının yansızlaştırılması başka bir şart koşma ile, tarafların satın alma gücünde gelecek değişmeleri doğru tahmin etme pozisyonunda olma şartıyla, elde edilebilir. Böyle değişmeler için karşılık ihtiva eden brüt faiz oranını doğal faiz oranına yüzdelik ilave edilmesini veya çıkarılmasını şart koşabilirler. Bu karşılığa--artı veya eksi--fiyat primi diyebiliriz. Çabuk ilerleyen deflasyon durumunda, eksi fiyat primi tüm doğal faiz oranını yutmakla kalmaz, aynı zamanda brüt oranı eksi miktara, borç verenin hesabına geçirilen miktara, çevirir. Faiz oranı yansızdır.

Fakat, tüm bu varsayımlar sadece hayali olmakla kalmazlar aynı zamanda birbiriyle çelişmeden farazi olarak bile düşünülemezler. Değişen ekonomide, faiz oranı asla yansız olamaz. Değişen ekonomide, tekil bir doğal faiz oranı yoktur; bu tip bir tekilliğin kurulmasına doğru bir meyil ancak hüküm sürebilir. Doğal faiz oranının nihai durumu elde edilmeden önce, verilerde yeni değişmeler ortaya çıkar ki, faiz oranlarının yeni hareketini yeni nihai duruma doğru yönlendirir. Her şeyin durdurulamaz biçimde aktığı bir yerde, hiçbir doğal faiz oranı kurulamaz.

Gerçekliğin dünyasında tüm fiyatlar dalgalanmakta ve eylemde bulunan insan bu değişmelerin tamamını hesaba katmaya zorlanmaktadır. Girişimciler iş teşebbüsünde bulunurlar ve kapitalistler yatırımlarını sadece bu değişmeleri tahmin ettikleri ve bunlardan kâr etmek istedikleri için değiştirirler. Piyasa ekonomisi aslında ilerlemeye doğru devamlı isteğin hüküm sürdüğü sosyal bir sistem olarak karakterize edilir. En ihtiyatlı ve girişimci bireyler üretim faaliyetlerini tekrar ve tekrar yeniden ayarlayarak kâr etme güdüsüyle hareket ederler. Tüketicilerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde yerine getirirler. Bu ihtiyaçların bazılarından kendilerinin haberleri vardır; bazılarının ise henüz kendileri farkına varmamışlardır. Destekçilerin bu spekülatif teşebbüsleri fiyat yapısını ve bununla brüt piyasa faiz oranını da her gün yeniden tazelerler.

Belli fiyatlarda yükselme bekleyen ödünç piyasasına borç alıcısı olarak girer ve daha az önemsiz fiyat artışı veya hiç fiyat artışı beklememiş olsaydı izin vereceğinden daha yüksek brüt faiz oranına müsaade etmeye hazırdır. Diğer taraftan, borç veren, eğer kendisi de fiyatlarda bir yükselme bekliyorsa, fiyatlardaki artışın önemsiz veya hiç olmadığı piyasa durumundan daha yüksek brüt faiz oranında ancak borç verecektir. Borç alanı eğer projesi yüksek maliyetleri karşılayacak kadar iyi gözüküyorsa, yüksek faiz oranı caydırmaz. Eğer brüt faiz oranı kazanabileceği kâra karşılık olarak faiz oranı kendisini tazmin edecek kadar yüksek olmasaydı, borç veren borç vermek yerine bizzat kendisi piyasaya girişimci ve mal ve hizmetleri talep eden olarak girerdi. Öyleyse, fiyatlardaki yükselme beklentisi brüt faiz oranlarını yükseltme eğilimindeyken, fiyatlardaki düşme beklentisi bu oranları düşürür. Fiyat yapısında beklenen

değişmeler sadece sınırlı mal ve hizmet grubunu ilgilendiriyorsa ve diğer malların fiyatlarında karşıt bir değişme beklentisi ile dengeleniyorsa, para ilişkisinin yokluğundaki durumda olduğu gibi, iki karşıt trend aşağı yukarı birbirini dengeler. Fakat, eğer para ilişkisi hissedilir derecede değiştirilirse ve tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarında genel bir düşme veya yükselme bekleniyorsa, bir eğilim devam eder. Artı veya eksi fiyat primi ertelenen ödemeleri ilgilendiren tüm işlemlerde ortaya çıkar.[129]

Değişen ekonomide fiyat priminin rolü yukarıda geliştirilen farazi ve gerçekleşmez plandakine atfettiğimizden farklıdır. Parasal ilişkilerdeki değişmelerin etkisini, sadece kredi işlemleri tek başına düşünülse bile, tamamıyla asla yok edemez; faiz oranlarını asla yansız yapamaz. Paranın aslında kendi itici gücüyle donatıldığı gerçeğini değiştiremez. Tüm oyuncular doğru ve tam olarak tüm ekonomik sistemdeki (geniş anlamda) para arzındaki değişmelerle ilgili niceliksel verileri, bu değişmelerin hangi tarihte olacağını ve ilk olarak hangi bireylerin bundan etkileneceğini biliyor olsalardı bile, nakit tutumu için para talebinin değişip değişmeyeceğini ve hangi ölçüde değişeceğini ve çeşitli malların fiyatlarının hangi ardışıklıkla ve ne kadar değişeceklerini önceden bilebilme pozisyonunda olamazlardı. Şayet fiyat priminin ortaya çıkışı para ilişkisindeki değişim tarafından üretilen fiyat değişmelerinden önce olmuş olsaydı, fiyat primi kredi sözleşmelerinin iktisadi önemi üzerindeki para ilişkisindeki değişmelerin etkilerini dengeleyebilirdi. Oyuncuların önceden dolaylı veya dolaysız kendi tatminine giden tüm mal ve hizmetlere dair fiyat değişmelerinin tarihleri ve hangi ölçülerde gerçekleşeceği üzerine yapılan muhakemenin sonucudur. Ne var ki, böyle hesaplamalar tespit edilemez; çünkü gerçekleştirilmeleri gelecek şartlarının ve değerlerinin mükemmel bilgisini gerektirir.

Fiyat priminin ortaya çıkışı güvenilebilir bilgi sağlayan ve geleceğe dair belirsizliği ortadan kaldıran aritmetik işlemlerin bir ürünü değildir. Destekçilerin gelecek anlayışı ve bu anlayışa dayanan hesaplamaların bir sonucudur. Piyasanın parasal ilişkide nakit-teşvikli değişmeler ve bundan dolayı belli bir yöne kayan bir trend ile karşılaştığı gerçeğini ilkin birkaç, daha sonra yeterince çok oyuncunun farkında olmaya başlamasıyla adım adım var olmaya başlar. Sadece insanlar bu trendden avantaj elde etmek için almaya veya satmaya başladıklarında, fiyat primi var olur.

Fiyat priminin parasal ilişkideki değişmeleri tahmin eden spekülasyonların doğal bir sonucu olduğunu fark etmek zorunludur. Motive eden, enflasyonist trendin devam edeceği yönündeki beklenti durumunda, "reel değerlere kaçış"

[129] Bkz. Irving Fisher, *The Rate of Interest* (New York, 1907), s. 77 vd.

denen ve sonunda canlanmayı parçalama ve para sisteminde çöküntü yaratan fenomenin ilk işaretidir. Gelecekteki gelişmeleri anlamanın her durumunda olduğu gibi, spekülatörlerin hata yapmaları mümkündür, enflasyonist veya deflasyonist hareketin duracağı veya yavaşlayacağı, ve fiyatların beklenenden farklı olacağı durumlar söz konusu olabilir.

Alma ve satma eğilimindeki yükseliş, fiyat primini üretir, kural olarak kısa vadeli borçları uzun vadelilere göre daha kısa zaman içinde ve daha büyük ölçülerde etkiler. Durum böyle olduğu müddetçe, fiyat primi kısa vadeli ödünç piyasasını ilk olarak etkiler ve daha sonra, piyasanın tüm kısmının neticelerinin sıralanmasından dolayı, uzun vadeli ödünçleri de etkiler. Ancak, uzun vadeli borçlarda fiyat priminin kısa vadeli ödünçlerde cereyan edenden bağımsız olarak göründüğü durumlar vardır. Uluslararası sermaye piyasasının hâlâ canlı olduğu bugünlerde uluslararası borç vermedeki durum böyledir. Borç verenlerin yabancı ülkenin ulusal parasının kısa vadeli gelişimi hakkında özgüveni vardır; bu paradan şart koşulan kısa vadeli ödünçlerin fiyat primi ya hiç yoktur, veya çok küçüktür. Fakat, ilgili paranın uzun vadeden takdiri daha az istenir bir durumdur ve sonuçta uzun vadeli sözleşmelerde önemli fiyat primi hesaba katılır. Sonuç bu para üzerinden şart koşulan uzun vadeli borçlar aynı borçlunun ödünçlerinin altın veya başka bir yabancı para üzerinden şart koşulmasından daha yüksek oranda dalgalanmasıdır.

Fiyat priminin en iyi durumda pratik olarak neden hafifletilebildiği, ancak tamamıyla asla ortadan kaldırılamadığı, kredi işlemleri içeriğinde parasal ilişkideki nakit-teşvikli değişmelerin yankılarının bir nedenini göstermiş olduk. (İkinci neden gelecek bölümde gösterilecektir.) Fiyat primi daima satın alma gücündeki değişmelerin ardında kalır; çünkü bunları üreten (geniş anlamda) para arzındaki değişmeler değil, bu değişikliklerin--doğal olarak sonradan oluşan--fiyatlar üzerindeki etkileridir. Sadece durmayan enflasyonun nihai durumunda nesneler farklı olmaya başlar. Paranın feci paniği, sekteye uğratılması, sadece fiyatlar için tüm ölçümleri aşan yükselme eğilimi değil, artı fiyat priminin tüm ölçümleri aşan artış eğilimidir. Ancak, hiçbir brüt faiz oranı potansiyel ödünç verene para biriminin satın alma gücündeki düşmeden beklenen kayıpları telafi edecek kadar yüksek görünmez. Borç vermekten imtina eder ve "reel" mallar almayı tercih eder. Ödünç alıp-verme piyasası bekleme pozisyonuna geçer.

4. Ödünç Piyasası

Ödünç piyasasında belirlendiği gibi brüt faiz oranı tekil değildir. Her zaman dahil edilen girişimcilik unsuru her bir anlaşmanın kendine has karakteristiğine göre değişir. Bu öğeyi ihmal etmek, faiz oranlarının hareketine adanan

istatistiksel ve tarihsel tüm çalışmaların en ciddi eksikliklerinden birisidir. Zaman serilerinde merkez bankasının iskonto oranları veya açık piyasa faiz oranları verilerini düzenlemek yararsızdır. Böyle zaman serilerinin yapılandırılması için çeşitli veriler oransızdır, yetersizdir. Aynı merkez bankasının iskonto oranı çeşitli dönemlerde farklı bir anlam ifade eder. Çeşitli ulusların merkez bankalarını, özel bankalarını ve diğer organize ödünç piyasalarını etkileyen kurumsal farklılıklar o kadar farklıdır ki, bu farklılıklara dikkat etmeden nominal faiz oranlarını karşılaştırmak yanlış yönlendirir. Öteki her şey sabitken, ödünç verenlerin yüksek faiz oranlarını düşüklere, borç alanların ise düşük oranları yüksek oranlara tercih etme eğiliminde olduklarını, önceden biliyoruz. Ancak öteki şeyler asla sabit değildir. Girişimcilik unsurunun yüksekliğini ve fiyat primini belirleyen öğelerin eşit olduğu ödünçler için brüt faiz oranlarının eşitlenmesine doğru ödünç piyasasında bir eğilim hüküm sürer. Bu bilgi faiz oranlarının tarihini ilgilendiren gerçekleri yorumlamak için zihni bir araç sunar. Bu bilginin yardımı olmaksızın, istatistiksel ve tarihsel materyallerin çoğu anlamsız rakamların biriktirilmesi olur. Belli başlı malların fiyatlarının zaman serilerini düzenlerken, deneycilik ilgilenilen fiyat verilerinin aynı fiziksel nesneye atıfta bulunduğu gerçeğinde haklılaştırıldığı en azından görünür. Fiyatların nesnelerin değişmeyen fiziksel özellikleriyle ilişkili olmadığı, eylemde bulunan insanın onlara verdiği değerin değişen değerler olduğu gerçekten yüzeysel bir mazerettir. Fakat, faiz oranları çalışmasında, bu kusurlu mazeret bile daha fazla sürdürülemez. Gerçekte göründüğü gibi brüt faiz oranları katalaktik teorinin onlarda gördüğü karakteristik özelliklerinden başka ortak bir şeyleri yoktur. Karmaşık fenomendir ve faizin posteriori* teorisi veya ampirik yapılandırması için asla kullanılamazlar. İktisadın sorunlar hakkında öğrettiklerini ne onaylar, ne de çürütürler. Eğer iktisadın sunduğu tüm bilgiler dikkatlice analiz edilirse, iktisat tarihi için paha biçilmez dokümanlar sunar, ancak iktisat teorisi için yararlı bir şey sunmazlar.

Kısa vadeli ödünç piyasalar (para piyasası) ile uzun vadeli piyasalar (sermaye piyasası) arasında bir ayrıma gitmek olağandır. Daha içeriye yönelik analiz vadelerine göre ödünçleri sınıflandırmada daha ileriye gitmelidir. Ayrıca, sözleşmenin şartlarının ödünç verenin alacaklarına verdiği yasal niteliğe dair farklılıklar vardır. Kısacası, ödünç piyasası homojen değildir. Fakat, en göze çarpan farklılıklar brüt faiz oranının içinde olan girişimcilik unsurundan ortaya çıkar. Kredinin itimada dayandığını iddia ederken insanların tercihi işte budur.

Ödünç piyasasının tüm sektörleri ile buralarda belirlenen brüt faiz oranları arasındaki bağlantı nihai doğal faize doğru brüt faiz oranlarının içindeki net

* Sonradan gelen. (çev.)

faiz oranlarındaki kalıtsal eğilim tarafından yaratılır. Bu eğilime dair, katalaktik teori piyasa faiz oranları ile sanki tekil fenomenmiş gibi ilgilenmekte ve brüt faiz oranında normal olarak daima dahil edilen girişimcilik unsurundan ve arada bir dahil edilen fiyat priminden uzak tutmakta serbesttir.

Tüm mal ve hizmetlerin fiyatları nihai duruma doğru hareket eden her bir zaman parçasının içindedir. Eğer bu nihai duruma erişilebilirse, gelecek mallarının ve şu anki malların fiyatları arasındaki oranda doğal faizin nihai durumu gösterilirdi. Ne var ki, değişen ekonomi asla hayali nihai duruma erişemez. Yeni veriler tekrar ve tekrar ortaya çıkar ve doğal faizin farklı oranının tekabül edebileceği farklı nihai duruma doğru fiyatların trend hareketini önceki amacından saptırır. Doğal faiz oranında fiyatların ve ücretlerin devamlılığından daha sürekli bir şey yoktur.

İhtiyatlı eylemlerini verilerdeki gerçekleşen değişmelere üretim faktörlerini ayarlama niyetindeki girişimci ve destekçi insanlar, hesaplamalarını piyasada belirlenen fiyatlar, ücretler ve faiz oranları üzerine oturturlar. Üretimin tamamlayıcı faktörlerinin şu anki fiyatları ile ürünlerin tahmini fiyatları eksi piyasa faiz oranı arasındaki farkı keşfederler ve onlardan kâr elde etmek için can atarlar. İşadamının bu kasıtlı planlamasında faiz oranının oynadığı rol açıktır. Üretim faktörlerini geleceğin yakın dönemindeki istek-tatmininde kullanmaktan daha ne kadar geri tutacağını ve daha uzak dönemdeki istek-tatminine onları tahsis edeceğini işadamına gösterir. Halkın şu anki mallar ve gelecekteki mallar arasında değerleme oranında yaptığı fark her somut duruma uyan üretim dönemlerini gösterir. Halkın tasarruflarıyla sağlanan sermaye mallarının sınırlı miktarı ile uyumlu olmayan projeleri gerçekleştirmekten onu engeller.

Paranın itici gücünün belli bir şekilde etkilemeye başladığı faiz oranlarının bu başlangıç işlevini etkilemektedir. Para ilişkilerinde nakit-teşvikli değişmeler belli şatlar altında emek ve mal fiyatlarını etkilemeden önce ödünç piyasasını etkileyebilir. Para arzında (geniş anlamda) artış ve azalışlar ödünç piyasasına sunulan para arzını arttırabilir veya azaltabilir ve bu sayede brüt piyasa faiz oranını düşürebilir veya yükseltebilir--doğal faiz oranında hiçbir değişiklik olmamasına rağmen. Eğer bu gerçekleşirse, piyasa oranı doğal faiz oranının ve üretim için sermaye malları arzının gerektirdiği yükseklikten sapabilir. O zaman, piyasa faiz oranı girişimci kararlarına rehberlik etmede oynadığı işlevi yerine getiremez. Girişimcinin hesaplamalarını hüsrana uğratır ve eylemlerini tüketicilerin en acil ihtiyaçlarını en uygun şekilde karşılama yolundan saptırır.

O zaman ikinci önemli gerçeği fark etmek gerekir. Eğer para arzı (geniş anlamda) artar veya azalırsa, diğer şeyler sabitken, ve böylece fiyatlar için yük-

selme veya düşme yönünde genel bir eğilim meydana getirirse, artı veya eksi fiyat primi ortaya çıkmak zorunda olur ve brüt piyasa faiz oranını yükseltmek veya düşürmek durumunda kalırdı. Fakat, eğer parasal ilişkilerde böyle değişmeler ilk olarak ödünç piyasasını etkilerse, brüt piyasa faiz oranı konfigürasyonunda karşı değişmelere neden olur. Parasal ilişkilerdeki değişmelere piyasa faiz oranını ayarlamak için artı veya eksi fiyat primi gerekli olmasına rağmen, brüt faiz oranı gerçekten düşüyor veya yükseliyordur. Fiyat primi enstrümanının tamamen ertelenmiş ödemeleri ilgilendiren sözleşme içeriği bağlamında parasal ilişkideki nakit-teşvikli değişmelerin yansımalarını ortadan kaldıramamasının ikinci nedeni budur. Yukarıda gösterildiği gibi, uygulaması çok geç başlar, satın alma gücündeki değişmelerin gerisinde kalır. Belli şartlar altında karşı yönde iten güçlerin yeterli fiyat priminden daha önce piyasada kendilerini gösterdiklerini gördük.

5. Doğal Faiz Oranı Üzerinde Parasal İlişkideki Değişmelerin Etkileri

Piyasa verilerindeki her değişim gibi, parasal ilişkilerdeki her değişim doğal faiz oranını muhtemelen etkiler. Enflasyonist tarih taraftarlarına göre, enflasyon girişimcilerin kazançlarını az ya da çok arttırma eğilimindedir. Şu şekilde muhakemede bulunurlar: Mal fiyatları ücretlere göre daha erken yükselir ve daha diktir. Bir tarafta, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime harcayan ve çok az tasarruf eden sınıflar, ücretliler ve maaşlılar ters yönde etkilenirler ve buna göre harcamalarını kısıtlamak zorundadırlar. Diğer tarafta, nüfusun mülk sahibi tabakası, ki bunların gelirlerinin önemli bölümünü tasarruf etme meyli oldukça büyüktür, kayrılır; tüketimlerini oransal olarak arttırmazlar, sadece tasarruflarını arttırırlar. Böylece, bir bütün olarak toplumda yoğunlaştırılmış yeni sermaye birikimine doğru bir eğilim ortaya çıkar. İlave yatırım iktisadi sistemin yıllık üretiminin büyük bir kısmını tüketen nüfus parçasına yüklenen tüketim kısıtlamasının doğal bir sonucudur. Bu *cebri tasarruf* doğal faiz oranını düşürür. İktisadi gelişmenin hızını ve teknolojik yöntemlerde ilerlemeyi arttırır.

Böyle bir cebri tasarrufun enflasyonist hareketten kaynaklandığı ve arada bir geçmişte ortaya çıktığı doğrudur. Faiz oranlarının yüksekliği üzerine parasal ilişkideki değişmelerin etkileriyle ilgilenirken, bu değişmelerin belli şartlar altında gerçekten doğal faiz oranını değiştirebildiği gerçeğini gözardı etmemeliyiz. Fakat bu arada pek çok başka bazı gerçek de hesaba katılmalıdır.

İlk olarak kişi, cebri tasarrufun enflasyondan kaynaklanabildiğini ama bunun bir zorunluluk olmadığını fark etmelidir. Ücretlerdeki artışın mal fiyatları artışının gerisinde kalıp kalmadığı enflasyonun her anındaki özgün verilerine

bağlıdır. Reel ücretlerdeki düşme eğilimi paranın satın alma gücündeki düşmenin kaçınılmaz sonucu değildir. Nominal ücretin mal fiyatından daha önce veya daha fazla arttığı zamanlarda olabilir.[130]

Üstelik, zengin sınıfının daha yüksek tasarruf etme ve sermaye biriktirme eğilimi gibi bir praksiyolojik gerçeğin olmadığını, bunun psikolojik bir gerçek olduğunu unutmamalıyız. Enflasyonist hareketin ilave kazanç getirdiği bu insanların artan kazançlarını tasarruf ve yatırım yapmayıp tüketimlerini arttırmada kullandığı durumlar da olabilir. İktisadın tüm teoremlerini karakterize eden sabit kesinlilik ile enflasyondan kazançlı çıkanların nasıl hareket edeceğini tahmin etmek imkânsızdır. Tarih bizlere geçmişte neler olduğunu söyleyebilir. Fakat, gelecekte bunların tekrar edeceğini iddia edemez.

Enflasyonun sermaye tüketimine doğru yönlendiren güçleri de doğurduğu gerçeğini ihmal etmek ciddi bir gaf olur. Bunun sonuçlarından birisi iktisadi hesaplamayı ve muhasebeyi tahrif etmesidir. Görünen kârı veya aldatıcı fenomeni üretir. Eğer yıllık yıpranma payının, yıpranan araç gerecin yerine ikamesinin geçmişte satın alındığı meblağdan daha yüksek maliyeti gerektireceği gerçeğine tam önem verilmeyecek şekilde belirlenmesi halinde yetersiz olacağı açıktır. Eğer demirbaşların ve ürünlerin satımında elde edilmeleri için harcanan fiyat ile satışta gerçekleşen fiyat arasındaki tüm fark muhasebe kayıtlarına artık olarak girilirse, hata aynen devam ettirilmiş olur. Eğer hisse ve gayrimenkul fiyatlarındaki artışı kazanç olarak düşünülürse, aldanım açıktır. Enflasyonun genel bir zenginlik ile sonuçlanacağına insanları inandıran işte tam da bu aldatıcı kazançlardır. Kendilerini şanslı hissederler ve harcamalarında ve eğlencelerinde cömert olurlar. Evlerini süslerler, yeni malikaneler inşa ederler ve eğlenceye dalarlar. Harcamalardaki görünen kazançlar, yanlış hesaplamanın hayalperest sonuçlarında, sermayeyi tüketirler. Bu harcamacıların kimler olduklarının hiçbir önemi yoktur. İşadamı veya toptancı tüccarları olabilirler. Gün geçtikçe zenginleştiğini sanan işverenler tarafından daha fazla ücret talepleri karşılanan ücretliler olabilir. Genelde görünen kazancın büyük bir kısmını emen vergilerle desteklenen insanlar olabilir.

En sonunda, enflasyonun ilerlemesiyle daha fazla insan her gün paranın satın alma gücündeki düşmenin farkına varır. Kişisel olarak iş hayatıyla uğraşmayan ve borsa şartlarına aşina olmayanlar için, tasarrufun ana aracı mevduat hesapları, bonolar ve hayat sigortaları birikimidir. Tüm bu tasarruflar enflasyon tarafından zarara uğratılır. Böylece, tasarruf kösteklenir ve gösteriş görünür hale gelir. Kamunun nihai tepkisi, "reel değerlere kaçış" çöküntülerden bazı enkazları kurtarmak için çaresiz girişimlerdir. Sermaye korunması

[130] Müdahalesiz emek piyasasındaki şartlar ile ilgileniyoruz. Lord Keynes'in geliştirdiği argüman için bkz. aşağıda, s. 777 ve 792-793.

açısından bakıldığında, çare değil sadece zavallı acil önlemdir. En iyi durumda tasarrufçu fonunun bir kısmını kurtarabilir.

Enflasyonist görüş sahipleri ve genişlemecilerin önde gelenlerinin ana tezi öyleyse oldukça zayıftır. Geçmişte enflasyonun bazen, ama her zaman değil, cebri tasarruf ve eldeki mevcut sermayede artış ile sonuçlandığı kabul edilebilir. Ne var ki, bu durum enflasyonun gelecekte de aynı etkileri üreteceği anlamına gelmez. Tersine, modern şartlar altında sermaye tüketimine yönlendiren güçlerin ortaya çıkma ihtimali enflasyonist şartlar altında sermaye birikimine itenlerden daha yüksektir. Her neyse, doğal faiz oranı, sermaye ve tasarruf üzerindeki bu değişikliklerin nihai etkileri, her anın belirli verilerine bağlıdır.

Deflasyonist veya kısıtlayıcılık hareketinin etkileri ve sonuçları için de, gerekli değişikliklerle, aynısı geçerlidir.

6. Enflasyon ve Kredi Genişlemesi Tarafından Etkilenmiş Olarak Brüt Piyasa Faiz Oranı

Enflasyonist veya deflasyonist hareketin doğal faiz oranı üzerindeki nihai etkileri her ne olursa olsun, aralarında hiçbir benzerlik ve para ilişkisinde nakit-teşvikli değişimin brüt piyasa faiz oranında meydana getirdiği geçici değişmeler yoktur. Eğer piyasa sistemine para ve para-ikamelerinin girişi ve buradan çıkışları ilk olarak ödünç piyasasını etkilerse, brüt piyasa faiz oranı ile doğal faiz oranı arasındaki eşitliği geçici olarak bozar. Borç vermek için sunulan para meblağındaki artışa veya azalışa bağlı olarak, olayların daha sonraki gidişatında parasal ilişkideki değişmelerden muhtemelen gerçekleşen doğal faiz oranındaki değişmelerle aralarında bir korelasyon olmaksızın, piyasa oranı yükselir veya düşer. Piyasa oranı doğal faiz oranının yüksekliğinin belirlediği yükseklikten sapar ve doğal faiz oranı yüksekliğinin karşılık geldiği orana ayarlama eğilimindeki kuvvetler işin içine dâhil olurlar. Bu ayarlamanın gerektirdiği zaman diliminde doğal faiz oranı yüksekliği değişir, ve bu değişime sapmaya neden olan enflasyon veya deflasyon süreci tarafından neden olunabilir. O zaman yeniden ayarlamanın meylettiği nihai piyasa oranını belirleyen nihai doğal faiz oranı bozulmanın arifesinde hüküm süren orandan farklıdır. Böyle bir gerçekleşme ayarlanma süreci verilerini etkileyebilir. Yine de, esasını etkilemez.

İlgilenilmesi gereken fenomen şudur: Doğal faiz oranı gelecek mallarının şu anki mallara karşı iskontosu tarafından belirlenir. Esasta para ve para-ikameleri arzından bağımsızdır, para ve para-ikameleri arzındaki değişmelerin doğal faiz yüksekliğini dolaylı olarak etkileyebilir olması gerçeği kayda değerdir. Fakat, brüt piyasa faiz oranı parasal ilişkideki değişmelerden etkilenebilir.

Tekrardan bir ayarlama zorunludur. Acaba bunu meydana getiren doğal süreç nedir?

Bu kısımda sadece enflasyon ve kredi genişlemesi ile ilgilenmekteyiz. Basitleştirmek için, para ve para-ikamelerinin ilave miktarının ödünç piyasasına aktığını ve piyasanın geri kalanına sadece ödünç verildikten sonra erişebildiğini varsayalım. Bu tedavül kredisinin genişleme şartlarına tam olarak benzer.[131] Böylece, incelememiz kredi genişlemesinin neden olduğu analiz süreci ile eş anlamlı hale gelir.

Bu analiz ile uğraşırken, fiyat primine göndermede bulunmalıyız. Kredi genişlemesinin başlangıcında artı fiyat priminin doğmadığı daha önce belirtilmişti. Fiyat primi ilave para arzı (geniş anlamda) mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkilemeye başlayıncaya kadar gözükemez. Ancak, kredi genişlemesi sürdüğü müddetçe emanet paranın ilave miktarı ödünç piyasasına yağdığında, brüt piyasa faiz oranı üzerindeki baskı devam eder. Sürekli artmak zorunda olan, genişletici sürecin ilerleyişi ile, artı fiyat prim hesabına brüt piyasa oranı yükselmek zorundadır. Fakat, kredi genişlemesi devam ederse, brüt piyasa oranı hem doğal faiz oranını hem de artı fiyat primini kapsayan yüksekliğin ardında kalmaya devam eder.

Bu noktayı vurgulamak gereklidir; çünkü düşük ve yüksek faiz oranı olarak düşündükleri arasında ayrım yapan insanlara göre olağan yöntemleri ifşa eder. Oranların yalnızca aritmetiksel yüksekliğini veya hareketlerinde gözüken trendi genelde hesaba katar. Kamuoyu "normal" oran (yüzde 3 ila 5 arasında bir şey) hakkında kesin fikirlere sahiptir. Piyasa oranı bu yüksekliği aştığında veya piyasa oranları--aritmetik oranlarına bakılmaksızın--önceki yüksekliğinin üzerine çıkıyorsa, insanlar yüksek veya yükselen faiz oranlarından konuşmakta haklı olduklarına inanırlar. Bu yanılgılara karşı, fiyatların genel yükselişi (para biriminin satın alma gücünde düşüş) şartları altında eğer brüt faiz oranı yeterli artı fiyat primini içinde barındırıyorsa aşağı yukarı değişmeyen satın alma gücü dönemin şartlarına göre değişmez olarak düşünülebilir. Bu bağlamda, Alman Reichsbank'ın yüzde 90 iskonto oranı 1923 sonbaharında düşük, gerçekten gülünecek kadar düşük bir orandı; fiyat priminin oldukça gerisinde kaldı ve brüt piyasa faiz oranının diğer parçaları için hiçbir şey bırakmadı. Esasında aynı fenomen uzun süreli kredi genişlemesinin her anında kendisini gösterir. Brüt piyasa faiz oranları her genişleme döneminde daha da yükselir, ne var ki fiyatlarda beklenen daha fazla genel artışın gerektirdiği yüksekliğe denk gelmediği için düşüktür.

Kredi genişlemesi sürecini analiz ederken, piyasa verilerine ayarlama ve nihai fiyatların kurulmasına doğru hareketin ve faiz oranları iktisadi sürecin-

[131] "Uzun-boylu" dalgalanmalar için, bakınız aşağıda, s. 575.

de yeni verilerin ortaya çıkışı, (yani, ödünç piyasasına sunulan ilave emanet para miktarı) ile bozulduğunu varsayalım. Bu bozulmanın arifesinde hüküm süren brüt piyasa oranında, bu orandan borç para almaya hazır herkes, her durumda girişimcilik unsuru hesaba dahil edildikten sonra, istedikleri kadar borç alabilirler. İlave ödünçler sadece daha düşük brüt piyasa oranında verilebilir. Brüt piyasa oranındaki bu düşüşün kendisini ödünç sözleşmelerinde şart koşulan yüzdedeki aritmetik düşüş olarak ifade edip etmemesinin bir önemi yoktur. Nominal faiz oranlarının değişmeden aynen kalıp kalmadığının da bir önemi yoktur. Genişlemenin girişimcilik unsuru hesaplamasından önce yapılamayacak olan sözleşmenin, önceden yapılmış olamayacağı bu oranlardaki ödünç pazarlığı gerçeğinde kendisini gösterip göstermemesinin bir önemi yoktur. Böyle bir sonuç brüt piyasa oranlarında düşme ile eş anlamlıdır ve aynı sonuçları meydana getirir.

Brüt piyasa faiz oranındaki düşme ilgili projelerin kârlılık şansları ile ilgili girişimci hesaplamalarını etkiler. Üretimin maddi faktör fiyatları, ücretler ve ürünlerin tahmini gelecek fiyatlarıyla birlikte faiz oranları, işadamının hesaplama planlarının içine giren kalemdir. Bu hesaplamanın sonucu belli bir projenin geri ödeyip ödeyemeyeceğini gösterir. Gelecek mallarının şu anki mallara karşı kamu değerlemesindeki veri oranlar altında yatırımların yapılıp yapılamayacağını gösterir. Eylemlerini bu değerleme ile uyum haline sokar. Gereken bekleme zamanının uzunluğundan ötürü kamu tarafından onaylanmayacak projeleri gerçekleştirmekten kendisini alıkoyar. Eldeki sermaye mallarını tüketicilerin en iyi ve en acil isteklerini karşılayacak şekilde kullanmaya onu zorlar.

Fakat faiz oranındaki düşme işadamının hesaplamalarını çarpıtır. Sermaye malları miktarı artmasaydı bile, hesaplama eğer böyle bir artış gerçekleşmiş olsaydı ancak kullanılabilecek rakamları kullanırdı. Sonuç olarak bu tip hesaplamaların sonuçları yanlış yönlendirir. Bazı projeleri kârlı gösterir ve doğru hesaplamanın, kredi genişlemesi ile manipüle edilmemiş faiz oranları temelinde, gerçekleştirilemez olarak göstermiş olacağı projeleri de gerçekleştirilebilir göstertir. Girişimciler bu projelerin uygulamasını başlatırlar. İş faaliyetleri teşvik edilir. Canlanma başlar.

Harcamalarda bulunan girişimciler adına ilave talep, üretici malları ve fiyatları ile ücretleri yükseltme eğilimindedir. Yükselen ücretlerle birlikte tüketici malları fiyatları da yükselir. Ayrıca, girişimciler tüketici malları fiyatlarındaki artışa kendi paylarını katarlar, çünkü onlar da, iş hesaplarının gösterdiği aldatıcı kazançlarla aldanarak, daha çok tüketmeye hazırdırlar. Fiyatlardaki genel artış iyimserliği yayar. Eğer sadece üretici malları fiyatları yükselmiş olsaydı ve tüketici malları fiyatları bundan etkilenmemiş olsaydılar, girişimci-

ler mahcup olurlardı. Planlarının sağlamlığı ile ilgili şüpheleri olurdu, çünkü üretim maliyetlerindeki artış hesaplamalarını alt üst etmiş olurdu. Fakat tüketici mallarına olan talebin yoğunlaşıyor olması ve yükselen fiyatlara rağmen satışlarını genişletmelerinin mümkün olması gerçeği ile şüpheleri giderilir. Böylece, üretimin daha yüksek maliyete rağmen kârlı olacağından emindirler. Devam etmeye karar verirler.

Elbette, kredi genişlemesinin neden olduğu geniş ölçekli üretimin devamı için, tüm girişimciler, faaliyetlerini önceki üretim sınırlarında üretim yapanlardan daha az olmamak kaydıyla genişletenler, üretim maliyetleri daha yüksek olduğu için ilave fonlara ihtiyaç duyarlar. Eğer kredi genişlemesi, ödünç piyasasına emanet paranın belli miktarı tekrar tekrar şırınga edilmediği ve sonradan hep birden durduğu, yalnızca tek bir atıştan ibaretse, canlanma çok kısa zaman içinde durmalıdır. Girişimciler daha ileri teşebbüsleri için ihtiyaç duydukları fonları elde edemezler. Brüt faiz oranı yükselir; çünkü ödünçlere olan artan talep ödünç verme için para miktarında karşılık gelen bir artış ile dengelenmemektedir. Mal fiyatları düşer çünkü bazı girişimciler stokları satıyordur ve diğerleri satın almaktan kaçınıyordur. İşletme faaliyetlerinin boyutu tekrar küçülür. Canlanma sona erer çünkü onu meydana getiren kuvvetler artık ortada yoktur. Tedavül kredisinin ilave miktarı ücret ve fiyatlar üzerindeki çalışmasını bitirmiştir. Fiyatlar, ücretler ve çeşitli bireylerin nakit tutumları yeni para ilişkisine ayarlanır; ilave emanet paranın daha fazla şırınga edilmesi ile bozulmadan para ilişkisine denk gelen nihai duruma doğru hareket ederler. Piyasanın bu yeni yapısına koordine edilen doğal faiz oranı brüt piyasa faiz oranı üzerine tam momentum ile hareket eder. Brüt piyasa faiz oranı para arzında (geniş anlamda) nakit-teşvikli değişmeler tarafından uygulanan rahatsız edici etkilere artık bağımlı değildir.

Canlanmayı--yani üretim genişlemesi ve tüm fiyatlardaki yükselme genel eğilimini--para veya emanet para arzında değişmelere göndermede bulunmaksızın açıklama çabalarının ana eksikliği, bu durumu ihmal etme gerçeğinde görülecektir. Fiyatlardaki genel bir yükselme *tüm* malların arzında bir düşme veya para arzında (geniş anlamda) bir artış olduğunda ancak gerçekleşebilir. Argüman gereği olarak, bir an için canlanmanın bu parasal olmayan açıklama ifadelerini ve ticaret konjonktürünü doğru olarak kabul edelim. Fiyatlar ilerler ve iş faaliyetleri genişler para arzında bir artış olmamasına rağmen. O zaman çok kısa zaman içinde fiyatlarda düşme eğilimi ortaya çıkmalıdır, kısa-ömürlü canlanma sona gelir. Gerçekten, her parasal olmayan ticaret konjonktürü doktrini kredi genişlemesini canlanmayı takip eden bir olgu olduğunu örtük olarak varsayar--veya mantıken saymalıdır.[132] Böyle bir kredi genişlemesi yok-

[132] Bkz. G. v. Haberler, *Prosperity and Depression* (yeni baskı, League of Nations'

luğunda hiçbir canlanmanın olamayacağını ve para arzındaki (geniş anlamda) artışın fiyatların parasal olmayan genel hareketinin gerekli şartı olduğunu kabul etmemek elde değildir. Böylece, konjonktürel dalgalanmaların parasal olmayan açıklamaları ifadelerinin yakın incelemesi kredi genişlemesinin, canlanmanın vazgeçilmez ihtiyacı olmasına rağmen, onu meydana getirmede tek başına yeterli olmadığı ve bazı başka şartların ortaya çıkması için gerekli olduğu varsayımına dönüşür.

Fakat, bu kısıtlı bağlamda bile, parasal olmayan doktrinlerin öğretisi boştur. Her kredi genişlemesinin, yukarıda tarif edildiği gibi, canlanmayı meydana getirmek zorunda olması gerektiği açıktır. Kredi genişlemesinin canlanma yaratan eğilimi, eğer başka bir unsur gelişimini eşanlı dengelerse, başarısız olur. Mesela, şayet bankalar krediyi genişletirse, devlet tamamıyla işadamının "aşırı" kârını vergilendirmesi veya "pompalama" fiyatlarda yükselme ile sonuçlanır sonuçlanmaz, daha ileriki kredi genişlemesini durduracaksa, hiçbir canlanma gerçekleşmez. Girişimciler bankalar tarafından sunulan ucuz krediler yardımıyla teşebbüslerini genişletmekten uzak duracaklardır çünkü kazançlarında artış beklememektedirler. Bundan gerçekten bahsetmek gereklidir; çünkü New Deal programı, pompalama önlemlerinin ve 1930'ların diğer olaylarının başarısızlığını açıklamaktadır.

Canlanma kredi genişlemesi devam ettiği sürece ancak yaşayabilir. Canlanma ilave emanet paranın ödünç piyasasına girmemesiyle birlikte sona gelir. Fakat, eğer enflasyon ve kredi genişlemesi sonsuza kadar devam etseydi bile, ebediyen devam edemezdi. O zaman tedavül kredisinin sınırsız genişlemesini önleyen engeller ile karşılaşırdı. Canlanmayı bitirmeye ve tüm para sistemini çökertmeye götürürdü.

Para teorisinin esası, para ilişkisinde nakit-teşvikli değişmelerin çeşitli fiyatları, ücretleri ve faiz oranlarını ne aynı anda ne de aynı ölçüde etkilediğidir. Eğer bu dengesizlik var olmasaydı, para yansız olurdu; parasal ilişkilerdeki değişmeler iş yapısını, sanayinin çeşitli kollarındaki üretimin büyüklüğünü ve yönünü, tüketimi ve nüfusun muhtelif katmanlarının servet ve gelirini etkilemezdi. O zaman brüt piyasa faiz oranı da para ve tedavül kredisi alanındaki değişmelerden dolayı--geçici veya uzun dönemli--etkilenmezdi. Bunun sebebi, böyle değişmelerin doğal faiz oranını değiştirme gerçeği, bu dengesizliğin muhtelif bireylerin servet ve gelirlerinde meydana getirdikleri değişmelerdir. Doğal faiz oranındaki bu değişmelerden başka, brüt piyasa oranının geçici etkilenmesi gerçeği bu dengesizliğin kendisinde açıktır. Eğer ilave para miktarı ekonomik sisteme mal fiyatlarını ve ücretleri zaten yükseltmiş olduğu tarihte

---

Report, Cenova, 1939), s. 7.

ödünç piyasasına erişecek şekilde girerse, brüt piyasa faiz oranları üzerindeki bu ani geçici etkiler ya çok hafif olur veya hiç olmaz. İlave para veya emanet para miktarı ne kadar erken ödünç piyasasına gelirse, brüt piyasa faiz oranı o kadar daha şiddetli bir şekilde etkilenir.

Kredi genişlemesi şartları altında ilave para ikamelerinin tüm miktarı işletmelere ödünç verilirse, üretim genişler. Girişimciler üretimin enlemsel genişlemesine (yani, bireysel endüstride üretim sürecini uzatmadan üretimin genişlemesi) işine veya boylamsal genişlemeye (yani, üretim dönemini uzatmaya) koyulurlar. Her iki durumda, ilave tesisler üretimin ilave faktörlerinin yatırımını gerekli kılar. Fakat, yatırım için sermaye malları miktarı artmamıştır. Kredi genişlemesi de tüketimin kısılmasına doğru bir eğilim yaratmamıştır. Genişlemenin daha ileriki safhalarında nüfusun bir kısmı tüketimi kısıtlamak için zorlanacağı, cebri tasarruf ile yukarıda ilgilenirken bahsedildiği gibi, doğrudur. Fakat, halkın bazı gruplarının bu cebri tasarrufunun diğer gruplar adına tüketimdeki artışı fazlasıyla karşılayıp karşılamayacağı ve sonuç olarak tüm piyasa sisteminde toplam tasarruf miktarında bir artış ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağı, kredi genişlemesinin her anındaki kendine özgü koşullara bağlıdır. Her neyse, kredi genişlemesinin ilk sonucu harcamalarını arttıran girişimciler tarafından gösterilen yoğun emek talebi nedeniyle ücretleri yükselen ücretlilerin tüketimlerindeki artıştır. Argüman için enflasyon tarafından lehlerine olarak bu ücretliler grubunun cebri tasarrufu ve enflasyon tarafından zarara uğratılan diğer grupların cebri tasarrufu eşit meblağda ve toplam tüketim miktarında hiçbir değişmenin gerçekleşmediğini varsayalım. O zaman durum şudur: Üretim bekleme zamanının süresi uzatılmış olacak şekilde değiştirilmiştir. Fakat, tüketici mallarına olan talep arzın daha uzun süre devam edeceği kadar henüz düşmemiştir. Elbette ki, bu gerçek tüketici malları fiyatında bir artışla sonuçlanır ve böylece cebri tasarruf eğilimine neden olur. Ancak, tüketici malları fiyatlarındaki bu artış iş eğilimindeki genişlemeyi kuvvetlendirir. Girişimciler talebin fiyatların yükseldiği daha fazla üretim ve yatırımın kazançlı olduğu gerçeğinden bunu çıkartırlar. Buna devam ederler ve yoğunlaştırılmış faaliyetleri üretici mallarının fiyatlarında, ücretlerde daha fazla ve bu sayede tüketici malları fiyatlarında tekrardan bir artışa neden olur. Bankalar krediyi genişletmeye devam ettikçe işletmeler gelişir.

Kredi genişlemesi arifesinde, veri piyasa dataları altında, kârlı addedilen tüm üretim yöntemleri faaliyettedir. Sistem ücret kazanma isteklisi herkesin istihdam edildiği ve üretimin tüm konvertibl olmayan faktörleri tüketici talepleri ve spesifik olmayan maddi faktörlerin arzı ve emeğin müsaade ettiği ölçülerde istihdam edildiği bir noktaya doğru hareket eder. Üretimin daha fazla genişlemesi ancak eğer sermaye malları ilave tasarrufu, yani üretilip de tüketilmeyen fazlalığı, arttırmak ile mümkündür. Kredi-genişlemesi canlan-

masının karakteristik işareti bu tip ilave sermaye mallarının henüz üretilmemiş olmasıdır. İşletme faaliyetlerinin genişletilmesi için gerekli olan sermaye malları üretimin diğer hatlarından çekilmelidirler.

Kredi genişlemesi arifesinde eldeki sermaye mallarına p, ve bu p'nin, belli bir döncmde, ilave üretime zarar vermeksizin tüketim için üretebileceği tüketim mallarının toplam miktarına g diyelim. İkna olmuş girişimciler zaten üretmekte oldukları aynı tür g_3 mallarının ilave miktarları üretimine ve daha önce üretmedikleri farklı tür g_4 malları üretimine girişirler. g_3 üretimi için p_3 sermaye malları arzına ihtiyaç duyulur, ve g_4 üretimi için p_4 arzı gerekir. Fakat, varsayımlarımıza göre, sermaye malları miktarı değişmeden kaldığı için, p_3 ve p_4 miktarları eksiktir. p'ye ilave p_3 ve p_4'ü meydana getiren üretimin "normal" genişlemesini kredi genişlemesinin yarattığı "suni" canlanmadan ayırt eden, işte tam olarak bu gerçekliktir.

Üretim sürecinde bitirilip tüketilen p'nin parçalarının, belli bir zaman diliminde brüt üretim kazançlarından, yerine konması için yeniden yatırılması gereken sermaye malları miktarına y diyelim. Eğer y böyle bir yerine konma için kullanılırsa, kişi izleyen zaman diliminde g'yi tekrar üretme pozisyonundadır; eğer y bu kullanımdan geri tutulursa, p y kadar azaltılacaktır, ve p-y izleyen zaman diliminde sadece g-a olarak üretilecektir. Kredi genişlemesi ile etkilenen iktisadi sistemin, ilerleyen bir sistem olduğunu farz edebiliriz. Kredi genişlemesinden önce sanki sermaye malları p_1+p_2 fazlalığını "normal" olarak üretmiştir. Eğer kredi genişlemesi araya girmemiş olsaydı, p_1 daha önce üretilen mal çeşidi g_1 üretimi için ve p_2 daha önce üretilmemiş olan g_2 malı üretimi için kullanılmış olurdu. Girişimcinin elinin altında olan ve haklarında plan yapmakta serbest oldukları sermaye mallarının toplam miktarı $y+p_1+p_2$. Ancak, ucuz parayla aldatılanlar sanki $y+p_1+p_2+p_3+p_4$ eldeymiş gibi faaliyette bulunurlar ve sanki sadece $g+g_1+g_2$ üretme pozisyonunda değil, aynı zamanda g_3+g_4 üretebilme pozisyonundaymışlar gibidir. Aşırı tutkulu planlarını gerçekleştirmek için yeterli olmayan sermaye malları miktarı için rekabet ederken, birbirlerinden daha fazla fiyat verirler.

Üretici malları fiyatlarındaki canlanma tüketici malları fiyatlarındaki artışı başlangıçta aşabilir. Böylece, doğal faiz oranında bir düşme eğilimi meydana getirebilir. Fakat, daha ileri genişletici hareket ile tüketici malları fiyatlarındaki artış, üretici mallarındaki artışı geçecektir. Ücret ve maaşlardaki artış ve kapitalistlerin, girişimcilerin ve çiftçilerin ilave kazançları tüketici mallarına olan talebi arttırır. Canlanmanın, cebri tasarruf yoluyla, tüketici mallarının toplam arzını gerçekten arttırabileceği yönündeki kredi genişlemesi taraftarlarının iddialarını incelemeye burada girmeye ihtiyaç yoktur. Her neyse, tüketici mallarına olan yoğun talep ilave yatırımların ürünleri henüz üretecek pozisyonda

olmadığı zamanda piyasayı etkileyecekleri kesindir. Şu anki malların fiyatları ile gelecekteki malların fiyatları arasındaki açık tekrar genişler. Doğal faiz oranındaki yükselme eğilimi genişlemenin daha önceki aşamalarında faaliyete geçmiş olabilen karşıt eğilim ile ikame edilir.

Doğal faiz oranındaki bu yükselme eğilimi ve artı fiyat priminin ortaya çıkışı canlanmanın bazı karakteristiklerini açıklar. Bankalar ödünçlere olan artan talep ile karşılaşırlar ve işlerini ilerletirler. Girişimciler daha yüksek brüt faiz oranından borçlanmaya hazırdırlar. Bankaların daha yüksek faiz taleplerine rağmen borçlanmaya devam ederler. Aritmetik olarak, brüt faiz oranı genişleme arifesinde azaminin üzerine çıkmaktadır. Ne var ki, doğal faiz oranı artı girişimcilik unsuru ve fiyat primine denk düşen yüksekliğin katalaktik olarak hâlâ gerisinde kalmaktadır. Bankalar daha ağır şartlarla ödünç verdiklerinde "sağlam olmayan" spekülasyonları durdurmak için ihtiyaç duyulan her şeyi yaptıklarına inanırlar. Piyasa canlanması ateşini körüklediklerini için kendilerini eleştirenlerin hatalı olduklarını düşünürler. Piyasaya daha fazla emanet para enjeksiyonuyla gerçekten canlanmayı ateşlediklerini görememektedirler. Canlanmayı üreten, besleyen ve hızlandıran emanet para arzındaki sürekli artıştır. Brüt piyasa faiz oranının durumu bu artışın yalnızca doğal bir sonucudur. Eğer kredi genişlemesi olup olmadığı bilinmek istenirse, faiz oranlarının aritmetiksel durumuna değil, emanet para arzının durumuna bakmalıdır.

Canlanmayı aşırı yatırım olarak tarif etmek alışılagelmiştir. Fakat, ilave yatırım ancak ilave sermaye malları olduğu ölçüde mümkündür. Canlanmanın kendisi, cebri tasarruf hariç, kısıtlamadan çok tüketimde bir artış ile sonuçlandığı için, yeni yatırımlar için daha fazla sermaye malları sağlamaz. Kredi-genişlemesi canlanmasının esası aşırı yatırım değil, yanlış hatlardaki yatırım, yani kötü yatırımdır. Girişimciler 'y'+p_1+p_2 miktarını sanki 'y' +p_1+p_2+p_3+p_4 kullanabilecek pozisyonundaymış gibi kullanırlar. Eldeki sermaye mallarının yeterli olmayacağı büyüklükte yatırım genişlemesine girişirler. Projeleri sermaye malları arzının yetersizliğinden dolayı gerçekleştirilemez. Er ya da geç başarısız olmak zorundadırlar. Kredi genişlemesinin kaçınılmaz sonucu, yapılan hataları gün yüzüne çıkartır. Kullanılamayacak tesisler vardır, çünkü üretimin tamamlayıcı faktörlerinin üretimi için ihtiyaç duyulan tesisler eksiktir. Ürünleri satılamayan tesisler vardır, çünkü tüketiciler başka malları satın alma eğilimindedirler, ancak bu mallardan yeterince üretilmez. Kârlı olmadıkları açık hale geldiğinden dolayı devam ettirilemeyecek ve bitirilemeyecek olan tesisler vardır.

Canlanmanın temel özelliğinin "kötü yatırım" değil de "aşırı yatırım" şeklindeki hatalı inanışı, algılanabilir ve dokunulabilir olana göre yargılama alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Gözlemci görünür olan kötü yatırımları

ancak fark edebilir ve diğer tesislerin--üretimin tamamlayıcı faktörlerinin üretimi için gerekenler, ve, halk tarafından daha acil talep edilen tüketici malları üretimi için gerekenler--eksikliğinden dolayı bu kuruluşların kötü yatırımlar olduğunu fark edemez. Teknolojik şartlar nihai tüketici mallarından en uzaktaki sıra mallarını üreten tesisleri ilk olarak genişleterek üretim genişlemesine başlamayı zorunlu kılar. Evlerin, motorlu araçların, ayakkabıların, mobilyaların ve giysilerin üretimlerini arttırmak için, önce demir, çelik, bakır ve diğer malların üretimi arttırılarak işe başlanmalıdır. Sanki $y + p_1 + p_2 + p_3 + p_4$'müş gibi $a + g_1 + g_2$ üretimi için yeterli olan ve $a + g_1 + g_2 + g_3 + g_4$ üretimi için yeterli olan $y + p_1 + p_2$ kullanımında, kişi fiziksel nedenlerin ilk olarak gerektirdiği yapıların ve ürünlerin çıktısını arttırma işine koyulmalıdır. Tüm girişimcilik sınıfı adeta işi sınırlı inşaat malzemeleri ile bina dikmeye çalışan inşaat ustası pozisyonundadır. Eğer bu insan eldeki arz miktarını yüksek tahmin ederse, planı gerçekleştirmek için emrindeki araçların yeterli olmadığı bir plan tasarlar. Zemin işini ve temeli aşırı büyütür ve inşaatın ilerleyen safhasında binanın tamamlanması için gereken malzemeye sahip olmadığını ancak o zaman fark eder. İnşaat ustamızın hatasının aşırı yatırım olmadığı, emrindeki araçların uygunsuz kullanımı olduğu aşikardır.

Krizlerle sonuçlanan olayların "dolaşım" sermayesinin "sabit" sermayeye dönüşmesi ile eş anlamlı olduğuna inanmak da hatalıdır. Bireysel girişimci, krizin sıkı kredisiyle karşılaştığında, tesisini genişletmek ve demirbaş malzeme alımı için aşırı harcamada bulunduğundan pişman olmakta haklıdır; eğer bu amaçlar için kullanılan fonlar şu anki işleri için elinin altında olsaydı, daha iyi bir pozisyonda olmuş olurdu. Ancak, hammaddeler, birincil mallar, yarımamuller ve gıdalar artışın depresyona döndüğü noktada geride kalmamaktadır. Tersine, krizi tam olarak karakterize eden şey, bu malların fiyatlarını keskin olarak düşürecek miktarlarda sunulması gerçeğidir.

Önceki ifadeler üretim tesislerinde ve ağır sanayi üretiminde ve demirbaş üretici malları üretimindeki genişlemenin neden canlanmanın en göze çarpan işareti olduğunu açıklamaktadır. Finansal ve ticari dergilerin editörleri bu endüstrilerin üretim rakamlarına ve inşaat sektörüne iş dalgalanmalarının endeksi olarak--yüzyıldan fazla bir süredir--bakmakta haklıdırlar. Sadece sözde aşırı yatırıma atıfta bulunurken hataya düşmektedirler.

Elbette ki, canlanma tüketici malları endüstrisini de etkiler. Onlar da daha fazla yatırım yaparlar ve üretim kapasitelerini arttırırlar. Fakat, yeni tesisler ve mevcut tesislere ilave edilen ek yerler daima halkın talebinin en yoğun olduğu ürünler için değildir. $y + g_1 + g_2 + g_3 + g_4$ üretimini hedefleyen tüm planla uyum içinde olabilirler. Bu aşırı büyük planın başarısızlığı uygunsuzluğunu ifşa eder.

Mal fiyatlarındaki keskin bir yükselme daima canlanma fenomeninin yanında hazır bulunmaz. Emanet para miktarındaki artış kesinlikle her zaman için fiyatları yükseltme potansiyel etkisine sahiptir. Fakat, aynı anda karşı yönde çalışan güçler fiyatlardaki artışı dar sınırlarda tutacak veya hatta tamamıyla ortadan kaldıracak kadar güçlü olabilir. Düzgün işleyen piyasa ekonomisinin genişletici girişimlerle tekrar ve tekrar kesintiye uğradığı tarihsel dönem devamlı ekonomik ilerleme devriydi. Yeni sermaye birikimindeki sürekli ilerlemeler teknolojik gelişmeleri mümkün kıldı. Girdi başına çıktı arttırıldı ve işletmeler piyasaları ucuz malların artan miktarlarıyla doldurdular. Eğer para arzındaki (geniş anlamda) artış eş zamanlı olarak olduğundan daha az bol olmuş olsaydı, tüm malların fiyatlarındaki düşme eğilimi gerçekleşmiş olacaktı. Gerçek tarihsel olay olarak, kredi genişlemesi kuvvetli öğelerin kredi genişlemesinin fiyatları arttırma eğilimine karşılık verdiği çevre içinde hep var olmuştur. Kural olarak, karşıt güçlerin çarpışmasının sonucu fiyatlarda artış meydana getirenlerin baskınlığıdır. Fakat, fiyatların yukarıya doğru hareketlerinin çok az olduğu istisnai durumlar da söz konusudur. En göze çarpan örnek 1926-1929 Amerikan canlanmasının sağladığı örnektir.[133]

Kredi genişlemesinin temel özellikleri piyasa verilerinin kendine has biraraya gelmesi tarafından etkilenmez. Belli projeleri girişimcileri yapmaya teşvik eden aslında ne yüksek fiyatlar ne de düşük fiyatlardır; gerekli olan sermaye üzerindeki faiz ve üretim maliyetleri ile ürünlerin tahmini fiyatları arasındaki farktır. Kredi genişlemesinin neden olduğu brüt piyasa faiz oranındaki düşme daima daha önce kârlı görünmeyen bazı projeleri kârlı gösterme etkisine sahiptir. İşletmelere sanki $y + p_1 + p_2 + p_3 + p_4$'müş gibi $y + p_1 + p_2$'yi kullandırır. Sermaye mallarının gerçek arzı ile değişen üretim faaliyetlerine ve yatırım yapısına zorunlu olarak neden olur ve sonunda çökmeye mahkûmdur. Bazen fiyat değişmelerini içeren satın alma gücünde artışa doğru genel eğilim zeminine karşı konan ve bu eğilimi, açık karşıtlığa değil de, aşağı yukarı fiyat istikrarı denebilecek bir şeye dönüştürmek yalnızca sürecin bazı aksesuarlarını uygun hale getirmektir.

Fakat, bankaların hiçbir manipülasyonu kesinlikle ekonomik sisteme sermaye malları sağlayamaz. Üretimin sağlam genişlemesi için gereken emanet para veya para değil, ilave sermaye mallarıdır. Kredi genişleme canlanması banknot ve mevduat kumları üzerine inşa edilir: çökmek zorundadır.

Bankaların canlanmanın artan hızından korkmaya başlayıp, daha fazla kredi genişlemesinden uzak durmaya başlamasıyla birlikte, çöküş görünür. Canlanma bankaların serbestçe iş aleminin üretim faktörlerinin gerçek durumu ve

[133] Bkz. M. N. Rothbard, *America's Great Depression* (Princeton, 1963).

tüketicilerin değerlemesi ile kesin olarak uyumlu olmayan aşırı projelerini yerine getirebilmek için ihtiyaç duyduğu tüm kredileri karşılamaya hazır olduğu müddetçe, devam eder. Ucuz para politikası ile meydana getirilen işletme hesaplamalarının yanlışları tarafından teşvik edilen bu aldatıcı planlar müdahale edilmemiş ödünç piyasasında erişebileceği yükseklikten daha düşük seviyede suni olarak tutulan brüt piyasa oranlarında yeni krediler sağlanabildiği sürece daha da ileriye götürülebilir. Onlara aldatıcı kârlılık görüntüsü veren de işte bu marjindir. Bankaların davranışlarındaki değişiklik krizleri yaratmaz; iş aleminin canlanma döneminde işlemiş olduğu yanlışların yaydığı zararı görünür kılar, o kadar.

Eğer bankalar genişletici politikalarına inatla sarılmış olsalardı bile, canlanma sonsuza kadar süremezdi. Var olmayan sermaye mallarını (yani, p_1 ve p_4 miktarları) ilave emanet para ile ikame etme teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlanır. Eğer kredi genişlemesi zamanında durdurulmazsa, canlanma canlanmayı sekteye dönüşür; reel değerlere kaçış başlar, ve tüm para sistemi çöker. Fakat, ilke olarak geçmişte bankalar işleri en uç noktaya kadar götürmemişler; nihai felaket hâlâ çok uzakken alarma geçmişlerdir.[134]

İlave emanet paranın bolluğu sona gelir gelmez, canlanmanın havai kalesi çöker. Girişimciler faaliyetlerini kısıtlamak zorundadırlar; çünkü abartılı ölçüde devamlılık için gereken fonlardan yoksundurlar. Fiyatlar aniden düşer; çünkü bu endişeli firmalar nakit elde etmek için stoklarını yok pahasına piyasaya sürmektedirler. Fabrikalar kapanır, inşaat halindeki projelerin devamı durdurulur, işçiler işlerinden çıkartılır. Bir taraftan pek çok firma iflastan kurtulmak için paraya acil ihtiyaç duyduğundan, diğer taraftan ise hiçbir firma özgüvene sahip olmadığından, brüt piyasa faiz oranındaki girişimcilik unsuru aşırı yükseğe fırlar.

Tesadüfi kurumsal ve psikolojik durumlar genellikle kriz patlamasını paniğe çevirirler. Bu korkunç olayların tarifi tarihçilere bırakılabilir. Panik günleri ve haftalarının felaket detaylarını betimlemek ve bazen acayip yönleri üzerinde durmak katalaktik teorinin görevi değildir. İktisat, tesadüfi olanla ve her anın kendine özgü tarihi koşullara bağlılığı ile ilgilenmez. Tersine, hedefi

[134] Bankaların kredi politikalarındaki bu değişmenin bankacının ve para otoritelerinin devam eden kredi genişlemesinin kaçınılmaz sonuçlarına olan sezgisinin neden olduğu aldatmacasına kişi kanmamalıdır. Bankaların davranışlarındaki değişimi güdülceyen, daha ayrıntılı aşağıda, s. 796-797'de ilgilenilecek olan belli kurumsal şartlardır. İktisadın önde gelenleri arasında bazı özel bankacılar önc çıkmaktadır; özellikle, konjonktür teorisinin ilk biçimlerinin izahı, Para Teorisi, İngiliz bankacıların başarısıydı. Ama, merkez bankalarının yönetimi ve çeşitli hükümetlerin para politikalarının davranışı kural olarak sınırsız kredi genişlemesinde bir hata görmeyen ve genişletici girişimlere getirilen eleştirilerden incinen insanlara emanet edilmişti.

sadece asıl ve gerekli olanı tesadüfî olandan ayırt etmektir. Paniğin psikolojik yönleriyle değil, kredi genişlemesi canlanmasının günlük konuşmada depresyon denen sürece kaçınılmaz bir biçimde yöneltmek zorunda oluşu gerçeği ile ilgilenir. Depresyonun, gerçekten bir yeniden ayarlama, üretim faaliyetlerini veri piyasa datalarına göre yeniden kurulması süreci olduğunu fark etmek gerekir: eldeki üretim faktörleri, tüketicilerin değerlemesi ve kamunun değerlemesinde ilan edildiği gibi özellikle doğal faiz oranının yeni bir durumu.

Ancak, bu veriler genişletici sürecin arifesinde hüküm sürenlerle artık aynı değildir. Pek çok iyi şey değişmiştir. Cebri tasarruf ve, daha büyük oranda, normal gönüllü tasarruf canlanma tarafından teşvik edilen aşırı tüketim ve kötü yatırım yoluyla tamamen israf edilmeyen yeni sermaye mallarını temin etmiş olabilir. Servetteki ve bireylerin ve birey gruplarının gelirlerindeki değişmeler her enflasyonist harekette kalıtsal dengesizlik tarafından meydana getirilmiştir. Kredi genişlemesine nedensel ilişkiden ayrı olarak, nüfus rakamsal olarak ve kendisini oluşturan bireylerin karakteristiği olarak değişmiş olabilir; teknolojik bilgi ilerlemiş olabilir, belli mallara olan talep değişmiş olabilir. Piyasanın yöneldiği nihai durum kredi genişlemesinin yarattığı rahatsızlıktan önce meylettiği yön ile artık aynı olmayabilir.

Canlanma döneminde yapılan yatırımların bir kısmı, yeniden ayarlama döneminin aklı selim ile değerlendirildiğinde, artık bulanık olarak gözükmez, bunlar kesinlikle umutsuz vakalardır. Basitçe terk edilmeleri gerekir, çünkü daha fazla kullanım için şu an gereken araçlar, ürünleri satarak karşılanamazlar; bu "dolaşımdaki" sermaye istek-tatmininin diğer dallarında daha acil olarak ihtiyaç duyulur; bunun delili diğer alanlarda daha kârlı yoldan kullanılabilmeleridir. Diğer kötü yatırımlar bir şekilde daha uygun şanslar tanırlar. Elbette ki, eğer doğru olarak hesaplanmış olsaydı, sermaye mallarının oraya daha baştan yatırılmamış olacağı doğrudur. Onların adına yapılan konvertibl olmayan yatırımlar kesinlikle ziyan edilmiştir. Fakat, konvertibl olmayarak, *fait accompli**, yeni sorun ile daha ileri eylemi temsil ederler. Eğer ürünlerinin satışının vaat ettiği kârların şu anki çalışma maliyetini aşması bekleniyorsa, devam etmek kârlıdır. Satın alan halkın ürünlerine vermeye hazır olduğu fiyatlar konvertibl olmayan yatırımın tümünü kârlı kılacak kadar yüksek olmasa bile, yatırımın belli bir bölümünü kârlı kılmaya yeterlidir. Yatırımın geri kalanı, karşılığı olmayan harcama olarak, sermaye israfı ve zararı olarak düşünülmelidir.

Eğer kişi bu sonuca tüketicilerin bakış açısından bakarsa, elbette ki sonuç aynıdır. Gevşek para politikası tarafından yaratılan aldatmaca girişimci-

* Emrivaki, çevirmen.

leri daha az acil ihtiyaçların tatminine yatırımda bulunmalarına ve böylelikle daha acil ihtiyaçların tatminindeki üretim hatlarından onları uzak tutarak kıt sermaye mallarını ziyan etmeye teşvik etmeseydi, tüketiciler daha iyi durumda olurlardı. Şu anda yapılabilen kurtarılabileni kurtarmaktır. Eğer canlanma kötü yatırımı meydana getirmiş olmasaydı elde etmiş olacakları hayatı kolaylaştıran malları şu an için reddetmek zorundadırlar. Fakat, bir yandan da eğer iktisadi faaliyetlerin düzgün gidişatı canlanma tarafından bozulmuş olmasaydı, elde edemeyecekleri şu anki pek çok zevke erişmeleri gerçeğinde kısmi telafi bulabilirler. Sadece küçük bir telafidir, çünkü sermaye mallarının uygun olmayan kullanımından dolayı edinemedikleri diğer şeylere olan talep adeta "ikameleri" sayılanlara olan talepten daha yoğundur. Fakat, şartlar ve veriler öyle olduğu için kendilerine kalan tek seçim budur.

Kredi genişlemesinin nihai sonucu genel fakirleşmedir. Bazı insanlar zenginliklerini arttırmış olabilirler; akıllarının kitlelerin histerisi ile perdelenmesine izin vermediler ve bireysel yatırımcı hareketliliğinin sunduğu fırsatlardan yararlanmasını bildiler. Diğer bireyler ve birey grupları sattıkları malların fiyatlarındaki artış ile satın aldıkları arasındaki zaman gecikmesinden ötürü, kendilerinin her hangi bir teşebbüsü olmaksızın, lehlerine bir durum ortaya çıkmış olabilir. Fakat, çoğunluk kötü yatırım ve canlanma dönemindeki aşırı tüketimin faturasını ödemek zorundadır.

Bu fakirleşme ibaresine karşı dikkatli olunmalıdır. Kredi genişlemesi arifesinde hüküm süren şartlarla karşılaştırıldığında bu illa da fakirleşme demek değildir. Bu bağlamda fakirleşmenin olabilmesi her durumun özel verilerine bağlıdır; katalaktik tarafından önsel olarak doğrulanamazlar. Fakirleşmenin kredi genişlemesinin kaçınılmaz bir sonucu olduğu iddiasını dile getirirken katalaktik aklında olan, kredi genişlemesi ve canlanması yokluğunda gelişmiş olacak olan durumlarla karşılaştırıldığındaki fakirleşmedir. Kapitalizmin etkisi altındaki iktisat tarihinin karakteristik işareti sürekli ekonomik ilerleme, sermaye malları miktarındaki sürekli artış, genel hayat standardındaki devamlı yükseliş trendidir. Bu ilerlemenin hızı o kadar çabuktur ki, canlanma döneminde, kötü yatırım ve aşırı tüketimin neden olduğu kayıpları eş anlı olarak geçebilir. O zaman bir bütün olarak iktisadi sistem canlanma sonunda başlangıcından daha zengin olabilir; daha iyi tatmin durumu için var olan potansiyelleri ile karşılaştırıldığında fakirleşme gün yüzüne çıkar.

Totaliter Yönetimler Altında Depresyonların Sözde Yokluğu

Pek çok sosyalist yazar ekonomik krizlerin ve iş depresyonlarının üretimin kapitalist tarzında olan bir fenomen olduğuna vurgu yaparlar. Fakat, sosyalist sistem bu kötülüğe karşı emin ellerdedir, derler.

Açık hale geldiği gibi ve ileride tekrar gösterileceği üzere, konjonktürel dalgalanmalar, müdahale edilmemiş piyasa alanından kaynaklanan oluşumlar değil, iş dünyasına yönelik, faiz oranlarını serbest piyasanın belirlemiş olacağı seviyenin altına düşürmek üzere tasarlanmış devlet müdahalesinin bir ürünüdür.[135] Bu noktada sosyalist planlamanın güvence altına aldığı sözde istikrar konusuna değinmek zorundayız.

Ekonomik krizi ortaya çıkartan şeyin demokratik piyasa süreci olduğunu fark etmek esastır. Tüketiciler girişimciler tarafından gerçekleştirilen üretim faktörleri kullanımını onaylamazlar. Satın alma ve satın almaktan uzak durma davranışları ile tasvip etmediklerini belli ederler. Girişimciler, suni olarak düşürülen brüt faiz oranı aldatmacasıyla yanlış yönlendirilenler; halkın en acil ihtiyaçlarının en uygun bir şekilde kullanımını sağlayacak işkollarına yatırım yapmamışlardır. Kredi genişlemesi sona erer ermez, bu hatalar aşikar hale gelir. Tüketicilerin davranışları, işadamlarını, faaliyetlerini yeni istek tatmininin en iyi şekilde karşılanmasına göre ayarlamaya zorlarlar. Canlanma dönemlerinde işlenen hataların ortadan kaldırılması ve tüketicilerin dileklerine göre yeniden ayarlanması sürecine depresyon denir.

Fakat sosyalist ekonomide sadece devletin değer yargıları hesaba katılır; insanlar kendi değer yargılarından mahrum edilmiş bulunmaktadır. Diktatör ne kadarın şu anki tüketime ne kadarının da ilave yatırıma ayrılmasıyla ilgili olarak verdiği kararı kitlelerin onaylayıp onaylamadığına bakmaz bile. Eğer diktatör daha fazla yatırım yapar ve böylece şu anki tüketim için eldeki araçları perdelerse, insanlar daha az yemek ve dillerini tutmak zorundadırlar. Hiçbir kriz ortaya çıkmaz; çünkü halk tatminsizliğini tam olarak gösterme fırsatına sahip değildir. İşletmenin hiç olmadığı yerde, işletme iyi veya kötü olamaz. Açlık ve açlıktan ölümler olabilir; fakat piyasa ekonomisi problemleri anlamında depresyon olmaz. Bireylerin seçme özgürlüklerinin olmadığı yerde, insanlar üretim faaliyetlerinin gidişatını yönlendirenlerin uyguladığı yöntemi protesto edemezler.

7. Deflasyon ve Kredi Daralması ile Etkilendiği Şekliyle Brüt Piyasa Faiz Oranı

Deflasyonist sürecin gidişatında para arzının (geniş manada) düşürüldüğü tüm miktarın ödünç piyasasından alındığını farz ediyoruz. O zaman, ödünç piyasası ve brüt piyasa faiz oranı sürecin başlangıcı olan parasal ilişkideki değişim devam ederken, mal ve hizmetlerin fiyatlarının henüz değişmemiş olduğu bir anda etkilenir. Örneğin, deflasyonu hedefleyen devletin ödünçleri

[135] Bkz. aşağıda, s. 793-795.

dalgalanmaya bırakacağını ve ödünç aldığı kağıt parayı yok edeceğini öne sürebiliriz. Böyle bir yöntem, son iki yüz yılda, tekrar tekrar adapte edilmiştir. Buradaki ana fikir ülkenin parasal birimini önceki metalik pariteye, uzun dönemli bir enflasyonist politikadan sonra, yükseltmekti. Elbette, pek çok durumda deflasyonist projeler kısa zaman sonra terk edildi; çünkü uygulamaları artan bir muhalefet ile karşılaştı ve üstelik maliyeye ağır bir yük getirdi. Veya, bankaların, kredi genişlemesinin neden olduğu krizlerdeki ters tecrübeler ile korkutulanlarının, borçlarına karşı tuttukları rezervleri arttırma ve böylece tedavül kredisi miktarını azaltma eğiliminde olduklarını düşünmek mümkündür. Üçüncü olasılık, krizlerin tedavül kredisi veren bankaların iflası ile sonuçlanması ve bu bankaların çıkardığı emanet paranın imhasının ödünç piyasasında kredi arzını azaltmasıdır.

Tüm bu durumları brüt piyasa faiz oranında geçici bir yükselme eğilimi takip eder. Önceden kârlı görünmüş olabilecek projeler artık kârlı değildir. Üretim faktörleri fiyatlarındaki düşme daha sonra tüketici malları fiyatlarında da düşme eğilimi yaratır. İşler kesatlaşır. Fiyatlar ve ücretler az ya da çok yeni duruma kendilerini ayarladıklarında çıkmazdan kurtulunur. O zaman ödünç piyasası da yeni duruma kendisini uyumlaştırır ve brüt piyasa faiz oranı ilerisi için sunulan para azlığı ile artık bozulamaz. Böylece, brüt piyasa faiz oranındaki nakit-teşvikli artış geçici iş durgunluğu üretir. Deflasyon ve kredi daralması iktisadi faaliyetlerin düzgün işleyişini bozan kredi genişlemesi ve enflasyondan daha küçük bir unsur değildir. Fakat, deflasyon ve daralmaya, sanki enflasyon ve genişlemenin öteki yüzüymüş gibi bakmak bir gaftır.

Genişleme ilk olarak aldatıcı zenginlik görüntüsü üretir. Son derece popülerdir çünkü çoğunluğu, hatta herkesi, daha zengin yapacak gibi görünür. İkna edici niteliktedir. Durdurmak için özel ahlaki yeteneğe ihtiyaç vardır. Öte yandan daralma, herkesin kötü olarak kınamaya hazır olduğu şartları anında üretir. Gayri-popülerliği genişlemenin popülerliğinden bile büyüktür. Şiddet dolu muhalefet yaratır. Çok kısa zaman içinde savaşan politik güçler çekilmez olurlar.

Yasal para enflasyonu ve devletlere ucuz krediler hazineye ilave fonlar taşır; deflasyon hazinenin kasasını boşaltır. Kredi genişlemesi bankalar için iyidir, daralma ise bedelidir. Enflasyon ve genişlemede bir cazibe; deflasyon ve daralmada ise iticilik söz konusudur.

Fakat, kredi manipülasyonu ve paranın iki karşıt tarzı arasında benzerlik olmaması sadece, bunlardan birisinin popüler olup, diğerinin evrensel tiksinti yaratması gerçeğinden kaynaklanmamaktadır. Deflasyon ve daralmanın, zararı yayması enflasyon ve genişlemeye göre daha az ihtimal dahilindedir; bunun nedeni deflasyon ve daralmaya nadiren başvurulması değildir. Kalıtsal

etkileri hesabına daha az felaket getiricidirler. Genişleme, üretimin kıt faktörlerini kötü yatırım ve aşırı tüketim ile israf eder. Sona erdiğinde de, ardında bıraktığı fakirliği silmek için oldukça zor bir kurtarma sürecine ihtiyaç duyulur. Ancak, daralma ne kötü yatırım, ne de aşırı tüketim üretir. İşletme faaliyetlerinde, işlerini kaybeden ücretliler nedeniyle tüketimdeki azalmanın, maddi üretim faktörü sahiplerinin satışlarındaki düşme ile aşağı yukarı dengelemesinin doğurduğu geçici kısıtlamalar olur. İz bırakan bir sorun kalmaz. Daralma sona erdiğinde, yeniden uyum süreci, sermaye tüketiminin neden olduğu zararları telafi etmek durumunda değildir.

Deflasyon ve kredi kısıtlaması iktisat tarihinde asla fark edilebilir bir rol oynamamıştır. En göze çarpan örnekler İngiltere'nin, Napolyon savaşları sonrası ve Birinci Dünya Savaşı sonrası, sterlinin savaş öncesi altın paritesine dönüşü sağlamıştır. Her durumda Parlamento ve Kabine altın standardına dönüş için her iki yöntemin artı ve eksilerini yeterince tartmadan deflasyonist politikayı benimsemiştir. Ondokuzuncu asrın ikinci on yılında bu durum mazur görülebilirdi, çünkü o sırada para teorisi sorunları henüz tam olarak açıklanmamıştı. Şimdiki durum ise, bir asırlık zamandan sonra hem para tarihinin hem de iktisadın affedilmez cehaletinin göstergesiydi.[136]

Cehalet kendisini deflasyonda ve daralmada, ve her genişlemeci canlanmanın götürmesi gereken yeniden ayarlama sürecindeki kafa karışıklığında, kendisini belli etmektedir. Krizlerin emanet para miktarında ister kısıtlamaya neden olsun ister olmasın, ekonomik canlanmayı yaratan kredi sisteminin kurumsal yapısına bağlıdır. Böyle bir kısıtlama krizin tedavül kredisi veren bankaların iflası ile sonuçlandığında ve düşmenin kalan bankaların adına karşılık gelen bir genişleme ile dengelenmediğinde gerçekleşebilir. Fakat, depresyonun refakatçisi olmak zorunda değildir; bu durumun Avrupa'da son seksen yılda, Amerika Birleşik Devletlerinde de 1913 Federal Rezerv Kanunu altında belli ölçüye kadar görülmediği aşırı abartılıdır. Krizi işaretleyen kredi yokluğu, daralma tarafından değil, daha fazla kredi genişlemesinden uzak durulduğu için gerçekleşir. Tüm girişimcileri-zaten başarısız olacaklar değil aynı zamanda eğer uygun kredi var olsaydı işleri sağlam olan ve gelişecek olanlar da-zarar görür. Yüklü borçlar geri ödenmedikçe, bankalar en sağlam firmalara bile kredi verme araçlarından mahrumdurlar. Kriz genelleşir ve iş aleminin tüm dallarını ve tüm firmalarını faaliyet alanlarını daraltmaları konusunda zorlar. Fakat, canlanma sonrası bu ikincil sonuçlardan kaçınmanın hiçbir yolu yoktur.

Depresyon görünür görünmez, deflasyon üzerine genel bir dövünme vardır ve insanlar genişletici politikanın devamı için feryat ederler. Şimdi, para

[136] Bkz. aşağıda, s. 784.

arzında ve emanet parada kısıtlama olmasa bile, depresyon para biriminin satın alma gücünde nakit-teşvikli bir artış eğilimi yaratır. Her firma nakit tutumunu arttırma eğilimindedir ve bu gayretler geniş anlamda para arzı ve nakit tutumu için geniş anlamda para talebi arasındaki oranı etkiler. Bunun deflasyon olarak adlandırılması uygundur. Fakat, mal fiyatlarındaki düşmenin daha fazla nakit tutumu için verilen mücadelenin nedeni olduğuna inanmak ciddi bir gaftır. Nedensellik diğer yoldandır. Üretim faktörlerinin-hem sermaye hem emek-fiyatları canlanma döneminde aşırı yüksekliğe erişmiştir. İş yapmanın tekrar kârlı hale gelebilmesi için aşağıya inmeleri şarttır. Girişimciler nakit tutumlarını genişletirler çünkü piyasa verilerinin gerçek durumuna ücret ve fiyat yapısı ayarlanmadıkça, mal almaktan ve işçi istihdam etmekten uzak dururlar. Böylece, devletin veya sendikaların bu ayarlamayı önleyici veya erteleyici her girişimleri sadece stagnasyonu uzatır.

İktisatçılar bile sıklıkla bu neticelerin sıralanmasını kavrayamamışlardır. Şöyle tartışırlar: Canlanma döneminde geliştiği gibi fiyatların yapısı genişletici baskının ürünüdür. Eğer emanet paradaki daha fazla artış sona ererse, fiyatların ve ücretlerin yukarı doğru hareketi durmalıdır. Fakat, eğer deflasyon olmasaydı, fiyat ve ücretlerdeki düşme gerçekleşmeyebilirdi.

Eğer enflasyonist baskı ödünç piyasasını mal fiyatları üzerindeki doğrudan etkilerini bitirmezden önce etkilememiş olsaydı, bu muhakeme doğru olurdu. Dış dünyadan izole bir ülkede devletin ortalama gelire sahip vatandaşlarına işsizlik yardımı ödemek için ilave para çıkardığını varsayalım. Böylece meydana getirilen mal fiyatlarındaki artış üretimi bozar; üretimi ulusun sübvanse edilmemiş gruplarının düzenli olarak satın aldığı tüketici mallarından, sübvanse edilen grupların talep ettiği mallara kaydırır. Bu şekilde bazı grupları sübvanse etme politikası daha sonra terk edilir, daha önce sübvanse edilenlerin talep ettikleri malların fiyatları düşecek ve daha önce sübvanse edilmeyenlerin talep ettikleri malların fiyatları hızla artacaktır. Fakat, para biriminin satın alma gücünün enflasyon öncesi dönemdeki durumuna geri dönme eğilimi hiç olmayacaktır. Eğer devlet sübvanse yoluyla enjekte ettiği ilave kağıt para miktarını piyasadan çekmezse, fiyatların yapısı enflasyonist teşebbüsle devamlı etkilenecektir.

Şartlar ödünç piyasasını ilk olarak etkileyen kredi genişlemesi altında farklıdır. Bu durumda enflasyonist etkiler sermayenin kötü yatırımı ve aşırı tüketimi sonuçları ile birkaç katına çıkar. Sermaye malları ve emeğin sınırlı miktarında daha büyük pay için mücadelede birbirlerini daha fazla para vererek geçerken, girişimciler kredi genişlemesi artan hızla devam ettiği müddetçe kalabileceği seviyeye fiyatları yükseltirler. Tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarında keskin bir düşüş, ilave emanet paranın akışı durur durmaz, kaçınılmazdır. Canlanma de-

vam ederken, kişi alabildiği kadar satın alma genel eğilimi içindedir; çünkü fiyatlarda daha fazla artış beklenmektedir. Depresyonda insanlar satın almaktan uzak dururlar; çünkü fiyatların düşmeye devam edeceğini beklerler. Fiyatlar ve ücretler o kadar düşer ki, yeterli miktarda insanın bunların daha fazla düşmeyeceğini farz etmesiyle birlikte, kurtuluş ve "normale" dönüş başlayabilir. Sonuçta kötü iş dönemini kısaltacak tek araç, fiyatlar ve ücretlerdeki düşmeyi geciktirecek veya durduracak her türlü girişimden kaçınmaktır.

Sadece iyileşme başladığında parasal ilişkideki değişme, emanet para miktarındaki artışla gerçekleşen, fiyat yapısında kendisini göstermeye başlar.

Kredi Genişlemesi ve Basit Enflasyon Arasındaki Fark

Kredi genişlemesinin sonuçları ile ilgilenirken ilave emanet paranın toplam miktarının piyasaya ödünç piyasası yoluyla girdiğini farz etmiştik. Kredi genişlemesinin etkilerine dair tüm doğrulananlar bu şarta atıfta bulunur.

Ancak, kredi genişlemesinin yasal ve teknik yöntemlerinin katalaktik özgün kredi genişlemesinden kesinlikle farklı olan durumları vardır. Politik ve kurumsal uygunluk bazen devlete bankacılıktan avantaj sağlamada, devletin yasal para çıkarmasına ikame olma konusunda elverişlilik sağlar. Hazine bankadan borçlanır, ve banka ihtiyaç duyulan fonları ilave banknotlar veya devlete mevduat bazında kredi vererek sağlar. Yasal olarak banka, hazinenin borç vericisi olur. Gerçekten, tüm işlemler yasal para enflasyonu ile eş anlamlıdır. İlave emanet para piyasaya hazine yoluyla devletin çeşitli kalemlerde yaptığı harcamalara ödemeler olarak girer. İşletmeleri faaliyetlerini geliştirmeye teşvik eden işte bu ilave devlet talebidir. Devletin bankaya ödediği faiz her ne olursa olsun, bu yeni yaratılan yasal para ihracı brüt piyasa faiz oranına doğrudan etki etmez. Ödünç piyasasını ve brüt piyasa faiz oranını, artı fiyat priminin ortaya çıkışı haricinde, eğer bunların bir kısmı ödünç piyasasına mal fiyatları ve ücretler üzerindeki etkileri henüz tamamlanmadan erişirse ancak etkilerler.

Örneğin, İkinci Dünya Savaşı esnasında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki şartlar böyleydi. Kredi genişlemesi politikasından hariç, ki Yönetim savaş başlamadan önce zaten bunu adapte etmişti, devlet ticari bankalardan ağır şekilde borçlanmıştı. Bu teknik olarak kredi genişlemesiydi; aslında bu kağıt para ihracının ikamesiydi. Daha karmaşık tekniklere bile başka ülkelerde başvurulmuştur. Böylece, mesela Birinci Dünya Savaşında Alman Reich'i halka bono satmıştır. Reichsbank bu alımları bazı bonolara karşı tali olarak alıcılara ihtiyaç duyulan fonların büyük bir kısmını borç vererek finanse etmiştir. Alıcının kendi fonundan yaptığı küçük katkı dışında, tüm işlemlerde Banka'nın ve halkın oynadığı rol yalnızca resmidir. Gerçekte, ilave banknotlar, çevrilgen

olmayan kağıt paradır.

Kredi genişlemesinin uygun sonuçları ile devletin yarattığı yasal para enflasyonunkileri birbirine karıştırmamak için, bu gerçeklere önem vermek gerekir.

8. Ticari Konjonktürün Parasal veya Tedavül Kredisi Teorisi

İngiliz Para Okulu tarafından izah edilen dönemsel iş çevrimi (konjonktür dalgalanmaları) teorisi iki açıdan tatminden uzaktır.

Birincisi tedavül kredisinin bankanın tuttuğu aşırı nakit rezervinden banknot ihracı ile değil, aynı zamanda bu rezervlere istinaden çıkarılan çeklerle de (çek para, mevduat parası) yaratılabileceğidir. Sonuçta, talep halinde ödenen mevduatların kredi genişlemesi aracı olarak kullanılabileceğini fark edememişlerdir. Bu hatanın ağırlığı düşüktür, kolayca tamir edilebilir. Kredi genişlemesine göndermede bulunan her şey kredi genişlemesinin her çeşidi için geçerlidir, ilave emanet paranın banknot veya mevduat olup olmamasının bir önemi yoktur. Ne var ki, Para Okulu'nun öğretileri İngiliz yasama organını kredi genişlemesi canlanmasının geri dönüşünü önleme ve bunun zorunlu sonucu olan depresyonu ortadan kaldırma zamanlaması konusunda hata etmiştir; çünkü buradaki temel noksanlık henüz geniş kabul görmemiştir. 1844 Peel Kanunu ve diğer ülkelerdeki taklitleri arzu edilen başarıyı elde edememiş ve bu başarısızlık Para Okulu'nun prestijini sarsmıştır. Böylece Bankacılık Okulu hak etmediği şekilde zirveye oturmuştur.

Para Teorisinin ikinci eksikliği daha önemlidir. Dışsal drenaj sorununa muhakemeyi kısıtlamıştır. Sadece belirli bir durum (yani sadece tek bir ülkedeki kredi genişlemesi varken diğerlerinde ya hiç kredi genişlemesi yoktur, veya küçük çaptadır) ile ilgilenmiştir. Bu durum ondokuzuncu asrın ilk yarısındaki İngiliz krizlerini, genelde, açıklamakla birlikte, soruna sadece yüzeysel temas etmektedir. Asıl soru hiç sorulmamıştır. Sınırlı müşterili banka sayılarına bağlı olmayan genel kredi genişlemesinin sonuçlarını izah etmek için hiçbir şey yapmamıştır. Para arzı (geniş manada) ile faiz oranı arasındaki ters yönlü ilişki analiz edilmemiştir. Bankacılık reformu yoluyla faiz oranlarını düşürmek veya tamamen ortadan kaldırma projeleri ile şartlatanlık olarak kibirlice alay edilmiş; fakat bunlar inceden inceye incelenip çürütülmemiştir. Naif paranın yansızlığı varsayımı örtük olarak onaylanmıştır. Böylece, serbest bir el krizleri ve iş konjonktürlerini doğrudan mübadele teorisi yoluyla yorumlama durumuna sokulmuştur. Lanet bozuluncaya kadar aradan çok zaman geçmiştir.

Parasal veya tedavül kredisi teorisinin üstesinden gelmek zorunda kaldığı engel sadece teorik hata değil aynı zamanda politik yanlılıktı. Kamuoyu

üretimin genişlemesinde yalnızca kurumsal bir engel olarak faizi görme eğilimindeydi. Gelecekteki malların şu anki mallara karşılık olarak iskontosunun gerekli ve insan eyleminin ebedi kategorisi olduğunu ve banka manipülasyonları ile ortadan kaldırılamayacağını anlayamaz. Dalkavukların gözünde faiz haşin sömürücülerin günahkâr makinesinin bir ürünüdür. Faizin eski çağlardan beri onaylanmayışı modern müdahalecilik tarafından tam olarak yeniden diriltilmiştir. Müdahaleciler faiz oranlarını mümkün olduğu kadar düşürmek veya tamamen ortadan kaldırmanın iyi devletin en önde gelen görevlerinden bir tanesi olduğu doğmasına sarılırlar. Günümüz tüm devletleri gevşek para politikasına fanatik olarak sadıktırlar. Daha önce bahsedildiği gibi, İngiliz Hükümeti kredi genişlemesinin "taşı ekmeğe dönüştürme. . . mucizesini" gerçekleştirdiği iddiasını dile getirmiştir.[137] New York Federal Rezerv Bankası Başkanı "yurtiçi para piyasasından nihai özgürlüğün, modern merkez bankası tavırlarında işlevi olan kurumlara ve parası altına veya başka mala konvertibl olmayan her bağımsız ulus devleti için var olduğunu" ilan etmiştir.[138] Pek çok devlet, ana amaçları müsrifçe ölçüsüz kredi genişlemesini övmek ve tüm muhalifleri faizcilerin bencil çıkarlarının kötü niyetli taraftarları olarak küçük düşürmek olan üniversite iktisadi araştırma kurumlarının yayınları sübvanse etmiştir.

İktisadi sistemi etkileyen dalgalanma hareketi, depresyon dönemlerinin takip ettiği canlanma dönemlerinin kredi genişlemesi yoluyla brüt faiz oranlarını, tekrar ve tekrar, düşürme girişimlerinin kaçınılmaz sonucudur. Kredi genişlemesinin neden olduğu canlanmanın nihai çöküşünden kaçınmanın hiçbir yolu yoktur. Alternatif seçenek şudur ki krizin kredi genişlemesinin gönüllü terkinin bir sonucu olarak erken gelip gelmemesi veya para sisteminin nihai ve toptan felaketi olarak daha sonradan gelmesidir.

Kredi dolanımı teorisine karşı getirilen tek itiraz gerçekten kusurludur. Brüt faiz oranlarını müdahale edilmeyen ödünç piyasasında ulaşacağı seviyeden aşağıya çekmek bankalar ve parasal otoritenin kasıtlı politikalarının sonucu olarak değil de, muhafazakârlıklarının kasıtlı olmayan etkisi olarak görünebileceği daha önce iddia edilmişti. Tek başına bırakıldığında piyasa faiz oranında artış ile sonuçlanacak olan durumla karşılaşıldığında, bankalar önceden belirledikleri faiz oranlarını değiştirmeye yanaşmazlar ve böylece ister istemez genişlemenin içine yuvarlanırlar.[139] Bu iddiaların doğruluğu ga-

[137] Bkz. yukarıda, s. 470.

[138] Beardsley Ruml, "Taxes for Revenue Are Obsolete," *American Avdairs*, VIII (1946), 35-36.

[139] Machlup (*The Stock Market, Credit and Capital Formation*, s. 248) bankaların bu davranışlarına "pasif enflasyon" der.

ranti değildir. Fakat, sözün gelişi doğruluklarını kabul etmeye hazırsak, ticari dalgalanmanın parasal açıklaması esasını hiçbir şekilde etkilemez. Bankaları kredi genişlemesine ve müdahale edilmemiş piyasanın belirlemiş olacağı brüt piyasa faiz oranını düşürmeye teşvik eden kendine özgü şartların neler olduğuyla ilgilenmez. Önemli olan bankalar ve para otoritelerinin serbest ödünç piyasasının belirlediği faiz oranı yüksekliğinin kötü olduğu, iyi iktisat politikasının amacının bu oranı düşürmek olduğu, ve kredi genişlemesinin bu amaca ulaşmada asalak ödünç vericiler dışında hiç kimseyi incitmediği fikri ile yönlendiriliyor olmalarıdır. Sonunda gerilemeye neden olmak zorunda olan girişimleri yaptıran şey, işte bu akıl çelmesidir.

Eğer insan bu gerçekleri dikkate alırsa, saf piyasa ekonomisi teorisi çerçevesinde var olan sorunların tartışmasından uzak durma ve bunları müdahalecilik (piyasa fenomenine devlet müdahalesi) analizine havale etme cazibesine kapılabilir. Kredi genişlemesinin müdahaleciliğin asıl unsurlarından birisi olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Ne var ki, mevcut sorunların analizi için doğru yer müdahalecilik teorisinde değil, saf piyasa ekonomisindedir. İlgilenmek zorunda olduğumuz problem, aslında para arzı ile faiz oranı arasındaki ilişkidir, kredi genişlemesi sonuçlarının sadece belirli enstantaneleri sorunudur.

Kredi genişlemesi hakkında iddia edilen her şey, uygun para arzındaki artışın etkileri hakkında da, bu ilave arz miktarı piyasa sistemine akışının erken aşamasında ödünç piyasasına ulaşırsa, aynen geçerlidir. Eğer ilave para miktarı mal fiyatları ve ücretler parasal ilişkideki değişmeye henüz tam olarak ayarlanmadığı anda ödünç için sunulan para miktarını arttırırsa, etkiler kredi genişlemesininkilerden farklı değildir. Kredi genişlemesi problemini analiz ederken, katalaktik, para ve faiz teorisinin öğretilerini tamamlar. Faizle ilgili çağlar boyu süren hataları zımnen yıkar ve parasal veya kredi reformu yoluyla faizin "ortadan kaldırılması" planlarını ifşa eder.

Kredi genişlemesini, sadece mal para kullanıp hiç emanet para kullanmayan bir ekonomide görünen şekliyle para arzındaki artıştan farklı kılan şey, artış miktarındaki ve bunun piyasanın muhtelif kısımlarındaki ardışık etkilerindeki fark tarafından belirlenir. Kıymetli metallerin üretimindeki hızlı artış bile kredi genişlemesinin elde edebileceği mesafeye asla erişemez. Altın standardı kredi genişlemesi üzerindeki etkili denetim mekanizmasıdır; çünkü bankaları genişletici teşebbüslerinde belli sınırları aşmamaya zorlar.[140] Altın standardının kendi enflasyonist potansiyeli, altın madeni çıkarımı ile belli sınırlar içinde tutulmaktadır. Üstelik, ilave altının sadece belli bir kısmı ödünç piyasasında

[140] Bkz. yukarıda, s. 475.

sunulan arzı derhal arttırmıştır. Daha büyük bir kısmı ilk olarak mal fiyatları ve ücretlerde görülmüş ve ödünç piyasasını enflasyonist sürecin daha sonraki aşamalarında etkilemiştir.

Fakat, mal para miktarındaki sürekli artış ödünç piyasasında düzenli ve sürekli bir genişletici baskı uygulamıştır. Brüt piyasa faiz oranı, son asırda, ödünç piyasasına ilave para akışının etkisine maruz kalmıştır. Elbette ki, Anglo-Sakson ülkelerdeki son yüzelli yıl için ve Avrupa kıtasındaki diğer ülkelerde son yüz yıl için bu baskı yoğun kredi genişlemesi ile brüt piyasa faiz oranını düşürme-zaman zaman tekrarlanan- gayretlerinden başka, bankaların verdiği tedavül kredisinin eşanlı gelişiminin etkileri ile çok aşmıştır. Böylece, brüt piyasa faiz oranını düşürmeye yönelik üç eğilim aynı anda çalışmaktadır ve birbirini kuvvetlendirmektedir. Birincisi, para miktarındaki düzenli ve sürekli artışın doğal sonucudur; ikincisi bankacılık çalışmalarındaki emanet paranın spontane gelişmesinin doğal bir sonucudur, üçüncüsü kamuoyu tarafından onaylanan ve otoriteler tarafından desteklenen faiz karşıtı kasti politikaların meyvesidir. Elbette ki, niceliksel yoldan ortak çalışmalarının etkisi ve her birinin katkısını tespit etmek imkânsızdır. Bu soruya cevap tarihsel anlayış tarafından sağlanabilir.

Katalaktik muhakemenin bize gösterebildiği şey yalnızca ufak ama altın miktarındaki devamlı artıştan kaynaklanan brüt piyasa faiz oranı üzerindeki sürekli artış, ve emanet para miktarındaki ufak artıştan, ki bu amaçlı gevşek para politikasının yoğunlaştırdığı ve aşırıya kaçmadığı, yeniden ayarlama güçleri ve piyasa ekonomisinde kalıtsal iyilik tarafından dengelenebilir. Piyasa dışı güçlerin kasıtsız sabote ettiği iş dünyasının adaptasyonu ödünç piyasasının bu gibi ufak çalkantılarını dengeleyecek kadar güçlüdür.

İstatistikçiler istatistiksel yöntemler ile iş dalgalanmalarının uzun dalgalarını araştırmayı denemişlerdir. Bu girişimler boşunadır. Modern kapitalizm tarihi, düzenli sürekli ekonomik gelişimin, tekrar tekrar ateşli canlanmalar ve bunun ardından gelen depresyonla kesilen dönemlerin kayıtlarıyla doludur. Bu tekrar eden salınımları, yatırılan sermaye miktarındaki ve ürettikleri ürünlerin miktarındaki genel artış trendinden istatistiksel olarak ayırt etmek genelde mümkündür. Genel trendin kendisinde ritmik dalgalanmaları keşfetmek imkânsızdır.

9. Ticari Konjonktürün Yeniden Gerçekleşmesi Tarafından Etkilenmiş Olarak Piyasa Ekonomisi

Kredi genişlemesi ve enflasyonun popülerliği, kredi genişlemesi ile insanları zengin kılmanın tekrarlanan girişimlerinin nihai kaynağı, ve böylece iş alemindeki döngüsel dalgalanmaların nedeni, olağan terminolojide kendini belli

eder. Canlanma iyi iş, zenginlik ve ilerleme olarak adlandırılır. Kaçınılmaz olarak sonradan gelene, piyasanın gerçek verilerine göre şartların yeniden ayarlanması, kriz, daralma, kötü iş ve depresyon olarak adlandırılır. İnsanlar rahatsızlık unsurunun, canlanma döneminin kötü yatırımı ve aşırı tüketiminde ve böyle suni teşvikli canlanmanın felaketle sonuçlanması sezgisine karşı isyan ederler. Ekonomik canlanmayı devam ettirmek için sihirli değneği aramaktadırlar.

Kalitedeki gelişmeleri ve ürünlerin miktarındaki artışı iktisadi gelişme olarak adlandırmakta hangi açılardan özgür olduğumuz zaten vurgulanmıştı. Eğer bu ölçütü iş çevriminin (konjonktür dalgalanmasının) değişik safhalarına uygularsak, canlanmayı gerileme ve depresyon süreci olarak isimlendirmek zorundayız. Canlanma üretimin kıt faktörlerini kötü yatırım yoluyla israf eder ve aşırı tüketim yoluyla stoku azaltır; getirdiği sözde nimeti fakirleşme ile ödenir. Diğer taraftan, depresyon, üretimin tüm faktörlerinin tüketicilerin en acil ihtiyaçlarının en iyi şekilde tatmini için istihdamı durumuna geri dönülmesidir.

Canlanmadaki bazı olumlu unsurların iktisadi gelişmeye yaptıkları katkıları bulmak için biçare girişimler yapılmıştır. Bu amaçla sermaye birikimini çoğaltmada cebri tasarrufun oynadığı role vurgu yapılmıştır. Bu argüman nafiledir. Cebri tasarrufun, canlanmanın yarattığı sermaye tüketimi kısmını dengelemenin ötesine geçmeyi başarıp başaramayacağının şüpheli olduğu gösterilmiştir. Eğer cebri tasarrufun sözde faydalı etkilerini övenler tutarlı olsalardı, vasat gelirli insanlardan toplanan vergilerle zenginleri sübvanse eden mali sistemin taraftarı olurlardı. Bu yöntemle başarılan cebri tasarruf, eş anlı olarak çok daha büyük ölçüde sermaye tüketimine neden olmadan, sermaye miktarında net artış sağlayacaktır.

Kredi genişlemesi taraftarları canlanma döneminde yapılan kötü yatırımların bazılarının daha sonradan kârlı olabileceğine vurgu yapmışlardır. Buna göre bu yatırımlar çok erken, yani sermaye malları arzı durumunun ve tüketicilerin değerlemelerinin yeniden yapılanmaya henüz izin vermediği bir zamanda, yapılmışlardır; ancak, sebep olunan tahribat o kadar da kötü değildir, bu projeler daha sonraki bir tarihte nasılsa uygulanmış olacaklardı. Bu tarifin canlanmanın teşvik ettiği kötü yatırımın bazı halleri için geçerli olduğu kabul edilebilir. Fakat, hiç kimse bu ifadenin ucuz para politikasının yarattığı aldatıcılığın yüreklendirdiği ile uygulanan tüm projeler için doğru olduğunu iddia etme cesaretini gösteremez. Ne olursa olsun, canlanmanın sonuçlarını etkileyemez ve depresyonu iptal edemez veya engelleyemez. Kötü yatırımın etkileri bu kötü yatırımların değişik şartlar altında daha sonra sağlam yatırım olarak görünüp görünmeyeceğine bakılmaksızın ortaya çıkar. 1845'te İngiltere'de

kredi genişlemesi yokluğunda inşa edilmemiş olacak olan demiryolu inşa edildiği zamandaki şartlar takip eden senelerde 1870 veya 1880'de inşası için gereken sermaye mallarından etkilenmedi. Yeni sermaye ve emek harcamasıyla demiryolu inşa edilmemesi gerçeği ile sonuçlanan kazanç olgunlaşmamış inşaatın neden olduğu zararlar için 1847'de bir telafi değildi.

Canlanma fakirlik üretir. Daha da feci olanı, canlanmanın ahlaki tahribatıdır. İnsanları umutsuz ve cesareti kırılmış yapar. Canlanmanın aldatıcı zenginliği altında ne kadar iyimser olurlarsa, peşinden gelen çaresizlikleri ve hüsranları o kadar büyük olur. Birey talihini daima kendi verimliliğine atfetmeye ve kabiliyeti, uygulaması ve dürüstlüğüne karşılık olarak hak ettiği ödülü almaya hazırdır. Fakat, tersine dönmüş talihinden dolayı çoğunlukla diğer insanları ve toplumsal ve politik kurumların saçmalığını suçlar. Kaçınılmaz çöküşten ötürü onlara küfreder. Kamunun görüşünde, daha fazla enflasyon ve daha fazla kredi genişlemesi enflasyon ve kredi genişlemesinin neden olduğu kötülüklere karşı tek çaredir.

Derler ki işte üretim kapasiteleri ya hiç kullanılmayan veya tam kapasitede kullanılmayan fabrikalar ve çiftlikler. İşte satılamayan mal yığınları ve işsizler. Fakat, işte yine eğer isteklerini yetecek kadar karşılayabilirlerse kendilerini şanslı hissedecek insan güruhu. Tek eksik olan, kredidir. İlave kredi girişimcileri üretime devam etmeye veya genişletmeye muktedir kılacaktır. İşsiz tekrar iş bulacak ve ürünleri alabilecektir. Bu muhakeme anlaşılır görünür. Ne var ki, kesinlikle yanlıştır.

Eğer mallar satılamıyorsa ve işçiler iş bulamıyorlarsa, nedeni fiyatlar ve ücretlerin çok yüksek olmasındandır. Stoklarını satmak ve kapasitesini çalıştırmak isteyen fiyatını alıcı bulana kadar düşürmelidir. Bu piyasanın kanunudur. Piyasa her bireyin faaliyetlerini tüketicilerin istek tatminine en iyi katkıyı yapabilecek hatlara yönlendiren cihazdır. Canlanmanın kötü yatırımları üretimin konvertibl olmayan faktörlerini daha acil olarak ihtiyaç duyulan üretim hatları aleyhine bazı hatlara yanlış olarak yatırmaktadır. Bu yavaş bir süreçtir. Devam ederken, tamamlayıcı üretim tesisleri eksikken bazı fabrikaların üretken kapasitelerinden tam olarak faydalanmak imkânsızdır.

Spesifik karakteri düşük olan malları üreten fabrikaların da kullanılmayan kapasitelerinin olduğuna itiraz etmek nafiledir. Bu malların satışlarındaki kesatlık çeşitli dalların sermaye araç gereçlerindeki orantısızlık ile açıklanamayacağı söylenir; pek çok farklı kullanımlar için kullanılabilirler ve ihtiyaç duyulurlar. Bu da hatalıdır. Eğer çelik ve demir işleri, bakır madenciliği ve bıçkıhaneler tam kapasite çalışamıyorlarsa, bunun yegane nedeni şu anki maliyetlerine denk gelecek fiyatlardan tüm çıktıyı satın almaya hazır piyasada yeterli alıcı olmamasıdır. Değişken maliyetler yalnızca diğer malların fiyatları

ve ücretlerden oluşmaktadır; ayrıca diğer ürünlerin fiyatları hakkında da aynı şey geçerlidir. Böyle olduğu için, bu durumda ücretler, çalışma heveslisi herkese yeterince iş sağlayamayacak ve daha acil ihtiyaçları karşılayan alanlardan istihdamlarının geri çekilmemesi gereken emek ve spesifik olmayan sermaye mallarının gereksinimi tarafından çizilen sınırlara çevrilgen (konvertibl) olmayan araç gerecin istihdamı için çok yüksek demektir.

Canlanmanın çökmesinden maddi refahın düzenli ve sürekli ilerlemesini koruyan artan sermaye birikimindeki işlerin durumuna geri dönmek için sadece tek bir yol vardır: yeni tasarruf gereken sermaye ile üretimin tüm dallarındaki uyum içinde araç ve gereç için ihtiyaç duyulan sermaye mallarını biriktirmek. Ücretler düşmelidir; insanlar tüketimlerini geçici olarak kötü yatırım ile tahrip edilen sermaye yenileninceye kadar kısıtlamalıdırlar. Yeniden ayarlama döneminin bu ağır koşullarından hoşlanmayanlar, kredi genişlemesinden zamanında uzak durmalıdırlar.

Yeniden ayarlanma sürecine yeni kredi genişlemesi yoluyla müdahale etmenin hiçbir faydası yoktur. Bu en iyi durumda depresyonu iyileştiren sürecin uzamasına, bozulmasına ve kesilmesine yol açar, tabi eğer ki kaçınılmaz sonuçlarıyla yeni bir canlanmaya neden olmazsa.

Yeniden ayarlama süreci, yeni kredi genişlemesinin yokluğunda bile, hayal kırıklığı ve hüsranın psikolojik etkileri ile ertelenir. İnsanlar aldatıcı zenginlikten kendilerini kurtarmakta yavaştırlar. İşadamları kârlı olmayan projeleri devam ettirir; gözlerini, inciten sezgiye karşı kapatırlar. İşçiler alacaklarını piyasa durumunun gerektirdiği seviyeye indirmeyi ertelerler; yaşam standartlarını düşürmekten ve işlerini ve ikametgahlarını değiştirmekten, eğer mümkünse, kaçınmak isterler. Canlanma dönemlerinde insanlar ne kadar iyimser iseler, şimdi o kadar çok cesaretleri kırılır. O an için özgüvenlerini ve iyi fırsatlardan avantajları alamayacak kadar girişimcilik ruhlarını kaybetmişlerdir. Fakat, en kötüsü insanların ders almazlığıdır. Birkaç sene sonra, yeni kredi genişlemesine girişir ve eski hikaye tekerrür eder.

Canlanmanın İlk Evrelerinde İstihdam Edilmeyen Üretim Faktörlerinin Oynadıkları Rol

Değişen ekonomide her zaman için satılmayan stoklar (teknik nedenlerden ötürü stokta tutulması gereken miktarı aşanlar), işsizler ve çevrilgen olmayan üretim tesislerinin kullanılmayan kapasiteleri mevcuttur. Sistem ne işsizlerin ne de stok fazlalığının olduğu duruma hareket etmektedir.[141] Fakat, yeni veri-

[141] Dengeli dönüşümlü ekonomide dönüştürülemez araç gerecin kullanılmayan kapasitesi de bulunablir. Kullanılmaması dengeyi marjin altı toprağın boşta kalmasından daha fazla bozmaz.

lerin ortaya çıkışı sürekli olarak gidişatı yeni hedefe doğru yönlendirdiği için, dengeli dönüşümlü ekonominin şartları asla gerçekleşmez.

Çevrilgen olmayan yatırımların kullanılmayan kapasitelerinin varlığı geçmişte işlenen hataların doğal sonucudur. Yatırımcılar tarafından yapılan varsayımlar, sonraki olayların kanıtladığı gibi, doğru değildi; piyasa bu fabrikaların ürettiklerinden ziyade diğer malları daha çok istemektedir. Aşırı stokların yığılması ve katalaktik işsizlik spekülatiftir. Stok sahibi piyasa fiyatından satmayı reddetmektedir; çünkü daha ileriki bir tarihte daha yüksek fiyat elde etmeyi ummaktadır. İşsiz mesleğini veya ikametgahını değiştirmeyi veya kendisini daha düşük ücretle çalıştırılmasını reddetmektedir; çünkü en sevdiği işkolunda mahallesine yakın daha fazla ücret ödeyen işi ileriki bir tarihte elde edeceğini ummaktadır. Her ikisi de piyasanın şu anki durumuna haklarını ayarlama konusunda çekingendir; çünkü şartları avantajlarına göre değiştirecek verilerdeki değişmeleri beklemektedir. Çekingenlikleri, sistemin kendisini neden henüz piyasa şartlarına ayarlamadığının sebeplerinden birisidir.

Kredi genişlemesinin taraftarları istenenin daha fazla emanet para olduğu yönünde tartışırlar. O zaman fabrikalar tam kapasite çalışacaklardır, stoklar sahiplerinin tatminkâr buldukları fiyattan satılacaklardır ve işsizler tatminkâr olarak düşündükleri ücretten iş bulacaklardır. Aşırı stokların sahipleri ve işsizler kendilerini bu istedikleri nominal fiyatlar ve ücretlerle-elbette ki nafile-kendilerini kısıtlarlarken, bu oldukça popüler doktrine göre fiyatlardaki ilave emanet paranın neden olduğu artış aynı anda ve aynı ölçüde tüm diğer mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkiler. Eğer bu olacak olursa, satılmayan stokların sahipleri ve işsizler tarafından elde edilen reel fiyatlar ve reel ücretler alıcı ve istihdam edenleri bulmak için--diğer mal ve hizmetlerin fiyatlarına oranla--düşmesi gereken düzeye düşecektir.

Canlanmanın gidişatı arifesinde kullanılmayan kapasite, satılmayan stok fazlası ve işsizlerin olması gerçeğinden önemli ölçüde etkilenmeyecektir. Bakır madeninin kullanılmayan tesisi, satılamayan bakır yığını ve bakır madeninde işsizler olduğunu varsayalım. Bakırın fiyatı bazı madenler için madenciliği kârlı kılacak seviyede değildir; işçileri işten çıkartılır; stoklarını satmaktan uzak duran spekülatörler vardır. Bu madenleri tekrar kârlı hale getirmek için gereken, işsizlere işlerini verecek olan ve yığınları üretim maliyeti altına fiyatlarını düşürmeden sattıracak olan, sermaye malları miktarındaki p artışın yatırımdaki artışı ve üretim ve tüketim büyüklüğünü yeterince büyük yapması ve bakır talebinde yeterli artışı takip ettirmesini sağlamasıdır. Ancak, eğer bu p artışı ortaya çıkmazsa ve girişimciler sanki p eldeymiş gibi, kredi genişlemesi aldatmacasıyla, hareket ederlerse, canlanma devam ederken, bakır piyasasındaki şartlar sanki sermaye malları miktarına ilave edilmiş gibidir. Fakat, kredi

genişlemesinin kaçınılmaz sonuçları hakkında doğrulanan her şey bu duruma da uyar. Tek bir fark vardır; o da, bakır söz konusu oldukça, tüketicilerin isteklerini en iyi yerine getirmiş olacak olan kullanımdan emek ve sermayeyi geri çekerek uygunsuz üretim genişlemesinin başarılmasına gerek yoktur. Bakır söz konusu oldukça, yeni canlanma önceki canlanmada zaten etkilenmiş olan emeğin yanlış istihdamı ve sermayenin kötü yatırımı ile karşılaşır. Yeniden ayarlama süreci henüz emilmemiştir.

Böylece kullanılmayan kapasiteye, satılmayan-veya insanların yanlış söylediği gibi "satılamaz"-stoklara ve işsizlere göndermede bulunarak yeni kredi genişlemesini haklılaştırmaya çalışmanın ne kadar nafile bir şey olduğu açık hale gelir. Yeni kredi genişlemesi başlangıcı önceki kötü yatırım ve yanlış istihdamın, yeniden ayarlama sürecinde henüz silinmemiş, kalıntılarına ve mevcut hataların görünüşte çarelerine rastlar. Ne var ki, gerçekte yeniden ayarlama sürecinin ve sağlam şartlara dönüşün sadece kesintiye uğramasıdır.[142] Kullanılmayan kapasite ve işsizliğin varlığı kredi dolanımı teorisinin doğruluğuna karşı geçerli bir argüman değildir. Kredi genişlemesi ve enflasyon taraftarlarının kredi genişlemesinden ve enflasyondan uzak durmanın depresyonu daha da azdıracağına olan inançları kesinlikle yanlıştır. Bu yazarların tavsiye ettiği reçeteler canlanmayı sonsuza kadar yaşatamaz. Sadece toparlanma sürecini alt üst eder.

Ticari Konjonktürün Parasal Olmayan Açıklamalarındaki Yanlış Düşünceler

İş konjonktürü dalgalanmalarını parasal olmayan doktrinler ile açıklamak için yapılan boş girişimler ile uğraşırken, ilkin şimdiye kadar aşırı derecede ihmal edilmiş bir noktanın vurgulanması gerekir.

Faizi sadece para miktarının veya para ikamelerinin elde edilme sürecinde ödenen fiyat olarak gören düşünce okulları vardı. Bu inançtan, mantıksal olarak, para ve para-ikamelerinin kıtlığının ortadan kaldırılmasının faizi toptan ortadan kaldıracağı ve kredinin gereksizliği ile sonuçlanacağı çıkarsamasını yaptılar. Ancak, eğer insan bu görüşü kabul etmezse ve doğal faiz oranını anlarsa, sorun kişinin bahaneyle kaçamayacağı çözümde kendini gösterir. İlave kredi arzı, ki buna para veya emanet para miktarındaki artış neden olmuştur, kesinlikle brüt piyasa faiz oranını düşürecek güce sahiptir. Eğer faiz sadece parasal bir fenomen olmasaydı ve sonuçta uzunca bir zaman süre para arzındaki ve emanet paradaki artış ile düşürülemeseydi veya azaltılamasaydı, piyasanın parasal olmayan verilerinin durumuna uyan faiz oranı yüksekliğinin

[142] Hayek (*Prices and Production* [2. baskı, Londra, 1935], s. 96 vd.) farklı muhakeme zinciriyle aynı sonuca erişir.

nasıl kendisini yeniden kurduğunu göstermek, iktisada kalırdı. İktisadın ne tür bir sürecin nakit-teşvikli piyasa oranı sapmasını, insanların şu anki malların gelecekteki mallara olan oranı değerlemesinden saptıranın ne olduğunu açıklaması gerekir. Eğer iktisat bunu yapamasaydı, faizin parasal bir fenomen olduğunu ve parasal ilişkilerdeki değişmelerle tamamen ortadan kalkabileceğini zımnen kabul ederdi.

Ticari konjonktürün parasal olmayan açıklaması için tekrar eden depresyonun olması deneyimi başlıca meseledir. Önde gelenleri ilkin ekonomik olayların ardışıklığı planında bu muammalı bozukluğun tatminkâr yorumunu sunan bir ipucu görememektedir. Biçare öğretilerine sözde konjonktür teorisi olarak yamamak için geçici çareler aramaktadırlar.

Bu durum paranın dolanım teorisi veya kredinin dolanım teorisinden farklılık arz eder. Modern para teorisi paranın sözde yansızlığına ilişkin tüm fikirleri temizledi. Paranın itici gücünün bilgisiz doktrininin hakkında söyleyecek hiçbir şeyinin olmadığı piyasa ekonomisi faktörlerinin varlığı çürütülemez biçimde kanıtlandı. Paranın yansız olmadığı bilgisi ve itici gücü ile donatılı katalaktik sistem parasal ilişkideki değişmelerin faiz oranını kısa ve uzun dönemde nasıl etkilediği sorusunu yöneltir. Eğer bu soruları cevaplandıramazsa, sistem eksik demektir. Ticaretin konjonktürel dalgalanmalarını eş anlı açıklayan bir cevap veremediği takdirde çelişkili olur. Dolanım kredisi ve emanet para diye bir şey olmuş olsaydı bile, modern katalaktik para ilişkisindeki değişimlerle faiz oranı arasındaki ilişki sorununu gündeme getirmeye zorlanmış olurdu.

Konjonktürün parasal olmayan her açıklamasının para veya emanet para miktarındaki artışın ekonomik canlanmayı ortaya çıkarması için vazgeçilmez bir koşul olduğunu kabul etmekle yükümlü olduğundan daha önce bahsedilmişti. Üretimdeki ve satışa sunulan mal arzındaki genel bir düşmenin neden olmadığı fiyatlar genel seviyesindeki yükselme eğilimi eğer para arzı (geniş anlamda) yükselmemişse ortaya çıkamaz. Parasal açıklama için savaşanların ikinci nedenden dolayı karaladıkları teoriye başvurmaya zorlandıklarını görebiliyoruz. Yalnızca bu teori tek başına bir ilave para ve emanet para akışının ödünç piyasasını ve piyasa faiz oranını nasıl etkilediği sorusunu cevaplandırır. Faizi paranın kurumsal kıtlığı şartının doğal bir sonucu olarak görenler konjonktürün dolanım kredi teorisini zımnen kabulüyle vazgeçebilirler. Bu sebep hiçbir eleştirmenin bu teoriye karşı makul bir itiraz geliştiremediğini açıklar.

Tüm bu parasal olmayan doktrinlerin hatalarını kabul etmeyi reddeden destekçilerin fanatizmi, elbette ki politik yanlılığın göstergesidir. Marksistler ticari krizleri kapitalizmin kalıtsal kötülüğü olarak, üretim "anarşisinin" gerekli so-

nucu olarak,[143] faiz yorumuyla işe başladılar. Marksist olmayan sosyalistler ve müdahaleciler piyasa ekonomisinin depresyona geri dönmekten asla kaçamayacağını göstermekte bir öncekiler kadar hevesliydiler. Kapitalist karşıtı devletlerin her şeyi bilen devleti kurma eğilimiyle bugün para teorisini ana enstrümanı para ve kredi manipülasyonu görerek saldırmaya daha fazla istekliydiler.[144]

İş depresyonlarını kozmik etkilerle irtibatlama girişimleri, en göze çarpanı William Stanley Jevons'un güneş lekeleri teorisi, kesinlikle başarısızlıkla sonuçlandı. Piyasa ekonomisi üretime ve pazarlamaya insan hayatının ve çevresinin tüm doğal şartlarına oldukça tatminkâr ayarlamada başarılı olmuştur. Piyasa ekonomisinin üstesinden nasıl geleceğini bilmediği tek bir doğal gerçeğin-yani, sözde ritmik harman varyasyonları-olduğunu varsaymak oldukça keyfidir. Neden girişimciler tahıl üretimi dalgalanmaları gerçeğini fark etmede ve işletme faaliyetleri planlarında bu dalgalanmaların feci etkilerini iskonto edecek şekilde ayarlamakta başarısızdırlar?

Marksist "üretim anarşisi" sloganıyla yönlendirilen günümüz parasal olmayan konjonktür doktrinleri, ticari konjonktürel dalgalanmaları, sözde kapitalist ekonomide kalıtsal olan, endüstrinin muhtelif dallarında yapılan orantısız yatırım büyüklükleri eğilimi ile açıklamaktadırlar. Ancak, bu orantısızlık doktrini her işadamının kendisine ciddi mali zararlar getiren böyle hatalardan kaçınma isteklisi olması gerçeğine itiraz etmez. Girişimcilerin ve kapitalistlerin faaliyetlerinin esası kârsız olarak gördükleri projelere kalkışmamalarıdır. Eğer işadamlarının bu gayretlerinde başarısız olduğu farz edilirse, bu tüm işadamlarının uzağı göremediklerini ima etmektir. Belli çukurlardan kaçınamayacak kadar kalın kafalıdırlar ve böylece işlerinde tekrar ve tekrar gaf yaparlar. Tüm toplum kalın kafalı spekülatörlerin, destekçilerin ve girişimcilerin eksikliklerinin bedelini ödemek zorundadır.

İnsanların hata yapabileceği açıktır ve işadamları kesinlikle bu insani zaaflarından kurtulmuş değildirler. Fakat, şunu unutmamalıdır ki piyasada seleksiyon süreci devamlı çalışmaktadır. Daha az verimli girişimcileri, yani tüketicilerin gelecekteki taleplerini doğru tahmin etme girişimlerinde başarısız olanları, temizleme eğilimi vardır. Eğer bir grup girişimci tüketicilerin talebini aşar şekilde üretimde bulunursa ve sonuçta cari fiyattan bunları satamaz ve zarara uğrarsa, halkın istediği diğer şeyleri üreten sair gruplar büyük kâr elde ederler. İş aleminin bazı sektörleri gerilerken bazıları gelişecektir. Ticari genel depresyon ortaya çıkmaz.

---

[143] Marksist ve diğer tüm tüketim azlığı teorilerinin temel yanlışlıkları hakkında bkz. yukarıda s. 301.

[144] Para ve kredi manipülasyonları hakkında, bkz. aşağıda s. 780-803.

Fakat, ilgilenmemiz gereken doktrinin tarafları farklı bir argüman ortaya koymaktadırlar. Sadece tüm girişimci sınıfı değil aynı zamanda tüm insanların körleştiğini varsaymaktadır. Girişimci sınıfı dışarıdan gelenlerin girişinin engellendiği kapalı bir toplum olmadığından, her girişimci insanı girişimci sınıfına dahil olanlara meydan okuma pozisyonunda olduğundan, kapitalizmin tarihi beş parasız yeni gelenlerin kendi yargılarına göre tüketicilerin en acil ihtiyaçlarını tatmin edeceğini düşündükleri malların üretimine zekice girişerek başarılı olan nice örneklerle dolu olduğundan, girişimcilerin düzenli olarak belli hatalara düştüğünü ima eden varsayım, tüm pratik insanların zeka özürlüsü olduğunu savunur. İş yaşamında faaliyette bulunan hiç kimsenin ve eğer iş hayatındaki eksikliklerden dolayı kendisine bazı fırsatlar sunulursa iş yaşamına girmeyi düşünenlerin hiç birisi piyasanın gerçek durumunu anlayacak kadar zeki değildir. Fakat, teorisyenler, kendileri bizzat eylemin içinde olmayıp sadece diğer insanların eylemleri hakkında felsefecilik yapanlar, iş yapanları yoldan çıkaran hataları keşfedecek kadar kendilerini zeki görmektedirler. Bu her şeyi bilen profesörler herkesin yargılarını gölgeleyen hatalarla asla aldatılamazlar. Özel girişimcilikte neyin yanlış gittiğini çok iyi bilmektedirler. İşletmeleri kontrol edecek diktatörlük gücüne yapılacak yatırımlar böylece tam olarak haklılaştırılacaktır.

Bu doktrinler hakkında en şaşırtıcı olan, bilim insanlarının bu yanlışları çok önceden ifşa etmelerine rağmen, akılsız işadamlarının inatla bu hatalı sürece tutunmalarını ima etmeleridir. Her ders kitabı bunları açıklamış olmasına rağmen, işadamları bu hataları tekrar etmekten uzak duramaz. Bu durumda ekonomik depresyonun tekrarlanmasını önlemenin, Eflatun'un ütopyacı fikrine göre, felsefecilerin üstün gücüne güvenmekten başka bir çıkar yol yoktur.

Bu orantısızlık doktrinlerinin en meşhur iki örneğini kısaca inceleyelim.

İlk olarak dayanıklı mallar doktrini vardır. Bu mallar faydasını belli bir zaman için devamlı kılabilir. Yaşam dönemleri sürdüğü müddetçe, bundan edinen bir alıcı yenisini alarak onun yerine koymaktan kaçınır. Böylece, bir kere tüm insanlar alım yaptıklarında, yeni mallara olan talep yavaş yavaş azalır, işler kesatlaşır. Yeniden canlanma ancak, belli bir zaman geçtikten sonra, eski evler, arabalar, buzdolapları ve bunun gibi şeyler yıprandığında ve sahipleri yenilerini satın aldıklarında mümkündür.

Oysa işadamları kural olarak bu doktrinin varsaydığından daha ihtiyatlıdırlar. Tüketici talebinin tahmini büyüklüğüne göre üretimin boyutunu ayarlama eğilimindedirler. Fırıncılar ev kadınının her gün bir ekmeğe ihtiyacı olduğu gerçeğini dikkate alırlar ve tabut imalatçıları toplam yıllık tabut satışının bu dönemde ölen insan sayısından fazla olamayacağı gerçeğini dikkate alırlar. Makine endüstrisi ürünlerinin ortalama "ömrünü," terzilerin, ayakkabıcıların,

otomobil imalatçılarının, beyaz eşya üreticilerinin ve inşaat firmalarınınki gibi hesabını yaparlar. İyimserlik aldanımında olup, işletmelerini aşırı genişletme meylinde olan tedarikçiler elbette ki her zaman için vardır. Böyle projelerin ardından koşmakla aynı endüstrinin fabrikalarından veya endüstrinin diğer dallarından üretim faktörlerini kaçırırlar. Böylece aşırı genişlemeleri diğer alanlardaki çıktının nispi kısıtlanması ile sonuçlanır. Bir dal genişlemeye devam ederken diğerleri ilkinin kârsızlığı ve ikincinin kârlılığı şartlarına yeniden ayarlanıncaya kadar küçülür. Canlanma öncesi ve bunalım sonrası dönem sadece iş aleminin bir kısmını ilgilendirir.

Orantısızlık doktrininin ikinci örneği, "hızlandıran ilkesi" olarak bilinir. Belli bir mal için geçici talep artışı ilgili malın üretiminin artışı ile sonuçlanır. Eğer talep daha sonra düşerse, üretim genişlemesi için yapılan yatırım kötü bir yatırım olarak görülür. Bu özellikle dayanıklı üretici malları alanında zararlı olur. Eğer tüketici malı *a*'nın talebi yüzde 10 artarsa, üretimi için gereken araç gereci *p* işletme yüzde 10 arttırır. *p*'nin faydalı ömrü ne kadar uzunsa, *p*'nin talebinde artışla sonuçlanma *p*'nin önceki talebine oranla daha önemlidir; sonuç olarak *p*'nin aşınan parçaları için olan önceki talep o kadar küçüktür. Eğer *p*'nin ömrü 10 yıl ise, yerine konması için *p*'nin yıllık talebi endüstri tarafından önceden istihdam edilen *p* stokunun yüzde 10'udur. *a* talebindeki yüzde 10'luk bir artış *p*'nin talebini ikiye katlar ve *p*'nin üretimi için ihtiyaç duyulan ϐ araç gerecinin yüzde 100 büyümesi ile sonuçlanır. Eğer sonra *a*'nın talebindeki artış durursa, ϐ'nın üretim kapasitesinin yüzde 50'si boşta kalır. Eğer *a*'nın talebindeki yıllık artış yüzde 10'dan yüzde 5'e düşerse, ϐ'nın üretim kapasitesinin yüzde 25'i kullanılamaz.

Bu doktrinin temel hatası, girişimcilik faaliyetlerini körü körüne otomatik olarak talebin anlık durumuna cevap verir olarak görmesidir. Talep ne zaman artarsa ve işkolunu daha kârlı hale getirirse, üretim tesislerinin anında oransal büyüdüğü farz edilir. Bu görüş savunulamaz. Girişimciler sıklıkla yanılırlar. Hatalarına karşı ağır bir bedel öderler. Fakat, her kim hızlandıran ilkesinin tarif ettiği şekilde hareket ederse girişimci değil ruhsuz bir robottur. Oysa, gerçek girişimci ***spkülatördür***;[145] kâr vadeden işletme çalışmaları için piyasanın gelecekteki yapısı hakkında görüşlerini kullanma isteklisi insandır. Belirsiz geleceğin bu spesifik idraki her türlü kurala ve sistematikliğe karşı koyar. Ne öğretilebilir ne de öğrenilebilir. Eğer farklı olsaydı, herkes aynı başarıyla girişimciliği yapabilirdi. Başarılı girişimci ve destekçiyi diğer insanlardan ayırt eden, kendisinin olmuş olanla da olmakta olanla da yönlendirilmesine

[145] Planları ve ardından gelen girişimcilerin ve destekçilerin eylemleri ve doğrudan eylemle sonuçlanmayan tamamen saf akademik muhakeme teorisyenlerini göstermek için aynı terimin kullanılması dikkate değerdir.

izin vermeyip, işlerini gelecekte nelerin olacağına dair görüşleri temelinde ayarlamasıdır. Geçmiş ve şu anı diğer insanların gördüğü gibi görür; fakat, geleceği farklı şekilde yargılar. Eylemlerinde kalabalığın gelecek hakkındaki görüşlerinden farklı olan görüşleri ile yönlendirilir. Eylemlerinin itici gücü üretim faktörlerini ve bunlardan üretilebilecek malların gelecekteki fiyatlarını diğer insanlardan farklı şekilde takdir etmesidir. Eğer fiyatların şu anki yapısı bugün ilgili kalemleri satanların işini çok kârlı yapıyorsa, üretimleri yeni yatırımları geri kazandıracak seviyeye kadar büyüyecektir. Eğer girişimciler bunu beklemiyorlarsa, mevcut işletmeler çok kârlı olsalar bile, büyümeye neden olmayacaktır. Piyasa ekonomisinin işleyişini idrak edememiş insanların şiddetle eleştirdiği kapitalist ve girişimcilerin kârlı olmadığını düşündükleri hatlara yatırım yapmadaki işte bu çekingenlikleridir. Teknokrat kafalı mühendisler, kâr motivasyonunun, teknolojik bilginin tüketicilere bol miktarda sunabileceği tüm malları sunmayı önlemesinden şikayetçidirler. Dalkavuklar kıtlığı koruma niyetlisi aç gözlü kapitalistlere karşı yardım çağrısında bulunurlar.

Konjonktür dalgalanmalarının tatminkâr açıklaması bireysel firma veya firma grupları piyasanın gelecek durumunu yanlış yargıladıkları ve bundan dolayı kötü yatırım yaptıkları gerçeği üzerine kurulmamalıdır. Ticari konjonktürün amacı işletme faaliyetlerinin *genel* yükselişi, endüstrinin tüm dallarında üretimi arttırma eğilimi ve izleyen *genel* depresyondur. Bu fenomen iş dünyasının bazı dallarında artan kârların genişlemesi ve bu genişlemenin ihtiyaç duyduğu araç gereç sanayiinin orantısız yatırımı ile meydana gelmez.

Canlanma ne kadar ilerlerse, makine ve teçhizat alımının o kadar güçleşeceği gerçeği çok iyi bilinen bir gerçektir. Bu nesneleri üreten fabrikalar siparişlerle aşırı yüklenir. Müşterileri sipariş edilen makineler teslim edilinceye kadar beklemek zorundadırlar. Bu, üretici malları endüstrilerinin, üretim tesislerini genişletmede hızlandıran ilkesinin farz ettiği kadar hızlı hareket etmediğini gösterir.

Fakat, kapitalistlerin ve girişimcilerin orantısızlık doktrininin tarif ettiği şekilde davrandıklarını, sözgelimi, kabul etmeye hazır olsaydık bile, kredi genişlemesi yokluğunda nasıl devam edecekleri açıklanamaz olarak kalırdı. Böyle ilave yatırım için verilen mücadele üretimin tamamlayıcı faktörlerinin fiyatlarını ve ödünç piyasasında faiz oranını yükseltirdi. Bu etkiler eğer kredi genişlemesi yoksa çok kısa zamanda genişletici eğilimleri frenlerdi.

Orantısızlık doktrinleri savunucuları çiftçilik alanında belli tekrarları özel işletmeler adına hazırlık yokluğunun kalıtsal olduğu ile ilgili iddialarının onaylanması olarak atıfta bulunurlar. Fakat, serbest rekabetçi işletmenin karakteristik özelliklerini orta ölçekli ve küçük çiftçi alanındaki şartlara vurgu yaparak piyasa ekonomisinin işleyişi olarak göstermek doğru değildir. Pek çok

ülkede bu alan piyasa ve tüketicilerin üstünlüğünden kurumsal olarak alınmıştır. Devlet müdahaleciliği çiftçiyi piyasanın olaylarına karşı korumakta son derece heveslidir. Bu çiftçiler serbest piyasa altında iş yapmamaktadırlar; darkafalı inatçılık ve girişimcilik, verimsizliği, tarım dışı nüfus tabakası aleyhine suni olarak korumaktadır. Eğer işlerinde gaf yaparlarsa, devlet tüketicileri, vergi ödeyenleri ve ipotek sahiplerini faturayı yüklenmeye zorlar.

Diğer çiftlik ürünleri üretiminde benzer olayların varlığı doğrudur. Ancak, bu döngülerin tekrarı piyasanın verimsiz ve işini iyi yapmayan girişimcilere uyguladığı cezaların çiftçilerin çoğunluğunu etkilememesi gerçeğindendir. Bu çiftçiler eylemlerinden dolayı sorumlu tutulamazlar; çünkü hükümetlerin ve politikacıların oyuncaklarıdırlar. Eğer bu böyle olmasaydı, çok önceden batmış olurlardı ve çiftlikleri daha zeki insanlar tarafından işletilirdi.

Bölüm 21

Çalışma ve Ücretler

1. İçedönük Çalışma ve Dışadönük Çalışma

İnsan çalışmanın hoşnutsuzluğunun (boş zamanın feda edilen zevkini) üstesinden çeşitli yollarla gelebilir.

1. Aklını ve vücudunu güçlü, dinç ve kıvrak tutmak için çalışabilir. Çalışmanın hoşnutsuzluğu bu amaçları elde etmek için ödenen bir fiyat değildir; üstesinden gelme memnuniyetten ayrılamaz. En göze çarpan misaller, ödül veya toplumsal başarı için tasarlanmamış özgün sporlar ve diğer amaçları hedefleyen diğer çalışmalar peşinde kişinin kendi verimliliğini ve kabiliyetini arttırma aracı olmayan, sadece kendisi için peşinden koşulan bilgi ve gerçeği aramalardır.[146]

2. İnsan çalışmanın hoşnutsuzluğuna Allah'a hizmet etmek için katlanmakta olabilir. Allah rızası için boş zamanından fedakârlık eder, bunun karşılığında ebedi mutluluk ile ödüllendirilecektir. Tüm dini vazifelerini yerine getirdikten sonra gönül huzuruyla dünyevi haccı yapar. (Ancak, eğer Allah'a dünyevi amaçlar için--günlük ekmek parası ve dünyevi başarı için--hizmet ederse, yaptığı iş emek harcayarak günlük avantajlar elde etmeye yönelik diğer çabalarından pek farklı olmaz. Davranışlarına rehberlik eden teorinin doğru olup olmamasının ve beklentilerinin maddileşip maddileşmemesinin, eylem tarzının katalaktik niteliği açısından önemsizdir[147])

---

[146] Bilişim bilme eylemi ötesindeki amacı hedeflemez. Düşünürü tatmin eden de, mükemmel bilgiyi elde etmesi değil, aslında insan için erişilmez olan amaçtır.

[147] Bilgiye susamışlık ile idmanlı sade hayatın davranışlarını karşılaştırmak her ikisini de küçük görmek demek değildir.

3. Daha büyük bozgunculuktan kaçınmak için çok çaba sarf edebilir. Çalışmanın hoşnutsuzluğuna unutmak, bunalımlı düşüncelerden kaçmak ve sinir bozucu durumlardan uzaklaşmak için katlanabilir; çalışma onun için adeta mükemmelleştirilmiş oyunun rötuşudur. Bu rötuşlanmış oyun çocukların sadece neşe veren basit oyunları ile karıştırılmamalıdır. (Ne var ki, başka çocuk oyunları da vardır. Çocuklar rötuşlanmış oyunlara kendilerini kaptıracak kadar basitlikten uzak, sofistike yapıdadırlar.)

4. Çalışabilir, çünkü çalışarak kazanabileceği getiriyi, boş zamanın hazzına ve çalışmanın hoşnutsuzluğuna tercih eder.

1., 2. ve 3. maddelerde sözü edilen emek sarf edilir; çünkü emeğin hoşnutsuzluğunun kendisi—ürünü değil—tatmin eder. İnsan yürümenin sonundaki amaca ulaşmak için değil, sadece yürüme aşkına çaba sarf eder. Dağtırmanıcıları sadece zirveye ulaşmayı istemezler, oraya tırmanarak ulaşmayı isterler. Kendisini zirveye daha çabuk ve zahmetsiz biçimde götürecek olan teleferik, tırmanmanın maliyetinden (yani, rehberin ücretinden) daha ucuz olsa bile, teleferiği tercih etmez. Tırmanmanın meşakkati kendisini anında memnun etmez; bu eylem çalışmanın hoşnutsuzluğunu içerir. Fakat, kendisini, çalışmanın hoşnutsuzluğunun üstesinden gelmek tatmin eder. Daha az gayretli tırmanış kendisine daha çok değil, daha az mutluluk verir.

1., 2. ve 3. sınıf çalışmaları içedönük çalışma diye adlandırabilir, 4. sınıftaki çalışmayı dışadönük çalışma olarak nitelendirebiliriz. Bazı durumlarda içedönük çalışma--adeta yan ürün olarak--diğer insanların çalışmanın hoşnutsuzluğuna katlandığı kazanımlar meydana getirebilir. Mütedeyyin bir insan, cennet nimeti hatırına hasta insanlara bakabilir; hakkı arayan, bilgiyi aramaya kendisini münhasıran adamış olan bir insan bu arada pratik kullanışlı bir cihaz keşfedebilir. Buna göre içedönük çalışma piyasadaki arzı etkileyebilir. Fakat, kural olarak, katalaktik sadece dışadönük çalışma ile ilgilenir.

İçe dönük çalışmanın yarattığı psikolojik sorunlar katalaktik olarak önemsizdir. İktisatçıların bakış açısından görülen içedönük çalışma tüketim olarak nitelendirilir. Yapılması kural olarak sadece ilgili bireylerin kişisel gayretlerini değil, aynı zamanda üretimin maddi faktörlerinin ve diğer insanların dışadönük, ücret ödenerek satın alınmak zorunda olan işçiyi anında memnun etmeyen, ürününün sarf edilmesiyle gerçekleşir. Dinin tatbiki mabet ve diğer donanımlar gerektirir; spor pek çok araç, gereç ve cihazı, antrenörü ve koçu gerektirir. Tüm bu şeyler tüketim yörüngesine aittir.

2. Çalışmanın Can Sıkıcılığı ve Keyfi

Sadece dışadönük, anında memnunluk vermeyen, çalışma katalaktik analizin konusudur. Dışa dönük çalışmanın karakteristik işareti performansını ve mev-

cut hoşnutsuzluğu aşan amaç uğruna gerçekleştirilmesidir. İnsanlar çalışırlar; çünkü çalışma ürününün kazancını elde etmek isterler. Çalışmanın kendisi hoşnutsuzluğa neden olur. Ancak, bıktırıcı ve çalışma gücü sınırlı olmasa dahi, sınırsız iş yapabilecek olmasına rağmen insana emeği ekonomik kullanmasını emreden bu hoşnutsuzluktan başka, özel duygusal olgular, keyif ve can sıkıcılık hisleri, belli türden çalışmalara eşlik ederken bazen görünür.

Çalışmanın keyfi ve can sıkıcılığının her ikisi de çalışmanın hoşnutsuzluğundan farklı bir nüfuz bölgesindedir. Öyleyse, çalışmanın keyfi, çalışma hoşnutsuzluğunu ne ortadan kaldırabilir, ne de hafifletebilir. Çalışmanın keyfi belli tip işlerin sağladığı anında memnuniyet ile de karıştırılmamalıdır. Ya emeğin dolaylı memnuniyetinden, ürün veya ödül olarak, ya da bazı tali durumlarından kaynaklanan refakatçi fenomendir.

İnsanlar çalışmanın hoşnutsuzluğuna, ona refakat eden keyif uğruna değil, anında verdiği memnuniyet uğruna katlanırlar. Gerçekten, çalışmanın keyfi çalışmanın hoşnutsuzluğunu ilgili pek çok kısımda önceden varsaymaktadır.

Çalışma keyfinin ortaya çıktığı kaynaklar:

1. Çalışmanın ara memnuniyeti beklentisi, başarısının ve getirisinin beklenen zevki. Gayret sarf eden çalışmasına istenen amacın elde edilmesinde bir araç olarak bakar ve çalışmasındaki ilerleme amacına doğru bir yaklaşma olarak kendisini memnun eder. Keyfi ara memnuniyetin verdiği tatminin önceden alınan lezzetidir. Toplumsal işbirliği çerçevesinde bu keyif toplumsal organizmada kişiyi zeminde tutan ve kişinin arkadaşlarının ya ürünü satın alarak veya sarf edilen emeğin mükâfatını vererek takdir ettiği hizmetlerin gerçekleştirilmesini mümkün kılan gönül hoşluğunda kendini gösterir. İşçi neşelenir, çünkü kendine saygıyı ve kendisine ve ailesine başkalarının merhametine bağlı olmadan bakmanın şuurunu elde eder.

2. İşinin peşi sıra koşarken işçi kabiliyetinin ve ürününün estetik takdirinden zevk alır. Bu sadece diğer insanlar tarafından gerçekleştirilen şeyleri gören insanın seyir zevki değildir. İnsan şunu söylemekle iftihar eder: Bu tip şeylerin nasıl yapılacağını biliyorum, bu benim eserimdir.

3. İşini bitirdiğinde işçi mevcut tüm meşakkatlerin ve zahmetlerin üstesinden gelmeyi başarmış olma hissinden zevk alır. Zor, zevksiz ve acılı bir şeyden kurtulduğu, çalışmanın bir süreliğine verdiği hoşnutsuzluğundan kurtulduğu için mutludur. Bu, "başardım!" hissinin ta kendisidir.

4. Bazı işler özel dilekleri tatmin eder. Mesela, ister bilinçli ister bilinç-altı olsun, erotik arzuları tatmin eden işler vardır. Bu arzular normal veya sapkın olabilir. Fetişistler, homoseksüeller, sadistler ve diğer sapıklıklar da işlerinde bazen garip iştahlarını tatmin etme fırsatı bulabilirler. Özellikle bu insanları

cezbeden işler vardır. Zalimlik ve kana susamışlık çeşitli mesleki maskeler altında gelişip büyüyebilir.

Çeşitli iş türleri çalışma keyfi için farklı koşullar sunabilir. Bu koşullar genelde sınıf 1 ve 3'te sınıf 2'den daha homojen olabilir. Sınıf 4'te bunların çok daha nadiren var olduğu açıktır.

Çalışma keyfi tamamıyla olmayabilir. Fiziksel unsurlar tümden onu ortadan kaldırabilir. Ayrıca kişi çalışma keyfini arttırmayı kasten hedefleyebilir.

İnsan ruhunun keskin sezgisi daima çalışma keyfini arttırma eğiliminde olmuştur. Menfaat peşindeki liderler, ordu komutanları ve organizatörlerin başarılarının büyük bir kısmı bu alana aittir. Görevleri, askerlik mesleği 4. maddede anılan şeyleri tatmin ettiği sürece kolaydır. Ne var ki, bu tatminler silah taşıyanların sadakatine bağlı değildir. En ufak sendeleme esnasında komutanını terk edip ona karşı yeni liderlerin hizmetine giren askerler için de aynı şey geçerlidir. Kâr amaçlı işverenlerin özgün görevleri, cazibelere karşı hizmetlerini mümkün kılacak sadakati ve birlik ruhunu yükseltmektir. Elbette ki, böyle kolay kavranılmayan meseleler hakkında ilgi göstermeyen şefler de vardı. Onsekizinci asrın kara ve deniz ordularında itaati sağlayan ve ayaklanmayı önleyen tek araç, vahşi cezalandırmalardı.

Modern sanayicilik çalışma keyfini kasti arttırma niyetlisi değildir. İstihdam ettiklerine ürün alım kapasitelerince tüketici olarak ve hem de kapasitelerince çalışanlar olarak getirdiği maddi gelişmeye dayanır. İş arayanların fabrika önlerinde toplanması ve herkesin imalat için kapışması gerçeği karşısında özel aygıtlara başvurma gereği yok gibi görünür. Kitlelerin kapitalist sistemden elde ettikleri faydalar o kadar açıktı ki, hiçbir girişimci işçilere yönelik kapitalizm yanlısı propaganda ile uzun ve tumturaklı konuşmalar yapma ihtiyacı görmedi. Modern kapitalizm aslında, kitlelerin ihtiyacı için yoğun üretimdir. Ürünlerin alıcıları, genelde, ücretliler olarak imalatında da işbirliği yapan aynı insanlardır. Satışlardaki artış kitlelerin hayat standardı hakkında işverene sağlam bilgi sunmuştur. İşçiler olarak emekçilerin duygularını önemsememiş, onlara tüketici olarak hizmet verme eğiliminde olmuştur. Bugün bile, en inatçı ve fanatik kapitalizm karşıtı propagandada, saldırı çok az vardır.

Bu kapitalizm karşıtı propaganda, çalışmanın keyfi ve can sıkıcılığının ikamesi için sistematik bir plandır. Sınıf 1 ve 2'nın çalışma keyfi belli ölçülere kadar ideolojik unsurlara bağlıdır. İşçi toplumdaki yerine ve üretken çabasındaki aktif işbirliğine sevinir. Eğer birisi bu ideolojiyi küçümser ve ücretliyi zalim sömürücünün zavallı kurbanı olarak sunan başka bir şeyle ikame ederse, o kişi çalışmanın keyfini iğrenç ve can sıkıcılığa dönüştürür.

Hiçbir ideoloji, ne kadar etkileyici olarak vurgulansa ve öğretilse de, çalışmanın hoşnutsuzluğunu yok edemez. Uyuşturucu veya ikna edici önerilerle

bunu hafifletmek veya ortadan kaldırmak imkânsızdır. Diğer taraftan bu olgu kelimeler ve doktrinlerle artırılamaz da. Çalışmanın hoşnutsuzluğu şartsız, veri bir fenomendir. Kişinin kendi enerjisini ve hayati fonksiyonlarını amaçsız özgürlükte spontane ve dikkatsizce tüketmesi, herkes için çalışıp çabalamaktan daha iyidir. Çalışmanın hoşnutsuzluğu ruhu ve kalbiyle ve kendini inkâr edeniyle bile kendisini işine adayan insanı betimler. İnsan çalışma yoğunluğunu, eğer beklenen ara memnuniyete önyargı oluşturulmadan yapılabilecekse, azaltma isteklisidir ve sınıf 3'ün çalışma keyfinden zevk alır.

Fakat, sınıf 1 ve 2'nin çalışma keyfi ve bazen sınıf 3'ünki bile ideolojik etkilerle ortadan kaldırılabilir ve çalışmanın can sıkıcılığı ile ikame edilebilir. Şayet çalışmanın hoşnutsuzluğuna katlandıran şeyin ödülünün yüksek değeri değil de, sadece adaletsiz sosyal sistem olduğuna ikna olursa, işçi işinden nefret etmeye başlar. Sosyalist propagandacıların sloganlarıyla aldatılmış olan kişi, çalışmanın hoşnutsuzluğunun insani şartların değiştirilemez gerçeği, sosyal organizasyon yöntemleri veya cihazlarıyla ortadan kaldırılamaz bir şey olduğunu fark edemez. Marx'ın sosyalist cumhuriyette çalışmanın acı değil, zevke dönüşeceği hatalı teorisinin avı olur.[148]

Çalışmanın can sıkıcılığının çalışmanın keyif olduğu durumla ikame edilebilmesi gerçeği ne çalışmanın hoşnutsuzluğu değerlemesini ve ne de emeğin ürününü etkiler. Emek arz ve talebinin her ikisi de değişmez, aynı kalır. Çalışmanın keyfi için çalışmayanlar, ara memnuniyet için çalışırlar. Değişen şey sadece işçinin duygusal davranışlarıdır. Çalışması, emeğin karmaşık toplumsal işbölümündeki yeri, toplumun diğer üyeleri ile olan ilişkisi ve toplumun tümü ona yeni bir ışıkta görünür. Kendisine saçma ve adil olmayan sistemin savunmasız kurbanı olarak acır. Çalışırken can sıkıntısı hissetmesi insanları somurtkan ve asabi yapar. Çalışmanın can sıkıcılığının hüküm sürdüğü cumhuriyet şiddetli, kavgalı ve garazlı memnuniyetsizliğin toplamıdır.

Fakat, çalışmanın hoşnutsuzluğunun üstesinden gelmek için iradi canlanmalara dair olarak, çalışmanın can sıkıcılığının ve keyifliliğinin oynadığı rol sadece tesadüfidir ve gereğinden fazlasını ifa eder. İnsanları sadece çalışmanın keyfi uğruna çalıştıracak bir soru yöneltilemez. Çalışmanın keyfi, çalışmanın ara memnuniyetinin ikamesi değildir. İnsanı daha çok ve daha iyi çalıştırmaya teşvikin yegâne aracı, kendisine daha büyük bir ödül teklif etmektir. Sovyet Rusya'nın diktatörleri, Nazi Almanyası ve Faşizm İtalya'sı üretim sistemlerinde çalışmanın keyfine belli bir işlev atfettiklerinde, umutlarının çöktüğünü görmüşlerdir.

[148] Engels, *Herrn Eügen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft* (7. baskı, Stuttgart, 1910), s. 317. Bkz. yukarıda, s. 137.

Ne çalışmanın keyfi ne de can sıkıcılığı piyasaya arzedilen emek miktarını etkileyebilir. Bu hisler her çeşit işte aynı yoğunlukta var olduğu müddetçe, durum açıktır. Fakat, ilgili işin belli meziyetleri veya işçinin belli karakterleri ile şartlanan çalışma keyfi ve can sıkıcılığı hakkında aynıdır. Örneğin, sınıf 4'ün keyfine bir bakalım. Bu özel tatminlerin yaşanma fırsatını sunan işleri alma heveslisi insanlar bu sahadaki ücretleri düşürme eğilimindedirler. Fakat, diğer insanları, bu soru işareti taşıyan tatminlere daha az tepkisel kılan, daha fazla kazanabilecekleri emek piyasasının diğer sektörlerini tercih ettiren işte bu etkidir. Böylece ilkini nötrleştiren karşı eğilim gelişir.

Çalışmanın can sıkıcılığı ve keyfi bireyin ne öznel hoşnutsuzluk değerlemesini ve çalışmanın ara memnuniyetini ne de piyasada emeğe ödenen ücreti etkiler.

3. Ücretler

Emek üretimin kıt faktörüdür. Bundan dolayı piyasada alınır ve satılır. Emek için ödenen fiyata, şayet işi yapan ürünün veya hizmetin satıcısı ise, ürün veya hizmet için ödenen fiyat dahildir. Eğer yalın emek, ya üretimle uğraşan bir girişimci veya tüketimi için hizmetini kullanma isteklisi tüketici tarafından alınır veya satılırsa, ödenen fiyata ücret denir.

Eylemde bulunan insan için kendi emeği üretimin yalnızca bir faktörü değil aynı zamanda hoşnutsuzluğun kaynağıdır; çalışmayı beklenen ara memnuniyet hakkında değil aynı zamanda sebep olduğu hoşnutsuzluk açısından da değerler. Fakat, onun için, herkes için olduğu gibi, piyasaya satış için sunulan diğer insanların emeği üretim faktöründen başka bir şey değildir. İnsan diğer insanların emeği ile üretimin tüm kıt kaynakları ile ilgilendiği gibi ilgilenir. Diğer malların takdirinde uyguladığı ilkelere göre onu da belirler. Ücret haddinin yüksekliği tüm mal fiyatlarının belirlendiği biçimde piyasada belirlenir. İnsanların, Marksizm etkisi altında, bu terime atfettikleri duygusal birliktelikler önemli değildir. İşverenlerin emek ile diğer mallarla ilgilenir gibi ilgilenmelerini gözlemlemek yeterlidir; çünkü tüketicilerin davranışları işverenleri bu yönde hareket etmeye zorlar.

Belli kısıtlamalara başvurmadan emek ve ücretler hakkında genel şeyler konuşmak doğru değildir. Tek tip bir emek veya genel bir ücret haddi yoktur. Emek nitelik yönünden çok farklıdır ve her çeşit emek belirli bir hizmeti sunar. Her bir emek türü belli tüketici mal ve hizmetini üretirken tamamlayıcı faktör olarak değerlendirilir. Cerrahın yaptığı işin kıymeti ile hamalınki arasında hiçbir doğrudan ilişki yoktur. Fakat, emek piyasasının her sektörü dolaylı olarak diğer tüm sektörler ile bağlantılıdır. Cerrahi hizmetlere olan talepte bir artış, her ne kadar büyük olursa olsun, hamalı cerrahiyeye yön-

lendirmeyecektir. Fakat, emek piyasasının çeşitli sektörleri arasındaki hatlar bu kadar kesin çizgilerle ayrılmamıştır. İşçiler için, sürekli, çalıştıkları daldan kendilerininkine benzer daha iyi fırsatlar sunan dallara kayma eğilimi hüküm sürer. Böylece, tek bir sektördeki arz veya talepteki bir değişme tüm sektörleri dolaylı olarak etkiler. Tüm gruplar birbirleriyle dolaylı rekabet halindedirler. Eğer tıp mesleğine daha fazla insan girerse, insanlar yakın mesleklerden, ki bunlar da yine başka alanlardan çekilecek insanlarla doldurulacaktır, çekilecektir. Bu bağlamda her birinde ihtiyaçlar her ne kadar farklı olursa olsun, tüm meslek grupları arasında bir bağ mevcut olacaktır. Böylece isteklerin tatmini için ihtiyaç duyulan işin kalitesindeki farklılığın, insanın doğuştan getirdiği iş yapabilme yetisi farklılığından daha büyük olduğu gerçeği ile bir defa daha yüzleşmiş olduk.[149]

İrtibat sadece farklı emek tipleri ve onlara ödenen ücret arasında değil, aynı zamanda üretimin maddi faktörleri ile emek arasında da vardır. Belli sınırlar içinde emek, üretimin maddi faktörleri yerine ikame edilebilir veya bunun tam tersi olabilir. Bu tip ikamelere başvuru düzeyi, ücretin ve maddi faktörlerin fiyat yükseklikliklerine bağlıdır.

Ücret hadlerinin belirlenmesi--üretimin maddi faktörlerinin fiyatlarının belirlenmesinde olduğu gibi--sadece piyasada başarılabilir. Piyasası olmayan fiyat için söz konusu olduğu gibi, piyasası olmayan ücret diye bir şey yoktur. Ücret olduğu müddetçe, emekle üretimin maddi faktörü gibi ilgilenilir ve piyasada alınır ve satılır. Emeğin alındığı üretici malları piyasası sektörüne genellikle emek piyasası denir. Diğer tüm sektörlerde olduğu gibi, emek piyasası kâr amacı güden girişimciler tarafından kuvveden fiile geçirilir. Her girişimci planlarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu her çeşit spesifik emeği en ucuza satın almak için can atar. Ancak, teklif ettiği ücretler işçileri rekabet eden öteki girişimcilerden çekip alacak kadar yüksek olmalıdır. Teklifinin tavanı, ilgili işçinin istihdamından elde edeceği satılabilir mallardan gelecek hasılat beklentisi ile belirlenir. Taban ise, kendileri de benzer düşüncelerle yönlendirilen rekabet halindeki girişimcilerin teklifleri ile belirlenir. Her tür emeğin ücret haddinin marjinal verimliliği ile belirlendiğini söylediklerinde iktisatçıların aklındaki şey budur. Aynı gerçeği başka bir şekilde ifade etmek, ücret hadlerinin emeğin ve üretimin maddi faktörlerinin arzı ile tüketici mallarının gelecekteki tahmini fiyatları tarafından belirlenmesi demektir.

Ücret hadleri belirlenmesinin bu katalaktik izahı iştahlı fakat tamamıyla yanlış saldırıların hedefi olmuştur. Emek talebi için monopol varlığından bahsedilmektedir. Bu doktrini destekleyenlerin pek çoğu, bu durumu ücretleri aşağıda tutmak için işverenler arasında Adam Smith'in ifade ettiği "söz-

[149] Bkz. yukarıda, s. 133-135.

süz ancak sabit ittifak"a göndermede bulunarak yeterince kanıtladıklarını düşünmektedirler.[150] Bazıları çeşitli gruplardaki işadamlarının ticari birliklerinin varlıklarına göndermede bulunmaktadır. Bu sözlerin beyhudeliği açıktır. Fakat, bu yanlış anlatılan fikirlerin, sendikacılığın ve tüm çağdaş devletlerin emek politikalarının ana ideolojik temeli olması gerçeği, onları özenle analiz etmemizi gerektirir.

Girişimciler emek satıcıları hakkında üretimin maddi faktörlerinin satıcıları hakkında olduklarıyla aynı pozisyondadırlar. Üretimin tüm faktörlerini en ucuz fiyata elde etme zorunluluğu altındadırlar. Fakat, eğer bu gayretin peşini kovalamada bazı girişimciler, belli girişimci grubu, veya tüm girişimciler çok düşük, müdahalesiz piyasanın sunacağı ile uyumlu olmayan ücret ve fiyatlar teklif ederlerse, elde etmek istediklerini ancak, girişimcilik sınıfına giriş kurumsal engellerle tıkandığı zaman başarılı olabilirler. Eğer yeni girişimcilerin ortaya çıkışı veya mevcut girişimcilerin faaliyetlerinin genişlemesi önlenmezse, piyasa yapısı ile uyumlu olmayan üretim faktörleri fiyatlarındaki düşüş kâr kazanımları için yeni şanslar açmalıdır. Hüküm süren ücret haddi ile emeğin marjinal verimliliği arasındaki farktan avantaj sağlama heveslisi insanlar olacaktır. Emeğe olan talepleri ücretleri emeğin marjinal verimliliği ile belirlenen yüksekliğe geri getirecektir. Adam Smith'in sözünü ettiği işverenler arasındaki sözsüz birliktelik, var olsa bile, ücretleri rekabet piyasası haddinin altına düşürcmez, yeter ki girişimciliğe erişim sadece akıl ve sermayeyi (ikincisi daima işletmelere en yüksek getiriyi verir) değil, aynı zamanda kurumsal etiket, patent ve imtiyazlı insanlara erişimi de gerektirmesin.

İş arayanın her fiyattan, her ne kadar düşük olursa olsun, emeğini satmak zorunda olduğu, çünkü çalışma kapasitesine münhasıran bağlı olduğu ve başka gelir kaynağı olmadığı daha önce iddia edilmişti. Bekleyemez ve işverenlerin lûtfedip kendisine teklif etmiş olduğu ödülle kendisini yetinmeye zorlar. Bu kalıtsal zayıflık, patronların birlikte eylem ile ücretleri düşürmesini kolaylaştırır. Eğer gerekirse, onlar daha uzun süre bekleyebilirler, çünkü emeğe olan talepleri işçilerin gıdaya olan talepleri kadar acil değildir. Argüman noksandır. İşverenlerin marjinal verimlilik ücret haddi ile düşük monopol ücret haddi arasındaki farkı fazladan monopol kazancı olarak ceplerine indirdikleri ve bunu tüketicilere daha düşük fiyat olarak yansıtmadıklarını öylece kabul etmektedir. Eğer üretim maliyetlerindeki düşmeye göre fiyatlarında bir indirime giderlerse, ücretleri aşağı çekmekten, ürünlerin satıcıları ve girişimcileri olarak kendileri kapasitelerine uygun hiçbir avantaj sağlayamazlar. Tüm ka-

[150] Bkz. Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Bazel, 1791), vol. I, Bk. I, bölüm. viii, s. 100. Adam Smith kendisi bilinçsizce bu fikri terk etmiş görünür. Bkz. W. H. Hutt, *The Theory of Collective Bargaining* (Londra, 1930), s. 24-25.

zanç tüketicilere ve dolayısıyla alıcılar olarak kapasiteleriyle uyumlu biçimde ücretlilere gider; girişimcilerin kendileri sadece tüketiciler olarak yararlanırlar. İşçilerin sözde zayıf pazarlık güçlerini "sömürmek" ile sonuçlanan fazladan kârı tutmak, ürünlerin satıcıları olarak işverenler adına uyumlu hareketi gerektirir. Bu durum girişimciliği kurumsal kısıtlama ile ancak yaratılabilecek üretim faaliyetlerinin tüm türünün evrensel monopolüne ihtiyaç gösterirdi.

Meselenin can alıcı noktası, Adam Smith ve kamuoyunun büyük bir kısmının bahsettiği işverenlerin sözde monopolcü ittifakı talep monopolü olurdu. Fakat, bu gibi sözde talep monopollerinin aslında belli arz monopolü karakteri olduğunu daha önce görmüştük. Eğer üretimin her türü için vazgeçilmez olan faktörü monopolleştirebilirse ve bu faktörün istihdamını monopolcü şekilde kısıtlarsa, ancak o zaman işverenler birlikte hareket ederek ücretleri düşürme pozisyonunda olabilirler. Bu şart sadece sosyalist toplumda mevcut olabilir, sosyalist toplulukta ne piyasa vardır ne de fiyatlar ve ücretler.

Üretimin maddi faktörlerinin mülkiyeti ve kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin evrensel karteli halinde işçilerin menfaatlerine aykırı birleşmeleri mümkün olabilirdi. Geçmişte ve öngörülebilir gelecekteki üretim faaliyetlerinin karakteristik işareti emeğin kıtlığının üretimin doğa tarafından verilen maddi faktörleri çoğunluğunun kıtlığını geçmesidir. Emeğin göreceli kıtlığı göreceli bol doğal faktörlerin kullanımını belli ölçülere kadar belirler. Kullanılmayan toprak vardır, kullanılmayan maden yatakları vs. vardır; çünkü kullanımları için yeterli emek yoktur. Eğer bugün toprağını süren mülk sahibi monopol kazancı elde etmek amacıyla kartel oluşturseydı, planları daha düşük verimli toprak sahiplerinin rekabeti ile hüsrana uğrardı. Dolayısıyla, üretimin üretilmiş faktörlerinin sahipleri kapsamlı bir karteli, asıl faktörlerin sahiplerinin işbirliği olmadan bir araya getiremezler.

Emeğin monopolcü sömürüsü doktrinine karşı işverenlerin gizli veya açık birlikteliği ile diğer muhtelif itirazlar geliştirilmiştir. Müdahale edilmemiş ekonominin hiçbir anında ve hiçbir yerinde böyle kartellerin varlığına rastlanmadığı daha evvel gösterilmişti. İş arayanların bekleyemeyecekleri ve sonuçta işverenlerin kendilerine teklif ettiği her ücret haddini, her ne kadar düşük olursa olsun, kabul etme zorunda olduğunun doğru olmadığı gösterilmiştir. Her işsizin açlık ile karşılaştığı doğru değildir; işçiler de rezerve sahiptirler ve bekleyebilirler; bunun delili ise gerçekten fiilen bekliyor olmalarıdır. Diğer taraftan bekleme, kapitalistler ve girişimciler açısından da mali olarak yıkıcı olabilir. Eğer sermayelerini kullanamazlarsa, zarara katlanırlar. Böylece, pazarlıktaki sözde "işverenlerin avantajı" ve "işçilerin dezavantajı" hakkındaki tüm tetkikler temelsizdir.[151]

[151] Hutt, *age,* ss. 35-72'de tüm bunları ve diğer noktaları dikkatlice analiz etti.

Fakat, bunlar ikincil ve tesadüfi düşüncelerdir. Merkezi gerekçe ise emeğin monopol talebinin müdahalesiz piyasa ekonomisinde mevcut olmadığı ve olamayacağıdır. Girişimcilik erişimine kurumsal kısıtlamanın sonucu olarak ancak ortaya çıkabilir.

Ama bir nokta daha vurgulanmaya muhtaçtır. İşverenler tarafından ücret hadlerinin monopolcü manipülasyon doktrini emekten sanki homojen bir varlıkmış gibi bahseder. Böyle kavramlarla "genel emeğe" olan talep ve "genel emeğin" arzı olarak ilgilenir. Ancak böyle kavramların, daha önce vurgulandığı gibi, gerçekte karşılığı yoktur. Emek piyasasında alınan ve satılan "genel emek" değil, belli hizmetleri yerine getirecek uygunluktaki spesifik bir emektir. Her girişimci planlarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu spesifik görevleri ifa etmeye uyan işçileri araştırır. Bu uzmanları o an için çalıştıkları yerden çekmek zorundadır. Bunu başarmasının yegane yolu onlara daha fazla ücret teklif etmektir. Girişimcinin planladığı--yeni bir kalem malın üretimi, üretimin yeni bir yönteminin uygulanması, spesifik dal için yeni bir yerin seçimi veya kendi müessesinde veya başka müesseselerde mevcut üretimin genişlemesi--her yenilik şu anda başka bir yerde çalışan işçilerin istihdamını gerektirir. Girişimciler yalnızca "genel emek" eksikliği ile değil, aynı zamanda fabrikaları için ihtiyaç duydukları spesifik emek tipleri eksikliği ile de karşılaşırlar. En uygun eller için girişimcilerin kendi aralarındaki fiyat teklifi verme rekabeti sermaye ve ödünç piyasasında sermaye için ve gereken hammadde, makine ve teçhizat için fiyat teklifi verme rekabetinden daha farklı değildir. Bireysel firmaların ve tüm toplumun faaliyetlerini büyütmesi eldeki mevcut sermaye malları ve "genel emek" arzı miktarı ile sınırlı değildir. Üretimin her dalında mevcut uzman arzı miktarı ile de sınırlıdır. Elbette ki, bu, uzun dönemde ortadan kaybolacak olan geçici bir engeldir, çünkü daha fazla işçi, göreceli adam eksikliği olan dallarda uzmanlara daha yüksek ödeme yapılmasıyla cezbedilen özel görevler için kendilerini eğitmiş olacaklardır. Fakat, değişen ekonomide uzmanların bu tip kıtlığı günlük olarak ortaya çıkar ve işçi arayışındaki işverenlerin tavırlarını belirler.

Her işveren ihtiyaç duyulan üretim faktörlerini, buna emek de dahil olmak üzere, en ucuz fiyattan satın almayı hedefler. İşçilerine piyasanın hizmetleri karşılığı ödenmesini istediğinden daha fazla ödeyen işveren, kısa zaman içinde girişimci pozisyonundan ihraç edilir. Diğer taraftan ücret hadlerini emeğin marjinal verimliliği ile uyumlu yüksekliğin altına çekmeye çalışan işveren teçhizatının en verimli kullanımının gerektirdiği insan tipini istihdam edemeyecektir. Kısaca ücretlerin emek türünün marjinal verimliliğinin değerine eşit olan noktaya varma eğilimi hüküm sürecektir. Eğer ücretler bu noktanın altına düşerse, her ilave işçi istihdamından elde edilen kazanç emeğe olan talebi arttıracak ve böylece ücretleri yine yükseltecektir. Eğer ücretler bu noktanın

üzerine çıkarsa, her işçinin istihdamından dolayı katlanılan zarar işverenleri işçileri işten çıkartmaya zorlayacaktır. İş için işsizler arasındaki rekabet ücretlerde bir düşme eğilimi yaratacaktır.

4. Katalaktik İşsizlik

Eğer iş arayan tercih ettiği pozisyonu elde edemezse, başka tür bir işi aramalıdır. Eğer kazanmak istediği kadar kendisine ödemede bulunmaya hazır bir işveren bulamazsa, talep ettiği ücret düzeyini hafifletmelidir. Eğer bunu reddederse, iş bulamaz, işsiz kalır.

İşsizliğe neden olan--yukarıda bahsedilen işçilerin bekleyememe yetileri doktrinin tersine--ücret kazanmak isteyenlerin bekleyebilmeleri ve beklemeleri gerçeğidir. Beklemek istemeyen iş arayıcısı, doğal kaynakların kullanılmayan kapasitesinin ve genelde üretimin üretilmiş faktörlerinin kullanılmayan kapasitesinin olduğu müdahalesiz piyasada daima iş bulacaktır. Onun için ya istediği ücreti düşürmek, veya mesleğini değiştirmek, veya işyerini değiştirmek gereklidir.

Belli bir zaman için çalışıp sonra çalışırken biriktirdikleri tasarrufları hayatlarının diğer döneminde yiyen insanlar vardı, hâlâ da varlar. Kalabalıkların kültürel durumları düşük olan ülkelerde, işte kalmaya hazır işçileri işe almak genelde zordur. Vasat insan o kadar hissiz ve uyuşuktur ki, kazançlarıyla boş zaman satın almaktan başka hiçbir şey yapmayı bilmez. Sadece belli bir zaman için işsiz kalabilmek için çalışır.

Medeni ülkelerde durum farklıdır. Burada işçi işsizliğe kötü olarak bakar. Gercken fedakârlığın büyük bir üzüntü vermemesi şartıyla işsizlikten kaçınmak ister. İstihdam ve işsizlik arasında tüm diğer eylem ve seçimlerinde takip ettiği yöntemin aynısıyla seçimde bulunur: artı ve eksileri tartar. Eğer işsizliği seçerse, bu işsizlik değişen piyasa ekonomisinde göründüğü gibi doğası diğer piyasa fenomeninden farklı olmayan bir piyasa fenomenidir. Bu çeşit işsizliğe piyasanın ürettiği işsizlik veya ***katalaktik işsizlik*** diyebiliriz.

İnsanı işsizliğe teşvik eden muhtelif düşünceler şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Birey, ikametgâhının yakınlarında ileriki bir tarihte kazançlı bir iş ve daha çok hoşlandığı ve bunun için eğitildiği bir çalışma ortamı bulabileceğine inanmaktadır. Bir işten diğerine bir coğrafi bölgeden diğerine kaymalarda mevcut olan dezavantajlardan ve harcamalardan kaçınmaya çalışır. Bu maliyetleri yükselten özel şartlar var olabilir. Ev ve eklentilerine sahip olan bir işçi, mahallesine, kirada oturandan daha sıkı sıkıya bağlıdır. Evli bir kadın bekâr bir kızdan daha az gezgindir. O zaman, işçinin önceki işini daha ilcriki bir tarihte devam ettirmesini engelleyen meşguliyetler vardır. Bir süreliğine keres-

teci olarak çalışan saat yapımcısı evvelki işi için gereken mahareti kaybedebilir. Tüm bu durumlarda birey geçici işsizliği tercih eder; çünkü bu seçimin uzun dönemde daha kazançlı olduğuna inanır.

2. Talebi mevsimlik değişmelere bağlı olan meslekler vardır. Senenin belli aylarında talep oldukça yoğun, diğer aylarında düşük veya tümden yok olur. Ücret hadleri yapısı bu mevsimsel dalgalanmaları dikkate alır. Bunlara tâbi olan sanayi kolları, şayet emek piyasasında iyi mevsimde bunların ödedikleri ücretler, talepteki mevsimlik düzensizlikten dolayı ücretlilerin dezavantajlarını telafi edecek kadar yüksekse rekabet edebilir. O zaman, işçilerin pek çoğu, iyi sezondaki bol kazançlarını tasarruf ederek, kötü sezonda işsiz kalırlar.

3. Birey, geçici işsizliği, popüler söylemde gayri-iktisadi, hatta irrasyonel olarak nitelenen düşüncelerden dolayı seçer. Dini, ahlaki ve politik nedenlerden dolayı işi kabul etmez. Toplumdaki itibarını yok edecek işlerden uzak durur. Bir beyefendiye yakışır biçimde davranır ve kendisinin değersiz geleneksel standartlar ile yönlendirilmesine izin verir. Kastı veya mevkiyi kaybetmek istemez.

Müdahalesiz bir piyasada işsizlik, daima gönüllü işsizliktir. İşsiz adamın gözünde, işsizlik, aralarında seçim yapmak zorunda olduğu iki kötülükten birisidir. Piyasa yapısı bazen ücretlerin düşmesine neden olur. Fakat, müdahalesiz piyasada, tüm ücret kazanma heveslilerinin iş bulabileceği bir ücret haddi daima her tür emek için mevcuttur. Nihai ücret haddi tüm iş arayanların iş bulduğu ve tüm işverenlerin istedikleri kadar işçi aldıkları bir ücret haddidir. Ücret haddinin yüksekliği her iş tipinin marjinal verimliliği tarafından belirlenir.

Ücret haddi dalgalanmaları, tüketici hükümranlığının emek piyasasında kendisini gösteren bir cihazdır. Üretimin muhtelif dallarına emek tahsisi için adapte edilen önlemlerdir. Nispeten aşırı insan kalabalığının olduğu dallarda ücretleri düşürerek itaatsizliği cezalandırır ve nispeten az insanın olduğu dallarda ücretleri yükselterek itaati ödüllendirir. Böylece, bireyi zor olan toplumsal baskıya boyun eğdirir. Bireyin iş seçimini dolaylı olarak sınırlandırdığı açıktır. Fakat bu baskı katı değildir. Bireye kendisine daha iyi uyan ile daha az uyan arasında seçim yapabilme sınırlarında bir marj bırakır. Birey bu yörünge içerisinde kendine uygun şekilde hareket etmekte özgürdür. Bu özgürlük miktarı emeğin toplumsal işbölümü çerçevesinde bireyin yaşayabileceği maksimum özgürlüktür ve bu baskının düzeyi, toplumsal işbirliği sisteminin korunması için vazgeçilmez olan minimum baskı düzeyidir. Ücret sistemi tarafından uygulanan katalaktik baskıya tek alternatif kalır: otoritenin kanunnameleri, ve, tüm üretim faaliyetlerini planlayan merkezi bir idare. Bu ise, bütün özgürlüğün baskı altına alınmasıyla eş anlamlıdır.

Ücret sistemi altında bireyin sürekli işsizliği seçmekte özgür olmadığı doğrudur. Fakat, hiçbir hayal edilebilir sosyal sistem ona sınırsız boş zaman hakkını veremez. Çalışmanın hoşnutsuzluğuna boyun eğmekten kaçınamayan insan, toplumsal kurumun bir sonucu değildir. İnsan hayatı ve davranışının kaçınılmaz doğal şartıdır.

Katalaktik işsizliği, mekanikten ödünç alınan bir kavramla "friksiyonel" işsizlik olarak adlandırmak uygun değildir. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında işsizlik yoktur; çünkü bu yapıyı bu varsayım üzerine oturtmuştuk. İşsizlik değişen ekonominin fenomenidir. Üretim sürecindeki değişmelerden dolayı işinden çıkartılan işçinin derhal başka işe girmek için her fırsatı değerlendirmemesi ve daha uygun fırsatları beklemesi değişen şartlara uyumdaki gecikmenin sonucu değil, ayarlanma hızını yavaşlatan faktörlerden sadece bir tanesidir. Gerçekleşen değişmelere otomatik bir tepki, ilgili iş arayanın bağımsız iradesi ve seçimi değil, kasıtlı eylemlerinin etkisidir. Spekülatiftir, friksiyonel değildir.

Katalaktik işsizlik kurumsal işsizlik ile karıştırılmamalıdır. Kurumsal işsizlik bireysel iş arayanların kararlarının bir sonucu değildir. Ücret hadlerini müdahalesiz piyasanın belirlemiş olacağından zorlama ve cebirle, piyasaya müdahale ederek, daha yüksek belirleme etkisidir. Kurumsal işsizliğin ele alınışı müdahalecilik sorunlarının analiziyle ilgilidir.

5. Brüt ve Net Ücret Hadleri

İşverenin emek piyasasında aldığı ve ödediği ücret, mukabilinde elde ettiği piyasa fiyatına göre takdir biçtiği belli bir performanstır. Emeğin muhtelif sektörlerinde hüküm süren gelenekler ve adetler belli işlerin yapılması için ödenen fiyatları etkilemez. Brüt ücret hadleri daima marjinal işçinin istihdamıyla sonuçlanan artışın piyasada, gereken meta fiyatları ve gereken sermaye üzerindeki doğal faiz oranı hesaba katıldıktan sonra, satılan fiyata eşitlendiği noktaya doğru yönelme eğilimindedir.

İşçileri işe almada artı ve eksileri tartarken işveren işçinin eve götüreceği ücreti kendisine sormaz. Onun için tek alakalı soru şudur: Bu işçinin hizmetinden yararlanmak için sarf etmek zorunda olduğum toplam fiyat nedir? Ücret hadlerinin belirlenmesinden bahsederken katalaktik, daima, işverenin belli tip işin belli miktarı için harcamak zorunda olduğu toplam fiyata, yani brüt ücret haddine atıfta bulunur. Eğer kanunlar veya iş görenekleri işverene işçiye ödediği ücret yanında başka masraflar da yaptırırsa, eve götürülen ücret buna göre düşürülür. Böyle yan masraflar brüt ücret haddini etkilemez. Bunların yükü ücretlinin omuzlarına düşer. Bu masrafların toplam miktarı eve götürülen ücretin yüksekliğini, yani net ücreti, düşürür.

Bu durumun izleyen sonuçlarını fark etmek bir zorunluluktur.

1. Ücretlerin saat ücreti veya parça başı ücret olmasının hiçbir önemi yoktur. Saat ücretinin olduğu yerlerde de, işveren tek bir şeyi hesaba katar: istihdam edilen her bir işçiden elde etmeyi beklediği ortalama performans. Hesaplamasında, saatli çalışmanın kaytaranlara ve aldatanlara sunduğu tüm fırsatları iskonto eder. Minimum düzeyde bekleneni veremeyen işçiyi işten atar. Diğer taraftan daha fazla kazanmaya can atan işçi, ya parça başı ücrete geçmeli, veya kendisine beklenen minimum performans daha büyük olduğu için daha fazla para ödeyen bir iş aramalıdır.

Müdahale edilmemiş emek piyasasında saat ücretinin günlük, haftalık, aylık veya yıllık ücret olarak ödenip ödenmemesinin hiçbir önemi de yoktur. İşten çıkarma bildirimi için verilen sürenin uzun veya kısa olmasının, sözleşmelerin belli bir zaman dilimi veya işçinin ömrü boyunca yapılıp yapılmamasının, işçinin emekliliğe ve kendisi, dul eşi ve yetimlerinin emekli maaşını, ücretli ücretsiz tatili, hasta veya sakatlık olur diye bazı imtiyaz ve ikramiyeleri hak edip etmediğinin hiçbir önemi yoktur. İşverenin yüzyüze olduğu soru daima aynıdır: Bu mukaveleye imza atmak benim için kazançlı mı, değil mi? Karşılığında aldığım şeye göre çok fazla ödemiyor muyum acaba?

2. Sonuçta sözde toplumsal maliyetin ve kazancın yükü en sonunda işçilerin net ücret hadleri üzerine düşer. İşverenin işçilerine nakit olarak ödediği ücretten her çeşit sosyal güvenlik katkılarını indirmeye hakkı olup olmamasının bir önemi yoktur. Her neyse, bu katkılar işverene değil, işçinin sırtına biner.

3. Ücretler üzerindeki vergiler için de aynısı geçerlidir. Burada da işverenin eve giden ücretten indirimde bulunma hakkının olup olmamasının hiçbir önemi yoktur.

4. Çalışma saatlerini kısıtlamak da işçilere bir hediyedir. Eğer kısalan çalışma saatlerini çıktıyı arttırarak telafi etmezse, saat ücreti düşer. Eğer kanun kısalan çalışma saatlerinin ücreti düşürmesine mani olursa, devlet emriyle gelen ücret yükselmelerinin tüm sonuçları ortaya çıkar. Ücretli tatiller gibi, sosyal kazançlar denen tüm şeyler için aynı durum geçerlidir.

5. Eğer devlet işverene belli işçi sınıfını istihdam etmesi için sübvansiyon verirse, eve götürdükleri ücret bu sübvansiyonun toplam miktarı kadar artar.

6. Eğer otoriteler kazançları belli bir minimum standardın gerisinde kalan her istihdam edilen işçiye gelirini bu minimuma yükselten bir ek gelir verirse, ücret haddinin yüksekliği doğrudan etkilenmez. Ücret hadlerinde dolaylı bir düşme, bu sistemin daha önce çalışmayan insanları iş aramaya teşvik ettiği ve böylece emek arzında bir artış meydan getirdiği müddetçe mümkündür.[152]

[152] Onsekizinci yüzyılın son yıllarında, Fransa'yla uzun savaşın ve bunu finanse eder-

6. Ücretler ve Geçim

İlkel insanın yaşamı geçinmesi için doğanın verdiği araçların sınırlılığına karşı dur durak bilmeyen bir mücadeledir. Hayatı idame ettirmeyi sağlamak için çaresiz gayret ederken, pek çok bireyler ve aileler, kabileler ve ırklar dayanamayıp yok olmuşlardır. İlkel insan açlığın ölüm hayaleti ile daima avlanmıştır. Medeniyet bu tehlikelerden bizleri kurtarmıştır. İnsan yaşamı sayısız tehlikeler tarafından gece gündüz tehdit altındadır; kontrolümüz dışında veya en azından şu anki bilgi seviyemiz ve potansiyelimiz ile kontrol edemeyeceğimiz doğal güçler tarafından her an yok edilebilir. Fakat, açlık korkusu artık kapitalist toplumda yaşayan insanları korkutmamaktadır. Çalışabilen herkes, asgari geçimlik düzey için gerekenden çok daha fazlasını kazanmaktadır.

Elbette ki, çalışamayacak durumda özürlü insanlar da vardır. O zaman işin küçük bir miktarını yapabilecek, ancak sakatlıkları onların normal işçiler kadar kazanmasını engelleyen sakatlar vardır; kazanabilecekleri ücretler bazen o kadar düşüktür ki kendilerine bakamazlar. Bu insanlar beden ve ruhu bir arada, ancak diğer insanlar yardım ederse tutabilirler. Akrabalık, arkadaşlık, yardımseverlik ve bağış organizasyonları ve toplumsal fakirlere yardım programları muhtaçlara bakar. Sadakaya muhtaçlar üretimin sosyal sürecinde işbirliği yapmazlar; isteklerin tatmini için araçların temini mevzu bahis olduğunda, eylemde bulunmazlar; hayattadırlar, çünkü diğer insanlar onlara bakmaktadırlar. Fakirlere yardımın problemleri, "tüketimin düzenlenmesi" sorunlarıdır, yoksa "üretim faaliyetlerinin düzenlenmesi" sorunları değildir. Bu araçların ne şekilde tüketildiğine değil de, gereken araçların tüketim için hazırlığına göndermede bulunan insan eylemi teorisi çerçevesinin dışında kalır. Katalaktik teori muhtaçlara yardım için adapte edilen yöntemlerle, ancak ve ancak, emek arzını etkilemesi muhtemel olan durumlarda ilgilenir. Fakirlere yardım programlarında uygulanan politikaların çalışma isteksizliğini ve sağlam vücutlu yetişkinlerin tembelliğini teşvik ettiği olmuştur.

Kapitalist toplumda kişi başına yatırım yapılan sermayenin sürekli ve düzenli artış eğilimi hüküm sürer. Sermaye birikimi nüfus rakamları artışının üzerinde seyreder. Sonuçta, emeğin marjinal verimliliği, reel ücretler ve ücretlilerin hayat standardı devamlı bir yükselme eğilimindedir. Fakat, refahtaki bu ilerleme insan evriminin kaçınılmaz işleyişinin beyanı değildir; sadece kapitalizm altında etkilerini serbestçe üretebilen güçlerin karşılıklı etkileşimleri so-

---

ken enflasyonist yöntemlerin ürettiği stresin ortasında, İngiltere bu geçici çareye (Speenhamland sistemine) başvurdu. Gerçek amaç, tarım işçilerinin işlerini bırakmalarını ve daha çok kazanabilecekleri fabrikalara gitmelerini önlemekti. Speenhamland sistemi böylece daha yüksek ücret aleyhine onları kurtaran toprak sahiplerini örtük olarak sübvanse ediyordu.

nucu olan bir eğilimdir. Günümüz politikalarını dikkate aldığımızda, sermaye tüketimi bir yanda ve nüfus rakamlarında artma veya yetersiz azalma diğer yanda, her şeyin tersine çevrilmesi mümkündür. O zaman, insanlar açlığın ne demek olduğunu yeniden öğrenecekler ve sermaye malları miktarı ile nüfus rakamları arasındaki ilişki o kadar istenmeyen bir şekil alacaktır ki, işçiler asgari geçimlikten daha az kazanır hale getirilecektir. Bu tip koşullara böyle yalın yaklaşım kesinlikle toplum içinde uzlaşmaz ihtilaflara, tüm toplumsal bağların tamamen kopması ile sonuçlanacak şiddet olaylarına neden olacaktır. Emeğin toplumsal işbölümü, eğer toplumun işbirliği yapan üyelerinin bir kısmı asgari geçimlik düzeyden daha az kazanıyorsa, korunamaz.

"Ücretlerin tunç kanunu"nun atıfta bulunduğu ve dalkavukların tekrar tekrar öne sürdüğü minimum geçimlik psikolojisi fikri ücret hadlerinin belirlenmesinin katalaktik teorisi için hiçbir faydası yoktur. Toplumsal işbirliğinin üzerine kurulu olduğu temellerden bir tanesi emeğin işbölümü ilkesine göre gerçekleştirilen işin, birbirinden izole bireylerin--ki bunların ataları açlık tehlikesi altındaydı--çalışmasına kıyasla çok daha verimli yapılmasıdır. Kapitalist toplumda asgari geçim her hangi bir katalaktik rol oynamaz.

Dahası, minimum geçimlik psikolojisi fikri, insanların ona atfettiği mükemmel ve bilimsel ihtimamdan yoksundur. İlkel insan, insan varlığından ziyade hayvana daha çok uyan, kapitalizmin şımarttığı narin çocuklarına tahammül edilemez gelen koşullar altında hayatını idame ettirebilir. Psikolojik ve biyolojik olarak belirlenmiş zoolojik *homo sapien* türleri için geçerli minimum geçimlik düzeyi diye bir şey yoktur. Belli bir miktar kalorinin insanı sağlıklı ve üretken tutmak için ve çalışırken harcanan enerjinin yerine konması için gerekli olduğu fikri de savunulamaz. Bu şekildeki sığır yetiştiriciliğine ve kobayların canlı canlı kesimine başvurma, iktisatçıya amaçlı insan eylemi sorunsalını anlama gayretlerinde yardımcı olmaz. "Emek gücünün değerinin" "üretim ve yeniden üretim için gerekli olan zaman"[153] tarafından belirlendiğini öne süren Marksist doktrinin aynısı olan "ücretlerin tunç kanunu," katalaktik alanındaki tüm öğretiler içerisinde en az savunulanıdır.

Ama ücretlerin tunç kanununda ima edilen fikirlere bazı manalar vermek mümkündür. Eğer ücretli sadece bir menkul olarak görülürse ve toplumda başka hiçbir rol oynamadığına inanılırsa, eğer ücretlinin beslenme ve doğurganlıktan başka hiçbir şeyi hedeflemediği ve nefsi arzuların tatmin etmekten

[153] Bkz. Marx, *Das Kapital* (7. baskı, Hamburg, 1914), I, 133. Komünist Manifesto'da (Kısım II) Marx ve Engels doktrinlerini şu şekilde formüle etti: "Emeğin ortalama fiyatı asgari ücrettir, yani işçiyi kesinlikle en az geçim düzeyinde işçi olarak tutacak iaşelerin miktarıdır." "Sadece hayatı idame ettirir ve geçimlik düzeyde üremesini sağlar."

başka bir kazancı olmadığı varsayılırsa, o zaman tunç kanunu ücret hadlerinin tespit teorisi olarak düşünülebilir. Gerçekten, klasik iktisatçılar, başarısız değer teorisi ile hüsrana uğramışlardır; mevcut problemin başka bir çözümünü düşünememişlerdir. Torrens ve Ricardo için ücretlilerin sayılarını arttırmadan veya azaltmadan, yalnızca soylarını idame ettireceklerini düşündüren şey, savunulamaz değer teorisinin kaçınılmaz mantıksal çıkarsamasıydı. Fakat, kötü taklitçileri açıkça bu kanunun saçmalığını gördüklerinden artık kendilerini bununla tatmin edemediler; ücret hadlerinin belirlenmesinin iktisadi açıklamasını sağlayacak her türlü girişimi tamamen terk etmekle eş anlamlı olan bir modifikasyona gittiler. İşçinin hayatını devam ettirme ihtiyacı için ve emeğin azalmayan arzının korunması için gerekli olan minimumdan artık bahsetmiyorlardı. Onun yerine tarihi gelenek, alışkanlık ve göreneklerde kalıtsal olanların kutsallaştırdığı hayat standardını korumak için minimum ihtiyaçlardan bahsediyorlardı. Kapitalizm altında reel ücretlerin ve ücretlilerin hayat standardının düzenli ve sürekli olarak yükseldiğini günlük tecrübeler öğretirken, nüfusun çeşitli katmanlarını ayıran geleneksel duvarlar her geçen gün sanayi işçilerinin refahlarındaki sosyal gelişmeler sayesinde eski geleneklerin ve toplumsal göreneklerin ücreti belirlediği yönündeki doktrinleri yıktığından artık korunamayacaktır. Sadece koyu partizanlar ve önyargılarla körleşmiş insanlar, sanayinin kalabalıkların tüketimine tekrar tekrar şu ana kadar bilinmeyen yeni malları sağladığı ve geçmişte hiçbir kralın tahayyül dahi edemediği tatmine vasat bir işçinin erişilebilir kılındığı çağda böyle bir açıklamaya başvurabilir.

Prusya *wirtschaftliche Staatswissenschaften* (Alman Tarihçi Okulu) ücretleri "tarihi kategori" ve ücretlerle ilgilenirken "toplumsal tabakada bireyin hiyerarşisine göre yeterli gelir" kavramına başvuruyu mal fiyatları ve faiz oranları gibi görmüştür. İktisadın varlığını inkâr edip yerine tarihi ikame etmek bu okulun öğretilerinin esasını teşkil etmekteydi. Fakat, Marx ve Marksistlerin bu sahte doktrinin sözde Marksist iktisadi sistemi tamamıyla parçaladığının farkına varmamış olmaları şaşırtıcıdır. İngiltere'de 1860'ların ilk dönemlerinde basılan makaleler ve doktora tezleri Marx'ı, klasik iktisatçıların ücret teorisine sarılmanın artık mümkün olmadığına ikna etmişti, o da emek değer teorisini uyarladı. Şöyle diyordu: "Sözde doğal istekler ve bunların tatmin edildiği davranışlar bir ölçüye kadar kendileri tarihsel evrimin ürünüdür" ve "diğer faktörler yanında, ülkenin uygarlık düzeyine ve hür işçi sınıfının teşekkül ettiği gelenek ve göreneklere büyük ölçüde bağlıdır." Böylece "tarihsel ve manevi bir unsur, emek değerinin belirlenmesine girer." Fakat, diye ekler Marx: "herhangi bir ülke ve zaman diliminde hayatın *vazgeçilmez* gereklerinin ortalama miktarı veri bir gerçektir."[154] Kendisiyle çelişir ve okuyucuyu yanlış

[154] Bkz. Marx, *Das Kapital*, s. 134. Marx'ın kullandığı "hayatın idameleri" olarak

yönlendirir. Artık aklında olan "vazgeçilmez ihtiyaçlar" değil, geleneksel bakış açısından vazgeçilmez olan şeyler, geleneksel toplumsal hiyerarşide işçilerin yerlerini, hayat standartlarını korumak için gerekli olan araçlardır. Bu tip bir açıklamaya müracaat ücretlerin belirlenmesinde iktisadi veya katalaktik açıklamanın neredeyse reddidir. Ücretler tarihsel veriler olarak açıklanır, artık piyasa fenomeni olarak görülmezler. Piyasada işleyen güçlerin dışarıdaki karşılıklı etkileşimlerinden ortaya çıkan bir unsur olarak görülür.

Ancak, gerçekte ödendiği ve alındığı gibi ücretin yüksekliği veri olmaksızın piyasa tarafından zorlandığına inananlar bile, ücret hadlerinin belirlenmesi teorisinin tüketici kararları ve değerlemeleri sonucu oluştuğunu kabul etmek zorundadırlar. Böyle katalaktik ücret teorisi olmaksızın, piyasanın iktisadi analizi tamam olmaz ve mantıken tatmin edemez. Katalaktik analizi sadece mal fiyatlarının ve faiz oranlarının belirlenmesi ile kısıtlamak ve ücretleri tarihi veriler olarak kabul etmek, en hafif tabiriyle abestir. Adını anmaya değer bir iktisat teorisi, ücret hadleri hakkında "tarihi ve ahlaki unsurlar" tarafından belirlendi demekten daha fazla şeyler söyleyebilme pozisyonunda olmalıdır. İktisadın karakteristik işareti piyasa işlemlerinde ortaya çıkan mübadele oranlarını olayların ardışıklığında ve sonuçlanmasında düzenliliğe bağlı olarak belirlenen piyasa fenomeni olarak açıklamasıdır. İşte tam olarak iktisadi düşünceyi tarihsel anlayıştan, tarihsel teoriden, ayırt eden de budur.

Piyasaya harici zorlama ve cebir ile müdahale edilerek ücretin yükselmeye zorlandığı tarihsel bir durumu gayet iyi bir şekilde tahayyül edebiliriz. Ücretlerin bu şekilde kurumsal olarak belirlenmesi günümüzün müdahaleci politikalarının en önemli özelliklerinden bir tanesidir. Fakat, bu durumlar hakkında müdahalesiz piyasanın emeğin arz ve talebinin karşılıklı etkileşiminde üretmiş olacağı potansiyel oran ile harici zorlama ve baskının taraflara piyasa işlemlerinde kurduğu baskı sonucu ortaya çıkan oran arasındaki farklılığın meydana getirmiş olduğu etkileri araştırmak, iktisadın görevidir.

Emekçilerin, ücretlerin kendilerinin toplumsal hiyerarşideki yerlerine uygun hayat standartlarını muhafaza edecek kadar yüksek olması gerektiği görüşünde oldukları doğrudur. Her tekil işçi "statü," "gelenek," "toplumsal derece," ve "görenek" hesabına haklarını ortaya koyma konusunda bir görüşe ve aynı şekilde verimliliği ve başarıları hakkında bir görüşe sahiptir. Ancak, böyle hak iddiaları ve kendi kendini tatmin eden varsayımlar ücretlerin belirlenmesinde hiçbir önem arz etmezler. Bunlar ücretlerin ne aşağı ne de yukarı doğru hareketlerini sınırlarlar. Ücretliler bazen kendilerini, kendi görüşlerine

---

çevrilen terim "Lebensmittel" olmaktadır. *The Muret-Sanders Dictionary* (16. baskı) bu terimi "yemek yemek, yiyecek tedariki, gıda temini ve gıda maddeleri" olarak çevirir.

göre, verimlilik derecelerinden daha azıyla yetinmek zorunda kalırlar. Umduğundan daha fazlası teklif edilirse, vicdan azabı duymaksızın fazlalığı cebe indirir. Tunç kanunu ve Marx'ın tarihsel doktrininin ücret hadlerinin teşekkülünü belirlediği iddiasının olduğu *laissez faire* çağı reel ücretlerde sürekli, bazen geçici kesintiler olmasına rağmen, yükselme eğilimine şahit olmuştur. Ücretlilerin hayat standardı tarihte görülmemiş ve daha önceki dönemlerde asla düşünülemeyecek yüksekliğe ulaşmıştır.

Sendikalar nominal ücretin paranın satın alma gücünde gerçekleşen değişmelere göre en azından evvelki hayat standardını kesintisiz devam ettirecek kadar daima yükseltilmesini istemişlerdir. Bu iddialarını aynı zamanda savaş şartlarında ve savaş masraflarını karşılamak için alınan önlemler sırasında bile sürdürmüşlerdir. Onlara göre savaş zamanında ne enflasyon ne de gelir vergilerinin geri tutulması işçilerin evlerine götürdükleri *reel* ücretleri etkilemelidir. Bu doktrin "emekçilerin ülkesi yoktur" ve "prangalarından başka kaybedecek bir şeyleri de yoktur" *Komünist Manifesto*'sunu sözlü olarak ima eder; sonuçta burjuva sömürücülerin çıkarttıkları savaşta tarafsızdırlar ve ülkelerinin işgal edilmesini umursamazlar. Bu ifadeleri incelemek iktisadın işi değildir. Yapılması gereken müdahalesiz piyasanın belirlemiş olacağından daha yüksek ücret hadlerinin belirlenmesini zorlamaya yönelik haklılaştırmaların hiçbir öneminin olmadığı gerçeğini tespit etmektir. Bu iddialar sonucunda reel ücret hadleri ilgili emeğin çeşitli tiplerinin marjinal verimliliği ile uyumlu düzeyin üzerine çıkarsa, kaçınılmaz bazı sonuçlar, altında yatan felsefeye aldırmaksızın ortaya çıkmak zorundadır.

Medeniyetin başlangıcından günümüze kadar insanlığın tüm tarihini gözden geçirdiğimizde, insan emeğinin verimliliğinin kat be kat arttığını, gerçekten medeni ulusların üyelerinin atalarından çok daha fazla ürettiği gerçeğini genel ifadelerle tespit etmek mantıklıdır. Ancak, genelde bu emeğin verimliliği kavramı praksiyolojik ve katalaktik manadan yoksundur ve rakamsal hiçbir ifadeye izin vermez. Piyasa sorunlarıyla ilgilenme girişimlerinde buna göndermede bulunmak hâlâ imkânsızdır.

Günümüz sendika doktrini, sendikal girişimleri için sözde ahlaki haklılaştırmayı sağlayacak şekilde yapılandırılmış emeğin verimliliği kavramı ile çalışmaktadır. Günümüz sendika doktrini verimliliği, ya (tek bir firma veya sanayinin aynı işkolundaki tüm firmaların) çıktının istihdam edilen işçi sayısına bölümünün toplam parasal piyasa değeri, veya, (bu firmanın veya sanayi dalının) çıktısının adam başına çalışma saati olarak tanımlamaktadır. Zamanın belli bir döneminin başlangıcı ile bitişi için bu şekilde meblağın hesaplanması karşılaştırıldığında, ileriki tarih için hesaplanan rakam önceki tarih için hesaplananı aştığında meblağ "emeğin verimliliğindeki artış" olarak adlan-

dırılmakta ve bunun tamamı işçiye aitmiş gibi davranmaktadırlar. Dönemin başlangıcında işçinin aldığı ücrete tüm bu meblağın ilave edilmesini talep etmektedirler. Sendikaların bu iddiaları ile karşı karşıya gelindiğinde, işverenler bunun altında yatan doktrin ile çekişmezler ve emeğin verimliliği kavramını sorgulamazlar. Ücretlerin, bu yönteme göre hesaplanmış, verimlilikteki artışa tam tekabül edecek şekilde zaten yükseldiğini veya bu sınırı aşan bir şekilde yükseldiğini zımnen kabul ederler.

Şimdi firmanın veya endüstrinin emek gücünün gerçekleştirdiği işin verimlilik hesabı yöntemi tamamen yanlıştır. Modern Amerikan ayakkabı fabrikasında haftada kırk saat çalışan bin adam her ay *m* ayakkabı çifti üretmektedir. Asya'nın geri kalmış ülkelerinde bir yerde küçük esnaf dükkanında eski tip araçlarla çalışan bin kişi aynı zaman diliminde, kırk saatten çok daha fazla çalışsalar bile, *m* çiftten çok daha azını üretirler. Amerika ile Asya arasındaki sendika doktrini yöntemine göre hesaplanan verimlilik farkı çok aşırıdır. Bu durum kesinlikle Amerikalı işçinin kalıtsal üstünlüğünden dolayı değildir. Amerikalılar Asyalılardan daha yetenekli, daha zeki, özenli veya marifetli değildirler. (Modern fabrikada istihdam edilenlerin çoğunun el emeğinin yoğun olduğu eski tip araçlarla yapılandan daha basit işler yaptığını bile farzedebiliriz.) Amerikan işyerinin üstünlüğü, teçhizatının üstünlüğü ve girişimciliğinin tedbirliliğinden dolayıdır. Geri kalmış ülkelerin işadamlarını üretimin Amerikan yöntemlerini adapte etmekten alıkoyan şey sermaye birikimi eksikliğidir, işçilerinin yetersizliği değildir.

"Sanayi Devrimi" arifesinde Batı'daki şartlar bugün Doğu'daki şartlardan pek farklı değildi. Batı'daki yığınlara bugünkü ortalama hayat standardını (gerçekten kapitalizm öncesi veya Sovyet şartlarıyla karşılaştırıldığında yüksek bir standart) ihsan eden köklü değişim şartları, tasarruf ve ileriyi gören girişimcilerin akıllı yatırımlarıyla gerçekleşen sermaye birikiminin etkisidir. Şayet yeni icatların pratik kullanımları için gereken ilave sermaye malları önceden tasarruf edilerek yaratılmış olmasaydı, teknolojik gelişmeler gerçekleşemezdi.

İşçiler kapasitelerince üretim araçlarının geliştirilmesine işçiler olarak katkı yapmamıştır, yapmazlar da. İşçi olarak ve tüketici olarak kapasitelerince (devlet veya sendikalar tarafından sabote edilmeyen piyasa ekonomisinde) şartların iyileşmesinden en fazla faydalananlar bunlardır.

Ekonomik gelişme ile sonuçlanan zincirleme reaksiyonu başlatan, tasarruf yoluyla yeni sermaye birikimidir. Bu ilave fonlar daha önceleri uygulanması, sermaye yokluğundan dolayı, imkansız olan projelerin uygulanmasını mümkün kılar. Yeni projelerin gerçekleştirilmesi işine girişmek, girişimcileri daha önceden başlanmış projelerin üretim faktörleri için rekabete girişirler. İnsan

gücü ve hammadde miktarını güvence altına alma girişimlerinde, hammadde fiyatlarını ve ücretleri yukarıya doğru iterler. Böylece, ücretliler, sürecin başlangıcında, tasarruf edenlerin neden olduğu tüketimden uzak durma yararından kazançlı çıkarlar. Sürecin daha ileriki aşamaları tüketici olarak kapasitelerince, artan üretimin meydana getirdiği fiyat düşmeleri ile tekrar kazançlı çıkarlar.[155]

İktisat bu ardışık değişmelerin nihai sonuçlarını şöyle tarif eder: Yatırılan sermayedeki artış, ücret kazanma niyetlisi insan sayısında bir değişme olmaksızın, emeğin marjinal verimliliğinde ve sonuçta ücretlerde bir artışla sonuçlanır. Ücreti yükselten, sermayedeki artışın nüfus artışını aşması, veya başka bir deyişle, yatırılan kişi başına sermaye miktarındaki artıştır. Müdahalesiz emek piyasasında, ücretler daima her tür emeğin marjinal verimliliğine eşit olduğu yüksekliğe doğru meyleder, yani istihdam edilen veya işinden atılan işçinin ürünün değerine ilave ettiği veya değerinden çıkarttığı değere eşittir. Bu oranda iş arayanların tümü iş bulur ve işçi istihdam etmek isteyenler istedikleri kadar işçi istihdam edebilirler. Eğer ücretler bu piyasa haddinin üstüne çıkarsa, potansiyel işgücünün bir kısmının işsizliği kaçınılmazdır. Potansiyel piyasa hadlerini aşan ücret hadlerini haklılaştırmak için ne tür doktrinlerin geliştirildiğinin bir önemi yoktur.

Ücretler en nihayetinde ücretlilerin hizmet ve başarılarına arkadaşlarının atfettiği değer tarafından belirlenir. Emek mal gibi takdir edilir; girişimciler ve kapitalistler taş kalpli ve zalim olduklarından dolayı değil, bugün ücretlilerin ve maaşlıların çoğunluğunu teşkil ettikleri tüketicilerin üstünlüğüne şartsız olarak bağlı olduklarından dolayıdır. Tüketiciler hiç kimsenin özel zevklerini tatmin etmeye veya iddialarını karşılamaya hazır değildir. En ucuz yoldan kendilerine hizmet edilsin isterler.

Ücret Hadlerinin Tarihsel Açıklaması ile Regresyon Teoremi Arasındaki Farkın Karşılaştırılması

Marksist doktrin ile Alman Tarihçi Okulunu, ücret hadleri tarihsel veri ve katalaktik fenomen olmadığına göre, paranın satın alma gücünün regresyon teorisi ile karşılaştırmak faydalı olabilir.[156]

Regresyon teoremi en başta, mübadele aracı olma işlevi olmayan hiçbir malın mübadele aracı olarak kullanılamayacağı gerçeğini tespit eder. Bu gerçek paranın satın alma gücünün günlük belirlenmesini önemli ölçüde etkilemez. Paranın satın alma gücü nakit tutma isteklisi insanların paraya olan arz

[155] Yukarıya bakınız, s. 296-297.

[156] Yukarıya bakınız, s. 408-410.

ve talebi tarafından belirlenir. Regresyon teoremi, para ile mal ve hizmetler arasındaki mübadele oranının bugünün piyasa durumuna bağlı olmayan tarihsel data olduğu iddiasını dile getirmez. Sadece yeni tür mübadele aracının nasıl kullanıma girdiğini ve kullanımda kaldığını açıklar. Bu bağlamda, paranın satın alma gücünde tarihsel bir parça vardır der.

Marksist ve Prusya tarihçi okulu teoremi oldukça farklıdır. Bu doktrine göre, piyasada görünen ücret düzeyi esas itibariyle yüksekliği tarihi bir veridir. Dolaylı emeğin ve ücretlilerin, emek satıcılarının alıcısı olan tüketicilerin değerlemesi faydasızdır. Ücretler geçmiş tarihsel olaylar tarafından belirlenir. Ücretler bu yüksekliğin ne üzerine çıkabilir, ne de altında kalabilir. Bugün İsviçre'de ücretlerin Hindistan'dan daha yüksek olması gerçeği, nasıl ki Napolyon'un neden İtalyan değil de bir Fransız olduğu, neden Korsikalı bir avukat değil de imparator olduğu ancak tarih tarafından açıklanabiliyorsa, bu da ancak tarih ile açıklanabilir. Bu iki ülkedeki çobanların veya amelelerin arasındaki ücret farklılıklarını her piyasa işlemindeki doğrudan faktörlere başvurarak açıklamak imkânsızdır. Açıklama ancak bu iki ulusun tarihi tarafından yapılabilir.

7. Çalışmanın Hoşnutsuzluğundan Etkilenen Bir Olgu Olarak Emek Arzı

Emek arzını etkileyen temel gerçekler şunlardır:

1. Her birey ancak sınırlı emek miktarı sarf edebilir.

2. Bu belirli miktar da arzu edilen her zaman gerçekleştirilemez. Dinlenme ve eğlence dönemlerinin araya girdiği devrelere ihtiyaç kaçınılmazdır.

3. Her birey her tür işi yapabilecek kapasitede değildir. Belli işleri yerine getirmede doğuştan ve sonradan edinilen kabiliyet farklılıkları vardır. Belli işler için gereken doğuştan yetenekler çalışma veya eğitim ile elde edilemezler.

4. Eğer iş kapasitesi sapma yapmaz veya tamamen ortadan kaybolmaz ise, mutlaka ilgilenilmesi gereken bir konudur. Hayati güçlerinin kaçınılmaz düşüşü izin verdiği ölçüde, insanın hem doğuştan hem de sonradan edinilen kabiliyetini belli bir süreliğine korumak için özel bir bakım gerekir.

5. İnsanın yapabileceği toplam iş miktarının bitirildiği ve eğlence dönemi ara devrinin kaçınılmaz olduğu noktaya ulaşıldığında, yorgunluk performansın kalitesini ve miktarını engeller.[157]

[157] Zaman birimi başına performansın nitelik ve niceliğindeki diğer dalgalanmalar, örneğin zorla bölünmüş işin başlamasını hemen takip eden zamandaki düşük verim-

6. İktisatçıların dediği gibi, çalışmanın hoşnutsuzluğu esastır. İnsan çalışmamayı, yani boş zamanı, çalışmaya tercih eder.

Sadece kendi ihtiyaçlarının doğrudan tatmini için izole ekonomide çalışan kendi-kendine yeten adam boş zamanı, çalışmanın hoşnutsuzluğunun olmadığı durumu, daha fazla çalışmaktan beklenen tatmindeki artıştan daha yüksek değerlemeye başladığı noktada çalışmayı bırakır. En önemli ihtiyaçlarını tatmin ettikten sonra, boş zamanın tatmininden daha az arzuladığı hâlâ tatmin edilmemiş ihtiyaçlarının tatminini düşünür.

Aynısı ücretle geçinenler için de doğrudur. Harcayabilecekleri toplam emek kapasitelerini son noktaya sarf edinceye kadar çalışmak için hazır değildirler. Beklenen ara memnuniyetin ilave çalışmanın getirdiği hoşnutsuzluktan ağır bastığı noktada, çalışmayı durdurmak isterler.

Ataerkil ve Marksist sloganların körleştirdiği yapıda çalışma şeklindeki popüler görüş bu gerçeği kavramada yavaş kalmıştır. Bu görüş ücretlilere köle olarak ve ücretlere köle sahibinin kölelerine ve sığır sahibinin hayvanlarına sağlamak zorunda olduğu geçimlik iaşeye eşit kapitalist olarak bakma alışkanlığına sarılmıştı, bugün hâlâ buna sarılmaktadır. Bu doktrinin gözünde ücretliler fakirliğin prangaya teslim olmaya zorladığı insanlardır. Burjuvazi avukatlarının faydasız formaliteleri bu teslimiyetin gönüllü olduğunu ve işçi ve işveren arasındaki ilişkiyi iki eşit taraf arasındaki bir iş akdi olarak yorumlamaktadır. Ancak, gerçekte ise işçi özgür değildir; baskı altında hareket etmektedir; neredeyse serflik boyunduruğuna teslim olmak zorundadır; çünkü ona başka bir seçenek bırakılmamıştır, toplumun mirastan mahrum ettiği dışlanmış kişidir. Görünüşte kendi efendisini seçme hakkı bile sahtedir. Genelde işverenin istihdam şartlarını tek taraflı olarak açık veya zımni belirlemesi bu özgürlüğü aldatıcı yapar.

Eğer kişi ücretleri işçinin emek gücünün yeniden geri kazanılması ve korunmasında yapılan harcamaların geri ödenmesini veya ücret yüksekliğinin gelenekler tarafından belirlendiğini farz ederse, iş akdinin işçiye yüklediği yükümlülüklerdeki her azalışı işçi için tek taraflı kazanç olarak görmek oldukça tutarlıdır. Eğer ücret hadlerinin yüksekliği performansın kalite ve miktarına bağlı olmasaydı, işveren işçiye piyasanın başarısına atfettiği fiyatı ödemeseydi, eğer işveren belli kalitedeki ve miktardaki işçiliği satın almasaydı, bunun yerine köle alsaydı, ücret hadleri doğal veya "tarihsel" nedenlerden dolayı daha fazla düşemeyecek kadar düşük düzeyde olsaydı, ücretlilerin payı çalışma gününün uzunluğu zorlama ile kısıtlanarak yükseltilebilirdi. O zaman çalışma saatlerini sınırlandıran kanunlar, serflerin lordlara veya mahkumların yapmış oldukları

---

lilik gibi. Piyasadaki emek arzında pek bir öneme sahip değildir.

işleri amirlere sunmakla yükümlü oldukları ödemesiz iş yasaları ile onyedinci, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl başındaki Avrupa devletlerinin adım adım ve sonunda tamamen ortadan kaldırdığı kanunları ile eş anlamlıdır. O zaman kapitalist sanayileşme evriminin meydana getirdiği günlük çalışma saatlerindeki kısalma sömürülen ücretli-kölelerin taş kalpli, bencil işkencecilerin üzerine kazandıkları bir zafer olarak takdir edilir. İşçilerin yararına işverenleri belli masraflar yapmaya zorunlu kılan tüm kanunlar "toplumsal kazanç," yani, elde etmek için işçilerin fedakârlık yapmak zorunda olmadıkları cömertlikler olarak tarif edilirler.

Bu doktrinin doğruluğu bireysel ücretlinin iş akdi maddelerinin belirlenmesinde ihmal edilebilir bir etkiye sahip olduğu gerçeğinin yeterince gösterildiği genelde varsayılır. Çalışma gününün uzunluğu, pazar günleri ve tatillerde çalışma, yemek saatleri ve diğer pek çok şeylerle ilgili kararlar işverenler tarafından işçilere sorulmadan alınır. Ücretliler bu emirlere boyun eğmekten veya açlıktan ölmekten başka seçenekleri yoktur.

Bu muhakemedeki gözle görülür yanlışlık önceki bölümlerde zaten vurgulanmıştı. İşverenler genel bir "işçi" aramazlar; ihtiyaç duydukları işi yerine getirebilecek insanları ararlar. Nasıl ki girişimci fabrikası için en uygun mahalli, teçhizatı ve hammaddeyi seçerse, en verimli işçiyi de istihdam eder. Çalışma koşullarını istihdam etmek istediği işçilere cazip gelecek şekilde ayarlamalıdır. Bireysel işçinin bu ayarlamalar hakkında çok az şey söyleyebildiği doğrudur. Ücret hadlerinin yüksekliğinde olduğu gibi, mal fiyatları ve kütlesel tüketim için üretilmiş maddelerin şekli gibidirler, piyasanın sosyal sürecinde sayısız insanın katıldığı karşılıklı etkileşimin bir ürünüdür. Bunlar öyle bir kütlesel fenomendir ki tekil birey adına çok az değişim yapılabilir. Fakat, bireysel oy verenin oyunun etkisi yoktur; çünkü mesele hakkında karar vermek için binlerce veya milyonlarca oy verici gerekir ve, herhangi bir partiyle bağlantısı olmayanların gerçekte bir ağırlığı olmadığı iddiası gerçeğin saptırılmasıdır. Eğer kişi bu tezi sözün gelişi kabul etseydi bile, totaliter ilkeleri demokratik yöntemlerin yerine ikame eden bürokratların halkın isteğini seçimle gelenlerden daha iyi temsil ettiği iddiası doğru değildir. Piyasanın iktisadi demokrasisi konusunda bu totaliter masalların iddiası bireysel tüketicinin arz edenlere karşı ve bireysel işçinin işverenlere karşı güçsüz olduğu şeklindedir. Elbette ki, kütlesel tüketim için tasarlanan kütlesel üretim mallarının özelliklerini belirleyen, pek çoğundan farklı olan bireysel zevk değil, çoğunluğun istek ve arzularıdır. Sanayinin işkollarında veya belli alanlarda iş akitlerinin maddelerini belirleyen tekil iş arayanın değil, iş arayanların çoğunluğunun davranışlarıdır. Eğer saat 12-13 arası öğle yemeği yemek olağansa, saat 2-3 arasında yemeği tercih eden bireyin bu dileğinin yerine gelmesinde çok az şansı vardır. Fakat, bu durumda bu tek başına olan bireyin maruz kaldığı toplumsal baskı işveren tarafından değil, çalışma arkadaşları tarafından yapılır.

Uygun işçi arayışında işverenler eğer ihtiyaç duyulanları başka anlaşmalarda bulamazlarsa kendilerini ciddi ve maliyetli durumlara sokabilirler. Kapitalizm karşıtı ileri gelenlerin sosyal olarak geri bıraktıkları pek çok ülkede, işverenler işçilerin muhtelif arzularına dini ayinler veya kast ve toplumsal statüler gereği boyun eğmek zorunda kalırlar. Maliyeti her ne olursa olsun, bu görüşlere göre çalışma saatlerini, tatil günlerine ve daha pek çok teknik problemlere ayarlamak zorundadırlar. İşçilere iğrenç ve itici gözüken özel işleri yapmasını işveren ne zaman istese, işçinin katlanmak zorunda olduğu aşırı hoşnutsuzluktan dolayı fazladan ödemede bulunmak zorundadır.

İş akdinin maddeleri sadece ücret hadlerine değil tüm çalışma şartlarına göndermede bulunur. Fabrikalardaki takım çalışması ve çeşitli işletmelerin birbirine bağımlılığı ülkedeki veya işkolundaki geleneksel ayarlamalardan sapmayı imkânsız kılar ve böylece bu ayarlamaların tekilliği ve standartlaşması ile sonuçlanır. Fakat, bu gerçek işverenin ayarlamasındaki katkısını ne zayıflatır ne de ortadan kaldırır. Bireysel işçiler için bireysel seyahat eden için nasıl ki tren tarifesi varsa, onlar için de değişmez bir veri söz konusudur. Fakat, hiç kimse tren tarifesini belirlerken şirketin potansiyel müşterilerin isteklerini dikkate alması gerektiği konusunda çekişmez. Niyeti, mümkün olduğunca herkese hizmet etmektir.

Modern sanayileşmenin evriminin yorumu devletlerin kapitalizm karşıtı yanlılıkları ve emek yanlısı yazar ve tarihçilerin anlatımları ile kesinlikle bozulmuştur. Reel ücretlerdeki yükselme, çalışma saatlerinin kısalması, çocuk işçilerin ortadan kalkması ve kadınların çalışmasının kısıtlanması devlet müdahalelerinin ve sendikaların ve insancıl yazarların ateşlediği kamuoyu baskısının bir sonucu olduğu iddia edilir. Fakat, bu müdahale ve baskı için girişimci ve kapitalist sermaye yatırımındaki artıştan ve bunun sonucu olan teknolojik yöntemlerden elde edilen tüm avantajlardan kendisini alı koymuş olacaktır. Böylece, ücretlilerin hayat standardındaki yükseliş kapitalistlerin, girişimcilerin ve toprak sahiplerinin "kazanılmamış" gelirleri pahasına meydana gelmiş olur. Birkaç bencil sömürücünün aleyhine ama pek çok kişinin yararına bu politikaların devamı, mülk sahibi sınıfın haksız kazançlarını daha da azaltmak oldukça arzulanır bir durumdur.

Bu yorumun yanlışlığı açıktır. Emek arzını kısıtlayan tüm önlemler doğrudan veya dolaylı kapitalistlere emeğin marjinal verimliliğini arttırdığı ve üretimin maddi faktörlerinin marjinal verimliliğini düşürdüğü sürece bir maliyet yükler. Sermaye arzını azaltmadan emek arzını kısıtladıklarında, üretimin toplam net ürününden ücretlilere tahsis edilen oranı yükseltirler. Fakat, bu toplam net ürün de düşecektir ve daha küçük pastanın daha büyük dilimi mi yoksa daha büyük pastanın nispi daha küçük diliminden daha küçük

mü olacağı her durumun spesifik verilerine bağlıdır. Kârlar ve faiz oranları toplam emek arzının azaltılmasından doğrudan etkilenmez. Üretimin maddi faktörleri fiyatları düşer ve bireysel işçinin performansının birim başına (istihdam edilen işçi başına olması gerekmez) ücret hadleri artar. Ürünlerin fiyatı da yükselir. Tüm bu değişikliklerin gelişme veya vasat ücretlilerin gelirlerinde sapma ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağı her durumdaki gerçeğin sorgulanmasıdır ve her zaman da öyle olmuştur.

Fakat, bu tip önlemlerin üretimin maddi faktörlerinin arzını etkilemeyeceği varsayımı geçersizdir. Çalışma saatlerinin kısalması, gece çalışmalarının kısıtlanması ve belli sınıf insanların istihdamının sınırlanması eldeki araç gerecin kullanımını azaltır ve sermaye arzındaki düşme ile eş anlamlıdır. Sermaye malları kıtlığındaki yoğunlaşma emeğin marjinal verimliliğindeki sermaye mallarının marjinal verimliliğine karşı potansiyel artışını etkisiz kılabilir.

Çalışma saatlerinin mecburi kısılması ile eş anlamlı olarak eğer otoriteler veya sendikalar piyasanın gerektirdiği ücret düşmelerini yasaklarsa veya önceki kurumlar böyle bir düşmeye mani olurlarsa, her ücretleri potansiyel piyasa hadlerinin üzerinde tutma girişimi kurumsal işsizliğe neden olur.

Son iki asırdır Batılı medeniyet alanlarında işlediği şekliyle kapitalizm tarihi ücretlilerin hayat standartlarındaki düzenli ve sürekli artışı kaydetmiştir. Kapitalizmin kalıtsal işareti en enerjik ve en iyi ileriyi görebilen bireylerin ve yorulmaz biçimde gelişmeyi hedefleyenlerin yönettiği kütlesel tüketim için kütlesel üretimdir. İtici gücü işadamlarını sürekli olarak tüketicilere daha iyisini, daha ucuzunu ve daha çoğunu sağlamaya teşvik eden kâr motivasyonudur. Zararın üzerindeki kâr fazlası, gelişen ekonomide ve yığınların hayat standardı geliştiği ölçüde gözükür.[158] Öyleyse, kapitalizm en zeki ve en keskin akılları, yeteneklerinin en iyisini pek çok tembelin zenginliğine kullanması için güdülediği bir sistemdir.

Tarihsel deneyim alanında önlemlere başvurmak imkânsızdır. Para değerin ve istek-tatmininin ölçüsü olmadığı için, muhtelif zaman dilimlerindeki insanların hayat standartlarını karşılaştırmak için kullanılamaz. Fakat, romantik duygularla sağduyuları bulanıklaşmamış tüm tarihçiler kapitalizmin gelişmesinin nüfus rakamlarındaki eş anlı artışın çok ötesinde bir oranda sermaye araç gereçlerinde bir artışı gerçekleştirdiği konusunda hem fikirdirler. Sermaye araç gereci hem toplam nüfus başına hem de çalışabilir insan başına bugün elli, yüz, veya ikiyüz yıl öncesine göre çok daha büyüktür. Aynı anlama gelmek üzere, ücretlilerin üretilen toplam mal miktarından aldıkları pay müthiş bir şekilde artmıştır. Bugün bu miktar geçmiştekinden çok daha büyüktür. Yığın-

[158] Yukarıya bakınız, s. 294-300.

ların hayat standardındaki artış, geçmiş çağların şartlarıyla karşılaştırıldığında mucizevidir. O eski güzel günlerde yaşayan en zengin bile, çağımızın Amerikalı veya Avustralyalı vasat bir işçinin hayat standardı ile karşılaştırıldığında, darlık içinde yaşıyormuş gibidir. Marx der ki, kapitalizm, Ortaçağ ağıtlarının tekrar eden masalları, işçileri her gün daha da fakirleştirme eğilimindedir. Gerçek ise, hayatlarını daha yaşanabilir kılan icatların uyarlanmasını sekteye uğratabilmek için elinden gelen her şeyi yapan ücretle geçinenlerin üzerlerine bereket yağdırmıştır. Eğer bir Amerikan işçisi Ortaçağ lordu gibi yaşamaya ve zahmetsizce kullandığı musluk ve diğer mekanizmaları kullanmamaya zorlansaydı, ne kadar rahatsız olurdu!

Maddi refahındaki artış işçinin boş zaman değerlemesini değiştirmiştir. Hayatını kolaylaştıran mallar ile daha iyi donatıldığı zaman, çalışmanın anında memnuniyetinden beklenen ilave artışın artık çalışmanın verdiği sıkıntıya kıyasla ağır basmadığı bir noktaya kısa zamanda ulaşır. Günlük çalışma saatlerini kısaltmak ve eşini ve çocuklarını kazançlı istihdamın yorgunluk ve meşakkatinden kurtarmak ister. Çalışma saatlerini kısaltan ve evli kadınları ve çocukları fabrikalardan geri çeken yasama ve sendikaların baskıları değildir; kapitalizmdir. Kapitalizm ücretlileri o kadar zengin etmiştir ki, kendisi ve bakmakla yükümlü oldukları için daha fazla boş zaman satın alabilmektedir. Ondokuzuncu asrın çalışma kanunları genelde piyasa güçlerinin karşılıklı etkileşiminin önceden neden olduğu değişmelerin yasal kabulünü sağlamaktan başka bir şeyi başaramamıştır. Bazen endüstriyel evrimin ilerisine gittikçe, zenginlikteki hızlı ilerleyiş tekrar her şeyi doğru yoluna koymuştur. Sözde emek yanlısı kanunlar yakın gelecekte beklenen değişmelerin tahmini veya zaten gerçekleşen değişmelerin onayı olmayan önlemler kanunlaştığında, işçilerin maddi çıkarlarına zarar vermiştir.

"Toplumsal kazanç" terimi kesinlikle yanlış yönlendiricidir. Eğer kanun haftada kırk-sekiz saat çalışmayı tercih eden işçileri kırk saatten fazla çalıştırmamaya zorlarsa veya işverenleri işçilerin yararına belli masrafları yüklenmeye zorlarsa, işçileri işverenlerin aleyhine kazançlı hale getirmez. Sosyal güvenlik kanunu her ne olursa olsun, yükü sonuçta işverenin değil, işçinin omuzlarına biner. Eve götürülen ücret miktarını etkiler; eğer işverenin ödemek zorunda olduğu fiyatı potansiyel piyasa haddinin üzerine çıkartırlarsa, kurumsal işsizlik yaratırlar. Sosyal güvenlik işverenlere daha fazla emek alımında harcama yükümlülüğü emretmemektedir. Ücretlilere toplam gelirin harcanması ile ilgili kısıtlama getirmektedir. İşçinin ev ihtiyaçlarını kendi kararlarına göre düzenleme özgürlüğünü perdelemektedir.

Bu tip sosyal güvenlik sisteminin iyi veya kötü bir politika olup olmadığı aslında politik bir sorundur. Bir insan bunu ücretlilerin kendi gelecekleri için

sezgi ve ahlaki güçten yoksun olduğunu ilan ederek haklılaştırmayı deneyebilir. Fakat, o zaman da, kanunun kendi işlerini görmekten aciz gördüğü oy verenlerin kararlarına, ulusun zenginliğinin emanet edilmesinin çelişkili olup olmadığı sorusunu yöneltenlerin sesini kesmek kolay olmaz; kendi gelirlerini aptalca harcamalarını önlemek için bir gözeticiye açıkça ihtiyaç duyanları devlet işlerinde önemli mevkilere getirmek abes olurdu. Vesayet altındakilere kendi gözetmenlerini seçme hakkını tayin etmek mantıklı mıdır? Almanya'nın, ki sosyal güvenlik sistemini başlatan ülkedir, Marksistleri ve Marksist olmayanlarıyla modern demokrasiyi küçük düşüren gelişmelerin beşiği olması bir tesadüf değildir.

"Sanayi Devriminin" Popüler Yorumu Hakkındaki Farklar

Modern sanayileşme tarihi ve özellikle İngiliz "Sanayi Devrimi" tarihinin, "gerçekçi" veya "kurumsal" doktrinin empirik onaylanmasını sağladığı ve kesinlikle iktisatçıların "soyut" dogmatizmlerini ifşa ettiği genelde iddia edilir.[159]

İktisatçılar, sendikaların ve devletin emek yanlısı yasalarının, tüm ücret kazananlar sınıfını devamlı yararlandırabileceği ve yararlandırdığı; onların hayat standartlarını yükseltebildiği veya yükselttiğini, kibarca reddederler. Ancak, anti-iktisatçılar derler ki, gerçekler bu yanlışları çürütmüştür. Fabrikalar yasasını çıkartan yasama organı ve devlet adamları gerçeği iktisatçılardan daha iyi gördüklerini göstermişlerdir. *Laissez-faire* felsefesi, acıma ve sevgi göstermeden, terleyen kalabalıkların acı çekmelerinin kaçınılmaz olduğunu öğretirken, sıradan insanın sağduyusu kâr amacı güden kötü işadamını bastırmada başarılı olmuştur. İşçilerin durumlarındaki iyileşme tamamıyla devletlerin ve sendikaların başarılarıdır.

Bunlar, modern sanayileşmenin evrimi ile ilgilenen tarihsel çalışmaların çoğunluğunun içine işlemiş fikirlerdir. Yazarlar "Sanayi Devrimi" arifesinde hüküm süren şartların harikulade imajlarını çizerek başlarlar. O zaman içinde nesnelerin, genelde, bizler için tatminkâr olduğunu söylerler. Serfler mutludurlar. Ülke sınırları içerisinde çalışan sanayi işçileri de mutludurlar. Kulübelerinde çalışmış ve belli bir ekonomik bağımsızlığı yaşamışlardır; çünkü

[159] Son iki Hanoverli George'lar hanedanına "Sanayi Devrimi"ni izafe etmek Zulüm ve Cebirle Yola Getiren Marksist planlara uydurmak için iktisat tarihini aşırı duygusallaştırma kasti girişimlerinin bir sonucudur. Üretimin ortaçağ yöntemlerinden serbest müteşebbislik sistemine geçiş 1760'tan önce başlayan uzun süreç İngiltere'de bile 1830'da bitmedi. Ancak, İngiltere'nin sanayi gelişiminin onsekizinci asrın ikinci yarısında önemli miktarda hızlandığı doğrudur. Öyleyse, Fabiyenizmin, Marksizmin, Tarihçi Okulun ve Kurumsalcıların yüklemiş olduğu duygusal yan anlamların incelenmesinde "Sanayi Devrimi" terimini kullanmakta bir sakınca yoktur.

bahçeye ve aletlere sahiptiler. Ancak, o zaman bu insanlar tarafından "Sanayi Devrimi savaş veya veba gibi hissedilmiştir."[160] Fabrika sistemi özgür işçiyi neredeyse köle yapmıştı; hayat standardını geçimlik düzeye indirmiş; değirmenlere kadın ve çocukları tıka basa doldurup aile hayatını mahvetmiş ve toplumun, ahlakın ve kamusal sağlığın temellerini sarmıştı. Acımasız sömürücülerin küçük bir azınlığı, böylece çoğunluğun üzerine boyunduruğu geçirmede zekice başarılı olmuştu.

Gerçek ise Sanayi Devrimi arifesinde şartların oldukça tatminden uzak olduğudur. Geleneksel toplum sistemi hızla artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için yeterince esnek değildi. Ne çiftçilik, ne de zanaatkârlar ilave eller için bir yere sahiptiler. İş alemi imtiyaz ve monopoller ile doluydu; kurumsal temelleri monopol patentleri ve lisanslarının varlığıydı; felsefesi hem yurtiçi hem de yurt dışı rekabeti kısıtlama ve önlemeydi. Devlet vesayeti altındaki iş aleminde ve katı ataerkil sistemde kendilerine yer olmayan insanların sayısı hızla arttı. Neredeyse dışlanmışlardı. Bu perişan insanların çoğunluğu kastlarda kurulu masalardan düşen kırıntılarla yaşadılar. Harman zamanı çiftçilere ara sıra yardım ederek cüzi bir şeyler kazandılar; geri kalanları özel sadakalara ve sosyal fakirlik yardımlarına muhtaçtı. Bu tabakanın en kuvvetli gençlerinin binlercesi Kraliyet Ordusu ve Deniz Kuvvetlerinde görev almaya zorlandı; pek çoğu öldürüldü veya savaşta sakat kaldı; daha çoğu barbarca disiplinin zorluğundan, tropik hastalıklardan veya frengiden yüz kızartıcı bir şekilde ölüp gittiler.[161] Geri kalan binlercesi, sınıflarının en kuvvetlileri ve zalimleri, ülkeyi haydutlar, dilenciler, hırsızlar ve fahişeler olarak istila ettiler. Otoriteler bu bireylerle fakirhaneler ve çalışma kamplarının başka bir şekilde nasıl üstesinden gelineceğini bilmiyorlardı. Devletin yeni icatların tanıtımına ve emek tasarruf eden cihazlara verdiği destek durumu daha da umutsuz hale getirdi.

Fabrika sistemi sayısız engellere karşı devamlı bir mücadele sonucu gelişti. Popüler önyargılara, eskiden kurulmuş geleneklere, yasal olarak bağlayıcı kurallara ve regülasyonlara, otoritelerin düşmanlıklarına, imtiyazlı grupların çıkarlarına ve meslek loncalarının hasetlerine karşı savaşmak zorunda kaldı. Bireysel firmaların sermaye araç gereçleri yetersizdi, kredi alımı son derece zor ve maliyetliydi. Teknolojik ve ticari tecrübe eksikti. Fabrika sahiplerinin çoğu başaramadı; nispi olarak çok azı başarabildi. Kârlar bazen hatırı sayılır düzeyde idi; ancak zararlar da öyle. Kazanılan kârların büyük bölümünün

[160] J. L. Hammond and Barbara Hammond, *The Skilled Labourer* 1760-1832 (2. baskı, Londra, 1920), s. 4.

[161] Yedi Yıl savaşlarında 1,512 İngiliz denizcisi çarpışmada öldü; 133,708 denizci hastalıktan öldü veya kayboldu. Bkz. W. L. Dorn, *Competition for Empire 1740-1763* (New York, 1940), s. 114.

yeniden yatırımın yeterli sermaye birikiminin geniş ölçüde yaygın uygulama halini almasına kadar pek çok on seneler geçti.

Tüm bu engellemelere rağmen fabrikaların büyüyüp gelişmesi iki nedenden dolayıdır. Birincisi, iktisatçılar tarafından izah edilen yeni toplumsal felsefenin öğretileri vardı. Merkantilizmin, ataerkilciliğin ve korumacılığın prestijini yıktılar. Emekten tasarruf eden aletlerin ve yöntemlerin işsizliğe neden olacağı ve tüm insanları fakirliğe ve çürümeye terk edeceği yönündeki hurafe inanışların yanlışlığını ifşa ettiler. *Laissez-faire* iktisatçıları son iki yüzyılın daha önce hiç görülmemiş teknolojik başarılarının öncüleridir.

Sonra, icatlara olan muhalefeti zayıflatan başka bir unsur vardı. Fabrikalar otoriteleri ve yönetici toprak aristokrasisini, onlar için çok aşırı büyüyen sorunu kucaklamaktan kurtardı. Yoksul yığınlar için iaşelerini temin etti. Fakirhaneleri, çalışma kamplarını ve hapishaneleri boşaltti. Aç sefil dilencileri kendi kendilerine bakabilen insanlara çevirdiler.

Fabrika sahipleri hiç kimseyi fabrikada çalıştırma gücüne sahip değildi. Kendilerine teklif edilen ücretten çalışmaya hazır olan insanları ancak işe aldılar. Bu ücretler düşüktüler, ne var ki bu, fakirlerin başka bir alanda kazanabileceklerinden çok daha fazlaydı. Fabrikaların ev kadınlarını çocuklarına bakmaktan uzaklaştırdığı ve mutfaktan çıkarttığını söylemek gerçekleri çarpıtmaktır. Bu kadınların zaten yemek pişirip besleyecekleri çocukları yoktu. Bu çocuklar muhtaç ve açtılar. Onların iltica edebilecekleri tek yer fabrikaydı. Onları açlıktan ölmekten, ifadenin katı anlamında, fabrika kurtardı.

Böyle şartların var olması içler acısıdır. Fakat, eğer kişi gerçek sorumluları suçlamak isterse, kötülükleri silip atmak için elinden geleni--elbette ki "altruizm" ile değil, bencillikle motive olan--fabrika sahiplerini suçlamamalıdır. Bu kötülüklere sebep olan kapitalizm öncesi çağın ekonomik düzeni, "eski günlerin" düzeni idi.

Sanayi Devriminin ilk onyılları içinde fabrika işçilerinin hayat standardı üst sınıfın çağdaş şartları ile ve sanayide çalışan yığınlarının bugünkü şartları ile karşılaştırıldığında şok edici derecede kötüydü. Çalışma saatleri uzun, işyerlerindeki sağlık koşulları acınacak durumdaydı. Bireyin çalışma kapasitesi çabuk tüketilirdi. Ancak, çit çevirme harekâtı nüfusu perişanlığa itmişti ve bunlar için neredeyse mevcut üretim sistemi içerisinde hiçbir yer kalmamış olması gerçeği fabrikalarda çalışmayı bir kurtuluş haline getirmişti. Bu insanlar fabrikalara dalga dalga hayat standartlarını yükseltmekten başka hiçbir sebepten dolayı gitmemişlerdi.

Laissez-faire ideolojisi ve ondan türeyenler, "Sanayi Devrimi," gelişmenin ve zenginleşmenin önündeki ideolojik ve kurumsal engelleri yıktı. Sürekli artan nüfusun kendini daha da muhtaç kılan ve fakirliğe götüren toplumsal

düzeni yıktı. Önceki çağların işleyen ticareti neredeyse sadece iyi durumdakilerin isteklerini yerine getirmekteydi. Genişlemeleri nüfusun zengin tabakasının gücünün yettiği lüks tüketim miktarıyla sınırlıydı. Birincil malların üretimlerinde çalışmayanlar üst sınıfların kabiliyet ve hizmetlerini kullanma eğiliminde oldukları müddetçe kazanabilirlerdi. Oysa, şimdi farklı bir ilke devreye girmişti. Fabrika sistemi yeni tip pazarlama ve üretim tarzı başlatmıştı. Mamuller sadece iyi durumda olanlar için değil, aynı zamanda tüketici olarak ihmal edilebilir rol oynayanlar için de tasarlanıyordu. Çoğunluk için ucuz şeyler imal etmek fabrika sisteminin amacıydı. Sanayi Devriminin erken dönemindeki klasik fabrika pamuk değirmeniydi. Pamuklu mallar zenginlerin istediği şeyler değildi artık. Bu zengin insanlar ipek ve keten türlerine atladılar. Makine gücüyle kütlesel üretim yöntemlerine sahip fabrika ne zaman üretimin yeni bir dalını istila etse, geniş yığınlar için ucuz mallar üretimine başladı. Fabrikalar daha fazla incelik isteyen ve dolayısıyla daha pahalı olan malların üretimini daha sonraki zamanlarda, yani fabrikaların neden oldukları yığınların hayat standardında görülmemiş ilerleme sağlayıp, kütlesel üretim yöntemlerini bu daha iyi mallara uygulamak kârlı hale geldiğinde, ancak girebildi. Mesela, fabrika yapımı ayakkabı sadece "proletarya" tarafından uzun yıllar alınmasına rağmen, zengin tüketiciler el yapımı ayakkabıların müşterisi olmaya devam ettiler. Çokça konuşulan işçilerin sağlığını hiçe sayan işyerleri zenginler için değil, vasat gelirli insanlar için elbise ürettiler. Modayı takip eden baylar ve bayanlar sipariş üzerine üretilen frag ve takımları tercih ettiler, hâlâ da tercih etmektedirler.

Sanayi Devrimi hakkında göze çarpan gerçek, yığınların ihtiyaçları için kütlesel üretim çağını açmasıdır. Ücretliler artık sadece diğer insanların refahı için terleyenler değildir. Fabrikaların ürettiği ürünlerin ana tüketicileri kendileridir. Büyük işletmeler yığınların tüketimine bağlıdırlar. Günümüz Amerika'sında, yığınların ihtiyaçlarını karşılamayacak hiçbir büyük işletme kolu yoktur. Kapitalist girişimciliğin temel ilkesi sıradan insana hizmet etmektir. Tüketici olarak sıradan insanın kapasitesince alımı veya almaktan kaçınması, girişimcilik faaliyetlerinin kaderini belirler. Piyasa ekonomisinde, yığınlara istedikleri malları en ucuz ve en iyi şekilde vermekten başka bir yöntemle servet edinme ve bunu korumanın yolu yoktur.

Önyargıları ile körleşmiş, pek çok tarihçi ve yazar bu temel gerçeği fark edememiştir. Gördükleri şekliyle, ücretliler "diğer" insanların yararına terlemektedirler. Bu "diğer" insanların kimler olduğuna dair soruyu ise hiçbir zaman sormazlar.

Bay ve Bayan Hammond işçiler bizlere 1760'ta, 1830'dan daha mutlu olduklarını anlatmaktadırlar.[162] Bu, keyfi değer yargısıdır. Farklı insanların

[162] J. L. Hammond and Barbara Hammond, *age.*

ve aynı insanların farklı tarihteki mutluluklarını ölçmenin ve karşılaştırmanın hiçbir aracı yoktur. 1740'ta doğan bireyin 1760'ta 1830'dan daha mutlu olduğunu, sözün gelişi kabul edelim. Ancak, 1770'te (Arthur Young'ın tahminlerine göre) İngiltere'nin 8.5 milyon 1830'da ise (nüfus sayımına göre) 16 milyon nüfusa sahip olduğunu unutmayalım.[163] Bu çarpıcı artış esas itibariyle Sanayi Devrimine bağlıdır. Bu ilave, İngilizler konusunda ileri gelen tarihçilerin iddiası Sofokles'in melankolik sözlerini doğrulayanlar tarafından onaylanabilir: "Hiç şüphesiz, en iyi olarak doğmamıştır; fakat insan bir kere gün ışığını gördükten sonra ikinci en iyi, geldiği yere doğru süratle geri dönmesidir."

İlk sanayiciler işçilerinin geldiği aynı toplumsal tabakadan çıkmış insanlardı. Tevazulu yaşadılar, kendileri için kazançlarının çok azını harcadılar ve geri kalanları işlerine yatırdılar. Ancak, girişimciler zenginleştikçe, başarılı işadamlarının oğulları yöneten sınıf dairesine girmeye başladılar. Yüksek tabakanın beyefendileri yeni zengin olmuşların servetini kıskandılar ve reform hareketine olan sempatilerine içerlediler. Fabrika ellerinin maddi ve manevi şartlarını araştırarak ve fabrikalar yasasını çıkararak karşı saldırıda bulundular.

Hem İngiltere hem de diğer kapitalist ülkelerde kapitalizm tarihi ücretlilerin hayat standardındaki durmaksızın ilerleme eğilimini kaydetmiştir. Bu evrim emek yanlısı yasalar ve sendikaların yayılması bir tarafta, emeğin marjinal verimliliğindeki artış diğer tarafta olmak üzere üst üste gelmiştir. İktisatçılar, işçilerin maddi refahlarındaki gelişmenin, yatırılan kişi başına sermayedeki artış ve bu ilave sermayenin kullanımının meydana getirdiği teknolojik başarılar sayesinde olduğunu iddia ederler. Çalışma kanunları ve sendikal baskılar işçilerin bu kanunlar ve sendikalar olmaksızın elde edebileceklerinden fazlasını vermediği sürece sahtedirler. Bu yargıya nüfusla karşılaştırıldığında sermaye birikimi hızının gerekli sonucu olarak varıyoruz. Bunlar sermaye birikimini geciktirirler, böylece emeğin marjinal verimliliğindeki ve ücretlerdeki artış eğilimini yavaşlatırlar. Diğer gruplar aleyhine ücretle geçinenlerin bazı gruplarının imtiyazlarını teyit ederler. Kütlesel işsizlik yaratırlar ve tüketici olarak işçiler için mevcut ürünlerin miktarlarını azaltırlar.

Devlet müdahalesinin ve sendikaların özür beyan edicileri, işçilerin şartlarındaki tüm gelişmeleri, devletlerin ve sendikaların faaliyetlerine atfederler. Onların dışındakiler, işçilerin hayat standardının fabrika siteminin ilk yıllarından daha iyi olmadığını savunurlar.

Bu çelişkinin tarihsel tecrübeye başvurarak çözülemeyeceği açıktır. Gerçeklerin tespitine dair iki grup arasında bir anlaşmazlık söz konusu değildir.

[163] F. C. Dietz, *An Economic History of England* (New York, 1942), s. 279 ve 392.

Zıtlaşmaları olayların yorumlanması ile ilgilidir ve bu yorumlamaya seçilen teori rehberlik etmelidir. Teorinin doğruluğunu veya yanlışlığını belirleyen epistemolojik ve mantıksal düşünceler, mevcut tarihsel sorunun izahından mantıksal ve zamansal olarak öncedir. Tarihsel gerçekler teoriyi ne teyit eder, ne de reddeder. Teorik sezgi ışığında yorumlanmaları gerekir.

Kapitalizm altındaki işçilerin hallerini yazan yazarların çoğunluğu iktisattan bihaberdirler ve bu cehaletleri ile övünürler. Ne var ki, sağlam iktisadi muhakemeyi bu şekildeki hor görme bunların iş hayatıyla ilgili konulara önyargısız ve teori lehine tarafsız yaklaştıkları anlamına gelmez. Bu insanlar her şeyi bilen devlet ve sendikaların sözde nimetleri ile ilgili popüler yanlışlıklar tarafından yönlendirildiler. Webbs ve Lujo Brentano ve diğer bazı yazarlar çalışmalarının başlangıcında piyasa ekonomisinin fanatik hoşnutsuzluğu ve sosyalizm ve müdahalecilik doktrininin uygulanması ile dolu oldukları şüphe götürmez bir gerçektir. Kanaatlerinde samimi ve dürüsttüler ve yapabileceklerinin en iyisini yaptılar; tarihçiler olarak bunları temize çıkartamazlar. Tarihçinin niyeti her ne kadar saf olursa olsun, yanlış doktrinlere başvurmasının mazereti yoktur. Tarihçinin ilk görevi, çalışma konuları ile ilgilenirken başvuracağı tüm doktrinleri en ince ayrıntısına kadar incelemektir. Eğer bunu yapmayı ihmal ederse ve popüler görüşün kafa karıştıran ve yanlış nakledilen fikirlerini naif olarak desteklerse, kendisi tarihçi değil, apolojist (özür dileyici) ve propagandacıdır.

İki karşıt görüş arasındaki hasımlık sadece tarihsel bir sorun değildir. Günümüzün en hararetli sorunlarına da göndermede bulunur. Günümüz Amerika'sında endüstriyel ilişkiler denen çelişki meselesidir.

Meselenin sadece tek bir yönüne vurguda bulunalım. Geniş alanlar--Doğu Asya, Doğu Hindistan, Güney ve Güneydoğu Avrupa, Latin Amerika--modern kapitalizmden sadece yüzeysel olarak etkilenmiştir. Bu ülkelerdeki şartlar aşağı yukarı "Sanayi Devrimi" arifesi İngiltere'sinden çok farklı değildir. Geleneksel ekonomik yapıda milyonlarca insan için güvenli bir yer kalmamıştır. Bu zavallı yığınların kaderi sadece sanayileşme ile iyileştirilebilir durumdadır. En çok ihtiyaç duydukları kimseler girişimciler ve kapitalistlerdir. Kendi aptalca politikaları, ithal yabancı sermaye yardımıyla elde edecekleri daha fazla şeyden bu ulusları mahrum ettiği için, yurtiçi sermaye birikimine girişmek zorundadırlar. Batılı sanayileşmenin geçmek zorunda kaldığı tüm evrelerden tek tek geçmek zorundadırlar. Göreceli olarak düşük ücretler ve uzun çalışma saatleri ile başlamalıdırlar. Ancak, günümüz Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'sında hüküm süren aldatıcı doktrinlerle, devlet adamları farklı bir yoldan devam edebileceklerini düşünmektedirler. Sendikalar baskıları ve sözde emek yanlısı yasaları teşvik etmektedirler. Müdahaleci radikalizmleri,

yerli sanayiler yaratma yolundaki tüm teşebbüsleri daha başlangıçta durdurmaktadır. İnatçı dogmatizmleri, açlığın kenarında çaresizce mücadele veren Hindistanlıları, Çinlileri, Meksikalıları ve diğer milyonları felakete sürüklemektedir.

8. Piyasa Olaylarından Etkilenen Ücret Hadleri

Emek üretimin bir faktörüdür. Emek satıcısının piyasada elde edebileceği fiyat piyasa verilerine bağlıdır.

Bireyin sunmaya müsait olduğu emeğin kalitesi ve miktarı doğuştan ve sonradan edinilen karakteristiği tarafından belirlenir. Doğuştan yetenekleri hiçbir maksatlı hareket ile değiştirilemez. Bu, atalarının doğduğu gün kendisine bahşettiği bireysel mirasıdır. Bu hediyelerden dikkatlice faydalanabilir ve kabiliyetlerini geliştirebilir, onları vadesinden önce solup gitmekten koruyabilir; ancak doğanın gücüne ve yeteneklerine çizdiği sınırı asla aşamaz. Mevcut şartlar altında çalışma kapasitesini piyasada elde edilebilir en yüksek fiyattan satma çabalarında kabiliyetini aşağı yukarı gösterebilir; fakat mizacını piyasa verilerine daha iyi uydurmak için değiştiremez. Eğer piyasa şartları kendisinin yeteneklerine uygun emek türünü bolca sunmuş ise kendisi çok şanslıdır; doğuştan yetenekleri arkadaşları tarafından takdir ediliyorsa, bu kişisel özellik değil, şanstır. Bayan Greta Garbo, eğer yüz yıl önce yaşamış olsaydı, muhtemelen film çağında kazandığından çok daha azını kazanacaktı. Doğuştan yetenekleri söz konusu olduğunda durumu, komşu şehrin tarlaları arsaya çevirmesi ile genişlemesi sonucu çiftliğini yüksek fiyata satabilen çiftçinin durumu ile benzerlik gösterir.

Doğuştan yetenekleri tarafından çizilen katı sınırlar içerisinde, kişinin çalışma kapasitesi belli işleri başarması için eğitimle mükemmelleştirilebilir. Birey veya ebeveyni, meyvesi belli işleri yapabilme yetisini kazanmayı içeren eğitim masraflarını yüklenebilir. Bu tip okula gitme ve mesleki eğitim insanın tek-taraflılığını güçlendirir; onu uzman yapar. Her özel eğitim insanın çalışma kapasitesinin spesifik karakterini geliştirir. Bireyin bu özel yetenekleri elde etmek için katlanmak zorunda olduğu ter dökme ve meşakkat ve çabanın hoşnutsuzluğu, eğitim döneminde potansiyel kazançların kaybı ve gereken para harcamaları, kazançlardaki sonraki artışın bunları telafi edeceği beklentisiyle değerlendirilir. Bu masraflar yatırımdır ve aslında spekülatiftir. Kârlı olup olmayacakları piyasanın gelecekteki durumuna bağlıdır. Kendisini eğitirken işçi spekülatör ve girişimci olur. Piyasanın gelecekteki durumu, kendisinin şimdiki yatırımından kâr ya da zarar edeceğini belirleyecektir.

Öyleyse, ücretlinin iki katmanlı bir menfaat kaynağı vardır: belirli doğuştan yetenekleri, ve, sonradan edindiği belli özel kabiliyetler.

Ücretli piyasanın bugün izin verdiği fiyattan emeğini piyasada satar. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında üretimin tüm tamamlayıcı faktörlerine yapması gereken harcama olan fiyatlar toplamı--zaman tercihi hesaba katıldıktan sonra--ürünün fiyatıdır. Değişen ekonomide piyasa yapısındaki değişmeler bu iki büyüklük arasında farklılığa neden olabilir. Ardından gelen kârlar ve zararlar ücretlileri etkilemez. Yükleri sadece işverenin omuzlarına düşer. Geleceğin belirsizliği işçiyi ancak izleyen maddelerde etkiler:

1. Eğitim için yüklenilen zaman, para ve hoşnutsuzluk harcamaları.

2. Belli bir iş yerine taşınma dolayısıyla yüklenilen masraflar.

3. Belli bir zaman dilimi için şart koşulan iş akdi durumlarında, emeğin spesifik tipinin fiyat değişiminin işverenin borçlarını geri ödeyebilme gücündeki değişmelerle aynı anda gerçekleşmesi durumlarında.

9. Emek Piyasası

Ücretler bir üretim faktörüne, yani insan emeğine, ödenen fiyatlardır. Üretimin öteki tamamlayıcı faktörlerinin fiyatlarında olduğu gibi, ücretin de düzeyi emeğin alınıp satıldığı sırada üretilmesi beklenen ürünlerin fiyatları tarafından belirlenir. Emek performansını gerçekleştiren kişinin emeğini üretimin maddi faktörleri ile ve diğer insanların hizmetleri ile birleştiren işverene satıp satmamasının veya kendi hesabına bu işe girişmesinin ve bu birleştirme hareketi riskini üstlenip üstlenmemesinin hiçbir önemi yoktur. Aynı kalite emeğin nihai fiyatı tüm piyasa sisteminde aynıdır. Emek ücretleri daima emeğin tam ürününün fiyatına eşittir. Popüler slogan "işçinin emeğin tam ürününe olan hakkı" tüketici mallarının münhasıran işçiler arasında dağıtılması ve girişimcilere ve üretimin maddi faktörleri sahiplerine hiçbir şey bırakılmaması iddiasının saçma formülasyonudur. İnsan eliyle yapılan hiçbir şey, hiçbir bakış açısı altında, yalnızca emeğin ürünü olarak düşünülemez. Her şey, emeğin ve üretimin maddi faktörlerinin amaçlı bileşiminin bir ürünüdür.

Değişen ekonomide piyasa ücret hadlerinin nihai ücret hadleri durumuna tam olarak ayarlanma eğilimi hüküm sürer. Bu ayarlanma zaman alan bir süreçtir. Ayarlama döneminin uzunluğu yeni işler için mesleki eğitime ve işçilerin yeni ikametgâhlarına taşınması için gereken zamanın yanısıra, ayrıca öznel bazı unsurlara da bağlıdır, mesela işçilerin şartlara olan aşinalığı ve emek piyasasının geleceği gibi. Ayarlama spekülatif bir girişimdir çünkü yeni iş için mesleki eğitim ve yeni ikametgâh için yapılan tüm harcamalar, eğer kişi emek piyasasının gelecekteki durumunun bu maliyetleri karşılayıp onları kârlı hale getireceğine inanırsa, gerçekleşir.

Bu noktalarla ilgili olarak ücret ve emek piyasasına özgü hiçbir şey yoktur. Emek piyasasına farklı bir özellik kazandıran, işçilerin üretimin emek faktö-

rünün sadece satıcıları değil, aynı zamanda insan olmaları ve insanı bu performansından ayırıp kopartmanın mümkün olmamasıdır. Bu gerçeğe atıfta bulunan abartılı ifadeler ücretlerle ilgili iktisadi öğretilere anlamsız eleştiriler için kullanılmıştır. Ne var ki, bu abeslikler iktisadın başlangıçta var olan bu gerçeğe yeterince dikkat etmesine mani olmamalıdır.

İşçi için gerçekleştirebileceği işler içerisinde ne tür bir işi gerçekleştirdiğinin, nerede gerçekleştirdiğinin ve hangi şartlar altında gerçekleştirdiğinin sonucu önemlidir. Dışardan bir gözlemci işçiye belli işleri, belli iş yerlerini ve belli iş şartlarını diğerlerine tercih ettiren fikirlerin önyargıların boş olduğunu ve hatta gülünç olduğunu düşünebilir. Ancak, böyle dışardan bakışın akademik yargıları faydasızdır. Sorunların iktisadi ele alınışında işçilerin çalışma ve meşakkatlerine sadece çalışmanın hoşnutsuzluğu ve ara memnuniyeti açısından değil de, yapılan işin özel şartlarının hayattan aldığı zevke müdahale edip etmemesi ve ne ölçüde müdahale ettiğini dikkate almasının özel bir önemi yoktur. İşçinin daha az arzulanan bir yere göç ederek daha fazla para kazanma şansını tepmesi ve kendi doğduğu topraklarda veya ülkede kalmayı tercih etmesi gerçeği ile, işi gücü olmayan zengin beyefendilerin başkentte daha pahalı bir hayatı küçük bir kasabadaki daha ucuz bir hayata tercih etmesi gerçeği arasında hiçbir fark yoktur. İşçi ve tüketici aynı kişidir; toplumsal işlevleri birleştiren ve bu birlikteliği iki şemaya ayıran sadece iktisadi muhakemedir. İnsan çalışma gücünün kullanımı ile ve kazançlarından faydalanma ile ilgili kararları birbirinden ayıramaz.

Soy, dil, eğitim, din, düşünce yapısı, aile bağları ve toplumsal çevre işçiyi o şekilde bağlar ki, kendisi işyerini ve işkolunu sadece ücrete göre seçmez.

Piyasada hüküm sürene piyasa ücret haddi (M), eğer işçiler çeşitli yerler arasında ayrımcılık yapmasalar ve bir işyerini diğerine tercih etmeselerdi hüküm sürecek olan belli emek tipi için ücret haddi düzeyini de standart ücret hadleri (S) olarak adlandırabiliriz. Ancak, ücretliler, yukarıda belirtilen düşüncelerden dolayı, farklı yerlerdeki işleri farklı biçimde değerlerse, piyasa ücret haddinin yüksekliği (M) standart ücret haddinden (S) sürekli olarak sapabilir. Piyasa ücret haddi ile henüz düşük ücretli yerlerden yüksek ücretli yerlere işçilerin göçüyle sonuçlanmamış standart ücret haddi arasındaki maksimum farka bağlantı unsuru (A) deriz. Her bir coğrafi yerin veya bölgenin bağlantı unsuru ya pozitiftir, ya da negatiftir.

Çeşitli yerlerin ve bölgelerin tüketici malları temininin, nakliye maliyetleri (en geniş anlamda) düşünüldüğünde, birbirinden farklılık arz ettiğini dikkate almalıyız. Bu maliyetler bazı bölgelerde düşük bazılarında yüksektir. O zaman aynı miktar fiziksel tatmini elde etmek için gereken fiziksel girdi konusunda farklılıklar vardır. Bazı yerlerde bağlantı unsuru miktarını belirleyen durumlar

hariç olmak üzere, başka yerde daha ucuza elde edebileceği aynı derecedeki istek tatminini elde temek için daha fazla harcamalıdır. Diğer taraftan, bazı yerlerde insan istek tatminini azaltmadan belli masraflardan kaçınabilirken, bu masrafların reddi başka yerlerde tatminini engelleyebilir. İşçinin aynı derece istek-tatminini bu bağlamda elde etmesi için belli yerlerde yüklenmek zorunda kaldığı veya istek-tatminini engellemeden kurtulabileceği bu maliyetlere maliyet unsuru (C) diyebiliriz. Her bir coğrafi yerin veya bölgenin maliyet unsuru ya pozitiftir, ya da negatiftir.

Eğer bir yerden diğerine malların, sermaye mallarının ve işçilerin aktarımını önleyen veya cezalandıran kurumsal engeller olmadığını ve işçilerin ikametgâhlarının ve çalışma yerlerinin farklı olduğunu varsaydığımızda, geçmişte olduğu gibi üretimin geri döndürülemez faktörlerinin hareketsizliği ve üretimin başlıca doğal faktörlerinin fiziksel verimliliğine göre yeryüzünde nüfusun dağılma eğilimi hüküm sürer. Eğer maliyet unsurunu ihmal edersek, tüm yeryüzünde aynı tip iş için ücretlerin eşitlenme eğilimi vardır.

Piyasa ücret haddi artı (pozitif veya negatif) maliyet unsurunun standart orandan daha düşük olduğu yeri görece aşırı kalabalık, buna karşılık piyasa ücret haddi artı (pozitif veya negatif) maliyet unsuru standart orandan daha yüksek olan yeri de görece az kalabalık olarak adlandırmak mümkündür. Fakat, mevcut terimlerin bu tip tanımlamasına başvurmak elverişli değildir. Ücretlerin oluşumunun ve ücretlilerin davranışlarının gerçek durumlarını açıklamada bizlere yardımcı olmaz. Başka bir tanımlamayı seçmek daha uygundur. Ücret hadleri standart oran artı (pozitif veya negatif) hem bağlantı unsuru ve hem de (pozitif veya negatif) maliyet unsurundan, yani $M<(S+A+C)$, daha düşük ise göreceli olarak aşırı kalabalık olarak adlandırabiliriz. $M>(S+A+C)$ durumunun söz konusu olduğu yer de az kalabalık olarak adlandırılabilir. Kurumsal göç engellerinin olmadığı durumda işçiler göreceli olarak aşırı kalabalık yerlerden göreceli olarak az kalabalık yerlere, her yerde $M=(S+A+C)$ olana kadar özgürce hareket ederler.

Kendi hesabına çalışan bireysel çalışanların ve ürünlerin hizmetinde emeklerini satanların veya kişisel hizmetlerini sunanların göçü için de, gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra, aynı şey geçerlidir.

Bağlantı unsuru ve maliyet unsuru kavramları bir işkolundan veya meslekten başkasına kaymalarda da aynen geçerlidir.

Bu teoremlerin tarif ettiği göçün sermayenin, emeğin ve malların hareketliliğine kurumsal engellerin olmadığı durumda ancak gerçekleşeceğini söylemeye gerek yoktur. Uluslararası emek işbölümünün parçalanmasının ve her hükümran ulusun kendi kendine yeterliliğinin hedeflendiği çağımızda, tarif

ettikleri eğilimler ancak her ülkenin kendi sınırları içerisinde tam olarak işler durumdadır.

Hayvanların ve Kölelerin Çalışması

İnsan için, hayvanlar üretimin maddi faktörüdür. Ahlaki değerlerdeki değişme bir gün insanları hayvanlara karşı daha nazik olmaya teşvik edebilir. Ancak, insanlar hayvanları bırakmadıkça ve kendi yollarına gitmelerine izin vermedikçe, onlara kendi eylemlerinin yalnızca birer nesnesi olarak davranacaklardır. Toplumsal işbirliği sadece insanlar arasında gerçekleşebilir; çünkü emeğin işbölümü ve barışçıl işbirliğinin avantajlarını ve anlamını kavrayabilme yetisi sadece insanlardadır.

İnsan hayvanları kontrol altına alır ve eylem planının içine onları maddi nesne olarak entegre eder. Evcilleştirmede, alıştırmada ve eğitimde insan hayvanın psikolojik özelliklerini takdir ettiğini ara sıra gösterir; adeta ruhuna hitap etmektedir. Ancak, o zaman bile insanı hayvandan ayıran uçurum kapatılamaz olarak kalır. Hayvan gıda ve cinsel iştahına ve çevresel unsurlardan kaynaklanan yaralanmalara karşı yeterli korumadan başka bir tatmin asla elde edemez. Hayvanlar vahşidir ve insan değildir; çünkü ücretlerin tunç kanunun tahayyül ettiği gibidirler. Eğer insan sadece beslenme ve çiftleşmeye adansaydı nasıl ki beşeri medeniyet asla ortaya çıkmazdı; aynı nedenle hayvanlar da ne toplumsal bağa bağlanabilir ve ne de insan toplumuna katılabilir.

İnsanlar diğer insanlara hayvanlara baktıkları gibi bakmayı ve onlarla bu şekilde ilgilenmeyi denemişlerdir. Yakalanan köleleri ve forsaları at gibi kamçılayarak çalıştırmaya mecbur etmişlerdir. Ne var ki, tecrübe göstermiştir ki, bu zalim ve acımasız yöntemler oldukça tatminsiz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. En zalim ve acımasız insanlar bile kamçılanma korkusu altında olduğundan ziyade kendi menfaati için çalıştıklarında daha başarılı olmuşlardır.

İlkel insan kadın, çocuk ve kölelerdeki mülkiyeti ile sığır ve diğer şeylerdeki mülkiyeti arasında bir ayrım yapmaz. Ancak, kölelerinden hayvanlarının verdiği hizmetten farklı hizmetler beklemeye başlar başlamaz, zincirleri gevşetmeye zorlanmıştır. Korku güdüsünün yerine kendi kişisel-çıkarını ikame etmeyi denemesi; köleyi kendisine insani hislerle bağlaması gerekmiştir. Köle zincirlenerek kaçmaktan men edilmediği ve kamçılanma tehdidi altında çalışmaya zorlanmadığı zaman köle ve efendisi arasındaki ilişki toplumsal bağa dönüşmüştür. Köle, özellikle özgür mutlu günlerin hafızası hâlâ taze iken, kötü talihinden dolayı ağlayıp sızlayabilir ve özgürlüğün özlemini çekebilir. Fakat, kaçınılmaz durum gibi görünen durumdan bıkar ve kendisini kaderine razı olarak yaşamını tahammül edilir hale getirmeye çalışır. Köle kendisine güvenilen konularda efendisini çalışıp görevini yerine getirme ile memnun

etme eğilimine girer; efendi makul davranışlarla kölenin sadakatini yükseltme eğilimine girer. İşte lord ile serf arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki gelişir. Bunu dostluk olarak adlandırabiliriz.

Köleliğin ardından matem tutanlar, pek çok kölenin durumlarından memnun oldukları ve daha yüksek bir değişimi hedeflemedikleri iddiasını dile getirdiklerinde, belki de tamamen haksız değillerdi. Bağlılığın temin ettiği güvenlik ve huzurdan hoşnut olan bireyler, birey grupları ve hatta tüm insanlar ve ırklar vardı. Zengin bir hane içinde küçük bir çalışma ile, az biraz aşağılanma olsa bile, memnun olanlar vardı. Efendisinin fevri hareketleri bu insanların gözlerinde küçük bir kötülük olarak görünmekteydi.

Elbette ki, büyük çiftliklerde ve tarlalarda, madenlerde, atölyelerde ve galerilerde köle işçilerin durumu ev içinde çalışan, odalıkların, aşçıların ve hizmetlilerin zevkli hayatlarından ve küçük çiftliklerin çobanlarından, kirli işleri yapanlardan ve hayvan bakıcılarından oldukça farklıydı. Köleliğin özür beyan edicilerinden hiç kimse, zincire vurulmuş ve *ergastulum*'da bir araya tıkılmış Romalı tarım kölelerinin, veya Amerikan pamuk ve şeker kamışı tarlalarındaki Zencilerin durumunu övecek kadar katı kalpli olamaz.[164]

Köleliğin ve serfliğin kaldırılması ne maneviyatçıların ne ahlakçıların öğretilerine, ne de efendilerin cömertliğine ve zayıflığına izafe edilebilir. Din ve ahlak öğretenler arasında muhalifleri kadar kölelığı savunanlar da vardı.[165] Köle işçiler ortadan kalktı; çünkü özgür emeğin rekabetine dayanamadı; kârlı olmayışları piyasa ekonomisindeki pazarı mühürledi.

Köleye ödenen fiyat, aynen bir inçe ödenen fiyatın ineğin kullanımından beklenen net kazanç tarafından belirlenmesi gibi, (hem işçi olarak hem de diğer kölelerin babası olarak) kölenin kullanımından beklenen net kazanç tarafından belirlenir. Köle sahibi spesifik bir hasıla kazanmaz. Onun için kölenin çalışması rakamsallaştırılamaz ve verdiği hizmetin potansiyel piyasa fiyatı muhtemelen onu besleme, barındırma ve koruma maliyetinden daha büyük olması gerçeğinden elde edilen "sömürü" yoktur. Köle satın alan kişi beklentiler ölçüsünde bu malı iyi kullanmalıdır; onlar için, zaman tercihi hesaba katıldıktan sonra, tam fiyatı öderler. Mülk sahibinin köleyi evinde veya işlet-

[164] Popüler romanı *Gone with the Wind* ("Rüzgar Gibi Geçti") (New York, 1936)'de Güneyin kölelik sistemine ağıtlar yakan Margaret Mitchell çiftlik işleriyle ilgili meselelere girmeyecek kadar dikkatliydi ve kendisinin görüşüne göre bile kastlarının seçkinleri olan ev hizmetçilerinin şartları üzerinde durmayı yeğlemiştir.

[165] Amerikan kölelik taraftarı doktrin için bkz. Charles and Mary Beard, *The Rise of American Civilization* (1944), I, 703-710; ve C. E. Merriam, *A History of American Political Theories* (New York, 1924), s. 227-251.

mesinde veya hizmetlerini başkasına kiralayarak kullanması, kölelik kurumunun varlığından spesifik bir avantaj sağlamaz. Spesifik kazanç köle avcısına, yani özgür insanı özgürlüğünden mahrum eden ve onu köleye dönüştüren şahsa, gider. Ancak, Elbette ki köle avcılığının kârlılığı alıcıların köle alımına ödemeye hazır oldukları fiyatın yüksekliğine bağlıdır. Eğer bu fiyatlar köle avcılığındaki işletme ve taşıma maliyetlerinin altına düşerse, işletme artık kârlı değildir ve kapatılmalıdır.

Şimdi, köle işçiyi istihdam eden işletmelerin piyasadaki özgür emeği istihdam eden işletmelerle rekabet etmesi artık mümkün değildi. Köle işçiler ancak özgür işçilerle rekabet edilmeyen yerlerde kullanılabilirler.

Eğer bir kişi insana sığır gibi muamele ederse, ondan sığırdan aldığından daha fazla verim elde edemez. Ancak, insanın fiziksel olarak öküz ve attan daha zayıf olması ve köleyi besleme ve korumanın, performansı oranında kazanca göre, sığırı beslemekten ve korumaktan daha pahalıya gelmesi o zaman önemli hale gelir. Eğer insan taşınır mal gibi muamele görürse, insan koruma ve iaşe harcamalarının birim başına maliyeti evcil hayvanlardan daha düşük olur. Eğer biri özgür olmayan bir işçiden insani performans isterse, ona spesifik olarak insanca teşvikler sunmalıdır. Eğer işveren kalite ve miktarı kamçılayarak üretilenlerden daha iyi ürünler elde etmek istiyorsa, çalışana katkısı karşılığında bir şeyler vermelidir. Tembelliği ve kaytarmayı cezalandırmak yerine, isteği, yeteneği ve çalışma azmini ödüllendirmelidir. Ancak, bu bağlamda her neyi denerse denesin, köle işçiden, yani katkısının tam piyasa fiyatını alamayan işçiden, özgür insanın, yani müdahalesiz emek piyasasından istihdam edilen insanın, mümkün kıldığı performansa eşit işi hiçbir zaman elde edemez. Kölenin ve serf işçinin sunduğu hizmet ve ürünlerin kalite ve miktarını yukarıya çekmenin mümkün olmadığı en üst sınır özgür emeğin standartlarının çok aşağısındadır. Üstün kaliteli malların üretiminde özgür olmayan ucuz işçi emeği kullanan işletme, özgür işçi kullanan işletmelerin rekabetine asla dayanamaz. İşte bu gerçektir ki, tüm mecburi çalışma sistemlerini ortadan kaldırmıştır.

Toplumsal kurumlar, üretimin tüm alanlarını veya kollarını münhasıran özgür olmayan emeğin mesleği olarak tutan ve özgür insanları istihdam eden girişimcilerin rekabetinden koruyan rezervasyonlar yapmışlardır. Kölelik ve serflik bireylerin eylemleri ile ne değiştirilebilen ne de kaldırılabilen katı kast sisteminin temel özellikleri olmuştu. Şartların değişik olduğu yerlerde, köle sahiplerinin kendileri özgür olmayan emek sisteminin tümünü adım adım kaldırmakla yükümlü önlemlere başvurdular. Kölelerin zincirlerini gevşetmeye kadim Roma'nın acımasız ve zalim köle sahiplerini teşvik eden şey insani hisler değildi, mülklerinden en yüksek kazancı elde etme hırsıydı. Büyük

toprakların merkezi büyük ölçekli yönetim sistemini (latifundia), terk ettiler ve köleleri neredeyse toprak sahiplerine sadece ya kira veya kazançlarından bir hisse borcu olan ve toprakları kendi hesaplarına işleyen kiracılar haline dönüştürdüler. İlerleyen ticaret ve iş dünyasında köleler girişimci oldular ve fonlarını, *peculium*,* ve yasal mülk benzerlerini kazandılar. Köleler daha sonra zümreler halinde azat edildiler; çünkü özgür insan eski sahibine, *patronlara*, köle olarak beklenenden daha değerli hizmetler verdiler. Azat etme efendisi adına bir hediye ve bir nimet değildi. Özgür kalan insan eski sahibine daha uzun seneler hizmet etmekle veya ömür boyu belli ödemeler ve hizmetler vermekle mükellefti. Patronlar özgür kalan insanın mülkiyetinde miras hakkına da sahiptiler.[166]

Özgür olmayan işçileri istihdam eden çiftliklerin ve büyük tarlaların ortadan kalkmasıyla, üretim sistemine olan bağımlılık aristokratik kastın politik imtiyazı haline geldi. Derebeyleri belli bazı atıflara veya paraya ve altlarındakilerden belli hizmetler almaya hak kazandılar; üstelik serflerinin çocukları onlara hizmetli veya belli bir zaman için asker olarak hizmet etmekle yükümlüydüler. Ancak, köylüler ve zanaatkârlar çiftliklerini ve dükkanlarını kendi hesabına ve riskine işlettiler. Üretim süreci başarıldığında ancak derebeyi gelip kendi payını istiyordu.

Daha sonra, onaltıncı yüzyıldan sonra, insanlar yeniden özgür olmayan işçiyi tarımda ve bazen de büyük ölçekli sanayi üretiminde kullanmaya başladılar. Amerikan kolonilerinde Zenci kölelik tarlalarda standart üretim yöntemiydi. Doğu Avrupa'da--Kuzeydoğu Almanya, Bohemya, Moravya ve Silesya'da, Polonya'da, Baltık ülkelerinde, Rusya'da ve Macaristan'da--büyük ölçekli çiftlikler ödeme yapılmayan serf emek statüsüne göre inşa edildiler. Özgür olmayan çalışmanın bu her iki sistemi de özgür işçileri istihdam eden işletmelerin rekabetlerine karşı politik kurumlar tarafından korunmuştur. Büyük tarla kolonilerinde göçmenliğin yüksek maliyeti ve devlet memurlarının keyfiliğine karşı bireyin yasal ve adli korumasının yetersizliği ve büyük tarla sahiplik aristokrasisi özgür emeğin yeterli miktarda ortaya çıkışını ve bağımsız çiftçiler sınıfının gelişmesini önledi. Doğu Avrupa'da kast sistemi tarımsal üretim alanına dışarıdan kimselerin girmesini imkânsız hale getirdi. Büyük ölçekli tarım asil üyelere saklandı. Küçük topraklar ancak özgür olmayan kölelere bırakıldı. Fakat, özgür olmayan işçileri kullanan işletmelerin özgür emek istihdam eden işletmeler karşısında tutunamayacağı gerçeğine hiç kimse

* Roma Hukukunda efendisinin kölesine bağışladığı mülk.

166 Bkz. Ciccotti, *Le Déclin de l'esclavage antique* (Paris, 1910), s. 292 vd.; Salvioli, *Le Capitalisme dans le monde antique* (Paris, 1906), s. 141 vd.; Cairnes, *The Slave Power* (Londra, 1862), s. 234.

tarafından itiraz edilemedi. Bu noktada onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın ilk yılları tarımsal yazarları, kadim Roma'nın çiftlik sorunları üzerine yazanlardan daha az birliktelik oluşturmuş değillerdi. Ancak, köleliğin ve serfliğin kaldırılması piyasa sisteminin serbest oyunu ile gerçekleşmiş olamaz, çünkü politik kurumlar asillerin mülklerini ve büyük çiftlikleri piyasanın üstünlüğünden uzak tutmuşlardı. Kölelik ve serflik çok fazla suiistimal edilen *laissez faire laissez passer* (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ideolojisi ruhunun emrettiği politik eylem sonucu kaldırılmıştır.

Bugün insanlık mecburi çalışmanın, özgür işçinin çalışma kapasitesince piyasada "mal" olarak satmak istediği emeğin yerine ikame edilme çabalarıyla karşı karşıyadır. Elbette ki, insanlar sosyalist cumhuriyetin yoldaşlarının işleri ile kölelerin veya serflerin işleri arasında temel farklılıklar olduğuna inanmaktadırlar. Dedikleri köleler ve serfler sömüren derebeyinin yararına çalışmaktaydılar. Ancak, sosyalist sistemde emeğin ürünü terleyenin kendisinin üyesi olduğu topluma gider; burada işçi adeta kendisi için çalışır. Bu muhakemenin üstünkörü geçtiği bireysel yoldaşların ve işin tüm ürününü ceplerine indiren kolektif varlık olarak tüm yoldaşların kimliği hayalidir. Topluluğun bürokratlarının hedeflediği amaçlarla çeşitli yoldaşların dilek ve arzularının örtüşüp örtüşmemesi çok az önem arz eder. Bireyin kolektif varlığın zenginliğine katkısının, piyasanın belirlediği ücret gibi karşılığını verememesidir. Sosyalist ortak zenginlik iktisadi hesaplama yönteminden mahrumdur; üretimin çeşitli tamamlayıcı faktörlerine tayin edilecek toplam üretilen mal miktarını ayrı olarak belirleyemez. Toplumun borçlu olduğu çeşitli bireylerin gayretlerine de atıfta bulunamadığından, performans değerlerine göre işçileri değerlendiremez.

Özgür çalışmayı mecburi çalışmadan ayırt etmek için özgürlük ve mecburiyetin temeli ile ilgili mecazi manalara ihtiyaç yoktur. Özgür emeğin tanımını isteğin dolaysız tatminini, veya piyasada satışından elde edilecek dolaysız tatminden anında memnunluk vermeyen çalışmanın dışadönük bir çeşidi olarak yapabiliriz. Mecburi çalışma başka güdüler altında gerçekleştirilen çalışmadır. Eğer birisi bu terminolojiden, özgürlük ve mecburiyet kelimelerinin kullanımının sorunların tarafsız ele alınışını inciteceği fikirlerin ortaya çıkmasından dolayı gocunursa, başka terimler de seçebilir. Özgür çalışma teriminin yerine *F* çalışmayı ve mecburi çalışma yerine *C* çalışmasını ikame edebiliriz. Asıl sorun terimlerin seçiminden etkilenemez. Tek başına önemli olan soru şudur: Eğer kendi istek tatmini ne doğrudan ne de dolaysız--takdir edilebilir ölçüde--çalışmasının kalite ve miktarına bağlı değilse, insanın çalışmanın hoşnutsuzluğuna teslim olmasını sağlayacak olan teşvik nedir?

Pek çok işçinin, belki de hepsinin, amirleri tarafından kendilerine tayin edilen vazifeleri en uygun şekilde yerine getirmek için acılara katlanmaya istekli olduklarını argüman gereği kabul edelim. (Çeşitli bireylere yüklenecek vazifelerin belirlenmesinin sosyalist cumhuriyette çözümlenemez sorunlarla karşılaşacağı gerçeğini ihmal edebiliriz.) Ancak, tayin edilen görevlerin yerine getirilmesinde dikkatsiz ve özensizlerle nasıl ilgilenilecektir? Onları cezalandırmaktan başka bir seçenek kalmamıştır. Amirlerinde, onlara saldırı, öznel sebeplerle onları yargılama, ve onları buna göre cezalandırma gücü olmalıdır. Egemenlik bağı sözleşme bağının yerine ikame edilmektedir. İşçi amirinin tebaası olmaktadır, şefin disiplin gücünün hizmetlisi durumundadır.

Piyasa ekonomisinde işçi diğer insanların mallarını sattıkları gibi hizmetini satmaktadır. İşveren işçinin derebeyi değildir. Piyasa fiyatından satın almak zorunda olduğu hizmetlerinin alıcısı durumundadır. Elbette ki, diğer alıçılar gibi işveren de bazı serbestliklere başvurabilir. Ancak, eğer istihdamda veya işçileri işten çıkarmada keyfiliğe başvururşa, faturayı ödemek zorunda kalır. İşletmenin bir bölümünün yönetimi kendisine verilen işveren, işçi istihdam etmede ayrıcalık yapmada, keyfi işten kovmada veya ücretlerini piyasa haddinin altında belirlemekte serbesttir. Ancak, böyle keyfiliklerle işletmesinin veya bölümünün kârlılığını tehlikeye atmakta ve böylece kendi gelirini ve iktisadi sistemde kendi pozisyonunu düşürmektedir. Piyasa ekonomisinde böyle hevesler kendi cezalarını getirirler. Piyasa ekonomisinde ücretlinin gerçek ve etkili korunması fiyatların oluşumunu belirleyen faktörlerin birlikte oynadıkları oyun sayesinde sağlanır. Piyasa işçiyi, işverenin ve yardımcılarının keyfi uygulamalarından bağımsız kılar. İşçiler işverenlerin de olduğu gibi sadece tüketicilerin üstünlüğüne boyun eğerler. Satın alarak veya satın almaktan uzak durarak, ürünlerin fiyatlarını ve üretim faktörlerinin istihdamını ve fiyatlarını belirlemede, tüketiciler her tür emeğe kendi piyasa fiyatını tayin eder.

İşçiyi özgür insan yapan işverenin, piyasanın fiyat yapısı baskısı altında, emeği bir mal, bir kâr etme aracı olarak görmesi gerçeğidir. İşçi işverenin gözünde sadece para kazanmada kendisine yardım eden para kazanma düşüncesinde bir adam olarak görünür. İşveren yapılan hizmetler için ödemede bulunur ve işçi ücret kazanmak için çalışır. Bu işçi işveren ilişkisinde lehte veya aleyhte hiçbir şey söz konusu değildir. İstihdam edilen kişi işverene minnettar değildir; ona sadece belli bir miktar ve kalitede çalışmakla borçludur.

İşte bu nedenle piyasa ekonomisinde işveren işçiyi cezalandırma gücü olmaksızın ayakta kalabilir. Üretimin tüm piyasa dışı sistemleri yavaş işçileri canlandırmak ve hızlandırmak için işçilerin amirlerine kontrol gücü vermek zorundadır. Mahkûmiyet işçiyi işinden geriye çektikçe veya en azından katkısını önemli miktarda azalttıkça, toptan cezalandırma daima köleleri ve serfleri

işlerinde tutmanın klasik aracı olmuştur. Özgür olmayan işçilerin ortadan kaldırılmasıyla insan kamçıyı teşvik aracı olarak görmekten vazgeçer. Kırbaçlamak bağlı işçilerin simgesidir. Piyasa toplumunun üyeleri toplu cezalandırmayı o kadar insanlık dışı ve küçük düşürücü görür ki, okullarda, ceza yasasında ve askeri disiplinde de kaldırmıştır.

Sosyalist cumhuriyetin herkesin işini spontane yapacağından dolayı kaytaran işçilere karşı cebir ve zorlama olmaksızın bunu yapabileceğine inanılıyorsa, anarşizm doktrininde ima edilen aldatıcılığın ağına düşmek kaçınılmazdır.

Bölüm 22

Üretimin Beşeri Olmayan Orijinal Faktörleri

1. Rant Teorisi ile İlgili Genel Gözlemler

Ricardocu iktisat çerçevesinde rant fikri modern iktisadın marjinal fayda analizi yoluyla yaklaştığı problemlerin ele alınışı girişimidir.[167] Ricardo'nun teorisi günümüz anlayışından bakıldığında oldukça tatminden uzaktır; subjektif değer teorisi yönteminin çok daha üstün olduğu yönünde en ufak bir şüphe yoktur. Ancak, rant teorisi şöhreti hak etmiştir; başlangıcına verilen özen ve mükemmelliği güzel meyveler vermiştir. İktisadi düşünceler tarihinin rant teorisinden utanmasını gerektirecek hiçbir neden yoktur.[168]

Farklı kalite ve verimlilikteki, yani girdi başına farklı kazançlar getiren, toprağın farklı değerlemesi modern iktisada özel bir sorun yaratmaz. Ricardo'nun teorisi toprakların değerleme ve takdirinde derecelemeye atıfta bulunduğu ölçüde, üretim faktörleri fiyatlarının modern teorisinde tamamen anlaşılır. Uygunsuz olan rant teorisinin içeriği değil, iktisadi sistemin kompleksinde kendisine tayin edilen istisnai pozisyonudur. Diferansiyel rant genel bir fenomendir ve toprak fiyatının belirlenmesi ile sınırlı değildir. "Rantlar" ve "rant-benzeri" arasındaki sofistike ayrım sahtedir. Toprak ve toprağın verdiği hizmetle üretim ve hizmetlerin diğer faktörleriyle ilgilenildiği şekil-

---

[167] Fetter (*Encyclopedia of the Social Sciences*, XIII, 291), "tahrif edilmiş marjinal teori" der.

[168] Bkz. Amonn, *Ricardo als Begründer der theoretischen Nationalökonomie* (Jena, 1924), s. 54 vd.

de ilgilenilecektir. Daha üstün aletin kontrolü daha uygun olanların yetersiz miktarından dolayı kullanılması zorunlu olan daha az uygun aletlerin getirisi ile karşılaştırıldığında "rant" getirir. Daha yetenekli ve gayretli işçi daha az yetenekli ve şevksiz rakiplerinin kazandığı ücret ile karşılaştırıldığında da rant kazanır.

Rant kavramının çözmek için tasarlandığı sorunlar çoğunlukla uygun olmayan terimlerin kullanımının sonucunda ortaya çıkmışlardır. Günlük konuşmalarda ve düşüncelerde kullanılan genel kavramlar praksiyolojik ve ekonomik araştırmaların ihtiyaçları ile uyumlu değildir. İlk iktisatçılar tereddütsüz ve çekinmeden onları uyarlarken hata etmişlerdir. Eğer naif olarak yalnızca ***toprak*** veya ***emek*** gibi genel terimlere tutunursa, insanın ***toprak*** ve ***emeğin*** neden farklı değerlendiği ve takdir edildiği sorusu ile kafası karışır. Kendisinin yalnızca sözlerle aldatılmasına izin vermeyen ve insan isteklerinin tatmini için unsurların alakasına bakan, farklı hizmetlerin farklı bir şekilde değerlemesinin ve takdir edilmesinin bir yöntem olduğunu görür.

Değerin ve fiyatların modern teorisi, üretim faktörlerinin, toprak, emek ve sermaye olarak sınıflandırılması temeline dayalı değildir. Temel ayrım yüksek sıra ve alt sıra malları arasında, üretici malları ve tüketici malları arasındadır. Üretim faktörleri sınıflaması içinde orijinal (doğanın verdiği) faktörleri üretimin üretilmiş faktörlerinden (ara mallardan) ve dahası orijinal faktörlerin sınıfı içinde insan olmayan (dışsal) faktörleri insan faktörlerinden (emekten) ayırt ettiğimizde, üretim faktörleri fiyatlarının belirlenmesi ile ilgili akıl yürütümünün tekilliğini bölmez. Üretim faktörleri fiyatlarının belirlenmesini kontrol eden kanun bu faktörlerin tüm sınıfları ve türleri için aynıdır. Bu tip faktörlerin verdiği farklı hizmetlerin farklı bir şekilde değerlemesi, takdir etmesi ve ilgilenilmesi gerçeği faydalarındaki bu farklılığı göremeyen insanları ancak büyüleyebilir. Resim yapmanın özelliklerine karşı kör olan biri, koleksiyoncuların Velasquez resimlerine daha az kabiliyetli sanatçıların resimlerinden daha fazla ödemelerini garipseyebilir; oysa uzman için bu aşikârdır. Verimli toprağa verimsiz toprağa göre alıcının daha yüksek fiyat ödemesi ve kiracının daha yüksek kira ödemesi çiftçiyi şaşırtmaz. Eski iktisatçıların bu gerçekle kafalarının karışmasının yegâne sebebi, verimlilikteki farklılıkları ihmal eden genel terim ***toprak*** ile iş yapmalarıdır.

Ricardocu rant teorisinin en büyük özelliği, marjinal toprağın rant getirmemesi gerçeğini kavramasıdır. Bu bilgiden değerlemenin subjektifliği ilkesine tek bir adım kalır. Ancak, reel maliyet kavramı ile körleştiklerinden, ne klasik iktisatçılar ne de onların takipçileri bu adımı atmıştır.

Diferansiyel rant kavramı, az ya da çok, subjektif değer teorisi tarafından adapte edilebilse de, Ricardocu iktisattan çıkartılan ikinci rant kavramı,

yani bakiye-rant kavramı, toptan reddedilmelidir. Bu bakiye-alacak fikri üretim faktörleri fiyatlarının modern açıklaması çerçevesinde hiçbir anlam ifade etmeyen *reel* veya *fiziksel* maliyet kavramına dayanır. Burgundy'nin fiyatının Chianti'nin fiyatından yüksek olmasının nedeni Burgundy şarap bağlarının fiyatının Tuscany'ninkilerden daha yüksek olması değildir. Nedensellik ters yöndedir. İnsanlar Burgundy için Chianti'den daha fazla fiyat ödemeye hazır olduklarından dolayı, şaraplık üzüm yetiştiricileri Burgundy bağları için Tuscany bağlarından daha fazla fiyat ödemeye hazırdırlar.

Muhasebecinin gözünde kârlar üretimin tüm maliyetleri ödendikten sonra kalan pay olarak gözükür. Dengeli dönüşümlü ekonomide ürün fiyatlarındaki maliyetin üzerindeki böyle fazlalıklar asla görünemezdi. Değişen ekonomide ürünlerin fiyatları ile üretimin tamamlayıcı faktörlerinin alımı artı yatırılan sermayeye ödenen faiz için girişimcinin yaptığı masraf arasındaki fark iki yönde görünebilir: ya kâr olarak veya zarar olarak. Bu farklılıklara zaman içinde ürünlerin fiyatlarında ortaya çıkan değişmeler neden olur. Zamanında bu değişmeleri tahmin etmede diğerlerinden daha başarılı olan ve buna göre hareket eden kâr elde eder. Piyasanın gelecekteki durumuna girişimcilik faaliyetlerini ayarlama gayretlerinde başarısız olan, zarar ile cezalandırılır.

Ricardocu iktisadın ana eksikliği, milletin ortak gayretlerinin toplam ürününün bölüşüm teorisi olmasıydı. Önde gelen diğer klasik iktisatçılar gibi Ricardo Merkantilist toplum imajından kendisini kurtaramadı. Düşüncesinde fiyatların belirlenme sorunu servetin bölüşüm sorununun alt birimiydi. Kendisinin iktisat felsefesinin alışılmış karakteri "çağdaş İngiltere'nin üreten orta sınıfı"[169] konuyu kaçırmaktadır. Ondokuzuncu asrın ilk yıllarının bu İngiliz işadamları sanayinin toplam üretimi ve bunun dağılımı ile ilgilenmemekteydiler. Kâr elde etme ve zarardan kaçınma güdüsüyle yönlendirilmişlerdi.

Klasik iktisatçılar teorik planlarında toprağa ayrı bir yer tayin ettiklerinde hata yaptılar. İktisadi manada toprak üretim faktörüdür ve toprak fiyatının teşekkülünü belirleyen kanunlar üretimin diğer faktörlerinin fiyatlarının oluşumunu belirleyenler ile aynıdır. Toprakla ilgili iktisadi öğretilerin tüm özellikleri mevcut verilerin bazı özelliklerine göndermede bulunur.

2. Toprak Kullanımında Zaman Unsuru

Toprakla ilgili iktisadi öğretilerin başlangıç noktası üretimin orijinal faktörlerinin iki sınıfı arasındaki ayrımdır, yani beşeri ve beşeri olmayan faktörleri. Beşeri olmayan faktörlerin kullanımı kural olarak yeryüzünü kullanma

[169] Bkz., örneğin, Haney, *History of Economic Thought* (gözden geçirilmiş baskı, New York, 1927), s. 275.

gücüyle irtibatlı olması dolayısıyla, bunlara atıfta bulunurken, topraktan bahsediyoruzdur.[170]

Üretimin beşeri olmayan orijinal faktörü olan toprağın iktisadi sorunsalları ile ilgilenirken, praksiyolojik bakış açısını kozmolojik bakış açısından dikkatlice ayırt etmek gerekir. Enerji ve kütlenin korunması ve devamlılığından bahsederken kozmik olayların çalışmasında kozmoloji anlamlı olabilir. İnsan eyleminin insan hayatının doğal çevresel şartlarını etkileyebildiği yörünge ile doğal varlıkların işleyişi mukayese edildiğinde, doğal güçler yıkılamaz ve sürekli veya--daha tam olarak--insan eyleminin yıkımına karşı güvenceli demek mümkündür. Kozmolojinin göndermede bulunduğu zaman dönemlerinin çoğu, insan müdahalesiyle gerçekleşebilen toprak erozyonu (en geniş anlamda) yoğunluğu, hiçbir önem ifade etmez. Kozmik değişmelerin milyonlarca yıl içinde çölleri ve verimsiz toprakları, bugünkü bilgimize göre son derece verimli, buna karşılık en lüks tropik bahçeleri verimsiz topraklar olarak tarif edilen topraklara dönüştürüp dönüştürmeyeceğini hiç kimse bugünden bilemez. İşte tam bundan dolayı hiç kimse böyle değişmeleri ne tahmin edebilir, ne de muhtemelen bunlara neden olacak kozmik olayları etkileyecek girişimlerde bulunur, insan eylemi sorunları ile ilgilenirken onlar hakkında spekülasyon yapmak fuzulidir.[171]

Fen bilimleri ormancılık, sığır yetiştiriciliği, tarım ve su kullanımı için faydasını sunan toprağın gücünün kendisini belli zaman aralıklarıyla yenilediğini iddia edebilir. Yer kabuğunun üretken kapasitesinin bozulmasına karşı insanlar çabalarını kasıtlı olarak yönlendirseler bile, en iyi durumda sadece çok küçük bir parçasında başarılı olunabileceği doğru olabilir. Ancak bu gerçekler kural olarak insan eylemi için önemli değildir. Toprağın üretken gücünün aralıklarla yenilenmesi, eşi benzeri olmayan belirleme durumuyla insanın karşılaştığı katı veriler değildir. Toprağı bu yenilenmenin yavaşladığı ve ertelendiği veya toprağın üretkenlik gücünün ya belli bir zaman için toptan kaybolduğu veya ancak önemli ölçüde sermaye ve emek kullanımı ile eski haline döndürülebileceği şekilde kullanmak mümkündür. Toprakla uğraşırken insan üretken gücünün yenilenmesi ve korunmasına dair, birbirinden farklı çeşitli yöntemler arasında seçim yapmak zorundadır. Diğer üretim kollarında olduğu gibi, zaman unsuru avcılık, balıkçılık, otlatma, sığır yetiştiriciliği, bitki yetiştiriciliği, kerestecilik ve su kullanımı olaylarına da girer. Burada da insan geleceğin

[170] Avlanma, balık tutma ve madenlerin çıkarım hakkının toprak sahibinin diğer tür haklarından ayrımıyla ilgili yasal hazırlıklar katalaktikin ilgi alanına girmez. Katalaktikin kullandığı anlamda toprak terimi aynı zamanda su kullanımını da içerir.

[171] Öyleyse ısı elde edilmesi sorunu da praksiyolojik arabuluculuk sahasının dışındadır.

yakın dönemi ile uzak dönemi tatmini arasında seçim yapmalıdır. Burada da, her insan eylemini takip eden, doğal faiz oranı olgusu zirve rolünü oynar.

Şahısları yakın gelecekteki tatmini seçmeye ve uzak gelecekteki tatmini tamamen veya neredeyse tamamen göz ardı etmeye sevk eden kurumsal koşullar vardır. Eğer toprak özel mülk sahiplerinin tasarrufunda değilse ve diğer taraftan tüm, veya imtiyazlı belli insanlar geçici olarak kendi menfaatleri doğrultusunda onu kullanmakta özgürseler, geleceğe hiçbir önem verilmez. Aynısı mülk sahibinin çok uzak olmayan bir gelecekte malına el konacağını beklediği durumda da gerçekleşir. Her iki durumda da oyuncular şu anki avantaj için mümkün olduğunca en fazla kazancı elde etmeye çalışmaktadırlar. Sömürme yöntemlerinin daha uzaktaki sonuçları hakkında ilgilenmemektedirler. Yarın onlar için önemli değildir. Kerestecilik, avcılık ve balıkçılık tarihi bolca renkli deneyimlerle doludur; ama pek çok örnekler de toprak kullanımının diğer dallarında bulunabilir.

Fen bilimleri bakış açısından, sermaye mallarının idamesi ve toprak gücünün korunması tamamen farklı iki kategoriye aittir. Üretimin üretilmiş faktörleri er ya da geç üretim sürecinde tamamıyla ortadan kaybolur ve parça parça sonunda tüketilecek olan tüketici mallarına dönüşür. Eğer kişi geçmiş tasarrufları ve sermaye birikimini yok etmek istemezse, tüketici mallar harici, yıprananların yerine gereken sermaye malları miktarını da üretmelidir. Bunu ihmal ederse, sonunda adeta sermaye mallarını tüketiyormuş gibi olur. Geleceği şu ana feda etmiş olur; insan bugün lüks içinde yaşar ama daha sonra muhtaç hale gelir.

Ancak, toprağın gücünün farklı olduğu sık sık söylenir. Toprağın gücü *tüketilemez*. Ne var ki, böyle bir ifade ancak jeoloji açısından anlamlıdır. Fakat, jeoloji bakışı açısından fabrika araç gereci veya demiryolunun da "yiyip bitirilemeyeceği" inkar edilemez. Demiryolu yapısının taşları ve çakılları rayların, köprülerin, arabaların ve motorların çelik ve demirleri kozmik bağlamda yok olmaz. Sadece praksiyolojik bakış açısından aletlerin, demiryolunun veya çelik demirin tüketimi, yiyip bitirilmesinden bahsedilebilir. Aynı iktisadi bağlamda toprağın üretken gücünün tüketiminden bahsedebiliriz. Ormancılıkta, tarımda ve su kullanımında bu güçlerle üretimin diğer faktörlerinde olduğu ile aynı şekilde ilgilenilirler. Toprağın gücü hakkında da oyuncular daha sonraki dönemlerdeki verimlilik aleyhine yüksek çıktı veren üretim yöntemi ile gelecekteki fiziksel üretkenliği engellemeyen yöntem arasında seçim yapmalıdırlar. Daha sonraki kullanımının daha az getiri (kullanılan emek ve sermaye miktarı başına) veya hiç getiri vermeyecek şekilde toprağı kullanmak mümkündür.

İnsanın yıkıcı gücünün fiziksel sınırları olduğu doğrudur. (Bu sınırlara kerestecilik, avcılık ve balıkçılıkta toprağı işlemekten daha erken erişilir.) Fakat,

bu gerçek sermaye eksilmesi ve toprak erozyonu arasındaki sadece niteliksel değil de niceliksel fark ile sonuçlanır.

Ricardo toprağın gücünü "orijinal ve yok edilemez"[172] olarak tanımlar. Ancak, modern iktisat, değerlemenin ve takdir biçmenin üretimin orijinal ve üretilmiş faktörleri arasında farklılaştırma yapmadığını ve enerjinin ve kütlenin kozmik yok edilemezliği, her ne demek ise, üretimin diğer kollarından kökten farklı olan kullanım karakterini toprak için geçerli kılmadığını vurgulamak zorundadır.

3. Marjinal (İşlenme Sınırının En Ucunda Kalan) Toprak

Belli bir toprağın belli bir sürede verdiği hizmetler sınırlıdır. Eğer sınırsız olsaydı, insanlar toprağı üretimin bir faktörü ve iktisadi mal olarak görmezlerdi. Ancak, toprak miktarı o kadar büyük, doğa o kadar geniş ki toprak boldur. O halde, sadece en verimli topraklar kullanılır. İnsanların işlemeye değmeyecek kadar çok kötü—ya fiziksel verimliliği veya konumundan dolayı—olarak düşündükleri topraklar vardır. Sonuçta marjinal toprak, yani işlenecek en kötü toprak, Ricardocu bağlamda hiçbir rant üretmez.[173] Şayet kişi daha sonraki günlerde muhtemel kullanımını olumlu yönde takdir etmeseydi, marjin altı toprak tamamıyla işe yaramaz olarak düşünülürdü.[174]

Piyasa ekonomisinin tarımsal ürünlerin daha bol arzına sahip olmaması gerçeği verimli toprağın kıtlığından dolayı değil, emek ve sermaye kıtlığından dolayıdır. Eldeki toprak yüzeyindeki artış--diğer şeyler sabitken--hububat ve et arzını eğer ilave toprağın verimliliği daha önceden zaten işlenmekte olan marjinal toprağınkini geçmiş olsaydı, arttırırdı. Diğer taraftan, tarımsal ürünlerin arzı emek ve sermaye miktarındaki artışla arttırılabilirdi. Bunun için tek şart, tüketiciler en acil isteklerinin karşılanmasında ilave emek ve sermaye miktarının başka kullanımını düşünmemelidirler.[175]

Toprakta bulunan kullanışlı madenler miktarı da sınırlıdır. Bazılarının hâlâ devam eden ve mevcut maden yataklarını genişleten doğal sürecin bir sonucu

---

[172] Ricardo, Principles of Political Economy and Taxation, s. 34.

[173] Her köşenin tarıma elverişli hale getirildiği veya başka şekilde kullanıldığı alanlar vardır. Ama, bu daha verimli kullanılmayan topraklara başka bölgelerin insanlarının erişimini yasaklayan kurumsal şartların sonucudur.

[174] Toprağın takdiri geliştirilmesi, yani kullanımını mümkün hale getiren ve şu anki ve gelecekteki girdi başına çıktıyı yükselten emek ve sermaye yatırımının ortadan kaldırılamaz ve dönüştürülemez sonuçlarıyla karıştırılmamalıdır.

[175] Elbette bu gözlemler emek ve sermayenin hareketliliğine konan kurumsal engellerin olduğu şartlara atıfta bulunur.

oldukları doğrudur. Ne var ki, bu süreçlerin yavaşlığı ve uzunluğu onu insan eylemi için önemsiz yapar. İnsan bu madenlerin miktarlarının sınırlı olduğunu hesaba katmalıdır. Her bir maden veya petrol kaynağı tükenebilir; pek çoğu zaten tükenmiş durumdadır. Yeni maden yataklarının keşfedileceğini ve bugün için hiç kullanılamayan veya sadece akıl almaz maliyetler karşılığında kullanılabilen maden yataklarını kullanmayı mümkün kılacak yeni teknolojik yöntemlerin icat edileceğini umut edebiliriz. Teknolojik bilgideki ilerlemenin bugün için henüz kullanılamayan madenleri sonraki nesiller için kullanılabilir hale getireceğini de umut edebiliriz. Ancak, tüm bunlar günümüz maden arama ve petrol çıkarma işleri için önemli değildir. Maden yatakları ve çıkarılmaları onlarla uğraşırken insan eylemine özel bir işaret veren özellikler tarafından karakterize edilmez. Katalaktik için tarımda kullanılan toprak ile madencilikte kullanılan toprak arasındaki ayrım sadece verisel ayrımdır.

Bu madenlerin miktarları sınırlı olmasına rağmen ve akademik olarak bunların bir gün tamamen tükeneceği ihtimali ile ilgilenmemize rağmen, eylemde bulunan insan bu yatakların mutlak olarak sınırlı olduklarını düşünmemektedir. Faaliyetlerinde belli madenlerin ve kuyuların tükeneceği gerçeğini önemserken, bilinmeyen ileriki bir tarihte belli madenlerin tüm yataklarının sona erebileceği gerçeğine önem vermemektedir. Günümüz eylemi için bu madenlerin arzı o kadar bol gözükür ki, kişi teknolojik bilginin izin verdiği ölçüde tüm madenleri çıkarma girişimine kalkışmaz. Madenler eğer gereken emek ve sermaye miktarının daha acil kullanımı yoksa çıkartılırlar. Öyleyse, hiç çıkartılmayan, marjın (işlenme eşiğinin) altında kalan maden yatakları vardır. İşletilen her madende üretim genişlemesi ürünlerin fiyatı ile üretimin spesifik olmayan faktör fiyatları arasındaki ilişki tarafından belirlenir.

4. Ayakta Duracak Yer Olarak Toprak

İkametgah, işyerleri ve taşıma vasıtaları için arsa kullanımı toprağı diğer kullanımlardan çeker.

Bizleri burada eski teorilerin kentsel ranta atıfları ilgilendirmemektedir. İnsanların ev için daha fazla değerledikleri topraklara daha az değerledikleri topraklardan fazla fiyat ödemeleri özellikle kayda değer değildir. İnsanların ulaşım maliyetlerini azalttığı için işyerlerine, çarşıya ve demiryoluna yakın arazileri tercih etmesi ve bu tip arsalara beklenen ekonomik kazançlar ölçüsünde daha fazla fiyat ödemeye hazır olmaları bir gerçekliktir.

Toprak eğlence yerleri ve bahçeler için, parklar ve doğal güzellikler için de kullanılır. Doğa sevgisinin gelişimiyle, "burjuvazi" zihniyetinin bu karakteristik özelliği, böyle eğlencelere olan talebi müthiş derecede arttırmıştır. Yüksek sıra dağları toprağı, yani bir zamanlar kayalık ve buzul çıplak yerler olarak

görülen yerler, bugün en zevkli anların kaynağı olarak oldukça takdir edilmektedir.

Çok zaman önce bu boş alanlara erişim herkesi kurtarmıştır. Toprak özel kişiler tarafından sahip olunsa bile, sahipleri kural olarak buraları turistlere ve dağ tırmanıcılarına kapatma veya onlardan giriş ücreti isteme hakkına sahip değildirler. Bu alanları her kimin ziyaret etme fırsatı varsa, tüm güzelliklerinden faydalanma ve adeta kendisininmiş gibi düşünme hakkına sahiptir. Nominal sahibi mülkünün ziyaretçilerine verdiği tatminden bir avantaj elde etmez. Ancak, bu, arazinin insanların refahına hizmet ettiği ve buna göre takdir edildiği gerçeğini değiştirmez. Zemin herkese geçme hakkı ve kamp kurma hakkı veren irtifak hakkına bağımlıdır. İlgili alanın başka bir kullanımı mümkün olmadığından, bu kölelik malikin sahiplikten kazanabileceği tüm avantajları tamamen tüketir. Bu kayalıkların ve buzulların verebileceği özel hizmetler pratikte bitirilemez olduğundan, aşınmazlar, ve korunması için emek ve sermaye girdisi gerektirmezler. Bu düzenleme kerestecilige, avcılığa ve balıkçılığa uygulandığında oluşacak sonuçları meydana getirmez.

Bu dağ zinciri yakınlarında barınak, otel ve ulaşım vasıtaları (mesela demiryolu rayları) inşası için boş arazi sınırlıysa, bu kıt arazi parçalarının sahipleri daha elverişli şartlardan bunları satabilir veya kiraya verebilirler ve böylece turistlerin tepelere bedava erişiminden elde ettikleri kazancın bir kısmını kendilerine yönlendirebilirler. Eğer durum böyle değilse, turistler tüm bu avantajlardan büyük bir memnuniyetle yararlanırlar.

5. Toprağın Fiyatı

Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında belli bir toprak parçasının hizmetlerinin alım ve satımı üretimin diğer faktörlerinin hizmetlerinin alım ve satımından hiç farklı değildir. Tüm bu faktörler gelecekteki çeşitli zaman dilimlerinde, zaman tercihi hesaba katıldıktan sonra, verecekleri hizmetlere göre takdir edileceklerdir. Marjinal toprak için (ve elbette ki marjinal altı toprak için) hiçbir fiyat ödenmez. Rant taşıyan toprak (yani, marjinal toprak ile karşılaştırıldığında emek ve sermaye girdisi başına daha yüksek çıktı taşıyan toprak) üstünlük derecesine göre takdir edilecektir. Fiyatı tüm gelecek rantlarının, her biri doğal faiz oranında iskonto edilmiş olarak, toplamıdır.[176]

[176] Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısının tutarlı bir biçimde nihai mantıklı sonuçlarına kadar götürülemeyeceğini bir kez daha hatırlatmakta yarar vardır (yukarıya bakınız, s. 248). Toprağın sorunlarına dair iki nokta vurgulanmalıdır: Birincisi, işlerin yerine getirilmesinde bir değişikliğin olmaması ile karakterize edilen bu hayali yapının çerçevesinde toprak alımına ve satımına yer yoktur. İkincisi, bu yapıya maden ve petrol çıkarımını entegre etmek için madenlere ve petrol kaynaklarına tükenmezlik atfetmeli-

Değişen ekonomide toprak alan ve satan insanlar toprağın verdiği hizmetler için piyasa fiyatındaki beklenen değişmeleri dikkate alır. Elbette ki, beklentilerinde hata yapabilirler; ancak bu başka bir şeydir. Piyasa verilerini değiştirebilecek gelecekteki olayları kabiliyetlerine göre en iyi bir şekilde tahmin etmeye çalışırlar ve bu görüşlere göre hareket ederler. İlgili toprağın yıllık net getirisinin artacağına inanıyorlarsa, fiyat bu beklentilerin olmadığı duruma göre daha yüksek olur. Mesela bu durum nüfus artışı yaşayan şehirlerin yakınlarındaki araziler veya baskı gruplarının tarifeler yoluyla kereste ve tahılın fiyatlarını yükselttiği ülkelerdeki tarıma elverişli topraklar ve ormanlık alanla ilgilidir. Bir diğer taraftan, toprağın net getirisine tümden veya kısmen el konma korkusu toprağın fiyatını düşürür. Günlük iş dilinde insanlar rantın "kapitalizasyonundan" bahsederler ve farklı sınıf toprağın kapitalizasyon oranının farklı olduğunu ve aynı sınıftaki toprak parçalarıyla bile değişkenlik arz ettiği gözlemlenir. Bu terminoloji sürecin doğasını yanlış temsil ettiğinden oldukça uygunsuzdur.

Toprak alan ve satanlar net getiriyi düşürecek tahmin edilen gelecekteki olayları hesaba kattığı gibi, vergilerle de ilgilenirler. Topraktan alınan vergiler gelecekteki yükün iskonto edilmiş değeri ölçüsünde piyasa fiyatını düşürür. Muhtemelen kaldırılmayacak olan bu tip bir verginin konması ilgili toprağın piyasa fiyatında anında düşme ile sonuçlanır. Vergileme teorisinin vergilerin *amortismanı* dediği fenomen işte budur.

Pek çok ülkede toprak sahipleri veya belli emlâkçılar özel politik yasal imtiyazlardan veya büyük sosyal prestijlerden faydalanırlar. Bu tip kurumlar da toprağın fiyatını belirlemede bir rol oynayabilir.

Toprak Efsaneleri

Romantikler, iktisat teorilerini, faydacı dar-kafalı olmakla suçlarlar. Derler ki iktisatçılar tüm ebedi değerleri para ve kâra indirgeyen duyarsız spekülatör bakış açısından toprağa bakmaktadırlar. Oysa toprak, üretim faktöründen çok daha fazla bir şeydir. İnsan enerjisinin ve insan hayatının bitip tükenmez kaynağıdır. Tarım diğer üretim kolları içinde sadece bir üretim kolu değildir; insanın doğal ve saygıdeğer tek faaliyeti, gerçek insan varlığının onurlu halidir. Toprağı sadece ondan elde edilecek net getiriler ile yargılamak adaletsizliktir. Toprak, vücudumuzu besleyen meyveleri sadece üretmekle kalmaz; medeniyetin ahlaki ve ruhi güçlerini de üretir. Şehirler, imalat sanayileri ve ticaret bozulmanın ve tükenmenin timsalidir; varlıkları asalaktır; pullukçunun tekrar tekrar yapmak zorunda olduğunu yıkmaktadırlar.

---

yiz ve işletilen madenlerin ve petrol kaynaklarının tükenebileceği veya şu an için gereken girdinin veya çıktının miktarında bir değişimin olma ihtimalini gözardı etmeliyiz.

Ludwig von Mises

Balıkçı ve avcı kabileler binlerce yıl önce toprağı işlemeye başladıklarında, romantik kaygılar bilinmezdi. Ancak romantikler o çağlarda yaşamış olsalardı, avcılığın hayali ahlak değerlerine ağıtlar yakarlardı ve toprağın işlenmesini toprağın fakirleştirilmesi olarak görüp kınarlardı. Pulluk kullanan insana tanrıların insanlara avlansınlar diye verdiği toprağı üretim araçlarıyla bozdukları gerekçesiyle karşı çıkarlardı.

Romantik çağ öncesi eylemlerinde hiç kimse toprağı insanın maddi refahının kaynağından başka bir şey olarak görmemiştir. Toprakla ilgili sihirli ayinler ve gözlemler toprağın verimliliğinin arttırılması ve harmanlanacak meyve miktarını arttırmaktan başka bir şeyi hedeflemez. Bu insanlar toprağın içinde saklı gizemli güçler ve kuvvetler ile mistik şeyler konuşmadılar. Hedefledikleri tek şey daha büyük ve daha iyi ürünlerdi. Sihirli ayinlere ve dualara başvurdular; çünkü onlara göre bu istenilen amaçlara ulaşmanın en etkin yöntemiydi. Sofistike torunları bu merasimleri "idealci" bakış açısından yorumladıklarında hata yaptılar. Gerçek bir köylü toprak ve içindeki gizemli kuvvetlere hayranlıkla kendinden geçmez. Onun için toprak duygusal bir nesne değil, üretim faktörüdür. Daha fazla toprağa gözünü diker; çünkü gelirini arttırmak ve hayat standardını yükseltmek istemektedir. Çiftçiler toprak alırlar ve satarlar; uzun vadeli kredi kullanırlar; toprağın ürünlerini satarlar; ve şayet fiyatlar istedikleri kadar yüksek değilse, çok öfkelenirler.

Doğa aşkı ve manzara güzelliklerinin takdiri kırsal kesime yabancıdır. Bunları kırsal kesime getiren şehirlerin yerleşikleridir. Şehirde oturanlar toprağı *doğa* olarak takdir edenlerdir, kırsal kesim insanları ise toprağı avcılık, kerestecilik, ürün yetiştiriciliği ve sığır yetiştiriciliği bakış açısından değerleyen insanlardır. Hatırlanamayacak kadar uzak zamanda Alpler kayalar ve buzullar dağlıların gözünde işe yaramaz topraklardı. Şehirlilerin tepelere tırmanmaya başlamaları ve vadilere para getirmeleriyle, fikirlerini değiştirdiler. Dağtırmanıcılarının ve kayakçıların öncüleri, orada yaşayan insanlar tarafından, bu gariplikten kazanç sağlayabileceklerini kavrayıncaya kadar, alay edildiler.

Pastoral şiirin yazarları çobanlar değil, sofistike aristokratlar ve şehir sakinleridir. Dafnis ve Chloë dünyalık kaygılardan çok uzakta fantezi yaratımlardır. Toprağın modern politik efsanesi de topraktan çıkmıştır. Ormanların yosunlarından ve tarlaların humusundan değil, salonların halılarından ve şehirlerin kaldırımlarından hayat bulmuştur. Çiftçiler bunu kullanabilirler çünkü ürünlerinin ve çiftliklerinin fiyatını yükselten politik imtiyazları elde etmenin pratik araçlarını bulmaktadırlar.

Bölüm 23

Piyasa Verileri

1. Veri ve Teori

Katalaktik, piyasa ekonomisi teorisi, sadece ideal ve gerçekleşmez şartlar altında geçerli olan teoremler sistemi ve gerçekliğe esas kısıtlamalar ve modifikasyonlar ile ancak uygulanabilir bir şey değildir. Katalaktik'in tüm teoremleri katı ve istisnasız piyasa ekonomisinin tüm fenomenleri için, önceden varsaydığı özel şartların var olması koşuluyla, geçerlidir. Mesela, doğrudan veya dolaylı mübadelenin var olup olmadığı basit bir gerçektir. Fakat, dolaylı mübadelenin olduğu yerde, dolaylı mübadelenin tüm genel kanunları mübadele işleri ve mübadele aracı için geçerlidir. Daha önce vurgulandığı gibi,[177] praksiyolojik bilgi gerçeğin tam veya kesin bilgisidir. Fen bilimlerinin epistemolojik meselelerine tüm atıflar ve gerçekliğin ve idrakın bu iki farklı alanı ile karşılaştırılmasından çıkarsanan tüm benzetimler yanlış yönlendirir. Biçimsel (formel) mantık dışında, nedensellik kategorisi yoluyla ve kesinlik kategorisi yoluyla bilişime uygulanabilecek "metodolojik" kurallar seti diye bir şey yoktur.

Praksiyoloji insan eylemi ile aslında genel ve evrensel bir şekilde ilgilenir. Ne insanın eylemde bulunduğu çevrenin özgün şartlarıyla, ne de eylemlerini yönlendiren değerlemelerinin somut içerikleriyle ilgilenir. Praksiyoloji için veriler eylemde bulunan insanların bedensel ve ruhsal özellikleridir, arzuları ve değer yargılarıdır ve çevrelerindeki durumlara amaçlı olarak kendilerini uyumlaştırmak için ve böylece hedefledikleri amaçlara ulaşmak için geliştirdikleri teoriler ve doktrinlerdir. Bu veriler, yapılarında kalıcı ve evrenin düzc-

[177] Yukarıya bakınız, s. 39.

nini kontrol eden kanunlar tarafından belirlenmelerine rağmen, sürekli olarak dalgalanır ve değişirler; zamandan zamana farklı hale gelirler.[178]

Gerçekliğin tamlığı hem praksiyoloji kavramına ve hem de tarih anlayışına başvurarak yalnızca akıl tarafından yönetilebilir, ki ikincisi fen bilimleri öğretilerinin komutlarını gerektirir. İdrak ve tahmin bilginin bütünü tarafından sağlanır. Bilimin çeşitli tekil dallarının sunduğu şey daima parça parça halindedir; diğer tüm dalların sonuçları ile tamamlanması icap eder. Eylemde bulunan insanın bakış açısından bilgide uzmanlaşma ve çeşitli bilimlere bölünmesi sadece emeğin işbölümünün bir aletidir. Tüketicinin üretimin çeşitli dallarının ürünlerini kullanması gibi, oyuncu düşüncenin ve araştırmanın çeşitli dallarının meydana getirdiği bilgi üzerine kararlarını temellendirmelidir.

Gerçeklik ile uğraşırken bu dalları göz ardı etmek uygun olmaz. Tarihçi Okul ve Kurumsalcılar praksiyoloji ve iktisat çalışmalarını yasaklamak ve kendilerini sadece verilerin veya, bugünlerde kendilerine dedikleri gibi, kurumların kayıt altına alınmasına adamak istemektedirler. Fakat, bu verilerle ilgili hiçbir ifade belirli iktisat teoremleri setine göndermede bulunmaksızın yapılamaz. Kurumsalcılar belli bir sebebe belli bir olayı, mesela kütlesel işsizliği kapitalist üretim tarzının sözde eksikliğine, atfederken, iktisat teoremine başvurur. Elde ettiği sonuçlarda örtük olarak ima edilen teoremin yakından incelenmesine itiraz ederken tek derdi, kullandığı argümanın tutarsızlığının ortaya çıkmasından kaçınmak istemesidir. Teorilere göndermede bulunmadan, yabancı madde katılmamış saf gerçeklerin kayıt altına alınması diye bir şey yoktur. İki olay birlikte kayıt edilir edilmez veya olaylar sınıfına entegre edilir edilmez, teori iş başındadır. Onlar arasında bir bağlantı olup olmadığı sorusu sadece teori, yani insan eylemi meselesinde praksiyoloji tarafından, cevaplanabilir. Eğer kişi daha önce elde edilen teorik sezgiden başlamazsa, korelasyonun katsayılarını araştırmak nafiledir. Katsayı iki grup arasında önemli ve alakalı bir ilişki göstermeksizin yüksek sayısal değere sahip olabilir.[179]

2. Kuvvetin Rolü

Tarihçi Okul ve Kurumsalcılık, kuvvetin gerçek hayatta oynadığı rolü göz ardı ettiği için iktisadı kınarlar. İktisadın temel fikrinin--tercih yapan ve eylemde bulunan birey--gerçekçi bir kavram olmadığını söylerler. Gerçek insan seçmekte ve eylemde bulunmakta özgür değildir. Toplumsal baskıya boyun eğerler, karşı konulmaz kuvvetin nüfuzu altındadırlar. Piyasa fenomenini belirleyen bireyin değer yargıları değil, iktidar güçlerinin karşılıklı etkileşimidir.

---

[178] Bkz. Strigl, *Die ökonomischen Kategorien und die Organisation der Wirtschaft* (Jena, 1923), s. 18 vd.

[179] Bkz. Cohen and Nagel, *An Introduction to Logic and Scientific Method* (New York, 1939), s. 316-322.

Bu itirazlar, iktisadın diğer eleştirilerinden daha az yüzeysel değildir.

Genelde praksiyoloji ve özelde iktisat ve katalaktik, insanın, özgürlüğe iliştirilen metafiziksel anlamda özgür olduğunu iddia etmez veya varsaymaz. İnsan çevresinin doğal şartlarına koşulsuz olarak tabidir. Eylemde bulunurken doğal fenomenin değiştirilemez düzenliliğine kendisini ayarlamalıdır. İnsan için eylem gerekli kıldıran şey, doğanın verdiği refah şartlarının kıtlığıdır.[180]

Eylemde bulunan insan ideolojiler ile yönlendirilir. İdeolojilerin etkisi altında amaçları ve araçları seçer. İdeolojinin kudreti ya doğrudan, veya dolaylıdır. Oyuncu ideolojinin içeriğinin doğru olduğuna ve ideolojiye uyduğunda kendi menfaatlerine doğrudan hizmet ettiğine ikna olduğunda, ideolojinin kudreti doğrudandır. Oyuncunun ideolojinin içeriğini yanlış bularak reddetmesi halinde ancak, diğer taraflar tarafından zorlandığı gerçeği ile eylemlerini ayarlama gereği altında, ideolojinin kudreti dolaylıdır. Toplumsal çevrenin âdetleri insanları üzerinde düşünmeye iten kuvvettir. Genel kabul görmüş fikirlerin ve alışkanlıkların sahteliğini fark edenler, her defasında, daha verimli eylemde bulunma tarzına başvurmaktan elde edilecek avantajlar ile, popüler önyargıları, hurafeleri ve töreleri küçük görmekten doğacak dezavantajlar arasında seçim yapmak zorundadır.

Şiddet için de aynısı geçerlidir. Tercih yapan insan üzerine cebri şiddet uygulama unsuru gerçeğinin bulunduğunu dikkate almalıdır.

Katalaktikin tüm teoremleri, böyle toplumsal veya fiziksel baskılar tarafından etkilenen eylemler hakkında da geçerlidir. Doğrudan veya dolaylı ideolojik kudretin ve cebri fiziksel tehdidin varlığı piyasa durumunun yalnızca verileridir. Örneğin, insanı mal alımında, malı almaksızın gerçekten yaptığı tekliften daha düşük teklif verdirten güdünün ne olduğunun hiçbir önemi yoktur. Piyasa fiyatının belirlenmesi için parasını diğer amaçlar için spontane harcamayı tercih etmesinin veya arkadaşları tarafından sonradan görme veya müsrif olarak görülmesinden korkmasının, devletin tavan fiyatını ihlal etmekten veya şiddete başvurmaya hazırlanan rakipten korkmasının hiçbir önemi yoktur. Her durumda, daha yüksek fiyat vermekten uzak durması, piyasa fiyatının ortaya çıkmasına aynı ölçüde katkı yapar.[181]

---

[180] En sosyal reformcular, onlar içerisinde en önde gelenler Fourier ve Marx, insan rahatsızlığını gidermek için doğanın verdiği araçların kıt olduğu gerçeğini sessizce geçiştirmektedir. Gördükleri şekliyle, tüm yararlı şeylerin bolluğunun olmaması gerçeği üretimin kapitalist tarzının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır ve bu komünizmin "yüksek aşamasında" ortadan kaybolacaktır. İnsan refahına doğanın verdiği engellere, Marx'a özgün tarzla, atıfta bulunan önde gelen bir Menshevik, Doğayı "en acımasız sömürücü" olarak adlandırır. Bkz. Manya Gordon, *Workers Before and After Lenin* (New York, 1941), s. 227, 458.

[181] Piyasa fenomenine dışsal baskı ve cebrin müdahalesinin ekonomik sonuçları ile bu

Mülkiyet sahiplerinin ve girişimcilerin piyasada işgal ettikleri pozisyonu ekonomik güç veya piyasa gücü olarak adlandırmak, bugünlerde olağandır. Bu terminoloji piyasa şartlarına başvurulduğunda yanlış yönlendiricidir. Müdahalesiz ekonomide söz konusu olan her şey katalaktikin ilgilendiği kanunların kontrolü altındadır. Tüm piyasa fenomeni sonunda tüketicilerin seçimleri tarafından belirlenir. Eğer kişi güç kavramını piyasa fenomenine uygulamak isterse, şunu demelidir: piyasada tüm güç tüketicilerdedir. Girişimciler, kâr elde etme ve zarardan kaçınma gereği olarak, her durumda-örneğin fabrikalarının hatalı olarak sözde "dahili" işlerinde, özellikle personel yönetiminde de, üst yöneticileri olarak tüketicilerin en iyiye ve en ucuza yönelik tatminlerini düşünmeye zorlanırlar. Tüketicilere firmanın otomobili, ayakkabıyı veya margarini arz edebilme yeteneğiyle uğraşırken, sanki direnişi kıracak devletin silahlı güçlerinin gücüne atıfta bulunan aynı "kuvvet" terimini kullanmak çok uygunsuzdur.

Üretimin maddi faktörlerinin sahipliği ve girişimcilik veya teknolojik kabiliyet--piyasa ekonomisinde--cebri manada bir kuvveti ihsan etmez. Verdiği tek şey, övülen piyasanın gerçek hakimlerine, yani tüketicilere, diğer insanlardan daha çok hizmet etme imtiyazıdır. Sermaye sahipliği, tüketicilerin en iyi tatmini için kullanılması şartıyla, kişiye teslim edilen bir emanettir. Bu talebe uygun hareket etmeyen, ceza olarak servetini kaybeder ve beceriksizliğinin artık diğer insanların refahına zarar veremeyeceği bir pozisyona tayin edilir.

3. Savaş ve Fethin Tarihsel Rolü

Pek çok yazar savaşı ve devrimi, kan dökücülüğü ve fethi över. Carlyle ve Ruskin, Nietzsche, Georges Sorel ve Spengler, Lenin ve Stalin'in, Hitler ve Mussolini'nin uygulamaya koyduğu fikirlerin habercileridir.

Tarihin gidişatının, maddeci seyyar satıcıların ve tüccarların vasat faaliyetleriyle belirlenmediğini, savaşçıların ve fatihlerin kahraman davranışları ile belirlendiğini bu filozoflar söyler. İktisatçılar kısa ömürlü liberal deneyimden çıkardıkları teoriye evrensel geçerlilik atfettiklerinde hata yapmaktadırlar. Liberalizm, bireycilik ve kapitalizm; demokrasi, tolerans ve özgürlük; tüm "gerçek" ve "ebedi" değerlerin göz ardı edilmesi; ayaktakımının üstünlük çağı bugün ortadan kaybolmaktadır ve asla geri dönmeyecektir. Yiğitliğin görünmeye başlaması insan eyleminin yeni bir teorisini gerektirir.

Ne var ki, hiçbir iktisatçı, savaş ve fethin geçmişte çok önemli olduğunu ve Hunların, Tatarların, Vandalların ve Vikinglerin, Normanların ve İspanyol fatihlerinin tarihte çok önemli rol oynadıklarını inkâr etmez. İnsanlığın bu-

---

kitabın altıncı kısmında ilgilenilecektir.

günkü durumunun belirleyicilerinden birinin binlerce yıllık silahlı çatışmalar olduğu bir gerçektir. Ama, geriye kalan insan medeniyetinin esasıdır, savaşçılardan miras kalan efsane değildir. Medeniyet "burjuvazi" ruhunun başarısıdır, fatihlerin ruhunun değil. Yağmalamayı çalışma ile ikame etmeyen barbar insanlar, tarih sahnesinden kaybolup gitmişlerdir. Eğer varlıklarının hâlâ bir izi kalmışsa, bu, boyundurukları altındaki insanların medeniliğinin etkileri altında başardıklarıdır. Latin medeniyeti İtalya, Fransa ve İberya (İspanya-Portekiz) yarımadasında tüm barbar istilalarına meydan okuyarak hayatta kaldı. Eğer kapitalist girişimciler İngiliz yönetimindeki Hindistan'da Lord Clive ve Warren Hastings başarılı olamasalardı, Macaristan'daki yüzelli yıllık Türk idaresi gibi önemsiz tarihsel kalıntılar olurlardı.

Vikinglerin fikirlerini yeniden canlandırma girişimlerini inceleme işine girmek, iktisadın görevi değildir. Tek yapması gereken, silahlı çatışmaların var olması gerçeğinin iktisadi öğretileri geçersiz kıldığına dair görüşleri çürütmektir. Bu soruna dair şu noktaları bir kez daha vurgulamaya ihtiyacımız vardır:

Birincisi: Katalaktik öğretileri tarihin belli bir devrine değil, *üretim araçlarının özel mülkiyeti* ve *emeğin işbölümü* gibi iki şart tarafından karakterize edilen tüm eylemlere göndermede bulunur. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin olduğu toplumda, her zaman ve her yerde insanlar sadece kendi isteklerinin doğrudan tatmini için üretim yapmakla kalmazlar. Aynı zamanda başka insanların ürettiği malları tüketirlerken de, katalaktik teoremler geçerlidir.

İkincisi: Eğer piyasa haricinde ve piyasa dışında soyma ve yağmalama varsa, bu gerçekler piyasa için veridirler. Oyuncular katiller ve haydutlar tarafından tehdit edildikleri gerçeğini dikkate almalıdırlar. Eğer öldürme ve soyma çok yaygın olduğu için üretim faydasız gözükürse, sonunda üretken çalışma durur ve insanlık her bir insanın diğerine karşı savaş halinde olduğu yağmalamaya döner.

Üçüncüsü: Ganimeti ele geçirmek için, yağmalanacak bir şeyin olması gerekir. Kahramanlar mallarına el konulacak yeterli "burjuvazi" varsa ancak yaşayabilirler. Üreticilerin varlığı fatihlerin hayatta kalabilmesi için bir önkoşuldur. Oysa üreticiler yağmacılar olmadan da yapabilirler.

Dördüncüsü: Elbette ki, üretim araçlarının özel mülkiyetinin kapitalist sistemi yanında emeğin verimliliğine dayanan başka hayal edilebilir toplumsal sistemler de vardır. Militarizmin önde gelenleri sosyalizmin kurulmasını sürekli olarak isterler. Buna göre tüm ulus, savaşmayanların savaşan güçlere ihtiyaç duyduklarını sağlama görevinden başka bir işlerinin olmadığı savaşçı bir toplum olarak organize edilmelidir. (Sosyalizmin sorunlarıyla bu kitabın beşinci bölümünde ilgilenilecektir.)

4. Veri Olarak Gerçek İnsan

İktisat, gerçek insanın gerçek eylemleri ile uğraşır. Teoremleri ne ideale, ne de mükemmel insana, ne muhteşem ekonomik insan (homo oeconomicus) hayaletine, ne de vasat insanın (homo moyen) istatistiksel kavramına atıfta bulunur. Tüm zayıflıklarıyla ve sınırlamalarıyla her insan yaşayan ve eylemde bulunan birey olarak katalaktik meseleye maruzdur. Her insan eylemi praksiyolojinin konusudur.

Praksiyolojinin konusu sadece toplumun, toplumsal ilişkilerin ve kitleler fenomeninin çalışması değil, aynı zamanda tüm insan eylemlerinin çalışmalarıdır. "Sosyal bilimler" terimi ve tüm yan anlamları bu bağlamda insanı yanlış yönlendirir.

Bilimsel araştırmanın insan eylemine uygulayabileceği, belli bir eylemi gerçekleştirmek isteyen eylemci bireyin nihai amaçlarından başka bir ölçüm aracı yoktur. Nihai amaçların kendileri eleştirilerin ötesinde ve üstündedir. Hiç kimse başka bir insanı neyin mutlu edeceğini tespit etmesi için çağrılamaz. Etkilenmemiş gözlemcinin sorgulayabildiği şey, bu nihai amaçların elde edilmesi için seçilen araçların, oyuncunun istediği sonuçları meydana getirmeye uygun olup olmamasıdır. Sadece bu soruyu yanıtlarken, iktisat, bireylerin veya birey gruplarının veya partilerin, baskı gruplarının ve hükümetlerin politikaları hakkında görüş belirtmede özgürdür.

Diğer insanların değer yargılarına karşı başlatılan saldırıların keyfiliğini kapitalist sistemin veya girişimcilerin davranışlarının eleştirisine çevirerek kamufle etmek alışılagelmiş bir davranıştır. İktisat tüm bu ifadelere karşı yansızdır.

"İtiraf edilmiştir ki, farklı malların üretimi arasındaki denge kapitalizm altında hatalıdır"[182] keyfi ifadesine iktisatçı, bu dengenin hatasız olduğu ifadesi ile karşı çıkmaz. İktisatçının iddiası, müdahalesiz ekonomide bu dengenin gelirlerini harcarken gösterdikleri gibi tüketicilerin davranışıyla uyum içinde olduğudur.[183] İnsanları sansürlemek ve onların eylemlerini hatalı olarak adlandırmak iktisatçının görevi değildir.

Bireyin değer yargılarının tepede olduğu üretim sistemine alternatif sistem otokratik diktatörlüktür. O zaman, diğer insanlarınkinden daha az keyfi olmayan diktatörün değer yargıları tek başına karar verir.

---

[182] Bkz. Albert L. Meyers, Modern Economics (New York, 1946), s. 672.

[183] İster siyasi ister iktisadi demokrasinin genel özelliği budur. Demokratik seçimler seçilen insanın hata yapmayacağı garantisini vermez; sadece oy verenlerin çoğunluğunun diğer adaylara göre onu tercih ettiğini gösterir.

İnsanın mükemmel olmadığı şüphe götürmez bir gerçektir. İnsanın zayıflığı tüm beşeri kurumları ve böylece piyasa ekonomisini de lekeler.

5. Ayarlanma Dönemi

Piyasa verilerindeki her değişme piyasa üzerinde belli etkilere sahiptir. Tüm bu etkilerin mükemmelleşmesi için, yani piyasanın yeni duruma tam olarak ayarlanmasından önce, belli bir zamanın geçmesi gerekir.

Katalaktik sadece eylemlerin karşılıklı etkileşiminin piyasa yapısında neden olduğu nihai sonuca karşı değil, verilerdeki tüm değişmelere karşı çeşitli bireylerin şuurlu ve amaçlı tepkileri ile ilgilenir. Verilerdeki tek bir değişmenin etkilerinin aşağı yukarı aynı zamanda ve aynı ölçüde gerçekleşen bir başka değişimin etkileri ile dengelendiği durumlar olabilir. O zaman piyasa fiyatlarında önemli bir değişme gerçekleşmez. Kütlesel fenomen ve piyasa`fiyatında ortaya konmuş olan piyasa işlemlerinin bütünlüğü ile fazlasıyla meşgul olan istatistikçiler, fiyatların yüksekliğinde değişmelerin ortaya çıkmamasının sadece tesadüfi olduğunu, verilerdeki sürekli bir sonuç olmayan ve spesifik ayarlama faaliyetlerinin bir sonucu olmadığı gerçeğini ihmal ederler. Bu tip hareketlerin toplumsal sonuçlarını göremezler. Ancak, verilerdeki her değişme kendi kaderine sahiptir, etkilenen bireyler hesabına belli tepkileri üretir. En nihayetinde piyasa sisteminin çeşitli üyeleri arasındaki ilişkileri, çeşitli malların fiyatlarında önemli bir değişiklik olmasa ve tüm piyasa sistemindeki sermayenin toplam miktarı ile ilgili rakamlarda hiçbir değişme gerçekleşmese bile, etkiler.[184]

İktisat tarihi, bu gerçeğin ardından, ayarlanma döneminin uzunluğu hakkında belli belirsiz bilgi verebilir. Bu bilgiyi edinme yöntemi elbette ki ölçüm değil, tarihsel anlayıştır. Çeşitli ayarlama yöntemleri gerçekte izole değildir. Eş anlı olarak onların sonsuz sayıda gidişatları, kesişen yolları vardır ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilerler. Verilerdeki belli değişme tarafından kurulan bu karmaşık dokuyu neşterle ayırmak ve eylemler ve tepkiler zincirini gözlemlemek tarihçi için zor bir görevdir ve sonuçları eksik ve şüphelidir.

Ayarlanma döneminin uzunluğunu anlamak, geleceği anlama heveslileri ve girişimcileri için de en zor görevdir. Ancak, şayet çeşitli ayarlama dönemlerinin uzunluğunun yeterli tahmini ile desteklenmezse, girişimcilik faaliyetlerinde başarı için sadece piyasanın belli olaylar için vereceği tepkinin yönünü tahmin etmek çok az bir öneme sahiptir. Girişimcilerin işlerinde yaptıkları hataların çoğunluğu ve tahmin "uzmanı" hesabına gelecek iş trendinin tah-

184 Paranın satın alma gücünü belirleyen ögelerin değişmesi hakkında, bkz. yukarıda s. 419. Sermayenin birikimi ve tüketimi için bkz. s. 515-516.

minini bozan gafların çoğunluğu, ayarlanma döneminin uzunluğu ile ilgili hatalara neden olmaktadır.

Verilerdeki değişmelerin neden olduğu etkilerle ilgilenirken, yakın zaman ile uzak zamanın etkileri, yani kısa-dönem etkileri ile uzun-dönem etkileri, arasında ayrıma gitmek olağandır. Bu ayrım bugünlerde ifade edildiğinden çok daha eskidir.

Verilerdeki değişmenin yarattığı kısa dönem etkileri keşfetmek için, kural olarak araştırma inceleme yoluna başvurmaya gerek yoktur. Kısa dönem etkileri çoğunlukla açıktır ve inceleme ve araştırmaya aşina olmayan naif gözlemcinin dikkatinden nadiren kaçar. İktisadi çalışmaları başlatan dehaların bazıları, olayın uzak sonuçlarının, en basit beyinli insan için bile görünen yakındaki etkilerinden farklı olabileceğinden şüphelenmekle işe başlamıştır. İktisadın ana başarısı, etkilenmemiş gözlemci ve gözardı etmiş devlet adamı tarafından fark edilmeyen böyle uzun dönemli etkileri ortaya çıkartmasıdır.

İrkilten keşiflerinden klasik iktisatçılar politik uygulama için kural çıkardılar. Devletler, devlet adamları ve siyasi partiler planlamada ve eylemde sadece kısa dönem etkileri değil aynı zamanda alınan önlemlerin uzun dönem etkilerini de dikkate almalıdırlar. Bu müdahalenin doğruluğu itiraz edilemez ve tartışılamazdır. Eylem, daha tatminkâr bir düzeyin daha az tatminkâr bir düzey ile ikamesidir. Belli eylemin sonucunun daha çok veya daha az tatminkâr olarak düşünülüp düşünülmeyeceği ise, tüm sonuçlarının hem kısa dönem, hem de uzun dönem için doğru tahminlerine bağlıdır.

Bazı insanlar iktisadı sözde kısa dönem etkileri ihmal ettiği ve sözde uzun dönem etkilerin çalışmasına ağırlık verdiği için eleştirmektedir. Bu sitem abestir. İktisat verilerdeki değişmenin sonuçlarını incelemede anında sonuçlarından başlamak ve ilk tepkiden ilerideki tepkiye kadar olan süreci adım adım analiz etmek ve en sonunda nihai sonuçlarına varmaktan başka bir yola sahip değildir. Uzun dönem analizi, zorunlu olarak daima kısa dönem analizi de tam olarak içerir.

Belli bireylerin, partilerin ve baskı gruplarının kısa-dönem ilkesinin yönlendirmesine münhasıran propaganda yapmalarını anlamak kolaydır. Bunlar uzun-dönemin etkileri hakkında asla düşünülmemesi ve uzun-dönem etkileri zararlı olsa bile kısa-dönem beklenen faydalarından dolayı önlemlere başvurmaktan asla kaçınılmaması gerektiğini söylerler. Bunlara göre önemli olan kısa-dönem etkileridir; zira "uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız." İktisadın bu hırslı eleştirilere vermesi gereken tek cevap, her kararın tüm sonuçlarının, hem uzun hem de kısa dönemde, dikkatli tartılması üzerine oturtulması gereğidir. Hem, bireylerin eylemlerinde ve kamu işlerinin yerine getirilmesin-

de piyasa oyuncularının oldukça arzu edilmeyen uzun-dönem etkileri daha fazla arzu edilmeyen kısa-dönem şartlardan kaçınmak için mücadele edecek çok iyi sebepleri olabilir. İnsan için fırınını mobilya ile ısıtması bazen uygun olabilir. Ancak, eğer bunu yaparsa, uzaktaki etkilerin neler olacağını bilmelidir. Evini ısıtmanın harika yeni bir yöntemini keşfettiği inancıyla kendisini kandırmamalıdır.

İktisadın kısa-dönem havarilerin çılgınlığına karşı çıktığı şey işte tüm bundan ibarettir. Bir gün tarih çok daha fazlasını söyleyecektir. Kısa-dönem ilkesinin tavsiyesinin-Madame de Pompadour'un yeniden canlandırılan korkunç ifadesi *après nous le déluge** Batı medeniyetinin en ciddi krizinde oynadığı rolü tespit etmek lazımdır. Bu sloganın politikalarının geçmiş nesillerden miras kalan maddi ve manevi sermayeyi tüketmeyi hedefleyen devletlere ve partilere ne kadar hoş gözüktüğünü göstermek lazımdır.

6. Mülkiyet Haklarının Sınırları ve Dışsal Maliyet ve Dışsal Ekonomiler Problemi

Kanunların sınırladığı ve mahkemelerin ve polisin koruduğu gibi, mülkiyet hakları çağlar boyu süren evrimin sonucudur. Bu çağların tarihi özel mülkiyetin kaldırılmasını hedefleyen mücadelelerin kayıtlarıyla doludur. Tekrar ve tekrar despotlar ve popüler hareketler özel mülkiyet haklarını sınırlandırmayı veya toptan yok etmeyi hedeflediler. Bu gayretlerin başarısız olduğu doğrudur. Ancak, mülkiyetin tanımında ve yasal formunun belirlenme fikrinde izler bırakmıştır. Mülkün yasal kavramları özel mülkiyetin toplumsal işlevini tam olarak içine almaz. Piyasa fenomeninin belirlenmesinde yansıtılan yetersizlikler ve uyuşmazlıklar kesinlikle vardır.

Tutarlı olarak taşınan mülkiyet hakkı, mülk sahibine, bir yandan malın kullanımının üreteceği tüm avantajlarda hak iddia etme, diğer yandan da bunun neden olacağı tüm dezavantajları yüklenmesine neden olur. Ancak o zaman malik tek başına sonuçlardan tam olarak sorumludur. Mülkiyeti ile ilgilenirken eylemlerinin istenen ve istenmeyen tüm beklenen sonuçlarını dikkate almalıdır. Ancak, eyleminin sonuçlarının bazıları elde edebileceği fayda alanının ve yükleneceği borç alanının dışındaysa, eylemin *tüm* etkileri hakkında planlama yapmaya gerek görmeyecektir. Kendi tatminini arttırmayan faydaları ve kendisinin yüklenmediği maliyetleri ihmal edecektir. Bu takdirde iş yapma biçimi, kanunların özel mülkiyetin iktisadi amaçlarına daha uygun olarak ayarlanmış olması durumunda takip etmiş olacağı yoldan sapacaktır. Bazı projelerden uzak duracaktır; çünkü kanunlar onu elde edilebilir tüm avantajları harmanlamaktan mahrum etmektedir.

* Benden sonrası tufan. (çev.)

Zarardan sorumlu olma ve telafi etme ile ilgili kanunlar bazı açılardan eksikti ve hâlâ eksiktir. "Eylemlerinin diğer insanlara verdiği zarardan herkes sorumludur" ilkesi genelde kabul görmektedir. Ancak, yasa yapıcıların doldurmakta ağır kaldığı boşluklar vardır. Bazı durumlarda bu gecikme kasıtlıdır; çünkü eksiklikler otoritelerin planlarıyla uyumludur. Geçmişte pek çok ülkede demiryollarının ve fabrikaların sahipleri işletmelerinin işlerini yaparken diğer mülklere ve komşularının, müşterilerinin, işçilerinin ve diğer insanların sağlığına duman, gürültü, su kirliliği ve bozuk veya uygunsuz araç gerecin neden olduğu kazalardan dolayı verdikleri zararlardan dolayı sorumlu tutulamıyorlardı. Çünkü buradaki görüşe göre hiç kimse sanayileşme sürecini ve ulaşım olanaklarının gelişimini engellememeliydi. Pek çok devleti fabrikalara ve demiryollarına yapılan yatırımları teşvikler, vergi istisnaları, tarifeler ve ucuz kredi ile desteklemiş olan ve hâlâ desteklemekte olan aynı doktrinler, bu işletmelerin sorumluluğunu ya resmi olarak veya fiilen hafifleten yasal düzenlemelerin ortaya çıkışında hâlâ görev başındadır. Daha sonra tekrar tam tersi bir eğilim pek çok ülkede yaygınlaşmaya başladı ve diğer vatandaş ve firmalara karşı imalatçıların ve demiryollarının sorumluluğu arttırıldı. İşte burada yine belli politik amaçlar iş başındadır. Kanun yapıcılar fakiri, ücretliyi ve köylüleri, zengin girişimci ve kapitalistlere karşı korumayı arzu etmişlerdir.

İşlerinin sonucu ortaya çıkan dezavantajların bazılarının sorumluluğundan mülk sahibinin kurtarılmasının devletlerin ve kanun yapıcıların kasıtlı bir politikası olup olmaması, veya kanunların yazımının kasti olmayan etkisi olup olmaması, piyasa oyuncularının dikkate alması gereken bir veridir. Bunlar dışsal maliyetler problemi ile karşı karşıyadırlar. O zaman, bazı insanlar istek-tatmininin belli tarzlarını, yüklenilen maliyetlerin bir kısmı kendilerine değil başka insanlara yüklendiği için seçerler.

En uç durum yukarıda atıfta bulunulan hiç kimsenin mülkiyetinin olmadığı durumun sağladığıdır.[185] Eğer toprak hiç kimsenin değil ise, yasal biçimi kamu malı demesine rağmen, gerçekleşen dezavantajlarına bakılmaksızın kullanılır. Kendilerini kazançlara--ormanın kerestesine, su bölgelerinin balığına ve toprak altı maden yataklarına--layık bulanlar kullanım tarzlarının daha sonraki etkileri ile ilgilenmezler. Onlar için toprağın erozyonu, tükenebilir kaynakların tükenmesi ve diğer gelecekteki kullanımların azalması girdi-çıktı hesaplamasına dahil olmayan dışsal maliyetlerdir. Ağaçları taze fidanlara veya yeniden dikmeye aldırış etmeksizin keserler. Avcılıkta ve balıkçılıkta avlanma alanlarının ve balıkların yeniden üremesini önleyen yöntemlerden çekinmezler. İnsan medeniyetinin ilk günlerinde, toprağın kalitesinin kullanılan arazilerin kalitesinin aşağısında kalmadığı ve hâlâ bol olduğu zamanlarda, insanlar

[185] Yukarıya bakınız, s. 639.

böyle yok edici yöntemlerin bir yanlışlığını görmediler. Etkileri net getiride düşme olarak göründüğünde, pulluk kullanan adam çiftliğini terk etti ve başka bir yere taşındı. Ülkeye daha yoğun yerleşildiğinde ve artık kullanım için işgal edilmemiş birinci sınıf toprak kalmadığında, insanlar böyle yok edici yöntemlerin zararlı olduğunu düşünmeye başladılar. O zaman toprakta özel mülkiyet kurumunu sağlamlaştırdılar. Önce ekilebilir toprakla başladılar, daha sonra adım adım meraları, ormanları ve balıkların yaşam alanlarını dahil ettiler. Deniz aşırı ülkelerin yeni kurulan sömürge ülkeleri, özellikle Avrupa'dan ilk yerleşimciler geldiklerinde muhteşem tarım potansiyeli neredeyse hiç dokunulmamış Amerika Birleşik Devletlerinin geniş alanları aynı aşamalardan geçmiştir. Ondokuzuncu asrın son onyıllarına kadar yeni gelenlere açık coğrafi bölge--hudut bölgesi--daima olmuştu. Ne mevcut hudut bölgesi, ne de geçişi Amerika'ya özgü değildi. Amerikan şartlarını karakterize eden hudut bölgelerinin ortadan kalkmasıyla birlikte, ideolojik ve kurumsal unsurlar verilerdeki değişmeye göre toprak kullanım yöntemi ayarlamasını engellemiştir.

Özel mülkiyet kurumunun yüzlerce yıl önce kurulduğu kıta Avrupa'sının orta ve batı bölgelerinde durum farklıydı. Daha önceden verimliliği arttırılmış toprağın erozyonu sorunu yoktu. Yurtiçi ormanlar çağlar boyu inşaat ve maden için kereste ve ısınma için yakıt ve mobilyalar ve kap-kacak için kullanılmasına rağmen, ormanın yok olma sorunu yoktu. Ormanların sahipleri kendi şahsi menfaatleriyle korumaya itildiler. Birkaç yıl öncesine kadar, en yoğun yerleşmenin ve endüstrileşmenin olduğu yerlerin beşte biri ila üçte biri arası bilimsel ormancılık yöntemlerine göre yönetilen birinci sınıf ormanlarla kaplıydı.[186]

Modern Amerikan toprak sahipliği şartlarını üreten karmaşık unsurları izah etmek katalaktik teorinin görevi değildir. O unsurlar, her ne ise, büyük çiftliklerin ve kereste işletmelerinin toprak ve orman muhafazasını ihmal etmenin yaratacağı dezavantajları dışsal maliyetler olarak kabul edildiği bir anlayışı meydana getirdiler.[187]

---

[186] Onsekizinci yüzyılın sonlarında Avrupa devletleri ormanın korunmasını amaçlayan kanunlar çıkardılar. Ancak, ormanların korunmasını bu kanunlara izafe etmek ciddi bir gaf olur. Ondokuzuncu yüzyıl ortasından önce bu kanunu uygulatacak idari bir mekanizma yoktu. Avusturya ve Prusya devletlerinin yanında, daha küçük Alman devletçikleri için söylenecek bir şey yok, bunlar aristokratik lordlara karşı bu kanunu uygulama gücünden yoksundu. 1914'ten önce hiçbir memurun Bohemyalı veya Silesyalı kodamanları ve Alman Standesherr'lere meydan okuyacak cesareti yoktu. Bu prensler ve kontlar ormanın korunmasına sadıktılar; çünkü mülklerinin sahipliğini güvencede hissettiler ve gelirlerinin kaynaklarını ve mülklerinin piyasa değerini korumak için can atıyorlardı.

[187] Toprağa bakmalarından ve ormanları korumalarından elde edecekleri avantajları

Yüklenilen maliyetlerin önemli bir bölümünün, eylemde bulunan bireyler veya firmalar açısından bakıldığında dışsal maliyet olduğu yerlerde, iktisadi hesaplama açıkça yanlıştır ve aldatıcı sonuçlar verir. Ancak, bu üretim araçlarının özel mülkiyeti sisteminde sözde kalıtsal bozukluğun sonucu değildir. Tersine bu sistemde bırakılan deliklerin bir sonucudur. Yapılan zararların sorumluluğu ile ilgili kanunların reformu ile ve özel mülkiyetin tam olarak işlemesine mani olan kurumsal engellerin iptali ile ortadan kaldırılabilir.

Dışsal ekonomiler durumu dışsal maliyet durumunun basitçe tersine dönmüş şekli değildir. Kendine özgü bir alanı ve karakteri vardır.

Eğer piyasa oyuncusunun eyleminin sonuçlarının sadece kendisine değil de aynı zamanda diğer insanlara da faydası dokunursa, iki alternatif söz konusudur:

1. Planlayan piyasa oyuncusu kendisi için beklediği avantajları o kadar önemli görür ki, gereken tüm maliyetleri ödemeye hazırdır. Projesinin diğer insanlara da faydasının dokunacağı gerçeği, kendi refahını arttıran şeyi gerçekleştirmekten kendisini alıkoymaz. Demiryolu şirketi heyelan ve çığ düşmelerine karşı rayları korumak için setler kurduğunda, bitişikteki evleri de korur. Ancak, komşularının elde edeceği faydalar, uygun gördüğü masrafları yapmaktan şirketi engellemeyecektir.

2. Projenin yüklediği maliyet o kadar büyüktür ki, yararlanacakların hiçbirisi tam olarak harcama yapmaya hazır değildirler. Bu takdirde eğer yeterince kişi maliyeti paylaşırsa proje ancak o zaman gerçekleştirilebilir.

Bu fenomenin şu anki sahte-iktisat literatüründe tamamıyla yanlış yorumlanmış olma gerçeği olmasaydı, dışsal ekonomiler hakkında daha fazla konuşmaya pek ihtiyaç duyulmazdı.

Tüketiciler diğer bazı projelerin gerçekleşmesinden bekledikleri tatmini *P* projesinin gerçekleşmesinden bekledikleri tatmine tercih ettiklerinde, proje *P* kârsız olur. *P*'nin gerçekleşmesi tüketicilerin talebinin daha acil olduğu diğer bazı projelerin gerçekleştirilmesinden emek ve sermayeyi çekecektir. Sokaktaki insan ve sahte-iktisatçı bu gerçeği göremez. Üretim faktörlerinin kıtlığını görmemekte inat eder. Gördükleri şekliyle, *P* hiçbir maliyet olmadan, yani diğer tatminlerden fedakârlık etmeden, gerçekleştirilebilir. Bu durumda *P*'den beklenen zevki yaşamaktan milleti alıkoyan, kâr sisteminin ahlaksızlığıdır.

Şimdi, bu kısa-görüşlü eleştirmenler devamla derler ki, *P*'nin kârsızlığının nedeni, girişimci hesaplamasının kendileri için dışsal ekonomiler olan *P*'nin avantajlarını ihmal etmesi, yani kâr sistemi saçmalığının ölçüyü aşmasıdır.

---

düşünmelerine dışsal ekonomiler de denebilir.

Toplumun bütünü açısından bakıldığında bu avantajlar dışsal değildirler. En azından toplumun bazı üyelerine faydası dokunur ve "toplam refah" artar. Dolayısıyla *P*'nin gerçekleştirilmeyişi toplum için bir kayıptır. Kâr amacı güden, tamamıyla bencil işletme böyle kârlı olmayan projeleri gerçekleştirmeyi reddettiğinden, boşluğu doldurmak devletin görevidir. Devlet bunları ya kamu teşebbüsü olarak işletmeli veya özel girişimcilik ve yatırımcılık için cazip hale getirmek için sübvanse etmelidir. Teşvikler ya kamu fonlarından para vererek doğrudan, veya ürünleri alanların omuzlarına binecek vergiler yoluyla dolaylı olarak, verilmelidir.

Ancak, devletin zararına fabrikayı işletmek için veya kârlı olmayan projeyi sübvanse etmek için ihtiyaç duyduğu araçlar ya vergi ödeyenlerin harcamalarından ve yatırım güçlerinden veya ödünç piyasasından çekilmelidir. Devlet "hiçbir şeyden bir şey yaratma" konusunda bireylerden daha kabiliyetli değildir. Devletin daha çok harcadığı durumda, halk daha az harcar. Kamu işleri sihirli değneğin mucizevi gücü ile başarılmamaktadır. Bunların bedeli vatandaşlardan alınan fonlarla ödenmektedir. Eğer devlet piyasaya müdahale etmeseydi, vatandaşlar devlet tarafından perdelenmiş olan araçlardan dolayı es geçmek zorunda kaldıkları kâr-vadeden projelerin gerçekleştirilmesinde bu fonları kullanmış olurlardı. Devlet yardımı ile gerçekleştirilen her kârlı olmayan projede devlet müdahalesinden dolayı gerçekleştirilmesi ihmal edilen bir proje vardır. Oysa gerçekleştirilemeyen bu proje kârlı olurdu, yani üretimin kıt faktörlerini tüketicilerin en acil ihtiyaçlarına göre kullanırdı. Tüketiciler açısından kârlı olmayan projenin gerçekleştirilmesi için üretimin bu araçlarının kullanımı, ziyandır. Devlet-destekli projelerin sunduğu, tercih ettikleri başka tatminden onları mahrum eder.

Yakın mesafenin ilerisini göremeyen kolay kandırılabilir kalabalıklar yöneticilerin muhteşem başarılarıyla kendilerinden geçerler. Faturayı ödeyenin kendileri olduğunu, ve sonuçta eğer devlet kârlı olmayan projelere daha az harcamış olsaydı tadını çıkarmış olacakları pek çok tatminden mahrum kalmak zorunda kaldıklarını göremezler. Devletin gerçekleşmesine izin vermediği imkânları düşünmemektedirler.[188]

Bu heveslıler eğer devlet müdahalesi marjın altı üreticilerin üretime devam etmesini ve daha verimli fabrikalar, dükkanlar ve çiftlikler ile rekabete dayanmasını sağlarsa, daha da hayrete düşerler. Dediklerine göre, burada toplam üretimin arttığı ve bunun otoritelerin yardımı olmaksızın üretilmiş olmayacak olan zenginliğe bir katkı olduğu açıktır. Gerçekte olan ise tam tersidir; toplam üretim ve toplam zenginlik hacmi azaltılmıştır. Yüksek maliyetlerde

[188] Kamu harcamalarının zeki bir incelemesi için bkz. Henry Hazlitt *Economics in One Lesson* (yeni baskı, New York, 1962), s. 21 vd.

üretim yapan işletmeler yaşatılmış ve korunmuşken düşük maliyetle üretim yapan diğer işletmeler üretimlerini kesmeye veya son vermeye zorlanmışlardır. Sonuçta tüketiciler daha fazla değil, daha az şey elde etmişlerdir.

Örneğin, doğanın az bahşettiği yerlerde tarımsal üretimi desteklemenin devlet için iyi bir şey olduğu popüler fikri vardır. Bu bölgelerde üretim maliyeti diğerlerinden daha yüksektir; toprakların büyük bir bölümünü marj-altı toprak olarak nitelendiren işte bu gerçektir. Kamu fonları ile yardım edilmediğinde, bu marj-altı toprakları ekip biçen çiftçiler daha verimli çiftliklerin rekabetlerine dayanamazlar. Tarım küçülür veya gelişmez ve tüm bölge ülkenin geri kalmış yöresi olur. Bu işlerin tam bilgisi durumunda, kâr amaçlı işletme böyle geri kalmış bölgelerle tüketim merkezlerini birbirine bağlayacak ulaşım olanaklarını kurmaktan kaçınır. Çiftçilerin kötü durumuna ulaşım olanaklarının yokluğu gerçeği neden olmaz. Nedensellik tersinedir; bu çiftçilerin şartlarının gelişme için uygun olmadığını işletmeler fark ettiklerinden, yeterli miktarda mal gönderiminin eksikliğinden dolayı muhtemelen kârlı olmayacak olan demiryollarına yatırım yapmaktan kaçınırlar. Baskı gruplarının taleplerine boyun eğen devlet demiryolunu inşa eder ve zararına işletirse, bu ülkenin fakir yörelerindeki çiftlik sahiplerinin faydasınadır. Ürünlerinin gönderiminin gerektirdiği maliyetlerin bir bölümü hazine tarafından yüklenildiğinden, böyle bir yardımın verilmediği daha verimli toprakları ekip biçenlerle rekabeti daha kolay bulurlar. Ancak bu imtiyazlı çiftçilerin nimetinin bedeli, zararı karşılamak için gereken fonları sağlamak zorunda olan vergi mükellefleri tarafından ödenir. Yardım, tarımsal ürünlerin ne piyasa fiyatını ne de toplam arzını etkiler. Şu an için marj-altı olan toprakların işletimini kârlı hale getirirken, şu an için kârlı olan diğer çiftlikleri marj-altı topraklar haline getirir. Üretimi düşük maliyet gerektiren topraktan yüksek maliyet gerektiren toprağa kaydırır. Toplam arzı ve serveti yükseltmez, onları azaltır, düşük maliyetli arazi yerine yüksek maliyetli arazinin işlenmesi için gereken ilave emek ve sermaye miktarı diğer tüketici mallarının üretimini mümkün kılacak kullanımlardan alıkonur. Devlet ülkenin bazı üreticilerinin yararına olan amacına ulaşır, ancak bu imtiyazlı grubun kazancını aşan maliyeti başka bir yerden karşılar.

Entellektüel Yaratıcılığın Dışsal Ekonomileri

Dışsal ekonomilerin aşırı ucu her türlü imalat ve inşaatın entellektüel zemin çalışmasının "üretiminde" gösterilir. Formüllerin, yani teknolojik yöntemleri yönlendiren akıl araç gereçlerinin, karakteristik özellikleri verdikleri hizmetlerin tüketilemezliğidir. Bu hizmetler sonuçta kıt değildir ve kullanımlarını ekonomikleştirmeye ihtiyaç yoktur. İktisadi malların özel mülkiyet kurumunun kurulması ile sonuçlanan düşünceler bunlara göndermede bulunmazlar. Özel mülkiyet sahasının dışında kalırlar; bunun sebebi maddi, dokunulabilir ve hissedilebilir olmamaları değil, hizmetlerinin bitirilip tüketilemez olmasıdır.

İnsanlar işlerin böyle yapılmasının sakıncalarının olduğunu ancak daha sonraları fark ederler. Bu durum söz konusu formüllerin üreticilerini--özellikle teknolojik yöntemlerin mucitleri ve yazarlar ve besteciler--özel bir pozisyona koyar. Yarattıkları hizmetler herkes tarafından büyük bir memnuniyetle tüketilirken, üretim maliyeti bunların sırtlarına yüklenir. Onlar için ürettikleri tamamen, veya neredeyse tamamen, dışsal ekonomilerdir.

Eğer telif hakları ve patentler olmasa, mucitler ve yazarlar girişimci pozisyonunda olurlar. Diğer insanlara karşı geçici avantaja sahiptirler. İcatlarını veya yazdıklarını kullanmada veya diğer insanlara (imalatçılara veya yayıncılara) kullanıma sunmada erken davrandıklarından, herkesin aynı şekilde kullanabileceği zaman aralığına kadar kâr elde etme şansına sahiptirler. İcat veya kitabın içeriği herkesçe bilinir hale gelir gelmez, "bedava mallar" haline gelir ve mucidin ve yazarın sadece "medarı iftiharı" kalır.

Buradaki meselenin yaratıcı dehanın faaliyetleri ile yapacak hiçbir şeyi yoktur. Bu öncüler ve daha önce duyulmamış şeylerin başlatıcıları diğer insanların işleri ile uğraşırken kullanılan bu terimler anlamında üretmez ve çalışmazlar. Çağdaşlarınınkiler ile kesişen işlerinin tepkileri ile kendilerinin etkilenmelerine müsaade etmezler. Cesaretlendirilmeyi beklemezler.[189]

Toplumun, onların hizmeti olmaksızın yapamayacağı profesyonel entellektüellerin geniş sınıfının durumu bundan farklıdır. Şiir, bilim kurgu ve oyunların ikinci sınıf yazarları ve bestecilerin ikinci sınıf sorunlarını ihmal edebiliriz. Bunların çabalarının ürünlerinin yokluğunun insanlık için ciddi bir dezavantaj olup olmadığını araştırmaya ihtiyacımız olmayabilir. Ancak, yeni gelen nesle bilginin aktarımı ve planlarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları bilgi miktarını, eylemde bulunan bireylere tanıtmak için ders kitaplarına, kullanma kılavuzlarına, el kitaplarına ve diğer işlere ihtiyaç vardır. Eğer herkes bunları çoğaltmakta serbest ise, bu yayınları yazmanın zahmetine insanların katlanması ihtimal dışıdır. Bu hak ihlalleri teknolojik icatların ve keşiflerin olduğu alanlarda hâlâ daha açıktır. Bu tip başarılar için gereken yoğun deneyler genelde çok pahalıdır. Eğer, mucit için ve deneyin maliyetini ödeyen için, elde edilen sonuçlar dışsal ekonomilerden başka bir şey olmasaydı, teknolojik yenilik ciddi olarak geri kalırdı.

Patentler ve telif hakları son asrın yasal evriminin sonuçlarıdır. Geleneksel mülkiyet hakları yapısındaki yerleri hâlâ tartışmalıdır. İnsanlar bu tür haklara yan bakmakta ve onları önemsiz olarak addetmektedirler. Onlar imtiyazlar olarak kabul edilir, otoritelerin verdiği istisnai imtiyazlar ile yazarlar ve mucitlere yasal koruma sağlandığı evrimin gelişmemiş döneminin bir eseri

[189] Yukarıya bakınız, s. 139-140.

yani. Sadece monopol fiyatından satmaya imkan tanıdıkları ölçüde cazip olduklarından şüphelilerdir.[190] Üstelik, patent kanunlarının adilliğine, pek çok seleflerinin başarılarını atlayıp sadece pratik kullanıma götüren son rötuşu yapanları ödüllendirdiği gerekçesiyle itiraz edilir. Bu öncülerin eline bir şey geçmez, aslında nihai sonuca olan katkıları patent sahibininkinden çok daha ağır bastığı halde.

Telif hakları ve patent kurumlarının lehinde ve aleyhinde getirilen argümanları inceleme işine girmek katalaktikin alanını aşar. Katalaktik, bunun mülkiyet haklarını sınırlandırma sorunu olduğunu ve patentlerin ve telif haklarının ortadan kaldırılmasıyla yazarlar ve mucitlerin çoğu zaman dışsallık üretenler konumuna düşeceklerini vurgulamakla yetinir.

İmtiyazlar ve İmtiyaz Benzerleri

Seçme ve eylemde bulunma yargısı üzerine konan yasal ve kurumsal kısıtlamalar, belli şartlar altında, her zaman üstesinden gelinemeyecek kadar aşılmaz değildirler. Geri kalan diğer insanları bağlayan yükümlülüklerden bazı lehte istisnalar, kanunların kendileri veya kanun gücünün kullanımının emanet edildiği otoritelerin idari eylemleri tarafından açık imtiyaz olarak verilebilir. Her ne kadar otoriteler şiddetli olsa bile, bazıları yasalara meydan okuyacak kadar acımasız olabilir; bunların cüretkar küstahlıkları onlara imtiyaz-benzeri haklarını garanti altına aldırır.

Hiç kimsenin takmadığı kanun, etkisizdir. Herkes için geçerli olmayan veya herkesin uymadığı kanun—kanunun kendi fazileti veya kendilerinin cüretinin fazileti ile—söz konusu kanuna uymak zorunda olmayan istisna konumdakilere ya diferansiyel rant veya monopol kazancı elde etme fırsatı verebilir.

Piyasa fenomeninin belirlenmesi hakkında istisnanın yasal imtiyaz olarak veya yasa dışı imtiyaz-benzeri olarak geçerli olup olmamasının hiçbir önemi yoktur. Kayrılan birey veya firmanın imtiyazı veya imtiyaz-benzerini elde etmek için maliyetlerinin, eğer varsa, yasal (lisanslara konan vergi gibi) veya yasadışı (rüşvet alan memurlara ödenen rüşvet gibi) olup olmamasının da bir önemi yoktur. Eğer ithalat ambargosu belli miktarın ithali ile azaltılırsa, fiyatlar ithal edilen miktar kadar etkilenir ve imtiyazın veya imtiyaz-benzerinin kullanımı ve elde edilmesi spesifik bir maliyet yükler. Ancak, ithalatın (bazı imtiyazlı insanlara niceliksel ticari kontrol sistemi altında verilen lisanslar gibi) yasal veya yasadışı olması fiyat yapısını etkilemez.

[190] Yukarıya bakınız, s. 364-365.

Bölüm 24

Çıkarların Uyumu ve Çatışması

1. Piyasada Kâr ve Zararın Nihai Kaynağı

Tefekkür etmesiyle iktisadi sistemi dengeli dönüşüm ekonomisine dönüştürmeyi önleyen ve tekrar tekrar girişimcilik kâr ve zararını üreten verilerdeki değişmeler toplumun bazı üyeleri tarafından istenirken, bazıları tarafından istenmez. Sonuçta, insanlar, ***bir insanın kazancı başkasının zararıdır; hiç kimse diğerlerinin zararı olmadan kâr edemez***, sonucuna vardılar. Bu doğma bazı kadim yazarlar tarafından zaten geliştirilmişti. Modern yazarlar içerisinde Montaigne bunu yeniden ifade eden ilk kişidir; buna *Montaigne doğması* adını verebiliriz. Eskisi de yenisi de, Merkantilizm doktrininin tipik bir örneğiydi. Millet içerisinde çeşitli toplumsal sınıfların çıkarları ve dahası bir milletin çıkarı ile diğer milletlerin çıkarları arasında piyasa ekonomisi çerçevesinde uzlaştırılamaz çatışmaların hüküm sürdüğünü öğreten tüm modern doktrinlerin dibinde bu teori yatmaktadır.[191]

Şimdi, ertelenmiş ödemelerde paranın satın alma gücündeki nakit-teşvikli değişmelerin etkisi hakkında Montaigne doğması doğrudur. Ancak, ister toplam kârın toplam zarara eşit olduğu sabit ekonomide ortaya çıksın, isterse bu iki büyüklüğün farklı olduğu ilerleyen veya gerileyen ekonomide ortaya çıksın, girişimcilik kâr ve zararının her türü için yanlıştır.

Müdahalesiz piyasa toplumu içerisinde insanın kârını üreten arkadaşlarının meşakkati ve yorgunluğu değil, arkadaşlarının rahatsızlık hissine neden

[191] Bkz. Montaigne, Essais, ed. F. Strowski, Kitap I, bölüm, 22 (Bordo, 1906), I, 135-136; A. Oncken, *Geschichte der Nationalökonomie* (Leipzig, 1902), s. 152-153; E. F. Heckscher, *Mercantilism*, çeviren, M. Shapiro (Londra, 1935), II, 26-27.

olan şeyi tamamen ortadan kaldırması veya dindirmesi gerçeğidir. Hastayı inciten hastalığı tedavi eden doktor değil, vebanın kendisidir. Doktorun kazancı hastalığın sonucu değil, etkilenenlere verdiği yardımdır. Kârın nihai kaynağı daima gelecek şartlarını öngörmektir. Gelecek olayları tahmin etmede ve faaliyetlerini piyasanın gelecekteki durumuna göre ayarlamada diğerlerinden daha başarılı olanlar kâr elde ederler; çünkü halkın en acil ihtiyaçlarını karşılama pozisyonundadırlar. Tüketicilerin kapıştığı mal ve hizmetleri üretenler, halkın satın alımda üretim maliyeti için harcananın tam karşılığını ödemeye hazır olmadığı malları piyasaya getirenlerin zarar kaynağı değildirler. Bu zararlar, piyasanın gelecekteki durumunu ve tüketicilerin talebini tahmin etmede gösterilen sezgi yoksunluğundan kaynaklanmaktadır.

Arz ve talebi etkileyen dışsal olaylar bazen o kadar ani ve beklenmedik gelebilir ki, insanlar hiçbir makul insanın bunu tahmin edemeyeceğini söylerler. O zaman, kıskanç kişi değişiklikten kazanılan kârı haksız olarak düşünebilir. Fakat, bu tip bir keyfi değer yargılaması çıkarların gerçek durumunu değiştirmez. Hasta bir adam için doktor tarafından yüksek muayene ücreti ile tedavi edilmek tıbbi yardımdan mahrum kalmaktan kesinlikle daha iyidir. Eğer aksi doğru olsaydı, doktora danışmazdı.

Piyasa ekonomisinde alıcıların ve satıcıların çıkarları arasında hiçbir çatışma yoktur. Yetersiz öngörülerin neden olduğu dezavantajlar vardır. Eğer her insan ve piyasa toplumunun tüm üyeleri daima gelecekteki durumu doğru olarak ve zamanında tahmin edebilse ve buna göre hareketlerini düzenleyebilseydi, evrensel bir bereket gerçekleşirdi. Şayet durum böyle olsaydı, geçmişte sermaye ve emeğin hiçbir kısmının bazı diğer tatmin edilmemiş isteklerden daha az acil olarak şu an düşünülen isteklerin tatmini için ziyan edilmemiş olurdu. Fakat, insan her şeyi bilen bir konumda değildir.

Bu sorunlara kıskançlık ve içerleme duygusuyla bakmak yanlıştır. Çeşitli bireylerin anlık pozisyonlarına takılıp kalmak da hatalıdır. Bunlar toplumsal sorunlardır ve tüm piyasa sisteminin işleyişine göre yargılanmalıdır. Toplumun her bir üyesinin taleplerini en iyi tatmin eden şey neyse, buna göre gelecekteki durumları tahmin etmede diğer insanlardan daha başarılı olanlar kesinlikle kâr elde edeceklerdir. Eğer verilerdeki değişmenin incittiği insanların hatırı için kârlar engellenecek olursa, arzın talebe ayarlanması olmayacak, tersine engellenecektir. Eğer doktorlar ara sıra kazandıkları yüksek muayene ücretlerinden mahrum edilirse, bu durum tıp mesleğini seçenlerin sayısını arttırmayacak tersine azaltacaktır.

Anlaşma satıcı ve alıcı için daima avantajdır. Zararına satış yapan insan bile hiç satamamasına veya daha düşük fiyata satmasına göre hâlâ daha iyi durumdadır. Öngörü eksikliğinden dolayı kaybetmektedir; fiyat düşük olsa

dahi, satışlar kaybını sınırlar. Eğer hem alıcı hem satıcı işlemleri en avantajlı eylem olarak düşünmeselerdi, mevcut şartlar altında anlaşmaya girmeyi seçmezlerdi.

Bir insanın kârı diğer insanın zararıdır ifadesi hırsızlık, savaş ve yağma için doğrudur. Hırsızın çalması kurbanın zararınadır. Ancak savaş ile ticaret iki farklı şeydir. Voltaire 1764'te *Dictionnaire philosophique* (Felsefe Sözlüğü)'nün "Patrie" (Vatansever) makalesini yazdığında: "İyi bir vatansever olmak kişinin içinde yaşadığı topluluğun kendisini ticaret ve silahlı güç elde ederek zenginleştirmesini dilemektir; ülkenin başkası aleyhine olmadan zenginleşmesinin imkânsız olduğu ve başka insanlara zarar vermeden fetihlerde bulanamayacağı da açıktır" diyerek hata etmiştir. Kendisinden önceki ve sonraki pek çok yazar gibi, Voltaire'in de iktisadi düşünce ile ilgili bilgisi yüzeyseldi. Şayet çağdaşı David Hume'un denemelerini okumuş olsaydı, savaş ve dış ticareti birlikte anmanın ne kadar yanlış olduğunu anlamış olurdu. Asırlık hurafelerin ve popüler inançların büyük ifşa edicisi olan Voltaire, en yıkıcı boş inancın farkına varamamıştır.

Fırıncı dişçiye ekmek sağladığında ve dişçi fırıncının diş ağrısını geçirdiğinde, ne fırıncı ne de dişçi zarar görür. Bu tip hizmetlerin mübadelesi ile fırıncının dükkanının silahlı çeteler tarafından yağmalanmasını aynı şeyin iki görüngüsü olarak görmek yanlıştır. Dış ticaret ile yurtiçi ticaretin farklılığı sadece ilkinde mal ve hizmetlerin iki hükümran ulusun ülkelerini ayıran sınırlarını aşan mübadele olmasıdır. Hume, Adam Smith ve Ricardo'dan çok yıllar sonra Prens Louis Napoleon Bonaparte'ın (ki daha sonra İmparator Napoleon III olacaktır) "Ülkenin ihraç etmiş olduğu mal miktarı, daima, onuru ve gururu her ne zaman gerektirirse düşmanları üzerine boşaltabileceği kabuk sayısı ile doğru orantılıdır"[192] diye yazmış olması canavarlıktır. İktisadın emeğin uluslararası işbölümü ve uluslararası ticaretin etkileri ile ilgili tüm öğretileri, "dış ticaretin amacı yabancıları fakirleştirmektir"[193] şeklindeki Merkantilist yanlış inancın popülerliğini imha etmede şu ana kadar başarısız kalmıştır. Bu ve buna benzer popüler hataların ve aldanışların kaynaklarını ifşa etmek tarihsel araştırmaların görevidir. İktisat için mesele çoktan çözümlenmiştir.

2. Nesillerin Sınırları

Hayatı idame ettirme araçlarının doğal kıtlığı, her canlıyı, diğer canlılara hayatta kalma mücadelesinde ölümcül düşman olarak bakmaya zorlar ve merhametsiz biyolojik rekabeti yaratır. Fakat, çıkarların bu uzlaşmaz çatışması,

[192] Bkz. Louis Napoleon Bonaparte, *Extinction du pauperisme* (éd. populaire, Paris, 1848), s. 6.

[193] Bu kelimelerle H. G. Wells (*The World of William Clissold*, kitap IV, bölüm, 10) İngiliz asilzadelerin tipik temsili görüşünü karakterize eder.

emeğin işbölümünün bireylerin, ailelerin, kabilelerin ve ulusların ekonomik otarşilerinin yerine ikame edildiği takdirde ortadan kaybolur. Toplum sistemi içerisinde nüfusun optimum hacmine ulaşılmadığı müddetçe çıkar çatışması yoktur. İlave ellerin istihdamı getirilerdeki oransal artıştan daha fazla olduğu sürece, çıkarların ahengi çatışmanın yerini alır. Artık insanlar sınırlı arzın oransal tahsisi için verilen mücadelede rakip değildirler. Tümünde ortak olan amaçların peşindeki mücadelede işbirlikçileri haline dönüşürler. Nüfus rakamlarındaki artışlar bireylerin ortalama paylarını azaltmazlar, ancak arttırırlar.

Eğer insanlar sadece beslenme ve cinsel tatmin için mücadele verselerdi, nüfus mevcut iaşenin çizdiği sınırların optimum hacminin ötesinde bir artış eğiliminde olurdu. Ne var ki, insanlar yalnızca yaşamak ve çoğalmaktan daha fazlasını istemektedirler; ***insanca*** yaşamak istemektedirler. Durumlardaki iyileşmenin genellikle nüfus rakamlarında artışla sonuçlandığı doğrudur; ancak bu artış sade hayatı idame ettirmenin gerisinde kalır. Eğer tersi olsaydı, insanlar toplumsal bağın kurulmasında ve medeniyetin geliştirilmesinde asla başarılı olamazlardı. Fareler, sıçanlar ve mikroplarda olduğu gibi, iaşelerdeki her artış sadece hayatı idame ettirme sınırlarına nüfus rakamlarını yükseltmiş olurdu; diğer amaçların peşinde koşmak için hiçbir şey bırakılmamış olurdu. Ücretlerin tunç kanununda ima edilen vahim hata, insanlara--veya en azından ücretlilere--hayvani içgüdülerle yönlendirilen varlıklar olarak bakması gerçeğidir. Önde gelenlerinin insanın insani amaçları hedeflediği sürece hayvanlardan farklı olduğunu fark edememeleridir. Bunlar yüksek veya ulvi amaçlar olarak adlandırılabilir.

Malthus'un nüfus kanunu, düşüncenin büyük başarılarından bir tanesidir. Emeğin işbölümü ilkesi ile birlikte, modern biyolojinin ve evrim teorisinin temellerini atmıştır; insan eylemi bilimi için bu iki temel teoremin önemi, piyasa fenomenin ardışıklığında ve birbirine geçmişliğinde düzenliliğin keşfinde ve piyasa verileri tarafından kaçınılmaz belirlenmesinde sadece talidir. Malthus'un kanununa ve verimler kanununa getirilen itirazlar boştur ve önemsizdir. Her iki kanun da tartışılmazdır. Fakat insan eylemi bilimleri yapısı içerisinde bunlara atanacak rol, Malthus'un bunlara atfettiğinden farklıdır.

Hiçbir insan Malthus'un tarif ettiği biyolojik kanunun işleyişine tamamen maruz kalmaz.[194] Onlar için türün sayılarının artması ile başkalarının hakkı

[194] Elbette Malthusyen kanun praksiyolojik değil, biyolojiktir. Ancak, Malthusyen kanunun idraki, praksiyoloji için insan eyleminin temel karakteristiği olan "zıddıyla anlamak" için vazgeçilmezdir. Fen bilimleri keşfedemediği için, bu boşluğun iktisatçılar tarafından doldurulması gerekiyordu. Malthus'ün nüfus kanununun tarihi de, insan eylemi bilimlerinin bazı popüler efsaneleri fen bilimlerinden ödünç almak durumunda olduğuna işaret eder.

olan iaşe araçlarına tecavüz ettikleri ve fazla sayıdaki türün iaşe istekleri ile kökten kazındığı ifadesi istisnasız geçerlidir. İnsan olmayan hayvanlar söz konusu olduğunda, asgari geçimlik düzey kavramı şüphe götürmeyen, belirli bir anlama sahiptir. Ancak insan için durum farklıdır. İnsan, tüm hayvanlarda ortak olan, saf hayvani içgüdülerinin tatminini, tamamen insanın belirlediği değerler ölçütü ile bütünleştirir. Eylemde bulunan insan cinsi açlığının tatminini de rasyonelleştirir. Tatminleri artı ve eksilerin tartımının sonucudur. İnsan, boğa gibi, cinsi isteklere körü körüne teslim olmaz; eğer maliyeti--tahmin edilen dezavantajı--çok yüksekse, seksten uzak durur. Bu bağlamda, değerleme veya ahlaki imalara bakmaksızın, Malthus'un kullandığı *ahlaki sınırlama* terimine başvurabiliriz.[195]

Seksin rasyonelliği çoğalmanın rasyonelliğini içerir. O zaman, soyun artmasının rasyonelleşmesinin ileri yöntemleri adapte edildi ki, bu, seksten uzak durmaktan bağımsız bir şeydi. İnsanlar çocukları öldürme ve kürtaj gibi fevkalade kötü ve iğrenç uygulamalara başvurdular. Sonunda, hamilelik ile sonuçlanmayan seks yapmasını öğrendiler. Geçen yüzyıl içerisinde, hamilelikten korunma teknikleri mükemmelleşti ve bunların kullanım sıklığı önemli ölçüde arttı. Ancak, yöntemler çok önceden beri bilinmekte ve kullanılmaktaydı.

Modern kapitalizmin kapitalist ülkelerin geniş kitlelerine bahşettiği bereket ve hijyenik koşullarda ve tedavi ve hastalıktan koruyucu yöntemlerde kapitalizmin meydana getirdiği iyileşme, önemli ölçüde ölüm, özellikle çocuk ölüm oranlarını düşürdü ve ortalama ömrü uzattı. Bugün bu ülkelerde üreme üzerindeki kısıtlama eğer önceki çağlardan daha şiddetli olursa ancak başarıya ulaşabilir. Kapitalizme geçiş--yani, eski günlerde özel başlangıcı ve girişimcilik fonksiyonunu engellemiş olan engellerin kaldırılması--cinsel alışkanlıkları derinden etkilemiştir. Yeni olan doğum kontrol uygulaması değil, bu yönteme sıklıkla başvurulması gerçeğidir. Özellikle yeni olan, uygulamanın artık sadece toplumun üst tabakası ile sınırlı olmayışı, aynı zamanda nüfusun tüm kesimi tarafından kullanmasıdır. Kapitalizmin en önemli sosyal etkilerinden bir tanesi, toplumun tüm tabakalarını proletarya olmaktan çıkarmasıdır. İşçi kesiminin hayat standardını öyle bir yüksekliğe kaldırır ki, onlar da "burjuvaziye" dönüşürler ve iyi durumdaki burjuvaziler gibi hareket ederler. Kendileri ve çocukları için hayat standardını koruma isteğiyle, doğum kontrol yöntemini kullanırlar. Kapitalizmin yayılması ve gelişmesiyle birlikte, doğum kontrolü evrensel bir uygulama haline dönüşmüştür. Böylece kapitalizme geçişe iki olgu eşlik eder: hem doğum oranlarında, hem de ölüm oranlarında düşüş.

[195] Malthus bu terimi bir değerleme veya ahlaki ima yapmaksızın kullandı. Bkz. Bonar, *Malthus and His Work* (Londra, 1885), s. 53. Kişi ahlaki kontrol yerine praksiyolojik kontrolü de ikame edebilir.

Ortalama ömür uzamaktadır.

Malthus'un günlerinde kapitalizmin bu demografik özelliklerini gözlemlemek henüz imkânsızdı. Bugün bunları sorgulamak mümkün değildir. Ancak, romantik düşüncelerle körleşen pek çok insan bunu Batılı medeniyetin yaşlanan ve yıpranan beyaz-derili insanlarına özgü bir yozlaşma ve düşme olgusu olarak tarif eder. Bu romantikler Asyalıların Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'daki kadar doğum kontrol yöntemini kullanmaması ile alarma geçmiş durumdadırlar. Hastalıklarla savaşma ve önlemenin modern yöntemleri bu doğulu insanların ölüm oranlarında düşme meydana getirdiğinde, nüfus rakamları Batılı uluslarınkinden çok daha hızlı büyüyecektir. Batının tedavi edici ve teknolojik başarılarına kendilerinin bir katkısı olmayan ancak beklenmeyen bir hediye olarak alan Hindistan, Malezya, Çin ve Japonya yerleşikleri, sayılarındaki üstünlükle Avrupa orijinli insanları ezmeyecek midir?

Bu korkular asılsızdır. Tarihsel tecrübe göstermektedir ki, tüm Kafkas ırkı halkları kapitalizmin meydana getirdiği ölüm oranlarındaki düşmeye doğum oranlarındaki düşme ile tepki vermektedir. Elbette ki, böyle bir tarihsel tecrübeden genel bir kanun çıkarılamayabilir. Ancak, praksiyolojik yansıma bu iki fenomen arasında doğal sonuç ilişkisi olduğunu göstermektedir. Refahın dışsal şartlarındaki iyileşmeler nüfus rakamlarında buna karşılık gelen artışları mümkün kılmaktadır. Fakat, eğer geçimlik düzeyin araçlarının ilave miktarı ilave nüfus tarafından emilirse, hayat standardında daha fazla iyileşme için hiçbir şey kalmaz. Medeniyetin yürüyüşü durur; insanlık durgunluk içine girer.

Eğer hastalıkları önleme icadının şanslı tahmin ile yapıldığını ve pratik uygulamasının ne önemli derecede sermaye yatırımını, ne de önemli bir harcamayı gerektirdiğini varsayarsak, durum daha açık hale gelir. Elbette ki, modern tıp araştırmaları ve daha fazla kullanımı büyük miktarlarda emek ve sermaye emmektedir. Bunlar kapitalizmin ürünleridir. Kapitalist olmayan çevrede asla var olamazlardı. Ancak, ilk zamanlarda durumların farklı özellikleri vardı. Çiçek aşısı pahalı laboratuar araştırmalarından ortaya çıkmadı ve, orijinal ham hali, ucuz bir maliyetle uygulanabilmekteydi. Şimdi, eğer aşılama doğum kontrolü uygulamayan kapitalist öncesi toplumda yaygınlaşsaydı çiçek aşısı yaptırmanın sonuçları ne olurdu? Nüfus rakamlarını iaşeyi arttırmadan arttırmış olurdu, ortalama hayat standardını düşürürdü. Bir nimet değil, lanet olmuş olurdu.

Asya ve Afrika'daki durumlar da aşağı yukarı aynıdır. Bu geri kalmış insanlar hasalıklarla savaşma ve önleme konusunda Batılıların hazır hale getirdiği araçları aldılar. Yabancı sermaye ithal etmiş ve göreceli ufak yurtiçi sermaye ile yabancı teknolojik yöntemleri adapte etmiş olan bu ülkelerin bazılarının,

emek başına çıktıyı arttırma eğiliminde olduğu ve bu sayede ortalama hayat standardında bir iyileşme eğilimi yarattıkları doğrudur. Ne var ki, ölüm oranlarındaki düşme maalesef doğum oranlarındaki yeterli düşme ile dengelenecek kadar yeterli büyüklükte değildir. Batı ile temas bu insanlara henüz bir yarar getirmemiştir; çünkü söz konusu temas henüz kafa yapılarını değiştirmemiştir; onları çağlar kadar eski hurafelerden, önyargılardan ve yanlış anlamalardan henüz kurtarmamıştır; sadece teknolojik ve tedavi edici bilgilerini değiştirmiştir.

Doğulu insanların reformları Batılı ulusların yaşadıkları maddi refahı kendi vatandaşları için güvence altına almaya yöneliktir. Marksist, milliyetçi ve militarist fikirler ile harmanlanmış bu amacın elde edilmesi için ihtiyaç duyulan tek şey, Avrupa ve Amerikan teknolojisinin kullanımıdır. Ne Slavik Bolşevikler ve milliyetçiler, ne de bunların Hindistan, Çin ve Japonya'daki sempatizanları, halklarının en fazla ihtiyaç duydukları şeyin Batılı teknoloji değil de, diğer başarıların yanında bu teknolojik bilgiyi üreten toplumsal düzen olduğunu fark etmişlerdir. En başta bu uluslar, ekonomik özgürlükten ve özel sektör, girişimcilik ve kapitalizmden yoksundurlar. Oysa onlar sadece mühendislere ve makinelere bakmaktadırlar. Doğu ile Batı'yı birbirinden ayıran şey ise toplumsal ve ekonomik düzendir. Doğu, kapitalizmi yaratan Batı ruhuna yabancıdır. Kapitalizmi kabul etmeksizin kapitalizme ait şeyleri ithal etmenin aslında bir yararı yoktur. Kapitalist medeniyetin hiçbir başarısı kapitalist olmayan bir çevrede gerçekleştirilemezdi; piyasa ekonomisi olmayan bir dünyada da korunamaz.

Eğer Asyalılar ve Afrikalılar Batılı medeniyetin yörüngesine gerçekten girseler, piyasa ekonomisini çekincesiz adapte edeceklerdir. O zaman bu toplumların kalabalıkları şu anki proleteryavari çöküntünün üzerine çıkacak ve her kapitalist ülkede uygulandığı gibi doğum kontrolü uygulayacaklardır. Aşırı hiçbir nüfus artışı artık, hayat standardındaki iyileşmeyi engellemeyecektir. Ancak, eğer gelecekte doğulu halklar temel felsefesini ve toplumsal ideolojisini kabul etmeksizin, sadece kendilerini Batının elle tutulur başarılarının mekanik aktarımı ile sınırlandıracaklar ise, bugünkü aşağı durumlarında sonsuza kadar kalacaklardır. Nüfusları önemli ölçüde artabilir, ancak kendilerini kötü durumdan kurtaramayacaklardır. Sefil durumdaki bu yoksul kalabalıklar Batılı ulusların bağımsızlığı önünde ciddi bir tehlike olmayacaktır. Silahlara ihtiyaç duyulduğu sürece, piyasa toplumunun girişimcileri daha verimli silahları üretmeyi asla durdurmayacaklar ve böylelikle sadece taklitçi kapitalist olmayan Doğululararınkinden üstün araçlarla vatandaşlarının güvenliğini sağlayacaklardır. Her iki Dünya Savaşının askeri olayları kapitalist ülkelerin silah üretiminde de zirvede olduklarını bir kez daha ispatlamıştır. Eğer kapitalizm kendisini yıkmazsa, hiçbir yabancı güç kapitalizmi yıkamaz. Kapitalist giri-

şimciliğin özgürce işlemesine izin verildiği yerlerde, savaşan güçler o kadar iyi donanımlı olacaktır ki, geri kalmış halkların en büyük orduları bile onlarla baş edemeyecektir. Evrensel olarak bilinen "gizli" silahların imali için formüller yapmanın tehlikesi abartılmıştır. Eğer savaş tekrar patlak verirse, kapitalist dünyanın arayan beyni, sadece kopyalayan ve taklit eden halklardan daima bir adım önde başlayacaktır.

Piyasa ekonomisi sistemini geliştiren ve ona tutunan halklar her açıdan diğer halklardan üstündür. Barışı koruma heveslisi olmaları gerçeği, zayıflıklarının ve savaşamamalarının bir işareti değildir. Barışı severler; çünkü silahlı çatışmaların zararlı ve emeğin toplumsal işbölümünü öldürücü olduklarını bilirler. Ancak eğer savaş kaçınılmaz hale gelirse, askerlikte de üstün verimliliklerini gösterirler. Sayıları her ne olursa olsun barbar istilacıları kovarlar.

Doğum kontrolünün potansiyel maddi refahın arzına bilinçli ayarlanması, insan hayatı ve eyleminin, medeniyetin ve refah ve servetteki artışın vazgeçilmez şartıdır. Doğum kontrolünün tek faydalı yönteminin cinsel ilişkiden uzak durmak olup olmadığı bedensel ve akli hijyen açısından karar verilmesi gereken bir sorudur. Farklı şartların olduğu çağlarda gelişmiş olan ahlak ilkelerine başvurarak meseleyi kurcalamak saçmalıktır. Fakat, praksiyoloji sorunun teolojik kısmı ile ilgilenmez. Sadece, nüfus artışının sınırının olmadığı yerde medeniyet ve hayat standardının iyileştirilmesine imkan olmayacağı gerçeğini tespit eder.

Sosyalist cumhuriyet, otoriter kontrol mekanizmasıyla doğum oranlarını düzenleme gereği duyar. Diğer tüm davranış alanlarında olduğu gibi, kölelerinin cinsel yaşamlarını da sıkı bir denetim altına almak zorundadır. Piyasa ekonomisinde her birey ailesinin hayat standardını önemli ölçüde düşürmeden bakamayacağı çocuklara sahip olmaz. Böylece nüfusun eldeki sermaye arzı ile ve teknolojik bilgi seviyesi ile belirlenen optimum büyüklüğü aşan artışı kontrol altında tutulur. Her bireyin çıkarı diğerlerinki ile uyumlaşır.

Doğum kontrolüne karşı savaşanlar, barışçıl insani işbirliği ve emeğin toplumsal işbölümünün korunması için vazgeçilmez olan bir aracı ortadan kaldırmak istemektedirler. Ortalama hayat standardının nüfus rakamlarındaki aşırı artış ile engellendiği yerlerde, çıkarların uzlaştırılamaz çatışması ortaya çıkar. Her birey hayatta kalma mücadelesinde diğer tüm bireylerin rakibidir. Doğum kontrolünün Tanrı'nın veya doğanın kanunlarına karşı olduğunu iddia eden felsefeciler ve ilahiyatçılar, nesneleri gerçekte olduğu gibi görmeyi reddetmektedirler. Doğa insanın refahının artması ve hayatta kalması için gerekli araçları düzeltir. Doğa koşullarından dolayı, insan sadece birbirine karşı veya toplumsal işbirliğine karşı acımasız savaş arasında seçim yapmak zorundadır. Ancak toplumsal işbirliği, eğer insanlar üremenin doğal içgüdüsüne kendisini

kaptırırsa, imkânsızdır. Cinsi arzuların rasyonalizasyonu medeniyetin ve toplumsal bağın vazgeçilmez koşuludur. Terki uzun dönemde hayatta kalmayı başaranların sayısını arttırmaz, tersine azaltır ve hayatı herkes için binlerce yıl önce atalarımız için olduğu gibi, yoksul ve sefil kılar.

3. "Doğru Anlaşılmış" Çıkarların Ahengi

Başlangıcı hatırlanamayacak bir zamandan beri insanlar atalarının orijinal "doğal hal"de yaşadığı mutlu durum hakkında gevezelik etmektedir. Eski efsanelerden, masallardan ve şiirlerden bu ilkel mutluluğun imajı onyedinci ve onsekizinci yüzyılların pek çok popüler felsefelerine de geçmiştir. Dillerinde *doğal* terimi insan işlerinde iyi ve yararlı olanları gösterirken, *medeniyet* terimi rezillik kepazelik anlamlarını çağrıştırır. Buna göre insanın düşüşü, insan ile diğer hayvanlar arasındaki farkın çok az olduğu çağların ilkel koşullarından sapma nedeniyle olmuştur. Geçmişin bu romantik ağıt yakanları o zamanlar insanlar arasında hiçbir çatışmanın olmadığı iddiasında bulundular. Barış Cennet Bahçesi'nde bozulmadan duruyordu.

Fakat, doğa barış ve iyi niyet üretmez. "Doğal durum"un karakteristik işareti uzlaştırılamaz çatışmadır. Her tür diğer türlerin rakibidir. Geçimlik araçları kıttır ve herkese yaşama hakkı tanımaz. Çatışma asla ortadan kalkmaz. Eğer rakip grupları yenme amacıyla bir araya gelen bir insan grubu, düşmanlarını yok etmekte başarılı olursa, zaferi kazananlar arasında ganimetin bölüşülmesi üzerine yeni düşmanlıklar ortaya çıkar. Çatışmaların kaynağı, daima, her bir insanın payının diğer insanların payını azaltması gerçeğidir.

İnsanlar arasında dostane ilişkileri mümkün kılan, emeğin işbölümünün yüksek verimliliğidir. Bu, doğal çıkar çatışmasını yok eder. Emeğin işbölümünün olduğu yerde, genişlemeye müsait olmayan arz miktarının bölüşümü meselesi artık yoktur. İşlerin bölünmesi altında emeğin işbölümü sayesindedir ki, malların arzı katlanarak artar. Üstün ortak çıkar olan toplumsal işbirliğinin korunması ve daha da yoğunlaşması zirveleşir ve tüm temel çatışmalar yok olur. Katalaktik rekabet biyolojik rekabetin yerini alır. Bu, toplumun tüm üyelerinin çıkarlarını ahenkleştirir. Biyolojik rekabetin uzlaştırılamaz çatışmalarının ortaya çıkması durumu--yani, tüm insanların aşağı yukarı aynı şeyler için mücadele ediyor olması gerçeği--çıkarların ahenkleştirilmesine dönüşür. İnsanların çoğunun veya hatta tümünün ekmek, giysi, ayakkabı ve araba istiyor olması, bu malların büyük ölçekli üretimini mümkün kılar ve düşük fiyatlarda alımını sağlayacak kadar üretim maliyetlerini düşürür. Arkadaşımın benim gibi ayakkabı istiyor olması gerçeği, benim için ayakkabı edinmeyi zorlaştırmaz; aksine kolaylaştırır. Ayakkabı fiyatlarını yükselten, doğanın bol miktarda deri ve gereken diğer hammaddeleri sağlamıyor olması ve kişinin

bu hammaddeleri ayakkabıya dönüştürmek için çalışmanın hoşnutsuzluğuna katlanması gerektiği gerçeğidir. Benim gibi, diğerlerinin ayakkabı sahibi olma isteklerinin katalaktik rekabeti, ayakkabıları daha pahalı değil daha ucuz yapar.

Piyasa toplumunun tüm üyelerinin doğru anlaşılmış çıkarlarının ahenk teoreminin anlamı budur.[196] Klasik iktisatçılar bu ifadeyi kullandıklarında, iki noktaya vurgu yapmaya çalışıyorlardı: Birincisi, emeğin toplumsal işbölümünün korunması herkesin çıkarınadır. Bu, insan gayretinin verimliliğini katlayan bir sistemdir. İkincisi, piyasa toplumunda tüketicilerin talebi nihai olarak tüm üretim faaliyetlerini yönlendirir. Tüm insan isteklerinin karşılanamaz olması gerçeği, uygun olmayan toplumsal kurumlardan dolayı veya piyasa ekonomisinin eksikliğinden dolayı değildir. İnsan hayatının doğal şartlarının gereğidir. Doğanın insana bitip tükenmez bir zenginlik bahşettiği ve sefaletin, insanın iyi bir toplum organize edememesinin doğal bir sonucu olduğu inancı, tamamen yanlıştır. Reformcuların ve ütopyacıların cennetvari olarak betimledikleri "doğal durum" gerçekte aşırı yoksulluk ve acıklı durumdur. Bentham der ki, "Yoksulluk kanunların işi değildir, insan ırkının ilkel koşullarıdır."[197] Toplumsal piramidin tabanında olanlar bile, toplumsal işbirliğinin olmadığı durumdan çok daha iyi durumdadır. Piyasa ekonomisinin işleyişinden onlar da yararlanırlar ve medeni toplumun avantajlarına ortak olurlar.

Ondokuzuncu asrın reformcuları orijinal yeryüzü cenneti masalını bir kenara bırakmadılar. Frederick Engels insanın toplumsal evrimini Marksist anlatının içine soktu. Ne var ki, *aurea aestas* mutluluğunu toplumsal ve ekonomik yeniden yapılandırma modeli olarak kurmadılar. Kapitalizmin sözde "doğru yoldan saptırması" ile, geleceğin sosyalist Cenneti'nde yaşanacak ideal mutluluğu karşılaştırdılar. Buna göre üretimin sosyalist tarzı kapitalizmin engellemeler yoluyla üretken güçlerin gelişimini kontrol etmesini kaldıracak ve emeğin verimliliğini ve zenginliği tüm ölçümlerin ötesinde arttıracaktır. Serbest girişimciliğin ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin korunmasının parazit sömürücü küçük bir azınlığa faydası dokunmakta ve emekçilerin çoğunluğunu incitmektedir. Öyleyse, piyasa toplumu çerçevesinde "sermayenin" ve "emeğin" çıkarları arasında uzlaştırılamaz bir çatışma hüküm sürmektedir. Bu sınıf çatışması ancak, adil bir toplumsal organizasyon sisteminin--ya sosyalizm ya da müdahalecilik--üretimin açıkça adil olmayan kapitalist tarzının yerini almasıyla ortadan kalkacaktır.

Bu, neredeyse evrensel olarak kabul gören, çağımızın sosyal felsefesidir.

---

[196] "Doğru anlaşılmış" çıkarlar için "uzun dönem" çıkarları da diyebiliriz.

[197] Bkz. Bentham, Principles of the Civil Code, in "Works," I, 309.

Popülerliğini Marx'ın ve Marksistlerin eserlerine borçlu olsa da, ilk kez Marx tarafından ortaya atılmamıştır. Bugün sadece Marksistler tarafından değil aynı zamanda kendilerini anti-Marksist ilan eden ve serbest girişimciliğe sözde bağlı olan partilerin çoğunluğu tarafından da kabul edilmektedir. Roma Katolikliği ve Anglo-Sakson Katolikliği'nin resmi toplumsal felsefesidir. Ortodoks Doğu Kilisesi'nin ve çeşitli Protestanlık mezheplerinin pek çok ileri gelenleri tarafından da desteklenmektedir. Alman Nazizminin ve İtalyan Faşizminin ve çeşitli müdahaleci doktrinlerin görüşlerinin esasıdır. Almanya'daki Hohenzollern'in Sozialpolitik ve Bourbon-Orléans sarayının yeniden inşasını hedefleyen Fransız kral taraftarlarının, (Amerika'da) Başkan Roosevelt'in New Deal programının ve Asya ve Latin Amerika ulusalcılarının ideolojileridir. Bu partiler ve gruplar arasındaki düşmanlık--dış politika, anayasal kurumlar, dini doğma gibi--tesadüfi meselelere ve kapitalizmin ikamesi olacak olan toplumsal sistemin karakteristik özellikleriyle ilgilidir. Ancak, kapitalist sistemin varlığının işçilerin, zanaatkârların ve küçük çiftçilerin çoğunluğunun hayati çıkarlarını incittiği konusunda hemfikirdirler ve toplumsal adalet adına kapitalizmin kaldırılmasını istemektedirler.[198]

Tüm sosyalist ve müdahaleci yazar ve politikacılar, piyasa ekonomisiyle ilgili analiz ve eleştirilerini iki temel hata üzerine kurarlar. İlki, gelecekteki istek tatminini sağlamaya yönelik tüm çabalarda, yani tüm insan eyleminde kalıtsal spekülatif özelliği fark edememiş olmalarıdır. Tüketicilere en iyi imkanların sağlanmasında uygulanacak olan önlemler hakkında hiçbir şüphe olamayacağını naif olarak varsaymaları. Sosyalist cumhuriyette üretim Çarının (veya merkezi üretim yönetiminin) spekülasyon yapmasına ihtiyaç yoktur. Kölelerinin yararına olan önlemlere "sadece" başvurmak zorunda kalacaktır. Planlı

[198] Roma Kilise'sinin resmi doktrini *Quadragesimo anno* Pope Pius XI (1931) taminde gösterilir. Anglo-Katolik doktrin *Christianity and the Social Order* (Penguin Special, 1942) kitabında Canterbury Papazı William Temple tarafından sunulur. Avrupa kıtası Protestanlığı fikirlerinin temsili Emil Brunner'in *Justice and the Social Order,* çeviren M. Hottinger (New York, 1945). Oldukça önemli belge, delegelerin Konseyin üyesi olan yüzelli mezhebe Eylül 1948'de uygun eylem için tavsiye ettiği taslak raporun "Kilise ve Toplum Düzensizliği" bölümüdür. En önde gelen Rus Ordoks özür beyan edicisi, Nicolas Berdyaew'in fikirleri için bkz. kitabı *The Origin of Russian Communism* (Londra, 1937), özellikle s. 217-218 ve 225. Marksistler ve diğer sosyalistler ve müdahaleci tarafların arasındaki temel farkın Marksistlerin sınıf çatışması yanlısı iken, diğerlerinin kapitalizmde kalıtsal sınıf çıkarlarının uzlaştırılmaz çatışmasının acınacak haldeki doğal sonucu olduğu ve tavsiye ettikleri reformların gerçekleştirilmesi ile üstesinden gelinebileceği gerçeğinde bulunacaktır. Ancak, Marksistler sınıf çatışmasını bizatihi kendisinden dolayı övmezler. Onların gözünde sınıf çatışması iyidir; çünkü insan eylemi evriminin kaderini yönlendiren gizemli güçler, "üretken güçler," sayesinde ne sınıfların ne de sınıf çatışmalarının olacağı "sınıfsız" toplumu meydan getirecek birer araçtır.

ekonominin taraftarları bugünün isteklerinden farklı olabilecek olan gelecekteki isteklerin sağlanması ve bu belirsiz gelecekteki isteklerin en iyi bir şekilde karşılanması için en elverişli biçimde üretimin çeşitli faktörlerinin istihdamı işini hiç düşünmemiş olabilir. Sorunun, üretimin kıt faktörlerinin üretimin çeşitli dalları arasında, en acil hissedilen ihtiyaçların tatminini sağlayacak şekilde tahsis edilmesi sorunu olduğunu; yani daha az acil hissedilen ihtiyacın tatmininde kaynakların ziyan edilmemesi, acil ihtiyaçların tatminsiz kalmaması gerektiğini anlamamışlardır. Bu iktisadi mesele teknolojik problem ile karıştırılmamalıdır. Teknolojik bilgi sadece şu anki ilmi bilgilerimiz altında neleri yapabileceğimizi söyler. Ne üretilmesi ve ne kadar üretilmesi ve hangi teknolojik yöntemlerin seçilmesine dair hiçbir soruyu cevaplandırmaz. Bu temel sorunu anlayamamış olan planlı toplum taraftarları, üretim Çarlarının kararlarında asla yanılmayacaklarına inanmaktadırlar. Buna göre piyasa ekonomisinde girişimciler ve kapitalistler ciddi gaflar yapmaktan kaçınamazlar; çünkü ne tüketicilerin isteklerini, ne de rakiplerinin neler yaptıklarını bilmektedirler. Oysa sosyalist devletin genel yöneticisi hatasızdır; çünkü neyin nasıl üretileceğine tek başına kendisi karar verir, diğer insanların eylemleri onun planlarıyla çatışmaz.[199]

Sosyalistlerin piyasa ekonomisi eleştirilerinde yer alan ikinci temel hata, yanlış ücret teorilerinden kaynaklanmaktadır. Ücret, ücretlilerin başarılarına, yani ilgili malın sürecine yapmış oldukları katkılar veya insanların dediği gibi, ürünlerin değerine hizmetlerinin yaptığı katkının değeri olarak ödenen fiyattır. Bunun saat ücreti veya parça başına ücret olmasının bir önemi yoktur; işveren daima işçinin performansını ve hizmetlerini satın alır, zamanını değil. Müdahalesiz piyasa ekonomisinde işçinin işini yapmasında hiçbir kişisel menfaatinin olmadığını söylemek doğru değildir. Sosyalistler saatlik, günlük, haftalık, aylık veya yıllık belli bir ücret ödenenlerin verimli çalıştıklarında kendi bencil çıkarları tarafından güdülenmedikleri iddiasını dile getirirken büyük bir hata yapmaktadırlar. Saat başına ücret ödenen işçiyi dükkanın etrafında aylak aylak dolaşmaktan vazgeçiren görev bilinci ve ulvi idealler değil, çok önemli şu argümanlardır: Daha fazla ve daha iyi çalışan daha yüksek kazanır, daha fazla kazanmak isteyen performansını ve kalitesini arttırmalıdır. Taş kalpli işverenler kendilerinin tembel işçiler tarafından kandırılmasına izin verecek kadar saf değildirler; aylak aylak dolaşan bürokratlara para ödeyen hükümetler kadar ihmalkâr değildirler. Ücretlilerde emek piyasasında tembelliğin ve verimsizliğin ağır şekilde cezalandırıldığını bilmeyecek kadar aptal değildirler.[200]

---

[199] Bu aldatmacanın tam ifşası sosyalizm altında iktisadi hesaplamanın imkânsızlığının ispatı ile sağlanır. Bkz. aşağıda, bu kitabın beşinci kısmı.

[200] Bkz. yukarıda, s. 600-602.

Ücretlerin katalaktik doğasının yanlış anlaşıldığı kaygan zeminde, sosyalist yazarlar planlarının gerçekleştirilmesinden bekledikleri, emeğin verimliliğindeki artış hakkında muhteşem masallar geliştirdiler. Dedikleri şudur ki, kapitalizm altında işçinin coşkusu ciddi olarak engellenir; çünkü emeğinin karşılığını kendisinin alamayacağını ve meşakkatinin ve gayretinin sadece işverenini, parazit ve aylak sömürücüyü zenginleştireceğini çok iyi bilir. Ancak sosyalizm altında her işçi kendisinin de bir parçası olduğu toplumun faydasına çalıştığını bilir. Bu bilgi kendisine en iyisini yapmak için en güçlü teşviki sağlayacaktır. Emeğin verimliliğinde inanılmaz bir artış ve sonuçta servette bir artışa yol açacaktır.

Fakat, her bir işçinin çıkarlarının ve sosyalist cumhuriyetinkilerin tespiti gerçek durumla hiçbir ilgisi olmayan, tamamen legal yönden ve formalite icabıdır. Bireysel işçi kendi payına düşen işi yerine getirirken, bunun için fedakârlıkta bulunurken, ilave gayretinin sadece çok küçük bir kısmı kendi yararına ve kendi maddi refahını arttırıcıdır. Bireysel işçi tembelliğin cazibesine kapılıp bundan fayda sağlarken, toplumsal kârın azalmasının sonucu kendi payını çok az azaltacaktır. Sosyalist üretim tarzında, kapitalizm altında bencilliğin sağladığı tüm kişisel teşvikler kaldırılır; tembellik ve ihmalkârlığa prim verilir. Kapitalist toplumda bencillik herkesi en gayretli çalışmaya teşvik ederken, sosyalist toplumda tembelliğe ve uyuşukluğa iter. Sosyalistler, sosyalizmin gelişinin gerçekleştireceği insan doğasındaki mucizevi değişim ve ulvi altruizmin, kötü egoizmin yerini alacağını mırıldanabilirler. Ancak, sosyalizm altında her bireyin bencilliğinin meydana getireceği muhteşem etkiler hakkındaki masallara kendilerini artık kaptırmamalıdırlar.[201]

Aklı başında hiç kimse, emeğin verimliliğinin piyasa ekonomisinde sosyalizm altında olacağından karşılaştırılamaz bir şekilde daha yüksek olacağı sonucunu çıkarmakta yanılmaz. Ancak, bunu idrak etmek kapitalizm taraftarları ile sosyalizm taraftarları arasındaki praksiyolojik, yani bilimsel, bakış açısından meseleyi çözüme kavuşturmaz.

Bağnazlıktan, baskıcılıktan ve art niyetlilikten uzak bir hakiki sosyalizm taraftarı hâlâ şu şekilde itirazda bulunabilir: "Piyasa ekonomisinde oluşan toplam net gelirin, P, sosyalist toplumda oluşan toplam net gelirden, p, daha büyük olduğu doğru olabilir. Ancak, eğer sosyalist sistem üyelerinin her biri-

[201] Çürütülen doktrinin en zeki yorumlayanı John Stuart Mill (*Principles of Political Economy* [People's ed. Londra, 1867], s. 126 vd.) bulunabilir. Ancak, Mill bu doktrine yalnızca sosyalizme, yani bencilliğin sağladığı güdüyü elimine ederek, emeğin verimliliğini engelleyecek olan, itirazları çürütmek için başvurdu. Emeğin verimliliğinin sosyalizm altında kat kat artacağını iddia edecek kadar kör değildi. Mill'in muhakemesinin reddi ve analizi için, Bkz. Mises, *Socialism*, s. 173-181.

ne eşit pay (yani, $p/z=d$) verileceği için, piyasa ekonomisinde gelirleri d'den düşük olanlara kapitalizm yerine sosyalizmin ikamesi ile iyilikte bulunulmuş olur. Bu grubun insanların çoğunluğundan müteşekkil olması olasıdır. Piyasa ekonomisinin varlığı tarafından çıkarları incinen ve sosyalizm altında daha iyi durumda olabilecek insan sınıfı vardır." Piyasa ekonomisi taraftarları bu muhakemenin sonuçlarına itirazda bulunurlar. p, P'nin o kadar gerisinde kalacaktır ki d piyasa toplumunda en düşük ücretlinin kazanacağından daha düşük kalacaktır. Bu itirazın sağlam temelli olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur. Ancak, praksiyolojik düşüncelere dayanmamaktadır ve böylece praksiyolojik gösterimde kalıtsal, itiraz götürmez ve sağlam bir argüman olma gücünden yoksundur. İki büyüklük P ve p arasındaki niceliksel takdir farkı, değerlemeye dayanır. İnsan eylemi alanında bu tip niceliksel kavrayışlar, insanlar arasında tam bir anlaşmaya varılamayan konuları anlama ile elde edilirler. Praksiyolojinin, iktisat ve katalaktik niceliksel meselelere dair bu tip ihtilafların çözümünde hiçbir faydası yoktur.

Sosyalizm taraftarları daha da ileri giderek diyebilirler ki: "Her bir bireyin sosyalizm altında kapitalizmdeki en fakirden bile daha kötü durumda olduğunu kabul edelim. Ancak, piyasa ekonomisini, herkese sosyalizmden daha fazla mal vermesi gerçeğine rağmen, hâlâ reddedebiliriz. Kapitalizmi ahlaki zeminde, adil olmayışı ve ahlak dışılığı nedeniyle onaylamayız. Sosyalizmi genelde iktisat-dışı denen zeminlerde tercih ederiz ve herkesin maddi refahını engellediği gerçeğine de tahammül ederiz."[202] Maddi refaha dair bu kibirli kayıtsızlığın realiteden uzak, münzevi hayat yaşayan fildişi kulelerindeki entellektüellere saklanmış bir ayrıcalık olduğu inkâr edilemez. Tersine, sosyalizmi destekçilerinin çoğunluğunun gözünde popüler yapan, hayatı kolaylaştıran maddeleri kapitalizmden daha fazla sağlayacağı aldatmacasıdır. Fakat, bu nasıl olursa olsun, sosyalizm taraftarlığının bu tipine emeğin verimliliği ile ilgili liberal mantık ile dokunulamayacağı açıktır.

Sosyalizmin tüm halkın veya en azından çoğunluğun hayat standardını düşürmesi dışında, sosyalist planlamaya başka bir itiraz öne sürülemeyecekse, praksiyoloji için nihai kararı vermek imkânsızdır. İnsanlar kapitalizm ve sosyalizm arasındaki meseleye değer yargıları ve hükmün öneminden karar vermek zorundadırlar. Buna göre insanlar aynen diğer şeyler arasında seçim

[202] Muhakemenin bu tarzı Hıristiyan sosyalizmin bazı önde gelenleri tarafından başvurulmuştur. Marksistler sosyalizmi verimliliği kat kat arttıracağı ve herkese daha önce hiç görülmemiş duyulmamış ölçüde maddi refah getireceği gerekçesiyle tavsiye ederlerdi. Yakın zamanda taktiklerini değiştirdiler. Rus işçisinin Amerikan işçisinden hayat standardı daha düşük olmasına rağmen daha mutlu olduğunu iddia ederlerdi; adil sosyal sistem içerisinde yaşadığını bilmesi maddi zorlukları fazlasıyla telafi ederdi.

yapmak zorunda kaldıkları gibi, bu iki sistem arasında da seçim yapmak zorundadırlar. Çelişkiye izin vermeyen ve her makul birey tarafından kabul edilmesi gereken bir şekilde ihtilafı çözümlemeyi mümkün kılacak objektif bir standart keşfedilememiştir. Her insanın seçme özgürlüğü ve takdiri, değiştirilemez gereksinim tarafından yok edilemez. Oysa işlerin gerçek durumu bundan tamamen farklıdır. İnsan bu iki sistem arasında bir seçim yapma pozisyonunda değildir. Emeğin toplumsal işbirliği sistemi altında insani işbirliği sadece piyasa ekonomisinde mümkündür. Sosyalizm toplumun ekonomik organizasyonu için gerçekleştirilebilir bir sistem değildir; çünkü iktisadi hesaplama yönteminden mahrumdur. Bu temel problemle ilgilenmek bu kitabın beşinci kısmının işidir.

Bu gerçeğin tespiti, sosyalizmden beklenen verimliliğin azalmasından elde edilen anti-sosyalist argümanın ikna edici gücünün ve sonuçlarının değerinin düşmesi ile eş anlamlı değildir. Sosyalist planlara getirilen bu itirazın ağırlığı o kadar büyüktür ki, aklı başında hiçbir insan kapitalizmi seçmekte tereddüt etmez. Ancak, toplum için alternatif ekonomik organizasyon sistemleri arasında hâlâ bir seçimdir, bir sistemi diğerine tercih etmektir. Ne var ki, böylesi alternatif değildir. Sosyalizm gerçekleştirilemez; çünkü sosyalizmi sistem olarak kurmak insan gücünü aşar. Seçim, kapitalizm ile kaos arasındadır. Bir bardak süt ile potasyum siyanür çözeltisi arasında seçim yapan insan iki içecek arasında seçim yapmamaktadır; yaşam ile ölüm arasında seçim yapmaktadır. Kapitalizm ile sosyalizm arasında seçim yapan toplum iki toplumsal sistem arasında seçim yapmamaktadır; toplumsal işbirliği ile toplumun bölünmesi arasında seçim yapmaktadır. Sosyalizm kapitalizmin alternatifi değildir; insanın *insan* gibi yaşayabildiği sisteme alternatiftir. Nasıl ki potasyum siyanürün gıda değil, öldürücü zehir olduğunu öğretmek kimyanın ve biyolojinin görevi isc, bu noktayı vurgulamak da iktisadın görevidir.

Verimlilik argümanının ikna edici gücü gerçekten o kadar dayanılmazdır ki, sosyalizm taraftarları eski taktiklerini terk etmeye ve yeni yöntemlere başvurmaya zorlanmışlardır. Monopol sorununa göndermede bulunarak verimlilik meselesinden dikkati dağıtmaya can atmaktadırlar. Bütün çağdaş sosyalist beyanatlarda monopol gücü üzerine etraflıca yazılmıştır. Devlet adamları ve profesörler monopolün kötülüklerini betimlemede birbirlerini geçmeye çalışırlar. Çağımız tekelci kapitalizm çağı olarak adlandırılmıştır. Sosyalizm lehine bugün en önde gelen argüman, tekele yapılan atıftır.

Monopol fiyatlarının (aslında monopol fiyatları olmaksızın monopol olmaz) ortaya çıkışının monopolcünün çıkarları ile tüketicilerinkiler arasında fark yarattığı doğrudur. Monopolcü monopolleşmiş malı tüketicilerin isteklerine göre kullanmaz. Monopol fiyatları oldukça, monopolcünün çıkarları

halkın çıkarlarından önce gelir ve piyasa demokrasisi kısıtlanır. Monopolcü fiyatlara dair olarak ahenk değil, çıkarların çatışması vardır.

Patent ve telif hakları altında malların satımında alınan monopol fiyatları hakkındaki bu ifadelere itirazda bulunmak mümkündür. İnsan patent ve telif hakkı yokluğunda bu kitapların, bestelerin ve teknolojik yeniliklerin meydana gelmesinin asla mümkün olamayacağını söyleyebilir. Halk rekabet piyasası altında asla elde edemeyeceği şeyler için monopol fiyatı ödemektedir. Ancak, bu meseleyi göz ardı edebiliriz. Bunun günümüzün büyük monopolcü çelişkisi ile çok az ilişkisi vardır. İnsanlar monopolün kötülükleri ile uğraşırken, müdahalesiz piyasa ekonomisinde tam rekabet fiyatları yerine monopol fiyatlarının genel ve kaçınılmaz ikame eğilimi varlığını ima etmektedirler. Bu durum "olgun" veya "geç" kapitalizmin karakteristik özelliğidir derler. Kapitalist evrimin erken aşamalarındaki şartlar her ne olursa olsun ve klasik iktisatçıların doğru anlaşılmış çıkarların ahengi ile ilgili ifadelerinin geçerliliği hakkında kişi ne düşünürse düşünsün, bugün böyle bir ahenk konusunda artık hiçbir soru yoktur.

Daha önceden vurgulandığı gibi[203] monopolleşme eğilimi diye bir şey yoktur. Pek çok ülkede pek çok mal için monopol fiyatlarının hüküm sürmesi ve üstelik, bazı kalemlerin dünya piyasasında monopol fiyatlarından satılması bir gerçektir. Fakat, monopol fiyatlarıyla ilgili bu durumların neredeyse tümü iş hayatına devlet müdahalesinin bir sonucudur. Serbest piyasada işleyen faktörlerin etkileşimi tarafından oluşturulmazlar. Bu durum kapitalizmin ürünü değil, tam tersine, piyasa fiyatlarının yüksekliğini belirleyen güçlere karşı girişilen eylemlerin bir sonucudur. Monopolcü kapitalizmden bahsetmek gerçeklerin saptırılmasıdır. Monopolcü müdahalecilikten veya monopolcü devletçilikten bahsetmek daha uygun olurdu.

Çeşitli ulusal devletlerin müdahaleleri ve devlet grupları arasındaki komplolar tarafından sabote ve müdahale edilmeyen piyasada da görünebilecek monopolcü fiyatları çok düşük önemi haizdir. Çok az olan ve belli yerlerde yoğun olan bazı hammaddelerle ve sınırlı alandaki monopollerle ilgilenmektedirler. Ancak, bu durumlarda monopol fiyatlarının kurulmasını doğrudan veya dolaylı olarak hedefleyen devlet politikalarının yokluğunda bile gerçekleşebilir. Tüketici hükümranlığının mükemmel olmadığını ve piyasanın demokratik sürecinin işleyişinin de sınırları olduğunu fark etmek gerekir. Devlet müdahalesi ile sabote ve müdahale edilmemiş piyasada bile bazı istisnai ve çok az öneme sahip ender durumlarda üretim faktörleri sahiplerinin çıkarları ile geri kalan insanlar arasında bir husumet vardır. Ancak, bu husumet ke-

[203] Bkz. yukarıda, s.366.

sinlikle piyasa ekonomisinin korunmasına dair tüm insanların çıkar uyumunu engellemez. Piyasa ekonomisi işlev görebilen ve gerçekten işlev görmekte olan toplumun ekonomik organizasyon sistemidir. Sosyalizm gerçekleştirilemez; çünkü iktisadi hesaplama için bir yöntem geliştiremez. Müdahalecilik, taraftarlarının bakış açısından, değiştirmeyi hedeflediği müdahalesiz piyasa ekonomisi koşullarından daha az arzulanabilir bir durumla sonuçlanmalıdır. Ayrıca, dar uygulama alanı dışına itilir itilmez kendisini imha eder.[204] Durum böyle olunca, emeğin toplumsal işbölümünü koruyabilen ve daha da ilerleten tek toplumsal düzen piyasa ekonomisidir. Toplumsal işbirliğini bölüp parçalamayı ve ilkel barbarlığa geri dönmeyi dilemeyen herkes, piyasa ekonomisinin gelişimini tercih eder.

Doğru anlaşılmış çıkarların ahengi ile ilgili klasik iktisatçıların öğretisi, piyasanın demokratik işleyişinin mükemmel olmadığını fark edemedikleri için kusurludur; çünkü düşük önemi haiz bazı durumlarda, müdahalesiz piyasa ekonomisinde bile, monopol fiyatları görülebilir. Ancak çok daha göze çarpanı, sosyalist sistemin neden toplumun ekonomik organizasyon sistemi olarak düşünülemeyeceğini fark edememiş olmalarıdır. Menfaatlerin uyumu doktrinini, üretim araçları sahiplerinin mülklerini tüketicilerin isteklerine göre kullanmaya piyasa süreci tarafından zorlandığı ilkesinin istisnasının olmadığı yanlış varsayımına dayandırmaktadırlar. Bugün bu teorem, sosyalizm idaresi altında iktisadi hesaplamanın mümkün olmadığı bilgisine dayandırılmalıdır.

4. Özel Mülkiyet

Üretim araçlarının özel mülkiyeti, piyasa ekonomisinin esas kurumudur. Aslında piyasa ekonomisini karakterize eden kurum budur. Bunun olmadığı yerde, piyasa ekonomisi yoktur.

Mülkiyet, maldan elde edilebilecek hizmetlerin tam kontrolü demektir. Sahipliğin ve mülkiyet haklarının bu katalaktik kavramı muhtelif ülkelerin kanunlarında ifade edilen sahiplik ve mülkiyet haklarının yasal tanımı ile karıştırılmamalıdır. Mülkiyet sahibine baskı ve cebre dayalı devlet aygıtı ile tam koruma vermek ve bu haklara kimsenin tecavüz etmemesini sağlamak şeklinde malikliği yasal olarak tanımlamak mahkemelerin ve yasa koyucularının fikriydi. Bu amaç yeterince yerine getirildiği müddetçe, mülkiyet haklarının yasal kavramı katalaktik kavrama tekabül eder. Ancak, bugünlerde mülkiyetinde olan eşyaları kullanmaya yetkili malikin eylemlerinin sahasını belirleyen kanunları değiştirerek özel mülkiyet hakkını ortadan kaldırma eğilimi vardır. Özel mülkiyet terimi kalırken, bu reformlar özel sahipliğin kamu sahipliği ile ikamesini hedeflemektedir. Bu eğilim Hıristiyan sosyalizminin ve ulusalcı

[204] Bkz. bu kitabın altıncı kısmı.

sosyalizmin çeşitli okullarının planlarının karakteristik işaretidir. Ancak, bu okulların önde gelenlerinden çok azı, özel mülkiyetin sadece "gerçekte yalnızca kamu sahipliği varken, biçimsel bağlamda"[205] korunacağını açıkça ilan eden Nazi felsefecisi Othmar Spann kadar keskindir. Bu şeyleri popüler yanlışlıklardan ve kafa karışıklığından kaçınmak için anmak zorundayız. Özel mülkiyet ile uğraşırken, katalaktik kontrol, yasal terimlerle değil, kavramlar ve tanımlamalarla ilgilenir. Özel mülkiyet üretim faktörlerinin kullanımını sahiplerinin belirledikleri anlamına gelirken, kamu mülkiyeti faktörlerin kullanımlarını devletin kontrol ettiği sistem demektir.

Özel mülkiyet insani bir araçtır; kutsal değildir. İnsanların kendi güçleriyle ve kendi otoriteleriyle daha önce başkasına ait olan mülkleri kendilerine mâl etmeleri, tarihin erken dönemlerinde varlık buldu. Malikler tekrar ve tekrar istimlâk yoluyla soyuldular. Özel mülkiyetin tarihinin, kesinlikle yasal olmayan eylemlerle başlamış olan noktaya kadar izi sürülebilir. Neredeyse her sahip, sahipliği ya sahipsiz malları keyfi olarak kendine mâl ederek veya öncekileri şiddet yoluyla soyarak elde eden insanların doğrudan veya dolaylı yasal selefidir.

Ancak, yasal formalizmin edinilen her varlığı ya keyfi edinilmesine veya şiddet kullanımlı yağmayla edinilmesine kadar izini sürebilmesi gerçeğinin piyasa toplumunun şartları için hiçbir önemi yoktur. Piyasa ekonomisinde sahiplik ilkel insanlık tarihinin karanlığı ile artık irtibatlandırılamaz, günümüzle hiçbir alakası yoktur. Müdahalesiz piyasa toplumunda tüketiciler kimin sahip olması ve ne kadar sahip olması gerektiğine her gün yeniden karar vermektedirler. Tüketiciler, üretim araçlarının kontrolünü, tüketicilerin en acil ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak için onları nasıl kullanacağını bilenlere tahsis eder. Sadece yasal ve formel bağlamda sahipler yağmacıların ve bir şeyleri keyfi olarak kendisine mâl edenlerin selefi olarak görülebilir. Gerçekten, tüketicilerin emrindedirler; piyasa mekanizması tarafından tüketicilere en iyi şekilde hizmet etmekle mükellef tutulurlar. Kapitalizm altında, özel mülkiyet, tüketicilerin kendi kaderini tayin etmesinin mükemmelleşmesidir.

Piyasa toplumunda özel mülkiyetin anlamı her bir hanehalkının otarşi sistemi altındakinden kökten farklıdır. Her bir hanehalkının ekonomik olarak kendi kendine yeterli olduğu yerlerde, üretim araçlarının özel sahipliği tamamen malike hizmet eder. Kullanımlarından elde edilen tüm yararları kendisi tek başına alır. Piyasa toplumunda sermaye ve toprağın maliki sadece diğer insanların isteklerinin karşılanmasında kullanarak mülkünden faydalanabilir. Kendilerinin olan avantajlara sahip olmak için tüketicilere hizmet etmek zo-

[205] Bkz. Spann, Der wahre Staat (Leipzig, 1921), s. 249.

rundadırlar. Üretim araçlarına sahip olmaları gerçeği onları halkın arzularına teslim olmaya zorlar. Sahiplik tüketicilerin yararına en iyi şekilde nasıl kullanılacağını bilenler için, bir değerdir. Toplumsal bir işlevdir.

5. Çağımızın Çatışmaları

Popüler görüş, piyasa ekonomisinde kalıtsal "ekonomik" çıkarların çarpışmasını, çağımızın uluslararası savaşlarının ve iç savaşlara neden olan çatışmaların kaynakları olarak görür. İç savaş "sömürülen" kitlelerin "sömürücü" sınıflara karşı isyanıdır. Yabancılarla savaş "sahip olmayan" ulusların yeryüzünün doğal kaynaklarını adil olmayan payını kendilerine mal eden ve, doymak bilmez aç gözlülükleri ile, herkesin kullanımına sunulan bu servetten daha fazlasını kopartmak isteyen uluslara karşı girişikleri ayaklanmadır. Bu gerçekler ışığında doğru anlaşılmış menfaat uyumundan bahseden ya gerzektir, ya da açıkça adil olmayan toplumsal düzenin meşru olmayan özür beyan edicisidir. Buna göre hiçbir zeki ve dürüst insan bugün ancak silahlara başvurarak çözümlenebilecek maddi çıkarların uzlaştırılamaz çatışmalarının hüküm sürdüğünü fark edemezlik edemez.

Çağımızın savaş üreten çatışmalarla dolu olduğu kesinlikle doğrudur. Ancak, bu çatışmalar müdahalesiz piyasa ekonomisinin işleyişinden kaynaklanmaz. Bunların ekonomik çatışmalar olarak adlandırılmasına izin verilebilir; çünkü bunlar sıradan konuşmalarda ekonomik faaliyetlerin alanı olarak bilinen insan hayatı alanı ile ilgilidirler. Ancak, bu çatışmaların piyasa toplumu çerçevesinde gelişen durumların kaynağı oluğunu çıkarsamak ciddi bir gaftır. Bunları üreten kapitalizm değil, kapitalizmin işlevini kontrol etmek için tasarlanmış antikapitalist politikalardır. İş alemine çeşitli devlet müdahalelerinin, ticaretin, göçmenlik engellerinin, yabancı işçilere, yabancı ürünlere ve yabancı sermayeye karşı yapılan ayrımcılığın bir sonucudur.

Müdahalesiz piyasa ekonomisinde bu çatışmaların hiçbirisi ortaya çıkmazdı. Herkesin istediği yerde ve seçtiği şekilde girişimci olarak veya işçi olarak yaşamaya ve çalışmaya özgür olduğu bir dünyayı tahayyül edin ve bu çatışmaların hangi birisinin hâlâ var olabileceğini sorun. Üretim araçlarının özel mülkiyet ilkesinin tam olarak gerçekleştirildiği, emek, sermaye ve malların hareketliliğini engelleyen hiçbir kurumun bulunmadığı, kanunların, mahkemelerin ve idareci bürokratların, ister yerli ister yabancı olsun, birey veya birey gruplarına karşı bir ayrımcılık yapmadıkları bir dünyayı tahayyül edin. Devletlerin esas itibariyle bireyin hayatını, sağlığını ve mülkünü şiddet ve dolandırıcılığa karşı koruması görevine kendilerini adadığı durumu tahayyül edin. Böyle bir dünyada harita üzerinde sınırlar çizilir; ancak kendisini daha zengin edeceğini düşündüklerinin peşinde koşmaktan hiç kimseyi engelle-

mezler. Hiçbir birey ulusun topraklarının büyüklüğünün gelişmesi ile ilgilenmez, çünkü bu genişlemeden hiçbir kazanç elde etmez. Fetih kârlı değildir ve savaş mazide kalır.

Modern kapitalizmin evrimi ve liberalizmin yükselişinden önceki çağlarda, çoğunlukla insanlar çevrelerindeki hammaddelerden ne üretilebiliyorsa onları tükettiler. Emeğin uluslararası işbölümünün gelişimi bu durumu kökten değiştirdi. Uzak mesafedeki ülkelerden ithal edilen gıda ve hammaddeler kitlesel tüketimin kalemleridirler. En gelişmiş Avrupalı uluslar bile bu ithalat olmaksızın ancak hayat standartlarını önemli ölçüde düşürmek suretiyle idare edebilirler. İhtiyaç duyulan madenler, kereste, petrol, tahıl, kahve, çay, kakao, meyve, yün ve pamuk alımı için gereken bedel, çoğunluğu ithal hammaddelerin işlenmesinden elde edilen mamullerin ihracı ile ödenmelidir. Bu ana ürünleri üreten ülkelerin hayati çıkarları korumacı ticaret politikalarından zarar görür.

İki asır önce Avrupalı olmayan bir ülkenin doğal kaynaklarını etkin kullanıp kullanmadığı İsveçlilerin veya İsviçrelilerin çok az ilgi alanına giriyordu. Ancak bugün zengin doğal kaynaklar bahşedilmiş yabancı ülkenin ekonomik geriliği, daha uygun bir yöntem adapte edildiğinde bu doğal zenginliğin kullanımı sayesinde hayat standardı yükseltilebilecek herkesin çıkarı zarar görür. Her ulusun kısıtsız egemenlik ilkesi *iş alemine devlet müdahalesinin olduğu bir dünyada* diğer tüm uluslara bir meydan okumadır. Sahip olanlar ve sahip olmayanlar arasındaki çatışma gerçek bir çatışmadır. Ne var ki bu çatışma, egemen bir devletin ülkenin kaynaklarının verebileceği avantajlardan mahrum ederek--kendisininki de dâhil--tüm halkların çıkarlarına zarar vermekte özgür olduğu bir dünyada ancak mevcuttur. Aslında savaşa neden olan egemenlik değil, devletlerin egemenliğinin tamamen piyasa ekonomisi ilkelerine bağlı olmamasıdır.

Liberalizm, yani muhtelif ulusal devletlerin hükümranlıklarının kaldırılması, umutlarını sonu gelmez savaşlarla sonuçlanacak bir girişim üzerine inşa etmedi, etmez de. Liberalizm ekonomik özgürlük fikrinin genel kabulünü hedefler. Eğer tüm insanlar liberal olurlarsa ve ekonomik özgürlüğün kendi çıkarlarına en iyi hizmeti verdiğini idrak ederlerse, ulusal egemenlik artık çatışma ve savaş üretmeyecektir. Barışı kalıcı kılmak için gereken şey ne uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler, ne de Milletler Cemiyeti veya halefi Birleşmiş Milletler gibi uluslararası mahkemeler ve organizasyonlardır. Eğer piyasa ekonomisinin ilkeleri evrensel olarak kabul edilirse, böyle geçici çözümler gereksizdir; kabul edilmezse, bunların varlığı faydasızdır. Kalıcı bir barış ancak ideolojilerdeki değişmenin bir sonucu olabilir. Halklar *Montaigne doğması*na sarıldıkça ve ekonomik olarak zenginleşmenin ancak diğer milletlerin aleyhine gerçekleşeceğini düşündükçe, barış bir dahaki savaşa hazırlık döneminden başka bir şey olmayacaktır.

İktisadi milliyetçilik kalıcı barış ile uyumlu değildir. Ancak, piyasaya devlet müdahalesinin olduğu yerlerde iktisadi milliyetçilik kaçınılmazdır. Korumacılık serbest yurtiçi ticaretin olmadığı yerde kaçınılmazdır. Piyasaya devlet müdahalesinin olduğu yerlerde, serbest ticaret kısa dönemde bile çeşitli müdahaleci önlemlerin amaçlarını hüsrana uğratabilir.[206]

Bir ulusun vatandaşlarının hayati çıkarlarına zarar veren diğer ulusların politikalarına sonuna kadar müsamaha göstereceğine inanmak aldatıcıdır. Birleşmiş Milletlerin 1600 yılında kurulduğunu ve Kuzey Amerika Kızılderili kabilelerinin bu organizasyona üye olarak kabul edildiklerini varsayalım. O zaman, bu Kızılderililerin hükümranlığı değişmez biçimde kabul edilmiştir. Topraklarına tüm yabancıların girmesini engelleyen ve kendilerinin nasıl kullanılacağını bilmediği zengin doğal kaynakları sömürmekten dışlama hakkı verilmiştir. Uluslararası anlaşmalar veya beyannamelerin Avrupalıları bu ülkeleri işgal etmekten men edebileceğine gerçekten inanan birisi var mı?

Çeşitli madenlerin en zengin yataklarının çoğu, sakinlerinin doğanın kendilerine bahşettiği zenginliklerden avantaj sağlayamayacak kadar aşırı cahil, gerici, veya kalın kafalı olduğu bölgelerde bulunmaktadır. Eğer bu ülkelerin devletleri bu maden yataklarını kendi çıkarları için kullanmalarından yabancıları men ederse, veya eğer kamu idaresi hiçbir yabancı yatırımcıyı güvende hissettirmeyecek kadar keyfi ise, maddi refahları ilgili maden yataklarının daha yeterli kullanımı ile geliştirilebilecek tüm yabancı halklara zarar verilir. Bu devletlerin politikalarının, genel kültürel geriliğin veya müdahaleci iktisadi milliyetçiliğin bugünkü moda fikirlerinin sonucu olup olmamasının bir önemi yoktur. Her iki durumda da sonuç aynıdır.

İyi niyetli düşünme ile bu çatışmalardan kaçmanın faydası yoktur. Barışı kalıcı kılmak için ihtiyaç duyulan, ideolojilerdeki değişikliktir. Savaşı üreten devletler ve siyasi partiler tarafından bugün neredeyse evrensel olarak desteklenen ekonomik felsefedir. Bu felsefenin anladığı, muhtelif ulusların çıkarları ile müdahalesiz piyasa ekonomisi arasında uzlaştırılamaz çatışmaların hüküm sürdüğüdür. Buna göre serbest ticaret ulusa zarar verir; fakirliği getirir. Sözün gelişi, korumacılığın ona başvuran ulusların çıkarlarına da zarar verdiğini şimdilik göz ardı edebiliriz. Korumacılığın halkların çıkarlarını zedelemeyi hedeflediği ve gerçekten bunu yaptığı yönünde hiçbir şüphe yoktur. Eğer silah kullanımıyla bunları temizleyebilecek güce sahip olduğuna inanıyorlarsa, diğer ulusların korumacılığına müsamaha edeceklerini varsaymak aldatıcıdır. Korumacılık felsefesi, savaş felsefesidir. Çağımızın savaşları popüler iktisadi doktrinler ile farklılık göstermez; tersine bu doktrinlerin tutarlı uygulamaları-

[206] Bkz. yukarıda, s. 366-368, ve aşağıda, s. 823-825.

nın kaçınılmaz bir sonucudur.

Milletler Cemiyeti organizasyonu kusurlu olduğu için başarısız olmadı. Özgün liberalizm ruhundan yoksun olduğu için başaramadı. O toplantı iktisadi milliyetçilik ve ekonomik savaşın ilkelerine bağlılık ruhu ile dolu devletlerin toplantısıydı. Delegelerin ulusların arasında iyi niyet hakkındaki akademik konuşmalara kendilerini kaptırmalarına rağmen, temsil ettikleri devletler diğer tüm uluslara kötülük etmekten geri durmadılar. Cemiyetin yirmi yılı her bir ulusun diğer tüm uluslara karşı inatçı ekonomik savaşının işaretleriyle doldu. 1914 öncesi yılların tarife korumacılığı, yirmilerde ve otuzlarda gelişen ambargolar, niceliksel ticaret kontrolleri, döviz kontrolleri, parasal devalüasyonlar vs. ile karşılaştırıldığında gerçekten orta halliydiler.[207]

Birleşmiş Milletlerin akıbeti daha iyi değil, tersine daha kötüdür. Her ulus ithalata, özellikle mamul malların ithalatına, sanki felakete bakıyormuşçasına bakmaktadır. Neredeyse tüm ülkelerin açıkça söylenen amacı, yabancı imalatçıların yurtiçi piyasalara erişiminin mümkün olduğunca engellenmesidir. Neredeyse tüm uluslar ülke lehine olmayan dış ticaret dengesinin hayaletine karşı savaşmaktadırlar. İşbirliği yapmak istememekte; işbirliğinin sözde tehlikelerine karşı kendilerini korumak istemektedirler.

[207] İktisadi savaşla ilgili Cemiyet-i Akvam'ın boş girişimlerinin değerlendirmesi için, bkz. Rappard, Le Nationalisme économique et la Société des Nations (Paris, 1938).

Kısım 5

PİYASASIZ TOPLUMSAL İŞBİRLİĞİ

Bölüm 25

Sosyalist Toplumun Hayali Yapısı

1. Sosyalist Fikrin Tarihsel Başlangıç Kaynağı

Onsekizinci yüzyılın toplum felsefecileri praksiyoloji ve iktisadın temellerini ortaya koyduklarında, bencil bireyler ile tüm toplumun çıkarlarını temsil eden devlet arasında itirazsız ve neredeyse evrensel kabul görmüş bir ayrım ile karşı karşıya geldiler. Ancak, o zaman insanı zorlamanın ve baskının toplumsal aygıtını yöneten tanrılar mertebesine yükselten tanrılaştırma süreci henüz tamamlanmamıştı. Devletten bahsederken insanların aklında olan, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten, tüm faziletlerin mükemmel birlikteliği, tanrının teoloji benzeri fikri değildi; politik sahnede eylemde bulunanlar olarak somut devletlerdi. Toprak büyüklüğü kanlı savaşların, diplomatik entrikaların ve hanedan evlilikleri ve alımlarının muhtelif hakim unsurları idi. Özel alanı ve geliri pek çok ülkede halkın hazinesinden henüz ayrılmamış prenslikler Venedik ve bazı İsviçre kantonları gibi oligarşik cumhuriyetler vardı ve bunların nihai amaçları yöneten sınıfları zenginleştirmekti. Bu yönetenlerin çıkarları kendi mutluluklarının peşinde koşmaya sadık "bencil" tebaalarının ve yağma ve toprak kazanma heveslisi yabancı devletlerin çıkarlarının karşısında durmaktaydı. Bu husumetlerle uğraşırken, kamu işleriyle ilgili yazarlar ülkelerinin veya devletlerinin davalarını desteklemeye hazırdılar. Yöneticilerin, bireylerin çıkarları ile uzlaştırılamaz çatışma halindeki toplum çıkarlarının temsilcileri olduğunu samimiyetle varsaydılar. Tebaalarının bencilliğini denetlerken, devletler, toplumun tümü için zenginliği bireylerin bencilliğine karşı yükseltmekteydiler.

Liberal felsefe bu fikirleri ıskartaya çıkardı. Kendi bakış açısından, müdahalesiz piyasa toplumu içinde doğru anlaşılmış çıkarların çatışması yoktur.

Vatandaşların çıkarları ulusunkilere muhalif değildir; her bir ulusun çıkarları diğer ulusların çıkarlarının muhalifi değildirler.

Fakat, bu tezi ortaya koyarken liberal felsefecilerin kendileri, tanrı benzeri devlet fikrine temel bir unsur katkısında bulundular. Araştırmalarında çağlarının gerçek devletleri yerine ideal devlet imajını koydular. Yegane amacı vatandaşlarını mutlu etmek olan belirsiz bir devlet imajı inşa ettiler. Bu idealin *eski rejim* Avrupa'sında kesinlikle mukabili yoktu. Gerçek Avrupa'da yabancı devletlerin birbiriyle savaşlarında savaşmak üzere tebaalarını sığır gibi satan Alman prenslikleri vardı; zayıflayan komşularını ezmek için her fırsatı değerlendiren krallar vardı; Polonya bölünmesinin şok edici tecrübesi vardı; asrın en müsrif adamları olan Kral Orléans ve XV. Louis tarafından başarıyla yönetilen Fransa vardı; zinacı kraliçenin terbiyesiz sevgilisi tarafından yönetilen İspanya vardı. Ancak, liberal felsefeciler kokuşmuş sarayların ve aristokrasinin bu devletleri ile ortak hiçbir yönü olmayan devletle ilgilendiler. Yazdıklarında göründüğü gibi, devlet mükemmel üstün bir insan, tek gayesi tebaasının zenginliğini arttırmak olan kral, tarafından yönetilmekteydi. Bu varsayımdan başlayarak, otoriter kontrolden bağımsız bırakıldığında bireysel vatandaşların eylemlerinin bu iyi ve akıllı kralın onaylamayacağı doğrultuda gelişip gelişmeyeceği sorusunu yönelttiler. Liberal felsefeci bu soruyu olumsuz yanıtladı. Girişimcilerin bencil ve kendi kârını düşünen kişiler olduklarını kabul ettikleri doğrudur. Ancak, piyasa ekonomisinde tüketicilerin en acil ihtiyaçlarını en mükemmel şekilde karşılayarak ancak kâr ele edebilirler. Girişimcinin amacı mükemmel kralın amacından farklı değildir. Bu yardımsever kral da üretim araçlarını tüketici tatminini maksimuma eriştirecek şekilde kullanmayı hedeflemektedir.

Bu muhakemenin sorunların ele alınışına değer yargılarını ve politik taraflılığı soktuğu açıktır. Bu ataerkil yönetici, bu hile sayesinde kendi kişisel değer yargılarını mutlak dışsal değerlerin evrensel geçerliliği olan standardına yükselten iktisatçı ile müttefiktir. Yazar kendisini mükemmel kral ile özdeşleştirir ve eğer kralın gücü, serveti, ortak zenginliği ve bencil bireylerin mücadele ettikleri amaçlardan ayrı olarak *toplumsal* verimliliği ile donatılsaydı seçeceği amaçları belirtmektedir. Yazar devletin farazi başkanının kendi keyfi değer yargılarını varsayımlaştırmaktan ibaret olduğunu göremeyecek kadar naiftir ve iyi ve kötünün itirazsız standardını keşfettiğini körü körüne varsaymaktadır. Yardımsever ataerkil otokrat ile maskelenerek, yazarın kendi Ego'su, mutlak ahlak yasalarının sesi olarak saygın bir yere konur.

Bu kralın ideal rejiminin hayali yapısının temel karakteri tüm vatandaşlarının koşulsuz otoriter kontrole maruz kalmasıdır. Kral emirler verir ve herkes itaat eder. Bu piyasa ekonomisi değildir; üretim araçlarının özel mülkiyeti ar-

tık yoktur. Piyasa ekonomisinin adı kalmıştır, ama gerçekte üretim araçlarının özel mülkiyeti, gerçek alım ve satım ve piyasa fiyatları artık yoktur. Üretim piyasada gösterilen tüketici davranışları tarafından değil, otoriter kanunnameler tarafından yönlendirilmektedir. Otorite emeğin toplumsal işbölümü sisteminde herkese bir yer tayin eder, ne üretileceğini, nasıl ve hangi bireyin tüketimde bulunacağını tespit eder. Bu ise, bugünlerde sosyalist yönetimin Alman versiyonu denebilecek olan türüdür.[1]

Şimdi iktisatçılar bu, ahlak yasalarını içinde barındıran, farazi sistem ile piyasa ekonomisini mukayese ederler. Piyasa ekonomisi için söyleyebilecekleri en iyi şey mükemmel otokrat üstünlüğünün ürettiğinden farklı işler meydana getirmeyeceğidir. Piyasa ekonomisini sadece, gördükleri gibi, işleyişinin mükemmel kralın hedeflediği ile aynı sonuçlar elde edeceği için onaylarlar. Öyleyse, planlama ve sosyalizmin tüm ileri gelenlerini karakterize eden totaliter diktatörlüğün planları ile ekonomik olarak uygun ve ahlaken iyi olanların basitçe tanımlanmasına eski liberallerin çoğu tarafından itiraz edilmedi. Mükemmel devlet imajını gerçek dünyanın kötü ve iğrenç despotlarının ve politikacılarının yerine ikame ettiklerinde bu kafa karışıklığının başladığını bile iddia edilmelidir. Elbette ki, bu mükemmel durum liberal düşünür için muhakemenin harici bir aleti idi, piyasa ekonomisinin işleyişini karşılaştırma modelinden ibaretti. Ancak, insanların, sonunda, bu ideal devlet düşünce alanından gerçek alana neden dönüştürülmesin sorusunu sorması şaşırtıcı değildi.

Tüm eski sosyal reformcular, iyi toplumu, tüm özel mülkiyete ve onun yeniden dağılımına el koyarak gerçekleştirmek istediler. Buna göre her bir insanın payı diğer herkesin payına eşit olmalı ve otoritelerin devamlı ihtiyatlılığı bu eşitlik sisteminin korunmasını gözlemlemeliydi. Bu planlar büyük ölçekli girişimlerin imalatta, madencilikte ve ulaştırmada gözükmesiyle gerçekleştirilemez olmaya başladı. Büyük ölçekli işletme birimlerini parçalama ve parçaları eşit paylarda dağıtma konusunda hiçbir sorun yoktu.[2] Yeniden dağılımın asırlık programının yerini sosyalizasyon fikri aldı. Üretim araçlarına el konulacak, ancak yeniden dağılımına başvurulmayacaktı. Devletin kendisi tüm fabrikaları ve çiftlikleri yönetecekti.

Bu çıkarsama insanlar *devlet*e yalnızca ahlaki değil aynı zamanda entellektüel mükemmeliyet atfetmeye başlar başlamaz mantıken kaçınılmaz oldu. Liberal felsefeciler hayali devletlerini bencil olmayan bir varlık, tebaasının zenginliğini en iyi şekilde geliştirmeye özellikle bağlı olarak tarif etmişler-

[1] Bkz. aşağıda, s. 717-718.

[2] Ancak, bugün Amerika'da büyük-ölçekli üretimi parçalamak isteyen ve onları şirketlerden kopartmak isteyen insanlar vardır.

di. Piyasa toplumunda vatandaşların bencilliğinin bu bencil olmayan devletin gerçekleştirmeye çabaladığı ile aynı sonuçları meydana getirdiğini keşfetmişlerdi; gözlerinde piyasa ekonomisinin korunmasını haklılaştıran işte tam bu gerçekti. Ancak, insanlar ***devlet***e sadece en iyi niyetleri değil, aynı zamanda "her şeyi bilen" olmayı da atfetmeye başladıklarında durumlar değişmeye başladı. O zaman, yanılmaz devletin üretim işlerinde hata yapan bireyden daha başarılı olduğu sonucuna varmamak elinde değildi. Girişimcilerin ve kapitalistlerin eylemlerini sıklıkla hüsrana uğratan tüm hatalardan kaçınırdı. Üretimin kıt faktörlerinin kötü yatırımı veya israfı artık olmazdı; zenginlik katlanırdı. Üretim "anarşisi" ***her şeyi bilen*** devletin planlamacılığıyla karşılaştırıldığında ziyan edilmiş gözükür. O zaman, sosyalist üretim tarzı tek makul sistem olarak gözükür ve piyasa ekonomisi akılsızlığın cisimleşmesi olarak görünür. Sosyalizmin rasyonalist taraftarı gözünde, piyasa ekonomisi insanlığın anlaşılamaz şekilde doğru yoldan sapmasıdır. Tarihselciliğin etkisi altındakilerin gözünde, piyasa ekonomisi ilerici mükemmeliyetin kaçınılmaz sürecinin daha yeterli sosyalizm sistemini kurmak için ortadan kaldıracağı insan evriminin aşağı basamağının toplumsal düzenidir. Her iki düşünce hattı aklın kendisinin sosyalizme geçişi postula ettiği (dayattığı) konusunda hemfikirdir.

Oysa naif zihnin akıl dediği kendi değer yargılarının mutlaklaştırılmasından başka bir şey değildir. Birey kendi muhakemesinin ürünlerini mutlak aklın sallantılı kavramı ile tanımlar. Sosyalist yazarlardan hiçbirisi kendisinin sınırsız güçle donatmak istediği--insani, toplumsal, ulus, devlet veya hükümet ne denirse densin--soyut varlığın kendisinin onaylamayacağı şekilde hareket edebileceği konusunda hiç düşünmemiştir. Bir sosyalist sosyalizmin taraftarıdır; çünkü ortak zenginliğin üstün diktatörünün, bireysel sosyalistin kendi bakış açısından makul olacağına, tamamen kendisinin--bireysel sosyalistin--onaylayacağı amaçları hedefleyeceğine ve kendisinin de seçeceği araçları seçerek bu amaçları elde etmeyi deneyeceğine tam olarak ikna olmuştur. Her sosyalist bu şartların tam manasıyla yerine getirildiği sistemi özgün sosyalist sistem olarak adlandırır. Sosyalizm olduğunu iddia eden diğer tüm markalar gerçek sosyalizmden tamamen farklı, sahte sistemlerdir. Her sosyalist kamufle olmuş bir diktatördür. Yuh olsun tüm bu aynı görüşte olanlara! Yaşama haklarını kaybettiler ve "yok edilmeleri" zorunludur.

Piyasa ekonomisi insanlar arasında barışçıl işbirliğini değer yargılarındaki ihtilaflarına rağmen mümkün kılar. Sosyalistlerin planlarında, muhalif görüşlere yer yoktur. İlkeleri ***tektipçilik***, polis tarafından zorlanan mükemmel tekilliktir.

İnsanlar sıklıkla sosyalizmi din olarak adlandırırlar. Gerçekten de sosyalizm kendinden tanrılaşan bir dindir. Planlayıcıların bahsettikleri Devlet ve

Hükümet, milliyetçilerin Halkı, Marksistlerin Toplumu ve Comte pozitivizminin İnsanlık'ı yeni dinin Tanrı'sı yerine geçen isimlerdir. Ancak tüm bu idoller bireysel reformcunun kendi isteği için yalnızca birer takma isimlerdir. İlahiyatçıların Tanrı'ya atfettikleri tüm özellikleri idolüne atfederken, şişkin Ego kendisini över. Sonsuz iyi, her şeye kadir, her yerde var olan, her şeyi bilen, ölümsüzdür. Bu kusurlu dünyada tek mükemmel olandır.

İktisat körü körüne inancı ve bağnazlığı incelemek için uğraşmaz. İnanç her tür eleştiriye karşı korunur. Onların gözünde eleştiri, idollerinin yok edilemez ihtişamlılığına karşı kötü adamların küfrüdür, rezilliğidir. İktisat yalnızca sosyalist planlarla ilgilenir; devletçi dini desteklemeye insanları sevk eden psikolojik unsurlar ile ilgilenmez.

2. Sosyalist Doktrin

Karl Marx sosyalizmin kurucusu değildir. Sosyalizm fikri Marx sosyalist inancı benimsediği zaman zaten tam olarak vuzuha kavuşmuş durumdaydı. Seleflerinin geliştirdiği şekliyle sosyalist sistemin praksiyolojik kavramına hiçbir şey eklenemezdi; nitekim Marx da hiçbir şey eklemedi. Marx önceki dönem yazarların ve çağdaşlarının sosyalizmin avantajları, arzulanabilirliği ve mümkünlüğüne getirdikleri eleştirileri de çürütemedi. Hiçbir şeyi başaramayacağının tam farkında olarak böyle bir girişime asla teşebbüs bile etmedi. Sosyalizmin eleştirmenleri ile kavga etmek için yaptığı tek şey, çoklu mantık doktrinini kurmaktı.

Bununla beraber, Marx'ın sosyalist propagandaya yaptığı hizmetler çoklu mantığın icadı ile sınırlı değildir. Hâlâ daha önemli olan, sosyalizmin kaçınılmazlığı doktrinidir.

Marx evrimci ilerleme doktrininin neredeyse genel kabul gördüğü bir çağda yaşadı. Tanrı'nın görünmez eli insanları, kendi isteklerinden bağımsız olarak, düşük ve daha az mükemmel bir basamaktan daha yüksek ve daha mükemmel basamaklara yöneltmekteydi. İnsanlık tarihinin gidişatında ilerlemeye ve gelişmeye dönük kaçınılmaz bir eğilim yaygındı. İnsan ilişkilerinin her bir sonraki basamağı, daha sonraki basamak olmasının faziletiyle, daha yüksek ve daha iyi bir basamaktı. İnsani hallerde gelişmeye dönük bu karşı konulmaz isteğin dışında hiçbir şey kalıcı değildi. Marx'ın sahneye girişinden birkaç sene önce ölen Hegel büyüleyici tarih felsefesinde bu doktrini sunmuştu ve Marx'ın sahneden çekildiği sıralarda sahneye giren Nietzsche bunu daha aşağı olmayan büyüleyici yazılarının odak noktası yapmış, son iki yüzyılın efsanesi olmuştur.

Marx'ın yaptığı, sosyalist inancı bu ilerlemeci doktrine entegre etmekti. Sosyalizmin gelişi kaçınılmazdı ve bu durumun kendisi bile sosyalizmin bir

önceki evre olan kapitalizmden daha yüksek daha mükemmel olduğunu ispatlamaktaydı. Sosyalizmin artılarını ve eksilerini tartışmak beyhudedir. Sosyalizm "doğa kanununun değişmezliği"[3] ile gelmekle mükelleftir. Sadece geri zekâlılar, gelmesi kaçınılmaz olanın neden öncekinden ille de daha faydalı olması gerektiği sorusunu soracak kadar aptaldır. Sömürücülerin adil olmayan iddialarının rüşvetli özür beyan edicileri ancak, sosyalizmde bir çatlak bulacak kadar küstahtırlar.

Eğer Marksist görüşü bu doktrinle aynı fikirde olanlara atfedecek olursak, çağdaşlarımızın çoğunu Marksist olarak isimlendirmek zorunda kalırız. Bu insanlar sosyalizmin gelişinin hem kesinlikle kaçınılmaz ve hem de oldukça arzulanan bir şey olduğu konusunda hemfikirdirler. "Gelecek dalgası" insanlığı sosyalizme doğru iter. Elbette ki, devletin sosyalist gemisinin kaptanlığının kime emanet edileceği konusunda birbirleriyle görüş ayrılığı içindedirler. Bu iş için pek çok aday vardır.

Marx kehanetini iki şekilde kanıtlamayı denedi. İlki Hegelci diyalektik yöntemiydi. Kapitalist özel mülkiyet bireysel özel mülkiyetin ilk reddidir ve kendi inkarına, yani üretim araçlarında kamu mülkiyetinin kurulmasına yol açmalıdır.[4] Her şey Marx'ın günlerinde Almanya'yı istila eden Hegelci yazarların kuru kalabalığı kadar basitti.

İkinci yöntem kapitalizmin neden olduğu tatminden uzak şartların gösterimidir. Marx'ın üretimin kapitalist tarzına eleştirisi tamamen yanlıştır. En ortodoks Marksistler bile temel tezlerini, yani, kapitalizmin ücretlilerin giderek artan fakirleşmesine neden olduğunu, ciddi olarak destekleyecek kadar cüretli değillerdi. Ancak, sözün gelişi kapitalizmin Marksist analizinin saçmalıklarını kabul etsek bile, iki tezin, yani sosyalizmin gelmesinin kaçınılmaz olduğu ve kapitalizmden daha iyi bir sistem olmakla kalmayıp aynı zamanda en mükemmel sistem, insana dünya hayatında ebedi mutluluğu getirecek reçete olduğunun, gösterimi konusunda henüz bir başarı kazanamamıştır. Marx, Engels ve yüzlerce Marksist yazar tarafından yayınlanan ciltler dolusu sıkıcı sofistike tüm kıyaslamaların ilham kaynağı, Marx'ın kehanetinin tek ve nihai kaynağının, tarihin akışını belirleyen gizemli güçlerin planlarını Marx'ın iddia ettiği tahmin etme faziletinin verdiği, sözde ilhamdır. Hegel gibi, Marx da onların gözünde içten gelen sesin kendisine bildirdiği vahiyleri insanlara aktaran bir peygamberdi.

1848 ve 1920 arasındaki sosyalizm tarihinin muhteşem gerçeği sosyalizmin işlerliği ile ilgili temel problemlere çok az dokunmasıdır. Marksist tabu,

[3] Bkz. Marx, *Das Kapital* (7. baskı, Hamburg, 1914), I, 728.

[4] *A.g.e.*.

sosyalist ortak zenginliğin iktisadi sorunlarını incelemeyi "bilimsel değil" şeklinde yaftaladı. Hiç kimse bu engellemeye meydan okuyacak kadar cüretkâr değildi. Hem dostları hem de düşmanları tarafından sosyalizmin insanlığın ekonomik organizasyonunun gerçekleştirilebilir bir sistemi olduğu sözlü olarak farz edildi. Sosyalizmle ilgili geniş literatür, kapitalizmin sözde noksanlıkları ve sosyalizmin genel kültür göstergeleri ile ilgilenir; ama sosyalizmin iktisadı ile adeta hiç ilgilenmemiştir.

Sosyalist inanç üç doğma üzerine oturur:

Birincisi: Toplum her şeye kadir ve her şeyi bilen olup, insan zayıflığı ve kırılganlığından uzaktır.

İkincisi: Sosyalizmin gelişi kaçınılmazdır.

Üçüncüsü: Tarih daha az mükemmel durumdan daha mükemmel duruma sürekli bir ilerleyiş olduğundan, sosyalizmin gelişi istenir, arzu edilir bir şeydir.

Praksiyoloji ve iktisat açısından, sosyalizm hakkında tartışılacak tek sorun şudur: Sosyalist sistem acaba emeğin işbölümü sistemi olarak çalışabilir mi?

3. Sosyalizmin Praksiyolojik Karakteri

Sosyalizmin esas işareti ***bir isteğin tek başına*** eylemde bulunmasıdır. Kimin isteğinin olduğunun önemi yoktur. Yönetici ***karizma***sının fazileti ile toplumu yöneten kutsanmış bir kral veya bir diktatör olabilir, Führer veya halkın oylarıyla atanmış Führerler kurulu olabilir. Üretimin tüm faktörlerinin kullanımının tek bir birim tarafından yönlendiriliyor olması esastır. Tek bir iradenin tek başına seçmesi, karar vermesi, yönetmesi, eylemde bulunması, emirler vermesidir. Geri kalan herkes sadece emirlere ve talimatlara itaat eder. Organizasyon ve planlanmış düzen, üretim "anarşisinin" ve muhtelif insanların girişimlerinin yerine ikame edilirler. Emeğin işbölümü altında toplumsal işbirliği yöneticinin tüm vesayeti altındakilerin itaatini tartışmaya yer bırakmayacak şekilde talep ettiği hegemonik bağlar sistemi ile korunmaktadır. Yönetici *toplum* (Marksistlerin kullandığı şekliyle), *Devlet* (baş harfi büyük *D* ile), *hükümet* veya *otorite* teriminde, insanlar yöneticinin soyut bir kavram veya mistik kollektif bir varlık olmadığını daima bir insan olduğunu unutma eğilimindedirler. Yöneticinin veya yönetim kurulunun üstün kabiliyetlere sahip, zeki ve iyi niyetle dolu insanlar olduğunu kabul edebiliriz. Ancak, onların her şeyi bilen ve hata yapmaz olduklarını varsaymak, ahmaklıktan başka bir şey değildir.

Sosyalizmin sorunlarının praksiyolojik analizinde, yöneticinin ahlaki ve manevi karakteri ile ilgilenmiyoruz. Değer yargılarını ve seçtiği amaçları da

tartışmıyoruz. İlgilendiğimiz yalnızca insan zekâsının mantıklı yapısı ile donanmış ölümlü bir insanın, sosyalist toplumun yöneticisinin üzerine düşen görevleri yerine getirebilir olup olmayacağıdır.

Çağının tüm teknolojik bilgisinin yöneticinin elinin altında olduğunu varsayıyoruz. Üstelik, üretimin tüm maddi faktörlerinin tam bir envanterine ve tüm kullanılabilir insan gücü sayısının olduğu listeye de sahip olsun. Bu açılardan, ofisinde bir araya getirdiği uzmanlar ve elemanlar kalabalığı kendisine tam bilgi sağlayacak ve sorabileceği tüm sorulara tam cevap verebilecektir. Ciltler dolusu raporları masasının üzerinde yığılacaktır. Ancak, şimdi eylemde bulunmalıdır. Sayısız çeşitlilikteki projeler arasında öyle bir seçim yapmalıdır ki, kendisinin daha acil olarak gördüğü hiçbir istek, üretim faktörlerinin daha az acil gördüğü isteklerin tatmininde kullanılmasından dolayı tatminsiz kalmasın.

Bu sorunun, nihai amaçların değerlemesi ile yapacak hiçbir şeyinin olmadığının fark edilmesi önemlidir. Sadece seçilen nihai amaçları elde etmek için kullanılan araçlara göndermede bulunur. Yöneticinin nihai amaçların değerlemesine ilişkin olarak kararını zaten verdiğini varsayıyoruz, bu kararı sorgulamıyoruz. Vesayet altındaki insanların yöneticilerinin kararlarını onaylayıp onaylamadıklarını da sorgulamıyoruz. Tartışmanın hatırı için, gizemli bir gücün herkesi birbiriyle ve nihai amaçları değerlemede yönetici ile hemfikir yaptığını varsayabiliriz.

Problemimiz, ya da sosyalizmin hayati ve tek problemi, saf ekonomik problemdir ve aslında nihai amaçlara değil, yalnızca araçlara göndermede bulunur.

Bölüm 26

Sosyalizm Altında İktisadi Hesaplamanın İmkânsızlığı

1. Sorun

Yönetici ev inşa etmek istiyor. Başvurulacak pek çok yöntem var. Yöneticinin bakış açısından, her biri gelecekteki binanın kullanımına dair belli avantaj ve dezavantajlar sunmakta ve binanın ömrüne ilişkin farklı rakamlar vermektedir; her biri başka inşaat malzemeleri ve emek harcamaları gerektirmekte ve farklı uzunlukta üretim dönemlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda acaba yönetici hangi yöntemi seçmelidir? Harcanacak muhtelif tipteki emek ve muhtelif malzemelerin kalemlerini ortak bir paydada toplayamaz. Öyleyse, onları karşılaştıramaz. Ya bekleme zamanına (üretim dönemine) veya hizmetin ömrüne belirli bir sayısal ifade atayamaz. Kısacası, maliyetleri ve kazançları karşılaştırmada aritmetik işlemlere başvuramaz. Mimarlarının planları aynı çeşitteki muhtelif kalemlerin geniş çoğunluğunu sıralar; bunlar çeşitli malzemelerin fiziksel ve kimyasal kalitelerine ve çeşitli makinelerin, araç gereçlerin ve yöntemlerin fiziksel üretkenliğine göndermede bulunur. Ancak, tüm ifadeleri arasında bir ilişki kurulamaz. Bunlar arasında bir bağlantı kurmanın yolu yoktur.

Proje ile karşılaştığında yöneticinin çektiği sıkıntıyı hayal edin. Bilmesi gereken, projenin icrasının refahı, yani daha acil olarak gördüğü isteklerin tatminini azaltmadan mevcut servete bir şey katıp katmayacağıdır. Aldığı raporların hiçbirisi bu sorunun çözümüne yönelik en ufak bir ipucu bile vermez.

Sözün gelişi, ilk etapta üretilecek tüketici mallarının seçiminde yer alan ikilemi göz ardı edebilir, bu sorunun çözüldüğünü varsayabiliriz. Ancak, üre-

ticilerin mallarının çokluğu sıkıntısı ve belirli tüketici malları imalatı için başvurulabilecek sayısız yöntemler vardır. Her endüstrinin en avantajlı mahalli ve her fabrikanın ve her araç gerecin optimum büyüklüğü tespit edilmelidir. Her birinde ne tür bir mekanik gücün kullanılacağını ve bu enerjinin üretimi için hangi tür formüllerin kullanılacağı belirlenmelidir. Tüm bu sorunlar binlerce durum için günlük olarak ortaya çıkar. Her durumun özel şartları vardır ve bu özel verilere uygun bireysel çözümler gerektirir. Yöneticinin ilgilenmek zorunda olduğu unsurların sayısı, fizik ve kimya terimleriyle eldeki üretici mallarının yalnızca teknolojik tarifinin gösterdiğinden çok daha fazlasıdır. Her birinin yeri ve kullanımı için geçmişte yapılan sermaye yatırımlarının hizmeti dikkate alınmalıdır. Yönetici sadece aslında kömürle ilgilenmez; aynı zamanda çeşitli yerlerde işletimde bulunan binlerce kömür madeni ve yeni kömür madeni ocaklarının açılması, her birindeki çeşitli madencilik yöntemleri, çeşitli yataklardaki farklı kaliteler, ısınma, güç ve çok sayıdaki türevin üretimi için kömür kullanımının çeşitli yöntemleri ile de ilgilenmek durumundadır. Şu anki teknolojik bilgi durumunun, hemen her şeyden neredeyse her şeyi üretmenin mümkün olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, atalarımız ağaç için sınırlı sayıda kullanım alanı bilmekteydi. Modern teknoloji buna yeni birçok kullanım türü ekledi. Ağaç bugün artık kağıt, dokuma fiberleri, gıda, ilaç, ve pek çok sentetik ürünlerin üretiminde kullanılabilmektedir.

Bugün şehre temiz su sağlanmasında iki yönteme başvurulur. Ya uzun mesafelerden su kemerleri ile su getirmek şeklindeki, çok uzun zamandan beri uygulanan kadim yöntem; veya şehrin yakınlarında mevcut olan suyun kimyasal arıtılması ile. Neden kimse suyu sentetik olarak fabrikalarda üretmez? Modern teknoloji teknolojik sorunları kolayca çözebilir. Zihni tembelliğindeki vasat insan böyle projelerle bütünüyle delilik olarak alay etmeye hazırdır. Fakat, içme suyunun bugün--belki daha sonra bile değil--sentetik üretilmemesinin tek nedeni, parasal terimlerle yapılan iktisadi hesaplamanın, bunun diğer yöntemlerden daha pahalı olmasını göstermesidir. İktisadi hesaplamayı ortadan kaldırınca, çeşitli alternatifler arasında rasyonel seçim yapmanın hiçbir aracına sahip değilsiniz demektir.

Sosyalistlerin iktisadi hesaplamanın hatasız olmadığına itirazları yerindedir. Kapitalistlerin hesaplamalarında bazen hata ettiklerini söylerler. Elbette ki, bu olur ve olacaktır da. Tüm insan eylemi geleceğe yöneliktir ve gelecek daima belirsizdir. En ince ayrıntılı planlar bile, gelecekle ilgili beklentiler yere düşerse, hüsrana uğrar. Fakat, bu farklı bir sorundur. Bugün şu anki bilgimiz ve gelecekteki durumları şu anki tahminimiz açısından hesaplamaktayız. Yöneticinin gelecekteki durumu tahmin edip edemeyeceği sorunu ile uğraşmıyoruz. Aklımızda olan, yöneticinin şu anki değer yargıları ve gelecekteki durumları şu anki tahminleri perspektifinden, her ne olursa olsun, hesaplaya-

mayacağıdır. Eğer konserve endüstrisine bugün yatırım yaparsa, tüketicinin zevklerinde veya konserve yiyeceklerin tümüyle ilgili hijyenik görüşlerdeki değişme bir gün yatırımını kötü yatırıma dönüştürebilir. Ancak, *bugünden* konservelemeyi nasıl en ekonomik bulabilir ve inşa edebilir?

Şayet insanlar o zaman motorlu ve havacılık taşıtlarındaki gelişmeyi tahmin etmiş olsalardı, geçen yüzyılın dönümünde inşa edilen bazı demiryolları inşa edilmezdi. Fakat, o zaman demiryollarını inşa edenler, tüketicilerin değerlemesinin yansıtıldığı günlerdeki piyasa fiyatları ve beklentiler ve değerlemeler bakışı açısından seçmek zorunda kaldıkları planlarını gerçekleştirmek için, çeşitli alternatiflerin neler olduğunu biliyorlardı. İşte tam olarak yöneticinin mahrum olduğu sezgi budur. Dalgalı denizlerde yön bulma yöntemlerine aşina olmayan denizci gibidir veya demiryolu mühendisliğinin teknik icrasının emanet edildiği ortaçağ bilgini gibidir.

Yöneticinin belli bir fabrikanın veya binanın yapımı konusunda kararını verdiğini varsaymıştık. Bununla birlikte, bu kararı vermek için iktisadi hesaplamaya ihtiyacı vardır. Eğer hidrolik güç santralı inşa edilecekse, kişi gereken enerjinin en ekonomik şekilde üretim şeklinin bu olup olmadığını bilmelidir. Oysa eğer maliyetleri ve çıktıyı hesaplayamıyorsa bunu nasıl bilebilir?

Başlangıç döneminde sosyalist rejimin önceki kapitalizm rejiminin tecrübesine belli bir yere kadar sırtını dayayabileceğini kabul edebiliriz. Ancak, daha sonra şartlar değiştikçe ne yapılacak? 1900 fiyatlarının 1949 yılının yöneticisine ne faydası dokunabilir? Veya 1980'in yöneticisi 1949 yılının fiyatlarından ne gibi bir yarar sağlayabilir?

"Planlamanın" çelişkisi planlayamamasıdır, çünkü iktisadi hesaplamadan yoksundur. Planlama ekonomisi denen şey kesinlikle ekonomi değildir. Karanlıkta el yordamıyla bir şeyler arama sistemidir. Nihai amaçların elde edilmesi için araçların rasyonel seçimi sorusu yoktur. Şuurlu planlama denen şuurlu amaçlı eylemin ortadan tam olarak kaldırılmasıdır.

2. Sorunu Anlamada Geçmişteki Başarısızlıklar

Bir asırdan fazla zamandır özel girişimciliğin yerine sosyalist planlamanın ikamesi ana siyasi mesele olmuştur. Komünist planların lehinde ve aleyhinde binlerce kitap basılmıştır. Hiçbir konu özel toplantılarda, basında, kamu toplantılarında, bilgi toplumlarında, seçim kampanyalarında ve parlamentolarda bu kadar candan tartışılmamıştır. Sosyalizm davası için savaşlar yapılmış, oluk oluk kan akmıştır. Ama, tüm bu yıllarda asıl soru yine de sorulmamıştır.

Bazı önde gelen iktisatçıların--Hermann Heinrich Gossen, Albert Schaffle, Vilfredo Pareto, Nikolas G. Pierson, Enrico Barone--soruna dokunduğu

doğrudur. Ne var ki, Pierson haricinde, sorunun özüne inememişler ve başlangıçta var olan önemini fark etmede hepsi başarısız olmuşlardır. İnsan eylemi teorisi sistemine entegre etme girişiminde de bulunmamışlardır. İnsanları gözlemlerine önem vermekten alıkoyan bu başarısızlıklarıydı. Nitekim göz ardı edildiler ve kısa zaman içinde unutulup gittiler.

Tarihçi Okulu ve Kurumsalcıları insanlığın en hayati sorununu ihmal ettikleri için suçlamak ciddi bir hata olurdu. Bu iki düşünce okulu müdahalecilik veya sosyalist propagandalarının çıkarlarında fanatik olarak iktisadı küçük görürler ve ona "kasvetli bilim" derler. Bununla birlikte, iktisadi çalışmaları tamamen bastırmakta başarılı olamamışlardır. Kafa karıştıran mesele iktisada gölge düşürenlerin sorunu neden fark edemedikleri değil, iktisatçıların neden aynı hatadan dolayı suçlu olduklarıdır.

Suçlu bulunması gereken, matematiksel iktisadın iki temel hatasıdır.

Matematiksel iktisatçılar münhasıran iktisadi denge ve statik durum dedikleri çalışmalara meylettiler. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısına başvurmak, daha önce vurgulandığı gibi,[5] iktisadi muhakemenin vazgeçilmez zihinsel aracıdır. Ama, bu harici aracı hayali yapıdan başka bir şeymiş gibi düşünmek ve sadece gerçekte karşılığının olmadığını değil, aynı zamanda nihai mantıklı sonuçlarını tutarlı bir şekilde düşünmenin bile imkânsız olduğu gerçeğini görmezden gelmek, ölümcül bir yanılgıdır. İktisadın Newtoncu mekanik modele göre kurulması gerektiği ve matematiksel yöntemler ile ele alınmaya açık olduğu varsayımı ile körleşmiş matematiksel iktisatçı, araştırmasının konusunu tamamen yanlış anlamaktadır. Artık insan eylemi ile değil, daha ileri analize açık olmayan güçlerin kuvveden fiile getirdikleri ruhsuz gizemli mekanizma ile uğraşmaktadırlar. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında elbette ki girişimcilik fonksiyonuna yer yoktur. Böylece, matematiksel iktisatçı düşüncesinden girişimciyi silip atar. Durmak bilmez müdahalesinin hayali sistemin tam denge ve statik duruma ulaşmasını önleyen bu hareketliye ve sallayıcıya ihtiyacı yoktur. Rahatsız edici bir unsur olarak girişimciden nefret eder. Üretim faktörlerinin fiyatları, matematiksel iktisatçının gördüğü gibi, insan eylemiyle değil, iki eğrinin kesişmesiyle belirlenir.

Üstelik, fiyat ve maliyet eğrilerini çizerken, matematiksel iktisatçı maliyet ve fiyatların homojen büyüklüklere indirilmesinin ortak mübadele aracının kullanımını ima ettiğini görememektedir. Bu durum, maliyetlerin ve fiyatların hesaplanmasına, üretim faktörlerinin mübadele oranlarının ortak paydasının yokluğunda bile başvurulabileceği aldatmacasına kapı aralar.

Matematiksel iktisatçıların yazdıklarından çıkan sonuç, sosyalist cumhuriyetin hayali yapısının emeğin işbölümü altında gerçekleştirilebilir bir işbirliği

[5] Bkz. yukarıda, s. 246-250.

sistemi olarak, üretim araçlarının özel kontrolüne dayalı ekonomik sistemin tam alternatifi olarak ortaya çıkacağıdır. Sosyalist topluluğun yöneticisi üretimin çeşitli faktörlerini rasyonel şekilde, yani hesaplama zemininde, tahsis etme pozisyonundadır. İnsanlar emeğin işbölümü altında hem sosyalist işbirliğine hem de üretim faktörlerinin rasyonel kullanımına sahip olabilir. Araçların seçiminde ekonomiyi terk etmeksizin sosyalizmi seçmekte hürdürler. Sosyalizm üretim faktörlerinin kullanımında rasyonelliği reddetmeyi emretmez. *Rasyonel* toplumsal eylemin bir çeşididir.

Bu hataların gözüken onaylaması Sovyet Rusya ve Nazi Almanya'sı sosyalist devletleri tecrübelerinde görüldü. İnsanlar bunların yalıtılmış sosyalist sistemler olmadığını fark etmemektedirler. Fiyat sisteminin hâlâ işlerlikte olduğu bir çevrede çalışıyorlardı. Yurtdışında tespit edilen fiyatlar zemininde iktisadi hesaplamaya başvurabildiler. Bu fiyatların yardımı olmaksızın eylemleri amaçsız ve plansız olmuş olurdu. Sadece bu yabancı fiyatlara gönderme yapabildikleri için, hesaplama yapabildiler, muhasebe kayıtlarını tutabildiler ve çok konuştukları planlarını hazırlayabildiler.

3. Sosyalist İktisadi Hesaplama İçin Yakın Zamandaki Öneriler

Sosyalist risaleler, sosyalizmin temel ve yegane sorunu (iktisadi hesaplama) dışında her şeyle ilgilenmektedirler. Sadece geçtiğimiz yıllarda sosyalist yazarlar başlangıçtan beri var olan bu meseleye önem vermekten artık kaçamadılar. "Burjuva" iktisadının işini bitirmenin sosyalist ütopyanın gerçekleşmesi için yeterli bir yöntem olmadığından şüphelenmeye başladılar. Marksist doktrinin küfürbaz Hegelci metafiziğinin yerine, sosyalizm teorisini ikame etmeyi denediler. Sosyalist iktisadi hesaplamalar için planlar tasarlamaya giriştiler. Elbette ki, bu işte acınacak bir biçimde başarısız oldular. Şayet böyle bir inceleme hem piyasa olmayan toplumun hayali yapısının, hem de piyasa toplumunun temel özelliklerine bir rahatlama getirecek iyi bir fırsat sunmasaydı, yüzeysel önerileriyle ilgilenmek gerekli bile olmazdı.

Önerilen çeşitli planlar şu şekilde tasnif edilebilir:

1. Bu tür hesaplama para terimleriyle hesaplamanın yerine ikame edilecektir. Bu yöntem değersizdir. Kişi farklı türlerin (heterojen miktarların) rakamlarını ekleyemez ve çıkartamaz.[6]

[6] "Entegre bilim" programlarını reklam eden "mantıksal pozitivistler"in sıkıntı veren ve çok meşgul çevrelerinden hasıl olan çözümler olmasaydı, bu tekliften bahsetmek bile gereksiz olurdu. Bkz. bu grubun son şef organizatörünün yazıları, Otto Neurath, kısa ömürlü Münih Sovyet cumhuriyetinin sosyalleşme bürosunun

2. Emek-değer teorisi fikrinden başlayarak, çalışma-saati hesaplama birimi olarak tavsiye edilmektedir. Bu öneri üretimin başlangıç maddi faktörlerini dikkate almamakta ve aynı ve farklı insanların çalıştıkları çeşitli çalışma-saatlerinde başarılan işlerin farklı kalitesini ihmal etmektedir.

3. Birim fayda "miktarı" olacaktır. Ne var ki, eylemde bulunan insan faydayı ölçmez. Onu değerleme ölçüsünde düzenler. Piyasa fiyatları denge ifadesi değildir, iki mübadelede bulunan tarafın değerlemesindeki farklılığın ifadesidir. *n*-1 birimin miktarının bir birimine verilen değer *n* birimin miktarının bir birimine verilenden daha büyük olduğu modern iktisadın temel teoremini göz ardı etmek imkânsızdır.

4. Hesaplama suni piyasa-benzerinin kurulmasıyla mümkün hale getirilecektir. Bu plana bu bölümün 5. kısmında değinilecektir.

5. Hesaplama matematiksel katalaktikin diferansiyel denklemleri yardımıyla mümkün hale getirilecektir. Bu plana bu bölümün 6. kısmında değinilecektir.

6. Hesaplama deneme yanılma yöntemine başvurularak lüzumsuz hale getirilecektir. Bu plan bu bölümün 4. kısmında ilgilenilecektir.

4. Deneme Yanılma

Girişimciler ve kapitalistler, planlarının, sanayinin çeşitli işkollarına üretim faktörlerinin tahsisi için en uygun çözüm olup olmadıklarının önceden garantisine sahip değildirler. Girişimcilik eylemlerinde ve yatırımlarında hatalı veya haklı olduklarını olaydan sonra ileriki tecrübe ancak gösterecektir. Uyguladıkları yöntem deneme yanılma yöntemidir. Bazı sosyalistler der ki, sosyalist diktatör de aynı yönteme neden başvurmasın ki?

Deneme yanılma yöntemi, bu yönteme bağlı olmayan hata yapılmaz işaretler tarafından doğru çözümün aslında fark edilebildiği tüm durumlara uygulanabilir. Eğer kişi cüzdanını kaybederse, onu çeşitli yerlerde arayabilir. Eğer bulursa, mülkü olarak hemen tanır; uygulanan deneme yanılma yönteminin başarısı hakkında hiçbir şüpheye mahal yoktur; sorunu çözmüştür. Ehrlich frengi için çare ararken, aradığını, insan vücuduna zarar vermeden frengiyi öldüren ilacı, bulunca kadar yüzlerce ilacı denedi. İlaç rakamı 606 olan doğru çözümün işareti bu iki kaliteyi, laboratuar deneyinden ve klinik deneyden öğrenilebileceği gibi, birleştirmekti.

---

başı olarak 1919'da hareketin içindeydi. Özellikle, *Durch die Kriegswirtschaft zur Naturalwirtschaft* (Munih, 1919), s. 216 vd. Ayrıca bkz. C. Landauer, *Planwirtschaft und Verkehrswirtschaft* (Munih and Leipzig, 1931), s. 122.

Eğer doğru çözümün tek işareti sorunun çözümü için uygun olduğu düşünülen yöntemin uygulanmasıyla erişilen şey ise, durum farklıdır. İki unsurun çarpımının doğru sonucu aritmetiğin gösterdiği yöntemin doğru uygulamasının sonucu olarak ancak tanınabilir. Kişi doğru sonucu deneme yanılma yoluyla tahmin etmeye çalışabilir. Ancak, burada deneme yanılma yöntemi aritmetik yöntem için bir ikame değildir. Eğer aritmetik yöntem doğrudan doğru olmayanı ayırt edecek bir ölçüt sunmasaydı, boşuna olurdu.

Eğer kişi girişimcilik eylemini deneme yanılma yönteminin uygulanması olarak isimlendirmek isterse, doğru çözümün aslında kolayca fark edilebildiğini unutmaması gerekir; maliyetin üzerindeki kazanç fazlalığının ortaya çıkışıdır. Kâr, tüketicilerin girişimciye teşebbüsünü onayladıklarını söyler; zarar ise onaylamadıklarını.

Sosyalist iktisadi hesaplamanın sorunu işte tam olarak şudur: üretim faktörleri için piyasa fiyatlarının yokluğu, kâr veya zararı hesaplamayı imkânsız kılar.

Sosyalist cumhuriyette tüketici malları için piyasanın var olduğunu ve tüketici malları için parasal fiyatların bu piyasada belirlendiğini varsayabiliriz. Yöneticinin belli aralıklarla her üyeye belli bir miktar para verdiğini ve tüketici mallarını en yüksek fiyatı verene sattığını varsayabiliriz. Veya her üyeye çeşitli tüketici mallarından belli bir payın ayrıldığını ve üyelerin bunları diğer mallarla ortak bir değişim aracı yoluyla gerçekleştirilen işlemlerin olduğu piyasada mübadele etmekte özgür olduğunu da varsayabiliriz. Fakat, sosyalist sistemin karakteristik işareti üretici mallarının yönetici adına hareket eden tek bir birim tarafından kontrol ediliyor olması, bunların ne alınıp ne de satılması, dolayısıyla bir fiyatının olmamasıdır. Öyleyse, aritmetik yöntemler ile girdi çıktı karşılaştırılması meselesi olamaz.

İktisadi hesaplamanın kapitalist tarzının üretim faktörlerinin tahsisinin mutlaka en iyi çözümünü garanti ettiğini iddia etmiyoruz. Bir problemin bu tip mutlak en iyi çözümü, fani insanın erişiminin dışındadır. Zorlama ve baskı müdahalesiyle sabote edilmeyen piyasa işleyişinin meydana getirebileceği veri teknolojik bilgi ve çağın en zeki insanının entellektüel kabiliyeti altında insan aklının erişebileceği en iyi çözümdür. İnsan üretimin gerçek durumu ile gerçekleştirilebilir daha iyi[7] durumu arasında bir fark keşfederse, kâr güdüsü onu planlarını gerçekleştirmek üzere gayret etmeye sevk eder. Ürünlerinin satışının seyri, tahminlerinde haklı olup olmadığını gösterecektir. Piyasa girişimcileri günlük olarak yeniden dener ve testi geçemeyenleri siler atar. Tüketicilerin en acil isteklerini yerine getirmede başarılı olan insanlara işleri emanet

[7] "Daha iyi" piyasada satın alan tüketicilerin bakışı açısından daha fazla tatmin demektir.

eder. Kişinin piyasa ekonomisini deneme yanılma sistemi olarak adlandırabileceği tek önemli yön budur.

5. Piyasa-benzeri

Sosyalizmin ayırt edici işareti tüm toplum sisteminde bütün üretim faaliyetlerini yöneten iradenin bölünmezliği ve tekliğidir. Sosyalistler üretim "anarşisinin" yerine "düzen" ve "organizasyon"un, kapitalizmin sözde plansızlığı yerine bilinçli eylemin, rekabet yerine gerçek işbirliğinin, kâr amaçlı üretim yerine kullanım amaçlı üretimin ikame edileceğini söylerken, akıllarından geçen şey, bireysel tüketicilerin ve bunların isteklerine cevap vermeye çalışan, girişimciler ve kapitalistlerin sonsuz sayıdaki planları yerine bir *tek* mercinin sadece kendi şahsına münhasır tekelci gücünün ikamesidir. Sosyalizmin esası piyasanın ve katalaktik rekabetin tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Sosyalist sistem piyasasız, rekabetsiz ve üretim faktörleri için piyasa fiyatı olmayan bir sistemdir; kısıtlamasız merkezileştirme ve tek bir otoritenin elinde bütün işlerin birleştirilmesi demektir. Tüm iktisadi faaliyetleri yöneten yegane plan hazırlanırken, vatandaşlar, yönetim kurulunu seçerken, o da eğer olursa, ancak işbirliği yapacaklardır. Geri kalanlar için, onlar alt gruplardır, yöneticinin verdiği emirlere uymakla yükümlüdürler ve refah seviyelerine yöneticinin baktığı vesayet altındakilerdir. Sosyalistlerin atıfta bulundukları bütün harikuladelikler ve gerçekleşmesinden umdukları tüm nimetler bu mutlak birleşmenin ve merkezileşmenin zorunlu sonucu olarak tarif edilmektedir.

Öyleyse, sosyalizmin entellektüel liderlerini meşgul eden sosyalistlerin planlarını hüsrana uğratan eleştiriler ve iktisatçıların analizlerinin çürütülemezliği ve doğruluğunun tam kabulünün eksikliği değil, korunacak olan katalaktik rekabet, üretim faktörlerinin piyasa fiyatları ve piyasası olan sosyalist sistem için planlar yapmalarıdır. Hiçbir iktisadi hesaplamanın mümkün olmadığının gösteriminin abartılı çabuk zaferi, düşünce tarihinde gerçekten evveliyatsızdır. Sosyalistlerin ezici nihai yenilgiyi kabul etmemeleri ellerinde değildir. Artık sosyalizmin kapitalizme eş tutulamaz biçimde üstün olduğunu iddia etmemektedirler; çünkü piyasaları, piyasa fiyatlarını ve rekabeti silip atar. Tam tersine onlar bu kurumları sosyalizm altında bile korumanın mümkün olduğuna işaret ederek sosyalizmi haklılaştırmak için can atıyorlar. Fiyatların ve rekabetin olduğu sosyalizm için planlar yapıyorlar.[8]

Bu yeni sosyalistlerin önerdiği şey gerçekten çelişkilidir. Üretim araçlarının özel kontrolünü, piyasa mübadelesini, piyasa fiyatlarını ve rekabeti ortadan

[8] Elbette, bu profesörler H. D. Dickinson ve Oskar Lange gibi iktisadi düşüncede tutucu olan sosyalist veya komünistlere göndermede bulunur. "Entellektüellerin" kalın kafalıları sosyalizmin üstünlüğü hurafesini terk etmeyeceklerdir. Hurafeler zor ölür.

kaldırmak istiyorlar. Aynı zamanda sosyalist ütopyayı öyle bir şekilde organize etmek istiyorlar ki, insanlar *sanki* bu şeyler hâlâ varmış gibi hareket edebilmeliler. Çocukların savaş, demiryolu veya okul oynadıkları gibi insanların da piyasa oyunu oynamasını istiyorlar. Böyle çocukça bir şeyin taklit etmeye çalıştıklarının gerçek şeyden ne kadar farklı olduğunu idrak etmiyorlar.

Bu yeni sosyalistler eski sosyalistler adına (1920 öncesi tüm sosyalistlerin) sosyalizmin piyasanın ve piyasa mübadelesinin ortadan kaldırılmasına inanmaları ve bu gerçeğin sosyalist ekonominin hem esas unsuru hem de önde gelen özelliği olduğuna inanmalarının ciddi bir yanılgı olduğunu söylerler. İstemeye istemeye kabul ettikleri bu fikir bir saçmalıktır ve gerçekleşmesi kaotik bir ortam ile sonuçlanır. Talihliyiz ki sosyalizm için daha iyi bir modelin var olduğunu söylerler. Çeşitli üretim birimlerinin yöneticilerine birimlerini kapitalizm altındaki gibi yönetme talimatı vermek mümkündür. Şirketin yöneticisi piyasa toplumunda kendi hesabına ve kendisini tehlikeye atarak değil, şirketin, yani hissedarların yararına çalışmaktadır. Sosyalizm altında aynı özen ve ihtimamla işleri yürütecektir. Tek fark, çabalarının meyvesinin hissedarları değil, tüm toplumu zenginleştirecek olması gerçeğinden oluşur. Geri kalan için alacak ve satacak, işçi alacak ve onlara maaş ödeyecek ve daha öncesi gibi kâr elde etmeye çalışacaktır. Olgun kapitalizmin yönetim sisteminden, planlı sosyalist birliğin yönetim sistemine geçiş düzgün bir şekilde gerçekleşecektir. Yatırılan sermayenin sahipliği dışında hiçbir şey değişmeyecektir. Toplum hissedarların yerini alacak, halk dolayısıyla kârı ceplerine indirecektir. İşte bu kadar.

Bunda ve buna benzer önerilerde ima edilen ciddi yanlışlık, entellektüel ufku düşük dereceli işlerin ötesine geçmeyen astın bakışından iktisat problemine bakmalarıdır. Sanayi üretimini ve çeşitli işkollarına sermayenin tahsisini ve üretim toplulaştırılmasını katı bir yapı olarak görmeleri ve şartlardaki değişmelere ayarlamak için bu yapının değişmesi gereğini hesaba katmamalarıdır. Kafalarının içinde olan, hiçbir değişmenin olmadığı ve iktisat tarihinin son basamağa ulaştığı bir dünyadır. Şirket memurlarının çalışmaları hissedarların, patronlarının kendilerine emanet ettiği işleri sadakatle icra etmeleri ve aldıkları emirleri yerine getirirken çeşitli yönetim işlerinden ziyade, sonuçta faktörler tarafından belirlenen piyasa fiyatları yapısına kendilerini zorlamalarıdır. Yöneticilerin iş yapması, alması ve satması, piyasa işlemlerinin toplamında ufak bir parçadır. Kapitalist toplumun piyasası sanayinin çeşitli işkollarına sermaye mallarını tahsis eden tüm işleri de gerçekleştirir. Girişimciler ve kapitalistler şirketleri ve diğer formları kurarlar, genişletirler veya büyüklüğünü azaltırlar, onları parçalarlar veya başka varlıklarla birleştirirler. Mevcut ve yeni şirketlerin hisselerini ve tahvillerini alırlar ve satarlar; kredi verirler, kurtarırlar ve geri çekerler; kısacası toplamı sermaye ve para piyasaları denen tüm işlerini

gerçekleştirirler. Tüketicilerin en acil ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak için bu kanallara üretimi yönlendiren spekülatörlerin ve destekçilerinin mali işlemleri, işte bunlardır. Bu işlemler aslında piyasayı oluşturur. Eğer kişi bunları ortadan kaldırırsa, piyasanın bir parçasını korumamış olur. Geriye kalan şey, tek başına var olamayan ve piyasa olarak işlev göremeyen bir parçadır.

Sadık şirket yöneticisinin işlerin icrasında oynadığı rol bu planların yazarlarının varsaydığından çok daha ılımlıdır. Yaptığı sadece yöneticilik fonksiyonudur, girişimcilerin ve kapitalistlerin verdiği yardımcılık görevine ve bu alt birim işlere atıfta bulunur; girişimcilik işlevinin ikamesi asla olamaz.[9] Spekülatörler, destekçiler, yatırımcılar ve borç vericiler, para piyasası ve mal ve hisse mübadelelerinin yapısını belirlemede, yöneticinin kararına emanet edilebilecek belli küçük işleri bir daire içine alırlar. Bu işleri yerine getirirken yönetici, yöntemlerini, yöneticilik fonksiyonunun çok ötesine geçen unsurların yarattığı piyasa yapısına göre ayarlamak zorundadır.

Sorunumuz yöneticilik faaliyetlerine göndermede bulunmaz; sanayinin çeşitli dallarına sermayenin tahsisini ilgilendirir. Soru şudur: Hangi işkollarında üretim arttırılmalı veya kısıtlanmalı, hangi işkollarında üretimin amacı değiştirilmeli, hangi yeni işkolları başlatılmalıdır? Bu meselelere dair dürüst şirket yöneticisine ve çok iyi verimliliğine atıfta bulunmak nafiledir. Girişimcilik ile yönetimi birbirine karıştıranlar iktisat sorunsalına gözlerini kapamaktadırlar. Emek tartışmalarında taraflar yönetici ve işçi değildir; girişimcilik (veya sermaye) ile maaşlı ve ücretli çalışanlardır. Kapitalist sistem yönetim sistemi değildir; girişimcilik sistemidir. Eğer kişi sanayinin çeşitli kollarına üretimin faktörlerinin tahsisini belirleyen şeyin sadece kendi davranışları olmadığı gerçeğini tespit ederse, kişi şirket yönetimi özelliklerinden sapmış olmaz.

Sosyalist cumhuriyetin destekçileri ve spekülatörleri spekülasyonlarına devam etmeye ve sonra elde ettikleri kârları ortak sandığa göndermeye davet ettiğini hiç kimse önermemiştir. Sosyalist sistem için piyasa-benzeri önerenler borsayı, vadeli piyasayı, bankaları ve borç para verenleri kurumlar-benzeri olarak korumayı asla istememişlerdir. Kişi spekülasyon ve yatırım ile *oynayamaz*. Spekülatörler ve yatırımcılar kendi servetlerini ve kaderlerini etkiye açık bırakırlar. Bu gerçek onları tüketicilere, yani kapitalist ekonominin nihai patronlarına, karşı sorumlu kılar. Eğer biri onları bu sorumluluktan kurtarırsa, onların çok önemli bir özelliğini yok etmiş olur. Bu insanlar artık işadamları değildirler; yöneticinin ellerine başlıca işlerini tutuşturduğu bir grup insandır. O zaman onlar-itibari yönetici değil-gerçek yöneticiler olurlar ve itibari yöneticinin çözemediği aynı sorunla, hesaplama sorunuyla, karşı karşıya gelirler.

[9] Bkz. yukarıda, s. 305-308.

Böyle bir fikrin basitçe saçmalık olacağı gerçeğinin kabul edilmesiyle, piyasa-benzeri planın taraftarları bazen belirsizce başka bir çıkış yolunu tavsiye ederler. Yönetici, elindeki fonlarına en yüksek teklifi veren bir banka gibi hareket etmelidir. Bu yine işe yaramaz bir fikirdir. Sosyalist toplum düzeninin doğası gereği, teklif verenlerin teklif verecekleri fonlar kendi mülkiyetlerinde olan fonlar değildir. Teklif verirken, borç alınacak fonlar için çok yüksek faiz oranı vaat etmek suretiyle kendilerini riske atacak hareketlerden sakınmazlar. Onlara ödünç verilecek fonların güvensizliğinin, kapitalizm altında kredi işlemlerinde ödünç alanın kendi araçlarıyla sağladığı kısmi garantinin getirdiği güvensizlik ile hiçbir benzerliği yoktur. En azından yöneticinin üzerindeki sorumluluk yükünü kaldırmaz. Bu güvensizliğin tüm zararları sadece topluma, tüm kaynakların sahibine, düşer. Eğer yönetici en yüksek teklifi verene fonların tümünü çekinmeden tahsis etseydi, dikkatsizliğe, özensizliğe ve makul olmayan iyimserliğe prim verirdi. En az vicdanlı vizyon sahibi veya hergele için feragatte bulunurdu. Toplumun fonlarının nasıl kullanılacağı kararı toplumun kendisine bırakılmalıdır. Ancak, o zaman başladığımız yere geri döneriz: üretim faaliyetlerini yönlendirme çabalarında, yönetici, kapitalizmdeki entellektüel işbölümünün sağladığı iktisadi hesaplama yönteminden yardım görmez.[10]

Üretim araçlarının kullanımı ya özel sahipler, veya zorlama ve baskının toplumsal aygıtı (devlet) tarafından kontrol edilir. İlk durumda piyasa vardır, üretimin tüm faktörleri için piyasa fiyatları mevcuttur ve iktisadi hesaplama mümkündür. İkinci durumda, bunların hiçbiri yoktur. Kollektif ekonominin organlarının "her yerde hazır" ve "her şeyi bilen"[11] olacağını ümit ederek kişinin kendisini rahatlatması nafiledir. Praksiyolojide her yerde hazır ve her şeyi bilen İlah'ın eylemleri ile ilgilenmiyoruz; sadece insan aklıyla donatılmış insanların eylemleri ile ilgileniyoruz. Böyle bir akıl, iktisadi hesaplama olmaksızın planlama yapamaz.

Piyasa ve piyasa fiyatları bağlamında sosyalist bir sistem, üçgen-kare fikrinde olduğu gibi, kendisi ile çelişir. Üretim ya kâr amacı güden işadamları, veya kendisine münhasıran yetki emanet edilen yöneticinin kararlarıyla yönetilir. Girişimcilerin satışlarından yüksek kâr beklediği şeyler, veya yöneticinin üretilmesini istediği şeyler üretilir. Soru şudur: Patron kim olmalıdır, tüketici mi, yoksa yönetici mi? Tüketici malı *a*'nın veya tüketici malı *b*'nin üretimi için üretim faktörlerinin miktarının nasıl kullanılacağına dair nihai kararı kime

[10] Bkz. Mises, *Socialism*, s. 137-142; Hayek, *Individualism and Economic Order* (Chicago, 1948), s. 119-208; T. J. B. Hovd, *Economic Calculation in the Socialist Society* (Londra, 1949), s. 129 vd.

[11] Bkz. H. D. Dickinson, *Economics of Socialism* (Oxford, 1939), s. 191.

bırakmalıdır? Bu tip bir soru kaçamak cevaba izin vermez. Muğlak olmayacak biçimde, dosdoğru cevaplandırılmalıdır.[12]

6. Matematiksel İktisadın Diferansiyel Denklemleri

Matematiksel iktisadın diferansiyel denklemlerinin sosyalist iktisadi hesaplama için kullanılabileceği fikrini yeterince değerlendirebilmek için, bu denklemlerin gerçekten ne anlama geldiklerini bilmeliyiz.

Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısını donatırken üretimin tüm faktörleri öyle bir şekilde kullanılmaktadır ki, her birisi mümkün olan en değerli hizmeti versin, bunu varsayıyoruz. Bu faktörlerin herhangi birisinin kullanımında daha sonraki bir değişiklik mevcut şartlar altında istek tatmininin durumunu daha da geliştiremez. Bu durum, üretim faktörlerinin kullanımında hiçbir değişikliğe başvurulmaması hali, diferansiyel denklemler sistemi ile tarif edilir. Ancak, bu denklemler insan eylemleri, ki bunun sayesinde farazi denge durumuna erişilir, hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Bu statik denge durumunda eğer *a*'nın *m* birimi *p*'nin üretimi için ve *a*'nın *n* birimi *q*'nun üretimi için kullanılırsa, *a*'nın birimlerinin kullanımında daha fazla bir değişme olmaması istek-tatmininde bir artışla sonuçlanır. (*a*'nın tam bölünebilir ve *a*'nın çok küçük birimler olduğunu varsaysak bile, *a*'nın marjinal faydasının her iki kullanımda da aynı olduğunu iddia etmek ciddi bir gaf olurdu.)

Denge durumu tamamen hayali bir yapıdır. Değişen dünyada asla gerçekleştirilemez. Bugünkü durumdan ve diğer gerçekleştirilebilir işlerden farklılaşır.

Piyasa ekonomisinde mübadele oranlarını ve üretim faktörlerinin tahsisini tekrar ve tekrar yeniden dağıtan, girişimcilik eylemidir. Girişimcilikte bulunan insan üretimin tamamlayıcı faktör fiyatları ile ürünlerin tahmini gelecek fiyatları arasında fark olduğunu keşfeder ve kendi kârı için bu farktan yararlanmaya çalışır. Kafasındaki gelecek fiyatı kesinlikle denge fiyatı değildir. Hiçbir piyasa oyuncusunun denge ve denge fiyatı ile işi olmaz; bu kavramlar gerçek hayata ve eyleme yabancıdır; tam sessizlik fikri ile ancak karşılaştırılabilen eylemin aralıksız işleyişini anlamanın zihni araçlarından yoksun praksiyolojik muhakemenin dışsal aletleridirler. Teorisyenlerin muhakemesinde her değişim, verilerde başka bir değişim olmaması koşuluyla, sonunda denge durumuna götürecek yoldaki ileri bir adımdır. Ne teorisyenler, ne kapitalistler ve girişimciler, ne de tüketiciler şu anki koşullara aşinalık zemininde böyle bir denge fiyatının düzeyi hakkında görüş bildirecek bir pozisyondadırlar. Böyle bir görüşe ihtiyaç yoktur. Değişim ve icada doğru insanı teşvik eden şey denge

[12] Kooperatif devlet planı analizi için bkz. aşağıda, s. 816-820.

fiyatı vizyonu değil, gelecekteki bir tarihte piyasada satmayı planladığı sınırlı sayıdaki kalemlerin fiyatının tahmini yüksekliğidir. Belli projeleri uygulamaya koyan, girişimcinin aklında olan projesinin yarattığı değişme dışındaki verilerde bir değişme yaratmayan dönüşümün ilk adımlarının, denge durumunun kurulması ile sonuçlanacağıdır.

Fakat, denge durumunun tarif ettiği denklemlerin kullanılması için, tüketici mallarının bu denge durumundaki değerlerinin dereceleme bilgisine ihtiyaç duyulur. Bu dereceleme bu denklemlerin yapabildiği varsayılan şeylerden bir tanesidir. Ama, yönetici sadece bugünkü değerlemeyi bilmektedir, farazi denge durumu altındaki değerleri bilmemektedir. Şu anki değerlemeye ait üretim faktörlerinin tahsisinin tatmin edici olmadığına inanmakta ve değiştirmek istemektedir. Ancak, dengenin erişileceği günde nasıl bir değerleme olacağını kendisi de bilmemektedir. Bu değerlemeler üretimdeki bizzat kendisinin başlattığı başarılı değişmelerden sonuçlanacak şartları yansıtacaktır.

Bugünkü güne D_1 ve dengenin kurulacağı güne *Dn* diyelim. Bu iki güne karşılık gelen izleyen büyüklükleri buna göre adlandıralım: ilk sıra mallarının değerleme ölçüsünü V_1 ve *Vn*, üretimin tüm orijinal (birincil) faktörlerinin toplam arzına[13] O_1 ve *On*, üretimin tüm üretilmiş faktörlerinin toplam arzına P_1 ve *Pn* ve $O_1 + P_1 M_1$ olarak ve $On + P_n Mn$ olarak özetlenir. Teknolojik bilgi düzeyine T_1 ve T_n diyebiliriz. Denklemlerin çözümü için, $On + P_n = Mn$, *Vn* ve T_n gereklidir. Fakat, bugün bildiğimiz sadece V_1, $O_1 + P_1 = M_1$, ve T_1 olmaktadır.

D_1 için olan bu büyüklüklerin *Dn* için olan büyüklüklere eşit olduğunu varsaymak imkânsızdır. Çünkü denge durumu eğer verilerde daha fazla bir değişme olursa elde edilemez. Dengenin sağlanması için gerek koşullardan olan, verilerde daha fazla değişme olmaması, bugün zaten işleyen öğelerin işleyişine ayarlama şartlarını bozan bu tip değişmelere atıfta bulunur. Eğer yeni öğeler dengenin kurulmasına yönelik hareketlerden saparsa, sistem denge durumunu elde edemez.[14] Ancak, denge henüz elde edilmediği sürece, sistem verileri değiştiren bir sürekli hareket halindedir. Verilerdeki değişmelerin ortaya çıkışı ile kesilmeyen dengenin kurulmasına yönelik eğilim, verilerdeki değişmelerin başarısıdır.

P_1 bugünün değerlemesine karşılık gelmeyen büyüklükler setidir. Geçmiş

[13] Arz, tüm arzın sınıflar ve miktarlar itibariyle belirlendiği toplam envanter demektir. Her sınıf istek-tatmini için aynı öneme (mesela, yerlerine dair) sahip olan kalemleri içerir.

[14] Elbette ki eğer teknolojik bilginin en son aşamaya eriştiğini ima etmeye hazırsak, T_1 ve T_n'in birbirine eşit olduğunu varsayabiliriz.

değerlemelerin yönlendirdiği eylemlerin bir sonucudur ve teknolojik bilgi ve şu anki durumdan farklı olan üretimin başlıca faktörlerinin mevcut kaynakları hakkındaki bilgi durumu ile karşı karşıya gelir. Sistemin dengede olmayışının nedenlerinden biri, P_1'in şu anki koşullara tam olarak ayarlanmamış olması gerçeğidir. Denge altında mevcut olmayacak olan üretimin diğer faktörlerinin arzı, araç gereçler ve fabrikaları vardır ve diğer fabrikalar, araç gereçler ve arzlar dengeyi kurmak için üretilmelidir. Denge P_1'in bu parçalarının, hâlâ kullanılabilir durumdakilerin, aşındığı ve diğer eşanlı verilerin, yani V, O ve T durumunun buna karşılık gelen kalemleriyle yenilendiğinde ancak ortaya çıkabilir. Eylemde bulunan insanın bilmesi gereken, denge altındaki işlerin durumu değil, başarılı adımlarla, P_1'i Pn'e dönüştürmenin en uygun yöntemi hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bu işle ilgili olarak denklemler yararsızdır.

Kişi bu sorunları P'yi ortadan kaldırarak ve O'ya güvenerek çözemez. Üretimin kullanılan orijinal faktörlerinin arzının yegane olarak üretimin üretilmiş faktörlerinin, ara mallarının, miktarını ve kalitesini belirlediği doğrudur. Ancak, bu yoldan kazanılabilen bilgi sadece denge koşullarına göndermede bulunur. Dengenin gerçekleştirilmesi için başvurulacak süreç ve yöntemler hakkında bizlere hiçbir şey söylemez. Bugün denge durumundan farklı olan P_1 arzı ile karşı karşıyayız. Pn'in farazi şartlarını değil, P_1'in gerçek şartlarını dikkate almalıyız.

Dengenin bu farazi gelecek durumu, piyasa oyuncularının değerlemesine ve teknolojik bilgi düzeyine üretimin tüm yöntemleri ayarlandığında ortadan kalkacaktır. O takdirde kişi en uygun yerde en yeterli teknolojik yöntemlerle çalışacaktır. Bugünün ekonomisi farklıdır. Denge durumuna denk düşmeyen diğer araçlarla işlemekte ve matematiksel simgeler içerisinde denklem sistemi tarafından tarif edilen bu durum dikkate alınamaz. Denge altında hüküm sürecek olan koşulların bilgisi, görevi bugün şu anki şartlar altında eylemde bulunmak olan yönetici için faydasızdır. Öğrenmesi gereken, farklı değerlemeler döneminden kalan, farklı teknolojik bilgi ve yer sorunları hakkında farklı bilginin olduğu eldeki araçlarla en ekonomik olarak nasıl ilerleneceğidir. Atması gereken bir sonraki adımı bilmek zorundadır. Bu ikilemde denklemler bir yardım sağlamaz.

Şartları ondokuzuncu yüzyıl ortasındaki Orta Avrupa şartları olan izole bir ülkenin günümüzün Amerikan teknolojisine tam olarak aşina bir diktatör tarafından yönetildiğini varsayalım. Kendisine emanet edilen ülkenin ekonomisini hangi amaca yönlendirmesi gerektiğini az çok bilmektedir. Ancak, bugünün Amerika'sının şartlarının tam bilgisi bile başarılı adımlarla veri ekonomik sistemi hedeflenen sisteme en uygun ve en elverişli yoldan dönüştürme sorunu konusunda kendisine bir fayda sağlamayabilir.

Sözün gelişi, mucizevi ilhamın iktisadi hesaplama olmaksızın tüm üretim faaliyetlerinin en avantajlı düzenlemeleri ile ilgili sorunları çözmesini sağladığını ve hedeflemesi gereken nihai amacın tam resminin aklında var olduğunu varsaysak bile, iktisadi hesaplama olmaksızın ilgilenilemeyecek olan temel sorunlar aynen kalır. Yöneticinin görevi medeniyetin dibinden başlamak ve iktisat tarihini sıfırdan başlatmak değildir. Yardımlarıyla işlem yapmak zorunda olduğu öğeler, geçmiş medeniyetler tarafından dokunulmamış doğal kaynaklar değildir. Geçmişte üretilen ve yeni projeler için dönüştürülemez veya tam dönüştürülemez sermaye malları vardır. Bugün olduğundan farklı pek çok diğer şeyler, teknolojik bilgi ve değerlemeler altında üretilen, zenginliğimizin içinde olduğu bu insan yapımı şeylerdir. Yapıları, kaliteleri, miktarları ve yerleri tüm daha ileriki ekonomik işlerin seçimlerinde birincil önemdedir. Daha sonraki kullanımlar için bazıları kesinlikle yararsızdır; "kullanılmayan kapasite" olarak kalmalıdırlar. Ancak, eğer aşırı fakirlikten ve ilkel insanın çektiği acılardan yeniden başlamak istemiyorsak ve yeni planlara göre üretim araç gereçlerinin yeniden yapılandırılmasının başarılacağı günden bizleri ayıran dönemde hayatta kalmak istiyorsak, bu araçların büyük bir kısmı kullanılmalıdır. Yönetici bekleme döneminde vesayeti altındakilerin kaderini etkilemeden yeni bina dikemez. Eldeki sermaye mallarının her bir parçasından mümkün olduğu kadar avantaj sağlamayı dener.

Sadece teknokratlar değil, aynı zamanda bu görüşteki sosyalistler de hırslı planlarını yapılabilir kılan şeyin şu ana kadar biriktirilen muhteşem servet olduğunu tekrar tekrar söylerler. Fakat, bu servetin, bu sermaye mallarının büyük bir kısmının geçmişte üretildiğinden ve şu anki değerlemelerimiz ve teknolojik bilgi açısından bakıldığında az çok antikalaşmış olmaktan kaynaklandığı gerçeğini göz ardı etmektedirler. Gördükleri şekliyle, üretimin tek hedefi sanayi araç gereçlerini ileriki nesiller için hayatı daha bereketli kılacak şekilde dönüştürmektir. Onların gözünde, zamane insanları, tek amacı doğmamışların yararına çabalamak ve ter dökmek olan insanlar, kayıp nesildirler. Bununla birlikte, gerçek insanlar farklıdır. Sadece torunları için içlerinde daha iyi yaşayacakları bir dünya yaratmayı istememekteler; aynı zamanda kendileri de hayattan istifade etmek istemektedirler. Şu an mevcut olan sermaye mallarını en verimli şekilde kullanmak isterler. Daha iyi bir geleceği hedeflemekte, ancak bu amacı en ekonomik yönden elde etmek istemektedirler. Bu arzunun gerçekleşmesi için de iktisadi hesaplamasız yapamazlar.

Denge durumunun, matematiksel işlem araçlarıyla, dengesiz durumdaki şartların bilgisi temelinde hesaplanabileceğine inanmak ciddi bir hataydı. Dengenin farazi durumu altındaki şartların bilinmesinin, eylemde bulunan insanın günlük seçimlerinde ve faaliyetlerinde karşılaştığı sorunların en iyi çözümü için araştırmalarında faydalı olacağına inanmak da hatalıdır. Gerçek-

ten piyasanın iktisadi hesaplamasına makul bir ikame olabilseydi bile, kişinin yöntemin pratik kullanımı için her gün yeniden çözmek zorunda kalacağı denklemlerin muhteşem rakamlarının tüm fikri absürt yapacağını vurgulamaya gerek yoktur.[15]

[15] Bu problem hakkında, bkz. Pareto, *Manuel d'économie politique* (2. baskı, Paris, 1927), s. 233 vd.; ve Hayek, *Collectivist Economic Planning* (Londra, 1935), s. 207-214.—Böylece, elektronik bilgisayarların yapımı sorunumuzu etkilemez.

Kısım 6

MÜDAHALE EDİLMİŞ PİYASA EKONOMİSİ

Bölüm 27

Devlet ve Piyasa

1. Üçüncü Sistem Fikri

Üretim araçlarının özel mülkiyeti (piyasa ekonomisi veya kapitalizm) ve üretim araçlarının kamu mülkiyeti (sosyalizm veya komünizm ya da "planlama") net bir şekilde ayırt edilebilir. Toplumun ekonomik organizasyonu ile ilgili bu iki sistemin her biri kesin, muğlak olmayan bir tarif ve tanımlamaya açıktır. Bunlar asla birbiriyle karıştırılamazlar; birbirleriyle birleştirilemezler; hiçbir yavaş yavaş geçiş birinden diğerine götürmez; karşılıklı olarak birbirleriyle uyuşamazlar. Aynı üretim araçları üzerinde ya özel kesimin kontrolü veya kamu sektörünün kontrolü ancak olabilir. Eğer toplumsal işbirliği sistemi çerçevesinde sadece bazı üretim araçları kamu sahipliğindeyken geri kalanı özel bireylerin kontrolü altında olursa, bu sosyalizm ve özel mülkiyetin birleşerek karma sistemi yaratması demek değildir. Sosyalistleşen sektör sosyalleşmemiş sektörden tamamen ayrılmadıkça ve otarşi varlığına yönlendirmedikçe, piyasa toplumu olarak kalır. (İkinci durumda bir arada var olan iki tane bağımsız sistem--kapitalist ve sosyalist--vardır.) Özel kesimin sahip olduğu işletmeler ve piyasada işleyen kamunun sahip olduğu işletmeler, ve sosyalistleşmiş ülkeler, mal ve hizmetlerin sosyalistleşmemiş ülkelerle mübadelesi piyasa ekonomisi sistemine entegre edilir. Piyasa kanunlarına maruzdurlar ve iktisadi hesaplamaya başvurma fırsatına sahiptirler.[16]

Eğer biri bu iki sistemin yanına veya ikisi arasına emeğin işbölümü altında insan işbirliğinin üçüncü bir sistemini koymayı düşünürse, daima piyasa ekonomisi fikrinden başlamalıdır. Sosyalist sitemden başlamamalıdır. *Tek* bir

[16] Yukarıya bkz., s. 258-259

iradeyi seçme ve eylemde bulunma gücünü veren katı tekillik ve merkezilik ile sosyalizm fikri uzlaşmaya veya teslimiyete izin vermez; bu yapı ayarlanmaya veya değişime ikna edilebilir değildir. Ancak, piyasa ekonomisi düzeninde değişiktir. Burada, piyasanın ve--baskı ve cebrin temsilcisi--devlet gücü ikilemi çeşitli fikirler sunar. Devletin kendisini piyasadan uzak tutması gerçekten zorunlu mudur yoksa daha mı uygundur? Piyasanın işleyişini düzeltmek ve müdahalede bulunmak devletin görevi değil midir? Kapitalizmin *veya* sosyalizmin alternatifine katlanmak gerekli midir? Ne komünizm ne de saf ve müdahale edilmemiş piyasa ekonomisi olan toplumsal organizasyonun başka gerçekleştirilebilir sistemleri yok mudur?

Böylece, insanlar kapitalizmden uzak olduğu kadar sosyalizmden de uzak olduğu iddia edilen bir sistemi, üçüncü çözüm türünü uydurdular. Yazarları bu sistemlerin sosyalist olmadığını, çünkü üretim araçlarının özel mülkiyetini korumayı hedeflediğini; kapitalist olmadığını, çünkü piyasa ekonomisinin "eksikliklerini" ortadan kaldırdıklarını iddia ettiler. Tüm değer yargılarına karşı mecburen tarafsız kalan ve böylece kapitalizmin özelliklerini kusurlu, zararlı veya adaletten uzak olarak kınamayan sorunların bilimsel ele alınışında bu duygusal *müdahaleci* tavsiyenin hiçbir yararı yoktur. İktisadın görevi gerçeği araştırmak ve analiz etmektir. Önceden karar verilmiş postulatların ve önyargıların standartlarıyla konuyu övmek veya onaylamamak değildir. Müdahalecilik konusunda sorulması ve cevaplanması gereken tek bir soru vardır: Sistem nasıl çalışır?

2. Müdahalecilik

Sosyalizmin gerçekleşmesi için iki model vardır.

İlk model (Lenin veya Rusya modeli diyebiliriz) tamamen bürokratiktir. Tüm fabrikalar, dükkanlar ve çiftlikler resmen devletleştirilir; bütün bunlar adeta memurlar tarafından işletilen devlet birimleridirler. Üretim aygıtının her birimi üstün merkezi organizasyonla ilişkisinde yerel posta idaresinin merkezi posta idaresine karşı olan bağımlılığında olduğu gibidir.

İkinci model (Hindenburg veya Alman modeli diyebiliriz) üretim araçlarının özel mülkiyetini görünüşte ve itibari olarak korur ve alışılan piyasaların, fiyatların, ücretlerin veya faiz oranlarının görünüşte var olmasını sağlar. Ancak artık girişimciler yoktur; sadece dükkân yöneticileri (Nazi yasama terminolojisinde *Betriebsführer*) vardır. Bu dükkan yöneticileri kendilerine emanet edilen işletmelerin işlerinde görünüşte etkili ve yardımcıdır; alım ve satım yaparlar, işçileri işe alır ve işten çıkartırlar ve hizmetlerini değerlendirirler; borç sözleşmelerine imza atarlar ve faiz öderler ve amortisman ayırırlar. Ancak, tüm bu faaliyetlerinde devletin üretim yönetiminin üstün ofisinin verdiği

emirlere kayıtsız şatsız uymakla yükümlüdürler. Bu ofis (Nazi Almanya'sında *Reichswirtschaftsministerium*) dükkân yöneticilerine neyi nasıl üretmeleri gerektiğini, hangi fiyattan ve kimden alacaklarını, kime kaç paradan satacaklarını söylerler. Kapitalistlerin fonlarını hangi şartlarda ve kime teslim etmeleri gerektiği kanunla belirlenir. Piyasa mübadelesi sadece sahtedir. Tüm ücretler, fiyatlar ve faiz oranları devlet tarafından belirlenir; dolayısıyla bunlar sadece görünüşte ücretler, fiyatlar ve faiz oranlarıdırlar. Gerçekte her bir vatandaşın mesleğini, gelirini, tüketimini ve hayat standardını belirleyen, hükümet emirlerinin birer rakamsal ifadesidir. Kapitalizm terminolojisinin dış kabuğu altındaki sosyalizmdir. Kapitalist piyasa ekonomisinin bazı etiketleri bırakılır; ancak bunlar piyasa ekonomisinde ifade ettiklerinden tamamen farklı bir şeyi ifade ederler.

Müdahalecilik ile sosyalizmi karıştırmayı önlemek için bu gerçeğe vurgu yapmak gereklidir. Müdahalecilik veya müdahale edilmiş piyasa ekonomisi sistemi hâlâ piyasa ekonomisi olan Alman sosyalizm modelinden farklılık gösterir. Otorite piyasa ekonomisinin işleyişine müdahale eder; ancak piyasayı toptan yok etmek de istemez. Üretim ve tüketimin müdahalesiz piyasanın tavsiye ettiği hattan farklı yönde gelişmesini ister ve bu hedefi başarmak için polis gücü, şiddet zorlama ve baskı aygıtı hazır olan yasaklama, komutlar ve emirleri piyasanın işleyişine sokmak ister. Ancak, bunlar müdahalenin *izole olmuş* eylemleridir. Tüm fiyatları, ücretleri ve faiz oranlarını belirleyen ve böylece üretimin ve tüketimin tam kontrolünü otoritelerin ellerine veren entegre olmuş bir sistemle bunları birleştirmek devletin amacı değildir.

Müdahaleci piyasa ekonomisi veya müdahalecilik sistemi bir taraftan devlet faaliyetlerinin ayırt edilmiş alanlarını, diğer taraftan piyasa ekonomisi altındaki ekonomik özgürlük ikilemini korumayı hedeflemektedir. Aslında bunu karakterize eden durum devletin faaliyetlerini üretim araçlarının özel mülkiyetini sağlamakla ve şiddet veya hile ile tecavüz edilmesine karşı korumakla sınırlamaması gerçeğinde yatar. Devlet, işletmelerin işleyişine emirler ve yasaklar yoluyla müdahalede bulunur.

Müdahale demek girişimci ve kapitalistlerin piyasa hâkimiyeti altında istihdam edecekleri üretim faktörlerinden farklı bir biçimde otoritenin dolaylı veya doğrudan emir ve baskısı ile üretim faktörlerini farklı bir şekilde istihdam etmesi kuralıdır. Böyle bir kural ya bir şeyi yapma emri veya bir şeyi yapmama emri olabilir. Kuralın genel kabul gören otoritenin kendisi tarafından çıkarılmış olması gerekmez. Bazı birimlerin bu tip emirleri veya yasaklamaları çıkartma gücünü kendilerinde haksız yere görerek baskı ve cebir aygıtı ile bunları yaptırdıkları olabilir. Eğer kabul görmüş idare bu yöntemlere müsamaha ederse veya hatta devletin polis gücü ile bunları desteklerse, mesele

artık yönetimin sanki kendisi aynı eylemdi yapmış olması gibidir. Eğer yönetim diğer birimlerin şiddet eylemlerine muhalefet eder, ancak bastırmak istemesine rağmen silahlı güçlerle bunları bastırmayı başaramazsa, bunun sonu anarşidir.

Devlet müdahalesinin daima ya şiddet eylemi veya böyle bir eylem tehdidi olduğunu hatırlamak önemlidir. Her ne amaçla olursa olsun, devletin harcadığı fonlar vergileme ile finanse edilir. Ve vergiler ödenir; çünkü vergi ödeyenler vergi toplayıcılarına karşı koymaktan korkarlar. İtaatsizliğin veya direnmenin hiçbir faydası olmadığını bilmektedirler. Durum böyle oldukça, devlet harcamak istediği parayı toplamaya muktedirdir. Silahlı insanların, polislerin, jandarmaların, askerlerin, gardiyanların ve cellatların kullanımının son başvuru noktası devlettir. Devletin temel özelliği, kurallarını döverek, öldürerek veya hapse atarak zorla uygulamasıdır. Daha fazla devlet müdahalesi isteyenler, daha fazla baskı ve daha az özgürlük istemektedirler.

Bu gerçeğe dikkati çekmek devletin ifa ettiği faaliyetlere bir halel getirmeyi ima etmez. Çarpıcı gerçek şudur ki, eğer şiddetin önlenmesi ve bireylerin ve birey gruplarının anti-sosyal eyleminin bastırılması için bir hazırlık yapılmazsa, barışçıl toplumsal işbirliği imkânsızdır. Devletin kötü, gerekli ve vazgeçilmez bir kötü, olduğu yönünde sıkça tekrarlanan cümleyi istisna kabul etmelidir. Amacın elde edilmesinde ihtiyaç duyulan, başarıyla gerçekleştirilebilmesi için harcanacak maliyettir, araçtır. Terimin manevi yan anlamında kötü olarak tarif etmek keyfi değer yargısıdır. Bununla birlikte, devletin ve hükümetin tanrılaştırılmasına dönük modern eğilimler karşısında, kadim Romalıların devleti ortada elinde baltalı güçler demeti olarak sembolize ederken, çağdaşlarımızın devlete Tanrı'ya ait tüm sıfatları atfetmelerinden daha gerçekçi olduklarını kendimize hatırlatmak yerindedir.

3. Devletin Fonksiyonlarını Sınırlandırma

Hukuk ve politik bilimin azametli felsefi isimleri altında geçit töreni yapan çeşitli düşünce okulları devletin fonksiyonlarını sınırlama üzerine faydasız ve boş derin düşüncelere kendilerini kaptırdılar. Sözde sürekli adalet ve mutlak değerler ve ebedilikle ilgili tamamen keyfi varsayımlardan başlayarak, dünyevi işlerin üstün hakimi vasfını hak etmediği halde ona yakıştırdılar. Eşyanın tabiatından veya Kadir-i Mutlak'ın sesi olarak sezgilerinden çıkardıkları kendi keyfi değer yargılarını yanlış anladılar.

Fakat, her zaman adil olan veya daima adil olmayan diye bir standart yoktur. Doğa yanlış ve doğru fikrine yabancıdır. "Öldürmemelisin," kesinlikle doğal kanunun bir parçası değildir. Doğal şartların karakteristik özelliği, hayvanın diğer hayvanları öldürme meyli ve pek çok türün kendi hayatını, diğer-

lerini öldürme dışında koruyamamasıdır. Doğru ve yanlış fikri, emeğin işbölümü altında toplumsal işbirliğini sağlamak için tasarlanmış faydacı bir ahlaki kural, insan aygıtıdır. Tüm ahlaki değerler ve beşeri kanunlar belli sonuçların gerçekleşmesi için araçlardır. Hedeflenen ve seçilen amaçların elde edilmesi için kullanışlılığını incelemekten başka, iyiliklerini veya kötülüklerini takdir etmek için mevcut bir yöntem yoktur.

Doğal kanun fikrinden bazı insanlar üretim araçlarında özel mülkiyet kurumunun adilliğini çıkarsar. Başkaları, doğal kanunlara, üretim araçlarındaki özel mülkiyetin kaldırılmasının haklılaştırılması için başvurur. Doğal kanun fikri oldukça keyfi olduğu için, bu tip tartışmalar çözüme açık değildir.

Devlet ve hükümetler amaç değil, araçtırlar. Diğer insanlara kötülük etmek sadece sadistlere doğrudan fayda kaynağıdır. Kurulu otoriteler baskı ve zorlamaya, toplumsal organizasyon sisteminin düzenli işleyişini korumak için başvururlar. Baskı ve cebrin uygulandığı ve polis aygıtı ile zorlanacak olan kanunların içeriği, uyarlanan sosyal düzene bağlıdır. Devlet ve hükümet bu toplumsal sistemin güvende işlemesi için tasarlanır. Devletin fonksiyonlarını sınırlamak ihtiyaçlarına göre ayarlanmalıdır. Kanunların takdiri ve zorlama yöntemlerinin tek standardı, korunmak istenen toplumsal düzenin bekçiliğinde devleti etkin kılıp kılmadığıdır.

Adalet fikri eleştiriye karşı güvende ve itirazsız olduğu varsayılan normlar sistemine atıfta bulunduğunda bir anlam ifade eder. Pek çok halk neyin doğru neyin yanlış olduğunun geçmiş çağlarda kurulduğu ve ebedi olduğu doktrinine yapışır. Yasamanın ve mahkemelerin görevi kanun yapmak değil, adaletin değişmezlik fikrinin faziletiyle neyin doğru olduğunu bulmaktır. Bu doktrine, ki inatçı muhafazakarlık ve eski gelenek ve kurumların taşlaşmasına neden olmuştur, doğal hak doktrini ile meydan okunmuştur. Ülkenin pozitif hukukuna göre "daha üstün" hukuk fikrine, yani doğal hukuk, karşı çıkılır. Doğal hukukun keyfi standardına göre, geçerli kanunlar ve kurumlar, adil veya gayri-adil olarak adlandırıldı. İyi yasama, pozitif hukuk yapma işini doğal hukuk ile uyumlu yapandır.

Bu iki doktrinde var olan temel hatalar çok uzun zaman önce ifşa edildi. Bunlarla aldatılmayanlar için yeni kanunların yazılması ile ilgili tartışmalarda adalete başvurmanın bir kısır döngü durumu olduğu açıktır. *De lege ferenda** adalet diye bir şey yoktur. Adalet kavramına mantıken yalnızca *de lege lata*** başvurulabilir. Ülkenin geçerli kanunları bakış açısından somut davranışları onayladığı veya onaylamadığında ancak bir anlam taşır. Ülkenin yasal siste-

* Kanunun nasıl olması gerektiği (Çev.).
** Kanunun gerçekte ne olduğu (Çev).

minde değişmeler düşünülürken, mevcut kanunları değiştirirken veya yeniden yazarken ve yeni kanunlar yazarken, mesele adalet değil, sosyal uygunluk ve sosyal zenginliktir. Sosyal organizasyon sistemine atıfta bulunmayan bir mutlak adalet kavramı diye bir şey yoktur. Belli bir sosyal sistemin lehine kararı belirleyen adalet değildir. Tersine, neyin doğru neyin yanlış olarak addedilmesi gerektiğini belirleyen, sosyal sistemdir. Sosyal bağın dışında ne yanlış, ne de doğru vardır. Farazi izole olmuş ve kendi kendine yeten birey için adalet ve adaletsizlik kavramı boştur. Böyle bir birey ancak kendisi için daha elverişli olanla daha az elverişli olanı ayırt edebilir. Adalet fikri daima toplumsal işbirliğine göndermede bulunur.

Müdahaleciliği mutlak adaletin keyfi ve hayali kavramı bakış açısından reddetmek veya haklılaştırmak saçmalıktır. Sürekli değerlerin önyargılı standartları açısından devletin görevlerini sınırlama üzerine düşünmek beyhudedir. Devlet, hükümet, hukuk ve adalet kavramlarından devletin uygun görevlerini çıkarsamak da hatalıdır. Fichte, Schelling ve Hegel ve Alman *Begriffsjurisprudenz*'in ortaçağ skolastizmi üzerine spekülasyonlarındaki absürtlük de işte tam olarak buydu. Kavramlar muhakemenin araçlarıdır. Bunlar asla davranış tarzlarını dikte eden düzenleyici ilkeler olarak düşünülmemelidirler.

Devlet ve egemenlik kavramlarının mantıken mutlak üstünlüğü ima ettiğini ve böylece devletin faaliyetlerinde sınırlama fikrini dışladığına vurgu yapmak fuzuli bir zihin jimnastiğidir. Devletin hükümran olduğu topraklar içinde totaliterlik kurma gücü olduğu gerçeğini hiç kimse sorgulamamaktadır. Sorun bu tip bir yönetim tarzının toplumsal işbirliğinin korunması ve işlevi açısından elverişli olup olmadığıdır. Bu probleme ilişkin olarak kavramların ve fikirlerin sofistike yorumlarının bir yararı yoktur. Buna devletin veya hakkın sahte metafiziği tarafından değil, praksiyoloji tarafından karar verilmelidir.

Hukuk ve politik bilimlerin felsefesi, devletin neden fiyatları kontrol etmemesi gerektiği ve neden katilleri ve hırsızları cezalandırdığı gibi fiyat tavanı kanunlarına meydan okuyanları da cezalandırmaması gerektiği konusunda bir neden bulamaz. Gördükleri şekliyle, özel mülkiyet kurumu, kötü bireylere her şeye gücü yeten varlığın verdiği, geri alınabilir bir iyiliktir. Bu iyiliği veren kanunların tamamen veya kısmen iptalinde bir yanlışlık yoktur; istimlâk ve elkoymaya karşı hiçbir makul, haklı gerekçe gösterilemez. Yasama üretim araçlarının özel mülkiyeti için herhangi bir sosyal sistemi geçmişte adapte edilen milli marş yerine bir başkasını ikame etmekte nasıl ki özgürse, burada da bunu yapmakta özgürdür. Formül ***car tel est notre bon plaisir**** sadece hükümran kanun yapıcının davranış kuralıdır.

* Keyfim böyle istedi (çev.)

Tüm bu resmiyete ve yasal doğmalara karşı olarak, kanunların ve baskı ve cebrin sosyal aygıtının tek amacının, toplumsal işbirliğinin düzenli işlevine nöbetçilik etmek olduğunu bir kere daha vurgulamak gerekir. Devletin maksimum fiyat uygulama ve daha yüksek fiyattan alan veya satanları mahkûm etme veya idam etme gücü olduğu aşikardır. Ancak sorun, böyle bir politikanın devletin buna başvurarak elde etmek istediği sonuçları verip vermeyeceğidir. Bu, saf praksiyolojik ve iktisadi bir problemdir. Ne hukukun, ne de politik bilimin felsefesi bu sorunun çözümüne bir katkı sağlayabilir.

Müdahalecilik sorunu, devlet ve hükümetin görevlerinin "doğal," "adil" ve "uygun" doğru sınırlandırması sorunu değildir. Mesele şudur: Müdahaleci sistem nasıl çalışır? Müdahaleciliğe başvurarak insanlar, acaba elde etmek istedikleri amaçları gerçekleştirebilirler mi?

Müdahalecilik sorunları ile uğraşırken gösterilen yargı eksikliği ve kâfa karışıklığı gerçekten şaşırtıcıdır. Örneğin, şu şekilde tartışan insanlar vardır: Trafik düzenlemelerinin kamu yollarında gerekliliği açıktır. Arabanın sürücüsünün davranışlarına devletin müdahale etmesine hiç kimse itiraz etmez. *Laissez faire* taraftarları devletin piyasa fiyatlarına müdahalesi ile savaşırlarken ve devletin trafik regülasyonunun kaldırılmasına ses çıkarmazlarken kendileriyle çelişmektedirler.

Bu argümanın yanlışlığı açıktır. Yoldaki trafik düzenlemesi yolu işleten birimin üzerine yüklenen görevlerden bir tanesidir. Eğer bu birim devlet veya belediye ise, bu görevi yerine getirmekle yükümlüdür. Trenlerin tarifesini hazırlamak demiryolu yönetiminin görevi; yemek odasında müzik çalınıp çalınmayacağı ise otel yönetiminin görevidir. Eğer devlet demiryolu veya otel işletirse, bunların işleyişini düzenlemek devletin görevidir. Devlet operasında hükümet hangi operaların üretileceğine ve hangilerinin üretilmeyeceğine karar verir; fakat, bu şeylerden devlete ait olmayan operalar için de karar vermenin devletin bir görevi olduğu gerçeğini çıkarsamak mantığa sığmayan bir sonuçtur.

Müdahaleci doktrini savunan insanlar, üretim araçlarının özel mülkiyetini girişimcilik faaliyetlerini ve piyasa mübadelesini kaldırmayı planlamadıklarını tekrar tekrar söylerler. Ayrıca, müdahaleciliğin en son versiyonu olan Alman "sosyal piyasa" (soziale Marktwirtschaft) görüşünün destekçileri toplumun ekonomik organizasyonunun en arzu edilen ve en mümkün siteminin piyasa ekonomisi olduğunu düşündüklerini ve sosyalizmin her şeyi bilen devletine muhalif olduklarını vurgularlar. Ancak, elbette ki, orta yollu politikaların tüm taraftarları Manchesterizmi ve *laissez faire* liberalizmini reddettiklerini aynı iştiyakla vurgularlar. "Ekonomik aktörlerin serbest oyunu" her ne zaman ve her nerede "toplumsal" olarak arzulanmayan olarak görünen şartlarla sonuç-

lanırsa, piyasa fenomenine devletin müdahalesinin gerekli olduğunu söylerler. Bu iddiayı dile getirirken, belli bir iktisadi gerçeğin "toplumsal" bakış açısından ayıp sayılıp sayılmayacağı ve sonuç olarak piyasanın durumunun devlet müdahalesinin özel bir eylemini gerektirip gerektirmediği durumları tespit etmek için devletin yardıma çağrılmasını olağan kabul etmektedir.

Müdahaleciliğin tüm bu ileri gelenleri böylece programlarının tüm iktisadi meselelerde tam devlet üstünlüğünün kurulmasını ve en sonunda Alman veya Hindenburg sosyalizm modeli denen şeyden hiçbir farkı olmayan durumu ortaya çıkaracağını fark edememektedirler. Eğer belli ekonomik şartların devlet müdahalesini haklılaştırıp haklılaştıramayacağına karar vermek devletin sahasına girerse, piyasaya çalışma alanı kalmaz. O zaman neyin üretileceği, ne kadar üretileceği, hangi kalitede, kimin için, nerede ve nasıl üretileceğine nihai kararı verecek olan tüketiciler değil, devlettir. Müdahalesiz piyasa işleyişinin meydana getireceği sonuç otoritelerin "toplumsal" açıdan arzulanabilir olarak düşündüklerinden farklılaşır farklılaşmaz, devlet müdahale eder. Piyasa, devletin ondan yapmasını istediğini yaptığı müddetçe serbest demektir. Otoritelerin "doğru" olduğunu düşündükleri şeyleri yapmakta "serbest," yine otoritelerin "yanlış" olarak düşündükleri şeyleri yapmamakta "serbest"tirler; ancak neyin doğru, neyin yanlış olduğu ile ilgili karar devlete aittir. Böylece, müdahalecilik doktrini ve uygulaması, açık ve kesin sosyalizmden ayırt edilmişliği terk etme ve totaliter ve planlama ilkelerini benimseme eğilimindedir.

4. Bireyin Eylemlerinin Nihai Standardı Olarak Erdemlilik

Yaygın görüşe göre, ekonomiye devlet müdahalesinin yokluğunda bile, piyasa ekonomisinin işleyişini kâr güdüsü kontrolüne bırakıldığında gelişecek hatlardan saptırmak mümkündür. Hıristiyanlık ilkeleriyle veya "gerçek" manevi taleplerle uyumlu olarak başarılacak toplumsal reform taraftarları piyasada işlem yapan iyi niyetli insanlara vicdanen rehberlik etmesi gerektiği görüşünü korurlar. Eğer tüm insanlar kendilerini sadece kâr amaçlı düşünmeye değil de, aynı zamanda dini ve ahlaki yükümlülükleri hakkında da düşünmeye hazır olsaydılar, her şeyi yerli yerine oturtmak için devletin zorlamasına ve baskısına gerek kalmazdı. O halde yapılması gereken şey devletin veya hukukun reformu değil, insanın ahlaki arınması, Allah'ın emirlerine geri dönülmesi ve ahlak kaidelerine riayet edilmesi, aç gözlülükten ve bencillik kötülüğünden yüz çevrilmesidir. O zaman, üretim araçlarının özel mülkiyetini adalet, erdem ve hakkaniyet ile uzlaştırmak çok daha kolay olacaktır. Kapitalizmin yıkıcı etkisi bireyin özgürlüğüne ve insiyatifine zarar vermeden ortadan kaldırılacaktır. O zaman insanlar devlet İlahını tahta oturtmadan kapitalizm İlahını tahtından indireceklerdir.

Bu görüşlerin temelindeki keyfi değer yargıları bizleri ilgilendirmez. Bu eleştirmenlerin kapitalizmi suçladıkları şeyin konuyla alakası yoktur; hataları ve yanlış fikirleri konunun dışındadır. Önemli olan özel mülkiyeti kısıtlayan manevi ilkeler ve özel mülkiyet temelli iki esaslı toplumsal sistem kurma fikridir. Taraftarları tavsiye edilen sistemin (üçüncü yolun) ne sosyalizm, ne kapitalizm, ne de müdahalecilik olacağını söylerler. Bu sistem sosyalizm değildir, çünkü üretim araçlarının özel mülkiyetini koruyacaktır; kapitalizm değildir, çünkü vicdan üstün olacak ve kârı teşvik etmeyecektir; müdahaleci değildir, çünkü devletin piyasaya müdahale etmesine gerek kalmayacaktır.

Piyasa ekonomisinde birey özel mülkiyet ve piyasa yörüngesi içerisinde eylemde bulunmakta özgürdür. Seçimleri nihaidir. Arkadaşları için eylemleri ile kendi eylemlerinde dikkate almaları gereken veriler aynıdır. Tüm bireylerin otonom (özerk) eylemlerinin koordinasyonu piyasanın işleyişi sayesinde başarılır. Toplum insana ne yapacağını ve ne yapmayacağını söylemez. Özel emirler veya yasaklamalar ile işbirliğini zorlamaya gerek yoktur. İşbirliğine gitmemek kendisini cezalandırır. Toplumun üretken çabasına gereken ayarlamalar ve bireyin kendi çıkarlarının ardından koşması birbiriyle çatışma halinde değildir. Sonuçta hiçbir birimin böyle çatışmaları çözmesi gereği yoktur. Sistem uyumsuzlar için özel emirler ve yasaklar ve cezalandırmalar veren otoritenin müdahalesine gerek kalmadan çalışıp işlerini başarabilir.

Özel mülkiyetin ve piyasa alanının ötesinde baskı ve cebir sahası vardır; organize toplumun özel mülkiyetin ve piyasanın şiddete, kötü niyete ve sahtekârlığa karşı inşa etmiş olduğu barajlar bunlardır. Bu özgürlük alanından farklı olarak kısıtlama alanıdır. İşte burada, yasal olan ve yasal olmayan, izin verilenler ve yasaklananlar arasında ayrımcılık yapan şey kurallardır. Ve işte isyana kalkışanları ezip geçmeye hazır silahlar, hapishaneler ve darağaçları söz konusudur.

Şimdi, ilgilendiğimiz planlarıyla reformcular özel mülkiyetin korunması ve kollanması için tasarlanan normlarla birlikte, ahlaki kurallar düzenlenmelidir. Üretim ve tüketimde bireylerin başkalarına zarar vermeme ve özel mülkiyet hakkından başka bir yükümlülük ile denetlenmediği toplumsal düzen altında gerçekleşenden farklı şeyleri gerçekleştirmek istiyorlar. Piyasa ekonomisinde bireylerin eylemlerini yönlendiren (bencillik, açgözlülük, kâr-amaçlı dedikleri) güdüleri yasaklamak ve bunların yerine diğer (vicdanlılık, fazilet, altruizm, Allah korkusu, sadaka) güdüleri koymak istiyorlar. Böyle bir manevi reformun kendisinin, iktisadi sistemin işleyiş tarzını gözetme konusunda, müdahalesiz kapitalizmden daha tatminkâr olacağına, müdahaleciliğin ve sosyalizmin gerektirdiği özel hükümet önlemlerine gerek bırakmayacağına ikna olmuşlardır.

Bu doktrinin destekçileri kötü olarak kınadıkları eylemlerin pınarının piyasa ekonomisinin işleyişinde oynadığı rolü fark edememektedirler. Piyasa ekonomisinin herkese ne yapması gerektiği ve nasıl yapması gerektiğini söyleyen devlet müdahalesi olmaksızın işleyebilmesinin yegâne nedeni, bu sistemin hiç kimseden kendi çıkarına en iyi hizmet eden yoldan sapmasını istememesidir. Bireyin eylemlerini üretimin toplumsal sisteminin bütününe entegre eden şey, kendi amaçlarının peşinde koşmasıdır. Kendisini "açgözlülüğe" kaptırmasıyla her piyasa oyuncusu, üretim faaliyetlerinin en iyi düzenlenmesine kendi payını katmaktadır. Böylece, özel mülkiyet ve şiddet ve sahtekârlığa karşı onu koruyan kanunlar sahasında bireyin çıkarları ile toplumun çıkarları arasında bir husumet yoktur.

Reformcuların bencillik olarak kötüledikleri özel mülkiyetin bu ağırlığı ortadan kaldırılırsa, piyasa ekonomisi kaotikleşir. İnsanları vicdanlarının sesini dinlemeye teşvik etmek ve özel kârın yerine kamunun zenginliği düşüncesini ikame etmekle, işleyen tatminkâr bir toplumsal düzen yaratılmaz. İnsana ucuz olan piyasada ***almamasını*** ve pahalı olan piyasada ***satmamasını*** söylemek yeterli değildir. Kâr peşinde ***koşmamasını*** ve zarardan ***kaçınmamasını*** söylemek yeterli değildir. Her somut durumda davranış rehberi olarak muallâk olmayan, net kurallar oluşturmalıdır.

Reformcu der ki: Girişimci, kendi üstünlüğünün avantajıyla, daha az verimli rakibinin istediği fiyatları düşürdüğünde ve böylece onu iflasa zorladığında bencil ve haşindir. Peki, "alturist" girişimci nasıl yapmalıdır? Rakibinden hiçbir durumda daha düşük fiyattan satmamalı mıdır? Veya rakibinin fiyatını düşürmeyi haklılaştıran belli şartlar var mıdır?

Diğer taraftan reformcu der ki: Girişimci, piyasanın durumundan avantaj sağlayıp, yoksulları malı almaktan dışlayacak kadar yüksek fiyat istediği zaman bencil ve haşindir. Tamam da, "iyi" girişimci ne yapmalıdır? Malları bedava mı vermelidir? Eğer fiyatlandıracaksa, ne kadar düşük olursa olsun hiç alamayan, veya eğer fiyat daha düşük olsaydı daha fazla alabilecek olan insanlar daima var olacaktır. Girişimci alma isteklisi hangi grubu malı almaktan men edecektir?

Müdahalesiz ekonomide belirlenen fiyatların yüksekliğinden sapmaların sonuçlarıyla çalışmamızın bu noktasında uğraşmaya gerek yoktur. Eğer satıcı daha az verimli rakibinin fiyatını düşürmekten kaçınırsa, arz ettiği miktarın en azından bir kısmı satılmadan kalır. Eğer satıcı müdahalesiz ekonomide belirlenenden daha aşağı fiyattan malı arz ederse, eldeki arz istediklerini almak için ödemede bulunmaya hazır olanların tümü için yetersizdir. Piyasa fiyatından sapmaların bu ve diğer sonuçlarını daha sonra inceleyeceğiz.[1] Bu noktada fark

[1] Bkz. aşağıda, s. 758-767.

etmemiz gereken, kişinin, sadece, girişimciye kendisini piyasanın durumu ile yönlendirmesine izin verme*mesini* söylemekle yetinemeyeceğidir. Fiyatlarda ne kadar isteyeceğini veya ne kadar ödeyeceğini ona söylemek, bir emirdir. Eğer girişimcinin eylemlerini yönlendiren ve ne üretileceğine ve ne kadar üretileceğine karar veren artık kâr motivasyonu değilse, eğer girişimciler artık tüketicilere en iyi hizmeti vermek için kâr motivasyonu ile yükümlü değillerse, onlara belirli talimatları vermek zorunluluktur. Kişinin işlerini belirlenmiş emirler ve yasaklamalar ile yönlendirmekle kaçınılmaz olarak devletin piyasaya müdahalesine davetiye çıkarmaktadır. Böyle bir müdahaleyi vicdanın sesini dinlemeye, sadaka vermeye veya kardeşçe sevmeye atıfta bulunarak gereksiz kılma girişimi boşunadır.

Hıristiyan toplum reform taraftarları, ideallerinin manevi ilkelerle uyumlu olduğu, vicdani kısıtlama ve boyunduruk altına alınmış açgözlülük ve kâr peşinde koşmanın geçmişte çok iyi işlemiş olduğunu savunurlar. Bunlara göre, günümüzün tüm kötülüklerine kilisenin emirlerinden sapma neden olmaktadır. Eğer insanlar emirlere karşı gelmemiş olsaydı ve adil olmayan kâra gıpta etmemiş olsaydı, insanlık Ortaçağlarda en azından elitlerin İncil'in ilkelerine göre yaşadığı zamandaki mutluluğu hâlâ yaşıyor olurdu. İhtiyaç duyulan, o güzel günleri geri getirmek ve dinden sapmanın insanı zararlı etkilere maruz bırakacağını görmektir.

Bu reformcuların tarihin tüm dönemlerinin en büyüğü olarak övdükleri onüçüncü yüzyılın sosyal ve ekonomik şartlarının analizine girmeye gerek yoktur. Biz yalnızca, Kilise adamlarının toplumsal öğretilerinde esas olan, reformcuların da iktisadi davranışın nihai standardı pozisyonuna yükseltmek istedikleri "adil fiyat" ve "adil ücret" kavramıyla ilgileniyoruz.

Adil fiyat ve adil ücret fikrinin, bu teorisyenlerde daima, en iyi düzen olduğunu düşündükleri belli bir toplumsal düzene işaret olduğu ve her zaman böyle olacağı açıktır. İdeal planlarının benimsenmesini ve sonsuza kadar korunmasını tavsiye etmektedirler. Başka değişikliklere müsamaha gösterme niyetlisi değildirler. Toplumsal işlerin bu en iyi durumunun bir değiştirilmesi, sadece sapma olacaktır. Bu felsefecilerin dünya görüşü insanın dur durak bilmez maddi refahını geliştirme mücadelesini dikkate almamaktadır. Tarihsel değişim ve hayat standardındaki genel yükselme bunlara yabancı kavramlardır. Ütopyalarının bozulmadan korunması ile uyumlu davranış tarzına "adil," diğer her şeye gayri-adil derler.

Ancak, şu anki insanların kafalarındaki adil fiyat ve ücret fikri felsefecilerinkinden çok farklıdır. Felsefeci olmayanlar adil fiyat dediklerinde, korunmasının kişinin toplumdaki durumunu ve gelirini iyileştiren veya en azından azaltmayan fiyatı kastetmektedir. Servetini ve durumunu tehlikeye atan her

türlü fiyat, adil olmayan fiyat olarak adlandırılır. Bu kişinin sattığı mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması, aldığı mal ve hizmetlerin fiyatlarının ise düşmesi "adil" olur. Ücret ne kadar yüksek olursa olsun ücretliye adil görünmez. Çiftçi hububatın fiyatındaki her düşmeyi ilahi ve beşeri kanunların ihlali olarak reddetmekte gecikmez; ücretliler ücretleri düştüğünde ayaklanırlar. Ama piyasa toplumu, piyasa mekanizmasından başka üretimi değişen şartlara ayarlama araçlarına sahip değildir. Bu mekanizma fiyat değişimi yoluyla, insanları, daha az acil istenen kalemlerin üretimini kısıtlamaya ve tüketici talebinin daha acil olduğu kalemlerin üretimini genişletmeye zorlar. Fiyatları istikrarlı kılmak için yapılan tüm gayretlerin saçmalığı, istikrarlaştırmanın daha fazla ilerlemeyi önleyecek olmasını ve, katılık ve durgunluk ile sonuçlanacak olmasını içerir. Mal fiyatlarının ve ücretlerin esnekliği ayarlamanın, gelişmenin ve ilerlemenin aracıdır. Fiyatlarda ve ücretlerdeki değişmeleri "adil değil" diye kınayanlar ve adil dediklerinin korunmasını isteyenler, aslında ekonomik koşulları daha tatminkâr yapma çabalarına karşı savaşmaktadırlar.

Uzun zamandır hüküm süren ve nüfusun büyük bir kısmını çiftçiliği terk ederek imalat sanayisine yönelten, tarımsal ürünlerin fiyatlarının bu şekilde olması gayri-adil değildir. Elbette, nüfusun yüzde 90'ı veya daha fazlası hâlâ tarımda istihdam edilebilirdi ve imalat sanayilerinde büyüme önlenebilirdi. Bu durumda toplumun tüm tabakaları, çiftçiler dahil olmak üzere, daha kötü durumda olurlardı. Eğer adil fiyat konusundaki skolastik doktrin uygulamaya konmuş olsaydı, onüçüncü yüzyıl ekonomik şartları hâlâ hüküm sürebilirdi. O takdirde nüfus rakamları bugün olduğundan çok daha küçük ve hayat standardı çok daha düşük olurdu.

Adil fiyat doktrininin her iki türü, felsefi olanı da popüler olanı da, müdahalesiz piyasada belirlendiği şekliyle ücretleri ve fiyatları kınamakta hemfikirdirler. Ancak, bu olumsuzluk adil fiyatların ve ücretlerin düzeyinin nasıl elde edileceği sorununa cevap sağlamaz. Eğer fazilet ekonomik eylemin nihai standardını yükseltecek ise, kişi her piyasa oyuncusuna ne yapması, hangi fiyattan satması ve her somut durumda kaç para ödemesi gerektiğini muğlak olmayan ifadelerle söylemesi gerekir; ayrıca itaat etmeyenleri bu emirlere uymaya—şiddet, baskı ve zor kullanma aygıtına başvurarak—zorlamalıdır. Her açıdan davranışları regüle eden normlar çıkaran, gerektiğinde bunları değiştiren, onları özgün olarak yorumlayan ve bunları zorlayan üstün bir otorite kurulmak zorundadır. Böylece, toplumsal adaletin ve faziletin, bencilliğin ve kâr motivasyonunun yerine ikamesi, insanlığın manevi arınma taraftarlarının lüzumsuz yapmak istedikleri devletin piyasaya müdahalesi politikalarının gerçekleştirilmesini gerektirir. Müdahalesiz piyasa ekonomisinden hiçbir sapma otoriter rejimsiz düşünülemez. Bu güçleri elinde tutan otoritenin sıradan bir devlet veya teokratik bir devlet olması bir fark yaratmaz.

Reformcular, insanları bencillikten çevirme gayretlerinde, kendilerini kapitalistler ve girişimciler ve bazen de, utanarak da olsa, ücretli olarak gösterirler. Ancak, piyasa ekonomisi tüketicinin üstünlüğü sistemidir. Vaizler üreticilere değil, tüketicilere başvurmalıdırlar. Tüketicileri daha kötü ve daha pahalı malları bırakıp daha iyi ve daha ucuz malları seçerek verimsiz üreticilere zarar vermekten vazgeçirmeye çalışmalıdırlar. Tüketimlerini kısıtlayarak fakir insanların daha fazla satın alması için fırsatlar yaratmaları konusunda tüketicileri ikna etmelidirler. Eğer kişi tüketicilerin bu yönde davranmalarını istiyorsa, onlara ne almaları, ne kadar almaları, kimden ve hangi fiyattan almaları gerektiğini net bir dille söylemelidir; ve kişi bu emirlerin baskı ve cebirle uygulanmasını sağlamalıdır. Ancak, o zaman da, reformun gereksiz kılmak istediği otoriter kontrol sistemini tam olarak adapte etmiş olur.

Toplumsal işbirliği çerçevesinde bireylerin yaşayabileceği özgürlük özel kazancın ve kamu refahının mukavelesine bağlıdır. Kişi kendi refahının peşinde koşarken arkadaşlarının refahını da geliştirdiği, veya en azından azaltmadığı, kendi yolunda yürüyen insanlar ne toplumun korunmasını ne de diğer insanların düşüncelerini tehlikeye atarlar. Özgürlük ve bireysel inisiyatif birleşir, insanın kendisine göre seçmekte ve eylemde bulunmakta özgür olduğu alan olur. Özgürlüğün, sosyalistlerin ve müdahalecilerin "ekonomik özgürlük" olarak hakir görerek dile getirdikleri, bu alanı emeğin işbölümü altında toplumsal işbirliği sistemi içinde genelde özgürlükler olarak adlandırılan şartları tek başına meydana getirendir. İşte bu piyasa ekonomisi veya kapitalizm (Marksistler şöyle demek zorunda olurlardı: "üstyapısı") ve onun doğal sonucu olan temsili hükümettir.

Muhtelif bireylerin açgözlülüğü arasında, veya bir yanda bireylerin açgözlülüğü ile diğer yanda ortak refah arasında bir çatışma olduğunu iddia edenler, bireylerin seçme ve eylemde bulunma hakkını bastırma taraftarı olmaktan kaçınamazlar. Üretim yönetiminin merkezi heyetinin üstünlüğünü, vatandaşların kararının yerine ikame etmek durumundadırlar. İyi toplum planlarında, özel inisiyatife yer yoktur. Otorite emirler verir ve herkesin buna uyması zorlanır.

5. Laissez Faire'in Anlamı

Onsekizinci asrın Fransa'sında *laissez faire, laissez passer* (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) deyişi özgürlük davasının önde gelenlerinin bazılarının programlarına sıkıştırdıkları bir formüldü. Amaç, müdahalesiz piyasa toplumunu kurmaktı. Bu amaca ulaşmak için insanların ve malların dolaşımını kısıtlayan ve daha üretken ve daha verimli insanların daha az üretken ve daha az verimli rakiplerine üstünlük kurmasına engel olan tüm kanunların kaldırılması taraftarı oldular. Meşhur düsturu ifade etmek için tasarlanan şey buydu.

Devletin her şeye gücünün yetmesinin arzu edildiği o saadet çağında ***laissez faire*** formülü kötülenmekte, kamuoyu bunu hem cehalet, hem de ahlaki yoksunluk olarak görmektedir.

Müdahalecilere göre, "otomatik güçler"in alternatifi "bilinçli planlama" olmaktadır.[2] Bu ise otomatik sürece güvenmenin tam bir aptallık olduğunun aşikârlığını ima eder. Zira hiçbir makul insan hiçbir şey yapmamayı, amaçlı eylem bağlamında nesnelerin müdahalesiz olarak geldikleri gibi gitmelerine izin verilmesini ciddi olarak tavsiye etmez. Laissez faire şunu kast etmek için söylenir: Bırakın kötülük sürsün, makul eylemlerle insanlığın hissesini geliştirmeyi denemeyin.

Bu, kesinlikle yanlış ve boş bir söylemdir. Planlama için geliştirilen argüman, mecazın müsaade edilemez yorumundan çıkartılanıdır. Piyasa sürecinin tarifi için mecazi anlamda başvurulması olağan olan "otomatik" ibaresinde ima edilen yan anlamdan başka hiçbir temeli yoktur.[3] Otomatiğin "bilinçsiz, zekâsız, yalnızca mekanik" demek olduğunu *Vecizli Oxford Sözlüğü* söyler.[4] Otomatiğin "isteğin kontrolüne teslim olmayan, . . . faal düşünce ve bilinçli niyet veya yön olmadan gerçekleştirilen" demek olduğunu *Webster's Cellegiate Sözlüğü* söyler.[5] Planlama ekâbirlerinin kozlarını oynamak için amma da başarı!

Gerçekte ise, bir tarafta ölü mekanizm veya katı otomatizm, diğer tarafta ise bilinçli planlama arasındaki bir alternatif seçimi değildir. Alternatif, plan veya plansızlık değildir. Soru, "planı kim yapıyor?" sorusudur. Toplumun her üyesi kendisi için mi planlamalı, yoksa merhametli devlet tek başına herkes için mi planlamalı? Mesele, *otomatizmin bilinçli planlamaya karşı* olması değildir; *her bireyin otonom eyleminin devletin tek başına eylemine karşı* olması meselesidir. *Özgürlüğün, devletin her şeye gücünün yetmesine karşı* olmasıdır.

Laissez faire "Bırakalım ruhsuz mekanik güçler işlesin" demek değildir. Şu demektir: Bırakalım her birey emeğin toplumsal işbölümünde nasıl işbirliği yapacağını kendisi seçsin; bırakalım girişimcilerin ne üreteceklerine tüketiciler karar versin. Planlama demek ise, bırakalım devlet tek başına baskı ve cebir aygıtı ile kurallarını seçsin ve zorlasın demektir.

Laissez faire altında insanların "gerçekten" istedikleri malların üretilmediği, satışlarından en yüksek kazancın beklendiği malların üretimini gerçekleş-

[2] Bkz. A. H. Hansen, "Social Planning for Tomorrow," *The United States after the War* (Cornell University Lectures, Ithaca, 1945), s. 32-33.

[3] Yukarıya bakınız, s. 315-316.

[4] (3. baskı, Oxford, 1934), s. 74.

[5] (5. baskı, Springfield, 1946), s. 73.

tiren planlayıcı tarafından söylenir. Üretimi "gerçek" ihtiyaçların tatminine doğru yönlendirmek planlamanın gerçek amacıdır. Ancak, "gerçek" ihtiyaçların neler olduğuna kim karar verecek?

Örneğin, Profesör Harold Laski, İngiliz İşçi Partisi'nin eski lideri, planlı yatırımın amacını "yatırımcıların tasarruflarını sinemalardan ziyade konut yapımından kullanmak"[6] olarak belirleyecekti. Profesörün daha iyi konutların sinemalardan daha önemli olduğu görüşüyle kişinin hemfikir olup olmaması konu dışıdır. Tüketicilerin, sinemaya girişte ödedikleri para ile başka bir seçimi yaptığı bir gerçektir. Eğer İngiltere'nin kitleleri, oylarıyla İşçi Partisi'ni iktidara taşıyan insanlar, sinemalardan devamlı alış verişi keser ve daha rahat evlere ve apartmanlara harcama yaparsa, kâr motivasyonlu işletmeler daha fazla ev ve apartman dairesi inşa etmeye ve daha az film üretimine harcamada bulunmaya zorlanacaklardır. Tüketicilerin dileklerine meydan okumak ve kendi iradesini tüketicilerinkinin yerine ikame etmek, Bay Laski'nin arzusuydu. Piyasa demokrasisinden uzaklaşmak ve üretim çarlığının mutlak hükümlerini oluşturmak istedi. Belki de daha yüksek bakış açısından haklı olduğuna inandı ve Süpermen olarak ayak takımı insan kalabalıklarına kendi değerlerini empoze etmeye davet edildi. Ancak, o zaman bunu yalın bir şekilde söyleyecek kadar dürüst olmalıydı.

Devlet eyleminin üstünlüğüne olan tüm bu övgüler, bireyin müdahaleci ***kendini tanrılaştırmasının*** kötü bir kamuflesinden başka bir şey değildir. Ulu tanrı Devleti bir ulu tanrıdır. Çünkü müdahalecilik taraftarı bireyin başarılmış olarak görmek istediğini tanrı devletinin özellikle yapacağı beklenmektedir. Bireysel planlayıcının tam olarak onayladığı plan ancak özgündür. Diğer tüm planlar sadece sahtedir. Kitabın yazarının planlamanın yararları bağlamında "plandan" söz ederken aklında olan tek şey elbette ki kendi planıdır. Devletin uygulamaya koyduğu planın kendi planından farklı olabileceği ihtimalini dikkate almaz. Muhtelif planlayıcılar ***laissez faire*** uygulamasını, yani bireylerin seçme ve eylemde bulunma kararını reddetme konusunda hemfikirdirler. Adapte edilecek planın seçiminde tamamen birbirlerine muhaliftirler. Müdahaleci politikaların itirazsız ve açık kusurlarının her ifşasında, müdahalecilerin önde gelenleri aynı yönde tepki gösterirler. Bu hataların sahte müdahaleciliğin sonuçları olduğunu söylerler; "bizim taraftar olduğumuz kötü müdahalecilik değil iyi müdahaleciliktir" derler. Tabii iyi müdahalecilik profesörün kendi markasından ibarettir.

Laissez faire demek şu demektir: Bırakalım sıradan insan seçsin ve eylemde bulunsun; diktatöre teslim olmaya onu zorlamayalım.

---

[6] Bkz. Laski'nin yayınında, "Revolution by Consent," Talks'ta tekrar basıldı, X, no. 10 (Ekim, 1945), 7.

6. Tüketime Doğrudan Devlet Müdahalesi

Müdahaleciliğin iktisadi sorunlarını incelerken, tüketici mallarının tüketici seçimlerini anında etkilemeyi amaçlayan devlet eylemleri ile ilgilenmiyoruz. Ticari hayata devletin müdahalesinin her eylemi dolaylı olarak tüketimi etkilemelidir. Devletin müdahalesi piyasa verilerini değiştirdiği için, tüketicilerin değerlemelerini ve davranışlarını da değiştirmelidir. Fakat, eğer devletin amacı, doğrudan doğruya tüketicileri müdahalenin yokluğunda tüketmiş olacaklarından başka malları tüketmeye zorlamak ise, iktisat tarafından incelenmesi gereken özel bir problem ortaya çıkmaz. Acımasız polis kuvvetinin bu tip kanunları zorla uygulama gücünün olduğu noktasında hiç kimsenin şüphesi yoktur.

Tüketicinin seçenekleri ile uğraşırken, insanın *a*'yı satın alıp da *b*'yi almamasının altındaki motivasyonu sormayız. Tüketicilerin somut davranışlarının piyasa fiyatları ve bu sayede üretim üzerinde ne tür etkiler meydana getirdiğini inceleriz. Bu etkiler bireyleri neyin *a*'yı satın alıp da *b*'yi almamasına yönlendiren düşüncelere bağlı değildirler; almanın ve almaktan uzak durmanın gerçek eylemlerinin belirlenmesine bağlıdır. Gaz maskesinin fiyatının tespitinde insanların gaz maskesini kendi istedikleri için veya devletin herkesi gaz maskesi almaya zorladığı için almasının bir önemi yoktur. Tek başına önemli olan, talebin büyüklüğüdür.

Özgürlüğü perdelerken bile özgürlüğün dış görüntüsünü ayakta tutma heveslisi devletler piyasaya müdahalelerinin pelerini altında tüketime doğrudan müdahaleyi gizlerler. Amerika'da içki yasağının hedefi ülkenin yerleşik bireylerinin alkol kullanımını önlemekti. Ancak, kanun bir iki-yüzlülük olarak aslında içki içmeyi illegal yapıp cezalandırmadı. Sadece içki içmeden önceki eylem olan ticari işleri, üretimi, satışı ve nakliyesini yasakladı. İnsanların kendilerini içki içmeye kaptırmaları, vicdansız işadamlarının onlara içki sağlaması düşüncesiydi. Ancak, yasaklamanın amacının bireylerin dolarlarını gönüllerince harcama ve hayatlarını kendilerince yaşama özgürlüğüne tecavüz etmek olduğu açıktı. Ticarete konan kısıtlamalar bu nihai amacın hizmetindeydi.

Tüketime doğrudan devlet müdahalesinde olan sorunlar katalaktik sorunlar değildir. Katalaktikin sahasının çok ötesine geçer ve insan hayatının ve toplumsal organizasyonun temel meseleleriyle ilgilidir. Devletin otoritesini Allah'tan aldığı ve cahilleri ve aptal yığınları korumak için hareket etme görevinin ona Allah tarafından emanet edildiği doğruysa, o zaman tebaasının davranışlarını her yönden kontrol altında tutmak kesinlikle görevidir. Allah'ın gönderdiği yönetici, vesayeti altındakiler için neyin iyi olduğunu onlardan daha iyi bilir. Eğer tek başlarına bırakılırsa, kendilerine verecekleri zararlara karşı onları korumak görevidir.

Nevi şahsı münhasır "gerçekçi" insanlar ima edilen ilkelerin büyük önemini fark etmemektedirler. Meselenin felsefi ve akademik açıdan ne olduğu ile ilgilenmek istemediklerine itiraz etmektedirler. Yaklaşımlarının pratik düşüncelerle münhasıran yönlendirildiğini söylemektedirler. Bazı insanların uyuşturucu kullanarak kendilerine ve masum ailelerine zarar verdiklerinin bir gerçek olduğunu söylemektedirler. Yalnızca doktrinciler devletin uyuşturucu trafiğini regüle etmesine karşı çıkacak kadar dogmatik olabilirler. Zira bunun yararlı etkileri itiraz edilemez şekilde açıktır.

Ne var ki, bu durum, sunulduğu kadar basit değildir. Haşhaş ve morfin alışkanlık yapan uyuşturuculardır, kesinlikle tehlikelidirler. Fakat, bireyin aptallığına karşı korumanın devletin görevi olduğu ilke olarak kabul edildiğinde, daha ileri boyuttaki hak ihlallerine karşı hiçbir ciddi itiraz getirilemez. İyi bir dava alkol ve nikotinin yasaklanması lehinde de yapılabilir. Ve devletin merhametli koruyuculuk alanını neden bireyin bedeni ile sınırlayalım ki? Neden onu kötü kitapları okumaktan ve kötü oyunları seyretmekten, kötü resimlere ve heykellere bakmaktan ve kötü müzik dinlemekten alı koymayalım ki? Kötü ideolojilerin yarattığı düzen bozukluğu, hem birey hem de toplum için uyuşturucunun yaptığından çok daha zararlıdır.

Bu korkular, tecrit edilmiş doktrinleri korku salan yalnızca hayali hortlaklar değildir. Hiçbir ataerkil devletin, ister modern ister kadim olsun, tebaasının akıllarını, inançlarını ve görüşlerini kontrol etmekten asla geri durmadığı bir gerçektir. Eğer kendi tüketimi için diğer bir insanın özgürlüğünü ortadan kaldırırsa, kişi aslında özgürlüklerin tümünü silip atar. Tüketime devlet müdahalesinin naif taraftarları sorunun felsefi yönü diye hakir görerek adlandırdıkları şeyi ihmal etmekle kendilerini aldatmaktadırlar. Sansürcülüğü, sorguyu, dini hoşgörüsüzlüğü ve muhaliflerin yargılanmasını kasıtsız olarak desteklemektedirler.

Müdahaleciliğin katalaktiki ile ilgilenirken, vatandaşların tüketimine doğrudan devletin müdahalesinin politik sonuçlarını tartışmıyoruz. Sadece girişimci ve kapitalistleri, üretim faktörlerini piyasanın dikte ettiğine uysalardı yapmış olacaklarından farklı bir biçimde kullanmaya zorlamayı hedefleyen müdahale davranışları ile ilgileniyoruz. Bunu yaparken, peşin hükümler açısından böyle bir müdahalenin iyi veya kötü olup olmadığı sorusunu yöneltmiyoruz. Buna taraftar olanların ve uygulamaya başvuranların ulaşmaya çalıştıkları amaçlara ulaşıp ulaşamayacaklarını soruyoruz.

Toplumsal Yozlaşma

Müdahalecilik analizi yozlaşma fenomenine göndermede bulunmazsa tamam olmaz.

İlgili vatandaşların bakış açısından bakıldığında, ya istimlâk veya hediye olarak nitelendirilmeyecek piyasa sürecine devlet müdahalesi eylemleri yok gibidir. Kural olarak, tek bir fert veya bireyler grubu diğer fertler veya bireyler grubu aleyhine zenginleştirilir. Fakat, pek çok durumda, bazı insanlara verilen zarar başka insanlara sağlanan avantaja tekabül etmez.

Müdahaleciliğin meclisin ve iktidarın ellerine koyduğu muhteşem gücün kullanılmasının adil veya haklı yöntemi diye bir şey yoktur. Müdahaleciliğin taraftarları--iddia ettikleri şekliyle, "toplumsal olarak" zararlı--özel mülkiyetin etkilerinin ve çıkarlarının yerine mükemmel zeki ve menfaatsiz meclisin sınırsız sağduyusunu ve vicdanlı ve yanılmaz hizmetlilerini, bürokratlarını, ikame ediyormuş gibi yaparlar. Onların gözünde, sıradan bir insan hilekârların sinsi hilelerine karşı onları koruyacak ataerkil gardiyana çok ihtiyacı olan, savunmasız çocuklardır. "Daha ulvi ve daha asil" adalet fikri adına, meşruluk ve hukukilik tüm geleneksel kavramları reddederler. Kendileri her ne yaparsa daima doğrudur çünkü, bu daha ulvi adalet kavramı bakışı açısından, başkalarına ait olması gerekenleri kendilerine bencilce alıkoyanları incitmektedir.

Bu tip bir muhakemede kullanıldığı biçimiyle bencillik ve gayri-bencillik kavramları kendisiyle çelişmektedir ve boşunadır. Daha önceden vurgulandığı gibi, her eylem bu eylemin yokluğunda hüküm sürecek olan durumdan piyasa oyuncusu için daha iyi bir durumun elde edilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, her eylem bencil olarak nitelendirilecektir. Aç çocuklara sadaka veren adam, bunu ya bu hediyeyi vermekten beklediği kendi tatminini bu kadarlık bir para meblağını harcamak suretiyle elde edeceği diğer tatminlerden daha üstün değerlediği için, veya ahirette ödüllendirilmeyi ümit ettiği için yapar. Bu bağlamda, politikacı ister koltuğu kapmak için popüler programı desteklesin, isterse kendi--popüler olmayan--inançlarına sıkıca tutunsun ve böylece onlara ihanet ederek kazanabileceği yararlardan kendisini mahrum etsin, daima bencildir.

Anti-kapitalizm terminolojisinde ***bencil*** ve ***bencil olmayan*** kelimeleri toplumsal şartların tek doğal ve adil durumu olarak gelir ve servet eşitliğini düşünen, sömürücüler olarak ortalama olandan daha fazlasına sahip olan ve daha fazlasını kazananı işaretleyen ve girişimcilik faaliyetlerini ortak refahın zararı olarak kınayan doktrin açısından, insanları tasnif etmede kullanılır. İş hayatında olmak, tüketiciler tarafından kişinin eyleminin doğrudan teyit edilmesi veya onaylanmamasına bağlı olarak, alıcıların himayesini kazanmaya çalışmak ve eğer kişi tüketicinin tatminini rakibinden daha iyi yapmayı başarırsa kâr elde etmek, memur sınıfı ideolojisinin bakış açısından bencilliktir ve utanç vericidir. Sadece hazineden maaş alanlar bencil olmayan ve asil olarak derecelendirilir.

Maalesef, bürokratlar ve alt kadroları melek gibi değildirler. Kararlarının işadamları için ya önemli derecede kayıp veya—bazen—önemli derecede kazanç olduğunu çok çabuk öğrenirler. Elbette ki, rüşvet almayan bürokratlar da vardır; ancak kararlarının lehine olanlarla "paylaşma" fırsatının "güvenliğinden" avantaj sağlamak isteyen başkaları da vardır.

Müdahaleci tedbirlerin yönetim alanlarının pek çoğunda, adam kayırmacılık kaçınılmazdır. Mesela, ihraç ve ithal lisansları meselesine bakalım. Böyle bir lisans, lisans sahibi için belli bir nakit değere sahiptir. Devlet kime lisansı vermeli, kime vermemelidir? Tarafgirlikten ve kayırıcılıktan bağımsız karar vermek için tarafsız veya nesnel bir ölçüt yoktur. İşlerde paranın el değiştirip değiştirmemesinin bir önemi yoktur. Lisans kararının bağlı olduğu insanlara başka tür değerli hizmetlerin (örneğin, oy) verilmesinin mümkün kılınması veya mümkün kılınacağının beklendiği insanlara lisansın verilmesi halinde skandal aynıdır.

Toplumsal yozlaşma, müdahaleciliğin düzenli sonucudur. Bunun doğurduğu sorunlarla ilgilenme avukatlara ve tarihçilere bırakılabilir.[7]

[7] Komünist olmayan bir devlette, başarısız komünist devrimlerin davasını desteklemek bugün için olağandır. Böylece, Amerikan basınının bir kısmı ve Amerikan Yönetiminin temsilcilerinden bazılarının, Çin komünistlerine ve Küba'dakilere ilkin destek verip sonra Chiang Kai-shek'i ve daha sonra Batista'yı komünizmden sapmış olarak ilan etmesi haklılaştırılmaya çabalanır. Ancak, bu bakış açısından, tam olarak *laissez faire*'e sadık olmayan devlete karşı her komünist devrim haklılaştırılır.

Bölüm 28

Vergileme ile Müdahale

1. Yansız Vergi

Baskının ve cebrin toplumsal aygıtını (devleti) çalışır halde tutmak için emek ve mal harcanmasına ihtiyaç duyulur. Liberal devlet sistemi altında bu harcamalar bireylerin gelirlerinin toplamıyla karşılaştırıldığında küçük kalır. Faaliyet alanlarında devlet ne kadar çok harcarsa, bütçesi de o kadar artar.

Eğer devletin kendisi fabrikalara, çiftliklere, ormanlara ve madenlere sahip olur ve bunları işletirse, mali ihtiyaçlarının tamamını veya bir kısmını kazandığı kârdan veya faizden karşılamayı düşünebilir. Ama, ticari işletmelerin devlet tarafından işletimi kural olarak o kadar verimsizdir ki, kârdan çok zararla sonuçlanır. Devletler vergilemeye, yani tebaalarını servetlerinin veya gelirlerinin bir kısmını teslim etmeye zorlayarak gelir yaratmaya, başvurmak zorundadırlar.

Vergilemenin yansız tarzı, piyasa işleyişini vergileme olmadığında gelişeceği doğrultudan saptırmayan vergileme olarak anlaşılabilir. Bununla birlikte, vergileme sorunları ve devlet politikaları konusundaki geniş literatür *yansız* vergi sorununa neredeyse hiç değinmemiştir. Bunlar adil vergiyi bulma konusuyla ilgilenmeye daha fazla heveslidirler.

Yansız vergi vatandaşları ancak devlet aygıtının emek ve eldeki maddi varlıkları emmesi halinde sadece belli bir yere kadar etkileyecektir. Dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında hazine sürekli olarak vergi koyar ve elde edilenin tümünü harcar. Ne az ne de çok, tam da devlet memurlarının faaliyetlerinin neden olduğu maliyet kadar ödemede bulunur. Eğer böyle bir dengeli dönüşümlü ekonomide her hanehalkının gelirini üyelerinin sayısına

oransal olacak şekilde mükemmel bir gelir eşitliğinin var olacağını varsayarsak, hem kelle vergisi, hem de oransal gelir vergisi yansız vergiler olacaktır. Bu varsayımlar altında bunlar arasında bir fark olmaz. Her vatandaşın gelirinin bir kısmı kamu harcamaları tarafından yutulur ve vergilemenin ikincil etkileri ortaya çıkmaz.

Değişen ekonomi, gelir eşitliği olan dengeli dönüşümlü ekonominin bu hayali yapısından tamamen farklıdır. Devamlı değişim ile servetin ve gelirin eşitsizliği, değişen piyasa ekonomisinin, yani yegâne gerçek ve çalışan piyasa ekonomisi sisteminin, gerekli ve temel özelliğidir. Böyle bir sistem çerçevesinde hiçbir vergi yansız olamaz. Yansız vergi fikri, paranın yansızlığı kadar gerçekleştirilebilir değildir. Ancak, elbette ki bu kaçınılmaz yansız olmama nedenleri vergilerin durumunda, para durumunda olanlardan farklıdır.

Her vatandaşı gelir ve servetinin büyüklüğüne bakmaksızın eşit ve tekil olarak vergileyen kelle vergisi, kazançları daha az olanlara, kazançları daha bol olanlara göre daha fazla düşer. Geniş kalabalıkların tükettiği kalemlerin tüketimini zengin vatandaşların tükettiklerine göre daha fazla kısıtlar. Diğer taraftan, zengin vatandaşların üzerine daha fazla binen tasarruf ve sermaye birikimini daha az perdeler. Sermaye mallarının marjinal verimliliğindeki düşmeyi, emeğin marjinal verimliliğindeki düşmeye karşı, aynı derecede yüksek gelirli ve servetli insanlara karşı ayrımcılık yapan ve sonuçta aynı derecede ücretlerdeki artış eğilimini engellemeyen vergilemenin yaptığına göre, geriletmez.

Tüm ülkelerin gerçek maliye politikaları bugün, özellikle, vergilerin her vatandaşın "ödeme gücüne" göre orantısız olması gerektiği görüşü ile yönlendirilmektedir. Sonunda ödeyebilme gücü ilkesinin genel kabulü ile sonuçlanan düşüncelerin ardında, geliri iyi durumda olanları daha ağır vergilendirirken düşük gelirlileri daha az vergilemenin vergiyi bir şekilde daha yansız yaptığına dair bulanık bir inanış vardı. Her nasıl olursa olsun, vergi yansızlığına her türlü göndermenin çok kısa zaman içinde tamamen göz ardı edildiği kesindir. Ödeme gücü ilkesi, "sosyal adalet" postulatının hatırına yükseltilmiştir. Bugün insanların gördüğü şekliyle, vergilemenin mali ve bütçeleme amaçları ikincil öneme sahiptir. Vergilemenin birincil işlevi, adalete göre toplumsal şartları reforma tabi tutmaktır. Bu bakış açısından, vergi ne kadar yansız ise o kadar tatminkâr ve müdahalesiz piyasanın yönlendirmiş olacağı çizgiden üretim ve tüketimi saptırma aygıtı olarak daha iyi hizmet veren bir araç gibi gözükür.

2. Toplam Vergi

Ödeme gücü ilkesinde ima edilen toplumsal adalet fikri, tüm vatandaşların tam mali eşitliğidir. Gelir ve servetin eşitsizliği kaldığı müddetçe, her ne ka-

dar küçük olursa olsun daha büyük gelir ve servetlerin üzerine konacak fazla vergileri yetenek farklılıklarına işaret eden birer gelir ve servet eşitsizliği olarak ta mütalaa edilebilir. Ödeme gücü doktrininin tek mantıksal sonucu, herhangi birisinin elindeki asgari meblağın üzerindeki tüm gelir ve servetlere el konulmasıyla sağlanan tam gelir ve servet eşitliğidir.[8]

Toplam vergi kavramı, yansız vergi kavramının karşıt tezidir. Toplam vergi tüm gelir ve mülkleri tamamen vergiler--el koyar. O zaman devlet, böylece dolan toplum sandığından, herkese hayatını idame ettirecek maliyeti ödemek için maaş verir. Veya, aynı kapıya çıkmak üzere, devlet, vergilemede herkesin adil payı olarak düşündüğü miktarı vergi dışı bırakır ve adil paydan daha az olanların paylarını tamamlar.

Toplam vergi fikri nihai mantıksal sonuçlarına kadar düşünülemez. Eğer kapitalist veya girişimci üretim araçlarının kullanımından kişisel bir yarar veya bir zarar elde etmeyecekse, muhtelif davranış tarzları arasındaki seçim konusunda kayıtsız olur. Toplumsal işlevleri uçup gider ve kamu mülkiyetinin ilgisiz, sorumsuz yöneticileri olurlar. Üretimi tüketicilerin isteklerine göre ayarlamakla mükellef değildirler. Eğer sadece gelir vergilenirse ve sermaye vergilenmeden bırakılırsa, zenginliklerinin bir kısmını tüketmesi için insanlara teşvik sağlanır ve böylece herkesin menfaati zarar görür. Toplam gelir vergisi, kapitalizmi sosyalizme dönüştürmenin aşırı beceriksiz bir aracı olurdu. Eğer toplam vergi, serveti de gelir gibi etkilerse, artık bir vergi değildir, yani piyasa ekonomisi içinde devletin gelir toplamasının aygıtı değildir; sosyalizme dönüşümde bir ölçüt olur. Mükemmelleştirildiği anda, sosyalizm artık kapitalizmin yerine ikame edilmiştir.

Sosyalizmin gerçekleştirilmesi için bir yöntem olarak bakıldığında dahi, toplam vergi tartışmalıdır. Bazı uzmanlar sosyalist yanlısı vergi reformu planları başlattılar. Ya yüzde yüz emlâk ve hediye vergisi veya toprağın tüm rantını veya tüm hak edilmemiş kazançların--yani, sosyalist terminolojide, insan emeği çalışmasından elde edilmeyen tüm gelirin--vergilenmesini tavsiye ettiler. Bu projelerin incelenmesi nafiledir. Piyasa ekonomisinin korunmasıyla bunların kesinlikle uyuşmadığını bilmek yeterlidir.

3. Vergilemenin Mali ve Mali Olmayan Amaçları

Vergilemenin mali ve mali olmayan amaçları birbiriyle çatışma halindedir.

Örneğin, likör üzerinde uygulanan vergileri düşünün. Eğer kişi bunları devletin gelir kaynağı olarak düşünürse, ne kadar fazla kazandırırsa o kadar iyi görünür. Elbette ki, vergi içkinin fiyatını arttıracağından, satışını ve tüketimi-

[8] Bkz. Harley Lutz, *Guideposts to a Free Economy* (New York, 1945). s. 76.

ni kısıtlar. Satışın hangi vergi altında en yüksek kazancı vereceğini test ederek bulmak gerekir. Ancak, eğer kişi likör vergilerine likör tüketimini mümkün olduğu kadar düşürme aracı olarak bakıyorsa, oran ne kadar yüksekse o kadar iyidir. Belli bir sınırın ötesine itildiğinde, vergi önemli ölçüde tüketimi, peşinden de geliri düşürür. Eğer vergi insanları içki içmekten tamamen vazgeçirme gibi mali olmayan amacı tam olarak gerçekleştirirse, gelir sıfırdır. Artık hiçbir mali amaca hizmet etmez; etkileri sadece yasaklayıcıdır. Aynısı sadece dolaylı vergilerin tüm çeşitleri için değil, dolaysız vergiler için de geçerlidir. Şirketlere ve büyük işletmelere konan ayrımcı vergiler, eğer belli bir sınırın üzerine çıkarsa, şirketlerin ve büyük işletmelerin toptan yok olmasıyla sonuçlanır. Sermaye, veraset ve menkul vergileri, ve gelir vergileri eğer uç noktalara taşınırsa benzer şekilde kendi kendini yok edicidir.

Vergilemenin mali ve mali olmayan amaçları arasındaki çatışmayı uzlaştıracak bir çözüm yoktur. Vergileme gücü, Baş Hakim Marshall'ın özenle gözlemlediği gibi, yok etme gücünü içerir. Bu güç piyasa ekonomisini yok etmek için kullanılabilir ve pek çok hükümet ve partiler vergilerin bu amaçla kullanımında çok kararlıdır. Kapitalizmin yerine sosyalizmin ikamesi ile, eylemin iki ayrı alanının birlikte var olma düalizmi ortadan kalkar. Devlet bireyin otonom eylemlerinin tüm yörüngesini yutar ve totaliterleşir. Vatandaşlarından zorla alınan mali desteğe artık bağlı değildir. Kamu fonları ve özel fonlar ayrımı diye bir şey artık yoktur.

Vergilendirme piyasa ekonomisi meselesidir. Devletin piyasa fenomenine müdahale etmediği ve teknik devlet aygıtının, bakımı bireysel vatandaşların gelirlerinin toplamının önemsiz bir parçasını ancak emecek kadar küçük olduğu, piyasa ekonomisinin karakteristik özelliklerinden birisidir. O zaman vergiler devletin ihtiyaç duyduğu fonları sağlamada uygun bir vasıtadırlar. Uygundurlar çünkü düşüktürler ve üretim ve tüketimi algılanır biçimde birbirinden ayırmazlar. Eğer vergiler makul sınırları aşarlarsa, vergi olmaktan çıkarlar ve piyasa ekonomisini yıkmak için birer aygıta dönüşürler.

Vergilerin yok etme silahı başkalaşım günümüz kamu maliyesinin işaretidir. Ağır vergilemenin lanet veya fazilet olup olmadığı ve vergilendirme ile finanse edilen harcamaların akıllı veya yararlı olup olmadığı sorunlarıyla ilgili oldukça keyfi olan değer yargılarıyla ilgilenmiyoruz.[9] Önemli olan vergileme ne kadar ağırlaşırsa, piyasa ekonomisinin korunması ile o kadar daha az uyumlu olur. "Hiçbir ülke, kamunun büyük ölçekli kamu için para harca-

[9] Kamu maliyesi sorunlarıyla ilgilenirken geleneksel yöntem budur. Bkz., örneğin, Ely, Adams, Lorenz, ve Young, Outlines of Economics (3. baskı, New York, 1920), s. 702.

masıyla henüz yıkılmamıştır"[10] deyişinin doğru olup olmadığını sorgulamaya gerek yoktur. Piyasa ekonomisinin büyük kamu harcamaları ile yıkılabileceği ve pek çok insanın onu bu şekilde yıkma niyetlisi olduğu inkâr edilemez.

İşadamları ağır vergilerin bastırıcılığından şikayetçidirler. Devlet adamları "tohumluğun tüketilmesi" tehlikesiyle alarmdadırlar. Ancak, vergileme meselesinin gerçek dönüm noktası vergilerin daha fazla ne kadar yükseltilirse piyasa ekonomisinin ve ardından vergilemenin kendi sisteminin altını o kadar oyacağı çelişkisi içerisinde görülecektir. Böylece, özel mülkiyetin korunmasının ve el koyucu tedbirlerin bağdaşmaz olduğu gerçeği çok aşikârdır. Her spesifik vergi ve her ulusun tüm vergi sistemi belli bir oranın üzerine çıktığında kendi kendini bozan bir niteliğe bürünmektedir.

4. Vergi Müdahalesinin Üç Sınıfı

Ekonominin regülasyonu için--yani, müdahaleci politikanın aletleri olarak--kullanılabilecek muhtelif vergilendirme yöntemleri üç grupta toplanabilir:

1. Belli malların üretimini toptan bastırmayı veya kısıtlamayı hedefleyen vergi. Böylece, tüketime de dolaylı müdahalede bulunur. Bu amacın, özel vergilerin konması ile, veya tüm diğer ürünlere konan genel vergiden bazı ürünlerin istisna tutulmasıyla, veya mali ayrımcılığın yokluğunda tüketicilerin tercih etmiş olacağı ürünlerin üzerine konmasıyla hedeflenip hedeflenmediğinin bir önemi yoktur. Vergi istisnası gümrük vergileri durumunda müdahaleciliğin bir aracı olarak kullanılır. Yurtiçi ürün sadece ithal edilen ürünü etkileyen tarifeyi sırtlamaz. Pek çok ülke yurtiçi üretimi regüle ederken vergi ayrımcılığına başvurur. Örneğin, küçük veya orta ölçekli üzüm yetiştiricilerinin ürünü olan şarap üretimini, büyük ölçekli içki üreticilerinin ürünü olan biraya karşı, bira üzerine daha ağır vergi koymak suretiyle teşvik etmeye çalışırlar.

2. Vergi gelir veya servetin bir kısmını zorla alır.

3. Vergi gelir veya servetin tamamını zorla alır.

Üçüncü sınıf ile, sosyalizmin gerçekleşmesi için sadece bir araç ve aslında müdahaleciliğin sahası dışında olduğundan, ilgilenmek zorunda değiliz.

Birinci sınıf izleyen bölümde ilgilenilen kısıtlayıcı tedbirlerden farklı olmayan etkilerinin içindedir.

İkinci sınıf, Bölüm XXXII'de değinilecek olan, el koyucu önlemleri içine alır.

---

[10] *A.g.e.*

Bölüm 29

Üretim Kısıtlaması

1. Kısıtlamanın Doğası

Üretimi (kelimenin en geniş anlamıyla, ticareti ve taşımayı içine alarak) doğrudan ve başlıca müdahalesiz piyasa ekonomisinde olacağından saptırmaya meyilli önlemleri bu bölümde inceleyeceğiz. Elbette ki, her otoriter müdahale, üretimi, yalnızca piyasada beyan edilen tüketicilerin talebi ile yönlendirilseydi gitmiş olacağı yoldan saptırır. Üretime müdahalenin kısıtlayıcı karakteristik işareti, üretim sapmasının yalnızca kaçınılmaz ve kasıtsız ikinci etkileri değil, aynı zamanda tam olarak otoritenin meydana getirmek istediğidir etkidir. Başka müdahale eylemleri gibi, böyle kısıtlayıcı önlemler tüketimi de etkiler. Ancak bu, bu bölümde ilgilendiğimiz kısıtlayıcı önlemler durumunda, otoritenin hedeflediği birincil sonuç değildir. Devlet üretime müdahale etmek istiyor. Aldığı tedbirlerin tüketimi de etkiliyor olması gerçeği, kendi bakışı açısından, ya toptan niyetine zıttır veya en azından tahammül edilmesi gereken nahoş sonuçlardır; çünkü müdahalesiz sonuçlarla karşılaştırıldığında önemsiz kötülük olarak görülür ve kaçınılmazdır.

Üretimin kısıtlanması devletin ya üretimi, taşımayı veya belli malların dağıtımını, ya da üretimin, taşımanın veya dağıtımın belli tarzlarının uygulamasını yasaklaması veya zorlaştırması veya pahalılaştırması demektir. Öyleyse, otorite insan isteklerinin tatmini için eldeki araçların bazılarını ortadan kaldırır. Müdahalesinin etkisi insanlar bilgisini ve yeteneklerini, emeklerini ve üretimin maddi araçlarını en yüksek kazanç elde edecekleri ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde tatmin edecekleri yönden kullanımlarının men edilmesidir. Bu tip bir müdahale insanları daha yoksul ve daha az tatminkâr yapar.

Bu, meselenin püf noktasıdır. Bu temel tezi geçersiz kılmak için yapılan ince ve kılı kırk yaran ziyan edilmiş çabalar boşunadır. Müdahalesiz piyasa ekonomisinde tüketicilerin en acil ihtiyaçlarını en iyi şekilde tatmin etmek için üretimin her bir faktörünü kullanmanın dayanılmaz eğilimi hüküm sürer. Eğer, devlet bu sürece müdahalede bulunursa, sadece tatmini azaltır; asla geliştiremez.

Bu tezin doğruluğu, üretime devlet müdahalesinin tarihsel en önemli alanı olan uluslararası ticarete konan engeller hakkında mükemmel ve çürütülemez biçimde kanıtlanmıştır. Bu alanda, klasik iktisatçıların öğretileri, özellikle Ricardo'nunkiler, nihaidir ve meseleyi sonsuza kadar çözmüştür. Tarifenin başarabildiği şey, üretimi girdi başına çıktının daha yüksek olduğu yerlerden daha düşük olduğu yerlere kaydırmasıdır. Bu ise üretimi yükseltmez, düşürür.

İnsanlar üretimin sözde devlet teşviki konusunda etraflıca yazılar yazmaktadır. Fakat, devlet diğer işkollarını perdelemeden üretimin bir işkolunu teşvik etme gücüne sahip değildir. Müdahalesiz piyasa ekonomisinin kullanmış olacağı üretim faktörlerini işkollarından çeker ve onları diğer işkollarına yönlendirir. Devletin bu etkiyi gerçekleştirmek için ne tür bir yönetim prosedürüne başvuracağının çok az önemi vardır. Açıktan sübvansiyon verebilir veya sübvansiyonu uygulamadaki tarifelerin içine gizleyebilir ve böylece vatandaşını maliyeti ödemeye mecbur eder. Önemli olan insanların daha fazla değerledikleri bazı tatminlerden fedakârlık etmeye zorlanması ve daha az değerli gördükleri tatmin ile yetinmeleridir. Müdahaleci argümanın temelinde, devletin veya hükümetin, üretimin toplumsal sürecinin üstünde ve dışında, vatandaşından almadan bir şeye sahip olabilen ve bu efsanevi imkânı belli amaçlar için harcayabilen bir varlık olduğu fikri yatmaktadır. İşte bu, Lord Keynes tarafından iktisat öğretisinin saygınlığına halel getiren ve devlet harcamalarından kişisel avantajlar bekleyen herkesin candan kabullendiği, Noel Baba masalıdır. Bu popüler yanlışlıklara karşı, herkesçe bilinen, devletin ancak vatandaşlarından aldığını harcayabileceği veya ondan aldığıyla yatırım yapabileceği, ve, devletin yaptığı ilave harcamanın ve yatırımın vatandaşın harcama ve yatırımını aynı miktarda azaltacağı gerçeğini vurgulamaya ihtiyaç vardır.

Devletin iş alemine müdahale ederek insanları daha zengin yapma gücü yoktur ama, üretimi kısıtlayarak kesinlikle onları daha az tatminkâr yapma gücü vardır.

2. Kısıtlamanın Bedeli

Üretimi kısıtlamanın vatandaşların tatminini kesinlikle azaltması gerçeği böyle bir kısıtlamanın mecburen zarar olarak görüldüğü anlamına gelmez. Devlet

kısıtlayıcı tedbirlere nedensiz başvurmaz. Belli amaçları elde etmek ister ve planını gerçekleştirmek için kısıtlamayı uygun bir araç olarak görür. Kısıtlayıcı politikaların takdiri iki sorunun cevabına bağlıdır: Devlet tarafından seçilen araçlar elde edilecek amaçlarla uyumlu mudur? Bu amacın gerçekleştirilmesi, vatandaşın uğrayacağı mahrumiyeti telafi eder mi? Bu soruları sorduğumuzda üretimi kısıtlamaya vergilere baktığımız gibi bakmaktayız. Vergi ödemeleri de mükellefin tatminini doğrudan azaltır. Ancak, vatandaşın ödediği vergi devletin topluma ve üyelerinin her birine verdiği hizmetlerin fiyatıdır. Devlet toplumsal işlevlerini yerine getirdiği ve vergiler devlet aygıtının düzenli çalışmasını güvenceye alacak miktarı aşmadığı sürece, zorunlu maliyetlerdir ve kendilerini geri öderler.

Kısıtlayıcı tedbirlerle ilgilenmenin bu tarz üretimi kısıtlamanın vergi yerine ikame olarak başvurulduğu tüm durumlarda açıktır. Savunma için yapılan toptan harcama kamu gelirinden hazine tarafından ödenir. Fakat, arada bir, başka bir yöntem seçilir. Saldırıyı püskürtmek için ulusun hazırlığı, müdahalesiz ekonomide olmayacak olan sanayinin belli dallarının varlığına bağlı olabilir. Bu sanayiler teşvik edilmelidirler ve verilen teşvikler ilave silahlanma harcamaları olarak düşünülmelidir. Devlet ilgili ürünlerin ithaline gümrük vergisi koyarak dolaylı verirse etkileri aynıdır. Aradaki fark, birinde tüketicilerin mevcut maliyeti doğrudan yüklenmeleri olurken, devlet teşviki durumunda bu maliyetleri daha yüksek vergi vererek ödemeleridir.

Kısıtlayıcı tedbirleri alırken devletler ve parlamentolar iş aleminin işlerine burunlarını sokmanın sonuçlarının çok az farkındadırlar. Böylece, koruyucu tarifelerin ulusun hayat standardını yükseltmeye muktedir olduğunu körü körüne varsaymışlardır. Korumacılığın etkileri ile ilgili iktisadın öğretilerinin doğruluğunu kabul etmeyi inatla reddetmişlerdir. İktisatçıların korumacılığı kınaması çürütülemez; ayrıca bu kınamanın hiçbir grup lehine taraf tutar bir yanı da yoktur. İktisatçılar önyargılı bir bakış açısıyla korumacılığın kötü olduğunu söylemezler. Kural olarak devletlerin korumacılığa başvurarak elde etmek istedikleri amaçların korumacılık yoluyla gerçekleştirilemeyeceğini gösterirler. Devletin nihai eylemini sorgulamazlar; sadece seçilen araçların hedeflenen amaçları gerçekleştirmek için uygun olmadığı gerekçesiyle reddederler.

Tüm kısıtlayıcı tedbirler arasında en popüler olanı, emek yanlısı yasalardır. Burada devletler ve kamuoyu, etkileri yanlış değerlendirmiştir. Çalışma saatlerini kısıtlamanın ve çocukların çalışmasını yasaklamanın münhasıran işverenlerin üzerine bineceğine ve ücretliler için "toplumsal kazanç" olduğuna inanırlar. Ne var ki, bu ancak, böyle yasaların emek arzını düşürdüğünde ve böylece emeğin marjinal verimliliğini sermayenin marjinal verimliliğine karşı

yükselttiğinde doğrudur. Ancak, emeğin arzındaki düşme, üretilen malların toplam miktarında ve böylece kişi başına tüketimde bir düşmeyle sonuçlanacaktır. Toplam pasta küçülür, ancak ücretlilere giden daha küçük pastanın dilimi daha büyük pastadan aldıkları paya göre daha büyüktür; neticede kapitalistlerin payı düşer.[11] Bu durumun ücretlilerin çeşitli gruplarının reel ücret hadlerini artırıp azaltması ise her durumun somut verilerine bağlıdır.

Emek yanlısı yasaların popülaritesi ücretlerin işçileri emeklerinin malzemeye kattığı değer ne olursa olsun arada nedensel bir ilişki olmadığı hatası temeline dayanır. Ücretler, "tunç kanunu" dedikleri, hayatın vazgeçilmez ihtiyaçlarının miktarı tarafından belirlenir; geçimlik düzeyin üzerine asla çıkmaz. İşçi tarafından üretilen değer ile onlara ödenen ücret arasındaki fark sömürücü işverene gider. Eğer bu fazlalık çalışma saatlerini kısıtlamak suretiyle azaltılırsa, ücretli çalışma ve meşakkatinin bir kısmından kurtarılırsa, ücreti değişmeden kalır ve işveren adil olmayan kârından mahrum kalır. Toplam çıktının kısıtlaması sadece sömüren burjuvanın gelirini azaltır.

Daha önceden vurgulandığı gibi, emek yanlısı yasamanın Batılı kapitalizm evriminde oynadığı rol, birkaç yıl öncesine kadar, son zamanlarda kamuoyunda tartışılan sorunların hararetiyle tavsiye edilenden çok daha az bir öneme sahipti. Emek yasası, veya bunun çoğu kısmı, sadece iş aleminin hızlı evrimi tarafından mükemmelleştirilen şartlardaki değişmelerin hukuki olarak da tanınmasını sağlamıştır.[12] Ancak, kapitalist üretim tarzına adapte olmada yavaş ve imalatın modern yöntemlerini geliştirmede geri kalmış ülkelerde emekle ilgili yasal düzenlemeler sorunu hayatidir. Müdahaleciliğin sahte doktrini ile aldatılan ulusların politikacıları en gelişmiş kapitalist ülkelerin emek yasalarını kopyalayarak kırgın kalabalıkları geliştirebileceklerine inanmaktadırlar. Bunlar sorunlara sadece sanki "insani açı" dedikleri açıdan ele alınması gerekiyormuş gibi bakarlar ve gerçek meseleyi fark edemezler.

Asya'da milyonlarca çocuğun hüzünlü, açlıkla boğuşur durumda olması, ücretlerin Amerikan veya Batı Avrupa standartlarıyla karşılaştırıldıklarında çok düşük olması, çalışma saatlerinin uzun ve iş yerlerinde sağlıklı koşulların yokluğu gerçekten acı bir gerçektir. Ancak, bu kötülükleri ortadan kaldırmak için daha çok çalışmaktan, üretmekten ve tasarruf etmekten ve böylece sermaye biriktirmekten başka çıkar yol yoktur. Bu, devamlı gelişimin vazgeçilmez şartıdır. Nevi şahsına münhasır filantropistlerin (yardımseverler) ve hüma-

[11] Girişimci kâr ve zararı emek yanlısı yasamadan etkilenmez; çünkü piyasanın değişen şartlarına üretimin az ya da çok başarıyla uyumuna bağlıdır. Bunlara dair, emek yasası değişimi üreten bir faktör olarak sayılır.

[12] Bkz. yukarıda, s. 614-617.

niteryenlerin (insanseverler) taraftar olduğu kısıtlayıcı tedbirler boşunadır. Bunlar söz konusu şartları iyileştirmekte başarısız olmakla kalmayacaklar, aynı zamanda her şeyi daha da berbat edeceklerdir. Eğer ebeveynler çocuklarını yeterli beseleyemeyecek kadar fakirlerse, çocuk işçi çalıştırmayı yasaklayan kanunlar çocukları açlığa mahkûm eder. Eğer emeğin marjinal verimliliği, işçinin on saatlik çalışma karşılığında bile Amerikan ücretleri ile karşılaştırıldığında standardın altında kazanacağı kadar düşükse, sekiz saatlik çalışma yasası çıkararak işçiye bir yarar sağlanamaz.

Tartışma konusu olan problem ücretlilerin maddi refahlarını geliştirme arzusu değildir. Yanlış bir şekilde, emek yanlısı yasaların taraftarları denen kişiler, daha fazla boş zaman ve daha yüksek reel ücretler ile, çocukları ve evli kadınları iş arama mecburiyetinden kurtarmanın işçilerin ailelerini mutlu edeceği konusunu sürekli karıştırmaktadırlar. Yanlışlığa başvurmakta olup, bu kanunlara muhalefet edenleri ücretlilerin hayati çıkarlarına zararlı "emektacizcileri" veya "emeğin düşmanları" olarak isimlendirmek suretiyle iftira etmektedirler. Karşı çıkılan şey amaçlar değildir; muhalefet tamamen amaçların gerçekleştirilmesi için uygulanacak araçlarla alakalıdır. Mesele halkın refahını iyileştirip iyileştirmeme meselesi değildir. Çalışma saatlerini ve kadın ve çocukların istihdamını kısıtlayan kanunların işçilerin hayat standartlarını yükselten doğru araçlar olup olmadığıdır. Bu ise iktisat tarafından çözülecek saf katalaktik bir sorundur. Duygusal konuşmaların konusu değildir. Kısıtlamanın kerameti kendinden menkul taraftarları, iktisatçıların sağlam temelli dayanaklarına savunulabilir itiraz getirmekte aciz kalmaktadırlar; duygusal konuşmalar bu gerçeği örtbas etmek için zayıf bir kamuflajdır.

Ortalama Amerikan işçisinin hayat standardının, ortalama Hindu işçisininkinden karşılaştırılmaz ölçüde daha tatminkâr olduğu, Amerika Birleşik Devletleri'nde çalışma saatlerinin kısalığı ve çocukların fabrikalara değil de okullara gönderildiği gerçeği, devletlerin ve ülkenin kanunlarının başarısı değildir. İşçi başına yatırılan sermayenin Amerika'da Hindistan'da olduğundan daha büyük olması ve emeğin marjinal verimliliğinin sonuç olarak daha yüksek olması gerçeğinin bir sonucudur. "Sosyal politikaların" bir özelliği değildir; kapitalizm evrimini sabote etmekten geri duran geçmişteki *laissez faire* yöntemlerinin bir sonucudur. Asyalılar insanlarını çok daha ileriye götürmek istiyorlarsa, benimsemeleri gereken şey işte bu *laissez faire*'dir.

Asya'nın ve diğer geri kalmış ülkelerin fakirliği, Batılı kapitalizmin ilk dönemlerinde şartları tatminsiz yapan aynı nedenlerden ötürüdür. Nüfus hızla yükselirken, kısıtlayıcı politikalar artan boğaz sayısının ihtiyaçlarına üretim yöntemlerini ayarlamayı ertelemiştir. Ortalama hayat standardını daha önce hiç duyulmamış ve görülmemiş yüksekliğe çıkartan ekonomik özgürlüğün

yolunu açan, üniversitelerimizin sıradan kitaplarının kötümser ve sömürücü adil olmayan açgözlü burjuvazinin apolojistleri olarak gözden düşürdükleri *laissez faire* iktisatçılarıdır. Ölümsüz itibarı hak eden onlardır.

Nevi şahsı münhasır "ortodoks olmayan" her şeyi bilen devlet ve totaliter diktatörlük taraftarlarının iddia ettiğinin aksine, iktisat dogmatik değildir. İktisat, devletin aldığı üretimi ve çıktıyı kısıtlayan tedbirleri ne onaylar, ne de onaylamaz. Böyle tedbirlerin sonuçlarını izah etmeyi görevi olarak görür. Uyarlanacak politikaların seçimi insanlara aittir. Ancak, seçim yaparken belirli amaçları elde etmek istiyorlarsa, iktisadın öğretilerini ihmal etmemelidirler.

İnsanların belli kısıtlayıcı tedbirleri haklı olarak görebileceği durumlar elbette ki vardır. Yangını önleyici regülasyonlar kısıtlayıcıdır ve üretim maliyetini yükseltir. Ancak, neden oldukları toplam çıktıdaki azalma daha büyük felaketlerden kaçınmanın karşılığı olarak ödenecek olan bedeldir. Her kısıtlayıcı tedbire dair karar, katlanılacak maliyetlerin ve elde edilecek ödülün ağırlığını karşılaştıran bir zeminde yapılmalıdır. Bu kuralı herhalde hiçbir makul insan sorgulayamaz.

3. Bir İmtiyaz Olarak Kısıtlama

Piyasa verilerinin her bozulması, farklı bir yönden bireyleri ve birey gruplarını etkiler. Bunun sonucu bazı insanlar için bolluk bereket, diğerleri için kötülüktür. Üretim ortaya çıkan yeni verilerin durumuna ayarlandıktan bir süre sonra bu etkiler bitip tükenir. Böylece, kısıtlayıcı tedbir, büyük çoğunluğu dezavantajlı durumda bırakırken, bazı insanların durumlarını geçici olarak iyileştirebilir. Tedbir ile kayırma imtiyaz sağlama ile eş anlamlıdır. İnsanlar bu tip tedbirleri isterler; çünkü imtiyazlı olmayı arzu ederler.

Bunun en çarpıcı örneği müdahalecilik ile sağlanır. Malın ithaline konan gümrük vergisi tüketicilere bindirilir. Ancak bu yurtiçi üreticiler için bolluk berekettir. Yeni tarifeler ihdas etmek ve mevcut tarifeleri yükseltmek onlar için mükemmel bir şeydir.

Aynı şey pek çok diğer kısıtlayıcı tedbirler için de geçerlidir. Eğer devlet--ya doğrudan kısıtlamayla veya mali ayrımcılıkla--büyük işletmeleri ve şirketleri kısıtlarsa, küçük ölçekli işletmelerin rekabetçi pozisyonları kuvvetlendirilir. Eğer büyük mağazaların ve zincir mağazalarının çalışmaları kısıtlanırsa, küçük dükkân sahipleri bundan memnun kalır.

Bu tedbirlerden faydalananların, kendileri için avantaj olarak gördükleri şeylerin sadece kısa ve sınırlı bir dönem için var olduğunu fark etmeleri önemlidir. Belli üretici sınıfına bugün imtiyaz sağlayan uygulama uzun dönemde spesifik kazanç yaratma gücünü kaybeder. İmtiyazlı işkolu yeni gelenleri çeker

ve aralarındaki rekabet imtiyazdan sağlanan spesifik kazancı ortadan kaldırma eğilimindedir. Böylece, kanunun gözde çocuklarının imtiyaz kazanma hevesi doymak nedir bilmez. Yeni imtiyazlar istemeye devam ederler, çünkü eskiler gücünü kaybetmiştir.

Öte yandan, üretim yapısının henüz uyum sağladığı mevcut kısıtlayıcı tedbirlerin iptali, piyasa verilerinde yeni bir bozulma, bazı insanların kısa dönem çıkarlarının kayrılması ve diğerlerinin kısa dönem çıkarlarının zarar görmesi demektir. Tarife kalemine atıfta bulunarak konuyu örneklendirelim. Ruritanya yıllar önce, diyelim ki 1920'de, deri ithaline tarife koydu. Bu, mevcut tabakaneciler için bolluk berekettir. Ancak daha sonra sanayinin hacmi genişledi ve tabakanecilerin 1920'lerde ve izleyen yıllardaki tatlı kazançları azaldı. Geriye kalan, dünya deri üretiminin bir kısmının girdi başına çıktının yüksek olduğu yerlerden üretimin daha yüksek maliyet gerektirdiği Ruritanya'ya kayması gerçeğidir. Ruritanya sakinleri deri için tarifelerin yokluğunda ödeyeceklerinden daha yüksek fiyat öderler. Ruritanya'nın emek ve sermayesinin büyük bir kısmı, serbest deri ticareti altındaki durumda olacağından daha fazlası, tabakanelerde kullanıldığından, diğer bazı yurtiçi sanayiler küçülür veya en azından büyümeleri engellenir. Yurtdışından daha az deri ithal edilir; Ruritanya ürünlerinin daha az miktarı ithal deri için ödeme olarak ihraç edilir. Ruritanya dış ticaretinin hacmi küçülür. Dünyadaki hiçbir insan eski tarifelerin korunmasından bir avantaj sağlamaz. Tersine, insanlığın sanayi çabalarının toplam çıktısındaki düşmenin sonucu olarak zarar görür. Eğer deri hakkında Ruritanya'nın benimsediği politika tüm uluslar tarafından adapte edilecek ve malın her çeşidi en katı yoldan uluslararası ticarete kapatarak her ulusu mutlak otarşiye yönelirse, tüm insanlar emeğin uluslararası işbölümünün onlara verdiği avantajlardan tamamıyla vazgeçmek zorunda kalacaktır.

Ruritanya'nın deri üzerindeki tarifeleri kaldırmasının uzun dönemde herkese, Ruritanyalılara ve yabancılara, yarar sağlayacağı açıktır. Ne var ki, kısa dönemde Ruritanya tabakanelerinde yatırım yapmış olan kapitalistlerin çıkarları bundan zarar görür. Deri tabaklama işinde uzmanlaşmış Ruritanya işçilerinin kısa dönem çıkarları da zarar görür. Bunların bir kısmı ya göç etmek veya meslek değiştirmek mecburiyetinde kalırlar. Bu kapitalistler ve işçiler deri tarifelerini düşürme veya tümden kaldırma girişimlerine karşı cansiperane savaşırlar.

Bu örnek, iş yapısının bir kere mevcut koşullara ayarlandıktan sonra üretimi kısıtlayan önlemleri kaldırmanın politik olarak neden çok zor olduğunu kesin olarak gösterir. Etkileri herkese zararlı olmasına rağmen, ortadan kaldırılmaları kısa dönemde özel grupların dezavantajınadır. Kısıtlayıcı tedbirlerin korunmasıyla ilgilenen bu özel gruplar elbette ki sadece azınlıktır. Ruritanya'da

nüfusun tabakaneyle meşgul olan sadece küçük bir bölümü, deri üzerindeki tarifenin kaldırılmasından zarar görür. Çoğunluk deri ve deri mamullerinin alıcıları olup fiyatlardaki düşmeden yarar sağlarlar. Sadece Ruritanya'nın sınırlarının dışında deri sanayi genişleyeceğinden dolayı küçülecek sanayilerde çalışan insanlar zarar görecektir.

Serbest ticaretin muhaliflerinin geliştirdiği son itiraz şu şekildedir: Deri tabaklama ile meşgul olan Ruritanyalılar deri üzerindeki tarifelerin korunmasını tercih edeceklerdir. Ancak, her Ruritanyalı üretimin pek çok işkolundan birine mensuptur. Eğer her yurtiçi ürün tarife ile korunursa, serbest ticarete geçiş her bir endüstrinin çıkarına ve böylece toplamı tüm ulusu veren emek ve sermayenin tüm uzmanlaşmış gruplarına zarar verir. Böylece tarifeyi kaldırmanın kısa dönemde tüm vatandaşlar için zararlı olacağı sonucuna ulaşılır. Ve önemli olan sadece kısa dönem çıkarlardır.

Bu muhakeme üç farklı hatayı içerir. Birincisi, sanayinin tüm işkollarının serbest ticarete geçiş ile zarar göreceği doğru değildir. Durum tam tersidir. Üretimin karşılaştırmalı maliyetinin en düşük olduğu işkolları serbest ticaret altında genişleyecektir. Bunların kısa-dönem çıkarları aslında tarifelerin kaldırılması ile kayrılmış olacaktır. Kendilerinin ürettiği mallar üzerindeki tarifeler onların yararına değildir, çünkü serbest ticaret altında sadece mevcut durumu sürdürmekle kalmazlar, aynı zamanda genişlerler. Üretimin karşılaştırmalı maliyetinin yüksek olduğu Ruritanya'da üretilen ürünlerin üzerindeki tarifeler, aksi takdirde kendi kullanımında olacak olan emek ve sermayeyi, diğer işkollarına yönlendirir.

İkincisi, kısa-dönem ilkesi tamamen yanlıştır. Kısa dönemde piyasa verilerindeki her değişme, zamanında bunu tahmin etmeyen herkese zarar verir. Kısa-dönem ilkesinin tutarlı ileri gelenleri tüm verilerin tam katılığı ve değişmezliğinin taraftarı olmalı ve tedavi edici ve teknolojik gelişmeleri de içeren her değişime muhalefet etmelidirler.[13] Eğer eylemde bulunan insanlar yakın gelecekteki kötülüğü uzak gelecekteki kötülükten kaçınmak için daima tercih etselerdi, hayvanların seviyesine inerlerdi. Hayvan davranışlarından ayırt edici olarak insan eyleminin esası, kısa dönemde daha fazla kazanmak için uzun dönemdeki tatmini reddetmemeleridir.[14]

Nihayet, eğer Ruritanya'nın kapsamlı tarife sisteminin kaldırılması sorunu tartışılmaktaysa, tabakane işiyle meşgul olanların kısa dönem çıkarlarının tarife kalemlerinin bir tanesinin kaldırılması ile zarar görürken, karşılaştırmalı

[13] Bu tutarlılık bazı Nazi felsefecileri tarafından gösterilmiştir. Bkz. Sombart, *A New Social Philosophy*, s. 242-245.

[14] Yukarıya bakınız, s. 479-488.

maliyetin yüksek olduğu sanayilerin ürünleriyle ilgili diğer tarife kalemlerinin kaldırılması ile kayrılacağının unutulmaması gerekir. Tabakane işçilerinin ücretlerinin diğer işkollarındakine nazaran düşüşü, Ruritanya üretimi işkollarının ücretleri arasındaki uzun dönem oranları uygun bir şekilde kuruluncaya kadar sürecektir. Ancak, kazançlarındaki yalnızca geçici düşmenin ardından, bu işçiler satın aldıkları pek çok kalemin fiyatlarındaki düşüşü yaşayacaklardır. Ve vaziyetlerindeki iyileşmeye doğru bu eğilim geçiş döneminin fenomeni değildir. Emeğin verimliliğini ve üretilen malların toplam miktarını, karşılaştırmalı maliyetin düşük olduğu yere sanayinin her işkolunu kaydırarak, arttıran serbest ticaretin sürekli lûtfunun mükemmelleşmesidir. Serbest ticaretin piyasa toplumunun her üyesine garanti verdiği şey, uzun dönemde devam eden bolluk berekettir.

Tarife korumacılığının kaldırılmasına karşı çıkma fikri, deri üzerindeki tarife tek tarife olsaydı deri endüstrisinde çalışanların kişisel bakışı açısından makul olabilirdi. O zaman kişi bu davranışını, korunması artık ona bir fayda sağlamayacak olmasına rağmen imtiyazın kaldırılması ile geçici olarak çıkarlarının zarar görecek olması ile açıklayabilir. Ancak, bu farazi durumda tabakanelerin muhaliflerinin durumu ümitsizdir. Milletin çoğunluğu bunu reddedecektir. Korumacıların ekonomideki yerini güçlendiren deri üzerindeki tarife istisna değildir, sanayinin pek çok işkolu benzer durumdadır ve kendi işkollarını ilgilendiren tarife kalemlerinin kaldırılmasına karşı savaşmaktadır. Bu elbette ki her grubun özel grup çıkarları temelinde bir pakt değildir. Eğer herkes aynı ölçüde korunursa, herkes üretici olarak kazandığı kadar tüketici olarak kaybetmez. Üstelik, herkes endüstrilerin daha elverişli yerlerden daha az elverişli yerlere kaymasının neden olduğu emeğin verimliliğindeki genel düşmeden zarar görür. Tersine, tüm tarife kalemlerinin kaldırılması uzun dönemde herkese fayda sağlayacakken, bazı özel tarife kalemlerinin kaldırılmasının ilgili grubun özel çıkarlarına getireceği kısa dönem zararı, bu grubun üyelerinin aldığı ve tükettiği ürünlerdeki tarifenin kaldırılması ile kısa dönemde en azından telafi edilecektir.

Pek çok insan tarife korumacılığına sanki ülkelerindeki ücretlilerine uyumlu, serbest ticaret göre daha yüksek bir hayat standardı verecekmiş gibi bakmaktadırlar. Bu argüman sadece Amerika Birleşik Devletleri'nde değil, aynı zamanda ortalama reel ücretin diğer bazı ülkelerden daha yüksek olduğu dünyadaki her ülkede geliştirilmiştir.

Emek ve sermayenin tam hareketliliği altında aynı tür ve kalite emek için ödenen ücretlerin eşitlenmesine doğru bir eğilim olacağı doğrudur.[15] Fa-

[15] Ayrıntılı analiz için, Bkz.yukarıda, s. 627.

kat, ürünler için serbest ticaret olsaydı bile, göçmenlik engelleri ve yabancı sermaye yatırımını engelleyen kurumların olduğu gerçek dünyamızda, bu eğilim yoktur. Emeğin marjinal verimliliği Amerika Birleşik Devletleri'nde Hindistan'dakinden daha yüksektir; çünkü çalışan nüfus başına yatırılan sermaye Amerika'da Hindistan'dakinden çok daha fazladır. Hindistanlı işçi ırksal açıdan Amerikan işçisine göre aşağı ırktan olsun veya olmasın durum değişmez. Her nasıl olursa olsun, bu gerçekler, yani emek ve sermayenin hareketliliği üzerindeki kurumsal denetim, ücretlerin eşitlenme eğilimini engellemek için yeterlidir. Amerikan tarifelerinin kaldırılması bu iki gerçeği etkilemeyeceğinden, Amerikan ücretlilerinin hayat standardını aksi yönde azaltmayacaktır.

Tam tersine. Emek ve sermayenin hareketliliğinin kısıtlandığı veri durumda, ürünler için serbest ticarete geçiş mecburen Amerikan hayat standardını yükseltmelidir. Amerika'da maliyetlerin daha yüksek (verimliliğin daha düşük) olduğu endüstriler küçülecek ve maliyetlerin düşük (verimliliğin yüksek) olduğu endüstriler genişleyecektir.

Serbest ticaret altında İsviçre saat imalatçıları Amerikan pazarında satışlarını arttıracaklar, Amerikan rakiplerinin satışları azalacaktır. Fakat, bu serbest ticaretin sonuçlarının sadece bir kısmıdır. Daha çok üretip daha çok satınca, İsviçreliler daha çok kazanacak ve daha çok satın alacaklardır. Diğer Amerikan endüstrilerinin ürünlerini kendilerinin daha fazla alıp almamasının veya yurtiçi ve diğer ülkelerdeki, örneğin Fransa'daki, alımlarını arttırıp arttırmamalarının hiçbir önemi yoktur. Her ne olursa olsun, kazandıkları ilave dolarların mukabili eninde sonunda Amerika Birleşik Devletleri'ne gidecek ve bazı Amerikan endüstrilerinin satışlarını arttıracaktır. Eğer İsviçreliler ürünlerini hediye olarak dağıtmazlarsa, bu dolarları alımlarda harcamak durumundadırlar.

Amerika'nın ithal ürünlerin satışını vatandaşlarının nakit tutumlarını azaltarak genişleteceği aldatıcı fikri popüler, ama yanlıştır. Bu, insanların nakit durumlarına bakmaksızın satın aldıkları ve artık satın alacak bir şey kalmadığı zaman nakit tuttukları şeklindeki meşhur yanlış inanıştan kaynaklanmaktadır. Bu Merkantilist doktrinin neden tamamen yanlış olduğunu göstermiştik.[16]

Tarifenin ücretler ve ücretlilerin hayat standardı alanına gerçekten getirdiği oldukça farklı bir şeydir.

Malların serbest ticareti varken yabancı yatırımın ve işçilerin göçünün kısıtlandığı bir dünyada, farklı ülkelerde aynı tür emek ve emek kalitesi için ödenen ücretler arasında belli bir ilişkinin kurulmasına yönelik bir eğilim hüküm sürer. Ücretlerin eşitlenmesine dönük bir eğilim hüküm sürmez. Ancak,

[16] Yukarıya bakınız, s. 448-452.

farklı ülkelerdeki emek için ödenecek nihai fiyat kesin rakamsal bir ilişkidir. Bu nihai fiyat tüm ücret kazanmak isteyenlerin iş bulduğu ve tüm işçi istidam etmek isteyenlerin istedikleri kadar işçi istihdam edebildikleri gerçeği tarafından karakterize edilir. "Tam istihdam" vardır.

Sadece iki tane ülke--Ruritanya ve Laputanya--olduğunu varsayalım. Ruritanya'da nihai ücret Laputanya'da olanın iki katı olsun. Ruritanya hükümeti yanlış bir adlandırma ile "emek yanlısı" önlemlerden bir tanesine başvursun. İstihdam edilen işçilerin sayısı hacmince ilave harcamayı işverenlerin omuzlarına yüklesin. Örneğin, haftalık ücrette bir düşmeye izin vermeksizin çalışma saatini düşürsün. Sonuç, üretilen malların miktarında bir düşme ve her malın birim fiyatında bir artıştır. Her bir işçi daha fazla boş zaman yaşar, ancak hayat standardı düşmüştür. Eldeki malların miktarındaki genel bir düşme, başka neye neden olabilir ki?

Bu sonuç Ruritanya'da dahili bir olaydır. Yabancı ticaretin yokluğunda da ortaya çıkacaktır. Ruritanya'nın otarşi olmaması Laputanya'dan mal alması ve satması gerçeği temel özellikleri değiştirmez. Ancak Laputanya'yı etkiler. Ruritanyalılar daha az üretip daha az tükettikleri için, Laputanya'dan daha az alacaklardır. Laputanya'da üretimde genel bir düşme olmayacaktır. Ancak Ruritanya'ya ihraç malı üreten bazı endüstriler sonuç olarak Laputanya pazarı için üretmek zorunda kalacaktır. Laputanya dış ticaretinin düştüğünü görecektir; ister istemez daha otarşik olacaktır. Bu durum korumacıların gözünde bir lütuftur. Gerçekte ise, hayat standardında bozulma demektir; yüksek maliyetlerde üretim daha düşük maliyetlerdeki üretimin yerini alır. Laputanya'nın yaşadığı, şayet Tanrı ülkenin endüstrilerinden bir tanesinin verimliliğini azaltacak olsaydı otarşi ülkesinin yerleşiklerinin akıbeti ile aynı olacaktır. Emeğin işbölümü var olduğu sürece, diğer insanların piyasa arzına katkı miktarındaki düşmeden etkilenir.

Diğer taraftan, Ruritanya'nın yeni emek yanlısı kanununun bu değişmez en son uluslararası sonuçları Laputanya endüstrisinin muhtelif işkollarını aynı şekilde etkilemeyecektir. Her iki ülkede de üretimin verilerin yeni durumuna tam ayarlanması meydana gelinceye kadar birbirini izleyen adımlara ihtiyaç duyulur. Bu kısa dönem etkileri uzun dönem etkilerinden farklı; uzun dönem etkilerinden daha büyüktür. Kısa dönem etkilerini fark etmemek hemen hemen hiç kimse için mümkün değilken, uzun döneme etkileri ancak iktisatçılar tarafından fark edilebilir. Uzun dönem etkilerini halktan gizlemek zor olmazken, bu tip sözde emek yanlısı yasa için heyecan kaybolup giderken kolayca fark edilebilir kısa dönem etkileri hakkında bir şeyler yapılmalıdır.

Gözükecek olan ilk kısa dönem etkisi, bazı Ruritanya işkollarında rekabet gücünün Laputanya'dakilere karşı zayıflamasıdır. Fiyatlar Ruritanya'da yük-

selirken, bazı Laputanyalılar için Ruritanya'daki satışlarını arttırmaları mümkündür. Bu sadece geçici bir etkidir; sonunda tüm Laputanya endüstrilerinin Ruritanya'daki toplam satışları düşecektir. Laputanya'nın Ruritanya'ya olan ihraç miktarındaki bu genel düşüşe rağmen, bazı Laputanya endüstrilerinin uzun dönemde satışlarını arttırmaları mümkündür. (Bu karşılaştırmalı maliyetlerin yeni konfigürasyonuna bağlıdır.) Ancak, bu kısa dönem ve uzun dönem etkileri arasında zorunlu bir etkileşim yoktur. Geçiş dönemi ayarlamaları nihai sonuçtan tamamen farklı olabilen kaleydoskopik değişen durumlar yaratır. Ama, halkın kısa mesafeli görüşü bu kısa dönem etkileri tarafından tamamen yutulmuştur. Yeni Ruritanya yasasının Laputanyalılara hem Ruritanya hem de Laputanya'da daha ucuza satma fırsatı verdiğinden şikayet eden etkilenmiş işadamını duyarlar. Bazı Ruritanya işadamlarının üretimlerini kısıtlamak ve işçileri işten çıkarmak zorunda kaldıklarını görürler. Ve kendinden menkul "emeğin ortodoks olmayan dostlarının" öğretilerinde yanlış bir şeyler olduğundan şüphelenmeye başlarlar.

Ancak, eğer Laputanyalıları geçici dahi olsa Ruritanya pazarında satışlarını arttırmayı önleyecek kadar yüksek tarife varsa, durum farklıdır. O zaman, yeni önlemin en ihtişamlı kısa dönem etkileri halkın ruhunun bile duymayacağı şekliyle maskelenir. Elbette ki, uzun dönem etkileri kaçınılmazdır. Daha az görünür olduğu için daha az saldırgan olan ardışık kısa dönem etkileri tarafından meydana getirilirler. Mesai saatlerini kısaltmak suretiyle sözde üretilen "toplumsal kazanç" hakkındaki konuşmalar, herkesin ve özellikle işinden olan tüm işçilerin hiç arzu etmediği sonuçlarıyla açıklanamaz.

Tarifelerin ve diğer korumacı aygıtların bugünkü ana işlevi, kalabalıkların hayat standardını yükseltmek için tasarlanan müdahaleci politikaların gerçek etkilerini kamufle etmektir. Her tür ulusalcılık, ücretlilerin maddi refahlarını geliştiriyormuş gibi yapan, aslında gerçekte azaltan, bu popüler politikaların zorunlu tamamlayıcısıdır.[17]

4. Bir İktisadi Sistem Olarak Kısıtlama

Daha önce gösterildiği gibi, kısıtlayıcı tedbir uygulamasının istenen sonuçları verebileceği durumlar mevcuttur. Bu tip tedbire başvuranlar bu amacı elde etmenin kısıtlamanın meydana getireceği dezavantajdan--yani, tüketim için fiziksel malların miktarındaki azalmadan--daha önemli olduğunu düşünüyorlarsa, kendi değer yargıları açısından kısıtlamaya müracaat haklılaştırılır. Maliyetler yüklenirler ve harcamak veya fedakârlıkta bulunmak zorunda kaldıklarından, daha fazla değerledikleri bir şey almak için bir fiyat öderler. Hiç kimse, hele teorisyenler asla, değer yargılarının uygunluğu hakkında onlarla tartışacak pozisyonda değildirler.

[17] Kartellerin fonksiyonu hakkında söylenenler için bakınız s. 365-369.

Üretimi kısıtlayan tedbirlerle ilgilenmenin tek yeterli tarzı, onlara belli bir amacı elde etmek için yapılan fedakârlık olarak bakmaktır. Bunlar harcama-benzeri ve tüketim-benzeri olmaktadır. Başka bazı amaçların gerçekleşmesi için bir şekilde üretilebilecek ve tüketilebilecek nesnelerin kullanımıdır. Bu nesnelerin var olması önlenmektedir, ancak bu söz konusu tedbirlerin yazarlarını tüketim-benzeri kısıtlamanın olmadığı durumda üretilmiş olacak olan malların artışından daha iyi tatmin eder.

Belli kısıtlayıcı tedbirlere bu bakış açısı evrensel kabul görür. Eğer devlet belli bir alanın milli park olarak doğal koşullarda korunacağına ve başka tür kullanımlardan uzak tutulacağına dair kanun yaparsa, hiç kimse böyle bir girişimi harcamadan başka bir şekilde tasnif etmeyecektir. Bu alanın tarımda kullanılmasının meydana getireceği çeşitli ürünlerin artışından, vatandaşları, başka bir tatmin sağlamak için mahrum etmektedir.

Üretim kısıtlaması üretim sisteminin tamamlayıcı yardımcılık rolünden başka bir rol asla oynamaz. Kişi böyle kısıtlayıcı tedbirlerden tek başına iktisadi eylem sistemi inşa edemez. Böyle birbiriyle entegre olmuş tedbirler kompleksi bir iktisadi sisteme bağlanamaz. Üretim sistemi oluşturamaz. Üretim sahasına değil tüketim sahasına aittirler.

Müdahaleciliğin sorunlarını incelerken, sistemlerinin diğer iktisadi sistemlere alternatif önerdiği devletin iş hayatına müdahalesi taraftarlarının iddialarını inceleme eğilimindeyiz. Üretimi kısıtlayan tedbirler hakkında makul hiçbir iddia öne sürülemez. Elde edebilecekleri en iyi sonuç çıktı ve tatminin azaltılmasıdır. Üretim faktörlerinin belli miktarının harcanmasıyla zenginlik üretilir. Bu miktarı azaltmak, üretilen malların miktarını arttırmaz, tersine azaltır. Çalışma saatlerini kısaltmayı hedefleyen amaçlar böyle bir kanunname ile elde edilse bile, üretimin bir ölçüsü olamaz. Sonuç, çıktıyı değişmez biçimde azaltmaktır.

Kapitalizm toplumsal üretim sistemidir. Sosyalistler sosyalizmin de toplumsal üretim sistemi olduğunu söylerler. Fakat üretimi kısıtlayan tedbirler hakkında, müdahaleciler bile benzer bir iddiayı seslendiremezler. Diyebildikleri tek şey, kapitalizm altında aşırı üretim olduğu ve diğer amaçları gerçekleştirmek için bu fazlalığın üretimini önlemek istedikleridir. Kısıtlama uygulamasının sınırlarının olduğunu kendileri itiraf etmektedir.

İktisat, kısıtlamanın restriction, üretimin kötü bir sistemi olduğu iddiasında değildir. Bunun kesinlikle bir üretim sistemi olmadığını, tersine tüketim benzeri bir sistem olduğu iddiasını dile getirir. Kısıtlama ile müdahalecilerin elde etmek istedikleri amaçların çoğunluğu bu şekilde elde edilemez. Ancak, kısıtlamanın elde edilecek amaçlara uygun olduğu yerlerde bile, bunlar sadece

kısıtlayıcıdır.[18]

Günümüzde kısıtlamanın yaşadığı muhteşem popülerlik, insanların bunların sonuçlarını fark edemediklerindendir. Devletin kanunla mesai saatlerini kısaltması sorunu ile ilgilenirken, halk toplam çıktının düşmesi gerektiği ve ücretlilerin hayat standardının da potansiyel olarak daha düşük olacağı gerçeğinden bihaberdir. Böyle bir "emek yanlısı" önlemin işçiler için bir "toplumsal kazanç" ve bu kazançların maliyetinin tamamen işverenlerin üzerine düştüğü şeklindeki günümüz "ortodoks olmayan" doğmasıdır. Bu doğmayı her kim sorgularsa, zalim sömürücülerin adil olmayan hak iddialarının "dalkavuk" yandaşları olarak damgalanmalı ve merhametsizce yargılanmalıdır. Ücretlileri fakirlik düzeyine düşürmeyi ve modern sanayileşmenin ilk zamanlarındaki uzun çalışma saatlerine geri döndürmeyi büyük bir kurnazlıkla ve üstü kapalı bir biçimde söylemektedir.

Tüm bu iftiraya karşılık olarak, refah ve serveti üreten şeyin kısıtlama değil üretim olduğunu bir kere daha vurgulamak önemlidir. Kapitalist ülkelerde ortalama ücretlinin atalarına göre daha fazla mal tüketmesi ve daha fazla boş zamandan istifade etmesi ve karısına ve çocuklarına bakması ve onları çalışmaya göndermek zorunda olmaması hükümetlerin veya sendikaların başarısı değildir. Kâr amaçlı işletmelerin daha çok sermaye biriktirmiş, yatırım yapmış ve sonuçta emeğin marjinal verimliliğini yükseltmiş olmaları gerçeğinin sonucudur.

[18] Ricardo etkisi bakışından bu teze karşı getirilen itirazlar için, bkz. aşağıda s. 773-776

Bölüm 30

Fiyat Yapısına Müdahale

1. Devlet ve Piyasa Özerkliği

PİYASA yapısına müdahale, otoritenin mal ve hizmet fiyatlarını ve faiz oranlarını, müdahalesiz piyasanın belirlemiş olacağı düzeyden farklı bir düzeyde belirlemeyi hedeflemesi demektir. Ya maksimum veya minimum olarak düşünülen fiyatları ve faiz oranlarını--örtük olarak veya açıkça--kanunlaştırma veya belli grup insanlara kanun çıkartma yetkisi verme ve bu kanunların uygulanmasının baskı ve cebir yoluyla sağlanmasıdır.

Böyle tedbirlere başvurarak devlet ya alıcıyı--maksimum fiyat durumunda olduğu gibi--veya satıcıyı--minimum fiyat durumunda olduğu gibi--kayırır. Maksimum fiyat, alıcıya istediğini müdahalesiz piyasanınkinden daha düşük bir fiyata almasını mümkün kılmak için tasarlanır. Minimum fiyat malını veya hizmetini müdahalesiz piyasanınkinden daha yüksek bir fiyata satması için tasarlanır. Otoritenin hangi grubu kayıracağı siyasi güç dengesine bağlıdır. Devlet bazen maksimum fiyata bazen minimum fiyata başvurur. Bazen maksimum ücretleri bazen de asgari ücreti belirler. Minimum oranlara hiç başvurmadıkları sadece faizlerdir; müdahale ettiklerinde daima maksimum faiz oranlarını kanunlaştırmışlardır. Tasarruf, yatırım ve ödünç vermeye daima yan bakmışlardır.

Eğer mal fiyatlarına, ücretlere ve faiz oranlarına bu müdahale tüm fiyatları, ücretleri ve faiz oranlarını kapsarsa, bu durum piyasa ekonomisinin (Alman modeli) sosyalizm ile tam ikamesi ile eş anlamlıdır. O zaman piyasa, kişiler arası mübadele, üretim araçlarının özel mülkiyeti, girişimcilik ve özel inisiyatif neredeyse tümüyle ortadan kalkar. Hiçbir birey kendisine göre üretim

sürecini etkileme fırsatına sahip olamaz; her birey üretim yönetiminin üst kurulunun bu emirlerine itaatle yükümlüdür. Bu emirlerin kontrolü altında fiyatlar, ücretler ve faiz oranları denen şeyler artık katalaktik anlamda fiyatlar, ücretler ve faiz oranları değildirler. Bunlar piyasa sürecine bir atıfta bulunmaksızın yöneticinin belirlediği niceliksel tespitlerdir. Eğer fiyat kontrolüne başvuran devletler ve fiyat kontrolü taraftarları Alman modeli sosyalizmin kurulmasını daima isteselerdi, fiyat kontrolüyle ayrı olarak iktisat bağlamında ilgilenmeye gerek olmazdı. Bu nitelikte fiyat kontrolüyle ilgili söylenebilecek şey sosyalizm analizinde zaten vardır.

Fiyatlara devlet müdahalesi taraftarlarının çoğunun bu mesele hakkında kafaları çok eskiden de karışmıştı, hâlâ da karışıktır. Bunlar piyasa ekonomisi ile gayri-piyasa ekonomisi arasındaki temel farkı görememişlerdir. Fikirlerinin bulanıklığı zayıf ve belirsiz dillerinde ve şaşkın terminolojilerinde yansımasını bulmuştur.

Piyasa ekonomisini sürdürmek istediklerini beyan eden fiyat kontrolü taraftarları eskiden de vardı, hâlâ da vardır. Fiyatları, ücretleri ve faiz oranlarını belirleyen devletin piyasayı ve üretim araçlarının özel mülkiyetini hep birlikte ortadan kaldırmadan da devletin elde etmek istediği amaçların elde edilebileceğini, sözlerini sakınmadan iddia ettiler. Hattâ bunlar fiyat kontrolünün en iyisi olduğunu ve özel girişimcilik sistemini koruyan ve sosyalizmin gelişini engelleyen tek sistem olduğunu bile ilan ettiler. Eğer birisi, doktrinlerinin doğruluğunu sorgular ve fiyat kontrolünün, devletlerin ve müdahaleci doktrincilerin perspektifinden işleri daha da kötüleştireceğini, en nihayetinde bunun sosyalizm ile sonuçlanacağını gösterirse, öfkelenirler. Kendilerinin ne sosyalist ne de komünist olduğunu ve totalitarizmi değil, ekonomik özgürlüğü hedeflediklerini ısrarla iddia ederler.

Şimdi incelemek zorunda olduğumuz şey, bu müdahalecilerin ilkeleridir. Sorun, polis gücünün, müdahalesiz piyasanın belirlemiş olacağı düzeyden farklı bir düzeyde fiyatları, ücretleri ve faiz oranlarını belirleyerek istediği amaçları elde edip edemeyeceğidir. Kuvvetli ve kararlı bir devletin, böyle maksimum veya minimum oranları belirleyecek gücü ve itaat etmeyenlerden öç alma kapasitesinin varlığı konusunda hiçbir şüphe yoktur. Ancak mesele, kamu otoritesinin böyle kanunnamelere başvurarak peşinde koştuğu amaçlara ulaşıp ulaşamamasıdır.

Tarih fiyat tavanları ve faiz karşıtı kanunların uzun kayıtlarıyla doludur. İmparatorlar, krallar ve devrimci diktatörler piyasa fenomenine burnunu sokmayı tekrar tekrar denemişlerdir. İnatçı satıcılara acımasız cezalar verilmiştir. Pek çok insan kalabalıkların heyecanlı kabulüne mazhar olan sorgulamaların ve cezaların kurbanı olmuşlardır. Ne var ki, tüm bu çabalar başarısızlığa uğ-

ramıştır. Bunun nedeni olarak insanın esasen bencil ve günahkâr olduğunu ve otoritelerin kanunları uygulamakta maalesef aşırı gevşek oldukları ileri sürüldü. İhtiyaç duyulan şey daha ciddilik ve otorite hesabına daha kesin kararlılıktı.

Özel bir sorunla ilgili olarak ilkin meselenin farkına varıldı. Çeşitli devletler paranın ayarını bozmayı uzun zaman uyguladı. Daha önceki sikkeler, içerdikleri altın veya gümüş parçalarından daha ucuz ve ayarı düşük metallerle ikame edildi veya bu sikkelerin hacmi ve ağırlığı düşürüldü. Ancak, eski paraların alışılmış isimlerini ayarı düşürülmüş sikkelerde korudular ve bunların itibari (nominal) değeri üzerinden alınıp verilmesi yönünde kanun çıkardılar. O zaman daha sonra devletler altın ve gümüş arasındaki ve madeni para ile kredi parası veya yasal para arasındaki mübadele oranına ilişkin benzer kısıtlamaları tebaalarına emretmeyi denediler. Tüm bu tip kanunnameleri başarısız kılan sebepleri araştırırken, iktisadi düşüncenin önde gelenleri Ortaçağ'ın son asırlarına kadar daha sonra Gresham Kanunu denecek düzenliliği keşfettiler. Bu izole sezgiden, Onsekizinci asrın felsefecilerinin tüm piyasa olgularının içsel bağımlılığından haberdar olacakları noktaya kadar, yürünmesi gereken daha uzun bir yol vardı.

Muhakemelerini tarif ederken klasik iktisatçılar ve halefleri, bazen yanlış yorumlamak isteyenler tarafından kolayca yanlış yorumlanabilecek deyimsel ifadelere başvurdular. Nadiren fiyat kontrolünün "imkânsızlığı" üzerinde konuştular. Gerçekten demek istedikleri şey böyle kanunnamelerin imkânsız olduğu değil, devletlerin amaçlarına ulaşamayacakları ve her şeyi daha iyi değil, aksine daha berbat edecekleriydi. Bu tip kanunnamelerin amaca ters ve elverişsiz olduğu sonucuna vardılar.

Fiyat kontrolü sorununun, iktisat tarafından ilgilenilmesi gereken sorunlardan yalnızca *bir* tanesi olmadığını, çeşitli iktisatçılar arasında görüş ayrılığının ortaya çıkabileceği bir sorun olmadığını net bir biçimde görmek gerekir. Buradaki mesele: İktisat diye bir şey var mıdır? Piyasa olgularının içsel bağımlılık ve ardışıklığında düzenlilik var mıdır? Bu iki soruya olumsuz yanıt veren biri iktisadın varlığını ve rasyonelliğini, bilgi dalı olarak inkâr etmektedir. İktisadın evriminden önceki çağlardaki inançlara geri dönmektedir. İktisadın kanunları olduğunun ve fiyatların, ücretlerin ve faiz oranlarının sadece piyasa verileri tarafından belirlendiğinin doğru olmadığını beyan eder. Bu piyasa fenomeninin istendiği gibi belirlenmesinde polisin gücünün olduğunu iddia eder. Sosyalizm taraftarı biri iktisadı reddetmek zorunda değildir; postulatları piyasa fenomeninin belirsizliğini ima etmek zorunda değildir. Ancak müdahalecinin, fiyat kontrolü taraftarlığında, iktisadın varlığını inkâr etmemesi elinde değildir. Biri piyasanın kanununu reddederse iktisadın hiçbir şeyi

kalmaz.

Alman Tarihçi Okulu iktisadı radikal biçimde kınamasında ve yerine *wirtschaftliche Staaatswissenschaften* (ekonomi politik, siyaset biliminin iktisadi yönü) ikame etme çabalarında tutarlıydı. İngiliz Fabyanizmi ve Amerikan Kurumsalcılığı ustaları da. Ancak, iktisadı tamamen reddetmeyen yazarlar fiyat kontrolünün esef edilecek şekilde kendileriyle çelişen sonuçlar elde edeceğini hâlâ iddia ederler. İktisatçının görüş açısıyla müdahalecininkini uzlaştırmak mantıken imkânsızdır. Eğer fiyatlar sadece piyasa verileri tarafından belirleniyorsa, devlet zorlamasıyla kolayca manipüle edilemez. Devletin kanunnamesi sadece yeni bir veridir ve etkileri piyasanın işleyişiyle belirlenir. Devletin gerçekleştirmek istediği sonuçları üretmek zorunda değildir. Müdahalenin nihai sonucu, devletin müdahalesi perspektifinden, devletin değiştirmek istediği önceki durumdan daha az arzu edilir bir durum olabilir.

Bu önermeler iktisat yasası olgusuna soru işareti koyarak ve yasa fikrinde hatalar bularak geçersiz kılınır. Doğa kanunlarından bahsederken aklımızda olan fiziksel ve biyolojik olguların birbirine değişmez bağlılığının hüküm sürdüğü ve eylemde bulunan insanın bu düzenliliğe, şayet başarılı olmak istiyorsa, teslim olması gerçeğidir. İnsan eyleminin kanunlarından bahsederken, eylemde bulunan insan böyle değişmez düzenliliğin ve birbirine bağlılığının insan eylemi alanında da var olduğunu, şayet başarılı olmak istiyorsa, fark etmelidir. Praksiyolojinin kanunlarının gerçekliği insana, doğal kanun gerçeğinin, yani seçilmiş amaçları elde etme gücünün kısıtlı ve koşullu olduğu gerçeğinin bildirildiği işaretlerin aynısıyla bildirilmiştir. Kanunların yokluğunda insan, ya her şeye gücü yetendir, dolayısıyla gideremeyeceği hiç bir rahatsızlığı asla hissetmez, veya hiç eylemde bulunmaz.

Evrenin bu kanunları ülkenin insan yapısı kanunları ve insan yapımı ahlak ilkeleriyle karıştırılmamalıdır. Fiziğin, biyolojinin ve praksiyolojinin hakkında bilgi sağladığı evren kanunları insan iradesinden bağımsızdır, insanın eylemde bulunma gücünü kısıtlayan ontolojik gerçeklerdir. Oysa ahlâk ilkeleri ve ülke kanunları belli amaçları elde etmek için çabalayan insanların araçlarıdır. Bu amaçların bu biçimde gerçekten elde edilip edilemeyeceği evrenin kanunlarına bağlıdır. İnsan yapımı kanunlar bu amaçları elde etmeye uyarlarsa uygundurlar; değillerse amaca zıt düşerler. Amaca uygunluğu ve uygunsuzluğu açısından incelenmeye açıktırlar. Evrenin kanunlarının uygunluğuna dair bir şüphe haddi aşmaktır ve beyhudedir. İhlal edilmeleri ihlal edenleri cezalandırır. Ancak, insan yapımı kanunlar özel müeyyideler ile zorlamaya muhtaçtır.

Sadece aklı başında olmayanlar fizik ve biyoloji kanunlarını göz ardı ederler. Ancak, praksiyolojik kanunları hakir görmek oldukça yaygındır. Yöneticiler güçlerinin fizik ve biyolojiden başka kanunlarla sınırlandığını kabul etmek-

ten hoşlanmazlar. Başarısızlıklarını ve hüsranlarını asla iktisat kanunlarının ihlaline atfetmezler.

İktisat bilgisinin reddinin en önde geleni Alman Tarihçi Okulu'dur. Yüce idollerinin, Brandenburg'lü Hohenzollern Electors ve Prusya Kralı'nın, her şeye kadir olmaktan aciz oluşu bu profesörler için tahammül edilemez bir fikirdi. İktisatçıların öğretilerini çürütmek için, eski belgelerin içine kendilerini gömdüler ve bu muhteşem prenslerin yönetimlerinin tarihiyle ilgilenen sayısız ciltleri bir araya getirdiler. Bunun devlet ve hükümet sorunlarına gerçekçi bir yaklaşım olduğunu yazdılar. İşte su katılmamış gerçekleri ve gerçek hayatı buldunuz, İngilizlerin soysuz alıntılarını ve yanlış genellemeleri bulmadınız. Gerçekte, bu sıkıcıların rapor ettikleri tek şey, iktisat kanunlarını ihmal ettiği için başarısız olan tedbirler ve politikaların uzun kayıtlarıydı. Hiçbir tarih *Acta Borussica*'dan daha fazla yönlendirici bir biçimde yazılamaz.

Ne var ki, iktisat bu tip bir örnekleştirmeyi kabullenemez. Piyasa, devletin fiyat yapısına müdahale tarzının tam incelenmesine girmelidir.

2. Devlet Müdahalesine Piyasa Tepkisi

Piyasa fiyatının karakteristik özelliği, arz ve talebi eşitleme eğilimidir. Talep hacmi arz hacmi ile sadece dengeli dönüşümlü ekonominin hayali yapısında kesişmez. Temel fiyat teorisinin geliştirdiği hareketsizliğin yalın durumu kavramı, piyasada sürekli yaşanan şeyi vefakâr bir tariften ibarettir. Arz ve talebin eşit olduğu müdahalesiz piyasada fiyatın piyasa fiyatından sapması kendi kendini yok edicidir.

Ancak, eğer devlet kendi haline bırakıldığında piyasanın belirlediğinden farklı bir düzeyde fiyatları belirlerse, arz ve talep dengesi bozulur. O zaman otoritenin belirlediği fiyatı, veya hatta daha bile fazlasını--maksimum fiyatı--ödemeye hazır olan ancak satın alamayan potansiyel alıcılar vardır. O zaman otoritenin belirlediği fiyatı, veya hatta daha bile aşağısına--minimum fiyatla--satmaya hazır olan ancak satamayan potansiyel satıcılar vardır. Fiyat artık satın alabilen ve satabilen potansiyel alıcıları ve satıcıları alamayanlardan ve satamayanlardan ayrıştıramaz. İlgili mal ve hizmetlerin tahsisi ve eldeki miktarın kısımlarını alacak olanların seçimi için farklı bir ilke işe katılır. İlk gelenlerin veya sadece belli durumlarda (kişisel ilişkiler gibi) imtiyazlı pozisyon verilenler veya rakiplerini korkutma ve şiddete başvurarak kovalayan acımasızların satın alabildiği durumlar olabilir. Eğe otorite, eldeki arzın tahsisini belirlemede işi şiddet veya şansa bırakmak ve durumun kaotikleşmesini istemiyorsa, her bireyin ne kadar alacağına izin verilen miktarı kendisinin regüle etmesi gerekir. Karne ile dağıtmaya başvurmalıdır.[19]

[19] Basitlik için bu bölümün daha ilerisinde sadece malların maksimum fiyatlarıyla,

Ancak, karne ile dağıtmak meselenin özünü etkilemez. Üretilen arzın porsiyonlarının ve ilgili malların belli bir miktarını alma heveslisi çeşitli bireylere tahsisi, piyasanın sadece tali işlevidir. Asıl işlevi üretimi yönlendirmektir. Piyasa üretim faktörlerinin istihdamını tüketicilerin en acil ihtiyaçlarını tatmin edecek şekilde yönlendirir. Eğer devletin fiyat tavanı sadece tek bir tüketici malına veya sınırlı tüketici mallarına atıfta bulunurken üretimin tamamlayıcı faktörlerinin fiyatları serbest bırakılıyorsa, ilgili tüketici mallarının üretimi düşecektir. Marjinal üreticiler zarar etmemek için, üretimlerine devam etmeyeceklerdir. Üretimin kesinlikle spesifik olmayan faktörleri fiyat tavanına maruz kalmayan diğer malların üretiminde daha fazla kullanılacaktır. Üretimin kesinlikle spesifik faktörleri fiyat tavanının yokluğunda kalacaklarından daha fazla, kullanılmadan kalırlar. Maksimum fiyatlardan etkilenen malların üretiminden üretim faaliyetinin diğer malların üretimine kayma eğilimi ortaya çıkar. Ancak, bu sonuç devletin niyetinin açıkça zıddıdır. Fiyat tavanına başvurarak otorite ilgili malların tüketicilerce daha kolay erişilebilir olmasını istemiştir. Malları o kadar hayati olarak görmüştür ki fakirler bile bolca satın alabilsinler onları özel önlem ile dağıtmak istemiştir. Ancak, devletin müdahalesinin sonucu olarak bu malların üretimi düşer veya toptan durur. Bu durum ise tam bir başarısızlık abidesidir.

Devletin bu istenmeyen sonuçları fiyatlarını belirlediği tüketici mallarının üretimi için ihtiyaç duyulan üretim faktörleri için de maksimum fiyat kanunuyla gidermeye çalışması nafiledir. Böyle bir tedbir, üretimin ihtiyaç duyulan tüm faktörleri kesinlikle spesifik olsaydı başarılı olurdu. Böyle bir durum asla olmayacağına göre, devlet tek bir tüketici malının fiyatını potansiyel piyasa fiyatının altında belirlemeye, daha fazla fiyat tavanlarına başvurmaya, sadece tüm diğer tüketici malları fiyatları ve üretimin tüm maddi faktörleri için değil, aynı zamanda emek için de belirleyerek ilk önlemine ilavede bulunmalıdır. Her girişimciyi, kapitalisti ve işçiyi devletin belirlediği fiyattan, ücretten ve faiz oranından üretmeye devletin üretmelerini emrettiği miktardan üretmeye ve devletin belirlediği insanlara--üreticilere ve tüketicilere--satmaya devam etmeye zorlamalıdır. Eğer üretimin tek bir dalı bu sıkı düzenden istisna edilirse, sermaye ve emek ona kaçar; üretim devletin o kadar önemli görüp işlerine müdahale ettiği diğer dallarda ise kısıtlanır.

İktisat tek bir mala veya çok az sayıda bir mal grubuna özgü devlet müdahalesinin adil olmadığını veya kötü olduğunu söylemez. Böyle bir müdahalenin amaca zıt sonuçlar doğuracağını, bizzat ***devletin ve müdahaleciliği destek-***

---

gelecek bölümde de sadece minimum ücretlerle ilgileneceğiz. Ancak, ifadelerimiz minimum fiyatlı mallar ve maksimum ücretler için de, gerekli değişikliklerle, aynen geçerlidir.

leyenlerin bakış açısından, şartları daha iyi değil daha kötü yapacağını söyler. Devlet müdahale etmeden önce, ilgili mallar, devletin indinde, aşırı pahalıdır. Maksimum (tavan) fiyat sonucu arzı yavaş yavaş azalır veya tümden yok olur. Devlet müdahale etmiştir çünkü bu malları özellikle hayati, lüzumlu vazgeçilmez olarak görmüştür. Ancak, eylemi eldeki arzı azaltmıştır. Öyleyse, devletin amacı açısından, bu adım tuhaflık ve saçmalıktır.

Eğer devlet bu istenmeyen ve arzu edilmeyen sonuca katlanmak istemiyorsa ve daha da ileriye gidiyorsa, eğer tüm mal ve hizmetlerin ve tüm siparişlerin fiyatlarını belirlerse ve tüm halkın bu fiyatlardan ve ücretlerden çalışmaya ve üretmeye devam etmelerini zorunlu tutarsa, piyasayı toptan kaldırır. O zaman planlı ekonomi, sosyalizmin Alman *Zwangswirtschaft* modeli, piyasa ekonomisinin yerine ikame edilir. Tüketiciler satın alarak veya satın almaktan geri durarak artık üretimi yönlendiremezler; üretimi tek başına devlet yönlendirir.

Maksimum fiyatların arzı kısıtladığı ve sonuçta tahsis edilmeleriyle amaçlanana zıt düşen duruma neden olan kuralın, iki istisnası vardır. Birisi mutlak ranta, diğeri monopol fiyatlarına atıfta bulunur.

Maksimum fiyat arzın kısıtlanması ile sonuçlanır; çünkü marjinal üreticiler zararla karşılaşırlar, üretime devam etmemeleri gerekir. Üretimin sektöre özgü olmayan faktörleri fiyat tavanına maruz kalmayan diğer ürünlerin üretiminde kullanılır. Üretimin kesin olarak sektöre özgü faktörlerinin kullanımı azalır. Müdahalesiz piyasa koşullarında, kaynaklar, daha acil isteklerin tatmini için tamamlayıcı faktörler kullanma imkanının artık kalmadığı noktaya kadar kullanılmış olurdu. Şimdi, bu kesinlikle sektör-spesifik faktörlerin eldeki miktarının sadece daha küçük bir kısmı kullanılabilir; bunun doğal sonucu olarak kullanılmadan kalan kısım artar. Ancak, bu mutlak spesifik faktörlerin arzı o kadar kıttır ki müdahalesiz piyasa fiyatları altında toplam miktardan faydalanılır, devlet müdahalesinin ürünün arzını azaltmadığı bir marj verilir. Maksimum fiyat, üretimi kesinlikle sektör-spesifik faktörün marjinal arz edeninin mutlak rantını tamamen emmedikçe kısıtlamaz. Ancak, ürünün talebi ile arzı arasında fark yaratır.

Öyleyse, toprağın şehir rantının tarımsal rantı aştığı miktar, kira kontrolünün kiralık arazi miktarını kısıtlamadan işleyebileceği marjı sağlar. Maksimum kiralar öyle bir şekilde gelişir ki, mülk sahipleri bina inşa etmek yerine araziyi tarım için kullanmayı tercih ederlerse, bu durum apartman ve işyerleri arzını etkilemez. Bununla birlikte, bu tip apartman ve işyerlerine olan talep artar ve böylece kira tavanlarıyla savaşıyormuş gibi yapan devletler piyasada noksan yaratır. Otoritelerin boş yerleri karne ile dağıtıp dağıtmaması katalaktik olarak pek önemli değildir. Her neyse, fiyat tavanları şehir rantının ka-

talaktik fenomenini ortadan kaldırmaz. Sadece ev sahiplerinin gelirlerindeki rantı kiracılara aktarır.

Elbette ki, kira kısıtlamalarına başvuran devletler pratikte tavanlarını bu düşüncelere asla ayarlamazlar. Ya brüt kiraları müdahale arifesinde imtiyazlandırdıkları gibi dondururlar veya bu brüt rantlara sınırlı ilaveye izin verirler. Brüt rantın, şehir rantının ve ilave katların kullanımı için ödenen fiyat arasındaki oran her bir barınağın özel durumlarına göre değiştiğinden, kira tavanlarının etkisi oldukça farklıdır. Bazı durumlarda kiralayanın yararına mülkün kamulaştırılması şehir rantı ile tarımsal rant arasındaki farkın çok az bir parçasını içerir; diğer durumlarda bu farkı çok aşar. Ancak durum her ne olursa olsun, kira kısıtlaması mesken noksanlığına neden olur. Talebi, arzı arttırmadan yükseltir.

Eğer maksimum rantlar sadece mevcut kiralık yerler için değil de, aynı zamanda halen inşa halindeki binalar için de olursa, yeni binaların inşası artık kazançlı değildir. Ya toptan durur veya düşük seviyeye düşer; noksanlık katlanarak artar. Ancak, kiralar yeni binalarda serbest bırakılsa bile, yeni binaların inşaatı da azalır. Bu durum aday yatırımcıları caydırır; çünkü devletin ileriki bir tarihte, eski binalara yaptığı gibi, yeni bir acil eylem planı ilan edip gelirlerinin bir kısmına elkoyması tehlikesini hesaba katarlar.

İkinci istisna monopol fiyatlarıdır. Monopol fiyatı ile rekabet fiyatı arasındaki fark, maksimum fiyatın devletin istediği amaçları bozmaksızın zorlayabileceği marjı sağlar. Eğer rekabet fiyatı p ve olası monopol fiyatları içinde en düşüğü m ise, fiyat tavanı c, p'den fazla m'den düşük olarak, satıcı için fiyatı p'nin üzerine çıkartmayı dezavantaj haline getirecektir. Maksimum fiyat rekabet fiyatını yeniden kurabilir ve talebi, üretimi ve arzı arttırabilir. Rekabeti korumak ve buna mümkün olduğunca işlerlik kazandırmak amacıyla devlet müdahalesini isteyen bazı önerilerin altında yatan unsur, bu bağlantının donuk idrakidir.

Tüm bu tedbirlerin devletin müdahalesinin sonucu olan monopol fiyatlarının tüm bu durumlarına ilişkin tezat olarak görüneceğini sözün gelişi görmezden gelebiliriz. Eğer devlet yeni icatlar için monopol fiyatlarına karşı çıkarsa, patent vermeyi durdurmalıdır. Önce patent verip ardından patent sahibini rekabet fiyatından satmaya zorlayarak gelirinden yoksun bırakmak saçma olacaktır. Eğer devlet, kartelleri onaylamıyorsa, işletmelere kartel kurma fırsatı sağlayan tüm önlemlerden (mesela gümrük vergilerinden) uzak durmalıdır.

Monopol fiyatının devletin yardımı olmaksızın hayat bulduğu nadir durumlarda her şey farklıdır. Burada eğer var olmayan rekabet piyasasının fiyatı

belirlemiş olacağı düzeyi akademik hesaplama ile bulmak mümkün olsaydı, devletin maksimum fiyatları rekabet şartlarını yeniden inşa edebilirdi. Piyasasız fiyatları yapılandırmadaki tüm gayretlerin boşuna olduğu daha önceden gösterilmişti.[20] Elektrik, doğalgaz, su ve kanalizasyon gibi kamu hizmetlerinin doğru veya adil fiyatının ne olması gerektiğini belirlemek için yapılan tüm girişimlerin tatminsiz sonuçları tüm uzmanlarca çok iyi bilinmektedir.

Bu iki istisnaya atıf, bazı nadir durumlarda maksimum fiyatların, aşırı dikkatle dar alanda uygulandığında, ilgili mal veya hizmetin neden arzını kısıtlamadığını açıklar. Devletin bakışı açısından maksimum fiyatların fiyat kontrolünün olmadığı durumlardaki şartlardan daha az arzulanan şartlara neden olduğu genel kaidesinin doğruluğunu etkilemez.

Kadim Medeniyetin Düşüşünün Nedenleri Üzerine Gözlemler

Devletin piyasa fiyatlarına müdahalesinin etkilerini bilmek bize, tarihsel olayların akışı, yani kadim medeniyetin düşüşünün, ekonomik nedenlerini anlamamızı sağlar.

Roma İmparatorluğunun iktisadi organizasyonunu kapitalizm olarak adlandırıp adlandırmamak muallakta bırakılabilir. Her neyse, ikinci yüzyıldaki Roma İmparatorluğu'nda, Antonines çağında, "iyi" imparatorların zamanında, emeğin toplumsal işbölümünün ve bölgeler arası ticaretin yüksek bir seviyeye ulaştığı kesindir. Pek çok metropolitan merkezler, vardı; orta büyüklükteki kasabaların sayısı yüksekti, ve pek çok küçük kasaba zarif medeniyet mekânlarıydı. Bu karmaşık yapıdaki kentlerin sakinlerine gıda ve hammaddeler sadece komşu kırsal alanlardan değil, aynı zamanda uzak mesafedeki yerlerden sağlanıyordu. Bu maddelerin bir kısmı şehirlere, toprak mülkiyetini elinde tutan zenginlerin geliri olarak akıyordu. Ancak, önemli bir kısmı, şehir sakinlerinin imalat faaliyetlerinin ürünlerini satın alan kırsal nüfusun mübadelesiyle satın alınıyordu. Geniş imparatorluğun çeşitli bölgeleri arasında yoğun ticaret vardı. Sadece imalat sanayilerinde değil, aynı zamanda tarımda da ileri derecede uzmanlaşma eğilimi vardı. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde artık ekonomik kendi kendine yeterlilik kalmamıştı. Yerleşim yerleri birbirlerine bağımlıydılar.

İmparatorluğun çöküşüne ve medeniyetin düşüşüne neden olan barbar istilası değil, bu ekonomik bağımlılığın dağılmasıydı. Yabancı saldırganlar sadece imparatorluğun dahili zayıflığının kendilerine sunduğu avantajdan yararlandılar. Askeri bakış açısından, dördüncü ve beşinci yüzyılda imparatorluğu işgal eden kabileler, lejyonların önceden kolayca yendiği ordulardan daha güçlü değillerdi. Ancak, imparatorluk değişmişti. Ekonomik ve sosyal yapısı ortaçağa özgüydü.

---

[20] Bkz. yukarıda, s. 395-397.

Roma'nın ticarete ve iş dünyasına verdiği özgürlük her zaman için kısıtlıydı. Tahılın ve diğer hayati ihtiyaçların pazarlanması konusu diğer mallarınkinden daha fazla kısıtlıydı. Bu çağların temel ihtiyaç maddeleri tahıl, yağ ve şarap için olağan fiyattan daha fazlasını istemek ahlâksızlık ve adil olmayan bir şey olarak görülürdü ve belediye yetkilileri kârlı olduğunu düşündüklerini denetlemekte çabuk davranırlardı. Böylece, bu mallarda verimli toptan ticaretin evrimi engellendi. *Annona* politikası, tahıl ticaretinin millileştirilmesi veya belediyeleştirilmesi ile eş anlamlıdır, aradaki boşluğu doldurmayı hedefledi. Ancak, etkileri oldukça tatminsizdi. Tahıl aglomerasyonlarda kıttı ve tarımcılar tahıl yetiştiriciliğinin kârsızlığından şikayetçiydiler.[21] Otoritelerin müdahalesi yükselen talebe arzın ayarlanmasını engelledi.

Üçüncü ve dördüncü asrın politik sorunlarında imparatorlar paranın değerini düşürmeye başladıklarında gösteri sona erdi. Maksimum fiyat sistemiyle paranın değerinin düşürülme uygulaması hayati gıda maddelerinin hem üretimini hem de pazarlamasını felç etti ve toplumsal ekonomik organizasyonu dağıttı. Otoriteler maksimum fiyatları zorlamada ne kadar can attıysalar, gıda alımına bağlı olan şehirli kesimin şartları o kadar çaresizleşti. Tahıl ve diğer ihtiyaç maddelerindeki ticaret toptan ortadan kayboldu. Açlıktan kaçmak için, insanlar şehirleri boşalttı, kırsal kesime yerleşti ve kendileri için tahıl, yağ, şarap ve diğer ihtiyaç maddeleri üretmeyi denediler. Diğer taraftan, büyük arazilerin sahipleri aşırı tahıl üretimini kısıtladılar ve çiftlik evlerinde-villalarda-ihtiyaç duydukları zanaat ürünlerini üretmeye başladılar. Büyük ölçekli çiftçilik, köle emeğinin verimsizliğinden dolayı ciddi manada zaten tehlikeye girmişti, kârlı fiyatlardan satma fırsatı ortadan kaybolunca tamamen rasyonelliğini de kaybetti. Toprak sahipleri şehirlerde artık satamadıklarından, şehirli zanaatkarların devamlı müşterisi artık olamazdı. Villalarında kendi hesaplarına zanaatkarları kullanarak ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif aramaya zorlandılar. Büyük ölçekli çitçiliği devam ettirmeyip kiracılardan ve marabalardan kira alan toprak sahipleri oldular. Bu koloniler ya hürriyetine kavuşmuş köleler veya köylerde yerleşmiş ve toprağı işleyen proletaryalar idi. Her bir toprak sahibinin mülkünde otarşi kurulmasına doğru bir eğilim başladı. Şehirlerin, ticaretin ve şehirli zanaatkarlığın ekonomik işlevi küçüldü. İtalya ve imparatorluğun diğer şehirleri emeğin toplumsal işbirliğinin daha az geliştiği devlete geri döndü. Kadim medeniyetin oldukça iyi gelişmiş ekonomik yapısı şimdiki bilinen adıyla Ortaçağ'ın malikane tipi organizasyonuna geriledi.

İmparatorlar, devletlerinin askeri ve mali güçlerinin düşmesi sonucu panikleldiler. Ancak, giriştikleri karşı eylemlerle sorunun kökünü etkileyemedik-

[21] Bkz. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire* (Oxford, 1926), s. 187.

lerinden, bu paniklemeleri nafileydi. Başvurdukları baskı ve cebir, aşırı zorlama ve baskının neden olduğu toplumsal çözülmeyi tersine çeviremedi. Hiçbir Romalı, devletin fiyatlara müdahalesinin ve para ayarının bozulmasının teşvik ettiği süreç gerçeğinden habersizdi. İmparatorların "Relicta civitate rus habitare maluerit"[22] yapan şehir sakinlerine karşı yasalar çıkartmaları boşunaydı. *Leiturgia* sistemi, zengin vatandaşlar tarafından gerçekleştirilecek kamu hizmetleri, emeğin işbölümünün geriye dönüşünü sadece hızlandırdı. Gemi sahiplerinin özel yükümlülükleriyle ilgili kanunlar, ***navicularii***, denizcilikteki düşüşü denetlemede, şehirlerin tarımsal ürünlerinin arzındaki azalmayı denetleyen tahılla ilgili yasalardan daha başarılı değildi.

Harikulade bir kadim medeniyet yok oldu; çünkü ahlâk yasalarını ve hukuk sistemini piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına göre ayarlamadı. Eğer insanların normal eylemlerinin gerektirdiği hareketler ahlâk standartları tarafından reddedilirse, ülkenin kanunları tarafından illegal ilan edilirse ve mahkemeler ve polis tarafından suçlu olarak yargılanırsa, toplumsal düzenin sonu gelir. Roma İmparatorluğu tuzla buz oldu; çünkü liberalizm ruhu ve özgür girişimcilikten yoksundu. Müdahalecilik politikası ve siyaset, Führer ilkesi, güçlü imparatorluğu da, toplumsal varlığı her zaman için mecburen dağıtıp yıktığı gibi, parçaladı.

3. Asgari Ücret

Müdahaleci politikacıların temel düşüncesi, ya devletin yasal düzenlemesi ile veya sendikalar adına şiddet eylemi veya böyle bir eylem tehdidi ile emeğin ücretini yükseltmektir. Ücretleri müdahalesiz piyasanın belirlediğinin üzerinde bir düzeye yükseltmek ebedi manevi kanunlar ve iktisadi bakış açısından vazgeçilmez bir postulat görülür. Her kim bu ahlaki ve ekonomik doğmaya meydan okumaya cüret ederse hem cahil, hem de ahlâkı bozulmuş olarak küçümsenir. Çağdaşlarımızın pek çoğu "tel örgüyü geçmek için" kendini ve başkalarını boşuna tehlikeye atan insanlara, ilkel kabile insanlarının tabularını ihlal edenlere baktıkları gibi bakmaktadırlar. Eğer bu tip *greve katılmayan işçiler* hak ettikleri cezaları grevcilerin ellerinden alırken polis, savcılar ve ceza mahkemeleri tarafsızlığını veya grevcilerle açıktan birlikteliklerini korusalar, milyonlar sevinçten uçarlar.

Piyasa ücret haddi ücret kazanma heveslilerinin tümünün iş bulabildiği ve işçi istihdam etmek isteyenlerin tümünün diledikleri kadar işçi istihdam edebildiği düzeye doğru meyleder. Bugünlerde tam istihdam denen durumun kurulmasına yönelir. Emek piyasasına devletin de sendikaların da müdahalesinin olmadığı yerlerde, sadece gönüllü veya katalaktik işsizlik vardır. Ancak,

[22] *Corpus Juris Civilis*, 1. un. C. X. 37.

dışsal baskı ve zorlama, ister devlet adına isterse sendikalar adına olsun, ücretleri *daha yüksek bir düzeyde* belirler belirlemez, kurumsal işsizlik ortaya çıkar. Müdahalesiz emek piyasasında katalaktik işsizliğin ortadan kalkması için bir eğilim hüküm sürerken, devlet veya sendikalar yasaları zorlamakta başarılı oldukça kurumsal işsizlik asla ortadan kalkmaz. Eğer asgari ücret çeşitli mesleklerin sadece bir kısmına atıfta bulunurken, emek piyasasının diğer sektörleri serbest bırakılırsa, bundan dolayı işlerini kaybedenler serbest olduğu sektörlere girerler ve burada emek arzını yükseltirler. Sendikacılık uzmanlaşmış emekle kısıtlandığında, sendikaların başardığı ücret artışı kurumsal işsizliğe neden olmaz. Etkin sendikaların olmadığı veya sendikaların hiç olmadığı işkollarında ücret düzeylerini sadece düşürür. Organize işçiler için ücretlerdeki artışın doğal sonucu, organize olmamış işçiler için ücretlerin düşmesidir. Ancak, ücretlere devlet müdahalesinin yaygınlaşması ve sendikalara devletin desteği, durumları değiştirmiştir. Kurumsal işsizlik kronik ve kalıcı kitlesel bir fenomen olmuştur.

Lord Beveridge, daha sonradan devletin ve sendikaların emek piyasasına burnunu sokması taraftarı olur, 1930'da yazdıklarında, "yüksek ücret politikasının" işsizliğe yol açmadaki potansiyel etkisinin "hiçbir ehil otorite tarafından inkâr edilmediğini"[23] işaret etmiştir. Gerçekten, bu etkiyi inkâr etmek piyasa fenomeninin birbirine bağımlılığında ve ardışıklığındaki düzenliliğin tamamen reddi ile eş anlamlıdır. Sendikalara sempatisi olan ilk dönem iktisatçıları sendikalaşmanın işçilerin azınlığı ile sınırlanırsa ancak başaralı olabileceğinin tam olarak farkındaydılar. Sendikacılığı imtiyazlı emek aristokrasisinin çıkarlarına yararlı bir cihaz olarak onayladılar ve geri kalan ücretliler için yaratacağı sonuçlarla ilgilenmediler.[24] Şu ana kadar hiç kimse sendikacılığın *bütün* ücret kazanma heveslilerinin hayat standartlarını yükseltebileceğini ve koşullarını iyileştirebileceğini göstermeyi başaramamıştır.

Karl Marx'ın sendikaların ortalama ücret standardını yükseltebileceğini iddia etmediğini hatırlamak da önemlidir. Onun gördüğü şekliyle, "kapitalist üretimin genel eğilimi ortalama ücret standardını yükseltmek değil, düşürmektir." Eğilim böyle olunca, sendikacılığın ücretler konusunda başarabildiği tek şey "geçici iyileşmeler için bazen iyi şanslar yaratmasıdır."[25] Marx sendikalara sadece "ücret köleliği sistemi ve üretimin günümüz yöntemlerine"[26] saldırdık-

---

[23] Bkz. W. H. Beveridge, *Full Employment in a Free Society* (Londra, 1944), s. 92 vd.

[24] Bkz. Hutt, *The Theory of Collective Bargaining*, s. 10-21.

[25] Bkz. Marx, *Value, Price and Profit*, editör. E. Marx Aveling (Chicago, Charles H Kerr & Company), s. 125.

[26] Bkz. A. Lozovsky, *Marx and the Trade Unions* (New York, 1935), s. 17.

larında, bel bağlamıştır. Anlamalıdırlar ki "*Adil günün çalışmasına adil günün ücreti! muhafazakar* vecizesi yerine, devrimci düstur pankartında, *Ücret sistemi lağvedilmeli* yazmalıdır."[27] Tutarlı Marksistler, asgari ücret konmasına, tüm emek sınıfının çıkarlarına zarar verdiğinden daima itiraz etmişlerdir. Modern işçi hareketinin başlangıcından beri sendikalar ve devrimci sosyalistler arasında bir husumet her zaman için vardı. Eski İngiliz ve Amerikan sendikaları yüksek ücret hadlerinin zorlanmasına özellikle adanmıştı. Sosyalizme "ütopyacı" ve "bilimsel" olarak yan bakmışlardır. Almanya'da Marksist inancı uyarlayanlar ile sendika liderleri arasında güç çekişmesi vardı. En sonunda, Birinci Dünya savaşı öncesindeki yirmi yılda sendikalar doruğa ulaştı. Sosyalist Demokratik Partisini neredeyse müdahaleci ve sendikacı ilkelere dönüştürdüler. Fransa'da, Georges Sorel Marx'ın onlara vermek istediği devrimci kavgacılık ve acımasız saldırganlık ruhunu sendikalara aşılamayı hedefledi. Bugün her sosyalist olmayan ülkede sendikalar içinde iki uzlaşmaz grup arasında açık çatışma vardır. Bir grup, sendikacılığı kapitalizm çerçevesinde işçilerin şartlarını iyileştirmek için bir araç olarak görmektedir. Diğer grup ise sendikaları ancak, militan komünizm derecelerine itmek ve kapitalist sistemi şiddetle devirmenin öncüleri olduğu sürece onaylamak istemektedirler.

İşçi sendikacılığının sorunu sözde hümaniteryen saçma sapan argümanlarla kesinlikle karıştırılmış ve perdelenmiştir. Asgari ücret, ister devletin zorlaması ve kanunlaştırması, isterse şiddet içeren sendikal eylemlerle olsun, taraftarları, çalışan kalabalıkların şartlarını iyileştirmek için savaştıklarını iddia etmektedirler. Asgari ücretin ücret hadlerini ücret kazanmak isteyen herkes için kalıcı olarak yükseltmenin yegâne uygun aracı olduğu dogmasını kimsenin sorgulamasına izin vermezler. Kendileriyle, "emekçinin," "vasat insanın," "ilericiliğin" ve "toplumsal adaletin" ebedi ilkelerinin tek gerçek dostları olarak övünmektedirler.

Bununla birlikte, sorun, tüm çalışma isteklilerinin hayat standardını nüfusa kıyasla sermayenin artışını hızlandırarak emeğin marjinal verimliliğini yükseltmekten başka bir aracın var olup olmadığıdır. Sendika doktrincileri bu asıl meseleyi saptırma eğilimindedirler. Meseleye, yani işçi sayısı ile eldeki sermaye miktarı arasındaki ilişkiye, asla göndermede bulunmazlar. Ancak, sendikaların bazı politikaları, ücret hadlerinin belirlenmesi ile ilgili katalaktik teoremlerin doğruluğunun zımnen kabul edildiğini içerir. Sendikalar, göçmen karşıtı yasalarla ve emek piyasasını sendikalaşmış sektörü dışarıdan gelenlerin ve yeni gelenlerin rekabetinden koruyarak emek arzını azaltmak için can atar. Sermaye ihracına karşıdırlar. Bu politikalar ücret hadlerinin belirlenmesinde eldeki kişi başına sermayenin bir öneminin olmadığı doğru olsaydı, saçmalık olurdu.

[27] Bkz. Marx, age., s. 126-127.

Sendikal doktrinin esası *sömürge* sloganında ima edilir. Muhtelif sendikal sömürme doktrinine göre, ki bu Marksist inançtan farklıdır, emek zenginliğin tek kaynağıdır ve emek harcamaları yegane gerçek maliyettir. Bundan dolayı, ürünlerin satışından elde edilen tüm kazançlar işçilere aittir. Kol gücüyle çalışan işçi "emeğin tüm ürününe" haklı olarak sahip olma iddiasındadır. Kapitalist üretim tarzının, toprak sahiplerinin, sermayedarların ve girişimcilerin işçilerin hakkının bir kısmına elkoymalarına izin verdiği doğru değildir. Parazitlere giden hisseye, hak edilmemiş gelir denir. İşçiler ücretlerini adım adım, sonunda aylak ve toplumsal yararsız sömürücüler sınıfını desteklemek için hiçbir şeyin bırakılmayacağı yüksekliğe kadar çıkartma gayretlerinde haklıdırlar. Bu amacı hedeflerken sendikalar, önceki nesillerin, kölelerin ve serflerin hürriyetleri için ve harçların, vergilerin, kilise vergisinin ve aristokrat toprak sahibinin yararına köylülerin sırtına yüklenen parasız çalıştırma yasasına karşı verdikleri mücadeleyi devam ettiriyormuş gibi yaparlar. Emek hareketi özgürlük ve eşitlik için, insanın elinden alınamaz haklarını haklı çıkarmak için verilen bir mücadeledir. Nihai zaferi kuşkusuzdur; çünkü tarihsel evrimin kaçınılmaz trendi tüm sınıf imtiyazlarını silip atmak ve özgürlük ve eşitlik alanını sağlam temeller üzerine inşa etmektir. İşverenlerin bu süreci kesmek için tepkisel girişimlerinin sonu hüsrandır.

Günümüz sosyal doktrinlerinin ilkeleri budur. Felsefi fikirler ile mükemmel anlaşmalarına rağmen, bazı insanların sadece radikallerin çıkardıkları pratik sonuçlara belli çekinceler koymak kaydı ile destekledikleri doğrudur. Bu ılımlılar "yöneticinin" payını tümden kaldırmayı önermezler; "adil" miktara indirilmesiyle tatmin olurlar. Kapitalistlerin ve girişimcilerin gelirlerinin adilliğiyle ilgili görüşler çok geniş biçimde değişiklik gösterdiğinden, radikaller ile ılımlıların görüşü arasındaki fark çok az önemdedir. Ilımlılar reel ücret hadlerinin daima arttırılmasını ve asla düşürülmemesi ilkesini de kabul ederler. Her iki dünya savaşı esnasında, Amerika Birleşik Devletleri'nde çok az ses, ücretlilerin eve götürdükleri net ödemenin, ulusal alarm durumunda bile, yaşam maliyetinden daha hızlı artması gerektiği yönündeki sendika iddialarına karşı çıkmıştır.

Sendikacı doktrinin gördüğü şekliyle, kapitalist veya girişimcilerin spesifik gelirlerinin bir bölümüne veya tamamına elkoymakta hiçbir zarar yoktur. Bu mesele ile ilgilenirken, klasik iktisatçıların kullandığı biçimde bu kârdan bahsederler. Girişimcilik kârı, kullanılan sermayenin faizi ve girişimci tarafından verilen teknik hizmetler için yapılan ödeme arasında bir ayrıma gitmezler. Kâr paylaşımı ve "ödeme gücü" planlarından doğan meseleler ile daha sonra ilgileneceğiz.[28] Satın alma gücü argümanını, potansiyel piyasa oranları üzeri-

[28] Bkz. aşağıda, s. 804-820.

ne çıkarma yanlısı politikaların geliştirilmesinde incelemiştik.[29] Geriye kalan sadece sözde Ricardo etkisinin anlamını incelemektir.

Ricardo, ücretlerdeki artışın kapitalistleri emek yerine makine ikame etmesi için veya bunun tersini yapmaya teşvik edeceği önermesinin yazarıdır.[30] Böylece, sendikacı apolojistler müdahalesiz emek piyasasında ne olacağına bakılmaksızın ücret hadlerini yükseltme politikasının daima faydalı olduğu sonucuna vardılar. Buna göre ücretlerdeki artış teknolojik gelişme üretir ve emeğin verimliliğini yükseltir; böylece yüksek ücretler daima kendilerini amorti ederler. Dolayısıyla, isteksiz işverenleri ücretleri yükseltmeye zorlamakla, sendikalar gelişmenin ve zenginliğin öncüleri durumundadırlar.

Pek çok iktisatçı Ricarodocu önermeyi onaylarken, bu iktisatçılardan çok azı sendikal özürcülerin elde ettiği çıkarsamaları onaylayacak kadar tutarlı oldular. Ricardo etkisi, az ya da çok, popüler iktisadın eldeki sermayesidir. Ne var ki bu teorem en kötü iktisat hatalarından bir tanesidir.

Bu konudaki kafa karışıklığı makinenin emeğin "ikamesi" olduğu ifadesinin yanlış yorumlanması ile başlar. Olan şey ise, makinenin yardımı ile emeğin daha verimli hale getirilmesidir. Emeğin aynı girdisi daha yüksek çıktıya, veya ürünlerin daha kaliteli olmasına neden olur. Makinenin tek başına kullanımı ilgili *A* kaleminin üretiminde kullanılan el sayısında ***doğrudan*** bir azalma ile sonuçlanmaz. Bu tali etkiyi meydana getiren şey--diğer şeyler sabitken--*A*'nın miktarındaki azalma *A* biriminin marjinal faydasını diğer kalemlerin birimlerine karşı düşürmesi ve sonuçta emeğin *A* üretiminden çekilip başka kalem malların üretiminde istihdam edilmesi gerçeğidir. *A*'nın üretimindeki teknolojik yenilikler tüketici talebinin daha acil olduğu *A*'nın üretiminde işçilerin kullanılmasından dolayı daha önce gerçekleştirilemeyen bazı projeleri gerçekleştirmeyi mümkün kılmaktadır. *A* endüstrisindeki işçi sayısının azalması genişleme fırsatının yakalandığı diğer işkollarının artan talebinden dolayıdır. Tesadüfen, bu sezgi ve tüm bu anlatımlar "teknolojik işsizliği" açıklamaktadır.

Aletler ve makineler asli olarak emek tasarruf eden araçlar değil, girdi başına çıktı miktarını arttırma araçlarıdır. İlgili işkolları açısından bakıldığında emekten tasarruf eden araçlar olarak görünürler. Tüketiciler ve toplumun bütünü açısından bakıldığında, insan çabasının verimliliğini yükselten enstrümanlar olarak görünürler. Arzı arttırırlar ve daha fazla maddi mallar tüketmeye ve daha fazla boş zamana sahip olmaya imkân tanırlar. Hangi malların

[29] Bkz. yukarıda, s. 301-303.

[30] Bkz. Ricardo, *Principles of Political Economy and Taxation*, bölüm. i, kısım, v. "Ricardo etkisi" terimini Hayek kullanır, *Profits, Interest and Investment* (Londra, 1939), s. 8.

daha fazla tüketileceği ve insanların nereye kadar daha fazla boş zamana sahip olacakları, insanların değer yargılarına bağlıdır.

Daha fazla ve daha iyi aletlerin kullanımı gerekli sermayenin elde bulunması ölçüsünde mümkündür. Tasarruf--yani, üretimin tüketimi aştığı fazlalık--teknolojik gelişmeye doğru her ileriki adımın vazgeçilmez şartıdır. Eğer ihtiyaç duyulan sermaye yoksa, teknolojik bilgi tek başına bir anlam ifade etmez. Hintli işadamları Amerikan üretim tarzına aşinadır. Amerikan yöntemlerini adapte etmekten onları alıkoyan Hintlilerin düşük ücretleri değil, sermaye eksikliğidir.

Diğer taraftan, kapitalist tasarruf zorunlu olarak ilave alet ve makine kullanımına neden olur. Yalın tasarrufun, yani kötü günler için tüketici mallarını stoklamanın, piyasa ekonomisinde oynadığı rol göz ardı edilebilir. Kapitalizm altında tasarruf kural olarak kapitalist tasarruftur. Üretimin tüketimi aştığı fazlalık ya doğrudan tasarruf edenin kendi işyerine veya çiftliğine ya da tasarruf hesapları, normal veya tercihli hisseler, bonolar ve tahviller yoluyla diğer insanların işletmelerine dolaylı olarak yatırılır.[31] İnsanların tüketimlerini net gelirlerinin altında tutmasına bağlı olarak, ilave sermaye yaratılır ve aynı zamanda üretim cihazının sermaye araç gerecinin genişlemesi için kullanılır. Daha evvelden değinildiği gibi, bu sonuç elde nakit tutumundaki artışa yönelik senkronize eğilim tarafından etkilenemez.[32] Bir tarafta, daha fazla ve daha iyi aletlerin kullanımı için ihtiyaç duyulan koşulsuz ilave sermaye birikimidir. Diğer taraftan, ilave sermayenin kullanımı için daha fazla ve daha iyi aletlerin kullanımından başka bir kullanım yoktur.

Ricardo'nun önermesi ve sendikal doktrinin bundan çıkarımı her şeyi alt üst etmiştir. Yüksek ücretlere doğru eğilim teknolojik gelişmenin nedeni değil, sonucudur. Kâr amaçlı işletme üretimin en verimli yöntemlerini kullanmak ile yükümlüdür. İşadamının firmasının araç gerecini geliştirme gayretlerini sınırlayan sadece sermaye eksikliğidir. Eğer gereken sermaye yoksa, ücret hadleriyle uğraşmak bir şey sağlamaz.

Asgari ücretin makine kullanımına dair tüm başarısı, ilave sermayeyi bir işkolundan diğerine aktarmak olur. Ekonomik olarak geri kalmış ülkede, Ruritanya'da, hamal sendikasının girişimcileri ülkenin geri kalan endüstrilerinde ödenenin karşılaştırmalı olarak çok üzerinde bir ücret ödemeye zorlamada başarılı olduğunu varsayalım. O zaman, ilave sermaye için en kârlı kullanım yükleme-boşaltma işlerinde mekanik cihazların kullanımı olabilir.

---

[31] Müdahalesiz piyasa ekonomisi şartları ile ilgilendiğimiz için, sermaye-tüketen devlet borçlanmaları etkisini ihmal edebiliriz.

[32] Yukarıya bakınız, s. 522-523.

Ancak, Ruritanya'nın diğer işkollarında, sendika politikasının yokluğunda daha kârlı bir şekilde kullanılmış olacak olan sermaye, çekilir. Hamalların yüksek ücret politikasının etkisi Ruritanya'nın toplam üretiminde bir artış değil, düşmedir.[33]

Reel ücret oranları, diğer şeyler sabitken, sermayenin daha bol olması ölçüsünde ancak artabilir. Eğer devlet veya sendikalar, müdahalesiz emek piyasasının belirlemiş olacağından daha yüksek ücret oranlarını zorlamada başarılı olursa, emek arzı emek talebini aşar. Sonuçta kurumsal işsizlik ortaya çıkar.

Devletler müdahalecilik ilkelerine sıkı sıkıya bağlılığın, müdahalelerinin bu istenmeyen sonucunu bugünlerde tam istihdam politikası denen önlemlere (işsizlik yardımları, emek tartışmalarının arabuluculuk ile halli, müsrif kamu harcamaları yoluyla kamu çalışmaları, enflasyon ve kredi genişlemesi) başvurarak denetlemeye çalışmaktadırlar. Tüm bu reçeteler, ortadan kaldırmak için tasarlanan kötülükten daha kötüdür.

İşsizliğe verilen yardımlar issizliği ortadan kaldırmaz. İşsiz için aylak kalmayı daha kolay hale getirir. Verilen işsizlik yardımı müdahalesiz piyasanın belirlemiş olacağı ücret haddine ne kadar yakınsa, yardımı alanın yeni iş aramak için o kadar az teşviki olur. İşsizlik yardımlarının yıkıcı mali göstergeleri açıktır.

Arabuluculuk, ücretlerin yüksekliği ile ilgili tartışmaları çözmede uygun bir yöntem değildir. Eğer arabulucu, ücretleri potansiyel piyasa oranında veya daha düşük oranda belirlerse, lüzumsuzdur. Eğer ücretleri potansiyel piyasa oranının üzerinde belirlerse, sonuçları, asgari ücretin piyasa haddinin üzerinde belirlenmesinin neden olduğu sonuçlarla aynıdır, yani kurumsal işsizlik. Arabulucunun, kararını savunurken hangi bahaneye başvurduğunun bir önemi yoktur. Önemli olan, ücretlerin kimi keyfi standartlar ile "adil" veya "gayri-adil" olması değil, emek talebini aşan bir emek arzı fazlası meydana getirip getirmemesidir. Potansiyel emek gücünün büyük bir kısmının uzun süreli işsizlikle sonuçlanacak şekilde ücretleri belirlemek bazı insanlar için adil gözükebilir. Ancak, hiç kimse bunun toplum için uygun ve yararlı olduğunu iddia edemez.

Eğer kamu çalışmaları için gereken devlet harcaması vatandaşları vergileyerek veya onlardan borç alarak finanse edilirse, vatandaşların harcama ve yatırım gücü, kamu hazinesinin genişlediği ölçüde azaltılır. İlave hiçbir iş yaratılmaz.

[33] Örnek farazidir. Böyle güçlü bir sendika gemi yükleme ve boşaltmada "daha fazla iş" yaratmak için mekanik cihazların kullanımını yasaklayacaktır.

Fakat devlet harcama programını enflasyon--para miktarındaki artış ve kredi genişlemesi--ile finanse eder, tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarında genel bir nakit-teşvikli artışa neden olur. Eğer böyle bir enflasyonun gidişatında ücretlerdeki yükselme malların fiyatlarındaki artışın yeterince gerisinde kalırsa, kurumsal işsizlik küçülebilir veya tamamen ortadan kalkabilir. Ancak, onu küçülten veya tamamen ortadan kaldıran şey, böyle bir sonucun reel ücretlerde bir düşme ile eş anlamlı olması gerçeğidir. Lord Keynes kredi genişlemesini işsizliğin ortadan kaldırılması için verimli bir yöntem olarak gördü; "reel ücretlerin fiyatlardaki yükselmenin sonucu olarak kademeli ve otomatik düşürülmesine" karşı işçinin verdiği tepki, parasal ücretlerin düşürülme çabalarına karşı olduğu kadar kuvvetli bir direniş olmayacaktır.[34] Ancak, böyle kurnaz bir planın başarısı, ücretlilerde pek rastlanmayan bir cehaleti ve aptallığı gerektirir. İşçiler asgari ücretin kendileri için faydalı olduğuna inandıkları müddetçe, kendilerinin bu tip zeki hileler ile kandırılmasına müsaade etmeyeceklerdir.

Uygulamada sözde tam istihdam politikasının tüm bu aygıtları, sonunda Alman modeli sosyalizmin kurulmasına götürür. İşverenlerin tayin ettiği arabulucu mahkemesinin üyeleri ve sendikaların tayin ettikleri oranın adilliği konusunda asla anlaşamadıklarından, karar eninde sonunda devletin tayin ettiği üyelere kalır. Ücret hadlerini belirleme gücü devletin elindedir.

Kamu faaliyetleri ne kadar genişler ve sözde "özel girişimin herkes için iş yaratamamasının" bıraktığı boşluğu doldurmak için devlet ne kadar daha fazla işi üzerine alırsa, özel sektörün alanı o kadar küçülür. Böylece, kapitalizm veya sosyalizm alternatifi ile karşı karşıyayız. Asgari ücret politikasının sürmesi konusunda bir soru olamaz.

İşçi Sendikacılığının Katalaktik Yönleri

İşçi sendikalarına dair katalaktik mesele müdahalesiz piyasanın belirlemiş olacağı düzeyin üzerinde ücret kazanmak isteyen herkesin ücretlerini baskı ve zorlama ile yükseltmenin mümkün olup olmamasıdır.

Tüm ülkelerde, işçi sendikaları aslında şiddet eylemleri ayrıcalığını elde etmişlerdir. Devletler devletin asli özelliğini, baskı ve cebir kullanımına başvurma hakkına münhasıran sahip olma gücünü kaybetmişlerdir. Elbette ki, vatandaşın--kendini savunma dışında--şiddet eylemine başvurmasını suç sayan kanunlar ya iptal edildi veya düzeltildi. Ne var ki, aslında işçi sendikala-

[34] Bkz. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (Londra, 1936), s. 264. Bu görüşün eleştirisi için bakınız Albert Hahn, *Deficit Spending and Private Enterprise*, Postwar Readjustments Bulletin No. 8, ABD Ticaret Odası, s. 28-29; Henry Hazlitt, *The Failure of the "New Economics"* (Princeton, 1959), s. 263-295. Otuzlardaki Keynes'in hilesinin başarısı için, bkz. aşağıda, s. 792-793.

rının şiddetine geniş sınırlar içinde müsamaha edildi. İşçi sendikaları ücretler ve diğer emek şartları ile ilgili emirlerine meydan okuyanları güçle durdurma konusunda neredeyse serbesttirler. Grev kırıcılarına ve girişimcilere ve grev kırıcıları kullanan girişimcilere karşı yaralayıcı müdahalede bulunmakta serbesttirler. Böyle işverenlerin mülklerini yıkmakta ve dükkânlarının devamlı müşterilerine zarar vermekte serbesttirler. Yetkililer, halkın onayıyla, böyle eylemlere göz yumarlar. Polis bu tip saldırganları durdurmaz, savcılar sanıkları mahkemeye çağırmazlar ve ceza mahkemelerine eylemler konusunda karar verme fırsatı tanınmaz. Aşırı durumlarda, eğer şiddetin boyutu çok aşırıya kaçarsa, baskı ve cebirde bazı topal ve korkak gayretlere girişilir. Ancak kural olarak bunlar başarısız olurlar. Başarısızlıkları bazen bürokratik verimsizlikten veya yetkililerin elindeki yetersiz araçlardan, ama sıklıkla tüm devlet aygıtının başarıyla müdahale etmedeki isteksizliğinden kaynaklanır.[35]

Bu, tüm sosyalist olmayan ülkelerde çok uzun zamandır var olan durumdur. Bu gerçeklerin tespitinde iktisatçı ne suçlar, ne de başarısızlığın suçunu birilerine yıkar. Onun yaptığı yalnızca sendikalara asgari ücret hadlerini zorlama gücünü veren durumların neler olduğunu ve toplu pazarlığın gerçekte ne manaya geldiğini açıklamaktır.

Sendika taraftarlarının açıkladığı şekliyle toplu pazarlık terimi, bireysel işçilerin bireysel pazarlığı yerine sendikal pazarlığın ikamesi demektir. Tam gelişmiş piyasa ekonomisinde büyük miktarlarda sıklıkla alınıp satılan homojen kalemlerin mal ve hizmetleri ile ilgili pazarlık birbiriyle değiştirilemez mal ve hizmetlerin ticaretinin yapıldığı usullerden etkilenmez. Birbiriyle değiştirilebilir tüketici mallarının veya birbiriyle değiştirilebilir hizmetlerin alıcıları veya satıcıları fiyatı tecrübe kabilinden belirler ve daha sonra planladığı kadar alma veya satma pozisyonuna kadar ilgilenenlerin teklifine olan tepkilerine göre ayarlama yapar. Teknik olarak başka bir yöntem yoktur. Mağazalar devamlı müşterileriyle sıkı pazarlık edemezler. Kalemin fiyatını belirler ve beklerler. Eğer halk yeterli miktarda almazsa, fiyatı düşürür. Beşyüz demir kaynakçısına ihtiyacı olan fabrika kendisine beşyüz kişi aldıracak olan ücreti belirler. Eğer daha az sayıda işçi başvurursa, ücreti yükseltmeye zorlanır. Her işveren teklif ettiği ücreti rakiplerinin işçileri daha fazla ödeyerek cezbedemeyeceği noktaya kadar yükseltmelidir. Asgari ücret düzeyini nafile yapan, rakiplerin bu noktanın üzerine çıkartılan ücretlerle emek talebini tüm arzı emecek büyüklükte yükseltmemeleri gerçeğidir.

Eğer sendikalar gerçekten pazarlık ajansları olsaydı, toplu pazarlıkları üc-

[35] Bkz. Sylvester Petro, *The Labor Policy of the Free Society* (New York, 1957); Roscoe Pound, *Legal Immunities of Labor Unions* (Washington, D.C., American Enterprise Association, 1957).

retleri müdahalesiz piyasanın ücretlerinin üzerine çıkartmazdı. İşsizler var olduğu sürece, teklifini yükseltme konusunda işveren için bir neden yoktur. Gerçek toplu pazarlık katalaktik olarak bireysel pazarlıktan farklı olmazdı. Gerçek toplu pazarlık, bireysel pazarlık gibi, aradıkları işi henüz bulamamış olanlara da konuşma hakkı verecektir.

Ne var ki, sendika liderleri ve "emek yanlısı" yasama tarafından hüsnü tarif ile toplu pazarlık denilen şey oldukça farklı bir karakter taşır; bu, silahların gölgesinde pazarlıktır. Silahlarını kullanmaya hazır silahlı taraf ile baskı altında silahsız tarafın pazarlığıdır. Piyasa işlemi değildir. İşveren üzerine dikta edilen bir zorlamadır. Ve etkileri polis gücünün ve ceza mahkemelerinin kullanıldığı zorlama için devlet kanunnamelerinden farklı değildir. Kurumsal işsizlik üretir.

Kamuoyunu ve sözde iktisat yazılarının geniş bölümünü içeren sorunların ele alınışı insanı kesinlikle yanlış yönlendirmektedir. Mesele birlik oluşturma hakkı değildir. Özel vatandaşlar birliğine şiddet eylemlerine başvurma ayrıcalığının verilip verilmemesidir. Ku Klux Klan faaliyetleri ile ilgili aynı sorundur.

Meseleye "grev hakkı" açısından bakmak da doğru değildir. Mesele grev hakkı değil, diğer insanları--şiddet veya korkutma ile--greve zorlama hakkı ve dahası sendikanın grev ilan ettiği işyerinde kişiyi çalışmaktan men hakkıdır. Sendikaların bu tip korkutma ve şiddeti haklılaştırmada grev hakkına başvurması, aynen, dinsel grupların muhalifleri yargılamayı meşrulaştırmak için vicdan özgürlüğüne başvurması gibidir.

Geçmişte bazı ülkelerin kanunları işçilere sendika kurma haklarını inkar ettiklerinde, bu tip sendikaların şiddet eylemi ve korkutmaya başvurmaktan başka hiçbir amaçları olmadığı fikriyle yönlendirildiler. Geçmişte yetkililer bazen silahlı güçleri grevcilerden işverenleri ve mülkiyetlerini korumak için yönlendirdiğinde, "emek" düşmanı eylemlerden dolayı suçlu değildiler. Her devletin asli görevi olarak gördüğünü yaptılar. Şiddete başvurmanın münhasır hakkını korumaya çalıştılar.

Bölgesel sorunları ve çeşitli kanunları, özellikle işverenlere yüklenen ve sendikalara imtiyaz tanıyan Amerikan New Deal programını incelemeye iktisatçının girmesine ihtiyaç yoktur. Önemli olan tek bir nokta vardır. Eğer devlet kanunnamesi veya işçi sendikası baskı ve zorlaması ücret hadlerini potansiyel piyasa hadlerinin üzerinde tespit ederse, kurumsal işsizlik ortaya çıkar.

Bölüm 31

Para ve Kredi Manipülasyonu

1. Devlet ve Para

Müdahale aracı veya para, piyasa fenomenidir. Bir şeyi mübadele aracı veya para yapan tarafların piyasa işlemlerinin idaresidir. Parasal sorunlar ile ilgilenirken diğer tüm mübadele amaçlarıyla yetki sahiplerinin kendilerini ilgilendiren, yani, taraflardan birinin sözleşme hükümlerini yerine getirmemesi durumunda devletin şiddet aygıtını kullanmasını haklılaştırıp haklılaştırmadığı durum ile aynıdır. Eğer her iki taraf karşılıklı yükümlülüklerini anında ve senkronize yerine getirmezse, kural olarak taraflardan birinin mahkemeye başvurmasını teşvik edecek bir çatışma doğurmaz. Ancak bir veya her iki tarafın yükümlülükleri gecikirse, mahkemeler sözleşmelerin maddelerine nasıl uyulacağı konusunda karar vermek için davet edilebilir. Eğer toplam paranın ödenmesini içerirse, bu, sözleşmede kullanılan parasal terimlere iliştirilecek olan anlamı belirleme işini ima eder.

Böylece, sözleşmeye taraf olanların toplam paradan bahsederken neyi kastettiklerini ve bu toplamı ödeme yükümlülüğünün üzerinde anlaşmaya varılan maddelere göre nasıl tespit edileceğini belirlemek ülkenin kanunlarının ve mahkemelerinin üzerine düşer. Yasal ödeme aracının ne olduğunu ve olmadığını belirlemek zorundadırlar. Bu işe bakarken kanunlar ve mahkemeler para *yaratmazlar*. Mal ve hizmetleri mübadele edenlerin mübadele aracı olarak ortak kullandıkları gerçeğinden dolayı, bir nesne para olur. Müdahalesiz piyasa ekonomisinde yasal ödeme niteliğine atıfta bulunurken kanunlar ve yargıçlar sadece, ticaretin kullanımına göre, tarafların kullanmaya niyetlendikleri belli para çeşidini tespit ederler. Ticari gelenekleri sözleşmelerde kullanılan diğer terimlerin anlamını belirlemeye davet edildiklerindeki ile aynı şekilde yorumlarlar.

Darphane ücreti ülke yöneticilerinin uzun zamandan beri ayrıcalığı olmuştur. Oysa, bu devlet faaliyetinin başlangıçta ağırlık ve ölçüleri damgalamaktan ve onaylamaktan başka hiçbir amacı yoktu. Metal parçanın üzerine konan yetki damgasının ağırlık ve saflığı onayladığı farz ediliyordu. Sikkelerin olağan yüzlerini ve isimlerini bırakırken daha sonra prensler daha düşük metalleri kıymetli madenlerin yerine ikame etmeye başvurduklarında, bunu sinsice yaptılar ve halkı kandırmak için hileli girişimlerle uğraştıkları gerçeğinin tam olarak farkındaydılar. İnsanlar bu hileleri fark eder etmez, ayarı düşük sikkeler, ayarı daha iyi eskilerine göre iskontolu alınıp satıldılar. Devletler baskı ve cebre başvurarak tepki gösterdiler. Ticarette ve gecikmiş ödemelerde "iyi" ve "kötü" para arasında ayrımcılık yapmayı illegal yaptılar ve "kötü" para cinsinden maksimum fiyatları kanunlaştırdılar. Ne var ki, alınan sonuçlar devletlerin hedefledikleri değildi. Emirleri, mal fiyatlarını (ayarı düşük para cinsinden) para ilişkilerinin gerçek durumuna ayarlama sürecini durduramadı. Üstelik, Gresham Kanununun ("kötü para iyi parayı kovar" ed.) tarif ettiği etkiler gözüktü.

Ancak, devletin paraya olan müdahalesinin tarihi sadece para ayarını düşürme ve kaçınılmaz katalaktik sonuçlarından kaçınmak için başarısız girişimlerden ibaret değildir. Darphane ayrıcalığını yöneticilerinin onuruna güvenen, cehaletten dolayı nominal değerinden ayarı düşük sikkeleri kabul etmeye hazır halkın bir bölümünü kandırma vasıtası olarak görmeyen devletler de vardı. Bu devletler sikke basımını kanunsuz mali servet kaynağı olarak değil de, düzenli işleyen piyasayı korumak için tasarlanmış kamu hizmeti olarak görüyorlardı. Ancak bu devletler bile--cehalettten ve hevesten--sıklıkla fiyat yapısına müdahale ile eş anlamlı tedbirlere, aslında kasten planlanmasalar bile, başvurdular. İki kıymetli metal yan yanapara olarak kullanıldığından, yetkililer altın ve gümüş arasında esnek olmayan mübadele oranını emrederek para sistemini birleştirme görevinin kendilerine ait olduğuna naif olarak inandılar. Çift metalli sistem tam bir başarısızlık olduğunu kanıtladı. Çift metal standardını değil değişken standardı getirdi. Altın ve gümüş arasında dalgalanan piyasa mübadele oranının anlık durumuyla karşılaştırıldığında, diğer metal ortadan kaybolurken, yasal sabit oranda aşırı değerlenen metal yurtiçi tedavülde baskındı. Nihayet, devletler nafile girişimlerini terk ettiler ve tek metal sistemine boyun eğdiler. Amerika Birleşik Devletleri'nin uzun yıllar uyguladığı gümüş alımı artık neredeyse para politikası aracı değildi. Gümüş maden sahiplerinin, işçilerinin ve sınırları içerisinde gümüş madeni bulunan eyaletlerin yararına gümüşün fiyatını yükseltme planıydı. Kötü kamufle edilmiş bir sübvansiyondu. Parasal önemi, pratikte anlamsız "Gümüş Sertifikası" damgasını taşımasına rağmen, yasal ödeme niteliği tem,lde Federal paradan farklı olmayan ilave dolar çıkartarak finanse edildiği gerçeğinden oluşmaktadır.

Ama iktisat tarihi, niyeti sadece düzenli çalışan para sistemi ile ülkelerini donatmak olan devletler tarafından çok iyi tasarlanmış, başarılı para politikaları uygulamalarını da kaydetmektedir. Laissez faire liberalizmi geleneksel devletin darphane ayrıcalığını ortadan kaldırmadı. Para basımını müdahaleci politikaların bir enstrümanı olarak gören fikirler bir kenara bırakıldı. Mali amaçlar için veya bazı grupların diğerlerinin aleyhine kayrılması için artık kullanılmadı. Devletin parasal faaliyetleri sadece tek bir amacı hedefledi: insanların davranışlarının para haline getirdiği mübadele aracının kullanımını kolaylaştırmak ve basitleştirmek. Ulusun para sisteminin sağlam olması yönünde anlaştılar. Sağlamlık ilkesi standart sikkelerin--yani, sınırsız yasal ödeme gücünün kanunlar tarafından verilenlerinin--uygun şekilde tahlil edilmeli ve altın külçeler öyle bir şekilde damgalanmalı ki kesiğin, aşınmanın ve sahtesinin tespiti kolay olsun anlamına gelmekteydi. Devletin damgasına içindeki metalin ağırlığı ve saflığını damgalamaktan başka bir fonksiyon atfedilmedi. Tolere edilen çok dar sınırlar içindeki ağırlığını başka bir şekilde veya kullanımla aşınan azaltan parçalar yasal ödeme niteliğini kaybettiler; yetkililerin bizzat kendileri bu tip parçaları tedavülden geri çektiler ve onları yeniden bastılar. Yeni çıkan sikkeyi alan için teraziye ve asit testine ağırlığını ve içeriğini bilmek için başvurmaya gerek yoktu. Öte yandan, fertler külçeleri darphaneye basım için getirebilir ve standart sikkelere bedava veya sürecin asıl maliyetini geçmeyen senyoraj ödemeleri karşılığında dönüştürtebilirlerdi. Böylece, muhtelif ulusal paralar özgün altın paralar oldular. Yurtiçi yasal ödeme aracı ile sağlam paranın aynı ilkelerini adapte eden tüm diğer ülkelerinkiler arasında mübadele oranında istikrar meydana gelmiş oldu. Uluslararası altın para standardı devletler arası anlaşmalar ve kurumlar olmaksızın varlık kazandı.

Pek çok ülkede altın standardının ortaya çıkışı Gresham Kanununun işleyişi ile gerçekleşti. İngiltere'de devlet politikalarının bu süreçte oynadığı rol Gresham Kanununun işleyişinin meydana getirdiği sonuçları onaylamaktan ibaretti; *de facto* işleri yasal hale dönüştürdü. Diğer ülkelerde devletler, çifte metal sistemini altın ve gümüş piyasa mübadele oranının *de facto* gümüş paranın altın parayla zaten ikame edileceği anda kasten terk ettiler. Tüm bu uluslar ile altın standardının resmi adaptasyonu kanunların kabulünden başka yasama ve idare adına hiçbir katkıyı gerektirmiyordu.

Altın standardını--bilfiil veya meşru--gümüş veya kağıt para ile ikame etmek isteyen ülkelerde farklıydı. Alman Hanedanlığı ondokuzuncu yüzyılın yetmişlerinde altın standardını adapte etmek istediğinde, ülke parası gümüştü. Altın standardını kanunlaştırmanın aslında sadece mevcut durumun kabulünden ibaret olduğu ülkelerin sürecini taklit ederek planını gerçekleştiremezdi. Halkın elindeki altın sikkeleri standart gümüş sikkeler ile ikame etmek zorundaydı. Bu zaman-öldürücü ve geniş ölçekli, devletin altın alımı ve gümüş sa-

tışını içeren karmaşık mali bir işlemdi. Şartlar, altının yerine kredi parası veya yasal parayı ikame etmeyi amaçlayan ülkelerde oldukça benzerdi.

Bu gerçekleri fark etmek önemlidir, çünkü liberal çağda hüküm süren şartlar ile bugünün müdahaleci çağında hüküm sürenler arasındaki farkı göstermektedirler.

2. Yasal Ödeme Kanununun Müdahaleci Yönü

En basit ve en eski parasal müdahalecilik çeşidi borç azaltılması adına sikkelerin ayarını bozmak veya hacim ve ağırlıklarını küçültmektir. Yetkili, ucuz para birimlerine önceden iyi para birimlerine verdiği tam yasal ödeme gücünü verir. Tüm ertelenmiş ödemeler nominal değerlerine göre daha düşük değerli sikkeler yoluyla yasal olarak kapatılabilir. Borçlular borç verenlerin aleyhine kayrılır. Ancak, aynı zamanda gelecek kredi işlemleri borçlular için daha külfetli hale getirilir. Taraflar bu tip borç azaltma önlemlerinin tekrarlanması ihtimalini hesaba kattıklarında, brüt piyasa faiz oranlarında yükselme eğilimi ardından gelir. Borç azaltılması o an için borçlu olanların şartlarını iyileştirirken, yeni borç sözleşmeleri yapmak isteyenleri veya mecburiyetinde olanları zora sokar.

Borç azaltmasının karşıt tipi--parasal önlemlerle borç ağırlaştırması--çok nadir olmakla birlikte uygulanmıştır. Fakat, bu hiçbir zaman borçlunun aleyhine alacaklının lehine bir araç olarak kasten yapılmamıştır. Her ne zaman meydana gelse, diğer bakış açılarından mutlak olarak düşünülen parasal değişikliklerin kasti olmayan etkileriydi. Böyle parasal değişikliklere başvururken, devletler ertelenmiş ödemeler üzerine etkilere katlanırlar. Ya önlemlerin kaçınılmaz olduğunu düşündükleri için veya alacaklıların ve borçluların, sözleşme maddelerini belirlerken, bu değişiklikleri önceden tahmin ettiklerini ve bunları uygunca hesaba kattıklarını varsaymıştırlar. En iyi örnekler Napolyon savaşları ve birinci Dünya Savaşı sonrası İngiliz olayları tarafından sağlanmıştır. Her iki olayda da İngiltere düşmanlıklar bittikten belli bir süre sonra, deflasyonist politikalar yoluyla, savaş öncesi sterlin altın paritesine geri dönmüştür. Altın standardının savaş zamanı altın ve sterlin arasındaki piyasa mübadele oranındaki değişmeyi kabullenerek, ki bu zaten gerçekleşmişti, kredi-para standardının yerine ikame edilmesi ve bu oranın yeni yasal parite olarak benimsenmesi fikri reddedildi. Bu ikinci alternatif ulusal iflasın bir türü olarak, kamu borcunun kısmi reddi olarak ve İngiltere Merkez Bankası banknotlarının şartsız konvertibilitesinin askıya alınması sürecinde iddialarını başlatan tüm herkesin haklarına kötü niyetli bir tecavüz olarak hakir görüldü. Enflasyonun neden olduğu kötülüklerin hemen ardından gelen bir deflasyonla iyileştirilebileceği yanılmacası altında çalıştı. Ama savaş öncesi altın

paritesine dönüş paranın değer kaybı döneminde eski borçlarını ödeyen borçlular kadar borç verenlerin maruz kaldıkları zararı tazmin edemedi. Dahası bu o dönemde borç veren herkes için bir lütuf ve borç almış olan herkes için perişanlıktı. Ancak, deflasyonist politikanın sorumlusu olan devlet adamları eylemlerinin anlam ve öneminin farkında değildiler. Kendi gözlerinde bile istenmeyen olan sonuçları görmekte başarısız kaldılar; eğer onları zamanında fark etmiş olsalardı bile, onlardan nasıl kaçınacaklarını bilemezlerdi. Yaptıkları işler gerçekten borçluların aleyhine alacaklıları kayırdı, özellikle vergi ödeyenlerin aleyhine devlet tahvillerini elinde bulunduranlar kayrıldı. Ondokuzuncu asrın yirmilerinde İngiliz tarımını ciddi manada tehlikeye soktu ve yüzyıllar sonra İngiliz ihraç ticaretini kötü duruma düşürdü. Ne var ki, bu iki İngiliz para reformunu kasti olarak borç artırımını hedefleyen müdahaleciliğin mükemmelleşmesi olarak adlandırmamız bir hata olurdu. Borç artırımı başka amaçları gözeten politikaların kasıtsız sonucudur.

Borç hafifletmeye her ne zaman başvurulursa, yazarları önlemin bir daha asla tekrar etmeyeceğini söyler. Bir daha kendilerini asla göstermeyecek olağanüstü durumların zararlı ve her koşulda kesinlikle ayıplanacak araçlara başvurmayı vazgeçilmez kılan aciliyete atıfta bulunurlar. "Bir daha asla" diye beyanatta bulunurlar. Borç azaltılması taraftarlarının ve yazarlarının neden böyle bir vaatte bulunmaya mecbur kaldıklarını anlamak kolaydır. Alacaklıların alacaklarının tamamının veya bir kısmının hükümsüz bırakılması olağan bir politika haline gelirse, borç para verme toptan durur. Ertelenmiş ödemelerin ifası bu tip hükümsüz bırakmaların kanunlaşmayacağına bağlıdır.

Öyleyse, borç azaltılmasına, toplumun kalıcı ekonomik organizasyonuna bir alternatif olarak bakmak mümkün değildir. Kesinlikle yapıcı bir eylem aracı değildir. Yıkan bir bombadır ve yıkmaktan başka hiçbir şey yapmaz. Eğer bir kereliğine uygulanırsa, paramparça olmuş kredi sisteminin yeniden inşası hâlâ mümkündür. Ancak, hatalar tekrarlanırsa, toptan yıkım kaçınılmazdır.

Enflasyon ve deflasyona sadece ertelenmiş ödemeler üzerindeki etkileri açısından bakmak doğru değildir. Satın alma gücündeki nakit-teşvikli değişmelerin çeşitli mal ve hizmetlerin fiyatlarını aynı anda ve aynı ölçüde etkilemediği ve bu dengesizliğin piyasada hangi rolü oynadığı daha önce gösterilmişti.[36] Ancak, enflasyon ve deflasyon borç verenler ile borçlular arasındaki ilişkileri yeniden düzenleme araçları olarak görülürse, devletin bunlara başvurarak istediği amaçları elde etmede mükemmeliyetten çok uzak olduğu, ayrıca devletin bakış açısından bakıldığında tatminden oldukça uzak sonuçlar elde edileceği aşikardır. Devletin piyasa yapısına müdahalesinin diğer tüm çeşitlerinde

[36] Yukarıya bakınız, s. 411-413.

olduğu gibi, elde edilen sonuçlar sadece devletin niyetlerinin tersine olmakla kalmaz, aynı zamanda, devletin bakış açısından da, şartlar müdahalesiz piyasadan daha kötü hale gelir.

Devlet borç verenlerin aleyhine borçluları kayırmak için enflasyona başvurursa, daha önceden şarta bağlanmış vadesi gelen ödemeler konusunda başarılı olabilir. Enflasyon yeni ödünç sözleşmeleri yapmayı ucuzlatmaz; tersine pozitif fiyat primi görüntüsüyle daha da pahalılaştırır. Eğer enflasyon nihai sonuçlarına itilirse, şişirilmiş parayla vadesi gelen ödemeleri tümden durdurur.

3. Para Manipülasyonunun Modern Yöntemlerinin Evrimi

Madeni para devlet manipülasyonuna maruz kalmaz. Elbette ki, devlet yasal ödeme kanunlarını çıkartmaya muktedirdir. Fakat bu sefer Gresham Kanunu'nun işleyişi devletin hedeflediği amaçları hüsrana uğratabilecek sonuçlar meydana getirir. Bu bakış açısından görülen odur ki, madeni standart parasal politikalar tarafından piyasa fenomenine müdahalenin tüm girişimlerine bir engeldir.

Devletlere ulusal para sistemlerini manipüle etme gücü veren süreci incelerken, klasik iktisatçıların en ciddi eksiklerinden birinden bahsederek işe başlamalıyız. Hem Adam Smith hem de David Ricardo madeni paranın korunması maliyetini zarar olarak görmüşlerdir. Gördükleri şekliyle, kâğıt paranın madeni para yerine ikamesi, parasal amaçlar için ihtiyaç duyulan altın ve gümüş miktarı üretimi için ve insan isteklerini doğrudan karşılayan malların üretimi için gereken emek ve sermaye istihdamını mümkün kılar. Bu varsayımdan başlayarak, Ricardo, ilk baskısı 1816'da yapılan, meşhur *Ekonomik ve Güvenli Para için Önermeler*'de açıklamalarda bulunmuştur. Ne var ki sonradan Ricardo'nun planı unutulup gitmiştir. Ancak ölümünden onyıllarca sonra pek çok ülke *altın mübadele standardı* etiketi altında bugünlerde "klasik" veya "ortodoks" olarak kötülenen altın standardının işleyişinde sözde var olan zararı azaltmak için Ricardo'nun temel ilkelerini benimsedikten sonra onu hatırlamıştır.

Klasik altın standardı altında fertlerin nakit tutumlarının bir kısmı altın sikkelerden oluşur. Altın mübadele standardı altında fertlerin nakit tutumu tamamen para-ikamelerinden oluşur. Bu para-ikameleri altın standardı veya altın mübadele standardı altında başabaş altınla veya dövizle geri ödenebilirdir. Ancak, parasal ve bankacılık kurumları düzenlemesi, yurtiçi nakit tutumları için Merkez Bankası'ndan halkın altın çekimini önlemeyi hedefler. Geri ödemenin ilk amacı döviz kurlarının istikrarını güvence altına almaktır.

Altın mübadele standardının sorunları ile ilgilenirken, tüm iktisatçılar--bu kitabın yazarı da dâhil—altın standardının devletlerin eline ülkenin parasını kolayca manipüle etme gücünü verdiği gerçeğini fark edememiştir. İktisatçılar, hiçbir devletin, altın mübadele standardını kasten enflasyonist politikanın bir aracı olarak kullanmayacağını körükörüne varsaymışlardır. Elbette ki, geçen onyıllarda altın mübadele standardının enflasyonist girişimlerde oynadığı rol abartılmamalıdır. Ana unsur enflasyon yanlısı ideolojiydi. Altın mübadele standardı ise enflasyonist planların uygulanması için uygun araçtan ibaretti. Yokluğu enflasyonist tedbirlerin adaptasyonunu engellemedi. Amerika Birleşik Devletleri 1933'te aşağı yukarı hâlâ klasik altın standardı altındaydı. Bu gerçek New Deal enflasyonizmini durdurmadı. Amerika Birleşik Devletleri tek bir vuruşta--vatandaşlarının ellerindeki altına elkoyarak--klasik altın standardını ortadan kaldırdı ve doları altına karşı devalüe etti.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki yıllarda geliştiği şekliyle altın mübadele standardının yeni türü esnek altın mübadele standardı veya kolaylık açısından *esnek standart* olarak adlandırılabilir. Bu sistem altında Merkez Bankası veya Döviz Kuru Eşitleme Hesabı (veya eşdeğer devlet kurumunun adı her ne ise) altına veya dövize karşı ülkenin ulusal ödeme aracı olan para-ikamelerini serbestçe değiştirir. Bu değiştirmelerin işlem gördüğü kur değişmez sabitlikte değildir, değişmelere maruz kalır. İnsanların dediği gibi, parite esnektir. Ancak, bu esneklik neredeyse daima aşağı doğru esnekliktir. Yetkililer güçlerini, bedeli altın karşısında düşmeyen yabancı paralar ve altın bağlamında ülke parasının değerini düşürmede kullandılar; asla yükseltme girişiminde bulunmadılar. Eğer parite bir başka ülkenin parasına karşı yükseltilseydi, değişme diğer paranın bedelinde (değişmeden kalan diğer ülkelerin paraları veya altın cinsinden) meydana gelmiş düşmenin mükemmelleşmesiydi. Amacı, belli bir dövizin değerini altın ve diğer yabancı ülkelerin para değerleri ile uyumlu hale getirmekti.

Eğer paritenin aşağı doğru sıçrayışı çok göze çarpar durumdaysa, buna devalüasyon adı verilir. Eğer paritenin değişmesi o kadar da büyük değilse, finansal editörler bunu ilgili paranın uluslararası değerinin zayıflaması olarak belirtirler.[37] Her iki durumda ilgili ülkenin altın fiyatını yükselttiğini ilan ederek olaya göndermede bulunmak yararlıdır.

Esnek standardın katalaktik bakış açısından tarifi ile yasal bakış açısından tarifi birbirine karıştırılmamalıdır. Meselenin katalaktik yönü anayasal sorunlardan etkilenmez. Pariteyi değiştirme gücünün devletin yasama veya idari organında olup olmamasının hiçbir önemi yoktur. İdareye verilen yetkinin

[37] Yukarıya bakınız, s. 461.

sınırsız veya New Deal altında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki durumda olduğu gibi, bürokratların daha fazla devalüasyon yapma imkânına sahip olmadıkları bir noktaya kadar sınırlı olup olmamasının bir önemi yoktur. Meselenin iktisadi ele alınışında önemli olan esnek parite ilkesinin katı parite ilkesi yerine ikame edilmiş olmasıdır. Anayasal durumlar her ne olursa olsun, eğer kamuoyu "altın fiyatının yükseltilmesine" karşı olsaydı, hiçbir hükümet böyle bir manipülasyona kalkışamazdı. Diğer taraftan, eğer kamuoyu böyle bir adımı desteklerse, hiçbir yasal düzenleme bunun tümünü denetleyemez veya hatta kısa zamanda erteleyemez bile. 1931'de İngiltere'de, 1933'te Amerika Birleşik Devletleri'nde ve 1936'da Fransa ve İsviçre'de olanlar, eğer kamuoyu devalüasyonun gerekliliği ve elverişliliği ile ilgili sözde uzman görüşünü kabul ederse, temsili hükümet aygıtının maksimum hızda işletebildiğini net bir biçimde gösterir.

Devalüasyonun-ister büyük ölçekli isterse küçük ölçekli olsun-ana amaçlarından biri, diğer bölümde gösterileceği gibi, dış ticaret şartlarını yeniden düzenlemektir. Dış ticaret üzerindeki bu etkiler küçük ülkeler için para manipülasyonunda ticari ilişkilerinin en yakın olduğu diğer ülkelerin ne yaptığına bakılmaksızın kendi kaderini belirlemesine imkân tanımamasıdır. Bu tip ülkeler yabancı ülkenin para politikalarını takip etmeye zorlanırlar. Para politikası söz konusu olduğunda, yabancı gücün gönüllü uyduları haline gelirler. Kendi parasını katı biçimde parasal "hükümran-ülke" parasına karşı başabaş tutarak, "hükümranın" kendi parasının paritesinde altına ve diğer ülkelerin paralarına karşı meydana getirdiği tüm değişmeleri takip eder. Parasal ***bloka*** katılır ve ülkesini para ***alanına*** dahil eder. Blok veya alan derken daha çok sterlin bloku veya alanı kastedilmektedir.

Esnek standart, devletin paranın resmi paritesini bu pariteyi etkin kılmaksızın sadece altına ve dövize karşı ilan ettiği ülkelerdeki durumla karıştırılmamalıdır. Esnek standardın karakteristik özelliği, yurtiçi para-ikamelerinin herhangi bir miktarının seçilen paritede altın veya dövize karşı gerçekten değiştirilebilmesidir. Esnek standart sistemi, ilgili pariteden Merkez Bankasının (veya adı her ne olursa olsun bu görevin kendilerine verildiği devlet biriminin) yurtiçi para ve kendilerinin ya altın standardı veya esnek standart altında olduğu ülkelerden en az birinin parasının herhangi bir miktarını satın alması ve satmasıdır. Yurtiçi banknotlar gerçekten geri ödenebilirdir.

Esnek standardın bu temel özelliğinin yokluğunda, belli bir pariteyi ilan eden emirler oldukça farklı anlamlara sahiptir ve oldukça farklı etkiler meydana getirirler.[38]

[38] Bu bölümün 6. kısmına bakınız.

4. Para Devalüasyonunun Amaçları

Esnek standart enflasyonu oluşturmada bir enstrümandır. Bu sistemin kabulünün tek sebebi yetkililer için tekrar eden enflasyonist hareketleri teknik açıdan mümkün olduğunca basitleştirmekti.

1929'da sona eren canlanma döneminde sendikalar ücretleri neredeyse tüm ülkelerde piyasanın, eğer sadece göçmenlik engelleri ile manipüle edilirse, belirlemiş olacağından daha yukarıya çıkartmakta başarılı olmuşlardı. Kredi genişlemesi hızlanan bir süratte hâlâ devam ederken bu ücret yükselmeleri pek çok ülkede önemli miktarda kurumsal işsizliğe neden oldu. Sonunda kaçınılmaz depresyon geldiğinde ve mal fiyatları düşmeye başladığında, hükümetler, hatta emek-karşıtı olarak aşağılananlar tarafından sıkı sıkıya desteklenen işçi sendikaları yüksek-ücret politikasına inatçı biçimde yapıştılar. Ya nazikçe nominal ücretlerde bir kesintiyi reddetmişler veya sadece yetersiz kesintiye razı olmuşlardır. Sonuç kurumsal işsizlikte inanılmaz bir artıştır. (Diğer taraftan, işlerini ellerinde tutmayı başaran işçiler reel ücretlerin artmasıyla birlikte hayat standartlarını yükselttiler.) İşsizlik yardımlarının yükü taşınamaz hale geldi. Milyonlarca işsiz ülke barışı için ciddi bir engeldi. Sanayileşmiş ülkeler devrim hayaleti tarafından sık sık ziyaret ediliyordu. Ancak, sendika liderleri kolay yola gelmez türden insanlardı ve hiçbir devlet adamı onlara açıktan cephe almaya cesaret edemedi.

Bu kötü durumda korkmuş yöneticiler kendilerini enflasyonist doktrinlerin çok önceden tavsiye ettiği geçici çare olarak düşündüler. Sendikalar parasal ilişki durumuna göre ücret ve mal fiyatları ayarlamalarına itiraz ettiklerinden, para ilişkisini ve mal fiyatlarını ücret hadleri yüksekliğine ayarlamayı seçtiler. Gördükleri şekliyle, aşırı yüksek olan ücretler değildi; kendi ülkelerinin para birimi altın ve döviz bağlamında aşırı değerlenmişti ve yeniden ayarlanması gerekiyordu. Devalüasyon her derde deva idi.

Devalüasyonun amaçları şunlardır:

1. Reel ücretler düşmesi gerekirken, nominal ücret hadlerinin yüksekliğini korumak veya daha da yükselmesi için uygun ortamları yaratmak.

2. Mal fiyatlarını, özellikle tarım ürünlerinin fiyatlarını, yurtiçi para cinsinden yükseltmek veya en azından daha da düşmesini önlemek.

3. Alacaklılar aleyhine borçluları kayırmak.

4. İhracatı teşvik etmek ve ithalatı azaltmak.

5. Daha fazla yabancı turist çekmek ve ülkenin vatandaşlarının yabancı ülkeleri ziyaret etmesini (yurtiçi para cinsinden) daha pahalı hale getirmek.

Ancak, ne devletler ne de politikacıların önde gelenleri, devalüasyonun ana amaçlarından birinin reel ücret düzeyini azaltmak olduğunu açıktan kabul edecek kadar dürüsttür. Devalüasyonun amacını çoğunlukla yurtiçi ve uluslararası fiyat "düzeyi" arasındaki sözde "temel dengesizliği" ortadan kaldırmak olarak tarif etmeyi tercih ederler. Yurtiçi üretim maliyetini düşürmenin zorunluluğundan bahsederler. Ancak, devalüasyonla düşürmeyi umdukları iki maliyet kaleminden birisinin reel ücret, diğerinin uzun-vadeli işletme borçları üzerindeki faiz ve bu borçların anaparası, olduğundan bahsetmekte çekingendirler.

Devalüasyon lehine geliştirilen argümanları ciddiye almak mümkün değildir. Kesinlikle kafa karışıklığı yaratır, çelişkilidir. Çünkü devalüasyon artı ve eksileri doğru tartımdan ortaya çıkan bir politika değildir. Ücret politikalarının başarısızlığa uğradığını ve daha önce hiç görülmemiş ve duyulmamış ölçüde kurumsal işsizliğe neden olduğunu kabul ederek rezil olmak istemeyen sendika liderlerine devletlerin teslim olmasıdır. Koltuklarında biraz daha sefa sürme dileğiyle güdülenen zayıf ve beceriksiz devlet adamlarının çaresiz geçici çözümleridir. Politikalarını haklılaştırırken, bu dalkavuklar çelişkileri umursamazlar. İmalat sanayilerine ve çiftçilere devalüasyonun fiyatları yükselteceğine dair söz verdiler. Ancak, aynı zamanda tüketicilere de katı fiyat kontrolünün yaşam maliyetindeki artışları önleyeceğine dair söz verdiler.

Tüm bunlara rağmen, devletler veri kamuoyu görüşü altında, işçi sendikacılığının öğreti yanlışlığı altında başka bir politikaya başvurulamayacağı gerçeğine göndermede bulunarak hâlâ mazeret üretebilmektedirler. Esnek döviz kurunu mükemmel ve en fazla arzulanan para sistemi olarak selamlayan yazarlar için böyle mazeretler öne sürülemez. Devletler devalüasyonun tekrarlanmayacak acil önlem olduğunu vurgulamakta hâlâ kaygılıyken, bu yazarlar esnek standardın en uygun para sistemi olduğunu beyan ettiler. Döviz kuru istikrarındaki sözde kalıtsal kötülükleri gösterme heveslisiydiler. Hükümetleri ve sendikaların ve çiftçilerin güçlü baskı gruplarını gözü kapalı memnun etme gayretlerinde, esnek paritelerin durumunu aşırı muhteşem gösterdiler. Ancak, standart esnekliğin mahzurları çok kısa zamanda aşikâr hale geldi. Devalüasyon isteği çabuk kayboldu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, İngiltere'nin esnek standart için modelini kurduğu günden on yıldan daha az bir zaman öncesinde, Lord Keynes ve takipçileri bile döviz kuru istikrarının meziyetleri olduğunu keşfettiler. Uluslararası Para Fonu'nun açıkça söylediği amaçlarından biri döviz kurlarını istikrara kavuşturmaktır.

Eğer insan devalüasyona devlet ve sendika politikalarının mahcup destekçilerinin gözünden bakmaz da iktisatçı gözüyle bakarsa, devalüasyonun tüm bu sözde nimetlerinin sadece geçici olduğu derhal vurgulamalıdır. Üstelik,

(dış ticaretin iyileşmesi—ed), bir ülke parasını devalüe ederken diğer ülkelerin devalüasyondan uzak durması şartına bağlıdır. Eğer diğer ülkeler de aynı oranda devalüe ederlerse, dış ticarette hiçbir değişme görülmez. Eğer daha büyük oranda devalüe ederlerse, tüm bu geçici nimetler, her ne iseler, onlara gider. Esneklik standardının ilkelerinin genel kabulü ulusların birbirlerini geçme arasında bir yarış ile sonuçlanmalıdır. Rekabetin sonunda tüm ulusların para sistemlerinin tümden yıkımıdır.

Devalüasyonun dış ticarette ve turizmde güvence altında aldığı çok konuşulan avantajlar, tamamıyla, devalüasyonun yarattığı durumlara yurtiçi ücret ve fiyatların ayarlanmasının belli bir zaman gerektirmesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu ayarlanma süreci henüz tamamlanmadığı müddetçe, ihracat teşvik edilir ithalat caydırılır. Ne var ki, bu aralıkta devalüasyon yapan ülkenin vatandaşlarının yurtdışında sattıkları için daha az almaları ve yurtdışından satın aldıklarına daha fazla ödemeleri gerekmektedir; doğal olarak tüketimlerini kısıtlamalıdırlar. Bu etki, ödemeler dengesini ülkenin zenginliğinin bir ölçüsü olarak kabul edenler açısından bir lütuf olarak görünür. Sade bir dille şu şekilde tarif edilmektedir: Bir İngiliz vatandaşı devalüasyondan önce daha az miktarda İngiliz malı ihraç ederek satın alabildiği çay miktarı için, devalüasyon sonrası daha fazla İngiliz malı ihraç ederek satın almalıdır.

Devalüasyon taraftarlarının ileri gelenleri devalüasyonun borç yükünü azalttığını söylerler. Bu kesinlikle doğrudur. Borçluları alacaklıların aleyhine kayırır. Modern şartlar altında borç verenlerin zengin, borç alanların fakir olarak tanımlanmaması gerektiğini henüz öğrenmemiş olanların gözünde, bu yararlıdır. İşin gerçeği ise gayrimenkul ve tarım topraklarının borçlu sahiplerinin ve borçlu şirketlerin hissedarlarının, tasarrufları tahvillere, bonolara, tasarruf hesaplarına ve sigorta poliçelerine yatırılmış olan insanların çoğunluğu aleyhine kazançlı çıktıklarıdır.

Düşünülmesi gereken bir de dış borçlar meselesi vardır. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İsviçre ve bazı diğer Avrupalı borç veren ülkeler paralarını devalüe ettiklerinde, yabancı borçlulara hediye sundular.

Esnek standardın lehine geliştirilen ana dayanaklardan biri, yurtiçi para piyasasında faiz oranlarını düşürmesidir. Klasik altın standardı ve katı altın mübadele standardı altında ülkenin yurtiçi faiz oranını uluslararası para piyasası şartlarına ayarlamak zorunda olduğu söylendi. Ondokuzuncu yüzyılın gidişatında bu borçlu ülkelerin bazıları sağlam para politikasını benimsediklerinde, firmaları ve vatandaşları ulusal para cinsinden yabancı borç sözleşmeleri yapabildiler. Bu ülkelerin para politikalarındaki değişme ile birlikte bu fırsat tamamıyla ortadan kayboldu. Hiçbir yabancı bankacı İtalyan lirası üzerinden borç sözleşmesi yapmaz veya lira bonolarının çıkarımını dalgalanmaya bırakmaya

çalışmaz. Yabancı krediler söz konusu olduğunda, borçlu ülkenin yurtiçi para şartlarında bir değişmenin faydası olabilir. Yurtiçi krediler söz konusu olduğunda, devalüasyon daha önceki sözleşmelerin borçlarını düşürebilir. Pozitif fiyat primi yaptığından yeni borçların brüt piyasa faiz oranını yükseltir.

Bu aynı zamanda borç veren ulusların faiz oranları için de geçerlidir. Faizin parasal bir fenomen olmadığı ve uzun dönemde parasal önlemler ile etkilenemeyeceğini göstermek için bir şeyler eklemeye gerek yoktur.

1931 ve 1938 arasında çeşitli devletler tarafından başvurulan devalüasyonun bazı ülkelerde reel ücretleri düşürdüğü ve böylece kurumsal işsizlik miktarını azalttığı doğrudur. Bu devalüasyonlarla ilgilenirken tarihçiler, günlük artan işsizliğin yol açacağı bir devrimci ayaklanmayı önlediğinden ve o günkü ideolojik şartlar altında bu kritik durumda başvurulabilecek başka bir araç olmadığından bunun bir başarı olduğunu söyleyebilirler. Ancak, tarihçi, bu reçetenin kurumsal işsizliğin asıl nedenlerini, yani işçi sendikalizminin hatalı ilkelerini, etkilemediğini de eklemek mecburiyetindedir. Devalüasyon, sendika doktrininin sakat taraflarını gizlemek için sinsi bir alettir. Devalüasyon işe yaradı; çünkü sendikacılığın prestijine zarar vermedi. Ancak sendikacılığın popülaritesine dokunmadan bıraktığı için, sadece kısa dönem için işe yarayabildi. Sendika liderleri nominal ücret ile reel ücret arasındaki farkı ayırt etmeyi öğrendiler. Bugün politikaları reel ücreti yükseltmeyi hedefler. Artık işçiler para biriminin satın alma gücündeki düşme ile kandırılamazlar. Devalüasyon kurumsal işsizliği düşürmek için bir araç olma işlevini kaybetmiştir.

Bu gerçeklerin idraki Lord Keynes doktrinlerinin Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki yıllarda oynadığı rolün doğru takdir edilmesi için bir anahtar sağlar. Keynes iktisatçılar tarafından binlerce defa çürütülen enflasyonist yanılgılar hanesine yeni bir fikir eklemedi. Öğretileri paracı kaçıklar olarak kovulan seleflerinden, Silvio Gesell gibi, daha çelişkili ve tutarsızdır. Keynes'in bildiği tek şey, matematiksel iktisadın sofistike terminolojisinde kredi genişlemesi ve enflasyon için bahaneyi pelerinin altında saklamaktı. Müdahaleci yazarlar sorumsuz harcama politikaları lehine makul argümanlar geliştirmede başarısızdılar; kurumsal işsizlikle ilgili iktisat teoremine karşı bir olay bulamadılar. Bu noktada "Keynesyen Devrimi" Wordsworth'ün kutsal sözleriyle selamladılar: "Tan yeri ağarırken uyanık olmak bir nimettir, ama genç olmak cennettir."[39] Ancak, (Keynes'in reçeteleri) sadece kısa dönemli bir cennettir. Otuzlarda Amerikan ve İngiliz hükümetleri için devalüasyon, enflasyon ve kredi genişlemesi, dengesiz bütçe ve bütçe açığı harcamaların-

[39] Bkz. P. A. Samuelson, "Lord Keynes and the General Theory," *Econometrica*, 14 (1946), 187; tıpkıbasımı *The New Economics*, editör, S. E. Harris (New York, 1947), s. 145.

dan başka bir seçeneğin olmadığını kabul edebiliriz. Hükümetler kendilerini kamuoyu baskısından kurtaramazlar. Her ne kadar hatalı olursa olsun, genel kabul gören ideolojilerin üstünlüğüne karşı isyan edemezler. Ancak, bu, ülke için felaketle sonuçlanacak politikaları uygulamaktansa istifa edebilecek durumda olan memurlar için bir mazeret olamaz. Tüm popüler hataların en acımasızı, yani enflasyonizm, için güya bilimsel haklılaştırma sağlamaya çalışan yazarlar için de bir mazeret olamaz.

5. Kredi Genişlemesi

Kredi genişlemesine devletin piyasaya müdahale tarzı olarak bakmanın bir hata olacağı daha önceden vurgulanmıştı. Emanet para, yüksek fiyatları yüksek nominal ücretleri, piyasa faiz oranlarını ve borç azaltılmasını kasten hedefleyen devlet politikalarının enstrümanları olarak ortaya çıkmamıştır. Zamanla düzenli bankacılık işlerinden ortaya çıkmıştır. Yatırılan paraların dekontlarının halk tarafından para-ikameleri olarak ilgilenilen bankacılar, yatırılan fonların bir kısmını borç vermeye başladıklarında, kendi işlerinden başka bir şeyi görmüyorlardı. Çıkarılan dekontların karşılıklarını kasalarında nakit rezerv olarak tutmamayı zararsız olarak görüyorlardı. Yatırılan fonların bir kısmını ödünç verselerdi bile, yükümlülüklerini yerine getirmede ve çıkardıkları kâğıt paraları gecikmesiz geri ödemede herhangi bir sorunla karşılaşmayacakları konusunda özgüvenleri vardı. Banknotlar müdahalesiz piyasa ekonomisi işleyişi içerisinde emanet para haline geldiler. Kredi genişlemesinin müsebbibi otorite değil, bankacılardır.

Ancak, bugün kredi genişlemesi münhasıran devlet uygulamasıdır. Özel bankalar ve bankerler emanet para çıkarımında işe yaradığı sürece, rolleri yalnızca yardımcıdır ve sadece teknikle ilgilidir. Devletler tek başına işlerin gidişatını yönlendirir. Tedavül kredisi hacmi ile ilgili tüm meselelerde tam üstünlüğü ele geçirdiler. Özel bankaların ve bankerlerin müdahalesiz piyasa ekonomisinde üretebilecekleri kredi genişlemesinin büyüklüğü kesin bir biçimde sınırlı iken, devletler mümkün olan en büyük kredi genişlemesini hedeflerler. Kredi genişlemesi piyasa ekonomisine karşı mücadelesinde devletin en önde gelen aracıdır. Ellerinde, sermaye malları kıtlığını, faiz oranlarını düşürmeyi veya toptan kaldırmayı, müsrif devlet harcamalarını finanse etmeyi, kapitalistlerin kârına elkoymayı, hiç bitmeyen canlanmanın yolunu açmayı ve herkesi zenginleştirmeyi sağlamak için tasarlanan sihirli bir değnek gibidir.

Kredi genişlemesinin kaçınılmaz sonuçları iş döngüsü teorisi ile gösterilir. İş döngüleri dalgalanmalarının parasal veya tedavül kredi teorisinin doğruluğunu kabul etmeyi hâlâ reddeden iktisatçılar bile kredi genişlemesinin gerekli etkilerine dair bu teorinin iddialarının sonuçlarını ve çürütülemezliğini

sorgulamaya asla cüret edememişlerdir. Bu iktisatçılar yukarı doğru tırmanışın kredi genişlemesi şartına bağlı olduğunu, kredi genişlemesi olmaksızın var olamayacağı ve devam edemeyeceğini ve kredi genişlemesinin durması halinde depresyonla biteceğini kabul etmek zorundadırlar. Ticaret döngüsü açıklamaları gerçekte yukarı doğru tırmanışı ilk başlatanın kredi genişlemesi değil, başka unsurlar olduğu iddiasına getirir. Kendi görüşlerinde bile, genel canlanmanın vazgeçilmez ihtiyacı olan kredi genişlemesinin faiz oranlarını düşürmeyi ve ihtiyaç duyulan sermaye mallarının yokluğundan dolayı ilave yatırımları teşvik etmeyi kasten hedefleyen politikanın bir sonucu olmadığını söylerler. Bu diğer unsurlar her ne zaman işbaşı yaptıklarında mucizevî bir şekilde, otoritelerin aktif müdahaleleri olmaksızın, daima görünen bir şeydir.

Bu iktisatçıların kredi genişlemesinden uzak durmak suretiyle iş dalgalanmalarını ortadan kaldırma planlarına karşı çıkarak kendileriyle çeliştikleri açıktır. Naif enflasyonist tarih görüşünün destekçileri kredi genişlemesinin ekonomik her derde deva ilkesinden—tabii ki, kesinlikle yanlış ve tezat--çıkarsama yaptıklarında tutarlıdırlar. Depresyonun vazgeçilmez şartı olan canlanmayı meydana getiren kredi genişlemesini inkâr etmeyenler kredi genişlemesini frenleme önerileriyle savaşta kendi doktrinleriyle anlaşmazlık içindedirler. Hükümetlerin ve güçlü baskı gruplarının sözcüleri ve üniversitelerin iktisat bölümlerini baskı altında tutan dogmatik "ortodoks olmayan" önde gelenler kişinin depresyonun tekrarını önlemeye çalışması ve bu amacın gerçekleştirilmesinin canlanmaların önlenmesini gerektirdiği konusunda hemfikirdirler. Kredi genişlemesini teşvik eden politikalardan uzak durulması yönündeki tekliflere karşı savunulabilir argümanlar geliştiremezler. Ancak, bu tip fikirleri dinlemeyi inatla reddederler. Kredi genişlemesini önlemeye yönelik planları depresyonu azdıracak araçlar olarak küçümserler. Davranışları, iş döngüsünün faiz oranlarını düşürmeyi ve suni canlanmalar meydana getirmeyi kasten hedefleyen politikaların ürünü olduğu ifadesinin doğruluğunu net bir biçimde gösterir.

Faiz oranlarını düşürmeyi hedefleyen bugünün önlemleri genelde oldukça arzulanan bir şey olduğu ve kredi genişlemesinin bu amacın elde edilmesinde etkili bir araç olarak göründüğü bir gerçektir. Altın standardına karşı tüm devletleri savaşmaya teşvik eden de bu önermedir. Tüm siyasi partiler ve tüm baskı grupları gevşek para politikasına sıkı sıkıya sadıktır.[40]

[40] Eğer banka tedavül kredisini ilave emanet para (ya banknot şeklinde veya mevduat parası şeklinde) çıkartarak genişletmezse, faiz oranlarını müdahalesiz piyasanınkinin altına bile indirse canlanma yaratamaz. Borçlulara sadece hediye etmiş olur. Canlanmanın ve ardından gelen depresyonun tekrarlanmasını önlemek isteyenler tarafından paranın dolanım teorisinden çıkartılabilecek sonuç, bankanın faiz oranını düşürmemesi değil, kredi genişlemesinden uzak durmasıdır. Elbette, kredi genişlemesi

Kredi genişlemesinin amacı, nüfusun bazı gruplarının menfaatlerini diğerlerinin aleyhine kayırmaktır. Elbette ki, bu, müdahaleciliğin tüm grupların menfaatine zarar vermediğinde elde edebileceği en iyi durumdur. Ancak, tüm topluluğu daha fakir yaparken, bazı tabakaları hâlâ zenginleştirebilir. İkinci sınıfa hangi grubun dâhil olacağı her durumun özel verilerine bağlıdır.

Niteliksel kredi kontrolü denen şeyi üreten fikir, kredi genişlemesinin sözde nimetlerini belli gruplara yoğunlaştıracak ve diğer gruplardan geri tutacak şekilde ilave krediyi kanalize etmektir. Kredilerin borsaya gitmemesi ve hisse fiyatlarını yükseltmemesi yönünde argüman ortaya konur. İmalat sanayilerinin, madenciliğin ve "meşru ticaretin" ve her şeyden önce çiftçiliğin "meşru üretken faaliyetlerinden" yararlanmalıdırlar. Niteliksel kredi kontrolünün diğer taraftarları ilave kredilerin sabit sermayede kullanılmasını önlemek ve böylece hareketsiz kalmasına mani olmak istemektedir. Bunun yerine, ilave kredi likit malların üretimi için kullanılmalıdır. Bu planlara göre yetkililer, bankalara verilmesi serbest veya vermekten men edilmiş ödünç tipleri ile ilgili sağlam direktifler vermelidir.

Ne var ki, tüm bu planlar beyhudedir. Borç vermede ayrımcılık kredi genişlemesinde konan engellerin ikamesi değil, sadece borsadaki fiyatların yükselişini ve sabit sermaye yatırımlarındaki genişlemeyi gerçekten önleyebilecek araçlardır. İlave kredi miktarının ödünç piyasasına gidiş yolunu bulduğu yöntem ikincil öneme sahiptir. Önemli olan, yeni yaratılan kredinin akışıdır. Eğer bankalar çiftçilere daha fazla kredi verirse, çiftçiler diğer kaynaklardan aldıkları ödünçleri geri ödeme ve satın aldıkları şeyler için nakit ödeme pozisyonundadırlar. Eğer iş dünyasına daha fazla döner sermaye olarak kredi verirlerse, işadamları bu amaçla kullanım için daha önce bağlı olan fonları serbest bırakırlar. Her neyse, sahiplerinin en kârlı yatırımı bulmaya çalıştıkları harcanabilir para bolluğunu yaratırlar. Bu fonların borsada veya sabit yatırımda çıkış bulmaları oldukça muhtemeldir. Hisse senedi fiyatlarını yükseltmeden ve sabit sermayeyi genişletmeden kredi genişlemesini devam ettirmenin mümkün olduğu fikri saçmadır.[41]

Kredi genişlemesi altında olayların tipik gidişatı birkaç on yıl öncesine kadar iki gerçek tarafından belirlenmekteydi: altın standardı altındaki kredi genişlemesi ve hareketlerini devletlerin yönlendirdiği merkez bankaları ve çeşitli ulusal hükümetlerin uyumlu ve birlikte eyleminin bir sonucu değildi. Bu gerçeklerin birincisi, katı sabit kura göre devletlerin ülkelerinin banknotları-

---

piyasa faiz oranında geçici bir düşmeyi takip eder. Profesör Haberler(*Prosperity and Depression*, s. 65-66) bu esas noktayı idrak edememiş olup, eleştirileri boşunadır.

41 Bkz. Machlup, *The Stock Market, Credit and Capital Formation*, s. 256-261.

nın konvertibilitesini terk etmeye hazır olmadıklarıydı. İkinci gerçek, kredi genişlemesi büyüklüğünde bir niceliksel tektipliğin yokluğu ile sonuçlandı. Bazı ülkeler diğer ülkelerin önüne geçtiler ve bankaları döviz ve altın rezervlerindeki ciddi dışsal kuruma tehlikesiyle karşılaştılar. Ödeme güçlerini koruyabilmek için, bu bankalar sert kredi kısıtlamalarına başvurmaya zorlandılar. Böylece, panik yarattılar ve yurtiçi piyasada depresyonu başlattılar. Panik çok kısa zamanda diğer ülkelere sıçradı. Bu diğer ülkelerdeki işadamları korktular ve olabilecek tüm beklenmedik olaylar için likit fonlarını kuvvetlendirmek amacıyla ödünçlerini yükselttiler. İşte tam olarak bu ülkelerdeki, zaten ilk ülkedeki krizlerden alarmda olan, para otoritelerini daraltıcı tedbirlere başvurmaya teşvik eden şey yeni kredi talebindeki artıştı. Böylece, birkaç gün veya hafta içinde depresyon uluslararası bir olgu haline geldi.

Devalüasyon politikası bir şekilde olayların bu tipik ardışıklığını değiştirmişti. Dışsal sızma* ile tehdit edilen para otoriteleri her zaman için kredi kısıtlamalarına ve merkez bankası sisteminin uyguladığı faiz oranını yükseltmeye başvurmaz. Parayı devalüe ederler. Ama, devalüasyon sorunu çözmez. Eğer devlet dövizin ne kadar yükselebileceğine önem vermezse, belli bir süreliğine kredi genişlemesine tutunmaya devam eder. Ancak, bir gün canlanmadaki parçalanma para sistemini çökertecektir. Diğer taraftan, eğer otorite tekrar ve tekrar artan hızda devalüe etme zorunluluğundan kaçınmak istiyorsa, yurtiçi kredi politikasını, kredi genişlemesinde yurtiçi parayı başabaş tutmak istediği diğer ülkeleri geçmeyecek şekilde düzenlemelidir.

Pek çok iktisatçı, otoritelerin krediyi genişletme çabalarının daima ticarette canlanma ve ardından gelen depresyon dönemleri arasında neredeyse aynı ve düzenli değişmeleri meydana getirdiğini kolayca kabul eder. Kredi genişlemesinin etkilerinin gelecekte, onsekizinci yüzyıl İngiltere'sinde ve ondokuzuncu yüzyıl ortalarındaki Batı ve Orta Avrupa ile Kuzey Amerika'da gözlenmiş olanlardan farklı olmayacağını varsaymaktadırlar. Fakat, şartların değişip değişmediğini merak edebiliriz. Ticaret (iş) döngüsünün para teorisi öğretileri, bugün iktisat dairesinin dışındakiler bile, o kadar iyi bilmektedir ki geçmişte canlanma dönemlerinde girişimcilere ilham veren naif iyimserlik belli kuşkuları ele vermektedir. İşadamlarının gelecekte, kredi genişlemesine, geçmişte takındıkları tavırlardan daha farklı tepki verecek olması muhtemeldir. İşletmelerini genişletmek için kolay para kullanımından kaçınacaktır, çünkü canlanmanın kaçınılmaz sonunu aklında tutacaktır. Bazı işaretler bu tür bir değişmeyi önceden haber vermiştir. Ancak kesin bir şey söylemek için henüz daha çok erken.

* Paranın dışarı kaçması (external drain). (Ed.)

Bir diğer açıdan ticaret döngüsünün para teorisi olayların gidişatını kesinlikle etkilemiştir. Hiçbir resmi--ister devletin mali hizmetleri bürosunda veya merkez bankasında çalışsın, ya da isterse yeni ortodoks üniversitede ders veriyor olsun--kabul etmeye hazır olmamasına rağmen, kamuoyu genelde tedavül kredi teorisinin iki ana tezini artık inkâr etmemektedir: yani, depresyonun nedeni önceki canlanmadır ve bu canlanma kredi genişlemesi ile oluşturulur. Bu gerçeklerin farkında olmak, canlanmanın ilk işareti belirir belirmez finans dergilerini alarma geçirir. O zaman otoriteler bile fiyatlar ve kârlardaki daha fazla yükselmenin önlenmesi için zorunluluktan bahsetmeye başlarlar ve gerçekten krediyi kısıtlamaya başlarlar. Canlanma erken son bulur; daralma başlar. Sonuç, son on yılda döngü uzunluğunun önemli ölçüde kısaltılması olmuştur. Canlanma ve daralma değişkenliği hâlâ vardır, ama dönemler daha kısa sürmüştür ve daha sıklıkla birbirlerini takip etmiştir. Bu William Stanley Jevons'un tahıl döngüsünün on buçuk senelik "klasik" döneminden çok uzak bir haykırıştır. En önemlisi de, canlanma daha erken sona erdiğinden, kötü yatırım miktarı daha küçük ve takip eden depresyon daha ılımlıdır.

Karşıt-döngü Politikalarının Kuruntusu

Tüm sosyalistler ve tüm müdahaleciler tarafından geliştirilen "ortodoks olmayan" doktrinlerin temel ögesi, depresyonların tekrarının piyasa ekonomisinin işleyişinde kalıtsal bir fenomen oluşudur. Ancak, sosyalistler sadece sosyalizmin kapitalizm yerine ikamesinin kötülüğü ortadan kaldıracağını iddia ederken, müdahaleciler "ekonomik istikrar" dedikleri şey meydana gelecek şekilde, devlete piyasa ekonomisinin işleyişini düzeltme gücünü verirler. Bu müdahaleciler eğer depresyon karşıtı planlar kredi genişlemesi politikalarının radikal biçimde terkini hedefleseydi, haklı olurlardı. Fakat, bu fikri daha baştan reddederler. İstedikleri, krediyi daha fazla genişletmek ve depresyonu özel "karşıt-döngü" tedbirlerin benimsenmesi ile önlemektir.

Bu planların içeriğinde devletler, insani işlerin yörüngesi dışında duran ve işleyen, tebaalarının eylemlerinden bağımsız olan ve bu eylemlere karışma gücü olan bir ilah olarak görünür. Elinin altında insanlar tarafından sağlanmayan araçlar ve fonlar vardır; yönetenler bu fonları diledikleri amaç için kullanmaya hazırdırlar, özgürce kullanırlar. Bu gücün en yararlı kullanımını sağlamak için gereken tek şey, uzmanlar tarafından verilen tavsiyeleri izlemektir.

Bu tavsiye edilen çareler içerisinde en fazla reklamı yapılan, kamu müesseselerinde harcama ve kamu işlerinde karşıt-döngü zamanlamasıdır. Bu fikir, ileri gelenlerinin bizleri inandırmak istedikleri kadar yeni değildir. Geçmişte depresyon geldiğinde, kamuoyu daima devletten iş yaratmak için kamu işlerine girişmesini ve fiyatlardaki düşüşü durdurmasını istedi. Ancak, sorun bu kamu işlerinin nasıl finanse edileceğiydi. Eğer devlet vatandaşlarını vergilerse

veya onlardan borçlanırsa, Keynesyenlerin toplam harcama miktarı dedikleri hiçbir şey eklemez. Özel sektörün tüketme veya yatırım yapma gücünü, devlet, kendisininkini arttırdığı ölçüde kısıtlar. Eğer devlet enflasyon finansman yöntemine başvururşa, işleri daha iyi değil, daha kötü yapar. Daralmanın ortaya çıkışını kısa süreliğine geciktirebilir. Ancak, kaçınılmaz bedel geldiğinde, kriz, devlet onu ne kadar ertelerse o kadar daha ağır olur.

Müdahaleci uzmanlar buradaki gerçek sorunları kavrayamamaktadırlar. Gördükleri şekliyle, ana şey şudur: "kamu sermaye harcamalarını önceden iyi bir şekilde planlamak ve tam çalışan derhal işleme konabilecek sermaye projelerini raflarda biriktirmek." Bunun "doğru bir politika olduğunu ve adapte etmeleri için tüm ülkelere tavsiye edebileceğimiz bir şey olduğunu"[42] söylerler. Fakat, sorun projeleri açıklamak değil, uygulaması için maddi araçları sağlamaktır. Müdahaleciler bunun, canlanma döneminde devlet harcamalarını kısarak ve depresyon geldiğinde arttırarak kolayca başarılabileceğine inanmaktadırlar.

Şimdi, kamu harcamalarının kısıtlanması kesinlikle iyi bir şey olabilir. Fakat, devletin daha sonraki harcamalarını genişletmek için ihtiyaç duyduğu fonları temin etmez. Birey işlerini bu şekilde yapabilir. Geliri yüksek iken tasarruf edebilir ve geliri daha sonra düştüğünde bunları harcayabilir. Ancak, ulus veya tüm uluslar için durum farklıdır. Hazine, canlanma sonucu kamu sandığına akan vergilerden elde edilen bol gelirin önemli bir kısmını gömüleyebilir. Bu fonları ne kadar uzun süre tedavülden uzak tutabilirse, politikası gerçekten deflasyonist ve karşıt-döngüseldir ve bu ölçüde kredi genişlemesinin yarattığı canlanmayı zayıflatabilir. Ancak, bu fonlar tekrar harcandığında, para ilişkisini yeniden değiştirir ve para biriminin satın alma gücünde nakit-teşvikli düşme eğilimi yaratır. Bu fonlar raftaki kamu işlerinin uygulanması için ihtiyaç duyulan sermaye mallarını kesinlikle temin edemez.

Bu projelerin temel hatası, sermaye malları eksikliğini ihmal etmeleri gerçeğinden oluşmaktadır. Onların gözünde depresyonun nedeni sadece insanların harcama ve yatırım eğiliminin gizemli eksikliğidir. Sermaye malları stokunu arttırmak için daha fazla üretmek ve daha az tüketmek gerçek sorun iken, müdahaleciler hem tüketimi hem yatırımı arttırmak istemektedirler. Tüketicilerin daha acil olarak gördüğü tatminin yerine getirilmesinde başka işkollarında kullanılan üretim faktörlerinin buralardan alınıp diğer projelerde kullanılması gerektiğinden, kârsız olan projeleri devletin yerine getirmesini istemektedirler. Bu tip kamu işlerinin gerçek kötülüğü, yani sermaye malı eksikliğini, daha da azdıracağını fark etmezler.

[42] Bkz. League of Nations, *Economic Stability in the Post-War World*, Report of the Delegation on Economic Depressions, Pt. II (Cenova, 1945), s. 173.

Elbette ki, kişi devletin canlanma dönemlerinde yaptığı tasarrufu kullanmak için başka bir tarz düşünebilir. Hazine, fazlalığını depresyon geldiğinde planlanan kamu işlerini uygulamak için gereken tüm materyallerin ve bu kamu işlerinde çalışanların isteyeceği tüketici mallarını büyük stoklar halinde satın almaya yatırabilir. Ancak, otoriteler bu tarzda hareket etselerdi, canlanmayı önemli ölçüde azdırırlar, krizin ortaya çıkışını hızlandırırlar ve sonuçları daha ciddi hale getirirlerdi.[43]

Karşıt-döngüsel devlet faaliyetleri hakkındaki tüm bu konuşmalar tek bir amacı hedefler, işin döngüsel dalgalanmalarının gerçek nedenini anlamaktan halkın dikkatini saptırmaktır. Tüm hükümetler düşük faiz oranları, kredi genişlemesi ve enflasyon politikasına sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kısa vadeli politikaların kaçınılmaz sonuçları gözüktüğünde, tek bir çareyi--enflasyonist girişimlere yelken açmayı--biliyorlar.

6. Döviz Kontrolü ve İkili Mübadele Anlaşmaları

Eğer devlet yurtiçi kredi veya parayı altın veya dövize karşı piyasadan daha yüksek bir noktada--yani, eğer döviz ve altın için maksimum fiyatı, potansiyel piyasa fiyatının altında--belirlerse, Gresham Kanunu'nun tarif ettiği etkiler gözükür. Döviz kuru kıtlığı--oldukça yetersiz bir şekilde--denen sonuç ortaya çıkar.

Eldeki arzın kullanımı mümkün kılacak kadar bol olmaması, iktisadi malın karakteristik işaretidir. Arzı kısıtlı olmayan nesne iktisadi mal değildir; bunlar için fiyat istenmez ve ödenmez. Para zorunlu olarak iktisadi bir mal olduğundan, kıt olmayacak para kavramı saçmadır. Ancak, döviz kıtlığından şikâyet eden devletlerin aklında olan farklı bir şeydir. Fiyat sabitlemesi politikalarının kaçınılmaz sonucudur. Devlet tarafından keyfi olarak belirlenen fiyatta talebin arzı aşacağı demektir. Eğer devlet yurtiçi para biriminin satın alma gücünü altın, döviz ve mal ve hizmetlere karşı enflasyon yoluyla düşüren devlet döviz

[43] Karşı-döngüsel politikalarla ilgilenirken müdahaleciler bu politikaların İsveç'te sözde başarılarına atıfta bulunurlar. İsveç'te kamu sermaye harcamasının 1932 ile 1939 arasında iki katına çıktığı doğrudur. Ancak, bu otuzlardaki İsveç'in zenginliğinin nedeni değil sonucuydu. Bu zenginliğin nedeni Almanya'nın yeniden silahlanmasıydı. Bu Nazi politikası İsveç ürünlerine bir taraftan Alman talebini arttırırken diğer taraftan Alman rekabeti İsveç'in arz edebileceği ürünlerin dünya piyasasını kısıtladı. Böylece, İsveç ihracatı 1932'den 1939'a şu kadar arttı (bin ton): demir filizi 2,219'dan 12,485'e, pig demir 31,047'den 92,980'e; karışımlar 15,453'ten 28,605'e, diğer çeşit demir ve çelik 134,237'den 256,146'ya; makine 46,230'dan 70,605'e. Yardım için başvuran işsiz sayısı 1932'de 114,000 ve 1933'te 165,000 idi. Almanya yeniden silahlanmaya başlar başlamaz, 1934'te 115,000'e 1935'te 62,000'e ve 1938'de 16,000'e indi. Bu "mucizenin" yazarı Keynes değil, Hitler'di.

kurlarını kontrol etme girişiminden uzak durursa, devletin kıtlık terimini kullandığı manada bir kıtlık sorunu olamaz. Piyasa fiyatını ödemeye hazır olan herkes istediği kadar döviz satın alabilir.

Ancak, devlet döviz kurundaki bir yükselmeye (şişirilmiş yurtiçi para cinsinden) müsamaha göstermemeye kararlıdır. Hâkimlerine ve polislerine güvenerek, emredilmiş maksimum fiyattan farklı olarak dövizle ilgilenilmesini yasaklar.

Devlet ve uydularının gördüğü şekliyle, döviz kurundaki yükselme aleyhte ödemeler dengesi ve spekülatörlerin alımlarından kaynaklanmaktadır. Kötülüğü gidermek için, devlet döviz talebini kısıtlayıcı önlemlere başvurur. Devletin teyit ettiği işlemleri yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu dövizi sadece bu insanlar satın alabilirler. Devletin görüşüne göre lüzumsuz olan malların ithali artık yapılmamalıdır. Yabancılara olan faiz ve borçların anapara ödemeleri yasaklanır. Vatandaşlar artık yurtdışına seyahate çıkmamalıdırlar. Devlet bu tip önlemlerin ödemeler dengesini asla "iyileştirmeyeceğini" fark etmez. Yabancı malları almaları, dış borçları geri ödemeleri ve yurtdışına seyahatleri önlenen vatandaşlar nakit tutumlarında kendilerine kalan yurtiçi para miktarını tutmayacaklardır. Tüketici veya üretici malları alımlarını arttıracaklar ve böylece yurtiçi fiyatlarda daha fazla bir artışa neden olacaklardır. Ancak, fiyatlar ne kadar yükselirse, ihracat o kadar engellenir.

Şimdi devlet bir adım daha ileriye gider. Döviz işlemlerini millileştirir. Döviz elde eden--örneğin ihracat yoluyla--her vatandaş bunu, döviz kontrol ofisine resmi kurdan satmakla mükelleftir. Eğer bu zorunluluk, ki ihraç vergisiyle eş anlamlıdır, etkin biçimde uygulatılırsa, ihracat önemli ölçüde küçülür veya toptan durur. Devlet bu sonuçtan kesinlikle hoşlanmaz. Ancak, istenilen amaçlara ulaşmada müdahalesinin kesinlikle başarısız olduğunu ve devletin gözünden önceki durumdan bile daha kötü durum ürettiğini de kabullenmez. Öyleyse, devlet geçici çözüme başvurur. Politikasının ihraç edenlerin sırtına yüklediği kayıpları telafi edecek kadarlık bir ihracat teşvikine başvurur.

Diğer taraftan, devletin döviz kontrol ofisi, döviz kurunun "gerçekten" yükselmediğine ve resmi kurun etkin kur olduğu kurgusuna inatla yapışır, ithalatçılara bu resmi kurdan döviz satar. Eğer bu politika gerçekten takip edilseydi, ilgili mallara ikramiyeli ödeme ile eşdeğer olurdu. Bu adamlar yurtiçi piyasada ithal malları satarak tatlı kâr elde ederlerdi. Böylece, otorite daha fazla geçici çözümlere başvurur. Ya ithalat vergilerini yükseltir veya özel vergiler tahsis eder, ya da döviz alımlarının yükünü bir şekilde başkalarına aktarır.

O zaman elbette ki döviz kontrol rejimi işe yarar. İşe yarar çünkü dövizin piyasa değerini kabul eder. İhracatçı, kazançları için resmi kurdan döviz artı

sübvansiyon alır. İkisi birlikte piyasa kuruna eşittir. İthalatçı döviz kuruna resmi kur artı özel vergi veya gümrük vergisi öder. İkisi birlikte piyasa kuruna eşittir. Gerçekten neler döndüğünü anlayamayacak kadar kalın kafalı olanlar sadece kendilerini bürokratik terminoloji ile kandırılmasına izin verenler, para yönetiminin yeni yöntemleri ve yeni parasal deneyimleri üzerine kitapların ve makalelerin yazarlarıdır.

Devlet tarafından dövizin alımı ve satımının tekelleşmesi döviz kontrolünü otoritelerin ellerine verir. Döviz kurlarının belirlenmesini etkilemez. Devletin dövizin reel ve efektif kurlarını yayınlanmasını yasaklamasının hiçbir önemi yoktur. Dış ticaret devam ettiği sürece, sadece bu reel ve efektif kurlar uygulamadadır.

İşlerin gerçek durumunu daha iyi kavramak için, devletler reel döviz kuruna yapılan tüm göndermeleri ortadan kaldırma eğilimindedirler. Dış ticaretin artık paranın aracılığıyla yapılmaması gerektiğini düşünürler. Trampa yapılmalıdır. Yabancı devletler ile trampa ve kliring anlaşmalarına girerler. Anlaşma yapan iki ülkenin her biri mal ve hizmet miktarını diğer ülkeye satmalı ve karşılığında mal ve hizmet satın almalıdır. Bu anlaşmaların içeriğinde reel piyasa döviz kuruna atıfta bulunmaktan dikkatlice kaçınılır. Ne var ki, her iki taraf satışlarını ve alımlarını altınla ifade edilen dünya piyasa fiyatlarından hesaplarlar. Bu kliring ve takas anlaşmaları liberal çağın üçlü veya çok taraflı anlaşmalarının yerine iki ülke arasındaki ikili ticareti ikame eder. Ancak, ülkenin ulusal parasının satın alma gücünün altına, dövize ve mallara karşı kaybettiği gerçeğini hiçbir şekilde etkilemez.

Dış ticaretin millileştirilmesi politikası olarak, döviz kontrol rejimi piyasa ekonomisi yerine sosyalizmin ikamesine doğru bir adımdır. Başarılı olduğu bir başka yön yoktur. Döviz kurunun belirlenmesini kesinlikle ne kısa dönemde, ne de uzun dönemde etkiler.

Bölüm 32

Kamulaştırma ve Yeniden Dağıtım

1. Kamulaştırmanın Felsefesi

Müdahalecilik mülkiyet haklarına müdahale edilmesinin üretimin büyüklüğünü etkilemeyeceği fikri ile yönlendirilir. Bu yanılgının en naif beyanı istimlâk edici müdahalecilik tarafından sunulur. Üretim faaliyetlerinin getirisi toplumun sosyal düzeninin sadece tesadüfi düzenlenmesinden bağımsız veri bir büyüklük olarak görülür. Devletin görevi de toplumun muhtelif üyeleri arasında bu milli gelirin "adil" dağılımı olarak algılanır.

Müdahaleciler ve sosyalistler, tüm malların üretimin toplumsal süreci tarafından üretildiği iddiasını dile getirirler. Bu süreç sona erdiğinde ve meyveleri olgunlaştığında, ikinci sosyal süreç, yani kazancın dağıtımı, gelir ve her birine bir pay tahsis eder. Kapitalist düzenin karakteristik özelliği, tahsis edilen payların eşit olmamasıdır. Bazı insanlar--girişimciler, kapitalistler ve toprak sahipleri--kendilerine olması gerektiğinden daha fazla pay biçerler. Buna bağlı olarak, diğer insanların payları azalır. O halde devlet imtiyazlıların fazlalığını kamulaştırmalı ve bunu ayrıcalıklı olmayanlar arasında dağıtmalıdır.

Şimdi piyasa ekonomisinde bu iki bağımsız sürecin, üretimin ve dağılımın, sözde ikiliği bulunmaz. Devam eden tek bir süreç vardır. Mallar ilkin üretilip ardından dağıtılmaz. Sahipsiz mal stokundan uygun paylar diye bir şey yoktur. Ürünler birinin mülkiyeti olarak hayat bulur. Eğer birisi bunları dağıtmak isterse, önce bunlara elkoymalıdır. Baskı ve cebrin kamusal aygıtının kamulaştırma ve elkoymaya girişmesi kesinlikle çok kolaydır. Ancak, ekonomik işlerin sağlam sisteminin bu tip kamulaştırma ve elkoyma üzerine inşa edilebileceğini ispat etmez.

Vikingler yağmaladıkları kendi kendine yeten köylü topluluğuna sırtlarını döndüklerinde, hayatta kalan kurbanlar çalışmaya, toprağı ekip biçmeye ve tekrardan inşaya başladılar. Korsanlar belli bir zaman sonra geri döndüklerinde, yine çalacakları şeyler buldular. Ancak, kapitalizm bu tip geriletici avlayıcı saldırılara dayanamaz. Sermaye birikimi ve yatırımları bu tip elkoymaların olmayacağı beklentisi üzerine kuruludur. Eğer bu beklenti yoksa, insanlar sermayelerini elkoyuculara karşı korumak yerine tüketmeyi tercih ederler. Bu özel mülkiyet ile geri kalmış elkoyuculuğu birleştirmeyi hedefleyen tüm planların kalıtsal hatasıdır.

2. Toprak Reformu

Eski günlerin toplumsal reformcuları sadece kendi kendine yeten tarım toplumlarının kurulmasını hedefledi. Her bir üyeye tahsis edilen toprak hissesi eşit olmaktaydı. Bu ütopyacıların hayalinde emeğin işbölümü ve imalat ve ticarette uzmanlaşmaya yer yoktu. Bu tip toplumsal düzene *agraryan (tarım) sosyalizmi* demek ciddi bir hatadır. Ekonomik olarak kendi kendine yeten hanehalklarının yanyana bulunmasından ibarettir.

Piyasa ekonomisinde toprak, üretimin diğer maddi faktörleri gibi, üretim araçlarından birisidir. Çiftçi nüfusu arasında toprağın aşağı yukarı eşit dağılımını hedefleyen planlar, piyasa ekonomisi şartları altında, daha az verimli üreticilere (tüketici çoğunluğunun aleyhine) ayrıcalık verme planlarından ibarettir. Piyasanın işleyişi, üretim maliyeti tüketicilerin satın almaya hazır olduğu tarım ürünleri üretimi için gereken marjinal maliyetten daha yüksek olan tüm çiftçileri ortadan kaldırma eğilimindedir. Çiftliklerin büyüklüğünü ve uygulanacak olan üretim yöntemlerini de belirler. Eğer devlet mevcut çiftçilik şartlarını farklı düzenlemek amacıyla müdahalede bulunursa, tarım ürünlerinin ortalama fiyatını yükseltir. Eğer rekabet şartları altında, her biri 1,000 hektarlık çiftliği işleten, *m* çiftçi tüketicilerin satın almaya hazır olduğu tüm tarım ürünlerini üretiyorsa ve devlet, her biri 200 hektarlık çiftliği işletmekte olan, *m* çitçiyi ikame etmek amacıyla müdahale ederse, tüketiciler bunun faturasını yüklenirler.

Bu tip toprak reformlarını doğal kanun veya diğer metafiziksel fikirler ile haklılaştırmak boşunadır. Basit gerçek, bu tür reformun tarımsal ürünlerin fiyatlarını yükseltmesi ve tarım dışı üretimi azaltmasıdır. Çiftlik ürün birimini üretmek için daha fazla insan gücüne ihtiyaç duyulduğundan, daha fazla insan çiftçilikte istihdam edilir; dolayısıyla, imalat endüstrisi için daha az insan kalır. Tüketim için mevcut toplam mal miktarı düşer ve belli grup insanlar çoğunluğun aleyhine kayrılır.

3. Elkoyucu Vergileme

Bugün elkoyucu müdahaleciliğin ana enstrümanı vergilemedir. Veraset ve gelir vergisinin amacının sözde toplumsal gelir ve servet eşitleme güdüsü olup olmamasının veya başlıca motivasyonun gelir olup olmamasının hiçbir önemi yoktur. Önemli olan tek şey sonuçlanan etkilerdir.

Vasat insan sorunlara dışa vurulmamış kıskançlıkla bakar. Neden bir başkası kendisinden daha zengin olsun? Ulvi maneviyatçılar içerlemelerini felsefi tezde gizlerler. On milyona sahip olan insanın, ilave doksan milyon ile daha fazla mutlu edilemeyeceğini iddia ederler. Tersine, yüz milyona sahip olan insan, eğer zenginliği sadece on milyon azaltılsa mutluluğunda bir azalma hissetmez. Aynı muhakeme aşırı gelir için de geçerlidir.

Bu şekilde yargılamak bireysel açıdan yargılamak demektir. Uygulanan ölçütün bireylerin duyguları olduğu farz edilir. Ama, sorunlar toplumsal sorunlardır; toplumsal sonuçlarına göre takdir edilmelidirler. Önemli olan ne Krezüs'ün* mutluluğu ne de kişisel meziyetleri veya ihtarlarıdır; toplum ve insan çabasının verimliliğidir.

On milyondan fazlasını biriktirmeyi veya yılda bir milyondan fazlasını kazanmayı yasaklayan kanun tüketicilerin isteklerini yerine getirmede en başarılı olan girişimcilerin faaliyetlerini kısıtlar. Eğer böyle bir yasa Amerika Birleşik Devletleri'nde elli sene önce kanunlaşsaydı, bugün multi-milyonerlerin çoğu daha vasat ortamlarda yaşıyor olurdu. Ancak, geniş kalabalıklara daha önce ne duyulmuş ne de görülmüş kalemleri sunan endüstrinin yeni işkolları çok daha küçük ölçülerde, eğer tamamen kapanmazsa, işlerdi ve ürünleri vasat insanın erişebileceğinin çok ötesinde olurdu. Ürünlerini satın alarak yaptıkları işleri halkın onayladığı sınıra kadar faaliyetlerinin alanını genişletmekten en verimli girişimcileri önlemek, tüketicilerin çıkarlarına açıkça ters düşer. Ve işte yine aynı sorun karşımızda: kim üstün olacak, tüketiciler mi, devlet mi? Müdahalesiz piyasada sonuçta tüketicilerin davranışı, satın almaları veya satın almaktan uzak durmaları, her bireyin gelir ve servetini belirler. Tüketicinin seçimlerini geçersiz kılan gücü devlete mi vermelidir?

İflah olmaz devletçi itiraz eder. Onun görüşüne göre büyük girişimcinin faaliyetlerini motive eden servet arzusu değil, güç arzusudur. Bu tip "kraliyet tüccarı" eğer tüm kazandığı fazlayı vergi toplayıcısına göndermiş olsaydı faaliyetlerini kısıtlamazdı. Güç arzusu sadece para kazanımı düşünceleri ile zayıflatılamaz. Sözün gelişi bu psikolojiyi kabul edelim. Ancak, işadamı servetinden başka ne tür bir güç bulabilir ki? Eğer Rockefeller ve Ford servet

* Serveti ile meşhur Lidya kralı. (Çev.)

edinmekten men edilmiş olsalardı nasıl bir "güç" elde etme pozisyonunda olmuş olurlardı? Tüm bunlara rağmen, devletçiler, servet birikimini insana ekonomik güç verdiğinden dolayı yasaklamak isteyenlere göre daha iyi bir zemindedirler.[44]

Vergiler gereklidir. Ancak, yanlış yönlendiren artan oranlı gelir ve veraset vergisi adı altında evrensel kabul gören ayrımcı vergileme sistemi, vergileme usulü değildir. Bundan ziyade, başarılı kapitalist ve girişimcilerin kamufle edilmiş elkoyma usulüdür. Devletlerin uydularının lehinde her ne geliştirirlerse geliştirsinler, piyasa ekonomisinin korunması ile uyumsuzluk gösterirler. En iyi durumda sosyalizmi meydana getiren araçlar olarak düşünülebilir. 1913'te Federal gelir vergisinin başlangıcından günümüze kadar gelir vergisi oranlarının gelişimine geriye dönük bakıldığında, vasat insanın ücretinin ortalama yüksekliğinin üzerindeki tüm artığın yakında tamamen vergilerle yutulmayacağına inanmak zordur.

İktisat artan oranlı vergi lehinde geliştirilen yüzeysel metafiziksel doktrinler ile ilgilenmez. Piyasa ekonomisinin işleyişi üzerindeki yankıları ile ilgilenir. Müdahaleci yazarlar ve politikacılar "toplumsal arzulanan" gibi keyfi kavramların bakış açısından mevcut sorunlara eğildiler. Gördükleri şekliyle, "vergilemenin amacı asla para kazanmak değildir" çünkü devlet "ihtiyaç duyduğu tüm parayı basarak elde edebilir." Vergilemenin gerçek amacı, "vergi ödeyenlerin elinde daha az bırakmaktır."[45]

İktisatçılar meseleye farklı açıdan yaklaşırlar. İlk olarak şunu sorarlar: elkoyucu vergilemenin sermaye birikimi üzerindeki etkileri nelerdir? Vergilenen yüksek gelirlerin büyük bir kısmı ilave sermaye birikimi için kullanılmış olabilirdi. Eğer hazine kârları şu anki harcamalar için kullanırsa, sonuç, sermaye birikimi miktarında düşmedir. Aynısı, hatta daha büyük ölçüde, veraset vergileri için de doğrudur. Torunları, kendilerine miras bırakılan mülklerin önemli bölümünü satmaya zorlar. Elbette ki bu sermaye mahvolmaz; sadece el değiştirir. Ancak, satın alanların tasarrufları, torunları tarafından satılan sermayenin elde edilmesi için yapılan harcamalar, mevcut sermayede net bir artışı sağlamış olabilirdi. Böylece, yeni sermayenin birikimi yavaşlatılır. Teknolojik yeniliklerin gerçekleştirilmesi engellenir; istihdam edilen işçi başına sermaye oranı azaltılır; emeğin marjinal verimliliğindeki artış üzerine ve bunu takip eden reel ücret artışı üzerine engel konur. Elkoyucu vergilemenin bu tarzının

[44] Siyasi yönetim terminolojisini iktisadi sorunların ele alınışında kullanmaya ihtiyaç olmadığını vurgulamaya gerek yoktur. Yukarıya bakınız, s. 272-273.

[45] Bkz. A. B. Lerner, *The Economics of Control, Principles of Welfare Economics* (New York, 1944), s. 307-308.

şu anki kurbanlara, zenginlere, zarar verdiği yönündeki popüler inancın yanlış olduğu aşikardır.

Eğer kapitalistler gelir verisinin veya mülk vergisinin yüzde 100'e çıkma ihtimali ile karşı karşıya kalırlarsa, onları vergi toplayıcısı için saklamaktansa tüketmeyi tercih ederler.

Elkoyucu vergileme iktisadi gelişme ve ilerleme üzerine sadece sermaye birikimi üzerindeki etkileri ile engel koyma ile sonuçlanmaz. Stagnasyona ve müdahalesiz piyasa ekonomisinin rekabet şartları altında asla yaşayamayacak olan iş uygulamalarının korunmasına dönük genel bir eğilim meydana getirir.

Piyasanın her gün yeniden değişen yapısına iş davranışlarını ayarlamaya, her kapitalist ve girişimcinin menfaat ve güçlerine bakmadan değerlemek kapitalizmin kalıtsal özelliğidir. Kapitalistler ve girişimciler gevşemek için asla serbest kalamazlar. İş dünyasında kaldıkları sürece, atalarının oldukça eğlendiği imtiyazlar ve kendi başarıları ve geçen zamanın rutinliği asla verilmez. Eğer görevlerinin tüketicilere mümkün olanın en iyisiyle hizmet etmek olduğunu unuturlarsa, üst mertebedeki makamlarını kısa zamanda kaybedecekler ve sıradan insanın derecesine fırlatılıp atılacaklardır. Liderliklerine ve fonlarına piyasaya yeni gelenler tarafından daima meydan okunur.

Her hünerli insan yeni iş projeleri başlatmakta serbesttir. Fakir olabilir, fonları orta çaplı olabilir ve çoğunluğu borç alınmış olabilir. Ancak, eğer tüketicilerin isteklerini en iyi ve en ucuz şekilde karşılarsa, "aşırı" kâr yoluyla başarılı olacaktır. Kârının büyük kısmını tekrar işine geri yatırır, böylece daha çabuk gelişmesini sağlar. "Dinamizmi" olan piyasa ekonomisini sağlayan bu tip sonradan görme zenginlerin faaliyetleridir. Bu yeni zenginler iktisadi gelişmenin habercileridirler. Tehdit eden rekabetleri, eski firmaları ve büyük şirketleri ya halkın mümkün olan en iyi hizmetine davranışlarını ayarlamaya, veya iflasa zorlar.

Ancak, bugün vergiler sıklıkla yeni gelenlerin "aşırı" kârlarının büyük bölümünü yutmaktadır. Sermaye biriktiremezler; kendi işletmesini genişletemez; asla büyük işletme ve çıkar gruplarına denk olamazlar. Eski firmalar bunların rekabetinden korkmak zorunda değildirler; vergi toplayıcıların kanatları altında korunmaktadırlar. Ceza görmeden rutin işlere kendilerini kaptırabilirler, halkın dileklerine karşı koyabilirler ve tutucu olabilirler. Gelir vergisinin onları yeni sermaye biriktirmekten men ettiği doğrudur. Fakat, onlar için daha önemli olan yeni gelenleri sermaye biriktirmekten önleme tehlikesidir. Vergi sistemi ile neredeyse ayrıcalıklı bir konum elde ederler. Bu bağlamda artan oranlı vergileme iktisadi ilerlemeyi engeller ve katılaştırır. Müdahale-

siz kapitalizm altında sermaye, tüketicilere hizmet etmeye sahibini zorlama sorumluluğu taşırken, vergilemenin modern yöntemleri bunu bir ayrıcalığa dönüştürür.

Kârlar piyasa ekonomisinin itici gücüdür. Kârlar ne kadar büyükse, tüketicilerin ihtiyaçları o kadar iyi karşılanır. Kârlar sadece tüketicilerin talepleri ile önceki üretim faaliyetleri durumu arasındaki farklılığı gidererek sağlanabilir. Kamuya en iyi hizmeti veren kişi en yüksek kârı elde eder. Kârlarla savaşmada devletler kasten piyasa ekonomisinin işleyişini baltalarlar.

Elkoyucu Vergileme ve Risk-Yüklenimi

Popüler yanılgı, girişimcilik kârını risk almanın bir ödülü olarak görür. Girişimciye kazanma şansını ve kaybetme şansını iyice tarttıktan sonra, piyangoya yatırım yapan bir kumarbaz olarak bakar. Bu görüş borsa işlemleri tarifinde bir çeşit kumar olarak en net biçimde kendisini gösterir. Bu yaygın masalın bakış açısından, elkoyucu vergilemenin neden olduğu kötülük, piyangodaki lehte ve aleyhte şanslar arasındaki oranı bozmaktadır. Aleyhte olan tehlikeler değişmeden kalırken, ödüller azaltılır. Böylece, kapitalistler ve girişimciler riskli girişimlere kalkışmaktan men edilir.

Bu muhakemedeki her kelime yanlıştır. Sermaye sahibi daha riskli, az riskli ve güvenli yatırımlar arasında seçim yapmaz. Piyasa ekonomisinin işleyişiyle tüketicilerin en acil ihtiyaçlarını en iyi biçimde karşılayacak şekilde fonlarını yatırmaya zorlanır. Eğer devlet tarafından başvurulan vergileme yöntemleri sermaye tüketimine veya yeni sermaye birikimini kısıtlamaya neden oluyorsa, marjinal kullanımlar için gereken sermaye eksiktir ve bu vergilerin yokluğunda gerçekleştirilmiş olacak olan yatırım genişlemesi önlenir. Tüketicilerin istekleri daha az oranda tatmin edilir. Ancak bu sonuç kapitalistlerin risk alma konusundaki isteksizliğinden kaynaklanmaz; sermaye arzındaki düşmeden kaynaklanır.

Güvenli yatırım diye bir şey yoktur. Eğer kapitalistler risk masalının tarif ettiği biçimde hareket etseydiler ve en güvenli yatırım olarak gördüklerinin ardından mücadele verselerdi, davranışları bu yatırım hattını güvensiz kılardı ve girdilerini kesinlikle kaybederlerdi. Kapitalist için veri sermaye arzı, teknolojik bilgi ve tüketicilerin değerlemesi altında üretilebilecek tüm şeyleri üretmekte ve tüketicilerin dileklerini yerine getirmekte yatırımcı için piyasayı üstün yapan kanunu etkisiz hale getirmenin hiçbir yolu yoktur. Kapitalist, geleceği anlama yeteneğine göre, girdisini kaybetme tehlikesinin en küçük olduğu yatırımı asla seçmez. En yüksek kârı umduğu yatırımı seçer.

Piyasanın trendini kendileri için doğru bir şekilde yargılama yeteneğinden yoksun olduğunun farkında olan kapitalistler hisselere yatırım yapmazlar;

fonlarını bu tip girişimci sermaye sahiplerine ödünç verirler. Böylece güvendikleri piyasa şartlarını takdir etme yeteneği daha iyi olanlarla bir tür ortaklığa dahil olurlar. Girişimcilik sermayesini *risk* sermayesi olarak adlandırmak olağandır. Fakat, daha önce de vurgulandığı gibi, tercihli hisselerde, bonolarda, tahvillerde, konut kredilerinde ve diğer ödünçlerde yatırımın başarısı veya başarısızlığı girişimci sermaye yatırımının başarı veya başarısızlığını belirleyen aynı unsurlara en nihayetinde bağlıdır.[46] Piyasa olaylarının bağımsızlığı diye bir şey yoktur.

Eğer vergileme, girişimci sermaye arzı aleyhine ödünç sermaye arzını kuvvetlendirmek olsaydı, brüt piyasa faiz oranını düşürür ve aynı zamanda, firmaların ve şirketlerin sermaye yapılarında hisse sermayesi payına karşı olarak ödünç alınan sermaye payını arttırmak suretiyle, ödünçlerdeki yatırımı daha belirsiz yapardı. Sonuçta süreç kendi kendini yok ederdi.

Kapitalistin kural olarak yatırımlarını sıradan hisseler ve ödünçlerde, tek bir işletme veya işkolunda yoğunlaştırmaması, tersine fonlarını yatırımın çeşitli sınırları arasında dağıtmayı tercih etmesi gerçeği, "kumar riskini" azaltmak istediğini önermez. Kâr elde etme şansını geliştirmek istemektedir.

Eğer iyi bir yatırım yapmayı umuyorsa, hiç kimse yatırım faaliyetine girişmez. Hiç kimse kasten kötü yatırımı seçmez. Yatırımı kötü yatırıma dönüştüren şey, yatırımcının uygun bir şekilde tahmin etmediği şartların ortaya çıkışıdır.

Daha önce değinildiği gibi, yatırım yapılmamış sermaye diye bir şey olamaz.[47] Kapitalist yatırım ve yatırım olmayan arasında seçim yapmakta serbest değildir. Tüketicilerin hâlâ tatmin edilmemiş istekleri arasında en acil olanı tarafından belirlenen hatta sermaye mallarına yatırım yapma seçiminden sapmakta da serbest değildir. Bu gelecek isteklerini doğru tahmin etmeyi denemelidir. Vergiler sermaye tüketimine neden olarak eldeki sermaye malları miktarını azaltabilir. Ancak, eldeki tüm sermaye mallarının kullanımını kısıtlamaz.[48]

Çok zenginler için gelir ve veraset vergi oranlarının aşırı yüksekliğiyle, kapitalist en uygun şeyin tüm fonları nakit veya faiz getirmeyen banka hesaplarında tutmayı düşünebilir. Sermayesinin bir kısmını tüketir, gelir vergisi ödemez ve varislerinin ödemek zorunda olacağı veraset vergisini azaltabilir. Ancak, insanlar gerçekten bu şekilde hareket etseler bile, davranışları serma-

[46] Bkz. yukarıda, s. 539-540.

[47] Bkz. yukarıda, s. 521-523.

[48] "Eldeki sermaye malları" kullanımında, konvertibilite sorununa ilgi gösterilmelidir.

yenin kullanımını etkilemez. Fiyatları etkiler. Ancak, hiçbir sermaye malı bundan dolayı yatırım yapılmadan kalmaz. Ve piyasanın işleyişi satın alan halkın en acil ancak henüz tatmin edilmemiş talebini tatmin etmesi için, yatırımları umulan çizgiye doğru iter.

Bölüm 33

Sendikacılık ve Kooperatifçilik

1. Sendikacılık Fikri

Sendikacılık ibaresi iki tamamen farklı şeyi anlatmak için kullanılır.

Georges Sorel partizanları tarafından kullanıldığı şekliyle sendikacılık sosyalizmin gerçekleştirilmesi için başvurulacak özel devrimci taktikler demektir. Sendikaların, kapitalizm çerçevesi içerisinde ücretlilerin durumlarını iyileştirme görevinde güçlerini ziyan etmemelerini ima eder. Kapitalizmin tüm kurumlarını korkusuz şiddet ile yıkmayı, *doğrudan eylemi*, adapte etmelidirler. Nihai amaçları, yani sosyalizm, için--kelimenin özgün bağlamında--savaşmayı asla durdurmamalıdırlar. Proleterya burjuvazinin, mesela özgürlük, demokrasi, temsili hükümet gibi alımlı sözleri ile kendilerinin aldatılmasına izin vermemelidir. Kurtuluşlarını sınıf mücadelesinde, kanlı devrim ayaklanmasında ve burjuvazinin acımasızca yok edilmesinde aramalıdırlar.

Bu doktrin modern siyasette müthiş bir rol oynamıştır ve hâlâ da oynamaktadır. Rus Bolşevizmine, İtalyan Faşizmine ve Alman Nazizmine temel fikirleri sağlamıştır. Ancak, tamamen siyasi bir meseledir ve katalaktik analizde gözardı edilebilir.

Sendikacılık teriminin ikinci anlamı toplumun ekonomik organizasyonuna atıfta bulunur. Sosyalizm üretim faktörlerinin özel mülkiyeti yerine devlet mülkiyetini ikame etmeyi hedeflerken, sendikacılık fabrikaların sahipliğini oralarda çalışan işçilere vermek ister. "Demiryolları demiryolu işçilerine" veya "Madenler madencilere" gibi sloganlar sendikacılığın nihai amacını en iyi şekilde gösterir.

Doğrudan eylem bağlamında sosyalizmin ve sendikacılığın fikirleri, burjuvazi olarak tarif etmekten kaçınamayan tüm Marksist kesimlerin tutarlı usta-

ları olan entellektüeller tarafından geliştirilmiştir. Ancak, toplumsal organizasyon sistemi olarak sendikacılık fikri "Proleterya zekâsının" özgün bir ürünüdür. Naif işçilerin, maddi refahlarını geliştirmek için adil ve elverişli araçlar olarak düşündüğü tam olarak budur. Parazitleri, girişimcileri ve kapitalistleri, ortadan kaldır ve onların "hak edilmemiş gelirlerini" işçilere ver. Hiçbir şey bundan daha basit olamaz.

Eğer kişi bu planları ciddiye alsaydı, müdahalecilik sorunları tartışmasında bunlarla ilgilenmek zorunda kalırdı. Sendikacılığın sosyalizm, kapitalizm, veya müdahalecilik olmadığını, bu üç plandan farklı bir sistem olduğunu fark etmek zorunda kalırdı. Ne var ki, kişi sendikacılık programını ciddiye alamaz; hiç kimse hiçbir zaman almamıştır. Sendikacılık belli programları kasıtsız olarak sendikal özellikler içerdiklerinde ancak iktisadi meselelerin tartışmasında bir rol oynamıştır. Devletin ve sendikaların piyasa fenomenine müdahalelerinin belli amaçlarında sendikacılığın unsurları vardır. Üstelik, lonca sosyalizmi ve kooperatifçiliği vardır. Bunlar tüm sosyalist ve müdahaleci girişimlerde kalıtsal devletin her şeyi bildiğine sendikacılık karışımını bulaştırmaktan kaçınıyormuş gibi yapmaktadırlar.

2. Sendikacılığın Yanlışlıkları

Sendikacılık fikrinin kökü girişimcilerin ve kapitalistlerin işlerini keyfine göre yapmakta serbest olan sorumsuz otokratlar olduğu inancında görülebilir. Böyle bir diktatörlüğe müsamaha gösterilmemelidir. Babadan oğula geçen krallığın ve aristokrasinin despotluğunun yerine temsili devleti ikame etmiş olan liberal hareket "endüstriyel demokrasiyi" babadan tiran kapitalistler ve girişimciler yerine ikame ederek başarılarını taçlandırmalıdır. Ekonomik devrim politik devrimin başlattığı insanların özgürleşmesini doruğa taşımalıdır.

Bu dayanağın temel hatası açıktır. Girişimciler ve kapitalistler sorumsuz otokratlar değildirler. Tüketicinin hükümranlığına koşulsuz boyun eğerler. Piyasa tüketicilerin demokrasisidir. Sendikacılar piyasayı üreticilerin demokrasisine dönüştürmek istiyorlar. Bu fikir yanlış bir inançtır, çünkü üretimin yegâne ve nihai amacı tüketimdir.

Sendikacıların otokratik kâr amacının duyarsızlığı ve zalimliği olarak kapitalist sistemin en ciddi kusuru gördükleri ve kötüledikleri şey, tam olarak tüketicilerin üstünlüğünün sonucudur. Müdahalesiz piyasa ekonomisinin rekabet şartları altında girişimciler işçilerin menfaatlerine bakmaksızın üretimin teknolojik yöntemlerini geliştirmeye zorlanırlar. İşveren işçiye başarısının tüketicinin takdirine denk düşenden daha fazlasını asla ödememeye zorlanır. Eğer işçi karısı yeni bir bebek doğurduğu için ücretinde bir artış isterse ve işveren bebeğin fabrikanın üretimine bir katkısı olmadığı zemininde bunu

reddederse, işveren tüketicilerin hükümranlığı doğrultusunda hareket eder. Bu tüketiciler işçi geniş bir aileye sahip olduğu için daha fazla ödemeye hazırlıklı değildirler. Sendikacılığın naifliği mal kalemleri üretimini asla kabul etmemesi gerçeğinde kendisini açıkça göstermektedir. Bunu kendileri kullanmakta, kendileri için aynı ayrıcalıklar için hak iddiasında bulunmaktadırlar.

Sendikacılık ilkesi her şirketin hisselerinin "sahip yokluğundan" çekilip alınmasını ve işçiler arasında eşit biçimde dağıtılmasını gerektirir; borçların anapara ve faiz ödemeleri devam ettirilmeyecektir. "Yönetim" artık hissedar olan işçiler tarafından seçilen kurulun ellerine verilmelidir. Elkoymanın ve yeniden dağıtımın bu tarzı ülke veya dünya içerisinde eşitliği meydana getirmeyecektir. İşçi başına daha fazla sermaye yatırılan işletmelerin işçilerine daha fazla, işçi başına daha düşük sermayeye sahip olanlara daha az verecektir.

Bu meselelerle ilgilenirken sendikacıların daima yönetime atıfta bulunması ve girişimcilik faaliyetlerinden asla bahsetmemeleri tipik bir gerçektir. Vasat bir işçinin anlayacağı şekliyle, işlerin ifasında yapılması gereken girişimcilik planları çerçevesinde yönetim hiyerarşisine emanet edilen yardımcı işlerin başarılmasıdır. Onun gözünde, mevcut olduğu şekliyle var olan ve işleyen bireysel fabrika veya işyeri kalıcı bir kuruluştur. Asla değişmeyecektir. Daima aynı ürünleri üretecektir. Durmaksızın akan zamandaki şartların ve endüstriyel yapının günlük yeni sorunların çözümlerine ayarlanması gerektiği gerçeğini tamamen ihmal eder. Dünya görüşü durağandır. İşin yeni dallarına, yeni ürünlere ve eski ürünlerin imalatı için yeni ve daha iyi yöntemlere izin vermez. Böylece, sendikacı girişimciliğin esas sorunlarını ihmal eder: sermayeyi yeni endüstrilere temin etme ve mevcut endüstrileri genişletme, talebin düştüğü ürünlerin gereçlerini kısıtlama, teknolojik yenilikler. Sendikacılığı, dar görüşlü insanların, her türlü icada yan bakan ve, kendilerine daha fazla daha iyi ve daha ucuza ürünleri temin edenleri sürekli lanetleyen inatçı tutucuların iktisat felsefesi olarak adlandırmak adildir. Durumları, kendilerini hastalıklarından kurtaran doktorun başarısını kıskanan hastalar gibidir.

3. Popüler Politikalarda Sendikacılık Unsurları

Sendikacılığın popülerliği çağdaş iktisat politikalarının çeşitli postulatlarında kendisini gösterir. Bu politikaların esası daima azınlık grubuna çoğunluğun aleyhine imtiyazlar vermektir. Değişmez bir şekilde çoğunluğun gelir ve zenginliğini azaltma ile sonuçlanırlar.

Pek çok işçi sendikası iştigal alanlarında istihdam edilen işçi sayısını kısıtlama eğilimindedir. Halk daha fazla ve daha ucuza kitap, dergiler ve gazeteler isterken ve bunları müdahalesiz emek piyasasının şartları altında alabilecekken, daktilo yazıcıları sendikaları baskı ofislerinde pek çok yeni gelenlerin ça-

lışmasını önlerler. Elbette ki bunun etkisi, sendika üyelerinin kazandığı ücretlerin yükselmesidir. Ancak, doğal sonuç, kabul edilmeyenler için ücretlerde bir düşme ve baskı işlerinde fiyatın yükselmesidir. Aynı etki teknolojik yeniliklerin kullanılmasına ve işsizliği önlemek için haddinden fazla işçi alınması uygulamasının her çeşidine muhalefet eden sendikalar tarafından meydana getirilir.

Radikal sendikacılık hissedarlara ve ödünç verenlere faiz ödemelerini tamamen ortadan kaldırmayı hedefler. Yolun ortası heveslisiğinde müdahaleciler işverenlere kârın bir kısmını vererek sendikacıları yatıştırmak ister. Kâr-paylaşımı çok popüler slogandır. Bunun altında yatan felsefenin ima ettiği yanlışlıkların incelemesine yeniden girmeye lüzum yoktur. Böyle bir sistemin yönlendirdiği saçma sonuçları göstermek yeterlidir.

Küçük bir dükkân için veya oldukça uzman işçiler çalıştıran işletmeler için eğer işletme zengin ise fazladan ikramiye vermek iyi bir politika olabilir. Bireysel firma için özel şartlar altında tatminkâr çalışanı genel bir sistem olarak varsaymak mantıken saçmalıktır. Bir kaynakçı işvereni yüksek kâr elde ettiği için daha fazla para kazanması ve diğer kaynakçının işvereni düşük kâr veya hiç kâr elde edemediği için az para kazanmaması için hiçbir sebep yoktur. İşçilerin kendileri bu tip kâr yöntemlerine karşı isyan edeceklerdir. Kısa dönem için bile korunamaz.

Kâr-paylaşımı planının karikatürü Amerikan işçi sendikalizminin programına yakın zamanda konulduğu gibi, *ödeyebilme gücü* ilkesidir. "Kâr-paylaşımı" planı zaten kazanılmış olan kârların bir kısmını işçilere tahsis etmeyi hedeflerken, "ödeme gücü" planı bazı harici gözlemcilerin işverenin gelecekte kazanabileceğine inandıkları kârların dağıtımını hedefler. Mesele yeni sendika doktrinini kabul ettikten sonra Truman yönetiminin ücretlerdeki artışı ödeme gücünü tespit etmek amacıyla işverenlerin hesaplarını inceletmek için otorite olan "gerçek-bulucusu" kurulunu tayin etmesi gerçeği ile gizlenmiştir. Ancak, muhasebe defterleri sadece geçmiş maliyetler ve kazançlar ve geçmiş kârlar ve zararlar hakkında bilgi sunabilir. Üretimin gelecekteki hacminin, gelecek satışlarının, gelecek maliyetlerinin ve gelecek kâr ve zararlarının tahmini gerçekler değil, spekülatif öngörülerdir. Gelecek kârlar hakkında gerçekler yoktur.[49]

İşletmenin, kazançları tamamen işçilere gitmesi ve yatırılan sermaye için faiz ve kâr için hiçbir şey bırakılmamasına göre sendikacılık idealinin gerçekleştirilmesinde hiçbir sorun olamaz. Eğer kişi "hak edilmemiş gelir"i yok etmek istiyorsa, sosyalizmi adapte etmelidir.

[49] Bkz. F. R. Fairchild, *Profits and the Ability to Pay Wages* (Irvington-on-Hudson, NY, 1946), s. 47.

4. Lonca Sosyalizmi ve Kooperatifçilik

Lonca sosyalizmi ve kooperatifçiliği fikirleri, iki farklı düşünce yolundan başlamıştır.

Ortaçağ kurumlarının methiyecileri loncaların önemini uzun zamandır övmektedir. Piyasa ekonomisinin sözde kötülüklerini yok etmek için gereken, geçmişin iyi denenmiş yöntemlerine geri dönmektir. Ancak, tüm bu şiddetli münakaşalar kısır kaldı. Eleştirmenler tekliflerini açmaya veya toplumsal düzenin iktisadi yeniden yapılandırması için belli planları açıklamaya asla girişmediler. Yaptıkları modern parlamenter yapılarına karşı Fransız *états-Généraux* ve Alman *Standische Landtage* tipi eski temsil benzerlerinin sözde üstünlüğüne vurgu yapmaktı. Ancak, bu anayasal mesele hakkında bile fikirleri oldukça zayıftır.

Lonca sosyalizminin ikinci kaynağı İngiltere'nin özel siyasi şartlarında bulunabilir. Almanya ile olan çatışma arttığında ve sonunda 1914'te savaşa yol açtığında, genç İngiliz sosyalistleri programları hakkında rahatsızlık duymaya başladılar. Fabiyenlerin devlet putperestliği ve onların Alman ve Prusya kurumları övgüleri ülkeleri Almanya ile acımasız bir savaşa girdiğinde gerçekten çelişkili hale geldi. Ülkenin en "ilerici" aydınlarının Alman sosyal politikalarını çok önceden benimsediği böyle bir durumda savaşmanın yararı neydi ki? İngiliz özgürlüğünü Prusya prangasına karşı olarak övmek ve aynı zamanda Bismarck ve haleflerinin yöntemlerini tavsiye etmek mümkün müydü? İngiliz sosyalistleri Teutonik markadan mümkün olduğunca farklı, sosyalizmin özellikle İngiliz markasını arzuladılar. Sorun totaliter devletin üstünlüğü ve her şeyi bilmesi olmadan, bireysel kollektivizmin bir türünü, sosyalist bir planı yapılandırmaktı.

Bu sorunun çözümü üçgen kare oluşturmaktan daha az imkânsız değildi. Oxford'un genç adamları özgüvenle bunu çözmeye çalıştılar. Programlarını Ortaçağ'ın methiyecilerinin çok az bilinen grubundan *lonca sosyalizmi* ismini ödünç aldılar. Planlarını endüstriyel kendi kendini yöneten, İngiliz politik kurallarının en fazla bilinen ilkesinin doğal ekonomik sonucu, olarak yerel yönetimi karakterize etti. Planlarında başrolü en güçlü İngiliz baskı grubuna, ticari birliklere, verdiler. Ülke insanları için cihazlarının lezzetli olabilmesi için her şeyi yaptılar.

Ancak, ne bu çekici süslemeler ne de göze çarpan ve gürültülü propagandalar zeki insanları yanlış yönlendirebilir. Plan çelişkiliydi ve apaçık pratik değildi. Sadece birkaç yıl sonra, başlangıç ülkesinde tamamen demode oldu.

Ancak sonradan yeniden dirilme gerçekleşti. İtalyan Faşistlerinin kendilerine ait ekonomik programa çok ihtiyaçları vardı. Marksist sosyalizmin ulus-

lararası partilerinden ayrıldıktan sonra, sosyalist olarak bir duruş artık sergileyemezlerdi. Yenilmez Roma lejyonerlerinin evlatları olarak muhteşem imparatorluklarını yıkan barbarların sahte ideolojilerini, Batılı kapitalizm veya Prusya müdahaleciliğini kabul etmeye de hazır değillerdi. Saf ve münhasıran İtalyan olan sosyal felsefenin arayışı içindeydiler. Öğretilerinin İngiliz lonca sosyalizminin sadece bir kopyası olduğunu bilip bilmemelerinin hiçbir önemi yoktu. Her neyse, *stato corporativo* lonca sosyalizminin yeniden vaftiz edilmiş versiyonundan başka bir şey değildi. Farklar sadece önemsiz ayrıntılardı.

Kooperatifçilik Faşistlerin tumturaklı propagandaları ile göze çarpan şekilde reklâm edildi ve kampanyalarının başarısı her yeri kapladı. Pek çok yabancı yazar yeni sistemin mucizevî başarılarını neşeyle övdüler. Avusturya ve Portekiz hükümetleri kooperatifçiliğin asil fikirlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını vurguladılar. Papa'nın tamimi *Quadragesimo anno* (1931) kooperatifçiliği teyit eder şekilde yorumlanabilecek-zorunlu olmamakla beraber-sayfaları içerdi. Her neyse, Katolik yazarlar Kilise otoritelerinin baskı ruhsatnameleri ile basılmış kitaplarda bu yorumu desteklediler.

Ancak, İtalyan Faşistleri de, Avusturya ve Portekiz hükümetleri de kooperatifçi ütopyayı gerçekleştirmek için hiçbir ciddi girişimde bulunmadılar. İtalyanlar çeşitli kurumlara kooperatifçi etiketi taktılar ve üniversitenin politik iktisat başkanlıklarını *economia politica e corporativa* başkanlıklarına çevirdiler. Ancak, kooperatifçiliğin temel özellikleri, ticaretin ve endüstrinin çeşitli dallarının kendilerini yönetmesi, hakkında hiçbir sorgulama asla olmadı. Faşist Devlet günümüzde açıktan sosyalist olmayan tüm devletlerin adapte ettiği iktisat politikalarının, müdahaleciliğin, aynı ilkelerine ilk olarak sarıldı. Sonra adım adım sosyalizmin Alman sistemine, yani iktisadi faaliyetlerin tümünün devlet tarafından kontrolüne, doğru ilerledi.

Lonca sosyalizminin ve kooperatifçiliğin temel ilkesi, iş dünyasının her kolunda monopol bir yapı, lonca veya *corporazione* (korporasyon), oluşturmaktır.[50] Bu varlık tam otonomiye sahiptir; iç işlerini dışsal faktörler ve lonca üyesi olmayan insanların müdahalesi olmaksızın çözmekte serbesttir. Muhtelif loncalar arasındaki müşterek ilişkiler loncadan loncaya doğrudan pazarlıkla veya tüm loncaların temsilcilerinin genel meclisi kararlarıyla çözümlenirdi. İşlerin düzenli gidişatında, devlet kesinlikle müdahalede bulunmazdı. Sadece istisnai durumlarda, muhtelif loncalar arasında bir anlaşma sağlanamazsa, devlet çözüm için çağrılırdı.[51]

[50] Lonca sosyalizminin en iyi izahını Sidney and Beatrice Webb, *A Constitution for the Socialist Commonwealth of Great Britain* (Londra, 1920) sağlar; kooperatifçilik hakkında en iyi kitap Ugo Papi, *Lezioni di Economia Generale e Corporativa*, Vol. III (Padova, 1934).

[51] Mussolini Ocak 13, 1934, Senato'da: "Solo in un secondo tempo, quando le

Lonca sosyalistleri bu planı hazırlarken akıllarında İngiliz yerel yönetimlerinin şartları ve muhtelif yerel yetkililer arasındaki ilişkiler ve İngiltere'nin merkezi hükümeti arasındaki ilişkileri vardı. Endüstrinin her dalının kendi kendisini idaresini hedeflediler; Webbs'in söylediği gibi "her meslek için kendi kaderini tayin hakkını"[52] istediler. Aynı şekilde her bir belediye yerel topluluğun işleriyle, ulusal hükümet de tüm ulusun çıkarlarını ilgilendiren meselelerle ilgilenirdi. Lonca tek başına kendi iç işlerinde yargı hakkına sahipti ve devlet müdahalesini, loncaların kendilerinin çözemediği işlerle kısıtlamak gerekirdi.

Ancak, emeğin işbölümü altında toplumsal işbirliği sistemi içerisinde sadece özel fabrikaları, işletmeleri veya endüstri işkolunu ilgilendirip dışarıdakileri ilgilendirmeyen bir şey yoktur. Tüm ulusu etkilemeyen lonca veya *korporasyon* düzenlenmelerinin dâhili meseleleri yoktur. İşkolu sadece orada çalışanlara hizmet vermez; herkese hizmet verir. Eğer işkolu içerisinde verimsizlik varsa, üretimin kıt faktörlerinin israfı, veya üretimin en uygun yöntemlerinin adaptasyonundaki isteksizlik, herkesin maddi refahını incitir. Kişi teknolojik yöntemlerin, ürünlerin miktar ve niteliklerinin, mesai saatlerinin ve daha binlerce konuların seçimleriyle ilgili kararları, dışarıdakileri üyelerden saymadıkları için sadece lonca üyelerine bırakamaz. Piyasa ekonomisinde böyle kararları verirken girişimci piyasa kanununa şartsız teslim olur. Tüketicilere karşı sorumludur. Eğer tüketicilerin siparişlerini yerine getirmezlerse, zarara katlanırlar ve ceza olarak girişimcilik pozisyonlarını kısa zaman içinde kaybederler. Ancak, monopolcü lonca rekabetten korkmak zorunda değildir. Üretim alanını münhasıran kaplayan elinden alınamaz hakkının zevkini çıkarır. Eğer yalnız bırakılır ve özerklik verilirse, tüketicilerin hizmetçisi değil, efendisi olur. Kendi üyelerini geri kalan insanların aleyhine kayıran uygulamalara başvurmakta serbest kalır.

Loncayı işçilerin tek başlarına yönetmesinin veya kapitalist ve önceki girişimcilerin nereye kadar yönetim işlerinde işbirliği yaptığının çok az önemi vardır. Aynı şekilde, loncanın yönetim kurulunda bazı koltukların tüketici temsilcilerine ayrılmasının da çok az bir önemi vardır. Önemli olan loncanın, eğer özerk ise, çalışmalarını tüketicilerin en iyi şekilde tatminine ayarlamaya zorlayacak bir baskıya maruz olmamalarıdır. Üyelerinin çıkarlarını tüketicilerin çıkarlarının üzerinde tutmakta serbesttir. Üretimin tek amacının tüketim olduğu gerçeğini dikkate alacak hiçbir şey lonca sosyalizmi ve kooperatifçilik planında yoktur. Her şey alt üst edilmiştir. Artık üretimin kendisi bir amaçtır.

---

categorie non abbiano trovato la via dell' accordo e dell' equilibrio, lo Stato potrà intervenire." (Alıntı Papi, op. cit., s. 225).

[52] Sidney and Beatrice Webb, op, cit., s. 227 vd.

Amerikan New Deal Ulusal Kurtuluş Yönetimini kurduğunda, devlet ve New Deal beyin takımı bu planın, iş dünyasının tam devlet kontrolü altına alınması için idari aygıtın kurulması olduğu gerçeğini çok iyi biliyorlardı. Lonca sosyalistlerinin ve kooperatifçilerin kısa görüşlülüğü, otonom lonca veya korporasyonun toplumsal işbirliğinin çalışan sistemi için bir cihaz olarak görülebilmesine inanmaları gerçeğinde görülebilir.

Her loncanın sözde iç işlerini sadece kendi üyelerini tatmin edecek biçimde düzenlemeleri çok kolaydır. Kısa mesai saatleri, yüksek ücretler, teknolojik yöntemlerde ilerleme olmayışı ve üyelerine uygun olmayabilen ürünlerin kalitesinde bir iyileşme olmayışı gibi. Ancak, eğer tüm loncalar aynı politikalara başvurursa, sonuç ne olacaktır?

Lonca sistemi altında piyasa meselesi artık yoktur. Katalaktik anlamda fiyatlar artık yoktur. Ne rekabet fiyatları, ne de monopol fiyatları vardır. Hayati ihtiyaçların arzını tekeline alan loncalar diktatörlük pozisyonunu ele geçirirler. Vazgeçilmez gıdaların ve yakıtın üreticileri ve elektriğin ve ulaşımın tedarikçileri hiçbir cezaya maruz kalmadan tüm insanları sıkabilir. Çoğunluğun böyle bir duruma müsamaha göstereceğine inanan kimse var mı? Eğer devlet hayati endüstrilerin imtiyazlı pozisyonlarını kötüye kullandıklarında müdahale etmezse, kooperatifçi ütopyayı gerçekleştirme teşebbüslerinin kısa dönemde şiddet çatışmalarına götüreceğinde hiçbir şüphe yoktur. Doktrincilerin istisnai önlem--devlet müdahalesi--olarak tasavvur ettikleri şey kural haline gelir. Lonca sosyalizmi ve kooperatifçilik tüm üretim faaliyetlerini tam devlet kontrolüne dönüştürür. Sistem, kaçınmayı tasarladıkları Prusya Zwangswirtschaft sistemine dönecektir.

Lonca planının diğer temel eksikliklerivle ilgilenmeye gerek yoktur. Diğer sendikal projeler kadar mahzurludur. Üretimin yeni işkollarının kurulmasını ve sermaye ve emeğin bir işkolundan diğerine kaydırılmasının zorunluluğunu dikkate almaz. Tasarruf ve sermaye birikimi sorununu tamamen ihmal eder. Kısacası, saçmalıktır.

Bölüm 34

Savaş İktisadı

1. Topyekün Savaş

Piyasa ekonomisi barışçıl işbirliğini içerir. Vatandaşlar savaşçıya dönüştüklerinde, mal ve hizmetleri mübadele etmek yerine, birbirleriyle savaştıklarında piyasa ekonomisi tuzla buz olur.

İlkel kabilelerin yaptığı savaşlar emeğin işbölümü altındaki işbirliğini etkilemedi. Böyle işbirlikleri gençlde düşmanlığın ortaya çıkışından önce savaşan taraflar arasında yoktu. Bu savaşlar sınırsız veya topyekün savaşlardı. Topyekün zaferi ve topyekün mağlubiyeti hedeflemekteydi. Mağlup olanlar ya yok edildi, veya oturdukları yerden sürüldüler ya da köleleştirildiler. Anlaşmanın çatışmaları çözebileceği ve her iki taraf için barışçıl yaşamayı mümkün kılacağı fikri, henüz savaşçıların akıllarında mevcut değildi.

Fethetme ruhu, başarıyla direnen güç tarafından empoze edilenden başka bir sınırlamayı kabul etmemektedir. İmparatorluk kurma ilkesi üstünlük alanını mümkün mertebe genişletmektir. Büyük Asyalı fatihler ve Roma İmparatorları daha fazla ileriye yürüyemediklerinde durdular. Ancak o zaman saldırılarını ileriki tarihe ertelediler. Tutkulu planlarını terk etmediler ve yabancı devletleri daha sonra yok edilecek hedeflerden farklı bir şey olarak görmediler.

Bu sınır tanımayan fetih felsefesi ortaçağ Avrupa'sının yöneticilerini de canlandırdı. Önce etki alanlarının büyüklüğünü genişletmeyi hedeflediler. Ancak, feodalizm kurumları savaş için kıt araçlar sağladı. Tebaalar lordları için sınırlı bir zaman dışında savaşmaya mecbur değildiler. Haklarında ısrarcı olan tebaaların bencilliği kralların saldırganlığını engelledi. Böylece, çok

sayıda hükümran devletin barış içinde bir arada yaşaması fikri ortaya çıktı. Onaltıncı yüzyılda Fransız Bodin, ulusal hükümranlık teorisini geliştirdi. Onyedinci yüzyılda, Hollandalı Grotius, savaş ve barışta uluslararası ilişkiler teorisini buna ekledi.

Feodalizmin parçalanmasıyla birlikte, hükümranlık artık emirle çağrılan tebaalara dayanamazdı. Ülkenin silahlı kuvvetlerini "ulusallaştırdılar." Böylece, savaşçılar kralın paralı askerleri oldu. Organizasyon, donatım ve bu birliklerin desteklenmesi oldukça maliyetli ve yöneticinin üzerinde ağır bir yüktü. Prenslerin tutkuları sınırsızdı, ancak mali kısıtlar kendilerini orta halli planlara zorladı. Artık tüm ülkeyi fethetmeyi planlamaz oldular. Sadece birkaç şehir ve ilin fethini hedeflediler. Daha fazlasını elde etme akılsız bir politika demek oldu. Avrupalı güçler kendilerinden hiçbirinin aşırı güçlü olmasına ve kendi güvenliklerini tehdit etmesine izin vermeme konusunda çok tutkuluydular. Aceleci bir fatihin, büyüklüğünün korkuttuğu herkesin koalisyonundan daima korkması lazımdır.

Askeri, mali ve politik durumların birleşik etkisi Fransız Devrimi öncesine kadar üç asır Avrupa'da hüküm süren sınırlı savaşlar üretti. Savaşlar profesyonel askerlerin nispeten küçük birlikleri tarafından yapıldı. Savaş halkların işi değildi; sadece yöneticileri alakadar ediyordu. Vatandaşlar kendilerine düzen bozukluğu getirdiği ve kendilerine ağır vergiler ve katılımlar yüklediği için savaştan nefret ediyorlardı. Ancak, kendilerini faal olarak katılmadıkları olayların kurbanları olarak görüyorlardı. Savaşçı ordular bile sivillerin "tarafsızlığına" saygı gösterdiler. Gördükleri şekliyle, düşman güçlerin üstün savaşçıları ile dövüşüyorlardı; düşmanın savaşa dahil olmayanlarıyla değil. Avrupa kıtasında yapılan savaşlarda sivillerin mülkleri dokunulmaz olarak görüldü. 1856'da Paris Kongresi bu ilkeyi deniz savaşlarına genişletme teşebbüsünde bulundu. Her gün daha fazla zeki beyinler savaşın toptan kaldırılmasının mümkünatını tartışır hale geldiler.

Sınırlı savaş sistemi altında geliştirilmiş olan şartlara bakarak, felsefeciler savaşları yararsız buldular. İnsanlar öldürülüyor veya sakatlanıyordu; zenginlik yok ediliyor, ülkeler kralın ve yönetici oligarşilerin yararına harcanıyordu. Halkların kendileri zaferden bir kazanç elde etmemekteydiler. İnsanlar için savaşın bir getirisi yoktu. Silahlı çatışmanın tek nedeni, otokratların açgözlülüğüydü. Kraliyet despotluğunun yerine temsili hükümetin ikamesi savaşı toptan kaldıracaktı. Demokrasiler barışçıldı. Uluslarının hükümranlığının daha büyük veya küçük topraklara yayılması kendilerini pek ilgilendirmezdi. Toprakla ilgili sorunları yansız ve tutkusuz ele alacaklardı. Sorunları barışçıl yollardan çözeceklerdi. Barışı kalıcı yapmak için gereken, despotları tahtlarından indirmekti. Elbette ki, bu barışçıl bir şekilde gerçekleştirilemezdi.

Kralın paralı askerlerini ezmek zorunluydu. Ancak insanların zalimlere karşı bu devrimci savaşı son savaş olacaktı, bu savaş savaşı sonsuza kadar ortadan kaldırma savaşıydı.

Bu fikir, Prusya ve Avusturya'nın işgalci ordularını geri püskürttükten sonra, saldırıya geçen Fransız devrimci liderlerinin akıllarında zaten vardı. Tabii bu arada, Napolyon liderliği altında sınırsız genişlemenin en acımasız yöntemlerini kısa zaman içinde kendileri adapte ettiler ve tüm Avrupa güçlerinin koalisyonu tutkularını hüsrana uğratıncaya kadar topraklarına dâhil etmek için mücadele verdiler. Ancak, kalıcı barış fikri kısa zaman sonra tekrar dirildi. Bu fikir ondokuzuncu yüzyıl liberalizminin, çokça suistimal edilmiş Manchester Okulu ilkelerinde tutarlı olarak izah edildiği gibi, ana noktalarından biriydi.

İngiliz liberalleri ve kıtadaki dostları, kalıcı barışı koruyabilecek olanın sadece halkın yönetimi olmadığını, sınırsız *laissez faire* altında halkın yönetimi olduğunu fark edecek kadar zekiydiler. Onların gözünde serbest ticaret, hem yurtiçi hem de yurtdışı ilişkilerde, barışın korunması için zorunlu bir ihtiyaçtı. Ticaret ve göçmenler üzerinde engellerin olmadığı böyle bir dünyada savaş için bir güdü ve fetih yoktur. Liberal fikirlerin çürütülemez olduğuna tam ikna olmuş biçimde, tüm savaşları ortadan kaldırmak için son savaş fikrini terk ettiler. Tüm halklar kendi rızalarıyla serbest ticaretin ve barışın nimetlerini fark edecekler, dışarıdan hiçbir yardım almaksızın yurtiçi despotlarını frenleyeceklerdi.

Tarihçilerin çoğunluğu kadim rejimlerin "sınırlı" savaşlarının yerini alan çağımızın "sınırsız" savaşlarının nedenlerini anlamakta tamamen başarısızdırlar. Gördükleri şekliyle, değişim hanedanlıktan ulusal devlet biçimine kayma ile geldi ve Fransız Devriminin bir sonucuydu. Hazır bulunan fenomene bakmaktalar; nedenler ve sonuçlar konusunda kafaları karışmaktadır. Orduların bileşiminden, stratejik ve taktik ilkelerinden, silahlardan ve ulaşım imkânlarından ve askeri sanatla ilgili diğer meselelerden ve idari tekniklerden bahsetmektedirler.[53] Ancak tüm bunlar, neden modern ulusların saldırıyı barışa tercih ettiklerini açıklamaz.

Topyekün savaşın saldırgan milliyetçiliğin bir yan kolu olduğu gerçeğine dair mükemmel bir anlayış vardır. Ancak, bu sadece döngüsel bir muhakemedir. Modern topyekün savaşa neden olan ideolojiye saldırgan milliyetçilik diyoruz. Saldırgan milliyetçilik müdahaleciliğin ve ulusal planlama politikala-

[53] Geleneksel yorumun en iyi temsilini, Makers of Modern Strategy, *Military Thought from Machiavelli to Hitler*, editör. E. M. Earle (Princeton University Press, 1944) sunar; bkz. özellikle R. R. Palmer katkısıyla, s. 49-53.

rının zorunlu çıkarsamasıdır. Laissez faire uluslararası çatışmaların sebeplerini ortadan kaldırırken, devlet müdahalesi ve sosyalizm barışçıl hiçbir çözümün bulanamayacağı çatışmaları yaratır. Serbest ticaret ve göç özgürlüğü altında hiçbir birey ülkesinin toprak büyüklüğüyle ilgilenmezken, koruyucu ekonomik milliyetçiliğin tedbirleri altında her birey, toprakla ilgili meselelerde önemli menfaate sahiptir. Ülke sınırlarının genişlemesi, vatandaşın devletin kendisi için maddi gelişim araçlarının egemenliğine veya en azından yabancı devletin maddi refahına koyduğu kısıtlamaların ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Kraliyet orduları arasındaki sınırlı savaşı topyekün savaşa, yani halklar arasında bir çarpışmaya, dönüştüren askerlik sanatındaki teknikler değil, *laissez faire* devleti yerine refah devletinin ikamesidir.

Eğer I. Napolyon amacına ulaşsaydı, Fransız İmparatorluğu 1815 sınırlarının çok ötesine geçmiş olurdu. İspanya ve Napoli başka bir Fransız ailenin (Burbon) kralları yerine Bonaparte-Murat sarayı kralları tarafından yönetilirdi. Kassel sarayı Hesse ailesinin korkunç Elektorları yerine, Fransız kazanavoları tarafından doldurulmuş olurdu. Tüm bunlar Fransa vatandaşlarını daha zengin yapmazdı. Prusya vatandaşları da krallarının Hanover'li kuzenlerini, Hesse-Kassel ve Nassau'daki lüks malikânelerini boşalttırması gerçeğinden bir şey kazanırdı. Ancak, eğer Hitler planlarını gerçekleştirmiş olsaydı, Almanlar daha yüksek bir hayat standardının keyfini sürmeyi umuyorlardı. Fransa'nın, Polonya'nın ve Çek'lerin topraklarına katılmasının kendi ırklarının her bir üyesini zengin edeceğine inanmışlardı. Daha fazla Lebesraum için mücadele kendi savaşlarıydı.

Laissez faire altında çok sayıda hükümran ulusun birlikte barış içerisinde var olması mümkündür. Devlet kontrolü altında bu imkânsızdır. Başkan Wilson'ın trajik hatası bu esas noktayı ihmal etmesidir. Modern topyekün savaşın eski hanedanlıkların sınırlı savaşları ile ortak hiçbir yönü yoktur. Bu ticaret ve göç engellerine karşı bir savaştır, nispeten aşırı kalabalık ülkelerin, nispeten daha az nüfus yoğunluklu ülkelere karşı savaşıdır. Tüm dünyada ücretlerin eşitlenmesi eğiliminin ortaya çıkışını engelleyen kurumların ortadan kaldırılması savaşıdır. Çiftçilerin verimsiz toprağı, yanıbaşındaki çok daha verimli toprağa erişimine devletin koyduğu engellere karşı, ekip biçme savaşıdır. Kısacası, kendilerini imtiyazdan yoksun "sahip olmayanlar" olarak tarif eden ücretlilerin ve çiftçilerin diğer ulusların kendilerini imtiyazlı "sahipler" olarak tarif ettikleri ücretliler ve çiftçilerine karşı verdikleri bir savaştır.

Bu gerçeğin kabulü, galibiyet savaşlarının saldırganların şikâyet ettiği kötülükleri ortadan kaldırdığını önermez. Hayati çıkarların bu çatışmaları insanlığın çeşitli toplumsal, siyasi, dini, dilsel ve ırksal alt grupları arasındaki sözde uzlaştırılamaz husumetin var olduğu fikri, müşterek işbirliği felsefesinin genel ve şartsız ikamesi tarafından ortadan kaldırılabilir.

Cemiyetler Ligi ve Birleşmiş Milletler gibi bürokratik organizasyonlara, konferanslara ve anlaşmalara güven duymak boşunadır. Tam yetkililer, ofis memurları ve uzmanlar ideolojilerle savaşta zayıflık göstermektedir. Fetih ruhu kırmızı bantla boğulamaz. İhtiyaç duyulan, ideolojilerde ve iktisat politikalarında radikal değişikliktir.

2. Savaş ve Piyasa Ekonomisi

Sosyalistler ve müdahaleciler piyasa ekonomisinin en iyi ihtimalle ancak barış zamanı müsamaha gösterilebilecek bir sistem olduğunu söylerler. Fakat, savaş geldiğinde, böyle fikirlere kendini kaptırmalara müsaade edilemez. Ulusun hayati menfaatleri bencil kapitalistlerin ve girişimcilerin çıkarı için tehlikeye atılamaz. Savaş, ve modern topyekün savaş, tartışmaya yer bırakmaz bir şekilde devlet kontrolünü gerektirir.

Şu ana kadar bu doğmaya meydan okuyacak hiç kimse neredeyse çıkmamıştır. Bu doğma her iki dünya savaşında pek çok ülkede adım adım tam "savaş sosyalizmine" götüren devlet müdahalesinin sayısız önlemleri için uygun bahane olarak hizmet etti. Düşmanlıklar durduğunda, yeni slogan başlatıldı. Savaştan barışa geçiş ve "yeniden dönüşüm" dönemi savaş döneminden daha bile fazla devlet kontrolünü gerektirmekteydi. Bunun yanında, sadece iki savaş arası dönemde sadece işleyen bir sosyal sisteme neden geri dönülsündü ki? Muhtemel acil durumlara tam hazır olmak için, devlet kontrolüne sürekli olarak tutunmak en uygun yol olacaktı.

İkinci Dünya Savaşı esnasında Amerika Birleşik Devletleri'nin sorunlarının incelenmesi, bu muhakemenin ne kadar yanlış olduğunu net biçimde gösterecektir.

Savaşı kazanmak için Amerika'nın ihtiyaç duyduğu şey, tüm üretim faaliyetlerinin radikal dönüşümüydü. Sivil tüketim için kesinlikle vazgeçilmez olanların hepsi ortadan kaldırılmalıydı. Böylece fabrikalar ve çiftlikler askeri olmayan kullanım için minimum malları üretmeliydi. Geri kalanlar, kendilerini tamamen silahlı kuvvetlerin ihtiyacını karşılamaya adamalıydılar.

Bu programın gerçekleştirilmesi kontrol ve önceliklerin kurulmasını gerektirmedi. Eğer devlet savaş için ihtiyaç duyduğu tüm fonları vatandaşları vergileyerek ve onlardan borç alarak gerçekleştirebilseydi, herkes tüketimini önemli ölçüde kesmeye zorlanmış olurdu. Girişimciler ve çiftçiler üretimin yönünü devlete döndürmüş olurlardı; çünkü özel kesime yapılan satışlar düşmüş olurdu. Gelen vergiler ve borç alınan paralar sayesinde piyasada en büyük alıcı durumunda olan devlet, istediği her şeyi elde edebilen pozisyonda olmuş olurdu. Devletin savaş masraflarının önemli bir kısmını tedavüldeki para miktarını arttırarak ve ticari bankalardan borç alarak finanse etmeyi seç-

mesi gerçeği, bu durumu değiştirmiş olmazdı. Elbette ki, enflasyon tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarında bir yükselme eğilimi meydana getirecekti. Devlet daha yüksek nominal fiyatlar ödemek zorunda kalacaktı. Ancak, piyasada hâlâ en muktedir durumda olacaktı. Bir tarafta para basma yetkisi olmayan ve diğer tarafta aşırı vergilerle ezilmekte olan vatandaşlara üstün gelmesi de mümkün olacaktı.

Fakat, devlet kasten, müdahalesiz piyasa işleyişine dayanmayı imkânsız kılan politikayı benimsedi. Fiyat kontrollerine başvurdu ve mal fiyatlarını yükseltmeyi illegal ilan etti. Dahası, enflasyonun yuttuğu gelirleri vergilemede çok yavaştı. İşçilerin eve götürdükleri reel ücretleri savaş esnasında savaş öncesi hayat standardını korumalarına imkân verecek düzeyde tutmaları için sendikaların isteklerine boyun eğdi. Gerçekten, ulusun en yüksek sınıfı, barış zamanı tüketilen malların toplam miktarının en büyük kısmını tüketen sınıf, ceplerini parayla o kadar çok doldurdu ki, barış zamanından daha çok satın alma ve tüketme gücünü elde ettiler. Ücretliler--belli bir yere kadar çiftçiler ve devlet için üretim yapan fabrika sahipleri de-devletin savaş malzemeleri üretimi için endüstrileri yönlendirme çabalarını hüsrana uğratmış olacaklardı. Savaş zamanlarında lüzumsuz lüks olan malları, daha az değil, daha fazla üretme yönünde işletmeleri teşvik etmiş olacaklardı. Yönetimi karne ve öncelikler sistemine başvurmaya zorlayan bu durumlardı. Savaş masraflarını finanse etmek için adapte edilen yöntemlerin eksik kalan yönleri devletin iş dünyasını kontrol altında tutmasını zorunlu kıldı. Eğer enflasyon yaratılmamış olsaydı ve eğer vergileme tüm vatandaşların, sadece yüksek gelirlilere sahip olanların değil, vergi sonrası gelirini barış zamanının gelirlerinin belli bir oranına indirmiş olsaydı, bu kontrollerin gereğinden fazla iş yapmış olduğu ortaya çıkardı. Ücretlilerin reel gelirlerinin savaş zamanında barış zamanındakinden bile daha yüksek tutulması doktrininin kabulü bunları kaçınılmaz kıldı.

Amerikan silahlı kuvvetlerinin savaşı kazanmasını ve müttefiklerinin işbirliği için ihtiyaç duyduğu tüm maddi donanımları sağlayan şey, devletin emirleri ve devletten maaş alan insanların büro işleri değil, özel sektörün gayretleridir. İktisatçı bu tarihsel gerçeklerden hiçbir şey çıkarsamaz. Ancak, bunları müdahalecilerin bizleri bina yapımında çeliğin kullanımını yasaklayan kanunnamenin otomatik olarak savaş gemileri ve uçakları ürettiğine inandırmaları için bahsetmek uygundur.

Tüketici talebindeki değişmelere üretim faaliyetlerinin ayarlanması, kârın kaynağıdır. Üretim faaliyetlerinin önceki durumu ve talebin yeni yapısına uyumlu olan arasındaki fark ne kadar büyükse, ihtiyaç duyulan ayarlamalar o kadar büyük ve bu ayarlamaları başarıyla yapanların kazandıkları kârlar da o kadar büyük olur. Barıştan savaşa ani geçiş piyasa yapısını kökten değiştirir,

köklü yeniden değişmeleri vazgeçilmez yapar ve böylece pek çoğu için yüksek kâr kaynağı haline gelir. Planlayıcılar ve müdahaleciler bu kârı skandal olarak niteler. Gördükleri şekliyle, savaş zamanlarında devletin ilk görevi, yeni milyonerlerin ortaya çıkışını önlemektir. Diğer insanlar öldürülürken veya sakat kalırken bazı insanların zenginleşmesine izin vermenin adil olmadığını söylerler.

Savaşta hiçbir şey adil değildir. Mesele Tanrı'nın sadece büyük taburlardan yana olduğu ve daha iyi donanımlıların kötü donanımlıları mağlup ettiği meselesi değildir. Mesele siperlerin arkasında kilometrelerce uzaklıktaki üslerinde rahat rahat oturan komutanlar zafer ve şan kazanırken, ön saftakilerin kanlarını dökmesi meselesi de değildir. Kapitalist Amerika'ya yardım eden sosyalist Rusya değildi; Ruslar Amerikan yapımı bombalar Almanya üzerine düşmezden önce ve Amerikalı büyük işletmelerin ürettiği silahları almazdan önce sefil biçimde yenilmişlerdi. Savaşta en önemli şey yüksek kârların ortaya çıkışından kaçınmak değil, kendi ülkesinin askerlerine en iyi silahları vermektir. Milletin en kötü düşmanları, kendi önceliklerini millet davasının hayati çıkarları üzerinde tutan kötü dalkavuklardır.

Elbette ki, uzun süreli savaş ile piyasa ekonomisinin korunması bağdaşmaz. Kapitalizm barışçıl milletler için bir plandır. Ancak, bu, yabancı saldırganları kovmaya zorlanan ulusun, devlet kontrolünü özel sektörün yerine ikame etmesi gerektiği demek değildir. Eğer bunu yaparsa, en verimli savunma aracından kendisini mahrum eder. Sosyalist ulusun kapitalist ulusu yendiğine dair bir tarihi kayıt yoktur. Çok övülen savaş sosyalizmine rağmen, Almanlar her iki dünya savaşında da mağlup olmuşlardır.

Kapitalizm ve savaşın bağdaşmazlığı demek, savaş ve yüksek medeniyetin bağdaşmazlığı demektir. Eğer kapitalizmin verimliliği, devletler tarafından yıkım araçları üretimine yönlendirilirse, özel sektörün yaratıcılığı her şeyi yok edecek kadar güçlü silahları üretebilir. Savaş ve kapitalizmi birbiriyle bağdaşmaz yapan, üretimin kapitalist tarzının paralel olmayan verimliliğidir.

Piyasa ekonomisi, bireysel tüketicilerin hükümranlığına tabi olan, bireyin hayatını daha uyumlu hale getiren ürünleri üretir. Bireyin daha rahat bir hayata olan talebine hizmet eder. Şiddet havarilerinin gözünde kapitalizmi alçak yapan işte budur. Yıkıcı ve katil "kahramana" taparlar ve burjuvazi ve "seyyar satıcı zihniyetini" (Sombart) hakir görürler. Şimdi insanlık bu insanlar tarafından ekilen tohumlardan toplanan meyveleri yiyorlar.

3. Savaş ve Otarşi

Eğer ekonomik olarak kendi kendine yeterli olan insan, otarşik haldeki bir başka insana karşı düşmanlık beslemeye başlarsa, "savaş ekonomisinin" hiçbir

spesifik sorunu ortaya çıkmaz. Ancak, eğer terzi fırıncıya karşı savaşa tutuşursa, ekmeğini kendisi üretmelidir. Eğer bunu yapmayı ihmal ederse, hasmından, fırıncıdan, çok daha önce zor durumda kalacaktır. Savaşmanın iktisadi sorunu fırıncı ve terzi için farklıdır.

Emeğin uluslararası işbölümü tekrar savaş olmayacağı varsayımı altında gelişti. Manchester Okulu'nun felsefesinde serbest ticaret ve barış karşılıklı olarak birbirlerini destekleyen şeyler olarak görüldü. Ticareti uluslararası hale getiren işadamı yeni savaşlar ihtimalini düşünmedi.

Emeğin uluslararası işbirliğinin meydana getirdiği şartlardaki değişmelere genelkurmay ve harp okulu öğrencileri de önem vermedi. Askeri bilimin yöntemi, geçmişte yapılan savaşların incelenmesinden ve bunlardan genel kaideler çıkartılmasından oluşmaktadır. Turen ve I. Napolyon'un en dikkatli işgalleri bile, pratikte emeğin uluslararası işbölümünün olmadığı çağlarda yaşanmayan bir sorunu dile getirmemektedir.

Avrupalı askeri uzmanlar, Amerikan İç Savaşı çalışmasını adam yerine koymadılar. Onların gözünde bu savaş eğitici değildi. Profesyonel olmayan komutanlar tarafından yönetilen düzensiz orduların savaşıydı. Lincoln gibi siviller operasyonlara müdahale etmişti. Bu tecrübeden çok az şey öğrenilebileceğine inanmaktaydılar. Ancak, ilk defa emeğin bölgeler arası işbölümü sorunları İç Savaş'ta aldatıcı bir rol oynadı. Güney, baskın olarak tarımsaldı; imalat sanayileri ihmal edilebilirdi. Konfederasyonlar Avrupa'nın imalatına bağımlıydılar. Birliğin deniz kuvvetleri kıyılarını kapatacak kadar güçlü olduğundan, ihtiyaç duyulan donanımın eksikliğini kısa zamanda hissettiler.

Almanlar her iki Dünya Savaşında aynı durumla karşılaştılar. Deniz aşırı gıda ve hammadde arzına bağımlıydılar. Ancak, İngiliz barikatını yaramadılar. Her iki savaşta sonucu belirleyen Atlantik savaşlarıydı. Almanlar kaybetti; çünkü İngiliz adalarının dünya ile irtibatını kesemedi ve kendi deniz yolları tedarik zincirini koruyamadılar. Stratejik sorun, emeğin uluslararası işbölümü şartları tarafından belirlendi.

Alman savaş taraftarları dış ticaret engeline rağmen savaşa girmenin Almanya için en iyisi olacağını umut ederek, politika geliştirme eğilimindedirler. Her derde devaları ikameydi, *Ersatz*.

İkame, yerini alması için tasarlanan uygun maldan ya daha az uygun veya daha pahalı, ya da hem daha az uygun hem daha pahalı olan maldır. Teknoloji daha önce kullanılan nesneden ya daha uygun veya daha ucuz olan bir şeyi imal etmeyi veya keşfetmeyi başarsa, bu yeni nesne teknolojik yeniliği temsil eder; bu iyileşmedir ve Ersatz değildir. Ersatz'ın esas özelliği, bu terimin

ekonomik-askeri doktrinde kullanıldığı şekliyle, düşük kalite veya yüksek maliyet ya da her ikisidir.[54]

Savaş iktisadının Alman doktrini olan *Wehrwirtschaftslehre* ne üretim maliyeti ne de kalitesinin savaş meselesinde önemli olduğu iddiasını dile getirir. Kâr amaçlı işletme üretim maliyetleri ve ürünlerin kalitesiyle ilgilenir. Ancak, üstün ırkın kahraman ruhu, açgözlü aklın bu tip hayaletleriyle ilgilenmez. Tek başına önemli olan, savaş hazırlığıdır. Savaşçı ulus dış ticaretten bağımsız olabilmesi için otarşiyi hedeflemelidir. İhtiras düşüncelerine bakılmaksızın ikamelerin üretimini koruyup geliştirmelidir. Üretimin tam devlet kontrolü olmaksızın yapamaz, çünkü bireysel vatandaşların bencilliği liderin planlarını köstekleyecektir. Barış zamanında bile genelkurmay başkanına ekonomik diktatörlük emanet edilmelidir.

Ersatz doktrininin her iki teoremi de yanlıştır.

Birincisi, ikamenin kalitesinin ve uyarlanabilirliğinin hiçbir önemi olmadığı doğru değildir. Eğer askerler kötü beslenme ve adi malzemelerden yapılmış silahlarla donatılmış halde savaşa gönderilirse, galibiyet şansı düşer. Eylemleri daha az başarılı olacaktır ve daha ağır kayıplar vereceklerdir. Teknik donanımlarının kötülüğünü bilmek akıllarında soru işareti bırakacaktır. Ersatz hem maddi gücü, hem de ordunun moralini tehlikeye atmaktadır.

İkamelerin yüksek üretim maliyetlerinin dikkate alınmaması yönündeki teorem de hatalıdır. Yüksek üretim maliyetleri demek, aynı sonucu daha fazla emek ve daha fazla maddi faktör kullanarak elde etmek demektir. Üretimin maddi ve insan gücü kıt kaynaklarının israfı ile eş anlamlıdır. Barışta bu tip israf hayat standardını düşürür ve savaşta operasyonların sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyulan malların arzını keser. Şu anki teknolojik bilgiyle her şeyin üretilebileceği biraz abartıdır. Ancak önemli olan çıktının girdi başına en yüksek olduğu imkân dâhilindeki yöntemlerin çokluğundan seçmektir. Bu kuraldan bir sapma kendisini cezalandırır. Savaştaki şartlar barıştaki kadar kötüdür.

Hammaddelerin ithali hususunda yurtdışına ihmal edilebilir ölçüde bağımlı olan Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde, savaş hazırlığını, ikame üretime (mesela sentetik kauçuğa) başvurarak geliştirmek mümkündür. Dezavantaj etkileri yararlı etkileri ile tartıldığında önemsiz kalır. Ancak Almanya gibi bir ülke sentetik benzin, sentetik kauçuk, Ersatz tekstil Ersatz yağlar ile toprak genişleteceği varsayımında çok kötü çuvallanmıştır. Her iki dünya savaşında Almanya, kendisine ekmek sağlayan adama karşı savaşan terzi konumundaydı. Tüm acımasızlığıyla Naziler bu gerçeği değiştiremediler.

[54] Bu bağlamda, ithal vergileri altında korunarak, Reich bölgesinde üretilen tahıl da Ersatz idi: yabancı tahıldan daha pahalıya üretilirdi. Ersatz kavramı katalaktik bir kavramdır, ve nesnelerin fiziksel ve teknolojik yönleriyle tanımlanmamalıdır.

4. Savaşın Faydasızlığı

İnsanı hayvanlardan ayırt eden emeğin işbölümü altında işbirliğinden elde edilebilecek avantajları sezmesidir. Diğer insanlarla işbirliği yapmak amacıyla, insan doğuştan saldırgan içgüdülerini zapt eder. Maddi refahını ne kadar daha fazla geliştirmek isterse, emeğin işbölümü sistemini o kadar fazla genişletmelidir. Bunun doğal bir sonucu olarak askeri eylemlere başvurma alanını daha fazla kısıtlamalıdır. Emeğin uluslararası işbölümünün ortaya çıkışı savaşın topyekün kaldırılmasını gerektirir. Manchester *laissez faire* felsefesinin esası budur.

Bu felsefe devletçilik ile uyumlu değildir. Bu bağlamda devlet, şiddet ve baskı unsurunun toplumsal aygıtı, toplum karşıtı birey ve çetelerin tehditlerine karşı piyasa ekonomisinin düzenli işleyişini korumakla görevlidir. İşlevi vazgeçilmez ve yararlıdır ama sadece yardımcı bir işlevdir. Polis gücünü putlaştırmanın ve ona her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten sıfatı atfetmenin bir manası yoktur. Devletin kesinlikle başarılı olamayacağı şeyler vardır. Üretim faktörleri kıtlığını ortadan kaldıramaz, insanları daha zengin yapamaz, emeğin verimliliğini yükseltemez. Başarabileceği tek şey, maddi refahı yükseltmeye çalışan insanların emeklerini hüsrana uğratacak olan çeteleri önlemektir.

Kutsal devletin sahte teolojisi etkili olmaya başladığında, Bentham ve Bastiat'ın liberal felsefesi, ticarete konan engellerin ve devletin işletmelere burnunu sokmasının ortadan kaldırılması çalışmalarını henüz tamamlamamıştı. Ücretlilerin ve çiftçilerin şartlarını devlet kanunnamaleriyle iyileştirme gayretleri her ülkenin yurtiçi ekonomisini diğer ülkelerinkiyle irtibatlandıran bağların daha fazla gevşemesini zorunlu kıldı. Ekonomik milliyetçilik, ki yurtiçi müdahaleciliğin zorunlu tamamlayıcısıdır, yabancı halkların menfaatlerine zarar verir ve dolayısıyla uluslararası çatışma yaratır. Bu tatminsiz durumun savaşla düzeltilmesi fikrini önerir. Neden güçlü ulus güçsüz ulusun meydan okumasına müsamaha göstersin ki? Büyük Ruritanya vatandaşlarını, küçük Laputanya'nın, gümrükler, göçmenlik engelleri, döviz kontrolü, niceliksel ticari kısıtlamalar ve Laputanya'daki Ruritanya yatırımlarına elkoymak yoluyla incitmesi küstahlık değil midir? Ruritanya ordusunun Laputanya'nın alçak güçlerini ezmesi kolay olmaz mıydı?

Bu, Alman, İtalyan ve Japon savaş taraftarlarının ideolojisiydi. Yeni "ortodoks olmayan" öğretiler açısından tutarlı olduklarını kabul etmek lazım. Müdahalecilik ekonomik milliyetçiliği üretir ve ekonomik milliyetçilik kavgayı üretir. Eğer insanlar ve mallar sınırları geçmekten men edilirlerse, ordular onlara yolları açmayı neden denemesinler?

1911'de İtalya Türkiye'ye adım attığından itibaren, savaş sürekliydi. Dünyanın bir yerinde sürekli çatışmalar vardır. Yapılan barış anlaşmaları sadece

silahlanma anlaşmalarıdır. Üstelik, sadece büyük güçlerin orduları ile anlaşma yapmak zorundadırlar. Küçük ulusların bazıları daima savaşmaktadır. İlaveten, tehlikeli iç savaşlar ve devrimler vardır.

Sınırlı savaş çağında geliştirilen uluslararası hukukun kurallarından bugün ne kadar uzaktayız! Modern savaş merhametsizdir, hamile kadınları veya bebekleri sağ bırakmaz; ayrımsız öldürür ve yıkar. Tarafsızların haklarına saygı göstermez. Milyonlarca insan atalarının asırlardır yaşadığı topraklardan sürüldü, öldürüldü veya köleleştirildi. Bu sonu gelmez mücadelenin gelecek bölümünde nelerin olacağını hiç kimse tahmin edemez.

Bunun atom bombası ile çok az alakası vardır. Kötülüğün kökü yeni, daha öldürücü silahların yapımı değildir. Ülkeleri ele geçirme ruhudur. Bilim adamlarının atom bombasına karşı bir savunma mekanizması keşfetmeleri mümkündür. Ancak bu, savaş eksenli durumları değiştirmez, medeniyetin tamamen yok ediliş sürecini sadece kısa zaman için uzatır.

Modern medeniyet *laissez faire* felsefesinin bir ürünüdür. Her şeyi bilen devlet ideolojisi altında muhafaza edilemez. Devletçilik birçok şeyini Hegel doktrinine borçludur. Ne var ki, mazeret gösterilemez hatalarının pek çoğu es geçebilirse de, Hegel öğretisi aynı zamanda "zaferin faydasızlığı" (*die Ohnmacht des Sieges*)[55] deyişini de içerir. Saldırganları yenmek için, barışı kalıcı yapmak yetmez. Asıl olan, savaşı üreten ideolojiyi yok etmektir.

[55] Bkz. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte*, ed Lasson (Leipzig, 1920), IV, 930-931.

Bölüm 35

Refah İlkesi Piyasa İlkesine Karşı

1. Piyasa Ekonomisine Karşı Güdülen Dava

Sozialpolitik'in muhtelif okullarının piyasa ekonomisine karşı getirdikleri itirazlar çok kötü iktisat temeline dayanır. İktisatçıların çok zaman önce ifşa ettikleri hataları tekrar ve tekrar yinelerler. Kendilerinin gerekli ve yararlı reformlar olarak taraftar oldukları anti- kapitalist politikaların sonuçlarından dolayı piyasa ekonomisini suçlarlar. Müdahaleciliğin hüsranı ve kaçınılmaz başarısızlığı için piyasa ekonomisini sorumlu tutarlar.

Bu propagandacılar, piyasa ekonomisinin, her şeye rağmen kendilerinin "ortodoks olmayan" doktrinlerinin betimlediği kadar kötü olmadığını sonunda kabul etmelidirler. Piyasa ekonomisi günden güne ürünlerin miktarını arttırır ve kalitesini iyileştirir. Daha önce hiç duyulmamış ve görülmemiş bir zenginlik meydana getirir. Ancak, müdahaleciliğin ileri gelenlerine göre, toplumsal bakış açısı olarak tanımladıkları perspektiften piyasa ekonomisi eksiktir. Yoksulluğu ve sefaleti ortadan henüz kaldırmamıştır. Azınlığa, zengin insanlar sınıfına, çoğunluğun aleyhine ayrıcalıklar veren bir sistemdir. Adil olmayan bir sistemdir. *Refah* ilkesi kâr ilkesinin yerine ikame edilmelidir.

Argüman aşkına, refah kavramını, münzevi bir hayat yaşamayan insanların çoğunluğu tarafından kabul edilmesinin mümkün olacağı şekilde yorumlamayı deneyelim. Bu gayretlerimizde ne kadar daha başarılı olursak, sağlam anlam ve içerikli refah fikrinden o kadar yoksun oluruz. İnsan eylemi temel kategorisi tabirini yani rahatsızlığı mümkün mertebe gidermeyi, renksizleştiririz. Bu amacın istekle ve hatta münhasıran emeğin toplumsal işbirliğiyle elde edilebilirliği evrensel olarak bilindiğinden, insan toplumsal bağ çerçe-

vesinde iş görür. Otarşik insandan farklı olarak, sosyal insan, kendi orijinal biyolojik kayıtsızlığını kendi ailesi dışında kalan insanların refahıyla uyumlu hale getirmek durumundadır. Toplumsal işbirliğinin ihtiyaçlarına davranışlarını ayarlamalı ve arkadaşlarının başarısına kendisinin vazgeçilmez şartı olarak bakmalıdır. Bu bakış açısı altında kişi toplumsal işbirliğinin amacını, "en fazla sayıda insanın en büyük mutluluğunun gerçekleştirilmesi" olarak tarif edebilir. Bu tarife çok az kişi itiraz etmeye ve mümkün olduğunca çok insanın mümkün mertebe en fazla mutluluğa sahip olmasının iyi bir şey *olmadığı* iddiasını dile getirmeye, cüret eder. Bentham formülüne karşı yapılan tüm saldırılar mutluluk kavramının belirsizliği ve yanlış anlaşılması etrafında merkezleşmiştir; iyinin, her ne ise, en büyük sayıya verilmesi postulatına yönelen bir itiraz olmamıştır.

Ancak, *refahı* bu şekilde yorumlarsak, kavram hiçbir spesifik önem arz etmez. Her toplumsal organizasyon çeşidinin haklılaştırılması için başvurulabilir. Zenci köleliğini savunanların bir kısmı Zencileri mutlu etmenin en iyi yolunun kölelik olduğunu savunur. Bugün Güney'de pek çok Beyazın, katı ırk ayrımcılığının sözde beyaz adama faydası kadar en az siyahlara da faydalı olduğuna canı gönülden inananların olduğunu iddia etmeleri bir gerçektir. Gobino ve Nazi ırkçılığının ana tezi, üstün ırkların hâkimiyetinin adi ırkların menfaatleri için bile gerçek bir mutluluk olduğudur. Birbiriyle çatışmalı da olsa, tüm doktrinleri kapsayacak kadar geniş olan bir ilkenin hiçbir yararı yoktur.

Ama refah propagandacılarının ağızlarında refah kavramı belirli bir anlama sahiptir. Muhalefeti dışlayan genel kabul görmüş yan anlamı olan terimi kasten kullanırlar. Hiçbir insan refahın gerçekleştirilmesine itiraz edecek kadar düşüncesiz olmaktan hoşlanmaz. Kendi programlarına refah programı diyecek hakkı kendilerinde gördüklerinden refah propagandacıları ucuz mantıksal hileler yoluyla zafere ulaşmak istemektedirler. Herkes tarafından el üstünde tutulan namı bunlara atfederek eleştirilere karşı fikirlerini güvenceye almak istiyorlar. Terminolojileri tüm muhaliflerin iyi insanların çoğunluğunun önyargılarına karşı kendi bencil çıkarlarını büyütüp besleme sevdalısı kötü niyetli hergeleler olduğunu ima etmektedir.

Batı medeniyetinin kötü durumu, ciddi insanların bu tip kıyaslamalara sert azarlamalarla karşılaşmadan başvurabilmeleri gerçeğinden oluşmaktadır. Sadece iki net açıklama vardır. Bu nev-i şahsına münhasır refah iktisatçıları yöntemlerinin mantıksal kabulünün imkânsızlığının kendileri farkında değildir, ki bu durumda vazgeçilmez muhakeme gücünden yoksundurlar; veya muhalifleri önceden silahtan arındırmaya yönelik kelimenin arkasına yanlışlıkları için bir sığınak bulmak amacıyla bu tip maksatlı tartışma tarzını seçmişlerdir. Her

iki durumda da kendi eylemleri kendilerini kınar.

Müdahaleciliğin tüm çeşitlerinin etkilerine yönelik önceki bölümlerin açıklamalarına yeni bir şey eklemeye gerek yoktur. Refah iktisadının sıkıcı ciltleri, şu ana kadar sonuçlarımızı geçersiz kılacak hiçbir dayanak sunmamıştır. Kalan tek iş, refah propagandacılarının işinin, piyasa ekonomisi suçlamalarının, eleştiri kısmını incelemektir.

Refah okulu hakkındaki tüm bu hararetli tartışmalar üç noktaya indirilir. Kapitalizm kötüdür çünkü fakirlik, gelir ve servet eşitsizliği, ve, güvensizlik vardır derler.

2. Fakirlik

Her üyesinin kendisine ve ailesine hayatın vazgeçilmez ihtiyaçlarını karşılayacak kadar geniş toprak parçasını ekip biçen tarım toplumunun koşullarını betimleyebiliriz. Bu resme birkaç uzmanı, mesela demircileri ve profesyonel insanları, örneğin doktor gibi, ekleyebiliriz. Daha da ileriye gidebiliriz ve bazı insanların çiftlik sahibi olmadığını, ama diğer insanların çiftliklerinde amele olarak çalıştıklarını varsayabiliriz. İşveren yardımları için onlara para vermekte ve hastalıklarında veya yaşlanıp malül olduklarında kendilerine bakmaktadır.

Pek çok ütopik planların altında ideal toplumun bu planı yatar. Bazı topluluklarda bazı zamanlarda aşağı yukarı gerçekleştirilmiştir. Gerçekleşmesine en yakın yakınlaşma bugün Paraguay adı verilen ülkede kurulmuş Jesuit (Cizvit) babaları birlikteliğidir. Ancak, sosyal organizasyonun bu tip sisteminin meziyetlerini incelemeye ihtiyaç yoktur. Tarihsel evrim onu parça parça etmiştir. Çerçevesi, yeryüzünde bugün yaşayan insan sayısı için çok dardır.

Böyle bir toplumun kalıtsal zayıflığı, nüfusta bir artışın ilerleyen fakirlik ile sonuçlanmasıdır. Eğer ölen çiftçinin mülkü çocukları arasında bölünürse, eldekiler sonunda o kadar küçük kalır ki, aile için yeterli iaşe sağlayamaz. Herkes toprak sahibidir, ama herkes aşırı derecede yoksuldur. Çin'in geniş alanlarında hüküm sürdüğü şekliyle şartlar küçük tarlaları işleyenlerin sefaletini gözler önüne serer. Bu sonuca alternatif, topraksız geniş proleterya kitlelerinin ortaya çıkışıdır. O zaman, geniş bir boşluk mirastan mahrum edilmiş fakirler ile şanslı çiftçileri birbirinden ayırt eder. Bunlar mevcudiyetleri topluma çözümlenemez bir sorun yaratan firavunlar sınıfıdır. Yaşamak için arayışta olmaları boşunadır. Toplumun onlar için bir faydası yoktur. Sefalet içindedirler.

Modern kapitalizmin yükselişi öncesi çağlarda devlet adamları, filozoflar ve hukukçular yoksula ve yoksulluk problemlerine atıfta bulunduklarında, aşırı derecede fakir kimseleri kast ettiler. *Laissez faire* ve yan kolları, sanayileşme, istihdam edilebilir fakiri ücretliye dönüştürdü. Müdahalesiz piyasa ekonomi-

sinde yüksek ve düşük gelirli insanlar vardır. Çalışabilmesine ve çalışmaya hazır olmalarına rağmen, üretimin toplumsal sisteminde kendilerine yer kalmadığı için düzenli iş bulamayan insanlar değillerdir artık. Ancak, liberalizm ve kapitalizm en iyi günlerinde bile, Batı ve Orta Avrupa'nın nispeten ufak bölgeleri, Kuzey Amerika ve Avustralya ile sınırlıydı. Dünyanın geri kalanı, yüz milyonlar, hâlâ açlık ile burun buruna gelmekteydi. İbarenin eski bağlamında, aşırı yoksul ve lüzumsuz, kendilerine bir yük ve daha şanslı diğer vatandaşlara karşı birer tehdit idiler, fakirdiler veya muhtaçtılar.

Bu sefil kalabalıkların aşırı yoksulluğuna neden olan şey kapitalizmin varlığı değil, yokluğudur. Oysa *laissez faire*'in zaferi için, Batı Avrupa halklarının çoğu Uzak Doğu'daki hamallardan çok daha kötü duruma düşerdi. Asya'nın sorunu, kişi başına yatırılan sermayenin Batı'nın sermaye donanımı ile karşılaştırıldığında son derece düşük oluşudur. Mevcut ideoloji ve sosyal sistem kâr amaçlı girişimciliğin ortaya çıkışını engellemektedir. Çok az yurtiçi sermaye birikimi vardır ve yabancı yatırımcılara açıktan bir düşmanlık mevcuttur. Bu ülkelerin pek çoğunda nüfus rakamlarındaki artış eldeki sermaye artışını bile geçmektedir.

Avrupalı güçleri eski sömürgelerindeki kitlelerin fakirliğinden dolayı suçlamak yanlıştır. Sermaye yatırımı yaparken yabancı yöneticiler, maddi refahı geliştirmek için yapılabilecek her şeyi yaptılar. Doğuluların geleneksel prensiplerini terk etmekte isteksiz olmaları ve kapitalizmden yabancı ideoloji olarak nefret etmeleri Beyazların hatası değildir.

Müdahalesiz kapitalizm var olduğu sürece, bu ibarenin kapitalist olmayan toplumun şartlarına uygulandığı manada fakirlik sorunu artık yoktur. Nüfus rakamlarındaki artış gereğinden fazla boğaz yaratmaz, istihdamları ilave servet üretecek ek eller yaratır. Vücudu sağlam ve çalışabilir fakirler yoktur. Ekonomik olarak geri kalmış ulusların bakışından görüldüğü şekliyle, kapitalist ülkelerde "sermaye" ve "emek" arasındaki çatışma imtiyazlı üst sınıf içerisindeki çatışma olarak gözükür. Asyalıların gözünde, Amerikan otomobil işçisi bir "aristokrattır." Geliri en yüksek olan yeryüzü nüfusunun yüzde 2'sine dâhil olan birisidir. Sadece renkli ırklar değil, Slavlar, Araplar ve diğer halklar da kapitalist ülkelerin ortalama gelire sahip vatandaşlarına--toplam insan nüfusunun yaklaşık yüzde 12 veya 15'ine--kendi maddi refahlarının azaltılmasının müsebbibi olarak bakarlar. Hataları, bu sözde imtiyazlı grupların zenginliğinin, göçmenlik engelleri haricinde, kendi fakirlikleri pahasına olmadığını ve kendi şartlarını geliştirmenin önündeki ana engelin kapitalizmden nefret etmek olduğunu görememeleridir.

Kapitalizm bağlamında fakirlik kavramı sadece kendilerine bakamayan insanlara işaret eder. Eğer çocukların durumunu ihmal etsek bile, bu tip is-

tihdam edilemeyecek olanların daima var olacağını fark etmeliyiz. Kitlelerin hayat standardını, hijyenik şartlarını ve hastalıktan koruyucu yöntemlerini ve tedavilerini geliştiren kapitalizm vücut yetersizliğini gideremez. Geçmişte ömür boyu sakatlığa mahkûm olacak olan insanların bugün zindeliğini kazandıkları doğrudur. Ama diğer taraftan doğuştan bozukluklar, hastalıklar veya kazaların eski günlerde kısa zamanda öldürmüş olacağı insanların çoğunu kalıcı olarak işgöremez insanlar olarak yaşatmaktadır. Üstelik, ortalama ömrün uzaması artık, kendilerine bakacak parayı kazanamayan yaşlı sayısını arttırma eğilimindedir.

Kendi kendine bakamayanlar sorunu, insan medeniyetinin ve toplumun spesifik bir sorunudur. Sakat hayvanlar kısa zaman içinde ölmelidir. Ya açlıktan ölürler veya türlerinin düşmanlarına yem olurlar. Vahşi insan standardın altında olanlara hiçbir merhamet göstermedi. Onlara karşı pek çok kabileler, Nazilerin zamanımızda başvurduğu barbarca kökten kazıyan yöntemlere başvurdular. Hasta olanların nispeten büyük sayılarda olmaları, ne kadar çelişkili gözükürse gözüksün, bu medeniyetin ve maddi refahın karakteristik bir işaretidir.

Hayatı idame ettirecek araçlardan yoksun olan ve yakın akrabaları tarafından bakılmayan hastaların bakımı uzun zamandır yardım işi olarak görülmektedir. İhtiyaç duyulan fonlar bazen devlet, ama daha çok gönüllü katkılar ile sağlanmıştır. Katolik düzenler ve cemaatler ve bazı Protestan kurumlar bu tip katkıları toplamakta ve bunları uygun olarak kullanmakta muazzam işler başarmışlardır. Bugün, asil faaliyette birbiriyle rekabet eden bir mezhebe direkt olarak bağlı olmayan pek çok kurumlar da vardır.

İki eksikliğinden dolayı yardım sistemi eleştirilmektedir. Biri eldeki araçların yetersizliğidir. Ancak, kapitalizm ne kadar ilerlerse ve zenginliği arttırırsa, yardım fonları o kadar yeterli hale gelir. Bir taraftan, insanlar kendi refahlarını geliştirmek için daha fazla yardımda bulunacaklardır. Diğer taraftan, muhtaçların sayıları doğal olarak düşecektir. Vasat gelirliler için bile tasarruf ve sigorta poliçeleri yoluyla kazalar, hastalıklar, yaşlılık, çocukların eğitimi ve dulların ve yetimlerin desteklenme fırsatı sunulur. Yardım kurumlarının fonlarının, şayet müdahalecilik piyasa ekonomisinin temel kurumlarını baltalamasaydı, kapitalist ülkelerde yeterli olacağı oldukça makul bir düşüncedir. Kredi genişlemesi ve enflasyonist para miktarını arttırma "vasat insanın" kötü günler için tasarruf etme ve rezerv biriktirme girişimlerini hüsrana uğratır. Ancak, müdahaleciliğin diğer yöntemleri ücretlilerin ve maaşlıların, meslek sahiplerinin ve küçük ölçekli işletme sahiplerinin hayati çıkarlarına da zarar verir. Yardım kurumları tarafından yardım edilenlerin büyük bir kısmı muhtaçtır; çünkü müdahalecilik kendilerini bu hale getirmiştir. Aynı zamanda, enflasyon ve faiz

oranlarını potansiyel piyasa oranlarının altına indirme teşebbüsleri neredeyse hastanelerin, sığınmacıların, yetimhanelerin, ve benzer kurumların bağışlarına elkoyar. Refah propagandacıları yardım için eldeki fonların kıtlığından dolayı dövünürken, aslında kendilerinin taraftar olduğu politikaların sonuçlarından birine dövünmektedirler.

Yardım sistemine yüklenen ikinci eksiklik sadece bir yardım ve merhamet olmasıdır. Yoksul kendisine gösterilen nazikliğe dair hiçbir yasal hak talebinde bulunamaz. Yardımsever insanın merhametine, acıma hissini uyandıran şefkat hislerine bağlıdır. Aldığı, müteşekkir olması gereken gönüllü bir hediyedir. Sadaka alan olmak utanç verici ve küçük düşürücüdür. Kendisine saygısı olan insan için, tahammül edilemezdir.

Bu şikâyetler doğrudur. Bu tip noksanlıklar tüm yardım çeşitlerinde kalıtsal olarak gerçekten vardır. Hem vereni hem alanı yoldan çıkartan bir sistemdir. İlkini erdem sahibi ikincisini boyun eğen yapmaktadır. Fakat, sadaka alma ve vermenin onur kırıcılığını insanlara hissettiren sadece kapitalist çevre mantığıdır. Tamamen iş davranışı içinde alıcı ve satıcılar arasında nakit bağıntılı anlaşmalar alanının dışında, tüm insanlar arası ilişkiler aynı başarısızlıkla lekelenir. Piyasa işlemlerinin yerine getirilmesinde kapitalizmi taş-kalplilik ve duygusuzluk ile suçlayanların kuyruk acısı, bu kişisel unsurun yokluğudur. Bu eleştirmenlerin gözünde *do ut des** ilkesi altında işbirliği tüm toplumsal bağları insanlıktan çıkarır. Sözleşmeleri kardeşlik sevgisi ve birbirine yardım etme isteği ile ikame eder. Bu eleştirmenler yasal kapitalizm düzenini "insan tarafını" ihmal ettiğinden dava konusu yaparlar. Yardım sistemini merhamet hisleri üzerine dayandığı için suçladıklarında tutarsızlaşırlar.

Feodal toplum şükran ve kayrılanların minnettarlık davranışları üzerine kuruluydu. Kudretli derebeyi kölelerinin üzerine bir fayda ihsan etti ve köleler de ona kişisel sadakat borçlusu oldu. Şartlar alttakiler üstekilerin ellerini öptükleri ve onlara bağlılıklarını gösterdikleri sürece insancıldı. Yardımsever eylemlerde kalıtsal şükranlık unsuru feodal çevrede gücendirici değildi. Genel kabul gören ideoloji ve uygulama ile uyumluydu. Muhtaca yasal hak iddiası, topluma karşı hayatı idame ettirebilme eylemi hakkı, verme fikrinin ortaya çıkışı tamamen sözleşme bağları üzerine oturan toplumsal ayarlardı.

Hayatı idame ettirmek için gereken yiyecekler için bu tip hak lehine geliştirilen metafiziksel dayanaklar doğal hak doktrini üzerine kuruluydu. Tanrı'nın veya tabiatın huzurunda tüm insanlar eşittir ve ellerinden alınamaz yaşama hakkı kendilerine bahşedilmiştir. Ancak, doğuştan eşitliğe atıf, doğuştan eşitsizliğin etkileriyle uğraşırken kesinlikle işe yaramaz. Fiziksel sakatlığın top-

* Mütekabiliyet esası, karşılıklılık ilkesi. (Ed.)

lumsal işbirliğinde pek çok insanın faal rol oynamasını engellemesi acı bir gerçektir. Bu insanları dışarıda bırakan doğa kanunlarının işleyişidir. Onlar Tanrı'nın veya doğanın üvey evlatlarıdır. İnsanın görevinin doğanın mahkûm ettiği şansız kardeşlerine yardım etmek olduğunu ilan eden dini veya ahlaki kaideleri tam olarak kabul edebiliriz. Ancak, bu görevin kabulü, icrası için hangi yöntemlere başvurulacağı sorusunu cevaplandırmaz. Toplumu tehlikeye atan ve insan çabalarını perdeleyen yöntemlerin seçimini emretmez. Ne sağlam vücutlular ne de sakatlar eldeki malların miktarındaki düşmeden bir yarar sağlayacaktır.

Mevcut sorunlar praksiyolojik karakterde değildir ve iktisat onlar için en iyi çözümü sağlamak için çağrılmaz. Bu sorunlar patoloji ve psikolojiyi ilgilendirirler. Aşırı fakirlik ve sadaka ile desteklenmenin küçük düşürücü sonuçları korkusunun, insanın fizyolojik dengesinin korunmasında önemli bir faktör olduğu gerçeğine atıfta bulunmaktadır. İnsanı sağlıklı olmaya, hastalık ve kazalardan kaçınmaya ve yaralanmalardan mümkün olduğunca çabuk iyileşmeye sevk eder. Sosyal güvenlik sistemi tecrübesi, özellikle en eski ve en mükemmel olan, yani Alman sistemi, bu teşviklerin yok edilmesinden dolayı ortaya çıkan istenmeyen etkileri net bir şekilde göstermiştir.[56] Hiçbir uygar topluluk sağlam olmayanların duyarsızca ölmelerine izin vermez. Ancak, gönüllü yardımın veya desteğin yerine yasal zorlanabilir hakkın ikamesi olduğu şekliyle insan doğası ile uyumlu gözükmemektedir. Hayatı idame ettirmek için gereken eyleme geçme hakkını kullanmayı akla sokan metafizikselin olumlu etkileri değil, pratik uygunluk düşünceleridir.

Dahası, bu tip kanunların yasalaşmasının sadaka almadaki kalıtsal küçük düşürücü özelliklerden muhtaçları kurtaracağına inanmak aldatıcıdır. Bu kanunlar ne kadar çok açık elli olursa, uygulamaları o kadar çok fazla titiz hale gelir. Bürokratların yargısı, içlerinden gelen seslerin kendilerini yardımda bulunmaya sevk ettiği insanların yargılarının yerini alır. Bu değişikliğin sağlam olmayanlara daha fazla faydalı olup olmayacağını söylemek zordur.

3. Eşitsizlik

Gelir ve servetin eşitsizliği piyasa ekonomisinin kalıtsal özelliğidir. Ortadan kaldırılması piyasa ekonomisini tamamıyla yıkar.[57]

Eşitlik isteyen insanların aklında olan şey, daima, kendi tüketme güçlerinin arttırılmasıdır. Politik postulat olarak eşitlik ilkesinin kabulünde hiç kimse, kendisinin gelirini daha az geliri olanlarla paylaşmak istemez. Amerikalı bir ücretli eşitliğe göndermede bulunurken, hisse senetlerinin kârlarının kendisi-

[56] Bkz. Sulzbach, German Experience with Social Insurance (New York, 1947), s. 22-32.

[57] Bkz. yukarıda, s. 288-289 ve s. 806-808.

ne verilmesini kast eder. Gelirinin, geliri kendisinden daha düşük olan yeryüzü nüfusunun yüzde 95'i yararına azaltılmasını teklif etmez.

Piyasa toplumunda gelir eşitsizliğinin oynadığı rol feodal toplum veya diğer kapitalist olmayan toplum tiplerinde oynadığı rol ile karıştırılmamalıdır.[58] Ama tarihsel evrimin gidişatında bu kapitalizm öncesi eşitsizlik çok önemliydi.

Çin tarihini ve İngiltere tarihini karşılaştıralım. Çin çok yüksek medeniyet geliştirdi. İkibin sene önce İngiltere'nin çok ilerisindeydi. Ancak, ondokuzuncu yüzyıl sonunda İngiltere zengin ve medeni bir ülke iken Çin fakirdi. Çin medeniyeti çağlar önce erişmiş olduğu aşamadan çok farklı değildir. Durdurulmuş medeniyettir.

Çin eşit gelir ilkesini İngiltere'nin denemesinden çok daha büyük ölçülerde gerçekleştirmeyi denedi. Toprak sahipliği bölündü ve alt gruplara ayrıldı. Topraksız proleteryanın sayısız sınıfı artık yoktu. Ancak, onsekizinci yüzyıl İngiltere'sinde bu sınıf çok sayıdaydı. Çok uzun zamandan beri tarım dışı iş sahalarının geleneksel ideolojiler tarafından kutsallaştırılmış kısıtlayıcı uygulamaları modern girişimciliğin ortaya çıkışını erteledi. Ancak, *laissez faire* felsefesi kapitalizm için yolu kısıtlayıcılığın kesinlikle boş inançlarını yıkarak açtıktan sonra, sanayileşmenin evrimi hızlandırılmış süratte ilerleyebildi, çünkü ihtiyaç duyulan işgücü zaten mevcuttu.

Sombart'ın tahayyül ettiği gibi "makine çağını" üreten bazı insanların akıllarını bir gün gizemli bir biçimde ele geçiren ve onları "kapitalist tipi insana" dönüştüren spesifik mal canlısı düşünce değildi. Halkın ihtiyaçlarını karşılamada üretimi daha iyi ayarlayarak kâr elde etmeye hazır insanlar her zaman için var olmuştur. Ama, mal hırsının ahlâksızlık olarak damgalandığı ve gelişimine mani olan kurumsal engelleri olan bir ideoloji tarafından felç edildi. *Laissez faire* felsefesinin, geleneksel kısıtlayıcı sistemi onaylayan doktrinlerin yerine ikamesi, maddi gelişmelerin önündeki engelleri ortadan kaldırdı ve böylece yeni bir çağı başlattı.

Liberal felsefe geleneksel kast sistemine saldırdı; çünkü muhafazası piyasa ekonomisinin işleyişiyle uyumsuzdu. İmtiyazların lağvı taraftarıydı çünkü en iyi kalite ürünleri en fazla miktarda en ucuza üretmede mahir olan insanlara fırsat vermek istedi. Programlarının bu olumsuz yönünden faydacılar ve iktisatçılar, sözde, doğal hak ve tüm insanların eşitliği doktrininin bakış açısından ayrıcalık statülerine saldıran fikirlerle aynı görüşteydiler. Her iki grup kanunlar önünde tüm insanların eşitliği ilkesinin desteklenmesinde hemfikirdiler. Ama bu ortak görüş, iki fikir arasındaki temel muhalifliği silip atmadı.

[58] Bkz. yukarıda, s. 312.

Doğal hukuk okulu görüşünde tüm insanlar biyolojik olarak eşittir ve sonuçta her şeyde eşit pay almaya elinden alınamaz hakka sahiptir. İlk teorem gerçeğe açıkça aykırıdır. Tutarlı yorumlandığında ikinci teorem destekçilerinin mantıksal tutarlılığı tümden terk ettiği ve sonunda her kurumu, her ne kadar ayrımcılık ve haksızlık yaparsa yapsın, tüm insanların vazgeçilmez eşitliği ile uyumlu olarak görme noktasına geldiği saçmalığına götürür. Fikirlerinin Amerikan Devrimini canlandırdığı tüm önde gelen Virjinyalılar Zenci köleliğin korunmasına boyun eğdiler. Tarihin bildiği en despotik devlet sistemi, Bolşevizm, bütün insanların özgürlük ve eşitlik ilkesinin cisimleşmesi olarak övünerek geçit töreni düzenler.

Kanun önünde eşitliğin liberal önde gelenleri insanların doğuştan eşitsiz olduğunu ve işte tam bu eşitsizliğin toplumsal işbirliğini ve medeniyeti yarattığı gerçeğinin tam farkındadır. Onlara göre kanun önünde eşitlik, evrenin sabit gerçeklerini düzeltmek ve eşitsizliği yok etmek için tasarlanmamıştır. Tersine, tüm insanlığın bundan elde edebileceği maksimum yararı güvence altına alacak bir cihazdır. Sonuç olarak, hiçbir insan yapımı kurum, arkadaşlarına en iyi hizmeti sunabilecek durumu elde etmekten insanı engellememelidir. Liberaller bu soruna bireylerin sözde ellerinden alınamaz hakları açısından değil, toplumsal ve faydacı açıdan yaklaştılar. Kanun önünde eşitlik onların gözünde iyidir; çünkü tüm herkesin çıkarına hizmet eder. Kimin devleti yöneteceğini seçmenlere ve üretim faaliyetlerini kimin yöneteceğini tüketicilere bırakır. Böylece şiddet ve çatışma nedenlerini ortadan kaldırır ve insan ilişkilerinin daha tatminkâr haline doğru istikrarlı bir ilerlemeyi garantiler.

Bu liberal felsefenin zaferi toplamında modern Batılı medeniyet denen tüm bu fenomeni üretmişti. Ancak, bu yeni ideoloji gelir eşitsizliği fikrinin çok zayıf olduğu çevre içerisinde ancak doruklaşabilir. Eğer onsekizinci yüzyıl İngilizleri gelir eşitsizliği hayaliyle uğraşıyor olsalardı, laissez faire felsefesi onları cezbetmezdi, bugün nasıl ki Çinlileri ve Müslümanları cezbetmiyorsa. Bu bağlamda, tarihçi, feodalizm ve malikâne sisteminin ideolojik mirasının her ne kadar farklı olursa olsun, modern medeniyetimizin yükselişine katkıda bulunduğunu kabul etmelidir.

Yeni faydacı teori fikrine yabancı olan onsekizinci yüzyıl felsefecileri Çin ve Müslüman ülkelerdeki şartların üstünlüğünden hâlâ bahsedebiliyorlardı. Doğu dünyasının toplumsal yapısı hakkında çok az şey bildikleri doğruydu. Elde ettikleri raporlarda övülmeye layık buldukları şey, babadan oğula geçen aristokrasinin ve büyük toprak sahipliğinin yokluğuydu. Tasavvur ettikleri şekliyle, bu milletler eşitliği sağlamakta kendi uluslarından daha başarılıydılar.

Daha sonra ondokuzuncu yüzyılda bu iddialar ilgili ülkelerin milliyetçileri tarafından yenilendi. İleri gelenleri, Rus *mir* ve *artel*'inde ve Yugoslavların

zadruga'larında gerçekleştirdikleri gibi, komünal işbirliğini öven Panslavizm tarafından önderlik edilen süvarilerdi. Politik terimlerin anlamının çok tersi anlamlara dönüştürülmesiyle dil karmaşıklığının gelişimiyle birlikte, "demokratik" lafı müsrifçe harcanır oldu. Sınırsız mutlakiyetçilikten başka hiçbir yönetim şeklini bilmeyen Müslüman halklara demokratik denmektedir. Hindu milliyetçileri geleneksel Hindu demokrasisinden bahsetmekten gurur duyarlar!

İktisatçılar ve tarihçiler bu tip hissi coşkular hakkında kayıtsızdır. Asyalı medeniyetleri bayağı uygarlıklar olarak tarif ederlerken hiçbir değer yargısını ifade etmezler. Yaptıkları sadece, bu halkların, Asyalıların bugün teknolojik ve tedavi yöntemlerini ve teçhizatlarını en azından zımnen kabul ederek kapitalist medeniyetin üstünlüğünü üreten Batı'daki ideolojik ve kurumsal şartları oluşturamadığı gerçeğini tespittir. Geçmişte pek çok Asyalı halkın kültürünün Batılı çağdaşlarınınkilerden çok ilerde olduğu gerçeğini kişi kabul ettiğinde, sorulması gereken soru Doğu'daki gelişmeyi durduran sebebin ne olduğudur. Hindu medeniyeti durumunda cevap açıktır. Esnek olmayan kast sistemi bireysel inisiyatifin gelişmesini önledi ve geleneksel standartlardan her sapma girişimini daha başlangıçta bastırdı. Ancak Çin ve Müslüman ülkeler, nispeten az sayıdaki köleler haricinde, kast katılığından özgürdüler. Otokratlar tarafından yönetildiler. Ancak, bireysel tebaa grupları otokratlar nezdinde eşittiler. Köleler ve hadımlar bile en yüksek onurlara ulaşmaktan men edilmediler. İnsanların Doğuluların sözde demokratik geleneklerinden bahsederlerken atıfta bulundukları, yöneticinin huzurundaki eşitlik budur.

Bu halkların ve yöneticilerin tebaalarının ekonomik eşitliği kavramı iyi tanımlanmış değildi. Ama, bir açıdan, yani özel kesim tarafından büyük miktarda servet birikiminin kesinlikle kınanacağı belliydi. Yöneticiler zengin tebaalarını siyasi üstünlüklerine bir tehdit olarak gördüler. Tüm insanlar, yönetenler ve yönetilenler, hukuken başkalarına ait olanlara ancak el koyaraktan bol miktardaki araçların elde edilebileceğine ve birkaç kişinin zenginliğinin çoğunluğun fakirliğinin nedeni olduğu yönünde ikna olmuşlardı. Zengin işadamlarının pozisyonu tüm doğulu ülkelerde rizikoludur. Yöneticilerin merhametine kalmışlardır. Bol keseden rüşvetler bile elkoymaya karşı kendilerini koruyamamıştır. Ne zaman bir zengin işadamı yöneticilerin haset ve nefretinin kurbanı olsa, tüm insanlar sevinmiştir.

Antikrematistik* ruh Doğudaki medeniyetin gelişimini engelledi ve kitleleri açlığın kenarında tuttu. Sermaye birikimi engellendiğinden, teknolojik ilerleme meselesi olmazdı. Kapitalizm Doğu'ya ya ülke kanunları dışında veya sömürge şeklinde yabancı ordular ve denizciler tarafından empoze edilen ithal

* Krematistik servet bilimi (çev.)

yabancı ideoloji olarak geldi. Bu şiddet yöntemleri Doğuluların geleneksel düşünce sistemlerini değiştirmek için kesinlikle uygun araçlar değildi. Ancak, bu gerçeğin kabulü yüz milyonlarca Asyalıyı fakirlik ve açlığa mahkûm eden sermaye birikimi nefretini hükümsüzleştirmez.

Çağdaş refah propagandacılarının aklında olan eşitlik kavramı eşitliğin Asyalı fikrinin kopyasıdır. Diğer tüm açılardan belirsiz olmasına rağmen, büyük zenginliklerden nefret konusunda çok nettir. Büyük işletmelere ve büyük zenginliklere itiraz eder. Bireysel girişimciliğin gelişimini engellemek ve elkoyucu gelir ve mülk vergisiyle daha fazla eşitlik yaratmak için muhtelif tedbirlerin taraftarıdırlar. Ve patavatsız kitlelerin kıskançlığını cezbeder.

Elkoyucu politikaların anında ekonomik sonuçları ile daha önce ilgilenilmişti.[59] Böyle politikaların sermaye birikimini yavaşlatmak veya daha fazla sermaye birikimini önlemek ile kalmayacağı, aynı zamanda geçmiş günlerdeki biriktirilmiş sermayenin de tüketimi ile sonuçlanacağı aşikardır. Daha fazla maddi refaha doğru olan gelişimi engellemekle kalmaz; trendi tersine çevirir ve ilerleyen yoksulluğa doğru bir eğilimi de yaratır. Asya idealleri zirveye çıkar; ve sonunda Doğu ve Batı eşit sefalet seviyesinde buluşur.

Refah okulu kâr amaçlı işadamlarının bencil çıkarlarına sadece tüm toplumun çıkarları için karşı koyuyormuş gibi yapmaz; üstelik münhasıran kâr elde etmeye bağlı ve tüm toplumun geleceği konusunda kayıtsız olan spekülatörlerin, destekçilerin ve kapitalistlerin kısa vadeli ilgilerine karşı olarak ulusun uzun vadeli seküler çıkarlarını da dikkate aldığını iddia eder. Elbette ki, bu ikinci iddia uzun vadeli ilgilere karşı olarak okulun kısa vadeli politikalar üzerine yaptığı vurguyla uzlaştırılamaz. Ancak, tutarlılık refah doktrininin faziletlerinden biri değildir. İfadelerindeki bu zıtlığı argümanın hatırı için gözardı edelim ve tutarsızlıklarına atıfta bulunmaksızın bunları inceleyelim.

Tasarruf, sermaye birikimi ve yatırım, ilgili miktarı şu anki tüketimden alıkoyar ve gelecek şartlarının iyileştirilmesine yönlendirir. Tasarrufçu şu anki tatmindeki artıştan ailesinin ve kendisinin daha uzak gelecekteki maddi refahını geliştirmek amacıyla vazgeçer. Niyetleri, ifadenin popüler manasıyla, kesinlikle bencildir. Ancak, kendisinin bencil tavrının etkileri tüm toplumun ve tüm üyelerinin kalıcı seküler menfaatleri için yararlıdır. Bu tutumu en bağnaz refah propagandacısının *ekonomik gelişme* ve *ilerleme* lafına atıfta bulunacağı tüm fenomenleri üretir.

Refah okulu tarafından desteklenen politikalar, özel kesimin tasarruf etme inisiyatifini yok eder. Bir taraftan, büyük gelir ve zenginliklerin engellenmesine yönelik önlemler zengin insanların tasarruf güçlerini azaltır veya tamamen

[59] Bkz. yukarıda, s. 804-809.

yok eder. Diğer taraftan, orta gelirli insanların önceden sermaye birikimine yaptıkları katkı toplamı tüketim hattına kanalize edilecek şekilde manipüle edilir. Geçmişte insan tasarruf bankasına mevduat yatırdığında veya sigorta poliçesi aldığında, banka veya sigorta şirketi bu meblağı yatırıma dönüştürür. Tasarrufçu ileriki bir tarihte tasarrufunu tüketse bile, yatırımsızlık veya sermaye tüketimi gerçekleşmez. Tasarruf bankalarının ve sigorta şirketlerinin toplam yatırımları bu çekmelere rağmen istikrarlı bir şekilde arttı.

Bugün bankaları ve sigorta şirketlerini devlet tahvillerine yatırım yapmaya doğru iten bir eğilim hüküm sürmektedir. Sosyal güvenlik kurumlarının fonları kamuya olan borçlar adı altında tutulur. Kamu borçluluğu şu anki harcamaları sarf etmekten dolayı gerçekleştikçe, bireyin tasarrufu sermaye birikimi ile sonuçlanmaz. Müdahalesiz piyasa ekonomisinde tasarruf, sermaye birikimi ve yatırım çakışır, müdahaleci ekonomide bireysel vatandaşın tasarrufu devlet tarafından israf edilebilir. Bireysel vatandaş şu anki tüketimini kendi geleceğini sağlamak amacıyla kısıtlar; bunu yaparken, toplumun daha fazla ekonomik gelişimine ve arkadaşlarının hayat standardının gelişmesine kendi payını katar. Ancak, devlet işin içine girer ve bireylerin tavırlarının toplumsal faydalı etkilerini ortadan kaldırır. Hiçbir şey, "özellikle şu anın zevkini çıkarmaya odaklanmış ve arkadaşlarının maddi refahlarına ve toplumun daimi sorunlarına hiç önem vermeyen bencil ve dar kafalı birey" ile "tüm toplumun uzun soluklu refahının arttırılmasına yorulmak bilmez şekilde adanmış olan uzak görüşlü hayırlı devlet" tezatını veren basmakalıp refah ifadesini bu örnekten daha iyi ifşa edemez.

Refah propagandacılarının iki itiraz yönelttikleri doğrudur. Birincisi, bireyin motivasyonu bencillik iken, devlet iyi niyetlerle doludur. Argüman hatırı için bireylerin şeytani ve yöneticilerin melekvari olduğunu kabul edelim. Ancak, hayatta ve gerçeklikte önemli olan--Kant'ın tersini söylemesine rağmen--iyi niyetler değil, başarılardır. Toplum evrimini ve oluşumunu mümkün kılan uzun dönemde tüm bireylerin bencil menfaatlerine en iyi hizmeti sunan emeğin toplumsal işbölümü altında barışçıl işbirliğidir. Piyasa toplumunun meziyeti, tüm işlevi ve çalışmasının bu ilkenin mükemmelleştirilmesidir.

İkinci itiraz, refah sistemi altında devlet tarafından gerçekleştirilen sermaye birikimi ve kamu yatırımlarının özel sektörün birikimi ve yatırımının yerini alacağını vurgular. Geçmişte devletin borçlanmış olduğu tüm fonların tamamının şu anki harcamalara sarf edilmediği gerçeğine atıfta bulunur. Önemli bir kısım demiryolları, yollar, limanlar, havaalanları, elektrik santralleri ve diğer kamu işlerine yatırıldı. Bir diğer göze çarpan kısım, diğer yöntemlerle finanse edilemeyeceği kabul edilen savunma harcamalarına sarf edildi. Ancak, bu itiraz asıl meseleyi gözden kaçırmaktadır. Önemli olan, bireyin tasarru-

funun bir kısmının devlet tarafından şu anki tüketimi için kullanıldığı, ve giderek tamamını soğuracak bu kısmı arttırmaktan devleti hiçbir şeyin durduramayacağıdır.

Eğer devletler tebaalarının sermaye birikimini ve ilave sermaye yatırımını imkansız kılarlarsa, yeni sermaye oluşumunun sorumluluğu, tabii olursa, devletin omuzlarına biner. Devlet kontrolünün kaçınılmaz evrim sürecinde daha mükemmel ve daha yüksek kademelere insanlığı akıllıca ve hissedilmez biçimde götüren Allah'ın inayetinin eşanlamlısı olarak gören refah propagandacıları meselenin karışıklığını ve dallarını görememektedirler.

Sadece ilave sermayenin daha fazla tasarrufu ve birikimi değil, aynı zamanda şu anki düzeyindeki sermayenin korunması da ileride daha çok sunabilmek için bugünün tüketimini kısıtlamayı gerektirir. Anında kazanılabilen tatminlerden uzak durmak, uzak kalmaktır.[60] Piyasa ekonomisi, bu uzak kalmanın belli bir dereceye kadar uygulandığı ve ürünün, biriken sermayenin, tüketicilerin en acil ihtiyaçlarının en iyi şekilde tatmin edildiği alanlara yatırılmasını sağlayan bir atmosfer yaratır. Devlet eliyle sermaye birikiminin özel birikimin yerine ikame edilip edilemeyeceği ve devletin ilave sermayeyi hangi alanlara yatıracağı sorunları baş gösterir. Bu sorunlar sadece sosyalist cumhuriyete atıfta bulunmaz. Özel sermaye oluşumunu yaratan şartları ya toptan veya neredeyse toptan ortadan kaldıran müdahaleci planlarda da geçerlidir. Amerika Birleşik Devletleri bile bu tip sorunlara her geçen gün daha fazla açıkça yaklaşmaktadır.

Vatandaşların tasarruflarının önemli bölümünün kullanımına sahip olan devletin durumunu düşünelim. Sosyal güvenlik sistemi, özel sigorta şirketleri, tasarruf bankaları ve ticari bankaların yatırımları büyük ölçüde otoriteler tarafından belirlenmekte ve kamu borçlanmasına kanalize edilmektedir. Özel kesim hâlâ tasarrufçudur. Ancak, tasarruflarının sermaye birikimi yaratıp yaratmadığı ve sonuçta üretimin teçhizatının geliştirilmesi için sermaye malları miktarını arttırıp arttırmadığı devletin ödünç aldığı fonların kullanımına bağlıdır. Eğer devlet bu fonları ya şu anki harcamalara sarf ederek veya kötü yatırımlar yaparak israf ederse, bireylerin tasarruflarıyla başlatılan ve bankaların ve sigorta şirketlerinin yatırım çalışmalarıyla sürdürülen sermaye birikimi

[60] Bu gerçeğin tespiti, faizi tüketimden uzak durmanın "ödülü" olarak gören teorilerin kabulü değildir. Gerçekler dünyasında ödüllendiren veya cezalandıran efsanevi bir birim yoktur. Doğal faiz oranının ne olduğu Bölüm XIX'da gösterilmiştir. Ancak, Lassalle (*Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch in Gesammelte Reden und Schriften*, editör. Bernstein, V, 167) ironilerine ve pek çok kitaba karşı olarak tasarrufun mahrumiyet (Entbehrung) olarak vurgulanması iyidir, çünkü tasarruf eden anında zevkten mahrum kalır.

süreci kesilir. İki yöntem arasındaki zıtlık meseleyi izah edebilir:

Müdahalesiz ekonomi sürecinde Bill yüz dolar tasarruf eder ve tasarruf bankasına mevduat olarak yatırır. Borç verme ve yatırım yapmada akıllı olan bankayı seçmede zekice davranırsa, sermayedeki artış emeğin marjinal verimliliğinde bir artışla sonuçlanır. Böylece, üretilen fazlalıktan bir kısmı faiz şeklinde Bill'e gider. Eğer Bill banka seçiminde gaf yaparsa ve yüz dolarını başarısız bankaya mevduat olarak yatırırsa, eli boş kalır.

Tasarruf ve yatırıma devlet müdahalesi sürecinde, Paul 1940 senesinde ulusal sosyal güvenlik kurumuna yüz dolar ödemeyle tasarrufta bulunur.[61] Neredeyse koşulsuz devlet borçlanma senedi satın alır. Eğer devlet yüz doları şu anki tüketim için harcarsa, ilave sermaye var olmaz ve emeğin verimliliğinde bir artış gerçekleşmez. Devletin borçlanma senedi gelecekteki vergi ödeyenlerin namına yazılmış bir çektir. 1970'te Paul'ün 1940'ta yüz dolar tasarruf etmesi gerçeğinden bir yarar sağlamamasına rağmen, Peter devletin vaadini yerine getirmek zorunda kalabilir.

Böylece, kamu maliyesinin günümüzde oynadığı rolü anlamak için Sovyet Rusya'ya bakmaya gerek olmadığı aşikar hale gelmektedir. Kamu borcunun bir yük olmadığı, çünkü "kendimize borçlu olduğumuz" argümanı aldatıcıdır. 1940'ların Paul'leri kendilerine borçlu değildirler. 1970'lerin Peter'leri 1940'ların Paul'lerine borçludurlar. Tüm sistemin kısa dönem ilkesine dayanması bir çıbanbaşıdır. 1940'ların devlet adamları sorunlarını 1970'lerin devlet adamlarına kaydırarak çözdüler. O tarihte 1940'ların devlet adamları ya ölmüş olacaklar veya harika başarılarını, sosyal güvenliği, metheden yaşlı devlet adamları olacaktır.

Refah okulunun Noel Baba masalı sermaye meselesini idrak etmede tamamen başarısız olmasıyla karakterize edilir. Doktrinlerini tarif ettikleri *refah iktisadı* cazibesiyle bunları inkâr etmeyi mecbur kılan işte tam bu kusurdur. Mevcut sermaye mallarının kıtlığını dikkate almayan kişi iktisatçı değil, masalcıdır. Gerçeklik ile değil bolluğun masal dünyası ile uğraşır. Çağdaş refah okulunun tüm coşkuları, sosyalist yazarlarınki gibi, bol miktarda sermaye malı olduğu zımni varsayımına dayanır. O zaman, elbette ki tüm hastalıklara şifa bulmak, herkese "ihtiyaçlarına göre" vermek ve herkesi mükemmel derecede mutlu etmek kolay görünür.

Refah okulunun bazı önde gelenlerinin sorunların belirsizliğinden rahatsızlık duydukları doğrudur. Eğer emeğin gelecekteki verimliliği azaltılmak isten-

[61] 100 doları Paul'ün kendisinin ödemesinin veya kanunun işverenin ödemesini şart koşmasının hiçbir önemi yoktur. Bkz. yukarıda s. 602.

miyorsa, sermayenin bozulmadan korunması gerektiğini fark etmektedirler.[62] Fakat, bu yazarlar da sadece sermayenin korunmasının bile yatırım sorunlarının başarılı ele alınışına bağlı olduğunu, başarılı spekülasyonun kazancı olduğunu ve sermayeyi dokunmadan muhafaza etme girişiminin iktisadi hesaplamayı ve dolayısıyla piyasa ekonomisini önceden varsaydığını kavrayamadılar. Diğer refah propagandacıları bu meseleyi tamamen ihmal ettiler. Bu bağlamda Marksist planı kabul edip etmemelerinin veya yeni hayali kavramların icadına, mesela faydalı şeylerin "kendinden sürekli gelişen karakter"[63] gibi, başvurup başvurmamasının hiçbir önemi yoktur. Sonuçta, öğretileri tatminsiz olan tüm şeyler için aşırı tasarrufu ve düşük tüketimi suçlayan ve her derde deva olarak harcamayı tavsiye eden doktrin için haklılaştırma sağlamaya ayarlıdır.

İktisatçılar tarafından bastırıldığında, bazı refah propagandacıları ve sosyalistler ortalama hayat standardının gerilemesinin mevcut sermayenin korunmasıyla ancak kaçınılabileceğini ve ekonomik gelişmenin ilave sermaye birikimine bağlı olduğunu kabul ederler. Sermayenin korunması ve yeni sermaye birikiminin sonuçta devletin görevi olacağını söylerler. Münhasıran kendisinin ve ailesinin zenginliğiyle ilgilenen bireylerin bencilliğine artık bırakılmayacaktır; yetkililer onlarla müşterek refah perspektifinden ilgileneceklerdir.

Meselenin püf noktası tam olarak bencilliğin işleyişinde yatar. Eşitsizlik sistemi altında bu bencillik insanı tasarruf etmeye ve bu tasarrufları tüketicilerin en acil ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yatırmaya sevk eder. Eşitlik sistemi altında bu motivasyon kaybolur gider. Yakın gelecekte tüketimin azaltılması hissedilir bir sıkıntı olup, bu durum bireylerin bencil isteklerine karşı bir darbedir. Şu anki sıkıntıdan umulan geleceğin uzak dönemindeki arz artışı vasat zekaya sahip bir insan için daha az fark edilebilirdir. Üstelik, faydalı etkileri, kamu birikimi sistemi altında o kadar ince yayılmıştır ki, insana bugün fedakarlıkta bulunduğu şey için uygun bir telafi olarak gözükmez. Refah okulu bugünün tasarrufunun kazançlarının gelecek neslinin tümü tarafından eşit olarak kazanılacağı beklentisinin herkesin bencilliğini daha fazla tasarrufa doğru değiştireceğini körü körüne farz etmektedir. Böylece, insanların hangi ebeveynin çocukları olduğunu bilmelerini önlemenin, onları tüm genç insanlara karşı ebeveyn hisleri ile dolduracağı yönündeki Eflatun'un aldatmacasının tabii sonucuna kurban düşerler. Eğer refah okulu savunucuları sonucun tüm

[62] Bu, özellikle Professor A. C. Pigou'nun yazılarına (kitabının çeşitli versiyonları The Economics of Welfare ve pek çok makaleleri) atıfta bulunur. Professor Pigou'nun fikirlerinin eleştirisi için, Bkz. Hayek, Profits, Interest and Investment (Londra, 1939), s. 83-134.

[63] Bkz. F. H. Knight, "Professor Mises and the Theory of Capital," *Economica*, VIII (1941), 409-427.

ebeveynlerin tüm çocuklara eşit kayıtsızlıkta olacağını söyleyen Aristo gözlemini kabul etseler daha akıllıca olurdu.[64]

Sermayeyi koruma ve arttırma sorunu iktisadi hesaplamaya başvuramayan sosyalist sistem için çözümlenemezdir. Bu tip sosyalist cumhuriyet sermaye teçhizatının azaldığını veya arttığını hesap edecek bir yöntemden yoksundur. Ancak, müdahalecilik altında ve yurtdışında oluşan fiyatlara dayanarak iktisadi hesaplamaya hâlâ başvurabilme pozisyonunda olan sosyalist sistem altında, her şey o kadar kötü değildir. İşte burada en azından ne olup bittiğini anlamak mümkündür.

Eğer böyle bir ülke demokratik yönetim altındaysa, ilave sermaye birikimi ve sermayenin muhafazası sorunları siyasi düşmanlığın ana meselesi haline gelir. Gücü ele geçirmiş olanlardan veya harcanmasına izin veren taraflardan daha fazlasını şu anki tüketime ayırmanın mümkün olduğu iddiasını dile getirecek olan dalkavuklar olacaktır. "Şu anki acil durum altında" sonraki günler için sermaye birikimi konusu olamayacağını ve tersine mevcut sermayenin bir kısmının tüketilmesinin tam olarak haklılaştırılabileceğini ilan etmeye daima hazırdırlar. Seçmenlere daha fazla kamu harcamaları ve aynı zamanda münhasıran zenginlerin sırtına yüklü olmayan tüm vergilerin indirilmesi vaadini vermede çeşitli partiler birbiriyle yarışacaklardır. Laissez faire günlerinde insanlar devlete, vatandaşlar tarafından ödenen vergilerin zorla alınmasıyla elde edilen paranın harcamasını yapabilmek için gereken bir kurum olarak bakarlardı. Bireysel vatandaşın bütçesinde devlet, bir harcama kalemiydi. Bugün vatandaşların çoğunluğu devlete faydaları dağıtan bir kurum olarak bakmaktadırlar. Ücretliler ve çiftçiler hazinenin gelirlerine yaptıkları katkıdan daha fazlasını hazineden beklemektedirler. Onların gözünde devlet alan değil, harcayandır. Bu popüler ilkeler Lord Keynes ve taraftarları tarafından rasyonelleştirildi ve sanki ekonomi doktrini seviyesine yükseltildi. Harcama ve denk olmayan bütçeler sadece sermaye tüketimi ile eşanlamlıdırlar. Eğer şu anki harcama, her ne kadar yararlı düşünülürse düşünülsün, yatırımda kullanılmış olacak olan yüksek gelirlileri vergileyerek veya borçlanarak alınmak suretiyle finanse edilirse, devlet sermaye tüketimi için bir unsur haline gelir. Günümüz Amerika'sında yıllık sermaye tüketiminin üzerinde senelik sermaye birikimi fazlasının hâlâ muhtemelen olması[65] gerçeği Federal Devletin, Eyaletlerin ve belediyelerin finansal politikaların toplam karmaşıklığını sermaye tüketimine doğru yönlendirdiği ifadesini geçersiz kılmaz.

---

[64] Bkz. Aristotle, Politics, Kitap, II, bölüm, iii *The Basic Works of Aristotle*, editör. R. McKeon (New York, 1945), s. 1148 f.

[65] Bu soruya istatistiklerle cevap verme girişimi enflasyonun ve kredi genişlemesinin bu çağında yararsızdır.

Sermaye tüketiminin istenmeyen sonuçlarından habersiz olan pek çok kişi, popüler devletin sağlam mali politikalarla uyumsuzluğuna inanma eğilimindedir. Aslında suçlanması gerekenin demokrasi değil, Lassalle'nin alay ettiği "gece bekçisi devlet" kavramı yerine "Noel Baba devlet" kavramını ikame etmeyi hedefleyen doktrinler olduğunu fark edemediler. Ülkenin iktisat politikalarının kaderini belirleyen daima kamuoyu tarafından sahip olunan ekonomik ideallerdir. İster demokratik isterse diktatör olsun hiçbir devlet, genel kabul gören ideolojinin nüfuzundan kendisini kurtaramaz.

Parlamentonun bütçe ayrıcalığına ve vergileme meselelerine kısıtlama veya temsili yönetim yerine otoriter yönetimi tamamen ikame etme yanlıları devletin mükemmel şefinin hayali imajı ile körleşir. Hem bilge hem de hayırsever olan bu adam tebaasının kalıcı refahının arttırılmasına samimiyetle kendisini adayacaktır. Ancak, gerçek Führer kendi üstünlüğünün, akrabalarının, arkadaşlarının ve partisinin devamını hedefleyen fani bir insan olarak karşımıza çıkar. Popüler olmayan tedbirlere başvurursa, bu amaçlar sevdasına böyle bir şey yapar. Yatırım yapmaz ve sermaye biriktirmez. Kaleler inşa eder ve ordular donatır.

Sovyet ve Nazi diktatörlerinin üzerinde çok konuşulan planları, "yatırım" için şu anki tüketimin kısıtlanmasını içerir. Naziler tüm bu yatırımların, planladıkları saldırıları ve hücumları için hazırlık olarak tasarlandığını asla gizlemeyi denemediler. Sovyetler başlangıçta kendilerini daha az açıktan ifade ettiler. Ancak daha sonra tüm planlarının savaş hazırlığı düşünceleri tarafından yönlendirildiğini gururla ilan ettiler. Tarih devletin meydana getirdiği sermaye birikiminin bir örneğini sunmaz. Devletlerin demiryolları inşasına yatırımları ve diğer başarılı kamu çalışmaları söz konusu olduğunda, ihtiyaç duyulan sermaye bireysel tasarruflar ve devletin borçlanması ile temin edildi. Ancak, kamu borçlarıyla toplanan fonların büyük bir kısmı cari harcamalara gitti. Bireylerin tasarruf ettikleri devlet tarafından dağıtıldı.

Gelir ve servet eşitsizliğine içler acısı olarak bakanlar bile ilerleyen sermaye birikiminin sağladıklarını inkâr edemez. Ve teknolojik gelişmeyi, ücretlerdeki yükselmeyi ve yüksek hayat standardını meydana getiren, tek başına ilave sermaye birikimidir.

4. Güvensizlik

Refah doktrincilerinin güvensizlikten yakındıklarında akıllarındaki, başarılarına bakılmaksızın herkese tatminkâr olarak düşünülen bir hayat standardını toplumun ona garanti etmesidir.

Geçen zamanın ağıtçılarının itirazı bağlamında güvenlik, Ortaçağ'ın sosyal rejimi altında sağlanırdı. Ancak, bu iddiaların incelemesine girişmeye gerek

yoktur. Çokça övülen onüçüncü yüzyılda bile gerçek şartlar skolastik felsefenin resimlediği ideal resimden farklıydı; bu planlar şartların nasıl olduğu değil, nasıl olması gerektiğinin tarifini kast etmektedir. Ancak, bu ütopyanın felsefecileri ve teologları bile zenginlerin verdiği sadakalara tamamen bağımlı olan kötü durumdaki dilenciler sınıfının varlığına izin vermektedir. İbarenin modern kullanımının önerdiği güvenlik fikrinin tam karşılığı değildir.

Güvenlik kavramı ücretlilerin ve küçük çiftçilerin kapitalistlerin sahip olduğu istikrar kavramına asılıdır.[66] Kapitalistlerin değişen insan koşulları durumlarına maruz olmayan sürekli gelir isteği gibi, ücretliler ve küçük çiftçiler de gelirlerinin piyasadan bağımsız olmasını istemektedirler. Her iki grup tarihsel olayların dalgalanmasından geri durma heveslisidir. Kendi pozisyonlarını sonradan gerçekleşen olaylar engellememelidir; diğer taraftan elbette ki maddi refahlarının iyileşmesine bir itirazları olmaz. Geçmişte faaliyetlerini ayarladıkları piyasanın bu yapısı yeni ayarlamalara kendilerini zorlamayacak şekilde asla değiştirilmemelidir. Avrupa vadisindeki çiftçi, daha ucuza üretim yapan Kanadalı çiftçinin rekabetiyle karşılaşması üzerine öfkelenir. Ev boyacısı yeni cihazın tanıtılmasının sektörünün emek piyasasını etkilediğinde kızgınlıktan tepesi atar. Bu insanların dileklerinin ancak mükemmel derecedeki durağan bir dünyada gerçekleştirilebileceği açıktır.

Müdahalesiz piyasa toplumunun karakteristik özelliği menfaatlere göre hareket etmemesidir. Geçmiş başarılar eğer ileriki gelişmelerin önünde bir engelse bir anlam ifade etmez. Güvenlik taraftarları, kapitalizmi güvensizlikle suçlarken, oldukça haklıdırlar. Ancak, bundan kapitalistlerin ve girişimcilerin bencil çıkarlarının sorumlu olduğunu ima ederken gerçekleri saptırmaktadırlar. Menfaatlere zarar veren, ihtiyaçlarının en iyi karşılanması gereken tüketici istekleridir. Üreticileri güvensiz yapan birkaç zenginin para açgözlülüğü değil, kendi maddi refahının gelişimi için sunulan her fırsatı değerlendirme eğilimidir. Ev boyacısını kızdıran, arkadaşlarının ucuz evleri pahalı olanlara tercih etmesidir. Ve ev boyacısının kendisi, ucuz malları pahalılara tercih ederek, emek piyasasının diğer sektörlerindeki güvensizliğin ortaya çıkışına kendi payını katmaktadır.

Değişen şartlara kişinin kendisini tekrar ve tekrar ayarlaması zorunluluğunun zahmetli olduğu kesinlikle doğrudur. Ancak, değişim hayatın esasıdır. Müdahalesiz piyasa ekonomisinde güven yokluğu, yani veri çıkarların korunmasının garanti edilmemesi, maddi refahta istikrarlı gelişmeyi sağlayan ilkedir. Virgil'in ve onsekizinci asrın şairlerinin ve ressamlarının pastoral hayalleriyle tartışmaya lüzum yoktur. Gerçek çobanların yaşadıkları güvenlik türünü

[66] Bkz. yukarıda, s. 225-227.

incelemeye gerek yoktur. Hiç kimse, gerçekte onlarla yerlerini değiştirmek istemez.

Güvenlik özlemi 1929'da başlayan büyük buhranda özellikle yoğundu. Milyonlarca işsizden heyecanlı tepkilerle karşılaşıldı. Çiftçilerin ve ücretlilerin baskı gruplarının liderleri "işte size suçlu: kapitalizm" diye haykırdılar. Ama kötülük kapitalizm tarafından değil, tersine, müdahalecilerin piyasa ekonomisinin işleyişinin "gelişmesi" ve "reformu" çabalarıyla yaratıldı. Çöküntü, kredi genişlemesiyle faiz oranlarını düşürme girişimlerinin zorunlu sonucuydu. Kurumsal işsizlik, ücretleri potansiyel piyasa ücret düzeyinin üzerinde tespit etme politikasının kaçınılmaz sonucuydu.

5. Toplumsal Adalet

En azından bir açıdan günümüz refah propagandacıları sosyalist ve reformcu eski okulların çoğuna üstündürler. Sonuçları her ne kadar felaket olsa da, keyfi ilkelerini insanın yerine getirebileceği toplumsal adalet kavramını artık vurgulamazlar. Faydacı görüş açısını kabul ederler. Toplumsal sistemleri yargılayıp onlara değer biçmek için yegâne uygun kriterin eylemde bulunan insanların amaçlarını gerçekleştirme yeteneği olduğuna itiraz etmezler.

Ancak, piyasa ekonomisinin işleyişini incelemeye giriştikçe, esas niyetlerini unuturlar. Metafizik ilkeler setine başvururlar ve onları teyit etmediği için piyasa ekonomisini başlangıçta kınarlar. Ana girişten men edilenler, mutlak ahlaki standart fikrinin arka kapısından yavaşça içeriye dalarlar. Yoksulluk, eşitsizlik ve güvensizliğe karşı çareler ararken, sosyalizm ve müdahaleciliğin eski okullarının hatalarının tümünü kabul etmeye adım adım yaklaşırlar. Çelişkiler ve saçmalıklara daha fazla dolanır hale gelirler. Sonunda, tüm önceki "ortodoks olmayan" reformcuların anlamaya çalıştıkları--mükemmel yöneticinin üstün bilgeliği--korkuluğuna tutunmaktan başka çareleri yoktur. Son kelimeleri daima devlet, yönetim, toplum veya insanüstü diktatör için zekice tasarlanmış eşanlamlı kavramlardır.

Refah okulu, içlerinde en önde geleni Alman *Kathedersozialisten* ve ustaları, Amerikan Kurumsalcıları, tatminden uzak olan koşullar hakkında sayısız belgelerle dolu yüzlerce cilt yayınladılar. Onların görüşüne göre toplanmış materyaller kesin olarak kapitalizmin eksikliklerini göstermektedir. Gerçekte ise sadece insan isteklerinin pratikte sınırsız ve daha fazla ilerleme için çok geniş bir sahanın var olduğu gerçeğini göstermektedir. Refah doktrini ifadelerini kesinlikle onaylamaz.

Muhtelif malların bol miktarının tüm insanların hoşuna gideceğini bizlere söylemesine gerek yoktur. Sorun ilave sermaye yatırımıyla insan çabasının ve-

rimliliğini arttırmaktan başka bir şekilde arzın miktarını arttırmanın yolunun bulunup bulunmadığıdır. Refah propagandacılarının ağızlarında geveledikleri tek bir amacı, yani, önemli olan noktayı gizlemeyi hedefler. İlave sermaye birikimi daha ileri ekonomik gelişme için vazgeçilmez bir araç iken, bu insanlar "aşırı tasarruftan" ve "aşırı yatırımdan," daha fazla harcama ve çıktının kısıtlanmasının lüzumundan bahsederler. Böylece bunlar, ekonomik gerilemenin, çöküntü ve toplumsal parçalanmanın felsefesini vaaz eden habercilerdir. Onların emirlerine göre düzenlenen toplum, bazı insanlara, toplumsal adaletin keyfi standardı bakışından adil olarak görünebilir. Ancak, sonuçta tüm üyeleri için gittikçe yoksullaşan bir toplum ortaya çıkacaktır.

Bir asırdan daha uzun zamandır Batılı ülkelerde kamuoyu "sosyal sorun" veya "emek sorunu" diye bir şeyin var olduğu fikriyle aldatılmıştır. Bununla ima edilen, kapitalizmin varlığının kitlelerin, özellikle ücretlilerin ve küçük çiftçilerin, hayati çıkarlarına zarar verdiğidir. Bu açıkça adil olmayan sistemin muhafazasına müsamaha gösterilemez; radikal reformlar vazgeçilmezdir.

Gerçek ise, kapitalizmin nüfus rakamlarını çoğaltmakla kalmadığı aynı zamanda insanların hayat standardını hiç görülmemiş ve duyulmamış biçimde iyileştirdiğidir. Ne iktisadi düşünce ne de tarihsel tecrübe, başka bir toplumsal sistemin kitlelere kapitalizm kadar yararlı olabileceğini önerir. Sonuçlar son derece açıktır. Piyasa ekonomisinin özür beyan edicilere ve propagandacılara ihtiyacı yoktur. St. Paul'ün mezar kitabesinde Sör Christopher'ın kelimelerinin kendine uygulanmış hali yer alır: ***Si monumentum requiris, circumspice.***[67]

[67] Hatırasını arıyorsanız, etrafınıza bakın.

Bölüm 36

Müdahalecilerin Krizleri

1. Müdahaleciliğin Harmanı

Kapitalist Batı'nın tüm devletleri tarafından onyıllarca uygulandığı şekliyle müdahaleci politikalar iktisatçıların tahmin ettiği tüm etkileri meydana getirmiştir. Savaşlar ve iç savaşlar, iyiliği kendinden menkul diktatörlerin baskılarıyla kitlelerin acımasız bastırılışı, iktisadi buhranlar, kitlesel işsizlikler, sermaye tüketimi ve açlıklar vardır.

Müdahalecilik krizlerine götüren bu feci olaylar değildir. Müdahaleci doktrin ve taraftarları tüm bu istenmeyen sonuçları kapitalizmin kaçınılmaz özellikleri olarak açıklamaktadırlar. Gördükleri şekliyle, müdahaleciliği yoğunlaştırmanın gereğini net olarak gösteren, bu felaketlerin tam kendisidir. Müdahaleci politikaların başarısızlıkları, ima edilen doktrinin popülerliğini en azından azaltmaz. Bu durum öğretilerin itibarını azaltacak şekilde değil, arttıracak şekilde yorumlanır. Kötü bir iktisat teorisi tarihsel tecrübeyle çürütülemeyeceğinden müdahaleci propagandacılar yaydıkları tüm tahribata rağmen yollarında yürüyebilmektedirler.

Ama, müdahalecilik çağı sonuna gelmektedir. Müdahalecilik tüm potansiyelini kullanmış olup, yok olmaya mahkûmdur.

2. Rezerv Fonunun Tüketilmesi

Tüm müdahaleci politikaların altında yatan fikir, nüfusun daha zengin ve yüksek gelirli kısmının, daha az zengin olanların şartlarını iyileştirmek için serbestçe kullanılabilen bir fon olduğudur. Müdahaleci politikanın esası, bir gruptan alıp diğerine vermektir. Elkoyma ve dağıtımdır. Bu yolda her önlem,

yoksulun yararı için zengini frenlemenin adil olduğunu ilan ederek haklılaştırılır.

Kamu maliyesi alanında gelirin ve mülkün artan oranlı vergilemesi bu doktrinin en belirgin karakteridir. Zenginleri vergile ve geliri fakirlerin durumunu iyileştirmek için harca, çağdaş bütçelerin ilkesidir. Endüstriyel ilişkiler alanında mesai saatlerini kısaltmak, ücretleri yükseltmek ve daha birçok önlemler, işçiyi kayırıp işverene yük olan varsayımı altında tavsiye edilir. Devletin ve topluluğun işlerinin her meselesine özellikle bu bakış açısından bakılır.

Bir örnek kamulaştırılmış ve belediyenin eline geçen işletmelerin işleyişinde uygulanan yöntemler tarafından sağlanır. Bu işletmeler çok sık mali başarısızlıklarla sonuçlanır; hesapları devlet veya kentin hazinesine yük olan düzenli kayıpları gösterir. Açıkların devletin kötü şöhrete sahip iş yapma verimsizliğinden mi veya, en azından bir kısmının, tüketicilere satılan mal ve hizmetlerin fiyatlarının yetersizliğinden mi olduğunu incelemenin bir faydası yoktur. Önemli olan vergi ödeyenlerin bu açıkları kapatmak zorunda oluşu gerçeğidir. Müdahaleciler bu düzenlemeyi tamamen onaylarlar. Diğer iki muhtemel çözümü reddederler: işletmeleri özel sektöre satmak veya işletme açık vermeyecek biçimde müşterilere satılan malları fiyatlandırmak. Bu tekliflerin ilki onların gözünde açıkça tepkiseldir; çünkü tarihin kaçınılmaz trendi gereği her gün daha fazla sosyalizmin doğru olduğuna inanmaktadırlar. İkincisi "anti-sosyal" olarak görülür çünkü tüketen kitlelere daha ağır bir yük bindirir. Vergi ödeyenlere, yani zengin vatandaşlara, yükü bindirmek daha adildir. Ödeme güçleri kamulaştırılmış demiryollarında ve belediyeye ait metro ve otobüslerde yolculuk eden vasat insanlarınkinden daha büyüktür. Bu tip kamu işletmelerinin kendilerini destekler mahiyette olmasını istemek, müdahalecilerin bunu ortodoks finansın eski kafalı fikirlerinin kalıntıları olarak görmesine neden olur. Kişi yolları ve devlet okullarını kendini destekleyen hale getirmeyi de hedefleyebilir.

Bu açık bütçe politikası taraftarlarıyla tartışmak gereksizdir. Bu ödeyebilme gücüne başvuru ilkesinin hâlâ vergilenebilecek bu tip gelir ve zenginliğin varlığına bağlı olduğu açıktır. Bir defa vergilemeyle ve diğer müdahaleci yöntemlerle bu fazladan fonlar tüketildi mi, artık buna başvurulamaz.

Avrupa ülkelerinin çoğunluğunda şu an durum tam olarak böyledir. Amerika Birleşik Devletleri henüz o kadar ileri gitmemiştir; ama iktisat politikalarının asıl trendi çok yakın zamanda kökten değiştirilmezse, birkaç yıl içerisinde aynı şartlarda olacaktır.

Tartışmanın hatırı için ödeyebilme gücü ilkesinin tam doruğa ulaştığında mali yönlerini meydana getirmesi ve üzerine odaklanması gereken diğer tüm sonuçları göz ardı edebiliriz.

Ek kamu harcamalarına taraftar olan müdahalecilik mevcut fonların sınırlı olduğu gerçeğinin farkında değildir. Bir bölümde harcamaları arttırmanın diğer bölümdeki harcamayı kısmayı zorunlu kılacağını fark etmez. Onun görüşüne göre ortada bol para vardır. Zenginin gelir ve serveti serbestçe tırpanlanabilir. Okullar için daha büyük pay ayrılmasını tavsiye ederken eğitim için daha fazla harcamanın iyi bir şey olacağı noktasını vurgular. Okullar için daha fazla bütçe ayırmanın başka bir bölümünkini, mesela sağlığınkini, yükseltmekten daha elverişli olduğunu kanıtlamaya girişmez. Aynı dayanakların kamu harcamalarını kısıtlama ve vergileme yükünün düşürülmesi lehine geliştirilebileceği kendisinin hiç aklına gelmez. Bütçede kesintilerini savunanların önde gelenleri, onların gözünde, zenginlerin açıkça adil olmayan sınıf menfaatlerinin savunucularıdırlar.

Şu anki gelir ve veraset vergisi oranları yüksekliğiyle, müdahalecilerin tüm kamu harcamalarını karşılamayı düşündükleri rezerv fonu hızla küçülmektedir. Pek çok Avrupa ülkesinde toptan ortadan kalktı bile. Amerika Birleşik Devletleri'nde ihmal edilebilecek kadar ilave gelir yaratan yakın dönemdeki vergi oranlarındaki artış, çok daha düşük oranlarda durdurulan artan oranla yaratılabilecek olan ilave geliri aşmaktadır. Zenginler için yüksek ek vergi oranları müdahale heveslileri ve dalkavukları için çok popülerdir ama gelire sadece vasat ilaveler kazandırır.[68] Günden güne kamu harcamaları miktarına büyük ölçekli ilavelerin "zenginleri kazıklayarak" finanse edilemeyeceği ama yükün kitleler tarafından taşınması gerektiği açık hale gelmektedir. Müdahale çağının geleneksel vergi politikası, artan oranlı verginin ve savurgan kamu harcamalarının övülmüş aygıtları, saçmalığın artık saklanamayacağı noktaya getirilmiştir. "Kamu gelirleri harcamalara göre düzenlenmesi gerekirken, özel harcamalar mevcut gelirin büyüklüğüne bağlıdır" şeklindeki kötü şöhretli ilke kendisini çürütür. Sonuçta, devletlerin bir doların iki defa harcanamayacağını ve kamu harcamalarının muhtelif kalemlerinin birbiriyle çatışma halinde olduğunu fark etmesi gerekecektir. Ek kamu harcamasının her bir doları ana yükü diğer gruplara kaydırma niyeti içinde olan insanlardan toplanacaktır. Teşvik alma isteklilerinin kendileri faturayı ödemek zorunda kalacaklardır. Kamunun sahip olduğu ve işlettiği işletmelerin açıkları nüfusun çoğunluğuna yüklenecektir.

---

[68] Amerika Birleşik Devletleri'nde 1942 kanunu altında ek vergi vergilenebilir gelir diliminin $22,000-26,000 olduğu yerde yüzde 52 idi. Eğer ek vergi bu seviyede durdurulmuş olsaydı, 1942 gelirindeki gelir kaybı o sene için $249 milyon veya toplam ferdi gelirin yüzde 2.8'i olurdu. Aynı sene için $10,000 ve yukarısı için toplam net gelirleri $8,912 milyon idi. Bu gelirlerin toptan el konulması tüm vergilenebilir gelirlerinden, yani $9,046 milyondan, elde edilecek olandan daha fazla değildi. Bkz. *A Tax Program for a Solvent America*, Committee on Post-war Tax Policy (New York, 1945), s. 116-117, 120.

İşçi-işveren bağında durum benzer olacaktır. Popüler doktrin ücretlilerin sömüren sınıfların hak edilmemiş gelirleri pahasına "toplumsal kazancı" elde ettiklerini iddia eder. Grev yapanların tüketicilere karşı değil "yönetime" karşı greve gittiği söylenir. Emeğin maliyeti arttığında ürünlerin fiyatlarını yükseltmenin bir nedeni yoktur; farkı işverenler yüklenmelidir. Ancak, kapitalistlerin ve girişimcilerin payları vergiler, yüksek ücretler ve diğer "toplumsal kazançlar" ve fiyat tavanları ile daha fazla emildiğinde, böyle bir tampon işlevi için hiçbir şey kalmaz. O zaman her ücret artışı, tüm önemiyle, ürünlerin fiyatlarını etkilemelidir. Bu durumda her grubun sosyal kazancının diğer grupların sosyal kazançlarına tam tekabül etmesi gerektiği açık hale gelir. Her grev, uzun vadede değil kısa vadede bile, geri kalan insanlara karşı bir greve dönüşür.

Müdahaleciliğin toplumsal felsefesinde esas nokta, sonsuz miktarda alınabilecek tükenmez fonların varlığı varsayımıdır. Müdahaleciliğin bütün sistemi bu pınar kuruduğunda çöker. Noel Baba ilkesi kendisini yok eder.

3. Müdahaleciliğin Sonu

Müdahaleci ara dönem sona ermek durumundadır; çünkü müdahalecilik kalıcı toplumsal organizasyon sistemini götüremez. Bunun üç sebebi vardır.

Birincisi: Kısıtlayıcı tedbirler daima çıktıyı ve tüketim için gereken malları kısıtlar. Belli kısıtlamalar ve yasaklamalar lehine hangi tür dayanaklar geliştirilirse geliştirilsin, bu önlemlerin kendileri asla toplumsal üretim sistemini teşkil edemez.

İkincisi: Piyasa fenomeni tüm müdahale çeşitleri yazarlarının ve destekçilerinin hedefledikleri amaçları başaramamakla kalmadı aynı zamanda--yazarlarının ve taraftarlarının değerleri açısından--değiştirmek üzere tasarlandıkları önceki durumdan daha az istenir durumları meydana getirdiler. Eğer kişi ilk müdahale eyleminin açık uygunsuzluğunu ve akıl dışılığını bu eylemin daha fazlasıyla düzeltmek isterse, piyasa ekonomisinin tamamen yıkıldığı ve sosyalizmin onun yerini aldığı noktaya kadar gitmelidir.

Üçüncüsü: Müdahalecilik nüfusun bir kısmının "fazlalığına" elkoymayı ve diğer bir kısmına vermeyi hedefler. Bir kere bu fazlalık toptan elkoyma ile tüketildiğinde, bu politikanın devamı imkânsızdır.

Müdahaleciliğin yolunda daha da ileriye yürüyen, Rus modeli tam sosyalizmi henüz adapte etmemiş tüm ülkeler planlı ekonomi denen şeye, Alman veya Hindenburg modeli sosyalizme, daha da yaklaşıyorlar. İktisat politikalarına dair, çeşitli uluslar arasında, ulusun kendi içinde, siyasi partiler ve baskı grupları arasında bugünlerde çok az fark vardır. Tarihsel parti isimleri önemlerini kaybetmiştir. İktisat politikası söz konusu olduğunda iki grup kalmıştır:

Lenin yöntemi taraftarları ve tümden millileştirmeci ve müdahaleci taraftarlar. Serbest piyasa ekonomisi taraftarları olayların gidişatında çok az bir etkiye sahiptir. Ekonomik özgürlüğün hâlâ var olması kasıtlı politikalardan ziyade, devletler tarafından başvurulan önlemlerin başarısız sonuçlarıdır.

Müdahaleciliği destekleyenlerin kaç tanesinin tavsiye ettikleri politikaların doğrudan sosyalizme götürdüğü ve ne kadarının hedefledikleri toplumun iktisadi organizasyon sorununa "üçüncü çözüm"ün kalıcı sistem olarak var olabilecek orta yol sistemi aldatmacasına sıkı sıkıya bağlı olduğu gerçeğinden haberdar olduğunu tespit etmek zordur. Her neyse, tüm müdahalecilerin piyasanın tespit ettiği şekliyle doğal akışına bırakılıp bırakılmayacağına, veya müdahale eyleminin zorunlu olup olmayacağı her durumu tespit için devletin, evet yalnızca devletin, davet edilmesi gereğine inandığı su götürmez bir gerçektir. Bu, tüketicinin üstünlüğüne, kendilerinin onayladığı sonuçları meydana getirdiği sürece müsamaha göstermeye hazır oldukları demektir. Çeşitli bürokratik kurumlardan birinin hoşuna gitmeyen veya baskı gruplarını sinirlendiren bir şey ekonomide yaşanırsa, insanlar yeni müdahalelere, kontrollere ve kısıtlamalara feryat ederler. Ancak, kanun yapıcıların verimsizliği ve gevşekliği, dikkatsizliği ve pek çok fonksiyonunun bozukluğu neticesinde piyasa ekonomisinin son izleri çok önceden kaybolmuş olurdu.

Kapitalizmin alt edilemez ve geçilemez verimliliği, kendisini, en yararlı şekliyle tiksindirici anti-kapitalizm çağında göstermiştir. Devletler, siyasi partiler ve sendikalar işletmelerin tüm çalışmalarını baltalarken, girişimcilik ruhu ürünlerin kalitesini geliştirmekte ve miktarlarını arttırmakta ve onları tüketicilere daha kolay erişilebilir kılmakta hâlâ başarılıdır. Kapitalist sistemi henüz tam olarak terk etmemiş ülkelerde sıradan insan, geçmiş çağların prensleri ve şehzadelerin kıskanacağı hayat standardına bugün ulaşmıştır. Kısa zaman önce dalkavuklar kapitalizmi kitlelerin fakirliğinin sorumlusu olmakla suçladılar. Bugün, kapitalizmi sıradan insana bahşettiği "zenginlik" için suçlamaktadırlar.

Yöneticilik sistemin, yani belli yetkilerin kullanımının verildiği sorumlulara tali görevler verilmesi işinin, ancak kâr sistemi çerçevesinde mümkün olduğu daha önce gösterilmişti.[69] Aslında yöneticiyi karakterize eden yalın teknisyenden farklı şartları kendisine veren, görevi alanında, eylemlerinin kâr ilkesiyle uyumlu olmasını sağlayan yöntemleri kendisinin belirlemesidir. Ne iktisadi hesaplamanın, ne sermaye hesabının, ne de kâr hesaplamasının olduğu sosyalist sistemde, yönetici faaliyetlerine de yer yoktur. Ancak, sosyalist cumhuriyet yabancı piyasalarda belirlenen fiyatlar zemininde hesaplama po-

[69] Bkz. yukarıda, s. 305-308.

zisyonunda hâlâ olabilirse, belli bir yere kadar yönetici hiyerarşisi benzerini de kullanabilir.

Bir devri geçiş dönemi olarak adlandırmak biçare geçici çözümdür. Yaşayan dünyada daima değişim vardır. Her dönem geçiş dönemidir. Sürekli olan ve kendi kendisini yok edeceğinden kaçınılmaz olarak geçici olan toplumsal sistemler arasında ayrım yapabiliriz. Müdahaleciliğin hangi bağlamda kendini yok edeceği ve Alman modeli sosyalizme götürmesi gerektiği daha önceden zaten vurgulanmıştı. Bazı Avrupalı ülkeler bu evreye zaten ulaştılar. Hiç kimse Amerika Birleşik Devletleri'nin bunu takip edip etmeyeceğini bilmemektedir. Fakat, Amerika Birleşik Devletleri piyasa ekonomisine sımsıkı sarıldıkça ve iş dünyasında tam devlet kontrolü sistemini adapte etmediği sürece, Batı Avrupa'nın sosyalist ekonomileri hâlâ hesaplayabilme pozisyonunda olacaktır. İş davranışları, sosyalist davranışın en karakteristik özelliğinden hâlâ yoksundur; hâlâ iktisadi hesaplama temelinde işlemektedir. Öyleyse, eğer tüm dünya sosyalizme doğru yönelseydi, iktisadi hesaplama bugünkü durumundan her açıdan çok daha farklı olurdu.

Dünyanın yarısının, (diğer yarısı sosyalist iken) piyasa ekonomisine sadık kalamayacağı, veya bunun tam tersi olamayacağı, sıklıkla dile getirilir. Fakat, dünyanın bu kısmının ve iki sistemin birlikteliğinin imkânsız olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur. Eğer gerçekten durum buysa, o zaman kapitalizmi ıskartaya ayıran ülkelerin şu anki iktisadi sistemleri belirsiz bir zamana kadar sürüp gidebilir. İşleyişi toplumsal parçalanma, kaos ve halkların sefaleti ile sonuçlanabilir. Ama ne düşük hayat standardı ne de sürekli artan fakirleşme otomatik olarak iktisadi sistemi ortadan kaldırır. Şayet insanlar böyle bir değişikliğin getirebileceği avantajları kavramada yeterince zeki iseler, daha verimli bir sisteme yol açar. Veya, iktisadi sistemlerinin daha büyük verimlilikleriyle daha iyi askeri donanımı sayesinde yabancı işgalciler tarafından imha edilebilirler.

İyimserler geçmişte kapitalist piyasa ekonomisini ve medeniyetini geliştirmiş olan ulusların en azından gelecekte de bu sisteme tutunacağını ümit etmektedir. Bu beklentileri onaylayacak ve onaylamayacak pek çok işaret kesinlikle vardır. Özel mülkiyet ve kamu mülkiyeti, bireysellik ve totaliterlik, özgürlük ve otoriter yönetim ilkeleri arasında büyük ideolojik çatışmaların sonuçları hakkında spekülasyon yapmak boşunadır. Bu mücadelenin sonuçları hakkında, önceden bilebileceklerimiz şu üç ifadede toplanabilir:

1. Uygulanmasında insanlığın maddi refahının gelişimini ve toplumsal bağların artan yoğunluğunu ve korunmasını garanti altına alacak bu ideolojilerin çatışmasında nihai zaferi ihsan edecek birimlerin varlığı ve işleyişi hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Daha tatminkâr şartlara doğru ilerlemenin

kaçınılmaz olduğunu, veya tatminsiz şartlara ve kötü duruma tekrar dönmenin imkânsız olduğu düşüncesini hiçbir şey önermez.

2. İnsanlar piyasa ekonomisi ile sosyalizm arasında seçim yapmalıdır. Bu iki alternatif arasında "yolun ortası," veya her ne isim verirlerse versinler, pozisyonu benimseyerek karar vermekten kurtulamazlar.

3. İktisadi hesaplamanın ortadan kaldırılması konusunda sosyalizmin genel adaptasyonu tam bir kaos ve emeğin işbölümü altında toplumsal işbirliğinin parçalanmasıyla sonuçlanacaktır.

Kısım 7

TOPLUMDA İKTİSADIN YERİ

Bölüm 37

İktisadın Kolay Tanımlanamaz Karakteri

1. İktisadın Tekilliği

Saf bilgi ve bilginin pratik kullanımı yörüngesinde kendine özgü ve yegâne pozisyonu iktisada veren şey, belli başlı teoremlerin tecrübe zemininde onaylanmasına veya onaylanmamasına açık olmaması gerçeğidir. Elbette ki, sağlam iktisat muhakemesi tarafından teklif edilen bir önlem hedeflenen etkileri üreterek sonuçlanır ve hatalı iktisat muhakemesi tarafından teklif edilen bir önlem istenen amacı üretmede başarısız olur. Ancak, böyle bir deneyim daima tarihsel bir tecrübe, yani karmaşık bir olgunun tecrübesidir. Daha önce bahsedildiği gibi, belli başlı teoremleri asla teyit edemez veya onaylamazlık edemez.[1] Sahte iktisat teoremlerinin uygulanması istenmeyen sonuçlara neden olur. Ama, bu etkiler fen bilimleri alanında *deneysel etkilerin* temin ettiği tartışılmaz ikna gücüne sahip değildir. Bir iktisat teoreminin doğruluğu veya yanlışlığının nihai ölçü aracı, tecrübeden yardım almayan akıldır.

İşlerin bu durumunun hoş olmayan anlamı, naif aklı iktisadın uğraştığı şeylerin gerçekliğini fark etmekten alıkoymasıdır. İnsanın gözünde "gerçek" denen şey, bütün o değiştiremeyeceği şeyler ile, şayet amaçlarına ulaşmak istiyorsa varlığına kendi eylemlerini ayarlaması gereken şeylerdir. Gerçekliğin bilgisi üzücü tecrübedir. Kişinin dileklerinin tatmini konusundaki sınırları öğretir. Olayların arasındaki nedensellik ilişkilerinin tüm karmaşıklığını istemeyerek terk eder. Bunu iyi niyet değiştiremez. Ama duyu deneyimi kolayca algılanabilir dili konuşur. Deneyler hakkında tartışmakta fayda yoktur. Çevresel kurulu gerçeklerin doğruluğu tartışma götürmez.

[1] Bkz. yukarıda, s. 31-32.

Ancak, praksiyolojik bilgi sahasında ne başarı ne başarısızlık herkesin duyabileceği farklı bir dili konuşur. Karmaşık fenomenden münhasıran çıkarsanan tecrübe, hüsnü kuruntu temelli yorumlara kaçışı engellemez. Her ne kadar tutarsız ve çelişkili de olsa, naif insanın düşüncelerine her şeye çözüm getirme sıfatını atfetme eğiliminin yanlışlığı deneyle asla açıkça ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kanıtlanamaz. Doktorun kocakarı ilaçlarını ve sahtekârları çürüttüğü gibi iktisat iktisadi gariplikleri ve tuhaflıkları asla çürütemez. Tarih sadece doğru teoriler zemininde nasıl yorumlayacağını bilen insanlara konuşur.

2. İktisat ve Kamuoyu

Bu temel epistemolojik farkın önemi, iktisadi öğretilerin pratik kullanımının kamuoyu tarafından kabul edildiğini önceden varsaydığını fark edersek, net hale gelir. Piyasa ekonomisinde teknolojik yeniliklerin gerçekleştirilmesi bir veya birkaç aydınlanmış ruhun makul oluşunun bilinmesinden daha fazlasına ihtiyaç duyar. Kitlelerin kalın kafalılığı ve hantallığı gelişmenin öncülerini durdurabilir. Uyuşuk insanların onayını kazanmaya önceden ihtiyaçları yoktur. Herkes onlara gülse bile projelerini gerçekleştirmekte serbesttirler. Daha sonra, yeni, daha iyi ve daha ucuz ürünler piyasada göründüğünde, alay edenler onlara hücum edeceklerdir. Bir insan ne kadar kalın kafalı olursa olsun, ucuz ayakkabı ile pahalı arasındaki farkı nasıl ifade edeceğini ve yeni ürünlerin yararlarını nasıl takdir edeceğini bilir.

Toplumsal organizasyon ve iktisat politikaları sahalarında durum farklıdır. Eğer kamuoyu tarafından desteklenmezse, en iyi teoriler kullanışsızdır. İnsanların çoğunluğu tarafından kabul edilmezlerse iş göremezler. Yönetim sistemi her ne olursa olsun, kamuoyuyla farklılık arz eden doktrinler zemininde kalıcı olarak ulusu yönetmek mümkün değildir. Uzun dönemde, popüler olmayan yönetim sistemi diye bir şey olamaz. Demokrasi ve despotluk arasındaki fark nihai sonucu etkilemez. Kamuoyunun sahip olduğu ideolojiye yönetim sisteminin ayarlanmasıyla meydana gelen yönteme atıfta bulunur. Popüler olmayan otokratlar devrimci isyanlar ile yönetimden uzaklaştırılırken, demokratik yöneticiler bir dahaki seçimde barışçıl olarak gönderilir.

Kamuoyunun üstünlüğü sadece düşüncenin ve bilginin kompleksinde iktisadın işgal ettiği tekillik rolünü tespit etmez. İnsan tarihinin tüm sürecini tespit eder.

Tarihte bireyin oynadığı rolle ilgili olağan tartışmalar asıl noktayı kaçırır. Düşünülen, yapılan ve başarılan her şey bireylerin performansıdır. Yeni fikirler ve icatlar daima sıradan olmayan insanların başarılarıdır. Ancak, bu büyük insanlar eğer kamuoyunu ikna etmemiş olsalardı, toplumsal şartları planlarına ayarlamada başarılı olmazlardı.

İnsan toplumunun yeşermesi iki unsura bağlıdır: sıra-dışı insanın zekâ gücünün sağlam sosyal ve ekonomik teorileri haber vermesine; ve, kendileri veya diğer insanların bu ideolojileri çoğunluğa lezzetli hale getirebilmeleridir.

3. Eski Liberallerin Yanılgısı

Kitleler, sıradan insan kalabalıkları, sağlam veya sağlam olmayan hiçbir fikri taşımaz. Sadece insanlığın entellektüel liderleri tarafından geliştirilen ideolojiler arasında seçim yaparlar. Ancak, seçimler nihaidir ve olayların kaderini belirleyicidir. Eğer kötü doktrinleri tercih ederlerse, felaketi hiçbir şey önleyemez.

Aydınlanmanın toplumsal felsefesi, sağlam olmayan fikirlerin yaygınlaşmasının meydana getirebileceği tehlikeleri göremedi. Klasik iktisatçıların ve faydacı düşünürlerin rasyonalizmine karşı olağan itirazları getirmek boşunadır. Ancak, doktrinlerinde bir kusur vardı. Makul olanın makuliyet adına yürütüleceğini körü körüne farz ettiler. Kamuoyunun, gerçekleştirilmesi refaha ve maddi imkânlara zarar verecek ve toplumsal işbirliğini parçalayacak sahte ideolojileri kayırma ihtimalini hiç düşünmediler.

Bugün liberal felsefecilerin sıradan insana olan inancını eleştiren düşünürleri küçümsemek modadır. Ancak, Burke ve Haller, Bonald ve de Maistre liberallerin ihmal ettiği esas meseleye önem verdiler. Kitlelerin takdirinde rakiplerinden daha gerçekçiydiler.

Elbette ki, muhafazakâr düşünce geleneksel ataerkil yönetim sistemi ve ekonomik kurumların katılığının korunabileceği aldatmacası altında çalıştı. İnsanları zengin etmiş ve hatta insancıl savaşlar yapmış olan eski rejime tam şükran borçluydular. Ancak, nüfus rakamlarını arttıran ve böylece iktisadi kısıtlayıcılığın eski sisteminde aşırı nüfus yaratıp onun için hiçbir yer bırakmayan şeyin bu başarılar olduğunu göremediler. Geliştirmek istedikleri toplumsal düzenin kutbu dışında duran insanlar sınıfının gelişimine gözlerini kapattılar. "Sanayi Devrimi" arifesinde insanlığın üstesinden gelmesi gereken en hararetli sorunların çözümü için öneride bulunamadılar.

Kapitalizm dünyaya ihtiyaç duyduğu şeyi, sürekli artan nüfus için yüksek bir hayat standardını, verdi. Ancak liberaller, kapitalizmin öncüleri ve destekçileri, bir esas noktayı göz ardı ettiler. Eğer kamuoyu tarafından desteklenmezse, ne kadar yararlı olursa olsun, bir toplumsal sistem işleyemez. Kapitalizm karşıtı propagandaların başarısını tahmin edemediler. Kutsal kralın ilahi görevi masalını boşa çıkarttıktan sonra, aklın dayanılmaz gücüne, *volonté générale*'nin yanılmazlığına ve çoğunluğun ilahi ilhamına kurban oldular. Uzun dönemde, toplumsal şartların ilerleyici gelişimini hiçbir şeyin durduramayacağını düşündüler. Asırlık hurafeleri ifşa ederken Aydınlanma felsefesi

aklın üstünlüğünü hiç şüpheye mahal bırakmaksızın kati bir şekilde kurdu. Özgürlük politikalarının başarıları hiçbir zeki insanın sorgulamaya kalkışmayacağı yeni ideolojinin nimetlerinin gösterimini temin edecektir. Ve felsefecilerin iması, insanların çoğunluğunun zeki ve doğru düşünebildiğidir.

Eski liberaller, çoğunluğun, tarihsel tecrübeleri diğer felsefecilerin perspektifinden yorumlayabileceklerini asla düşünmediler. Ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda, kendilerinin tepkisel, hurafe ve akıldışı olarak isimlendirecekleri hangi fikirlerin popüler olacağını tahmin edemediler. Tüm insanların doğru muhakeme melekesiyle donatıldığı varsayımıyla o kadar doluydular ki, işaretlerin anlamlarını tamamen yanlış yorumladılar. Gördükleri şekliyle, tüm bu memnuniyetsiz olaylar geçici kötü duruma dönüşler, insanlığın tarihine bakan felsefecinin bir önem vermeyeceği tesadüfî dönemlerdi. Tepkiciler her ne söylerse söylesin, inkâr edemeyecekleri tek bir gerçek vardı: kapitalizmin hızla artan nüfusun düzenli gelişen hayat standardını sağladığı.

Çoğunluğun itiraz ettiği, işte bu gerçekti. Tüm sosyalist yazarların ve özellikle Marx'ın öğretilerinde esas altı çizilen nokta, kapitalizmin çalışan kitlelerin giderek fakirleşmesi doktriniydi. Kapitalist ülkelere dair bu teoremin yanlışlığı açıktır. Geri kalmış ülkeler hakkında şu söylenebilir: bu ülkelerin kapitalizmle sadece yüzeysel bir temasları olmuştur, nüfus rakamlarındaki daha önce hiç duyulmamış ve görülmemiş artış kitlelerin daha fazla battığı yorumunu desteklemez. Bu ülkeler daha gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında yoksuldurlar. Yoksullukları, nüfuslarının hızlı artmasının sonucudur. Bu halklar hayat standardını daha bir üst seviyeye yükseltmek yerine, daha fazla çocuğu tercih etmişlerdir. Bu onların tercihidir. Ancak, ortalama ömrü uzatacak servete sahip oldukları gerçeği aynen kalır. Eğer iaşe araçları yükseltilmiş olmasaydı, daha fazla çocuk yetiştirmeleri mümkün olmazdı.

Ne var ki sadece Marksistler değil, aynı zamanda sözde "burjuva" yazarlar da, Marx'ın kapitalist evrim tahmininin son yüzyılın tarihi tarafından aşağı yukarı onaylandığını iddia etmektedir.

Bölüm 38

Öğrenmede İktisadın Yeri

1. İktisat Çalışması

FEN bilimleri son tahlilde laboratuar deneyi ile kurulan geçekler temeline dayanır. Fiziksel ve biyolojik teoriler bu gerçekler ile yüzleştirilir; arada bir çatışma varsa reddedilir. Bu teorilerin mükemmelleştirilmesi, teknolojik yeniliklerden ve tedavi edici süreçten az olmamak kaydıyla daha çok ve daha iyi laboratuar araştırmasını gerektirir. Bu deneysel girişimler, zaman, uzmanların ızdıraplı gayretleri ve maliyetli maddi harcamaları gerektirir. Araştırma her ne kadar zeki olursa olsun artık parasız ve izole bilim adamları tarafından yapılmaz. Bugün deney koltuğu devletler, üniversiteler, vakıflar ve büyük işletmeler tarafından desteklenen büyük laboratuarlardadır. Bu kurumlardaki iş profesyonel rutinlik içinde gelişmiştir. Bu birimlerde istihdam edilenlerin çoğunluğu, öncülerin, ki bunların bir kısmı da deneyciydi, bir gün teorilerini inşa etmek için kullanacakları verileri kaydeden teknikerlerdir. Bilimsel teorilerin ilerleyişi söz konusu olduğunda, derece ve dosya araştırıcılarının başarıları sadece yardımcıdır. Ama çoğunlukla keşifleri tedavi edici ve işletme yöntemlerini geliştirmede pratik sonuçlara sahiptir.

Fen bilimleri ile insan eylemi bilimleri arasındaki radikal epistemolojik farkı ihmal ederek, insanlar daha ileri bir iktisat bilgisi için gereken şeyin tıp, fizik ve kimya araştırmaları için kurumların iyi denenmiş yöntemlerine göre iktisadi araştırmaların organize edilmesi olduğunu düşündüler. Önemli miktarda para iktisadi araştırma olarak etiketlenen şeye harcanmıştır. Gerçekten, tüm bu kurumaların çalışma konuları yakın dönemdeki iktisat tarihidir.

İktisat tarihi çalışmalarını teşvik etmek, kesinlikle övgüye değerdir. Bu tip çalışmaların sonuçları her ne kadar eğitici olursa olsun, kişi bunları iktisat

çalışmaları ile karıştırmamalıdır. Laboratuar deneylerinde test edilen olaylar hakkında bu terimin kullanıldığı manada gerçekler üretmez. Sonradan gelen teorem ve teorilerin inşası için tuğlalar temin etmez. Tersine, bunlara atıfta bulunmadan geliştirilen teorilerin ışığı altında yorumlanmazsa, anlamsızdır. Bu bağlamda önceki bölümlerde söylenenlere bir şey eklemeye ihtiyaç yoktur. Tarihsel olayın nedenleriyle ilgili hiçbir tezat, belirli praksiyolojik teorilerin rehberliğinde olmayan gerçeklerin incelenmesi zemininde çözümlenemez.[2]

Kanser araştırmaları merkezlerinin kurulması bu öldürücü hastalığın önlenmesi ve savaşımı için yöntemlerin keşfedilmesine muhtemelen katkıda bulunur. Ancak, iş çevrimi araştırma kurumunun, buhranların tekrarlanmasından kaçınma gayretlerinde hiçbir faydası yoktur. Geçmişin iktisadi buhranlarıyla ilgili tüm verilerin en mükemmeli ve güvenilir olanının bir araya getirilmesi bu alandaki bilgimiz için çok az kullanıma sahiptir. Bilim insanları bu verilere muhalefet etmezler; bunların yorumlanmaları konusunda başvurulacak teoremler hakkında anlaşmazlık içine düşerler.

Hatta daha da önemlisi, çalışmalarının daha başlangıcında tarihçilerin sahip olduğu teorilere atıf yapmayan sağlam olaylarla ilgili verileri toplamanın imkânsız oluşu gerçeğidir. Tarihçiler tüm gerçekleri bildirmezler, sadece teorileri bağlamında alakalı gördüklerini rapor ederler; olayların yorumlanmasında alakasız gözüken verileri dışarıda bırakırlar. Eğer yanlış teoriler ile yönlendiriliyorsa, raporları hantal ve belki neredeyse işe yaramaz hale gelir.

İktisat tarihinin bir bölümünün en sadık incelemesi bile, geçmişin en yakın döneminin tarihi olsa bile, iktisadi düşüncenin ikamesi değildir. İktisat, matematik ve mantık gibi, soyut muhakemenin gösterimidir. İktisat asla deneysel ve empirik olamaz. İktisatçıların çalışmalarını gerçekleştirmek için pahalı cihazlara ihtiyacı yoktur. İhtiyacı olan berrak düşünme gücü ve olayların el değmemiş sahasında neyin asıl, neyin sadece tesadüfi olduğunu ayırt edebilmektir.

İktisat tarihi ve iktisat arasında bir çatışma yoktur. Her bilgi dalı kendi meziyetlerine ve doğrularına sahiptir. İktisatçılar asla iktisat tarihinin önemini küçümsemeye veya inkâr etmeye çalışmamışlardır. Gerçek tarihçiler de iktisat çalışmalarına itiraz etmezler. Düşmanlık, iktisatçıların doktrinlerine karşı getirdiği itirazları çürütemeyen müdahaleciler ve sosyalistler tarafından kasıtlı olarak var edilmiştir. Tarihçi Okul ve Kurumsalcılar iktisadı yerinden etmeyi ve "empirik" çalışmalarla ikame etmeyi denediler; çünkü iktisatçıları sustur-

[2] Bkz., temel epistemolojik sorunlar hakkında, s. 31-41, "niteliksel" iktisat hakkında, s. 55-57 ve 350-352, ve kapitalizm altında çalışma koşullarının düşmanlığı hakkında, s. 617-623.

mak istiyorlardı. İktisat tarihi, planlandığı gibi, iktisadın itibarını yıkma ve müdahaleciliğin propaganda aracıydı.

2. Meslek Olarak İktisat

İlk iktisatçılar kendilerini iktisat problemleri çalışmalarına adadılar. Ders verirken ve kitaplar yazarken düşüncelerinin sonuçları hakkında arkadaşlarıyla iletişim kurmak için can atarlardı. Kamuoyunu yurttaşlık işlerinin icrasında hüküm süren sağlam politikalar yapmak amacıyla etkilemeye çalıştılar. İktisadı asla bir meslek olarak düşünmediler.

İktisatçıların mesleki gelişimi müdahaleciliğin yan etkisidir. Profesyonel iktisatçı, devletin iş hayatına müdahalesinin çeşitli önlemlerinin tasarımına alet olan bir uzmandır. İktisadi yasalar sahasında uzmandır, ki bugün değişmez biçimde piyasa ekonomisinin işleyişini engellemeyi hedefler.

Devlet ve çeşitli siyasi partilerin ve baskı gruplarının bürolarında ve çeşitli gazetelerin ve baskı gruplarının dergilerinin editör ofislerinde bu profesyonel uzmanlardan binlercesi vardır. Diğerleri işletmeler veya bağımsız birimler tarafından danışman olarak istihdam edilirler. Bazıları ulusal çapta veya dünya çapında şöhrete sahiptirler; ülkelerinin en etkileyici insanları arasındadırlar. Bu uzmanların büyük bankaların ve şirketlerin işlerini yönetmesi için çağrıldıkları, meclise seçildikleri ve bakan olarak tayin edildikleri sıklıkla olur. Siyasi işlerin üstün ifasında yasal meslek ile rekabet ederler. Oynadıkları önemli rol çağımızın müdahaleciliğinin en önemli karakteristik özelliklerinden biridir.

Bu kadar baskın olan insanlar sınıfının son derece yetenekli bireyleri, çağımızın en önde gelen insanlarını bile, içerdiğine hiç şüphe yoktur. Ancak, faaliyetlerine rehberlik eden felsefe ufuklarını daraltır. Özel ayrıcalıklar kazanma isteklisi belli partiler ve baskı grupları ile bağlantılarının faziletiyle, tek taraflı hale gelirler. Tarafını tuttukları politikaların uzaktaki sonuçlarına gözlerini kaparlar. Onlar için, hizmet ettikleri grupların kısa vadeli çıkarlarından başka hiçbir şey önemli değildir. Çabalarının nihai amacı müşterilerini diğer insanların aleyhine zengin etmektir. İnsanlığın kaderinin, gruplarının kısa vadeli menfaatleriyle çakıştığına kendilerini inandırma eğilimindedirler. Bu fikri halka satmaya çalışırlar. Daha yüksek gümüş, tahıl veya şeker fiyatı için sendika üyeleri için daha yüksek ücret için ya da ucuz yabancı ürünlere tarife için savaşırken, en üstün iyilik için, özgürlük ve adalet için, uluslarının yeşermesi için ve medeniyet için savaştıklarını iddia ederler.

Halk lobicilere yan bakar ve onları müdahaleci yasamanın kasvetli özelliklerinden dolayı suçlarlar. Ancak, kötülüğün oturduğu yer çok daha derinlerdedir. Çeşitli baskı gruplarının felsefesi yasama kurumlarını delip geçmiştir.

Tarifeler olmaksızın yabancı rekabete dayanamayan sanayilerin, çeşitli işçi sendikalarının, gümüşün, çiftçi kooperatiflerinin, sığır yetiştiricilerinin, tahıl üreticilerinin ve daha pek çok baskı gruplarının temsilcileri günümüz meclislerinde vardır. Milletin baskı grubundan fazlası olarak tanıdığı çok azı vardır. Aynısı yönetim birimleri için de geçerlidir. Tarım bakanı kendisini çiftçilerin çıkarlarını savunanların önde geleni olarak görür; ana amacı gıda fiyatlarını yükseltmektir. Çalışma bakanı kendisini sendikaların taraftarı olarak görür; en önemli hedefi sendikaları mümkün olduğunca güçlü kılmaktır. Her birim kendi kaderinin peşinden gider ve diğer birimlerin gayretlerinin aksi yönünde çalışır.

Pek çok insan bugün yaratıcı devlet adamlığı yokluğundan yakınır. Ancak, müdahaleci fikirlerin baskınlığı altında, siyasi kariyer yalnızca, baskı gruplarının çıkarlarıyla kendilerini tanımlayan insanlara açıktır. Sendika liderinin veya çiftçiler birliği sekreterinin zihniyeti uzak görüşlü devlet adamının ihtiyaç duyduğu şey değildir. Baskı gruplarının kısa vadeli çıkarlarına hizmet, büyük devlet adamı yapan niteliklerin gelişimine vesile olmaz. Devlet adamlığı değişmez uzun vadeli politikadır; ancak baskı grupları uzun dönemle ilgilenmez. Alman Weimar sisteminin ve Fransa Üçüncü Cumhuriyetinin acı başarısızlığı, politikacılarının sadece baskı gruplarının çıkarlarını savunmada uzman olmaları gerçeğindendir.

3. Meslek Olarak Tahminde Bulunma

İşadamları kredi genişlemesi ile yaratılan canlanmanın kalıcı olmayacağını ve mecburen gerilemeye götüreceğini sonunda öğrendiklerinde, kırılma tarihini zamanında bilmenin onlar için önemli olduğunu fark ettiler. İktisatçılara tavsiyeleri için gittiler.

İktisatçı böyle bir canlanmanın buhran ile sonuçlanması gerektiğini biliyordu. Ancak, krizin ne zaman patlak vereceğini bilmez, bilemez. Krizin zamanı her durumun özel şartlarına bağlıdır. Pek çok siyasi olay sonucu etkiler. Canlanmanın veya izleyen buhranın süresinin hesaplanabileceği kurallar yoktur. Böyle kaideler var olsaydı bile, bunun işadamlarına hiçbir yararı olmazdı. Bireysel işadamının kayıplardan kaçınmak amacıyla ihtiyaç duyduğu şey, diğer işadamları çöküntünün hâlâ uzakta olduğuna inanırken kırılma noktasının yaşanacağı tarihi bilmesidir. O zaman üstün bilgisi kendisine işlerini öyle bir şekilde ayarlama fırsatı verecektir ki, bir zarar görmeden çıkacaktır. Ancak, eğer canlanmanın sonu formüle göre hesaplanabilseydi, tüm işadamları aynı zamanda bu tarihi öğrenirlerdi. Bu bilgiye göre işlerini ayarlama çabaları, buhranın tüm fenomenlerinin görünümünde anında ortaya çıkacaktır. Kurban olmaktan kaçınmak hiçbirisi için mümkün değildir.

Eğer piyasanın gelecekteki durumunu hesaplamak mümkün olsaydı, gelecek belirsiz olmazdı. Ne girişimcilik kârı, ne de zararı olurdu. İnsanların iktisatçılardan beklentileri, fani insanın gücünü aşmaktadır.

Geleceğin tahmin edilebilir olduğu, bazı formüllerin girişimcilik faaliyetinin esası olan spesifik anlayışın yerine ikame edilebilirliği ve bu formüllere aşinalığın herkesin bu işleri ele alabilmesini sağladığı fikri, tüm yanlışlık komplekslerinin ve günümüz kapitalizm karşıtı politikaların temelinde bulunan yanlış yorumların tabi bir sonucudur. Marksist felsefe denen tüm yapıda, eylemin ana görevinin ***belirsiz*** gelecek olaylara hazırlık yapılması olduğu gerçeğine en ufak bir atıfta bulunulmaz. Spekülatör ibaresinin bugün hakaret dolu anlamıyla kullanılması gerçeği, çağdaşlarımızın eylemin temel meselesinin neden oluştuğu hakkında bile bir bilgileri olmadığını net biçimde göstermektedir.

Girişimcilik yetisi piyasada satın alınamaz. Kâr getiren ve devam ettiren girişimcilik fikri çoğunluğun aklına gelmeyen fikirdir. Kâr getiren aslında doğru öngörü değildir; geri kalandan daha iyi tahmin etmedir. Ödül, çoğunluk tarafından kabul edilen hataların kendilerini yönlendirmesine izin vermeyen muhaliflere gider. Kârı ortaya çıkartan diğerlerinin yeterli hazırlık yapmayı ihmal ettiği, gelecek ihtiyaçları için hazırlık yapmaktır.

Girişimciler ve kapitalistler kendi maddi refahlarıyla baş başa kalırlar, şayet planlarının sağlamlığına tam ikna olurlarsa. İktisadi hayatlarını, asla uzmanlar öyle tavsiye ettiler diye ele almazlar. Tiyolara göre borsada işlem yapan cahil kimseler ilhamlarını ve "içerden" bilgileri hangi kaynaktan almış olurlarsa olsunlar, paralarını kaybetmek mukadderdir.

Gerçekten makul işadamları geleceğin belirsizliğinden tam olarak haberdardırlar. İktisatçıların gelecek olan şeyler hakkında güvenilebilir bir bilgi getirmediğini ve temin ettikleri tek şeyin geçmişe dönük istatistiksel verilerin yorumu olduğunu fark etmektedirler. Kapitalistler ve girişimciler için iktisatçıların gelecek hakkındaki görüşleri sadece sorgulanabilir tahminler olarak hesaba katılır. Kuşkucudurlar ve kolayca kandırılamazlar. İşleriyle alakalı mümkün olan tüm bilgileri bilmenin yararlı olduğuna doğru bir şekilde inanmaktadırlar, tahminler yayınlayan gazetelere ve dergilere abonedirler. Mevcut bilgi kaynağının hiçbirini ihmal etmemek konusunda titiz büyük işletmeler iktisatçı ve istatistikçileri istihdam ederler.

Geleceğin belirsizliğini tahmin etmede başarısız olan işletmeler ortadan kaybolur ve kalıtsal girişimcilik spekülatif karakterinden mahrumdurlar. Ancak, gelecek tahmini ekonomik trend ve yakın geçmişin gelişmeleri hakkında mevcut verilerin bir araya getirilmesinde ve yorumlanmasında bazı hizmetleri ifa eder.

4. İktisat ve Üniversiteler

Vergilerle desteklenen üniversiteler, iktidarı elinde bulunduran partinin nüfuzu altındadır. Yetkililer sadece kendilerinin onayladığı fikirleri geliştirmeye hazır olan profesörleri tayin etmeye çalışırlar. Tüm sosyalist olmayan devletler bugün sıkı sıkıya müdahalecilige bağlı olduklarından, sadece müdahalecileri atamaktadırlar. Onların görüşüne göre, üniversitenin ilk görevi, resmi sosyal felsefeyi yeni nesle satmaktır.[3] İktisatçılar için bunların hiçbir kıymeti harbiyesi yoktur.

Fakat, müdahalecilik pek çok bağımsız üniversitede de yaygınlaşmaktadır.

Asırlık geleneklere göre üniversitelerin amacı sadece öğretim değil aynı zamanda bilgi ve bilimin artırılmasıdır. Üniversite öğretmeninin vazifesi sadece diğer insanlar tarafından geliştirilmiş bilgi kompleksini öğrencilerinin ellerine tutuşturmak değildir. Bu hazineyi kendi çalışmalarıyla genişletmeye katkıda bulunacağı farz edilir. Daha çok ve daha iyi bilgi yolunda mucit ve öncü olup, dünyanın kabul ettiği tam bir bilim insanı olduğu farz edilir. Hiçbir üniversite, öğretim üyelerinin bu sahada diğerlerinden daha aşağı olmasını kabullenmeyecektir. Her üniversite profesörü dalının diğer tüm üstadları ile kendisini eşit görecektir. Onların en büyüğü gibi, kendisi de öğrenmenin gelişimine payını katmaktadır.

Tüm profesörlerin eşitlik fikri elbette ki hayalidir. Yaratıcı dehanın çalışmasıyla uzmanın monografi arasında fevkalade bir fark yatar. Ama, deneysel araştırma sahasında bu hayale tutunmak mümkündür. Büyük mucit de basit rutinci de araştırmanın aynı teknik yöntemlerine başvururlar. Laboratuar deneylerini düzenlerler veya tarihsel belgeleri toplarlar. Çalışmalarının dışa dönük görünüşü aynıdır. Yayınları aynı konulara ve sorunlara göndermede bulunur. Arada bir fark yoktur.

Felsefe ve iktisat gibi teorik bilimlerde durum bunun oldukça tersidir. Burada rutincinin genelde bilinen modele göre başarabileceği bir şey yoktur. Sebatlı monografların özenli ve titiz gayretlerini gerektiren hiçbir iş yoktur. Deneysel araştırma yoktur; her şeyin yansıtma, derinden düşünme ve muhakeme yoluyla başarılması gerekir. Uzmanlaşmaya ihtiyaç yoktur çünkü tüm problemler birbiriyle bağlantılıdır. Bilgi yapısının bir parçasıyla uğraşırken kişi aslında tümüyle uğraşır. Önde gelen bir tarihçi bir keresinde doktora tezlerinin psikolojik ve eğitimsel önemini, yazarına öğrenme alanında, küçük de olsa, kimsenin bilmediği bir şeyin bilgisine vakıf olduğu duygusunu yaşatmak

[3] G. Santayana, Berlin--o zamanlar Kraliyet Prusyası--Üniversitesi felsefe profesörüydü. Profesörün bu işi yaparken çektiği zahmet, "dar kanallarda sıkışan gemileri çeken atların çektiği zahmete" benziyordu. (Persons and Places [New York, 1945], II, 7.

olarak tarif etmişti. Bu etkinin iktisadi analiz konusu bir tezle yapılamayacağı aşikardır. İktisadi düşünceler kompleksinde böyle izole köşeler yoktur.

İktisada temel bir şeyler katan yirmi insandan fazlası aynı anda yaşamadı. Yaratıcı insanların sayısı, diğer öğrenme alanlarındaki kadar iktisatta da azdır. Ayrıca, yaratıcı iktisatçıların pek çoğu öğretme mesleğine dâhil değildir. Ancak, binlerce üniversite iktisat profesörüne talep vardır. Skolastik gelenek her birinin sadece ders kitaplarını bir araya getirerek değil, orijinal yayın katkılarıyla da değerli olup olmadığının tasdikini gerektirir. Bir akademisyenin şöhreti ve maaşı öğretici yeteneklerinden çok yaptığı yayınlara bağlıdır. Profesör kitap yayınlamadan edemez. İktisat üzerine yazı yazmayı meslek olarak hissetmezse, iktisat tarihine ve deskriptif (tarif edici) iktisada yönelir. Ancak, o zaman, itibarını kaybetmemek için, ele aldığı sorunların iktisat tarihi değil, iktisada uygun olduğu iddiasında ısrarcı olmalıdır. Yazıları sadece iktisat çalışmalarının meşru sahasını kaplıyormuş gibi yapmalı, çalışmaları sanki empirik, tümevarımsal ve bilimselmiş gibi davranmalıdır. Oysa "masa başı" teorisyenlerin yalnızca tümdengelimci boşalmaları atıl spekülasyonlardır. Eğer bunu ihmal edecek olursa, iktisat hocaları arasında iki sınıfın--iktisadi düşüncelerin ilerlemesine bizzat kendilerinin katkısı olanlar ve diğer disiplinlerde mesela yakın iktisat tarihinde iyi iş çıkarmış olmasına rağmen, bir katkıları olmayanlar--var olduğunu kabul ederdi. Böylece, akademik atmosfer iktisat öğretimi için elverişsiz hale gelir. Pek çok profesör—ne mutlu ki hepsi değil--"tek başına teoriyi" küçük görme eğilimindedir. Sistematik olmayan bir şekilde bir araya getirilmiş tarihsel ve istatistiksel bilgileri iktisadi analiz yerine ikame etmeye çalışırlar. Entegre olmuş dallara iktisadı bölerler. Tarım, emek, Latin Amerika şartları ve daha pek çok benzer alt dallarda uzmanlaşırlar.

İktisat tarihini genel olarak ve yakın iktisadi gelişmelerden daha az olmayarak öğrencilerine öğretmek, kesinlikle üniversitenin görevlerinden biridir. Ancak tüm bu gayretler iktisada sıkıca teslim olmayan zeminde ise başarısızlığa mahkûmdur. İktisat özel dallara ayrılmasına müsaade etmez. Eylemin tüm fenomenlerinin birbiriyle bağımlılığıyla değişmez biçimde ilgilenir. Katalaktik sorunlar eğer kişi üretim dallarının her biriyle ayrı ayrı ilgilenirse görünür hale gelmez. Mal fiyatlarını, faiz oranlarını, kâr ve zararı, para ve krediyi ve tüm diğer ana sorunları zımnen çalışmadan emek ve ücretleri çalışmak imkânsızdır. Ücretlerin belirlenmesinin gerçek problemlerine çalışma ekonomisi dersinde bile temas edilemez. "Çalışma ekonomisi" veya "tarım ekonomisi" diye bir şey yoktur. Birbiriyle uyumlu tek bir iktisat yapısı vardır.

Derslerinde ve yayınlarında bu uzmanların uğraştıkları, iktisat değil çeşitli baskı gruplarının doktrinleridir. İktisadı ihmal ederek, kendi grupları için özel imtiyazı hedefleyen ideolojilerin avı olmaktan kurtulamazlar. Belli baskı

grubuyla açıktan yan yana durmayan ve tarafsızlığını koruduğunu ilan eden uzmanlar bile müdahaleci doktrinin esas kaidelerini kasti olmadan kabullenmektedir. Devletin iş dünyasına müdahalesinin sayısız türleriyle münhasıran ilgilenirken, negativizm dediklerine tutunmak istemezler. Eğer başvurulan tedbirleri eleştirirlerse, bunu sadece kendi müdahalecilik markalarının diğer insanların müdahaleciliğinin yerine ikame etmeyi tavsiye etmek üzere yaparlar. Vicdan azabı duymaksızın, müdahalesiz piyasa ekonomisinin çoğunluğu hayati çıkarlarını taş kalpli sömürücülerin menfaatine zarar verdiği şeklindeki sosyalist ve müdahaleci temel tezleri kabul ederler. Gördükleri şekliyle, müdahaleciliğin faydasızlığını gösteren iktisatçı büyük işletmelerin adil olmayan hak iddialarının rüşvet verilmiş ileri gelenidir. Bu tip hergeleleri üniversitelere erişmekten ve makalelerini üniversite hocaları birliğinin dergilerinde basmaktan men etmek zorunludur.

Öğrenciler şaşkınlık içerisindedir. Matematiksel iktisat derslerinde eylemin artık olmadığı farazi denge durumunu tarif eden formüller ile beslenirler. Bu denklemlerin iktisadi faaliyetleri anlamada hiçbir faydalarının olmadığını kolayca çıkarsarlar. Uzmanların derslerinde müdahalecilik önlemleriyle ilgili yığınla ayrıntı dinlerler. Şartların gerçekten çelişkili olduğunu çıkarsamamalılar; çünkü asla denge yoktur ve ücretler ve tarım ürünlerinin fiyatları sendikaların veya çiftçilerin olmalarını istedikleri kadar yüksek değildir. Köklü bir reformun kaçınılmaz olduğunun açıklığı sonucuna varırlar. Ancak ne tip bir reform?

Öğrencilerin çoğunluğu profesörlerinin tavsiye ettiği her derde deva müdahaleciliğe kösteklemeksizin destek oldular. Toplumsal koşullar, devlet asgari ücreti desteklediğinde ve herkese yeterince gıda ve barınma temin ettiğinde veya margarin satışı ve yabancı şeker ithalatı yasaklandığında mükemmel derecede tatminkâr olacaktır. Bir gün rekabetin çılgınlığından, diğer gün monopolün zararlarından dolayı dövünen, bir gün fiyatların düşmesinden ve başka bir gün yaşam maliyetlerin yükselmesinden şikâyet eden hocalarının kelimelerindeki tezatlıkları görmezler. Diplomalarını alırlar ve devlet veya güçlü baskı gruplarında bir iş bulmaya çalışırlar.

Ancak, müdahaleciliğin yanlışlarını görecek kadar konuya vakıf pek çok genç insan vardır. Müdahalesiz piyasa ekonomisini hocalarının reddini kabul ederler. Müdahaleciliğin izole önlemlerinin istenilen sonuçları elde etmede başarılı olamayacağına inanmaktadırlar. Hocalarının düşüncelerini nihai mantıksal sonuçlarına kadar tutarlı olarak taşırlar. Sosyalizme yönelirler. Sovyet sistemini yeni ve daha iyi bir medeniyetin şafağı olarak selamlarlar.

Ne var ki, aşağı yukarı sosyalizmi besleyen şu anki üniversitelerin çoğunu yapan diğer bölümlerde ellerine verilen öğretiler olarak iktisat bölümlerinde

hüküm süren koşullar değildir. İktisat bölümlerinde sosyalizmin uygulanabilirliğine karşı getirilen itirazlara aşina olan bazı iktisatçılar ve hatta başka hocalar hâlâ bulunabilir. Felsefe, tarih, edebiyat, sosyoloji ve siyasi bilimler hocalarında durum farklıdır. Diyalektik materyalizmin yanlış bir şekilde anlatılan zemininde tarihi yorumlarlar. Marksizme materyalizm ve ateizm zemininde zevkle saldıranların çoğunluğu bile *Komünist Manifesto* ve Komunist Enternasyonel programında geliştirilen fikirlerin nüfuzu altındadır. Buhranları, kitlesel işsizlikleri, enflasyonu, savaşı ve fakirliği kapitalizmde mecburen kalıtsal olarak bulunan kötülükler olarak açıklayıp, bunlardan ancak kapitalizmden vazgeçmekle kurtulabileceğimizi söylemektedirler.

5. Genel Eğitim ve İktisat

Çeşitli dil grupları arasındaki mücadeleden tedirgin olmayan ülkelerde kamu eğitimi okuma, yazma ve aritmetik ile sınırlıysa çalışabilir. Zeki çocuklara geometri, fen bilimleri ve ülkenin geçerli kanunlarının temel kavramlarını eklemek mümkündür. Ancak, kişi daha da ileri gitmek isterse, ciddi zorluklar ortaya çıkar. Başlangıç seviyesinde öğretim bir düşünce sisteminin esaslarının öğretilmesini zorunlu kılar. Sorunun tüm yönlerini delikanlılara sunmak ve muhalif görüşler arasından seçim yapmalarına izin vermek mümkün değildir. Kendilerinin onaylamadığı görüşleri, bu görüş sahiplerini tatmin edecek şekilde öğretebilecek öğretmenleri bulmak da imkânsızdır. Okulları işleten taraf ilkelerinin propagandasını yapmak ve diğer tarafınkileri kötülemek pozisyonundadır.

Ondokuzuncu yüzyıl dini eğitim alanında liberaller bu sorunu kilise ile devleti ayırarak çözdüler. Liberal ülkelerde din kamu okullarında artık öğretilmiyor. Ancak, ebeveynler çocuklarını dini cemaatlerin desteklediği okullara göndermekte serbesttirler.

Ancak, sorun sadece din eğitimine ve İncil ile çatışan fen bilimlerinin belli teorilerinin öğretimiyle ilgili değildir. İktisat ve tarih öğretimini bile ilgilendirir.

Kamu tarih öğretiminin uluslararası yönleri meselesine de vakıftır. Bugün tarih öğretimini milliyetçilik ve şovenizm etkilerinden kurtarma gereği hakkında konuşmalar vardır. Ancak çok az insan, tarafsızlık ve nesnellik sorununun, tarih ülke meseleleriyle ilgilenirken de var olduğunun farkındadır. Öğretmenin veya ders kitabının yazarının kendi toplumsal felsefesi rivayeti bozar. Çocukların ve delikanlıların henüz olgunlaşmamış beyinlerinin daha iyi anlayabilmesi için meselenin ele alınışı ne kadar basitleştirilip yoğunlaştırılırsa, etkileri o kadar kötü olur.

Marksistler ve müdahalecilerin gördüğü şekliyle, okullarda tarih öğretimi klasik liberalizm fikirlerinin kabulü ile lekelenmektedir. Kendi tarih yorumlarını "burjuvazi" yorumunun yerine ikame etmek istiyorlar. Marksist görüşte 1688 İngiliz Devrimi, Amerikan Devrimi, büyük Fransız Devrimi ve kıta Avrupasındaki ondokuzuncu yüzyıl devrimci hareketleri burjuvazi hareketlerdi. Feodalizmin yenilgisi ve burjuvazinin üstünlüğünün kurulması ile sonuçlandı. Proletarya kitleleri azat edilmedi; sadece aristokrasi sınıfının yönetiminden sömürücü kapitalist sınıfın yönetimine geçtiler. Çalışan insanları serbest bırakmak, üretimin kapitalist tarzını ortadan kaldırmayı gerektirir. Müdahaleciler bunun Sozialpolitik veya New Deal ile meydana getirilebileceğini iddia ettiler. Ortodoks Marksistler devletin burjuvazi sisteminin şiddetle yıkılması halinde ancak proletaryanın azat edilebileceğini kuvvetle öne sürdüler.

Bu çelişkili mevzularda ve ima edilen iktisat doktrinlerinde belli bir taraf tutmaksızın tarihin bir bölümüyle ilgilenmek imkânsızdır. Ders kitapları ve öğretmenler "tamamlanmamış devrimin" komünist devrimle tamamlanması ihtiyacı konusunda tarafsızlığı adapte edemez. Son üç asrın olaylarını ilgilendiren her ifade, bu çelişkiler üzerine belli bir yargıyı içerir. Kişi Bağımsızlık Bildirgesi ve Gettysburg Address felsefesi ile *Komünist Manifesto* felsefesi arasında seçim yapmaktan kaçınamaz. Bir meydan okuma vardır ve kişinin kafasını kuma gömmesinin hiçbir faydası yoktur.

Lise seviyesinde ve hatta üniversite seviyesinde iktisadi ve tarihsel bilgileri aktarmak neredeyse belli bir düşünce sisteminin esaslarını aşılamaktır. Öğrencilerin büyük bir bölümü öğretmenlerinin konuyu enine boyuna tartışma zemininde kendi görüşlerini oluşturacak kadar olgunlaşmış değildirler.

Eğer kamu eğitimi gerçekten olduğundan daha iyi olsaydı, siyasi partiler bu konuların öğretileceği tarzı belirlemek için okullarda baskın olmayı acilen hedeflerlerdi. Ne var ki, genel eğitim yeni neslin siyasi, toplumsal ve ekonomik fikirlerinin oluşumunda sadece vasat bir rol oynar. Basının, radyonun ve çevre koşullarının etkisi öğretmenlerin ve ders kitaplarınkinden çok daha fazladır. Kiliselerin, siyasi partilerin ve baskı gruplarının propagandaları, her ne öğretiyorlarsa, okulların etkilerini soyup atarlar. Okulda öğrenilen şeyler sıklıkla çok kısa zaman içinde unutulur; insanın içinde hareket ettiği sosyal ortamın devamlı örselemesine karşı ayakta duramaz.

6. İktisat ve Vatandaş

İktisat sınıflara ve istatistik ofislerine havale edilmemelidir ve ancak küçük bir azınlık tarafından bilinen gruplara bırakılmamalıdır. İnsan hayatı ve eyleminin felsefesidir ve her şeyi ve herkesi ilgilendirir. Medeniyetin ve insan var oluşunun özüdür.

Bu gerçeği anmak kendi bilgi dallarının önemini abartan uzmanların sıklıkla alay edilen zayıflığına kendimizi kaptırmak değildir. Sadece iktisatçılar değil, bütün insanlar bugün iktisada önemli bir mevki tayin etmektedirler.

Tüm günümüz siyasi meseleleri yaygın olarak iktisat denen sorunlar ile ilgilenir. Toplumsal ve kamu işlerinin çağdaş tartışmalarında geliştirilen tüm dayanaklar praksiyoloji ve iktisadın temel meseleleriyle ilgilenir. Felsefeciler ve ilahiyatçılar önceki nesillerin felsefe ve teoloji konuları olarak gördüğü problemlerden ziyade iktisadi meselelerle daha çok ilgilidirler. Romanlar ve oyunlar tüm şeyleri--seks ilişkilerini de--iktisat doktrini açısından ele alırlar. Herkes ister farkında olsun ister olmasın, iktisadı düşünür. Siyasi partiye katılmada oy vermede, vatandaş zımnen temel iktisat teorileriyle aynı duruşu sergiler.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda din Avrupa siyasi çekişmesinde ana meseleydi. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda Avrupa'da ve Amerika'da zirvedeki mesele temsili yönetim-mutlakiyet krallığı çatışmasıydı. Bugün, piyasa ekonomisi-sosyalizm karşıtlığıdır. Elbette ki, bu tamamıyla iktisadi analize bağlı olan sorundur. Boş sloganlara veya diyalektik materyalizmin efsaneliğine başvurmanın hiçbir yararı yoktur.

Kişinin kendi şahsi sorumluluğundan kurtulabilecek bir yolu yoktur. Her kim yeteneklerinin en iyisini incelemeyi ihmal ederse, tüm doğuştan gelen haklarını, gönüllü olarak üstünlüğü kendinden menkul seçkinlere teslim eder. Böyle hayati meselelerde körü körüne "uzmanlara" ve önyargılara ve popüler yaldızlı sözlere eleştirisiz güvenmek kendi kaderini tayin hakkının terki ve diğer insanların boyunduruğu altına girmekle eş anlamlıdır. Şartların bugünkü haliyle, her zeki insan için iktisattan daha önemli hiçbir şey yoktur. Kendi kaderi ve torunlarınınki risk altındadır.

İktisat düşüncesinin yapısına çok az kişi önemli fikirler kazandırabilir. Ancak, tüm aklı başında insanlar kendilerini iktisadın öğretilerine aşina kılmak üzere davet edilir. Çağımızda bu başlıca yurttaşlık görevidir.

Hoşlansak da hoşlanmasak da, iktisat küçük bir uzmanlar ve bilginler grubunun erişebileceği bir bilgi dalı olarak kalamaz. İktisat toplumun temel meseleleriyle ilgilenir; herkesi ilgilendirir ve herkese aittir. Her vatandaşın temel ve uygun çalışma konusudur.

7. İktisat ve Özgürlük

İktisadi fikirlerin yurttaşlık işlerinin tespitinde oynadığı zirve rol neden devletlerin, siyasi partilerin ve baskı gruplarının iktisadi düşünce özgürlüğünü kısıtlama eğiliminde olduğunu açıklar. Devletler "iyi" doktrini propaganda

etmekte ve "kötü" doktrini susturmakta heveslidir. Gördükleri şekliyle, hak doğru olmanın faziletiyle nihai olarak hüküm sürebilecek bir mirasa sahip değildir. Devam etmek için, hak polis veya silahlı kuvvetlerin şiddet eylemleriyle desteklenmelidir. Bu görüşte, doktrinin doğruluk kriteri, destekçilerinin muhalif görüşün önde gelenlerini silah zoruyla mağlup etmesiyle başarılı sayılacaktır. İnsanların kaderine yön veren Allah veya bazı mistik birimler, iyi dava için savaşanlara zaferi ihsan edeceğini ima eder. Devlet Allah'tandır ve kabul olunmuş doktrinlere muhalif olanları yok etme kutsal görevine sahiptir.

Bu müsamahasız ve muhalifleri yargılayan doktrinin tutarsızlığı ve çelişkileri üzerinde durmanın bir yararı yoktur. Dünya daha önce çağdaş devletlerin, partilerin ve baskı gruplarının kurduğu baskı ve propagandanın zekice uydurulmuş sistemi gibi bir şeyi asla görmemiştir. Fakat, tüm bu büyük yapılar, büyük ideoloji onlara saldırır saldırmaz kağıttan evler gibi çökecektir.

Barbarlar ve yeni barbar despotlar tarafından yönetilen ülkelerde değil, aynı zamanda sözde Batılı demokrasilerde bile, bugün iktisat çalışmak pratikte kanun dışıdır. İktisat sorunlarının kamuoyu tartışmaları son iki yüzyıldır iktisatçıların dedikleri tüm şeyleri neredeyse tamamen ihmal etmektedir. Fiyatlar, ücretler, faiz oranları ve kârlar ile, belirlenmeleri sanki hiçbir kanuna maruz değilmiş gibi ilgilenilmektedir. Devletler maksimum mal fiyatları ve asgari ücretleri kanunlarla düzenlemekte ve işlemesini zorlamaktadır. Devlet adamları, işadamlarına, sanki bu meseleler bireylerin takdirine bağlıymış gibi kârları düşürmesi, fiyatları indirmesi ve ücretleri yükseltmesini tavsiye etmektedir. Uluslararası ekonomik ilişkilerin ele alınışında insanlar Merkantilizmin en naif hatalarına körü körüne başvurmaktadır. Tüm bu popüler doktrinlerin eksikliklerinin çok az kişi farkındadır veya neden bunlara dayanan politikaların değişmez biçimde felaketleri yayacağını çok az kişi anlar.

Bunlar üzücü gerçeklerdir. Fakat, insanın bunlara cevap verebileceği tek bir yol vardır: doğruyu arama konusunda asla gevşememek.

Bölüm 39

İktisat ve İnsan Varoluşunun Temel Sorunları

1. Bilim ve Hayat

Değer yargılarını ifade etmekten uzak durduğu için modern bilimde hatalar bulmak olağandır. Bizlere yaşayan ve eylemde bulunan insanın *Wertfreiheit*'* a hiçbir faydası olmadığı söylendi; insan neyi hedeflediğini bilmek mecburiyetindedir. Eğer bilim bu soruyu cevaplandırmazsa, kısırdır. Ancak, bu itiraz mesnetsizdir. Bilim değerlemez, insana değerlemesi için ihtiyaç duyabileceği tüm bilgiyi temin eder. Hayatın yaşamaya değer olup olmadığı sorulduğunda, sessizliğini korur.

Elbette ki, bu soru yöneltilmiş ve daima yöneltilecektir. Eğer hiç kimse ölümden ve yok olmaktan kaçınamayacaksa, tüm bu insani gayretlerin ve faaliyetlerin anlamı nedir? İnsan ölümün gölgesinde yaşar. Seyahatinde her ne başarı elde etmiş olursa olsun, bir gün ölmek ve inşa ettiği her şeyi terk etmek durumundadır. Her an son anı olabilir. Kişinin geleceği hakkında kesin olan tek bir şey vardır: ölüm. Bu nihai ve kaçınılmaz sonucun bakışı açısından görünen, tüm beşeri mücadelenin yararsız ve nafile olduğudur.

Dahası, insan eylemi anında amaçları konusunda bile yargılandığında, "anlamsız" olarak adlandırılmalıdır. Tam tatmini asla getiremez; akıp giden zaman içinde rahatsızlığın ancak kısmi olarak giderebilir. Bir istek tatmin olur olmaz, yeni istekler fışkırır ve tatmin ister. Medeniyetin insanları fakirleştirdiği söylenir, çünkü dileklerini çoğaltır, arzuları sakinleştirmez, aksine tutuşturur. Çok

* Değer özgürlüğü (Çev.)

çalışan insanların meşguliyetleri ve uğraşıları, aceleleri, itmeleri ve mücadeleleri anlamsızdır, çünkü ne mutluluk, ne de huzur sağlarlar. Aklın huzuru ve sükûneti eylem ve dünyevi isteklerle değil, reddi ve terki ile kazanılabilir. Bu, bilgeliğe uygun bir tür sofiyane derin düşünceye dalma, edilgenliğe kaçıştır.

Ama, tüm bu vicdan azapları, şüpheler ve tereddütler insanın hayati enerjisinin dayanılmaz gücü tarafından hizaya getirilir. Doğru, insan ölümden kaçamaz. Ama şu an için hayattadır; ve ölüm değil, hayat onu tutmaktadır. Gelecek onun için her ne barındırıyorsa, şu anki anın gereğinden kendisini geri çekemez. İnsan yaşadığı sürece, ölçülebilir somut isteklere boyun eğmemesi elinde değildir. Hayatını koruması ve kuvvetlendirmesi, hoşnutsuzluğu ve rahatsızlığını gidermeyi hedeflemesine, mutluluk denebilecek şeyi araması insanın fıtratındandır. Her yaşayan canlıda açıklanamaz ve analiz edilemez ***alt benlik*** çalışır. Bu ***alt benlik*** tüm güdülerin güdüsüdür, insanı hayata ve eyleme süren güçtür, daha dolu ve daha mutlu varlık için can atan orijinal ve silinemezdir. İnsan yaşadıkça çalışır ve hayatın bitimiyle durur.

İnsan aklı bu hayati güdüye hizmet eder. Aklın biyolojik işlevi hayatı korumak ve canlı tutmak ve sonunu mümkün olduğunca ertelemektir. Düşünme ve eylemde bulunma fıtrata ters düşen bir şey değildir; insan fıtratının en önemli özelliğidir. İnsan olmayanlardan ayırt edilmiş olarak insanın en uygun tarifi, onun "hayatına yönelik düşmanlık besleyen güçlere karşı ***amaçlı*** mücadele veren varlık" olmasıdır.

Sonuç olarak irrasyonel unsurların ileride olması hakkında yapılan tüm konuşmalar boşunadır. Evren içerisinde aklımızın açıklayamadığı, analiz edemediği veya idrak edemediği insanın rahatsızlığını belli bir ölçüye kadar giderebildiği dar bir saha kaldı. Bu akıl ve rasyonelliğin, bilimin ve amaçlı eylemin alanıdır. Ne darlığı ne de insanın elde edebileceği sonuçların yetersizliği köklü terk ve uyuşukluk fikrini önerir. Hiçbir felsefi incelik sağlıklı bireyi--düşündüğü şekliyle--ihtiyaçlarını karşılayabilecek eylemlere başvurmaktan alıkoyamaz. İnsan ruhunun en derin oyuklarında rahatsız edilmeyen barışa ve yalnızca bitkisel varlığın faalsizliğine bir özlem olduğu doğru olabilir. Ama yaşayan insanda bu arzular, her ne ise, durumunu iyileştirme ve eylemde bulunma arzusu ağır basar. Terk etme güçleri bir kere ağır bastı mı, insan ölür; bitkiye dönüşmez.

Praksiyoloji ve iktisadın, insana, hayatını koruması veya vazgeçmesini söylemediği doğrudur. Hayatın kendisi ve onu başlatan bilinen tüm güçler ve onu ayakta tutanlar nihai veridir ve adeta insan eyleminin yetkisi dışındadır. Praksiyolojinin konusu ***insan*** hayatının esas ilanıdır, yani eylemdir.

2. İktisat ve Değer Yargıları

Pek çok insan iktisadı değer yargıları hakkında tarafsızlığından dolayı suçlarken, diğer insanlar sözde bunlara kendisini kaptırmasından ötürü suçlamaktadır. Bazıları iktisadın değer yargılarını zorunlu olarak ifade etmesi gerektiğini; bundan dolayı da gerçek bir bilim olmadığını, çünkü bilimin kriterinin değerlere karşı kayıtsızlık olduğunu iddia etmektedirler. Diğerleri iyi iktisadın tarafsız olması ve olabileceği ve sadece kötü iktisatçıların bu postulata karşı çıktığı görüşünü muhafaza etmektedir.

Bu tür sorunların tartışmasındaki dil karmaşasının nedeni, iktisat adına pek çok terimin doğru olmayan kullanımlarıdır. İktisatçı tedbir *a*'nın, elde edilmesi için tavsiye edilen sonuç *p*'yi meydana getirip getiremeyeceğini araştırır ve *a*'nın *p* ile değil, *g* ile sonuçlandığını, bunun ise tedbir *a*'yı destekleyenler tarafından bile istenmeyen bir şey olduğunu bulur. Eğer bu iktisatçı, araştırmasının sonuçlarını, *a*'nın kötü bir tedbir olduğunu söyleyerek ifade ederse, değer yargısı ortaya koymuyordur. Sadece *p*'yi hedefleyenlerin bakış açısından tedbir *a*'nın uygun olmadığını söylemektedir. Bu bağlamda, serbest ticaretçi iktisatçılar korumacılığa saldırdılar. Korumacılığın, ileri gelenlerinin inandığı gibi, ürünlerin toplam miktarını arttırmadığı tam aksine azalttığını ve böylece bol ürün arzını aza tercih edenler açısından kötü olduğunu gösterdiler. İktisatçılar hedeflenen amaçlar açısından politikaları bu bağlamda eleştirmektedirler. Eğer bir iktisatçı asgari ücreti kötü bir politika olarak adlandırıyorsa, demek istediği, etkilerinin, uygulanmasını tavsiye edenlerin amaçlarına ters düştüğünü anlatmaktadır.

Aynı bakış açısından praksiyoloji ve iktisat insan varlığının ve toplumsal evrimin temel ilkelerine, yani emeğin toplumsal işbölümü altında işbirliğinin bireylerin izole otarşilere göre daha verimli eylem yöntemi olarak bakar. Praksiyoloji ve iktisat toplumsal bağlar çerçevesinde insanın barışçıl işbirliği yapmasını söylemez. Söylediği, *eğer ki* eylemlerinin daha başarılı olmasını istiyorsa, insanın bu şekilde davranması gerektiğidir. Toplumsal işbirliğinin kurulması, korunması ve yoğunlaştırılmasının gerektirdiği ahlaki kurallarla uygunluk, mistik varlığa bir kurban olarak değil, eylemin en verimli yöntemlerine başvuru olarak, daha değerli getirilerin elde edilmesi için ödenen fiyat olarak görülür.

Bütün anti-liberal okulların ve dogmatizmlerin birleşik güçlerinin en şiddetli şekilde saldırdıkları şey, otonom, rasyonalist ve voluntarist etiklerin, gerek sezgicilik ve gerekse vahiy gibi heteronom* doktrinlerin yerine konmasıdır. Herkes insan fıtratı ve insan eyleminin nihai sonuçları konusunda yaptığı

* Özerk olmayan, otonom değil. (Ed.)

katı ve acımasız analiz ve betimlemeden dolayı faydacı felsefeyi suçlar. Bu eleştirilerin çürütülmesi bağlamında bu kitabın her sayfasının sağladığına yeni bir şey eklemeye gerek yoktur. Ancak bir kez daha şu noktanın altı çizilebilir: bu görüş bir taraftan tüm çağdaş fareli köyün kavalcılarını en üst düzeyde temsil ederken, diğer taraftan sıradan entelektüele iktisat araştırmalarının titizlik isteyen disiplininden kaçınma mazereti sunmaktadır.

Rasyonel öne sürümlerinde iktisadın, insanların sadece veya ilk olarak maddi refahı hedeflediklerini farz ettiği söylenir. Oysa, gerçekte insan irrasyonel amaçları rasyonellere tercih eder. Daha yüksek hayat standardı arzusu yerine efsaneleri ve idealleri gerçekleştirme arzusu tarafından yönlendirilir.

İktisadın cevaplamak zorunda olduğu soru şudur:

1. İktisat insanın yalnızca veya ilk olarak maddi refah denen şeyi hedeflediğini varsaymaz; veya böyle bir önkabulü yoktur. İnsan eyleminin daha genel teorisinin bir dalı olarak, iktisat tüm insan eylemleri, yani seçilen amaçların (bu amaçlar her ne olursa olsun) elde edilmesi, yani insanın amaçlı hedeflemesi, ile ilgilenir. Seçilen nihai amaçları rasyonel veya *irrasyonel* olarak adlandırmamız saçmadır. Nihai veriyi, yani düşünme yetimizin ne analiz edebildiği, ne de diğer nihai veri şeylere indirgeyebildiğine, irrasyonel diyebiliriz. O zaman, insanın seçtiği her nihai sonuç, irrasyoneldir. Krezüs gibi zenginliği hedeflemek, Budist rahip gibi yoksulluğu hedeflemekten ne daha çok, ne de daha az rasyoneldir.

2. Bu eleştirmenlerin rasyonel amaçlar tabirini kullanırken akıllarındaki maddi refah ve yüksek hayat standardı arzusudur. Genelde insanların ve özelde çağdaşlarımızın maddi refahlarını iyileştirmekten ziyade efsanelerini ve hayallerini gerçekleştirme dileğiyle güdülendiği ifadesinin doğru olup olmadığı kuşkuludur. Tüm zeka sahipleri doğru cevabı verebilseler de, konu hakkında farklı görüşte olabiliriz. İktisat efsanelerin ne lehinde ne de aleyhinde bir şey söyler. Sendika doktrini, kredi genişlemesi doktrini ve diğer doktrinler hakkında kendilerini efsane olarak temsil ettikleri sürece ve taraftarlarınca efsane olarak desteklendikleri müddetçe tam olarak tarafsızdır. Bu doktrinler ile yalnızca, belli amaçları elde etmek için uygun araçlar konusunda birer öğreti olarak düşünüldüğünde ilgilenir. İktisat sendikacılığın kötü bir efsane olduğunu söylemez. Sadece, bunun tüm ücretle çalışmak isteyenler için ücretleri yükseltmenin uygun bir aracı olmadığını söyler. İşçi sendikaları efsanesinin hayata geçirilmesinin, işçi sendikaları politikalarının kaçınılmaz sonuçlarından kaçınmaktan daha önemli olup olmadığına karar vermeyi, herkese bırakır.

Bu bağlamda iktisadın siyasetin ve her türlü siyasi eylemin temeli olsa bile, apolitik veya siyaset-dışı olduğunu söyleyebiliriz. İktisadın tüm değer yar-

gılarına dair tam bir tarafsızlık içinde olduğunu söyleyebiliriz; çünkü daima araçlara atıfta bulunur ve hiçbir zaman nihai amaçların seçimine göndermede bulunmaz.

3. İktisadi İdrak ve İnsan Eylemi

İnsanın seçme ve eylemde bulunma özgürlüğü üç aşamalıdır. İlk olarak, eğer yaşamak istiyorsa, insanın davranışlarını ayarlaması gereken duygusuz katı fizik kanunları vardır. İkincisi, bireyin doğuştan oluşan karakteri ve yaradılış mizacı ve çevresel unsurların işleyişi vardır. Bu işleyiş tarzının, idrakimiz oldukça zayıf olmasına rağmen, amaçların ve araçların seçimlerini etkilediklerini biliyoruz. Üçüncüsü, araçların ve amaçların birbirini etkilemesine ilişkin olgunun düzenliliği, yani fiziksel ve psikolojik kanunlardan ayırt edilmiş olarak, praksiyolojik kanun vardır.

Evrenin kanunlarının bu üçüncü sınıfının incelenmesi, sınıflanması ve izahı praksiyolojinin ve onun şimdiye kadar geliştirilen en iyi dalı olan iktisadın konusudur. İktisat bilgisi yapısı insan uygarlığı yapısındaki esas unsurdur; son iki asrın modern sanayileşmesinin ve tüm ahlaki, entellektüel, teknolojik ve tedavi edici başarılarının üzerine inşa edildiği zeminidir. Bu bilginin kendisine sunduğu zengin hazineyi uygun kullanıp kullanmayacağı veya kullanılmadan öylece bırakıp bırakmayacağı insanlara kalmıştır. Ancak, eğer ondan en iyi şekilde yararlanmazlar ve iktisadın öğretilerini ve ikazlarını gözardı ederlerse, iktisadı feshedemezler; toplumu ve insan ırkını yok edeceklerdir.

Avusturya İktisat Oku

Ludwig von Mises, Sosyalizm
Ludwig von Mises, Para ve Kredi Teo
Ludwig von Mises, Teori ve Tarih
Ludwig von Mises, Para, Metod ve Piyasa Sü
Ludwig von Mises, İnsan Eylemi
Ludwig von Mises, Kadir-i Mutlak Devlet: Total Savaşın ve Total Devletin

Murray N. Rothbard, Yeni Bir Hürriyet İçin
Murray N. Rothbard, İktisadi Bakımdan Anlamlı Olmak
Murray N. Rothbard, İnsan, İktisat ve Devlet
Murray N. Rothbard, Bankacılığın Sırrı
Murray N. Rothbard, Hürriyet Ahlâkı
Murray N. Rothbard, Eşitlikçilik: Tabiata İsyan

"Piyasa ekonomisi, üretim araçlarının özel mülkiyeti altında emeğin işbölümünün toplumsal siste
Herkes kendi hesabına eylemde bulunur; ama herkesin eylemleri diğer insanların ve kend
ihtiyaçlarının tatminini hedefler. Eylemde bulunan herkes öteki vatandaşlara hizmet eder. Bir
taraftan, herkes öteki vatandaşlar tarafından kendisine hizmet edilir konumdadır. Herkes kendi
hem araç hem de bir amaçtır; kendisi için nihai amaç, diğer insanların amaçlarını elde
gayretlerinde ise onlar için bir ara
Ludvig von

Mises'in iktisat bilimine katkısı basit ama aynı zamanda çok derin ve önemlidir. Mis

Avusturya İktisat Okulu Serisi

Carl Menger, İktisadın İlkeleri
Carl Menger, Paranın Kaynağı Üzerine

Eugen Böhm-Bawerk, Marx ve Marksist Sistemin Bitişi
Eugen Böhm-Bawerk, Sermaye ve Faiz

Ludwig von Mises, Sosyalizm
Ludwig von Mises, Para ve Kredi Teorisi
Ludwig von Mises, Teori ve Tarih
Ludwig von Mises, Para, Metod ve Piyasa Süreci
Ludwig von Mises, İnsan Eylemi
Ludwig von Mises, Kadir-i Mutlak Devlet: Total Savaşın ve Total Devletin Yükselişi

Murray N. Rothbard, Yeni Bir Hürriyet İçin
Murray N. Rothbard, İktisadi Bakımdan Anlamlı Olmak
Murray N. Rothbard, İnsan, İktisat ve Devlet
Murray N. Rothbard, Bankacılığın Sırrı
Murray N. Rothbard, Hürriyet Ahlâkı
Murray N. Rothbard, Eşitlikçilik: Tabiata İsyan

"Piyasa ekonomisi, üretim araçlarının özel mülkiyeti altında emeğin işbölümünün toplumsal sistemidir. Herkes kendi hesabına eylemde bulunur; ama herkesin eylemleri diğer insanların ve kendisinin ihtiyaçlarının tatminini hedefler. Eylemde bulunan herkes öteki vatandaşlara hizmet eder. Bir diğer taraftan, herkes öteki vatandaşlar tarafından kendisine hizmet edilir konumdadır. Herkes kendisinde hem araç hem de bir amaçtır; kendisi için nihai amaç, diğer insanların amaçlarını elde etme gayretlerinde ise onlar için bir araçtır."
Ludvig von Mises

Mises'in iktisat bilimine katkısı basit ama aynı zamanda çok derin ve önemlidir. Mises, ekonominin tamamen bireylerin eylemlerinin bir sonucu olduğuna dikkat çekmiştir. Bireyler eylemde bulunur, tercih yapar, işbirliği yapar, rekabet eder ve birbirleriyle ticaret yaparlar. Mises kompleks piyasa fenomeninin gelişimini böyle açıklar. Mises sadece ekonomik fenomeni yani fiyatları, ücretleri, faiz oranlarını, parayı, tekelleri ve hatta ticaret çevrimini açıklamakla kalmaz; ayrıca, bunları sayısız bilinçli, amaçlı eylemlerin, tercihlerin ve bireysel eğilimlerin sonuçları olarak gösterir ki, her birey belirli koşullar altında çeşitli ihtiyaçlarına ve amaçlarına ulaşmak ve istemediği sonuçlardan kaçınmak için elinden gelenin en iyisini yapmaktadır. Bu sebeplerle, Mises ekonomik tezine *İnsan Eylemi* başlığını seçmiştir. İşte bu sayede, Mises'in bakış açısıyla, Adam Smith'in "görünmez eli" mantık ve faydacı prensipler temelinde bireylerin sayısız eylemlerinin bir sonucu olarak açıklanabilmiştir.

ISBN 978-975-6201-41-1

LiBeRtE
liberte.com.tr